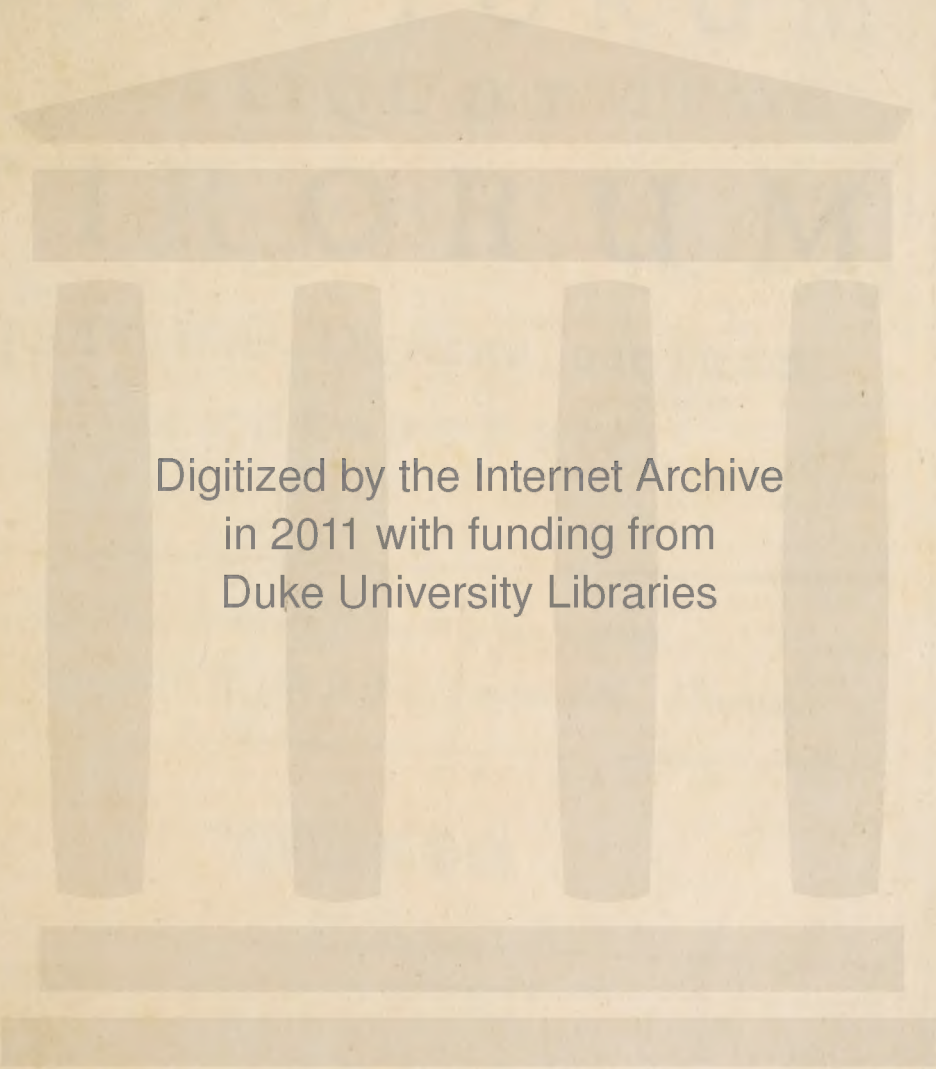

PERKINS LIBRARY

Duke University

Rare Books

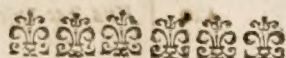
Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Duke University Libraries

VITÆ
SELECTORUM
ALIQVOT
VIRO RUM

Qui Doctrinâ, Dignitate, aut Pietate
INCLARVERE.

Inspicere tanquam in speculum vitas omnium

Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum tibi. Terent.

LONDINI,

Typis A. G. & J. P. & prostant venales apud Georgium Wells,
ad Insigne Solis Cœmeterio Paulino, 1681.

Eorum Nomina Virorum Selectorum.

(V I Z.)

V ita Henrici Chicbele Archiep. Cantuariens, per Arthur Duck	Pag. 1
Vita Gul. Waynfleti Episc. Wintoniensis & Angliae Cancellarii per Gul. Buddenum	49
Vita Joann. Pici Mirandulae per Joann. Franciscum Principem Mirandulae conscript.	90
Vita Hier. Savonarola per Joann. Picum Mirandulae Princip.	107
Vita Petri Bembi Card. per Joann. Casam	140
Vita Gasp. Contareni Card. per Joann. Casam	154
Vita Desid. Erasmi per Rhenanum	187
Vita Gul. Budaei per Lud. Rbergium	215
Vita Christophori Longolii	240
De Obitu Mart. Bucerii	
Epistola duae	250
Vita Bernardi Gilpini per Georg. Carletonum	
Episcop. Cistrensem	282
Vita Vincenzii Pinelli per Gualdum	314
Vita Sc. ex. v. lae Sammaritani	377
Vita Julii Caesaris Scaligeri	404
Dan. Heinsii Epistola de morte Josephi Scali- geri	417
Vita Hugonis Grotii	420

Vita Pet. Pithei	435
Laudatio Funeris Henrici Walliae Princip. per Fran. Neatherbole Accad. Cantab. Orator.	401
Oratio Funeris in Obitu Tho. Bodleii Equitis Cele- berrime apud Oxonienses Bibliotheca Fundato- ris	416
Laudatio Funeris in Obitu Ulderici Daniae Reg. Fil. per Opitium	432
Comment. de Domino Fabiano à Dona per Gerhar- dum Vossium	446
Laudatio Funeris Frederici Henrici Auraissonensium Principis per Frid. Spanhemium	493
Panegyricus à Balb. Venatore	526
Julii Caesaris Lagalle Vita per Leon. Allatium	575
Commemoratio Vitae Gulielm. Cambdeni per Degor. Wheare.	589
Vita Antonii Walai	600
Vita Petri Puteani per Nic. Rigaltium	660
Henrici Valesii Oratio in Obitu Dion. Petavii	678
Henrici Valesii Oratio in Obitu Jac. Sirmondi	687
Petri Molinai Vita	697
Vita Henrici Valesii per Hadrian. Valesium	719
Vita Jac. Usserii Armachani	734

Illustri Nobilissimoq; D. Domino Gulielmo
Russel, Bedfordiæ Comitis filio natu maximo. E

Honoratissime Domine,

Historia non immeritò magna vitæ humane lux & magistra
semper habita est; quippè quæ omnes hominum ordines ad
officia cuique propria & idonea & suaviter instituat, & mo-
veat efficaciter. Enimvero exempla in formandis hominum
animis ad virtutem vim quandam obtinent singularem, & majores,
quam nuda præcepta, aculeos habent, quibus homines ad actiones secun-
dum virtutem incitentur. Qui quum historia usus & finis sit præcipuus,
ea demum historia maximi profecto æstimanda erit, non quæ rebus mag-
nificis, bellorum stragibus, cæterisque ejusmodi inanem quandam volup-
tatem afferre solet lectoribus, sed quæ res utiles exhibet ac imitatione
dignas. Atque hac potissimum de causa præstantium virorum vitæ fide-
liter conscriptæ plurimum certè habent utilitatis; ex iis enim facile con-
stat quâ ratione vitæ suæ modum instituere soleant, affectus cohibere, se-
que ipsos in variis vitæ circumstantiis moderari, tum verò, ut quando-
que vel ex imbecillitate lapsi sunt, vel per errorem à virtutis semita de-
viarant. Quapropter opus non minus utile quàm gratum & jucundum duxi,
illustrium virorum vitas à variis quidem autoribus antehac conscrip-
tas, & seperatim editas, nonnullis de novo additis in unum volumen
compingere. Cujus ego frontispicium quod honorando tuo nomine decora-
verim, cum præcellentes tue virtutes, tum gratitudo quâ prosequor amo-
rem erga me tuum amicitiamque singularem, effecerunt.

Non est mihi animus in amplissimum simul & nobilissimum virtutum
tuarum campum excurrere, quæ nullis egent verborum ornamentis quibus
illustrentur, sed verbis ipsis poterunt splendorem suum fanerari. Neque
tamen de eis interim omnino certè conticescam. Illud equidem verissimè
potero, & absque omni adulatione affirmare, animi tui generositatem no-
bilitatem generis adæquare. Virtus quidem non semper unà cum here-
ditate ad posteros transmittitur; verum quemadmodum Jordanus fluvius
(uti testantur Geographi) è monte Libano inter cedros originem ducens,
postquam deinde longo itinere terras limpidissimis suis & sacundis aquis
irrigaverit, tandem in mari mortuo sepelitur; ità sapius usu venire
compertum est, ut majoribus orti nobilissimis generis sui splendorem mo-
ribus pravis obscuraverint: Tu autem, Domine, majorum tuorum vir-
tutes habes unà cum sanguine in te transfusas ac derivatas.

Si

Epistola Dedicatoria.

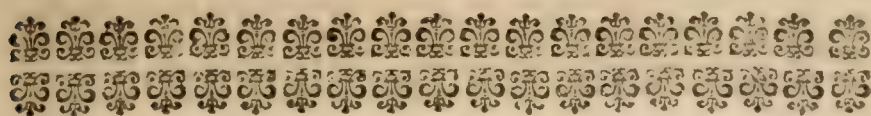
Si privatam tuam vitam inspiciamus, temperantia tua, iustitia, bonitas, & erga Dei oracula reverentia exemplum exhibent raram quidem & spectabile, idque etiam in hoc seculo tam corrupto & atheismi pleno, cum multi qui gloriosissima pars hominum haberi volunt, solis tamen titulis suis & comitatu, audaciore impietate, & majore suo luxu à vili plebecula secernuntur.

Quae autem in publico hujus regni theatro egeris, omnem quidem laudem videntur exsuperasse. Consiliorum tuorum integritas inflexibilis, & cum prudentia conjuncta fortitudo, (posthabitis illis, quae vulgares animas captivas ducant, illecebris ac terriculamentis) abunde certè testantur te studia tua & conatus omnes patriae imprimis consecraste. Inviolabilis autem illa tua erga regem fides est sanè maximè conspicua & deprecanda. Sicut enim heroica planè virtutis est (observante philosopho) & supremum gradum consecuta, ad conscientiam recti honestique conservandam famam ejus posse contemnere, ita sanè in consiliis tuis efficacissima quaque media ad regem regnumque ejus conservandum adhibuisti, utcunque nonnullorum hominum (qui omnem sibi fidelitatem arrogant) calumnias effugere non potueris, quasi in ea parte officio tuo defuisses. Verum his omnibus accedit & quasi coronam imponit, summus ille tuus sine omni furore & affectatione zelus, quo veram puramque Christi religionem prosequeris. Cujus manifestum sanè indicium praebes, dum posthabitis reculis illis, speciosis quidem, at inutilibus, quibus aliqui plus nimio tribuunt, conaris animatus ut qui in doctrinae cultusque substantialibus conveniunt, ut ut in levioris momenti rebus dissentientes, in unum amicè coalescant; ne per dissidia sua communi hosti, crudeli ac inquieto, praeda tandem fiant, ac triumphandi materia.

Hec ea sunt, praestantissime Domine, quibus te ipsum optimorum sane ac prudentissimorum hominum pectoribus inseruisti. Neque ullus dubito quin honos tuus tibi ipsi superstes, ac posteritatis memoriae firmiter infixus sit futurus. Illud autem praecipuè te movere debet ad perseverandum in praeclaro tuo incepto nempe ut approbationem Dei, verumque illum, qui à solo Deo profici scitur, honorem consequaris. Ille, ille per omnes temporis vicissitudines evadet victor, praeter quo omnes totius mundi laudationes tam nihil sunt quàm emortua scintilla, si cum meridiano sole conferatur. Sanè è ambitiosus est qui illum querit, ac ardentissimos suos conatus omnes in eo consequendo meritissime collocabit. Omnipotenti dei bonitati dominationem tuam commendo, ut te consilio suo dirigere dignetur, ac tandem ad aeternam gloriam perducere, finem illum hominis ultimum ac beatissimum.

Honoris tui servus humillimus ac fidelissimus

GULIELMUS BATESIUS.

V I T A

H E N R I C I C H I C H E L E

A R C H I E P I S C O P I

C A N T U A R I E N S I S.

HENRICVS CHICHELE in antiquo agri Nor-
thamptoniensis oppido (quod a Ferrariis, in quorum do-
minio olim erat, Heighamferrers vulgo denominatur)
natus est Patre Thoma Chichele, Matre Agnere, familiâ
obscurâ, quam virtutibus suis illustrem apud posteros
deinceps reddidit. Adolefcens juri Civili & Canonico
operam dedit Oxonii inter socios Collegii Novi à Guli-
elmo Wyckam Wyntonienfi Episcopo adhuc superstite
asc̄riptus (qui duo Collegia magnifica & opulenta, illud

Oxonii, alterum Wyntonix sumptu immenso nuperrimè construxerat) in qui-
bus studiis summâ indole & industriâ usus, Doctoris Legum insignia adeptus
est. Ex Academia evocatus est à Richardo Medeford Episcopo Sarisburiensi, à
quo inter domesticos & familiares primo asc̄itus, & postea consilius omnibus
& secretis adhibitus, cum eo conjunctissimè semper & amicissimè vixit. Ab
eo Archiadiconatum Sarisburiensem primò consecutus est, qui primus ad dig-
nitates Ecclesiasticas illi gradus fuit, eundemque Walterus Fitzpers Sacerdos
diplomate regis Henrici designatus lite intentatâ vendicabat; unde causâ per
appellationem ad Thomam Arundel Archiepiscopum Cantuariensem devoluta,
ab Auditore causarum legati potestate delegato dignitas, Henrico adjudicata
est. Erat ille annus humanæ salutis MCCCCII, & III. cum regnaret Henri-
cus quartus quo Henricus Archidiaconus Sarisburiensis factus est eoque mu-
nere sedulo per biennium functus, Cancellarius Ecclesiæ Sarisburiensis con-
stitutus est. Nam cum Walterus Medeford Episcopi frater illius Ecclesiæ Can-
cellarius esset, ex causâ permutationis secundum juris Canonici instituta ritè
factâ, uterque dignitatem suam abdicavit, & Henricus ab Episcopo Eccle-
siæ Sarisburiensis Cancellarius, Walterus ejusdem Ecclesiæ Archidiaconus
factus est. Erat autem dignitati Cancellarii annexa Ecclesia Parochiæ Odyha-
mensis in Diocesi Wyntonienfi: eam etiam unâ cum munere Cancellarii vacan-
tem Episcopus Henrico tribuit, in cujus possessionem illicò missus est à Cu-

1402.
1403.

B

Aole

stode jurium sedis Wyntonienſis, quæ tum Epifcopo carebat per mortem Guilielmi Wyckam, qui V. Calend. Octob. ejuſdem anni, vitam in ea Eccleſia ſplendide actam cum æterna commutaverat. Haſce dignitates Richardi Epifcopi Sarisburienſis beneficio conſecutus eſt, qui Henricum ſemper chariſſimum habuit, & cum poſt tres annos moreretur, ei cyathum auratum cum operculo in teſtamento verbis honorificis legavit, eundemque executoribus ſuis in iſdem tabulis nominatis præeſſe juſſit. Cæperant interea Henrici virtutes omnibus innotefcere, & præſertim Henrico quarto Regi, qui eum poſtea pluribus negotiis adhibuit. Erat enim in ipſo præter inſignem literarum cognitionem ingenium acre & perſpicax, quod cum rerum uſu & prudentiâ civili conjunctum, eum ad res gerendas promptiſſimum reddidit. Præter negotia Regis domi præclare geſta, è publicis muneribus primùm ei obtigit Legatio eximia, à rege inter illos legatos designato, quos ad Gregorium XII. Pontificem Rom. miſit, ſive ut Pontifici ſedem ſuam nuper adepto gratularetur, ſive ut eum cum Benedicte XIII. conciliaret, qui Pontificem Maximum Avinionenſem inveniunt, quæ civitas Hetruriæ amæniffima ſimul & nobiliſſima tum temporis reip. jure ſuis legibus utebatur, poſtea à Medicæis debellata eſt, hodièque magnorum Hetruriæ Ducum Imperio paret; ibi verò legatos noſtros viros eximios * Theodoricus Niemenſis Gregorio libellorum ſupplicum magiſter, qui tum in aula Pontificia Senis erat, ſeipſum vidiffe atteſtatur. Ut omit- tam reliquos Legatos, quorum nomina è memoria hominum ſcriptorum vitio exciderunt, quam bene Henricus hoc munus geſſerit, quamtàmque gratiam apud Pontificem eo nomine promeruerit, Gregorius luculentè mox demonſtrabat: nam cum ad aulam Romanam illico delatum eſſet, Guiſdonem Monacho Epifcopum Menevenſem mortuum fuiſſe pridie Kal. Septem. ejuſdem anni, poſt legatorum ex Anglia diſceſſum, Henricum Epifcopum Menevenſem ultrò renunciat, eumque ſuis manibus more majorum conſecrat III. Non. Octob. literiſque ad Thomam Arundell Cantuarienſem datis denunciat, ſe ex conſilio Cardinalium Eccleſiæ Menevenſi vacuæ Epifcopum præfeciffe Henricum Chichele, Eccleſiæ Sarisbuienſis Cancellarium, legum Doctorem, & Sacerdotem, virum prudentiâ, integritate, multiſque virtutibus inſignem, rogans porrò ut eundem in muneris ſui adminiſtratione commendatum habeat. Henricus Gregorium Senis Lucam contendentem ſequutus eſt, & cum eo ad finem

1408. Aprilis anni inſequentis manſit; tum autem ex Legato Epifcopus domum rediit, & VII. Kal. Sept. Eccleſiam Cantuarienſem pro more adeuns, Archiepiſcopo, & ſucceſſoribus ejus obedientiam reverentiâque juſtam & canonicam ſacramento pollicetur. Hoc autem munere quàm dignus ab omnibus haberetur, Epifcopi & Prælati Provinciæ Cantuarienſis ad Synodum Londinenſem Menſe Januarii ſequentis convocati ampliſſimo teſtimonio comprobantur. Cum enim in ea Synodo ageretur de legatis pro gente Anglorum ad Synodum œcumenicam Piſas mittendis, Robertus Hallum Sarisburienſis, Henricus Chichele Menevenſis, Epifcopi, & Thomas Chillingdon Prior Eccleſiæ Cantuarienſis, Legum Doctores, omnium ſuffragiis electi ſunt, & decretum porrò, ut ſinguli beneficiorum poſſeſſores de ſingulis proventuum ſuorum libris quatuor denarios in eorum ſumptus erogarent. Indicebatur ea Synodus

Piſis

* in nomine
historia, c. 31.

Pisus à Collegio Cardinalium Liburni coeuntium pro conciliando schismate inter Gregorium XI & Benedictum XI, quorum ille Romæ, hic Avinioni pro Pontifice Romano se gerebat. De quo schismate, quia in sequentibus aliquoties dicendum erit, consentaneum institutæ narrationi videtur, unde originem habuerit, quibusque modis invaluerit, altius ducto initio breviter explicare.

Postquam Philippus Pulcher Galliæ rex Bonifacij VIII. Pontificis Romani execrationes eluserat, & amentiam ipsius coarguerat, literis ad eum datis quæ apud plerosque ejus seculi scriptores habentur, ipsumque demum dignitate Pontificia spoliaverat, Cardinales regis offensionem veriti, Clementem V Guafconem, Gallum, Pontificem eligunt. Ille à Collegio Cardinalium Perusii cum absens esset creatus. eos omnes Lugdunum evocat, ubi in æde Divi Justipræsentibus Philippo Galliæ, Eduardo Angliæ, & Alfonso Arragoniæ regibus coronam accipit, anno salutis reparatæ MCCCXV, eodemque anno creatis multis Cardinalibus Gallis, sedem Avinioni constituit, ubi etiam eo mortuo sex insequentes Romani Pontifices, Joannes XXIII. Caturcinus, Benedictus XII. Tholofanus, Clemens VI, Innocentius VI, Urbanus V, Gregorius XI, Lemovicenses, Galli omnes Româ derelictâ per septuaginta annos permanserunt. Horum sane Pontificum, præsertim Clementis V, & Joannis XXI, rapinas, libidines, luxuriam, gulam gravissimè perstringunt, Romanamque Curiam Babylonem appellant poetæ Itali, * Dantes Aldigerius, & * Franciscus Petrarcha, qui sub illis Avinioni in aula Romana degebant, sive quod Gallis infesti erant, sive quod viri integerrimi perdititissimos eorum mores pati non poterant. Solum Clemens V à Jurisconsultis sæpe memoratur, quod librum Clementinarum in Concilio Viennensi à se editum Juri Canonico adjecerit. Ceterum Gregorius XI, urbis Romæ ruinis, Italiæque tumultibus commotus, relictâ clam Avinione Romam redit anno MCCCCLXXVI, ab excessu Pontificum septuagesimo primo, ubi incredibili omnium lætitia exceptus, basilicas, palatia, ædificia, & civitatis moenia collapsa cœpit restaurare. Eo post biennium mortuo Cardinales, qui ferè omnes Galli erant, populi Romani injurias metuentes, qui Italum postulabat, Pontificem eligunt Bartholomeum Barensem Archiepiscopum, qui, mutato nomine, Urbanus VI dici voluit. Ille verò cum nomine mores etiam subito mutavit; nam cum ab omnibus moderati ingenij vir haberetur, Cardinales universos incipiebat graviter increpare, & cum Otho Brunsvicensis Tarenti Princeps, qui Joannam Siciliæ reginam duxerat, in genua procumbens ei poculum in prandio porrigeret, principem aliquandiu ita subsistere passus est, donec à Cardinalibus admonitus ægre ab eo poculum acciperet. Quem quidem Pontificis fastum & severitatem intempestivam Cardinales molestè ferentes, Fundos, civitatem in regno Neapolitano, confugiunt, ubi renunciato prius electionem Urbani nullius momenti esse, quod metu & vi facta esset, denuo Rupertum Cardinalem Genevensensem eligunt, qui Clemens VII dici voluit, & Avinionem cum suis Cardinalibus secessit. Ita hic Avinioni, ille Romæ creatis novis Cardinalibus Pontificem agit, & inter eos universus orbis Christianus divisus est: Germani siquidem, Angli, Poloni, Hungari, Boemi, Daci, Succi, & Itali plerique Urbano, Galli autem & Hispani Clementi obtemperabant. Urbanus in Pontificatu suo quem per XI annos gessit, Ecclesiæ digni-

* *De inferno.*
canto 19. 5. del
Paradiso Canto
27.
* *Nella terza*
parte, sonetto. 8.
9. 10. & *esp.*
20.

Panormitanus, Barbatia, alijque amplexi sunt. Benedictus etiam Avinioni licet ingenij, eruditionis, & prudentiæ laudem ab omnibus sit consecutus, in rerum sacrarum quæstu Bonifacio simillimus fuit; nam uterque dignitates omnes, Sacerdotia, gratias, peccatorum expiationes, & Ecclesiæ prædia civitateque proscribebat, adeo ut sacro sancta clavium Ecclesiasticarum autoritas per turpem utriusque Pontificis mercaturam apud omnes evilesceret. Sane Baldus eximius Jurisconsultus qui tum temporis jus Civile Patavij docebat, licet electionem^b Urbani approbasse, & Clementem pro adulterino Pontifice habuisse videatur, Bonifacium tamen & Benedictum insectatur, ¹ Bonifacium bovi, Benedictum bestię effere comparans, & neutrum esse Dei ministrum legitimumve Pontificem asserit, quod seditiones in Ecclesia foverent, quodque neuter eorum pro pace Ecclesiæ comparanda se folio suo demoveri pateretur. Eam ob causam Bonifacio mortuo postquam xiiii annos sedi Romanæ præfuisse, Cardinales dum ad eligendum Pontificem coeunt, pro se quisque sancte juravit, abdicaturum se statim Pontificatu si forte deligeretur, modo alter Pontifex idem faceret; atque ita communibus orbis Christiani suffragiis unus Pontifex designaretur, sin falleret, diris seipsum execrationibus devovebat; quo iurejurando etiam Cardinales Avinioneses in electione Benedicti paulo antea se obstrinxissent: & statim Innocentius Cosmatus Cardinalis Pontifex renunciatur, qui Innocentius vii dictus est. Ille autem de juramenti sui religione parum sollicitus, dignitatem pertinacissimè retinuit, neque per biennium quo fuit Pontifex induci potuit, ut eam deponeret, vir alioquin juris Canonici peritissimus; sed ad libidines propensus, & qui opibus comparandis nimis intentus erat. Quocirca post ejus obitum Cardinales singuli in conclavi idem iusjurandum maximis execrationibus interpositis iterum concipiunt, & pollicentur etiam nolle se aliquos Cardinales creare, modo alter Pontifex à creandis Cardinalibus itidem abtineat, & pridie Kalend. Novembr. anno Christi Mcccvi. Angelum Cornarium Venetum eligunt, qui Gregorii xii nomen induit. Hic postquam sedem adeptus est, publicè verbis & lacrymis testatus est, se virum omnium indignissimum noluisse hoc munus suscipere, nisi ut pacis in Ecclesia constituendæ author esset, & apud omnes prædicabat se illud solum exoptare, ut dies & locus designaretur in quo ipse cum Benedicto conveniret, & per utriusque abdicationem Ecclesia unicum pastorem iterum haberet. Quapropter literis ad Benedictum, ad Henricum xiii Regem nostrum, ad omnes principes Christianos & Episcopos statim datis, eos hortatur & rogat, ne pro schismate amovendo Ecclesiæ desint, & Legatos ad Benedictum mittit Antonium Cornarium Episcopum Bononiensem nepotem suum, Gulielmum de Vinea Episcopum Tudertinum, & Antonium de Butrio primarium juris Canonici tum temporis in Academia Bononiensi interpretem, cujus legationis ipse in ^k commentariis suis meminit; quibus in mandatis dat ut cum Benedicto conveniant de loco in quo ea renunciatio facienda esset. Ii Benedictum Massiliæ invenientes, cum eo paciscuntur ut uterque citra mensem Novemb. insequentem Saonam accedat, quæ civitas in littore maris Ligustici posita imperio reipub. Genuensis parebat, atque ibi post utriusque renunciationem novus Pontifex eligeretur; & Massilia Lutetiam proficiscuntur, ut cum Carolo VI Galliæ Rege hac de re agerent, ubi incredibili lætitia ab om-

^h Bald. ad c. quia propter. de elect.

⁽ⁱ⁾ Bald ad c. olim. de rescript.

^(k) Anton. de Butr. id c. quod ad consubstantionem n. 3. de sent. & re jud.

nibus

omnibus accepti sunt: verum cum peracta legatione ad Gregorium reversi ab eo inclementius habiti essent, Antonius de Butrio paulo postea ex animi mœrore mortuus est. Ista enim à Gregorio subdolè facta sint ut à se harum discordiarum causam amoliretur; nam ipse tergiversari primum, quod Saona locus esset suspectus, utpote quæ ad Genuenses spectaret, qui Benedicto obtemperabant, & postea recusare, obtendens Theologorum suorum sententiam, qui ab eo submissi publicè populum in concionibus docebant, non potuisse Gregorium gregis Christiani à Christo summo pastore sibi demandati curam sine piaculo deferere. Cæterum quia increbuerat Benedictum ante finem ætatis Saonam advenisse, Gregorius ne ipse solus ab omnibus redargueretur, Roma ægrè relicta Kalendis Septemb. anni sequentis Senas venit, ibique usque ad finem Januarij sequentis commoratus est. Dum Senis esset, præter Benedicti, Caroli regis Galliæ, aliorumque principum Legatos, eo etiam venerunt Legati regis nostri, inter quos (ut superius dictum est) erat Henricus Chichele, isque ibi à Gregorio Episcopus Menevensis factus est: qui omnes pro pace in Ecclesia constituenda, ejus fidem coram Cardinalibus sub juramenti religione interpositam vehementer obtestabantur. Inde Februario ineunte Lucam concessit, neque inde recessit usque ad mensem Julij insequentem, ubi ab iisdem legatis (nam legati nostri Lucæ apud Gregorium manebant usque ad finem Aprilis) sæpè interpellatus Saonam contendere recusavit, & cum Benedicto per emissarios suos clam egit, ne de jure suo decederet, unde cum omnes eum prævaricari & Christianis illudere animadvertent pro Gregorio Errorium appellabant. Illud etiam Cardinales maximè cruciabat, quod Gregorius ijs repugnantibus contra jurisjurandi sui fidem Gabrielem Condemarium nepotem suum (qui postea Pontifex fuit) & tres alios Cardinales cooptasset, & reliquis Cardinalibus porro graviter interminatus fuisset, ne cum Cardinalibus Benedicti se inconsulto agerent, quod aliqui eorum clam moliri dicebantur; & Johannem Proset Archidiaconum Norfolciensem beneficijs omnibus spoliasset, eam solum ob causam quod Cardinales diversum sentientes allocutus fuisset. Quocirca Cardinales suarum partium Pisas fugiunt mense Maij anno Mccccviii quæ civitas ad decimum à Luca lapidem posita est, ibique ab anathemate & execrationibus Gregorij quas ille in eos pronunciaverat, appellatione publicè interposita ad Jesum Christum supremum judicem, ad Synodum generalem, ad futurum Pontificem provocant, eamque appellationem ritè interpositam, neque injusti Pontificis anathemate fuisse Cardinales obstrictos ¹ Abbas Panormitanus postea asseruit. Et licet aliqui Gregorij affectæ publicè docuissent, eum à juramenti religione quod pro schismate extinguendo interposuerat fuisse immunem, quod ipse seipsum pro potestate sua à jure jurando absolvere posset: contrarium tamen defenderunt præstantissimi Jurisconsulti, ² Petrus Ancharanus, Franciscus Zabarella Cardinalis, & Antonius de Butrio qui omnes tum floruerunt, asserentes utrumque Pontificem hac in causa perjurij reum esse, eorumque sententiam Philippus ³ Decius postea secutus est. Ista Cardinalium à Pontifice secusio plerisque principibus Christianis placuit, præsertim Henrico regi nostro, & Carolo Galliæ regi, qui tergiversationum utriusque Pontificis pertæsi, ab eorum obedientia nuper defecerant, quod tamen Historiographi utriusque gentis

(1) *Abb. ad c. inquisitioni. n. 5. de sent. excom.*
 (m) *Ancharan. conf. 181. Card. Zabara. conf. 150 Anton. de Butr. ad c. 1. n. 10. de Constit.*
 (n) *Dec. in consil. pro iurisdictione concilij supra Napam.*

gentis stipendiarii Pontificis dolo malo omiserunt. Angli enim licet Urbano VI, & deinceps iis qui Romæ creabantur, tam religiose hucusque obtemperaverant, ut Thomas Arundell Cantuariensis Archiepiscopus in juramento quod in eo munere suscipiendo Bonifacio IX pro more præstabat, illud etiam nuncupatim polliceretur, se Rupertum Cardinalem Genuensem qui Clemens VI dictus est pro adulterino Pontifice habiturum: hoc tamen anno in Synodo Londini habitâ rege anthore interdicebatur, Ne pecuniæ ex Episcopatibus aut Sacerdotijs debita filco Romano perfolverentur, Cardinalibus illud per literas (quæ in acta publica relata hodiè conspiciuntur) rogantibus, qui asserebant immensam pecuniarum vim quæ ex hoc regno Romam quotannis deferrebat, Pontifices impellere ad eam sedem ambiendam, & cohibere postea ne eam defererent: quod tamen à nemine nostrorum scriptorum proditum est. Galli vero licet Pontifices Avinionenses sequerentur, Carolus tamen Benedicti pervicaciam animadvertens noluit ei amplius parere, quod etiam Baldus tradidit, illamque obedientiæ subtractionem justam fuisse demonstrat: & postea Curia Parisiensis Senatusconsulto Cardinales, & Camera Romanæ servi jussi sunt ab annatarum proventibus manus abstinere, duoque Pontificis emissarii qui diplomata Pontificia attulerant, in quibus Rex & Principes anathemate percussi sunt, mitris chartaceis redimiti, & plauastro stercoreario impositi per civitatem ignominiose traducti sunt, sicuti Carolus Molinæus acutissimus Jurisconsultus desiderata historicorum ejus gentis fide, ex illius Curia actis comprobavit. Merito igitur Imperatorum Romanorum ignaviam accusat Theodericus Niemensis, nam Carolus III in cujus tempora hujus schismatis initia incidebant, non solum Ecclesiæ calamitates negligebat, verum etiam imperium abdicato regno Arelateni in Gallia, & multis imperij civitatibus alienatis, turpiter labefactabat, posteaque ab Electoribus per sordes obtinuit, ut Wenceslaum filium suum hominem ignavum in Regem Romanorum electum sibi subrogaret, qui etiam dum imperaret, nihil omnino Principe dignum gessit. Robertus etiam Bavarus, qui post Wenceslaum à Germanis electoribus imperio exutum hoc tempore imperabat, de imperio simul & Ecclesiæ securus agebat, nam Italiam, Avinionem, aliasque imperij partes ab injustis possessoribus detineri patiebatur, & Gregorij partibus favens, Ecclesiæ discordiarum præcipuus author habebatur. Certè à prioribus Imperatoribus longè degenerabant, qui Pontifices Romanos creabant, deturbabant, & pro componendis Christianorum discordiis Synodos indicebant, qua potestate Imperatoris jam maximè opus fuit: nam inter has Pontificum factiones fides Christianorum vacillare, sacra omnia venumdari, mores Ecclesiasticorum impunè corrumpi, ipsi denique Pontifices erant homines adeo profligati, ut hæc ipsa apud posteros parum fidei habitura fuissent, nisi traderentur à duobus scriptoribus probatissimis Theodorico Niemensi & Baptista Platina, quorum uterque Pontificibus à secretis erat, hic sub Sixto IV, ille sub Urbano VI, Bonifacio IX, Innocentio VII, Gregorio XII, in aula Romana jam versabatur. Cardinales igitur Gregorii animadvertentes Imperatorem de hisce Ecclesiæ tumultibus extingendis parum sollicitum esse, postquam Pisas se contulissent, Gregorium edicto publico schismatis auctorem, & dignitate sua deturbatum, omniaque ab eo ut à Pontifice gerenda ir-

(o) Bald. add. c. olim de rescriptis

p Carol. Molinæus de Monarch. Franc. n. 140. 141. 142. (q) Niem lib. 3 de schism. cap. 7. & nemore unionis Tract. 6. cap. 31.

(r) C. Hadrianus. c. in Synodo. dist. 63. c. 1. 12. or Henricum. dist. 97. (s) C. Si quis. 2. qu. 7. & c. nos si in componer. c. ad. (t) C. Habebat. brum dist. 16. c. Valentini. dist. 63. c. mandatis. 2. qu. 4.

(v) *Præf. Niem. in nem. unionis. Tract. 4. cap. 9. (v) *Præf. Niem. in nem. unionis. Tract. 6. cap. 15. 16. (c) Card. Bellar. lib. 1. de Concil. cap. 8. v. alfrigh.**

rita esse pronunciant, & Episcopis, Abbatibus, prælatis, Ecclesiæque vassallis universis interdiciunt, ne annatas, census, aut alia fisco Romano debita Gregorij ministris perfolvant, & accitis ad se Benedicti Cardinalibus, qui suadente Carolo rege Galliarum ab eo nuper defecerant, communibus suffragiis Pontificatum utrique abrogant, Synodum Pisam ad festum Annunciationis Divæ Mariæ Virginis anni sequentis pro eligendo novo Pontifice indicunt, quæ omnia singulis principibus Christianis per literas significant, eorum gratiam porro & opem pro pace in Ecclesia stabilienda implorantes, & occidentalis Ecclesiæ Episcopis universis denunciant, ut eam ob causam Synodo interfint. Quamvis autem aliqui tum temporis Theologi ut Pontifici suisque commodis arte adulatoria interservirent, Cardinales schismate obligatos esse dicerent, quod * Synodus sine Pontificis Romani auctoritate convocari non possit: Baldus tamen, Cardinalis Zabarella, & Petrus Ancharanus Cardinales illos defenderunt: nam † Baldus contra istiusmodi Pontifices primò verbis, dein herbis, tertio lapidibus & vi utendum, eosque à Concilio amovendos esse ait: ‡ Zabarella vero & Ancharanus, qui in Synodo Pisana aderant, amplissimè probarunt potuisse Cardinales Synodum convocare, in qua Pontifex in jus vocari & deturbari possit, eamque sententiam post eos amplexi sunt † Panormitanus, Decius, Felinus, alijque recentiores, qui Synodum Pisanam expressim approbarunt: quibus accedunt † Academicarum Parisiensis & Bononiensis suffragia, quæ decreta sua contra hos Pontifices pro Cardinalibus interposuerunt, & novissimè † Cardinalis Bellarminus dignitatis Pontificiæ acerrimus propugnator, Synodum Pisanam etsi planè non approbet, neque eam tamen plane rejicere ausus est. Ad hanc Synodum valdè propensi erant principum Christianorum animi, regis præsertim nostri & Galli, ad quos Cardinalis Burdegalensis vir prudentia & integritate clarus Pisis in Galliam primò, deinde in Angliam hoc anno venerat, atque hic oratione copiosa coram Rege & Ordinibus regni habita, animos omnium contra Gregorium ita commoverat, ut Thomas Cantuariensis literis etiam Academicarum Parisiensis idem ab eo rogantis adductus, ad Synodum Pisanam proficisci statuisset, nisi à rege de valetudine, itinerum incommodis, negotiisque publicis admonitus sese continuisset: quin potius placuit omnibus Legatos mitti, qui Anglorum nomine Synodo interessent. Atque hæc erat Ecclesiæ Romanæ conditio cum Synodus Pisana indiceretur. Jam ad Henricum redeamus.

1455.

Legati in Synodo Londinensi designati, ineunte anno Mccccix Robertus Hallum Sarisburiensis, Henricus Chichele Menevensis Episcopi, & Prior Cantuariensis, Pisas profecturi itinere per Galliam factò cum Lutetiam venirent, Johannes Gerson insignis Theologus, Academicarum Parisiensis Cancellarius, eruditam & luculentam coram ijs orationem habuit, super illis Osee Prophetæ verbis, *Congregabuntur filii Israel & filij Judæ pariter.* In qua postquam de Academicarum Oxoniensis laudibus præfatus esset, quæ eò nuperrimè nuncios pro Synodo promovenda, atque decretis contra Pontifices contumaces ferendis miserat, & fusè ex illa sacrarum literarum particulâ de potestate Synodi œcumenicæ disseruisset, legatis de eorum adventu Parisienses omnes gratulari testatur, eorum pietatem laudat qui pro Ecclesiæ pace tot incommoda paterentur, & demum Academicarum nomine ijs consilia officiaque omnia studiosè

studiosè defert. Quæ oratio inter ^d Gerfonis opera etiamnum extat. Inde ^{d In vol. 1. operum Jo. Gerjoni.} Galliam emensi Pisas V Kalen. Maii splendide ingressi sunt, ubi CXL. Archiepiscopos Episcoposque præter Abbates & alios Ecclesiastici ordinis frequentissimos in Synodo reperiunt, & Sarisburiensis quod reliquos Legatos dignitate anteciret regis sui nomine oratione eleganti universos ad pacem, & ad sedandas Ecclesiæ discordias cohortatus est, idemque reliquorum principum legati qui ad Synodum venerant, Galli, Hispani, Scoti, Lusitani, Hungari, Daci, Sueci, Poloni enixè rogarunt. Ideo Gregorii & Benedicti Pontificum crimina ad Synodum deferente advocato filci, & postulante ut de iis inquisitio haberetur, à quibusdam delegatis, quibus ea cognitio demandari posset, uterque testibus in poenam contumaciæ receptis, & aliis probationibus convictus, à ^e Synodo perjurus, schismaticus, hæreticus, dignitate Pontificia exauthoratus pronuntiatur, & Nonis Julii Petrus Philardus à ^f Cardinalibus potestate Synodi iis delegata susceptus, & Alexander Viditatus est. Erat Alexander origine Cretensis, patre incerto natus, à quodam Franciscano dum puer victum ostiatim quæreret, perspecta ipsius indole, in ordinem suum cooptatus, ab eodem in Italia Grammaticam & Logicam edoctus, inde ad Academiam Oxoniensem amandatus, ubi Philosophiæ & Theologiæ studiis per plures annos incumbens, insignem utriusque scientiæ cognitionem adeptus est, quam deinde Parisiis docens, & commentariis in libros sententiarum acutè scriptis patefecit, postea procurante Joanne Galeatio Mediolani Duce, Archiepiscopus Mediolanensis, demum ab Innocentio VII Cardinalis, & jam Pontifex creatus est: vir doctrinâ & integritate singulari, sed studiis & vitæ monasticæ assuetus, ad negotia publica administranda ineptus ab omnibus habebatur. Verum nec diuturnam nec tranquillam sedis suæ possessionem nactus est: nam post finem Synodi, Pisas Bononiam profectus Kalendis Maii anni sequentis, decimo Pontificatus mense veneno extinctus creditur; & Balthasar Cossa, qui Bononiæ Legatus ab Alexandro constitutus præerat, vir verox & Militiæ quàm Sacerdotio aptior, à Cardinalium Collegio partim metu militum quos in urbe pro statione habebat, partim largitione usus erga inopes Cardinales à Gregorio nuper creatos, Pontifex renunciatur, & Joannis XXIII nomen accepit. Dum autem Alexander Pisas & Bononiæ esset, Gregorius interea Arimini, & Benedictus Panischole (quæ civitas in Arragoniâ sita est) pro Pontifice se gerebant; adeoque tres jam confidebant in Divi Petri Cathedra, quæ vix unius fastum continere potest, iustissimo divini numinis iudicio, ut redargueretur eorum vanitas, qui à perpetua in ea sede Pontificum successione, sacrum Christi gregem, fidemque Christianorum omnium pendere volunt. Soluta concilio Pisano, Henricus Menevensis (qui etiam in libris juris ^f municipalis legatus à rege hoc ipso anno perhibetur) ^{f Ann. 1117. 4. fol. 78. 8.} cum reliquis legatis, ingruente hyeme domum redit, ubi duobus annis sequentibus duabus Synodis Londini habitis, ab Archiepiscopo Cantuariensi evocatus interfuit, uti ex publicis earum Synodorum actis constat: de cætero diocesi suam peragrarè, de moribus populi sui inquirere, & reliqua Episcopi munia sedulo obire, quotiescunque ei à publicis negotiis vacaret, ad quæ ab Henrico quarto rege sæpe adhibitus est, qui eum summo ob prudentiam singularem in honore semper habuit. Eo autem vitâ functo Westmona-

e Niem lib. 3 de schism. cap. 44

f Abb. ad. c. lib. de translat. 2. de elect.

f Ann. 1117. 4. fol. 78. 8.

1410.
1411.

1413.

sterii xiii Kal. April. anno humanæ salutis Mccccxiii successit Henricus V. magni ingenii Princeps, in cujus verba ob egregiam indolem ultrò jurant proceres, antequam coronam acciperet, quod nemini nostrorum regum ante illum præstitum fuisse traditur. Is post adolescentiam in vitâ privatâ solutè actam, regnum adeptus unâ cum conditione mores mutavit, & amotis æqualibus quos voluptatum ministros habuerat, statim prudentissimos quoque gravissimosque alcivit, quorum consiliis pater usus fuerat, & inter eos Henricum Menevensem, quem postea magni semper æstimavit, eumque in initio principatus è reliquis omnibus delectum, hoc ipso anno duas honorificas legationes obire jussit, quarum memoriam, scriptoribus Gallicis debemus, nostri enim eas, uti & alia multa omiserunt. Primo ad Gallum, postea ad Burgundum missus est. In Gallia enim inter Carolum VI. regem Galliæ, & Henricum iiii regem nostrum, bellum gerebatur ob crebras Gallorum excursions in Aquitaniam, quam Angli tum temporis possidebant, cujus causâ paret jam mortuo unâ cum hæreditate ad Henricum V. delata, Carolus intestinis discordiis inter Ludovicum Aurelianensem fratrem suum, & Johannem Ducem Burgundionum occupatus, inducias nobiscum cupiebat, à quibus etiam Henricus rex noster, rebus domi in novo principatu nondum compositis parùm abhorrebat; ideo ex Anglia ^g mittuntur Richardus Comes Warwicensis, & Henricus Menevensis Episcopus, à Gallo Magister Equitum, quod munus in Galliâ primum est, & præfectus maris, qui Caleti mense Julio coeuntes inducias unius anni pacti sunt. E Galliâ reversus eodem anno ^h iterum cum Warwicensi ad petendam in matrimonium Joannis Burgundionum Ducis filiam Henrico regi missus est. Ii vero Lillæ in Flandria Burgundum inveniunt, cum eo ex mandatis agunt, sed redierunt re infecta, sive quod virginis forma non placeret, sive quod rex interea ad nuptias cum Galliæ regis filia factus esset propensior, eamque ob causam hoc ipso tempore alios legatos in Galliam miserat. Post paucos à reditu menses uberrimum legationum istarum, & suarum virtutum fructum est consecutus: nam cum ageretur de creando antistite Cantuariensi, ex omnibus hujus regni Episcopis, sine controversia designatur, qui dignitatem illam à rege amplissimam administrare posset, & judicio regis dignissimus omnium habitus est, qui in secretiore procerum concilio primus sententiam diceret. Etenim mortuo Thoma Arundelio Archiepiscopo Cantuariensi xi Kal. Martii anno salutis reparatæ Mccccxiiii Joannes Wodnesburgh Prior, & Monachi Ecclesiæ Cantuariensis à rege novi antistitis eligendi potestatem implorant, quam reges nostri Pontifici Romano adeptam sibi vendicaverant post Edvardum iiii ⁱ qui arbitrato suo Episcopos constituit, & istiusmodi consuetudinem juris Canonici institutis esse consentaneam ^k Panormitanus asseruit. Eam autem cum à Rege sub diplomate publico obtinuissent, monachos absentes edicto evocassent, & Thomæ Arundelio in æde Christi Cantuariæ iusta fecissent iiii Id. Martii in domo capitulari universi coeunt, ubi post sacra solenniter peracta & concionem habitam, in qua ex sacris literis singuli in re tam ardua de officiis suis admoniti sunt, perlecto etiam diplomate regio, omnium suffragiis illico postulatur Henricus Menevensis, eaque postulatio à Joanne Langdon monacho reliquorum nomine annunciata est coram populo, qui frequens,

^g *Exguerrant de Montrelet. chap. 106.*

^h *Exguerrant de Montrelet. chap. 109.*

1414.

ⁱ *Polydor. lib. 19 in Edvard. 3.*

^k *Abb. ad. c. 1. de consuet. n. 4. & apostil. ibid.*

quens in Ecclesia novi antistitis electionem expectabat. Postulari etenim non eligi poterat ex juris Canonici regulis quibus Episcopus cum ¹ Ecclesia sua nuptias contrahere dicitur, & ab ea ^m diverti inconsulto Romano Pontifice non potest, adeoque Episcopus Ecclesie suae obstrictus ad aliam sedem non eligitur, sed ⁿ postulatur, & à Pontifice non secundæ præfectus, sed a priore ^o translatus dicitur: quæ omnia Romanorum Pontificum ambitione inuenta sunt, qui plerisque orbis Christiani Episcopatus sui juris hac arte faciebant. Eodem etiam die duo ex illa societate monachi, Gulielmus Molest & Joannes Molond Procuratores ab universis constituti sunt, qui Henricum Londini ad-
cuntes Idib. Martii ei vota Prioris & Monachorum denunciarent, eorum-
que nomine suppliciter obtestarentur, ut ejus Ecclesie administrationem
suscipere dignaretur; quibus ille pro tempore respondit, se in causa tanti
momenti nihil certe impræsentiarum statuere posse, sed diem ad deliberan-
dum postulare. Postridiè accedentibus ad eum rursus capituli procuratori-
bus in ædibus Episcopi Norwicensis coram Edvardo duce Eboracense, aliisque
compluribus viris primariis qui intererant, conceptis verbis respondit. Se eo-
rum votis non posse annuere, quod integrum sibi non esset Ecclesiam Mene-
vensis, cui jam præisset, sine Pontificis Romani autoritate exuere, neque
tamen ab iis prorsus abhorre, modo id Pontifex jubeat, atque ideo se po-
stulationem suam Pontificis arbitrio permittere. Igitur Prior & Monachi
per Procuratores Romam missos à Johanne ^{xxiii} humillimè petunt, ut ra-
tam habere vellet postulationem Henrici Menevensis ad sedem Cantuarien-
sem, eodemque tempore Henricus rex per literas Pontifici significat se Priori
& Monachis Canobii Cantuariensis potestatem eligendi Archiepiscopi con-
cessisse, post postulationem Henrici Menevensis iisdem per libellum suppli-
cem implorantibus auctoritatem suam adhibuisse, Henricum virum insignem
virtutibus suis eam dignitatem promeruisse, & illud solum reliquum esse ut
ipse in hac causa partes suas interponeret. Erant autem Henrici virtutes
Pontifici satis perspectæ, primo in aula Gregorii ^{xii} quem Balthasar Cossa
unus è Cardinalium numero sequebatur, deinceps in Synodo Pisana, cui ille
etiam intererat, ideoque capituli procuratores ab eo Bononiæ, ubi tum erat,
V. Kal. Maii faciliè impetrarunt, ut rescripto suo Henricum à Menevensis
Ecclesie vinculo, quo astrictus erat, absolutum, ad sedem Cantuariensem trans-
ferret, in quo tamen rescripto postulationem Henrici non confirmat, sed pro-
visionis titulo eum Ecclesie Cantuariensi præficit, ne à recepto Pontificum
more in arrogandis sibi Episcopatum & beneficiorum donationibus discede-
ret: & conditionem porro adjicit, ne prius Archiepiscopi munus admini-
strare inciperet, quam sibi & Romanæ Ecclesie coram Wyntonienſi & Nor-
wicensi Episcopis fidelitatem sacramento pollicitus esset: denique rescriptis
pluribus ad Priorem & Monachos Cantuarienses, ad Episcopos illius provin-
ciæ, ad prælatos, ad vasallos Ecclesie, & populum universum missis, iis im-
perat, ut Henrico Cantuariensi obtemperent, eique reverentiam, honorem,
obsequia, omniaque quæ ei muneri debentur officia exhibeant. Post postula-
tionem, & rescriptum Pontificis, supererat pallium, ¹ ornamentum è corpo-
re Divi Petri Romæ sepulti assumptum, quo induuntur ² soli Patriarchæ &
Archiepiscopi, nisi aliquibus Episcopis ex privilegio concedatur, ad ³ deno-

1 C. sicut vir. 7
q. 1.
in. inter corpe-
ralia extr. de
translat. epi. c.
n. Tot. tit. extr.
de postul. prelat.
O. Tot. tit. de tran-
slat. epi. c. 5. &
l. 1. in. prax be-
nelic par. 1. tit.
de translat. epi. c.

p. C. Significasti.
4. de elect.
q. C. antiq. 23. de
privileg.
1 C. nisi 3. de usu
pallii

s C. 1. eod. tit. tandem potestatem plenam, qua ipsi in Episcopos sibi subditos utuntur, eoque
 t C. ex tunc am. 5
 eod. tit. amitti sunt duntaxat in Ecclesiis provinciæ suæ diebus festis à Pontifice præ-
 constitutis, & priusquam illud acceperint, Synodum vocare, aquam lustralem
 conficere, sacros ordines conferre, dedicare basilicas, aliave exercere, quæ
 ei muneri incumbunt, nefas habetur. Pallium igitur Henricus per Rober-
 tum Apilton Canonicum Eboracensem Bononiam missum à Pontifice impetra-
 vit, quod ei postea Wyntonienſis & Norwicensis Episcopi potestate sibi res-
 cripto Pontificio delegata in palatio regis Suttonæ, presentibus Rege, Hum-
 fredo Duce Glocestrenſe, Richardo Warwicensi, Georgio Marchiano
 Comitibus, aliisque proceribus multis solennibus ceremoniis tradiderunt: &
 obedientiam fidemque Pontifici ibidem spondit (iisdem illud exigentibus,
 quia pallium sine istiusmodi jurejurando tradi non debuit) jurejurando hac
 verborum formula concepto. *Ego Henricus Archiepiscopus Cantuariensis fi-
 delis & obediens ero Beato Petro, Sanctæque Apostolica Romana Ecclesia: &
 Domino meo Johanni xxiii, suisque successoribus Canonice intrantibus. Non ero
 in consilio aut consensui vitam perdam aut membrum, seu capiantur mala captione.
 Consilium quod mihi credituri sunt per se aut nuncios, seu literas ad eorum damnum me
 sciente nemini pandam. Papatum Romanum & regalia Sancti Petri adiutor ero
 iis ad retinendum, & defendendum, salvo ordine meo contra omnem hominem.
 Legatum Apostolicæ sedis ineundo & redeundo honorifice comitabor, & in suis ne-
 cessitatibus adjuvabo. Vocatus ad Synodum veniam, nisi præpeditus fuero Canoni-
 ca præpeditio. Apostolorum limina singulis trienniis visitabo, aut per me aut
 per meum nuncium, nisi Apostolica absolvar licentia. Possessiones ad mensam
 meam Archiepiscopalem pertinentes non vendam, neque donabo, neque impignora-
 bo, neque de novo infeudabo, neque alio modo alienabo, inconsulto Romano Ponti-
 fice. Sic me Deus adjuvet & hac sancta Evangelia. Ita rerum sacrarum & Ec-
 clesiasticarum potestatem à Pontifice consecutus, prædiis tamen aut agris Ec-
 clesiæ inconsulto rege, se immiscere non poterat: Leycestriæ igitur regem
 adit, ubi III. Kal. Junii in eorum possessionem missus est, postquam fide-
 litatem regi juramento promississet, & singulis porro clausulis rescripti Ponti-
 ficii translationem continentis expressè renunciasset, quæ regi fraudi esse, aut
 de majestate regia derogare poterant: & postea universi sedis Cantuariensis
 proventus, qui secundum Thomæ Arundelii mortem fisco cedebant, sexcen-
 tis marcis prius numeratis ei ex gratia singulari, diplomate regio concessi sunt.
 Leycestriam autem venerat Henricus ad conventum ordinum regni evocatus,
 quem rex ibi habuit, ut cum prælatis, proceribus & populo suo, de novis le-
 gibus ferendis, de re pecuniaria, & de universo regni sui statu ageret: & in
 eo summa cum prudentia ab Ecclesia maximam calamitatem avertit, quæ ex
 invidia apud proceres & populum ex opulentia prælatorum concitata, ali-
 quoties sub Henrico III. emergere, jam vero propius sub rege novo imminere
 videbatur. Etenim in conventu ordinum Coventriæ ante decem annos con-
 vocato, erat enim annus MCCCCIII. Henrico III. pecunias ad bellum ad-
 versus Scotos, Wallos, Britones, Flandros, & Gallos gerendum postulanti,
 milites & civitatum delegati ex inferiore ordinum domo responderunt, non
 posse aliter inopiæ publicæ succurri, quàm si immensæ Ecclesiasticorum opes
 minuerentur: eam siquidem esse populi Anglicani conditionem, ut non modo
 pecunias*

pecunias in usus belli quotidie erogaret, sed & corpora hostibus publicis obiceret, dum illi interea domi confidentes, nec corporibus nec opibus reipub. intervirent. Iis Thomas Arundelius Cantuariensis animosè respondit, frequentius ab ordine sacro concedi decimas quàm quintasdecimas à populo, & plures colonos, famulosque suos ad militiam nomina dare, quàm colonos procerum, nobiliumve, iisque accedere sacerdotum orationes, quibus interdum noctuque effusis, divinum numen reipublic. propitium reddunt. Et ad regem statim conversus, & in genua procumbens rogat, ut iurjurandi memor esse velit, sub cujus religione Deo hominibusque solenniter voverat, se jura & privilegia Ecclesiæ sacra tecta conservaturum: & prentatis deinceps quibusdam proceribus, quos causæ suæ favere existimabat, tantum effecit, ut postulata militum publico ordinum decreto rejicerentur. Post sex annos in alio ordinum Concilio ab Henrico III. Westmonasterii habito, milites ex inferiore ordinum domo iterum delecti breviculo regi porrecto demonstrant, proventus Prælatorum & Monachorum, quos illi in libidines & voluptates suas exhaurirent tales esse, ut ex iis omnia regis & ararii incommoda possint refarciri: etenim ex iis posse sustentari quindecim comites, mille quingentos equites, sexies mille ducentos armigeros, & centum Xenodochia, & proinde à rege petunt ut ex iis in ærarium redactis velit publicis necessitatibus subvenire. Quibus iterum respondit Thomas Cantuariensis, non peti à militibus Ecclesiasticorum prædia ad fiscum locupletandum, sed ut ex optimis Ecclesiæ spoliis fortunas proprias luxu profligatas restaurarent; id quod antea acciderat in Gallorum cœnobiis quæ propter bella inter Gallos & Anglos fisco addicebantur, è quibus ne dimidium marcæ (ait ille) regi superest. Tum etiam militum postulata rex facile rejecit, sive quod æternam Ecclesiæ expilatæ infamiam pertimesceret, sive quod existimaret eos consilii illius auctores esse, qui occultè Joannis Wiclevi partibus favebant, à quibus ille semper abhorrebat. Ab eo tempore dum regnaret Henricus III nihil in Ecclesiam tentatum est. At in hoc conventu Leycestrensi, à rege novo milites & civitatum delegati ex inferiore ordinum domo per libellum supplicem iterum petierunt, ut de postulatis suis adversus Ecclesiasticos ante quatuor annos propositis denuo cognosceretur, & sententiæ in utraque ordinum domo dicerentur. Hanc ab causam vehementer animi angebatur Archiepiscopus, qui valdè sollicitus erat, ne quid Ecclesia sub administratione sua detrimenti acciperet, & metuebat præsertim de regis juventute, quæ ad consilia præcipitia & res novas propensa esse solet. Re igitur cum Episcopis communicata, placuit, ut sacer ordo ingenti pecuniarum vi regi oblata, eum ad bellum Gallo inferendum incitaret, pro vindicando Gallorum imperio, quod Edvardus II ex nuptiis acquisitum ad posteros transmiserat: eamque ob causam Henricum statim synodum Londini convocasse plerique ejus seculi scriptores tradiderunt, cujus tamen acta hodie in publicis archivis non reperiuntur. Gallorum autem imperium reges nostri hoc jure vendicant. Mortuo Carolo Pulchro rege Galliæ sine liberis, qui solus ex stirpe mascula Philippi pulchri, patris sui supererat, Edvardus III rex noster, Edvardi II filius ex Isabella Philippi Pulchri filia genitus, per legatos coronam Galliæ ab ordinibus ejus regni postulabat, quod ipse Philippum Pulchrum avum maternum, & Carolum

avunculum proximo cognationis gradu attingeret. Contra Philippus Valesius filius Caroli Valesii, qui Philippi Pulchri frater erat, contendebat se Caroli Pulchri regis novissimi patrualem gentilitio jure proximum esse; Edwardum vero Philippi Pulchri ex filia nepotem, & Caroli Pulchri amitum in juri materno fidere, quod Gallia Legis & institutis adverteretur, quæ viris tantum non sœnâis regnum tribuant, legis Salicæ verba recitans, *In terram Salicam mulieres ne succedant*; terramque Salicam Franciam esse asseruit. Galli vero spreto Edwardo Philippum regem crearunt, ideo Edwardus titulum regis Gallia protinus assumpsit; quo deinceps reges nostri semper usi sunt, & Gallos sæliciter invalit, posterisque belli illius causam unâ cum hæreditate reliquit. Secundum cum Richardus II homo imbellis à Gallis abstinerat, & Henricus III princeps fortissimus partim Wallorum defectionibus, partim intestinis procerum factionibus impeditus, universas regni sui vires in eos emitte-
tere non potuerat. Erat autem in Henrico V ætas, animi magnitudo, opes, domestica tranquillitas, omniaque ad hoc bellum opportuna. Præterea Henrico Cantuariensi videbatur juvenis ingenium acre & quietis impatiens, negotio aliquo arduo exercendum, eique hostem externum obijciendum esse, ne domi res commoveret, quemadmodum torrenti non aliter potest occurrì, quàm si aqua in plures alveos distrahatur. Is igitur Regem in conventu procerum folio insidentem loco suo assurgens ita alloquitur.

De publicis regni tui negotiis consulenti tibi (Serenissime Rex) cùm multa hucusque proposita fuerint, quæ ad subditorum tuorum vitia bonis legibus compescenda, ad jus singulis aequè dicendum, pacemque domi constituendum spectant, non possum ego inter reliquos gradum amplissimum beneficio tuo nuperrimè consecutus, sine ingratitude nota ea reticere, quæ ad fines Imperii tui propagandos, nominisque tui famam apud exterarum gentes celebrandam necessaria mihi videri solent. Postquam enim populo tuo leges utiles sanxiveris, justitiam rectè administraveris, & tranquillitatem domesticam conciliaveris, incolumem vitam licet agere possis & securam, at gloria tue parùm consules, nisi foras prospicias, quæ ratione regni tui terminos amplificare, & hostium tuorum injurias vindicare possis, cum regum universorum animis ea opinio semper infederit; ut Majestatis suæ fastigium non tam in generis nobilitate, voluptatibus, rerum affluentia, subditorum opibus, pace domestica, quàm in imperii amplitudine, in multitudine subditorum, in civitatum numero positum esse existiment. Quamvis autem Anglia & Hibernia per longam majorum tuorum seriem transmissæ abundè tibi ista suppedient, exigua tamen sunt, sic cum amplissimo Gallia imperio conferantur, quæ populi frequentia, opulentia civitatum, propugnaculis & praesidiis universis orbis terrarum imperiis antecellit, utpote quæ supra octuaginta provincias populo refertissimas, centum & octo Episcoporum dioeceses, supra mille canobia, & parochias centies trigies mille, ipsis Gallis auctoribus, complectatur. Ista vero omnia ab Edwardo III, proavo tuo ad te jure sanguinis devoluta, Carolus VI Gallorum rex vulgò dictus injustè possidet (ut taceam assiduas Gallorum injurias populo tuo illatas in Normania, Gasconia, Aquitania, in comitatibus Andium & Manii, quæ majores tui alio jure, Gallis amentibus, olim possederunt) & ut aliquam injuria speciem praeferant, obtrudunt legem Salicam à Pharamundo primo Francorum rege latam, qua cautum asseruit, Ne mulieres in terram Salicam succedant; per terram Salicam Gallie imperium

imperium denotari interpretatione subdola affrentes, ut mulieribus ab imperio suo capeffendo per hunc fucum amotis illuderent. Cujus Commentum novitatem ipsius legis inscriptio satis coarguit. Enimvero à plerisque illius gentis scriptoribus traditum est, Pharamundum fuisse ducem solius Franconie in Germania, & Rhenum nunquam transivisse, neque Gallia fines attigisse: post quadringentos autem annos ab ejus excessu cum Carolus Magnus Saxones debellatos ad fidem Christianam ad egisset, quosdam ex illius militibus ad flumen Salam ultra Rhenum sedes fixisse in ea parte Germania, quam hodie Misniam dicimus, eosque Salios Francos fuisse appellatos, qui ab impudicis fœminarum Germanicarum moribus abhorrentes, lege lata interdicebant, Ne fœmine in aliquam terræ Salica partem jure hereditario succederent. Ita ineptè illa sanctio ascribitur Pharamundo, quæ populum post quadringentos à Pharamundo annos ortum authorem habuit, neque Gallis magis quam Belgis, qui tum Gallia finibus continebantur, aut alii populo finitimo convenire potest. Vel si pro Gallis lata fuerit, ad privatas hereditates, non ad publicum imperii jus, aut regni successionem pertinet. Proinde Gallorum reges ipsi cum de regnandi jure inter ipsos ageretur, nullam unquam hujus legis rationem habuerunt, nisi quando cum principibus externis contenderent, ut eos ab imperio suo hac ratione amoverent. Pepinus enim, qui primus Pharamundi posteros regno spoliavit, deposito Childerico, ex hereditate Blithilda filiæ Clotharii primi auctore Zacharia Pontifice Romano, & accedentibus populi Gallici suffragiis, principatum vendicavit. Cum posterius ejus per ducentos annos imperassent, Hugo Capetius, excluso Carolo Lotharingia duce, qui solus ex heredibus Pepini & Caroli magni supererat, seipsum gessu pro hærede Lingarda filiæ Carlomanni, qui Caroli Magni nepos erat, eoque titulo Gallorum imperium accepit. Ejus nepos Ludovicus decimus Gallia rex, quem Christiani omnes inter Divos relatum colimus, de jure Capetti sui parum securus, ab imperii fascibus religione ductus abstinuisse, nisi in animum induxisset, Isabellam reginam aviam suam hæredem fuisse Ermingarda filiæ & hæredis Caroli Lotharingici, quem Capetius vita simul & regno nefarie spoliaverat. Ab eo orti sunt posteriores Gallorum reges, & Carolus VI, qui hodie Galliam tenet: atque illi omnes ex hereditate fœminarum imperium consecuti sunt, quam tibi interdiceret volunt ex lege Salica, eaque te veluti larvâ deterrent, cum ipsi eam interea impunè contemnant. Neque enim lex justè appellari potest, sed legis potius larva & imago, quæ nullam æqui bonique speciem in se continet, quin legibus reliquis omnibus humanis simul & divinis adversatur. Legibus siquidem Romanorum civilibus, quas universarum gentium consensus approbavit, fœmina ad hereditates cum masculis vocantur, & agnationum, agnationumque differentia justissima ratione antiquata est, quod illi qui eam invexerant, naturam accusare videbantur, quæ fœminas, non masculos gennisset, & fœmina ex parentum culpa plebentur, quod fœmina, non masculus nascerentur. Eodem jure deinceps usque hinc Sæculi, Neapolitani, Navarrai, Hispani, Lusitani, Scoti, & (ut de nobis ipsis nihil dicam) gentes ferè universæ, quorum omnium legibus, fœmina, deficientibus masculis, ad capeffendos regni fasces admittuntur. Isti verò omnes divina legis præscriptum secuti sunt, quam Deus optimus maximus per Moysen Hebraeis tulit cap. XXVII. Libri Numerorum: si mortuus fuerit homo absque filio, ad filiam ejus transibit hæreditas. Cui sanctioni si leges reperiantur usque gentium contrariæ, non leges sunt, sed corruptela, cum discedens à prima justitia

x Gregor. Turon. lib. 2. Paul. Amyl in princ. Girard du Hailan. liure. 1.

v Franc. Hotom. in Franco-gall. cap. 10.

z L. maximum inter c. de liber. praterii. l. lege 12. tab. c. de leg. h. hered. Sect. si quis igitur. z ubi de hered. ab intest. Sect. item verustas. Insti. cod. m.

stitia norma, quam summus legislator populo suo promulgavit. Ut omittam fœminas, quæ populo isti imperabant, & reges, qui ad illud imperium ex jure materno admitterebantur, Christum ipsum fuisse regni Judaici legitimum heredem Christiani omnes agnoscimus: cui tamen titulo non modo repugnant isti, qui ex fœminarum hereditate jus succedendi transmitti negant, verum etiam beneficia illi immensa nobis adimunt, quæ Deus humano generi per Christum pollicitus est. Nam cum Deus Abrahamo spondebat, beatas in ejus semine futuras gentes universas, quod Messias ex ipsius familia proditurus esset; cum Propheta Esaias & Michæas spiritu sacrosancto afflati multis retro seculis prædicebant Christum ex radice Jesse, ex familia Davidis emersurum, & tribum Judæ inter reliquas nobilissimam esse, quod ex ea dux populi Israelitici Christus originem ducturus esset: sublata fœminarum successione, in hisce oraculis veritas desiderabitur, quia ex semine Abrahe, ex Jesse radice, ex familia Davidis, ex tribu Judæ Christus patre æterno genitus per solam matris hereditatem oriri potuit. Verum Galli promissionibus divinis fidem potius abrogare, quàm principi externo obtemperare volunt, & qui se Christianissimos appellant, legem fictitiam Pharamundi hominis Ethnici legibus sacris à Deo editis anteponunt. Sciscitor ergo à Gallis quæ ratione fœminas à jure regnandi arcent, quas reliquæ gentes admittunt? An imperium Gallorum à masculis solis administrari potest, quod præstantius sit imperiis, tum reliquarum gentium omnium, tum etiam Judæorum, quod Deus ipse constituit? an Gallia, quæ producit viros, ut ipsi volunt, omnium mortalium fortissimos, fœminas edit genere humano universo ineptiores? An forte Isabella abavia tuâ aliquid sceleris admisit: quare ipsa regis filia & regum soror regno privaretur? Licet hæc omnia Gallis concedamus, cum tamen Edwardum proavum tuum repudiaverint, tibi quæ ipsi omnem in eos potestatem modo abrogent, Majestatis jure optimo arguantur. Sit enim rata apud Gallos lex Salica, amoveantur fœminæ, solique masculi imperii hereditatem adeant: ac quibus illius legis verbis excluduntur fœminarum filii masculi? num exclusis fœminis ob levitatem sexui innatam, eadem lex secum pugnans ratione contrariâ masculos repudiat? vel forte ipsi verba de fœminis sancita ad masculos prorogatione odiosa extendunt? semota igitur Isabella quare non admitterebant Edwardum filium virum magnanimum & prudentem? quare te principem imperio idoneum non vocant? Nam apud Jureconsultos receptum est, ^a ab indigno aut incapaci posse jus aliquod ad heredem transmitti, & istiusmodi ^b leges, quæ fœminis hereditates adimunt, rectæ rationi & naturali æquitati contrarias esse, adeoque strictissimam in iis interpretationem admitti, neque ^c produci posse ultra verborum apices, nec ^d à fœminis ad masculos, nec ^e ad speciem omisam, quin potius ^f in partem benigniorem esse ac-

a L. si ex patris. 10. Sect. Julianus. ff. de bonis libert. l. Divi fratres. 17. ff. de ju'e

patr. l. 1. Sect. si filius. ff. de suis & legit. hered. l. cum dotem. 57. ff. ad leg. Falcid. l. 2. Sect. nullum. ff. de decurion. l. in servitium. 16. Sect. si patroni filius. ff. de bonis libert. l. si vellem. 4. Sect. si deportatus. ff. eod. l. 1. Sect. filium. ff. de bon. poss. contr. iab. b Sect. neque autem de trient. & Sereniff. d. l. maximum vitium. c. de liber. præter Bald. ad l. 2. n. 7. & quæ sit. long. consuet. Bald. ad l. si defunctus. n. 8. C. de suis & legit. Anchor. ad c. canonum statuta. n. 311. de consuet. Alex. conf. 16. vol. 1. Bart. ad l. cunctos populos. n. 33. C. de sum. trinit. c. L. curiales. C. de præd. decur. lib. 10. l. filius fam. 7. Sect. sed meminisse. ff. de donat. l. maritum. 42. ff. sol. matr. l. 4. vero. 64. Sect. si vero. ff. eod. d. L. si ita scriptum. 45. in princ. ff. de leg. 2. Rebuff. ad l. 1. ff. de verb. sign. c. L. prospexit. 12. Sect. 1. ff. qui & à quib. manum. l. commodissime. 10. ff. de lib. & posthum. l. si cum dotem. 22. in princ. ff. sol. matr. f. C. statutum. 22. de elect. in 6.

ipiendas. Quocirca cum ad imperium Gallorum ab humanis simul & divinis legibus vocatus sis, armis jus tuum vendices (potentissime Rex) quod Galli tibi adimunt, coronam regibus Gallicis excutias, quam ipsi per nefas inaniunt, defectiones populi istius ferro flammæque coerceas, apud exterarum gentes antiquam nominis Anglici dignitatem asseras, nec patiaris ut ignaviam tuam, neglectis hostium injuriis, posteris tui incuset. Tibi enim præter justissimam belli causam, cui auxilium divinum solet accedere, ætas florida, corpus vegetum, populus proceresque olsequentes, regnum potentissimum, & reliqua omnia adstunt, quæ ad bellum opportune gerendum possunt desiderari: nos denique subditi tui Ecclesiastici ampliorem pecuniarum vim decrevimus, quàm majores tui ab ordine nostro unquam acceperunt, quas ad bellum hoc suscipiendum animis propensissimis ad te deferimus, orationibus nostris divinum numen quotidie porro imploraturi, ut velit prospero armorum successu causæ tuæ æquitatem terrarum orbi pacificare.

Cum perorasset Archiepiscopus, & ex oratione ejus rex videretur valde commotus, Rodolphus Nevillus Westmerlandiæ Comes qui partium regni septentrionalium præfectus erat, Scotorum incursiones metuens, si rex in Galliam proficisceretur, prolixa oratione suadet Scotos prius quam Gallos bello petendos esse: & postquam literarum ignorantiam causatus initio se excusasset, quod cum Domino Cantuariensi nec facundia nec scientia posset contendere, adjecit illud se à viris doctis & rerum usu accepisse, copias conjunctas divinis fortiores esse, & securius invadi hostes vicinos, quàm eos qui longius positi sunt. Ita enim Romanos prius in ordinem coegisse Samnites, Fidenates, Volscos, & finitimos Italiæ populos quàm externos aggredierentur, posteaquæ exiguam Siciliae insulam amplissimis regionibus Pannoniarum, Numidiæ, & Germaniæ præposuisset, quod Italiæ conjuncta esset. Docere voluit adversus Scotos domi rem geri, ubi præsto sint milites aliæque omnia ad bellum necessaria: adversus Gallos opus esse classe & exercitu ingenti, sumptuque immenso, cum in hostili solo agendum sit: facilem porro in Scotos fore victoriam, rege in Anglia jam captivo, rebûsque domi ex Albani Pro-regis intempestiva severitate perturbatis: justissimam denique esse belli causam ex rapinis & latrocinis, quæ Scoti quotidie in nostros exercent, quæque atrecius exercere poterunt, dum Angli Gallos aggrediantur antiquo & naturali quasi fœdere, quod inter eas gentes intercessit, Scotis conjunctos: & proinde summo cum periculo Galliam invadi, priusquam Anglia à Scotis domi secura reddatur. Orationi Nevilli respondit Joannes Dux Exoniensis prudentia & literarum cognitione insignis, quas in Italiæ Academiis comparaverat, eo à patre amandatus, ut ordinibus sacris initiaretur: Is vero contra ornate differit Gallos prius invadendos esse, quod Scoti eorum opibus innixi Anglos soleant lacerare: Gallis vero debellatis, Scotos sponte obtemperaturos, adducto Medicorum aphorismo, qui docet medicinam causæ morbi primò adhibendam esse, & ante omnia humorem purgandum esse, ut vulnus rectè sanari possit. Unde enim (inquit) poterunt Scoti haurire literarum aut armorum rudimenta, nisi fuerint in Gallia educati? Unde poterunt sustentari proceres Scoti, deficientibus pensionibus, quæ à Gallia solent suppeditari? subjugata Gallia, cujus gentis auxilium commerciumve Scoti implorabunt? Non à Dania, cum Danus ducta sorore tua tibi affinis sit, non à Lusitania aut Castilia, cum uterque

1475.

érque Rex patruelis tuus te proximè attingat, non ab Italia, quæ nimis remota est, non à Germania, aut Hungaria, quæ fœdere nobiscum conjunguntur: ideoque cum Gallis Scoti ultro in potestatem tuam venient, quemadmodum succo deficiente, ipsam arborem emarcescere necesse est. Propositis deinceps Malcolmi & Davidis Brusii exemplis, demonstrat Scotos nunquam Angliam ingressos fuisse, nisi dum Angli in Gallia bellum gererent, quibus propterea opponendos esse Westmerlandum cum milite delecto, ne quid absente rege tentent, & deniq; Scotia cum Gallia comparata, illam tenuem & exiguam, hanc opulentam & opimam victoriæ mercedem fore. Ad hanc sententiam adeo propensi erant regis procerumq; & præsertim fratrum regionum, Clarentii, Bedfordiensis, & Glocestrensis animi, quos nominis ac famæ ex bello Gallico majorum suorum exemplo comparandæ cupiditas incitabat, ut cum de bello Gallis inferendo suffragiis pro more decernendum esset, in sententiam Cantuariensis singuli quasi pedibus irent, & confusis vocibus in Concilio omnes arma, Galliamq; inclamarent. Hac ratione Henr. summam apud posteros prudentiæ laudem est consecutus, quod hoc consilio tum belli sælicissimi, tum discriminis maximi ab Ecclesia avertendi author fuerit. Rex soluto conventu, milites, classem, & reliqua omnia sollicitè comparat, quibus ad tantam belli molem opus erat, ut sequenti anno Galliam invaderet. Eo autem ineunte, ut ex jure gentium ageretur, legati in Galliam mittuntur Dunelmensis & Norwicensis Episcopi ad regnum Galliæ à Carolo rege postulandum, quibus benignè acceptis, id solum respondit Carolus se brevi legatos in Angliam missurum, qui eorum postulatis responderent. Classe autem & copiis ad expeditionem paratis, & militibus Southamtoniæ convenire jussis, ut ibi in naves conscenderent, dum Rex eo profecturus Wyntoniam esset, legati Gallici ad eum venerunt à Carolo missi Vindocinus Comes, Gulielmus Bouratierus Archiepiscopus Bituricensis, Petrus Bremellus Episcopus Lexoviensis, & Gualtierus Colus regi à secretis, quorum nomine Bituricensis oratione eleganter composita postquam belli miseria, pacisque commoda pluribus verbis ornasset, Henricum regem rogat, ut Catharina filia Caroli in uxorem ducta, ab armis vellet discedere, & dotis nomine pollicetur ingentem pecuniarum vim, & aliquam earum provinciarum partem, quas ille jure hæreditario postulabat. Cui pro tempore respondit Rex, velle se de conditionibus ab iis propositis deliberare, & postmodum in solio regio confidens, astante frequente procerum multitudine, legatis ad se vocatis id solum respondit, conditiones ab iis propositas non esse istiusmodi, quæ à se cum dignitate sua possint accipi: & Henricum Cantuariensem è reliquis evocatum ad orationem Bituricensis copiosius respondere jubet. Ille sic orditur. *Regi postquam regi gubernaculis admonitus fuerit, nihil antiquius fuisse, quam ut pacem tum domi inter subditos, tum foras cum externis principibus conservaret. Eam ob causam ordines regni sui pridem convicasse, à quibus res domestica composita fuerint, legatos postea in Galliam misisse ad res reperendas & postulandas eas imperii Gallici partes, quas Anglorum reges per aliqua jam sæculi jure suo tenuissent. Cum verò legati sui à Carolo nullum responsum retulissent, regem militum delectus habuisse, comparasse omnia, quæ ad bellum necessaria essent, & jam paratum esse ad trajiciendum in Galliam, ut injuriam eorum ultum iret, cum nullam apud eos juris sui rationem haberi animadverteret. Ut tamen universis gentibus testatum faceret,*

quoniam

quàm alienus esset ab effundendo Christianorum sanguine per mutuas hæc bellorum
 lamianæ, regem de jure suo aliquid remissurum, exautoratis militibus & concili-
 ata pace inter utramque gentem per nuptias Catharine, modo ducatus Aquitaniæ.
 Andium, & relique ditiones restituamur, quas olim majores sui in Gallia nec vi,
 nec clam, nec precario possederint. Eæ vero conditiones nisi accipiantur, regem in
 Galliam cum exercitu propediem ingressurum, ferro flammæque in omnes ejus regni
 partes grassaturum, neque à cadibus aut ultione temperaturum unquam, donec eo
 in ordinem coegisset, & imperium ex majorum hereditate sibi delatum recuperasset.
 Denique obtestari Deum Opt. Maximum causæ suæ testem simul & iudicem, cu-
 jus num. n. armis adeo iustis propitium fore confideret. Perorantem Archiepiscopo-
 pam excipit Rex, & verbo regio confirmat omnia quæ ille fulius & ornatius
 explicasset: ad quæ cum Bituricensis convitia referre inciperet, & regem li-
 berius incesse, quàm legati munus pateretur, à rege temeritatis suæ so-
 lum est admonitus, & legati omnes sub fide publica regno excedere iussi sunt,
 Eos brevi postea rex secutus est, cum exercitu universo Southamptonia solvens
 Idib. Augusti, & primo in Normaniam appulsa Harfleum oppidum muni-
 tissimum post unius mensis obsidionem capit, inde vero ingruente hyeme ver-
 tas Caletum tendens, trajecto fluvio Sequana, VIII. Kalend. Novembris
 propè Agincurtum in itinere impeditus & provocatus Gallos iusto prælio pro-
 fligavit. Nunquam sanè ab Anglis facilius pugnatum est, nam Gallorum X.
 millia cæsa sunt, desideratis ex acie nostra solum ducentis, uti scriptores
 historiæ Gallicæ prodiderunt. Taceo duces Aurelianensem, Barbonium ali-
 orumque procerum numerum ingentem, qui captivi in Angliam abducti sunt.
 Interea dum rex in Gallia ageret, Henricus Cantuariensis, rege ita jubente
 omnes è diocæsi Cantuariensi Ecclesiasticos in armis esse jubet, nequid Galli in
 Cantium incurfionibus opportunum, rege absente, moliantur: posteaque Sy-
 nodum provinciæ suæ Londini indicit ad 1111 Kal. Decemb. primus autem
 dies solennibus & ceremoniis tributus est. Nam post sacra à Cantuariensi manè
 facta ad summum altare Divi Pauli, Gulielmus Lyndewode Cancellarius Can-
 tuariensis coram Ecclesiastico ordine universo in Capella Divæ Mariæ ejusdem
 Ecclesiæ coeunte, concionem habuit, propositis primo illis Jeremiæ verbis,
 State super vias & videte. Diebus insequentibus Episcopi & Abbates in Ca-
 pellam Divæ Mariæ se conferentes; Priores autem Decani, Archidiaconi, &
 singularum diocesium procuratores secedentes in domum Capitularem seorsim
 de negotiis Ecclesiasticis agebant, atque ideo ista domus superior Synodi,
 hæc autem domus inferior solet appellari. In ea Synodo Regi ad bellum Gal-
 licum decreta sunt duæ decimæ ex omnibus proventibus & beneficiis Ecclesia-
 sticis quæ decimas præstare solebant, ita ut una ad diem Divi Martini proxi-
 mum, altera ad eundem anni insequentis diem exsolveretur; & 1111 Non.
 Decemb. Cantuariensis singulos dimisit, postquam ex utriusque Synodi suf-
 fragiis, rege etiam illud rogante, statuisset, ut dies Divi Gregorii, Davidis,
 Ceddæ, & Winifredæ inter ferias haberentur. Quod decretum inter
 constitutiones Angliæ etiamnum reperitur. Kalendis Aprilis anno sequenti
 Henricus aliam Synodum Londini vocat, ut de legatis ad concilium Constan-
 tiense mittendis cum Episcopis & reliquis prælatis ageret. Divisus eni-
 erat hucusque orbis Christianus inter tres Pontifices, Joannem XXIII. Romæ,

g Paul. Amyb.
 in Carol. 5.

Cap. 6. c. 16.

h C. 105. c. 10.
 deferus. 1. c. 10.
 1416.

Gregorium XII. Arimini, Benedicum XIII. Avenioni Pontificis Romani munia exercentes. Neque enim Gregorius & Benedictus sententiæ in Synodo Pisana contra se latæ acquieverant. Joannes autem à principibus Christianis omnibus interpellatur pro tollendo hoc schismate, ante duos annos Constantiæ in Germania Concilium Christianorum omnium indixerat, quod tamen ægrè & invitus præstitit, veritus ne à Concilio Pontificatu suo abdicaretur, id quod postea accidit, sicuti deinceps dicemus. Henricus Constantiam edicto Pontificio citatus, Robertum Appulton Eboracensem & Joannem Forst Lincolniensem Canonicos, Procuratores suos Constantiam ante biennium ablegaverat, qui Concilio suo nomine interessent; à rege autem & ordine Ecclesiastico Comes Warwicensis, Episcopi Sarisburiensis, Bathoniensis, & Herefordiensis, cum Abbate Westmonasterii: & Priore Wigorniae eodem tempore Constantiam legati missi erant: quorum numero jam imminuto per mortem Roberti Hallum Sarisburiensis, & Roberti Malscall Herefordiensis Episcoporum, qui Constantiæ obierunt, & quòd frequentiores aliarum gentium legati Constantiæ essent, in hac Synodo delectus est Richardus Clifford Londinensis Episcopus, & duodecim Doctores, una cum Academia Oxoniensis & Cantabrigiensis Cancellariis, qui ea etiam legatione fungerentur, & ad eorum sumptus ex singulis libris beneficiorum & proventuum Ecclesiasticorum duo denarii sunt. In Galliam primò, mox in Angliam venit hoc ipso tempore Sigislinundus Romanorum Imperator, ut pacis tum in Ecclesia, abdicatis protervis Pontificibus, tum inter utrumque regem, depositis armis, constituendæ author esset. Eo rogante, rex cum Cantuariensie & Synodo egit, ut legati Constantiam quamprimum mitterentur. Sancitum porro est in ea Synodo, deponenda esse apud sequestrum defunctorum bona, donec testamentum exhibeatur & approbetur, & ne executoribus permittatur bonorum administratio, donec justum inventarium scripserint, & ut iis solum bonis se immisceant quæ in inventario scripta sunt: additumque pro ratione temporum, ne quid ultra quinque solidos pro insinuatione testamentorum aut ratiocinio exigatur; denique in gratiam regis concessum est, ut Ecclesiastici decimam ad festum Divi Martini ex decreto superioris Synodi solvendam, ante sex menses representarent. Cæterum Sigismundus Imperator componendis Anglorum & Gallorum discordiis frustra studet. Nam dum ageretur cum Legatis Gallicis, qui cum Sigislinundo in Angliam venerant, de pacis conditionibus, è Gallia allatum est Harfleum oppidum à Gallis obsideri, & quadringentos Anglos à Joanne Comite Arminiaco collatis signis cæsos esse, qua clade ita irritatus est regis animus ut à pacis nomine deinceps abhorreret, & in Galliam illicò profecturus erat, nisi ab Imperatore monitus se continuisset, ideòque Joannem ducem Bedfordiensem fratrem suum cum classe & copiis instructis in Normanniam mittit. Igitur Sigismundum aureæ periscelidis ordine donatum, & in Anglia per quatuor menses magnificentissimè acceptum, iusto mutuo sædere Rex circa finem Augusti Caletum usque cum comitatu splendido & magna navium multitudine deducit; inde Sigismundus Constantiam concedit, ut Concilio interesset. Rex autem Caleti aliquandiu substitit, ut rebus Gallicis confu-
leret, eoque etiam Henricus Cantuariensis, finita Synodo, ex Anglia transiit. Dum rex Caleti esset, eò venerunt Johannes Burgundionum Dux,

Archiepiscopus

Archiepiscopus Rhemenfis, aliique legati à Carolo Gallorum rege missi, ut pacem impetrarent tempore longè alieno, quòd rex ob recentes Gallorum injurias in belli curas intentus erat, ne ipse in prælio Agincurtensi superiore anno victor, clade nuperrimè accepta, pacis conditiones accepisse, non dedisse videretur. Ideo compositis rebus Gallicis in Angliam mox reversus, conventum Ordinum Westmonasterii habet, in quo pecunias & militum electum ad subsidium belli Gallici sequenti anno rursus suscipiendi facillè impetravit. Caetero etiam rediit eodem tempore Henricus, & à rege jussus Synodum Londini V. Id. Novemb. convocavit, in qua obtinuit, ut duæ decimæ regi in Galliam profecturo concederentur, exorantibus Henrico Beufort Wyntonienfi Episcopo unà cum summo Angliæ Mareschallo, & Henrico Ware ex Cancellario Cantuariensi pridem Custode privati sigilli facto, qui à rege eam ob causam ad Synodum missi erant. De cætero nihil in ea Synodo actum est, quam ut 1us dies Joannis de Beverlaco, alijsque Crispini, & Crispiani martyrum in memoriam prælii Agincurtensis, qui in eum diem inciderat, inter solennes haberentur. At rex vocatis ad se proceribus, & conscripto lectissimorum militum exercitu, classeque instructa, in Normaniam transfretavit Kalendis Augusti anni sequentis, relicto Joanne Bedfordienfi, qui se absente temp. administraret: eoque abeunte, Henricus singulis provinciæ suæ Episcopis mandat, ut ad omnes Dei, Divorumque Ecclesias pro regis incolumitate, & prosperis armorum auspicijs supplicationes haberentur. Eo etiam anno Henricus egregio justitiæ & magnanimitatis suæ specimine edito, simul etiam demonstravit, quantum omnes clavium Ecclesiasticarum auctoritatem eo sæculo reformidarent. Nam cum Dominus Strange, Elizabetha uxor, multique eos comitati famuli ad Ecclesiam Divi Dunstani die Pascatis, ut sacris vesperarum interessent, accedentes, Joannem Trussell militem ex antiquis inimicitijs invisum reperissent, famuli strictis in Ecclesia gladiis militem, filium, aliosque ex ipsius familia vulnerant, & Thomam Petwardy Civem Londinensem pro rebus componendis seipsum dimicantibus immiscentem confodiunt. Delato mox ad Archiepiscopum crimine, Ecclesiæ ipsi sanguine effuso contaminatæ interdicitur, authores & conscii ad crucem Divi Pauli coram populo pro concione execrationibus diris devoventur, & inquisitione habita in æde Divi Pauli Henricus pro tribunali sedens Domino Strange, & uxori coram eo in genua procumbentibus, & suppliciter ab Ecclesia veniam implorantibus eam irrogavit pœnam, ut famuli solis interulis & femoralibus induti, ipse autem & uxor cereos manu gestantes per publicas Civitatis plateas ab æde Divi Pauli ad Divi Dunstani incederent: quæ omnia solenniter statim peracta sunt: & Archiepiscopo Ecclesiam Dunstani lustranti Baronis uxor vasa sacrâ aquæ implevit: & utrique præterea mandatum est, ut pyxidem & pannos ad altaris ornamentum consecrarent. Interea in Concilio Constantiensi accerrimè disceptatum est de Ecclesiæ Schismate per creationem novi Pontificis conciliando, & de coercendis iis, qui Romanorum Pontificum superbiam, Ecclesiasticorum luxum, inertem monachorum vitam, & innumeras Romanæ Ecclesiæ corruptelas jam liberrimè insectabantur. Horum antesignanus habebatur Joannes Wiclyff, qui sub Edvardo 111 & Richardo 11 Oxonii publicè docens, & libris deinceps editis plurimos non solum ex Academicis, verum etiam.

i C. Anglicanæ de feriis.

1417.

etiam è proceribus, & plebe in partes suas attraxerat. Ab eo ad reliquas gentes Christianas perrexerunt purioris doctrinæ semina, & præsertim ad Boëmos, qui Wiclyffiana dogmata tam avidè amplectebantur, ut Pontifici Romano jam propemodum renunciare viderentur. Ut ergo illis occurreretur, decreto concilii Joannes Wiclyff hæreticus pronunciatur, & sanctum, ut damnatâ ipsius memoriâ, ossa sepulchro eruta igni traderentur, & in omnes, qui ipsius dogmata tuerentur, tanquam hæreticæ pravitatis reos inquireretur. Inde de Boëmis agitur, & damnatis pariter eorum opinionibus, Joannes Hufs, & Hieronymus Pragensis hæresiarchæ judicati, flammisque combusti sunt. Quorum interitus maximam & Sigismundo Imperatori, & Concilio universo infamiam apud posteros concitavit, quod uterque Constantiam vocatus venerat sub fide publica, quam Sigismundus Ladislao Boëmiæ regi dederat: eos salvos & incolumes domum reverturos. Qua tam fædè violata, Boëmi adeo indignati sunt, ut ascito Joanne Zisca duce fortissimo, Imperatorem deinceps in summum discrimen adduxerint. Synodus autem ipsa, ut facti illius dedecus elueret, Fidem^s hæreticis non esse servandam decrevit, accersitis Panormitano & Ludovico Romano, magni nominis jurisperitis, qui in eam sententiam tunc temporis responderunt, sicut etiam alii nonnulli, quos¹ commovere auctoritate sua illius Concilii Patres potuerunt. A qua tamen^a Jurisconsulti recentiores deinceps abhorruerunt, ipsosque adeo Pontificios ejus decreti puduit qui fidem publicam^o Luthero datam ad conventum Wormatiensem, & Protestantibus^p postea ad Synodum Tridentinam venientibus violare non sustinuerunt. Quid enim magis absurdum vel potiùs impium, quàm fidem, quæ inter Ethnicos sacra semper habita fuit, à Christianis ipsis impunè contemni? Post hæc in Concilio omnium animi in componendas Pontificum discordias intenti erant. Joanni enim XXIII, quod Pontificatui non renunciaret, sicuti solenniter ipsosponderat, redeunte ex Anglia Sigismundo, gravissima crimina obiecta sunt, qua de causâ ipse mutato habitu à Constantia in Austriam clam fugit; eum tamen Imperator affecutus gladiatoris aut venatoris more amictum coram Concilio sistit, à quo in carcerem conjicitur, & viris aliquot primariis è singulis gentibus, quæ Concilio intererant, delegatis, qui de criminibus ipsius cognoscerent, coram iis de adulteriâ, incestu, veneficio, homicidio, aliisque horrendis sceleribus postulatur, præsertim de Simonia crimine, quod ipse Cardinalis, & dein Pontifex per sordes factus, beneficia, dignitates, Episcoporum & Cardinalium munera, ordines, peccatorum expiationes, & sacra omnia venûm dedisset. Quibus omnibus per testes comprobatis, Concilii suffragiis sententiâ in eum latâ, dignitate Pontificia spoliatus, & ad carceres damnatus est. Supererant Gregorius XII. & Benedictus XIII. Gregorius cum videret obtemperandum esse, Carolum Malatestam Principem Ariminensem Constantiam Legatum mittit cum liberis mandatis, in quibus ei facultas cedendi Pontificatu nomine suo data est. Carolus igitur insignia Pontificis indutus & in sella Pontificia confidens, veluti Gregorii personam gerens publicè perlecta renunciandi facultate, ipsum Pontificatu abdicat. Demum Benedictus à Ferdinando Arragonum rege, qui ei parebat, derelictus, ex Concilii sententia Pontificatu Privatur: & ut istæ Pontificum abrogationes justæ viderentur, ⁹ Concilium Oecumenicum immediatè à Christo potestatem habere;

k Concil. Conf. sess. 15.

l Mar. Salomon. ad l. 2. Sect. ex-
actis. ff. de orig.
jur. Petr. Plac.
lib. 1. epit. de-
lit. c. 37.

n Menoch. lib. 2.
de arbit. Jud.

Cent. 4. Cas. 336

Farrinac. in prac.

Crim. tit. de car-

cerib. § carce-

rat. q. 20. §

Menoch. conf.

100.

o Bodin. lib. 5.

de repub. cap. 6.

p Petr. Arod.

de ord. Judic.

per. 4. n. 15.

q. sess. 4. § 5.

habere, eique subesse Pontificem Romanum, decreto Concilii sancitum est. Jam de novo Pontifice eligendo agitur; placuitque Concilio ex singulis nationibus sex viros deligi, qui cum Cardinalibus conclave ingressi Pontificem crearent. Gerebantur enim omnia in Concilio quinque nationum suffragiis, Germanorum, Italarum, Anglorum, Gallorum, & Hispanorum. Nam in hac Synodo primum obtinuerunt Angli, ut pro natione haberentur. Ex Anglis itaque Londinensis, Bathoniensis, Wigorniensis, & Lichfeldensis Episcopi, cum Abbate & Decano Eboracense delecti sunt. Tertio autem die postquam conclave ingressi essent, ita præeunte Episcopo Londinensi, Ego Richardus Episcopus Londinensis accedo ad Dominum meum Cardinalem de Columna, reliqui omnes ejus auctoritatem secuti, subito Othonem Colmanam principem Romanum & Cardinalem D. Georgii ad vellus aureum eligunt III. Id. Novemb. qui dies quod D. Martino sacer esset, ipse Martinus V. dici voluit. Illud autem Constantiensis Concilii decretum de concilii potestate Pontifices Romanos insequentes summè cruciavit, usque adeò, ut à Leone X. in Concilio Lateranensi ultimo antiquatum fuerit: idemque ^r Canonistæ deinceps plurimi commentariis, & ^t Theologi Pontificii disputationibus amplissimis reprobarunt, sive Pontifici adblandientes, sive obnoxii, amissa libertate illa loquendi simul & scribendi, qua universi Constantiæ, semoto Pontifice, fruebantur. Etenim ^u Petrus Ancharanus qui Concilii Constantiensis advocatus erat, ^x Baldus & ^y Panormitanus tum temporis liberè respondebant, Pontificem subesse Concilio, & ab eo deponi posse, ^z glossæ, ^a Archidiaconi, & Geminiani auctoritatem secuti, qui idem antea scripserant: iisque accedunt ^b Felinus, aliique recentiores qui laudato Concilio Constantiensi eandem sententiam postea tradiderunt. Neque intra eos Cancellos compingitur concilii potestas ut creato statim Pontifice, omne imperium amittat, & nihil aliud, inconsulto novo Pontifice, possit statuere, sicut Philip. ^c Decius existimavit; Nam is à ^d Carolo Molinæo merito redarguitur, & ^e Panormitanus illud porro adjicit, Pontifice œcumenici concilii tempore decedente, aut deturbato, jus eligendi penes ipsum Concilium, non Cardinales esse, adducto hoc Constantiensis concilii exemplo, in quo Martinus V. à Cardinalibus, aliisque, potestate à Concilio delegata, eligebatur, idemque in ^f Concilio Constantiensi tum temporis sancitum, postea tamen in concilio Tridentino non obtinuit, prævalente Cardinalium ambitione, qui ^g mortuo Paulo III tempore concilii, ad creandum novum Pontificem Tridento Romam advolabant. Quinetiam pro suprema illa concilii potestate in ipsius concilii initio Henrico Wyntonienſi, & Joanni Lichfeldensi Episcopis sub sigillis nationum imperatum est, ut pecuniis Cameræ Romanæ in Angliā debitas nomine concilii coacervarent. Incredibilem autem lætitiā gentibus Christianis attulit Martini V. Creatio, quod pacem Ecclesiæ tandem restitutam omnes exinde arbitrarentur. Apud Anglos vero primum ab Henrico Cantuariensi in Synodo annunciata, hymnis statim & supplicationibus solenniter commemorata est. Is enim sub exitum hujus anni, jubente rege, literis à Gallia datis, Synodum Londini habuit VI. Kal. Decemb. Cui interfuerunt Thomas Dunelmensis Episcopus Angliæ Cancellarius, Thomas Bedfortius Dux Exoniensis, Henricus Percius Northumberlandiæ, & Rodulphus Nevillus Westmerlandiæ comites,

r. Sess. 12.

f. Canonist. ad c.

si Papa dist. 40.

§ c. significasti de elect.

t. Bellarm. lib. 2.

de Concil. auctor.

cap. 14. Sander.

lib. 7. de visib.

monar.

u. Ancharan.

Conf. 181.

x. Bald. ad c. o-

lim. n. 32. de re-

script.

y. Abb. ad c.

quia diligentia.

n. 2. de elect. §

ad c. significasti.

n. 4. cod. iii. §

ad c. fraterni-

tatis n. 1. § 2.

de heret.

z. Gl. ad c. si Pa-

pa dist. 40.

a. Archidiacon.

Gemin. ad c. in

fidei favore de

heret. in 6.

b. Felin. ad c. sus-

per literis. n. 21.

de re script. Dec.

in concil. pro au-

thoritate Conci-

lii supra Papam.

late. Cardinal.

Jacobus lib. 3.

de Concil. art. 1.

n. 11. Jo. Roras

de heret. n. 15.

c. Decius ad c.

Officiis. n. 2. de

elect.

d. In notis ad

Decium. de d. c.

Officiis.

e. Abb. ad c. li-

cer de vitanda

n. 8. de elect.

f. Sess. 15.

g. Thuan. lib. 1.

hyst.

comites, à Joanne Bedfordienſe Pro rege miſſi, ut ab Eccleſiaſticis nomine regis in Callia jam ſalaciter bellum gerentis pecunias exorarent, qui ad petitionem etiam Henrici Arch. duas decimas conceſſerunt. In ea Synodo Robertus Gilbert ſacræ Theologiæ Profeſſor, Cuſtos Collegii Mertonenſis longa & ornata oratione commentatà primo Academia Oxonienſe, miſeram Academicorum conditionem demonſtrat, qui poſt multos annos inſcientiis addiſcendis poſitos Oxonii nulla ſtudiorum mercede evocati conſeneſcant. Cujus exemplum ſecutus Thomas Kyngton Legum Doct̃or & advocatus Curiz Cantuarienſis de arcubus eandem pro Academia Cantabrigienſe cauſam diſertè peroravit: Uterque pro literarum ſtudioſis in utraque Academia obteſtatus eſt, ut de iis promovendis decreto aliquo Synodi proſpiceretur. Decretum igitur eſt, ut beneficia Eccleſiaſtica, quorum proventus annui ad ſexaginta marcas extenderentur, ſolis Doct̃oribus Theologiæ, Legum, aut Medicinæ: quæ quinquaginta marcas redderent, ſolis earum ſcientiarum licentiatis, aut Bacchalaureis Theologiæ: ea autem, quorum redditus non ſuperarent quadraginta marcas, ſolis Magiſtris Artium, aut Bacchalaureis Legum à patronis conferantur. Ita de beneficiis ſtatuērunt, quibus cura animarum annexa eſt. Similiſque pœnæ ratio pro uniufcuſque cenſu habita eſt in iis beneficiis, quæ non curata appellantur: additumque, ne Decretum porrigeretur ad illos qui gradus ex gratia adepti eſſent. Verum quia utriuſque Academiæ ſtatutis cautum erat, ne ſacrarum literarum ſtudioſi Theologiæ intiarentur, niſi qui prius fuiſſent artes profeſſi, & ne Juris Canonici ſtudioſi in ſcientia ſua Doct̃ores crearentur, niſi qui Juri Civili operam dediſſent, in gratiam Monachorum, & Canonistarum ei decreto hæc conditio appoſita eſt, ut niſi antiquatis iis ſtatutis, non promulgaretur. Oxonium igitur à Synodo miſſi ſunt Thomas Felde Decanus Herfordienſis, & Thomas Lentwardyn Cancellarius Eccleſiæ Divi Pauli Londinenſis, qui cum artium Magiſtris, quorum ſuffragia in Academia prævalent ea de re agerent. Cantabrigienſes etiam Magiſtri per literas Synodi ea de re moniti ſunt, quibus utrinque conditionem repudiantibus, ne doct̃oribus in conſequendis beneficiis inferiores haberentur, decretum utrique Academiæ utiliſſimum futurum eo tempore obductum eſt. Soluta Synodo de Martini Pontificis novi injuriis agi cœptum. Is enim decentibus hoc tempore multis in Anglia Epiſcopis, alios pro arbitrio ſuo ſuffecit. Nam initio anni ſequentis Benedictum Nicoll Menevenſem, Willelmum Barrow Bangorenſem, Joannem Chander Sarisburienſem, Philippum Morgan Wigornienſem Epiſcopum conſtituit, pro abſoluta poteſtate, quam Pontifices Romani in conferendis Angliæ Epiſcopatibus eo ſæculo ſibi arrogabant. Conquieverant aliquandiu Eccleſiaſtici apud nos, tempore Concilii Conſtantiensis poſt deſiſſum Joannem XXIII. Nam mortuis eo tempore Sarisburienſi & Herefordienſi Epiſcopis, ab utroque capitulo novi Epiſcopi liberè eliguntur, neque literis ab univerſo Cardinalium cœtu Conſtantiæ ſcriptis obtineri potuit, ut Johannes Lichfeldenſis Epiſcopus regis in Concilio legatus ad Eccleſiam Sarisburienſem ab eo capitulo poſtularetur. Martinus tranquillam ſe ſuæ poſſeſſionem jam adeptus, prioribus Pontificibus longè inſolentior, ipſo Pontificatus initio, Eccleſias omnes ſuo imperio vendicat, Epiſcopatum univerſorum donationes proviſionis titulo ſibi reſervat, electiones Epiſcopo-

rum à capitalis factas rescindit; & infra duos annos tredecim Episcopos in Cantuariensi Provincia præficit, tempore opportuno, rege jam apud Gallos occupato, illud ausus, quod Edvardus III & Richardus Illegibus severissimis interdixerant: porro Prosperum Columnam nepotem suum quatuordecim annorum adolescentem per provisionem Archidiaconum Cantuariensem constituit, cui etiam post aliquot annos in gratiam Pontificis à rege iudultum est, ut totidem beneficiorum in Anglia proventibus frui posset, qui quinquaginta marcas annuatim non excederent. Ad hæc accedebant querelæ de promissis Ecclesiarum unionibus (quæ appropriationes vulgò appellantur) & consolidationibus à Pontifice factis, de effusa gratiarum concessione, per quas tum Sacerdotes à beneficiis impunè aberant, tum Laici Sacerdotia consequebantur, & demum quòd Anglorum in conferendis aulæ Romanæ dignitatibus nulla ratio haberetur. Ista legati regis Joannes Lichfeldensis Episcopus, & Thomas Polton Decanus Eboracensis in Concilio Constantiensi ad Pontificem novum deferri iussi, ab eo impetrarunt, ut statim Anglis aliqua privilegia concederet, quæ in ipso rescripto Concordata inter Martinum V. & Ecclesiam Anglicanam appellantur. Ea erant, ut uniones Ecclesiarum non fierent motu proprio, sed Episcopi locorum de causis cognoscerent; ut uniones Ecclesiarum, & consolidationes vicariarum factæ tempore schismatis abrogentur; ut rescindantur gratiæ à Pontifice factæ, per quas Sacerdotes in beneficiis non resideant, aut Laici monachivè beneficia possideant; Denique ut minuat in posterum Cardinalium numerus, iique ex omnibus Christianis gentibus æquè eligantur, & ut Angli ad reliqua omnia Curie Romanæ munera admittantur. Eodem tempore legati alii à rege ad Pontificem missi postulant, ne Pontifex iis beneficiis conferendis in Anglia se immisceat, quorum donatio ad regem tum pactis inter reges Angliæ & Pontifices initis, tum jure regio spectet; ne ad Episcopatus & sacerdotia in Aquitania, aliisque ditionibus, quas rex in Gallia possideat, Galli admoveantur; ut dignitates aut beneficia in Hibernia ii soli consequantur, qui linguam Anglicam callent, & Episcopi in suis diocesisibus curent, ut uniwersi Anglicè duntaxat loquantur; ut in cænobia Gallorum in Anglia posita Galli de cætero non recipiantur: & ut regi pro sede Romana bellum gerenti ex iis pecuniis, quæ fisco Romano in Anglia solvantur à Pontifice, subueniatur. Quibus cum Martinus parùm benigne responderet, adjiciunt, nisi Pontifex quam primum postulatis suis satisfaciatur, se in mandatis habere, ut coram eo profiteantur, regem in iis singulis jure suo usurum, ut pote quæ non necessitatis, sed honoris causa petat, & ut publicam de ea re coram universo Cardinalium cœtu protestationem interponant. Galli etiam & Germani hæc provisiones & artes Pontificias execrati sunt. Galliæ enim ordines ^h mense Majo hujus anni Parisiis convocati, antiqua statuta omnia contra Pontificum gravamina & rapinas edicto renovarunt, in quo illud additum, ne Martinus à Gallis Pontifex agnosceretur, nisi illi decreto acquiesceret: & cum brevi postea Lugdunensem Ecclesiam interdicto obligasset, interdictum illud à Senatu Parisiensi rescinditur, & inquisitum in Academiæ Parisiensis Rectorem tanquam læsæ majestatis reum, quod ab edictis regis ad Pontificem provocasset: & Germani hoc ipso tempore à quæstoribus Pontificiis expilati, à Pontifice horum oncrum sublevationem postulabant. Sed tandem

^h Car. Molise
de Monar. 11.
n. 145.

i In Epistolic.
passim.

dem solis indulgentiis & gratiis sunt elusi, ut ¹ Æneas Sylvius tum temporis in Germania agens commemoravit. Henricus autem exeunte hoc anno postquam diocesim Roffensem universam visitando lustrasset à rege evocatus in Galliam trajicit, Joanne Wodnesburgh Priore Cantuariensi Vicario generali constituto, & regem ad Rhotomagum in Normannia adit, qui ex eo tempore, quo in Galliam anno superiore venerat, Cadomum, Cæsaroburgum, Allenſonium, Constantiam, Fallesiam, & plerasque munitissimas Normanniæ civitates partim vi, partim deditione ceperat, & jam Rhotomagum Normanniæ metropolim obsidebat. Convenerat eo ipso tempore inter regem & Gallum, ut legati utrinque ad pacem contrahendam coirent, Pontlarchæ oppido octo millia passuum a Rhotomago ad Sequanam fluvium posito, quod à rege nuperrimè expugnatum erat. A rege eo mittuntur ^k Henricus Cantuariensis & Comes Warwicensis, à Gallo Philippus Morvillerius præses Parisiensis, Episcopus Bellovacensis, Reginaldus Tollevillius Eques, & à Pontifice Cardinalis Ursinus, qui utrinque pro pace intercederet. Ubi per quindecim dies frustra de rebus componendis disceptabant, Gallis Catharinæ Carolo filiæ imaginem affabrè depictam ostendantibus, quam Regi despondere volebant, nostris verò in dotem decies centena millia aureorum, & Normanniam, Aquitaniam, comitatūque Ponthii libera à Gallorum imperio postulantibus, & demum Gallorum conditiones omnes apertè recusantibus, quod existimarent cum Carolo nihil transigi posse, qui in mentis alienationem nuper inciderat, nec cum Delphino, quod jure alieno non suo uteretur, nec cum Burgundo, quod ditionibus imperii Gallici alienandis auctoritatem non posset adhibere. Rhotomagenses interea pertinacissimè se defendebant, donec extrema omnia perpeffi essent. Etenim post sex mensium obsidionem centum millia hominum partim bello, partim fame perierant, & qui supererant animalibus sordidissimis, canibus, equis, muribus vesciebantur, tanta rerum omnium penuria, ut pomum tribus, canis decem solidis vænisse diceretur, neque à suis suppetias ulterius expectabant, Carolo mentis parum compote, & principibus bello intestino implicatis, quo Gallia jam universa inter Carolum Delphinum, & Joannem Burgundiæ Ducem divisa conflagrabat. Igitur è Civitate duo proceres, duo Ecclesiastici, & totidem Cives cum seciali emissi, & pedibus regis advoluti suppliciter pacem implorant, à quo ad tentorium ¹ Cantuariensis ire jussi sunt, potestate ei data unà cum Warwicensi & Sarisburiensi Comitibus, Fitz Hugone Barone, Waltero Hungerfordo, Gilberto Umfrevillo, Johanne Roberto equitibus, ut de deditionis conditionibus cum Civibus agerent. Quibus astipulantibus Rhotomagenses civium & fortunarum incolumitatem pacti, & trecentis sexaginta quinque millibus aureorum multati Civitatem dedunt. Inierat jam novus annus cum hæc gererentur, & XIII. Kal. Febr. Rex cum exercitu more triumphali urbem ingreditur, eamque operibus munitam, fisci, juris dicundi, & rerum Normannicarum primam sedem constituit. Tum reliquas Normanniæ partes brevi debellavit, nam Medontam primò, postea Pontosium oppugnatione cepit. Reliquæ civitates Rhotomagensium exemplo consternatæ ultrò in potestatem venerunt. Henricus Rhotomagi cum rege in civitate aliquandiu substitit in cænobio fratrum Prædicatorum exceptus. Medontæ deinceps & Pontosiæ regem in castris secutus, ei à sacris simul & con-

1 Enquerr. de
Montreil. cap.
20.

1 Enquerr. de
Montreil. cap.
202.

1419.

filiis.

filiis sedulò inservivit; neque ab eo discessit usque ad finem Augusti. Tum autem in Angliam reversus est, ut Synodum haberet, & ut Provinciæ suæ administratione invigilaret. Indicebatur ea Synodus Londini III. Kal. Novemb. Ut cum Ecclesiasticis de pecuniis regi in Gallia sælicissimè dimicanti decernendis ageretur, quod rex Henrico è Gallia discedenti & per literas etiam nuperrimè mandaverat. Ab iis concessa est media decima Sacerdotiorum omnium, & imperatum Capellanis seu Cantariis possidentibus, seu stipendio sacra facientibus, ut singuli sex solidos octo denarios fisco solvrent, protestatione à Gulielmo Lyndewode nomine Procuratorum Cleri publicè facta, ne concessio ista fraudi iis postea esset, nec in exemplum apud posteros traheretur. Coram ea Synodos istitur Richardus Walker Sacerdos Wigornienſis maleficii postulatus, exhibitis libris, imaginibus cereis, lapidibus, aliisque dirarum & imprecationum instrumentis, quæ ab eo postea ad crucem D. Pauli recognita, concionem habente Joanne Welles Episcopo Landavensi, flammis combusta sunt: et postquam solennem pœnitentiam in supplicatione publica præstitisset, artem nefandam ejeravit. Adducti sunt postea in Synodum alii, qui Joannis Wiclyffi dogmata occultè amplecti insimulabantur, iisque renunciare coacti sunt, atque ita Synodo soluta singuli abierunt Tum Henricus ad omnes aras & delubra supplicationes indicere pro sælicitate regis in Gallia agentis, cui hoc ipso tempore ex Galliæ discediſis repentina spes Galliæ sine sanguine acquirendæ divinitus affulſit. Philippus enim dux Burgundionum ut cædem paternam ulcisceretur, quem Carolus Delphinus prudens Monſterioſi sub colloqui specie nefariè occiderat, cum rege clam per nuncios fœdus icit, eique connubium Catharinæ Caroli regis filiæ, & reliqua omnia ad victoriam adjumenta pollicetur. Rogat tantum, ut Trecas pro pace publica cum Carolo constituenda poficiſcatur. Habebat Burgundus tum temporis in potestate sua Carolum regem, Isabellam reginam, Catharinam filiam, Lutetiam primariam regni urbem, & summam rerum administrationem, semoto Carolo Delphino ab Isabella, quæ animo infensa in Delphinum, Burgundum gubernaculis admoverat. Rex igitur, ne hanc rei sælicissimè transigendæ opportunitatem elabi ſineret, & porro Catharinæ formosissimæ virginis amore captus, Trecas mox venit: Ibique despondentibus Carolo & Isabella Catharinam ducit, his legibus, ut Henricus gener, superſtite Carolo ſocero regnum Franciæ administraret, Reſtorque Franciæ diceretur, Carolo autem mortuo ipse, liberiue ex Catharina procreati in regnum Franciæ ſuccederent, & ut Carolus regni paterni exhæres, & hostis publicus haberetur. In easdem leges conſenſerunt principes, proceresque Gallorum, qui frequentes aderant, & in Regis Henrici ipsius verba universi præeunte Burgundo jurarunt, majorem ex præſentia fortitudinem & prudentiam rati, quam ex rebus geſtis & abſentis admiratione conjeciſſent. Elapſus ſerè erat menſis Majus anni ſequentis, cum nuptiarum ſolennia Trecis peragerentur: Quibus domi apud nos nunciatis, lætitia in omnium animis immentia fidem ſerè minuebat, & Henricus protinus in Galliam tranſmiſit. Wincheſſea ſolvens III. Id. Junii: (Joanni Priori Cantuarienſi Vicarii generalis, & Gulielmo Lyndewode Auditoris cauſarum munere demandato) ut recenti conjugio fauſta omnia precaretur, & principatum novum conſiliis ſuis confirmaret. Ille regem adit

1420.

1421.

Trecis mox discessurum, ut Delphinum profligaret, qui solus ex hostibus supererat, ideoque principio Julii in Senones movens Monasteriolo capto Meldonum urbem munitam aggreditur, quæ per quatuor menses obsidionem passa, ineunte Novembri, dedita est. Obsidioni illi cum rege nostro interfuerunt Carolus Galliæ, Jacobus Scotiæ reges, Philippus Burgundiæ, Willelmus Baviaræ Duces, multique Principes, & Henricus etiam Cantuariensis, qui toto eo tempore in castris degens urbe dedita regem cum Carolo Socero, & utraque regina Lutetiam secutus est, & in Angliam sub exitum Novembris rediit. Relicta dein Humfredo Glocestrensi, & Philippo Burgundo rerum Gallicarum procuratore; Rex cum Catharina conjugē ineunte Februario alterius anni in Angliam venit incredibili omnium gratulatione & plausu exceptus, & supplicationibus ad omnia Dei, Divorūque templa, quas Cantuariensis per quatrimum fieri iussit. Ab ordinibus regni sub adventum suum Westmonasterii coeuntibus pecunias ad bellum Gallicum rogat, & in eodem conventu regina apparatu solenni coronâ insignita est ab Archiepiscopo Cantuariensi, qui hoc ipso etiam tempore Synodum Londini convocavit, & decimam regi impetravit. quæ concessa est sub conditionibus à Gulielmo Lyndewode nomine Procuratorum Cleri interpositis; Eæ autem erant, ut familiæ regiæ provisores à bonis Ecclesiasticorum abstinerent, ut Clerici propter furtum manifestum solum & homicidium carceribus mandarentur, de reliquis criminibus postulati, datis fidejussoribus iudicio sisti, vinculis liberarentur; & ut ii qui Sacerdotes castrarent, felonix crimine tenerentur: quas omnes Rex in eo ordinum conventu ratas & sancitas esse iussit. Ad eam Synodum una cum Episcopis & reliquis prelatiis, Archiepiscopi edicto vocati sunt Johannes Castell Academiae Oxoniensis, & Johannes Rykynghall Cantabrigiensis Cancellarii, uterque sacrarum literarum Professor, qui orationibus ornatis pro utriusque Academiae studiosis exorarunt, ut decretum ante quatuor annos in Synodo latum de conferendis beneficiis in eos solos, qui Gradibus Academicis erant ornati, pro beneficiorum censu, & graduum dignitate jam promulgaretur, adjecta priore conditione, si abrogatis antiquis Academiarum statutis, Monachi, qui artes non attigissent, Theologiæ, & Sacerdotes, qui Jus Civile non didicissent, Juri Canonico initiari possent: quod artium Magistri in utraque Academia, mutato tandem consilio, concesserunt. Inde ad coercendam Episcoporum, & Archidiaconorum avaritiam decretum, ne Episcopus pro institutione, aut Archidiaconus pro inductione ultra duo decim solidos acciperet, & ut ordines sacri nulla mercede accepta, gratis collocarentur. Denum in ea Synodo Simon Tetraminus quæstor Pontificus pro Martino Pontifice oratione eleganter composita pecunias rogat, qui tamen surdis auribus auditus est, Ecclesiasticis existimantibus, satis superque esse decimas, annatas, aliasque obventiones quæ fisco Romano quotannis penderentur. Henricus autem dimissa Synodo jurisdictioni suæ prospicit, quam in Gallia hætenus exercebat, ut eadem pax utrumque regnum, & utramque Ecclesiam conciliaret. Iudices enim, quos in plerisque Galliæ diocesisibus à rege debellatis collocasset, jam revocat, & literis ad Gallos datis, universos admonet, ut Episcopis suis, & iudicibus locorum ordinariis deinceps obtemperent. Post hæc rex accepto muncio de Thomæ Clarentiæ ducis fratris sui cæde, qui in Andibus commissæ

commisso nuper cum Delphini copiis prælio ceciderat, in Galliam properat, relicta domi Catharina gravida, quæ VIII. Id. Decemb. Windesora puerum enixa est, quem fidejudentibus pro eo Joanne Duce Bedfordienſe Pro rege, Henrico Wyntonienſi Episcopo regis patruo, & Jaquelina Hollandiæ Comitissa, Henricus Cantuariensis ritu solenni ex sacro lavacro suscepit, Henrici nomine indito. Qui regno deinceps potitus Cantuariensem propterea compatrem suum appellare solitus, summa cum veneratione semper profectus est. Catharina autem partu levata inchoante Aprili alterius anni à Bedfordienſi in Galliam ad regem deducitur, & Humfredus Glocestrenſis rerum Anglicarum administratione præfectus est. Instabat jam tempus, quo altera Synodus œcumenica habenda erat ex decreto Concilii Constantiensis, in quo institutum erat, ut post quinque annos Concilium indiceretur, ab ejus fine aliud in septennium, atque ita singulis decenniis Concilium perpetuo haberetur; In quo Episcopi & prælati ex universo orbe Christiano coeuntes de reprimendis Ecclesiæ corruptelis liberis suffragiis possent decernere. Agebatur autem annus quintus à fine Concilii Constantiensis, eamque ob causam in sess 39. Martinus Papiam alterius Concilii œcumenici hoc anno habendi locum designaverat. Apud nos autem Henricus provinciæ Cantuariensis Synodum Londini convocavit prim. Non. Sextil. In quo ex universo Episcoporum, prælatorum, & Doctorum ordine multinominati regis arbitrio permittuntur, & decretum est, ut eorum nomina Cantuariensis per literas ad regem mitteret, è quibus ille pro voluntate sua aliquos deligeret, qui ad Concilium Papiense nationis Anglicanæ nomine proficilerentur, & ad eorum impensas ex beneficiis, quæ ad decimas censebantur, pro singulis proventuum libris tres denarii, ex beneficiis autem, quæ eo censu immunia erant, pro singulis libris octo denarii imperabantur. Verum legatio illa frustra decernebatur. Nam Martinus Concilium Papiæ inchoatum, & suborta peste Senas translatum statim dissolvit, quod Alfonso Arragonum rex per oratores Papiam missos Benedicti XIII. Panischole adhuc superstitis, & pro Pontifice se gerentis partes largitione & pollicitationibus promoveret, in Martinum commotus, quia Joanna regina Neopolitana, eo auctore, in regno suo Ludovicum Andegavensem, neglecto Alfonso, hæredem scripserat; & Concilium aliud Basilicæ post septennium constituit. In eadem Synodo Londinenſi hæreticæ pravitatis postulati sunt Willelmus White Presbyter, quod potestate non data, publicè prædicaret, & Henricus Webb Wigornienſis, quod sacro ordinum caractere non suscepto, divina faceret; propterea ille hæresi coram Synodo renunciare coactus est, hic autem in tribus primariis civitatibus Londini, Wigornia, & Bathonia fascibus à Synodo adjudicatus est. Deinceps Willelmus Taylor artium Magister in jus vocatur, quod dogmata quædam apud populum iterum enunciaret, quæ in Synodo ante biennium execratus erat, unde in hæresim relapsus dicebatur. Ea autem erant: Deum solum orationibus fidelium esse invoandum, Christo ipsi non ratione humanæ naturæ, sed divinæ eum cultum deberi; Divos, aut rem creatam implorare nefas esse; Crucis, aut Divorum statuis donaria ponentes idololatriam obstringi; vitam monasticam à Christi institutis alienam esse; civilem administrationem, & dominatum sacerdotibus à Christo interdicti: & orthodoxo esse multa dogmata, quæ à Synodo

1422.

nodo Constantiensi impia pronunciantur. Quæ omnia ab Henrico pro tribunali sedente ad quatuor fratrum mendicantium ordines delata sunt, ut disceptaret, an sacris literis & patrum sententiis essent consentanea? & Jurisconsulti de pœna ejus, qui in hæresim relapsus erat, quærere jussi sunt. Theologi autem retulerunt, eum improbas & a sacris literis, Romanæque Ecclesiæ decretis alienas opiniones fovere; de jure autem responderunt postea Gulielmus Lyndewode & Thomas Bronus, hic Decanus, ille officialis Curiae Cantuariensis de Arcubus, alique Jurisconsulti, hæreticæ pravitatis suspectum per annum sacris interdictum ea sola probatione condemnandum esse eundem tamen si resipiscat, at Ecclesiæ gremium recipiendum. Verum si iterum in hæresim incidat, nefarii criminis damnandum, & potestati civilis magistratus concedendum esse: & lata statim sententia hæreticus pronunciat, ordinibusque sacris solennitèr spoliatus est. Post finem Synodi mox consternati sunt apud nos omnium animi, accepta regis morte, qui summo ardore Delphinum Bituriges usque persecutus, contractâ ex laboribus immodicis febre acutâ, ad nemus Vicenniarum tribus à Lutetia passuum milibus pridè Kal. Septemb. obijt, tempore longe importuno, quod Carolus Socer mærore ex morte carissimi generi concepto contabescens post viginti dies fatis cederet. Reliquiæ in Angliam deportatæ, & sepulchro Westmonasterii impositæ sunt; Hæreditas utriusque regni Henrico infanti obuenit, qui Henricus VI. dictus est, quorum administrationem fratribus pater testamento reliquit, Humfredo Glocestrensi Angliam, Johanni Befordienti Galliam, usquedum filius adolefceret, isque interea Henrico Beufort Episcopo Wyntonienfi, & Thomæ Beufort Duci Exoniensi propatruis suis alendus & instituendus traderetur. Nemo sane principum nostrorum aut virtutibus eum superavit aut cum majore reip. detrimento interiit. Erat enim omnibus animi & corporis dotibus imbutus, quæ in principe possunt desiderari prudentia, magnanimitate, constantia, modestia, benignitate, facundia, corporis pulchritudine & robore: quæ cum rara felicitàte conjuncta maximam ei apud externos admirationem conciliabant, & à Gallicis scriptoribus juxta ac nostris celebrata sunt. Glocestrensis pro rebus ex præscripto Henrici fratris constituendis, conventu ordinum Westmonasterium vocato, V. Id. Novembr. ante omnia^a Cantuariensi mandat, ut conventus causas coram proceribus, & plebis delegatis ediceret, quod Thomas Episcopus Dunelmensis magno sigillo, & reliquis insignibus Angliæ Cancellarii (cui illud munus incubuit) statim à morte regis apud Glocestrensem Windesoræ depositis dignitati suæ reuinciasset. Ille verò prolixè laudatis Henrici V. Virtutibus, & rebus ab eo in Gallia gestis honorificè commemoratis, ad regem infantem descendit, & summo divini numinis beneficio contigisse asserit, quòd istiusmodi patri filium summa indole præditum superesse voluerit, qui felici auspicio Sextus diceretur, quòd quemadmodum ille numerus absolutissimus sit, utpote cum in totidem diebus deus immensam hujus mundi machinam molitus fuerit, ita futurum hunc Regem sextum præ majoribus suis omnibus præstantissimum, & ab eo rebus à patre in Gallia propterè inchoatis finem impositum iri, ut regibus Anglicis, Gallicisque, simul ortus, legitimam utriusque regni hæreditatem ad se delatam tandem sortiatur. Se interea regis nomine proceribus & populo universo denunciare, licere iis frui privilegiis, & immunitatibus omnibus à Regis majoribus concessis; & in mandatis porrò habere, ut

in Rotul. Parlia.
ann. 1. H. 6.

res hujus conventus indicendi causas explicaret. Primum ut regi tutores decreto publico assignentur : tum ut de pace publica, jurèque administrando decernatur, & ut regno ab exteriorum hostium injuriis defendendo prospiciatur : denique proposito Jethronis Moysi soceri exemplo, monet, ut ex proceribus prudentissimos & optimos deligant, qui regis tutelam & temp. capeant, & universos obtestatur, ut velint regis incolumitati & reip. commodis inservire. Cum dixisset Cantuariensis Humfredi Glocestrensis imperium tutelare suffragiis omnium confirmatur, eique adjunguntur ex Episcopis & proceribus viri primarii à Consiliis secretioribus futuri, usque dum rex pubertatem assequeretur, è quibus Henricus Cantuariensis primus nominatus est. Is autem post solutum hoc Concilium, amisso jam Principe & Mecænate, à quo ad dignitates amplissimas evectus summè diligebatur, domi deinceps se continuit infra Provinciæ suæ fines, in quo officii sui munia diligentissimè obivit. Anno enim à morte Henrici V. primo diocesis Cicestrensem & Sarisburiensem, secundo Lincolniensem lustravit, visitatione jure Metropolitico instituta, in qua ab Ordinariis perperam gesta rescidit, & de populi fide moribûsque inquisivit. Dum Lincolniensem diocesim peragraret, divertit ad patrium oppidum Heighamfereis, ubi pio & honesto natalis soli illustrandi proposito Collegium eximium pridem inchoatum Divæ Mariæ, Thomæ Cantuariensis, & Edvardo confessori consecravit : collocatis in eo octo sociis seu Capellanis, quatuor Clericis, sex Choristisisque omnibus Custode præposito, ut defunctorum manibus parentarent : ibique amplum alendis ejus loci pauperibus Xenodochium extruxit : utrumque autem multis prædiis ab eo tum donatum Robertus Chichele & Willielmus Chichele cives Londinenses primarii ordinis, fratres ejus, opimis legatis in testamento ascriptis postea locupletarunt. E Lincolnienfi diocesi reversus Synodum Londini habuit IIII. Id. Octobr. literis regiis interpellatus, ut ab ordine suo pecunias in subsidium belli Gallici impetraret. Post mortem enim Henrici V. & Caroli VI. Carolus Delphinus in nomine Regio plurimum momenti esse ratus, corona Picaviæ induta Caroli VII. Galliæ regis nomen suscepit, & accurrentibus ad eum plurimis principibus, & civitatum præfectis, quibus amor Gallici nominis infederat, majore jam animo bellum instruit. E diverso Joannes Bedfordienfis Galliæ Regens in testamento fratris nominatus, contracto cum Philippo Burgundo fœdere arctiore, ductaque Anna ipsius forore, auspiciis Henrici VI. in variis Galliæ partibus Carolum aggreditur, & divisis copiis inter se & Burgundum, missoque in Senones Thoma Montacuto Comite Sarisburiense duce clarissimo cum acie instructa, novum militum delectum & pecunias ab Humfredo Glocestrense Angliæ curatore petit. Eam ob causam Henricus Episcopus Wyntonienfis Angliæ Cancellarius, Joannes Stafford Episcopus Bathonienfis Thesaurarius pridem creati, Richardus Comes Warwicensis, Willielmus Aluewyke privati sigilli Custos, Ludovicus Bourchier, & Rodolphus Cromwell Barones ad Synodum à Glocestrense missi sunt, & Wyntonienfis reliquorum nomine postquam oratione composita rerum Gallicarum conditionem exposuisset, eos monet & rogat ut aliquam proventuum suorum partem ad profligandas Caroli reliquias vellet erogare. Tum autem apparuit quanto Henrici V. desiderio omnes tenerentur, cum post decimas frequentissimas in superioribus Synodis (uti jam diximus) ahimis lubentissimis concessas, ad pri-

1423

1424

1425.

o C. Quoniam.
 v. provinciam de
 decim.

mum à rege novo postulatmm hæsitaverint, quod in illo solo omnem Galliæ
 acquirentiæ spem positam esse, illoque sublato nihil porro feliciter geri posse
 existimarent. Postquam enim Procuratores Cleri per aliquot dies ea de re
 deliberassent, Gulielmus Lyndewode ab iis delegatus respondit, ex assiduis
 bellorum sumptibus adeo atritas esse Ecclesiasticorum facultates, ut sibi fami-
 iisque honestè alendis parùm sufficiant, & beneficiorum plurimorum censu
 ita imminutos esse, ut non inveniri possint Sacerdotes, qui eorum Curam sus-
 cipiant, & demum in omnibus Procuratorum mandatis decimarum conceden-
 darum potestatem expressim adimi. Itaque Wyntonienſis Procuratores Cleri
 in inferiore Synodus domo adit, eosque oratione proluxa & vehementi obte-
 statur, ut publicæ inopiæ subveniant, à quibus angustam mandatorum pote-
 statem identidem causatis cum nihil impetrare posset. Synodus ad VII. Kal.
 Febr. anni sequentis ab Henrico prorogata est. Eo rursus accedentibus Wyn-
 tonienſe & reliquis proceribus, postquam ille coram Episcopis Abbatibus, &
 Prioribus in superiore Synodo iterum regis nomine perorasset, decima ab iis
 decreta est, protestatione adhibita, ne concessio illa sibi frandiesset, nisi Procu-
 ratores Cleri eam ratam esse juberent, quoniam utriusque Ecclesiasticorum or-
 dinis in concedendis decimis seperatio hoc exemplo inveſta, posteris olim
 pernicioſa esse posset. Procuratores autem sententiam priorem mordicus te-
 nentes importunis efflagitationibus Wyntonienſis primò, tum Henrici Cantu-
 arienſis, & reliquorum Episcoporum parùm commoti sunt: ideòque Synodo
 mox dissoluta Henricus novam indixit post duos menses ad IX. Kal. Maji, ut
 victi suffectis aliis Procuratoribus, res illa faciliùs transigeretur. In ea Synodo
 Procuratores Cleri primo oratorem summum (quem prolocutorem vulgò appel-
 lant) eligere ab Henrico jussi, designant Gulielmum Lyndewode, cujus mu-
 neris ° ipse in Commentariis suis meminit. Tum Wyntonienſis Cancellarius,
 Bathonienſis Thesaurarius, Gulielmus Aluewykus sigilli Custos, Scropus, &
 Cromwellus Barones, aliique è Consilio regis secretiore Synodum iterum in-
 gressi sunt: & Cancellarius oratione ornata, reliqui blanditiis, minis, polli-
 citationibus singulos presentes ægrè tandem mediam decimam impetrarunt.
 Deinceps Robertus Hoke Lincolnienſis, & Thomas Drayton Cantuarienſis di-
 œceſeos presbyteri hæreticæ pravitatis insimulati coram Synodo sistuntur,
 quod crucis simulachro non advoluerentur, & quod libros penes se haberent,
 in quibus traderetur, non posse Sacerdotem in sacro solenni hostiam in Deum
 commutare: vitam monasticam & confessionem clandestinam auribus Sacerdo-
 tis insinuatam Satanæ commenta esse; inter Christianos communia omnia esse
 oportere; quæ dogmata ad crucem Paulinam pro concione egerant. Acer-
 rima autem accusatio instituta est contra Willielmum Russell ex ordine Mino-
 rum, qui apud populum publicè prædicaverat, decimas personales à Deo non
 imperari, quin Christianis omnibus fas esse, eas in pios usus pro arbitrio suo
 pauperibus erogare: anxiiis & sollicitis Ecclesiasticorum animis, quod perti-
 mescerent, ne amisso isto obventionum genere, ordinis sui opes plurimum im-
 minuerentur, si opinio illa ad vulgus emanaret. Is autem palinodiam canere
 è suggestu crucis Paulinæ à Synodo die statuto jussus, cum ante eum diem ex
 Anglia fugeret, propositis edictis primò contumax, deinde in solenni judicio
 hæreticus pronuntiatur, & illius opinio utriusque Academia Oxoniensis &
 Cantabri-

Cantabrigiensis decretis impia judicatur. Quod Oxonienses mox demonstrant literis ad Henricum & Synodum datis, quæ ^p etiam extant. Cum allatum brevi esset, eum Romæ esse, eo mittuntur à Synodo nuncii, qui cum deprehensum apud Pontificem postularent, quibus è singulis reddituum Ecclesiasticorum libris quadrantem concesserunt. Ubi causæ ejus cognitione Brandæ Cardinali Placentino à Pontifice delegatâ, nisi resipiscat ad perpetuos carceres damnatus est, inque postea effractis, in Angliam reversus, concione ad crucem etiam Divi Pauli habitâ, errori suo juramento conceptis verbis præstito renunciavit. Porro Henricus edicto suo Franciscanis omnibus præscribit, ut quotiescunque apud populum concionarentur, decimas personales legibus divinis sanctorumque patrum institutis esse præstandas docerent. Post hanc Synodum tempestatem gravissimam ex procerum discordiis hoc anno imminentem Henricus prudenti suâ sedavit. Etenim Henricus Beufort Joannis Ducis Lancastrensis filius ex Catharina Swinfurt tertia uxore genitus, regis propatruus, generis nobilitate & divitiis (quas ex Episcopatu Wyntonienſe contraxerat) amplissimis elatus, Humfredi Ducis Glocestrensis regii Curatoris imperium ægrè ferens, apertas cum eo similtates primo exercere cepit: inde exacerbatis utriusque animis, & plerisque è magnatibus & plebe alterutri adhærentibus, uterque cum ministris & satellitibus armatus incedere, plurimique profligati, & seditiosi Cives eorum exemplo, armis arreptis, omnes civitatis Londinensis vicos obire, eorumque tantus erat numerus, ut cives universi clausis officinis ab operibus abstinere, & excubias interdiu noctuque agere in singulis urbis compitis, ad depellendas seditiosorum injurias cogerentur. Tum Henricus Cantuariensis, assumpto Petro Duce Conimbricensi Lusitanix regis filio (qui ad invisendum regem cognatum nuper in Angliam venerat) octies uno die inter ædes Ducis & Episcopi per Civitatem obequitans, tantum autoritate & precibus suis apud utrumque valuit, ut depositis armis res pro tempore componerentur. Wyntonienſis autem odio cum armis non deposito, literas mox ad Bedfordienſem in Galliam missis Glocestrensem incusat, & monet Bedfordienſem, ut in Angliam properaret, si regem incolumem & regnum tranquillum esse vellet, quod alioquin intestinis cadibus & incendiis exarsurum mox iri necessum esset. Is licet in Gallia felicissimè res gegeret, multis oppidis munitis in fidem acceptis, & magno Gallorum exercitu ad Verno'ium justa acie nuper profligato, acceptis tamen literis paci domesticæ res Gallicas inniti ratus, commissa muneris sui administratione Thomæ Beuchamp Comiti Warwicensi, in Angliam advolat sub initium anni novi, & vocatis Leycestrix ordinum regni comitiis, de inimiciis inter fratrem & Episcopum cognoscit. Cum uterque offensionum causas coram ordinibus proposuisset, & ex altercationibus animi magis effervescerent, exorante Bedfordienſe controversiæ omnes ex compromisso ad arbitros delatæ sunt. Primus arbitratorum nominatus est ^q Henricus Cantuariensis, secundum cum Thomas Exoniensis Joannes Norfolciensis Duces, Thomas Dunelmensis, Philippus Wigornienſis, Joannes Bathonienſis Episcopi, Humfredus Comes Staffordienſis, Willielmus Alucwyke sigilli Custos, & Rodolphus Cromwell, qui præscriptis verborum formulis utrinque recitandis eos, conjunctis dexteris, injurias mutuas remittere, & in gratiam redire jubent: eamque conciliationem ordines suffragiis suis

p *Liter. Acad. Oxon. in d. b. b. ep. 10*

1426.

q *Roul. Part. am. 4. 1. 4. H. 5.*

1427.

confirmarunt. In eo etiam conventu pecuniæ ad delectum militum decretæ sunt: eandemque ob causam Henricus hoc ipso tempore XVII. Kal. Maii. Ecclesiasticos ad Synodum Londinensem edicto suo vocat: in qua illuc accedentibus Joanne Kempe Eboracense Archiepiscopo Cancellario, Waltero Hungerford Thesaurario regni, & Bedfordiensis immensis laboribus oratione disertâ à Cancellario commendatis, media decima concessa est. Secundum hæc Henricus Wyntonienſis hoc anno in Cardinalium numerum à Martino Pontifice cooptatus, in Galliam cum Bedfordienſe anno ſequentē profeſſus, Caleti in maiore illius Civitatis Baſilica die Purificationis Beatæ Virginis galerum & reliqua inſignia magno paratu induit. Eam ille dignitatem ante octo annos ſub Henrico V. ſumma ambitione quaſitam à Joanne XXIII. impetraverat, qui eundem Cardinalem, & à latere ſuo in Angliam cum poteſtate maxima legatum quamprimum deſignaturus erat: verum Henricus Cantuarienſis explorato hominis faſtu, apud Regem tum interceſſit, literis ad eum in Galliam agentem graviter & modeſtè ſcriptis, in quibus legatorum Pontificiorum poteſtatem de regia dignitate, legibus patriis, & Eccleſiæ Anglicanæ privilegiis derogare demonſtrat. Earumque literarum, quæ ipſius Henrici manu exarata adhuc conſpiciuntur, exemplar hic ſubjecimus.

SQuereyn Lord as your humble Preſt and debout Bede-
man, I recommand me to your Hignels, deſireing ever-
more to heare and knowe of your gracious ſpeed, hele of body
and of ſoule, alſo my Lordys your bzethzen and all your royall
hoſte. And as hertly as I can, oꝝ may thanke Almighty God
and Lord of all ſtrengths and hoſtes that ſo graciously hath con-
tinued his mygty hond upon you ſythen the time of your begin-
ning hedirtoward into your moſt worſhip, your Leige menys
moſt hertly gladneſſe, and abating of the hy pride of your ene-
mies. And beſech God both day and night with all your ſub-
getts both ſpirituel and temporel ſo continue his by Grace upon
you and yowre that the mow come to the effect of your hy labor,
pꝛes of both your regmes after your hertly deſires. Gracious
Lord like it to remember you that be your moost worthie letters
wꝛitten at your towne of Caen xxv day of September you char-
ged me, that be the abys of my Lord your bzother of Bedford,
and of your Chaunceler ſholde be ordeygued that all maner of
men of your ſubgetts wat aſtaat oꝝ condicion that thei were
ſhould abyſtne letter of wꝛytes oꝝ purſuit making to the Pope
after his election, till the time that he have wꝛiten to you, and
ye again to him, as it hath be acuſtumed of honeſte of your
lond. For the which cauſe neither I, noꝝ non odir man as ſez-
foꝛth as it may be knowe, hath yit wꝛiten noꝝ ſent, ne no lebe
hath

hath of passage to the Coburte, wotw it so be that many lych at London to pursue to my Lord your brother, your Chaunceler, and your Counsell for to have leue and letters of passage. Wherefore Sovereain Lord my Lord your brother charged me wite to you, and in as miche as your letter forseid was direct to me, to wite, in wat wise we shol gouerne us herafter, for if ye have rassyed our holy faders letters, or written to him it is unknowen to us vnto this time. Like it therfore, gracions Lord, to wite to my Lord your brother in wat maner wise this matter schal be gouerned hereafter.

Forthermore gracious Lord, of trowth that I am bound to you be my ligeaunse, and also to quite me to God, the chirch of your lond, of the wich God and, ye gracious Lord, haue made me gouernoz, howeth to open to you this matter that suyth, of the which I haue herd prively, but now it is more opend, and in such wise that credence shold bee yive to by reason, that is to seyne, that my brother of Winchester shold be made a Cardinal, if ye would give your asent therto and that he shold haue his Bishopric in comend for terme of his life, and therto have a stat, and sent to your renyme of Yngland as a legat a latere. to the wich maner of legacie non hath be acustumed to be named but Cardinals, and that legacie also to ocupie thozgh all your obeysaunce, and all the time of his life. Souereyn Lord and most Christien Prince. What instanse schall be maad to your Hig- nesse for this matter, I wot not, but blessyd be Almighty God undir your worthie proteccion, your Chirch of Yngland is at this day, I dare boldly say, the moost Honorable Chirche Chri- stien as weel as deuin seruise, as honest liuing therof, gouerned after streit lawes, and holy constitutions that be maad of hem withowten any gret exorbitaunses, or any thing that migt torne to hy sklaundre of your forseid Chirch or of your lond, and if any trespasses of mannys frelte falleth we may be coorrectid and punished by the Ordinaries there as the caas falleth. But wat that this offis of legacie to be ocupied in the forme aforesaid, and such comendis of Bishopricches not bled in your holy Ansetres time here afoze, wold extend to. or gendie ageines the good go- vernance of your subgets, in your hy wisdom I trust to God ye will consider. And forasmuch as ye schal be enformid what the office of such maner or legacie extendith to, and apply your Clerkys haue not in minde, for it hath shelde be seyn, and have

not alle here bookys with hem pleyndly to enforme you in this time of your grete laboz, I send you a scrowe wryten with inne this letter coneyning that is expressed in the Popis lawe, and fully concludyd be Doctors. And ouer that what he may haue in special of the Popis grace no man wot, for it stond in his wille to dispose as hym good liketh. And be inspection of laws and cronicles was there never no Legat a latere sent in to no lond and specially in to your reynme of England withobote grete and notable cause. And thei whan thei came after thei had done her legacie abiden but lytul wyle, not ouer a yer, and summe a quarter, or ii monethes, as the nedes requeryd. And yit ouer that he was trefyd with, or he cam into the lond whon he schold haue exercise of his power, and how myche schold be put in execution. An adventure after he had be reseyued he whold haue bled it to largely to greet oppression of your peple. Wherefore moost Cristien Prince and Souereyn Lord, as your trewe Priest, whom it hate lyked you to sette in so hy altaar, the wyche with owte your gracious Lordship, and suppoztation I know my self insufficient to occupye, beseeche you in the moost humble wyse that I can devise or thenke that ye wile this matter take tendirly at herte, and see the staar of the Chirche be ineyncmid and susteynid, so that euerith of the Ministers theroffe hold hem content with her owne part: for trewly he that hath leest hath inow to rekene fore: And that your pooze pepul be not pyled, nor oppresyd with diuerse exactions and vnacustumed, thogh wyche thei schold be the more feble to refresche you owre liege Lord in time of nede and whan it lykech you to clepe upon hem, and all pless and sklaundze cese in your Chirche.

Towchinge owre holy fadir the Popis Ambasiar that late cam in to your lond, I wot wel my Lord your brother wryteth to you pleyndly, and also of odir gouernance of your lond. the wyche blessed be God stond in good quiet pees and reste withobote any grete ryotis or debatis and all your trewe peple haue her herys opun to here good tydings of you and continually pray for your prosperite and al yourys, the wyche Almighty God graunte for his mercy Amen. wryten at Lambyth vi day of March.

Your Prest. H. C.

Indoxsed, Au Roy nostre Souuerain. S.

1552

Hisce literis à Cantuariense in Galliam missis ita commotus est rex, ut Wyntonienſe interdiceret, ne Cardinalis gradum ſuſciperet, & aliquoties aſſereret, 'malle ſe videre Wyntonienſem corona ſua, quam ornamentis Cardinalis inſignitum : iſque rege ſuperſtite ab eo munere abſtinuit. At nunc regis pueritia & Bedfordienſis nepotis ſui favore fretus illud denuò tentat, & à Pontifice Cardinalis titulo Preſbyteri Divi Euſebii creatus eſt. Quæ res facilem errori eorum cauſam præbuit, * qui pro Henrico Wyntonienſi tradunt Henricum Cantuarienſem Cardinalem titulo Preſbyteri Divi Euſebii hoc tempore factum eſſe, cum iſ pius & moderati ingenii vir gradum illum ambiſſe nunquam deprehendatur, per quem Pontificis ſervituti addiſtus neceſſe haberet aliquando à fide illa diſcedere, quam regi ſuo integram ſemper & illibatam præſtitit. Erat enim majeſtatis regiæ & immunitatum hujus regni adverſus Pontificum ambitionem & Romanæ Curie rapinas acerrimus propugnator, eaque ratione hoc ipſo tempore graviſſimam Martini V. offenſionem in ſe concitaverat. Siquidem t Oxonienses literis Academiae publicis IX. Kal. Auguſti hoc anno datis pro eo apud Martinum intercedunt, in quibus ampliſſimo teſtimonio, ipſum vitæ ſpeculum, morum lucernam, populo cleroque cariſſimum, candelabrum aureum in templo Eccleſiæ Anglicanæ conſtitutum appellantes, Pontificem obteſtantur, ne præſulis optimi famam privatis obrectatorum delationibus apud ſe ſuggillari patiatur : eandemque ob cauſam tum etiam in conventu Ordinum Weſtmonaſterii univerſi Civitatum & oppidorum delegati in inferiore concilio, libello ſupplice regi porrecto ab eo petunt, ut quamprimum legatum Romam mitteret, ei in mandatis daret, ut Archiepiſcopum Cantuarienſem apud Pontificem excuſaret, cujus odium ille ſibi conciliaverat, quod immenſæ Curie Romanæ poteſtati obniteretur. Aequiſſimum ſanè erat, eum publicè ab omnibus defendi, qui pro publicis omnium commodis, & aſſerenda regni dignitate Pontificis iram parum reformidaret. Wyntonienſi autem præter Cardinalis titulum Legati etiam in Angliam, poteſtas à Pontifice data eſt, & mandata ampliſſima (facultates vulgò vocant) quæ ille tanta avaritia deinceps exercuit, ut congeſtis opibus immenſis Cardinalis opulentus ab omnibus diceretur. Ea cum in Angliam ſequenti anno reverſus coram Gloceſtrenſe regiſ tutore ut, & multis Epiſcopis, proceribusque promulgaret, * Richardus Caudray Procurator regis nomine à Gloceſtrenſe cæteriſque conſiliariis conſtitutus publicè, conceptis verbis proteſtatus eſt, nullum Pontificis legatum regis injuſſu Angliam ingredi poſſe, ſingulari regum noſtrorum privilegio, qui eo jure ab omni hominum memoria uſi fuerint : Proinde ſi quid à Cardinale Wyntonienſe pro legati munere ſecus geſtum fuerit, ſe nomine Regis intercedere, eique poteſtatem omnem abrogare. Tum Wyntonienſis Gloceſtrenſem, & univerſum aſtantium cœtum conteſtatus palam promiſit, ſe injuſſu regis munere illo non uſurum, neque in eo facturum aliquid, quod regis regnive juribus, immunitatibus, privilegiisve præjudicare, aut derogare poſſet. * Cum verò Cardinalis & legati inſignia jam acci-

r Polychron. ix.
Hen. 5.

t Antiq. Bri. an.
in Henr. Chich.

t Epiſt. Acad. m.
Oxon. 36. m. Ar-
chiu.

u Rotul. Parli-
am. an. 6. H. 6.

1428.

x Joan. Foxina-
in Mayrolog.
ſub. H. 50.

* Eodem jure ſemper uſi ſunt Gallie reges, quorum injuſſu Legatis Pontificum nunquam licuit Galliam ingredi, aut mandata promulgare. Sicuti clariffimus Advocatus Regius x L. Servintux Ludovicus Servinus coram Senatu Pariſienſi Turonibus tum ſedente demonſtrabat, cum playdoir. p. 44. ann. MDLXXXX. Cardinalis Cajetanus ad Henricum III. Gallie Regem Legates mitt. retur.
peret.,

y Rot. Parliam.
ano. 8. H. 6.

1429.

23. H. 6. c. 1.

peret, Cancellarii Angliæ munus ejurare ei necesse fuit, id quod anno superiore in publicis regni comitiis Westmonasterii præstitit, & secretioribus consiliis regis ei interdicens erat, cui tamen illud singulari beneficio indultum est ob generis nobilitatem, & consanguinitatem, qua Regem attingebat, ut consiliis regis adhiberi & interesse posset, nisi causa aliqua inter Regem & Pontificem ageretur, tum enim expressim amovendus erat, eamque cautionem inter secretorum acta insinuandam esse solenni ordinum decreto anno sequente sancitum est. Pontificem autem illud præsertim impulit ad designandum Cardinalem Wyntoniensem, ut ejus opera uteretur in bello, quod adversus Boëmos moliebatur, qui Wyclevi doctrina imbuti, monachorum cænobiiis, Divorumque statuis abolitis, & antiquatis ferè omnibus Romanæ Ecclesiæ ceremoniis, ab imperio Pontificis apertè descuerant. Eum igitur bello Boëmico præficit, & legatum in Hungaria, Boëmia, & Germania universa constituit cum mandatis longè amplioribus, in quibus ei indultum est, ut stupri virginum monialium, matrimonii in quarto consanguinitatis gradu contracti ætatis eorum, qui ad sacros ordines & Sacerdotia promovendi erant, interdictionum à sacris, aliorumque plurimorum, quæ à Canonicis institutis aliena erant, gratiam faceret; additumque, ut in hujus belli usum ob omnibus Ecclesiasticis apud nos decimam exigeret. Hanc ob causam Henricus tum rescripto Pontificis, tum literis regiis interpellatus, ut de pecuniis ad bellum Gallicum conferendis ageretur, Synodum, inchoavit Londini III. Non. Julii. in qua, postulantibus iterum Eboracense Cancellario, & Waltero Hungerford Thesaurario Angliæ, regi in primo conventu media decima, & prorogata deinceps Synodo, primo ob calores æstivos ad Divi Martini diem Novembris sequentis, posteaque ad IIII. Kal. Nov. anni sequentis, sesquidecima concessa est, perorante iterum Eboracense, qui cum Duce Norfolcense, Warwicense, Staffordiense, & Sarisburiense Comitibus, Cromwello etiam Tiposto, & Hungerfordo Baronibus à rege ad Synodum missus est. Supplicationes porro solennes pro victoria Bedfordiensis decretæ sunt, qui rebus prosperè succedentibus, Aurelianum urbem celeberrimam ad Ligerim positam jam obsidebat. Quæ concessionibus decimarum ita propensè à Synodo factæ, compensatæ sunt lege legata in conventu ordinum, qui hoc ipso tempore Westmonasterii agebatur, qua cavebatur, ne Ecclesiastici, aut eorum serui, dum Synodo intersint, aut eo proficiantur, in jus vocari possint, eodem privilegio, quo fruuntur milites, & Civitatum delegati, cum ad publica regni comitia vocati sunt. Verùm Conzo Zuolanus nuncius Pontificis Pontificis causam in Synodum sæpe veniens frustra egit. Cum enim oratione acri & proluxa subsidium adversus Boëmos consequi non potuisset, literas postea à Pontifice scriptas in Synodum attulit, quibus denunciat se regno Angliæ decimam ad sustinendam belli Boëmici molem imperasse. Quod universorum offensionem ita concitabat, ut decimam negarent. Illud tantum importunis Pontificis postulatis datum est, ut ex singulis marcis octo denarii pro beneficiorum censu soluerentur; addita conditione, si concessio illa regiæ dignitati, aut patriis legibus fraudi non esset. Tum coram Synodo sistuntur plurimi, quibus hæreticæ pravitatis crimen intentatum est: Joannes Jourdelay, Joannes Galle, Robertus Heggley, Rodulphus Mungyn, Thomas Garenter, sacris ordinibus initiati, quod

quòd de solenni altaris sacro, de imaginum adorationibus, de peregrinationibus religionis ergò, de cultu sanctorum, perperam sentirent; quòd assererent Papam esse Antichristum, non Dei vicarium; divina oracula in sacris literis solis, non in Legendis, aut vitis patrum continere; & quòd multos Joannis Wicleui libros aliòsque de rebus sacris vulgari idiomate scriptos penes se clàm haberent: quæ omnia eorum aliqui in Synodo egerunt, reliqui ad carceres damnati sunt. Post eos Joanna Dertford fœmina de iisdem dogmatibus coram Synodo interrogata, responsione incerta crimen diluit, asserens se symbolum & decalogum tantum didicisse, nec ausam esse arcana Ecclesiæ mysteria attingere, ideoque Vicario Episcopi Wyntonienſis erudienda traditur. Judicibus etiam ordinariis omnibus imperatum, ut acerrimè inquirerent in eos, qui ab Ecclesia Romana dissentiebant, quorum numerus indies augebatur, eosque compositis ad invidiam nominibus Wiclevitas & Lollardos appellabant, delegatis Willielmo Lyndewode officiale, Thoma Brono Cancellario Cantuariense, aliisque juris utriusque consultis, qui illius inquisitionis formam præscriberent. Verùm Martinus Pontifex iniquè ferre clavium suarum potestatem quotidie apud nos imminui, decimà à Synodo adversus Boënos non erogati, & accedentibus injuriis recentibus, quibus se læsum querebatur. Cum enim ante aliquot annos ad Archiepiscopi Eboracensis defuncti sedem rescripto suo per provisionem transtulisset Richardum Flemmyng Episcopum Lincolnienſem, Decanus & Capitulum Eboracense ei Ecclesiam suam ingressuro restiterunt; ideoque Richardum ad Ecclesiam Lincolnienſem contrario rescripto iterum transferre coactus est. Et anno proximo Joannes Opizanus Pontificis nuncius munere suo in corradendis fisci Romani pecuniis contra leges regias usus, in carcerem conjectus est; qua de re Pontifex cum Bedfordienſe per litteras vehementer expostulabat. Hæc omnia ad animum suum revocasset, nisi gravioribus curis mox occupatus fuisset, quas ei Concilium Basileense jam indicendum faceſſebat. Aduenerat enim tempus Concilio Basileensi præstitutum, septimo jam anno à fine superioris Concilii excurrente; quæ ratio Henricum impulit ad novam Synodum Londini XI. Kal. Martii ineunte anno novo habendam, in qua delectis quibusdam legatis Basileam profecturis ex singulis redituum libris duo denarii ab Ecclesiasticis concessi sunt; iisque præterea in mandatis datum est, ut Ecclesiæ Anglicanæ nomine petant modum statui dispensationibus, per quas quotidie indulgebatur aliis, ut duo beneficia, dignitatèſque consequerentur, aliis, ut impunè à beneficiis abesse possent, aliis, ut puberes vix facti ad summa Ecclesiæ munera admitterentur, & ne fierent Ecclesiarum uniones, nisi cænobia infra parochiæ terminos constituta essent. Regi etiam integra decima concessa est, suadente Joanne Kempe Archiepiscopo Eboracense Angliæ Cancellario qui multis verbis ornatè demonstrat, obſidionem Aurelianensem, mortuo Montacuto Comite Sarisburiense duce celeberrimo, solutam esse, Trecaſ, Bellovacos, Rhemos, aliàsque civitates multas ad Carolum defecisse, multos è nostris commisso ad Patanum pralio super cecidisse, & Gallos universos Caroli fidem mox secuturos, nisi pecuniæ ex Anglia suppeditentur: eam ob causam ipsum cum plerisque è Concilio regis secretiore ad Synodum missum esse. Illud præterea ad publicam utilitatem statutum à Synodo est, ut inſtitores merces suas ad pondus justum vendere tenerentur,

1450.

nerentur,

aFr. Guicciard.
lib. 9. G. Paul.
Fou. lib. 2.

1431.

1432.

Sess. 2.

Sess. 4.

b Fo. Bal. d.
Scriptor. Angl.
Cent. 7.
c In epist. Dedic.

nerentur, prohibito pondere quodam fallaci, quod emptores decipere solebat, sancitisque execrationibus in omnes, qui eo deinceps uterentur. Concilium autem Basileense, quamvis Martinus Pontifex ægre indiceret, veritus ne vitæ & morum suorum censura ageretur, (ob quam causam^a Pontifices etiam insequentes à Synodis œcumenicis deinceps abhorruerunt) quia tamen decretis suis, & patrum suffragiis Constantiæ primò, & postea Papiæ, Basilea Synodi hoc tempore habendæ locus designatus erat, ne prævaricator publico Christianorum omnium iudicio haberetur Julianum Cælarinum S. Angeli Cardinalem legatum constituit, ut Concilio suo nomine præesset. Erat is eo tempore apud Boemos bello adversus Hussitas, post revocatum nuper ab eo munere Cardinalem Wyntonientem, a Pontifice præfectus. Priusquam verò Basileam proficisceretur, principio alterius anni, Martino Romæ mortuo, Gabriel Condemari, quem à Gregorio XII. inter Cardinales Lucæ relatum fuisse superius diximus, V. Non. Mart. suffectus, & mutato nomine Eugenius III. dictus est. A quo accepta denuo legati potestate, Basileam concedens Concilium ineunte Decembri inchoavit. In ea de Romano Pontifice accerrimè decertatum est: nam XV. Kal. Mart. decreverunt, Concilium statim à Christo habere potestatem, cui Pontifex Romanus subesse debeat; Concilium à Pontifice nec transferri, nec prorogari posse; Pontificis eligendi jus penes Concilium esse, si is tempore Concilii moriatur, supremum Ecclesiæ imperium Concilio dari, non Pontifici; ideoque ipsi jure suo usi, Alfonsum Divi Eustachii Cardinalem civitati Avenionensi præficiunt, & Eugenio interdiciunt, ne ante finem Concilii novos Cardinales cooptaret. Eugenius his decretis commotus, Concilium Basileam Bononiam edicto suo transfert, quam translationem patres Basileenses contrario edicto rescindunt, & Henricum Cantuariensem literis utrinque datis hinc Basileam, inde Bononiam evocant. Henricus igitur Synodo Londini indicta XVII. Kal. Octob. Episcopos & Prælatos consulit, quid in hoc Concilii Pontificisque dissidio statuendum sit, & universis placuit legatos alios Basileam ad patres, alios ad Eugenium pro controversiis utrinque componendis mittendos esse, decreto uno denario ex singulis proventum Ecclesiasticorum libris præter duos denarios, qui in superiore Synodo concedebantur. Regi etiam mediam decimam tandem concesserunt, quam ab iis Joannes Stafford Episcopus Bathoniensis Angliæ Cancellarius oratione disertâ regis nomine postulavit, cum quo etiam Gulielmus Lyndewode privati sigilli Custos nuper creatus ad Synodum venit. Is inter primarios ejus sæculi viros ob eruditionem & prudentiam singularem habebatur, & Henrico Archiep. valdè charus, qui cum è Cancellario Sarisburiense Cancellarium primò Cantuariensem, dein Curia Cantuariensis officialem constituit, & Sacerdotiis aliquot opimis donavit: ab eodem etiam regibus commendatus, ab Henrico V. legatus primò ad Hispanum, deinceps ad Lusitanum missus, jam sub Henrico VI. privati sigilli Custos, & mox Episcopus Menevensis factus est: editisque præter alia^b opera, quæ jam desiderantur, in Constitutiones Angliæ eruditis commentariis, magnam apud posteros nominis sui famam comparavit. Quod opus Henrico nostro inscripsit, c quem etiam ob insignem juris utriusque scientiam, juris lucernam appellavit. Tum inferioris Synodi prælati coram Episcopis conquesti sunt, Vicarios generales Episcoporum, Commissarios,

missarios, & officiales esse plerumque juris utriusque imperitos, & nullum in Academiis gradum consecutos, ideoque sancitum, ne quis è tribunalibus Ecclesiasticis jus diceret, nisi qui gradu aliquo Academico in ea scientia insignitus esset. Ita ab ea Synodo omnes discesserunt. In hac autem Synodo commemoravimus Joannem Stafford Episcopum Bathonientem Angliæ Cancellarium Joanni Kempe Eboracensi Archiepiscopo successum, qui in Cardinalium Collegium nuper allectus Cardinalis titulo Divæ Balbinæ dictus, Cancellarii insignia deposuerat. Inter eum Cardinalem jam creatum & Henricum Cantuariensem acerrima de dignitate controversia mox exorta est. Nam in conventu ordinum Westmonasterii brevi postea indicto, Eboracensis pro Cardinalis gradu primam sedem præ Cantuariensē vendicabat, quam iste contra pro antiqua sedis suæ prærogativa sibi meritò asseribat. Hujus causæ cognitione ad Pontificem per mutuas contentiones devoluta, Henricus per literas causam suam defendit, & Antonium de Capharellis Procuratorem suum in foro Romano constituit, qui Henrici nomine proposuit, eum in territorio suo versari, in quo ipsum omnibus præesse æquum sit, è diversò in Eboracense nullum gradus Cardinalitii infra Provinciam Cantuariensem habendam esse rationem; qui à latere Pontificis jam semotus privetur eorum radiorum splendore, quibus à Pontificis præsentia illustretur; cum etiam Episcopus^d dum sit in alterius Episcopi diœcesi, pro privato, non pro Episcopo habeatur. Eugenius autem sedem suam & ascriptos fratres tuendi studio in Eboracensis partes propensior, Henrico rescribit, Cardinales primum à Pontifice gradum in Ecclesia obtinere; eos nimirum esse augustos illos Sacerdotes, quos Moyses XVII. capite Deuteronomii denotaverit, fuisse postea à D. Petro institutos, pro membris corporis ipsius Pontificis habendos esse, iisque tanquam Cardinibus, Ecclesiam universam inniti. Proinde cum ex singularium Ecclesiarum moribus & institutis invaluerit, ut in eadem Provincia presbyter diaconum, illum Episcopus, hunc Archiepiscopus antecedit, multo magis Ecclesiæ œcumenicæ leges ubique observandas esse, ut Cardinalibus omnes posthabeantur, quia ut illi suis Provinciis singuli præsunt, ita hi Ecclesiæ œcumenicæ à Pontifice præficiuntur. Demum Henricum hortatur, & rogat, ut Ecclesiæ Romanæ consuetudini acquiescens, Cardinalibus fasces submittat, eique porro & sedi Cantuariensi omnia patris amantissimi officia prolixè pollicetur. Hoc rescriptum integrum Cardinalis Jacobatus^e libro suo postea inseruit, quem de Conciliis edidit, cum de Cardinalium & Patriarcharum gradibus differeret. Quod posteris fidem facit, Henricum strenuè propugnasse Ecclesiæ Anglicanæ dignitatem contra Pontificem Romanum, cujus etiam offensionem ipsum incurrisse pro asserenda regia majestate superius diximus. Verùm Eugenii & Concilii Basileensis controversiæ alterius Synodi anno sequente occasionem præbuerunt. Postquam enim Eugenius Concilium Basilea Bononiam transtulisset, & à patribus Basileensibus de reuocando decreto suo frustra interpellatus esset, illi eum Concilio acquiescere, & Basileam ante diem sexagesimum proficisci edicto suo jubent, quod si non præstet, acturos se in eum, ut in contumacem, & Pontificatum ei abrogaturos denunciant. Idcirco Henricus in Synodo Londinensi VII. Id. Novemb. inchoata, Procuratores Cleri & universos inferioris Synodi prælatos deliberare & statuere jussit, an Pontifici pro

d Abb ad c Jan
n. 4. de for. comp

e Lib. 1. de Con-
cil. art. 12.

1433.

arbitrio suo Synodum œcumenicam dissolvere fas esset, & si Basileenses patres, deturbato Eugenio, alium substituerent, huic, an illi obtemperandum esset? Ad quæ postulata Thomas Bekyngton officialis Curie Cantuariensis post aliquot dies eorum nomine respondit, Concilium solo Pontificis jussu dissolui posse, & ab Eugenio fide non esse discedendum, quamvis Basileæ alter Pontifex crearetur. Quam etiam sententiam Episcopi omnes in superiore Synodo secuti sunt. Apud nos enim à patribus Basileensibus alienari jampridem ceperant plurimorum voluntates ex illius Synodi decreto, quod antiquatâ consuetudine decernendi per suffragia nationum, ad arbitria quorundam delegatorum omnia revocabat; & propterea legati nostri, qui Basileæ jam erant, Thomas Episcopus Wigorniensis, Willielmus Prior Ecclesiæ Norwicensis, Thomas Bronus Decanus Sarisburiensis, Petrus Patrich Ecclesiæ Lincolnienſis Cancellarius, Robertus Borton Lincolnienſis Præcentor, Joannes Sarisbury sacrarum literarum Professor, Joannes Symondisborough in decretis licentiat, ab eo provocarunt; idemque domi hoc ipso tempore præstitit Gulielmus Lyndewode regis procurator, appellationis formulâ conceptis verbis recitatâ, in qua de decreti vitio protestatus est, quod iste decernendi modus tum regi, tum Ecclesiasticorum, ordinumque regni privilegiis in posterum fraudi esse posset. Inde de decernendo ampliore Legatorum numero cum Synodo egit Henricus, quod è legatis superioribus aliquot Basileæ fatis cesserant. Ergo electi sunt octo Doctores Theologiæ, & Juris utriusque Basileam transmittendi, addita conditione, ut à patribus sine novi alicujus jurisjurandi formula admittantur. In Gallia jam res nostræ indies inclinabant, deficientibus civitatibus primariis ad Carolum, Rhemis pridem splendido apparatu inauguratum, ideoque Bedfordiensi, qui nuper in Angliam venerat, & Glocestrenſi fratribus è rep. visum est novum exercitum conscribere, & pro pecuniis exorandis Joannes Staffordus Bathoniensis Cancellarius Angliæ, Comites Warwicensis & Sarisburiensis, Cromwellus Thesaurarius, Scropus, & Tiptoftus Barones ad hanc Synodum missi sunt. Ibi Cancellarius oratione eleganti demonstrat afflictam rerum Gallicarum conditionem, & ærarii publici angustias, tum universos obtestatur, ut regi & reip. subveniant. Illi primo palam recusant, obtendentes exhaustas esse Ecclesiasticorum opes assiduis in usus bellicos pecuniarum erogationibus, rapinis provisorum familiæ regiæ, & iniquis ad tribunalia regia evocationibus: Sed accedentes subinde alii proceres, Comes Huntingdonensis, Hungerfordus, Audeleius, & Cornwallius Barones, & repetitis rationibus superioribus, enumeratisque porro immensis regum nostrorum in Ecclesiam beneficiis, tandem decimæ dodrantem impetrarunt. Graviter enim tum temporis Ecclesiastici de Judicum Regiorum, & juris municipalis professorum injuriis querebantur, quod Sacerdotes ad eorum tribunalia contra jus & fas raperentur, quod Judicium Ecclesiasticorum potestas iniquis eorum prohibitionibus cohiberetur, & præsertim quod gravissimam legis Richardi II. contra provisores editæ sanctionem interpretatione veteratoria detorquerent in eos, qui de iis causis in foro Ecclesiastico cognoscerent, quas ipsi sui juris esse contenderent. Quæ causa Henricum compulſit ad aliam Synodum post annum indicendam Londini Non. Octob. in qua oratione vehementi testatur, quam sollicitus sit, ne quid detrimenti Ecclesia Anglicana subministra-

administratioe sua capiat, & ut ad dignitatem antiquam revocata ab injusta illius juris interpretum tyrannide vindicetur, omnesque in commune contulere jubet, qua ratione de propulsandis hisce calamitatibus ab ordine suo prospici posset. Verum coorta in civitate pestilentia à Synodo mox dimissi sunt: Tantum Frideswidæ Academiæ Oxoniensis Divæ Tutelari dies solennis decernitur; & Christianorum consortio iis interdicitur, qui de Ecclesiæ privilegiis & jurisdictione derogarent. Ab hoc tempore provinciæ suæ administrationi diligentèr incubuit, nullà per tres annos Synodo indicta donec ærarii regii inopia ad sustinendos belli Gallici sumptus Ecclesiasticorum subsidio indigeret. Burgundionis enim ad Gallum defectio, & Bedfordiensis mors vehementer res nostras afflixerunt, quæ in annum sequentem inciderunt. Siquidem interventu Eugenii, & Concilii Basileensis, in urbe Atrebatum convenerunt tum temporis oratores ad pacem ineundam à rege nostro, à Carolo, & à Burgundione missi, ubi nostris & Gallis ob immodicas conditiones utrinque postulatis dissidentibus, Burgundi tandem cum iis conciliati sunt; & mox Bedfordiensis Galliæ Prorex morbo extinctus est: cujus mortem ingens rerum mutatio brevi est secuta. Nam Parisienses conspiratione clam facta, nostros anno sequente civitate ejiciunt, eorumque exemplo commotæ civitates plurimæ, & Gallorum populus ferè universus Carolo quasi facto quodam ultro se dederunt. Igitur ad conservandas Galliæ reliquias Glocestrensis cum exercitu maximo & instructissima navium classè Caletum trajicit, quod eo tempore à Burgundo oppugnabatur, & ad novum militum delectum habendum rex literis suis Cantuariensem interpellat, ut cum suis de pecuniis decernendis agat. Ille autem à Provinciæ suæ Episcopis & prælatis ad Synodum Londinensem vocatis prid. Kal. Maji integram decimam facillè obtinuit, quod summo Galliæ recuperandæ desiderio omnes afficerentur. Infederat jam diu Henrici animo propositum constituendi insigne aliquod Ecclesiæ, religioni, bonis literis, nominique suo monumentum in Academia Oxoniense, quam pius alumnus ornatissimam esse cupiebat. Etenim exhaustis tam publicis, quàm privatis ferè omnium facultatibus ex belli Gallici diuturnitate, tanta erat tum temporis Academiæ illius vastitas & solitudo, ut aulæ & hospitia pleraque olim studiosis refertissima inquilinis carerent, & ex multis Academicorum millibus, quæ eo olim convolaverant, ne unus superesset, quod ipsi literis ad Henricum & patres in Synodo convocatos missis graviter, jam deplorabant. Ut igitur literas inopia publica afflictas munificentia sua sublevaret, in Suburbis Oxonii septentrionalibus ædes quadrata forma collegio constituendo satis amplas & magnificas nuper construi jusserat, operèque pœnè perfectæ, sive in structura desideraretur elegantia, sive loci situs non placeret, mutato animi proposito eas donavit monachis Divi Bernardi religionem professis, ut in iis novitii ab omnibus illius ordinis cœnobiis Oxonium missi, artibus & sacris literis operam darent, easdemque postea communi cœnobiorum calamitate fisco addictas Tho. White Mercator Londin. & eques auratus, vir in literas propensissimus, ab Hen. VIII. redemit, ibiq; clarissimum Divi Joan. Baptistæ Collegium instituit, è quo deinceps prodierunt plurimi in scientis plerisque; & præsertim in studis sacris viri insignes, qui propagando in Ecclesia Anglicana Evangelio felicissimè insudarunt. Exemplo sane optimo vir prudentissimus

72 6.

1437.

f. Epist. Acad.
Oxon. 129. in
Archiv.

demonstrabat sacras & augustas ædes monachis adeptas, literatis, egenis, aut publicis Ecclesiæ reipublicæ commodis applicandas fuisse, quas privatorum avaritia, luxuriave ubiq; per nefas invadebat. Henricus vero alium locum Collegio exstruendo in media Civitate juxta Basilicam Divæ Mariæ deligit, studiosis perquam commodissimum. Ibi domus à possessoribus cœmptæ solo æquantur, area quadrata designatur, primus fausti ædifici fundamentum III. Id. Februar. hoc anno lapis subicitur, operique curando præficitur Joannes Druell vir facris ordinibus initiatus, qui summa in eo munere fidem & diligentiam deinceps adhibuit. Eugenius interea patrum Basileensium edicto monitus (ut jam diximus) & accedente Sigismundi Imperatoris autoritate, qui cum magno principum Germanicorum comitatu Basileam venit, Concilio Bononienſe revocato, Basileense confirmat, missis eo legatis suis Cardinale S. Crucis, & Episcopo Patavino, qui causam suam tuerentur. Ibi summa cum lætitia accipiuntur Joannis Paleologi Grecorum Imperatoris & Josephi Pataiarchæ Constantinopolitani oratores, qui nunciant Imperatorem, Patriarcham, & Græcos patres ad Concilium venturos pro componendis Ecclesiæ Orientalis & Occidentalis de fide Christiana controversis, modo de incolumitate sub Concilii fide publica iis caveatur, & itineris sumptus suppeditentur. Utrumque patres universi statim polliciti sunt, & missis Constantinopolim legatis suis sponderunt. Verum mortuo hoc anno Sigismundo Imperatore viro magnanimo & prudente, Eugenius metu solutus, Concilium Basileam Ferrariam revocat, datisque in Angliam illico literis Henricum regem rogat, ut oratores suos Ferrariam mittat, & Cantuariensi mandat, ut Episcopos suæ provinciæ universas ad Synodum ineunte anno novo convocatos Ferrariam proficisci jubeat. Idem reliquis etiam Principibus Christianis, Episcopis universis per literas eodem tempore Eugenius denunciatur: At Basileenses patres interdicto contrario Christianos omnes Ferrariam accedere vetant. Ingrata erat gentibus ferè universis ista Eugenii prævaricatio: Itali enim plerique Germani, Hispanique Basileensibus obtemperabant, & Carolus VII. Galliarum rex non modo prælatis suis professionem^s Ferrariensem interdixit, verum etiam Eugenio infestus, vocato Avarici Biturigum ordinum regni sui conventu, contra annatas, provisiones, & rapinas Pontificias Pragmaticam sanctionem edidit, quæ nihil aliud ferè, quàm Concilii Basileensis decreta complectebatur, è qua in regno suo jus dici voluit: eaque Pontificum Romanorum in Gallia imperium diu coercuit usque ad^h Ludovici XII. tempora, qui precibus Leonis X. Pontificis devictus, eam tandem antiquavit. Verum nostri Eugenio ferè omnes favebant. Nam rex primò insignes aliquot legatos Ferrariam profecturos designat, & Episcopi ad Synodum III. Kal. Maji à Cantuariense evocati sumptus iisdem pro dignitate præstandos decreverunt, quos tamen cleri procuratores in inferiore Synodo propensioribus in Concilium Basileense studiis denegarunt; tantum cœnobiorum procuratores è singulis proventuum libris quatuor denarios concesserunt. In eadem Synodo Londinensi Henricus de recente Eugenii injuria graviter conquestus est: quòd is pro potestate sua Ecclesiam Eliensem Ludovico Rhotomagensi Archiepiscopo commendasset, ejusdemque administrationem diplomate suo contulisset: ideoque universos deliberare jussit, quomodo, rei à Pontificibus nunquam adhuc tentatæ occurri posset.

*Sess. 16. Concilii
Basile.*
Sess. 19. 24.

Sess. 29.

1438.

Sess. 32.

*g. Panor. tract.
de Consil. Basile.
n. 6. Carol. Mo-
line. de Monarc.
Franc. n. 149.*

*h. Petr. Rebuff.
tract. de nomi-
nat. quest. 2. n. 2.*

posset. Et certè exemplum posteris periculosum fuisset, nisi Philippus Morgan tum temporis Eliensis Episcopus Rhotomagensi superstes conatum Pontificis irritum reddisset. Deinde coram Synodo prid. Non. Octob. ejusdem anni prorogata Richardus Carpenter Academiæ Oxoniensis Cancellarius ut triulque Academiæ nomine peroravit, ut decretum de collocandis beneficiis in eos solos, qui gradibus Academicis ornati essent, annis hujus sæculi XVII. & XXI. in aliquot annos prorogatum, iis jam elapsis iterum confirmaretur. Idemque rege jam per literas suas à Synodo postulante, universi faciliè concesserunt, adiectis conditionibus, quæ in superioribus decretis interpositæ, erant. Ferrariæ jam inchoaverat Concilium Eugenius, eoque Joannem Palæologum Imperatorem & Episcopos Græcos precibus & pollicitationibus adduxerat, & exorta peste Florentiam cætum transfert, ineunte altero anno. Ubi post longas de processione sacro sancti spiritus, de igne Purgatorio, de primatu Romani Pontificis, aliisque controversiis inter utramque Ecclesiam disputationes, Græci qui intererant, in Romanorum sententiam descende-
bant. Quos ideo tamen reliqui Græci ita execrati sunt, ut eorum morientium corpora Christianorum more sepeliri passi non essent, ipsique ne ab unico pristinæ fidei articulo discedere vellent. Basileæ interea patres Eugenii per-
vicaciâ irritati, iterum pro jurisdictione sua pronunciant, Pontificem Romanum Concilio subesse: Concilium à Pontifice non posse dissolui, transferri, aut prorogari; Eugenium quòd hæc omnia tentaverit hæreticæ pravitatis reum esse; eumque præterea contumaciæ, simoniæ, perjurii, impietatis damnatum Pontificatu dejiciunt, & ¹delectis triginta duobus viris insignioribus ex quatuor nationibus Italorum, Gallorum, Germanorum, & Hispano-
rum (nam nostri omnes Ferrariam discesserant) & demandata iisdem Pontificis novi eligendi potestate, Amadens dux Subaudiæ, qui relicto principatu filio suo in eremum secesserat, Pontifex salutatur, & Felix V. nuncupari voluit. Erant tum Basileæ duo longè præclarissimi Jurisconsulti Abbas Panormitanus, & Ludovicus Romanus, legati ab Alfonso Magno Arragonum rege ex Italia missi; Illi orationibus frequentissimis coram Concilio de ipsius potestate supra Pontificem disserere, & Eugenii facta damnare tanta subtilitate simul & facundia, ut nemo auderet eorum dicta refellere: idemque scriptis suis posterioribus sæculis signatum reliquerunt. Nam Panormitanus ^k libello pro Basileense Concilio contra Eugenium edito demonstrat augustiorem esse Concilii, quàm Pontificis potestatem, Pontifici in Concilium nullum jus esse, Concilio contra Pontificem subjici, ab eo in jus vocari, coerceri, & demoveri posse, easque pœnas in Eugenium contumacem fidei desertorem, Ecclesiæ hostem, simoniacum, perjurum, sicarium rectè constitutas esse: & de Concilii supremo in pontifices imperio alibi sæpe in ^lcommentariis agit: Ludovicus autem Romanus in responsis suis disserit, à ^msententia Pontificis ad Concilium rectè provocari, Pontifici concilium ⁿdimittenti non esse obtemperandum, quin Pontificem ipsum ^ogradu suo à Concilio posse spoliari: vir (inquit ^pÆneas Sylvius) non Roma tantum sed cælo dignus, nec admirationi, sed stupori futurus, si ætatis tempora duplicasset: illum autem fortuna Italiæ invidit, quæ virum vix trigessimum annum ætatis egressum per pestem Basileæ tum abstulit. Intererat enim Basileensi Concilio Æneas Sylvius, eidemque operam suam adhibuit, laudatis iis omnibus, quæ contra Eugenium

1439.

seff. 33.

ⁱÆne. Sylv lib
²de aſ. Concil.
Basil.

^k Panorm. tract.
de Concil. Basil.
in 5. vol.

^l Panor. ad c.
significasti. n. 4.
de elect. ad c. li-
cet de vitand. m.
8. eod. tit. ad c.
fraternitatis n. 10
de heret.
^m Rom. conf. 52 v.
ⁿ Rom. conf. 52 l.
^o Rom. conf. 52 3.
^p Æne. Sylv lib
1. de a 7. Concil.
Basil.
gesta.

q. Glanc. si Papa
 aq. 4c. Archid.
 Genia. & Fran.
 aa. c. in fidei ja-
 vorem. de heret.
 in 6. Card. Zeb.
 con. 150. An-
 char. con. 181.
 Felin. ad c. super
 lueris. n. 21. de
 re script. Jo. Ro-
 as. de heret. n.
 518. Fr. Marc.
 decif. 944.
 r. Card. Jacobat.
 lib. 3. de Concil.
 n. 85. Hier. Al-
 ban de potest.
 Pap. n. 240. Ca-
 tallin. de Bon-
 compag. de po-
 test. Pap. n. 31.
 Alfon. Hoied. de
 benefic. incom-
 pat. par. I. n. 86.
 f. Card. Bellar.
 lib. 2. de Concil.
 cap. 18.
 16. R. 2. 19.
 t. Epist. Acad.
 Oxon. 26.

gesta sunt, editisque duobus libris, in quibus illius Concilii historiam descri-
 psit. Quos tamen Pontifex postea factus, & Pius II. dictus, mutato cum
 fortuna animo, abolitos cupiens revocavit. Sanè istam de Concilii in Pontifi-
 ces Romanos potestate, sententiam^a Jurisconsulti tuebantur, quamdiu di-
 cendi, scribendique libertate usi sunt, donec posteriore seculo in Pontificum
 servitute redacti iis adblandiri inciperent, & damnato expressim Concilio
 Basileense, Pontifices tandem supra Concilium & Ecclesiam universam evexe-
 runt, & imperium illud adeo sedi Romanæ affixum esse^s Theologi deinceps
 asseruerunt, acsi Pontifex nec illud exuere, nec seipsum Concilio quavis rati-
 one subicere possit. Priusquam exiret hic annus, in quo Basileæ ista gere-
 bantur, Henricus aliam Synodum Londini vocavit XI. Kal. Decemb. cui
 adversa valetudine impeditus eo die interesse non potuit: sed post
 aliquot dies accedens à lachrymis vix abstinuit, dum oratione copiosa
 gravissimas Ecclesiæ ærumnas recitaret, pænis illis Judicibus Ecclesiasticis
 quotidie irrogatis, quæ in provisos lege illa (quæ vulgò de Præmunire
 appellatur) sancitæ sunt, & clericis promiscuè ad Judicium Civilium tribu-
 nalia evocatis. Ideo ab omnibus constitutum est, supplicem libellum
 regi Ecclesiasticorum nomine ab Henrico esse porrigendum, in quo de-
 monstrant pænas lege à Richardo II. promulgata sancitas in eos, qui in
 foro Pontificio Romæ, aut alibi subditum regis in jus vocarent, subdola
 Jurisconsultorum municipalium interpretatione per calumniam intorqueri in
 eos, qui in foro Ecclesiastico apud nos agant de re aliqua, cujus cognitionem
 ipsi sibi vendicent: unde deterritis omnibus ab illo foro jurisdictio Ecclesiasti-
 ca valde imminuta sit & privilegia Ecclesiæ à decessoribus suis concessa elusoria
 reddantur. Idcirco regem obtestantur, ut contraria lege lata in publicis regi-
 ni comitiis decernat, pœnas illas ad eos solos spectare, qui actiones, rescripta,
 aut instrumenta publica Romæ, aut alibi extra Angliam impetraverint,
 & ne ex ea in quempiam agatur, qui in foro Ecclesiastico hujus regni de jure
 experiatur; cum judices Ecclesiastici jurisdictionis suæ terminos egressi pro-
 hibitionibus & aliis pœnis legitimis coerceri possint. Rex autem Henrico
 pro ordine suo intercedenti respondit, se in proximis regni comitiis de ea
 supplicatione cogniturum, interea curaturum, ne Judices sui, nisi causa prius
 à seipso aut proceribus consilii secretioribus probatâ, quempiam ea lege ar-
 cessant. Quæ benigna regis responsio ita universis placuit, ut mox integram
 decimam regi concederent, adjecta nominatim conditione, ne bona & bene-
 ficia Collegii omnium Animarum ea concessione tenerentur. Ab eo tempo-
 re Henricus nullam Provinciæ suæ Synodum habuit, quin cogitationes omnes,
 quantum per publicas curas liceret, perficiendo Collegio adhibuit, quod
 Musis sacrum esse cupiebat. Jam enim muris ædificii splendidis juxta & mag-
 nificis artifices tectum accommodare cæperant, fundosque & prædia fundator
 comparaverat, quorum proventus perpetui alumni suis suppeditarentur, ea-
 que omnia suppliciter ad regem deferret, obtestatus, ut Collegium suo nomine
 institui pateretur, quod regii nominis splendorem & autoritatem Collegio
 legitimè constituendo magni momenti esse Jurisconsulti arbitrarentur. Erat
 rex propensissimo animo in Ecclesiam & literarum studia, & Cantuariensem
 compatrem suum summo amore simul & veneratione prosequabatur. Igitur
 ædes illas fundis prædiisque omnibus à compatre suo coëmptis donatas diplo-
 mate

mate suo Collegium esse jussit, privilegiis amplissimis auxit, eique potestatem concessit Custodem & Socios designandi, leges porro & statuta condendi, quibus ipsi cum posteris suis parerent. Henricus itaque Anno sequente Oxonium venit, Sacellum Collegii solennibus ceremoniis lustratum consecrat, Richardum Andrew Legum Doctorem & Cancellarium Cantuariensem in Custodem præficit, viginti viros lectissimos ex universo Academicorum cætu, Socios constituit, iisque viginti alios in societatem suam cooptandi potestatem fecit; è quibus viginti quatuor artium & sacrarum literarum, reliquos sedecim Juris Civilis atque Canonici voluit studiis incumbere. Porro universos alumnos suos jussit Hen. V. Th. Clar. Ducis, procerum, militumque, qui in bello Gallico occubuissent, & Christianorum demum omnium memoriam celebrare inter divina officia pro ratione temporum peragenda, religione uti videtur percussus, quod illius belli author & suavor fuisset, in quo homines innumeri animas effudissent, ideoque Collegium suum Animarum omnium fidelium defunctorum de Oxonia appellari statuit. Tum Sacellanos duos, Choristas aliquot, & servos adjecit, qui publicis Collegii muneribus inservirent. Deinceps leges & statuta præscripsit, ad quæ universorum studia, mores, officia, & emolumenta exigenter. Denique acceptis à Johanne Druell operis hucusque confecti rationibus, ædificio tum interius expoliendo, tum extrinsecus amplificando curatorem præficit Rogerum Keys, qui postea in locum successus est Custodis. Nam claustra, & aliqua ædificii pars, quæ in maximam civitatis plateam prospicit, partim Henrico superstite, partim post ejus obitum constructa fuisse perhibentur. De cætero post constitutum Collegium nihil ab Henrico publicè gestum sive in actis publicis describitur, sive ab historicis ejus sæculi proditum est; tantum commemorantur aliquot eximia illius in Academiam Oxoniensem & Ecclesiam Cantuariensem beneficia, quæ supremam laudibus suis periodum adjicient. Inchoatum jam pridem Oxonii erat munificentia præsertim Humfredi Ducis Glocestrensis excelsum & splendidum illud ædificium, cujus pars superior bibliothecæ, inferior publicæ Scholæ Theologorum designata est. Ad hoc opus Henricus haud exiguum pecuniarum summam contulit, & cum Episcopis, proceribusque ad conventum ordinum Westmonasterium evocatis vehementer egit, ut singuli aliquid erogarent, quæ omnia in literis ab Academia ad eum datis officiosè recognoscuntur. Donavit etiam Academiæ ducentas marcas, à tribus artium Magistris, duobus regentibus, uno non regente quotannis eligendis, sub juramento religione custodiendas in cista publica è qua Academiæ ad usum publicum centum solidos, cuilibet Collegio quinque, marcas, Magistro artium quadraginta solidos, licentiatò & Bacchalaureo in qualibet facultate duas marcas, Scholari unam mutuo accipere liceret; ea lege, ut singuli pignore idoneo interposito prius caverent, itemque pecunià infra mensem solutioni præstitum non redita distraherentur. Optime porro de Academicis meruit constitutione illa in Synodo Londinensi, eo rogante, edita, quam superius recitavimus de beneficiis Ecclesiasticis in eos solos conferendis, qui graduum Academicorum insignibus ornati essent. Quod illi summi beneficii loco habuerunt, eique gratias immortales sæpissime eo nomine præstiterunt, quod viri omnium scientiarum cognitionem adepti ante eam constitutionem editam in Academia consenescerent. Ista, verò, alaq; plurima in Academia ab eo collata beneficia in Epistolis Academicis

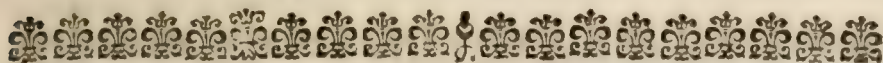
t *Epist. Acad. Oxon. 26.*

u *Epist. Acad. Oxon. 1. 124. 125. 142. 144. in Arctur.*

micis

x Stat. cif. Chich
in Archiu.

micis honorificè prædicantur : quorum ut perennis effet memoria, decreto * A-
cademiæ publico sancitum est, ut nomen ipsius inter Mecænates ascriptum à
Sacellano Academiæ scholas quotannis obeunte recitaretur, & ut solennitèr
fieret pro eo sacrum anniversarium eodem die quo ipse è vivis excessurus esset.
Illud enim jure optimo ei debebatur, qui Academiam duobus Collegiis, &
tot donariis publicis illustrasset, præter privatam ipsius in multos Academicos
indigentiores beneficentiam ; quibus singulis annum proventum aliquem sup-
peditabat, quod ex privatis rerum suarum rationibus etiamnum constat.
Cantuariensem etiam Ecclesiam sedem suam plurimum ornavit : Ædi Christi
restaurandæ, construendis Bibliothecæ & campanili magnam pecuniarum vim
erogavit, gemmas & ornamenta plurima ad sacrorum usum, librolque magni
precii ex omni scientiarum genere Bibliothecæ donavit : eaque omnia à Priore
& Monachis Cantuariensibus in publico instrumento inter acta Cantuariensia
descripto enumerantur. In quo ipsi vicissim pollicentur, corpus ejus post mor-
tem suam impositum iri mausoleo, quòd ad partem presbyterii septentrionalem
ipse jam exstrui jusserat, eumque locum nemini unquam sepeliendo permissum
iri, idque se & successores suos perpetuo Curaturos. Denique Ecclesiæ Croy-
donensi ædificandæ, pontique Rossensi multum impendit. Reliqua taceo, ne
cujuslibet exigui doni enumeratio illustriora ejus facta imminuisse videatur.
Ita relictis ubique pietatis & liberalitatis suæ monumentis, senio confectus ad
cælos migravit pridie Idus Aprilis, anno salutis MCCCCXLIII. Corpus sepul-
chro, uti jam diximus, à se constructo illatum est, in cujus parte superiore
statua ipsius marmore candido affrabrè incisa conspicitur, & è latere ascribitur
hoc Epitaphium. *Hic jacet HENRICUS CHICHELE. Legum Doctor, quon-
dam Cancellarius Sarum, qui anno septimo Henrici III. Regis ad Gregorium Pa-
pam XII. in ambasciata transmissus, in civitate Senensi per manus ejusdem Papæ in
Menevensem Episcopum consecratus est : Hic etiam Henricus anno secundo Henrici
quinti regis in hac sancta Ecclesia in Archiepiscopum postulat, & à Joanne Papa
XXIII. ad eandem translatus est qui obiit anno Domini millesimo quadringentesimo
quadragesimo tertio mensis Aprilis die XII.* Henrici mortem deplorata reip. con-
ditio lubeat. Nam Margareta Regina, virilis ingenii sæmina, initis cum
Gulielmo Polo Duce Suffolciense consiliis, Regem & rerum administrationem
ad suum arbitrium revocat : inde principes in diversas factiones abeuntes, po-
pulum universum exactionibus oppressum unà trahunt. Tum Galli, qui Regi
nostro obtemperabant, discordiis nostris commoti ad Carolum deficiunt, amissa
primò Normannia, postea Aquitaniâ universa, trecentesimo ferè anno, postquam
Henricus II. eam acceperat. Domi seditionibus, foras bello externo laboramus :
nam Cantiani Duce Joanne Caddo armis arreptis tumultuantur ; & fines nostros
hinc Galli ad oram Cantianam, inde Scoti Limites regni Septentrionales inva-
dunt : & quod miseriarum ultimum habetur, familia Eboracensis, arreptâ hinc
occasione, bellum illud intestinum omnium gravissimum concitat, in quo Henri-
cus Rex bis in acie captus, semel ex Anglia fugere coactus totiesq; per fortunæ
ludibrium regno restitutus, demum ab Ed. III. vitâ simul & imperio spoliatus
est. Proinde mortem HENRICUS. obiit opportunam, & à posteris elogium
meruit tum prudentiæ, cujus consiliis innixa Resp. eo sublato unà collapsa est,
tum sælicitati, quem Deus Opt. Max. tot calamitatibus jam imminetibus su-
peresse noluit.

V I T A

GULIELMI WAYNFLETI,
EPISCOPI WINTONIENSIS.

CLARISSIMO VIRO

Nicholao Bondo,

Collegii Beatæ MARIÆ MAGDALENÆ
apud OXONIENSES Præfidi Dig-
nissimo, cæteroque lectissimorum ejusdem Sodalium
Scholariûmque cætui,

JOHANNES BUDDENUS,
S. P. D.

*BSOLVI tandem (clarissime Præses vosque orna-
tissimi Magdalenenses) opus à vobis mihi olim de-
legatum. Gulielmi Waynfleti magnæ ætatis & quic-
quid hæcenus è sacrosanctæ antiquitatis penetrabi-
bus, quasi cum tempore colluctatus, eruere meâ ar-
te & industriâ potuissem, in lucis conspectum pro-
tuli, vestroque nomini, cui ipso vel argumento vel
titulo potissimum debetur, consecravi. Quare gra-*

*tes tibi ago summe Deus, qui fatalem hunc Fundatoris stipitem è tot se-
culorum quasi incendio nunc ereptum (quod olim in gratiam Melcagri
Althæam fecisse legimus,*

*—flagrantem mater ab igne
Eripuit ramum, (parsitque liquentibus undis.)*

Meis manibus conservare voluisti. *Quanti* sanè hominis memoria consumpta jam penè fuerit, vel ignium morà probari potest, quippè per centum quatuordecim plus minus annos vix potuit incendium extinguì. Vobis etiam (magnifice Præses, humanissimique Magdalenenses) gratias tametsi quas agam referamque non habeam, habeo tamen quas non ago, (etiam quoad vivam) semper maximas, quòd mei solius operam ad has scintillarum reliquias conficiendas ceu aquæ situlam adhibuistis. Quorum voluntati quum morem me gesturum non ignorabam, (id quod pro eo ac debeo plurimi semper facio) tum sepultam propè ejus viri memoriam excitare, cui me uni scilicet mortalium mancipio ac nexu obstrictum libentissimè agnosco, id verò perinde mihi gratum fuit ac quod gratissimum. Saculi enim pudorem & infamiam fuisse necesse est, si per socordiam nostram illorum nomina interire diutius pateremur, qui ut nobis prospicerent opem & diligentiam suam (parùm est) impertiverunt, immò omnia sibi postputarunt præ nostris commodis. Sed nescio quorèrum humanarum vitio illud Aristotelis, *ὅς παρὰ λόγον γινώσκων, ὡς πρὸς τὸν πόρον*, usu penè quotidiano evenire videmus, nempe quod *ἐὐεργάτης ἐὐεργατὸν θύγας δοῦναι κέρδιον φαίνεται, ἢ οἱ εἰς παθόντος τοῦ δαπάνουτος*. Sive quia illorum amor ex bonitate profisciscitur, horum ex necessitate: sive quia ejusmodi est meritorum causa, ut quemadmodum sua artificibus solent esse perchara opera, ita benigni in quos beneficium contulerunt eos amant maxime. Cui ego malo dum medicinam quærerem, quicquid hæcenus nostris Annalibus intactum apud reconditos authores invenerim, summâ fide expromendum curavi: simul ne tanti præsulis historiam, quam silentium diu occuluit, plane oppressam cerneremus: simul ne parum officio nostro defuncti videremur, qui præstitisse quod potuerimus (plurimum certe si potuissemus præstituri) censebimur. Vos interea candide laborem hunc nostrum interpretari velle, tacitâ quadam animi mei inductione cogor ut existimem: quia quemadmodum Lucilius Consentinis & Tarentinis se scribere profitebatur: sic ego affirmare possim solis me Magdalensibus ista condidisse. Quod si nonnulla quia templis consecrantur, idcirco precium invenerunt: sperabo equidem fore ut que clarissimi Collegii vestri patrocinio lubens dedicaverim, facile apud bonos omnes aliquam si non laudis, saltem fidei industriæque gratiam consequantur.

Vestri studiosissimus observantissimûsque

JOHANNES BUDDENUS.

Gulielmi Patteni,

(*Cui W A Y N F L E T I Agnomen fuit*)

*Wintoniensis Ecclesiæ Præfulis quondam
Pientissimi, summi Angliæ Cancellarii,
Collegiique Divæ Mariæ Magdalenæ apud Oxonienses
Fundatoris celeberrimi, vita obitusque.*

Ulielmi Patteni (cui Waynfleti agnomen fuit) vitam obitumque dum literis illustrare, veteremque tanti viri memoriam ab injuriâ oblivionis conor asserere, putavi illud imprimis humanissimo lectori prædicendum, nè aut quod alumnus ejus nunc sim, aut quod aliquem fortassis ingenii cultum ibi ceperim, ubi frequens quotidie numerus ad uberrimam doctrinæ messem solidamque Christianæ pietatis gloriam enutritur, aliquid supra veri fidem finxisse me arbitretur. Nihil hic studio dictum, nihil gratiâ, nihil scriptum quod factum non est, nihil denique beneficiis, quæ maxima profectò erga me extiterunt, quibusque fructum repetere longè amplissimum potuisset, blandientium more, repensum est. Tantum quippè vel à specie adulationis abesse cupio, quantum abesse necessitatem video quæ me impelleret. Nam si quis ab obitu ejus omnem ætatem animo complectatur indè usque ad hodiernum diem repetens, centum & quatuordecim annorum spatium effluxisse intellet. Quæ res facit, ut quanvis historiam ipsis adhuc sensibus, omniumque memoriæ infixam scribere non profitemur: tamen & in re non plane incognitâ, & à nostro sæculo non valde remotâ, & (quod caput est) testibus non indigente, non tam proclive est fallere quam refelli. Ubi vero vanitatis aut erroris semel postulatus fueris, auctoritatem illico omnem fidemque prudentum a tuis scriptis avertis, ipsorum dignitatem quibus maxime consultum voluisti oppugnâs; denique id agis ne non tam opus ad perpetuam possessionem,

nem, quàm ad intuitum præsentem comparasse videre. Atque ego, si voti mei compos forem, optarem hercle, ut qui sædis adulationibus historicæ venustati vitium faciunt, & fontem illum publicum læthali veneno inficiunt, ex quò clarissimorum virorum facta moreque posteritas omnis haurire debuisset, quibus ad vitam formandam deinceps instruat, Alexandrum aliquem sibi infestum habeant: Siquidem ille Aristobulo, historiam de suis rebus gestis inter navigandum recitanti, in quâ sane componendâ longe maiorem operam quàm in verî peruestigatione posuisse visus est, ereptum è manibus librum in Hydaspem fluvium projecit, & te (inquiens) eodem sane modo acceptum esse oportebat (Aristobule) qui solus pro me sic depugnas, quique vel ipso jaculo Elefantos trucidas. Historiam quippe quæ ornet, quæque illi perennem laudem paritura est, eam ego maxime veritatem puto, quæ (si Luciano credamus) falsum quid admistum non magis ferre potest, quam arteria aspera aliud quam merum spiritum. Quod si plerique suam ipsorum vitam describere, fiduciam potius quam arrogantiam aliquam existimaverunt, neque illud iis citra fidem nedum obtrectationi fuit, credo ego mihi nunc vitam demortui hominis narraturo veniâ opus non esse, utpote qui neque propter res ab illo præclare gestas laudari debeam, neque officio pietatis excusari velim.

Ex geneal. fundat. & lib. statut.

Hall in vita Henrici sexti.

Gulielmus Pattenus (cui Waynfleti agnomen fuit) vetere Lincolnien-
sum oppido Waynfleto, familiè non perinde celebri atque honestâ natus, patrem Richardum Pattenum, matrem vero Margeriam Gulielmi Brereton equitis clarissimi filiam habuit. Qui tametsi amplos in agro Cestrensi, unde ortus est, fundos occupabat, non passus est per intertiam domi in patriâ virtutem corumpi, sed in Galliam abiit militatum, unde rem simul cum gloriâ reportavit, auctusque jam equestri dignitate Cadomi præfecturam obtinuit, & sub auspiciis Domini de Scaldis non procul à monte Michaelis (ut loquuntur) maximas Gallorum copias fudit & profligavit. Quæ quum per se clara existunt, & posterorum memoriâ non indigna, recensere tamen in hoc loco consultò distulisses, nisi fictis vulgi rumoribus implicati nonnulli, humilem atque obscuram fuisse hujus familiæ conditionem, non tam certis quàm loquacibus argumentis soleant defendere. Putantque se tùm præclare fabulam egisse, si ut quisque ad excellentem aliquam dignitatem evectus est, ita eum ab ignobili tugurio prius & à remo (si diis placet) ad tribunal deducunt, quasi aut cum natalium dignitate splendor virtutis esse non posset, aut nihil magis admirationem pareret, quàm quod propter exempli novitatem minùs indices expectatur. Sparsa est in vulgus (incertum quo autore) fabula, Gulielmum hunc fuisse tonsoris filium, qui pectine & novacula victum quæribat, & ut suaviter delirent, ajunt etiamnùm in monumentò ipsius apparere hujus artis aliquot vestigia, quæ temporis injuriâ etiam si multùm deterantur, liquidò confirmare possunt ex qua officinâ primùm prodierit. Ego sanè quemadmodum ab istâ opinione alienior sum, quàm ut dolus per speciem veritatis callidè excogitatus facile mihi imponat, ita si præter erosi marmoris conjecturam aliquid afferre possunt, unde ille aut tonsoris filius, aut *vulgi pars ultima nostri* fuisse deprehendatur, non reculo quin adversus me lege corneliâ de Fallis (quæ conditionem mentientibus prænam irrogat) iudicium experiantur.

Invenio. Sarr. Instit. de publicis.

Quòd.

Quod si integerrimis fidei custodibus, si vetustorum exemplarium authoritati, contra inſcitiam importunam & temeritatem, locus non relinquatur; ſi levis aliqua per exoletos characteres divination plus valebit, quàm conſtans & incorrupta tabularum vox: proſecto nullum deinceps antiquorum testimoniis pondus accedet, nihil erit quare à veritate potius quàm à rumoribus ſtare velimus. Scio non eſſe acriter pro umbrâ nobilitatis litigandum, neque homines humiliores in alienum ejuſdem nominis genus infundendos; & Senecam bene monentem audio, Non facit nobilem atrium plenum imaginibus, Nemo in noſtram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, noſtrum eſt. Sed quæ tamen invidia eſt, & hanc ſi habeas velle negligere? et ut alienis titulis libenter abſtineas, propriis non gaudere? Tam eſt in vitio qui infra ſortem ſuam ipſe ſe demittit, quàm qui alienam ambit. Utrumque enim vel abjecti animi vel nimis exaggerati eſt argumentum. Atque ego interim dum iſta pro certis & compertis ſic definiò, ſentio equidem mihi moleſtam ſciolorum turbam ex parte aliâ minimè deſuturam, qui non ſine indignatione multâ erroris aut ſaltèm incuriæ me inſimulare non verebuntur, ac ſi veritatis læſæ reus forem qui alienum huic familiæ nomen temerè adſcripiſſe, aut famam tam communibus poenè omnium calculis comprobata ſerò mutandam affirmaviſſem. Quid enim? nonnè paſſim ab ipſo collegio condito, omnium literis & linguis Waynſleti nomen ſemper increbuit? In concionibus, in orationibus, in colloquiis, in ſtatutis, in fenestris, nomen Waynſleti non audivimus, non vidimus, non celebravimus? Nonne ille hoc nomine ſempiternam ſibi apud poſteros laudem & gloriam propagavit? Quid igitur ſibi vult tam repentina novi nominis cudiendi ratio? Æquum eſt quicquid omnes colunt unum putari. Cenſores ſcilicèt iſti rigidi & acuti ſatis pro imperio ſic me alloquuntur. Quorum ego tam intolerabilem in male judicando arrogantiam dicam an inſcitiam, ut comprimere maximè velim aut debeam, ita hercle nunquam poſſim: dabo tamen quantum in me eſt operæ nequid Pattenicum nomen capiat detrimenti, utque ſuis potius quàm acquiſitis aliundè titulis gloriætur. Atque ut non minus liberaliter quam candidè ſecum actum putent, qui in diverſam ſententiam præcipites feruntur, adjiciam aliquid in ipſorum gratiam, quo magis apud vulgus hominum opinionem ſuam venditent. Vidi ego inter monumenta quædam Etonæ diligenter aſſervata, Locationum (quas vocant) formulas Waynſleti nomine inſignitas, quarum inſpiciendi copiam mihi fecit ornatiffimus Etonenſis Collegii præſectus Henricus Savillus. Legi apud Lelandum *Venſuclum Simenorum Episcopum*, non ſemel in commentariis uſurpatum. Henricus Sextus Rex (ut cum Lelando dicam) longè pientior quàm imperio fortunatior, ubi ſic eum Priori cæteroque monachorum cœtui per literas commendaviſſet, ut majori ſtudio aut animi ſollicitudine non poſſet amplius, *Waynſletum* bis appellat. Hoc nomen in fronte præferunt ejuſdem Prioris & conventus ad Regem & Pontificem reſcripta: Regeſtum Collegii Etonenſis ſic illum nuncupat: ſic enim habent verba. *Diſcretiſſimus vir & providiſſimus Willielmus Waynſlete*. Denique hoc nomine Gulielmo Vyceſtero, qui ipſum libellulo quodam de Sacramentis dedicationis donavit eodemque ſæculo vixit, Polydoro Vergilio hiſtoriæ Anglicanæ libro vigefimo tertio, Matheo Parkero (ſeu quiſquis ille fuit, qui vitam Archiepiſcoporum Cantuarienſium nobis deſcripſit) Johanni

Sen. epiſt. 44.

Symmach. 44.
epiſt. lib. 10.In monument. ut.
Eton.Comment. in
Cogn. Can.
Leland. in com-
ment. Cogn. Can.In Archivis Ec-
cl: Vinton.Regiſt. Eccleſiæ:
Vinton.Regiſt. Eton.
Coll.

Bibl. Magd.

Col.

Polyd. Verg. lib.

23.
in vitulo. ſtaſt.
ford.

Foxo.

*In illis & monument
Eccle-
siæ. hist. sect.
15.*

E. facialibus.

Foxo ejusdem Collegii alumno, Nicholao Harpsfeldio, sibi denique ipsi, de cujus fide sacrilegii instar est dubitare, hoc (inquam) Waynfleti nomine notus semper & descriptus fuit. Accedit huc etiam aliud non leve incommodum; nam quo minus ipsum Pattenicâ gente oriundum putemus, vel maxime faciunt diversarum familiarum notæ, clypeorum insignia, in quibus præter quadratas illas albi atrique arcolas (quæ propria sunt Pattenorum symbola) Waynfletus supremam scuti regionem trium liliorum floribus distinxit, id quod fecisse proculdubio vir prudens nunquam cogitasset, si violatas ob eam rem majorem imagines vel levissimè credidisset. Nam quid (quæso) opus fuisset antiquæ nobilitatis schemata propter novam aliquam fortunæ accessionem mutare, aut ab iis in tantillâ præsertim re differre voluisse, qui splendoris dignitatisque tuæ authores extiterunt? Ego contra ut pro me proque Fundatore meo quam brevissimè respondeam, pœticum illud usurpare soleo.

— *Pudet hæc cognomina nobis*

Et fingi potuisse, & non potuisse refelli.

*Parkerus in vit.
Archiep. c.
Cant.*

*Parkerus in vita
Archiep. Cant.*

Tollendus est enim è medio iste difficultatis obex, qui omnem hætenus ad veritatem præcludit aditum. Utque quod in ultimo loco propositum est primum amoliamur, illud ego frequenter usu venisse inter legendum comperi, quod ut quisque novâ aliquâ dignitate, aut rebus secundioribus auctus esset, ille si sacræ militiæ nomen suum dedisset, tum adjicere aliquam clypeo suo quasi tesseram solebat, quâ facilius à cæteris ejusdem stirpis agnatis, dignosci potuisset. Non opus est longè repetitis exemplis. Nam Joannes Staffordius nobilissimi Comitis filius (ut summum Antistitem faciliè agnoscas) insigniis suis tiam appoluit. quamvis illis majoribus prognatus foret, qui bina tigna, mutuo sibi invicem contractu inclinata gestitabant. Et Gulielmus Courtneius ut Archiepiscopi honorem representaret, scutum gentilicium tribus infulis episcopalibus illustravit. Super quâ re ubi ego aliquandò Gulielmum Camdenum virum (ut cætera taceam) totius antiquitatis interpretum consultissimum interrogassem, ultrò sententiæ meæ patronus esse non recusabat. Quod quum præter morem illorum temporum & exempla majorum factum non videtur, tum ex optimis etiam rationibus profectum esse minimè dubitandum. Mea siquidem opinio semper fuit, atque adeò nunc est, hoc modo profiteri eum voluisse mirum Principis favorem, cui scilicet uni regum omnium plurimum debebat. Senterat quippe ille Henricum sextum sibi perbenignum patronum, Collegiumque ab eo Etonæ positum matrem indulgentissimam. Quocirca ubi ad ampliorum fortunæ locum evectus esset, saltem si non paribus officiis, gratum tamen & memorem se comprobavit. Hanc itaque ob causam liliis scutum suum depinxit, quæ sunt Etonensis gymnasii perpetua Emblemata; illis nimirum artibus usus, ut Pattenica gente pariter atque Etonensi, natum se confirmaret. A parentibus accepit hujus vitæ usuram, à Collegio decus & dignitatem: utriusque pro eo ac debuit respondendum fuit, gessit id circò in eodem clypeo utriusque insignia Rhombos cum Liliis. Sed modestiam simul & prudentiam vide; gymnasii insignia censuit antepponenda suis. Quæ si vera sunt, tum argumentationis institutæ hæc est futura clausula. Omnia ista honoris generisque ornamenta

namenta jure semper optimo ad Pattenos spectasse, Gulielmum nostrum qui Pattenorum insignis usus est, vel pro admissi qualitate lege Cornelia puniendum, vel eo nomine donandum fuisse. Venio nunc ad illum nodum solvendum qui primo in loco proponebatur. Cui quidem explicando non opus est vel gladio vel bipenni, ita palam se produnt omnia. Illud enim affirmare sexcentis pæne exemplis possum, condita plerumque atque imposita fuisse pro vulgi arbitrio hominibus cognomina. Simon Sudburius paterno nomine Tiboldus est dictus: Cæterum ex oppido Sudovolgorum unde prodiit, Sudburius passim audiebat. Mons acutus nomen loci apud Belgas Anglicanos celebris, at inde nobilissima Vicecomitum de Monte acuto familia (non sine insigni honoris præfatione etiam atque etiam à me nominanda) originem simul cum appellatione deduxit. Notius est quam ut nescire quisquam possit, pientissimi præfatis ad verum decus & immortalitatem nati Gulielmi Wiccami, à loco originis inditum cognomentum. Infinitus sim si singula persequar. Testis in rem presentem omni exceptione major Thomas Fanthaus advocetur, is est qui vel labantem hanc sententiam ex fide antiquæ cujusdam syngraphæ queat sustentare. Sed ne ulterior fiat agnominis controversia, sobrini sui causam obsignatis tabulis defendit Juliana Churchstilia, quæ cum fundum alienare, jure agnationis (ut asseruit) ad se spectantem voluisset, & legibus cautum sit, quoties de genere genteve quæstio oboriatur, ei qui dicit probandi onus incumbere, rem universam sic deducit. *Sciant presentes & futuri quod ego Juliana Churchstilia vidua nuper uxor Rich. Churchstile defuncti, consanguinea & heres, Magistri Willicmi de Waynfflete nuper Winton. Episcopi: videlicet, unica filia & heres Roberti Patten fratris & hæredis Richardi Patten (alias dicti Barbour) de Waynfflete, patris predicti Willielmi de Waynfflete nuper Episcopi, in pura viduata mea &c.* Quin tu igitur negabis mihi, quisquis es, hanc quasi fatalem optimis quibusque atque eminentibus viris familiæ mutationem ejusmodi fuisse ut in Fundatorem nostrum non conveniret? Richardus Pattenus hujus nostri pater cum eo in loco natus esset, occasionem novi nominis primus invexit, ex quo cæteri Waynffleti vocarentur; sed nec ille simpliciter Waynffletus dicebatur, sed Waynffleto oriundus. Nam cum multæ essent tam generosa stirpis propagines, nisi una ab alia commode discerneretur, ingens profecto eveniret nominum confusio. Quamobrem Fundator iste noster paternarum virtutum æmulus & agnominis fuit, & vici titulum dari sibi magis præoptavit quam familiæ. P. Scipioni (ut est apud Livium) à devictâ Africâ cognomen Africano fuit: nostro huic ab instauratâ perpolitæ Waynffleto, multo mea quidem sententia aptius Waynffleti *ἐπωνυμῶν* acomodatur. Quippe omnis oppidi splendor (uti ego accepi) in scholâ publicâ est, quam ibi loci in altrici gratiam benignissimus alumnus erigendam curaverat. Hinc nomen patri repertum, simulque natalibus debitum, deinceps nunquam sibi dissimulandum statuit. Hincque adeo late serpsit, quæ etiam hodie intimis nonnullorum fibris grassatur opinio, grandem Fundatori illatam injuriam asserentiam, si quisquam vero potius quam alieno nomine, insigniendum putaverit. Illi interrim vel ad ravim reclamitent, mihi ut videtur suscepta causâ peragenda sic fuit. Hæc igitur vitæ primordia Gulielmus fortitus, postquam iis literis quibus ad humanitatem pueritia informari solet, imbutus esset, opportunam Academiam

D. Ad leg Corneliæ de Falsis.

Parker in vita Sim. Sudburii. Camdenus in sua Eritannia.

D. Martin. in vita Wiccami.

Thomas Fanthaus.

E. Registro Collegii.

Genealog. Fundat.

studius

studiis suis obsequendo, Oxonium ratus, eò se contulit. In Collegio ipso quærendo, sedulitate plusquam ambitiosâ (sit venia verbo) usus sum, Acta diligenter excussi, historias veteres, recentiores indagavi, famam consului, nihil denique non tentavi, quo fugitivam ejus rei memoriam ad me retraherem. Raphael Hollinshedus dum à communi hominum opinione longius discedit in Mertonensi Collegio narrat ipsum prima studiorum stipendia fecisse. Thomas Nelus, Nicolaus Harpsfeldius, unum è *Wiccamenſi Lyceò* contendunt fuisse, quibus præter consentientem multitudinis vocem, adſtipulari videtur *Thomas Chaundlerus*, qui eodem simul tempore ipse vixit, & librum de *Wiccam* vitâ, & rebus gestis, sane perelegantem conscripsit. Huc accedit etiam depicta in folio sedentis *Wicami* imago, dextrum sinistrumque latus claudentibus hinc Cantuariæ Archiepiscopo *Chicheleio*, illinc *Gulielmo Wintoniæ præſule*, quasque honorem tanto Mecænati exhibentibus, id quod de alio præterquam de *Gulielmo Wainſſeto* dictum verè affirmare nemo potest. Neque enim illis temporibus præter *Gulielmum* hunc, sedem episcopalem quisquam occupabat. Nam quod in extremo loco firmamentum huic opinione esse potest maximum, nimirum, *ut unus vel duo de sociis ipsius Collegii aut de illis qui aliquando fuerunt ipsius Collegii socii & ex causis licitis & honestis inde recesserunt, aut unus vel duo de Collegio Beate Mariæ virginis Winton. in Oxonia, vel de hiis qui quondam fuerunt socii ipsius Collegii & ex causis recesserunt honestis, ad gubernacula reip. Magdalenensis, deſocerentur, non potest esse non veteris in illis ædibus hoſpitii vitæque anteaſtæ argumentum, Quod.*

Chaundel. in vit. Wic.

E. Statut col magd.

Ang. Polit.

*Gratos blandæ officio nutricis alumnos
Esse jubet longumque piâ mercede laborem
Pensat, & emeritis cumulat compendia curis.*

Ego certe ab hac ſententia ſive plane cognitâ & perſpectâ, ſive à majoribus quaſi per manus traditâ, propter ſummam Collegii celebritatem & hominum, non libenter recedo. Neque ut Atticum Lyſiam, quaſi Liciniâ & Mutiâ lege, Timæus Syracuſanum eſſe vendicat, ego eum cultiſſimæ Societatis jure privatum, in aliud Collegium redactum cupio. Quinimò plurimùm ad famam eruditionis arbitror, pertinere, quis tandem vel forte oblatuſ, vel conſilio quæſitus institutionis locus illi contigerit (adeo eſt illud verum quod de Henrico Chicheleio ad pietatem & ſtudia literarum recreanda divinitus nobis conſeſſo, ibidemque educato, uſurpatur, ſape docet fructus de quâ fuit arbore ductus) quem noſter tamen virtute ſuâ illuſtriorẽ (ſi fas ſit dicere) reddidit quam accepit. Quamobrem ex tantæ foundationis pullulans radice (verba ſunt *Chaundleri*) floreſcens quaſi virgula, ope & adiutorio Thoma Bekingtonii beſiſſimi domini & Vellenſis Eccleſiæ præſulis leſtiſſimi, ſermè in cedrum crevit magnam, quaſique lignum plantatum ſecus decurſus aquarum, uberrimos fructus protulit. Nam ut validiorem ejus ætatem præteream quæ excellentiſſimis ornamentis decorata in ſupremo authoritatis faſtigio collocata fulſit: Adoleſcentis curâ in bonis literis perſequendis prorfus occupata luculentum præſentis ævi mortalibus exhibuit ſpecimen, quò tanta indoles (ubi ſemel maturuiſſet) foret porrectura. Ingenium ſœlix, vigilanimus, ſtadium pertinax, crebra contentio,

Chaundel. in vit. Wic.

Chaundel. in vit. Wic.

Joſ. adept. Præſian. & Can-cellar.

entio, ecquid aliud prædicare possunt quam insigne aliquod & egregium deinceps securum? Invieta corporis vis quæ non aliunde magis quam per labores crevit, ingens ingenii aviditas quæ expleri non potuit, frequens concertatio quæ nunquam nisi victorem dimisit, spem certè nunquam mentiuntur huiusmodi prælagia. *Doctrina sed vim promovet insitam*—*Rectique cultus postora roborant*; inquit poëta. Quamobrem ad eas quas naturæ beneficio dotes acceperat, foelix pro illius temporis infortunio, accessit institutio. Nam humanitatis & eloquentiæ quidem studia ita ardenti animo excoluit, ut in illis longè supra vulgi consuetudinem excellere, peculiarem illi laudem adscriberem, si Johannes frater illius in hujus quoque participationem non esset admittendus. Cujus cum præclaræ aliquot ab ipso habitæ orationes recensentur, faciunt propemodum ut existimem, gentis potius singularem illius, & non unius hominis fuisse prærogativam. Jam in philosophiâ quantum operæ industriæque posuerit, quantoque illam amore complexus est, eximia quadam illius in professoribus alendis mercede positâ satis declaratur. Neque tamen cum humanioribus studiis, aut cum philosophiâ ita consuetudinem habuit, quasi cum illis ætatem omnem traducturus foret, quemadmodum (ut est in fabulis) procos Penelopes factitasse legimus, qui ubi ad dominam affectarent viam ejusque potiundæ spe excluderentur, ceperunt pedissequas & ancillas ejus perditè amare. Eorum quippe familiaritate tantisper usus est, donec ingenium probe jam subactum cœlesti prudentiæ vacare liberiùs potuisset. Cui ille studio dum totum quod supererat vitæ suæ consecrare destinasset, ratus nimirum id quod est, nullâ in re aliâ se gratiorem Deo operam, aut humano generi utiliorem locare potuisse, ad *Schola Wiccamica* præfecturam, tum forte propter *Thomæ Alwini* discessum vacuam, postulatur. Ad hoc munus subeundum quum judicium gravissimorum de se virorum non plurimi facere non potuisset, utpote qui nisi moribus atque eruditione spectatum satis admittunt neminem: tum nullâ aliâ re magis impullum reor, quàm promptâ atque expositâ bene merendi voluntate. Prægestiebat scilicet illius animus, utcunque tenui fortassis in re, luculentum aliquod magnificentiæ suæ documentum hominibus ostendere, quumque facultates non admodum suppetere, subsidio sibi diligentiam & laborem comparare, quibus prodesse quamplurimis posset. Certe extremâ lineâ bene facere haud nihil est; & si rectè interpretari volumus, haudquam video, quare ultima beneficiæ pars sit teneriores puerorum animos bonis præceptis informare, ineuntis ætatis inscitiam senili prudentia regere & constituere, ferocientes à licentia detertere, disciplinæ severitate discipulorum mores adstringere, talemque erga pupillo; affectum induere perinde ac si parentum vicibus ipse defungeretur, denique ita se gerere quasi ipse vitia nec habeat nec ferre posset. *Henricus Bonfortius*, (quis nescit?) in *Henrico principe* edocendo, quot ille simul quasi per compendium informavit. *Rogerus Aschamus* dum *Elizabetam* serenissimam Reginam ad eas artes adduxisset, quarum vitæ par usus & possessio est, universam prope Angliam singulari beneficio complexus mihi videtur. Ceterum ille, ubi per annos duodecim, hanc docendi provinciam sic administrasset, ut neque bonus aut eruditus quisquam ejus operam aut fidem improbaret, ab *Henrico sexto* rege longe pientissimo, ad *scholæ Etonensis* moderationem accersitus est. Utque nova surgentis Col-

Horat. 4. Nö.
Od.

Balcanus in lib. 6.
Scriptor. Græc.

Plutarch.

Willeus Episc.
ram. Parker.
Harpfield.

Terent. in E.
nuch.

Parker: in vita
Stafford. &
Harpsfield.
D. Martin. in
vit. Wic.
E. Regist. Coll.
Wim.

Wic. Harpsfield
fed. 15. kiii.
Eccle.

Balaus in script.
Britt.

Ieland. Com-
ment. in Ctg.
Cam.
Ex Arch. Coll.
Merton. Harps-
field. 25.

Æneas Sylvii
in C. Hall.

In epist. Reg. ad
Prior. & Con-
vent. Wint.

Ieland: in Com-
ment. in Ctg.
Cam. Hall.

legii fundamenta foelicioꝛibus auspiciis ponerentur 35. discipulos Wiccamicos, sociosque ejusdem Collegii quinque simul adscivit. Ita cum recenti puerorum examine in hoc alvearium traductus, locum verius mutavit quam vitæ institutum. Nam qui transacto quasi duodecim annorum curriculo, multam jam salutem operoso docendi muneri dicere debuisset, non tam studiorum usum & consuetudinem intermittere sensit quam augeri. Hic itaque rursus œconomia scholæ instituenda, optimis confestim exemplis pueritia imbuenda, docendi dedocendique geminatum onus perferendum, condendæ leges magis ut pueri quæ honesta sunt facere incendantur. quam ubi non fecerint puniantur; danda cum primis opera, ut amplissimæ recentis gymnasii dignitati, parentum votis, juvenum indoli, patriæ desiderio, conceptæque de tam illustri præceptore opinioni, cumulate satisfiat. Id verò ille (eximius scilicet ac perfectus magister, cujusque domus cunctæ Angliæ quasi ludus quidam patuit, atque docendi officina) quam sedulo præstitit, copiosa quidem pro illius sæculi fato eruditorum hominum seges ab eo sata & culta, ex utriusque Collegii agro, magno cum Christiani nominis Reipub.que bono pullulantium, aperte testatur. Summa interim & prima regendi Collegii autoritas penes Johannem Stamberium fratrem (ut scribit Balæus) Carmelitanum fuit, cui antè alios omnes propter vitæ inculpatae literarumque celebritatem rex sic indulserat, ut primum ad Etone gubernacula admotum, deinde à conscientia colloquiis factum, postea ad Nordovicensis Ecclesiæ præsulatum promovendum curaverit. Sed ille ubi propter Gulielmi Poli Sudovolgarum ducis, hominis (ut Lelandi verbo utar) invidiosissimi potentiam, inde esset deturbatus; provinciæ Bangorensis pedo donatus est. Verum de hoc, suo loco uberius pro re nata, dabitur dicendi occasio. Stamberio successit Henricus Seavernus Collegii Mertonensis Custos, huic Gulielmus noster, qui propter egregiam & fructuosam operam in pube instituenda collocatam, summus Collegii moderator à Rege est designatus. Ab eo confestim tempore, maximis dignitatis, fortunæque præfidiis sic abundare cæpit ut paratiorem certè ab iis rebus diceret neminem, in quibus fœlicitas sita est. Henricus quippe Princeps otii & solitudinis cupientissimus, totius imperii curam aliis demandabat: Ipse interim ubi à negotiis feriari per tempus licebat, totum se studiis pietatis consecrabat: nactusque tam fidelem, atque suis moribus obsequentem Achatem, ad sacra primum, deinde in consilium adhibuit. O quàm rara est hæc fœlicitas, & verò tua (Henrice:) quæ haud scio an unquam majorum cuiquam acciderit, ut unum haberes virum cui omnia consilia tutò posses concredere, neque de illius minus quam de tua fide certus esse. Alebantur ea tempestate magnâ animorum contentione inter principes nobilitatis, partium studia, Humfredum Glocestriæ ducem & Edmundum Polum Sudovolgarum Marchionem: Inimicitiarum caput hoc fuit; Muneribus à Gallo captus, ita cum principe egerat Sudovolcus, ut permutationis nomine Gallo restituendam Andegaviam impetraret. Glocestrensis haud æquo animo ferens, malis proditoris artibus fraterni filii famæ, Reipub.que bono pessimè consultum, huic incepto solus obstitit, & quod virum fortem decebat, honorem patriæ salutis suæ præferendum judicavit. Hæc prima ingruentium malorum semina fuerunt, hæc prima Imperii Henriciani calamitas; quæ, postquam adoleuissent, ingentem Reipub. Anglicanæ cladem pepererunt.

runt. Nam *Gallia* quæ jure sanè optimo in Anglorum potestate diu fuit, quasi postliminio reversa libertatem sibi asseruit: Studebat rebus novis *Hibernia*: cum *Scoto* tumultuatum est, verius quam pugnatum. Domi impurus ille *Cædus* funesto civium sanguine patriam sædavit: *Richardus Eboracæ* dux, omnis moræ impatiens Regiam dignitatem per civiles furores præreptum fuit: Hinc magnæ bellorum tempestates commotæ, multæ præliandi vices, nobilitati nau-tuis cædibus *Angli*, adversis aquilis quasi duodecies dunicatum, nonaginta plus minus hominum millia ceciderunt, Octoginta familiæ principalis deliderati sunt.

Annales Ang.
Annales Ang.
Comitus 7.
Cap. 1.1.

Heu, quantum potuit terræ, pelagique parari
Hoc, quem civiles hausserunt sanguine dextra?

Lucanus. 1. Iul.
Phars.

In hoc sæculum varium, seditionibus atrox, domesticis insidiis infame, crebris fluctuationibus obnoxium, ubi eousque periclitata est Reipub. salus ut quam majores florentissimam reliquissent, satagerent hujus ævi mortales plane nullam habere, quum incidisset *Gulielmus* noster, tum quo ille consilio, quâ fide & innocentia valuerit, inter reciprocos fortunæ æstus tamdiu jactatus, satis demirari non queo. Sub idem tempus è vitâ excessit *Henricus Beaufortius*, Episcopus *Wintoniensis*, Cardinalium omnium facile ditissimus, cujus prudentia atque opibus ita *Henricus* juvari potuisset, ut depulso quantivis periculi impendentis metu, summa animi tranquillitate frueretur. Quamquam eam gravem jacturam, quam *Henricus Rex* in ejus morte fecerat, sarcire posse visus est *Gulielmus Waynfletus* qui illi in episcopatu successit, uti scribit *Polydorus*. Et gerebat ille quidem Reipub. quamdiu vixit optimè; Sed ubi divitiis cumulandis immodicus fuit, excellentem rerum ab illo gestarum memoriam vitiauit. Cæterum *Henrico* è vivis sublato, surrogatus est *Gulielmus Waynfletus*, insignis doctrinâ & pietate vir, (inquit *Mathewus Parkerus*,) quem *Nicholaus* quintus dum pro nimia illorum temporum licentiâ, per provisionem (ut loquuntur) Episcopos passim constituit, Ecclesiæ *Wintoniensi* præfecerat. Sanè ea demum magna voluptas est, æqualem ac parem meritis gratiam apud eos, qui dignitate eminent, invenire: neque fraudi propterea esse debuit *Gulielmo*, si *Nicholai* quinti pontificis optimi beneficio ad hunc honorem evehctus fuisset, utpote cujus ea sanctimonia fuisse perhibetur ut nulli unquam magistratum precio vendiderit, qui singulos *Homeri* libros ducentis aureis, latinis versibus reddendos curaverit, qui doctos coluit, & præmiis ad studia literarum invitavit, ut facile primum vel solum honoris locum occuparent, de quo nullo unquam sæculo magis compertum est illud.

Polyd. Vir.

Polyd. Vir.

Harpfield.
Arch. Wint.
Parker.

Sabellicus. As-
ensus in epist.
Polii. pag. 118
Perottus in præ-
fat. Polib. Hæ-
drian. Barland.

Sint Macanates non deerunt Flacce Marones.

Denique cui renunciatum quum esset, quosdam esse Romæ qui bonos versus facerent, negavit bonos esse, cur enim ad me (inquit) non veniunt, qui poetis etiam malis pateo. Ab illo (inquam) laudatissimo Pontifice ad summam autoritatem perductum esse, non video quare cuiquam vitio verti debeat. At enim effrænata huic in episcopatibus disponendis licentiæ assensum non præbuisse,

Hermol. Bar. in
epi. ad Alex. 6.

huiffe, non simulatæ (inquiunt) in Regem observantiæ argumentum fuisset. Nam quid sibi volunt tam absolutæ rerum alienarum largitiones? tantumne cuiquam hominum ut liceret impune mearum facultatum domino esse, & pro arbitrio suo hos creare, illos ad præfultatum dignitates transferre posse, concedi? Præviderant hoc malum non procul abfuturum illustrissimi Reges nostri, qui quum intelligerent nihil esse tam sanctum in civitate, quod non corrumpat audacia, gravissimis sanctionibus nos ab huiusmodi maleficiis deterruerunt, quæ aperte vetant ne quisquam per provisionem (ut loquuntur) Pontificiam cujusquam dignitatis ambitæ sentiat beneficium. Verum toto hujus Archiepiscopi tempore, Papa (inquit *Parkerus*) provisione adhuc episcopos statuit, inter hos insignem doctrinâ & pietate virum *Willielmum Waynflet*. Sed non gravabuntur Reverendissimi *Parkeri* manes (ut spero) si ego pro illo veritatis studio impulsus, cujus ipse amore si nunc viveret, in seipsum excitaretur, in medium quædam proferre non dubitaverim, in quibus incorrupta fide dignorum exemplarium autoritas, (quibus ego ut debeo plurimum tribuere soleo) ab illius opinione coëgit me dissentire. Illud autem est huiusmodi: *Gulielmum* nostrum, tametsi pro illius sæculi consuetudine, & virorum illustrium autoritate gaudere talibus privilegiis potuisset, ut omnino fortassis ab illis non abstinuerit, ita melioribus rationibus ad suæ dignitatis fastigium pervenisse, nam & *Henrici* Regis candidatus fuit, & communibus *Cleri Wintoniensis* suffragiis, factus est Episcopus. Id quare tam constanter affirmem, nunc subjiciam. Supremum jam diem clauferat *Henricus Beufortius* Episcopus *Wintoniensis*, anno salutis instauratæ, 1447. Aprilisque (quod satis constat) undecimo: ibi Rex, tametsi quod *Henricus* primus ab *Anselmi* obitu secisse narratur, itidem *Henricus* sextus facere potuisset, plenum quinquennium expectare ut ejusmodi tandem episcopum constitueret qui vel æquis passibus virtutum Antecessores suos consequeretur vel emularetur protinus: rejecto tamen huiusmodi fucō, multoque antè exploratâ *Waynfleti* præstantiâ, continuo & eodem die quo nuncium accepisset, Ecclesiæ *Wintoniensi* veniam alterum Episcopum eligendi concedit, simulque obnixè rogat (quamvis sua luce conspicui precariis testimoniis non juvantur) maximam in comitiis suis *Gulielmi Waynfleti* rationem haberent. Epistolæ forma sic se habet.

25. Edoard. pri.
25. Edoard. ter.
iii.

Parker. in vit.
Jo. Stafford.

Parker. in vita
Sphe. Cam.

Henric. Regis ad
Senor. Wint.

De gestis Pon-
tif. Angl. lib. 1.
Malmesbur-
ienfis.

Symmach. li.
eti. terii. Ex.
Epist. Wint.

LETTERS

Sent by the KING, to chuse WILLIAM
WAYNFLETE Provost of Our Lady
Colledge of ETON, Bisshoppe of WINCHESTER.

TRusty and well-beloved in God, we greete you well.
Letting you wæte that it is come to our knowledge, to
our greate heaviness, ne weare Goddis wil, how that
our late Cardinall of England and Bisshoppe of Win-
chester is past out of this uncertained life. And howbeit that
yee ought not to proceede unto the election of a new pastor and
fader for the Chirch of Winchester aforesaide without our li-
cence first had in that party, yet nacheles we as well for the
greate loue and affection that we beare unto the said Chirch, as
for other great causes moving us, wolling in no wise the said
Chirch to stand eny while viduate, licence you to proceede unto
the election of a newe Pastor there. And pray you hartely that in
all the hast that you goodly may, yee woll so doe. Having by one
assent our right trustie & wel-beloved Clarke and Councillour
Master William Waynflete, Provost of our Colledge Royal
of our Lady of Eton at the reverence of us and contemplation of
this our writing, on your said election to be Bisshoppe of your
saide Chirch before all other especially recommended, whom as
you know well, wee have in the most tender favour of our good
grace. Wherin you shall not only provide your said Chirch of
right a notable Clarke and a substantial person to Goddis plesir,
and to the worshipp & wele of the same as we trust, but also doe
unto us right singular plesir, and cause us to have both you and
the said Chirch in the more special favour of our good grace in
time to come. Given under our signet at our Castle of Wynd-
soze the xi. Date of April,

*Cæterum Ecclesia Wintoniensis tanti patris orbitate percussa, haud diu nego-
tium differendum rata, literas ad Regem statim ablegavit; quibus ipsum su-
per.*

per *Henrici Cardinalis* morte certiore fecit (tàm subitæ festinationis parùm ut videtur conscia) potestatem sibi novi præfulis surrogandi dandam hisce verbis humillime deprecata.

L I T E R A

Missa Domino Regi pro licentia obtinenda ad Episcopum eligendum.

*Ex Archiv.
Wint Eccl.*

Excellentissimo in Christo principi, & Christianissimo Regi nostro Domino Henrico, Dei gratiâ Regi Angliæ & Franciæ, et domino Hiberniæ, nos vestri humiles & devoti oratores continui, Prior Ecclesiæ vestræ Cathedralis Winton, & ejusdem loci Capitulum salutem in eo cui omnes Reges famulantur, & per quem principes proximè dominantur, Vestræ regie Majestati cum ea quâ decet reverentiâ, tenore præsentium intimamus, quod recolendæ memoriæ Dominus Henricus Beuford ultimus Episcopus noster, die Martis, undecimo Aprilis jam instantis ad vitæ suæ terminum (quod dolentes referimus) pervenit (veruntamen feliciter ut speramus;) ne igitur sedes Episcopalis antedicta, diutino pastorum solatio destituta, suæ vacationis detrimenta deploret, aut jacturam in spiritualibus seu temporalibus patiat, ad vestræ celsitudinis Regiæ præsentiam unanimi nostro consensu & assensu, nos fratres Robertum Puriton Subpriorem, ac Richardum Marlebergh Hordarium, confratres & commonachos nostros mittimus per præsentem dictæ vestræ excellentiæ humilius, quo possumus, supplicantes, quatenus, ut ad liberam futuri Episcopi & pastoris Ecclesiæ vestræ memoratæ electionem procedere valeamus, licentiam gratiose concedere dignetur vestra regalis gratiæ magnitudo; quam ad sui laudem & honorem, ad inimicorum colla subiungenda, atque ad populi sui meritorum regimen felicissimè regat & gubernet clementia Salvatoris per tempora duratura. Datum sub sigillo nostro communi in domo nostra Capitulari 12. die dicti mensis Aprilis. Anno Domini 1447.

Rex ubi votum Ecclesiæ intellexisset, haud diù cunctatus (illorum quippe precibus ad id incitatus quod ultro sponte sua facturus esset) peramanter in gratiam Fundatoris nostri sic rescripsit.

A L E T-

A

LETTER

Sent by the KING to proceed to Election
the *Saturday* following.

TRusty and wel-beloved in God we greete you wel, and doubt not but that you keepe well in remembrance, how we vpon knowledg that we have of the decease of our Uncle, late your pastour and governour, wrote unto you our most speciall letters for the recommendation of our right trustie and wel-beloved Clarke Master William Waynflete Proboſt of our Colledge Royall of our Lady of Eton, in your next election to be made for your Bishoppe, Desiring you furthermoze in our said letters in asmoche as we would not the Cathedral Chirch of Winchester should any while stand viduate, that you would procede to election in all godly hast, and forasmuch as we desire in the most effectuous wise that we can, that ye shall procede to your saide election on *Saturday* next coming, for diuers right great causes especially moving us, we pray you to dispose you thereunto, not abiding vppon any letters under our great seale. For we have in such wise ordeined that ye shall not haue them at that time, but haue them in goodly hall after, bearing date before. And as touching a Doctor necessarie in your said election we have writen to Master Stephen Wilton to assist you. Wherefore we desire and prey you in as harty wise as we can that all excusations laide a part, you procede to your seide election on *Saturday*, hauing recommended in most speciall wise our seide Clerke Master William Waynflete before all other. And furthermoze that ye give full feith and credence unto the bearer of thes in that he shall sey unto you in our behalfe, and that ye fail not hereof as ye desire us to be enclined to shew unto you the fauour of our good grace in time to come. Given under our signet at our Castle of Windsor the xii. Day of April.

Cognita

Cognitâ principis voluntate, frequentes ad electionem statò die conveniunt, prompti alacresque & pro interpositâ Regis autoritate, *Gulielmum* salutant episcopum, quod ut ratum fixumque habeatur his literis deposcunt fertò.

L I T E R A

Ex Arch. Wint. Procuratoria missa REGI HENRICO Sexto
ad confirmandam Electionem factam
de GULIELMO WAYNFLETE Episcopo
WINTONIENSE.

Excellentissimo & Christianissimo in Christo Principi & Domino nostro Henrico, dei gratia illustrissimo Regi Anglia & Francia, ac domino Hibernia, vestri humillimi & in Christo deuotissimi oratores Willielmus Aulton Ecclesie vestra Cathedralis Winton. Prior indignus, ac ejusdem Ecclesie vestra capitulum, orationum suffragia, & in eo prosperari per quem Reges regnant & Principes dominantur. Sublimitati vestrae regia presentibus literis humiliter intimamus, quod vacante nupèr Ecclesiâ pralibatâ per mortem naturalem celebris & recolende memoriae domini Henrici miseratione divina titulo Sancti Eusebii sacrosancta Romana Ecclesie presbyteri Cardinalis Anglia, dictaeque Ecclesie vestra ultimi & immediati (cui deus parcat) Winton. episcopi, ac obtenta ex vestra regia clementiâ, alium nobis & Ecclesie vestra in Episcopum & pastorem licentia eligendi: Nos venerabilis & insignis prudentiae virum magistrum Willielmum Waynflete sacrosanctae Theologiae Bachalaurem, serenitatis vestrae consiliarium, virum utique providum, & in agilibus discretum deo devotum in spiritualibus & temporalibus plurimum circumspectum, ac nobis & Ecclesie vestrae necessarium, vobisque & regnis vestris (ut firmiter credimus) utilem & fidelem, unanimiter & concorditer spiritus sancti (ut speramus) gratiâ inspirati, in ipsius Ecclesie vestrae & nostrae episcopum consensu nostro unanimi nullo penitus reclamante elegimus, & pastorem. Requisitoque pluriès postmodum ipsius electi magistri in hac parte consensu, ipsoque sapius lachrymabiliter reclamante, tandem praefatus electus post deliberationem diutinam, dictae electioni de se facta suum consensum adhibuit pariter et assensum. Ad implorandum igitur humiliter vestrum consensum Regium electioni, & electo huiusmodi gratiosè per vos concedendum, Fratres Robertum Puryton Subpriorem & Richardum Marleberg hordarium, commonachos, & confratres dictae vestrae Ecclesie Winton. conjunctim & divisim, consensu nostro unanimi destinamus, vestrae Regiae celsitudini supplicantes humiliter & devotè, quatenus dicto electo

& Electioni hujusmodi sanctè ritè, & solennitè celebrata vestrum Regium consensum favorabiliter impertire dignetur vestra Regia Clementia Majestatis; quem in prosperitate continuè, ad Ecclesie sue sancta, & regnorum vestrorum tutissimum regimen, & munimen, divitiissimè fœlicitare dignetur filius virginis gloriose. In quorum omnium fidem & testimonium sigillum nostrum commune presentibus apposuimus. Datum in domo nostra Capitulari, quoad consignationem presentium, sub sigillo nostro communi decimo septimo die mensis Aprilis. Anno, 1447.

Satis jam constare arbitror cuiquam, modò pertinaciter incredulus non fuerit, quemadmodum legitimo suffragiorum jure, & non imperiosis (ut vocant) diplomatis (quibus sacerdotum beneficia conferri aliis solent, in diem mortis eorum qui ipsis fruuntur) ad Pontificiam dignitatem aspiraverit. Cæterum ut in re satis luculentà verbis etiam utar minimè necessariis, illud quoque auctarii vice subjungendum curavi, quod in publicis Ecclesiæ Wintoniensis tabulis descriptum reperi. Nam peractis comitiis, literas confestim Romam ablegant, ipsum Pontificem universæ rei, ità uti gesta est, certiore faciunt, & quia virum dignum qui secundus à Cardinale numeretur creaverint, Papam deinde demississimè obsecrant, ut author foret.

Duar. de benef.
lib. 5. cap. 8.

Ex Arch. Wint.

Sanctissimo ac beatissimo in Christo patri, ac Domino, Domino Nicholao divinâ providentiâ sacro sanctæ Romanæ ac universalis Ecclesiæ summo Pontifici, Frater Willielmus Aulton Prior Ecclesiæ Cathedralis sancti Suithini Winton. & ejusdem Ecclesiæ capitulum & conventus Ordinis Sancti Benedicti, sui humiles ac devoti oratores, obedientiam & omnimodas reverentias & subjectiones ad devotissima pedum oscula beatorum. Sacris Canonibus &c. & interjectis nonnullis. Statim, subito, & repente spiritus sancti gratiâ (ut fortitè credimus) inspirante, nulloque nostrum penitus discrepante vota nostra direximus in venerabilem virum magistrum Willielmum Wainflete sacra Theologia Bacchalaureum serenissimi in Christo principis Henrici dei gratiâ Regis Angliæ & Franciæ, Consiliarium, ac Prepositum Collegii Regalis beata Mariæ de Etonâ (virum utique providum ac discretum, literarum scientiâ, vitâ, & moribus meritò commendandum, in ordine sacerdotali & atque legitimâ constitutum liberum ac legitimum, nec non de legitimo matrimonio procreatum, in spiritualibus & temporalibus plurimum circumspectum, aliis virtutibus insignitum valentem & scientem jura dictæ Ecclesiæ nostræ defendere & tueri) & eum quasi una voce & uno spiritu nostrum & Ecclesiæ nostræ episcopum elegimus & pastorem. Eapropter beatissime pater, sanctitati vestræ ram devotè quam humiliter voto unanimi supplicamus, quatenus electionem eandem sanctè, solennitè, concorditè & canonicè celebratam dignetur vestra sanctitas confirmare, ac eidem electo Magistro munus consecrationis favorabiliter impertire; ut deo auctore nobis & dictæ Ecclesiæ velut pastor idoneus præesse valeat utilitè & prodesse; nosque & alii ipsius subditi ob illius regimen possimus cum deo salubritè militare. In quorum omnium &c. Datum in domo nostra Capitulari &c.

Distin. Et.
cap. Statutus.

Cæterum Pontifex ubi rem omnem per nuncios intellexisset simul studio principem optimum demerendi, qui Amedeum Allobrogum ducem huic Nicholao diu adversantem deposita similitudine conciliasset, simul quia quod factum est infectum reddi non potest, ne quidvis impunè sibi licere non putaret dum pro arbitrato suo cuncta dispensare ac distribuere soleat, in hæc verba rescribit.

Fabianus.

Ex Arch. Domini
Redmanni
Regij Cant.

rescribit. Nos decernentes per præfata Sedis providentiam utilem & idoneam præsidere personam provisione, &c. sexto Id, Maij. Pontificatu anno primo: Sed quid sibi vult (inquis) hoc provisionis verbum? Nonne eo potestatem sibi vendicat præter meram consecrationem scilicet aliquid indulgendi? Ergone quoties providentia aut provisionis injecta est mentio, tantam largiendi licentiam comminisci opus est? Sane Gulielmum Aultonum eadem voce usum fuisse, qui nec ausus nec potuit tam immensam sibi auctoritatem unquam arrogare, non semel observavi; Ego inquit (nam obsignatis tabulis agendum est) Williclmum Waynflete in episcopum & pastorem hujus Ecclesiæ eligo, (parum fortassis illud est) ac huic Ecclesiæ provideo de eodem. Neque id alio fuisse consilio factum videtur, nisi ut auctoritatem quam jure suo episcopi obtinebant maximam, perinde ac si à sede Romana primum effluxisset, illi acceptam denuo referrent. Quippe ex quo rerum Ecclesiasticarum summa potestas penes

In prærog. sedis
Cant. Parker.

Archipresules Cantuarienses in Angliâ fuit, eos nimirum ut suos legatos nominabant Romani Pontifices; eo nimirum consilio, ut quæcunque in administratione suâ alii gessissent, universalem illam auctoritatem illis semper acceptam ferrent. Sed ut è diverticulo in viam iterum redeamus: Fundator ubi per suffragia cleri renunciatus esset Episcopus, regiâque voluntate confirmatus, dein coram illustri Archiepiscopo Johanne Staffordio in ædibus Lambethanis sacramento fidem obligasset, decimo quinto Kalendas Julias, jubente eodem Archiepiscopo, spiritualitatis (ut loquuntur) jura liberant, & onus administrandæ tutelæ deponunt Richardus Episcopus Roffensis, Thomas Johannesque Langthorn utriusque juris consultissimi Bacchalaurei. Tertiò deindè Kalendas Augusti, sacris cæremoniis de more inauguratus, faustis omnium acclamationibus Episcopus Wintoniensis est salutatus. Et peracta sic est (ut

Ex Arch. Redman. Parker in vit. Henri. Decii. Ex Arch. Domini. Redman.

Ex Arch. Eton.

videtis) totius dramatis fabula. Fuere tamen (ut ego aliquando accepi) qui narraciunculam (haud pol illepidam) à communi tamen judicio valde differentem, nobis excogitarunt, quam ego in ipsorum gratiam nunc subjiciam. Ferunt accitum ab Henrico sexto Gulielmum, tunc fortè ubi collegii Etonensis præfecturam gerebat, atque istis verbis compellatum Magister (inquit) Gulielme (sic sæpe & perfamiliariter princeps solebat ipsum alloqui) si beneficium aliquod ex benignitate mea obtinueris, potin'es ipsum retinere? annuenti Gulielmo se posse & quando ita juberet rex, facturum sedulò, proin refert princeps, volo jubeoque te esse Wintoniensis Ecclesiæ præfulem. Recensere in hoc loco necesse non habeo, quos ille sumptus & quam grandes faciebat, dum universam Archiepiscopi familiam lautissimis epulis excipiebat, Cappam (uti vocant) professionalem Archiepiscopo donabat, remunerationis benevolentiaque ergo centum libras eidem dabat, tapeta sua & vestes solutâ pecuniâ redimebat, magnam quinetiâ pecuniæ vim inter famulos distribuebat, quæ tam copiosa largitas ab aliis ægrè fortassis expressa, ab illo lubenter effusa prolixam imprimis & beneficam naturam satis declarat. Sed istam rei familiaris jacturam refarcire posse visa est amplissimorum proventuum spes, quos ab uberrimo Præfultu statim colligebat, in eminentiori folio federint alii, se tamen in pinguiori collocatum probè meminerat. Nam si nunc dierum detritis (proh dolor) bonorum præfulem facultatibus, propter nimias potentiorum sordes, species tamen antiquæ dignitatis non planè imminuitur: Quem olim

In Alb. Regist.
Cappæ sic dicta
quod totum hominem
capit.
Lindwood. de
Eccle. adifician.
Ec. cap. 2.
Parker in vit.
Varhami.

olim splendorem tum fuisse arbitremur, ubi eo fortunæ statu usi sunt, qui vel hominum opinione fingi potuit maximus? Multa sunt hujus Ecclesiæ & peregrina ornamenta quæ cum suscepta novâ dignitate simul advenerunt. Nam & nobilissimæ Equitum *Georgianorum* societati à sacris est, & Cancellarii munere apud primate[m] suum defungitur: quâ ratione interdum *Angliæ* reges ab episcopis *Wintoniensibus* utpote *Canuariensium* vicariis ungi & sacrari non dedignantur. Igitur ille ubi opulentissimum pontificatum non sœde (quod plerunque solet) per summum dedecus mundinatum, neque citrà principis aut cleri voluntatem adeptus, Quid deindè tantâ *Cathedrâ* tantaque amplitudine dignum gesserit aut quomodo tanti nominis mensuram impleverit, id nunc potissimum conscribendum suscepi. Fatalis enim invidia est quæ bonis inceptis semper obstat, prohibetque videlicet, ne quantum homini datum est nostra provehantur. Insevit animis hominum hoc semen noverca aliqua natura, ut dum privatam vitam agimus magistratu non indigni videamur, at pauci sunt qui utriusque vitæ personam sic cum dignitate possunt sustinere, ut non sit longè deterior eorum conditio postquam dignitatibus aucti fuerint. *Aulæni.*

*Spem frustrate senex, privatus sceptrâ mereri
Visus es, imperio proditus inferior.*

E Nim vero noster harum rerum minimè imperitus, anxiùs agebat quo beneficii genere non solum præsentis ævi mortales, sed longo post tempore nascituros sibi devinciret. Nam et novis acceptis honoribus parem se exhibere volebat, & magno Reipub. cum bono natum se demonstrare id vero vehementer discupiebat. Itaque dum ingens bene-merendi ambitio animum illius occupabat, opus sanè sæculorum omnium prædicatione dignum inchoavit. Et quod sælix faustumque bonis literis & pietati sit, *Aulam beatæ Magdalene* consecravit. Inceptum (ne quid parcius dicam) verè heroicum. Fides numinum! namque altero à consecrationis ipsius anno tam grande negotium par-
turire, quod sine maximis prudentiæ fortunæque subsidiis aggressus operam omnem eluderet, & maturitate tam festinatâ contendere quasi serius quam par erat ad rem adeo præclaram animum adjecisset, incredibile in bonis literis promovendis, desiderium apertè profitetur. *Neratinus Priscus* inter Juris conditores author non ignobilis, è tribus constare collegium affirmat; quam sententiam *Marcellus* quoque secutus est: *noster* verò sodalitiū hoc suum numero quinquagenario definivit. Cæterum ne quid, sub sacri conventus prætextu, adversus leges molitus videretur quinto nonas Maji illis coeundi j. s. ab *Henrico Rege* impetravit. Simulque insignem illâ tempestate virum, *Johannem Hornley* Sacræ Theologiæ Bacchalaureum *Præsidentem*, artium magistros tredecem, septemque Bacchalaureos (quibus bonus ille senex cum imperio præesset) collegas admisit: reliqua studiosorum multitudo ex minorum gentium scholaribus conflata est. *Johannes Godmanstonus* ex eâ nobilium notâ, qui Armigeri appellantur, bonarum artium summus admirator, *Fundatorem* sponte suâ satis incitatum, benignè etiam instigavit. Et ne in alieno solo temere ædificaret, fundum pie est elargitus. Jamque servère opus incipiebat, quum

Parker pag. 24.

Parker.

Aulæni.

*Ex Regist. Col-
leg.*

*D. de verb. sig-
nif.*

*E. Regist. Col-
leg.*

*Charta funda-
tionis.*

*E. Regist. Col-
leg.*

Polyd. Virgil.

derepente causa belli propè erubescenda emicuit, quæ *Wintoniensem* à tam sancto proposito parumper avocavit; quippe *Londinum* pariter & bellum, vir ultimæ fortis *Johannes Cadus* invaserat; dubium liber an servus, sed qui *Pseudomortimerus* tamen vocabatur. Ibi Rex ut concitatis rebellibus frænos mature injiceret, sic quasi explorabundus, & ut verum dicam, contemtim *Hunfredum Staffordium* cum electâ militum manu præmittens ab illo imaginario & scænico *Mortymero* in primo statim congressu profligatum desideravit. Inde qui rebellantium fuerit furor: Quæ post victoriam insolentia, vel ex eo intelligi potest, quod summo (proh dedecus) Angliæ Quæstori *Johanni Sayo* cervicem amputarunt, locupletissimum quemque maxime proscripserunt, optimos ut fors obtulerat, fœde trucidarunt, nihilque ad extremam crudelitatem reliqui fecerunt. Quocirca cives non tam ex fiduciâ, sed quia oppressi erant, ut audere aliquid viderentur, improbum perduellem intemptâ nocte adoriuntur, pari fortunæ aleâ utrinque ad summum mane decertantes; documenta cladis mutux, cruenta aliquandiu *Thamesis*, plenæ cædibus viæ, pons cadaveribus interclusus, flammamque alii fugientes in subjectum flumen præcipites dati.

Virgil. Aeneid.

*Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lachrymis aquare dolorem?*

Silius.

Adeò est illud verum *Cornelii Taciti* in turbis & discordiis pessimo cuique plurimam inesse vim, pacem & quietem non nisi consilio & bonis artibus comparari. Prima redeuntis, atque ut sic dixerim, repubescantis imperii spes, *Cantuariensis* & *Wintoniensis* fuere, qui novam de perfido latrone victoriam commenti sunt, non pugnare: novum sane illud sed salutare Reipub. consilium. Accersitus quippe à *Cancellaria Wintoniensis* ab ædibus *Halywellensibus* (in quibus ob metum seditiosorum sese continuerat) rogatusque sententiam quid in tam præfenti calamitate facto opus esset, re diu deliberatâ, utriusque visum est è re Reipub. futurum, ut, quos armis compescere hæcenus non valebant, eos tumultu per spem impunitatis summovent. A Turre igitur trajecto flumine, *Sudovercam* appellant, edictoque per præconem promulgato omnibus delictorum gratiam (excepto *Cado*) impertiunt, bonam mentem modo deinceps colerent, & serenissimam majestatem comiter observarent. Hæc ubi per exercitum disseminata sunt, dici vix potest quibus lætitiis perfusi, & quam immortaliter gavisi seditiosi: neque datâ acceptâque salute, sed incredibili celeritate usi domum repetiverunt. Quod si gubernator præcipua laude fertur qui navem ex hyeme marique scopuloso servat: tum quantum ejus viri prudentiam existimari par est, qui ex tot tantisque procellis plusquam civilibus, Reipub. ceu laceræ ratis membra eripuerit. At *Cadus* jam fractus animo, postquam in latibulis salutem diu quæsuisset, ultimò deprehensus, animam simul cum victoriâ (quam non bene coxerat) evomere est coactus. hic est ille fraterculus Gygantis, terræfilius.

*Cujus supplico non debuit una parari
Simia, non serpens unus non culeus unus.*

Cæterum

Cæterum Rex ut omnes flammæ tam exitialis restingeret reliquias, non ita multò post *Cantuariam* profectus est. Ubi illum pro eo ac decuit obsequio acceperunt illustrissimi Antistites *Cantuariensis* & *Wintoniensis* noster, convocatisque in *Capellam Domini Prioris* consiliariis, (aderant autem *Johannes Staffordus* Archiepiscopus *Cantuariensis*, *Johannes Kempius* Archiepiscopus *Eboracensis*, *Wintoniensis* noster, Episcopus *Elyensis*, dux *Somersetensis*, *Salopia Comes*, *Comes Wiltonia* & Prior *Sancti Johannis Baptiste London*: quid de facibus & furiis Reipub. teterrimis statuendum foret, in commune consulebatur. Post benè longum deliberandi spacium, vicit tandem eorum sententia quibus æquitatis quam justitiæ potior fuit ratio. Itaque sublatis è medio perniciosissimis seditionum patronis, innocentia ubique tuta & incolumis evasit. Vix dum respiraverat Insula, quum statim *Richardus Eboraci* dux homo potens & factiosus, quique Regem ipsum cognatione proxime attingebat, opprimendæ Reipub. consilium cepit. Bonus *Glocestriæ* princeps *Humfredus* iniquissimæ damnationis ruinâ prostratus ad superos abiit, infestus subditis *Somersetensis* propter amissam *Normanniam*, exhausta bellis *Gallicanis* militum virtus, in *Anglia* exercitus nullus, Ipsi imperium consequendi spes magna, tutæ tranquillæque res omnes, sed ea prorsus peropportuna *Eboracensi*. Igitur cum amicis re communicatâ copias conscribit. Quod ubi *Henrico* nunciatum est venienti morbo occurrendum putans, *Blachethi* castra metatus est, indeque ad *Eboracensem* legatos misit (non quales olim populus Ro: in *Bythiniam*, de quibus *Cato* *Censorius* dicere solebat, illos nec pedes nec caput nec cor habere) sed eximiam spectatæque prudentiæ præfules duos *Wintoniensem* nostrum atque *Elyensem*, penes quos causam tanti motus intelligendi deque pacis conditionibus transigendi summam autoritas fuit. Qui postquam in conspectum Ducis prodissent, hujusmodi orationem habuisse dicuntur.

Quo te nomine insigniamus (*Richarde?*) principemne hodie alloquamur an proditorem, tute ipse ambiguum nobis reliquisti. Nam principis dignitate perinde ac titulo alienum eum judicamus qui patriæ statum vel mediocriter labefactavit: Et cognomentum proditoris ab antiquissimis Regibus originem repetenti tibi indecorum non negabis. In tuâ manu positum vides, quid nunc sis aut velis esse. Quamquam opinione nostra quid velis esse, ubi instructam aciem, infestaque signa conspiciamus, haud ampliùs incertum sit. Huc nimirum te adegit impotens dominandi libido, & quam errore animi finxisti, principatus spes. Sed per vim quidem patriam administrare, quamquam & possis, & facinorosos coerceas, præterquam in deum impium est, etiam est importunum: quum præsertim omnes rerum mutationes parricidia, direptiones & injurias secum adferunt; Frustra autem contendere, neque aliud tumultuando nisi apud bonos & cordatos cives opprobrium quærere, hominis est tum opibus tum ingenio intemperanter abutentis. Quare si vel ullus dignitatis aut salutis tuæ apud te sit locus, quod fieri tandem necesse est, lubens facito: Exue quamprimum arma, dimitte exercitum, recipe te in clientelam non minùs metuendi, quàm amati Regis, ipsum (& authoribus nobis) æquissimum habiture tuarum litium judicem, aut si mavis arbitrum. Quæ ubi accepisset *Eboracensis*, subitòne dicam Regis adventu & certaminis periculo percussus, an expectatione lætioris fortunæ paulum recreatus ita fertur respondisse.

lo. Utin de obit.
& memorand.
Eccle. Caut.

Annales Ang.

Deum

Annales Ang.

Deum hominesque testamur (*Reverendi patres*) nos contra Rempub: aut sacratissimam domini Regis personam, nihil hostile machinatos fuisse, neque quo periculum cuiquam bono crearem propterea copias eduxisse. Sed uti è sanctoribus Regis consiliis improbos quosdam nobilitatis carnifices, reique Ecclesiasticæ sacrilegos prædones summo veremus, quorum violentia & crudelitate miseri egentesque diu vexati fuimus. Horum flagitiorum caput & authorem *Edmundum Ducem Semerjetensem* omnes poscimus, quem si in carcerem tantisper coniectum viderimus, donec illum in publicis Angliæ Comitibus propositis criminationibus reum peregerimus, ut debitum supplicium proditor nefarius persoluat, reprimam me illicò, & ab armis discedam. Vos interea obtestamur (*Legati*) consulatis miseris subditis, Regique (à quo nemo unquam frustra auxilium petiverit) nostris omnium nominibus supplicare velitis, ne eam nobis necessitatem imponat, ut rebus turbatis alacres, & per incerta tutissimi, misérias nostras cruore vindicantes, confossi inter præliandum occumbamus.

Hall.

Hall.

Ed. Uon.

His ita expositis Regem continuò totius negotii certiores *legati* faciunt, qui ubi præter æquum & bonum nihil postulari audiverat, *Somerjetensem* captivum esse jubet, mox *Eboracensem* dedititium clementer accepit: qui non ita multò post, apud Regem in *Æde Paulina*, una cum nobilissimis consiliariis, adstante *Wintoniensi* (utpote totius negotii bene conscio) jurisjurandi religione devinctus, professus est clientuli in fide & obsequio, se deinceps perman surum. Atque ita sopita est civilis discordia quæ longius procul dubio processisset, nisi fide & consilio *Wintoniensis* nostri commodè fuisset interrupta. Per istas ab intestinis conjurationibus inducias, nascitur *Edwardus Walliæ princeps*, quem peperit *Henrico Margareta Andium Ducis* filia; eum sacris lotionibus intinxit *Wintoniensis* noster, interque ipsas confirmationis ceremonias (quod munus obibat *Archipræsul Cantuariensis*) infantuli nomine fidejussorem sese exhibuit iterum *Wintoniensis*. Sed ille de improvviso quasi terris subductus, tristissimum sui desiderium *Anglia* reliquit, de quo *Maronianum* illud affirmari verè potest.

*Ostendent terris hunc tantum fata, nec ultra
Esse sinent.*——

Eripit se subito, aufertque ex oculis præclara virtus, & invidia certè est aliqua, quæ spes maximas semper depascitur; vix dum enim annum suprâ decimum octavum impleverat, quum miserimâ lanienâ *Tewsburiæ* occiditur, & incredibili dolore simul & orbitate *Wintoniensem* afflixit.

*Quis tibi chare pater cernenti talia sensus,
Quosque dabas gemitus?*——

Ex Arch. Eton.

D. de originine
F. 11715.

Hactenus, quæ levi brachio pertransivimus, luculentum de *Fundatoris* nostri virtute & sanctitate specimen præ se ferunt: integritatem nunc & sapientiam videamus: quas *Henricus* (certè eximius ille Regum) adeò est admiratus, ut administrationem duorum Collegiorum, quæ amplissimis redditibus nuper dotaverat, bonis etiam legibus & institutis cupiens exornare, *Wintoniensi* nostro, unâ cum *Johanne Episcopo Lincolniensi* commiserit. Quos ille duos ut olim populus *Rom*: decemviros constituit, non solum ut jura conderent verum etiam corrigerent si opus esset, & interpretarentur, neque provocatio ab eis
sicut

sicut à reliquis magistratibus fieret: Qui ubi animadverterunt deesse aliquid primis legibus, pro re natâ alias ad eandem, tabulas adjecerunt. Hæc summa potestas diplomate Regio facta illis est, 3. Iduum Juliarum, Regni que 33. *Ex Arch. Eton.* in hæc verba.

Henricus Dei gratiâ Rex Angliæ & Franciæ, & Dominus Hiberniæ omnibus ad quos presentes litteræ pervenerint, Salutem. Sciatis quod nos intendentes, qualiter ad intentionem nostram perimplendam, de & in foundationibus Collegiorum nostrorum Regalium beata Maria, & Sancti Nicholai de Cantabrigiâ, & Beata Maria de Eton juxta Windesorem, plura bona & notabilia statuta, & ordinationes pro salubri regimine & gubernatione eorundem Collegiorum nostrorum per nos edita, condita, ordinata, & stabilita existant, sicut nobis constat. Ac licet ordinationes ac statuta prædicta in seipsis appareant fore pro hujusmodi regimine & gubernatione eorundem Collegiorum valde necessaria & opportuna: Jam tamen per executionem earundem ordinationum & statutorum videtur & reperitur, quod aliqua eorundem reformatione egent, & magis perfecta ad dictam intentionem nostram perimplendam fieri possunt. Ac pro eo quod nos circa tam plura & grandia alia necessaria, regimen & gubernationem Regni nostri Angliæ concernentia, tam sollicitè occupati sumus, quod circa reformationes defectuum ubi oportebit in ordinationibus & statutis prædictis contentorum, ut supra dictum est, ad intentionem nostram perimplendam continuè attendere non possumus; Nos de gratiâ nostrâ speciali commisimus & tenore presentium committimus Reverendis nobis in Christo patribus Willielmo Winton. & Johanni Lincoln: Episcopis potestatem & auctoritatem nostram in hac parte, ut ipsi per advisamentum & consilium præpositorum Collegiorum nostrorum prædictorum, ubi eis videbitur necessarium fore, seu quomodolibet opportunum, dicta ordinationes & statuta, durante vitâ nostrâ in hac parte declarent, corrigant, & reforment ad honorem dei & gloriosissimæ virginis Mariæ matris suæ, & ad commodum & perpetuum stabilimentum Collegiorum nostrorum prædictorum. In cujus rei testimonium, has litteras nostras fieri fecimus patentes. Teste meipso apud Westmonasterium, duodecimo die Julii. Anno Regni nostri. 33.

In hoc officio quum ita se gessisset Wintoniensis ut omnes fidei prudentiæque numeros præclare absolvisset, non eò solum contentus, ἀνταγρίαν meditatus, beneficium porro erga Etonense Collegium se ostendit. Nam bona ædificiorum pars accrevit (sic Lelandus) ut ego aliquando à fide dignis didici & operâ & impensis Gulielmi Wensluæti Episcopi Ventiæ Simenorum, favebat quippe is impensius operi ab Henrico incepto. Et ne quis temerè Lelandum vanitatis insimulet, quasi famæ tanti viri & non veritati inservivisset, subjungam hujus rei clarissimum argumentum. A Gulielmo Orgardio lathomo principali stipulatus est Wintoniensis eam faxorum molem è lapicidinâ Hedingtonensi sibi effossam, quanta satis esse possit, dari (intra definitum aliquod tempus) ad sui, Etonensisque Collegii exædificationem. Quo quidem factò quum insignes ab omnibus Etonæ alumnis gratias promeritus fuerit, tum virtutis hujus (ut ego conjicio) benevolentiaque ergo (quam is erga Etonenses incredibilem semper habuit,) quotannis supplicatio pro eò decreta est. Sic enim statuta jubent. Ut, Singulis annis infrâ duodecim dies, festum natalis domini proximè præcedentes,

*Leland, in Com-
m. nt. Ctg. Cant.*

E Statut. Eton.

precedentes, ubi congruentius fieri poterit, pro animâ Reverendi in Christo patris Willielmi Winton. Episcopi, nuper Præpositi nostri Regalis Collegii, quum ab hac luce migraverit, animabusque omnium benefactorum ejusdem Regalis Collegii solemnes exequiæ cum commendationibus atque missâ in crastino, celebrentur. Quisquamne hominum est qui tantis præconiis & honoribus quibus Rex Wintoniensem affecerat, posse addi aliquid putet? Meâ quidem sententiâ, ita prioribus certant proxima, ita nova semper efflorescunt, ut vel principis gratia, vel fides præfulis, inter scribendum mihi videantur crescere. Religio testamenti condendi habita est semper antiquissima, neque supremam voluntatis nostræ sententiam nisi optimo cuique atque integerrimo conceditam volumus. Rex vero cum neminem haberet, quem aut ipse plus diligeret, aut cui plus fideret, ultimæ voluntatis suæ executioni (negotio inter homines longè sanctissimo) Wintoniensem deputavit, hæredemque fidei commissarium in tabulis scripsit.

Ex Arch. Eton.

IN the name of the blessed Trinitie fader Sonne and holy Ghost, of our Lady Saint Mary moder of Christ, and all the holy company of heaven. I Henry by the grace of God King of England and of Fraunce, and Lord of Ireland after the conquest of England, the sixt, for divers great and notable causes moving me at the making of these presents, haue doo my will and myne entent to be witten in manner that followeth. Forasmuch as I haue enfeffed before this time John Cardinall and Arch-Bishop of Yorke. John Archbishop of Canterburie. Robert Bishop of London. William Bishop of Lincolne. William Bishop of Salisburie. Thomas Bishop of Bath and Welles. John Carpenter elyte of the Chirch of Worcester, now Bishop of the same. Adam Moleynes Clerke now Bishop of Chichester. Walter Lyhert Clerke now Bishop of Norwich. John Langton Clerke late Bishop of Saint Davids, and now to God passed. John Delabar clerke now B. of S. Davids William Erle of Suffolke, now Marques of Suffolke. Henrie Erle of Northumberland. John Viscount Beumont. Walter L. of Hungerford. Rafe Lord of Cromwell. Rafe Lord of Sendly. John Beuchamp knight now Lord Beuchamp of Powike. and James Ferris squire, now Lord of Saye. John Somerset. Henry Seber. Richard Andzewe. Walter Shyrington Clerkes. Edmund Hungerford and Edward Hall knights. John Saintlo now to God passed. John Hampton. John Porris. William Cresham. John Wampage. and Richard Andzed now to God passed, squiers: In divers Castelles, Lordshippes, Mannours, Lands, Tenements, Rentes, Services,

Services, and other possessions. Parcell of the Dutchie of Lancaster within England and Wales, as it is moze especialle and at large contained and woziten in Divers letters patents thereof made, of which letters, the first beareth date the last day saue one of November the yeare of my reigne xxii. The second beareth date the seaventh day of Julie the same yeare. The third beareth date the xxiii day of febrer the yeare of my raigne the xxiii. The fourth beareth date the xxix of June the same yeare. Which Castels Lordshippes. Mannours, Lands, Tenements, Rents, services and other possessions bene of the yearly valew of 3395. lib. xi. s. vii. D. When they be discharged of the fees and annuities with which they be now charged. Which letters patents and all things contained in them, by the authority of my Parliament last holden at Westminster, as by an act of the same Parliament it plainly appeareth, were authorized, approved, ratified and confirmed for to performe and fulfill my will of and uppon the disposition of the seydcastels, Lordships, mannours, lands, tenements, rents services and other possessions by me to be made and ordained and to my seid feffees on my behalfe, for to be declared and notified I by these my present letters declare and notifie vnto my seydc feffees according vnto the seydc Act, that in these my letters is contained my seydc will, which I desire to be done and performed by my seid feffees of the castels &c. about seide.

Memorandum that the King his pleasure is that these castels &c. shall remaine in the feffees hands untill the time that all his will in every point be entirely executed, and that afterwards they remaine to his heyres and successors, Kings of England. But if it fortune that before his will take effect, they die all save thre, two, or one: then these thre, two, or one, must enfeffe fouretene in all those castels &c. videlicet William B. of Winchester. Reinald B. of S. Maph Thomas Erle of Devonshire, Richard Erle of Sarum. Henrie Erle of Northumberland, John Erle of Shrewsburie. Thomas Lord of Cliford. Lyonell Lord of Welles. Master John Chadworth Provost of my Colledge of Cambridge. William Westburie Provost of my seydc Colledge of Eton. Master William Say. Master Andrew Hilles. Sir Robert Rosse Knight. and Sir Thomas Standley Knight. And if it so fall that these fouretene persons which the seydc thre, two, or one should so enfeffe at that

L

time

time as such enfeffement should be made, be al ded: then these three, two, or one, must enfeffe fourtene other spirituall and temporall of good fame, faith and credence. Provided alwaies that if any of the first fourtene be on liue, he would haue them all put in the feffement befoze any person of the same state or Degree. Furthermoze for the finall performing of my seide will, to be put effectually in execution, I considering the great discretion of the said worshipfull fader in God William now B. of Winchester his high truth and feruent zeal, which at all times he hath had and hath vnto my wele, and which I haue found and probed in him, and for the great and hoale confidence which I haue in him for thoo causes, wol that he not onely as surbeisour, but also as executoz and directoz, of my seide will, be preby vnto al and every execution of the performing of my seide will, and that his consent in any wise be had thereto. And if any execution of the performing of my seide will, or if any part thereof be doo in any wise contrary to the tenour and effect hereof, I will that it stand voide and for ever bee had for none. And if it befall that there be any diuers opinions, variance or disoord betwene my seide feffees and mine executozs, in or for any execution of the performing of my seide will or of any partie thereof. I give then and grant vnto the seide B. of Winchester by these presents, plaine power and authority, And finally I will that hee as vmpier in that behalle haue at all times power and authority for to call and take vnto him such discrete persons of my seide feffees as vnto him for the accomplishment of my seide will, shall seem best disposed, and he after their advice herd, doo make the finall conclusion in that party. And I will that the power, state, title, and interest of that person, and of thoo persons of my seide feffees in home the cause of such variance and disoord by the seide B. of Winchester and thoo other of my same feffees shall be found, cease and be void al wel in all things touching my seide feffement, as in all things touching my seide will. And if so be that the seide B. of Winchester passe vnto God out of this mortall life I being on liue, then I will that this authority and power by me vnto him in the forme above seide reuen and granted, retorne againe wholly vnto me and abide in mine own disposition. And in case that I be called out of this mortall life, the seide B. of Winchester mis ober liuing, I will then that at such time as God shall giue vnto him knowledge by likely-hood of his
briefe.

byeefe passage out of this world, my seyd will at that time not fullie accomplished, he remember him of the moit discrete faithfull and true person a Lord spiritua! oꝝ tempoꝝall, which the said B. of Winchester by very experience had, the meane tyme shall finde and pꝛooue foꝝ to be best and moit godly disposed, and moit feruent in zeale to the performing of my seyd will; and as well vnto the same Lord without inoꝝdinate affection oꝝ acception of person, as he shal in byeefe streitly answere herein befoꝝe the tribunall seate of Christ our alder Sauioꝝr and terrible iudge, as vnto the Pꝛouosts of both my seyd Colledges foꝝ the tyme being, commit hooly vnder his letter and seale the seyd power and authoꝝrity which he hath in the foꝝme abouesaid of my gift and grant made vnto him in this behalfe. And if it so be that the seyd Lord, vnto whom the seyd power and authoꝝrity, in the foꝝme abouesaid by the seyd B. of Winchester be committed, be not profittable vnto the performing of the seyd wil, I wil that the Pꝛouosts of my Colledges discharge him of the authoꝝrity. And that then they commit by their letters and seales full power vnto another Lord, and so fecm tyme to tyme vntill the will be entirely accomplished.

Hujus testamenti videndi, excribendique facta est mihi copia *Henrici Savilli* viri clarissimi operâ, qui dum bonos conatus promouet, etiam ad hæc ultime officia se demittit. Quare ubi tot exploratæ & perspectæ fidei documenta Rex jam haberet, ad supremam *Angliæ Cancellariatus* dignitatem ipsum euexit: & ducentarum librarum in singulos annos salario donatum, assiduum deinde in aulâ regiâ esse iussit. Qui magistratus ut inter togatos præcipuus est & a Rege secundus, irâ summam rerum omnium potestatem ad se trahit. Jam errantibus veniam, miseris subsidium, oppressis patrocinium, supplicibus aram, præstare solet; & æquitatis paritèr ac justiciæ suauissimâ temperaturâ illustris apud Anglos semper effulsit; denique hic est.

E Pelle exitus.

— *Qui regni leges cancellat iniquas
Et mandata pii principis aqua facit.*

Ut non in scitè dixit *Johannes Sarisburiensis*. Serius opinione vulgi hanc augustam Cancellarii purpuram *Wintoniensis* induit; qui ne quem locum aut tempus in illo ornando prætermittant, simul cum episcopatu, hæc quoque insigni dignitate amplificatum arbitrantur. Sed ego synceris Chartophylacii tabulis, quæ in turre Londinensi custodiuntur, fidem potius meam adstringo, quam plebeculæ rumusculis. Tuxæ singulari humanitati acceptum fero (*Franciscæ Thynne* antiquariorum splendor maxime) qui istas errorum nebulas primus dispulisti.

In turris London.
votulus Clausu-
rum 35. k. 6.
dorso rot. mem-
bran. 10.

‘Memorandum quod undecimo die Octobris anno præfenti, venerabilis pater Tho. Archiepiscopus Cantuariensis &c. & Cancellarius Angliæ, in præfentiâ venerabilium patrum Tho. Episcopi London. Johannis Episcopi Lincoln. Tho. Episcopi Vigorn. & Reginaldi Episcopi Covent : & Lichfeldiæ : nec non honorabilium Dominorum Richardi Ducis Eboracensis : Humfredi Ducis Buckynghamiæ : Henrici Ducis Somersetensis : Jacobi Comitis Wilton : & Johannis Com : Salopiæ, Thesaurarii Angliæ, ac aliorum quam plurimorum Dominorum spiritualium & temporalium, exhibuit Domino Regi in Camerâ suâ infra Prioratum de Coventrye, tria sigilla sua regia in tribus bagis de corio, sub sigillo prædicti Cancellarii sigillatis inclusa ; viz. ‘Magnum sigillum aureum, ac aliud sigillum argenteum de magnâ formâ, & ‘tertium sigillum argenteum de minori forma, quas quidem bagas prædictus Cancellarius ad tunc, ibidem aperiri fecit & singula omnia sigilla prædicta, manibus suis propriis præfato domino Regi in præfentiâ dominorum prædictorum liberavit. Ac idem dominus Rex receptis per ipsum de prædicto Cancellario sigillis prædictis præfatum Archiepiscopum de officio Cancellarii & sigillis prædictis penitus exoneravit, Et eadem sigilla venerabili patri Willielmo Episcopo Winton. ad tunc Cancellario Angliæ, per præfatum dominum Regem ordinato, & constituto, ad eadem sigilla salvò & securè custodiendum, occupandum, & exercendum, nec non ad breviam & literas prædicti domini Regis patentes cum sigillis illis quotiens opus fuerit & necesse pro commodo & utilitate ejusdem domini Regis & Regni dominorum & populi suorum sigillandum & sigillari faciendum liberavit, prædictusque Episcopus Winton, præstito per ipsum in præfentiâ domini Regis & dominorum prædictorum prius sacramento, in formâ consueta, de officio illo benè & fidelitèr faciendo & exercendo, prædicta sigilla à præfato domino Rege recepit, ac quasdam literas patentes de perdonatione præfati Archiepiscopo, prædicto undecimo die Octobris confectas, sigillo argenteo de magna forma sigillari, & deindè omnia & singula sigilla prædicta in bagis prædictis reponi, & bagas illas signeto suo per Johannem Bale unum Clericorum Cancellariæ prædicti Domini Regis ad tunc & ibidem sigillari fecit & demandavit.

Ætali.

Sub idem tempus, quo ista Coventriæ sic geruntur, Eboracensis unâ cum Warvici & Salisburie comitibus ad Regem venerant, quibus nisi melius sibi prospexissent & clanculum ex aula se subduxissent, ab impendente mortis periculo evadendi spes nulla fuisset. Namque Margareta Regina ipsorum vitæ insidias callidè tetenderat, dum nimiam illorum potentiam suspectam habuerit. Cæterum *Wintoniensis* noster dum in hoc honorum cursu ita versaretur ut & princeps optimus consilium & industriam ejus indies collaudaret : incepti tamen operis apud *Oxonienes* memoriam ex animo deleri haud passus est. Itaque longè magnificentius hospitium excipiendis Musis conditurus (regiâ quippè benignitate adjutus) *Aulam Magdalene* quamvis parentem *Collegii* dereliquit, domumque consanguineam ne omnino perijisse videretur, in suum quasi corpus iterum transtulit. *Tullii Hostilii* prudens in hoc nimirum exemplum imitatus, qui postquam *Albam* esset demolitus, civitate *Romanâ* mox *Albanas*.

Albanos donavit. In ipso Oxonii suburbano, Eurum versus Collegium vergit: à quâ regione amne perspicuo præterfluente alluitur, qui *Cherwellus* dicitur, latus septentrionale arboreto clauditur. Utrinque multæ ambulacrorum & secessuum amœnitates, & in utroque elemento quasi delicias excogitante natura. Surgit quadrato lapide, visendum ipsâ vel materia vel subtili junctura ædificium. Duplici pinnarum ordine adversus paries decoratur. Frontem Collegii occupat excelsa turris, quæ erudito statuarii opere incisa, intuentium oculos mire ad se trahit, aream interiorem cingunt claustra, (sic hodie appellamus) costæ latere perstrata, quæ topiarii vel porticus usum non incommodè præstant, vivis animalium figuris tibicines, occultum nescio quid & hieroglyphicum significantibus exornantur. Antiquissimorum codicum suppellectile instruitur bibliotheca. Templum augustum & divini numinis religione vere suspiciendum. Aula elegans & spatiosa. Collegium quæ boream spectat ingenti murorum ambitu defenditur, qui nisi horribilis illa disjiciendarum urbium machina ex inferis ad nos prodisset, insignem Πολιορκητήν, aut eludere, aut prohibere diu potuissent. Bonis studiis in hoc contubernio invigilant *Sodales* quadraginta, *Scholares* triginta, sacræ theologiæ unus, & philosophiæ utriusque prælectores duo, scriniorum præfectus qui acta domestica excipit, Grammaticæ informatores duo, quatuor præbyteri capellani facellani, clerici octo, pueri symphoniaci sedecem, chori præcentor, famulorum haud exiguus numerus, quos ille omnes bonus paterfamilias suis sumptibus benigne alit. Leges porro sancivit quibus singuli in officio contineantur: si quid rectè fecissent præmium, sin secus pro admisso criminis qualitate, pœnas relaturi. Huic à se tam prudenter constitutæ Reipub. litterariæ præesse aliquem voluit, moribus atque usu rerum gerendarum præstantem virum qui reliquis cum summa autoritate jus diceret; quippe multò antea futurum præviderat (homo minimè imperitus) frustra aut Collegium conditum, aut compositas leges, si per incuriam, aut temeritatem nostram has non observaremus. Est enim *Lyfiæ* illud contra *Alcibiadem*, verum. *ἡ ἔξουσις ἐπ' αὐτῆς ἐβλεψάμην, καὶ ἐπέβλεψεν ὁ νόμος καὶ ὁ θεός*. Idcirco nobis ceu liberis impuberibus, qui propter ætatem se defendere nequivissent, testamento suo tutorem dedit. Quod officium fide optimâ nunc administrat clariss. Præses *Nicholaus Bondus*, vir (nam satis manifesta sum dicturus) non autoritate magis quam prudentiâ, & virtute venerabilis. Præteriri in hoc loco absque singulari ingratitudinis infamiâ piam *Henrici sexti* beneficentiam, non debeo: qui ubi *Wintoniensem* nostram bonis litteris promovendis intentum viderat, nascenti Collegio suppetias tulit: & divi *Joannis* hospitium eâ lege *Fundator* concessit, ut non defuisset quâ Collegium commodè poneretur, & studiosi censibus in pauperum usus prius erogatis, ad vitam sustentandam ampliter uterentur. Bonis deindè auspiciis surgere jam incepit Collegii fabrica Anno *Christi* domini. 1458. mensisque *Junii* duodecimo. Quod postquam absolutum foret *B E A T A E M A R I A E M A G D A L E N A E* nomine Rex insigniri jussit, Titulo (ut verum fatear) ad rem ipsam significandam valde accommodato, neque à facto & laudibus ipsius *Mazdalena* abludente. Videntur enim (*Nicholai Harpsfeldi* verbis dicam) & *Christi* pedes fragranti & pretioso horum bonorum

E libro statuti.

Lyfiæ contra Alcibiadem.

E Regist. Coll. Mag.

E Registro Colleg.

E Scaccario Reg.

Harpsfeld. fol. 15.

rum ejus operum unguento, in pauperrimis *Christi* membris delibuti, quum quicquid ob ejus gratiam uni vel ex his minimis tribuitur quasi sibi *Christus* erogatum adscribat. Videtur & capillis terfisse pedes *Christi* & adhuc tergere, dum externis illis bonis & divitiis, quæ illi, ut capiti capilli, quasi ex abundanti & superfluo supererant, tenuiores foveat. Videor mihi videre (quoties divinissimam Fundatoris nostri benignitatem contemplor) respondentem per omnia utriusque, *supradictam* *Christi* genibus pronus uterque advoluitur. *Christi* pedes uterque abluit, nec utrique capilli defunt pro linteis, quibus *Christi* pedes tergant. *Christum* uterque lavat, & ab eo vicissim uterque lavatur. Ità quod de *Mariâ Magdalenâ* non incondite (ut mihi videtur) olim cecinit poeta, id etiam de Fundatore nostro pulcherrimâ (*Hercules*) *ausus est* queat usurpari.

*Procumbit Christi pedibus non lota lavatrix,
Inde lavanda suis sordibus, unde lavat.
Vasa quidem defunt, sed sunt expressa decenter
(rine, sinu, lachrymis, lintea, pelvis, aqua.
O Christi pietas! ô gratia grata, vicissim
Ambo lavant, Christum famina, Christus eam.*

*Baleus in apend.
ad vit: Reg. Pe-
cockii.*

Enim verò nihil jam apud eum antiquius fuit, quàm ut opus inchoatum ad exitum perduceret. Hoc unum spectabat, huc denique cogitationes suas referebat. Quum interim *Reginaldus Pecockius* Episcopus *Cicestrensis* propter disseminatas in concionibus suis hæreseos occasiones, de fide *Christianâ* parum sanas opiniones imbibisse perhibetur: adductus igitur in judicium, quæsitusque an illarum partium esset, quas antea propugnasset. Intrepidè respondet, nullo se partium studio abductum (quæ in causa religionis vacare periculo non possunt) in diversam sententiam abivisse, rem ipsam modo æquâ lance expenderent, ipsum (si veris vinceretur) errores suos libenter agniturum. Ibi patres post multam disceptationem *Reginaldum* imminutæ religionis reum faciunt; ultricibus flammis primum libros comburunt: deinde ipsum ad *Divi Pauli* sententiam abdicare coegerunt, domique suæ custodiæ mancipatum continuerunt. *Wintoniensis* noster tametsi suo ingenio mitissimus, nè quid Respub: *Ecclesiastica* caperet detrimenti, rem ampliandam minimè existimans, in ferendo calculo *Archiepiscopum* reliquosque *presules* secutus est. Quod si eandem procures in suis itidem discordiis sedandis diligentiam adhibuissent, quam Episcopi in componendis Ecclesiæ dissidiis, & terales illas inimicitias, amica potius disceptatio quàm *Mars* diremisset: nunquàm illuxisset ille *Angliæ* dies, qui tot calamitatum quasi myriadas secum ad vexit. Assidui verò & pervicacissimi hostes fuere herilis *Esboracensis* filius & *Warvicensis* quibus quum ex parlamenti senatusconsulto perduellionis crimen intentatum, ademptæ possessiones, irrogata insuper infamia, bilem commovissent: ferro rem simul ac famam repetituri *Northamptonum*, quo Rex antè contenderat, collecta militum manu perveniunt. Dein oratores ad Regem *Warvicensis* nomine ablegati, petunt saltem ad colloquium Regis admitti *Warvicensem*, qui illorum innocentiam exponeret. Negat fas esse *Buckingham-*

Baleus.

Hall.

Stevens.

minus:

mius: Iterum supplicatum est, sed frustra. Hac indignitate vehementer permotus *Warvicensis*. Narra igitur (inquit) *Henrico* (fæcialis,) & confidenter narra, quando æquissimas postulationes nostras tam nihil faciat, horam à meridie circiter secundam, vel in acie pugnans occumbam, vel ipsum conveniam. Per triduum antequam hæc in castris sic agitabatur, apud Regem fuit *Wintoniensis*: qui cum videret eos classicum canere quos ex officio pacis cultores magis esse oportebat, ut ex tam manifestis animorum dissonantiis concordia amplius sperari haud potuisset, resignatis honoribus, Cancellariatu sese abdicavit. Unde minuenda mihi est *Polydori Virgilio* sententia, qui fallacibus quantum ego puto, conjecturis fretus, opinionem à veritate alienam promulgare non dubitavit. Is quippe ubi *Fundatoris* nostri injecta est mentio, sic scribit. *Etenim propter jupitiam prudentiamque diu Angliæ Cancellarius fuit. At quamdiu? Certe non per decennium: quod tamen temporis intervallum (diu) interpretatur Vipianus. Quinimo nec per tricentum decennii. Namque die Julii septimo earum molestiarum pertæsus, quas Cancellarii munus asserre solet, simulque rerum humanarum satur, quicquid supererat vitæ, totum Deo consecravit. Quare actis pro tam insigni beneficio ingentibus gratiis, sigillum in manus Henrici principis iubens tradidit. Sic enim habent Archiva turris Londinensis. Memorandum quod die Lune viz. septimo die mensis Julii circa horam quintam post meridiem, Anno regni Regis Henrici sexti. venerabilis pater Willielmus Episcopus Wintoniensis tunc Cancellarius Angliæ deliberavit prefato domino Regi unum magnum sigillum suum argenteum in tentorio suo tunc situate in quodam campo Hardinstonfield, juxta Alabathiam de pratis, prope villam Northampton, presentibus tunc ibidem venerabilibus patribus Johanne Herefor.ensi, L. Durelmenfiscustode privati sigilli Domini Regis, Episcopis; Magistro Thoma Markinge Secretario Regis, Bartholomeo Hully, & Willielmo Elton Armigeris; Et super Hoc de mandato domini Regis prefatum sigillum positum erat in quadam cista sua in tentorio prædicto, & claves ejusdem ciste prefato Regi continuo liberat. Moxque eodem munere in auctoratus est Georgius Nevillus Exoniæ Episcopus, magni illius Warvicensis frater natu minimus; Triduo interjecto secundum *Nynam* flumen commisso prælio, postquam albescere jam dies incipiebat, ad meridiem utque dubio fortunæ eventum victoria pendit. Tum *Henriciani* paulatim hostibus cedere incipiebant, mox in fugam fusi profligatique civili triumpho *Warvicensem* decorarunt. Hanc funestam honorum civium stragem, vel quia futuram *Wintoniensis* multo antea prævidebat, vel quia tacitus apud se indignam *Eboracensis* conditionem deplorabat, quem infinitis impotentissime melicercule injuriis expositum viderat, et propterea neque interesse ipse *Winton.* neque ulla diutius insignia gestare sustinebat, quibus pro temporis ratione, etiam ad nobilissimum & optimum quemque opprimendum uti cogeretur: Certum illud est gravi suspitione apud *Pium secundum* pontificem maximum laborasse eum, quali parum fidelis in obsequio Regis permansisset, aut quali medius inter duos fortunam expectasset (cujus criminis insinulatus *Johannes Tiptotus* Vigornix Comes & in publico Nobilium confesso reus peractus, capitis judicium pertulit, securi percussus.) Sed hac infamia Rex eum liberavit scriptis ad *Papam* litteris in hæc verba.*

Ex. Arch. Turris London.

D de fidei commissar. libri 1. 16.

E. turris London. Claus. 38. H. sexti in dorso membrana. 5.

Thir. in Catalogo Cancell.

Annales Ang.

Rais. E. libro 40. in Coll. Corp. Christi. Cantabrigie.

Beatissimo

Beatissime pater humillimâ recommendatione præmissâ, cum devotissimis pedum osculis devotorum. Fidelem atque catholicum principem rem dignam peragere credimus quotiens præclaros & benemeritos viros vestra sanctissima paternitati curamus addicere: ut perinde bonis juxta sua merita condigna virtutum præmia liberalitè irrogentur, & de eisdem sinistra sentiendi, si fortè per amulos & falso quicquam deferri contigerit, occasio qualibet amputetur. Hinc est beatissime pater quod, quum nuperrimis his temporibus, quibus vehementi & civili quadam tempestate, regni nostri publicus status gravem jacturam senserit, ne perniciousus evolans alis ambigua fama, veris nonnunquam falsa permiscens, unâ cum noxiis viris insontes alios & in nullo demeritos in culpam trahat: Animo nobis est, vehementer & cordi, clarissimo viro fortasse per amulos tracto in infamiam, nostro testimonio quantum in nobis est omnem adimere culpam, huic præsertim quem plurimum carum habemus, Reverendo in Christo patri Willielmo Vinton. Episcopo: Cujus cum opera & obsequiis, in regnis nostris gerendis non parum usi sumus, in nihilo tamen eum excessisse testamur quò justè denigrari possit aut debeat tanti fama Prælati, quam hætenus omnium ore constat intemeratam extitisse. Ea certè putatur in eo vitæ & honestissimæ conversationis integritas, ut deo placeat, & regni nostri majores & inferiores status hominum bonam & synceram de eo opinionem sentiant, in sanctam Apostolicam sedem devotum semper fuisse & obedientem filium testes sumus, pro quâ nec unquam instare destitit, quò minùs omni conatu, honorem, reverentiam & obedientiam, sacra Sedi debitas, omnibus terrenis re & verbo anteponeret. Hæc quum ita sunt beatissime pater, rogamus quò valemus devotius semper piissimam paternitatem vestram, ut ad partem positis amulorum commentis, si quæ in hujus nostri & indubitati testimonii contrarium referuntur, eum uti fidelem ac devotum filium vestri status & nostri, pacisque zelatorem quem ob sua merita uti colendum patrem honoramus, & plurimo dignum honore censemus, in uberiolem gratiam sedis Apostolicæ, virtutum suarum & nostrarum precum intuitu gratiosè velitis admittere, atque in gerendis ejus negotiis in curam G. V. singularitè habere recommitsum. Et velit vestra eadem beatissima paternitas fideli nostro Johanni Lascey, & præsentium latori de nostrâ voluntate sufficienter instructo, in his quæ pro parte hujus venerabilis patris dicturi sunt, indubiam habere fidem. Et almam vestram personam ad gregis Dominici regimen salutare, votivâ felicitate faciat prosperari Jesus Christus Ex London. Octavo Novemb. Anno Dominicæ incarnationis, 1460.

E. V. S.

Devotus filius Henricus Rex
Angliæ & Franciæ.

PRorogabitur in omnem æternitatem, sæclisque innumerabilibus apud posteros consensescet indulgentissimæ pietatis tuæ erga *Wintoniensem* nostrum fama (dive *Henrice* princeps clementissime), qui virum innocentem de te, deque Repub. tuâ præclarè meritum, crebris sycophantarum calumniis ceu mucronibus impetitur, tuâ æquitate recreare voluisti; quod adhuc viget æternumque (ut spero) vigebit illius fama, quam nulla unquam violabit malitia, id tuum faciliè agnoscit & postremum & maximum beneficium; Namque ab illo tēpore conversâ rerum scenâ, summam potestatem *Edoardus* occupavit. Cæterum *Wintoniensis* quamquàm hoc uno malo sic afflctus videretur, at nulla amplius fortuna ipsum posset efficere sælicem: dejecto scilicet è summo dignitatis solio *Henrico*, in quo spem unicam senectutis suæ reposuerat, cuiusque patrocinio nupèr unus ex omnibus & erat fortunatissimus & habebatur: In maximo tamen luctu, ipsum consolata est *Edoardi* clementia (quippe qui tam benignus ac facilis fuit, ut nemo unquam senatui populique *Anglicano* charior contigerit, nec qui perinde omnibus in gratiâ conciliandâ obviis atque expositis ferebatur) sic ut rem ipsam si putare volumus, patronum mutaverit verius quàm amiserit. Scio non deesse quamplures, quibus hæc sententia minus arridet; qui principis ingenium ex intestinâ familiarum discordiâ metientes, in qua necesse erat partes mutuo sibi esse infestas, *Edoardum* amicis & lætis *Henrici* iniquissimum fuisse judicarunt: quocirca & *Wintoniensem* nostrum earum injuriarum illicò affinem esse volunt, quas fert inimicitia. Enimvero *Joannes Episcopus Herefordius*, quod militum animos oratione suâ ad pugnam, contra *Edoardum* in prælio *Northamptonensi* accenderat, in Castellum *Warvicense* coniectus est: Et *Georgius Nevillus* omnibus fortunis multatus, cum libertatis etiam dispendio, infenso regi pœnas persolvit. Denique Comes *Oxonii* nobilissimus jam provectæ ætatis senex, ultimo supplicio affectus est. Nam quid *Beumontum*, aut *Cliffordium*, aut alios nonnullos memorem: qui sero, sed non absque aliquo vitæ suæ discrimine didicerunt, quanti esset in scopulum implacati regis impingere? Undè & bonis rationibus adduci mihi videntur, qui tam communem sortem *Wintoniensi* subeundam existimarunt, uni scilicet ex omnibus *Henricianis* amicis, fidelissimo. Ego sane *Thoma Cooperi* memoriam, propter eloquentiam, rerum prudentiam, industriamque singularem, pro eo ac debeo, unice colo & revereor: sed si hominem (tametsi insignem) dixero, hoc est quem latere aliquid interdum potuerat, quique ut plurima ipse rectè, ita alius vicissim aliquid non male scripsisse putaretur, non multum puto ipsius laudibus detractum iri. Verum ut de re nostrâ dicamus (quantum ego inter legendum observare potuerim) nullibi gentium me reperisse memini, unde vel levissimam contra hæc cum Rege simulationis suspicionem possunt adstruere, nedum ut eo nomine fidei & existimationis suæ jacturam cum Rege fecisse deprædicent. Nam diploma illud, in quo plurima privilegia habentur, antiquitus Episcopis concessum, *Wintoniensi* huic nostro confirmavit. Id, quo illustrior fides fiat, subjeciam.

*Tho. Morus in
hist. Richard. 3.*

*Leland & Tho.
Cooper.*

Stoweus.

Nos autem chartas prædictas, ac omnia & singula in eis contenta rata habentes & grata, ea pro nobis & heredibus nostris quantum in vobis est, acceptamus, approbamus, & venerabili *Wilhelmo Wainflete* nunc Episcopo *Winton.* & successoribus suis ratificamus & confirmamus, prout charta prædicta rationabiliter testamur.

*E. Caccario
Regio.*

tur. In cuius rei testimonium has literas nostras fieri fecimus Patentes. Teste incip-
so apud Westmonasterium primo die Julii. Anno regni nostri secundo.

Atque ne simplici duntaxat beneficio Wintoniensem affecisse videretur: Ecce jam alterum Regiæ benignitatis argumentum, quod iisdem verbis describendum curavi.

*H. Scaccario
Regio.*

Nos de gratia nostra speciali concessimus & per presentes concedimus, venerabili in Christo patri Willielmo nunc Episcopo Winton. quod ipse & successores sui Episcopi Ecclesia prædicta in perpetuum erga nos heredes & successores nostros, quieti sint & exonerati, tam de omnibus & singulis escapis omnium & singularum personarum pro feloniam convictarum & convincendorum & ex quacunque causa jam attactarum & attingendarum et custodia ipsius nunc Episcopi Winton. & successorum suorum ut loci ordinario salvo & sicuro secundum legem & consuetudinem regni nostri Anglia custodiendam, commissarum & committendarum, quam de quibuscunque sectis, demandis, pecuniarum summis & panis quas prædictus nunc Episcopus & successores sui arctati prædict. nobis seu heredibus nostris forisfecerunt aut forisfecerant, vel ad nos, heredes seu successores nostros pertinere potuerit aut potuerint &c. Et de uberiori gratia nostra volumus & concedimus quod si presentes literæ in formam vel materiam seu ex quacunque alia causa quoad debitum effectum & intentionem exonerationis sive prædictæ concessionis nostræ minus valide seu insufficientes existunt &c. Quod Cancellarius Angliæ pro tempore existens tam præsentem literas nostras reformet, quam fieri faciat alias literas in ea parte validas & sufficientes, quoad dictus Episcopus & successores sui debitum effectum exonerationis & concessionis nostræ habuerit vel habuerint; nec non alias literas de perdonatione, remissione &c. Validas & sufficientes de tempore in tempus, quum per præfatum Episcopum seu successores suos &c. Fuerit rogatus. T. R. apud Westmonast. 16. Novemb. Anno Ed. IV. 6.

*H. Scaccario
Regio.
E Regiæ. Coll.*

Sed nè incredibilem in summâ rerum potestate modum & inusitatam regis optimi mansuetudinem requiras, literas (ut vocant) patentes, quas ab Henrico ejus adversario Wintoniensis impetraverat, inspexit simul & comprobavit: Collegium ipso adventus sui splendore illustravit, & (quod plus ames) sponte, non rogatus, quæ res non mediocriter complacuit domino Fundatori. Collegii dignitatem sibi deinceps curæ futuram gratiosè spondit: Denique eximium sane & singulare erga Magdalenses studium cum verbis magnificè significavit, & non repleta cumulatiſſimè implevit. Cætera quæ sunt in hoc genere multa maximaque, sciens prætermiſi, ne cui non tam fidem facere videar quam molestiam. Tantorum igitur meritorum ut Regi præstaret eam, quam debuit, memoriam Wintoniensis, spirantem defunctumque, gratissimis suorum obsequiis celebrandum statuit. Nam quid quæſo in causa potest esse, quare istud humanitatis & clementiæ exemplum a regis moribus adeo alienum quisquam putet, quando ut verissime scripsit sophus ille) principi non minus turpia, multa supplicia, quam medico funera? Joh. Mortonum in durissimis Reip. tempor. Henrico sic adhærentem ut ne in castris etiam aut summo rerum omnium discrimine ab eo unquam discederet, ob fidem & integritatem hominis, tanti fecisse perhibetur, ut multis beneficiis primum plectum, & arcanis consiliis deinde adhibi-

*F. Statut. Coll.
M. gd.*

*Seneca de clem-
entia.*

*Parth. in vita
Joh. Mortoni.*

tum,

tum tandem ad *Elyensem* Episcopatum eum promovit, summamque in eo rerum bene gerendarum fiduciam postea collocavit. *Johanni Duci Smerstensi*, *Rodolpho Percio* equiti auratæ militiæ aliisque compluribus ad ipsum suppliciter confugientibus delictorum veniam fecit; sic ut qui de hac re amplius dubitare velit, in evoluendis illorum temporum annalibus eum aut omnino indiligentem fuisse aut incredulam necesse est, ut operæ pretium propterea non sit, aliud ad hanc rem probandam argumentum inducere. Sed ut contra veritatem semel agnitam ne hincere quidem diutius valeant, ad assertionis nostræ coronidem, ultimo in loco hoc etiam adjiciam. Templum *Windsor* posuit *Edoardus quartus*, absolutum elegantis structuræ exemplum: ad id maturius perficiendum, Academicorum lathoni jussu Regio avocantur. Id ægrè ferentes *Oxonienſes*, ne inceptum scholæ theologiæ opus per moram corrumpi possit, ex iis operariis quos Collegio suo absolvendo a Rege Fundator impetraverat, aliquot sibi per benignitatem Regiam concedi, his literis supplicem in modum obtestantur.

Hæc

*Leland in Com-
ment. ad Cig.
Cant.*

Christianissimo Principi Edoardo, Dei gratia Regi Angliæ & Franciæ, Oxoniensis Reipub. protectori singularissimo, Cancellarius Universitatis Oxon univcrſusque Regentium in eadem cæſus ſeſe cum omni reverentia commiſſos faciunt. Et ſi poſſumus, illuſtriſſimo princeps, qui plurimos vetuſtiorum tui regni commemo- rare, quorum beneficio literarum ſtudia vehementer illuſtrata ſunt, hæc tamen imitande virtutis commemoratio, nobis apud te nequaquam uti oportere viſum eſt. Quippe qui ſine ullo ſuperioris ætatis Regum exemplo, ſingularem tuende noſtræ Universitatis curam tuâ ſponte ſuſceperis. Nos itaque potius in hac tuâ præſenti bonitate, quàm in illâ umbratili rerum dubiarum memoriâ conſiſti, tuam cæſitudi- nem imprimis hortabimur, ut in his poſſiſſimum rebus quæ ad honeſtandam noſtram Rempub: maxime conducunt, cum nobis rogantibus præbeas quem ſemper præbitu- rum non rogatus ultro ſtatueris. Quod ſi abs tuâ benignitate impetrabimus, nul- lum certe beneficium magis hoc tempore neceſſarium abs te in nos præſeſci poſſiſſe cognoscēs. Naſti etenim ſumus paucis his diebus viros noſtræ Universitatis oſer- vanti ſmes, qui ornaſſiſſimam ſacræ Theologiæ domicilium, quæ ſi ſexaginta ſermè annis decurſum jam diu ſqualificeret, perficere inſtituerunt. Quæ res quo cele- rius tandiu expedire poſſit, proſcello nec laboribus nec impenſis reperimus, quæ perquiſitis lathonis ſupremam operi manum impetremus; nunc vero, quæ quos ſumma diligentiâ perquiſcimus ad tuâ magnifica opera ſunt accerſiti, progredi non poſſumus: atque hæc operis intermiſſiſſi eam nobis diſperationem aſſert, ut niſi quam primum cepta maturemus, vero dum erit, ne illis qui ſumptus hæcenus ſup- peditarunt, ad conſummandum vita non ſuppetat. Et dum a inadvertimus tuam ardentiffimam in ædificandâ ad Dei gloriam Eccleſiâ diligenti inſperetere audemus: hæc tamen poſtulamus, ut ſi Reverendus pater Episcopus Winton. noſtra rogatu per- ſuſus, aliquos ex his quos ſui ſuo conceſſeris, noſtro etiam uſui impertire velit, illis ſaltem utendi nobis poteſtatem faciat, quod quæ nec tuis ædificiis oſcere po- teſt, tum noſtris utiliſſimum erit. Vale ſereniſſime princeps & Chriſtiſſime Rex noſtraque Universitatis protector unice.

Hæc ut forte confirmata verboſius, ita prætermitti proſus haud decuerat.

*E. Thinnus in
Catal. Cancellar.
Ang.*

*Epist. Oxon in
Coll. Corp.
Christi. Cant.*

ne qui indignationem Regis adversus *Wintoniensem* bellè excogitarunt, aliud præter expertem rationis opinionem secum attulisse videantur. Cæterum hoc commentum quamlibet frigidum, illis hætenus arrisit, quibus aliquid dici satis erat, nimirum haud ignaris, probationes ab se non esse exigendas. *Wintoniensem* (sicut ego accepi) sunt qui *Oxonii Cancellarium* fuisse affirmant, quibus libenter etiam assentior: sed de tempore quo hoc officium gesserit liquidò pronunciare nihil possum, dissipatis per quorundam incuriam *Academiae* monumentis. Regnante tamen *Edoardo* illustria aliquot ejus patrocinii vestigia nondum detrita vel ex his *Oxonienſium* litteris perspicue apparent.

Cupimus, magnifice præsul, eas paternitati tuæ gratias agere, quæ vel tua erga nos merita æquarent, vel nostram erga te voluntatem declararent: non quod arbitramur gratiarum expectatione impulsus te tam de nobis benè mereri voluisse, sed quo nihil videamur in te officii (quantum nos præstare possumus) prætermittere. Verum tametsi tantus est tuorum in nos meritorum cumulus, tantusque nostræ in te voluntatis ardor, ut nec illis respondere, nec huic satisfacere nobis posse concessum est: tamen nec nostræ quidem humanitatis est, quod possumus, omittere: nec tuæ quod non possumus requirere. Immortales itaque Reverende pater tibi gratias agimus, quippe qui te omnium quos nostra ætas tulit, cupidissimum nostræ Universitatis præbueris: tuam ad hoc præstantiam majorem in modum rogantes, ut qui tuâ sponte incitatus, tantam publicarum utilitatem curam gesseris, privatarum etiam (quæ ad nostros potissimum spectant) rationem habeas; ex privatis enim commodis publica sæpenumerò crescunt. Quamobrem quum jamdudum accepissemus magistrum Gilbertum Haydock sacræ Theologiæ professorem, & Thomam Davers ex tuis fidelissimis familiaribus unum, diuturnis litibus versatos esse, ad te (constantissime præsul) rem omnem referendam putavimus. Iste publicis judiciis magistrum lacescit, ille iterum Universitatum privilegia requirit: quo sit ut non parum timeamus, ne nostræ tandem libertates periclitandæ sint. Te igitur magnopere obsecramus (humanissime præsul) ut his vel tuorum vel nostrorum perturbationibus exitum imponas. Hoc enim perinde nobis gratum erit, ac si in nos omnes contulisses.

Clarissimæ sunt (ut mihi quidem videntur) hæc voces: *Ad te constantissima præsul rem omnem referendam putavimus. Et, His perturbationibus exitum imponas &c.* Neque præter Cancellarii munus, tam commodè quidquam exprimunt; sed de tempore nihil habeo quod definiam: nam probabiles rerum conjecturas sequi omnino non placet, quarum vestigiis ut aliquando ad veritatem pervenitur, ita frequentius à scopo aberratur. Mæcenas interim si bonus.

bonus fuerit & in Academicos benignus, cujus autoritate ornati, & ope adiuti fuerint, quemque ipsorum commodis & dignitati ubique præsentem fenserint, loquatur vel me tacente manuscriptum Epistolæ exemplar, quod in selectissimâ Collegii Corporis Christi apud Cantabrigienses Bibliothecâ custoditur.

‘ Non potuerunt (Amplissime præsul) tua nos ingentiſſima beneficia de-
 ‘ terrere, quo minus pro communi Reipub. nostræ utilitate, si quid ipsius
 ‘ interesset, ad tuam præstantiam conscriberemus. Est enim (ait Cicero)
 ‘ nobilis animi atque ingenui, cui multum debeas, plurimum velle debere.
 ‘ Quapropter quum statuentibus jam nobis ad novarum scholarum perfectio-
 ‘ nem prorsus incumbere, tuum quoque subsidium ad eam rem perquam op-
 ‘ portunum videatur: te rogamus (optime pater) ut qui semper ad com-
 ‘ munes utilitates amplectendas, tuâ sponte satis incitatus es, nostris etiam
 ‘ precibus ad eas ipsas incitari velis. Atque ut intelligas quid est quod tanto-
 ‘ perè cupimus, desunt profecto nobis ædificiales machinæ adeò quidem ad
 ‘ nostrum institutum necessaria, ut sine his nihil aggrediendum sit, quas si de
 ‘ integro parabimus, necesse erit tum grandem in illis pecuniam exauriri, tum
 ‘ expectati operis consummationem diutius retardari: quibus equidem ma-
 ‘ lis, te unum imprimis (magnifice præsul) facile mederi posse intelligimus, si
 ‘ vel illis ædificialibus instrumentis, quæ ad tui clarissimi Collegii fabricam
 ‘ comparatæ sunt, utendi nobis copiam feceris. Hoc certe nihil erit nobis
 ‘ vel ad levandos sumptus, vel ad celeritatem conficiendi, accommodatius.
 ‘ Quod si nostrâ causâ facturum te recipis, curabimus equidem nos, ut gratia-
 ‘ rum actiones tibi fæneremur. Nam quum pro illis meritis quæ non roga-
 ‘ tus ultro contuleris, magnas tibi gratias agere debemus: tum pro his quæ
 ‘ postulantibus nobis concesseris multo maximas agemus & habebimus. Et
 ‘ feliciter valeat tua sancta paternitas, reverende præsul ac domine.

*Epist. Oxon. in
 Coll. Corp. Christi
 in Cantab.*

Ipsa meherculè Scholæ theologicæ testudo, si loqui potuisset, *Wintoniensis* gratias referret vel hoc nomine maximas; quippe quæ per totos sexaginta annos, illustrissimorum principum & magnatum beneficentiam experta, non nisi admotis jam tandem insignissimæ præsulis machinis absolui potuisset. Fato siquidem debebatur illi, utpote Scholarchæ olim clarissimo, scholarum extruendarum gloria. Nam *Oxonia* juxta ipsius Collegii pomeria, nobile factuum educandorum plantarium posuit, unde prima literarum cunabula juniores ediscant. (quod ille Academiæ Cancellarius si quâ in bonas artes via favire incipiebat radicitus extirpasset, maximi sceleris apud posteros omnes infamiâ se obligasset,) deinde etiam *Wainfleti* alterum erudiendæ pueritiæ gymnasium instituit.

*Epist. Oxon. in
 Coll. Corp. Christi
 in Cantab.*

Prudentiam vide interim & suspice. siquidem initio Collegii cætum Magdalenensem sine scriptâ lege, sine jure certo per multos annos institutum legimus, omniaque arbitrio fundatoris (ut olim in Rep. Rom. à Regibus factum narrat Pomponius) gubernabantur. Postea usu id postulante leges quasdam tulisse nunc has nunc illas, prout opportunum videbatur, novas etiam prioribus adjecisse traditur, atque ita paulatim absolutam Reip. litterariæ formam excogitasse. Cujus fontes & capita quisquis viderit, ut ævo interim suo

Regist. Coll.

nihil.

nihil detrahat, ita quin plurimam etiam majoribus nostris prudentiam diligentiamque adscribat necesse est. Nam *Richardus Foxus*, foelicis memoriae praesul quondam *Wintonienſis*, idemque prudens rerum aestimator, quantum *Waynfleti* inventis tribuerit, non modo hinc in Alvearium suum derivatis ejuldem decretis latis declaravit, nisi diligentissimos mellificandi artifices duos, tanquam primarias apes, recenti examini praefecisset, alterum *Chaimundum*, Collegii nostri Praesidem, & *Morcentum vicepraesidem* alterum: Sed multo etiam magis tacito quodam cultu, & veneratione tam praeclearae fundatae Sodalitatis, Artium Bacchalaureos, & magistros omnes, ceu sedulas quasdam apiculas, ad Philosophiae utriusque rhymum, sacraeque theologiae nectar colligendum huc convolare jussit; quod si per saevitiam pestis, novas sedes quaeritum ab *Oxonio* aliquando abigerentur, tum ad locum aliquem propè *Magdalenenses* si talis commode pro eis provideri posset, illos confidere voluit. Praeterea ne vitio nostro, bonae sanctiones per desuetudinem aliquam abrogentur, (magno, quod necesse est, Collegii cum dispendio & jaeturâ) neve certa, ubi opus esset interpretatio desideretur: idcirco Collegium suum, relique & personas, in fide & clientela Praesulum *Wintoniensium* esse voluit. Te verò, Reverende pater ac domine *Tho. Bilſone*, locum nunc duodecimum ab ipso occupantem, verum patronum & protectorem praecipuum Collegii nostri haetenus experti sumus, indiesque eum te futurum omnes auguramur: quem incredibili studiorum & religionis bono natum esse semper speravimus. Nam quid eruditio, prudentia, pietas, in te uno summæ, simul cum eminente dignitate conjunctae efficere possunt, non tam opinione aliqua, quam praesenti fide omnes colligimus.

Sed enim inter ipsas munificentiae *Gulielmi* nostri laudes, quibus apud omnes hominum ordines gratiam sibi conciliavit, absque flagitio pietas dissimulanda non est: quanto nimirum praestabilius videtur esse, divini numinis cultu quam magnificentiae opibus gloriam quaerere. Itaque reposita apud deum salutis suae non immemor, virtutem nullam non magnopere exercebat. Adeo *Christiane* pietatis studiosus, ut caelestis disciplinae sex consultissimos theologos assidue souteret, quorum oratione & precibus divinam misericordiam sibi conciliaret: Memorque reposita in caelis beatitudinis illius, quam in omnes venturam pronuntiaverat Servator Christus, quotquot erga indigentes pii benignique extiterant, sic erogandis in pauperum usus opibus suis assiduus fuit, ut Eleemosynarium huic muneri perpetuo inservientem apud se haberet; ratus nimirum quod res est, Deum invocanti nemini subventurum, qui invocantem prius pauperem ipse non exaudiverit. Saepius ob eximiam sanctimoniam in penetrale Regium adhibitus, caeteroque Senatu super arduis regni negotiis consilium inituro, Quin abite, (inquit Princeps) ego interim & Cancellarius meus pro salute Reipublicae vota Deo nuncupabimus. Utque futurae immortalitatis meditationi totus posthac incumberet, mausoleum quod mortis nunquam adrepere cessantis ipsum admoneret, condendum curabat. In quo statua supino decubitu insculpta, oculis in caelum contuentibus, manibus supplicantium more tenſis, & effigiem cordis humani completentibus, devotissimi vatis exemplum referre videtur: *Ad te seborva animam meam attolo, Deus mi, in te confido, ne crubeſcam, ne exultent inimici mei de me,*

Arist. ca. 40. lib. 9. hist. animal.

E. lib. 12. Coll. Corp. Chri. cap. 23.

Verba. statuit.

E. Regist. Coll.

In fine statuit.

E. Testamento Fundatoris.

In temple Wintonie. Pal. 25.

me, Semperque de eò apud se cogitans, (de quo nemo nimis, perpauci meditantur satis) humanæ dico vitæ quam brevis tam in horas omnes incertæ, fugi: quarto calendas *Majas* Anno salutis instauratæ. 1486. quasi illud *Ezechia* nuncium divinitus accepisset: *Da præcepta familie tue, nam tu brevi moriturus es, ac non vires*, Nihil prius habuit quam supremam voluntatis suæ sententiam contestari. Ibi vero divinæ sanætimoniæ sapientiæque plena omnia, fuisse ipsum Angelorum quasi consortem, cœlestique beatitudinis, etiam dum in terris agebat participem, propè faciunt ut existimem. Ego (inquit) *ad vitam futuram, ad quam conditus sum, anhelans, cernerisque diem expectationis mee, in hac valle lacrymarum quasi nunc advesperasse, & quod tempus resolutionis pænè jam instat: condo testamentum in hunc modum, &c.* Quot vero quantalique donationes in pios usus erogandas defunctus reliquerit, haud facile fidem adhibuerit, nisi qui ipse in testamento viderit. Nullus fuit in Ecclesia *Winton.* vel in *Monasteriis* suburbanis Monachus aut Monialis, in *Angliæ* Sanctæ Crucis miscellus inops inter religiosos ordo, in urbe parochus aut clericus, in Collegiis *Wiccamiciis* vel suo socius aut scholaris, Denique inter familiares aut domesticos nullus, cui datum aut legatum aliquid non fuerit; ut non mortalem (uti *Gilliam Agrigentinum* dicit Val. maximus) sed propitiæ fortunæ benignum esse sinum diceret; quin abeant (igitur) quo digni sunt nugivenduli quidam leves, qui sic redactum ad summam rerum omnium inopiam illum contendunt fuisse, ut Collegii sui præfecturam, studiosissimè ambire non erubuerit: quando non ex egestate aliqua, sed ex opibus manare necesse sit huiusmodi beneficentiam. Et ne tenuitatis pristinæ conditionem, aut tam copiosæ benignitatis recordationem aliquando ex animo effluere pateretur, hanc beatæ virginis symbolam non ipse modo usurpare solebat, verum parmæ gentiliæ adscribendam curabat. *Qui potens est fecit pro me magna, & sanctum nomen ejus.* Servos complures quos dura gentium constitutio dominio alieno contra naturam subiecisset, libertate donabat. Cum interim nullus ille famæ illecebris, nulloque nominis amplificandi studio delinitus quicquam faciebat: sed ad exaltationem fidei, *Christiane Ecclesiæ* profectum, divini cultus augmentationem, tanquam ad scopum omnia referebat. Nam quanta (bone Deus) verborum suavitate aures meas replent, quibus in ipsâ quasi exacti operis peroratione usus est. *Nostri Collegii Præsidenti & sociis & aliis omnibus commemorantibus in eodem, juxta informationem Christi, tanquam ejus discipulis, divinum obsequium commendamus pacisque ac unitatis sacrum, ac perfectæ vinculum charitatis.* Ingens hoc in Deum pietatis studium proximus honoris & reverentiæ gradus excipit: cui ille præstando ut nunquam deesset, Archipræsulum Cantuariensium inaugurationibus præsentem se exhibere solitus est, id quod sedulo fecisse eum scribit *Mathæus Parkerus*. Quinimo *Thomas Bourchierius* Antistes *Cantuariensis*, ubi ex rescripto Pontificis *Romani* in amplissimum patrum purpuratorum Collegium cooptandus esset, in frequentissimâ præsulum & nobilium coronâ rubrum galerum *Wintoniense* manibus indutum protenus gestabat: id quod utrique perinde fuit honorificum. Sæpe convocatis ad comitia cleri ordinibus, Archiepiscopo iubente, ipsum præfuisse legimus, iis numirum inter cætera, quibus ad repellendos *Scotos* decretum est regi subsidium, quod immunitates & Ecclesiastica jura, leguleiorum calumniis convulsa

*E testament.
Fundatoris.*

*E t testamenti
Fundat.*

Ex Arch. Winton.

E. Statut. Colleg.

In fine Statutorum.

*Parker in vita.
Kemp & Bourchier.*

*Ex lib. To.
Arch. Cant.
Cory. C. G. Cantuariensis.*

Et.

*Ex a. l. s. synodi
Londinensis.*

E. pelle Exitus.

E. pelle Exitus.

*Biblioth. Corp.
Christ. Cantab.*

& labefactata, regio diplomate restaurasset. Jam comitas, humanitas, affabilitas, quanta fuerint, eximii quadam in eum patrum plebisque benevolentia satis declaratur. Sed enim inter hæc omnia liberalitas & magnificentia ex-
plendescabant maxime. Reges ipsos quos ille creditores habuit, fecit debito-
res; nova scilicet ratione inventa, ut à quibus ipse accepisset omnia, vicissim &
illi deberent aliquid. *Emanuel* quendam auratæ militiæ equitem Constanti-
nopolitanum, urbeque expugnatâ profugum, non modo benignissime ipse ac-
cepit, verum etiam ut acerbam hominis fortunam leniret, viginti nummum
aureorum honorario è fisco Regio donavit. Atque ista quum affirmare
potest, non fuisse humani ingenii & perliberalis animi officia, tum demirari
satis nequeo projectam *Gulielmi Botoneri Wyrcestrii* (equestris præsertim ordi-
nis viri) impudentiam: qui quod aureolum *M. Cic.* de Senectute libellum
sermone anglico donasset, eumque sub specie honoris *Fundatori* consecrasset,
ob tam luculentum (si Diis placet) opusculum conqueritur (videte interim
elegantiam hominis) se nullum regardum de Episcopo recepisse; & dignus mea
certe sententia eras cum tuo isto regardo nullam mercedem retulisse, qui vena-
lem nescio quam diligentiam tuam, si emptorem inveniret, prostituisti: & ei
præsertim viro præmiolum aliquod extorquere sperasti; qui ultrò non rogatus
beneficentiam in omnes erogare solitus est. de quo verissime usurpari pos-
sunt illa quæ olim in gratiam *Alexandri Lincolnensis* Epif. decantabantur,

*Qui dare festinans aliis ne danda rogentur,
Quæ nondum dederat nondum se credit habere.*

*E. diario. ejus-
dem Wyrcestri
manuscripto, in
Colleg. Corp.
Christ. Cantab.
servato.
E. Registr. Coll.*

Adèò ab omni partium studio inter alumnos suos vel levissime inchoato alienus
fuit, ut quos litium serendorum reos, aut dicto Præsidis minus audientes se-
mel deprehendisset, tanquam inutiles ramos amputandos censuerit, Epistolæ
formam, ne fides quovismodo vacillet, hanc adtexui.

Right entirely well beloued, We greet you well. It is come
to our knowledge and to our displeasure, that there is
growne a diuision and disoord within our Colledge, wantonly
and vndiscrately for the election of the Doctozs of the Uniberfi-
tie. In case bee, that there bee any person of our Colledge un-
der your rule, that will be seditious wilfull and not conforma-
ble to the aduise and the guiding of you, and of the moze partie
of the Masters of our seyð Colledge, it is to be presumed and of
great likelihood, that such a person is not apt nor disposed ad
conuiuendum. But that such will be troublous and full un-
profitable for my seyð Colledge, giuing greate impediment to
vertue and cunning. Wherefoze whomsoever ye and the moze
partie finde criminous & obstinate, taking wilfully away con-
trary to the moze partie, we command you that then you dis-
charge

charge such person & persons from all manner interest that they haue in our foreseid Colledge. Chist haue you in his guiding. Wrette in our Mannor of Southwaltham the xii of Aprill.

W. B. of Winchester.

Quantum autem industriae operæque posuerit in comparandis utriusque linguae optimis authoribus, quantoque in ea re & quam immanes sumptus fecerit, dum octingenta plus minus librorum thesauro bibliothecam suam instruxerat, (ut ego nihil dicam) res ipsa loquitur. Tantis itaque virtutum dotibus insignitus (& opinione quidem mea, in hoste laudatissimis) quibus stantem subindè resstantemque fortunam moderatus est: simul ipse dum vixit Reipub. commodus fuit, & principibus (licet in diversas partes abeuntibus) non inensus. Nam capitalem illum Angliæ tyrannum, non modo in Collegium suum pertraxit, verum efferatum illius ingenium ita penitus demulsit, ut eruditis studiosorum disputationibus gaudere, & amplis muneribus bene meritos afficere, denique univrsam Magdalenensium coetum vino & pingui ferina donare, haudquaquam gravaretur. Cujus interitu, quum patriam è lupi quasi faucibus ereptam videret, & redditam denuò libertatem, *Waltham* jam agens in gravissimum morbum repentè incidit; qui ubi per artus & medullas in arcem cordis furtim irrepsisset, sic hominem senio & laboribus confectum prorsus debilitavit, ut tertio Iduum Augusti, horâ post meridiem quartâ, majore superstitum damno quam suo, supremum ætatis diem claudens cœlo sit redditus. Hunc vitæ exitum habuit pientissimus Antistes, in extremo senectutis quasi stadio hinc ereptus, vir ad omnia summa natus, postquam annos triginta octo, dies duodecem, provinciam *Wintoniensem* sanctissime administrasset, supremum Cancellarii munus integerrimè obivisset, & extincta factionum semina, confirmatam in Repub. pacem, incomparabili divini numinis beneficio iterum vidisset: elatus est magnâ cum pompâ funeris sepultusque *Wintonia*, juxta *Henricum Beufortium*, cui ipse vivus mortuo successerat. Apparet nescio quid ejus memoriæ sacrum æneis characteribus in sepulchri ambitu descriptum fuisse: verum illud sacrilegorum hominum manus, in ipsas demortui umbras impunè sævientium, nobis per summum scelus jamdiu inviderunt.

E. Regist. Coll.

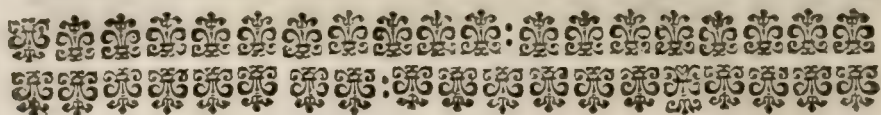
E. Regist. Coll. leg.

E. Regist. Coll.

FINIS.

N

Joan

JOANNIS PICI

*Mirandulæ & Concordiæ Principis V. C. Vita,
per Joannem Franciscum Illust. Principem
Pici Filium conscripta.*

JOannis Pici patruī mei vitam scribere Orfus, præfandum lectoribus imprimis duco, ne aut quod fratris filius, aut quod discipulus fuerim me aliquid in gratiam Blandientium more, dicturum suspicentur. Nihil hic amicitia datum, nihil familia, nihilque beneficiis (quæ maxima profecto in me extiterunt) fictitiâ laude repensum. Tantum quippe ab Adulatione sejuncta est narratio mea, quantum absuit adulandi necessitas, tantumque cavi, ne me, vel mentitum, vel vehementem in laudibus legentes arbitrarentur, si quicquid de ipso conceperam, literis tradidissem, ut illud fuerit fortasse periculum, ne parum potuerint, vel ipsæmet virtutes excelsæ, vel earum assertores coarguere. Quod vel hoc argumento videre licet. Cum plurimæ doctorum nostræ ætatis hominum & ex primoribus quidem elucubratissimæ scriptiones non modo his quæ sumus dicturi, locupletissimum reddiderint testimonium, sed dum uteretur hac luce & postquam eam cum potiore commutavit, in ejus me & morum & doctrinæ præconiis præcelluerint: quarum nonnullas in hujus libri calce post commentationes ipsius adscribi jussi ut firmior testibus, non gentiliis fides adhiberetur. Paternum genus (licet ab Constantino Cæsare per Picum pronepotem, à quo totius familiæ cognomentum memoriæ proditum sit, traxisse primordia) missum facientes, ab ipso tempore nativitatis sumemus initium, tum quod familiæ forsan non minus honoris ille contulerit quam acceperit, tum quod proprias animi dotes reliquaque totius vitæ & obitus seriem præ se ferentia, quæ vel propriis aut auribus, aut oculis hausi, vel ab gravissimis excepi testibus, aperienda duxerim, posthabitisque & stemmate & præclaris aorum facinoribus recensenda.

Anno à partu virginis tertio & sexagesimo supra millesimum & quadringentesimum, Pio secundo Pont: Maximo Ecclesiæ præside, & Federico tertio, habenas imperii Romani moderante, mater Julia, ex nobili Boiardorum familia, Joanni Francisco patri, ultimo eum partu peperit; jam enim Galeotum majorem natu, ex quo sum genitus, & Antonium Mariam, sororesque duas

enixa fuerat, quarum altera, Leonello jam coniugi, Albertum Pium ex Carpi principibus unum edidit, nunc Rodulphi principis Gonzagæ confors : altera Pino Ordelapho Forolivenſi principe, cui jam pridem nupſerat, vita fundito, Montis agani Comiti ſecundas nuptias conceſſit. Prodigium haud parvum ante ipſius ortum apparuit : viſa enim circularis flamma eſt, ſupra parientis matris aſtare cubiculum, moxque euanefcere, fortasſe nobis inſinuans, orbicularis figuræ intellectus perfectione ſimillimum cum futurum, qui inter mortales eadem hora proderetur, univerſoque terræ globo excellentia nominis, circumquaque celebrandum, cujus mens ſemper cœleſtia ignis inſtar petitura eſſet, cujusque ignita eloquia, flammata menti conſona, Deum noſtrum (qui ignis comburens eſt) totis viribus quandoque celebratura : ſed ſtatim obtutibus hominum, ut illa euanuit, occulenda. Legimus quippè doctiſſimorum ſanctiſſimorumque hominum ortus, inſolita quandoque ſigna aut præceſſiſſe, aut ſubſequuta fuiſſe, veluti eorum incunabula infantium ab aliorum cœtu divino nutu ſegregantia, ſummis rebus gerendis natos indicantia. Sic ut omittam reliquos, examen Ambroſii magni ora luſtravit, in eaque introgreſſum eſt, deinde exiens, altiſſimumque volans, ſeque inter nubila condens, paternos, aſpectusque aliorum qui aderant viſus eluſit : quod præſagium Paulinus plurifaciens, ſcriptorum ejus favos nobis indicasſe diſſeruit, qui cœleſtia dona enunciarent, & mentes hominum de terris ad cœlum erigerent.

Forma autem inſigni fuit & liberali, procera & celſa ſtatura, molli carne, venuſta facie, in univerſum, albenſi colore, decentique rubore interſperſa, cæſiis & vigilibus oculis, flavo & inasſectato capillitio, dentibus quoque candidis & æqualibus. Sub matris imperio, ad magiſtros diſciplinæque delatus, ita ardenti animo ſtudia humanitatis excoluit, ut brevi inter Poetas & Oratores tempeſtatis illius præcipuos, nec injuria collocandus eſſet. In diſcendo quidem celerrimus erat, prompto adeo ingenio præditus, ut audita ſemel à recitante carmina, & diſcecto, & retrogrado ordine, mira omnium admiratione recenſeret, tenaciſſimæque retineret memoria, quod cæteris contra evenire ſolet : nam qui celeri ſunt ingenio, natura fieri ſæpè ſolet, ut non multum memoria valeant, qui verò cum labore percipiunt, tenaciores perceptorum evadant. Dum vero quartum & decimum ætatis annum ageret, matris juffu, quæ ſacriſeum initiari vehementer optabat, diſcendi juris pontificii gratia, Bononiam ſe tranſtulit : quod cum biennium deguſtaſſet, meris id inniti traditionibus conſpicatus, alio deſſexit, non tamen abſque bonæ frugis fœtura, quando puer, & quidem tenellus, ex epiſtolis ſummorum Pontificum, quas Decretales vocant, epitomen quandam ſeu breviarium compilaverit, quo omnes conciliſus, quàm fieri potuit, ſanctionum illarum ſententias, concluſit, conſummatis profeſſoribus, opus non tenue. Sed ſecrètarum naturæ rerum cupidus explorator tritas has ſemitas derelinquens, intellectus ſpeculationi Philoſophiæque cum humanæ, tum divinæ, ſe penitus dedit, cujus enanſcendæ gratia non tantum Italiæ, ſed & Galliarum literaria gymnafia perluftrans, celebres doctores tempeſtatis illius, more Platonis & Apollonii ſcrupuloſiſſimè perquirebat, operam adeo indefeſſam ſtudiis illis impendens, ut conſummatus ſimul & Theologus ſimul & Philoſophus imberbis adhuc & eſſet

& haberetur. Jamque septennium apud illos versatus erat quando humanæ laudis & gloriæ cupidus (nondum enim divino amore caluerat, ut palam fiet) Romam migravit, inibique ostentare cupiens, quanta eum à summis foribus in posterum manaret invidia. Nongentas de Dialecticis, & Mathematicis, de naturalibus divinisque rebus quæstiones proposuit: non modo ex Latinorum petitis arculis, Græcorumque excerptas scriniis, sed ex Hebræorum etiam mysteriis erutas, Chaldæorumque arcanis atque Arabum vestigatas. Multa idem de Pythagoræ, Trimegisti & Orphei, prisca & subobscura Philosophia, multa de Cabala, hoc est, Secreta Hebræorum dogmatum receptione (cujus & Origenes & Hilarius ex nostris potissimum comminiscuntur) quæstionibus illis intexuit: multa etiam de naturali Magia, quam non parvo interstitio ab impia & scelestâ separari edocuit, idque multorum testimonio elegantissime comprobavit, nec non duo & septuaginta nova dogmata Physica & Metaphysica propria inventa & meditata, ad quasunque Philosophiæ quæstiones elucidandas accommodata, defuerunt: his novam per numeros Philosophandi institutionem adnexuit, cunctaque simul publicis locis, quò facilius vulgarentur, affixit, pollicitus se soluturum eis impensas qui ex remotis oris disceptandi gratia Romam se contulissent.

Verum obtræctatorum simultate (quæ semper velut ignis alta petit) nunquam efficere potuit, ut dies altercationis præstitueretur, ob hanc causam Romæ annum mansit, quo tempore vitiligatores illi, palam eum, & libero examine non audebant aggredi, sed strophis potius & cuniculis sugillare, clanculariisque telis suffodere, pestifera corrupti invidia (ita enim arbitrati sunt plurimi) conabantur. Livorem hunc, vel hac ratione sibi maximè commovisse existimatum est, quod multi qui vel ambitione fortassis vel auaritia literario negotio diu incubuerant, notam sibi fore autumarent, si juvenis ille aggestis azaorum opibus, multaque doctrina, quasi fertilis ager luxurians, in prima orbis urbe, de naturalibus divinisque rebus, deque multis per plura secula nostris hominibus non accessis, periclitari doctrinam, & ingenium non vereretur, & cum nihil adversus doctrinam verismachinis moliri posse animadverterent, attulisse eosdem in medium tormenta calumniæ tredecimque ex nongentis quæstiones, rectæ fidei suspectas acclamavisse, quibus fortè se junxisse nonnullos, qui quæstiones illas, utpote insuetas eorum auribus, ut piè, ita fortasse parum eruditè, & zelo fidei & prætextu religionis incesserent: quas tamen quæstiones, non pauci, & quidem celebrati Theologiæ doctores ceu pias & mundas prius approbaverant, eisdemque subscripserant: quorum cœtui Bonfranciscus Regiensis Episcopus annumeratus est, vir omnigena doctrina, acerrimoque judicio, & morum gravitate præclarus, qui Romæ ad Pontificem Maximum ea tempestate, pro Ferrariensium duce agebat legatum: adversus tamen eum blaterones illi nihil attentarunt, cum fortè ab eis labefactari ejus famam non posse vererentur, quando quicquid tractasset, correctioni matris Ecclesiæ, & Pontificis submisisset. At is, famæ istæ dispendia non perpeffus, Apologiam edidit, varium certè opus & elegans, multaque, rerum scitu dignarum cognitione refertum. Vigintique tantum noctibus elucubratum, qua editione luce clarius conspici datum est, non tam conclusiones, Catholicos potuisse sensus recipere, quam illos, qui primus adlatraverant insolentiæ & ruditaris.

ditatis coarguendos esse, librumque ipsum, & quæ scripturus erat in posterum matris Ecclesiæ, ejusque præsidis sanctissimo judicio Christianissimi hominis more commisit: id enim vel expresse vel tacite geri oportere, persuasissimum est: quasi illud Augustini proferret: Errare possum, hæreticus esse non possum, quando alterum sit hominis proprium, alterum perversæ & obstinatæ voluntatis.

Sed ubi Innocentius octauus Pontifex Maximus accepit per editionem Apologiæ interpretatas conclusiones illas, quæ prius calumniis infestatæ fuerant in catholicum sensum, & à nota criminis relevatas, referentibusque nonnullis, quibus conclusionum examen demandatum fuerat, decipulas opponi posse fidelibus, si nonnullæ quæstionum illarum (crudè quidem & inexplicite disceptandarum more jacebant) passim vacarentur, libelli lectione, quo continebantur interdixit, quæ omnia per Alexandri sexti Pont. Max. sub quo nunc vivimus diploma, quod, Breve nominant, liquido visuntur, quod cum Apologia ipsa impressoribus tradere exarandum duximus. Verum in ipso Apologiæ calce quod postea Pontifex auctoritate præstitit, quibus ille poterat rationibus antea factitaverat: obsecraverat quippe amicos & inimicos, doctos & indoctos, ut Apologiam legerent, libellum vero ipsum conclusionum inexplicitarum præterirent illectum, quando in eo plurima continerentur quæ non passim vulganda triviis, sed secreto congressu inter doctos & paucos disputanda susceperat, scolasticamque exercitationem, more Academiarum meditatus, multa veterum Philosophorum, Alexandri scilicet & Auerrois aliorumque quàm plurimum impia dogmata proposuisset, quæ semper publice & privatim assererat, professus fuerat, prædicaverat, non minus à veræ rectæque Philosophiæ, quàm à fidei semitis declinare: atque in hunc modum de libello illo nongentarum conclusionum verba faciens, Apologeticum opus conclusit. Qui ergo me oderunt, ideo illa non legant, quia nostra sunt: qui me amant, ideo non legant, quia ex illis quæ mea sunt, cogitare plurima possent, quæ non sunt nostra: cæterum immensâ Dei bonitate, quæ ex malis etiam bona elicit, effectum esse (quemadmodum mihi retulit) judicabat, ut calumnia illa falsò à malevolis irrogata, veros errores corrigeret, eique in tenebris aberranti (ut quantum exorbitasset à tramite veritatis, contueri posset) ceu splendidissimum jubar illucesceret. Prius enim & gloriæ cupidus, & amore vano succensus, muliebribusque illecebris commotus fuerat: fœminarum quippè plurimæ, ob venustatem corporis orisque gratiam, cui doctrina ampliæque divitiæque & generis nobilitas accedebant, in ejus amorem exarserunt, ab quarum studio non abhorrens, parumper via vitæ posthabita, in deliciis defluxerat: verùm similitudo illa experrectus, diffluentem luxu animum retudit, & convertit ad Christum, atque fœminea blandimenta, in supernæ patriæ gaudia commutavit, neglectaque aura gloriæ, quam affectaverat, Dei gloriam & Ecclesiæ utilitatem, tota caput mente perquirere, adeoque mores componere, ut post hac vel inimico judice, comprobari posset. Cumque de ipso gloriosa statim fama, & per vicinas & per remotas oras volitare accepisset, plures ex Philosophis, qui eruditissimi habebantur, ad eum tanquam ad mercaturam bonarum artium (ut inquit Cicero) confluebant, vel ob commovenda literaria certamina, vel quibus inerat rectior mentis sententia, ad audienda tenendaque rectè vivendi salubria.

salubria dogmata, quæ tantò magis expetebantur, quanto ab homine doctissimo & pariter nobilissimo profluebant, qui quandoque devios mollitudinis voluptariæ anfractu seccatus fuerat. Videntur enim ad disciplinam morum, auditorum mentibus inferendam, ea plurimum habere momenti, quæ & suapte natura sint bona, & à præceptore converso ad justitiæ semitas, ex distorto & obliquo libidinum calle, proficiscantur.

Elegiaco carmine amores luserat, quos quinque exaratos libris, religionis causa, ignibus tradidit, multa itidem Rhythmis lusit Hetruscis, quæ pari causa pari gnis absumpsit. Sacras deinde literas ardentissimo studio complexus, statim in templo Deo, ceu frugum primitias, octauum tunc & vigesimum annum agens, de operibus sex dierum Geneseos, & die quietis Heptaplum obtulit, opus quippè & perfectum ingenio, & elaboratum industria, cum sublimibus Philosophorum dogmatis, tum profundissimis nostræ Christiæ Theologiæ mysteriis refertissimum, septemplumque varia enarratione connexum, septenario capitum numero cuilibet septenæ expositioni conserto libri nomini maximè quadrans. Quod tamen ob erutas è naturæ gremio res & difficiles divinarum quætionum evolutiones, atque ob Prophetæ reconditissima sensa sermonisque elegantiam non se passim Philosophiæ & eloquentiæ rudibus offert, sed preciosæ illius & raræ supellestilis usus paucis paratur : quod & ipse animadvertens, in ejusdem Proœmii calce, mentionem de hac re non illepidam fecit. Cùm primùm sacras degustavit literas, non tantùm veram sapientiam, sed & veram eloquentiam, invenisse lætabundus exultabat, multaque ut omittam, ab eo testamenti Novi allata præconia, Pauli epistolas, oratorum omnium scriptionibus eloquentia præstare dicebat. Tullii etiam ipsius Demosthenisque primarii (ut inquit ille) dicendi artificis, lucubrationes nominatim citans, non quod essent, ut illæ calamistris inustæ, & corrasis undique fucis, & cincinnis constipatæ, sed ut veram, solidam, & redolentem, & sapientem eloquentiam, veris sententiis, vera arte suffultam, essentque ut dicam brevius, Aegyptiorum opibus non consulto suffarinatæ. Omnia porrò veteris Legis eloquia, consummatissimæ scientiæ & sapientiæ plena prædicabat, quod & si cum alii, tùm Augustinus in libro de Doctrina Christiana luculenter ostenderit, Septimiusque Tertullianus Eusebius Pamphili, & Cassiodorus affirmant : Grammaticos, Rhetores, Oratores, Philosophosque omnes præcos eloquentiæ & doctrinæ suæ fluentes, ex divinarum Scripturarum fontibus epotasse : ipse tamen aliis id muneris rationibus prosequatur, quarum partem, in Heptapli celebratissimæ exordiis inque ipso secundæ expositionis Proœmio videre operæ precium est. Inter tot juges divinæ legis evolutiones secundo anno ab Heptapli editione, opusculum etiam de Ente & Uno decem capitibus distinctum, absolvit : breve quidem corpore, sed amplum viribus, sed altissimis & Philosophorum dogmatis, & Theologicis sensibus undequaque respersum, quo superius Ente non esse unum, sed sibi invicem respondere, æqualique esse ambitu ostendit, controversiamque super ea re à Platonis Aristotelisque sectatoribus habitam, recensuit, asseverans Academicos illos qui contrarium contenderunt verum Platonis dogma non assequutos, sensumque prorsus communem inter Aristotelem & Platonem de Uno & Ente, sicut & de reliquis in universum, & si verba dissiderent, demonstraturus erat non defuisse :

fuisse: ultimo quoque Operis capite, totam disputationem, ad institutionem vitæ & morum emendationem, non minus ingeniosè convertit. Adversum quod opus Antonius Faventinus, egregius alioquin Philosophus, nonnulla quatuor epistolis objectamenta protulit, quarum tribus ipse respondit, quartæ verò, vel quia fideliter delata non fuit, vel quia ex præscriptis responderi posse putavit, vel alia quapiam de causâ, quæ iusta tamen credenda est, mentionem quod sciverim non habuit, cui nos, postquàm decessit è vita, ne falsâ vel latranti malevolis, vel sinistri aliquid credendi rudibus præberetur occasio, respondendi munus obivimus. Illudque potissimum curavimus, ut ex præcedentibus ipsius sententiis, fuisse magna ex parte responsum monstraremus. Vidimus etiam nonnulla Platonica vernaculo sermone ab eo digesta, quibus multa ad priscorum Theologiam enodandam facientia, multa in ænigmatibus & scirpis abstrusâ sapientum sensâ referantia, deprehenduntur, quæ forsân, majus ocium nasci, Latina reddere tentabimus, ne tanti hominis supereminens doctrina hisce de rebus maximè pervia, quibusque vulgi ante ora feratur.

Hactenus de perfectis lucubrationibus, quas ante mortem emiserat, veluti nuncios & anteambulones præclarorum operum, quæ conceperat, & procudebat. Vetus enim testamentum, interpretamenti jam facibus illuminarat, id ipsum muneris, ut Novo præstaret accinctus, nec eos tantum, quos literarum series ferre poterat sensus, protulerat, sed in his locis, quæ treis alios divinorum eloquiorum proprios latura fuerat, superædificabat, Græcisque & Hebræis exemplaribus nostrorum codicum, discordes sententias conferebat: sed hoc potissimum in ejus mente consitum fuit, hoc de universis propositis, quæ in commentandi genere conceperat, altius insedit, ut aliorum dogmata non adduceret, utpote quæ jam haberentur, legerentur, noscerentur, sed sua prorsus inventa, & meditata dissereret, ut propriis, non alienis facultatibus, famelicæ veritatis animas, pro virili saturaret: Post hæc Hebræo idiomate pollens, de veritate translationis Hieronymi adversus Hebræorum calumnias, libellum edidit, necnon, defensionem pro septuaginta Interpretibus quantum ad Psalmos attinet adversus eosdem, libellum item de Vera temporum supputatione conscripsit. Postremo ad debellandos septem hostes Ecclesiæ animum appulerat, qui enim nec Christo, nec illius paret Ecclesiæ, & quod est sequens, ejus est hostis, aut impius existens, nullum recipit credendum dogma, sive falsis inservit idolis, subque hisce simulacris dæmones adorat, seu Moysaicam perditissimorum Judæorum ritu legem colit, nefandumve Mahometem sequitur, detestandis illius placitis mancipatus: aut Christianam auditu tantum non operibus & mente sincera vitam vivens, Evangelica documenta pervertit, Catholicæque Ecclesiæ non consentiens, obstinato corde recalcitrat, vel non casta fide, sed variis adulterata prophanataque superstitionibus Evangelica suscipit: aut licet solida nitidaque ac constanti fide receperit, operibus adversatur. Hos itaque septem, quasi duces sub quibus reliqui velut gregarii continentur, propriis eorum armis constituendus, ad congressum citaverat, adversus impios Philosophos, qui nullæ religionis jugo colla depressi nullique addicti numini, naturales tantum rationes adorant, eisdem rationibus dimicabat: Veteris testamenti sententiis, propriisq; Judaicæ

scholæ auctoramentis, validissimè contra Hebræos præliabatur, cum Mahumetanis Alcorano nixus pedem contulerat, Idolorum cultores, & multis vulneribus, & vi non multa prostraverat, superstitionibus vanis irretitos, eos præsertim qui divinatricem colunt Astrologiam, & veræ Philosophiæ, & peculiaribus rationibus Astrologorum acriter taxaverat: duodecimque jam libris, & quidem absolutissimis, ex tredecim ad hoc destinatis, eorum deliria insectatus fuerat. Demùm Hydromantiam, Geomantiam, Pyromantiam, Haruspicinam, & cætera id genus inania, sigillatim exploserat. Sed in Prophetantes Astrologos, cuneum ex professo direxerat, totisque viribus Arietem temperaverat, quando eorum dogmatis, futilibus quidem & nullius momenti, superstitiones cæteræ suis erroribus fulcimenta aucupentur, vel inspectæ Geneseos momenta trutinantes, vel in elegendis horis, aut Hexagonos aut Trigonos aspectus (quos benignos vocant) conciliantes, & ejusmodi reliqua quibus nec insanus Orestes accederet. Nec contentus Astrologiam omnem funditus evertisse, ut ostenderet nostri temporis Astrologis Græcæ potissimum linguæ ignaris, Vanissimam omnium professionum Astrologiam, perveris translationibus vaniorem, (si dici potest) effectam. Ptolomæi fructus, quos centiloquium vulgò nuncupant, inter scribendum adversus eosdem quasi aliud agens è Græco in Latinum sermonem vertit, & elegantissima expositione honestavit, quo in libro plura, ut ita dixerim, errata, quàm verba vulgata, illa translatione contineri demonstrat, quam tamen semper in arcanis veluti preciosum thesaurum custodierunt, ejusdem cultores ignavi. De Christi fide perperam sentientes, nec matris Ecclesiæ parentes imperio, quos usitatori vocabulo nominamus Hæreticos, & Novo instrumento, & rationibus egregia objurgatione incessiverat, nonaginta ferè hæreses in propatulo habentur. Verùm ille cuncta rimatus, ducentas invenit, quas sigillatim non modò eliminare, & profligare proposuerat, sed & pariter docere, qua ex parte Philosophiæ non ritè percepta, suos errores traxissent, aut furcillasent. In Christianos postremò, quorum fides sine operibus visitur, vehementer injectus fuerat, necnon diligenter exploraverat, quî fieri posset, ut ignem in meditullio terræ constitutum homines credant, quo perpetuò data sunt poenas damnatorum corpora, cæteraque id genus tam animæ quàm corporis inexcogitata supplicia: immensa quoque deitatis visæ gaudia, quibus animæ corporibus junctæ beantur, atque dictis Ecclesiæ quæ ad credendum compellunt, obaudientes non sint, & nihilominus passim debacchentur in vitia, divitiisque incumbant cumulandis, nihilque minus formidetur ab eis, quàm poenæ, aut affectetur quàm regnum Dei: pro morborum item qualitate idoneam opem admoveere tentabat, tetros scilicet morbos, & suapte natura impuros, acerbis medicaminibus inurere: ea verò vulnera quæ minori insecta malitia depravataque forent cicatricemque obducere desiderarent, lenibus placabilibusque fovere: adeptis verò valetudinem & recidiva metuentibus, saluberrimas potiones, celebrataque antidota præparare. Multa alia opera fuerat exorsus, quibus sperari poterat futurum, ut Philosophiæ studia in universum, eliminatis erroribus, explosaque barbarie reflorescerent.

Inter hæc potissimum Platonis & Aristotelis numerabatur concordia, quam
jam

jam cœptam brevi perfecturus erat, si vita comes paucis adhuc annis superfuisset, ita enim Philosophiam ab incunabulis lactando nutritur, & ad usque nostra tempora perduxerat adultam, ut nostræ tempestatis Philosopho nil amplius aut in Græcis, aut in Latinis, aut in barbaris codicibus desiderandum esset: citasset udum Thaletem, ignitum Heraclitum, circumfusumque atomis Democritum, Orpheus item, & Pythagoras, priscique alii, ejus ope & gratia in Academiam convenissent. Postremo Philosophiæ principes Plato scilicet fabularum velamentis, Mathematicisque involucris constipatus, & Aristoteles vallatus motibus dextra data fidem futuræ amicitiae sanxisset. Inter Auerroim quoque & Auicennam, inter Thomam & Scotum, qui jam diu conflictaverant, si non pacem in universum, in multis tamen impetrasset inducias, quando in eorum pluribus controversiis si quispiam dissidentia verba rimetur attentius & exactius libret, scrupulosiusque vestigans, cutem deferens, introrsum ad imas latebras profunda que penetralia mente pervadat, unionem sensuum indisse paratis pugnantibusque verbis citra ambiguitatem comperiet. Neotericorum turba partim pro meritis, partim pro culpis, & honorata fuisse & taxata.

Totus igitur Deo dicatus, Ecclesiam quibus poterat armis defendebat, atque latitantem (ut ajunt) è Democriti puteo veritatem educebat, & ignorantiae gramen inexpugnabile, quo multorum mentes præfocantur, subnascentelque perniciosas herbas abrumpebat penitus, & detruncabat. Sed mors adveniens, tot tantarumque vigiliarum laborem, & exultæ lucubrationis partum inanem ferè reddidit, hocque potissimum fuit in causa, ut plurimas quanquam magna ex parte exasseatas, dedolatas, imperfectas commentationes dereliquerit, quod scilicet sibi ipsi tantum, non autem nobis scribebat. Nam sicut celeri in commentando ingenio, ita veloci in scribendo manu fuit, & cum antea pulcherrimos literarum characteres delinearet, factum erat, ut ex usu nimiae in commentando velocitatis, vix eorum quæ exarabat capax existeret: huc etiam & illuc scribere solitus erat, vetusta interdum supervenientibus novis obliterans, ea propter exoleta quædam & dispuncta reperit, quædam saltim & vellicatim exarata, omnia denique adeo confusa & inordinata, ut sylvæ aut farragines putarentur. Ex libro septemplici quem Adversus hostes Ecclesiæ prætitulaverat, pars illa, quæ divinaculos Astrologos genethliacosque potissimum infectatur, ab incude (ut dici solet) ad limam perducta fuit, quam non parvo tamen labore, ne mediocri cura, ab exemplari liturato, & penè discerpto deprompsimus: quo in opere summum Philosophum, summum Theologum, summum Oratorem, acerrimum Christi Ecclesiæ propugnatorem, incomparabili præditum ingenio, quod in cunctis ipsius commentationibus cernitur, se demonstrat. Quædam item minutula non tornata adhuc apud me comperi, interpretationem duntaxat Dominicæ orationis, regulasque bene vivendi circiter quinquaginta, breves perfectò nimis & inexplicatas, quas in multa capita, si vixisset, deducturus omnino fuerat. Duas quoque ad Deum Deprecatorias, quarum unam Rhythmis Hetruscis, elegiaco metro alteram, qua gravioribus defatigatum quandoque studiis animum cantando ad lyram mulcere posset, composuerat: primis enim adolescentiæ annis genus omne musicæ artis adeo excolverat, ut

O

excogi-

excogitata per ipsum modulamina, notatæque debitis concentibus harmoniæ celebres haberentur. Plurima quoque in ejus scriniis quanquam inordinata pervidimus, ex quibus tamen utile aliquid præsertim Psalmorum enarrationem compilari posse putaverim. Sed & epistolæ circiter quinquaginta diversis editæ temporibus, tum familiares, tum doctrinales, tum adhortatoriæ emersere unâ cum Oratione, quam Romæ, si disputare contigisset, habiturus fuerat, quæ non tam juvenis quartum & vigesimum annum nondum nati perspicacissimum ingenium, & doctrinam uberrimam redolet (quod & cunctæ ipsius scriptiones faciunt) quàm fertilissimæ ipsius eloquentiæ locupletissimum nobis testimonium præbet.

Stylo quidem valdè probando usus est, semper non ascito, sed ingenuo, multiformi etiam, pro rerum varietate, qui & si totum (ut ajunt) Hocratis Myrothecion consumpserit, mundicie tamen & decore majestatis ornamento servavit. Nam & celebrata illa dicendi genera, quorum tria Gellius, Macrobius quatuor enarrat, ex commentationibus ipsius, nec impendio colliguntur: ibi copiosum, in quo Cicero dominari fertur: breve quod Salustio ascribitur: siccum Frontoni datum: pingue & floridum in quo Plinium & Synmachum lascivisse prodiderunt. At fortè copiam hanc Brutus non vocasset elumbem, nec Salustius immoderatam, siccitatem quoque Frontonis humectatam, Salustii brevitatem elongatam, floridam pinguedinem Plinii latiori in campo deportatam, non difficile recto judicio orator deprehendet. Adde his Livii lacteum fontem, fortè sine Patavinitate (ut ille inquit) adjectis flosculis plurimis Apulei. Verùm non hic in mutuata à Græcis Philosophia se exercuit, non in Atticis noctibus, non in sctis Saturnalibus ad laudandam propè Vergilii Æneidem fabricatis: non in Romana historia, non in mera historia, naturæ altissimis difficilibusque speculatibus vacua, sed in admiranda illa mundi fabrica, in incessendis sacrosanctæ Catholicæ Ecclesiæ hostibus desudavit, in eliminandis Astrologis fatigatus est. In Theologicis quæstionibus excutiendis, in Aristotelis & Platonis concordia laboravit, in enarranda sacra eloquia incubuit, in commonendis & adhortandis amicis navavit operam. Verùm hanc (de qua agimus) eloquentiam tantum aberat ut affectaret, ut eos potius damnaret, qui pigmentata lenocinia scrupulosius exquirentes, omnes ingenii vires in vestigandis vocabulorum originibus accommodabant. Quæ omnia plurimos eò propensius in ejus admirationem convertere, quòd inter eorum literas diu & propensissimè versatus esset, qui Latinas literas eloquentiæ floribus refertas non sunt professi (patiantur hæc æquo animo nimii antiquitatis amatores) nam hæc & si concisus compendiosusque tamen eò fortè veriùs, quò me doctiores, & Hermolaus Barbarus, & Baptista Carmelita, & Marilius Ficinus, & Matthæus Bossus, & plerique alii doctissimi & eloquentissimi viri prodidère, Bibliothecas amplas tam Latinorum, quàm Græcorum incredibili celeritate & perlegit, & excerptit, nullasque (si modò facultas data) commendationes illectas præteriiit. De priscis Ecclesiæ doctoribus tantum cognitionis adeptus fuerat, quantum credere difficile est, etiam in eo, qui in ipsis solum evoluendis totum vitæ tempus consumpssisset: de Neotericis verò Theologis qui eo stylo sunt usi, quem Parisiensem, vulgò nuncupant, tantum judicii apud eum residebat, ut si quis ex impro-

improvisò abstrusam illorum cujuscumque maloque explicitam quæstionem, enucleandam petiisset, tanta ingenii fertilitate adaperiebat, tanta solertia relebat, ut diceres doctoris illius universa dicta, præ oculis & in numero habuisse, cunctasque pari modo familias agnoverat, cunctas schedas excusserat, nec uni illorum sic addictum credas (qui nostris hominibus mos est) ut cæteros aspernaretur. Ipse enim à teneris sic institutus fuit, sic animatus, ut in illis veritatem quæreret, parique honore, quousque illa elucesceret inventa, quoscunque veneretur, privata affectione nudatus. Quid tamen de singulis sentiret, qui in universum famosiores habentur, in Apologiæ Proœmio, cum de barbaris, Græcis, Latinisque Philosophis, proprietates, peculiariæque laudes retulerit, videre datur. Thomam vero Aquinatem quando interloquendum de his Philosophis Theologisve, qui Gallico more disceptando scribere, mentio fieret præ omnibus laudare consueverat, utpote solidiori præ aliis veritatis basi nitentem: eum quoque in Heptaplo nostræ Theologiæ splendorem nominat: de hoc percunctatus creberrimè & à me ipso, idem respondit, nec oppositum suadere cuiquam debent, nonnulla quæ in ejus Apologético continentur disputanda, alioquin Thomæ opinionibus ex professo adversantia, cum juvenis admodum esset, gloriæque tunc cupidus, in urbe celebratissima Gorgiæ Leontini more quascunque tutando partis famam aucuparetur, adde quod ex decem millibus propositionum, tribus tantum, aut quatuor non consentire, sed & adversari id non convincent.

Disceptandi porrò peritissimus fuit, frequentemque & impensissimam operam literariis agonibus, dum ferveret animus, impendit: eo objectante scilicet, Scoti acumen & vigilantiam, Francisci acrimoniam, copiam & multitudinem Areoli deprehendere potuisses, nec deesse nodos illos multiplicibus flexionibus complicitos, nec tam titillantibus argutiis, quàm gravitate subnixos. Eo respondente, Thomæ fortitudinem & robur, Alberti amplitudinem conspexisses. Verum his conflictibus nuncium pridem remiserat, & magis atque magis id muneris in dies perolus fuerat, adeoque detractabat, ut Herculi Estensi Ferrariensium duci, & internunciis, & seipso enixissimè postulanti, ut dum Generalis Prædicatorum fratrum synodus Ferrari celebraretur, disceptare non ægreferret, diu obsequi reluctatus fuerit, multis tamen rogatibus, annuens principi illi, cujus amor in ipsum non mediocris extiterat, morem gessit: unde datum est anibigi solertior ne an eloquentior, doctior an humanior appareret: ex ore quidem disceptantis, talis semper animi patebat alacritas, ut de re comi, & placida potius, quàm subacida & difficili altercari videretur, quapropter qui ab ore pendebant audientes in mirum ejus amorem excitabantur, sed frequens ei adagium inerat: Munus id esse Dialectici, non Philosophi. Aiebat item eas disputationes prodesse, quæ placido animo ad vestigandam perquirendamque veritatem privatis in locis semotisque arbitris, exercebantur: at illas obesse plurimum, quæ in propatulo fiebant, ad ostendendam doctrinam, vel ad captandam vulgi auram, atque imperitorum applausum, vixque posse fieri omnino conſebat, ut honoris cupidini, qua frontivagi illi disputatores exagitantur, inseparabili vinculo annexus non sit, illius cum quo disputatur, desiderium insanix confusioisque, lethale vulnus animæ, venenumque charitatis mortiferum. Latuit eum nihil

omnino, quod pertineret ad captiunculas, cavillasque sophistarum & suiseticas quisquilias, quæ calculationes vocantur: hæ Mathematicæ commentationes sunt, subtilioribus, ne dixerim, an morosioribus excogitationibus naturalibus applicatæ: verum & si in eis esset eruditus, ac ejusmodi scriptiones legisset, quas fortè ad plenum non novit Italia (nulla enim tam invia & innaccessa literarum reperiri poterant, quæ illius vestigio lustrata, abundè explorata non essent) odisse tamen & detestari videbatur, valere meo judicio, earum communem usum animadvertens, ad sociorum parandam infamiam labefactandamque in replicando memoriam, veritati vero inveniendæ, cui indefessam operam navandam arbitrabatur, aut nihil, aut parum conducere, sed ne plura confester, lectoremque detineam, comprehendam brevi. Enicuit aliquis eloquentia, sed inscitia rerum naturæ secretarum dehonestatus est: alius peregrinas linguas, sed universa Philosophorum decreta non calluit: priscorum alius inventa perlegit, non nova dogmata concinnavit: scientiæ ab altero hominum tantum & humanæ gloriæ causa, non Christianæ Reipub. emolumento, & divinæ, & humanæ quæsitæ sunt: Ille vero cuncta hæc pari studio ita complexus fuerat, ut turmatim & coacervatim in eum confluisse viderentur, nec ut multi, qui non aliquo uno excellentes, omnium participes sunt, sed in omnibus usque adeo profecerat scientiis, ut quamlibet ex his in ipso considerasses, eam sibi propriam & peculiarem elegisse judicavisses: hæc quoque eò admirabiliora erant, cum à seipso vi ingenii, & veritatis amore, quasi absque præceptore assequutus esset, ut quasi de seipso, illud quod de se dicebat Epicurus, possimus proferre: Se sibi ipsum scilicet fuisse magistrum. Ad quos mirabiles effectus, tam parvo temporis spacio producidos, quinque ego causas convenisse reperi, incredibile ingenium, tenacissimam memoriam, facultates amplas, quibus ad coëmendos tum nostræ, tum Græcæ, tum barbaræ linguæ libros adiutus est. (septem quippè aureorum nummum millia, retulisse mihi memoria repeto, in asciscendis sibi usque ad diem illam, omnifariæ literaturæ voluminibus, erogasse) jure & infatigabile studium, contemptionem postremo terrenarum rerum. Hunc igitur si prisca illa ætas Laconum tempore protulisset, si Aristoteli credimus, divinum illum virum appellavisset.

Sed virtutes intellectus, jam (ut arbitror) relinquendæ videntur, & nunc præclaræ ejus animæ partes, quæ actiones spectant, prosequendæ, exactissimeque mores in publicum educendi sunt, ut flammatus ipse in Deum animus innotescat, ut erogatæ in egenos divitiæ collaudentur, ut his, qui tandem divinæ legi sunt addicti, referendi gratias, in bonorum omnium auctorem quàm cumulatissimè, paretur occasio. Triennio igitur priusquam diem obiret, ut posthabitis dominandi curis, in alta pace degere posset, securus quo sceptræ caderent, cuncta patrimonialia, quæ Mirandulæ Concordiæque possidebat, hoc est, tertiam partem earum, mihi nescio an dono, an venditione tradidit: quod factum, postea Maximilianus Augustus, qui nobis est Rex & dominus, ut ita dixerim immediatus (neque enim alium tot sæculis quot est exædificata Mirandula atque Concordia, nisi qui successivè in regali imperia live Romanorum throno consideret, recognovimus) Cæsarea liberalitate firmavit: quicquid autem ex hoc negotio pecuniarum acceperat, partim pauperibus

peribus elargitus est, partim in emendis agris, unde & ipse, & ejus familiares alerentur exposuit, nominatimque Corbular, in agro Ferrariensi, multis aureorum millibus nummum sibi comparaverat, multa itidem vasa argentea, preciosasque supellestilis partes in pauperum usus distribuit: mensa mediocri contentus fuit, retinente tamen nonnihil lautitiae prioris, quantum ad fercula, & ad vasa argentea pertineret. Diebus singulis preces ad Deum suis horis effundebat, pauperibus semper si qui occurrerant, pecunias tribuebat, nec eo contentus, Hieronymo Benivenio civi Florentino, literato homini, quem pro magna in ipsum charitate, proque morum integritate dilexit plurimum, demandaverat, ut propriis pecuniis, semper subveniret egenis, nuptum quoque virgines traderet, eique statim ut erogatos nummos, quam primum restituere posset, renunciaret. Id enim muneris ei delegaverat, quo facilius, veluti fido internuncio, pauperum civium calamitates & miseras, quae ipsum latuissent, relevare quiret, dedit & saepius (quod silentio praetereundum non puto) de corpore proprio eleemosynas, scimus plerisque (ut verbis utar Hieronymi) porrexisse egentibus manum, sed carnis voluptate, & illecebris superatos: at ipse propriam carnem diebus illis potissimum, qui Christi cruciatus & mortem nostrae salutis gratia repraesentant, in summi illius beneficii memoriam, delictorumque expiationem caedebat, meisque oculis saepius (cuncta in Dei gloriam redeant) flagellum vidi. Vultu hilari semper erat & placido, adeoque miti natura, ut nunquam se fuisse turbatum, multis etiam audientibus testatus sit: recolo mihi interloquendum dixisse. In nullum eventum (ut res pessime cederent) ira commoveri posse credere: nisi scrinia quaedam deperirent, quibus elucubrationes ejus & vigiliae reconditae stipabantur. Sed cum animadverteret pro Deo Optimo Maximo ejusque Ecclesia laborare, eisdemque omnia opera, studia, actionesque dedicavisse, & id fieri minime posse, nisi aut eo jubente, aut permittente, confidebat se non contristatum iri: o felicem mentem, quae jam nullis posset adversis deprimi, nullis quoque commodis (ut palam fiet) extolli: non illum certe universae Philosophiae peritia, non Hebraeae, non Chaldaeae, Arabicaeque linguae, ultra Latinam & Graecam, cognitio tumidum reddiderant: non etiam amplae divitiae, non generis nobilitas inflaverant, non corporis pulchritudo & elegantia, non magna peccandi licentia in mollem illam, & spatiofam multorum viam revocare poterant. Quid igitur poterat esse tam admirabile, quod illius quiret mentem pervertere? quid, inquam, supra illum esse poterat, qui (ut verbis Senecae utar) supra fortunam erat, cum illam sive secundis flatibus tumidam, sive adversis reflatibus humilem, aliquando contemplerit, ut ejus mens Christo & supernae patriae civibus spirituali glutino copularetur: quod vel hoc argumento liquido percipitur: Quod dum Ecclesiae officia & dignitates, a plerisque nostri temporis (proh dolor) licitatas actionatasque, non paucos videret expetere, flagitare, suspirare, enixissime mercari, ipse a duobus regibus, per internuncios oblatas, testes adfuit gravissimi, testis ego, se sacris initiari nolle respondens, repudiavit. Alter vero quidam, cum seculi dignitates & amplos redditus, se daturum spondidisset, si regem ejus adiret, conspicatus angulum non relinqui in quem se conderet, ademptaque esse cuncta suffugia, tale illi dedit responsum. Ut intelligeret,

intelligeret, se non dignitates aut divitias expetere, sed potiùs, ut Deo & studiis vacare posset, illas neglexisse. Ferrariæ quoque cum ex amicis quidam, Pandulpho Collenutio Pilaurensi, jurisconsulto perspicacis ingenii viro, & multifariæ lectionis, quo amico familiarissimè utebatur, suassent, ut eum adduceret quibuscunque rationibus posset, ad Cardinalatus dignitatem petendam, vel certè si eam Pontifex offerret (quod multis futurum videbatur) amplectendam idque Pandulphus subhæsitans pertentasset, quippè qui non ignarus esset, omnia illum malle, quàm hujusmodi honoribus commisceri, ipse qua erat animi magnitudine, responderi protinus propheticum illud, per epistolam jussit: *Non sunt cogitationes meæ, cogitationes vestrae*, contemplans fortè de bonis Ecclesiæ, quorum pars maxima pauperibus hæreditario jure debetur, magnificos ducere apparatus non oportere. Sanctissimorum item hominum exempla ante oculos posita, Ambrosii scilicet, Augustini, Martini, cæterorumque, qui Episcopatus dignitatem oblatam effugerunt, diuque id muneris antequam obirent, detraxerunt. quid quod & non modò ab Cardinalatu ipso, sed & ab suprema summi pontificii potestate sanctissimum Cælestinum se abdicasse legerat, ipsumque totius Christianæ reipublicæ humeris onus excussisse (onus verè, cum subeuntibus maximum paretur præmium, invitis scilicet & parendi tantùm juvandique gratia illud amplectentibus) persuasissimum erat viro Philosopho, non esse laudis cumulasse divitias, non quæsisse honores, sed renuisse: & umbratilem renuendo gloriam, veram adipisci, quæ semper virtutes, ceu comes individua & assecla comitatur, humanam gloriam vel pro nihilo habebat, aiebatque sapiùs, famam visis non nihil, mortuis minimè profuturam, tantumque propriam æstimasse doctrinam agnovimus, quantum utilitati Ecclesiæ, & eliminandis explodendisque adversis erroribus conducere. Quinetiam ad eam perfectionis metam pervenisse percepimus, ut scilicet parum curaret, si ejus commentationes, non sub proprio nomine publicitus ederentur, dum tamen id ipsum quod sub Pici nomine facturæ fuerant, afferrent hominibus emolumenti, minimumque aliis amplius alicui libris, præterquam Veteri Novoque testamento, ætatisque residuum in eis semper voluendis, consumere statuisse: nisi publica eum stimulare utilitas, cum videret tot, & tanta quæ conceperat, & parturierat passim ab omnibus non efflagitari modo, sed & immatura exigi: minutulumque quantulumcunque devoti, vel seniculi, vel aniculæ affectum in Deum pluris quàm omnem ejus humanarum divinarumque rerum notitiam faciebat. Admonebat sæpissimè familiares inter loquendum, ut admodum adverterent, quantum laborant nutentque mortalia, quamque caducum & fluxum quod vivimus, quam firmum & stabile quod sumus futuri, sive scilicet detrudamur ad inferos, sive sublevemur ad cœlos, hortabaturque ut ad Deum amandum converterent & incitarent mentes, quod opus præponderaret, cuicunque, quam in hac vita habere possemus cognitioni, hoc etiam in libello ipso de Ente & Uno luculentissimè est exequutus: quando ad Angelum Politianum, cui librum nuncupavit, in ipsa disputatione conversus, hæc verba effatus fuerit. Sed vide, mi Angele, quæ nos infania teneat amare Deum dum sumus in corpore, plus possumus quàm vel eloqui, vel cognoscere, amando plus nobis proficimus, minus laboramus, illi magis obsequimur: malumus tamen semper per

per cognitionem nunquàm invenire quod quærimus, quàm amando possidere id quod non amando frustra etiam inveniretur. Illud quoque Divi Francisci (Tantum scit homo, quantum operatur) illius in ore frequens fuerat.

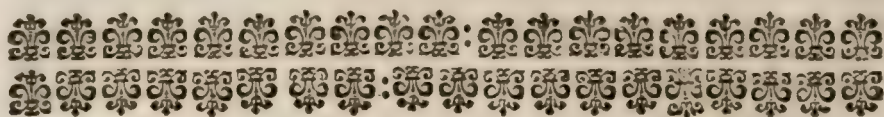
Cæterùm liberalitas sola, in eo modum excessit, tantumque aberat, ut aliquid curæ terrenis rebus apponeret, ut etiam incuriositatis nævo macularetur, ab amicis quoque sæpius admonitum comperimus, ut in totum divitias non contemneret. Asseverantibus id sibi probro dari, cùm vulgatum foret, sive id verum, sive falsum, furti dispensatoribus prabuisse occasionem. Nihilominus mens illa quæ semper contemplandis perscrutandisque totius naturæ consiliis inhærebat, demittere se facile non poterat, ad hæc infima abjectaque pensculanda. Memini dum Ferrariæ cum eo obversarer, obsonatorem pagella quadam oblata expensarum approbationem expetere, quo viso mirabundus extiti, percunctatusque illum, Mentemne ad id quod retroactis temporibus neglexerat, apposuisset, respondit familiaris: Non modo ab eo efflagitasse, sed exegisse, ut id subiret officii, quibus ut morem gereret factitaverat: tantum vero curæ, quantum prius habuisse. Quinetiam dum eius dispensator primarius eum interpellasset, ut ejus pecuniarum, quas per multos annos contractaverat, disputationem fieri juberet, quò securius menti suæ consuleret: atque ejusmodi libros, coràm attulisset, talia eidem verba respondisse percepimus: Scio me quàm sæpissimè abs te & potuisse, & posse fraudari, quapropter liberatione expensarum harum opus non est: si tibi debeo, quamprimum nummos exolvam, si mihi debes vel in præsentia, si potes, vel in posterum, si non adest facultas, debita relue. Amicos verò semper multa indulgentia tractavit, quibuscum hortatoriis ad bene vivendum locutionibus uti solebat. Hominem novi qui dum ejus doctrina fretus & fama, secum loqueretur, & haberetur sermo de moribus, duobus tantum ipse verbis commotum, ut via vitiorum deserta, mores reformaverit. Verba fuerunt ejusmodi: Si Christi mortem, nostri amore perpeffam, præ oculis haberemus, propriam quoque identidem cogitando caveremus à vitiis: Modestiam & comitatem in eos admirabilem exhibuit, quos non à viribus, aut fortuna probatos, sibi devinciendos duxerat, sed à moribus & doctrina: eos tamen qui quantulumcunque pollerent literis, vel saltem bonarum artium studiis, gnavos aptosque inspiceret, diligere consueverat. Similitudo namque amoris est causa, & erga sapientem virum, ut teste Philostrato, Appollonius inquit, affinitas quædam est: scientiam quoque perficere hominem, qua homo est: perfecta vero bonitatem consequi super aliosque probos esse diligendos non ambigitur. Cæterùm nihil ei intolerabilius, quàm (ut verbis Horatii utar) superba civium potentiorum limina, militiam quoque sæculi, & conjugale vinculum, perosus fuerat: interrogatusque inter jocandum. Quid ei ad alterum subeundum onus, ferendumque & necessitate cogente & optione data, levius videretur: hæsitabundus aliquantulum, nutabundusque nec non pauxillum subridens: Conjugium, respondit, cui non tantum esset & servitutis annexum, & periculi quantum militiæ: libertatem enim supra modum dilexerat, quam & natura sic affecta, & Philosophiæ studia suggesserant, vagumque ob id plurimum extitisse illum autumo, nec propriam sibi unquam sedem delegisse: licet Florentiæ sæpius, & Ferrariæ quandoque commora-

retur, quarum alteram civitatem sibi quasi domicilium præstituisse putaverim, quod scilicet in ea, post Bononiam primum literarum studia coluerat, illiusque princeps eum mirifice diligeret, quadamque veluti affinitate conjunctus, utpote ex cujus ego sorore scilicet Blancha Maria Estensi natus sim, nec etiam longè nimis esset a patria, quando triginta tantum passuum millibus ab Mirandula orientem solem versus Ferraria distet: alteram sive aëris amœnitate, sive plurimum amicorum suavitate, sive ingeniorum subtilitate dilexit plurimum, & incoluit, quos inter literarios amore, duos sibi potissimum devinxit: Angelum scilicet Politianum virum Græcè Latineque doctissimum, nec non variarum literarum florum refertum, ac propè vindicem Romanæ linguæ: alterum, Marsilium Ficinum Florentinum, hominem omnifaria literatura redolentem, sed maximum ex his qui nunc viuunt, Platicum: cujus opera in Academicis sibi vendicandis, usus fuerat.

Exterioris latriæ cultus, non multum diligens fuerat, non de eo loquimur, quem observandum præcipit Ecclesia (gestasse hunc quippè præ oculis eum vidimus) sed de his cærimoniis mentionem facimus, quas nonnulli posthabito vero cultu Dei, qui in spiritu & veritate colendus est, prosequuntur, & provehunt: at internis affectibus ferventissimo Deum amore prolequebatur, interdum etiam alacritas illa animi propemodum elanguescebat & decidebat, majori quandoque nixu vires assumens, adeoque in Deum exarsisse illum memini, ut cum Ferrariæ in Pomario quodam de Christi amore colloquentes, longis spaciaremur ambulacris, in ejusmodi verba proruperit. Tibi hæc dixerim, in Arcanis recondito: Opes quæ mihi reliquæ sunt, absolutis consummatisque elucubrationibus quibusdam, egenis elargiar, & crucifixo munitus, exertis nudatisque pedibus, orbem peragrans, per castella, per urbes, Christum prædicabo: accepi postea illum mutavisse propositum, & Prædicatorum ordini se addicere statuisse, interim eorum quæ conceperat operum quæque inchoaverat, maturabat editionem.

Sed M. CCCCLXXXIII. Anno Redemptionis nostræ, dum ipse secundum & trigessimum ætatis annum impleret. Florentiæque moraretur, insidiosissima correptus est febre, quæ adeo in humores & viscera grassata est, ut nullum non medicamentorum genus adhibitum contempserit, eumque omnino naturæ satisfacere, intra tertium decimum diem coegerit. Sed quemadmodum in infirmitate se gesserit, licet eo tempore, ab eo procul essem, narrare tamen non desinam, quæ ab gravissimis testibus, qui aderant, acceperim. Quale illud, cum post sumptum Eucharistiæ sacramentum, sigillum ei Crucifixi Christi offerretur, ut inde plenos amoris haustus, ob ineffabilis illius passionis nostræ salutis gratia memoriam, priusquam exhalaret animam fumere posset, fortissimum duntaxat, adversus quæcunque adversa muni-
 rogantique mox seniori. An firmiter crederet, veram esse illam Dei veri, verique hominis imaginem: qui qua Deus est ante tempus, & ævum ab ipso Patre Deo, cui æqualis in omnibus genitus esset, deque Spiritu sancto, qui & Deus est, ab ipsoque & Patre, quæ tria unum sunt coæternè manente, in utero Mariæ semper Virginis conceptus esset in tempore: qui famem, qui sitim, qui labores, qui æstus, vigilias perpeffus esset, qui demum pro
 contradis

contractis ab Adæ semine sordibus nostris abluendis, proque referenda janua cœli, maxima qua genus humanum charitate complectebatur, preciosissimum sanguinem, & spontè & libentissimè in ara crucis effudisset: cœteraque id genus recenseri quandoque solita: Non modo se credere, sed & certum esse, responderit. Et item illud, cum Alberto Pio sororis filio, quem nominavimus inter hujus vitæ initia, juveni, & ingenio, & bonarum artium studiis & moribus conspicuo, eadem ratione, qua Alexander ex Aphrodisiade, & Themistius in auscultatoriorum librorum Proœmio, fortitudinem è Phycis contemplationibus sumi, contra mortis metum declaravit, quam mox sententiam usurpavit Auerrois, conari inquam Alberto mortis confinia reddere placabiliora, in hunc modum verba reddiderit. Non illa duntaxat ratione pacari animum, non finem mortis cruciatibus poni, sed hac potissimum, quod Dei sui offensis terminus jam poneretur, quando breviusculum vitæ ejus tempus, crebriores in Deum offensas non contenturum arbitraretur. Et illud præterea, quando pluribus ex Prædicatorum collegio probatissimis testibus, & Alberto ipso, paulo antè citato, revelaverit Cœli reginam, ad se nocte adventasse miro fragrantem odore, membraque omnia febre illa contusa, contractaque refovisse seque morti omnino non concessurum promississe, hilari placidoque ore, in strato, dum ægrotaret jacuisse, compertum est, atque inter mortis aculeos, quos sustinebat, quasi cœlos sibi patefactos cerneret loqui solitum, salutantesque omnes, & operam suam, ut moris est, pollicentes blandissimo ab eo sermone & receptos & exosculatos. Ab servis item omnibus, si cui molestus fortè fuisset, ignosci sibi postulasse, certiores facti sumus, quibus anteacto anno testamento caverat, victum aliis & tegumentum dum viverent, aliis pecunias pro meritis erogari. Hæredes Florentini Xenodochei pauperes instituit, eorum duntaxat, quæ moveri non poterant: mobilium vero Antonium Mariam fratrem.

PAULI JOVII DE JOANNE PICO

Mirandula Elogium.

JOANNES Pico Mirandula meritò cognomine Phœnix appellatus est: quòd in eum, Dii superi, supra familiæ claritatem, omnis corporis, ac animi vel rarissima dona contulerint: Mira enim altitudine subtilis ingenii, decora facie, leætissimisque moribus, & incomparabili, quum disputaret, aut scriberet, facundia omnes ejus seculi sapientes in admirationem sui facilè convertit: Gravissimo autem opere, nec dum absoluto, tanta eruditione atque vehementia Astrologos, totius divinationis vanitate confutata, persecutus est, ut subtilium disciplinarum professores à scribendo deteruisse videatur. In Heptaplo autem dum Sacrarum literarum mysteria, divino ore nobis recludit, & in Apologetico gravissimis disciplinarum omnium rationibus proposita ad disputandum, ingenii sui decreta defendit, seipsum doctrina atque memoriæ felicitate supergressus esse videtur. Excessit è vita dignus Cœlo, trium & triginta annorum Juvenis, eo die tam celebri, quàm postea Italiæ maximè funesto, quo Carolus Galliæ Rex octavus Florentiam est ingressus, scilicet, ut tanti funeris luctus, quum sub signis ornatus in pompam externæ gentis exercitus urbem intraret, vel eo inusitato spectaculo, & in tanta receptæ libertatis lætitia, minimè uinceretur.

JOANNES JOVINIANUS PONTANUS, *Lib. Tertio de Fortuna ad A. Colotium Bassum, in Proœmio de Joan. Pico Mirandulæ Comite.*

NEC nos deterrebit Joannes Pico magna tum nobilitate, tum etiam ingenio, ac doctrina vir, qui nuper diruere prorsus syderalem conatus est disciplinam. Cui quo minus ipsi respondeamus, labore eo nos omni liberavit, vir in omni disciplinæ genere clarus, ac perquam acutus, Lucius Bellantius cui ætas nostra multum profectò debet: debituri autem longè amplius posteri, no ad eos tanta hæc indignitas penetra-

ret.

ret. Quid enim indignius, quàm tot seculorum tradita, tot excellentium hominum velle inventa labefacere, & quæ disciplinarum omnium est antiquissima, eam longo post tempore infectari? Videlicet Picus noster (voco eum nostrum, quia magna mecum benevolentia conjunctus fuit, quodque doctissimum quandoque maximè mihi familiarem atque amicum statuo) tractus ipse quidem exemplo est aut Pyrrhonis, qui Phycam & moralem omnem doctrinam evertere conatus est olim: aut Laurentii Vallengis, qui nuper vel decem Predicatorum seriem, ne Dialecticam dicam omnem, ut subrueret quid non tentavit? Hæc Joan. Pontan. loco præfato.

V I T A
REVERENDI PATRIS
F. HIERONYMI
Savonarolæ

ORDINIS FF. PRÆDICATORUM.

*Auctore Illustrissimo Principe D. Joanne Francisco Pico Mirandulæ
Domino & Concordiæ Comite.*

PROOEMIUM.

Vitam HIERONYMI SAVONAROLÆ FERRARIENSIS, viri ætate nostra longè præstantissimi, decreveram jam inde, terris ut mutavit cælum, litterarum mandare monumentis. Facturus enim videbar operæ pretium, si nostris hominibus, quos ab eo rerum gestarum veritas latuit, plurimorum etiam interpolata calumniis id aperirem, unde sibi facillè consulere possint. Idipsum quoque posteritati gratum arbitrabar fore, si rarissimis exemplis daretur occasio, ut excitaretur ad bene beateque vivendum, & pro veritate certandum. Sed cum & multa & dura emerissent impedimenta, distuli ad hoc usque tempus editionem, cui propterea non parva eaque sincerior facta est rerum scribendarum accessio; dum & major & diligentior (longioris beneficio temporis) delectus haberi potuit

potuit eorum, quæ variè à diversis afferebantur. Veritatem sanè quam per me ipsum novi, sequutus sum. Nam cum ipso Hieronymo constitutam habui non vulgarem amicitiam sexennium antequam apud mortales morari desiisset, deinde non auritos tantum testes habere volui sed oculos, eis maximè de rebus quæ & mortem concernebant & miracula: in cæteris verò quæ quasi per manus tradita cognoveram, quantum licuit explorandum statui & mores, & diligentiam ejus qui retulisset. A te qui leges, (si forte meus tibi labor aliquando fuerit usui) repensum id mihi velim, ut in tuis sis ad Deum precibus memor mei, simulque ad ipsum *Hieronimum*, è Mirandula, anno M. D. XXX.

Quod Hieronymo genus, quæ patria, qui parentes, quæ statura.

HIERONYMO paternus avus fuit Michael, patria Patavium, familia Savonarola nobilis, ut hinc ex civitatis portis una cognomen habuerit. Nobilior autem cum esset artis Medicæ professione, Ferrariam ab ejus Principe Nicolao Attestino accitus est, quæ in urbe diu vixit. Nam & sub Leonello ejus filio grandior natus, & sub fratre Borsio (qui primus ex ea familia Ferrariam, Mutinam, & Regium Lepidi titulo Ducis obtinuit, cum inter medendum civibus, tum inter scribendum exteris etiam prodesse sollicitus, in extremo senio diem obiit. Michaëli fuere duo filii, *Joannes*, & *Nicolaus*. Hic ex Bonacorsiorum familia in matrimonium *Helenam* duxit, ex qua præter duas neptes, quinque tulit nepotes, *Hieronimum Albertumque* Medicinæ perdiscendæ operam daturos, tresque alios, quorum duo rei domesticæ curam exercuisse, alium, cui *Maurelio* nomen fuit, sacris primò initiatum, deinde sub Hieronymo fratre, dum floreret, arctioris vinculo degendæ vitæ religatum constat. Virum egregie pium fuisse *Michaelem*, & pauperibus nulla mercede mederi solitum puer audiivi ex *Blanca Attestina* matre, quæ dum virgo esset, sub tutela fratris ejus *Principis Borsii* eo fuerat Medicosa. Natus est Hieronymus undecimo Calend. Octobris, quæ die *Matthæi* Apostoli peraguntur solemnia. Annus is fuit à partu Virginis millesimus quadringentesimus supra quinquagesimum & secundum. Statura fuit penè iusta, sed quæ in parvam potius desineret, quàm in magnam excelleret, erecta tamen & egregia. Cutis color in album subrufumque vergebat: sublimis extrabat frons, grandiusculis per transversum sulcata rugis. Oculi penè caprini, quibus imminebant falcata supercilia pilis conspersa crassioribus. Hinc nasus inter malas turgidulas venustè incurvatus atque ori pleniori paululum impendens vultum honestabat. Subinde prominulum castigato ventri pectus incumbens, & collo ac brachiis cruribusque conveniens ostendebat in totius corporis habitu, sic aptam esse inter se membrorum confessionem, ut nec ea fulcirentur toris, nec macie conficerentur. Ossæ tantum & carne prope modum exemptæ manus, quarum digiti oblongi protendebant ad ungues in acutum. Incessus ita sibi constans, ut modestia simul, & urbana quadam præditus elegantia videretur.

Quæ.

*Quæ Hieronymo puero studia, quale
ingenium, qui mores.*

AVUS *Michal* ut arte Grammatica institueretur *Hieronymus* quoad vixit operam dedit, quo vita functo, tradidit artibus erudiendum: eo quidem consilio ut imitatus avi vestigia, & opibus & gloria familiam pergeret exornare. Addiderat ipse literis & religionis cultum, cui à teneris (ut ajunt) unguiculis adeò se dederat, ut si quando cum ejusdem ætatis pueris ludere congressus esset, paulò post inde digrederetur ad altariola construenda, quamquam pietas ubi aliquatenus adolevit occultebatur quodam quasi velamento literarum, quas sic excoluit, ut spem de se amplam illarum in gymnasio concitaret. Erat Hieronymo intellectus perspicax, erat solertia per rara, judiciumque quod in veritatem ipsam suaptè natura ferebatur. Accedebat huc & jugis lectio, & delectus authorum in versandis Philosophorum Theologorumque monumentis, quibus se totum crediderat, nihil sibi ad ea non legenda modo, sed ediscenda reliqui faciens, nihil ferè temporis ab eis vendicans sibi, nisi dum parcius linguæ vernaculæ & Etruscis rithmis (quibus per id ætatis plurimum oblectabatur) operam daret. Philosophiæ Peripateticæ, (quæ ferè sola eo tempore excolebatur) pro viribus incubuit. Et cum in eo multæ sectæ haberentur, Aquinatis Thomæ Commentarius ad dicebatur, quem assidua contemplatione se perdidicisse referebat, & Latinorum Philosophorum Theologorumque, qui antea scripserant, extare principem. In ipso autem philosophandi munere ducebatur minimè eo impetu, quo feruntur innumeri, qui quem sequi malint Doctorem, non lectione ipsa, sed vulgi opinione deligunt; qui error omnium habetur perniciosissimus in discendo, quandoquidem non juxta voluntatis affectum, sed ex ipsa rerum notitia, non de vaga, quam circumferat vulgus, opinione, sed de percepta perpena que cognitione veritatis rerum sectandarum & opinionum pendere delectum oporteat. Unde illud ab eo sæpius repetitum, vitiari ob id plurimum studia literarum, quod ordine præpostero in auctoris deligendis voluntatem intellectus sequeretur. Mirus erat veritatis amator, eo usque provectus ejus gratia, & in his quos coleret Doctoribus, ut si quid non placeret ingenuè fateretur, quod ætate procedente, sumpto jam Religionis habitu, & claritate nominis ejus sese diffundente multo ostendit apertius: quippe qui audiens Græca quæpiam *Sexti* Philosophi monumenta adservari, in quibus universæ doctrinæ humanitus inventæ essent, ea è Græca transferri in Latinum, paululum antequam moreretur mandaverat, perosus multorum, qui se scire jactabant, ignorantiam. Idque ipsum muneris *Georgio Antonio Vespuccio* utriusque linguæ gnaro qui ex ejus erat sodalitate, delegarat: Volebatque eidem operi *Zenobium* etiam *Acciarolum* utriusque linguæ compotem ejusdemque virum sodalitatibus incumbere, fecissetque votis satis, ni mors ipsum violenta rapuisset. Eatenus verò ducebatur amore veritatis, ut dum maximè floreret, & ingenti gloria quæ diceret, quæ scriberet. circumfer-

rentur,

rentur, cum rogaretur ab amicis quatenus suis sententiis acquiescere audires vellet, non aliter responderit, quam aliorum quorumlibet, demptis iis quæ superno lumine hausta patefaciebat divino munere. Idque mihi tum privatim dixisse memini. Ad Doctorum hominum coronas disputare adolescens consuevit. Unde oriri cœpit opinio, futurum eum magni nominis virum. Nam propter disputandi peritiam & acumen ingenii multos sibi conciliaverat. Non erat facile judicatu, utrum ejus eruditio, morum gravitatem; an hæc doctrinam excelleret, virtutibus hujusmodi sic inter se certantibus, ut ex earum conflictu rarum quoddam, imò uni *Hieronymo* proprium resularet, quando inter eos qui liberalibus artibus vacabant, prodigio par esset, qui Philosophorum literas Christianis virtutibus redimitas profiterentur; quæ tamen, si eis non condiantur, uti gladius in furentis manibus, & hostem persæpè & Dominum etiam jugulant. Consuetudo ei cum aliis perrara, sibi ipsi semper comes. Mos autem fuit spatiandi seorsum, fovendi animi gratia, illudque frequentissimè meditandi, maximam hominum partem laborare stultitia, ob id quod finem, ad quem est nata, aut ignoraret omnio, aut notum non procuraret acquirere. Propterea à populari cœtu & curia abstinebat maximè, atque ab aula Principis *Herculis*, qui *Borsio* fratri successit, abhorrebat, adeò ut non nisi semel totâ vitâ in ejus arcem, quo cives omnes confluebant introierit, totus scilicet veritati contemplandæ mancipatus.

*Causa sumpti Religiosi habitus & Epistola
ad parentes & amicos missa.*

HOC vitæ tenore ad annum usque ætatis secundum & vigesimum servato, cogitare secum cepit, perseverandumne sibi foret in ea vita quam vivebat, an alia potior quærènda: diuque ambigenti ei ac variarum concursu opinionum anxio, nocte per soporem frigidissima quædam aqua in corpus illabitur, ob quam de somno continuo excitatus, animatus est ad novam capeßendam vitam, Deo ita volente, qui animabus eum quàm coporibus mederi malebat, moderabatque in eo jam illecebras carnis; & saluberrimo illo frigore, fervorem ætatis sæpenumero noxium restinguebat: Quare & Christum omnino sequi, & omni humanæ gloriæ nuntium remittere statim constituit: ad quod faciendum non nihil etiam ex sacerdotis cujusdam ex Augustini Eremitarum ordine, quasi divinis stimulis urgebatur. Sed cum nulli religioni earum, quæ à quibusdam Theologis *Factitia* appellantur, (una enim & sola est Christiana religio) quæque vivendi regulæ dicuntur à quibusdam, nulli inquam magis afficeretur quàm ei quæ Fratrum Prædicatorum nuncupatur, tam ob egregiam ejus famam & merita, quàm ob id quod *Thomæ Doctoris* eorum præcipuè placita sectaretur, in hac se militaturum præparat. Sed cum parentes & fratres & amicos omnes id consilii latere voluisset, die eo Aprilis qui & Martyri Georgio sacer est & Ferrariensibus celeberrimus habetur, occupata urbe in spectandis ludis omnifariam, ipse Bononiam pergit, ibique Prædicatorum Fratrum habitum induit. In ipso autem ingrediendæ Religionis

Religionis limine oblitus (idem ut ipse mihi retulit) propositi cuiusdam, quod altè infederat menti, sacrorum ordinum refugiendorum & sacerdotii renuendi, veritus ne de seculo (ut aiebat) in seculum prolaberetur parum distare religioni addictos viros, quibus Fratrum nomen est factum, à cæteris hominibus secularium appellatione signatis existimans, qui literis, Aristoteli & disputationibus plus nimium vacarent. Ipse verò qui versatus in eis, etiam cum honore fuerat, metuebat apprimè, ne crederetur eisdem studiis, & disputandi munere manciparetur, conducibilis sibi fore existimans aut hortum colere, aut tunicas suere, vel quippiam id genus efficere, quod fratres hi qui conversi vulgo dicuntur, consueverunt. Sed huiusmodi sententiæ, cum canobium adiit, profunda eum adeò tenuit oblivio, ut nihil omnino quod ad eam rem faceret, obreperet cordi: Dei ut arbitror decreto, qui eum ad erudiendos populos instituerat, quo factum est ut & comam præcidi & verticem radi & cætera sibi fieri permiserit, quæ consueverant his qui sacris solent initiari. Parentes autem & amicos quos ejus discessus afflixerat, per Epistolam Italica vulgarique lingua conscriptam, & objurgavit simul & consolatus est. Objurgavit quidem, quod molesto id animo tulissent, quod æquissimo alioquin & lætabundo decuerat excepisse, quando se spirituali quam affecutus fuerat dignitate tristabantur, qui si temporariam adeptus fuisset, summa lætitia afficerentur. Consolatus est autem, sperare illis jubens, præstituendum se à Deo hominum animis medicum, dum cuperet ipse corporibus mederi.

De simplicitate Christianæ vitæ quam delegit, & de militibus ad ejus verba conversis.

UT autem eorum quibuscum vivebat fratrum mores & acta diligenter observavit, ea cum antiquis illis vel primitivæ Ecclesiæ viris, vel sanctissimis Ægypti Monachis conferens, non eam esse ipsorum vitam collegit, quam nomen prætenderet, quando nec in eis, præterquam in paucis qui strictissime se addixissent, Christianum decus fulgeret. Alios namque ditandis cœnobiis intentos advertit, alios innumeris vanitatibus implicitos, alios vanis acquirendis literis & Aristoteli magis quam Christo deditos expertus est, & eò quidem molestius hoc illi fuit, quo se ad obeunda eadem munia compellendum timeret. Naturali namque Philosophiæ & Metaphysicæ perdocendæ (quarum peritiam plus ipse nactus fuerat) ipsum addixere. Quod munus ubi per multos annos excoluit, & discipulos complures erudiit, posthabitis disceptationibus vanis & ambitiosa quæstionum subtilitate seposita, Christianæ simplicitati se penitus dedit, eos libros sibi familiares deligens, quorum lectione ad pietatem identidem provocaretur, & divinarum rerum, quarum avidissimus erat, quandam quasi animi saturaret ingluviem. Sed ad id officii quanquam à Cassiano editæ collationes, perscriptæ à D. Hieronymo SS. Patrum vitæ, Augustini Meditationes conduceret, horum tamen contemplatio ad nutriendum animum & ad replendum non satisfaciebat, nisi potiorum sibi

alimoniarum

alimoniam quaſſet. Ea propter ſpirata divinitus eloquia Veteris & Novi Teſtamenti, quibus homines vivere (Chriſto referente) didicerat, comparavit ſibi; & nocturna diurnaſque manu ita verſavit, ut totum fere ſacrorum librorum canonem & memoria teneret, & profundè exactèque (quantum homini licet) intelligeret. Per id tempus & peccatis hominum audiendis, & iis de ſuggeſtu proſtigandis addiſtus eſt; quæ delegata ſibi munera viribus omnibus implere ſatagebat, quanquam illud, ut hoc commodius exequeretur, poſtremis vitæ annis depoſuit, totis ſcilicet viribus ſacris Concionibus vacans. Quibus perorandis, tametiſ & vocis & geſtus gratia, & ſelectu etiam dicendarum rerum in iſtis initiis deſtitueretur, divino tamen munere proficiebat, & non parum multos de ſummis vitiis ad virtutes ſummas avocabat. Nec ſolum quæ de pulpito ad plebem faciebat verba, verum etiam quæ privatim etiam extra ſuggeſtum & populi conventum diſſerebat, vim ſecum Evangelici illius probati ſeminis afferebant. Atque inter cætera quæ ejus linguæ miniſterio Deus omnipotens effecit, illud magnum & admiratione dignum videtur, quod dum Ferraria ſolvens Mantuam concionaturus navicula proficeretur, octoque & decem milites eodem navigio ſimul eandem urbem peterent, ludentibus illis, & obſcæna verba jaſtantibus, poſtulavit ipſe & imprecavit dimidiæ horæ ſpatium verba faciendi; quibus nec dum finitis, undecim ex illis ad ejus pedes provoluti, & ingentia crimina eaſque multis annis inveterata ſaſi ſunt, & eorum ab ipſo veniam ſuppliciter atque cum lachrymis etiam poſtulaverunt.

De divinis citra velamen revelationibus, quarum particeps factus Hieronymus futuras prædixit clades.

PER id tempus divinarum revelationum particeps factus, ingruentes & Italiae & aliis regionibus calamitates ad futuræ renovationem Eccleſiæ prævidit, quamquam non adeo tunc ea extra dubitationem illi paterent, ut omnis ei ambigendi occaſio præriperetur: quod evenit ſi prophetiæ lumen citra velamen humanæ ratiocinationis effulgeat, Etenim adventitio lumine divino partim colluſtrabatur, & ex parte alia caligabat humano, ſed duce ratione in eam inclinabat partem, in quam divina quoque viſa inducebant. Exiſtere namque ſibi videbatur diviniſtæ juſtitiae maiestatem, ut de ſceleſtis hominibus, de iis potiſſimum qui præſunt, pravoque ſubjectos exemplo populos corrumunt, atroces poenæ ſumerentur, cum perditum humanum genus, divina patientia tot ſeculis abuteretur, pariterque eſſent Aſiæ & Africæ populi multis erroribus & ignorantiae tenebris circumvoluti: ſummæ item providentiæ ordinem id poſcere dubio procul arbitrabatur; ſi quidem ab ipſo rerum primordio & conditi orbis incunabulis, mira quædam & imperſcrutabilis divinatorum judiciorum ſeries innotuit, ut ſimul & amabilis clementia & juſtitia tremenda perſpectæ ſint. Sic & humani generis parentem nec ad inferos truſum, nec poena etiam immunem fuiſſe. Sic in libidinis commune crimen, quo terra omnis infecta fuerat, non ſtatim animadverſum, ſed univerſali

fali postea cataclysmo vindicatum. Sic Pharaonis Ægyptii regis impietas non continuo ad internecionem ducta, sed undis demum rubri maris absorpta. Sic nefarii puerorum amores, quibus quinque urbes illæ penitus tabefactæ fuerant, non ex ipso initio suppliciiis affecti, sed igne postea & sulphure deleti. Haud aliter infecto orbi nostris temporibus eventurum rebatur, ubi & virtutes omnes pessum iverant, & scelera universa rerum potiebantur: videbaturque verosimile, ut eorum tandem Deus miseretur, qui tenebris affecti veræ lumen religionis ignorabant; hi vero qui relicta luce sese barathro volentes immergerent, excitarentur sic ut vel clementiæ participes fierent, si modo virtutes, abactis vitiis, amplecti vellent; aut iustitiæ tribunal subirent, si obstinatius fordescerent in scelere, exemploque forent cæteris pravorum vindictæ facinorum. Consentaneum quippe videbatur suam ut Ecclesiam Deus eodem perpendiculo, quo semper usus fuerat, metiretur, & obliquos ejus parietes revocaret ad lineam, monitis primum, deinde flagellis pro scelorum varietate diversis. Pontifices summo astu & dolo, necnon simonica perfidia supremum aucupari sacerdotium dicebantur palam, sic ut nec quisquam id ferè revocaret in dubium. Mox adepti solium, scortis & cynædis eos, auroque coacervando vacare, fama publica circumferebat, atque ad eorum exemplum qui suberant Cardinales & Episcopi sese instituere. Nullus in eis vel modicus Dei cultus, iis eadem vivendi ratio, nullaque religio. Quin etiam ferebatur eorum aliquos Deum non colere, & in fidei nostræ contemptum & contumeliam pleraque spargere: sed & plures eorum qui religiosæ addicti vitæ, ab institutis se laxioribus seceverant, & traditas regulas profitebantur, unde & sibi cognomen usurpaverant, ad hypocrisim dilabebantur. Proinde fervorem illum Christianis debitum non modo in universum repuisse judicabant hi, qui Deum in spiritu & veritate colunt, sed torpuisse penitus & friguisse. Ad hæc Principes tyrannicam vim publicè exercebant, & qui vexabantur, nihilominus rapinis, stupris, sacrilegiis, concussionibus, adulationibus interviebant, ut illud sacrum repeti posset, *non esse*, videlicet, *qui faceret bonum usque ad unum*. Tantis itaque de causis, propter propheticum etiam spiritum quo afflabatur, nonnihil de imminente clade pronuntiare cœpit, quanquam sacrarum literarum involucris tegebat arcana, ut impuros homines a perceptione mysteriorum arceret, veritus ne sanctum canibus traderetur, simul ne visis adhuc ambiguïs deluderetur. Hanc ob causam sæpissime Deo preces fundere, & jejuniis corpus macerare, & flagellis atterere, & alios ad id officii cohortari studuit: quo tandem hæc divinæ clementiæ munere extra dubitationem lucideque manifestarent sibi quæ prius ambiguè & subobscurè monstrabantur. Oranti igitur ipsi & divinas laudes in Ecclesiâ persolventi, dum in divinæ bonitatis contemplatione absorptus esset, isque præsertim versiculus caneretur, *Bonus es tu, & in bonitate tuâ doce me justificationes tuas*: fugatæ à sensu & intellectu omnes tenebræ sunt, & suborta lux, quæ dubitationem omnem de futuris quæ præviderat eventis expulit. Mihi enim hoc privatim narravit, publicè autem sæpenumero dixit, quacumque de futuris prædixerat, non secus (ipsa luce divinitus infusa) vera se comperisse, ac quilibet compos mentis partem omnem suo tanto minorem esse novit, & de re qualibet aut affirmationem aut negationem veram esse oportere.

tere. Proinde cœpit confidentius prædicere futuras clades, & eis veluti quibusdam adminiculis, collabentem & tanquam intermortuum pessimis moribus Christianum orbem instaurandum.

Quibus de causis Florentiam appulerit Hieronymus, ibique quam magna egerit, missusque fuerit ad Regem Carolum VIII. Legatus de Pace.

POST hæc & Angelicis colloquiis monitus, & ab ejus præpositis accersitus, qui Joanni Pico patruo meo hac in re morem gerebant, Florentiam appulit, ubi & Joannis Evangeliste Apocalypsim è Lunari suggestu Florentinæ plebi interpretari exorsus est in sacra æde Sancti Marci Ordinis Prædicatorum. Agebatur tunc annus corporati Verbi octogessimus nonus supra millesimum quadringentesimum, cœpitque tum ea quæ futura præviderat inter exponendum afferre, tametsi eas ipsas quas hausset futurorum notas, citra corticem non proferret, sed velamenti illis Apostolicæ revelationis obtectas daret in vulgus, veritus ne multitudinis partem simpliciore in solito prophetici tonitruum fulgore terreret, duriorum autem & effrenem ad risum & scommata concitaret, ob monstruosam illam persuasionem vulgo multis retrò sæculis inolitam, non esse scilicet postremis hisce temporibus Prophetas viros, neque post Joannem cognomento Baptistam hoc divinæ providentiæ munus in Ecclesiæ visum. Quam quidem opinionem minuti & exiles Philosophi Theologique comprobare ausi sunt, quamquam successu parùm felici. Nam & ab ipsomet propheta, & ab aliis atque etiam à meipso cùm rationibus, tum auctoritatibus editis adhuc opusculis confutati sunt. Prædicabat itaque renovandam siue reformandam Ecclesiam, sed cadendam prius & purgandam flagello gravi, nî poenitentia partes susciperentur. Et quamquam id ipsum ex Apostolico textu decerpere videbatur, non potuit tamen effugere, quin & risus submoveretur ignaris, & invidorum linguæ acuerentur, quas, ubi publicè vitia eorum qui præerant aggressus est persequi, in se atrocissimas expertus est. Appropinquante verò calamitatum tempore apertius aliquid atque illustrius quàm consueverat, de arcanis ipsis deprompsit. Quo factum est, ut ob multiplices in se conflatas calumnias, à cælesti edicto promulgando penitus cessare statuerit, alioque animum convertere pavore quodam humano consternatus. Pristino igitur prænuntiandi munere deposito, objurgandis solum criminibus, virtutibusque suadendis operam dare decreverat; cælesti nihilominus ad idem voce & minis revocatus est. Adduxerat autem jam in eum nonnihil populi fidem, & prædicta nonnullis mors Innocentii VIII. Pontificis, & prævisus ab eo prædictusque Caroli ejus nominis VIII. Gallorum Regis in Italiam adventus, qui jam accelerare ferebatur ad expugnandum Apuliam regnum, & pari voce asseverata Mediceæ familiæ calamitas & ejus potissimum capitis Laurentii. Is cùm eo tempore in republica Florentina princeps esset, & haberetur, sic ut ferè omnia ad ejus nutum agerentur, quamquam

quam sub specie civilis instituti, audissetque *Hieronymum* apertius in tyrannicos usus invehi, eum ut sibi conciliaret multis tentavit; quod ubi frustra cessasse comprehendisset, quinque urbis cives magnæ autoritatis ad eum destinavit, monitos, uti ex sese *Hieronymo* suaderent, ex re esse & Religionis & reipublicæ Florentinæ, ut aliorum more concionaretur, hoc est, in universum, & à futuris rebus prænuntiandis abstineret, nec aggrediretur particulatim res non admodum necessarias.

Hos viros ad se venientes *Hieronymus* prius benignè reprehendit, asseverans non, uti dicebant ipsi, proprio, sed *Laurenti* Medices instinctu locutos. Deinde ejus nomine *Laurentium* monendum adjecit, ut errorum pœniteret, quoniam ipsi, ejusque domui calamitas divinitus imminabat. Tres alios misisse audiavi, non jam opertis, sed apertis *Laurentii* nomine verbis locuturos, quibus palam respondit, se *Florentia* manere, *Laurentium* autem ex ea discedere oportere. Cujus rei memor *Laurentius*, cum æger non multo post temporis jaceret, & proximus morti fieret, *Hieronymum* vocari jussit, virum scilicet intrepidum, & quem nec blanditiis nec ullis artibus à veritate flecti posse comperisset. Quem accersitum (præsto enim affuerat) comiter allocutus rogavit, ut Christiano more peccata ipsius audire vellet, cui facturum se quod peteret annuit, si antequam noxas contractas confiteretur, tria præstaret. Primum fidem habeas oportet, inquit, *Laurenti*: Adest, inquit, Pater. Secundum, restituas opus est, si quæ injustè ablata sunt. Tum ille cogitabundus aliquantulum repressit verba, mox ait, hoc dubio procul efficiam Pater, aut hæredibus efficiendum meis relinquam, si ipse non possim. Tertium adjecit, Libertatem Patriæ restitue, ut in statu pristino Florentina Respublica collocetur. Quibus verbis cum nullum responsum dedisset, paulo post discessit *Hieronymus*, nec multo post *Laurentius* excessit è vita.

Fuga deinde & exilium *Petri Medices Laurentii* filii, & nota *Hieronymo*, & prædicta fuerat, simulque Pisarum à Florentinis futura defectio, quo tempore Rex Gallorum Etruriæ Fines intrasset. Quamobrem cum *Carolus* ipse Florentinorum cervicibus immineret, jam Pisas ingressus. Florentiam inde, deinde Romam petiturus, & Neapolim, potiundi ejus Regni avidus, quo obtento non difficile factu arbitrabatur, se posse ad invadendos Turcas Christiani nominis hostes instructa classe transmeare: tum missus est. *Hieronymus* à Florentina Republica ad *Carolum* Legatus de pace, ut Regis animum & fretum Regni potentia, & ipsius invicto calore excitatum, necnon *Petri Medices* qui ei adversatus fuerat, urbisque vim omnem in ipsum duxerat, offensis iratum, qua erat & sanctitate & prudentia leniret.

Pisas *Hieronymus* accessit, Regi quod volebat persuasit, subindeque Florentiam pacatus venit, ibique cum multa in Florentinos agitantur, *Hieronymi* ingenio & autoritate sedata sunt. Eo ipso tempore quo *Carolus VIII.* Rex Francorum Florentiæ morabatur, divina visa cæpit confidentissime patefacere, ad idque venit ut *Joannis Pici* Patruui mei, viri utique doctrina & ingenio incomparabilis animam, quæ inibi proxime migraverat è corpore purgatorio igne torqueri, multis auditorum millibus (quibus ego tum forte aggregatus fuero) asseveraret. Multa itidem de imminente clade, multa de

Reformatione Ecclesiæ prædicere, multa de Pontificum & Regum vita dicere, multa de iis quæ passurus erat ob prædicatam veritatem prænuntiare divino jussu palam exorsus est.

Quàm admirabilis Hieronymo gratia sacris in concionibus effulserit.

EA autem dicendi gratiâ, quâ scilicet antea distituebatur, ubi ad prædicandas orbis clades, & Ecclesiæ spirituales instaurationem divinis monitis accinctus est, adeo copiosè abundavit, ut à quibus olim auditus fuerat, pro miraculo haberetur: quippe cum ipsa linguæ celeritas, rerum allatarum subtilitas, magnitudoque, & verborum sententiarumque elegantia prodigio par essent. Pronunciabat voce libera & acuta; non servido solum sed ardenti vultu, gestuque venustissimo. Ita verò illabebatur in auditorum aures, immò verò in præcordia, ut attentos eos extra se pene raperet. Et cum vox ipsa nec legentis prorsus esset, nec clamantis, nisi cum effulminaret in crimina, in ea tamen sentiebatur utrumque, neutrum discernebatur. Super eo verba faciente, signa cælitus multa apparuere suo loco referenda: quæ ubi aliquantulum vulgari cepta sunt, tantus in dies singulos per compita plateasque, fiebat populorum concursus, videre hominem affectantium, dum ab Ecclesia quæ *Sancta Reparata* dicitur, in qua sermones habuerat, cænobium S. *Marci* repeteret, ut peregrinis proposita sibi itinera peragentibus, viarum aditus per confertam multitudinem non pateret. Armatis etiam custodiebatur, dum iter faceret, qui se sponte, ipsoque recusante, sæpius offerebant, & ipsum adversus invidos & hostes propriorum laterum & corporum oppositione tueri pollicebantur. Res autem stupore digna existimata est, per complures illum totque continuos annos sic in eodem Prædicationis officio, eadem in urbe functum fuisse.

Quanta Hieronymo auctoritas apud Florentinos: & quibus eos beneficiis cumulaverit.

EA ipsa in urbe duo potissimum procuravit efficienda & impetravit, quæ nullo pacto fieri posse una omnium voce perferebatur. Primum publicè pax inter cives inita est, eò difficillima factu, quò qui sub *Laurentio* & *Petro* vexati fuerant, plurimi vindicare se, & acceptas reponere injurias, mutato rerum statu satagebant. Afferuerant enim sese in libertatem cives *Medicibus* expulsi, cum primum *Carolus* Civitati sese proximum fecit. Deinde instaurata sunt Reipublicæ officia, delapsa prius & ad potentiores devoluta. Neque enim qui *Petro Laurentii* Filio adversati fuerant, æquo ferebant animo, populari instituto gubernari, ambitu enim honorum tenebantur, viderique volebant indignos non esse qui ad *Petri Laurentii*que fastigium ascende-

re non possent. Quibus rebus *Hieronymus* reluctabatur, & rationibus ostendendo non ita debere fieri, & in concionibus publicè asserendo, quod ipse procuraverat de pace omnino futurum esse eo usque, ut in Comitii faba, si qui forte albas darent, in nigras verterentur. Mos enim Florentinis erat, ut fabis nigris uterentur, si suffragari voluissent, albis verò si refragari, contra morem antiquorum, præcipuè Græcorum, qui lapillis atris damnabant reos, albis autem absolvebant, Romani verò literis A, & C, tum absolvebant tum condemnabant, & neutri faventes parti N. & L. utebantur literis: quasi *Non Liqueret*, quod in quæstionem venerat.

Probavit autem eventus (ipsorum etiam adversariorum testimonio) vera esse quæ *Hieronymus* prædixisset, quando hi qui se fabas in pixide albas posuisse certò sciebant, ut adversarentur, nigras inspexisse testabantur, sic ut inviti sese suffragatos agnoscerent. Cumulabat auctoritatem tentatus frustra reditus *Petri Medices*, quem ille neutiquam reversurum in patriam & irritos conatus ejus omnes pronunciaverat.

Pari voce annua spectacula, & equi cursu victoribus more veterum proposita præmia, (quæ tolli posse nemo existimabat) sublatum iri dubio procul asseruerat, idque evenit, quamquam omnes fere in adversum Cives niterentur, albis usi fabis quas nigras inspexissent: Sublatorum spectaculorum causa bene moratis viris gratissima fuit, quoniam eo potissimum die *Joanni Baptiste* sacro luxus civitatis multus effundebatur, multaque subinde accreverat inconditæ plebi semper grata licentia (ex qua proclivis in mala facinora, nec difficilis lapsus) populoque nihil non permittebatur. In hæc enim ut alea ludum & perditos plurimum ritus acerrimè invehebatur.

Alia quoque non parum multa, quæ bene institutæ beneque moratæ Civitati adversantur, tolli penitus enitebatur, & quæ radicitus evellenda nosset, sepe numero prænuntiabat. Difficillimum esset colligere quæ prædixit antequam evenirent. Certè oppugnationem Pisarum, & eo tempore & eis quibus utebatur modis incassum tentari monuit, quod suo etiam loco sumus indicaturi. Sed enim *Maximiliani Cesaris* in vexandis Florentinorum rebus, dum Pisas appulit cum Genuensium classe, Pisanis infructuosum adventum prænunciavit, nec non alia complura, quæ veros exitus invenère, ex quibus maxima illi fides habebatur ad ea quæ monebat de moribus, deque omni sexu ad pietatis regulam & Christianæ Religionis normam instaurando. Proptereaque vitæ instituta adeò in plerisque mutata sunt, ut priorum comparatione morum multi in alios omnino homines evasisse viderentur. Ordines Civitatis sunt seorsum ad normam prisce societatis instaurati, Pueri Christianam simplicitatem edocti servare: cavere à lascivis vestibus, & à supervacaneo cultu, monebant ipsi viros antiquiores, incensi adeò, calore pietatis Christianæ excitarent, in eorumque penetrarent domos, & illicita scelerum raperent. Quorum fervore multitudo ingens excitata, & mirum in modum ad bene beateque vivendum animata est. Fœminæ quas partes corporis minus opertas gerebant velare didicerant, authore *Hieronymo*, castisque actionibus operam dare, illecebras, & malitiæ fomenta depellere; Primiores urbis ab honorum ambitu deterriti, intra fines civibus concessos continere se didicerunt. Pecuniæ vim ingentem pluribus incescit restituendi cupido, qua in re non solum fre-

quentes

quentes erant, sed in pios usus longè profusiores fiebant : adeò ut honestis sanctisque moribus Civitatis facies quodammodo videretur immutata.

Quibus ex causis multiplex invidia in Hieronymum exorta est, deque ipsius constantia & animi tranquillitate.

POSTQUAM autem sanctitatis ejus crevit in universum opinio, crevit & apud multos invidia, atque ex invidia manarunt calumniæ; nam sicuti amicos ob eximiam sibi virtutem complures conciliavit, ita inimicos etiam non parum multos, eadem ratione in se concitavit. Poterat ille quidem universos diligere, ita jubente Christo, ita suadente natura. Poterant & maligni homines suadente Dæmone, strenuum Christi militem persequi, quem odisse plusquam vidisse nonnulli ferebant. Inter omnes vero persecutores Hieronymi hi acerrimi inventi sunt, qui moribus pessimis, & potissimum Ecclesiæ præsidēs quorum vita fœdissima universum orbem fœtore repleverat, Florentinique illi Cives qui usurariæ pravitati obstinatè operam navabant, & vitiorum cœno impensius volutabantur; illorum libidinem avaritiamque, illorum luxus simoniacasque labe infectabatur; publicè privatimque monere solitus, à Babilone (Romam intelligens) fugiendum esse, quoniam illuc & ea confluxissent vitia, quæ fuerunt olim rerum potirentur Romani, atque in Tyberim Sirus Orontes deflueret, & quæ posterioribus etiam seculis aut hominum malitia excogitasset, aut in Christi invidiam malignus dæmon terrarum orbi suggessisset, & ipsam flagitiorum omnium sentinam cloacamque effecisset.

Monachorum, Monacharumque & pene Religiosorum omnium contumelias ob id in se conflaverat, quod tepiditatem eorum (ita enim appellabat) & abusus quam plurimos coarguebat, suorumque Prædicatorum Fratrum calumnias & insidias expertus est, quoniam Congregationem fratrum Etruscā, ab ea quæ Cisalpinam incolit Galliam, segregaverat Pontif. Maximi auctoritate, atque illam divino jussu constituerat. Dabant illi arrogantiae nimiae atque ambitioni, quod maximæ adscribere laudi debebant: siquidem secretionem hanc fecerat, quibus fuerat antea justis etiam de causis instituta, ob varios provinciarum mores, variamque victus rationem ab ambientis aëris & ingeniorum discrimine pendentem. Optabat autem ut eam vivendi normam tenerent sodales, quæ à *Divo Dominico* servata est, & paulò post fratrum omnium consensu, firmata & acceptata fuit. Nonnihil enim aliqui laxioribus habenis percurrere sinebant quod alioquin eorum legibus cautum ipse sciebat ne fieret, præsertim de prædiis possidendis. Cum autem factu hoc longe difficillimum videretur, multique & magni viri primores etiam ordinis totis ei viribus obsisterent, eam prædixit tamen ipse futuram, atque inde ad bene beateque vivendum commoda sequutura. Ad hoc quippe divinis monitis & animatus & impulsus est; selectus enim ad id erat officii, ut emortuum fere vigorem Christianum, & perfectæ vitæ, publico exemplo, & sacri eloquii permulga-

permulgatione revocaret, expurgandamque prius, deinde reformandam Ecclesiam præcineret, ea potissimum in urbe, quæ & præclaris ingeniis sit referta, & quasi in ipso Italiæ meditullio collocata, ut Propheticam videlicet vocem, ipsi Florentini qui negotiationi multiplici & peregrinæ mercaturæ vacant, non solum per Italiam, sed per universum orbem dispergerent.

Quæ delegata sibi divinitus munia quam libentissime obibat, doctrina simul & exemplo, tum discipulos, tum sectatores instituens, nil amicorum elatus laudibus, nihil vituperatione inimicorum commotus, sed per utrasque quasi per vulgatos Syrenarum cantus & per Scilleos latratus auribus cera obductis medius pertransibat, & Crucis vero, non navis fabuloso ligno religatus, procellosæ vitæ hujus æquora perfulcans, ad optatam patriam properabat, ita liber curis, ita sine omni sollicitudine (quamquam & persecutores gladio mortem intentabant, & veneno etiam insidiabantur) ut nihil minus quam de tutela vitæ cogitaret, non ignavia quidem aut stupore, aut contemptu, verum humanæ fortis expensione, meditationeque communis interitus, & contemplatione futuræ gloriæ, ad quam sitibundo pectore sic anhelabat, ut postrema vitæ hora, summe illi esset in votis. Deferebantur sæpe ad eum fallaciæ & doli quos inimici procurabant, jactataque ab eisdem in eum probra & contumeliæ: ad quæ lætus ille aiebat, putare se nil pati ab inimicis posse, ubi tranquillam animi pacem, quam possidebat, nequirent interturbare; quin immo optare (si modo id ita expediret aut commodè fieri posset) per compita plateasque, per fora, per tabernas ire; ut quæ in eum jactabantur maledicta, propriis auribus exciperet.

Quenam Hieronymo esset victus ratio, qui sermo, quæ proloquia.

VICTUS ratio illi cum aliis communis, id magni illius & nunquam satis laudati *Bernardi* pro comperto habens, mirari homines eum solere, qui agit quod non consueverunt cæteri. In ipsa scilicet ratione cibi & potus ac hujusmodi. In vestibus mundities apparebat, ejusdemque in id sanctissimi viri verba repetebat, *Paupertatem sibi placere, non sordes*. Cibo & potu quantum fieri poterat abstinentissimus fuit, quos semper de communi sumebat mensa, nisi cum homines non omnino vulgares Florentiam ad eum visendum accederent. Tum enim hospitum mensæ convivebatur, tametsi gustum ob assiduas contemplationes postremis annis pene omnem amisisset.

Sermo ei familiaris, qui & nullam sanctitatis speciem affectatam prætenderet, & inhortamenta virtutum, vitiorumque detestationem magna cum dulcedine spiritus accederet. Quæ autem sæpissime proferret, & quæ tanquam proloquia libentissime usurparet, hæc fere in universum erant, *Tantum scire homines quantum operarentur*, quod à *Divo Francisco Assisino* (cujus vita vehementissime afficiebatur) prolatum olim memoriæ proditum est; nec id quidem abs re ut opinor, cum ex operibus quæ de charitate procedunt pendeat beatitudo, cujus adeptione sciendi desiderium impletur. *Similem item esse animam*

animam hominis aiebat, ferro, quod in medio duorum magnetum ponitur, quorum supernè unus, aliter infernè collocetur, conandumque esse assidue, ut eum, qui inferius positus est, abdicamus, & ad superiorem illum sublimemque trahamur, terrenis videlicet voluptatibus, quibus sensus illicuntur, & ad inferna trahuntur, omnino posthabitis, hæreamus rebus spiritualibus & invisibilibus, ad quas & facti sumus & divinis monitis invitamur.

Illud quoque, ut à vanæ gloriæ quæstu amicos removeret, solitus erat afferre, Spiritualem cibum hac in parte non differre à corporali, quod sicut hic etiam si suavissimus sit, si laudatissimus, non in ejus tamen qui nutritur naturam evadit universus, sed pars ejus insito calore non omnino concocta modificataque per corpus in excrementa vertitur, & loca petit inferna. Sic & ille similiter, qui tamen si bonitate fultus videatur, & prima fronte cælum petere, parte tamen aliquantula vergit in ima qua veneno gloria præpeditur, ne charitatis calore concoqui possit ex integro, modificarique per corpus & numeris omnibus absolvi.

Ad indagandam quoque veritatem & ad invidias reliquasque affectiones animi pravas effugandas, profatum hoc per sæpe repetebat; Eum qui exquisitissime videre velit, infecta oculorum conspicienda deponere oportere: nam si pura & nitida sint perspicilia, rerum species uti sunt in pupilla recipi: si verò viridia, cerulea, purpurea, cerea, vel fusca fuerint, adulterari quodammodo formas que ex rebus depromuntur, talesque qualia sunt conspicienda videri solent; haud secus evenire intellectui, qui phantasmatibus tanquam speculis quibusdam utitur ad contemplandum: ea, si adventitiis coloribus impermixta fuerint, lucidam in respiciendo & in ratiocinando veritatem patere, nec non tranquillam & congenitam pacem præsentari: si rubedine, fulcedine, viriditate maculata, falli primum spiritualem visum, deinde vitia, contumelias, cades, livorem, tristitiamque suaderi.

Solebat item monere studiosos literarum, ne autores sibi voluntariè deligerent, sed ratione, nec præponendum sibi putarent Aristotelem vel Platonem, vel illum aut alium ex Theologis, quoniam ex nimia affectione, veri judicium inficitur: duce igitur intellectu, non voluntate hujusmodi in rebus utendum esse, ut liberum postea fiat de veritate judicium.

De mira Hieronymi lenitate & amore paupertatis.

VISENDI eum & alloquendi omnibus facultas data est, ut inimicis etiam & persecutoribus aditus non negaretur: qui si quando colloqui cepissent, eorum plerique qui oppugnatores venerant, mox propugnatores facti discedebant, dulcissimo quodam humanitatis & lenitatis vinculo irretiti. Idque nonnullis aliquando contigit, ut ab ejus aspectu se prius non subtraherent, quàm quæcumque in eum maledicta sparsissent, quascunque decipulas moliti fuissent, suapte sponte faterentur: quibus ille nihil succensus, non ignoscebat modò, sed ea mansuetudinis & benignitatis verba rependebat, quibus se ab eis veniam postulare magis quàm præbere videretur. Ea quippe nativa fuit hominis placabilitas, ut nunquam ad acerbam reprehensionem infrendere visus sit, nunquam iracundiâ vocem extollere, nunquam vultum quantum,

quantumvis plurimum lacesitus, indignabundus mutare, In eliminandis vitiis exardescere quidem, sed cum è suggestu verba faciebat ad plebem; communi autem in sermone, pressa potius & leni oratione, verbis simplicibus, quàm aut soluta exaggeratione & impetu, aut exerta voce utebatur. Et quamquam vitia, non homines insequeretur, in ipsis tamen vitiis objurgandis commodius interdum etiam & utilius arbitrabatur, pacato & tranquillo sermone quàm turbulento & exagitato uti, probatos corporum imitatus medicos, qui vulneribus quidem medicamenta interdum admovent caustica & acerrima, adhibentque ferrum & ignem, si fomenta non profint, ægris autem non modo non succensent, verùm & compatiuntur potius, quin aliquando, si conducere putent, blandiuntur. Discipulos suos crebro monebat, sibi à Principum hominum qui omnino Christianè non viverent, cavendum esse commercio, ratus iis qui Christi se Cruci affixissent, divitum & Principum virorum amicitias venenum fore. Quod quidem tantùm aberat, ut ipse non modo servaret, ut & ab affinium consanguineorumque conversatione, posteaquam religionem adiit, enixè caverit. Sed neque unquam curavit, ut & illi opibus juvarentur, quæ non satis etiam ad decentiæ victum suppetebant. Cum enim *Nicholaus* ejus pater vir probus, ex honestis opibus ad modicas, ob crebra vadimonia devenisset, abstinuit etiam vir sapientissimus ab hoc pietatis officio, tum quia divitias illis impedimento fore ad consequendam animi salutem rebatur, mediocritatemque eam quæ in paupertatem declinat conducibiliorem esse, tum etiam quia calumnias in se non parùm multas conflasset, quibus ei officio quod sibi delegatum divinitus fuerat derogatum iri cognosceret eoque magis quod ejus persecutores spargebant in vulgus, quæsisse cum fororibus dotem, à qua sæpe etiam oblata quàm maxime abhorruerat: quandoquidem *Joannes Picus* patruus meus, dum venditis mihi patrimoniiis duo aureorum millia dempsisset ex acervo pecuniæ, ipsamque egenis erogare proposuisset, qua potuit voluntaria propensione *Hieronymum*, quem ad id negotii delegerat, rogavit, ut quadringentos ex eis in dotem fororibus daret quod tunc maturo ipse consilio renuit. Renunciatum tamen *Laurentio Medicis*, qui tunc Florentinam Rempublicam gubernabat, aliisque permultis, persuasisse *Hieronymum Pico* ipsi eadem de causâ, omnia illa ducatorum millia pauperibus distribuenda, ut inde nuptui sorores traderet. Quam quidem rem tantum absuit ut aut cogitaret, aut proponeret, aut acciperet, ut etiam ipse *Joannes Picus* patruus meus, in maximam *Hieronymi* laudem & mihi & aliis retulerit, ut acciperet ab eo nunquam nec rogantem se potuisse impetrare. Voluntariæ paupertatis ardentissimus amator fuit, ad eamque totis præcordiis sitiendam sodales suos identidem hortabatur. Nec secus honoratos habebat Christi servos strictiori addictos religioni, pannosis indutos vestibus & rudibus, ac seculi divites in auro & coccino, servorum etiam cuneis constipatos. Fratrum Sodalium vestes breviores strictioresque aliquando constituit quàm esse consueverant, ad normam eos & exemplum revocans antiquorum, qui pauperrimam (ut ita dixerim) paupertatem docuere. Monuit item, ut à gestandis crepidis abstinerent, superfluas eas existimans, quando earum loco soleas quasdam calceamentis inferere, & commodius foret, & his etiam à quibus victum mendicabant gratius, quos minus quam

fieri poterat vexandos dicebat, exemplo Pauli, qui tametsi victum à Corinthiis jure suo vindicare posset, maluerit tamen scenofactionariam artem exercere, unde sibi ad tolerandam famem provideret.

De Hieronymi mira totius vite puritate, in Dei amorem etiam per extasim propensa, deque miraculis quibusdam.

NULLIS omnino earum rerum, quæ sub lunari machina continentur, intento afficiebatur animo, nec discipulos affici volebat, ut in Deum totis viribus commodius ferri possent, & quo pacto id facile assequerentur nonnullis regulis explicatum reliquit. Idipsumque exemplo prius quam verbo monstravit, siquidem implendæ superiorum voluntati promptissimus fuit, cella sua contentus, nihil doctrina elatus, nihil ob id quod præfideret tumidus, nihil curiositate inquietus, verum calcatis animi pede terrenis omnibus, jugi divinorum meditatione & satur & placidus. Qui si quando vehementius quam oportuerat affectu se rei cuius in inhærere comprehendisset, id à se quanto ocius fieri posset, abjiciebat, etiamsi tale esset ut spirituale magis quam, sive temporarium sive seculare dici posset. Namque & sacros libros, & sanctorum imagines, & quæ etiam in Dei honorem ipse cuderat commentaria, vel quibus suberat, vel discipulis, vel (impetrata venia) amicis tradebat, ne qui totus in Deum ferri animus atque integer esse debet, ad sublunaria isthæc diligenda divisus paulatim procumberet, Integritatem carnis ad extremum custodivit & qui eo pollebant munere, mirifice ab eo diligebantur. Inter omnia verò à quibus caverat vitia, insultus humanæ gloriæ diligenter observabat, simulacrum ob id cranii ex ebore fabrefactum frequenter habebat in manibus, quod attritu digitorum assiduo ferè consumpserat: aiebat enim, ejus aspectu gloriæ vanæ stimulos obtundi; quando & quæ fuerant, suntque, & quæ item futura putarentur hominum capita, horrida falce mortis, quæ humanæ gloriæ flosculos quantumlibet florentes excindit, calvario illi essent evatura similia. Sed & pro ea maxima quæ pollebat augenda fide æneam crucifixi Jesu præ manibus habebat effigiem, aut tunicæ manibus insertam frequenter gerebat: ut si quando (quod futurum expectabat) occideretur, gestu saltem & opere, si linguæ officium interclusum fuisset, Christianam fidem, ipsa exhibita Christi Crucifixi imagine, profiteretur. In orando Deo & frequentissimus & assiduus fuit tantaque in eum animi propensione ferebatur, ut Evangelicum orationis indefessæ decretum se implessè palam faceret. Noctis tempus omne, præter id parum quod somno dabatur, oratio sibi & contemplatio vindicabat. Dies inter publicas & privatas orationes finem accipebat, ea duntaxat ejus parte vix dempta, quæ naturæ necessitati & ordinariis divinorum eloquiorum lectionibus impendebatur: quamquam præpediebatur sæpe amicorum concursu, qui variis de causis hominem consulebant, atque eo veluti internuncio quid esset opus facto, Deum sciscitabantur. Eam namque cum ipso amicitiam ob cordis puritatem & assiduas orationes inierat, ut nihil à Deo sibi, quod non impetrarit, revelari petierit: eo-

que.

que jam devenerat ut per decennium antequam moreretur, nil de sermonibus quos habiturus erat ad populum (tantâ erat in Deum propensione) inciperet cogitare, priusquam id de quo dicturus esset, divinis oraculis erudiretur. Rarissimum quidem donum paucissimisque à Deo concessum : Et quamquam scribit *Areopagita Dionysius*, *Carpum* illum Cretensem Episcopum nunquam consecravisse mysteria, nisi visione propitia præeunte : hoc tamen illi huic homini, ex innumera multitudine munus est commodatum. Rapiebatur in cælum etiam ejus anima persæpe, divinæque Luci adeo copulabatur, ut destitutum sensibilibus officiis corpus velut emortuum relinqueret. Eveniebat hoc illi dum divina faceret ; atque ob eam causam semotis, quantum fieri poterat, arbitris, Dominicum sub altaris Sacramento corpus & sanguinem pertractabat : sed qui lucernam, non sub modio, ut occulatur, verum sub candelabro, ut patefiat ponendam statuit, quandoque in cœtu sodalium fratrum corpore ejus exanime remanente, mente cum ad cælestia gaudia traheretur. Brixia olim dum esset, nocteque ea qua Christi Nativitas præsentatur, cum divinæ laudes in Ecclesia vocibus peragerentur, corpus ejus immobile per quinque horas mansit, sic mente & affectu penitus in Deum absorptus ob sancti Spiritus præsentiam, ut facies ejus magnum lumen emitteret. Exactis enim divinis, qui regressi postea sunt ad finem rei contuendum, se vidisse testati sunt, ipsam *Hieronymi* faciem, extinctis etiam lampadibus noctis tenebras fugavisse, ejusque fulgore Chorum ipsum Ecclesiæ universum illustratum fuisse. Sic me præsentem *Augustinus Morus* Brixienfis, ejusdem professor Ordinis non auritus tantum sed oculatus hujusce rei testis, nostræ Mirandulanæ plebi de pulpito asseveravit. *Silvester* ejus vitæ comes & martyrii confors, roganti mihi de *Hieronymi* sanctitate, atque obsecranti ut occulti quippiam proderet in rerum ejus confirmationem (sciebam enim eum multorum secretorum conscium) affirmavit, columbæ speciem, quæ sancti Spiritus præsentiam gratiamque indicaret, semel atque iterum se vidisse *Hieronymi* humero insidentem, argenteis aureisque coruscantem pennis redimitam, & rostro in aurem ipsius porrecto insusurrantem. Eodem Spiritu sancto revelante, humanarum ille mentium arcana exquisitissima prope perspexit, & plerisque hominibus suorum maculas criminum leniter coarguendo & detexit simul, & ut eas eluerent author extitit. Objurgavit enim ex sodalibus quempiam, & peccata nonnulla sub oculos posuit, quæ ille postea in penitissimis recessibus diu celasse solique Deo nota fuisse confessus est. Sed & Florentinum quoque civem, detecto animi, quod tegebat, ulcere sanavit. Nam licet is divina diu mandata servasset, in id tamen impegerat criminis, quod visam de fenestra venustiorē feminam concupivit, & mente adulterium commisit. Postea verò cum *Hieronymo* per Bibliothecam ambulanti occurrisset, salutatus ab eo statim & reprehensus est, quod non is esset qui pridie fuerat, quo audito ad sacerdotem ille tremebundus confitendi criminis gratia statim cucurrit, & supplex veniam deprecatus est. Dæmones qui vel obsessa corpora vexabant, vel ad hominum terribilia per ædes sancti Marci strepabant, mirum in modum ab aspectu *Hieronymi* formidabant, nec unquam ejus sincere nomen præ rabie exprimebant, sed aut literas invertentes, aut nomen decurtantes, aut in aliud ludicrum alludentes transformabant. Illud maxi-

mè dolebant, magnaue vociferatione conquerebantur, impetrare illum à Deo quæcunque vellet, nec unquam genua ubi ea posuerat levare solitum priusquam voti compos evaderet. Minabantur illi persæpe, sed illico evanescebant, sanctissima quæ in eos effunderet verba subveriti. Eo tempore quo Ethruriæ sodales fratres à Cisalpinis secreverat, dæmonum numerosa cohors, bono quod inde sequi conjectabantur infesta, cœptum præpedire opus molita est: proinde & cœnobii habitatores univerlos molestiis impetere, & terroribus quaterere, quorum insultibus, tum orationibus, tum adjurationibus continuis *Hieronymus* obfisteat, & noctu etiam sanctæ aquæ asperione per monasterium psallens eos à cellis & ædibus abigebat. Sed postquam juvari discipulos *Hieronymi* precibus magis quam lædi suis infestationibus ac umbratilibus bellis animadvertère dæmones, cessandum sibi duxerunt: plus tamen in *Hieronymum* conaminum, quo poterant impetu molientes, cui & noctis intempestæ silentio consuetum dum iter arriperet, & cellas omnes psalmis & aquæ sacræ guttis seu propugnaculis armaret, sic densarunt aërem (mihi postea sicut ipse retulit) ulterius ut sibi facultas omnino per cœnobium incedendi præclusa videretur; hisque sint illi verbis interminati. Quot tibi malorum acervas & quæris; Nos in te namque tot & tanta concitabimus ut sustinere non valeas. Ad quæ lætus ille respondit, quæcumque vellent pararent & exerent, horum nihil se formidare, quia *adjutorium ejus in nomine Domini qui fecit calum & terram.*

Tanta erat ejus animi puritas, ut semper eadem polleret lætitia, sive à dæmoniis tentatus, sive à pessimis hominibus molestiis affectus, sive à carne vexatus: Convenereque omnes qui mecum eo familiariter utebantur, nihil in ejus conversatione mirabilius ea videri pace, quam & corde gestabat & vultu prætendebat. Quæ quidem inter omnifarias procellas secunda semper & immobilis perseveravit, eademque cum illa fuit aut illius certe particeps quam Christus Apostolis dedit & mundus dare non potest: nihil enim in ea momentanei, nihil perituri, imò iisdem omnino spretis, in æterna illa & semper mansura quiete sui radices amoris fixerat. Proinde meritò pax illa florebat. Nam qui res fluxas amat, disluit & ipse animo, momentisque mutatur: qui verò stabilioribus rebus affectu inhæret, fluxis calcatis omnibus, ab omni motus & temporis injuria, mente liber æternitatem ipsam assequitur, & felicitati futuræ initiatur. Quandoquidem ea est amoris conditio, ut res natura ipsa discretas colligat, uniatque, adeò ut amantem in amatum ipsum quoad fieri potest planè transformet. Quapropter ibi esse quemque ubi desiderium ejus est, & receptum jam ab antiquitate, & divinis etiam atque humanis libris extra omnem controversiam confirmatum est adagium.

*De Commentariis, libris, opusculis, Epistolis, ab Hieronymo
compositis atque editis.*

SED etsi tot & tantis, ut diximus, occupationibus detineretur *Hieronymus*, eo tamen non destitit, quin & suo & posteritatis seculo, non tam exemplis vitæ quàm literarum monumentis opem ferre niteretur. Multa namque varii generis latina lingua composuit: nonnulla quoque italico idiomate tam prosa quàm versu, ex omnibus autem quæ unquam cuderit operibus, præcipuum id certe fuit quod in probationem Christianæ fidei editum quatuor distinctum libris, *Triumphus Crucis* inscribitur, atque ceteris præponendum, non tantum stilo, qui certè cæteris eruditior est, sed & ipsa, quam tractat, materia. Proximum & illud huic existimo rerum utilitate, cui *De vita simplicitate* titulum fecit, quinque libellis exaratum, in quo certissimum est ea contineri omnia, quæ ad bene beateque vivendum homini Christiano judicantur utilia; sed & illud, cui titulus *Solatium itineris mei* nihilo inferius, si ejus & doctrina & subtilitas probè spectetur: quanquam illius materia plurima sui parte duobus quæ recensuimus superioribus voluminibus pertractata sit. Ad hæc vili quæ sibi divinitus offerebantur scriptis mandata, uno complexus est libro, cui titulus est *Revelationum compendium*, in quem insipienter invehctus est quidam *Samuel Cassinensis* ex ordine Minorum, qui vulgo Zoccolanti dicuntur libello proprio & peculiari, quem vix in publicum datum inita defensione *Hieronymi* confutandum suscepi, defensionemque illius inscripsi *Hieronymo Tornelio* Præfidi ordinis Minorum. Opusculum item edidit, quo illi erudirentur qui & audiendis peccatis & impertiendo poenitentiae Sacramento præsumunt: quod *Manuale confessionum* vocavit, ex aliorum opinione magna ex parte confectum. Librum quoque in defensionem fratrum sodalium, qui sub *Ethrusca* Congregatione degebant, instituit, ob Summi Pontificis *Alexandri VI.* molestiam, qui laxioris vitæ fratribus in ea quæ Romana dicebatur congregatione degentibus miscere modis omnibus volebat eos, qui sub auspiciis *Hieronymi* sacris, & disciplina militabant. Cui nusquam voluit acquiescere Hieronymus reunionem illam & Dei contrariam voluntati & in proximum charitati protestatus. Quam ob causam in *Hieronymum* magna est conflata calumnia & anathematis irrogata sententia: minas autem ille non est veritus, Pontifice rem minime iustam & sacris literis adversam procurante. Namque is, ubi crescere Christianum vigorem animadvertit, suffragarique bonos viros undequaque Hieronymo tam in ipsum Pontificem, quam in cæteros Romanæ Curie vitiis immanibus implicitos, divinis armis palam ferocienti paratas illi cohonestare fategit insidias. Volebat igitur, ex *Ethrusca* atque *Romana* quam nuper in id crexerat congregatione una hoc prætextu coalesceret; quæque sub *Hieronymo* merebatur *Ethrusca*, aliam quæ desertoribus plena erat reformaret: Cui Hieronymus, & malis bonos inquinari non sustinens, præterquam quod ad se unum res illa non pertineret, ad sanguinem usque restitit, sciens his non religionis zelum & incrementum, sed suorum quæri discipulorum populationem & exterminium, qui sub iugo

pravorum.

pravorum præsidum sic attererentur & à reprehendis emendandisque criminibus eorum ipse iussis & minis & carceribus arceretur : Eam autem sententiam Pontificis vanam, irritam, nullius roboris & momenti, ipsemet in suis ad populum sermonibus multis rationibus ostendit. Ego quoque duobus libris editis, quibus titulum feci *De injusta excommunicatione* idipsum monstrare curavi. Extat & ejus liber, cui *de Prophetica veritate* titulus est, in multas distinctus disputationes, sub mysticis vocabulis divinatorum munerum exactus. Extant & *Epitomata in naturalem moralemque Philosophiam* confecta. Extant & *decem libelli de Dialectica* scripti more pene Mathematico, posteaquam centum questiunculas brevissimas de eadem facultate composuit ; opus item *de Poetis* edidit, idque, ut ipse dixit, *Joannis Pici* Patruï mei rogatu, ad retundendam quorundam in Poetis gentium colendis nimiam curam, quamquam ipsimet *Hieronymo* sacra placebant poemata, hoc est quæ pura sinceraque essent, nil superstitionis immixtum haberent, nisi inter confutandum aut obijciendum, ut nostra magis, hoc est Christiana religio refulgeat, licet hujusmodi carminum scriptoribus appellatio Theologi verius congruat quàm poetæ : Quin nec ipse dedignabatur cudere carmina. Edidit enim quandoque *Rithmos* religione fretos, lingua vernacula, quorum multi extant & decantantur. Commentationes præterea plurimas in sacra eloquia perscripsit. In mundi *Genesim* à Moïse narratam, In eandem *Genesim* sparsim complura. In partem libri *Levitici*, In *Psalterium Davidicum* cursim & paucis, sed in nonnullos psalmorum ampliter, In eum præsertim cujus initium. *Qui regis Israel intende*. Quinquagesimum quoque psalmum dum esset in vinculis absque ullo librorum adminiculo, imò omni corporis vexatione & mentis angustia jactatus latissimè interpretatus est. Explanavit item quinque versiculos ejus psalmi cui principium est. *In te Domine speravi non confundar in aeternum*. Ad hæc commentarios cudit in *Solomonis Cantica* brevissimos, & stilo quasi laconico exaratos. In *Hieremia Threnos* etiam, quæ *Lamentationes* à nobis dicuntur. Sed & *Quadruplicem Dominice orationis expositionem* perfecit, & quæ fieri commodo possit simul edocuit, ut ex lectione ad orationem, ex eaque ad meditationem & contemplationem ascenderemus. *Job* quoque librum interpretari aggressus, at in quinto & decimo capite ejusdem variis distentis occupationibus desit, quæ impedimento etiam fuere ne cœptam *Evangeliorum interpretationem* absolveret. Adde *Conclusiones* perbreves Pontificiorum decretorum, quæ exposuit, ac *Expositionem exactam in Gradus Bonaventurae Ordinis Minorum*, quibus ad perfectionem vitæ spiritualis ascenditur, quam *Agamemnonis Bononiensis* rogatu edidit. *Questiones* etiam plurimas, tum *Philosophicas*, tum *Theologicas* terminatas reliquit vario argumento ; nec non *bene vivendi Regulas* complures extruxit. Simul & *Epistolas* complures scripsit variis de causis : & hæc quidem omnia Latina lingua ad meam notitiam pervenere, quamquam & multa alia extare, ab his qui videre, perdidici. Quæ autem vernacula lingua Italica perscripserit hæc fere habentur. Liber *de Christi amore*. Liber *de oratione*, alius *In mentalis orationis defensionem*. Tractatus unus *de Humilitate*. Alius *De sacrificio Missæ & mysteriis ejus*, alius quo *Decem præcepta divina* explicantur. Opusculum *De viduali vita*. Aliud opus *Contra divinatricem Astrologiam*, quod ex *Joannis Pici* Patruï mei disputationibus

onibus collegit. Idque in ejus ipse procemio præfatur. *Ad Sacerdotes item & Clericos* themate ex Levitico sumpto *Monitorium* opus quod pro eorum vitæ norma haberi potest. Sed & *Regula ad Religiosos viros exhortatoria & monitoria*. *Epistole* non parum multæ spectantur, quarum præcipua est ea quam ad *Magdalenam* sororem meam cenobium Virginum sub sanctæ Claræ Regula jamjam ingressuram, rogatu meo conscripsit. Quæ circum tria quæ vocant essentialia Religiosorum vota diligentissimè versatur. Scripsit & *Expositionem salutationis Angelicæ ad Virginem Christi matrem*. Et spirituale adversus corporalem pestilentiam antidotum confecit. Et *Hymnos* cecinit carmine Italo, *Laudes* vulgus appellat. *Crucis* præterea. *Triumphum & Revelationum compendium* quæ Latino sermone prius ediderat, vernacula etiam lingua exaravit, ad eorum utilitatem qui Latinas literas ignorant. Extant & *Sermonum* eorum quos habebat ad populum nonnulla volumina, quæ formis excusa sunt, & in publicam data utilitatem: & de suggestu pronunciantis ab ore notarii velocissimi calamo & opera excepta sunt, & pro miraculo est habitum potuisse quemquam scribentem manu, viri linguam tam velociter & servide differentis immo fulminantis assequi.

Laudes prædictorum operum Hieronymi summatim attinguntur.

CONARER lectoribus librorum hujusmodi utilitatem pandere ni verer in re tam aperta verba prodigere: Illud duntaxat proferam, præter Philosophorum, præter *Thoma Aquinatis* Theologica dogmata, præter proprias in utraque facultate non parum nobiles inventiones, quibus ejus referti sunt libri, tria etiam hæc in eis peculiariter nec laudata satis plurimum elucere; maximum scilicet fidei lumen, clarissimum prophetiæ jubar, ardentissimamque in Deum hominesque charitatem. Tria quoque alia, in quorum singulis insignes etiam excelluisse viros, magno semper est honori datum, in eo uno simul egregiè fuere collecta, hoc est partis rationalis irascentiæ & concupiscentiæ munia, peculiari quodam modo fullere, cum tamen laudi non modicæ sit *Augustino* datum, & *Thoma*, quod in ea quæ rationalis est parte fuerint eminentes; *Hieronymo* & *Ambrosio* quod irascentiæ; *Gregorio* & *Bernardo* quod concupiscentiæ facultatem exornaverint. Primi ordinis viri veritatis contemplatione celebres habiti: Secundi, criminum offores & expulsores egregii: Tertii, præcellentes divini bonitatis dulcedinisque scrutatores. Et quamquam propriæ virtutes hæc, quas recensuimus, in antiquioribus illis, communes non excluderint, *Hieronymi* tamen *Opera* scorsim, hæc & specialiter, simulque omnia quæcunque alia complexi videntur egregiè: quæ tanta facilitate explicuit, tantaque dexteritate protulit, ut horum in quolibet tam summus habeatur ac si uno tantum consummatissimus toto vitæ tempore laborasset. Illud filere noluerim, de probationibus fidei quas meditatus est, memoriæque mandavit, si periculum fiat, facili inventum iri, nec tot nec tales unquam superioribus sæculis excogitatas. Prophetica vero

verò munia novo illum & eminenti modo tractasse, constat, utque prioribus, sic & nostro huic corrupto etiam congruere seculo ostendisse, quod hominum pars maxima humanæ ignorantie caliginem, luce divinæ scientiæ fulgentiorem autemet. Dei autem proximique charitatem notum est eum sic excoluisse, atque sic in ea maximè succentos homines inflammasse, ut hoc longè lateque serpat adhuc incendium: tam vividus erat ignis, adeo & illius cordis & oris & calami foliis exagitatus est.

De proposito ignis periculo super concertatione rerum Hieronymi.

CÆTERUM perseverante in eum malevolorum civium rabie, quæ Pontificis invidia creverat *Franciscus* quidam *Apulus* ex Minorum Ordine, qui *Zoccolanti* vulgo nuncupatur, tunc Florentiæ in eorum sanctæ Crucis templo concionabatur: Pontificis pollicitationibus (ut creditum est) animatus, *Dominicum Piscensem* calumniis impetere cepit, quem sibi *Hieronymus* sacris habendis Concionibus subrogarat, atque ob eam præcipue causam, quod ad populum verba faciens, pro veritate doctrinæ *Hieronymi*, ac Prophetiæ, nec non pro asserenda anathematis irrogati vanitate, igni sese expositurum obtulerat, si quis ex adverso periculum subire voluisset. Res hæc à *Dominico* ne fieret sacris canonibus cautum prima fronte videbatur, ob id quod vulgaris probationis prohibitum aliquando videretur à Canonibus experimentum: animadversum tamen ab eruditis est longo hanc ab ea distare intervallo: quin observatum, hunc veritatis manifestandæ modum olim in Ecclesiâ usui fuisse receptum, cum ab *Heleno* Heliopoleos antistite, qui ad abolendam hæresim impeterritus insilivit in ignem, & evasit incolumis: tum à *Coprete* sanctissimo Monacho, qui ad confutandam Manichæorum hæresim non solum ardentissimum ignem transivit, sed in eo dimidia hora illæsus omnino perstitit: tum etiam in ipsa civitate Florentiæ per *Joannem Gualbertum* virum sanctissimum, id posse fieri confirmatum; quandoquidem ob pellendum è sede Florentinum quendam Episcopum, qui labe simoniaca pollutus erat, quod contradiceretur ex adverso, & negaretur illius esse criminis Antistitem inquinatum, in veritatis ipse testimonium, fecit ut unus è suis Monachis ignis rogam passibus pertransiret. At majoris momenti esse quæ à *Hieronymo* dicebantur, asseriebant; quandoquidem non ad unius urbis solum sed ad orbis universi pacem felicitatemque pertinerent; nec ob unum duntaxat crimen, quo Florentinus unus afficiebatur Episcopus, sed ob universa quæ & Pontificem Maximum & reliquos fere omnes cum Ecclesiæ præsides, tum seculi Principes infecerant crimina, atque ex eis maxima populis universis immineret perniciēs. Agitabantur hæc fortè inter prudentes & eruditos viros: horum verò nihil ad *Apulum* offerentem socium ad id experimentum pravorum civium impulsu, nec eo quidem consilio, quod immunem à conflagratione se fore putaret, (identidem ut ipse jactabat) verum ut adversæ partis defensore pari concrematione consumpto, res *Hieronymi* vana probaretur. At ubi

Dominicus

Dominicus urgere cepit, & de standis promissis *Apulum* postulare : involvit ille verba, & honestam subterfugendi viam ratus, non cum *Dominico* se, sed cum *Hieronymo* tantæ molis authore congrédi velle profitetur. Hoc se per-
fugio tutum existimans, minimeque sibi datum iri confidens *Hieronymum*, qui omnes Ecclesiæ primores, quos rebus à se prædictis repugnare noverat, in certamen ciebat, & ipsū *Apulum*, modo & Pontificis Maximi & inimi-
corum omnium summam delegari sibi imprimis obtineret. Res ad summum Magistratum urbis defertur, a quo & accersitur uterque, *Dominicus* quidem subscribit alacriter, *Apulus* autem cum *Hieronymo* duntaxat paratum se ait disceptare, corpusque suum & flammis objicere, non quod inde præsidio veritatis evasurum se confideret (ab hac enim spe longissimè aberat) sed ut ipse quidem conflagraret, *Hieronymumque* unà ad incendium raperet. Reclamat *Dominicus*, multò æquius ad seipsum quam ad *Hieronymum* hanc pertinere contentionem, ut quo cum cœpta esset absolveretur. Provocatus namque ab eo fuerat in Prati oppido ad id discriminis, qui mox & annuente *Dominico* tacita se fuga subduxerat. Instat itaque *Dominicus*, polliceturque non tantum sui corporis, sed suorum etiam omnium fratrum in flammam ingressum. Idemque *Hieronymus* per autographos codicillos confirmat, fratresque omnes circiter 300. viris urbis Principibus offert, non utique arfuros, sed futuros incolumes, quibus tanta erat alacritas, tamque certa victoriæ fiducia, ut eam quasi frontibus inscriptam præ se ferre viderentur. Assurrexit etiam innumera populi multitudo, sexus, ætatis & conditionis cujusque, longo ignis periculum deposcens agmine. Ad hoc tandem post longam concertationem ventum est, ut *Dominicus* isque quem *Apulus* subrogasset, flammis se crederent. Ignis aperto foro maximus in longitudinem astruitur, ut subeuntium vel salute, vel interitu veritas patefieret, definitur dies, partes conveniunt. Prior *Hieronymus Dominicusque* innumera comitati turba, ad forum ubi pyra structa fuerat, perveniunt; pars altera eodem proficiscitur cavillis & dolis instructa; si quidem *Dominico* se ad ingrediendum ignem præparanti objicit *Apulus*, exuere eum, qua indutus erat, tunicam oportere, ob id quod incantatam putaret, & magica fortasse superstitione munitam, ne posset exuri. Nihil ille cunctatus libens, ea spoliatus alia mox induitur, opponit iterum *Apulus* Christi corpus (uti volebat *Dominicus*) in ignem una deferre secum non licere, quod & peraseilè comburi posset, tutelamque gestanti præstare, ne incendio periret. Respondet *Dominicus* in pactis esse, nihil ut objici possit alterutri partium, modò *Dominicus* ipse cum eo quem *Apulus* obtulisset per flammam ingrederetur; vanam præterea hanc esse censerique objectionem, cum sola quæ foris apparent, panis accidentia flammis obnoxia forent, corpus autem Christi læsionis aliquid ab igne pati nequeat, sed nec perfidum (ut obtendebat) hominem solam ob ejus sacramenti præsentiam illesum evadere posse ostendit. Quibus etiam addebat *Hieronymus*, reum se mortis fore & confiteri, idemque pro sectatoribus spondere, si vel pilos panni ejus è serico vellere, quo consecrata tegebatur hostia, vel leviter ignis exureret. Renuunt tamen *Apulus*, impiique cives, veriti ne miraculum illud perageretur futurum toti orbi conspicuum. Quare discedunt omnes re infectâ, quod modis omnibus *Dominicus* peregisset, ni *Silvestro Florentino* ejus sodali

& sacerdoti revelatum fuisset angelico affatu nullo pacto debere *Dominicum* se flammis committere, nisi consecratam manibus hostiam gestaret. Id autem ea forte de causa potuit evenire, ne magicæ superstitioni (cui mysterium illud maximè obsistit) miraculum adscriberetur, neve alio quopiam verti posset, & in malignum dæmonem referri, cui facultas sublunaria ista hæc movendi suapte natura data est.

De tumultu plebis in Hieronymum & ejus captivitate.

EFFERBUIT hanc ob causam pravorum civium furor, qui magnam populi manum die sequenti ad ædem *sancti Marci* oppugnandam suscitavit, ut *Hieronymus* eis omnino tradatur. Occluduntur fores ab amicis, ingruunt inimici, quorum illatam vim perpauci strenui retundunt. *Hieronymus* choro cum sodalibus clausus preces ad Deum pro amicis & inimicis fundit, stratus humi ad Christi corpus consecratum quod diu manibus gestaverat. Ignis interim valvis Ecclesiæ ab oppugnatoribus admotus patefacit ingressum, invadunt hostes, nullaque habita sacri loci ratione, obvia quæque diripiunt deprædanturque: Tentat interim disposita jam hostium turma chori aditum, & alia parte quâ ad claustrum itur: quod animadvertentes Religiosi quidam tirunculi, Deo fidei fores aperiunt, accensisque cereis obviam exeunt: quorum aspectus sacrilegos illos adeò perterrit, ut non secus ac tacti fulmine ad terram ruerent, excussis etiam amissisque armis. Suffusi pudore regrediuntur, ad septem horas acriter utrimque certatum est, concursus in horas fiebat major, cum ab octoviris qui primores urbis consensu constituuntur, palam edicitur capitali pœna, ne quis ædem *sancti Marci* defendat, eodemque mox edicto cavetur, ne *Hieronymus* intra ditionis Florentinæ terminos præterquam paucas horas immorari audeat; cui libens ille paruisset, ni qui turbantur, honesta quadam eum violentia detinuisent. Ubi hoc à Magistratu supremo rescitum est, ad *Hieronymum* ipsum mittitur, accersiturque fide publica ut incolumis ad cœnobium reverti posset, pariter & *Dominicum* & *Sylvestrum* citant. Arripit itaque iter cum sociis, inimicorum cuneis stipatus, nocte intempestâ, vespere namque pugnari cœptum est: Prius tamen fratres omnes hortatus est præceptis stare, fidereque divinæ bonitati, scivisse se jam pridem addens futuram hanc cladem, sed destinatum diem ignorasse, ipsosque monens, ut quæcunque prædixisset pro certissimis haberent, æternum etiam sibi (ni vera loquutus fuisset) imprecatus interitum, Christi corpus quod manu retinuerat insumit. Confertque se ad Palatium Reipublicæ multis oppressus, inimicorum crudelitate, & opprobriis & ictibus, quæ suis locis operis progressu convenientius explicabuntur, cum pœnas simul eorum qui sævierant recensēbimus. Tum vero fidem sefellerunt, qui futurum eum incolumem polliciti fuerant, capiunt enim detinentque in custodia.

De carcere ac tormentis Hieronymi & ejus responsis.

POSTQUAM igitur ad palatium ventum est, sciscitantur ab Hieronymo Prælates, verane an fallâ essent quæ divinitus se dixerat accepisse? quem solita sua & cœlitus impertita libertate affirmantem, spreta, posthabitaque data securitatis fide, carceri mancipant, simulque socios disparatis cellis concludunt, cruciatibus falsum ab iis extorturi. Deliguntur infestissimi viri quindecim ex omni inimicorum ejus numero selecti, quibus examen demandant, facturos eos in ipsum carnificinam (quo flagrabant odio) existimantes: quod quidem illis evenit ex sententia, eoque vehementius, quò majoris hebdomadæ sacramentum nihil veriti divinum excruciare hominem aggre-diuntur, eo potissimum tempore quo Christi cruciatus in Ecclesia solemnibus officiis explicantur. Datus enim vinculis est nocte eâ, quæ sacrarum palmarum diem subsequitur, & biduo post tormentis hujusmodi traditus: manus decussim post terga revinciunt fortissimis vinculis, quibus ab alto demissus funis religatur; quo primùm in sublime trahitur, mox in præceps rueret ita finitur, ut & terram corpus non tangat, & in aëre suspensum ita proprio pondere resiliat, ut luxatis humerorum ossibus ac lacertis, maximus toto corpore dolor inuratur; alios demum excrucianti modos excogitant. Multæ tum in eum calumniæ, multa congesta scommata probraque, sputa & ictus, suis ut diximus referenda locis, variaque torquendi instrumenta ob oculos posita, illud tantum ab eo quærentes, ut quæ de futuris præcinerat recantaret, & se, quem futurarum rerum à Deo nuntium esse asseruerat, modo iret inficias. Ad id quoque extorquendum pedibus carbones accensos admo-verunt, ut carne & nervis semiustulatis, præ dolore & cruciatus acerbitate dicta retrahæret. Negat alacriter se facturum *Hieronymus* quod petunt. Repetunt ipsi funis tormina, cumque identidem exagitant, qui nihil aliud præterquam hæc in veterum Prophetarum ore versari solita, iterum atque iterum afferre voluit, *Tolle, tolle Domine animam meam*. Et ut cumulatius meritum proveniret, genibus positus, ubi tormina cessaverant, pro tortoribus supplex Deum rogabat: Antea verò his qui eum vexabant protestatus est, se vera prædixisse, ea credi ab iis ipsis deberi, si qua tamen illis adversa vi tormentorum dicturus esset, pro falsis tenenda. Insistunt tamen carnifices, nonnullaque ejus responsa tabellione adhibito excerpunt, id potissimum molientes ut falsum vatem ostenderent. Reddit Hieronymus ambigua obscuraque verba; sed alia quam interrogantium iniquitas exegisset, quæ omnia illi pro liquidis accipiunt & falsâ quæpiam addunt, atque aliena pleraque & insulta non parum multa comminiscuntur, bene actum putantes sibi, si plebis ignaræ & rudis animos ludificent, conceptamque de eo sanctitatis opinionem de universorum mentibus extrudant.

Sed quamquam homines erant alioquin pravi, adeò tamen sive occæcante malitia, sive Deo ita volente improvidi, ut nihil ausi sint intexere libellis ipsi questionum, quos vocant processuum, quo jure neci posset adjudicari. Si quidem nec ob ea omnia, quæ commenti sunt, quivis, etiam ex inimicis ra-

tionem utens judicare, vel dare suspendio *Hieronymum*, vel afficere capitali pœna, ut ullo demum genere mortis plectere posset. Verum ut iis qui prudentia pollerent, mentis oculos perfringerent, sex ex illius collegio sodales asciscunt, atque in Palatium ducunt quo *Hieronymus* detinebatur quem coram advocant, ut tabellionem libellos recitantem audiat. Hic cum ambages omnes quas veris quibusdam sententiis commiscuerat, exerta voce recensuisset, *Hieronymum* interrogat, *verane an falsa legisset?* Cui vir Dei, *Quod scripsi verum est, Totum ne repetit*, respondit *Totum*; ait iterum, *ad verbumne? ad verbum inquam.* Tum ad suos qui accersiti fuerant sodales conversus, ad hanc sententiam verba fecit. *Quali ait vita & doctrina inter vos usus sim, eorum cum quibus versabar, latet neminem. Dno, magnahac & extrema in clade positus vobis mando: primum Novitios fratres omnes commendatos habete, proque viribus procurare memineritis, ut Dei timorem in quo enutriti, & christiana vita, quam edocti sunt simplicitatem custodiant. Secundum, ex intimo cordis affectu pro me ad Deum preces fundite, quem spiritus pene prorsus deseruit.*

Autumarunt quidam, quibus mens non omnino bona, negavisse *Hieronymum* responsis ad tabellionem factis, quas prius affirmaverat rerum prædictiones, dixisseque non *quæ scripsi* sed *quod scriptum est*, quippe cum Italica lingua vulgari duo hæc invicem adeò consonent, ut nisi magna prolationi verborum diligentia adhibeatur, difficillimè distinguantur, siquidem mutata vocali, aspirationeque interposita, alterum in aliud quam facillimè vertitur. Fuit & alia sententia, dixisse illum *verum esse quod scriptum est*, non ad eos qui pravè interrogabant, sed ad id quod probè scriptum erat referens verba. Sed quoquo modo responsum dederit, compertum est ex re illud reddidisse, quamquam varia ab audientibus interpretatio facta est: Nam alii ambigè de industria loquutum eum, & quidem consentaneè judicarunt, quo accipi simul possent, verum esse & notarii scriptiones fuisse scriptas, & suamet commentaria illis adversantia & divina etiam verba: Quum mos in Ecclesia sit apud eos qui de divinis loquuntur, identidem dicere *sicut scriptum est*, id semper ad sacra utriusque instrumenti verba referentes. Alii qui prædictionibus ad illam horam firmissimè perstiterunt, mutato gradu vacillarunt: Alii negationis expressæ avidi prorsus deciderunt: nutabundi alii expectandum rei finem statuerunt: attamen eorum qui aderant plurimi, quos inculcata *Hieronymi* vita & clarissima doctrina, rerumque prædictarum consentanea ratio & visa miracula in fide stabiliverant, verbis quæ proferebat acrius intendentes animadverterunt, non quæ à tabellione contra jus & fas extorta, tum aut adulterata fuerant, sed quæ ipse de rebus futuris scripserat vera asseruisse, & in hanc ipsam sententiam plerisque confirmarunt. Illud affirmantes fuisse in usu prioribus illis veteris Testamenti prophetis, perfidis interrogantibus obliquè adeò ambigueque respondere, ut quæ affirmaverant negavisse viderentur, contraque quæ negaverant viderentur affirmasse. Sic *Micheam* Acabo Regi de Assyriis expugnandis respondisse; Sic Prophetam *Amos* nec se Prophetam esse, sed nec Prophetæ filium dixisse. Sic *Joannem Baptistam* dum de Prophetiæ munere rogaretur loquutum fuisse. Et in hanc quoque sententiam Prophetæ *Ezechielis* nonnulla, deque responso *Elisei* ad *Hazael* de promi dicebant. Addi poterat ex *Hieronymi*, *Augustini*, & aliorum testimonio,

testimonio, quod clarissimus Propheta *Joannes Ægyptius Eremita* se non esse Prophetam asseruit. Scivisse autem hæc omnia virum sanctissimum, & in sacris literis præterea eruditissimum, qui & *Thomam Aquinatem* legerat, affirmantem non teneri quemquam in judicio veritatem aperire, qui non secundum ordinem legibus præscriptum percunctaretur, quemadmodum illis evenerat, quibus nihil erat curæ, jure an injuria procederent, modo ipsum vexarent *Hieronymum*, & ex humanis rebus eximerent. Nec enim ulla malitiæ indicia præcesserant, quibus opus est æquo sanoque judici, si cruciatus uti velit ad veritatem extorquendam.

Inventum est etiam in quæstionum libellis, confessum fuisse Hieronymum Pontificis Nuntio, quæ prius negaverat Florentinis judicibus: at in illis plurima contradictoria pugnantiæque reperiabantur, quorum & pars magna consona erat iis, quæ ille liber à vinculis & solutus asseruerat. Inventum est item in posterioribus confessionum libellis obtestatum *Hieronymum*, se vi tormentorum multa dixisse & abalienari animo cum torqueretur. Atque hisce rationibus adducta permotæque vulgi pars præcipua, in fide rerum prædictarum stabilis perseveravit. Quin etiam plerique in dogmate perstiterunt, tametsi ambigerent *Hieronymum* tormentis victum, quæ prius de futuris testatus erat; ivisse inficias; quando & martyres complures, ut apud multos, & apud ipsum *Cyprianum* videre est, præ carnis imbecillitate torturam non sustinentes, ne torquerentur amplius mortem elegisse & peroptasse quo citius victoriam reportaren & coronam acciperent, quibus à tyrannis negabatur occidi, meritis tamen illorum fuisse postea concessum prioribus quod novissima carnis infirmitate fugerant, illud & addentes, hanc fortasse sui prævidisse Hieronymum infirmitatem in quam debebat impingere, & propterea præmonuisse plebem sæpius, ne etiam sibi ipsi fidem haberet, his ubi contraria loqueretur, quæ semel divino jussu de pulpito promulgasset.

*De duobus judicibus ab Alexandro VI. contra Hieronymum-
missis, atque oratione morituri ipsius ad altaris Sa-
cramentum, & de patefacto sociorum cordis
arcano prædictioneque novissima.*

PONTIFEX autem insensus *Hieronymo*, quem non eatenus quia futura prædiceret, sed quod in sacerdotes multa diceret, odisse ferebatur, ubi per Florentinorum Epistolas rescivit, captum eum & datum in vinculis, sategit ad se Romam mitti: cui obsistunt qui tunc Rempublicam gubernabant tumultum plebis subveriti. Verum satiandæ immanitatis occasionem sibi præreptam intelligens, instat per judices tradi neci, nuntiosque ipse duos mittit Florentiam, idipsum qua ratione possint effecturos: Alterum Clericum Ilerdensem Hispanum nomine *Franciscum*, cognomine *Romulum*, qui tunc erat minister Romani gubernatoris; alterum Prædicatorii Magistrum Ordinis *Joachimum* nomine. Ii postquam Florentiam applicuere, hominem conveniunt,

conveniunt, quemetsi reperiunt vigiliis & orationibus fractum, inedia maccratum, tormentis semimortuum, cruciatibus tamen iterum exponunt, ut crimina quæpiam, quæ plecti capitis pœna debeant, fateretur; quæ ubi nequicquam se quærere, ob *Hieronymi* constantiam, animo comprehenderunt (siquidem nihil de quo sumi posse huiusmodi vitæ supplicium, in ejus tota vita ab incunabilis usque ad sextum & quadragesimum quem tunc agebat annum, repperunt) de nece statuunt, & ei mortem indicunt in crastinum; quod ille nuntium intrepido imperterritoque excepit animo, statimque sacerdotem sibi dari petit, cui peccata quamquam minuta Christiano ritu confiteretur, huic illius petitioni & voto per adversarios satisfactum est, tametsi oblique & præter usus, quandoquidem non de ipsius Collegio, hoc est, ex Ordine Prædicatorio (ut par erat) sed de Florentino sub regula *sancti Benedicti* Monasterio tres illis accersiti sunt sacerdotes, ut *Hieronymo*, *Dominico*, *Silvestro* morituris pœnitentiæ Sacramentum impertiant. Nox ea quæ supplicium præcessit huic muneri destinatur. Hinc sub ortu solis, sumendæ Eucharistiæ avidi in oratorium, sive triclinium ab ergastulo producantur. *Hieronymus*, priusquam illam infunderet, dari sibi in manibus postulavit, quam cum accepisset, mira perfusus animi lætitia in ejusmodi verba prorupit, *scire se ibi esse Deum illum Maximum Optimum, qui cælum terramque & universam denique naturam condidisset: scire & perfectam esse Trinitatem, indivisibilem & inseparabilem, tribus personis à se distinctis complexam, quæ Pater est, Filius & Spiritus sanctus, Filiumque ipsum æterni Patris verbum è cælis ad terram in Maria Virginis utero descendisse, in lignum crucis ascendisse, proque miseris nobis à peccato liberandis preciosissimum sanguinem effudisse, rogare eum & obsecrare se, ut sanguis iste non frustra, sed in peccatorum suorum effusus sit abolitionem: eorum se demum quæcumque à die qua sacris undis ablutus, ad hanc usque horam perpetrasset mala, veniam suppliciter petere.* Hæc ubi ipse & socii pari sententia sunt effati, sumpta ipsa Eucharistia ad locum inferendo supplicio constitutum, quasi latrones trahuntur. Cupidus autem alloquendi socios *Hieronymus*, vix potuit esse voti compos, Jacobo Nicolino intermedio idipsum consecutus, cui secreta magnarum, quæ ab ipso prænuntiata fuerant, calamitatum Florentiæ præsertim & tempus aperuit, easque jussit expectandas, cum in Petri Cathedra federet qui *Clemens* diceretur. Hoc enim ex ore ipsius *Jacobi*, *Hieronymus Benivenerius* vir probus & prudens manu sua literis testatus est, socios autem monuit, ne quæ corde premebant foras exprimerent, cum essent morituri: cogitaverant enim ad populum verba facere, alterque se innocentem mori dicere proposuerat, alter qui senior erat *Dominicus* tantum abesse ut mortem perhorresceret, quin etiam se vivum flammis paratum asserere, certiores facere cupiebat spectatores. Vetuit hoc *Hieronymus* Christi salvatoris exemplo, qui tametsi supra quam dici potest innocentissimus esset, noluit tamen huiusmodi quicquam asserere, sed tanquam agnus ad victimam ductus est, & non aperuit os suum. Agnoverunt illi conceptum errorem, & abstinerunt. Agnovit *Jacobus* peculiare Dei munus *Hieronymo* collatum, ut arcana cordis humani perspiceret; hoc verbis *Jacobi* ipsius, narravit *Jacobus Nardus Vicentio Scevola* Episcopo Hieropolis, qui mihi prior id negotii patefecit.

De his quæ gesta sunt ipso tempore mortis Hieronymi, deque ipsius supplicii genere & reliquiis membrorum.

IN descendendis autem Palatii gradibus, spoliatus Religionis habitu, quem ubi comprehendit manibus, flevit, cum se olim appetivisse cupidè, & immaculatum hætenus custodivisse testatus. Quibus quam fuisset innoxia & inculcata ejus vita, susceptæque religionis servantissima, & verbis, & lacrymarum abundantia satis manifestum erat, quamque inaniter in eo noxas & maculas minis atque tormentis extorquere judices adnisi. Tum *Sylvester* qui timidissimus omnium ad id usque temporis fuerat, futuræque mortis horrore tremebundus, divino quodam quasi cætro percitus, inflammataque adeo facie, ut quodammodo radios emittere videretur, *Hieronymum* alloquitur advenisse tempus, inquit, quo bono deberent esse animo, modo opus esse fortes ut permanerent, & eam quam erant subituri mortem, alacriter & animosè perferrent. Ad quem *Hieronymus* sic faciendum esse respondet, eumque ac *Dominicum* simul adhortatur, eadem ut in sententia stabiles perseverarent, pavorem omnem ex animo procul abigant, curas mittant universas, proque certissimo habeant cælum se quam citius adepturos, ubi illud *Davidicum* canerent, *Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum.* His peractis eo perveniunt, ubi antistes quidam & sacerdotes nonnulli sese comparabant, morituros ut exauthorarent: ritus hic apud vulgus *degradatio* nuncupatur. Illos itaque sacerdotalibus vestibus induunt spolianteque, & cætera peragunt quæ fieri hoc ipso ritu consueverunt. At cum ad illud esset eventum, ut eos è manu mitteret, apprehensa Hieronymi dextera, dimissaque ait Antistes, *Separo te ab Ecclesia triumphante.* Cui Hieronymus, *militante, non triumphante, nec enim id potes.* Aderant qui morituros ad perferendam libenti animo necem suaderent, iisdemque cibo etiam & potu defessos eorum corporis spiritus excitare satagebant. Horum cuiquam hujusmodi recreamenta procuranti *Hieronymus* ait. *Quidnam causa est ut hac mihi paretis, qui de presenti vita jam jam emigro;* Alteri item, qui inter confertam adhortantium multitudinem, vocem in ejus laudem extulerat, respondit; *humana laude & gloria non egeo.* Erat & quidam *Nerottus* nomine, officio Sacerdos, qui cupidus *Hieronymi* fortitudinis constantiæque explorandæ, ipsum interrogavit, æquone animo mortem imminentem Christi amore toleraret? Cui & voce & vultu mirum supplicii desiderium præ se ferens inquit: *Nonne ob eum emoriar ego libentissime, qui pro eo quo me hominem peccatis infectum amore complectebatur, voluit innocentissime mori? Nonne ego animam hanc ejus gratia libenter effundam, qui nec pro millesima eorum unquam, que pro me tulit, parte, satisfacere possim?* Inque his verbis oculos ad Crucifixi signum, quod illuc attulerant, flectens, deosculatus est eum. Non multo post *Hieronymum* interpellat *Nerottus*, suo an in discessu quicquam supremo monendum haberet atque commendandum sectatoribus suis & fratribus? cui respondit, cunctatus aliquandiu tamen, *Magna visuros eos esse:* Cui iterum ille,

ille, *Qualia nam Pater? Vestrīs, inquit, animis consuletur.* Nerottum ergo Fr. Dominicus ad se vocat amicitiae vinculo sibi devinētissimum à puero, quam pridem inter eos literarum studia conciliaverant, inque hunc modum illum alloquitur. *Scias, Nerotte, velim innocentem me mori, & pro certo habeas futurum omne illud quod pradiētum est.* Ille autem quasi verbis ipsis offensus, *Cave, inquit, ne falsis promissis deludaris.* Ad quem Dominicus. *Futura omnino etiam atque etiam affirmavit, quae Hieronymus praecimusset.* Quibus peractis, Hieronymum deinde & socios suspendendos exurendosque prehensant carnifices. Ingentem rogam medio in foro struxerant, quem cubitorum fere viginti supereminebat palus. Superiorem ejus partem quae vergebat in aërem transversum ligni frustum quoddam secabat in modum crucis; illuc versus dum vehuntur, Monachus hic, à quo Hieronymus Sacramentum poenitentiae susceperat, percunctatur eum, velit ne quicquam extremo in discessu proloqui? Cui altum suspirans ait nihil sibi reliqui esse, hoc excepto, quod enixius eum rogaret, ut Deum pro se morituro orare dignaretur, suaeque doctrinae sectatores praemonere, ne mortis hujus, quam subiturus erat, infamia foret illis offendiculo, sed in ea quam illos edocuerat vivendi regula & sancta pace constantes perseverarent. Ad crucem perducti, Silvester primus ad summum ipsius per scalas trahitur, & capistro quod cervici ejus injecerant, cruci religato, praecipue à carnifice dejecitur. Deinde Dominicus pari suspendio traditur; mox & Hieronymus Apostolorum symbolo recitato, medius inter enecatos socios injecto ad collum fune de cruce mittitur, decimo Calendas Junii, & vulgi more tertio atque vigesimo mensis Maji, die quo Christi Ascensionis in caelum tunc agebatur vigilia, anno à Deiparae Virginis partu millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, aetatis vero suae quadragesimo quinto, & mense octavo. Ubi animam exhalavit; puerorum immanium multitudo, & ipsum & eos qui prius pependerant, diu saxis impetivere, & extructae pirae faces admovere, quae statim struem illam lignorum oleo plurimo illitam, eoque aspersam pulvere quo per aenea tormenta in murorum oppugnatione saxa & ferrei mittuntur orbes, temporis momento incensam inflammaverunt. Deinde corporum absumptorum cineres quoscumque potuerunt in unum redactos, plaustrisque delatos, in Arni fluvium injecerunt. Ex incendio superfuere nonnulla, quae cautè rapta religioseque servata sunt. Item os, quod puer quidam dum veheretur in Arnum, delapsum vehiculo pertulit ad matrem: Item & digiti cujusdam pars dum penderent de cruce, faxorum decussa grandine. Ab ipsis reliquisque prodierunt signa divinitus, suis referemus locis. Sed & biduo post ejus obitum, dum molendino ad Arni ripam puer quidam insisteret, rapi perspexit à fluvio quamdam, quasi pilam orbicularem puniceam, ustulatam, acutumque, ab his qui aderant, magna sublannatione acclamatum est, Hieronymi cor illud esse, quibus puer (ita enim antea pater, persecutionem veritus, statuerat faciendum) verbis consentiebat, mente verò adversabatur. Atque hac dissimulatione quasi clypeo tutus, cor de Arni fluctibus sublatum in sinu reposuit, & ad genitricem detulit, quod postea Prophetæ cor esse, quemadmodum impii illi nescientes acclamaverant, miraculis multis quae decursu operis enarrabuntur proditum est. Hujus cordis divino dono & amicorum charitate & diligentia,

ab eadem muliere partem obtinuimus nobis utique & gemmis & auro chariorem, propter viri conjunctissimi amicitiam: sed habuimus longè charissimam gratissimamque, postquam ad ejus præsentiam depulso morbo & torta divinitus fugataque dæmonia cognovimus.

Quod & mores & mors persecutorum Hieronymi fautoribus collata magnam rebus ejus atque martyrioficiam cumlaverit.

CÆTERUM præter prænuntiationes impletas, præter sanctissimam ejus nitidissimamque doctrinam, præter inculpatam vitam, quibus & lumen fidei, & ratio & miracula adstipulantur: par esse ferebatur, ut æqua etiam penderetur lance, quàm fœtidi hostium mores, quàm putida persequentium vita, quàm sancta sectatorum conversatio, & quàm undequaque pietate suffulta, etiamsi numero persecutoribus hostibusque posthaberentur. Neque enim semper & omnino majorem numerum præstari debere minori in opinione deligenda receptum est: quandoquidem innumera contra Christum, & Apostolos, Scribarum, Phariseorumque, & Sacerdotum, populorumque adversantium caterva surrexit. Contra *Athanasium* & *Hilarium*, paucosque alios rectæ fidei defensores, numerosissimi hæretici præliabantur. Numerus quoque Episcoporum copiosior quæ Arimini fuit Synodus, quàm quæ in Nicæa Bithiniæ, quæ in Bisantio: quæ in Calcedone. Sed hæ rectæ fidei propugnatrices sanctis viris munitæ, Ariminensis autem illa pravis, subdolis, impiisque sacerdotibus freta impugnatrixque, & in æternum rejecta & damnata.

Quare expendenda causa seorsum, expendendaque vita & mores hic faventium, illinc persequentium, unde illud tandem corrogetur, tres illos sacerdotes sanctissimos, nihil ob aliud quàm ob invidiam, quam in se propter veritatem prædicatam armaverant, veluti scelestissimos latrones à pessimis hominibus suspendio datos. In probatissimam enim vitam, in sanctissimam doctrinam nil nisi livor & odium inveniri potest. Confirmabantur autem hæc omnia literariis monumentis, quæ ab amicis multifariam scribebantur; quæ si fortè Præsidum malitia non haberentur in pretio, nec tuto ab hominibus legi possent, meminisse probos tamen viros ea optare, quæ nunc & magno æstimantur, sed & ipsa quoque Evangelia quondam sine cæde & sanguine culta non fuisse. Qui enim ea prædicabant tormentis afficiebantur, & morte; atque ita quæ dicebant proprio sanguine testabantur: unde Martyrum ad nos manavit nomen, inter quos egregium sibi locum vindicasset *Hieronymus*, tametsi non fuisset occisus à vetustis illis cultoribus idolorum. Neque una solum de causa Martyres, siquidem novimus ab *Herode Juniore* trucidatos infantes quibus Innocentium Martyrum nomen factum est. Alterius *Herodis* iussu, caput abscissum *Joanni Baptiste*, ut puellæ satisfaceret incestu matri gratum facturæ, cujus causa trusus in carcerem *Joannes* antea fuerat, obtestatus fas non esse fratris abuti conjuge, cujus veritatis testimonio martyris palmam adeptus est. Lapidatus a Judæis *Stephanus*, dum Christum

prædicaret: à Gentibus varii & innumeri eandem ob causam trucidati Martyres. Sed ab Hæreticis *Petrus Martyr* Ordinis Predicatorii neci datus est. *Thomas* vero Cantuariensis Episcopus, Christianorum non quidem re, sed nomine, ob res Ecclesiæ repetitas gladio occubuit: Et tamen quos recensuimus, titulo sunt martyrii celebres. Hic autem trucidatus ob celebratum lumen fidei, ob vitia depulsa, ob veritatem Christianæ fidei patefactam.

Accedebat putidæ prorsus & infami persecutorum vitæ, mors horrenda, contaminatis moribus congrua, siquidem de multis qui eum & socios ceperant, deluserant, inter eundum ad carcerem vexaverant, debitum parvo temporis spatio supplicium sumptum est: quorum alii statim ad extremum positi, sed ducti pœnitentia temporarias (quantum nobis conjectari licet) pœnas dedere; alii non in præsentia duntaxat, sed in futuro etiam, quoad probabilibus signis comprehendi licuit, suppliciis plectuntur, siquidem fuere qui dum in vinculis torqueretur *Hieronymus*, & assereret vera esse quæ prædixerat, ab eo petierint, ut thoracibus quibusdam clam appensis juberet ut ambularent, & fabarum mutaret colorem, & id genus alia, quæ etiam interrogantium vanitatem simul manifestant, simulque Christo cum aliis in rebus, tum in hac maxime parte fuisse similem, qui de peragendis miraculis, ubi patiendo tempus advenerat, in derisum & contumeliam rogabatur.

Fuere qui levioribus calumniis non contenti, barbam vellere, vultum sputis foedare, calcibus impetere, pudibundas corporis partes nudare, injuriari, insultare & necem denique, quibus possent modis, procurare; sed paulo post miserando obitu exemplum posteris tribuerunt. *Joannes Manettus* civis Florentinus, ex eis unus, qui prophetam calcibus impetiverat, ejusque pudenda patefecerat, paucis post diebus ad mortem ægrotans, propriam dexteram dentibus moriens dilaniavit, ipsamque etiam manum, qua sacrilegium patraverat, moribundus intuens; dixit *O manus! O manus!* Tum ubi paululum quievisse videbatur, in hanc vocem, semet allocutus erupit. *Nunc, nunc, de Hieronymi Savonarola salute, & de tua damnatione factus es certior: quo dicto exhalavit animam.*

Tabellio ipse qui libellos quæstionum commentus fuerat, non multò post viri obitum, pestilenti tabefactus febre dixit, non posse pœnitentia Sacramentum ob id percipere, quòd virum Prophetam, quem cum Angelis etiam colloqui perspexerat, fretus pecunia prodidisset. Alius qui dum perduceretur ad carcerem, manus pudendis iniecit, paulò post diro circum pudenda morbo correptus, liberè ac ingenuè confessus est, se dare pœnas ejus, quod in Prophetam sceleris perpetrasset. In municipio Florentinorum *Piscia* nomine, *Julianus* quidam *Hieronymo* ejusque doctrinæ cum maledixisset, & ejus Sectatoribus sanguinis fluxum imprecatus esset, sequenti nocte sanguinis fluxu miserabilem animam crebra invocatione dæmonum effudit. Faber ille qui ferrea percuderat monilia, quibus *Hieronymus* & socii de trabe pependerunt, dum super urbis mœnibus in eminenti turre succensa facula *Hieronymo* illuderet, identidem clamitans id esse verum lumen, cujus crebra in concionibus *Hieronymi* mentio habetur, præceps ruit, contractisque membris vita spoliatus est. Alii apoplexia correpti; morbis enecati, omnibus præterquam his qui divino judicio excæcati fuerant, palam fecere sumi pœnas de justorum hominum effuso sanguine.

Pontifex

Pontifex Maximus, à quo in *Hieronymum* infesta persecutio emanaverat, haud multo post tempore miseranda morte diem clausit extremum. Cujus obitus duplex est fama : alii produnt à malo dæmone strangulatum quocum ineundi supremi sacerdotii pactum fecisset ; dediturum sese illi pollicitum ferebant, si suis artibus illud assequeretur, & in eo multos annos viveret. Alii sibi venenum imprudenter propinavisse intulerunt, dum illud Cardinalibus quibusdam, ut ante diem eorum bonis potiretur, magna diligentia paravisset. Certè constat eum more utris inflatum distentumque periisse.

Augebat fidem rectæ mentis hominum isthæc observatio, quod ex fide rerum *Hieronymi* pacem animi & tranquillitatem, & spem aut oriri aut ortam adolescere, aut adultam proficere, nonnulli se dicebant expertos ; contraque illis, qui rebus ejus tanquam vanis abnuntiarent, fluctus animi, perturbationes, solitudines scaturire, ut ad desperationem quodammodo impelli viderentur, quæ tamen precibus pio ac humili ad Deum affectu fufis pellebantur, ubi de illo sanè sentiebant & optimè, pristina animi pace & tranquillitate affatim eis reddita. Illudque animadversum à multis divinum extra controverfiam haberi signum quod ex omni sexu & ordine qui ei verè atque sincerè hærebant, eisdem promebant charitatis fructus, qui olim apud Christianorum primitias viscebantur ; illisque erat cor unum & anima una in Domino. Et quanquam non ea prorsus, quæ inter eos, qui Religionibus addicti sunt per tria vota, bonorum quæ fortunæ dicuntur communicatio ; mira tamen & liberalis erat cum daretur opportunitas : idem sapere inter eos, idem & velle erat. Persecutorum vero, quot capita, tot sentius, nulla opinionum, nulla facultatum communicatio, sed animi perturbatio, & quædam quasi rabies, unde *Rabidorum* nomen obtinnerunt.

Nec quemquam reperias qui verbis aut scriptis *Hieronymum* lacefferit, qui aut vitiis animi & corporis, aut judicii vanitate non laboraverit : Consentaneum est quippe discerniculis ejusmodi futuram agnosci renovationem. Nam alioqui promiscui sunt omnes Christianorum ordines, discernique haud eos posse securius quàm ex operibus, maximè probabile videtur. Aequum quoque videtur, ut & hisce temporibus ea Deus conferat signa, quæ inter initia prædicati Evangelii tradita fuisse, sacra nobis monumenta testantur, utque instaurata Religionis facies conditæ atque perfectæ legitimis planè respondeat signis. His omnibus non modò conjiciebatur, falso contraque jus & fas *Hieronymum* cum lociis damnatum, nec aliam ob causam, quàm ob simultates & odia, quæ ob veritatem prædicatam in semet concitaverat : sed etiam constabat, virum fuisse sanctissimis moribus & divinis donis illustrem, quandoquidem ejus opera factæ erant forneratricis pecuniæ restitutiones innumera, Christi que fides & voce & scriptis indefesse prædicata, roborataque & explicata fuerat. Renovatus item erat in plurimorum mentibus emortuus jam Christianus vigor : spectabaturque multorum à pravis & impiis moribus ad probos pioque conversio. Quod quidem authore *Gregorio* non tantum majus est resurrectione mortuorum, sed etiam majus quàm cæli & terræ creatio, si *Augustino* credimus. Accedebatque quod futurarum rerum multarum atque magnarum prædictiones ipso eventu confirmatæ, eo majori viderentur admiratione dignæ, quo cum proferebantur, fieri posse non crederentur ;

Atque hinc fides, inde livor & persecutio: hæc ab improbis hominibus, illa improbis conspicua manaverit.

PETRI BEMBI

VITA.

PETRUS BEMBUS VENETIIS NATUS EST, annis post Christum ortum MCCCCLXX. Patrem habuit Bernardum Bembum, hominem, cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum: nam res Venetum publica à certis nominatim familiis administratur: eæ claræ habentur: reliqui cives; quamquam sunt eorum multæ amplæ honestæque familiæ, neque genus suum magnopere extollunt, & in sua quique re gerenda occupati, civitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquissima stirpe orti, cum omni tempore in rep. floruerint, ampli in primis, illustresque numerantur; erat præterea Bernardus suo etiam privatim nomine, propter juris scientiam, qua plurimum excellebat, apud civitatem multum admodum gratus; & propter summam prudentiam, multiplicemque rerum usum, propterque vitæ gravitatem, magna in homine erat auctoritas. Hic cum a sua civitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeunda biennium domo abesse Venetorum legibus cogeretur; faciendum sibi esse existimavit, ut Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, secum educeret; propterea quod Florentinorum instituta parum à Venetorum moribus illo tempore abessent: nondum enim sub unius dominatione illorum erat respublica, sed nobilitatis fere arbitrio regebatur; &, quod ea civitas præstare ingeniis creditur, acui puerum, in quo jam tunc præclara indoles elucesceret, volebat: tum Italicam linguam, qua non elegantissime Veneti, illis præsertim temporibus, uterentur, emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse: nam omnium Italiæ nationum commodissime eam loqui civitatem autumant. Nec vero patris consilium filii sefellit industria: sic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ est, sic teneræ pueri aures, animusque puro ac dulci illo Etruscorum sermone imbutus, ut jam inde à prima adolescentia, multa cum Latine, tum vero Tusce à se scripta ediderit, quibus nihil hominum auribus politius, nihil

omnino.

omnino elegantius, aut suavius accidere possit. Jacebat omnino temporibus illis eloquentia: inquinata enim loquebantur; nullus erat verborum delectus, nullum scriptorum discrimen, nam & ipse negligebatur Cicero, vel contemptui potius erat; & Cælium propter historiam modo cursim & negligenter legebant; Terentium, Virgilium, bonos ceteros, in ludo tantum, idque perpauci, ediscebant: post puerilem illam disciplinam sumebat eos in manus nemo, duos, obscuros, asperos scriptores adamabant; confectabanturque abditas, abstrusasque historias, aut fabulas: qui iis ineptiis referti essent auctores, ii eruditi numerabantur: itaque unus Ovidius de veteribus in honore erat, ergo, si verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem Latine scriptum ostingentis ipsis annis, aut eo amplius est, quod Romam illam veterem redoleat; aut magnopere lectione dignum sit: solacissimum enim vitabant, quantum quidem ex arte grammatica didicerant, idque ipsum haudquaquam semper: id unum præstare qui poterant, Latine loqui sese putabant: nulli, qui purus ille, incorruptusque veterum Romanorum sermo esset, noverant, ac ne suspicabantur quidem. Par erat atque idem eorum error, qui Italice scribebant: qui cum duos haberent scriptores, mea quidem sententia, vel cum Latinis, vel cum Græcis conferendos: nam alterius versus et suavitatis plurimum habent & dignitatis: & variis ingenii, aut etiam artis luminibus referti sunt, & animum sæpe permovent atque impellunt; ut de amore ne Græcus quidem quisquam melius; alterius oratio dulcis, copiosa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, ut geri ea, quæ legas, non narrari videantur. Hoc cum haberent auctores duos, utrumque in suo maxime genere excellentem, scribebant ipsi inepte, abjectissimis verbis nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignæ sententiæ, nulla compositionis, aut numerorum ratio: licet in manus sumere, quæ tunc multi scriptitarunt: præter unum Politianum, illumque ipsum minus dulcem, minus omnino elegantem, quam ut legisse Petraræ lectissimos versus videatur; ceteros ad unum indignos dicas, qui in scriptorum numero habeantur: unum scurrale vigeat genus; in eo sane ridiculi nonnulli; sed ipsi quoque multis in locis inertes ac languidi.

Hanc igitur inter erroris atque incitiæ caliginem Bembi ad veterum scriptorum tamquam lumen ac lucem respexit primus, primusque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno suo labore, multis reclamantibus ac repugnantibus, impetravit, ut Ciceronis ut Virgilii, ut Cæsaris similes sese in dicendo, quam Apuleii, Macrobiani, Statiique esse mallent, cum contenderet oportere, qui scriberent, eam dicendi formam, quæ optima esset, habere animo & cogitatione comprehensam; ad eam tamquam ad exemplum aliquod orationem scripturamque suam dirigere; Demosthenem autem, aut Ciceronem perfectius in dicendo aliquid promovere se posse qui profiterentur, sua quidem sententia nimium subire oneris, nimium suis fidere viribus; quorum etiam jam olim errore ac temeritate factum esse existimabat, ut malos multos scriptores haberemus: nam, cum nonnulli à Cicerone discere, sui que plane esse vellent, cum aliter, atque ille, dicere studerent; quoniam is perfectus, absolutusque esset; deterius dicere cogebantur. Hæc Bembi cum dictitaret, cumque etiam litteris mandaret, egrè ille quidem,

(sed

sed multis tandem persuasit, spretos ac repudiatos antea scriptores optimos illos, repeterent : propositosque sibi ad imitandum haberent. Quo quidem Bembi labore, quibusque præceptis, quantum eloquentia adaucta sit, cuius facile est noscere ; si ea, quæ ante hanc illius disciplinam scripta sunt, cum hujus ætatis scriptoribus conferantur. Ea obita legatione domum Bembus cum patre rediit, jam bonarum artium studiis incensus, jam eloquentiæ, ac scribendi magno quodam amore flagrans ; itaque in Siciliam usque ad Constantinum Lascarem Græcarum literarum causâ profectus, trienniumque ibi commoratus est ; tantumque ingenio, labore, assiduitate profecit, ut Græce non modo optime sciret, sed etiam polite, luculenterque scriberet : atque in Sicilia cum esset Latine de Æetnæ incendiis scripsit ad Angelum Gabrielem : qui liber, ab eo editus, in manibus hominum eruditorum non sine aliqua laude versatur. Post eam peregrinationem celeriter Bembus affecutus est, ut maxima apud omnes Italiæ civitates, tum apud exterarum etiam nationes, ejus esset ingenii admiratio : ita enim, uti res est, sic homines statuebant ; perdifficile factu esse unum atque eundem duabus linguis tam scite, tamque ornate copioseque uti posse ; quodque pauci uno in sermone unquam præstiterunt, ut præclare scriberent, id ab adolescente Bembo & in Latina & in Italica oratione effici, omnibus, qui de iis studiis aliquid judicare possent, permirum videri necesse erat : præsertim id ipsum in utraque lingua & prosa oratione & versibus, id quod Ciceronem ipsum expertum, sunt, qui negent assequi potuisse. Ac miramur profecto interdum, quid causæ sit, cur, cum oratori poëta maxime finitimus sit, negent fieri posse, ut idem orator bonus, idem egregius poëta euadat ; idque non hominum modo existimatione, sed etiam re ipsa comprobatum esse : nullos enim, aut certe perpaucos utramque facultatem adeptos videmus : sed cum diuturno studio, magnisque lucubrationibus utraque ars egeat, non suppetit ad utramque tempus, atque otium : & quoniam longa exercitatione, assiduoque usu consuescimus aut oratorie dicere, quod vitio maxime datur versus scribentibus, vel poërice, quod contra in prosæ orationis scriptoribus vitiosum in primis habendum est : si quis utrumque studium copularit atque conjunxerit, magnæ cujusdam intelligentiæ, acrisque judicii est, præstare alterum genus, ne incurrat in alterum, præterea oratorum, poëtarumque ingenia atque naturæ contrariæ propemodum inter se sint, oportet : hi enim ratione atque humanitate reguntur ; illos, furoris afflatus ac divinitas quædam, impellit : atque omnino proximis, conjunctisque in rebus facilior a recto declinatio, ac lapsus est, reprehensio vero vel insignior : creat enim errorem similitudo ; & cum variatum est, celeriter, propter rei similis comparisonem ac propinquitatem, inversio animadversa internoscitur ac reprehenditur. Neque ii tamen nos sumus, qui aut Ciceronis versus valde improbandos existimemus, aut Platonem atque Æschinem (utrumque enim versus in adolescentia scriptitasse memoriæ proditum est) malos, contemptosque fuisse poëtas credamus. Post Siciliensem illam peregrinationem, perpauca interjectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus missus est : eum magistratum, magnum in primis atque honorificum, illis temporibus Veneti, vi rtutebelli partum, victoriæque tamquam insigne, gerebant in aliena civitate ; eo quoque cum patre

filius

filii exiit: sicque eo in oppido perdiu fuit, ut cum ab omni juventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum verò Herculi Estensi, maximo ac fortissimo viro, qui in ea civitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgia, quam in matrimonio Alphonsus habebat, gratus in primis, acceptusque esset. Per idem tempus, cum annos natus esset haud amplius XXVI. Eos sermones, qui Asulani ab eo inscripti sunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore atque colore distinctum, feminas omnino cum adolescentibus de amore loquentes amœnissimis quibusdam in hortis facit, ita lætissimis verbis festive ac venuste, ita sententiis copiose atque ornatè, nihil ut ejus oratione cum uberius, tum vero suavius modulatiusve esse possit. Eos libros tanta hominum, mulierum etiam mediis fidiis approbatione & tamquam plausu exceptos recentes esse meminimus, ut extemplo cuncta eos Italia cupidissime lætitarit atque didicerit: ut non satis urbani, aut elegantes ii haberentur, quibus Asulanæ illæ disputationes essent incognitæ; erat per id tempus Urbini Guidusubaldus Feltrius, vir maxime spectata, maximeque nobilitata virtute: is suæ civitatis tenebat imperium; atque cum eo Helisabetha Francisci Gonzagii, qui itidem civitati imperabat, soror, nupta erat: cujus de mulieris laudibus mira quædam litterarum monumentis, cum ab aliis multis, tum etiam ab hoc ipso Bembo mandata sunt. Ac datum est profecto Urbinatum civitati, ut non suos domi modo principes omni genere laudis claros atque insignes habeat, sed etiam, ut ex alienis civitatibus mulieres, quas illi in matrimonium duxerint, lætissimæ fere, præstantissimæque illi feminarum omnium obtingant: Nam præter eam, quæ à mo appellata est, Helisabetham Gonzagiam, habuit Franciscus maria hujus Guidiubaldi pater ex eadem familia uxorem Eleonoram, quæ proximis diebus mortua est, omni muliebri laude præter ceteras ornatam atque illustrem. Nec vero de Victoria Farnesia, quando in hunc sermonem venimus, fileri ullo modo potest (quamquam invitatus facio, ut de iis, qui nunc sunt, dicam aliquid) cujus quidem mulieris modestia ac pudor ingenuus illud profecto præstitisset, quod Periclem ajunt dixisse, primam in muliere laudem esse, ut ne de virtute quidem illius ulla ad viros fama emanet: sed nulla ratione occultari tanta primariæ feminæ virtus potest, quin ad viros quoque emergat, ac suo ipsa splendore se prodatur.

Fortunatus igitur Guidusubaldus cum sua illa animi magnitudine atque æquabilitate, suæque illa prudentia; tum vero hac tali conjuge, vitæque sociâ. Sed cum Urbini quemadmodum dicere incœperam, Guidusubaldus atque Helisabetha Gonzagia essent, hominum excellentium peramantes, perque hospitales, conveniebant ad eos ex omni Italia, ut quisque præstanti aliqua in arte præcelleret: eo cum Bembus quoque forte venisset; præcipuo præter ceteros in honore haberi cœptus est: multa enim habuit Bembus, quæ, ad hominum animos conciliandos, plurimum valere consueverunt: nam & in forma summa quædam oris species ac dignitas inerat, & in statura ac proceritate decor; mira præterea in moribus suavitas quædam lenitasque amabilis; dulcisque cum sermo, tum tota vitæ, victusque consuetudo mitis ac clemens: ad ea cum præclara ingenii vis ac natura accederet, expetebatur, scilicet unus omnium, maxime ab illustri illo virorum, feminarumque conven-

tu : quibus rebus efficiebatur, ut multum domo abesset, Urbinique fere viveret : quam rem multum etiam vicinitas adjuvabat, atque ultro citroque Pisaurum quidem usque perfacilis atque expedita navigatio : ita factum est, ut minus domi honores assuesceret admirari, minusque ambitionibus implicatum animum haberet. At vero id pater reprehendere, graviter ferre, ac prope patrio jure, ut uxorem duceret, ut remp. capefferet, atque ex ordine magistratus peteret, imperio cogere : fit enim fere, ut qui in libera civitate, præsertim clara atque opulenta, vivant, omnia ad honores referri putent oportere ; id unum confectentur & expetant, ut dignitates, ut magistratus adipiscantur : siquæ sint laudes, quæ alio pertineant, eas aut non agnoscunt, aut leves atque inanes judicant : atque hæc liberorum populorum consuetudo, quamquam per se ipsa, vique sua fortasse minus probanda, est : nec enim compendii, honorisve causa, si ad veram illam rationem dirigas, petendi magistratus sunt, civibusve aliis ullo studio, aut ulla contentione præripiendi ; sed unius reip. ratio habenda est, ejusque unius utilitati, salutique serviendum ; ut dignioribus concedamus ; & sæpe delatus nobis major aliquis, aut magistratus, aut imperium, aut curatio, si minus ei rei gerendæ nos idoneos sentiamus, accipiendus non sit, aut etiam deponendus : nec enim errare patriam, pati æquum est. Sed, quoniam non vivitur cum perfectis hominibus, percommode popularis hæc ambitio cecidit : honorum enim cupiditate incensi, non ad suum se quisque format atque instituit arbitrium, sed ad populi, civitatisque judicium, consilia, mores, vitam, voluntatemque instituunt ; dantque operam, non ut sibi ipsi, aut aliis fortasse quibusdam probati sint ; sed, ut populo, civitati, a qua honores scilicet expetant, placeant : ita fit, ut una, eademque perpetuo permaneat civitatis forma, atque una, eademque sit omnium civium communiter disciplina ; neque singulorum privatim studiis, voluntatibusque variatis, reip. quoque ratio atque institutio vertatur atque mutetur ; quam quidem cautionem, prudentiamque, una, præter ceteras omnes, Venetorum civitas semper adhibuit ; ut domesticos suos mores diligentissime retineret, essetque plane sua, neque quicquam exterum infundi in civitatem, aut ulla infici se peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembo pater in eum cursum, quem tenuerat ipse, quemque summa cum laude, plausuque confecerat, filium induceret, atque compelleret, ille contra, alia spatia, cursusque alios animo agitare, quamquam patri obsequi suadebat pietas, civium consuetudo hortabatur, propinqui, necessariique efflagitabant ; tamen sic animo cogitabat, cujus ipse gloriæ cupidus esset, eam ad se non à suis modo civibus, sed ab omnibus etiam gentibus ultro deferri ; prehensandum sibi ejus rei causa neminem esse, supplicandum nemini, nullius suscipiendas inimicitias, nemini os lædendum : unam enim esse, ex omni laudum genere, ingenii gloriam, qua, sine ulla cujusquam querela, perfrui, ad extremum usque, homines soleant : honores imperitæ modo multitudinis testimonium præ se ferre ; ingenii laudem ac famam, etiam intelligentium hominum habere comprobationem : nec vero aut voluntatum mutationem, aut fortunæ temeritatem extimescere ; sed stabilem, firmamque etiam ad posteros commendationem habere : postremo permultos omnibus ætatibus exoriri, quorum opera, pro sua cujusque parte,

resp.

resp. geri possit; at, cujus ingenii monumentis civitas ornetur, ne multis quidem sæculis unum extare, aut alterum: satis vero jam Bombos, magnos honores in republica, ad illustrandam familiæ dignitatem, esse consequutos; satis nobilitatem, majorum suorum rebus gestis, suæ memoriam stirpis esse: quando & vetustissima templa à suis jam olim gentilibus constructa, ea scilicet, quæ Juliano dedicata sunt, Bomborum nobilitatem illustrent, & pietatis sint testes; & Francisci Bembi ejus, qui, multos annos ante Patriarcham Venetiis institutum, sacrorum antistes ac pontifex fuit, memoria, gentis vetustatem ostendat; tum maritima imperia, clarissimæque Francisci itidem Bembi victoriæ; tum Marci, qui à Cypriis interfectus est; aliorumque multorum ob remp. susceptæ calamitates, interitusque, Bomborum et virtutis, & in patriam caritatis testimonio sint: nec vero ne in præsentia quidem defuturos, qui stirpis, gentisque gloriam tueantur atque adaugeant; habere sese Carolum fratrem, in quo mirificam ingenii indolem, maximam virtutis spem inesse intelligat; esse præterea cum alios nonnullos, tum Joannem mattheum Bembum summa itidem virtutis & ingenii spe præditum adolescentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de se judicium fefellit, & multis, magnisque in rebus domi, forisque perutilis reip. civis est, semperque fuit: nam Carolus, priusquam patriæ prodesse per ætatem potuisset, extinctus est: unam hanc litterarum atque ingenii laudem minus illos adhuc esse adeptos: eam se in suam gentem inferre cupere, ac propemodum etiam se id perficere, ac præstare posse compertum habere: sin honores sectari velit, certo scire, minus eam sibi rem ex sententia successuram, quam invitus suscipiat, & injucundam existimet; & multa præterea à natura impedimenta habere se, sibi ipse sit conscius: nam & blandiri ei qui possit, quem fortasse minus aut probet, aut diligit, pudore sese quodam ingenuo impediri; & existimationem suam vulgi voluntati, comitiorumque casibus, & tanquam undis, quotannis commissam esse, propter animi quandam aut libertatem, aut, si quibus ita videtur, fastidium, pati non posse; nullam autem omnino rem facilem esse, quam invitus facias. Scire sese illam alteram honorum atque ambitionis incertam, ac periculorum plenam viam, plus fortasse utilitatis, plus apud parvi, angustique animi homines splendoris polliceri; sed eam se sequi malle, quæ plus veræ solidæque dignitatis habeat: ut enim fructuosos fundos parare utilius sit: voluptarios autem, atque animi modo causa institutos, honestius ac magnificentius; sic, illam ambitionis rationem uberiores in vulgus fructus fortasse ferre, hanc certe bonarum artium ac litterarum institutionem, plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ, plus honestatis ostendere: ac, ne multa, nihil ægrius tactum est, multis filii contentionibus, multa contra patris, matris quoque Helenæ Marcellæ, primariæ femina, castigatione, læpe etiam objurgatione, quam, ut ne singulare ac prope divinum Bembi ingenium, ad bonarum artium studia atque ad has mansuetiores musas natum, vulgo atque imperitiæ multitudini proderetur: sed pervicit tamen, ut, per parentes ac necessarios, perque cives sibi suos aliquando vitam in litteris agere, idque unum, relictis rebus, curare sibi liceret. Sed paucis post annis dum sese Bombus libris, litterisque obruit, dum solitudines, recessusque sibi pro foro, sibi pro curia, proque comitiis

per summum otium, summamque tranquillitatem habet; Joannes Medices Cardinalis, is cui Leo. X. nomen postea inditum est, Pont. Max. Romæ creatur. Mos, consuetudoque Pontificum est, ut si quid publicæ privatæve rei incidat, quod prolato opus non sit, quodque secreto per litteras agi oporteat, si quando, aut regibus, aut civitatibus respondendum, aut si quid postulandum ab iis sit, si quid denique paulo majoris negotii implicitum cum aliquo est, id, quasi per familiares epistolas, transigant: eas litteras cera obsignant; nam publicis decretis in plumbo signum est: earum litterarum scribendarum negotium datur hominibus, ob scribendi prudentiam, atque elegantiam, eruditissimis; ob muneris, locique dignitatem, gravissimis atque honestissimis, ob autem rerum pondus ac magnitudinem, summa fide, summaque probitate præditis: ii magna cura ac diligentia conquiruntur, magnis præmiis evocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentissimeque eum retinere vellet, sine ulla dubitatione Bembum accersiri, eique muneri, negotioque præponi jubet. Magnam in spem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentissimus enim Leo, liberalissimusque & habebatur & erat: ipsi autem res erat familiaris pertenuis; vix ut necessarios sumptus suppeditaret, idque ipsum magno Caroli fratris, quem sui amantissimum, observantissimumque habebat, labore atque industria: confluebant præterea ad Leonis famam ac bonitatem, ut quisque in quaque excellebat arte, aut disciplina; ut propemodum homini erudito, Roma abesse, turpe esset. Huc accedebat reprehensores suos convincendi studium quoddam; cum quanti suæ illæ attes fierent, quas illi nulli rei esse dicerent, quasque, tamquam nugas ac deliramenta, sæpe Bembo objicerent, ostendendi magna data esset occasio: nec vero à suo vetere instituto, aut à litteris abduci sese propterea arbitrabatur, quippe, qui ad scribendum invitaretur, qua una in re omnis sibi cura atque opera posita semper fuisset. Proficiscitur Romam Bembus, cum annos natus esset tres & quadraginta; præponiturque epistolis Pont. Max. nomine scribendis; eoque in munere gerendo datur illi focus, & tamquam collega, Jacobus Sadoletus is, qui postea Cardinalis factus est. Scripsit eorum uterque eas epistolas cum plane Latine, quod ante id tempus neque acciderat ulli, nec adeo fieri posse ullo modo homines existimabant; ac, si verum quærimus, ne cogitabant quidem: nostri enim homines, sæpe etiam Transalpinæ nationes, sic Latine scribebant, ut suæ quisque civitatis tamen loquendi formam, consuetudinemque retineret; ac Latinis verbis, quamquam ne id quidem usquequaque, Gallice nihilominus, aut Italice, nescio quo pacto, loquerentur: sed ex epistolæ cum plane Latine à Bembo, Sadoletoque scriptæ sunt; tum vero summa à doctissimis, exercitatissimisque hominibus adhibita est elegantia, summaque dignitas; id quod ex iis libris intelligere licet, qui à Bembo editi, epistolas à se Leonis. X. nomine scriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in scribendo rudi, cumulatissime satisfaceret, magno ab eo honore afficiebatur: tantum porro in illum suæ liberalitatis Leo contulit, ut, qui Romam pauper tandem venisset, suis ex fructibus Sest. amplius CXX. caperet, Pontificis plane beneficentia dives factus. Fuit ætas, tempusque illud humanitatis suavitatem nimiam prope-

prope quadam perfusum; ut delectationum multarum studia sæculi illius licentiæ, propemodum omnium permisso, concessa essent: nec enim ne voluptatum quidam quarundam blandimenta nimium severe aspernabantur; sed multa ad oblectationem, multa ad ludum data erant cuiusque ordinis, cuiusque ætatis hominibus: nec vero religioni habebatur, honestos, gravesque homines in hortis vilos esse; aut paulo liberiore in convivio, symphonia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuisse quamquidem sæculi illius nimium plane profusam hilaritatem, eorum temporum, quæ sequuta sunt, tristitia, vehementer corripuit, magnoque opere castigavit: quo magis vereor, id, quod dicturus sum, ne multis sæcus, atque est, de Bembo, existimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis susceptum id est, ut de illius vita, non de laude, dicamus, ne hoc quidem reticendum nobis esse arbitrati sumus. Ac fit fere, ut mores, consuetudinesque locorum, aut ætatum, pro ratione sibi, proque disciplina homines habeant: denique, quod fieri vident, licere putant; atque id, quod in præsentia minus reprehenditur, in posterum quoque tolerabile, concessumque fore arbitrantur, atque omnino apud omnes gentes, etiam, quæ natura gravia sunt, fieri consueverunt moribus leviora. In ea igitur morum, sæculique licentia, eximia forma mulier quædam perpulisse Bembum dicitur, neque, diu resistentem, continere eum se à lapsu potuisse, præsertim qui nullis dum sacris initiatus esset: verum ea, ut temporibus illis lapsio, ut hac ætate fortasse labes, cum habuit eventum, ut magno, si modo naturam audire volumus, fructu compensaretur: suscepit enim ex ea muliere liberos tres; qui ut nominentur à me, res propemodum postulat, nec ipsi nolunt; Lucilium, Torquatum, & Helenam Bembam, faminam lectissimam, quæ cum Petro Gradenigo primario adolescente nupta est: cui etiam liberos ex sese peperit totiusque orbis terrarum præclarissimam civitatem civibus nobilissimis auxit: ut, si qui sunt, qui in eo Bembum gravius accusandum censeant, meam illi quidem ad suam sententiam adscribant licet: sed ii tamen se meminerint id improbare factum, quod infectum esse, optare certe non audeant. Nec vero in litteris modo scribendis Bembi fidem atque eruditionem Leo periclitatus est; sed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, sollertiamque plurimum adamavit, itaque cum conspirare adversus Galliæ regem cum Cæsare Maximiliano, cumque Hispaniarum rege catholico, ita reip. temporibus postulantibus, cogitaret; misit de ea conspiratione Bembum ad Venetorum senatum, qui eam magnopere civitatem hortaretur, uti à Gallorum, quibus cum consenserat, amicitia discederet, ac sese cum Pontifice reliquisque conspirationis auctoribus, ducibusque fœdere & societate conjungeret. Habita est à Bembo in Venetorum senatu ea de re oratio pergravis sane perque vehemens, quam etiam scriptam reliquit: perlegant eam nostri homines; nihil Italice scriptum, gravius ornatiusve ea oratione, dicent esse. Tenebatur præterea impendio magis Bembus studio signorum antiquorum, idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulchritudinem, ordinem, partium convenientiam, quam mente atque animo in scribendo unus cerneret præ ceteris, iis etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnosceret, paulo magis commovebatur, atque omnino fingendi pingendique artem poeticæ ex altera parte ajunt respondere:

illa enim animorum, hæ sensuum mulcendorum magistræ: quam quidem ingenii doctrinæque causam, ii, qui nostra ætate eoulque harum rerum cupiditate efferuntur atque insaniunt, magno ut propterea ære in alieno sint, cum afferre homines sine ingenio, sine litteris, non possint, quam morbi furorisque sui rationem allaturi sint, ipsi videant: quid enim attinet, cum animum partim per se, vique sua turpem rudemque, partim malevolentia, invidia, perfidiaque inquinatum gererent: domum modo atque hortos, villasque tot versuris faciendis, tot frustrandis, fraudandisque creditoribus, affabre factis signis ex marmore, aut ex ære ornatas habere.

Cumque in dictis factisque honestatis faciem nunquam, ne infornis quidem, alpexerint, decorem pulchritudinemque tanto in ære ac lapidibus opere adamare? equidem nec domum, nec villam, nec vero oppidum umquam, non modo exornatum, sed ne satis quidem mundum dixero, ubi illi cum ea fæditate, cum iis animi fordibus habitent. Nam siqui sunt, qui talium rerum intelligentiam, tamquam suæ, in reliqua vita, munditiæ atque elegantiae, aut rectarum artium, in quibus ipsi excellent, corollarium quoddam adferant, id quod in Bembo usu evenerat, iis non modo suscensendum non est, sed etiam gratiæ habendæ sunt: at, qui omnium disciplinarum expertes, in omni vita rudes atque agrestes, hujus unius studii commendatione nitantur, aut in eo non virtutis quasi appendiculam, sed tamquam vitiorum ac scelerum suorum, ut ipsi sperant, integumentum, ut ego interpretor, additamentum quoddam, quærant; ii non modo acriter vituperandi, sed etiam vehementer illudendi sunt. Sed cum tenui Bembo valitudine atque imbecilla esset; cumque noctu magnis lucubrationibus, magnis vigiliis scribere necesse haberet; nam interdiu, cum à Pontificis latere discedere vestigium vix liceret, cumque multi audiendi, salutandi, deducendi, honestandique, ut Romanus ferebat mos, essent; relinquebatur otii nihil: gravem diuturnumque in morbum incidit; ex quo cum ægre ac difficulter convalesceret, nec recreari reficique videretur posse, de medici consilio, ipsius Pont. hortatu, cæli mutandi causa, Patavium petiit: atque eo anno Leo moritur. Incredibile dictu est, quanta animi alacritate, quantaque lætitia Romanis laboribus, curisque liberatus, longa sane, annorum novem, ipsorum intermissione facta, optatum ad otium studiumque suum vetus sese Bembo receperit; nullum ut urbis urbanarumve rerum, aut deliciarum desiderium in eo resedisse, liquido appareret. Et vero eos, qui à pueris, bonarum artium studiis dediti, ætatem egerunt in litteris, mordere in adolescentia interdum solet, quod à rebus agendis absint: quod si casus eos forte aliquis ab otio ad agendum evocaverit atque traduxerit, næ illi rem totam, quam, incognitam dum haberent, admirabantur, expertam atque perspectam, præ suo vetere studio, contemnunt, quid enim in se continet, quod magnopere aut laude, aut etiam appetitione dignum sit, præclara ista agendi sollertia? si modo rem intipicimus, ac speciosa illa vocabula, communitas, utilitas, salus hominum, paulisper ab hac disputatione facestant, rogamus: qua enim tota in re non ratio, sed, maximam partem, fortuna dominatur, quamque non prudentia, sed plerumque (non enim libet semper dicere) malitia, regit; quid aut gloria, aut jucunditatis inesse possit? quasi enim cum ludastesseris, neque contra.

contra ejus ludi formulam ut venias, adversarioque ut fucum facias, animum inducere velis, si te is, quicum ludas, contra sine ulla dubitatione circumveniat, atque decipiat, numquam tu tantum scientia atque artificio profeceris, ut cum illius dolo atque fallacia certare possis; sic in hominum vita hac, & tamquam alea, cum viri boni, ut à justitiæ certa quadam præscriptione, ne latum quidem unguem, discedant, abduci sese nullis aut honorum, aut pecuniæ præmiis patiantur; alii autem vulgo fraude, præstigiis, sæpe perjurio, perfidiaque pugnent, vincitur nimirum simplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor molestia, fides scelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumque efficaces habitus boni inter improbos, ludibrio sæpe sunt.

Careant igitur insigni hac rerum gerendarum laude homines litteris dediti, animo non modo æquo, sed etiam hilari; ac sic habeant, nihil fere honestati hominum, in vita hac communi, esse relictum loci; sed scelus pleraque, ac turpitudinem invasisse; quamquam, operam dare se reip. maximam plerique prædicent, eam omnem, communis rei simulatione, in sua quemque privatim utilitate augenda positam, occupatamque habere. Unos omnino excipio Venetos; Nam Christiana quidem res communis Romæ, non hominum consilio, sed dei immortalis mente, regitur. Unos igitur Venetos excipio, quorum præclarissima in rep. optabile statuam esse versari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capessere; nec vero ea civitas, post hominum memoriam, prudentissima ac fortunatissima, nostræ, aut cujusquam opis eget, illam, utpote libertatis arcem, prudentiæ gymnasium, justitiæ domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile litteratum, adolescentes senesque retineamus. Quam quidem Bembus prudentiam studio ac voluntate hujus sententiæ auctoribus præclare emensus, re atque exitu ad extremum usque præstare non potuit: nam, cum Patavii multos jam annos esset, in civitate quietis ac tranquillitatis plenissima, ab omni contentione, ambitioneque longe ac multum remota; cumque omnem curam, cogitationem, operam, ad ea studia, quæ à puero adamasset, celebranda, contulisset, vel in iis jam consumpsisset potius, magno quodam casu clementem illam vitam, quietam, tranquillamque prope jam decurso spatio, atque ætate jam fere exacta, recusans atque ingratis coactus est mittere. Erat Romæ temporibus illis, vir summus atque clarissimus, singulari prudentia, admirabili animi magnitudine præditus, Alexander Farnesius Cardinalis, qui Paulus III. appellatus est, qui, simulac Pont. Max. factus est, extemplo tanto imperio ac potestate accepta, ut initium rerum, actionumque suarum ab illustri aliqua laude duceret, faciendum sibi esse existimavit, ut qui quaque in civitate, quibusque in terris homines essent, illustri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude, celebrati; illos ultro ipse, eam dignitatem haudquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam suspicatos, amplissimum in Cardinalium collegium cooptaret. Ea re sperabat cum pontificatus, collegiique, tot clarissimorum hominum accessione facta, auctum iri majestatem; tum, specimen se quoque suæ virtutis maximum cum dedisset, magnam de se famam, opinionemque esse facturum: itaque semel atque iterum, magna cura, magna adhibita diligentia, summos viros pervestigavit atque delegit,

quibus

quibus gravissimam illam dignitatem, nimio à plerisque opere sæpe frustra ac nequicquam expetitam, ultro mandaret: quo facto, opinione majorem est gloriam consequutus.

Sed, ut aliis ea res evenit, Bembo quidem perincommodè cecidit, quod suo ex otio, suæque solitudine dulci illa erutus, rursus in eam turbam, molestiamque senex raperetur, à qua, vix dum inclinata ætate, sese tamen cupidissime vindicasset: etenim cum præstantes denuo gloria viros Paulus conquereret, atque indagaret, quos in collegium legeret; occurrit in primis homini Bembo: is forte Venetiis erat. Gaudeo, gaudeo, optima post homines notos, atque amplissima civitas, cum investigaretur perquirereturque virtus, ad te iterum potissimum ventum esse, etenim cum bonorum, prudentiumque hominum res Christiana publica egeret; sumpserat à te scilicet, jam antea, Gasparem illum Contarenum, Italici nominis lumen; in quo, cum summa probitas, castimonia, moderatio, prudentia cum summa doctrina atque eruditione contenderet, ejus ipsius insignita pietate ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis suppeditatum paucis annis rei Christianæ communi est: semel in Contarenos, iterum in Bembo. Ad eum cum Pauli missu Carolus Gualterutius Fanensis, vir apprimè bonus, navusque & industrius, venisset cum diplomate, cumque ejus dignitatis insigniis, ille enimvero recusare ac deprecari, neque abduci, nunc demum ætate confecta, pati se posse dicere, à quiete ac solitudine illa, quam unam, rerum omnia jucundissimam, antiquissimamque, jam inde à prima adolescentia habuisset; magnas tamen sese Pontifici, magnas collegio gratias agere atque habere; quod senectutem suam honorificentissimo de se judicio, clarissimoque decreto tantopere honestatam voluissent, cum in eo, multos jam dies, perseveraret, neque de sententia depelli posse videretur, nihil propius factum est, quam, ut Romam Gualterutius, re infecta, reverteretur. Non sum nescius multos fore, qui nostræ orationi hac in re parum fidei habeant: plerique enim omnes, quid de aliena voluntate credendum sit, de sua conjecturam faciunt: itaque incredibile multis visum iri intelligo, Bembo id vere atque ex animo aspernatum esse, quod omnes, fere summa cupiditate, expetendum atque optabile esse existiment; tametsi scribimus hæc recenti hujus facti memoria, multisque, qui in agendo adfuerunt, superstitibus, quos, mendacii atque impudentiæ nostræ concios ac testes, habere, cur velimus causa nulla est. Sed quoniam par eorum peccatum esse consuemus, qui mentiri in historia audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant; mendacii speciem, verum cum dicturi essemus, non horruimus. Erat perinvidiosum futurum, respui tantam dignitatem, præsertim quæ non honoris modo splendorem, sed etiam muneris contineret officium: eam enim ob causam collegium dicitur Cardinalium à majoribus institutum, ut ii & adsint Pontifici, & ad omnia reip. tempora præsto sint; ægerrimeque laturus eam rem Paulus erat; quod minui Christianæ civitatis majestas, cujus ipse princeps constitutus esset, videbatur, atque ejus privatim & consilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo a se datum existimaret, sed etiam onus quoddam officii pro sua potestate impositum: ut si de suo ille honore putaret sibi liberum esse recusare, dicto cer-

te pontificis audientem non esse, in eo vero & collegium, quod sanctum esset, & Pontificem violari, itaque accurrunt ad eum undique amici ac necessarii; agunt, hortantur, obsecrant, si sua ipse gloria minus moveatur, gentis ac posteritatis tamen memoriam nomenque respiciat; ac tantam dignitatem in domum suam illatam ne ipse à sese abjudicet. Parum primo Bembus eorum moveri oratione; utpote qui eadem sæpenumero audisset jam olim prope omnia, ac refutasset: ubi vero ad eum Petrus Landus adiit, qui civitatis, haud multo post, princeps fuit; qui unus apud Venetos magistratus amplissimus est, idemque perpetuus; isque longa atque accurata oratione cum eo agere cœpit, cum ostenderet quantum ea re subiturus esset offensio- nis atque invidiæ; quam indigne Pont. Max. quam graviter omnem sacerdotum amplissimum ordinem eam ignominiam ferre necesse esset; cumque adderet numquam hæc, sine nutu atque consilio dei immortalis, accidere sole- re; diligenter videret, ne divino numini refragaretur; tum vero, animo sane suspenso ac perturbato, hominem Bembus in præsentia dimittit, rem in diem posterum differt; &, quoniam religionem sibi inieciisset, diligentius deliberaturum sese pollicetur. Postridie ejus diei, cum res homini in religionem plane venisset: fuit enim non versuta hac, atque ad hominum opi- niones captandas simulata, quam in multis videmus, rugis supercilioque hor- ridam, tristitia; sed, vere atque ex animo, pietatis colentissimus; proximum in sanum mane ingressus est. Erat tum forte sacerdos ad aram, atque historiam de iis, quæ à Christo dicta, aut gesta in terris sunt, quod evange- lium appellamus, clara voce, ut mos sacrificium facientibus est, effari incœ- perat: vix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac sacerdos, Petre, ait, sequere me, ea vero illi vox, dei prope ipsius ore mitti, visa est. Itaque, cum omnem ex animo dubitationem sustulisset, quasi dei accitu, Romam profici- scisci statuit, magnus sit ad domum ejus omnium hominum atque ordinum con- cursus, frequens gratulatio, maximus totius civitatis plausus, ille vero, pau- cis post diebus, silvas, recessusque suos, in quibus placatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxisset atque exegisset, crebro appellans, atque iden- tidem respectans, Romam ire perrexit. Vere hoc dicere possum; sic homi- ni hoc discessu hilaritatem prorsus excussam, ut ejus pristinam jucunditatem, suavitatemque amici, familiaresque ex illa die desideraverimus, atque, in omne tempus amissam esse, doluerimus. Cultus est Romæ Bembus cum à bonis plerisque omnibus Contareno, Sadoletto, Cortesio, Morono Cardina- libus amplissimis, hominibusque eruditissimis; tum vero præcipue à Regi- naldo Polo, homine, dei immortalis, dubio procul, beneficio, ex ultima usque Britannia ad nos vecto, vel de cælo potius, si modo dictu fas est, lap- so; cujus de laudibus, quamquam de tam præclara ac plane divina virtute nemo satis digne unquam loquetur, alius mihi profecto dicendi locus dabi- tur, hoc certe haud facile in præsentia dijudicare audeam; plus ne eam in- sulam, multis vulneribus Christianæ reip. per summam impietatem infligendis, nocuisse dicam? an, quod in illo solo talis, tantusque vir ortus & procrea- tus sit, unde vere, planeque Christianæ pietatis, vitæque exemplum petere- mus; profuisse. Is igitur cum Bembo familiarissime vixit; cumque senis optimi multas, magnasque animi dotes maximi fecit; tum vero apertum,

simplexque.

simplexque hominis ingenium, suæ ipsius voluntati atque naturæ consimile ac par, plurimum semper adamavit. Sed, cum diligentissime Bembus coleretur à multis, summo etiam à Paulo honore afficiebatur; tantaque apud eum fuisse gratia dicitur, ut nullam unquam rem ab eo postularit, quin perfectum, atque abstulerit: sed enim hoc non solum auctoritatis, gratiæque fuit, sed etiam moderationis & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda sententia, libertas, ea simplicitas, eaque in omni vita clementia atque ingenuitas inerat; ut, si ante eum Paulus mortem objisset, quod natura postulare videbatur, aliquot enim annos illum Paulus antecessit ætate, creatum iri eum Pont. Max. plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paulum in ostio ad parietem latus offendit; qua ex plaga, homo senex ac debilis, in febriculam incidit; atque ex ea, cum sensim extenuari, conficique se intelligeret, cumque mortem multos dies quasi præstolatus esset, animo non modo forti, sed etiam æquo; ut de sua illa migratione cum amicis interdum etiam jocaretur; diem suum pie, sancteque obiit. Cultus erat jam pridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Ismerii filio; homine partim genere ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum suavitate ac dulcedine, clarissimo. Is illi statuum mortuo posuit nobili artificio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonii in æde Patavii locavit; inscripsitque in basi in hanc fere sententiam: propterea ea se illam statuum Bembo statutam, atque in publico positam esse, ut cujus animi simulacra orbis terrarum cerneret, ejus ne corporis quidem desideraret imaginem.

Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perque acre; maximeque perspicax, acutumque judicium; plurima in alios, in se nimium pæne multa inquirens; in eligendis, collocandisque verbis, multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim unum sibi persuaserat esse, quod in oratione novitatem, & quasi, patriis moribus conservatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipsum plurimum etiam non modo dignitatis, sed etiam jucunditatis adferre solet. Ac profecto, quantum intelligere nos possumus, præclare hoc, quod difficillimum semper habitum est, Bembus præstitit, ut, cum minus fere usitate loqueretur, hospitis speciem tamen effugeret, quod si qui sunt, qui vulgi opinionem ducti, quotidianam hanc tritam, communemque dictionem in hominum eruditorum, aut versibus, aut prosa oratione vel postulent, vel expectent, atque ob eam causam Bembi oratione, quæ à plebeio ac pervagato hoc tabernariorum atque opificum sermone longe dissonat, minus delectentur; ii erunt ex eorum numero, qui de iis studiis existimare aut leviter, aut nihil possint. C. quidem Cæsar, ut litteris proditum video, & ipse bene loquendi laudem, non populi consuetudine, sed multo studio, multisque litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis, assequutus est; & cum de ratione Latine loquendi ad Ciceronem ipsum accuratissime, pluribus quidem libris, scriberet, verborum delectum, originem dixit esse eloquentiæ. Jure igitur Bembus, majore quadam cura, in verbis eligendis torquebatur, præsertim cum Etrusche scriberet: itaque nova, splendida, decoraque ejus in primis oratio est: parum enim fidei consuetudini semper habuit; quod ea partim varia atque
inconstans

inconstans, partim etiam vitiosa atque corrupta esset; &, quoniam ne Romanam quidem, nec adeo Athenas illas ipsas Atticas, quibus temporibus eloquentia maxime floruit, diutius tenere illud potuisse scriptum legerat, ut ne barbarie earum infusceretur, atque inquinaretur oratio; repudiandum sibi hunc sermonem, qui nunc est, statuebat esse; atque eum, qui fuerat in Etruscis olim hominibus purus atque emendatus, cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluxerat, adfiscendum: qui cum illi non de populo, futili inanique doctore, discendus esset; sed e veterum libris, gravissimis auctoribus, percipiendus; illud etiam eadem opera adsequebatur, ut ejus, dignitatem, gravitatemque haberet oratio: nam quotidianus quidem, vulgarisque hic hominum sermo, è sordidis artibus maximam partem ductus, multum ex officina, multum è taberna, è sellaque redoleat, necesse est. Sunt igitur Bembi de ratione Etrusce loquendi libri tres, in dialogo mirabiliter scripti; quibus profecto effectum est, ut, quod homines Etrusce loquantur, non bonæ modo jam consuetudinis sit, quam tamen fluxam atque instabilem videmus esse, sed jam etiam scientiæ ac rationis, quæ mutari nullo modo possunt: quamquam video non deesse, qui, cum cogitandi laborem ferre ipsi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi scripta non tam expurgata, quam religione nimia prope quadam attenuata esse contendant. Sed sit sane suus cuique modus: difficile est enim, in omni re statuere quatenus: & tamen, si cum aliorum libris Bembi scripta conferantur, facile judicium erit: mihi quidem ejus oratio vehementer probatur: non modo, quia elegans, nova, splendidaque est, &, ut ita dicam, nobilis; sed, quia est etiam, Hocrateo prope more, uber atque ornata. Sunt etiam ejus versus Etrusce scripti, & quidem permulti, graves atque pleni, ut hanc quidem laudem, si modo nos de iis rebus existimare aliquid possumus, Bembo à ceteris omnibus concedi, necesse sit: in iis est carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare posse, neminem unquam tam plane, tam ornate, tam dolenter quemquam luxisse, atque illis Bembo versibus fratris obitum lamentatus est. Scripsit præterea volumina epistolarum aliquot: quarum paulo magis decoram video à nonnullis locutionem existimari, suum cuique omnino judicium; eamque ob causam difficillimum est, omnibus æque placere: nam, ut Theognis ait, laudatus à Platone poeta.

Οὐ γὰρ ὁ Ζῆς

Οὐθ' ὅων πάντας ἀνδάνη, ἔτ' ἀνέχον.

Mihi quidem, cum has epistolas cum iis, quæ à Græcis, Latine scriptæ olim sunt, contuli; valde hæc cum illis congruere videntur. Sed pollutas plerique lue quadam etiam nunc aures habemus; nec plane dum è vulgi sæcne natavimus atque emersimus: paucos enim adhuc bonos auctores Etrusca habuit lingua, quibus lectitandis nostrorum hominum expoliretur, expurgareturque judicium. Itaque homines ornata, factæque orationis insueti, nec pulchritudinem intelligunt, aut cernunt, & splendore ipso præstrikti læduntur; præsertim qui in veterum Græcorum ac Latinorum libris usque adeo versati, volutatique non sint, ut illorum virtutes aut transferre ipsi in sua scripta, aut in alienis agnoscere non possint: atque Etrusce quidem à Bembo scriptæ hæc sunt. Latine vero de Ætna ad Angelum Gabrielem scripsit ad-

lescens; quem video libellum illi postea Seni non valde probatum fuisse: de Virgilio Culice, & Terentii fabulis librum unum: de Guidobaldo Fere-
trio, atque Elisabetha Gonzagia ad Nicolaum Teupolum librum itidem
unum, qui valde doctis omnibus probatus est; à Gabriele quidem Faerno,
homine eruditissimo, atque hujus generis acerrimo existimatore, in cælum
fertur. Sunt etiam Bembi, præter eas epistolas, quæ Leonis nomine ab eo
scriptæ sunt, suarum quoque privatim epistolarum volumina; ac seorsum e-
pistola de imitatione ad Joannem Picum, libri prope instar, sane perlegenda,
sunt præterea ejus versus Latini multi, dulces, elegantesque; ut me quidem
æque propemodum, ac veterum illorum poetarum scripta, delectent, scripsit
etiam magna cura, magnaque assiduitate civitatis suæ historiam, nudiuscu-
lam illam quidem: est enim unum Cæsarem imitatus; sed puram in primis
atque illustrem.

GASPARIS CONTARENI, VITA,

Auctore Joanne Casà, qui & Petri Bembi vitam scripsit.

CUM PER MULTUM INTER LAUDATIONEM
atque historiam interesse oportere facile intelligerem; propterea
quod illa virtutis modo præconium querit: hæc veritatis in ut-
ramque partem testimonium continent; sæpe mihi de GASPA-
RIS CONTARENI vita cogitanti veniebat in mentem, vereri, ne,
si eam litteris mandassem, laudare me hominem magis quam, qui ejus vitæ
cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarentur, qui cum commemora-
tum à me de illo nihil viderent, quod esset à laude sejunctum, quæ reprehen-
sionem habitura fuissent, dedita opera à me prætermisâ esse existimarent.
Sed cum laudatoris sit, de cujus laude dicit, ejus bona verbis amplificare, ali-
quid etiam alieni affingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio
præterire; in altero facile præstare possum, ut hic meus commentarius plu-
rimum à laudatione dissentiat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem
augere conandum nobis est: in altero, ut de ejus vituperatione indicem ni-
hil, non eos, sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram effi-
ciet. Quod siqui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant,
quam quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant; aut ægre id ferant, aut ora-
tionis meæ fidem non habeant, ii sic cogitare debebunt; dici hæc à nobis de
eo, qui jam non fit: quique cum suæ civitatis probis viris omnibus, tum alia-
rum gentium, exterarumque nationum clarissimis quibusque hominibus notus,
beneque cognitus fuerit, quæcumque magna pars sit superstes, nulla nobis
causa

causa est, cur de mortuo mentientes, tot vivorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis impudentiæque nostræ testimonia colligere velimur: clarorum autem virorum laudibus, favere potius quam obrectare omnes debent, mihi certe aut de Contareno tacendum fuit: aut de eo, ni mentiri fore maluissem, cum laude dicendum.

V E N E T O R U M Civitas optime morata, optimeque constituta est: id ex eo intelligere licet, quod una temperatione, unis legibus, sine ulla seditione, sine ullo intestino malo, annos eorum respublica amplius mille manet: quodque à parvis initiis profecta ad eam opulentiam atque ad id imperium, quod videmus pervenit: complures urbes, easque magnas atque florentes, socias vestigalesque habet: Corcyræ, Cretæ, Cypri, multis magnisque insulis, transmarinisque provinciis dominatur. Classem instructam paratamque habet, quantam nullus rex, nullæ nationes valeant comparare. Ea civitas una omnium, de quibus memoriæ proditum sit, libertatis æqualitatisque maxime amans, maximeque retinens est: quippe quæ durissimis quondam Italiæ temporibus; servitutem fugiens, è continenti sese in undas æstusque conjecerit; fortunisque omnibus relictis, unam modo secum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot sæculorum spatium versata, studium voluntatemque, usu etiam atque exercitatione corroboravit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentium invenias; libertatem ipsam puram atque incorruptam, ab omni metu vacuum, utinam aspicere in aliis civitatibus, utidquondam fuerat, Deorum nobis beneficio aliquando liceat. Illud salutare institutum mordicus à Venetis retentum est, ut reipublicæ attingendæ præterquam iis, qui initio in civitatem convenerunt, quique germani Veneti & tamquam Aborigines sunt, potestatem præterea facerent nemini; nisi siquando deliberata re, bene de republica meritis, ejus urbis inquilinis, aliisve quibusdam, id jus nominatim ad hodiernum diem concessum est. Ex eo igitur priscorum genere civium Aloisius Contarenius fuit, cum prudens paterfamilias & locuplex, tum præstans senator & nobilis: atque is Polyxenam Malipetriam in matrimonio habuit, faminam primariam; ea, cum aliquot jam perperisset pueros, neque ii diutius viverent, ad amicas æqualesque dicitur rursus prægnans retulisse; à quibus, ut sunt pleræque mulieres religiosæ, admonita esse dicitur; uti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur unum ex iis nominibus, quibus vocati ii reges sunt, qui ad Christum Deum nostrum parvulum ac lactantem venerunt: fore enim ut vitalis esset. Cum salva igitur paucis post diebus perperisset, puerum nominari **G A S P A R E M** iussit, qui primus ejus familiæ hoc nomine appellatus est. Is ubi adolevit magna in eo ingenii indoles erat, magna ad litterarum studia propensio: itaque facile Aloisius pater, consilium, quod de puero ceperat, mutavit: mercaturis enim illum faciendis, rei que augendæ, quippe cui multæ atque amplæ multis in locis res rationesque cum multis essent contractæ, filium scilicet natu maximum Venetiis destinaverat: est enim fere in liberis civitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque non modo non turpe, sed, si bono modo fiat, etiam honestum, verum ubi pueri ingenium naturamque, majus quiddam spectare atque polliceri intellectum est, consilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neque ulla in re filii voluntati ac studio

defuit. Is ubi quod satis esset operæ Antonio Justiniano, Laurentioque Bragadeno Venetiis visus est dedisse: nam ii publice à civitate constituti erant, qui juventutem in dialecticis, atq; in philosophia erudirent: Patavium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno nobilique philosopho, in disciplinam sese tradidit. Erat in adolescente naturæ vis peracris illa quidem, & ut mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio, quo modo, magnitudine & firmitate potius præstans; &, quod maxime rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum & tanquam philosophum inerat ingenium, memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi ac victus vitæque totius constantia quædam, ut, quam semel instituisset rationem, de ea non defatigatione, non pistritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re venerea illum omnino usum esse nunquam, defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ætate dederat: eoque capta atque alta, nihil præterea concupierat, itaque celeriter affectus est, ut æqualium magister, grandiorum natu magistrorumque tanquam æqualis, & compar haberetur, certum temporis spatium, horarum sane haud amplius trium, meditationi & bibliothecæ attributum, & tanquam, sepositum habuisse dicitur, cui temporis nec unquam quicquam detraheret nec fere adderet; qui reliquuserat dies in congressionibus amicorum, colloctionibusque consumebatur: eæ de litteris scilicet erant, ut in suo studio, ne cum vacare quidem videretur, cessaret. Idque ipsum, nihil agens, ageret tamen urgeretque propositum, & tamen animum à contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret nunquam se in omni adolescentia commisisse, ut mane aliquid postridie aggredieretur ediscere, quin prius ea quæ pridie percepisset, diligentissime reminiscendo recordatus esset: vitandam enim afortorum consuetudinem ajebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneranturque, minus virium, minus valetudinis habent, in eo igitur cursu, cum sedulitate magis quam contentione, aut labore, admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo intervallo antecederet, mortem Aloisius pater obiit. Duodeviginti ille annos natus erat eo tempore. Liberorum autem, magnum sane numerum, filios septem, quatuor filias, præterea magna cum multis contracta implicitaque negotia, Aloisius reliquerat. Atque odiosum omnino negotium est homini in cogitationis ac doctrinæ studiis occupato, familiaris rei procuratio; ut minus mihi mirum videri soleat, Democritum, nobilem quondam philosophum, ut ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti litteris proditum est, abjecisse. Verum tamen quanquam invitus ac mærens discedebat à litteris, tamen Patavio profectus est: atque eandem illam animi moderationem æqualitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas societates Aloisius pater habuerat) distributis, partim Venetiis relictis; bene domi constitutis rebus Patavium reversus est: studiumque haudquaquam longo intervallo à se intermissum, cupide renovavit, in ea urbe doctissimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti, aliquot annos commoratus est: cum in principibus jam philosophis numeraretur, atque ejus nomen plurimum indies increbresceret. Atque hoc loco postulari exigique à nobis.

nobis arbitrati sumus, ut, qui ejus progressus & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit disciplinas, demonstraremus. A primis igitur dialecticæ elementis profectus sic omnem philosophiam perlustravit, ut illius singulas tanquam oras non viferet modo atque inspiceret, quod plerique facimus, sed in unaquaque etiam illius quasi regione commoraretur, & habitaret, itaque illud affectus est, nihil in ea ut arte, ita copiosa & magna atque varia, tam esset magnum atque arduum, aut tam minutum atque parvum, quod ejus aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abstrusum aut reconditum, quin promptum illi expositumque, quamvis subito esset atque ex tempore. Ejus nos rei permagnum quondam specimen cepimus: nam cum Florentiæ forte essemus, qua ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Cæsarem, erant in ea urbe, cum alii complures in ea philosophia, quæ de natura est, docti atque exercitati. tum duo præter ceteros Petrus Victorius, & Franciscus Medices, quorum erat utriusque & natura admirabilis & exquisita doctrina; tum studium ardens in utroque ac peacre vigeat, flagransque & singularis in utroque industria: sed alterius breve tempus doctrinæ augendæ & declarandæ fuit; Victorius qualis vir, quantusque jam tum esset, ea, quæ nunc est ejus doctrina, librique ab eo editi declarant: ii per eos dies ad Contarenum sane ventitabant, à quo nos quoque non fere discedebamus: hoc affirmare possum, cum omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factam à summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus studio incensis, tempore paratis, à bibliotheca & litteris recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehensam haberet, & oratione tam facile explicaret, quam quæ facillima sunt. Præstabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, ut antea dictum est (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipsa, via ac ratione percepta, doctrina: sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus. Non modo certam artium multarum inter se quandam naturalem esse dispositionem, ut aliam alia suo quæque loco deinceps tanquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coaginetur: sed unius quoque ejusdemque cujuscvis scientiæ si quis ordinem & tanquam seriem conturbaverit atque resciderit, ad exitum perveniri non posse: magnoque in errore versatos, superioris ætatis homines aiebat esse, qui multa properantes transilirent; aut ullam artem ediscere se posse dissipatam arbitrarentur, aut mutilam atque hiantem: ambutatis enim interscissisque disciplinis progredi perveniri ad scientiam non magis posse, quam interruptis iter pontibus confici. Unum autem omnino sibi comitem ac monitorem ad Aristotelis iter, multis sæpe obstructum difficultatibus, Thomam Aquinatem asciverat, hominem non contentionis, sed veritatis amantem, qui & subtilitatem habeat, nec ultra, quam par est, progrediatur acumine; atque idem articulatis partiteque ac distribute doceat; doctus etiam Græcis Latinisque litteris erat. Poëtas, Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lætitaverat atque didicerat. Itaque cum non artis fastitanda, sed eruditionis liberalisque doctrinæ fruendæ causa, philosophiæ se dedidisset, omnes tamen artifices, magistrosque omnes, non scientia modo, sed fama quoque & celebritate facile superabat. Erat hominis vita atque victus non tam exculcus

atque

atque expolitus, quam cum gravitate quadam simplex, ac lenis, placatusque; oratio inculta illa quidem atque inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco elegans, ac cum auctoritate. Nulla mollities, nullæ, ne in adolescentia quidem, animi aut corporis deliciæ; sermo nulla assentatione suffusus, nulla animus malevolentia infuscatus. Et cum festivitas leposque haud magnopere adesset, aberat etiam rusticitas atque tristitia. Quin etiam hoc ab eo dici memini; devorare sese certorum hominum (qui in aliqua vitæ parte claudicaret) incommoda, aut etiam vitia folere, simulac de bonis, quibus illi excelleret, aliquid degustasset. Ac cum Galeatius Florimontius, qui nunc Sueſſæ episcopus est; vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipue castus atque integer, tum religione ac pietate in primis incensus; in notandis autem reprehendendisque amicorum vitiis unus omnium maxime acer ac liber: castigator nonnunquam etiam subamarior, atque is à Contareno in fratris locum diligebatur. Cum ille igitur nobis audientibus nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset mundissimus ac sanissimus, cum hominibus quibusdam, quos ipse appellabat, id, quod nobis minime necesse est, qui turpitudine aliqua, tamquam morbo, adfecti atque inquinati haberentur, tam sæpe confictari. Quæ ille cum sane commotus ac stomachans diceret. Quid nos, inquit Contarenius, nunquamne absinthio aut scamoneæ radice curari nos patimur? Quid ni? inquit ille. Ergo inquit Contarenius earum potionum exsorbemus sapores tæterrimos, ut succo epoto, illius jvemur vi salutari, horum vitia, siqua sunt, non devorabimus, & tanquam amaritiam perferemus atque exsorbemus, ut illorum tanquam vescamur virtute, atque aliamur bonis? quid autem ipsis nobis fiet, si amandum statuerimus, nisi qui perfectus absolutusque fuerit, esse neminem: laudare se, quod in quoque probaret, libenter ajebat, quod reprehenderet, vituperare non se necesse habere. Hanc animi æquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia longe iis majora bona decorabant. Summa integritas, summa innocentia, pietas, non hæc quæ facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, simulata, & specie, atque oratione hominum opinionem captans, sed solida, nuda, sinceraque, in mente atque in animo inerat, quibus ille rebus instructus, cum magnum ejus esset nomen, magnæque non solum laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius quam constituerat Patavio decessit. Nam cum omnis, prope dixerim, terrarum orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, tæterrimumque ei civitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patavio ipso oblesso, nec multo post amisso, maturius omnino, quam in animo habebat, invit, nondum discendisti scilicet expleta, domum sese recipere coactus est. Erat ejus ætas nondum firmata, ut reipublicæ operam navare posset: itaque in iis sese studiis aliquot annos continuit, cum ejus domus tanquam bonarum artium gymnasium quoddam ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Verum tamen ad rempublicam ubi primum accessit, ejus ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tanquam Phidiæ signum, simul aspectum ac probatum est. Itaque cum tres & triginta tum haberet annos, à civitate ad Cæsarem Carolum hunc V. in Germaniam orator (sic enim Veneti appellant) est missus. Legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem,

tem, magnam ad summos honores magistratusque adipiscendos commendationem; sæpeque à multis una petitur, & in comitio suffragiis oratores magna ambitione creantur.

Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum rege Galliæ, cum quo illi antea quoque continentia bella intercesserant, atque cum eo Pont. Max. Leo. X. sese conjunxerat: cum rege Veneti conspiraverant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum confederat; nam eam urbem Gallis Venetisque defendentibus, Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, qui cum bellum suæ erat civitati, planeque ad hostem ire se Contareni intelligebat, apud quem exploratoris, non legati locum obtinere eum necesse esset, atque ipsa res cogeret. Accedebat etiam quod Cæsarem quibuscum inimicitias exercebat, iis solere esse amariorem audierat: illisque maxime, qui Gallorum faverent rebus. Itaque animo sane commoto ad Cæsarem adiisse dicitur; nam & sponte ipsa sua verecundus, ingenuo quodam, quod tamen sine segnitia esset, pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentiae opinio, multo ante ejus adventum ad exteras quoque nationes perlata, Cæsaris illi animum voluntatemque conciliaverat; nam amare ille plurimum ingenuos apertosque hominum animos dicitur. Itaque ut semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus & comiter appellatus est, faciles ad eum deinde semper aditus habuit: & illo, quamquam civitati erat iratus, non modo pacato, sed etiam propitio usus est. Ac paulatim cum eam, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis indies confirmaret atque augeret, jam ipsi Cæsari non modo gratus, sed etiam familiaris erat.

Itaque cum certior factus esset, Gallorum Venetorumque copias in Insubribus suas superatasque, Gallos ex oppido esse expulsos cæde & fuga suorum, qui eam rem nuntiarent Contareno misisse dicitur, atque iis præcepisse, ut de incommodo, quod Veneti acceperant, reticerent, neque illorum copias in eo prælio dicerent interfuisse: eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere, ut excruciami eum illam noctem suæ tanta illa patriæ clade nuntiata nolit. In Hispaniam Cæsar constituerat reverti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat, itaque per Belgas profectus ad oceanum perrexit, atque ibi navibus conscensis in Britanniam appulit, paucisque intermissis diebus rursus naves solvit atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere cum Contareni persequutus est, cumque in Hispaniam pervenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea legatione omnino quinquennio consumpto Venetias rediit. Cum illud re confirmasset, quod à Græcis quibusdam poetis mandatum versibus video: Magnam gratiosi nuntii esse utilitatem.

Nam cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar & Veneti essent, ac fere continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam, obtinuit: multa suæ civitatis mandata consecit: magno quoque usui reipublicæ fuit: simulque illud est assequutus, ut multarum magnarumque rerum diuturna tractatione ac consuetudine; tot nationum naturis, moribus, institutis cognititis atque perceptis, magnam rerum agendarum usum, magnamque haberet.

beret prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque suam civitati mirifice probasset; absens & in senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno & mensibus quatuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc civitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domesticis suis relictis negotiis, ad consilium de publicis capiendum convenirent, Rogatorum concilium appellatur: ejusque permagna & potestas est & dignitas; quippe cui omnis respublica permessa sit, vicissimque in hac civitatis amplitudine ac dignitate à clarissimis quibusque civibus summis opibus, summa contentione expetitur. Magnæ præterea auctoritatis est in ea civitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna atque ampla procuratio demandata illi est, ærarii ac vectigalium, quæ in continenti, Veneti magna atque ampla habent; nam cum magistratum illi Sapientes terræ firmæ appellant, hanc quoque potestatem Contarenus statim renuntiata legatione; maxima totius civitatis voluntate, omnibus suffragiis adeptus est. Habuit de ea ipsa legatione, more majorum orationem in senatu uberem ac plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiisque differeret; earumque nationum, ad quas adjisset, mores, leges, facultates, consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet atque eruditius dicerentur quam Venetorum hominum aures audire ad eam diem consueverant; tanta diligentia; tantoque silentio atque attentione audiebatur, ut vocis bonitas, qua ille sane exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, judicii que nescius: arbitrantur enim philosophiam, hominum, vitæque hujus communis quasi corruptelam esse quandam: atque eos, qui in studiis cogitationis ac doctrinæ, paulo ulterius progrediente ætate versati sint, homines in solitudine atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in hujus civilis turbæ, ac fori strepitu & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tamquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos legum, morum, sermonum, voluntatumque ignaros, atque à communi vita et hominum sensibus, victuque longe multumque abhorrentes: sic vulgo existimant. Sed falluntur sane, multoque id aliter evenit. Nam, qui, tanquam inermes, ad prælium & pugnam; sic nullis aut levibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad rempublicam accedunt, ii artem, quam facere intendunt, unam quidem omnium maximam ac difficillimam, reipublicæ patriæque periculo discere coguntur; atque ut in vetere Græcorum proverbio est, dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere: idque ipsum de malis auctoribus, magistrisque sane inficis atque improbis, vulgo & foro. Quamquam nobilitari homines iidem Græci in foro ajunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, ut majore in luce posita locataque sit, ita magis magisque splendescere atque illustrari, ipsi sane videant, ubinam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, à populo, bene vivendi rationem, tuendarumque civitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expositam, virtutem vāniri, nā ego, mihi locum modo demonstrari, magno emere possum. Sed non est ita.

Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt; aut hujus nobis ætatis, tamquam sterilitas quædam
vehe-

vehementer lamentanda est, quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam consitæ, ad remp. è populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant operæ pretium est attendere. Nam ii, qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque civitatum artem edidicerunt; neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adunere solet; neque audaces ac temerarii, quod stultitia ac temeritas plurimum ab arte ac sapientia distent. Reipublicæ vero gubernator ille de populo, nec ignaviam a verecundia segregare, neque præcipientem aut pertinacem civem sejungere à forte atque constanti magnopere novit, nisi usu demum atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in rep. offenderit. & civitatis periculo ac detrimento (ut antea à me dictum est) prudentiam didicerit. Philosophia autem, quæ vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis, hominum sensibus atque motibus occupata sit, & utut illi morati tandem sint, quemadmodum cum iis consiliari non incommode queamus, vias rationesque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, & qui sit optimus reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus, inclinatæ ruentes civitates subleventur, tenet; & ad eas, quæ non optimis institutis ac legibus temperatæ sint, accommodari sese tamen non recusat: remediaque temporum, locorum, casuumque incommotis adhibet salutaria. eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones sint præcipit, eadem qui, cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi aut corporis affectioni, mores sensusque comitari soleant, commonet. Ad eam doctrinam tam fructuosam, tamque optimam ubi usus quoque atque exercitatio accessit, tum vero præclari illi ac singulares cives existunt: qualis vel in primis Contarenius sua in republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus & tanquam philosophiæ alumnus quidam, ad agendum descendisset, maximoque sibi usui ea præcepta, quæ olim imbiberat, esse intelligeret, suos cives hortari non desisteat, ut ea pervestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerum publicarum gubernationibus à philosophis explicantur. Nec vero occultabat hoc ipse de se; nam à principio, cum primum in senatum lectus fuit, sæpe factum esse aiebat, ut in suggestum ascendere, sententiæ dicendæ causa, cum cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam & rei insolentia retraheretur: eamque rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi cum animi timorem ac verecundiam pervinceret, ad rempublicam posthac non accedere, suumque locum aliis concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus ac strenuis civibus ab ignavis timidisque locum præripi: verum nihil necesse fuit, talis civis prudentia ac consilio remp. privari. Nam paucis mensibus, cum sese animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, ut neminem magis prudenter, magisve composite loquutum unquam fuisse constaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, propriis, cum partite ac distincte, tum memoriter ac copiose, animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipsa vehementer permovebat & fide, lingua celeri ac volubili leporem atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse conabat: animos enim civium inlecti atque incitari, quo maxime tempore sedatos rectosque eos esse oporteret, cum consilium capturi

de rep. essent, turpe atque inutile esse existimabat: eosque qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus atque impetus animorum & motus commovendos admoverent; si id suæ privatæ utilitatis causa sulciperent, improbe; si reip. causa, arroganter sine controversia facere ajebat; quod tantum sibi sumant, ut non communi rep. consilio regi velint, sed suo; quamque ipsi probarent sententiam, in eam ceteros cives non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixia præfectus renunciatus est, cum magistratum Capitaneum Veneti appellant: quo cum proficisci cogitaret: jamque impedimenta imposita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius affertur; Romam à Cæsaris militibus captam, Pontificem Max. in arcem compulsum, urbem ipsam diripi ac vastari, quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subito cum dolor, tum etiam terror invasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam egere, quam, quibus sese ipse affuefecerat, consilio atque auctoritate, eum magistratum recusavit, atque interim otium à rep. nactus, studiis scilicet suis illis pristinis obsequabatur. Bellum, cum gravis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; sed totius imperii summa tradita erat Franciscomariz Urbinatum principi, quem illi ducem appellant; eum Veneti suarum copiarum seorsim ducem habebant; nam civem terrestres copias ducere, per leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens jam complures menses in custodia à Cæsaris militibus asservaretur, cumque urbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ, modum homines feri ac barbari sibi statuerent nullum; cui rei Cæsarem, quod longe abesset gentium, cum maxime cuperet, negant potuisse occurrere: commoti rei indignitate atque acerbitate Christianorum principes plerique omnes inter se de Pont. Max. è custodia educendo conspiraverunt, ejus rei causa concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estensem, qui ejus urbis imperium, à majoribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reique militaris peritissimum, adjungenti sibi vehementer studebant: à quo cum propter consilium ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellicque instrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum usui erant, multa, magnaue auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Gallia Britanniaque reges Legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos; idem & ii, quibus Pontificis Max. salus privatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum reipublicæ intererat eam confici rem, propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum à me est, societate & fœdere conjuncti, continentibus bellis, non longe ab suis finibus, cum Cæsare contenderent. Eo concilio peracto, atque haud ita multo post Pontifice liberato, ad eum Contarenus, suæ civitatis jussu legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Gallia, Italiaque totius videbantur motus impendere, quod & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumventus in hostium potestatem venisset, quod superbe crudeliterque tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in custodia fuisset retentus, atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus è manibus & catenis esset: quod omnia exempla

crucia.

cruciatusque in suos editi Romæ atque in omnibus vicis, & oppidis essent. Accedebat quod Florentini Hippolytum atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea urbe imperium antea obtinuissent, è civitate eiecerant, quod ille gravissime atque indignissime ferebat: ejus dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ regis causa erat, atque conditio: nam & bello superatus captusque, tantum se de veteri virtutis opinione deque bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori; & sui liberorumque suorum mercatu (ut ipse existimabat) nundinationeque illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant: atque eam rem ad suam remp. magnopere pertinere arbitrabantur, quibus omnibus rebus efficiebatur, ut, in tanta animorum incitatione & discordia renovari in Italia bellum necesse esse, omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiamque conciliaverat: &, quo liberius in patriam iracundiam exercere posset, justissimas suas in Cæsarem minuerat inimicitias; & suas illi injurias aut condonaverat, aut vicissim pacis simulatione, idoneum doloris sui ulciscendi tempus expectabat. Atque cum Cæsaris duces & exercitus, illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimavit, ut propius ipse accederet: itaque Bononiam sese contulerat. Eo Cæsar quoque ex Hispania venit, ut à Pont. Max. cujus unius ea potestas est, diadema ceteraque imperii insignia acciperet, atque ei advenienti cum obviam Contareni extra urbem processisset, dicitur eum Cæsar perquam longo sane intervallo à se visum agnovisse, atque iis oculis, eaque vultus hilaritate eum aspexisse, ut id à multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleverat, animadverteretur; atque ex ea re conjectura fieret, rem inter Cæsarem & Venetos conventuram: id quod exitus comprobavit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione & discordia, tot ultro citroque illatis acceptisque injuriis ac detrimentis, cum pacificationi locus vix ullus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. Quæ res per Contarenum acta magna ex parte & confecta, cum suæ civitati gratissima atque optatissima accidisset, mirifice ejus & gloriam & auctoritatem auxit, ut nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate atque industria conficere posset. Memoria teneo me Romam illis temporibus venisse; tantus erat omnium, qui in ea urbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate, consensus, tantaque admiratio, ut non amarent modo eum, qui tunc erant civitatis principes, sed etiam vererentur & colerent. Atque omnino multa præclare legibus sancita sunt apud Venetos, in his, quod vetantur legati ab his, ad quos missi sunt, ulla aut munera, aut beneficia accipere; quod utinam aliæ quædam civitates aut reperissent, aut repertum à Venetis, imitari saltem vellent; ne suos cives (id quod usu fere evenit) plerosque foris venales, domi hostes haberent. Quam diu enim absunt neglecta, quam susceperunt, reipublicæ cura, à quibus locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis sese venditant: iidem domum reversi, beneficiis ac muneribus alligati, atque devincti, quam patriæ caritatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus, prætare ac persolvere

coguntur, ita dum alii aliorum aut regum aut nationum rem gerunt, deserta nimirum a civibus publica res eorum jampridem labat & corrui. At Contarenum eæ civitates, apud quas magna cura, summaque fide ac diligentia rem suam publicam gessit, præclarissimis muneribus donaverunt: tot enim tamque variarum gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiserunt. Severissimis legibus Venetiis ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neve per alium quemquam rogent interdictum est, itaque cum à civitate ipsa universa, non à singularibus civibus nominatim, petendi magistratus sint: idque sæpe (iidem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) una virtute nixam omnium civium ambitionem esse oportet: ut qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ii non amicorum aut propinquorum diligentia, aut tenuiorum hominum officii, aut etiam fortasse avaritia, sed ipsius reip. certissimum de se testimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris sui civitati facultas datur: itaque sæpe usu venit, ut, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis affecuti sint; iidem, iterum petentes, repulsam ferant. Quo major eorum civium splendor est, qui omnium dignitatum cursum & tamquam spatia & circuitum iterum & sæpius sine ulla offensione consecerint, ii clarissimi apud civitatem sunt: iis honos ab omnibus ætatibus, omnibusque ordinibus habetur, ii, cum opibus & potentia ne infimos quidem cives antecendant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria anteferuntur omnibus: eadem est enim civium omnium parque species, una toga, eaque simplex; nullis omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem; ut primi civitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus intervenerit) uni de multis facile videri possint. Sed ii, quoquo venerint, salutantur, appetuntur: iis in viis deceditur, obviam itur: in curia, in foro assurgitur: ut mihi virtus nudata phaleris omnibus & adventitiis ornamentis exuta, in una ea civitate sua ipsa pulchritudine & lumine nitere ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter urbis modo eximiam pulchritudinem, novitatemque antea inauditam, etenim maximam formosissimamque urbem, in mediis excitatam æstibus sese è fluctibus erigere, quis non miretur? naves onerarias maximas, passim ad privatorum januas religatas, triremes in plateis navigantes, quis sine magna admiratione ac voluptate aspexerit? Mihi quidem sic videtur, hanc profecto urbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet unquam fuit, tamen si sit, aut esse si possit aliquis, nullum illi attribui munus aut opus illa urbe præclarior posset: aut quod magis divinæ conveniret naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex ejus urbis cognitione voluptas capitur, ut equidem sentio, vel maxima, quod unæ dominantur apud eos leges: iis & magistratus obtemperant, & cives æque ad unum omnes: atque eo usque mihi potentiam execrata prudentissima civitas videtur, ut neminem unum ulli magistratui præesse passa sit, terni, quini, seni, deni imperia, potestates, singulos magistratus gerunt, ut non solum domini os, quo nulla tætrior, nulla oculis detestabilior objici species potest, aspiciendum civibus non sit; sed ne domini quidem imago & similitudo,

litudo, aut effigies. Quamobrem spectatum exteræ nationes alacri animo Venetias cant, nec urbis modo causa, quod dicere institueram, sed vel maxime civitatis; pulcherrimo totius orbis terrarum spectaculo sese ad eam diem caruisse protecto intelligent.

Postquam Roma Contarenius rediit, confestim ad summos honorum gradus sine ulla dubitatione vel controversia elatus est, nam & maturius, quam civitatis consuetudo antea tulisset, Sapiens magnus factus est, & Consiliarius, qui duo magistratus summi apud Venetos sunt, neque dubium erat quin, si quis ex Marci Procuratorum collegio demortuus esset, ejus Contarenius in locum substitueretur, ea una procuratio perpetua Venetorum legibus est; id unum ad honorum perfunctionem Contareno absuit. Itaque sic in republica versabatur, ut etiam si litteras omnino non didicisset, illustrissimum tamen civitatis locum obtinere eum necesse esset; sic autem doctrinæ gloria celebrabatur, ut, tametsi rempublicam attigisset nunquam, civium omnium, qui fama ac nomine excellunt, clarissimus suo tamen nomine fuisset futurus. Accedebat Christianæ Theologiæ singularis quædam atque exquisita cognitio: eaque non scientiæ modo aut ostentationis disceptationisve, sed vitæ ac disciplinæ causa comparata: ad ejus enim præcepta animum mentemque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformaverat atque direxerat: ut non modo ad philosophorum regulas bene beateque, sed etiam ad Christianorum divinum hoc præscriptum pie sancteque viveret. Est Venetiis quidam, quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille atque comitium, quod Magnum ab illis Concilium nominatur, ad id concilium omnes, quibus ferre suffragium per ætatem licet, statutis diebus conveniunt, ibi cum Contarenius forte esset consiliarius, custosque positus sortibus, quibus Veneti in petendis magistratibus utuntur; nam quorum fors exiit, ii pronuntiant quem potissimum sua sententia ei magistratui, cujus comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment: itaque mirifico casu accidit, ut ibi cum esset, in universæ civitatis conspectu atque oculis, publice Roma allatæ litteræ sint, in quibus res omnibus nova, omnibus inopinata: illi quidem certe ipsi prorsus incredibilis, scripta esset, cooptatum Contarenum a Paulo Pont. Max. in Cardinalium collegium esse. Legerunt eas inter se litteras primum ejus Collegæ; à quibus satis magno interposito ille intervallo, ad sortium urnas, ut dixi, assidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi confederant, susurro primum & rumore dubio, bonam evenire, felicem, faustamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit, ille vero respondere, nec adduci posse ut eam sibi rem narrari saltem pateretur: atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere. Verum recitatis palam litteris magna universæ frequentiæ approbatione ac lætitia, inter se colloqui consurrexerunt Collegæ, atque ad eum cum magna, cum lætitiæ, tum etiam observantiæ significatione adierunt, quod ille cum vehementer commotus recusaret, ac sese id ætatis ad aliud vitæ genus negaret posse traduci, ad curiæ vestibulum ab iis, universo eo concilio comitatus, deductus est. Cumque Collegæ, hominis honestandi studio, domum reducere eum summa contentione pergerent, prorsus non tulit. Erat eo tempore inter collegas Aloisius Mozanigus, grandior natu vir, qui apud civitatem gratissimus cum esset, princepsque consilii publici haberetur,

beretur, sæpe à Contareno de republica dissenferat: is ad eum gratulatum cum aliis non adit, credo quod peditus erat admodum infirmis, hic clara voce, ut à cuncto exaudiretur senatu, rei novitate percitus, adjurans, cum frontem feriret ac Paulo malediceret, affirmasse dicitur maximam ab eo civitati injuriam fieri, quod eam cive privaret, quem illa unum omnium habuisset optimum. Concilio dimisso, id enim is conventus nomen habet, universa civitas domum ad Contarenum læta atque alacris confluere cœpit, ille vero suspensio animo incertusque etiam nunc quid ageret, minus multo erat, quam ceteri, hilaris; nec mehercule injuria, quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla atque illustri, in republica principi, in toto orbe terrarum claro atque nobili, afferebat, præter molestias ac labores? mutanda, vitæ victusque quinquagesimo demum anno ratio tota & consuetudo; suæ civitatis dediscendi mores, alienæ ediscendi, haud parum quidem ab ea, ad quam ille sese exercuerat, disciplina abhorrentes; vivendum ad unius hominis non semper prudentissimi, pæne arbitrium atque nutum; comitatus magni alendi, sæpe diu eodem censu; aliæ cogitationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt hæc homini, æquabilitatis ac dignitatis potius, quam potentiæ atque opum cupido incommoda vehementer odiosa, gravia ac molesta, præsertim si quis antepartis honoribus tamquam exsaturatus, & parta jam gloria contentus est. Sæpe mihi narravit vir omnium clarissimus atque gravissimus quem Romæ his paucis annis à sua civitate legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate summaque gratia vidimus, Paulum & Julium tertios (in utriusque enim tempora ejus legatio incidit) Mattheus Dandalus: sese, cum vehementer auctor Contareno fuisset ejus honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione ratiocinandoque vix ægre ad extremum homini persuasisse, ne committeret, ut Pauli consilium, in quod non ille tenere incurrisset, sed sine ulla dubitatione duce Deo devenisset, aspernari videretur: præsertim his reip. Christianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam Ecclesiam impietatis scelerisque nefarii Gasparem Contarenum, virum unum omnium maxime pium, maximeque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, seseque in eo impudentissime jactaturi essent; quippe qui, cum à Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quid de causa illa tota judicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret; adderetque, eos, qui Contareno æquissimi futuri essent, suspicatos tamen esse non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem à se removisse, sed propter imbecillitatem atque ignaviam defugisse: pervicit homo gravis atque eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia conjunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum, voluntatum, studiorum similitudinem, ut dubitantem confirmaret: atque in suam sententiam diu multum cunctantem ac tergiversantem perduceret: qui maximam partem eorum quæ à me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. Omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus ac beneficiis prosequeretur: sic enim ait. Laudem feremus omnium pulcherrimam universa à Græcia, Fecisse cum memorabimur bonis bene:

bene: quod ille Græce optime, nos Latine ut potuimus. Verum tamen is est virtutis splendor, ut non modo ii, qui ejus compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam siqui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi & clari ob eam rem evadant. Id, quod Theseus de se sperabat, Paulus etiam assequutus est: nec enim dici potest quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit.

Quamquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tamquam vitæ exordium & quasi origo, Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea civitas passa non est. Victu & cultu non modo à luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac, quæ, plerasque Italiæ civitates nuper invasisit, per multum circumscripterunt: quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt; consuetudo autem eorum moderatioque vitæ quotidiana discrepat illa quidem fortasse nonnihil, sed ita, ut ad summam expolitionem desit forsitan aliquid; firmum autem quiddam ac solidum certe subsit, & levitate atque ineptiis vacet, quod Romæ contra mihi visum est fieri: aptiores enim in convivio & congressionibus Romani homines sunt: sed accersito quodam interdum genere, minimeque vernaculo, vitæ autem cultus lautior est, atque, ut video nonnullos existimari, etiam delicatior, in principibus quidem luxus pæne regalis; magnus equorum, jumentorumque numerus, multitudo familiarium; lauta, splendida, sumptuosa supellex: ut dedisse mihi operam videantur non modo remagni ut essent atque clari, sed etiam specie ac pompa. Neque eo hoc dico, quod exterarum rerum, quæ ad dignitatem ac decorem pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quo mihi id arrogem, ut utrius civitatis studia rectiora sint, dijudicare me posse profiter: sed illud affirmo, hanc quasi migrationem è sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longeque aliter moratam civitatem Contareno, ingravescente jam ætate, subitam ac repentinam necessario molestam fuisse. Verum tamen ita vitæ victusque mutatio facta ab eo est, ut ingenium tamen, institutaque illa sua pristina retineret: nec ullos spiritus, tanta facta accessione dignitatis atque fortunæ, sibi sumeret: sed probitas, affabilitas, & eadem, quæ in privato fuerat, facilitas atque humanitas (quamquam invidiosa illa, tantoque opere à multis expetita purpura recens induta erat) integumentis involuta, & quasi personata elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestivi ipsi complures, molestique sæpe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat, admonitus est a suis, non tam faciles ejus ordinis ceteros sese præbere consuevisse, sed certam die horam constitutam habere, antequam adiri ad se non paterentur: neque cuique sui potestatem facerent. Quibus ille respondit non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed ejus partem amicos, partem inopes homines & egentes jure sibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium vivendum sibi esse statueret, non ad suum: nec enim æquum esse amicorum clientumque negotiis, tempus, idoncum quod sit, à se præscribi, sed ab iis ipsis, quid rerum suarum occasiones ac momenta existant, statui oportere. Itaque ut quique ad eum veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime servabat; ut sæpe tenuium aut miserorum

hominum

hominum causa ad summos reges iterum & sapius adire non dubitaverit: cum id præcipue Christiani esse officii contenderet, id maxime hominum genus auxilio juvare, quod maxime opis & auxilii egeret.

Quod iudicium ipsius etiam faciebat, ut reliquias Græcæ nationis, multis gravibusque malis confictas, foveret, ac, quibuscunque rebus posset sublevaret, accedebat autem huic animi propensione erga illos, ut miseros & durissima servitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ universi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. Nam quin majores eorum pietatem Christianam, cultumque hunc optimum nostræ vitæ strenue juvissent, dubitari non posse dicebat, cum Basilus, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi hujus sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis laboribusque suis veros ritus, exprobris inde falsis opinionibus, eo inseverunt, quare oportere nos, si grati esse velimus, lapides etiam stirpesque ejus telluris amplexari, ne dum homines, cum quibus tot arduissimis vinculis conjuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus: vigeat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos theologos, quos appellavi, ut philosophos quoque ejusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus, vigiliisque se instructum esse recordabatur. Benigniore eum esse cum res non pateretur, quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, ut ad diem, quibus deberet, semper persolveret, quæ res à potentioribus non paucis neglecta, efficere solet, ut multis in locis sit fides angustior, neque, hoc tantum majoribus in nominibus custodiebat: ad tempusque his, qui se grandiore pecunia juvissent, respondebat (quod tamen ut faceret ægre & urgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam adversus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat, quæ culpa moribus eorundem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem; miserosque illos creditores ad desperationem & laqueum aliquando adigit. Declarat quantopere maculam hanc fugeret: quamque omni in re justitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audissent decetem suum jubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum jussit pecuniam eam statim dissolvere: addiditque, si unde id faceret, non esset, fumeret ex abaco vas, iptumque divenderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quam se argento illo, mensæque ornatu egere.

Eodemque pacto toto animo abhorrebat ab indignis gravi & honesto viro quæstibus: non pauci enim ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumptibus, & ut inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quavis ratione ac sordidissima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum injuriarum causas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum ejusdem animi esse, cujus plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur.) Esuribimus profecto: nullum enim emolumentum parit imposita mihi cura: cunctaque in civitate concordie atque otii plena sunt: inquit ille: Voluptatem magnam mihi munitas, cup oque hunc statum rerum permanere, videreque diem illum, quo eg, uthabeam sumptum unde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu

ornatu proscribere cogar. Non putavi autem alienum esse has etiam ipsius voces memoriæ mandare, quum præsertim hujusmodi breviter dicta, quia ab intimis sensibus proficiuntur, subitoque prolata sunt, in singulis factis ac motibus animi, ut reliquis etiam casibus humanis, videantur in primis mores voluntatemque eorum, unde erumpunt, indicare: eademque voces multum valere non sine causa semper existimatae sint, ad homines informandos: illosque etiam emendandos, qui contariis vitiis tenentur, quam causam fuisse puto, cur plures & docti prudentes viri sedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipsis confecerint. Sæpe multumque ineunte adolescentia cum iracundia, quæ paulo sibi consuevisset esse molestior, quasi luctatum, ad extremum prostratam illam & domitam aiebat oppressisse: non modo enim turpe, sed etiam miserum sibi semper visum, ira incitatos à consilio atque à nobismetipsis abscedere; quod de se Terentianus ille prædicaret, Præ iracundia Menedeme non sum apud me: Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricum (quamque hoc Scribonio ab inimicissimo homine memoriæ traditum est, & qui quacumque re potuit, existimationem ejus semper violavit) sibi nullius pretii hominem videri fuisse, qui cum de compositione agendum esset cum Casare, ad colloquium non prodiit, ob eam rem, quod furenter consuevisset irasci; ne res maximæ spei, maximeque utilitatis ejus iracundia impedirentur. Itaque non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum à se unquam esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmant, ut nimium prope patiens ac lentus existimaretur: neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, sæpe cessantibus, sæpe etiam peccantibus, non modo non convicium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum est; ut Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio ac diligentia sua, ut nullum unquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret, id vere de hoc nostro prædicari potest: in illisque sine dubio Contarenius enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint: ac quidquid illic aliquod majus malum, si crevisse, ferre potuisset, tenerum adhuc & imbecille fregerint, & omnes ejus fibras extirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra non nihil significatum est) copia bonorum, quæ aut à fortuna acceperat, aut ipse suo labore industriaque quæsiuerat, non fecerat: in quod vitium passim multi, minoribus multo ornamentis decorati, ruunt, & sane hanc culpam ille, ut scopolum aliquem, magnopere vitabat, quod si unquam in sermone aliquo aliquid à se forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo umbram illius mali retineret, valde dolebat, ut contigit quodam tempore. Cum enim Paulus III. loqueretur cum ipso de augendo numero Summorum Antistitum, ostendissetque se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam pre se ferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari Pontifex Max. inquit, iis ipsis verbis. Insuper fuit semper Cardinalibus, ut novis repugnarent, ne sibi alii dignitate exæquerentur, respondit igitur ille commotior quam solebat. Noli sanctissime pater ita de me existimare: cognitum enim tibi plane est, quot ego nominarim, idoneam prorsus materiam huic operi efficiendo: & unde fingi possint personæ tantæ dignitati sustinendæ aptæ, nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc

maximum esse eorum, quos in vita affecutus sum, honorum. Extrema hæc verba, illa occasione edita, statim ut domum rediit, doluit sibi excidisse, ut qui noluisset specimen aliquod à se unquam datum, aut superbi hominis, aut inanis hujus honoris & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat amplissima sacerdotia plus in se oneris, quam splendoris habere: quoque majora illa forent, eo molestiæ plus sollicitudinisque continere, quare se sæpe vicem dolere solitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent, quia pondus Æterna gravius humeris suis sustinerent, cujus judicii Seleucus quoque rex quondam fuit: ille namque dixit; quæ vox ejus monimentis litterarum mandata est à doctis viris, ut errorem eorum coarguerent, qui falso putant, opulentissimos quosque homines beatos esse, magnisque semper voluptatibus frui, cernentes splendorem vitæ illius ac florem; inquit igitur ille, nescire privatos illius status incommoda: ideoque magnopere falli in judicio de illo faciendo, quod si scirent tantum, quam arduum sit, ac molestiæ plenum, tot Epistolas scribere ac legere, futurum prorsus ut diadema abjectum jaceret sine honore ullo: nec quemquam inuentum iri tam stultum, qui ipsum tolleret ac capiti suo imposeret, nec tamen non multo majoribus gravioribusque curis premi necessario illos, si munus suum fideliter obire vellent, qui vitam moresque eorum, quibus præfunt, regendos susceperunt, animosque ab omni labe purgandos, quam qui in eo tantum eximio statu rerum suarum, regnoque conservando, occupati sunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret, ac, si quis vere existimare posset, vacuus prorsus ab ipso foret, non tamen penitus potuit ea suspicione carere. Erat ille in omni suo sermone, factoque, integer ac liber: remotus ab omnibus blanditiis orationis: acerrimus inimicus vanitatis illius, assentationisque, quæ nunc in locum invasit simplicis veritatis, libertatisque loquendi, merito quondam magnopere probatæ; ob quod etiam ingenii bonum ferunt eum Carolo Cæsari valde acceptum fuisse, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, expertæque omnis fuci ac fallaciarum: quæque, uti eo venerat, ita se Romæ in longe aliis moribus, institutisque conservarat, causa fuit, ut superbiæ à nonnullis insimularetur, quasi ille contemnens ceteros præ se, quidquid sentiret de omni re contra commoda illorum diceret: nec sua quicquam interesse putaret potentioribus adversari, quam ansam quidam arripientes, ipsum, ut contumacem & inhumanum apud Paulum III. criminati sunt, quod nimis libere in senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quosque viros offenderet, ipse vero id diverso consilio faciebat: neque ut impediret commoda aliquorum, sed ut religioni suæ & ei, quod rectum esse sentiebat, serviret. Ut autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamvis intelligeret se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta simulataque oratione non aucupabatur: cui rei ostendendæ in utramque partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, ut eo astante in senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo uni alicui Pont. Max nepotum, eo genere juris, quod feudum appellant, admonuit igitur Contarenus Paulum, ut antequam de tanta re quicquam statueretur, colendæ justitiæ causa, vacuæque à culpa conservandæ sanctissimæ sedis, mandaret ut jura Varanæ familiæ, quæ diu in possessione ejus, oppidi fuerat, diligenter noscerentur: ne injuriæ ali-

quid

quid ipsa in ea re acciperet. Hæc sententia, præsentî animo dicta, illa ipsa die per urbem sparsa disseminataque est: quare Hercules Varatius, qui Romæ tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratiasque illi maximas egit, causamque ei suam totam commendavit, cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, respondit.

Non necesse erat te mihi isto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, ut æquitati officioque meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, præter id, quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid à Pontifice ipso, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione usus, studuisset gratiæ illi, sine ullo suo labore partæ; novam gratiam addere: animumque honesti viri inani spe, falsisque pollicitationibus, lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturæ moribusque Dionis Syracusani: ut enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere convenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionysii filii (ut ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius & integerrimi viri maximas virtutes & sane easdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent, ac gravitatem superbiam esse dicerent: libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non posset, ut una cum aliis peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. Fertur tamen ille durior fuisse natura, tristiorque, unde temperare indolem illam summo studio ipsum debere à doctissimo viro, studiosissimoque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus enim est Plato ut Gratiis hostias immolaret, suavitque ut aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium, non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos: benevolentiamque eorundem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. Atque hæc privati officii sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curavit, illas veteres renovandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor suasorque fuit; quod in dicenda sententia nunquam invidiam reformidavit, multaque contra Collegiarum suorum commodum sæpe suscepit atque perfecit. Vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus civitatibus, unus & idem dabatur custos, qui Græco verbo Episcopi appellantur: neque in iis ipsis ætatis progressus expediebatur, qui annalibus Pontificum Maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri, maximis administrationibus præficebantur. Has atque huiusmodi alias pravæ corruptæque consuetudines sua Contareni sententia delebat: moretque sacerdotum hominum, nimium nonnunquam deformatos emendabat, magnæque suæ ipse offensione communem reipublicæ levabat invidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium ceterarumque civitatum Senatus aut Concilium; nam illæ ex ea, quam habent, civium copia in suos Senatus, qui aptissimi visi sint, legunt, in Collegium Cardinalium è toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici Maximo visum sit, eos cooptare licet: eoque factum est, ut summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe è Christianorum flore

decerptus atque collectus. Verum tamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pont. Max. magni atque acris iudicii vir, eximia singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem ultro ipse evocaverat, ut ei Collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. Ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem Legatus esset, Contarenius potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæsar anxius sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia juvabant; propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissensionibus distenti, nullo illi usui esse poterant. Abiecti quidam perditique ac desperati homines, XXXX. fere abhinc annis, jampridem receptas ratasque disciplinæ Christianæ sententias in controversiam revocaverunt, multitudinique persuaserunt imperitæ, uti à Romano Pont. quod caput Christianæ reip. atque Ecclesiæ est, desciscerent, seseque in libertatem vindicarent, quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum à quibus opprimi id & poterat & debebat, paulatim infimæ plebis, vulgique mulierum, animis, legum vinculis laxandis & dissolvendis, pollicendaque cupidatum multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis accreuit, idemque nefarius furor, postquam populare existimari cæptum est pietatem evertere, multos quoque principes invasit. Alios metus impellebat, veritos ne à suis defererentur, si ab illis dissentire pergerent, partim rerum novarum studio, partim levitate & stultitia, quod Deo immortalis, legibusque spernendis, fortitudinis opinionem facere sese de se nonnulli arbitrarentur; partim etiam avaritia, quod sacerdotum maximas amplissimasque possessiones publicatas, inter se partiebantur, multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram integramque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illiciti præmiis, nullo timore depelli sese passi sunt, eaque à majoribus, quæ acceperunt, instituta ad hoc usque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter utroque exitit non modo contentio ac disceptatio, sed jam concertatio atque pugna, tantumque exarsit odium, ut maximæ, bellicosissimæ, florentissimæ, atque adeo, ante hunc furorem, religiosissimæ, optimæque de rep. meritæ nationis, vires, opes, & copix absumptæ, in sese ipsa conficienda atque delenda, sint. Quibus rebus permotus Cæsar animo & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum sedarique discordiæ possent, qua de re cum omni contentione cum Germaniæ civitatibus ageret; primo Christianorum omnium concilium in iis maxime locis indici postulaverunt, quo adire tuto ipsi possent; is erat locus nusquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec ullis sese gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipsorum finibus; ad id concilium venturos, ejusque decretis iudiciisque staturos sese pollicentur, id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem Max. nunquam eo descendurum sibi persuaserant, verum ubi probari à Paulo III. conditionem, ac ne de loco quidem, cujus iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paulatim regredi, neque in eo quod ultro ipsi postulaverant, manere; dirimi controversias per colloquium posse; id brevius, expeditius, certiusque

tiusque esse, dicere; longum esse expectare, dum ex ultimis terris conveniretur. Omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si ulla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero undeni, ad colloquium venit; magna contentione, magna pertinacia, ab iis, qui se ipsi Protestantes appellant, disputatur, atque in omni generi calumniæ delitescitur: eos ii, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, constantissimeque in sententia perseverant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur; nec quicquam inter eos conveniret, prorsus disjunctis discordibusque opinionibus, infecta re à colloquio discedunt: quod, quoniam se absente factum erat, Cæsar sperans Germanos suum aspectum atque auctoritatem reveritos, aliquid de pertinacia atque calumniis remissuros, iterum deligi homines jubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conveniant: atque eo ipse proficiscitur, ut majore auctoritate de concordia ageretur, simulque magnopere à Paulo III. per litteras petit, legatum ut ad se mitteret, qui ad rem tantam & tam gravem maxime esset idoneus. Paulus è tanta præclarissimorum hominum facultate & copia Contarenum sine ulla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum jam antea ejus gentis propter eas causas, quæ commemoratæ à nobis sunt, haberet usum, & Cæsari esset gratissimus: idemque innocentia, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animique moderationis, magna apud Germanos opinione excelleret: quique (id quod Cæsar magnopere postulaverat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, minimeque pertinax: eo cum venisset mirabiliter acceptus à Germania est, & magno in honore apud Cæsarem fuit.

Nam cum omnes Germaniæ principes, tum rex Romanorum ipse, officii, honorisque hominis causa, domum ad eum venit; & in sacris caerimoniisque solennibus, datus ei locus est secundum Cæsarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honestandos adhiberi consueverunt, in eo prætermisum est, quæ, tametsi ordini scilicet debebantur & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius, quam antea solita sint, personæ dicuntur esse perfoluta. Accedebat quod Cæsar, jucundissima ejus consuetudine & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat; cumque de gravioribus negotiis, deque republica colloqui inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis privatim rebus referebat; multa de Geometria, multa de Geographia quærebat quibus ille scientiis, quod eæ ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat, illa autem cum in promptu Contareni haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiose versatus, omnia scilicet certa, dilucidaque responderebat. Quæ cum de Contareni apud Cæsarem familiaritate ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate & fama, Romam essent allata; ventum est in spem fore, ut res conveniret, mitigatisque Contareni lenitate & prudentia Germanorum animis tæterrimæ discordiæ tollerentur, quæ res quoniam majorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer invideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent, nulla alia de causa ipsum Germanis gratum acceptumque esse, nisi quia adversariis indulisset; ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Hæ ve-

ro graves acerbæque voces ab iis, qui æquo animo laudem gloriamque Contareni non ferebant, emanabant : nec tantum illic ubi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fuscæ ac diffeminatæ, magnopere illius existimationem ac dignitatem lædebant, quas tamen ille, magno animo præditus, rei que ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit, ad eum namque malevoli hi sermones invidorum in Germaniam usque delati sunt ; simulque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum : cui sane ipse toto animo incumberebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis arduisque rebus usu venit, ut negotium illud, Christianæ reip. magnopere utile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit, id autem magna ex parte factum est malitia fraudeque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germaniaque pacata crevisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant, hi namque non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat, communis utilitatis causa non evellebant, verum etiam novarum simultatum semina occulte jaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eo inferentes.

Ut autem astuta hæc consilia rem morabantur, & ne ad exitum adduceretur impediabant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret ; finemque disputationi illi ac colloquio faceret : hoc autem fuit incursum Turcarum regis in Pannoniam cum maximis copiis, communisque hostis metus : nec enim effecit tunc timor ille, quod plerumque consuevit, magnopere exacerbatis animis, ut stimulum periculum tantum ad-moveret ad odia extinguenda & gratiam reconciliandam ; sed potius spem, quæcumque erat, malorum illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense Quindili, ceperunt Germani arma : totosque se ad impetum illum coercendum, sineque suos tuendos contulerunt. Cæsar vero aliam rationem iniiit ejus periculi callido consilio propulsandi ; quod à veteribus etiam ducibus non semel usurpatum fuit, & satis tutum semper utileque cognitum est : statim nempe cum classe, quam maximam ædificaverat, ornaveraturque, in Africam navigare : magno namque spatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne majorem etiam aliquam plagam in Græcia acciperet, non sine causa metuere debebat. Urgebant præterea Carolum, ut hoc faceret, assiduæ preces Hispanorum, crebraque damna stimulabant, quæ cuncta illa maritima regio quotidie accipiebat, ob frequentem irruptionem Piratarum, adeo ut mare pæne omne clausum illic foret. Quare ut tam gravibus malis regnum illud suum liberaret, deleteretque maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, ut dictum est, apparatus illius belli non deesse, sedemque nefariorum hominum, si posset, omni ratione evertere : quamvis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo, destitueret : in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset Contarenius, nec se posse amplius navare operam reipublicæ, una cum Cæsare reversus est. Postea vero quam Tridentum ventum est, Imperatorem, ut se dimitteret, rogavit : velle enim

enim se, quum commode id facere posset, Ecclesiam suæ fidei commissam, quæ non longe inde abesset, invisere: ac, postquam publice non posset, privatim religioni officioque suo servire. Venerunt tamen eo tempore Roma a Pontifice Max. litteræ, quæ juberent ipsum, persona legati retenta, apud imperatorem esse, Mediolanumque una cum eo proficisci, in quam urbem ille, ut veteris Imperii juris, non multo ante receptam, volebat (ut moris est) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere, quo in loco Pontifex ipse Cæsarque statuerant simul congregi, ac de communibus rebus studiose agere. Accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoveret: cum enim Brixiam ventum esset, civis ejus loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, ut capita, quæ ferrentur prolata ab adversariis, adeo absurda, & à vera ratione aliena, in Germania comprobaret, cui statim respondit ille; eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent, se namque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Max. concessurus adversariis fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt & firma aliter recepturum non fuisse, non destitit auctor ejus sermonis, sed addidit; rem aliter, atque ille putaret, se habere: neque enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam: se namque litteras vidisse ab ejus ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominavit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent, non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur exclamaretque. Digna vero merces hæc est meorum laborum: si vera sunt, quæ narras. Statimque ut innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit epistolam ad Pontificem Max. qua valde questus est de injuria, sermoneque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogavitque simul, ut, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret: nec quicquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum pervenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque, laude se ac præmio, non reprehensione aut pœna ulla, ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. Cum Mediolanum perventum esset, quæ civitas omni genere lætitiæ, magnificentiaque apparatus Cæsarem excepit, mirifice suo quodam facto Contarenum Carolus decoravit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notum testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hæreere voluit: cumque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequereturque aliquanto post, mandavit humanissimus Princeps uni è famulis, ut pæne invitum ipsum traheret ac prope se collocaret, omneque id tempus, donec eo perveniret, quo paratum illi hospitium erat, consumpsit cum eo jucundissimis sermonibus, id vero quum personæ dignitatisque datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse judicium, quod fecerat de homine; quod putaret, ut qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam Contareno, laudi & honori futuram. Et sane litteris mandatum est, ejus nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum ac clarorum virorum, Arcum, gravissimum & eruditissi-

munum hominem, sibi adjunxisse, familiariterque cum eo solo in tanta illa lætitia, fortunæque suæ magnitudine locutum esse, quem etiam, ut magis cum cives sui suspicerent ac fortunatum judicarent, manu teneret : erat enim philosophus ille Alexandrinus.

Sed aliæ quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt, quantopere Contarenum diligeret : id quod animadversum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit ut omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, ut supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat : imperaratque ut Genuam classis, propinquosque in portus cogeretur, quare, ut id celerius fieret, statuit sibi in eam urbem accedendum, indeque Lucam eundem, quo Pontifex Max. se venturum significarat. Contareni igitur breviori via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Max. vidit ; qui sane hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit, nec multo post eodem Imperator venit, qui non cessavit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate Legati ; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo, usus fuerat in Germania : nec non questus est, quod Romæ multa falso jactata forent contra fidem & dignitatem ipsius, quum ille integre sincereque personam eam sustinisset, ac negotia cuncta cum fide administrasset, cui statim sapientissimus senex, quique ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ utuntur, aut invidia commoti, aut, si alios deprefferint, sperantes se in locum illorum invasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse ac probatam Contareni virtutem ; seque eam ob causam ipsum tunc in Germaniam misisse ; tantumque oneris ei imposuisse ; facturumque etiam brevi, ut nemo dubitare possit de benevolentia sua erga illum, ac, quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, ut omnem scrupulum ex animo Contareni evelleret, gauderetque ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi eum sermonem : simulque suasisit illi, ut contemneret malevolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam, fontem etiam hujus mali aperire volens, testimonium citavit veterum poetarum, qui naturam invidiæ versibus suis expresserunt ; moremque illam habere tradiderunt, ut summa loca feriret non minus, quam venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consueverunt : omnique demum ratione, qua potuit, ostendit se eum valde carum habere : cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, ut tot itineribus defatigatus Romam reficiendi sui causa breviori via accederet : ipse namque vicinitate invitatus, Bononiam profectus est ; indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reversus est, nondum autem duobus mensibus transactis, memor ejus quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, legatum ipsum Bononiæ declaravit : quæ publica cura provinciæque reliquas omnes superat, quas intra suos fines imperiumque status reip. possidet. Ille igitur hoc novo onere sibi imposito, ut qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio mense se in provinciam contulit, factumque est, ut VI. K. Aprilis in urbem ingrederetur : qui dies apud eos

maxime

maxime celebris agitur, consecratus genitrici ejus, qui salutem nobis dedit, summa igitur lætitia totius civitatis exceptus est: conataque est illa, quam spem conceperat animo de probitate & prudentia ipsius, externis etiam rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quam durum aliquem & avarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem, in quo certe illi falsi non sunt: ut primum enim res illas attigit nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus judicandis clementia uti & æquitate, quam summo illo jure, quod sæpe merito reprehenditur, ac, si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controversisque tollendis operam dabat: nec unquam molesto sane hoc, & odiofo munere, præsertim homini in aliis curis studiisque educato, defatigabatur, hoc autem faciebat: naturamque ille suam, consuetudinemque flectebat, quia veræ gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus, quacunque re poterat, studebat, quare quodcunque munus obiret, dignum viribus operaque sua, in ipsum tota mente incumberebat. Erant hæc curæ cogitationesque hoc tempore Contareni; procurabatque ille comoda ejus nobilissimæ civitatis: cum repente, inopinante illo, Roma litteræ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sane ille diutius versatus fuerat, quodque omnes numeros honestatis in se habebat. Cum enim sedari nunquam potuissent ulla ullius opera iræ inter Franciscum Gallorum regem, & Carolum V. imperatorem, sed quotidie magis novis injuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gerereturque aut pararetur ab ipsis semper bellum tæterrimum, quod in singulos dies reip. Christianæ gravissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officii sui esse ratus est Paulus Pont. Max. tanto malo, si ulla ratione posset, mederi, tantumque & tam sævum incendium extinguere; quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos reges, legatos, prudentissimos viros & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in Ministris ad unamquamque rem efficiendam; hancque curam, omnium maximam, requirere personas in primis sapientia & auctoritate præditas atque ornatas, & non minus gratas acceptasque principibus iis, quorum animos delinire ac flectere deberent. Elegit igitur, quem ad Cæsarem, in Hispaniis tunc degentem, mitteret, Gasparem Contarenum: & ad Gallorum regem ire voluit Jacobum Sadoletum; ambos viros probos, atque omni ingenii laude florentes; & ut Collegas in amplissimo sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se conjunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quæ res gesta est Sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romæ, quare significavit per litteras Pontifex Contareno, qui de illo statuisset: mandavitque, ut, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum unquam utilitatis aliorum causa laborem recusarat, quamvis ætate jam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit sibi onus illud imponi, quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo scisset: tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens esse summi Pontificis cupiebat, ut ipsam prorsus repudiaturus non fuerit. Appropinquabat sane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & ubi minime expectabatur, ipsum oppressit:

nec enim (ut à me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus novis accelerata est.

Agebat Contarenus ætatis suæ annum L I X. in his curis, quas ostendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum jam in id munnus, quod instabat, derivans. Incumbens igitur illis, quæ multæ profecto ac graves erant, molesto anni tempore, ut par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui causa se in propinquum urbi locum conferebat: ubi manens & æstum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum à perpetuis suis laboribus animum relaxaret: nam si quid majoris momenti subito evenisset, facile illuc adibatur; ubi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de causis delectabatur, erat facellum Divæ Mariæ à Monte vocatæ, cujus possessio procuratioque est sodalium Divæ Justinæ. Acciderat autem, ut illis ipsis diebus, qui primi Sextilis mensis fuere, fratris filius, illius salutandi & visendi causa, Bononiam veniret, qui superiore anno Patavii inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero novo nomine, ut consuetudo est eorum, qui se sacris aliquibus initiant, Placidus. Cum autem probus adolescens esset, seminaque nonnullarum virtutum in se contineret, à Contareno diligebatur, ille igitur primo apud suos in urbe mansit in Divi Proculi dicato ipsis domicilio, ut tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipseque itidem sitim suam expleret videndi virum, quem maxime optabat, secum sanguine conjunctum, cujus etiam visendi alienigenæ desiderio flagrant, impetravit à suis, ut se illic esse paterentur, quæ causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiusque illic commorandi. Hic collis ab urbe abest spatio mille passuum, amœnissimus, & natura & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum, & sane qui desideria optimi hujus viri, gaudiaque cognita haberet: quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixissent: facile judicaret paucos illos dies, quos illic traduxit, jucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita unquam degustasset: vivebat enim cum sui amantissimo fratris filio, cumque aliis nonnullis comitibus illius, eorundemque sacrorum sociis, honestis sane viris & eruditis: rem divinam crebro faciebat; omnisque sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, ut traditum à me est, calores essent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum causa veniebant: & ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad Septentriones; urbemque ipsam quasi ante pedes positam prospicit, planitiemque omnem, quæ ipsam cingit: quin etiam remotiores urbes illinc commode cernuntur, Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida, quare non sine causa expetitur prospectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamvis tunc, capto jucunditate illius, Contareno nihil tale timenti, exitium comparaverit: aura enim illa lenis, quæ flabat: frigidiusculusque aër; cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, parvoque momento sæpe commoveretur; facile ad imas partes penetravit, sanguineque inflammato abscessum in latere creavit, è genere eorum, quæ *Ἀπὸ σήματα* Græci vocant, quare, statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamvis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognovit se agrotare,

ægrotaſſe, Bononiam reverſus eſt. Ipſe autem in primis naturam vimque ejus morbi mature perſpexit : tribus namque diebus, antequam animam efflaret, omnem rem Ludovico Beccatello, uni è familiaribus ſuis, quo plurimum in rebus majoris ponderis utebatur, enarravit. Dixit igitur gravitatem ejus morbi non apparere : reconditaſque corporis partes magis iplum oppreſſiſſe, quam exteriores male habere, in promptuque eſſe : addiditque genus id morbi periculum magnum in ſe continere : quod ſi vires corporis ex forent, ut ſpatio trium quatuorve dierum reſiſterent, ſine dubio morbum iplum impetum ſuum remiſſurum : ſe tamen magnopere vereri, ne contra ipſe deficiat ; naturaque penitus frangatur : intelligere enim ſe venæ motum valde imbecillum eſſe. Cui ille, qui ſaluti iplius omni ſtudio proſpiciebat, reſpondit, rogans ut abduceret pauliſper animum ab his moleſtis cogitationibus, rationemque omnem ſui curandi in prudentia diligentiaque medicorum poſitam eſſe vellet : affirmans præterea Deum optimum maximum, quem ſemper ille pie coluiſſet, ipli præſidio futurum : eſſe autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, ut cito mandatum ſibi munus obiret, iterque ad imperatorem faceret. Ille vero ſtatim hilari vultu, ad alium longe majorem imperatorem ſibi iter inſtare, dixit, idque ipſos brevi cognituros : neque tamen ſe hoc dicere, quia mortem valde perhorreſcat, parumque animo æquo ſerat ſe è vita diſcedere : intelligere enim ſe præclare quot quantaque beneficia à Deo acceperit, quorum etiam plæraque commemoravit, non gloriæ cauſa oſtentioniſque, cui tunc locus minime erat, verum ut ſe gratum eſſe erga auctorem illorum ſignificaret. Inquit igitur ſe ortum eſſe ea in civitate, quæ nulli earum cederet, quæ in univerſo terrarum orbe exiſtunt : è familiaque, quæ haud poſtremum locum in ea rep. teneret : conſecutumque itidem illic eſſe honores non parvos : & ut domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum eſſe : utramque vitam ſe cum laude aliqua coluiſſe : & eam, quæ in contemplatione rerum verſatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit : perveſſe ad ætatis annum L I X. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt : quare ſecum quoque hac parte non male actum eſſe : canereque ſe debere una cum ſacro Hebræorum vate carmen, quod ad æquum gratumque animum ſignificandum pertinet, nomenque illius laude gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter ſe geſſerit erga multos, neque tot bonis expleverit omnem populum, gentemque. Unum tantum ſibi moleſtum eſſe, quod, ut optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non proſpexerit, qui ſibi, poſtquam ad ſacrum illum honoris gradum aſcenderit, fideliter miniſtrarint : ſperare tamen ſe Deum optimum max. Pontificemque, cujus dignitati toto animo infervierit, fortunas eorum ſublevaturos. Nec oblitus eſt ſuo opportunoque tempore mandare cuſtodi iplius, ut privilegium, quod beneficii loco à Pontifice impetrarat, ad delicta penitus abſtergenda traditum, ſibi legeret, dum mente orationeque conſiſteret. Cum hæc animo verſaret, ſane conſtanti ac forti, atque hoc ſermone conſolaretur ; ſuos, qui præſentes aderant (ii autem erant, ut quiſque maxime illi acceptus probatuſque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, ut lacrimas vix tenere poſſent : à quibus tamen ſibi diligenter temperabant, quamvis intelligerent ne magna quidem copia iplarum ſpectante illo effuſarum, poſſe iplum commoveri, & è ſtatu illo animi dejici. Eadem vero

hominis providentia in intelligendo, prædicendoque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in ceteris rebus judicandis significandisque sæpe apparuerat : crescente enim semper vi morbi, remediisque omnibus superatis, oppressus ille est ; animamque efflavit . K. Sept. meridie. Quamvis autem horas circiter sex antea voce orbatu esset, non tamen sensu animi, intelligentiaque extremo illo tempore caruit, ut certis quibusdam notis indicisque perspectum est ; confiditque clementia conservatoris nostri, ut Christianum virum decet ; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere nutu, admonitus diligenter de hoc, significavit. Ut vero se constantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris est consuetudinisque, non solum magno, verum etiam alacri animo geri, custodiri passus est, quæ sane, ut nuntia mortis, perterrefaciunt plerisque ; ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem Christianam, perturbant.

Reliquit vero ille discessu suo suos omnes mœroris ac luctus plenissimos : ut uniuersam quoque civitatem dolore magno affectam, quæ sane, quacunque ratione potuit, funus illius honestavit, & quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit, die autem, quæ secuta est mortem ipsius, funus ductum est. Orationem de laudibus ejusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus & nobilis orator, qui tunc in ea urbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores litteras docebat, & negotia publica reip. administrabat, corpus in Divi Proculi depositum est, eo consilio, ut Venetias postea comportaretur, in sepulchroque majorum ipsius, clarissimorum virorum, collocaretur. Paulus III. nuntio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit : declaravitque quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis usus erga domum illius, nec tantum Pontifex Maximus, qui sæpe opera ipsius fidei & utili usus fuerat, verum etiam Romæ ceteri probi viri morte ipsius vehementer confictati sunt, nam, quantum luctum eadem in patria excitarit, non facile dici potest, omnes denique, qui aliquando doctrinam illius gustarant, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Civis autem collega, quæ ipsius in amplissimo sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cepisset ex gravi morbo Contareni, desperataque jam à medicis salute, notum omnibus esse voluit : in Epistola enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo affectus animo esset audito casu illo, & propinqua morte optimi & honestissimi viri, diligenter narravit. Verbis ipsis, quum illustri loco posita sint : alioque sermone edita, supercedere. Possem etiam aliorum multorum, doctorum & excellentium virorum, testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt : in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione vivendi, veroque cultu Christiani hominis, & acerrimi adversarii opinionum, quas ille in Germania defendit, extiterunt : magnifice tamen de eruditione, continentiaque illius in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, locuti sunt, quod fere usu venire non solet, ut à quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo conjuncto,

juncto Ludovico Beccatello, honesto in primis & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim mansisse diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac levi quoque momento refricari solitam tantam plagam, nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognovisse quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu ejus viri, qui ut quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorum præsidium firmum erat: quum enim ad se illum evocasset, opera ipsius quibusdam in rebus usus, diligenter ex eo quæsit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenius functus est: rogavitque ut diceret aliquid de institutis & vita illius, cui statim, mihi affirmavit ille, se respondisse id, quod erat: mirificam fuisse Contareni integritatem fidemque in iis omnibus rebus gerendis, quæ mandatæ illi ab ipso forent, intelligeretve ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ reip. conservandam, virumque illum vera probitate præditum fuisse, non ficta ac simulata, quam personam plærique, ut eo perveniant, quo cupiunt, sibi callide imponunt, unumque omnium Contarenorum veteres ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse, quo sermone accepto commotum Pontificem Maximum, qui deambulabat, stetisse, manuque iterum percussisse mensam prope positam, dixisseque non sine gemitu quodam ac suspirio, quod indicavit evulsam fuisse penitus omnem ex animo ipsius suspensionem, quæ quondam eo inculcata de illo vocibus malevolorum fuerat. Amisimus profecto magnum virum, ac valde utilem reip. nostræ civem, sed, ut alia, ita hoc magno constantique animo ferendum.

Quoniam autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipso illo vitio magnopere Contarenius abhorreret, qui alienam personam induentes (unde Græco vocabulo, sumpto ab actoribus fabularum, vulgo *ὑποκριται* appellantur) & eam quidem semper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alii videri volunt, quam vere sint; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus, nihil inde mali suspicantibus, unde plurimum ipsos expectare oportebat; non alienum esse duxi de hoc etiam disserere: etsi enim nunquam defuerunt, qui fallacias & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos esse cavendos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi & instructi fuerunt, ut satis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. In primis autem in pietatem nostram Christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus. Quo majore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quo magis pura integraque est, eo magis probatur, astutis consiliis utuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui, hoc genus hominum notans, inquit, postremam injustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis. Idemque ab Æli hylo, non solum gravi poetæ, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatum est, quum ferret in cælum magnis laudibus Amphiaræum, summum illum augurem, eundemque sanctissimum virum: inquit enim ipsum non studuisse quod multi faciunt, ut videretur optimus, verum ut esset, nam quod nos, malis multis doctores, reddunt etiam aliquando dubios & incertos: faciuntque, ut probos honestosque viros

ab improbis & impuris distinguere nequeamus, non dici etiam potest quanto-
 pere hoc pacto obsint, cum apud Euripidem etiam sapiens antea semper habi-
 tus Theſeus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatem-
 que filii: infimulatus enim falso Hippolytus, quod cubile ipſius violasset, quum
 se ille apud eum purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset, fi-
 dem ea de causa non fecit: timuit enim pater ne tenuis victus, cultusque, quo
 filius delectabatur: abstinentiaque à vescendis animantibus, simulata foret:
 simulque ne disciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritasque demum
 Dianæ, in qua se valde jactabat, ficta esset, quare in alteram partem miserabi-
 liter peccavit. Sed eo redeamus unde digressi sumus. Idem etiam intimus
 consiliis Contareni, nec minus studiosus famæ existimationisque hujus opti-
 mi, ac prudentissimi viri, quem sibi in vita tanquam viuum quoddam exemplar
 probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipſius inurere præposterus
 quidam amicus studuit, hoc pacto delevit. Narrat enim forte evenisse, ut illo
 ipſo tempore, quo graviter Contarenius ægrotabat, Bernardinus Ochinus, illæ
 novæ condendæ Franciscanæ familiæ dux & auctor, Bononiam venerit, Ro-
 mam ad causam dicendam evocatus: infimulabatur enim in iis concionibus,
 quas Venetiis habuerat nonnulla dixisse, quæ veteribus decretis Romanæ reip.
 adversabantur: additque habuisse illum litteras ad se scriptas à Giberto Epif-
 copo Veronensi, quibus à se petebat, ut diligenter ageret cum Legato, ut hor-
 taretur hominem ad sistendum se in iudicio: coramque ad ea, quæ ipsi objicie-
 bantur, defendenda: quum cognovisset ipsum timide ad id descendere, egere-
 que stimulo quopiam & auctoritate magni alicujus & gravis viri: neque enim
 adhuc Gibertus hominis levitatem inconstantiamque perspexerat: is autem
 vesperi venerat, quum jam cenassent omnes, Legatus tamen adhuc in lectulo
 vigilaret: qui, quum speraret morbum poſtridie leviolem fore, ut commodi-
 us eum audire posset, loquique cum ipſo familiariter, jussit ut præberentur il-
 li, quæ ad curandum corpus pertinerent: contigisse vero contra, ut ea nocte
 morbus ingravesceret: quare mane Legatum totum distentum fuisse in remedi-
 is, quæ medici adhibenda jusserant, fumendis, novisque curationibus: unde
 factum fuerit, ut neque de hospite illo, neque de alia ulla re agi cum eo potue-
 rit. Bernardinus interim, cui in primis mala sua mens, malusque animus cog-
 nitus erat: atque umbras etiam, ut, qui sibi alicujus sceleris conscii sunt, fa-
 ciunt, reformidabat, cœpit vereri ne astute illic detineretur: putabat enim
 fingere morbum Legatum, quo metu homo oppressus (nam hoc verum esse non
 multo post è consilio, quod cepit perspectum est) non cessabat Ludovicum ur-
 gere, ut rogaret Legatum potestatem sibi faceret abeundi; in quo ille ipsi non
 obtemperabat, putans brevi fore ut melius esset Legato: videbatur enim sibi
 perspexisse cupere illum magnopere cum Bernardino loqui; qui sane usque ad
 id tempus magnum sibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione sanctitatis
 conciliarat. Cum autem, magis magisque semper timore crescente, instaret,
 Ludovicus importuno sane tempore coactus est, cum æstu febris in lectulo Le-
 gatus jactaretur, eo irrumpere, rogareque ut pateretur ipsum abire: in quo
 sane humanissimus vir ei morem gessit, quumque ad eum Bernardinus intro-
 ductus esset, hæc ipsa verba protulit. Vides quo in statu sim, excusatio hæc
 apud te iusta sit: & ora, ut Deus opt. max. mihi propitius sit: sæliciterque
 institutum

institutum iter perage, cui ille tantum, demisso (ut moris est) capite, respondit se prorsus ita facturum: illicoque abiit. Hic est sermo, quem Bononiæ habuit cum sanctissimo, & modestissimo viro Bernardinus, nec verbum præterea additum est, qui tamen postea, quum susceptam vitæ rationem deservisset: accerrimumque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, ut se sapienter id fecisse ostenderet: à perditæque causæ & flagitiis multis contaminata, merito defecisse: habereque se multos socios ejus consilii probare vellet, non veritus est criminari amicum, memoriæque ac litteris prodere: questum secum esse eo tempore Contarenum de moribus institutisque Romanorum antistitum: & insectatione sæva atque injusta honorum: hujuscemodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solum à veritate abhorrerent, sed etiam vitæ ejus, cui afficta erant, nullo modo convenirent, quæ cuncta Ludovicus (ut est vir optimus & omnis officii, quod in amicitia coli debeat, observantissimus) asseverabat, refellendi ejus mendacii causâ, & purgandæ innocentiae viri illius mortui, quem vivum magnopere dilexerat, nec tantum hoc se ita habere, testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes hujus rei producebat, qui præsentibus illic adfuerant: in quibus etiam nominabat Julium Contarenum, fratris Legati filium: qui post ejus mortem & ob naturæ probitatem, & ob commendationem patris, creatus est Pont. Civitalis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti sit ad integritatem Contareni ostendendam, abstergendamque maculam illi falso aspersam, volui totam rem, ut factam eam accepi, ac pæne iisdem verbis, quibus mihi *exposita est*, commemorare.

Rebus autem gestis ab eo dum vixit enarratis, nunc quæ monumenta ingenii reliquerit, fructusque otii ipsius indicabo, prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re gravissimi & eruditissimi viri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit: simulque non sinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam posteris profint, perpetuoque testentur, qualis ille, quantusque vir fuerit. Ludovicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio summa cum laude & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis virtutibus, una cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque se ejus insinuarat illo tempore, quo Legati nomine urbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo jure facere posse: nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror; assero hunc hominem omnibus, quos aliquando cognovi in philosophiæ studiis merito laudatos, qui sane non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum, & judicii firmitate: ipsumque vere philosophi gravissimo nomine dignum fuisse judico. Certe quum ego de aliqua re, propria ejus studii, cum eo differebam, videbar mihi præ illo minutus quidam philosophus esse; vel potius novus quispiam auditor,

ditor, & plane rudis ejus artis, quam profiterer, quare ad ipsum sæpe me conferebam, ubi locus aliquis obscurior mihi negotium faceretur : in qua quæstione quum paulo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, evolutis pluribus voluminibus, præterita die consumpsissem : ille vero, ut existimari potest, spatio multorum annorum nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte & exquisitè nodos illos dissolvebat, ut videretur diu multumque non multo antea de ea cogitasse, quare (inquit) sæpe ego pæne stupidus evasi; mihiq; potius cum cælesti aliqua natura, quam cum mortali homine visus sum loqui : idque nunc, quia res ita se habet, verumque id prorsus est, prædico, nulla alia causa impulsus, quis enim non videt assentationi nunc locum non esse; quæ præterea à persona, quam sustineo longe semper abesse debet? Hæc asseveranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quam, qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta, quanta fuerit eruditio ipsius, aperiant : quæ sane, ut ordine à me tradantur, hæc sunt. Edidit juvenis adhuc (xxx. enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra judicium Petri Mantuani doctoris sui; nec tamen ea de causa minus pius, quamvis contra pietatem facere videretur, fuit : ille enim in omni sermone suo affirmare solitus erat, ex opinione sententiaque Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales, quum contra ipse, sedulo adversus eum disputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse : viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse, cujus opinionis antea Plato, unde didicerat, sine ulla dubitatione fuerat. Argumenta autem illa firma ad probandum & gravia fuisse, opusque totum valde elaboratum, perspicitur, quia acutissimus ille physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum & doctissimum omnium & uberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persecuti sunt : additque videri prorsus eum divina opera & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de Elementis libros quinque; in quibus viam omnem, rationemque Aristotelis diligenter expressit : misit autem illos ad Mattheum Dandalum sororis suæ virum : cujus hic supra mentio cum magnis verisque ipsius laudibus facta est. Addidit his, in altiore philosophiæ parte, libros quatuor, quos dicavit Paulo Justiniano, nobilissimo & clarissimo suo civi, qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum; ut facilius divinas contempleretur, Deoque ipsi toto animo serviret; in Etruscos montes cœtumque Camaldulensium se contulerat. Hi libri ei, qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, & quanta prudentia in rebus gravioribus tractandis. Sed idem etiam (ut melius adhuc intelligatur factum illum natura et studio fuisse ad personam eam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex, multumque semper omni in re providens, imposuit) juvenis adhuc, vitamque colens liberam, ac nullis sacris astrictam : occasionem hanc ejus rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum institueret cupiens, duos libros scripsit de officio eorum sacerdotum : finxitque ita atque informavit talem virum, quales si forent, quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus. Quis enim non fateatur pias in primis castasque fuisse cogitationes

tiones ipsius : totaque mente ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat : nec unquam cogitarat, præcepta illa sibi utilia aliquando futura ? Præterea, quum orta quæstio esset in senatu de Pontificis max, potestate, divinitusne illa stabilita foret, an humanis consiliis regeretur : quumque multum de ea re illic in utramque partem disputatum esset, domum reversus, ut quid ipse de eo sentiret, ostenderet : omnique errore cives suos liberaret, spatio unius noctis libellum confecit, qui nunc excusus in manibus versatur. Sed, ut iisdem etiam in suo proprioque ipsorum munere prodesset : effigiemque ejus reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de magistratibus, reque publica Venetorum, qui itidem divulgati sunt. Postquam vero in amplissimorum Antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ variis temporibus ob emendandum statum Christianæ reip. coactæ sunt, in breve quoddam corpus gravissimas quasque ipsarum collegit : servato temporum ordine, materiaque omni, quam persecutæ sunt, demonstrata. Utile vero mirifice potuit esse volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur : quamque Paulus III. adversariis, reconciliandorum animorum gratia, proponebat : multumque opis afferre illis omnibus, qui in eo certamine versari deberent, misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cujus maxime intererat, quid de ea re fieret : & qui eo tempore tota mente in illam curam incumberebat. Absoluto autem illo, par huic opus ; & quod eundem finem haberet, aggressus est : scripsit enim quatuor libros de ritibus ceremoniisque nostræ religionis persuasivis Christianæ, quæ Sacramenta appellant : quibus libris complexus est materiam illam omnem, & quæ radix visque ipsarum fuisset, declaravit : quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentisque satis firmis comprobavit, nam ipsum, argumento hoc sumpto, si, quod pollicitus erat, præstare voluisset, debuisset omnem quæstionem, de qua nunc tot tantæque lites & concertationes inter dissidentes partes reip. existunt, explicare planum & exploratum est, quare sic quoque præclare instruxit & armavit illos, qui pro veritate comminus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus.

Ut autem libellum alium, admodum utilem pravis opinionibus ex animis hominum evellendis, conficeret, occasionem hanc habuit. Factum est, quum ille Bononiam Legati nomine obtineret, ut vir prudens, salutisque gregis illius, qui fidei ipsius potestatique commissus foret, ut pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens ; rationemque accipere cupiens, qua salvum ipsum incolumemque redderet, quum graviter ægrotare non parvam partem ipsius cognosset : quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam nobilemque civitatem regeret, ut ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. Consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenius, multa animo revolvens, ut erat summus & accuratus medicus hujus pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. Confecit tanquam institutionum quandam brevem Christiani hominis : collegitque, quæ magis mordere animum debent, probra omnia : & ita, ut aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti : illum au-

tem commentariolum *ελιχνοιν* appellavit, qui sane non uni illi civitati sanandæ factus videretur, sed Christianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis; eum vero gravis ille vir ad suos comportavit, divulgatumque studio quodam & arte effecit, ut vulgo reciperetur, cunctique se viæ illi tenendæ, legibusque servandis astringerent: statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditæ ac desperatæ forent: posteaque & ipse formis excusus est. Quum autem, ut gesta tunc res est, temporique illi aptum fuit, nomen & civitatis & præfecti ipsius in sacris rebus curandis celaverim, illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci possit, deberi puto personam etiam à me indicari. Moronus enim Mutinensium Episcopus is fuit, qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis, præclarasque alias animi dotes, auctus dignitate est à Pontifice maximo: cujus amplissimi sacerdotii insigne Bononiæ manibus suis Legatus capiti ipsius imposuit. Illustravit etiam Scholiis quibusdam suis Contarenius multos obscuros locos in Epistolis Divi Pauli, quum ipsas accurate legeret, quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppressit. Sed etiam Epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum præceptorum plenas: ut libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorum naetus: præcipue autem studiis amicorum, variisque eorum temporibus serviens, in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magnique semper momenti habita ad vitam bene beateque degendam; quæ traditur liberam esse potestatem nostram, omnique nexu causarum ac necessitate solutam, veteres illi *μετ' ἐπ' ἡμῶν* ipsam vocabant, & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt, eum vero librum misit ad Victoriam Columnam: fæminam lectissimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenii laudem in condendo carmine, maximo quoque honore digna est. Sed etiam, ut sorori suæ, quæ se in castissimum coetum mulierum Muranarum conjecerat, morem gereret: animumque ipsius suavissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicaverat, interpretatus est duos Hebræorum illorum cantus Italico nostræ ætatis sermone: cum enim ille doctrina ingenioque suo prodesse quoque alienis studeret; non visus sibi est posse suis ullo modo deesse.

Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus, ut utilitatibus fratrum suorum serviret, qui crebro, mercaturis faciendis operam dantes, navigabant, confecit libellum de æstu maris, & quam causam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstravit: qui tamen liber amico ipsius commodatus magno adhibito studio, recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quæ plurima sunt, enumerem: in quibus tamen appareret specimen illius doctrinæ ac iudicii, finem faciam: possum enim vere affirmare, quodcunque temporis vacuum à negotiis nanciscabatur, in his rebus ipsum consumere solitum: omnesque vigilas suas cum consueſſe temporibus amicorum necessariorumque suorum consecrare: neque enim ostentationis & gloriæ causa hujuscemodi scriptiones suscipiebat: in hisque se dies atque noctes macerabat: quamvis justus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur: sed ut dixi, voluntati amicorum, commodisque indulgens: siue studiis suis memoriæque serviens, à scribendo nunquam cessabat.

COMPENDIUM VITÆ ERASMI ROTERODAMI.

NATUS Roterodami in Vigilia Simonis & Judæ. Supputat annos circiter 57. Mater dicta est Margareta, filia medici cujusdam Petri, Ea erat à Septimontio, vulgo Zevenberge, Fratres illius duos vidit. Dordraci pene nonagenarios. Pater dictus est Gerardus. Is clam habuit rem cum dicta Margareta, spe conjugii. Et sunt qui dicant intercessisse verba. Eam rem indigne tulerunt & parentes Gerardi & fratres. Pater erat Helias, mater Catarina: uterque pervenit ad extremam senectutem, Catarina pene ad nonagesimum quintum annum. Fratres erant decem, nulla soror; ex eodem patre & matre; omnes conjugati. Gerardus erat natus minimus, uno excepto. Visum est omnibus, ut ex tanto numero unus Deo consecraretur. Nosti affectus senum. Et fratres nolebant minui rem, sed esse apud quem ipsi convivarentur. Gerardus videns se modis omnibus excludi à matrimonio magno consensu omnium, fecit quod solent desperati, clam aufugit, & ex itinere misit parentibus & fratribus Epistolam cum manuum complexa; addito elogio, Valete, nunquam vos videbo. Interim relicta est sperata conjux gravida. Puer alitus est apud aviam. Gerardus Romam se contulit. Illic scribendo, nam tum nondum erat ars Typographorum, rem affatim paravit. Erat autem manu felicissima. Et vixit juveniliter. Mox applicuit animum ad honesta studia. Græce & Latine pulchre calluit. Quin & in Juris peritia non vulgariter profecerat. Nam Roma tunc doctis viris mire floruit. Audivit Guarinum. Omnes auctores sua manu descripserat. Parentes ubi resciscunt eum esse Romæ, scripserunt illi, puellam, cujus matrimonium ambiret, esse vita defunctam. Id ille credens, præ mœrore factus est presbyter, totumque animumque ad religionem applicuit. Reversus domum comperit fraudem. Nec illa tamen unquam post voluit nubere, nec ille unquam tetigit eam. Puerum autem curavit liberaliter educandum, & vix quatuor annos egressum misit in ludum litterarium. Ac primis annis minimum proficiebat in litteris illis inamcenis quibus natus non erat: ubi nonum ageret annum, misit Daventriam: ma-

*Ubi natus.
Mater.*

*Avunculi.
Pater.*

*Avia, &
Avia.
Patruus.*

*Pater Erasmi
confert se in ex-
teras regiones.*

*Erasmus libe-
raliter educatus
Mittitur qua-
driennis in lu-
dum litterari-
um, Novennis
Daventriam.*

Sic omnibus literis est in Autographo: quid sit, nondum capio. An à Patre Erasmi quid Rudimentorum scriptum; quum is Græce Latineque pulchre calluerit, Vir istoc ævo litteratissimus? Pests matrem Erasmi tollit.

Pater Erasmi moritur. Tutores Erasmi.

Erasmus ablegatur in Bursam.

Redit ad Tutores.

Invitatus ad monachismum.

ter sequuta est, custos & curatrix teneræ ætatis. Ea schola tunc adhuc erat barbara. Prælegebatur* pater meus: exigebantur tempora: prælegebatur Ebrardus & Joannes de Garlandia: nisi quod Alexander Hegius & Zinthius cœperant aliquid melioris litteraturæ invehere. Tandem ex pueris collusoribus, qui grandiores natu audiebant Zinthium, primum cepit odorem melioris doctrinæ: post aliquoties audivit Hegium, sed non nisi diebus festis, quibus legebat omnibus. Hic pervenit ad classem tertiam: tum pestis vehementer ibi sæviens sustulit matrem, relicto filio, jam annum decimum tertium ægente. Quum pestis indies magis ac magis incrudesceret, tota domo, in qua agebat, desolata, reversus est in patriam. Gerardus, accepto tristi nuncio, cœpit ægrotare, ac paulo post mortuus est. Uterque decessit non multo supra annum quadragesimum. Tres tutores instituit, quos habebat fidissimos. Horum præcipuus erat Petrus Winckel, tum ludi litterarii Magister Gaudæ. Legavit rem mediocrem; si tutores bona fide administrassent. Itaque ablegatus est in Bursam ducis, quum jam satis maturus esset Academia. Verum illi Academia metuebant, quod statuerant puerum religioni alere. Illic vixit, hoc est perdidit, annos ferme tres in ædibus fratrum, ut vocant: in quibus tum docebat Romboldus. Quod genus hominum jam late se spargit per orbem, quum sit pernicies bonorum ingeniorum, & seminaria monachorum. Romboldus, qui mire adamabat ingenium pueri, cœpit eum sollicitare, ut suo gregi accederet. Puer excusabat incitiam ætatis. Hic exorta peste, quum diu laborasset febris quartana, reversus est ad tutores, jam stylo quoque satis prompto, ex aliquot auctoribus bonis parato. Unus tutor perierat peste: cæteri duo, re non admodum bene gesta, cœperunt agere de monasterio. Adolescens languens febris, quæ supra annum illum tenuerat, non abhorrebat à pietate: cæterum à monasterio abhorrebat. Itaque sinunt diem ad cogitandum. Interim Tutor subornat, qui pelliceant, qui minitentur, qui perpellant animum imbecillum. Atque interea repererat locum in monasterio canonico-rum, qui vulgo vocantur Regulares, in Collegio, quod est juxta Delft dicto Sion: quæ domus est principalis ejus Capituli. Ubi dies venisset respondendi, respondit prudenter adolescens: se nondum scire, neque quid esset mundus, neque quid esset monasterium, neque quid esset ipse: proinde videri consultius, ut adhuc annos aliquot agat in scholis, donec sibi notior esset. Hæc quum videret constanter dici ab adolescente, statim infremuit Petrus. Ergo, inquit, frustra laboravi, qui talem locum tibi magnis precibus pararim: tu es nebulosus: non habes spiritum bonum: ab dico tutelam tuam. Vide, unde alaris. Adolescens respondit, se accipere abdicationem, & ea esse ætate, ut non opus sit tutoribus. Ubi vidit se minis nihil proficere, subornat fratrem, qui & ipse tutor erat, negotiatorem. Is blanditiis agit. Accedunt instigatores undique. Habebat sodalem, qui prodidit amicum; et urgebat febris: nec tamen ardebat monasterium, donec forte fortuna videret monasterium ejusdem ordinis in Emaus sive Steyne, juxta Gaudam. Ibi reperit Cornelium, quem Daventriæ habuerat sodalem in eodem cubiculo. Is nondum acceperat sacrum illum cultum: viderat Italiam, sed audierat parum doctus. Hic suum agens negotium, cœpit mira loquentia depingere vitæ genus sanctissimum, copiam librorum, otium, tranquillitatem, sodalitatem angelicam. Quid non? Trahebat

affectus.

affectus ille puerilis ad veterem sodalem. Alii alliciebant, alii propellebant. *Mancipat se*
 Onerabat febris. Hunc locum delegit, altero fastidito; * lactabar interim, do- *Monasterio.*
 nec haberet sacram vestem. Interea, tametsi adolescens, sensit quam non esset ** Sic habet*
 illic vera pietas. Et tamen totum illum gregem excitavit ad studium. Parantem *Autographum &*
 abire ante professionem partim pudor humanus, partim minæ, partim necessitas *scribere voluit*
 coërcuit. * Tandem per occasionem innotuit Episcopo Cameracensi, *lactabatur.*
 Henrico à Bergis. Is sperabat Cardinalicium galerum; & habuisset, nisi de- ** Hic in mar-*
 fuissent præsentibus nummi. Ad hoc iter optabat hominem Latine doctum. Ita- *gine adscriptum*
 que per hunc evocatus est cum auctoritate Episcopi Trajectensis, quæ sola *erat, professus*
 sufficiebat. Et tamen ille adjunxit auctoritatem Prioris & generalis. Conces- *est, eadem, ut*
 sit in familiam Episcopi, servato tamen habitu. Quum Episcopus esset desti- *videbatur, ma-*
 tutus spe galeri, sentiretque illum in amore parum constantem erga omnes, *nu.*
 egit, ut iret Lutetiam studii gratia. Promissum est stipendium annuum: ni- *Evocatus ab*
 hil missum est. Sic solent principes. Illic in Collegio montis acuti ex putri- *Henrico Ber-*
 bus ovis & cubiculo infecto concepit morbum, hoc est, malam coporis, antea *gens Episcopo*
 purissimi, affectionem. Itaque rediit ad Episcopum. Acceptus est honorifice. *Cameracensi.*
 Recreatus est à morbo Bergis. Revisit Hollandiam hoc animo, ut maneret *Lutetiam profi-*
 apud suos. Sed ipsis ultro hortantibus rediit Luteriam. Ibi destitutus auxilio *ciscitur, studio-*
 Mæcenatis vixit verius, quam studuit: & ob pestilentiam ibi multis armis *rum gratia.*
 perpetuam, singulos annos redeundum erat in patriam. A studio Theologiae *In morbum*
 abhorrebat, quod sentiret animum non propensum, ut omnia illorum funda- *lapsus rediit ad*
 menta subverteret; deinde futurum, ut hæretici nomen inureretur. Tan- *Episcopum.*
 dem, ubi totum annum sæviret pestis, coactus est Lovanium commigrare: *Hinc in Hol-*
 Ante inviserat Angliam in gratiam Montjoy tum discipuli, nunc Mæcenatis; *landiam.*
 sed amici verius quam benigni. Id temporis omnium bonorum apud Ang- *Mox Lute-*
 los benevolentiam sibi conciliavit, ob id præsertim, quod spoliatus in siltore *tiam.*
 Doveriensi, non solum non ultus sit injuriam; sed mox emisit libellum in lau- *Abhorret a*
 dem regis, & totius Angliæ. Tandem è Gallia magnis promissis revocatus est *studio Theolo-*
 in Angliam, quo tempore nactus est amicitiam Archiepiscopi Cantuariensis. *gico.*
 Ubi promissa non apparerent, petiit Italiam: cujus adeundæ desiderio semper *Migrat Lo-*
 arserat. Egit paulo plus quam annum Bononiæ, jam vergente ætate, hoc est *vanum, post*
 ferme quadragenarius. Inde contulit se Venetias, & edidit Adagia: inde Pa- *peregrinatio-*
 tavium, ubi hibernavit: mox Romam, quo jam fama celebris ac plausibilis *nem Anglica-*
 præcesserat. Raphaeli, Card. S. Georgii, præcipue charus fuit. Non defuit *nam.*
 ampla fortuna; nisi mortuo rege Henrico VII. & successore VIII. ami- *Ex Gallia*
 corum literis amplissima pollicentibus revocatus esset in Angliam. Illic decre- *revocatur in*
 verat reliquum ætatis peragere: verum ubi ne tum quidem præstarentur *Angliam.*
 promissa, subduxit se in Brabantiam, invitatus in aulam Caroli * nunc Cæsaris, *Petiit Ita-*
 cui consiliarius factus est opera Joannis Silvagii Cancellarii magni. Cætera *liam.*
 sunt tibi nota. Mutati cultus rationem reddidit in libello primo, quo respon- *Ediit Veneti-*
 dit Laicis sycophantiis: formam ipsi describetis. Valetudo semper fuit tene- *is Adagia.*
 ra; unde crebro tentabatur febribus, præsertim in Quadragesima ob piscium *Adiit Romam.*
 esum, quorum solo odore solebat offendi. Ingenium erat simplex; adeo ab- *Revocatur in*
 horrens à mendacio, ut puellus etiam odisset pueros mentientes, & senex ad *Angliam.*
 illorum aspectum etiam corpore commoveretur. Linguae inter amicos liberi- *Regressus in*
 oris, nonnunquam plusquam sat esset: & sæpe falsus non poterat tamen ami- *Brabantiam sic*
 cis *consiliarius præ-*
cipis.
** Rixaret, an-*
nunc, an tunc
scriptum
Valetudo
Erasmi.
Ingenium.
Mores.

cis diffidere. Putidulus erat, neque quidquam unquam scripsit, quod ipsi placeret: ac ne facie quidem propria delectabatur: vixque extortum est amicorum precibus, ut se pingi pateretur. Dignitatum ac divitiarum perpetuus contemptor fuit: neque quidquam habuit prius otio, ac libertate. Candidus æstimator alienæ doctrinæ, & fautor ingeniorum unicus, si fortuna suppetisset. In provehendis bonis litteris nemo magis profecit, gravemque ob hanc rem invidiam sustinuit à barbaris & Monachis. Usque ad annum quinquagesimum nec impetiverat quenquam, nec impetitus est à quoquam stylo. Idque habebat sibi propositum omnino stylum incruentum servare. A Fabro primum est impetitus: nam Dorpiana orsa suppressa sunt. In respondendo semper erat * civilitate. Lutherana tragœdia oneraverat illum intolerabili invidia, discerp- tus ab utraque parte, dum utrique studet consulere. Augebo catalogum operum meorum: ex hoc quoque multa colligentur. Scripsit ad me Gerardus Noviomagus quosdam meditari vitam Erasmi, partim carmine, partim oratione. Ipse cupiebat instrui secreto: sed non ausus sum mittere. Si contingat cum illo colloqui, poteris illi communicare. Nec tamen expedit aliquid tentare de vita, nisi res ipsa urgeat. Sed his de rebus fortassis alias, aut etiam coram.

*Primus Erasmi
adversarius.*

** Sic in Auto-
grapho eras:
voluit addere
preditus; vel
scribere civi-
lor.*

Hæc ubi scripsssem venit Berckman onustus mendaciis. Scio quam sit difficile, continere arcanum, tamen uni tibi credo omnia. Celebravi Viandulum nostrum: Livinus exhibebit libellum: hortare Ceratinum, ut, si quando relegat auctorem, annotet aliqua. Favendum est Frobenio: ego non possum illi semper adesse. Et ejus causa gravor magna invidia. Nosti, quam sint figuli. Rursus vale.

Notat inter alia, quam ob causam monasterio, cui se invitus satis manciparat, fuerit egressus, immo cujus auctoritate evocatus. Quum autem lapsu temporis eo nomine multorum calumniis vir pius objiceretur, & Servatius etiam, qui Patris dignitate canobio huic præerat, literis eum revocaret, nervosam ad eum scripsit Epistolam, qua se vitæ monastica calamitates ferre non posse testabatur; rationibus additis, quibus motus vestibus se exuerat Monasticis. Eam ab C L V. Petro Scriverio, Erasmi nostri studiosissimo, acceptam hoc loco apponere opera precium duxi, cum quod in Epistolarum volumine nusquam compareat, tum quod univ. se vitæ rationem, uti scribens ipse inibi loquitur, exponat.

REVERENDO

Reverendo Patri Servatio

ERASMUS,

S. P. D.

HUMANISS. Pater. Literæ tuæ per plurimorum jactatæ manus, tandem ad me quoque pervenerunt jam Angliam ingressum, quæ mihi sanè voluptatem incredibilem attulerunt, quæ veterem illum tuum in me animum adhuc spirant. Paucis autem respondeo, utpote ex itinere jam scribens, & ad ea potissimum quæ tu scribis & ad rem maximè pertinent. Tam varia est hominum sententia, & suus cuique est avium cantus, ut omnibus satisfieri non possit. Ego certè hoc sum animo, ut quod sit factu optimum sequi velim, testis est mihi Deus, nam si quid olim juveniliter sensi, id partim ætas, partim rerum correxit usus. Nunquam fuit consilium vel vitæ genus, vel cultum mutare, non quod probarem, sed ne cui scandalo essem. Scis enim me ad id vitæ genus tutorum pertinacia, & aliorum improbis hortatibus adactum magis quàm inductum. Tunc Cornelii Uverdeni convitiis, & pudore quodam fuisse retentum, quum intelligerem, mihi hoc vitæ genus haud quaquam aptum esset. Nam non omnibus congruunt omnia. Jejuniorem impatiens semper fui, idque peculiari quadam corporis ratione. Semel excitatus à somno, nunquam potui redormiscere, nisi post horas aliquot : ad literas tantum rapiebatur animus, quarum isthic nullus usus, adeo ut non dubitem, quin si in liberum aliquod vitæ genus incidissem, non solum inter fœlices, verum etiam inter bonos potuissem numerari. Itaque cum intelligerem me nequaquam esse idoneum isti generi vitæ, & coactum non sponte suscepisse, tamen quia receptum est (publica nostri seculi opinione) piaculum esse, à semel suscepto vitæ genere discedere, decreveram, & hanc infœlicitatis meæ partem perpeti. Scis enim me multis in rebus infortunatum esse, at unum hoc cæteris omnibus gravius esse duxi, quòd in hujusmodi vitæ genus detrusus essem, à quo tum animo tum corpore essem alienissimus : Animo, quòd à ceremoniis abhorreirem, & libertatis amans essem : Corpore, quòd etiam si maxime placuisset vitæ institutum, corporis natura non ferebat istiusmodi labores. At objiciet mihi aliquis annum probationis (ut vocant) & ætatem ma-

turem.

turam. Ridiculum, quasi quis postulet, ut puer anno decimo septimo, maxime in literis educatus, norit seipsum, quod magnum est, etiam in sene: an anno uno id discere potuerit, quod multi cani nondum intelligunt. Quanquam ipse nunquam probavi, & gustatum jam multò minus, sed iis quas dixi rationibus sum irretitus. Tamen si fateor eum qui verè sit bonus, in quovis vitæ genere bene victurum. Nec diffiteor me ad magna vitia fuisse propensum, non tamen usque adeo corrupta natura, quin si commodus accessisset gubernator, & vere Christianus, non Judaice superstitiosus, potueram ad bonam duci frugem. Hoc igitur interim spectavi, in quo vitæ genere minimè malus essem, atque id sane me affecutum puto. Vixi interim inter sobrios, vixi in studiis literarum, quæ me à multis vitiis avocaverunt. Licuit consuetudinem habere cum viris verè Christum sapientibus, quorum colloquiis factus sum meliør. Nihil jam jacto de libris meis, quos fortassis vos contemnitis: at multi fatentur redditos eorum lectione non solum eruditiores, verum etiam meliores. Pecuniæ studium nunquam me attigit. Famæ gloria nec tantillum tangor. Voluptatibus, etsi quondam fui inquinatus, nunquam serviivi. Crapulam, ebrietatem semper horruì fugique. Quoties cogitabam de repetendo contubernio vestro, succurrebat invidia multorum, contemptus omnium, colloquia quàm frigida, quàm inepta, quàm non sapientia Christum? convivia quàm laica, denique tota vitæ ratio, cui, ἢν ἀφαισῆς τὰς, ὡς καλῶς, καὶ περιουσίας, ἐκ δὲ πᾶν ἀπολείπεις ἐξαιρέσον. Postremo succurrebat corporis imbecillitas, quæ jam ætate & morbis, ac laboribus aucta est, quæ facit, ut nec vobis satisfactorus essem, & meipsum occiderem. Jam annis aliquot obnoxius sum calculo, gravi sanè morbo & capitali. Jam annis aliquot nihil bibo, nisi vinum, neque quodvis vinum, idque cogente morbo. Non fero quemvis cibum, nec cælum quidem quodlibet. Nam morbus hic facile recurrens, maximam postulat vitæ moderationem: & novi cælum Hollandicum, novi victus vestri rationem, ut de moribus nihil dicam. Itaque si rediissem, nihil aliud fuisset affecutus, nisi quod vobis molestiam attulissem, mihi mortem. Sed tu fortassis bonam felicitatis partem existimas inter confratres emori. At fallit & imponit ista persuasio, non solum tibi, verum etiam propemodum universis. In loco, in cultu, in victu, in ceremoniis quibusdam Christum & pietatem collocamus, Actum putamus de illo, qui vestem albam commutavit in nigram, aut qui cucullum pileo, qui locum subinde mutet. Ausim illud dicere μέμνον τῆς χειρὶ αὐτοῦ εὐσεβείας ἀλεθρῶν, ἐκ πάντων, ὡς καλῶς ἐλεγιζόντων ἐκ πτωχεύου. tamen si pio fortassis studio primum inducæ sint. Deinde paulatim creverunt, & in sex millia sese discriminum sparserunt. Accessit summorum Pontificum autoritas nimium ad multa facilis & indulgens. Quid enim laxis istis religionibus, ἢ μαρτυροῦν ἢ ἀποδείξον. Jam ad laudatas si te conferas, imò laudatissimas, ἐμὴν ψυχὴν τίνας & ἰνδίδεθαι θεοσεβείας, haud scio quam Christi reperias imaginem. Ex his sibi placent, ex his alios judicant & contemnunt. Quanto majus est è Christi sententia totum orbem Christianum unam domum & velut unum habere monasterium, omnes concanonicos & confratres putare, Baptismi sacramentum summam religionem ducere, nec spectare ubi vivas, sed quàm bene vivas. Vis me sedem stabilem figere, quod etiam ipsa suadet senectus. At laudatur Solonis, Pythagoræ, Platonisque peregrinatio. Vagabantur & Apostoli, præcipue Paulus. D. Hieronymus etiam monachus, nunc Romæ est, nunc in Syria, nunc in Aprica,

nunc

Erasmi Scrip-
ta.

Qualem se
habuerit Eras-
mus.

An beatum
Monachis
convivere &
commori.

Erasmus pe-
regrinationum
studiosior.

nunc alibi atque alibi. Et canos etiam sacras prosequitur literas. At non sum cum hoc conferendus, fateor, sed tamen nunquam mutavi locum, nisi vel peste cogente, vel studii causa, vel valetudinis, & ubicunque vix, (dicam enim de me fortassis arrogantius, sed tamen vere,) probatus sum à probatissimis, laudatus sum à laudatissimis. Nec ulla est regio, nec Hispania, nec Italia, nec Anglia, nec Scotia, quæ me ad suum non invitet hospitium. Etsi non probor ab omnibus (quod nec studeo) certe primis placeo. Romæ nullus erat Cardinalis, qui me non tanquam fratrem acciperet, quum ipse nihil tale ambirem: præcipue vero Cardinalis Sancti Georgii, Cardinalis Bononiensis, Cardinalis Grymanus, Cardinalis Navetenfis, & hic ipse qui nunc Pontifex Maximus est, ut ne dicam de Episcopis, Archidiaconis, & viris eruditis. Atque hic honos non tribuebatur opibus, quas etiam nunc non habeo, nec desidero, non ambitioni à qua semper fui alienissimus, sed literis duntaxat, quas nostrates rident, Itali adorant. In Anglia nullus est episcopus, qui non gaudeat à me salutari, qui non cupiat me convivam, qui nolit domesticum. Rex ipse paulò ante patris obitum, cum essem in Italia, scripsit ad me suapte manu literas amantissimas, nunc quoque sæpe sic de me loquitur, ut nemo honorificentius, nemo amantius, & quoties eum saluto, blandissime amplectitur, & oculis amantissimis obtuetur, ut intelligas eum non minus bene de me sentire, quam loqui. Regina conata est me sibi præceptorem afficere. Nemo est qui nesciat quin si vel paucos menses velim in aula regis vivere, quantum libeat sacerdotiorum mihi accumulaturum, sed ego huic ocio meo, & studio, & laboribus omnia posthabeo. Cantuariensis Archiepiscopus totius Angliæ primas, & regni hujus Cancellarius, vir doctus & probus, me sic amplectitur, ut si pater essem, aut frater, non posset amantius. Et ut intelligas hoc eum ex animo facere, dedit mihi sacerdotium 100. ferè nobilium, quod postea volente me in pensionem 100. coronatorum mutavit, ex mea resignatione, ad hæc dedit dono supra 400. nobiles. His pauculis annis, idque nihil unquam petenti, dedit uno die nobiles. 150. Ab aliis Episcopis supra 100. nobiles accepi gratuita liberalitate oblatos. D. Montjoius hujus regni Baro, quondam meus discipulus dat annuè mihi pensionem C. Coronatorum. Rex & Episcopus Lincolnienfis, qui nunc per regem omnia potest, magnifice multa promittit. Sunt hic duæ universitates Oxonia & Cantebergia, quarum utraque ambit habere me: nam Cantebergiæ menses complures docui Græcas & sacras literas, sed gratis, & ita facere semper decretum est. Sunt hic collegia, in quibus tantum est religionis, tanta vitæ modestia, ut nullam religionem non sis contempturus, si videas. Est Londini D. Joannes Coletus D. Pauli Decanus, vir qui summam doctrinam cum admirabili pietate copulavit, magnæ apud omnes autoritatis. Is me sic amat, id quod sciunt omnes, ut cum nemine vivat libentius quam mecum: ut omittam alios innumeros, ne sim vobis molestus, & jactantia, & loquacitate. Jam ut de operibus dicam aliqua. Enchiridion opinor te legisse, quo non pauci fatentur se ad pietatis studium inflammatos, nihil mihi arrego, sed gratulor Christo, si quid per me boni contingit illius dono. Adagiorum opus ab Aldo impressum an videris nescio: Est quidem prophanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum, mihi certe inestimabilibus constitit vigiliis. Edidi opus de rerum verborumque copia, quod inscripsi Coletus meo, opus

*Amulius petitor
& amulius.*

*Erasmi Sc rip
ta.*

utilissimum concionaturis, at ista contemnunt ii, qui omnes bonas contempnunt literas. His duobus annis præter alia multa castigavi Hieronymi Epistolas, adulterina, & subdititia obelis jugulavi: obscura scholiis illustravi. Ex Græcorum & antiquorum codicum collatione castigavi novum totum Testamentum, & supra mille loca annotavi non sine fructu Theologorum. Commentarios in Epistolas Pauli cœpi, quos absolvam, ubi hæc edidero. Nam mihi decretum est, in sacris immori literis.

*Abkerret ab vi-
ta Monastica.*

*Ornatus quo
Erasmus in pub-
lico usus.*

In hisce rebus colloco otium & negotium meum. In iis magni viri dicunt me valere, quod alii non valent. In vestro vitæ genere nihil valiturus sum: cum tam multis doctis & gravibus viris habui consuetudinem & hic, & in Italia, & in Gallia neminem adhuc reperi, qui mihi consuleret, ut ad vos me recipe-rem, aut qui hoc judicaverit melius. Quin & ipse felicitis memoriæ D. Nicolaus Uvercerus, qui te præcessit, semper mihi hoc solitus erat dissuadere, suadens ut alicui Episcopo potius me adjungerem, addens se nosse & animum meum, & fraterculorum suorum mores: nam iis utebatur verbis lingua vernacula. Et in hoc vitæ genere in quo sum video quæ fugiam, sed quid potius sequar, non video. Nunc restat, ut de ornatu quoque tibi satisfaciam. Semper antehac usus sum cultu Canonicorum, & ab Episcopo Traiectino cum essem Lovanii, impetravi ut sine scrupulo uterer scapulari lineo, pro veste lineæ integræ, & capitis nigro, pro pallio nigro juxta morem Lutetiorum. Cum autem adirem Italiam, videremque toto itinere Canonicos magna veste cum scapulari, ne quid offenderem novitate cultus, veste nigra illic uti cœpi cum scapulari. Postea pestis orta est Bononiæ, & illic qui curant peste laborantes, linteam album ex humeris pendens ex more gestant, hi congressus hominum fugitant. Itaque cum die quodam doctum amicum viserem, quidam nebulones eductis gladiis parabant me invadere, fecissent, ni matrona quædam admonisset Ecclesiasticum me esse. Altero item die cum Thesaurarii filios adirem, utrinque cum sustibus in me concurrerunt, & pessimis clamoribus. Itaque a bonis viris admonitus, occultavi scapulare, & impetravi veniam à Julio 2. ut ornatu religionis uterer, aut non uterer, ut mihi visum esset, modo vestem haberem sacerdotalem. Et si quid ante peccatum esset ea in re, literis id totum condonavit. In Italia ergo perseveravi veste sacerdotali, ne mutatio esset alicui scandalo. Postquam autem in Angliam redii, decrevi meo solito uti ornatu, & domum accersito amico quodam primæ laudis, & in vita, & in doctrina ostendi cultum, quo uti statuissem. Rogavi an in Anglia conveniret, probavit, atque ita in publicum prodii. Statim admonitus sum ab aliis amicis, eum cultum in Anglia ferri non posse, ut celarem, celavi: & quoniam non potest celari, quin aliquando deprehensus scandalum pariat, reposui scrinio, & veteri Pontificis autoritate sum usus usque adhuc. Excommunicant Pontificiæ leges eum, qui religionis habitum abjecerit, quod liberius inter seculares versetur. Ego coactus deposui in Italia, ne occiderer quidem, deinde coactus deposui in Anglia, quia tolerari non poterat, cum ipso multo maluerim uti. At nunc denuo recipere plus gigneret scandali, quam mutatio ipsa gignebat. Habes universam vitæ meæ rationem, habes meum consilium. Cupio & hoc vitæ genus mutare, si quod video melius. Sed in Hollandia quid agam non video.

*Erasmii genius
alienior à patria*

Comitetur & hoc loco superiore ob argumenti similitudinem Prefatio, ad IMP. CÆS. CAROLUM QUINTUM P. F. AUGUSTUM, Viri Cl. Beati Rhenani; Operibus præposita Desiderii Erasmi, quum quadricennio post ejus mortem in 1æ divisa, ex ipsius præscriptio, Tomos Frobenii Typus ederentur. Hac enim viri magni vita aliquanto fufius, & qualis etiam sub ætate exitam ad obitum ufque fuerit, fuis coloribus fideliter delineatur.

CC 2 INVICTISIMO

1. *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.
 2. *Scirpus palustris* L.
 3. *Scirpus setaceus* L.
 4. *Scirpus cespitosus* L.
 5. *Scirpus atrovirens* L.
 6. *Scirpus holosericeus* L.
 7. *Scirpus maritimus* L.
 8. *Scirpus eriopodus* L.
 9. *Scirpus eriopodus* L.
 10. *Scirpus eriopodus* L.
 11. *Scirpus eriopodus* L.
 12. *Scirpus eriopodus* L.
 13. *Scirpus eriopodus* L.
 14. *Scirpus eriopodus* L.
 15. *Scirpus eriopodus* L.
 16. *Scirpus eriopodus* L.
 17. *Scirpus eriopodus* L.
 18. *Scirpus eriopodus* L.
 19. *Scirpus eriopodus* L.
 20. *Scirpus eriopodus* L.
 21. *Scirpus eriopodus* L.
 22. *Scirpus eriopodus* L.
 23. *Scirpus eriopodus* L.
 24. *Scirpus eriopodus* L.
 25. *Scirpus eriopodus* L.
 26. *Scirpus eriopodus* L.
 27. *Scirpus eriopodus* L.
 28. *Scirpus eriopodus* L.
 29. *Scirpus eriopodus* L.
 30. *Scirpus eriopodus* L.
 31. *Scirpus eriopodus* L.
 32. *Scirpus eriopodus* L.
 33. *Scirpus eriopodus* L.
 34. *Scirpus eriopodus* L.
 35. *Scirpus eriopodus* L.
 36. *Scirpus eriopodus* L.
 37. *Scirpus eriopodus* L.
 38. *Scirpus eriopodus* L.
 39. *Scirpus eriopodus* L.
 40. *Scirpus eriopodus* L.
 41. *Scirpus eriopodus* L.
 42. *Scirpus eriopodus* L.
 43. *Scirpus eriopodus* L.
 44. *Scirpus eriopodus* L.
 45. *Scirpus eriopodus* L.
 46. *Scirpus eriopodus* L.
 47. *Scirpus eriopodus* L.
 48. *Scirpus eriopodus* L.
 49. *Scirpus eriopodus* L.
 50. *Scirpus eriopodus* L.
 51. *Scirpus eriopodus* L.
 52. *Scirpus eriopodus* L.
 53. *Scirpus eriopodus* L.
 54. *Scirpus eriopodus* L.
 55. *Scirpus eriopodus* L.
 56. *Scirpus eriopodus* L.
 57. *Scirpus eriopodus* L.
 58. *Scirpus eriopodus* L.
 59. *Scirpus eriopodus* L.
 60. *Scirpus eriopodus* L.
 61. *Scirpus eriopodus* L.
 62. *Scirpus eriopodus* L.
 63. *Scirpus eriopodus* L.
 64. *Scirpus eriopodus* L.
 65. *Scirpus eriopodus* L.
 66. *Scirpus eriopodus* L.
 67. *Scirpus eriopodus* L.
 68. *Scirpus eriopodus* L.
 69. *Scirpus eriopodus* L.
 70. *Scirpus eriopodus* L.
 71. *Scirpus eriopodus* L.
 72. *Scirpus eriopodus* L.
 73. *Scirpus eriopodus* L.
 74. *Scirpus eriopodus* L.
 75. *Scirpus eriopodus* L.
 76. *Scirpus eriopodus* L.
 77. *Scirpus eriopodus* L.
 78. *Scirpus eriopodus* L.
 79. *Scirpus eriopodus* L.
 80. *Scirpus eriopodus* L.
 81. *Scirpus eriopodus* L.
 82. *Scirpus eriopodus* L.
 83. *Scirpus eriopodus* L.
 84. *Scirpus eriopodus* L.
 85. *Scirpus eriopodus* L.
 86. *Scirpus eriopodus* L.
 87. *Scirpus eriopodus* L.
 88. *Scirpus eriopodus* L.
 89. *Scirpus eriopodus* L.
 90. *Scirpus eriopodus* L.
 91. *Scirpus eriopodus* L.
 92. *Scirpus eriopodus* L.
 93. *Scirpus eriopodus* L.
 94. *Scirpus eriopodus* L.
 95. *Scirpus eriopodus* L.
 96. *Scirpus eriopodus* L.
 97. *Scirpus eriopodus* L.
 98. *Scirpus eriopodus* L.
 99. *Scirpus eriopodus* L.
 100. *Scirpus eriopodus* L.

INVICTISSIMO IMPERATORI

CÆSARI CAROLO

Hujus nominis quinto, Pio, Felici, Augusto, &c. Beatus

Rhenanus Selestatienfis. S. D.

Quantæ semper laudi fuerit apud veteres, Invictissime CAROLE Auguste, cives habuisse viros insignes, ad posteros traditum inclutum illud septem Græciæ civitatum certamen satis indicat: quarum quælibet, natum apud se præclarissimum vatum Homerum contendit. Nec injuria. Quod enim majus ornamentum ulli vel urbi vel provinciæ potest accidere, quam si talem progenuerit, per quem apud omnem posteritatem, illustrem sit laudem consequuta? quæ ex nulla re solidior obveniat atque ex literis, quibus ad æternitatem ipsam nihil magis durat. Hinc igitur moti Smyrnæi, Rhodienses, Colophonii, Salaminii, Ienses, Argivi, & Athenienses, certatim Homerum sibi vendicant, ut de Ægyptiis nihil dicam, qui illum suæ gentis videri volebant. Quod si magni fecit Homeri natales ingeniosa Græcia, ceu omnis doctrinæ parentis & fontis perennis, cur tua Majestas non meritò gloriari queat, DES. ERASMUM illum ROTERODAMUM in tua ditione certò natum & educatum, cujus industria velut postliminio revixere plenius literæ, non tantum in istis proximis Germaniarum Galliarumque regionibus, in quibus miræ barbaries antè regnabat, verum etiam in ipsa nobilissima terrarum Italia, quum instructius, tum felicius hujus ope florere cœperunt, ut si fortassis ambitiosum sit eum alterum parentem literarum vocare, tamen instaurator ac primarius illustrator dici & possit & debeat. Quis enim à mille annis extitit, qui plura scripsit quum in sacris, tum prophanis, tanta humanioris literaturæ peritia perpolitus? cujus libri in longinquas provincias frequentius exportati sint, & avidius lecti? denique quem omnium nationum eruditi magis coluerint observarintque? Nihil hic fingo, sed rem omnibus notam narro. Valebat namque stilo arguto, extemporali, amœno, terfo, feliciterque fluente, quem assidua juvenis adhuc exercitatione sibi paraverat: nec minus judicio valebat, quod habebat longè æcerrimum. Hoc docti in eo præcipuè sunt admirati veneratique

*Certamen
variarum ur-
bium de Natali
principis Vatis
loco.*

*Erasmio ductu
postliminio re-
dii suus Reip. li-
terariæ decor.*

*Scriptorum
Erasmici copia.*

Stilum.

neratique. Miraculo autem simile videatur, exactum adeo iudicium seculo tam rudi. Felicitati raræ perspicacissimi ingenii ferendum acceptum magis quam ullis præceptoribus, si mutos illos magistros excipias. Natus enim est abavi tui Friderici III Aug. primis imperii annis ad * quintum calend. Novembris, Roterodami in Hollandia tua inferioris Germaniæ provincia, quam olim Batavi possederunt: nunc magis notam studiosis omnibus, ob unius indigenæ ERASMI incunabula, quam veterum incolarum memoria quamlibet bellico robore præstantium. Hoc alumno Roterodamum oppidum se semper jactabit, & doctis erit commendatum. Proximam sibi laudem vendicat Daventria, quæ puellum adhuc ex æde sacra Trajectensi cantorum deductum, ubi præcentiunculas obire solitus phonaſcis etiam tenuissimæ vocis gratia promovere templorum cathedralium inservierat, instituendum suscepit. Præerat illic ludo literario tum Alexander Hegius Vestphalus, homo bonarum literarum minimè expers, & Græcarum nonnihil peritus, Rudolpho Agricola communicante, cujus amicitia familiariter utebatur nuper ex Italia reversi, ubi Guarinum Veronensem Ferrariæ profitentem, & alios aliquot eruditione celebres audiverat. Ingenium Erasmi mox eluxit, quum statim quæ docebatur, perciperet, & fideliter retineret, æquales suos omnes superans. Erat tum inter eos, quos illic fratres vocant, non quidem monachos, sed contubernii ratione & vestitus simplicioris & uniformis convenientia monachis similes, Joannes Sintheimius vir probè literatus, ut illa ferebant tempora, testantur id Commentarii Grammatici quos edidit, magnum ea tempestate nomen in scholis Germaniarum consequutus. Is delectatus Erasmi profectu, nam cœnobitæ isti palliati quibusdam scholasticorum classibus præfunt & publicè docent, complexus aliquando puerum, Maeste ingenio Erasme, inquit, tu ad summum eruditionis fastigium olim pervenies: simulque osculum dedit, & dimisit. Non sefellit hoc augurium, quod omnibus constat. Orbatus autem utroque parente paulo post, ut tutor omne procurationis onus discuteret, ejus improbitate in cœnobium Canonicorum, quos addita Latina interpretatione Regulares appellant, ex Daventriensi schola monachorum omne genus fertilissimo seminario, detrusus est. In eo loco Gulielmum Hermannum Goudensem literis deditissimum juvenem aliquot annis studiorum sodalem habuit, cujus extat Odarum Sylva. Hoc socio adiutus & accensus nullum Latinorum autorum volumen non excussit. Diu noctuque erant in literis. Tempus quod æquales alii jocos, somno, comessationibus ignaviter absumebant, hi duo libris evoluendis & exercendo stilo impendebant. Audita Erasmi fama Cameracensis antistes Henricus ex Bergensium regulorum familia prognatus, juvenem jam sacris initiatum ad se vocat, adornans iter in Italiam Romamque petiturus. Videbat enim Erasmus valere literis, valere eloquentia, moribus ingenuis præditum, Epistolis eleganter scriptis id docentibus: unde quum usus tum ornamento comitatu suo esse posset, si cum Pontifice Romano, si cum Cardinalibus agendum foret. Verum quid intervenerit, quo minus ea profectio sit ab Episcopo suscepta, mihi non liquet. Certè Gulielmus ipse valde doluit creptum sibi Erasmus: sic enim in Oda quadam canit.

*Ingenium.**Quando natus.*** Anno à**Christo**nato 1467.**Ubi natus.**Et prima literarum jecerit fundamenta.**Alexander**Hegius Scholæ**Daventriensis**moderator.**Erasmi docilitas.**Joannis Sintheimii**Grammatici**ca.**Ejus de Erasmo**vaticinium.**Erasmus Tutoris**improbitate**in Monasterium**detruditur.**Gulielmus**Goudanus Poëta,**Erasmo fidus**studiorum Sodalis.**Erasmus evocatur**ab Henrico Bergensi.**Ca. Cameracensem.**Antistite.*** Causam indicat**Erasmus in**sua vita.*

*At nunc sors nos divellit, tibi quod bene veriat,
Sors peracerba mihi,
Me sine solus abis, in Rhœni frigora & Alpibus.
Me sine solus abis.
Italiam Italiam latus penetrabis amœnam.*

*Primi Erasmi
Amici.*

*Erasmus Lute-
tiam proficiscit-
ur.*

*Anglis innotef-
cit.*

*In Angliam de-
batus spoliatur.*

*Docti viri in
Anglia.*

*Erasmus docet
in Academia
Cantabrigiensi.
Item Lovanii:
Canserise in
Italia;*

Et reliqua. Quanquam vero de Roma adeunda consilium mutavit Camera-
censis præsul, tamen Erasmus in aula sua retinuit ingenii suavitatem & præ-
stantiam ac candore juvenis delectatus. Hicque ille in multorum amicitiam sese
insinuavit verè *Egyptus*, in primis Antonii abbatis apud divum Bertinum, qui
ex eadem Bergensium gente ducebat originem, & Jacobi Batti, qui senatus
oppidi Bergensis fuit à secretis, ad quem tot ejus extant Epistolæ, qui postea
apud Annam Bersolam Adolphi principis Veriensis matrem diu vixit in sum-
mo honore. At Cameracensis felicissimum Erasmi alumni sui ingenium con-
templatus, haud gravatim eum sumptibus instruxit, ut Lutetiam proficiscere-
tur, & illic Theologiæ, quam scholasticam vocant, daret operam. Ergo Sco-
tista factus est, in Collegio Montis agens: nam inter Theologos disputatores
Joannes ille Dunsius Scotus, ab acumine ingenii maximè prædicatur. Quum-
que vitam collegiaticam duriorē experiretur, non invitatus emigravit ad An-
glum quendam generosum, adulescentes duos generosos secum habentem.
Montjoium alterum ex illis fuisse conjicio. Videbant enim Angli inter pro-
fessores bonarum literarum in tota Academia Parisiensi nullum existere, qui
vel eruditius posset, vel fidelius docere consueffet. Nam Faustus Andrelinus,
alioqui carminibus magna cura pangendis intentus, defunctiorē profitebatur,
jocis quibusdam magis festivis quàm doctis plausum rudium auditorum cap-
tans. Gaguinus obeundis legationibus ad externos principes occupatus erat, in
istis studiis non ita prorsum absolutus: nec docebat publicè. Atque hinc cœ-
pit Erasmus in Anglia innotescere. In quam insulam paulo post ipse concessit
à discipulis illis suis domum regressus invitatus. Ubi quum aliquandiu mansi-
isset, in reditu apud Dovariense littus à telone fortunis propemodum omnibus
exutus est, ac nondum naudem ingressus, naufragium fecit, quod compluscuius
aureolos ultra præscriptum numerum & sine regio diplomate (nihil periculi,
nisi in Britannica moneta à Montjoio, & Moro persuasus, imprudens legum
Anglicarum) efferre tentasset. Quæ injuria utcumque mussitanda fuit: nec
enim erat ullum remedium obstante lege. Nec tamen hoc damnum vel alie-
navit animum Erasmi, vel deterruit, quo minus in Angliam sæpius postea re-
dierit. Abundare tum cœperat ea provincia viris doctissimis, Gulielmo Gro-
cino, Thoma Linacro, Gulielmo Latimero, qui in Italia literis operam dede-
rant, utriusque linguæ peritia celebres: item Joanne Coletto, Thoma Mo-
ro, Richardo Paceo, & Cutberto Tonstallo, à quibus omnibus certatim ama-
batur: ut de Episcopis nihil dicam, quorum ut quisque erat literarum callen-
tior, ita pluris Erasmus faciebat, & benignius tractabat. In Academia Can-
tabrigiensi docuit aliquandiu: idem & Lovanii fecit, quum apud Joannem
Paludanum ejus Scholæ Rhetorem diversaretur. Demum persuasus ab ami-
cis, quo tandem Italiam videret, cujus miro desiderio semper tenebatur (nec
immerito

immeritò, quando totus hic orbis ea regione nihil modis omnibus cultius habet) cum filiis Baptistæ Boerii Genueſis, regii in Britannia medici, Joanne & Bernardo Bononiam profeſſus eſt: non ut pædagogus, nam morum curam exceperat, nec ut præceptor, ſed ut inſpector futurus ac ſtudioſorum viam com-monſtraturus, teſte Epiſtola ad Botzhemium, ubi inter profeſſores Paulum Bombaſium amicum habuit hominem, nivei pectoris, & eruditum, qui viciffim ingenio ac doctrina Eraſmi mirificè delectatus eſt. Jam enim obierat Beroal-
 dus profeſſorum ſui temporis Achilles, & Baptiſta Pius antiquitatem infelici-
 ter æmulatus Oſcos & Volſcos ſomniabat. In itinere cum ſocio Anglo Tau-
 rini in Alpibus Cotiis Theologiæ doctus eſt. Itaque dignitatem & eru-
 ditionem in Italiam importavit, quam cæteri inde reportare conſueverunt.
 Dum Bononiæ volumen Adagiorum pridem cœptum abſolvit, nam breve &
 rude ſpecimen operis futuri Lutetiæ ante multos annos ediderat, cultum Ca-
 nonicorum cœnobiticum, quo hætenus uſus fuerat, huiusmodi de cauſa muta-
 re coactus eſt. Mos eſt ejus urbis haudquaquam reprehendendus, ut ſi ſuſpi-
 cio ſit de quoquam infecto peſte, Chirurgus ad hoc conſtitutus ſtatim accer-
 ſatur. Is ut commodius ab obviantibus & prætereuntibus devitari poſſit pro-
 pter contagium exitiabile, ſolet albam mappulam ab altero humero tranſverſim
 pendentem geſtare, & virgam in manu. Forte fortuna die quodam neſcio quid
 acturus Eraſmus per plateam oppidi infrequentiore ſolus incedebat in cultu
 ſuo canonicali quemadmodum conſueverat. Ibi duo treſve juvenes imperiti
 obviam veniunt, & omophorio candido conſpecto, peſtis exploratorem illum
 rati, quum in via pergeret Eraſmus nihil huiusmodi ſuſpicans, correptis ſaxis
 vim minati ſunt, & convitiis impetiverunt, intra verba tamen graſſati. Cau-
 ſam indignationis demirans inquit. Ajunt de ædibus proſpicientes, qui rix-
 antes audierant, ſcapularem illam veſtem eos provocari nudo ſubſcriptam ad-
 latus, deceptos ob cultus ſimilitudinem, qui putarint eum ab infecto aliquo
 redire, nec de via decedere velle. Proinde ne ſimile periculum deinceps in-
 curreret Eraſmus, ad Julium ſecundum Pontificem Max. miſit ſupplicem li-
 bellum, quo ſibi religioſi cultus utendi aut non utendi gratiam faceret. Id
 promerentibus ſuis ſingularibus virtutibus haud gravatim conſeſſum, modò
 veſte ſacerdotali uteretur: quod Leo decimus, dein accedentibus aliis etiam
 juſtis cauſis, non tam ad vitæ inſtitutum, quàm ad illuſtrandam Eraſmi exiſti-
 mationem pertinentibus, in pleniffima (quod ajunt) forma corroboravit:
 omnibus & ſingulis ſpecialiter & expreſſe derogans, quæ (ut verbo dicam)
 quomodocunque obſtarent: tenores obſtantium quorumcunque pro ſufficien-
 ter expreſſis enumeratiſque habens. Ecquis autem dubitat Pontifices Max. in
 huiusmodi humanis conſtitutionibus plurimum poſſe, quum Juris interpretes
 niſdem in ea, quæ vel Juris Divini ſunt, vel Gentium, interpretanda mode-
 randaque non parum concedant: imò in omnibus, exceptis fidei articulis, li-
 beram ex cauſa diſponendi diſpenſandique, ut ipſorum verbo utar, poteſtatem
 eſſe tradant. Ad umbiculum perducto opere Proverbiorum, ſcripſit Aldo
 Manutio, an librum excudendum formis ſuſcipere vellet: is reſpondit id ſe
 lubenter facturum. Venetias delatus quum in officinam veniſſet, diu coactus
 eſt exſpectare donec ad colloquium admitteretur, cum quia Aldus recognoſci-
 endis Archetypis operarum laboribus formulas ſtanneas tumultariè concin-

Innoſceſcit doctis.

*Taurini ſit
Theologiæ
doctus.*

*Cultum Cano-
nicorum cœno-
biticum certam
ob cauſam mu-
tat.*

*Venetias pro-
ſectus opus eſt
Adagiorum.*

Cum aliis.

*Erasmi Disci-
puli.
Amici.*

*M. Musuri
anus.*

*Romam invi-
sit Erasmus.
In multorum
venit amiciti-
am.*

*Lausitur ad
penitentiarium
dignitatem.*

nantium occupatus erat, tum quia putabat eum esse ex vulgaribus saluatoribus unum, qui magis curiositatis studio, quam auxilii vel consilii præbendi causa assidue ventitando, homini aliis rebus intento nunquam non molesti erant. Ubi cognovit Erasmus esse, veniam precatus suavissime eum complexus est, & in ædibus Andreae Afulani famigerati illius mancipis, socii sui, secum tenuit, ubi contubernalem habuit Hieronymum Aleandrum Mottensem eruditione trilingui nobilem, nunc Cardinalem, inter alios etiam amicitia Pauli, Canalis, Patritii, Ambrosii, Nolani medici præstantis, Baptistaque Egnatii familiariter usus: nec adeo brevi tempore: nam & Euripidis Tragedias duas, Hecubam & Iphigeniam in Aulide recognitas hic denuo edidit, & Terentii Plautique Comœdias habita carminis ratione castigavit. Sub id tempus Alexander, Jacobi Scotorum regis filius, Patavii literis operam dabat, Raphaelis Regii auditor, & jam Ecclesiæ divi Andreae in Scotia archiepiscopus: is Erasmus sibi in Rhetoricis præceptorem adsciscit, cum quo postea Senas commigravit. Boërios enim discipulos post unicum cohabitationis annum, dudum dimiserat, ob patris morositatem. Patavii doctissimorum virorum Marci Musuri Cretensis, & Scipionis Cateromachi Pistoriensis usus est commercio, quorum humanitatem sæpe me audiente deprædicare solet, expertus candorem non semel, dum in corruptis Græcorum autorum exemplaribus manu descriptis, quorum magnam partem Aldina bibliotheca suppeditabat, videlicet Pausania, Eustathio, Lycophronis interprete, Euripidis, Pindari, Sophoclis, Theocriti, similibumque commentariis, horum exquirat iudicium. Nihil erat tam reconditum, quod non aperiret, nec tam involutum quod non expediret Musurus vere Musarum custos & antistes. Omnia legerat, excusserat omnia, Schemata loquutionum, fabulas, historias, ritus veteres ad unguem callebat. Hanc tam consummatam eruditionem etiam insignis pietas commendabat, dum patrem Græculum jam grandævum amanter seduloque fovet. Scipionem multiplicis doctrinæ & ingenuitatis dotes exornabant. Utterque Romæ periit, sed Musurus à Leone Pontifice Monovasiensem Archiepiscopum jam nactus, Dum agit Senis Erasmus in ædibus præfulis divi Andreae quem instituebat, cujus indolem sæpe laudavit, & illum vera dixisse magis appareret, nisi cum patre rege latus ejus claudens in prælio, quo exercitus Henrici Britannicæ regis, cujus soror huic conjunx erat, tum in Belgica agentis & Tornacum instigante Julio secundo Pontifice Max. obsidentis, cum Scotis irruentibus qui Galliarum partes fovebant, concurrat, clarissimus juvenis paulo post cæsus esset: dum illic, inquam, in Etruria agit Erasmus, com meatum impetravit vicinam Romam invisendi. Ibi dici non potest quanto plausu quantoque gaudio literatorum hominum sit exceptus, non mediocrium tantum, sed & eorum qui Cardinalitia dignitate præfulgebant: in quibus præcipuus Joannes Medices, qui in Julii 11, demortui locum suffectus Leonis decimi nomen obtinuit, & Dominicus Grimanus Venetus, atque Ægidius Viterbiensis trium linguarum peritissimus, tres quidem egregii Heroes fovendis studiis nati ac dediti, in quibus adeo non vulgariter excellebant. Vidit, ut audire memini, & Thomam illum Phædrum facundia extemporali incomparabiliter eloquentem, qui Ludis & Comœdiis recensendis priscam antiquitatem repræsentabat. Vidit & alios professores. Oblata est Penitentiarium dig-
nitas,

nitas, si Romæ manere vellet, via futura ad altiora conscendendi : nam emolumentum non contemnendum inde esse poterat. Sed redeundum fuit ad Archiepiscopum, cum quo postea denuo Romam adiit, quam nobilissimus adolescens videre cupiebat, priusquam in Scotiam suam rediret : nec Roma sola, quanquam dissimulato Archiepiscopi fastidio, ne cuiquam molestus esset : sed ulterior illa pars Italiæ Cumas usque perlustrata, ac antrum Sibyllæ subintratum, quod illic ab accolis etiamnum ostenditur. Post discessum Antistitis Ecclesiæ divi Andreæ, veterum amicorum memoria, quos in Britannia reliquerat, in causâ fuit Erasmo cur reditum in patriam & ipse maturandum duceret. Itaque per Alpes Rheticas Curiam primum, deinde Constantiam ad lacum Brigantium profectus, transito Lentinsium tractu qui sunt ad Martianæ sylvæ initium, quod præcis Orcynium fuit, per Brisigavos Argentoratum venit, unde secundo Rheno in Hollandiam vectus est. Mox amicis suis Antuerpiæ & Lovanii salutatis, Angliam adit. Tenebatur desiderio Joannis Coleti Theologi, qui Londini decanus erat apud divum Paulum, Grocini, Latimeri, Linacri, quorum ante meminimus, & præcipue Thomæ Mori. Vetus Mæcenas erat Gulielmus Waramus Cantuariensis Archiepiscopus, totius Angliæ primas, & ejus regni Cancellarius, hoc est, iudex summus, qui omnes Episcopis ejus insulæ sua liberalitate vicit. Hic & pecuniam dedit, & præterea sacerdotium Ecclesiæ Aldingtonensis in agro Cantuariensi : quod quum religione Erasmus obstringeretur quo minus statim acciperet, emolumentis integris potius ad pastorem pertinentibus, qui præsens diu noctuque subjectam plebem institueret, id quod nullus inficiari potest, ad cunctabundum Cantuariensis, Quis, inquit, te æquius ex Ecclesiastico proventu vivat, qui scriptis tuis utilissimis ipsos Ecclesiarum præfectos presbyteros instruis, doces, adjuvas, unus omnes : nec illos tantum, sed & cunctas ubique terrarum Ecclesias, quibus illi singulis singuli duntaxat præsent & profunt. Sanè plus semel Erasmus dicere memini, Principum esse debere officium, ut propria liberalitate studiosos juvent : sed illos suis impensis parturos ad sacerdotiorum collationem confugere, ad quæ accipienda sectatores disciplinarum cogi, ut ocium literarium tueri queant. Cæterum ut Montjoium inscriptione Proverbiorum honestavit, & Johannem Coletum, novæ scholæ Londini institutorem, libris Copiæ duplicis, verborum & rerum, ad quem ludens aliquando dixit, se pauperem plane factum emissâ utraque copia ; ita præstantissimum Mæcenatem suum Gulielmum Waramum recognitione Hieronymianarum præcipue lucubrationum immortalitati consecrare statuit. Opus Adagiorum Aldum æmulatus flagitantibus studiosis Joannes Frobenius Typis suis non infeliciter excuderat : quæ arridente editione, simul officinæ diligentioris celebritate motus Erasmus, quum alterum Proverbiorum exemplar cum accessione pridem Badio promissum & destinatum, adjunctis aliquot Plutarchi libellis recenter versis Francisci Pirrmanni consilio Basileam aberrasse cognovisset, & illic omnes divi Hieronymi lucubrationes sub Frobenianis prælis esse, ipse quoque eodem se contulit, simulans iter ad Urbem voti solvendi gratia. Nec fuerat vanus rumor. Pridem enim Joannes Amerbachius absolutis Ambrosii Augustinique libris totum se comparaverat ad castigationem voluminum Hieronymi, undique conquisitis vetustis exemplaribus, & doctis viris conductis, qui

*In ulteriorem
Italiam progredi-
tur.*

*Per Rhetiam &
Germaniam re-
dit in patriam,
Angliam
adii.*

*Amicos illos
suorum scripto-
rum honestat in-
scriptionibus.*

*Basileam pro-
fectus. Patria
edit.*

Græcas dictiones passim restituerent de quorum numero fuit Joannes Reuchlinus Jureconsultus, qui è Lexicis vacuas lacunas replere conabatur, cui successit felicior castigato Joannes Cono Norimbergensis instituti Dominicani, qui meliorem viam sequutus, è vestigiis antiquorum codicum ea, quæ vel deerant, vel erant depravata, diligenter reponebat. Idque poterat homo propemodum Græce quam Latine doctior, versatus nimirum in optimis autoribus, aliquot annis excellentissimorum in Italia professorum Musuri & Scipionis, quorum ante meminimus, atque Joannis Cretenfis minime poenitendus auditor. Et jam defuncto patre, Bruno & Basilius filii una cum Joanne Frobenio Hieronymi informationem aggressi erant, & in Prophetis aliquousque progressi. Erasmo novo hospiti statim in ædes Frobenianas recepto placuit editionis nitor, sed in primis incredibilis fratrum Amerbachiorum in castigando sedulaque diligentia. Ipse ergo siquando consulebatur, ubi judicio opus erat propter exemplarium variationem, nusquam deerat. Verum Epistolarum volumina sibi peculiariter vendicabat, partim absolvendis scholiis, quæ jam pridem cœperat, partim novis addendis & argumentis adscribendis occupatus. Hic labor non erat exiguus. Accessit longe Major. Desiderabant studiosi Galliarum & Germaniarum seorsim edi Novum testamentum Græce, quod cum Veteri Venetiis conjunxerant. In id olim scripserat Annotationes, Laurentium Vallam imitatus. Eas quum reperisset inter schedas suas, tumultuarie recognovit, & auxit inter prælorum strepitus. Nec deerant qui ipsum Novum Testamentum eliminandum putarent, vulgo Christianorum, ut videtur, scriptum vel potius versum. Et hæc monentibus pro sua facilitate paruit. Hunc vero laborem Leoni X. Pont. Max. inscripsit, & quidem merito, primarium nostræ religionis instrumentum summo ejusdem Præsidi. At Hieronymianorum operum recognitionem Cantuariensi Archiepiscopo Waramo consecravit, æternum observantiæ singularis monumentum. Rediit tum in inferiorem Germaniam propter negocia, ac non ita diu post ad nos reversus, commodum illuc recurrerat, quum Majestas tua Romani Imperii fascibus, cujus nobis ab ipsis Gothis Theodorico illo Veronenfi & cæteris antiquitas, apud Aquas-grani inauguraretur. Mox Colonia Ubiorum adfuit sub conventum Wormaciensem, in ordine eorum, qui tibi sunt à consiliis, spectabilis: nam in horum cœtum jampridem à te prudentissime erat adscitus, adhuc vivente Joanne Sylvagio, summique Cancellarii munus obeunte. Solutis comitiis Vangionum & urbe Tornacensi recepta, quum in Hispanias ex Brabantia Majestas tua esset regressa, Basileam repetiit Erasmus, iterum editurus Adagiorum Chiliadas & Paraphrases Paulinas atque Evangelicas absoluturus, quas dubium est, Majorene studiosorum applausu orbis exceperit, an Majori alacritate ipse scripserit. Hic sum, inquit, in meo campo. Et sic erat. Inspiciebat veteres maxime interpretes, ex nostris Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Hilarium, ex Græcis Chrysostomum & hujus imitatore Theophylactum, ipse stilum accommodabat tantum. Ex his unam majestati tuæ inscripsit, nempe primam, quæ est in Evangelium Matthæi, & postremam germano tuo Cæsari Ferdinando: nam qui te juvenem summopere veneratus est tot regnorum heredem, qui minus suspiceret ad fastigium Romani Imperii concordiis principum suffragiis erectum, aulæ tuæ dicatus honestissimoque officio

*Consularius
Principis.*

Repetita Basileæ, iterum vangerii edendis est intentus.

officio obstrictus? Juveni adhuc Institutionem principis Christiani paravit, sanctis ceterum brevibus Aphorismis comprehensam, libellum ita me Deus amet, in quo velut in speculo destinatus summarum rerum administrationi, vel ipse functiones Christiano dignas addiscat, vel huic additus præceptor intueatur qualibus doctrinæ elementis puerilis regum animus, dum etiamnum tener est, imbui debeat. Siquidem hoc Erasmus semper studio habuit, nobilissimam Austriam familiam tot Cæsarum parentem, cujus imperium vix Alpibus Juliis Reticisque & Oceano Septentrionali terminatur, omni obsequiorum genere, quæ literarum sedatori convenirent, colere. Docet hoc Panegyricus patri tuo Philippo ex Hispaniis reduci exhibitus, & ab eodem perquam amanter susceptus: quod ille officium singulari munificentia censuit prosequendum, tanquam omnine quodam felici primus ostendens quantam olim æstimationem essent habitura hujus viri scripta, ac tantum non exemplum statuens quod cæteri magnates æmulerentur. Nec aliter accidit. Etenim similem multorum Regum & Pontificum Max. benignitatem expertus est Erasmus, ut tuam in primis, Imperator Auguste, ut Ferdinandi nunc Cæsaris germani tui, ut Henrici Britanniae regis ejus nominis octavi, à quo vivente etiamnum parente Henrico Septimo literis ipsius manu scriptis salutatus est, ut Clementis VII. Pontificis Max. Nec alia mente Hadrianus Pontifex fuit, si sacerdotium oblatum, vel munus honorarium Erasmus accipere voluisset. Quid porro Erasmo à Francisco Valesio Galliarum rege non expectandum fuit, si animum spectemus, & quid in eum conferre voluerit? Unis certe literis, longe gratissimum ejus adventum fore, sua ipsius manu subscribere non est dedignatus. Paulum vero Pontificem Max. ejus nominis tertium, quam virtuti & eruditioni Erasmi judicio & animo, tam etiam effectu ad quamlibet opportunitatem favere fuisse paratum, inde apparet, quod præterquam de Erasmo in collegium Cardinalium cooptando actum fuerat, ipse eidem præposituram Daventriensem Trajectensis diocesis, quæ sexcentorum aureorum redditum tribuere dicitur, ultro obtulerit; obtulerit autem? imò contulerit, literas non solum Apostolicas super ea ne expeditionis tædio atque impensa beneficium comminueretur promittens, sed illustrissimam Hungariæ reginam Mariam sororem tuam, Flandriæ tuo assensu præsentem, ut pro sua erga Romanam sedem filiali observantia, & regia in viros bene meritos benignitate, dictæ præposituræ (ut appellant) possessionem vacuam ab intrusis pro Erasmo conservari curaret, literis bene amantibus interpellans: quas tamen Erasmus *ὑποτάξας* quod sacerdotium recusare instituisset, penes se reservavit, satis viatici sibi paulo post morituro superesse dicens. Principum sane & Episcoporum in Erasmus munificorum catalogum texere perlongum sit. Nec solum à Principibus honoratus est Erasmus, sed etiam à civitatibus Germaniæ: si qua transiret, & Magistratus rescissent, vino donatus, qui honor Magnatibus & civitatum legatis more gentis impenditur. Id me præsentem contigit Basileæ, Constantiæ ad lacum Brigantium Bartholomæo Plaurero Jureconsulto & consule ad convivium sua sponte venire dignato, Scheshusio ab Abbate & Magistratu, Friburgi Brisigavorum, in Monte Brisiaco. Selestadii, Argentorati, & aliis item locis. Nam notum erat non paucis eum tuæ Majestati esse à consiliis. Equidem ob excellentiam doctrinæ, quam editis indies libris

Affectus Erasmi in Dominum Austriacum.

Multorum in Erasmus benignitas.

Caroli Cæsaris Ferdinandi Regis Rom. Henrici Angliæ Regis, Clementis & Hadriani Pontificum, Francisci Galliarum Regis. Pauli Pontificis.

Mariæ Ungariæ Reginæ.

Aliorum Principum & Episcoporum Civitatum.

testatiorem cunctis faciebat: dignus alioqui censebatur, quem omnes missis muneribus nihil tale ambientem certatim ornare, & quovis honoris genere reverenter cuperent afficere. Quod si vulgo videmus eos nullis non militaris gloriæ titulis insigniri, qui, si quando opus fuerit, & incidat necessitas, defendere patriam vitæ suæ periculo sunt parati: quando justius honoratur, qui non breve aliquod tempus, sed omnem ætatem in literis pro publica utilitate ultro absumpsit exercens ingenium, genium suum defraudans. Potuisset esse magnus & indies fieri major apud tuam Majestatem. Annon ad summum auctoritatis Ecclesiasticæ fastigium præceptor olim ille tuus Adrianus Trajectensis evectus est? Potuisset in splendore vivere apud quosvis Reges, quis enim summorum principum eum non ambiit? potuisset in ocio, in voluptatibus versari: sed prætulit communem studiorum utilitatem universis honoribus & hujus vitæ crassis delitiis. Verisimile est præter alias causas felicem quoque succrescentium studiorum successum hominem haud parum inflammasse ad quidvis perferendum. In Germania Galliaque mirè frigebant literæ: vix & unus & alter Latine sciebat, Græcè nullus. Et ecce statim, ut editæ sunt Adagiorum Chiliades, & libri de utraque copia, velut in nebulis coorto sole, emergere linguarum peritia cœpit. Prodigant alii atque alii libelli ad hanc rem conducibiles. Theodori Grammaticæ Institutiones Latine versæ, multorumque autorum in utraque lingua monumenta Græcè citra præceptoris operam discere volentibus admodum accommoda. Nam hac ratione etiam Hermolaus Barbarus immortale decus Venetiarum olim profecisse fertur privato studio collatis doctissimi Gazæ versionibus. Jamque quasi signo dato, literarum causam in his provinciis optimus quisque promovebat. Sed omnium maximum subsidium attulit Trilingue collegium illud in Academia Lovaniensi institutum suadente Erasmo. Magnas opes moriens reliquerat Arienſis præpositus Hieronymus Buslidius, Francisci Vefontini quondam Archiepiscopi in Hispania peregrè extincti frater, quas quum ille studiosorum usibus destinasset, Erasmus Testamentariis autor fuit, ut Athenæum Lovanii constituerent, in quo stipendiis ordinatis tres linguæ publice docerentur, è quo tanquam ex equo Trojano innumeri cognitione linguarum instructi prodire hæcenus, & faventibus superis deinceps sunt prodituri: quo universa ditio tua, Cæsar invictissime, nihil habet præclarior. Ea res Franciscum quoque Galliarum regem movit, ut ad similis collegii Lutetiæ Parisiorum institutionem animum adjiceret, Erasmus per literas evocando, cujus consilio omnia disponerentur. Et jam regium diploma acceperat ad itinervis securitatem, sed intervenire causæ quæ perfectionem impedirent. Instituti tamen & illic professores. Itaque in confesso est, literarum in his provinciis incrementa potissimum Erasmus deberi. Quem enim ille lapidem non movit (quod ajunt) ut studia procederent? Quanto candore tradidit omnia, ab omnibus intelligi volens: quum multi res obscuras multo obscurius explicent. Editurus Proverbiorum opus à quibusdam doctis audire coactus est, Erasme tu evulgas mysteria nostra. Sed cupiebat is omnibus ea aperta esse, quo perfectam eruditionem consequerentur. Hoc candore destituebatur ille, qui Venetiis olim Aldo Manutio commentarios Græcos in Euripidem & Sophoclem edere paranti, dixit, Cave cave hoc facias, ne Barbari istis adiuti, domi mancant, & pauciores in Italiam

ventitent.

Potuisset
magna fieri
Erasmus, si vo-
luisse.

Per Erasmus
revocavit
literæ.

Autor fuit in-
stituendi Trilin-
guis collegii Lo-
vanii:

Vocatus in Gal-
liam ut præficeret
instituendo ibi-
dem simili colle-
gio, impeditur.

ventitent. Jam nihil tam humile fuit, quo tantus vir studioforum gratia se non demitteret. Etiam ipsum Catonis carmen juxta titulum, emendare & interpretari dignatus est, ut nec in magnis, nec in minutis ejus opera desideraretur. Adeo vix proferri queat, qui unus studiis communibus plus profuerit. Habet quidem Gallia Ludæum principem literarum, quem libenter opponat, qui quum abstrusissimum rei nummariæ, quæ apud veteres fuit, materiam primus doctissime copiosissimeque explicuit, tum prisca loquendi formulas Jureconsultorum elegantissime edidit, maxima (quod negari non potest) nationis suæ gloria editis in Pandectas Annotationibus: denique Commentarios linguæ Græcæ conscripsit, quibus nihil utilius Græcitatibus studio contingere potest. Sed noster in Theologicis plus operæ posuit. Quam studiorum partem paulo liberius tractavit, quod videret (ut ipsius utar verbis, ad amicum quendam scribens) plus satis tribui Theologiæ argutatrici, veterem prorsus aboleri: sicque Theologos argutiis Scoticis incumbere, ut non attingant fontes divinæ sapientiæ. Ad hæc disciplinam Ecclesiasticam longè prolapsam esse à sinceritate Evangelica: populum Christianum multis modis gravatum esse: conscientias hominum variis tricis illaqueatas. Atque hanc ob rem alicubi quorundam arrogantiam, ambitionem, avaritiam, superstitionemque liberiori stilo subtaxat, nemini hic adulatus quamlibet potenti, quod tamen hodie nimium multi faciunt. Nec alia res plus officit principibus maximè Ecclesiasticis dum laudamus quod faciunt, non quid facere debeant monstrantes. In hac ille parte nusquam cessat. Quanquam eum sæpe dictitare memini dum viveret, si præcisset tale seculum exoriturum quale hoc nostrum est, se multa non fuisse scripturum, aut isto modo non scripturum. Sed Dei gratia, videmus istarum admonitionum aliquem fructum. Theologorum manus pro Halesio, pro Holcoto, Cyprianum, Augustinum, Ambrosium, & Hieronymum suis horis versant. Studium Theologicum diffusum Petrus Langobardus in methodum redigere conatus est, collectis Sententiarum libris: sic enim appellant. Sed in commentariis recentiorum modus desideratur. Similem rem apud Græcos tentavit Damascenus. Ex veteribus licet cognoscere nascentis Ecclesiæ exordia simplicissima, quæ paulatim ad hanc Majestatem increverunt. Absque quorum lectione citra judicium de rebus differet, qui in neotericis tantum versatus est, amissis juxta proverbium alba ad sacrorum expensionem. Quare veterum cognitio scriptorum futuro Theologo perquam necessaria ad quam tantopere studiosos cohortatus est Erasmus, emendatis illorum lucubrationibus, & ad exemplaria vetusta collatis. Extant libri, nec est opus nominatim recensere. Addidit plerisque locis censuras, quas ceu singularem dotem ac evidens argumentum præsentissimi perspicacissimique ingenii magis admittit, quam quidvis aliud. Nullum enim arbitror fuisse multis jam sæculis, qui judicio plus valuerit, id quod consummata eruditioni postremo omnium contingere solet. Quibusdam visus est non satis esse Ciceronianus, ad structuram & verba Tullianæ dictionis omnia severe exigentibus. Sed ipsum stilum apertum, extemporalem, purum, facilem, & argutum semper amavit, vocabulis quibusdam uti coactus est Christianæ religionis, materiæ quam trahebant Ærventibus. Neque enim probabat eorum superstitionem, qui verius inanes modulos quosdam antiquitatis referunt, quam sententias densas & præstantes.

Gulielmi Bidaei laus.

Erasmus maximam operam impendit Theologiae.

Erasmi filius.

*Quibus locis
Erasmus maxi-
me sua scripta
elucubrav.*

*Morbus Eras-
mi.*

Dolors,

Testamentum.

Sanè fateamur seculum Ciceronis fuisse purissimum & imitatione dignum, ac proinde magnam felicitatem si quis sinceram illius temporis, quo lingua Latina maximè floruit, phrasim assequatur. Et quibusdam rem bellè procedere cernimus, nec invidemus. At proferant nobis in medium tot tamque utilia scripta, tam sancta, tam cordata, quot ab Erasmo Christianus orbis accepit, & cum illis sentiemus, ac Ciceronianos etiam à pietate sanctimoniaque prædicabimus. Horum librorum magnam partem Basileæ in ædibus Frobenianis in monte divi Petri sitis, partem etiam Friburgi Brisigavorum elucubrav. ad hoc enim oppidum in ditione fratris tui regis Ferdinandi positum, monitu Bernardi à Gles Cardinalis Tridentini cum sarcinulis suis migrare coactus est, verentis ne quid illi accideret Basileæ mutato sacrorum cultu, quæ tamen res longè placidius transacta est, magistratuum prudentia, quàm multi divina-
bant, nemine ex universo numero sacerdotum per contumeliam attacto. Friburgi primum in ædibus illis magnificis habitavit, quas Avus tuus divus Maximilianus pro senectutis suæ nido per Jacobum Villingenum suæ Majestatis à Thesauris parari quondam sibi jusserat. Deinde propriam domum emit. At quum ab illustrissima sorore tua Maria Hungariæ regina, quam tu ab obitu amitæ tuæ Margaretæ provinciis inferioris Germaniæ gubernandis præfecisti, in Brabantiam revocaretur, & Ecclesiasten suum prius esset editurus, ut præfens adestet dum excuditur in officina, ac operi colophonem (quod ajunt) adderet: nam nescio quid ad calcem restabat attexendum, simul ut cœli mutatione reliquias morbi pertinaciores discuteret, vendita domo Basileam cum universa supellestile sua, quæ libris maximam partem constabat, post septimum annum reversus est, ad Hieronymum Frobenium amicum veterem hospes gratissimus divertens, hoc consilio, ut recuperata bona valetudine, & absolutis iis quæ habebat in manibus, navigio per Rhenum, in inferiorem Germaniam descenderet. Interim articularis morbus, qui aliquandiu conquieverat, rursus hominem corripit & miseris modis vexat, ut se loco movere nequiret, frustra cœlo mutato. Hic remittentibus cruciatibus ex bipede primum quadrupes, deinde tripes factus est, scipionum auxilio se sustentans & sensim prorepens. Quoniam schedas Epistolarum, quas annis superioribus à diversis amicis acceperat, sigillatim evolveret, novæ nescio cujus editionis gratia, ac plurimæ eorum qui à rebus humanis excefferant, in manus venirent, subinde ajebat: Et hic mortuus est: ac tandem, Nec ego diutius vivere cupio, si CHRISTO Domino placeat. Sic languentem & viribus destitutum, dysenteria, malum exitiale, ferme mensem integrum vexavit, ac paulatim exhaustum in summa æquanimitate & tolerantia tandem extinxit, CHRISTI misericordiam extremis sæpe repetitis vocibus implorantem. Qui CHRISTI doctrinam vivens tam sincere tractavit, mortuus indubiè mercedem ab illo summo Agonotheta amplam accepit. Testamentum Majestatis etiam tuæ fretus autoritate condiderat, quo pauperum inopiæ relictis à morte facultatibus suis trifariam consultum voluit, invalidis senioque confectis, virginibus elocandis, quibus dos deesset mariti conciliatrix, & studiosis fovendis. Id Bonifacius Amerbachius Juris professor, hæres nuncupatus, redemptis annuis stipendiis redditibusque bona fide cum sociis juxta testatoris mentem exequutus est, & quæ fieri ille voluit cuncta ad amissim accuravit. Is ipse memoriam in æde
sacra

sacra Cathedrali Basiliensi patrono optimo in columnari structura, cui saxum
 tumulum operiens Termino sculpti insigne adjacet, affigendum locavit in
 marmore Rhetico. Statura novit Majestas tua fuisse eum, ut ipse de Moro *Epitaphium.*
 quadam Epistola scribit, infra proceritatem, supra tamen prorsus notabilem *Qualis cor-*
 humilitatem. Corpusculo satis compacto & eleganti, sed quod esset tenerri- *pore,*
 mæ complexionis, & minimarum etiam rerum mutatione, puta vini, cibi, cœ-
 live facile offenderetur, in senio crebris quoque calculi doloribus obnoxium:
 ut de pituita dicam, alioqui perpetuo communique studiosorum omnium ma-
 lo. Cute corporis & faciei candida, capillitio in juvena sufflavo, oculis cæ-
 sis, vultu festivo, voce exili, lingua pulchrè explicata, cultu honesto & gravi,
 qui Cæsareum consiliarium, Theologum, & sacerdotem deceret. Fuit in re-
 tinenda amicitia constantissimus, nullis unquam inscriptionibus quacunque de
 caulâ mutatis. Memoria felicissima: nam puer totum Terentium & Horati- *Animo.*
 um memoriter complexus est. In egenos liberalis, quos, ut alibi, sic à sacro
 domum rediens per famulum nunquam non munerari solet: maxime vero in
 bonæ spei & indolis adolescentes studiosos, si qui ad se viatico destituti ve-
 nissent, largus, benignus, & munificus. In convictu comis & suavis citra omne
 supercilium: ubique certè *Ἐρασμῶς*, hoc est, amabilis: quod ille nomen à
 se dolebat non usurpatum, quum primum scribere cœpisset, & editis libellis
 innotescere. Quis enim, inquit, quenquam mortalium Amorem audivit ap-
 pellari, id quod Græcis significat *Ἐραυός*. De libris porro suis, quos in om- *Ejus Scriptæ*
 ni vita conscripsit innumeros, quâ sacros, quâ prophanos, conjunctim & univer-
 sim edendis, vir modestissimus, nihil moriens statuit, opinatus futurum ut cul-
 tioribus quotidie emergentibus ista sua scripta facile negligerentur. Cæte-
 rum quum Hieronymus Frobenius & Nicolaus Episcopus Typographi sensis-
 sent ea à studiosis in eo ordine simul collecta desiderari, quem ipse quum vive-
 ret ad Joannem Botzheimium & postremo ad Hectorem Bœotium suarum lu-
 cubrationum catalogum recensens, indicavit, videlicet iis primum conjunctis,
 quæ vel ad institutionem literarum vel ad pietatem pertinent, tum Morali-
 bus, deinde Apologiis, & ultimo loco recognitis autoribus suas partes im-
 plentibus, obsequendum studiosis rati, rem ausi sunt cum magnificam, tum
 omnium favore dignam, nulla nec sumptuum nec laborum magnitudine de-
 territi, quicumque tandem sequeretur eventus, modo ut voluminum Erasmi:
 Tomos conficerent, autoris Catalogum ad Hectorem Bœotium, tanquam re-
 centiorem, potissimum sequuti: adjectis etiam ab Amerbachio, suo quibus-
 que loco iis, quæ postea idem ille Erasmus elucubravit: omisso tamen Deci-
 mo Tomo, non nisi alios autores ab ipso recognitos complectente: in
 quibus seorsum successu temporum excudendis, etiam suam operam studiosis
 iidem chalcographi pollicentur, si modò æquum experti fuerint lectorem.
 Quæ editio quum ob alia magni facienda est, tum ob hoc quod tanti litera-
 rum Antistitis existimatione consulit, ne quis aut animo nocendi, aut quæstus
 studio, gratiam videlicet Erasmi genii captans, deinceps aliquid illi tribuat
 quod ipse non scripsit: id quod vivente eo, factum scimus: aut tanquam su-
 um non agnovit, aut etiam agnitum, minime editione dignum existimavit.
 Quare Clementissime CÆSAR, veterum Imperatorem ac Regum exem-
 plum unitatus, qui rem literariam & honestas disciplinas tueri magnificum:
 censebat,

*Res regia,
tuæ literas.*

cenfebant, istum Erasmicorum librorum Thesaurum, quo nihil universa res literaria vel ornatus habet, vel utilius, vel pium magis, inter monumenta recentiorum, sartum tectum conservandum suscipe, hominis tot modis tui, sive patriam Hollandiam respicias, quæ te Dominum agnoscit, sive Consilarii dignitatem, quam tibi fideliter obivit, sive probi pectoris devotionem, quo nobilissimæ isti familiæ Austriacæ sive Burgundiacæ semper deditus fuit. Verè enim regia res est tueri literas, quibus extinctis miserabili caligine cuncta confundentur, nec homines à brutis animalibus different. M. Virtruvium haud puduit de Architectura scribere ad Octavium Augustum. qui in ordine vestro Romanorum Imperatorum secundus fuit, Julii ut hæres, ita successor: Dictionarium suum Pollux Græcus autor Commodio Cæsari dedicat. Oppianus τὸ ἀλευπικῶ, Antonio L. Sept. Severi F. inscribit: non quod architectus esset Octavius, à quo struendarum ædium consilia peterentur: aut Commodus, Grammaticus: aut physiologus, Antoninus: sed ut liberalium artium patronos agere meminissent tanti Monarchæ. Et disciplinis quidem illi delectabantur ut docti, & à teneris recte instituti, non favebant tantum. Quin florebat ipsum Romanum Imperium ab hominibus virtute & eruditione excultis per diversa officia administratum. Sume ergo tibi lucubrationes Erasmicas defendendas, verè τὸ τῆς Ἀμαλθείας κίεας, partim quod in his quædam tuæ Majestati privatim dicata sunt, velut Institutio principis Christiani, & in Matthæi Evangelium Paraphrasis: partim quod ut tu summus es orbis Monarcha, sic etiam omnium commodis prospicere debes. Proderit autem orbi talem Thesaurum esse conservatum, nec sycophantis quibusdam & studiorem osoribus vel hujus intercipiendi vel concerpendi fieri potestatem, non quod Erasmo magnopere timendum sit, quem amare extinctum incipiunt, qui vivum oderant: Pascitur enim, ut Ovidius ait, in vivis livor, post fata quiescit: sed ut malevolis omnis vel calumniandi vel sinistri conatus ansa penitus

*Defunctus a-
mari captus E-
rasmus, qui su-
perstes odio ab
multis habebat-
ur.*

*Brevis victo-
riarum Caroli V
enumeratio.*

*Eruditorum
laudes in suos
etiam Principes
redundant.*

amputetur. Id fiet, si tuæ Majestatis quasi Ajacis clypeum opponas, & reipsa ostendas, non solum imminutæ Majestatis reos esse, qui in te principem Romanum sed & qui in Consiliarios tuos conspirant: id quod Honorius & Arcadius AA. censuerunt. Quis enim rabularum non obmutescet, si protegentem CAROLUM viderit? Quis illorum aspectu tui territus non terga dabit? quem Aphri congregientem expaverunt, quum depulsum ditione sua Tunetensem regem ultramarina expeditione suscepta rem maximam atque difficillimam ausus, feliciter & celeriter restitueres. Qui Italiæ pacem dedisti, inque ea jam diu nobilissimam regionem conservas. Qui proximis diebus Gandavensem tumultum in gravem totius Flandriæ perniciem erupturum, dicto citius compescuisti. Quem spes est Germaniæ nostræ pristinam concordiam refarturum lite partium utrinque audita, ac per tuam prudentiam qua vales, auctoritatemque æqualiter dirempta. Atque utinam immortalitate dignus ERASMUS tantisper superfuisset, dum ista à te fortiter & præclare gesta suavissimo stilo suo memoriæ æternæ consecrasset. In nulla re ille, certò scio, libentius fuisset occupatus. Denique addam hoc unum, priusquàm finem faciam: Glorientur cæteri Imperatores, hujus vel illius quamlibet magnæ, persæpe etiam atrocis rei casu suum principatum factum insignem, CAROLI CÆSARIS tempora candidissimi scriptoris ERASMI Monumentis illustata

illustrata nunquam ignorabuntur, nam solet eruditissimi cujusque laus etiam in principem redundare, sub quo vixerit, ut non dicam in cujus clientela fuerit numeratus. Bene valeat Majestas tua, CÆSAR Inviſſime, & ERASMI sui lucubrationes sibi commendatas perpetuo tucatur. Selet-ſtadii, calendis Juniis, Anno à CHRISTO nato M. D. XL.

*Quum autem decens & accurata Scriptorum suorum partitio supra modum cordi fuerit Erasmo, Majoremque ejus rei curam post mortem haberi supremis verbis voluerit ab Amicis, quam, ut ipse loquitur paulo ante ad Conradum Goclenium scribens, Psalteriorum & Anniversariorum, quæ defunctis superstitione quadam præstari consueverunt: non abs re fore censui, si Epistolam Viri Magni ad Hectorem Boetium missam apposuerō; quæ ipse paucis ante obitum annis stupendum ab lucubrationibus suis instruit, & æternitati consecrat Hortum; singulis in suos pul-
villos & areolas aptissime distribuitis. Ea sic habet.*

DES. ERASMUS ROTERODAMUS

ERUDITISIMO HECTORI

BOEOTIO DEIDONANO

S. D.

LITERAS tuas Bœoti ornatissime, datas Aberdonæ septimo ca-
lendas Junias, anno salutis millesimo quingentesimo vigesimo octa-
vo, accepi Friburgi, quæ civitas est Brisgoiæ sub ditione regis Fer-
dinandi, non incelebrem habens Academiam: accepi autem cir-
citer idus Februarias, anno à natali CHRISTI millesimo quingentesimo
trigesimo: ne forte mecum expostules, quod serius respondeam. Ea res fuit
in causa, ut has literas tibi per Typographos excusas mittere ináluerim, quàm
per amanuensem descriptas. Sic enim arbitror celerius ad te perventu-
ras. Ergo ad tuas paucis accipe. Quam mihi tua consuetudo jucunda fuit
HECTOR eruditissime, quum ante annos triginta duo Lutetiæ in litera-
rum stadio pariter curreremus, licet te pro ingenii tui singulari felicitate
multis passibus præcurrente: tam mihi gratum fuit eam voluptatem ex tanto
intervallo mihi tuis literis refricari. Ad laudes autem quas tuus candor mihi
tribuit affatim, plenaque (quod ajunt) manu, nihil aliud audies, quam te de

E c

Erasmo

*Scotiæ Regnum
Luseris deditum.*

*Alexander
Jacobi Regis fi-
lius Erasmi
Discipulus.*

Erasmo non minus diserte quam amanter, non dicam mentiri, quod à tuis moribus semper fuit alienissimum, sed multum à vero aberrare. Faveo tamen interim tuis de me præconiis, vehementer optans ex meis lucubrationibus aliquid utilitatis, ad disciplinarum ac veræ pietatis candidatos pervenire. Eorum Catologum, uti petis, huic subtexam Epistolæ. Nec mihi mediocrem attulit voluptatem, quod intelligo Scotiæ regnum ut aliis pluribus ornamentis, ita liberalium artium studiis indies magis ac magis expoliri. Hoc nomine semper amavi Jacobum regem, quod ditionem suam non tam proferre studuerit quam exornare, inter felicissimos Monarchas numerandus, si præclaris virtutibus hominis fortuna respondisset. Nec dubito, quin filius illius ut in paternum regnum successit, ita paternis vestigiis ingrediatur. Quum Jacobi regis filium Alexandrum Archiepiscopum divi Andreæ Senæ instituerem, aderat illi frater vix decimum agens annum, incredibili puer indole, ac jam tum nescio quid eximium de se pollicens. Aveo scire quid illi acciderit, utrum paterni fraternique fati comes fuerit, an adhuc superfit. Pro istius Academia non ignobilis in me favore studioque gratiam habeo plurimam, cujus commodis & ornamentis utinam mea opera possit aliquid accedere. Certe, quod unum possum, precor ut Dominus per te tuique similes viros, eam omni genere disciplinarum, veræque pietatis dotibus bene fortunet ac locupletet. Datum ex inclityta Academia Friburgensi, idibus Martiis.

INDEX

INDEX OMNIUM LUCUBRATIONUM DES. ERASMI ROTER.

PRIMO TOMO HÆC HABENTUR,

DE copia verborum ac rerum, libri duo.
Theodori Gaze Grammatices, libri duo.

Syntaxis.

Ex Luciano versa: Saturnalia.

Cronosolon.

Epistola Saturnales.

De luctu.

Abdicatus.

Icaromenippus.

Toxaris.

Alexander, sive Pseudomantis.

Somnium.

Timon.

Tyrannicida.

Erasmi declamatio Lucianica respondens.

De iis qui mercede conducti degunt.

Dialogi amatorii XVIII.

Hercules Gallicus.

Eunuchus.

De sacrificiis.

Lapithæ, sive Convivium.

De astrologia.

De ratione conscribendi Epistolas.

De pueris statim ac liberaliter instituendis.

De ratione studii.

De laude medicine.

Libanii aliquot Declamationes versa.

Similium liber unus.

Colloquiorum liber.

De recta Latini Græcique sermonis pronuntiatione.

Ciceronianus, sive de optimo dicendi genere.

De civilitate morum puerilium.

Galenî exhortatio ad bonas artes, versa per Erasmum.

Epitome in elegantias Laurentii Vallæ.

Euripidis Hecuba & Iphigenia, Erasmo interprete.

In Nucem Ovidii Commentarius.

SECUNDO TOMO.

Adagiorum opus.

TERTIO TOMO.

Epistolarum opus.

QUARTO TOMO.

E Plutarcho versa.

De discrimine Adulatoris & Amici.

Quomodo utilitas capiatur ab inimicis.

De tuenda bona valetudine.

Principi maxime philosophandum.

Animi an corporis graviores morbi.

Num recte dictum sit, dabo præterea.

De cupiditate divitiarum.
 De cohibenda iracundia.
 De curiositate.
 De vitiosa verecundia.
 Apophthegmatum libri VIII.
 Moria Encemium, hoc est, Stultitia
 laus.
 Panegyricus ad Philippum Burgundio-
 rum principem.
 Ad eundem carmen gratulatorium.
 Institutio principis Christiani.
 Iocrates de regno administrando.
 De morte declamatio.
 Declamatiuncula gratulatoria.
 Pacis querimonia.
 Lingua.
 Xenophontis tyrannus.
 De senectute carmen.

QUINTO TOMO.

Enchiridion militis Christiani.
 Oratio de virtute amplectenda.
 Ratio vera Theologia.
 Paraclesis.
 Modus confitendi.
 Enarratio Psalmi, Beatus vir.
 Enarratio Psalmi, Quare fremuerunt
 Gentes.
 Paraphrasis in Psalmum, Domine quid
 multiplicati.
 Concio in Psalmum, Quam invocarem.
 De puritate Ecclesie Christi.
 Enarratio in Psalmum, Dominus re-
 git me.
 De bello Turcis inferendo Consultatio.
 Enarratio in Psalmum, Benedicam do-
 mino in omni tempore.
 Enarratio in Psalmum, Dixi custodiam
 vias meas.
 De amabili Ecclesia concordia.
 Concio in Psalmum LXXXV.
 De misericordia Domini Concio.
 Virginis & martyris Comparatio.
 Concio de puero Jesu.
 Epistola consolatoria ad virgines sacras.

Christiani matrimonii Institutio.
 Vidua Christiana.
 Ecclesiastes, siue de ratione concionandi.
 Modus orandi Deum.
 Symbolum, siue Catechismus.
 Precationes.
 Psalms Virgini matri dicendus.
 Oratio ad Mariam in rebus adversis.
 De contemptu mundi.
 De tedio & pavore Christi disputatio.
 De preparatione ad mortem.
 Ode de casa natalicia Jesu.
 Expositio Jesu cum homine peremte.
 Hymni varii.
 Liturgia Virginis Lauretane.
 Carmen votivum Genovesa.
 Commentarius in duos Hymnos Pruden-
 tii, de natali & Epiphania pueri
 Jesu.
 Christiani hominis institutum, carmine.
 Epitaphia in Odiliam.

SEXTO TOMO.

Novum Testamentum, cum Annotatio-
 nibus.

SEPTIMO TOMO.

Paraphrases,

In Matthaeum.
 In Marcum.
 In Lucam.
 In Joannem.
 In Acta.

In Epistolas Pauli.

Ad Romanos.
 Ad Corinthios I.
 Ad Corinthios II.
 Ad Galatas.
 Ad Ephesios.
 Ad Philippenses.
 Ad Colossenses.

Ad Thessalonicenses I.
Ad Thessalonicenses II.
Ad Timotheum I.
Ad Timotheum II.
Ad Philemonem.

In Epistolam Petri I.
In Epistolam Petri II.
In Epistolam Jude.
In Epistolam Jacobi.
In Epistolam Joannis I.
In Epistolam Joannis II.
In Epistolam Joannis III.
In Epistolam ad Hebraeos.

OCTAVO TOMO.

Ex Chrysostomo versa.

Adversus Judeos, Homilia V.
De Lazaro & divite, Homilia IIII.
De visione, Homilia V.
De Phylogonio martyre, Homilia I.
De orando Deum, Libri II.
De David & Saule, Libri III.
Quum presbyter esset designatus, Homilia I.
In Psalmum, Cantate domino.
Quum Saroninus & Aurelianus acti essent in exilium, Hom. I.
De fide Anne, Homilia II.
Commentariorum in Acta Apostolorum, Homilia IIII.
Commentariorum in secundam ad Corinthios, Hom. VII.
In Epistolam ad Galatas.
In Epistolas ad Philippenses, Homilia II.

Ex Athanasio.

De sancto Spiritu, Epistola II.
Contra Eusebium de Nicena synodo, Epistola II.
Apologetici duo adversus eos, qui calumniabantur, quod in persecutione fu-
gisset.

De passione Domini, Homilia I.
De hoc quod scriptum est, Eantes in vi-
cum qui contra vos est.
De virginitate.
De peccato in Spiritum.
De Spiritu Sancto.

Ex Origene.

De vita, phrasi, & operibus Origenis.
Fragmentum in Evangelium Matthai.

Ex Basilio.

Principium Esaie.
De Spiritu sancto, Liber.
De laudibus jejunii, Homilia II.

NONO TOMO.

Epistola Apologetica ad Dorpium.
Ad Jacobum Fabrum Stapulensem.
Ad Jacobum Latomum.
Ad Atensem pro declamatione Matrimonii.
Apologia de In principio erat sermo.
Apologia tres ad Notationes Eduardi Lci.
Ad Jacobum Lopim Stunicam.
Adversus Sanctium Caranzam.
De loco, Omnes quidem resurgemus.
In Natalem Beddani.
Adversus Petrum Sutorem Cartusianum.
Appendix de scriptis Clitohuei.
Declarationes adversus Theologos Parisienses.
Ad Phimoestomum De divortio.
Ad juvenem Gerontodisascalum.
Ad Monachos quosdam Hispanos.
Ad Album Pinum Caxporum principem.
De usu carniurn.
De libero arbitrio Collatio.
Hyperaspista diatribes, Libri II.
Purgatio adversus Epistolam Lutheri.
Detectio prestigiarum libelli cujusdam.
Adversus.

*Adversus pseudoevangelicos Epistola.**Ad Eleniberium Epistola.**Ad Grunniū.**Ad fratres Germaniæ Inferioris.**Spongia adversus aspergines Hutteni.**Pantalabus, sive adversus febricitantem.**Adversus mendacium & obreclationem.**Antibarbarorum liber.**Ad quosdam gracculos Epistola.**Responsio ad Petri Curtii defensionem.**De Termino, Epistola.**Catalogorum Operum Des. Erasmi Roterodami*

FINIS.

EPITAPHIUM.

DES. ERASMI ROTER.

Basileæ; Christo Servatori S.

DES. ERASMO ROTERODAMO, VIRO OMNIBUS MODIS
 MAXIMO, CUJUS INCOMPARabilem IN OMNI DIS-
 CIPLINARUM GENERE ERUDITIONEM PARI CONJUNCTAM
 PRUDENTIA POSTERI ET ADMIRABUNTUR ET PREDICA-
 BUNT. BONIFACIUS AMERBACHIUS, HIE. FROBENIUS,
 NIC. EPISCOPIUS, HÆREDES ET NUNCUPATI SUPREMÆ
 SUÆ VOLUNTATIS VINDICES, PATRONO OPTIMO NON ME-
 MORIÆ, QUAM IMMORTALEM SIBI EDITIS LUCUBRATI-
 ONIBUS COMPARAVIT, IIS TANTISPER DUM ORBIS
 TERRARUM STABIT SUPERFUTURO, AC ERU-
 DITIS UBIQUE GENTIUM COLLOQU-
 TURO, SED CORPORIS MOR-
 TALIS QUO RECON-
 DITUM SIT ERGO,
 HOC SAXUM
 POSUERE.

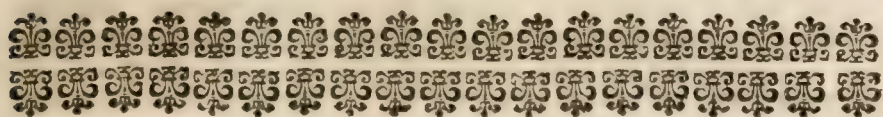
MORTUUS EST 4. IDUS JULII. JAM SEPTUAGENARIUS ANN.
 A CHRISTO NATO M. D. XXXVI.

*In Saxo, quo Sepulchrum integitur est Termini Facies, basi quadrata, cum his
 verbis.*

DES. ERASMUM ROTERODAMUM AMICI SUB HOC SAXO
 CONDEBANT. QUARTO IDUS JULIAS.

1629.

Gul. BU.

Gul. Budæi Clarifs.

VITA

PER LUDOVICUM REGIUM

A D

GULIELMUM POIETUM MAGNUM

FRANCIÆ CANCELLARIUM.

Amplissimo Viro atq; Illustrissimo GULIELMO POIETO, *Magno Franciæ Cancellario, Ludovicus Regius.* S. D.

PHILIPPUS Cossæus Constantiensis Antistes, cujus jussu Gulielmi Budæi vitam explicandam suscepi, author mihi fuit, ut hunc meum laborem nomini tuo consecrarem: existimans, quoniam Budæum paulò antè vita fruentem unicè dilexisti, quicquid de eo mortuo scriberetur, tibi fore gratissimum. Ego verò tametsi videbatur id alienum institutis meis, & in primis arduum, statuebam tantam rem, tam expectatam & diligentia consequi, & memoria complecti, & oratione exponere: tamen viro clarissimo atque doctissimo & iusta imperanti, & præclara cupienti non parère nefas esse putavi, eoque magisque non aliunde poteram honestius primam ineuntis adolescentiæ commendationem ducere. Itaque non ausus Patroni mei aut auctoritatem aspernari, aut voluntatem negligere, recusandi pudore scribendi onus suscepi. Quod autem erat optandum maximè, ut mihi juris studioso daretur aditus ad te summum juris Antistitem, jurisconsultorumque principem, & quod unum ad meas rationes maximè pertinebat, id non fortuito, sed propè divinitus datum atque oblatum videtur. Quamobrem
quoniam

quoniam propter obscuritatem in hominum ignoratione adhuc jacui, nixus præstantissimi viri autoritate, ad tuam Amplitudinem confugio: inde aut præsidia adversus invidiam, aut laudi, si qua fortè nascatur, adjumenta quæsiturus. Nemo enim te uno dignior occurrebat: quem in maximis gravissimisque causis Reip. nostræ cognitum, in primisque spectatum Franciscus Rex Regum potentissimus & sapientissimus per omnes honorum gradus ad summum extulit Magistratum. Quem ita geris, ut diligentiam admirentur omnes, virtutem agnoscant: sitque intellectu difficile, utrum is magistratus ornet te magis, an ornetur à te: Nec verò in minima tua laude ponendum est, quod ut semel tanto honore auctus es, tecum habuisti Budæum semper, captus ejus & virtute & doctrina: hunc nusquam à te dimittere, tecum quocunque proficisceris deducere, in suavissimo convictu tuo honorificentissime detinere voluisti, qui cum remotus ab oculis populi in studiis cognoscendi semper aliquid aut discendi, quantum reipublicæ superfuerat temporis, libentissime atque multò verius cupidissime contereret. Quare interim extimesco, ne refri-
gem hisce meis literis desiderium, ac dolorem tuum: quem ex interitu illius longè acerbissimum accepisse te sciunt omnes. Quid enim non doleas ereptum tibi hominem magno ingenio? admirabili doctrina? singulari prudentia? & tecum omnium consiliorum societate conjunctissimum? Quæ si unà cum illo occidissent, immoderatus doctissimi viri desiderium ferendum esset. Sed nec illa occiderunt, alenturque æternitate, & augebuntur totius posteritatis memoria. Doctrinam ejus viri coluisti, quæ vivit, semperque vivet in omnium gentium mentibus ac sermonibus: multò notior, atque illustrior posteris quam præsentibus futura. Accipies igitur hunc librum exiguum quidem & tenuem, sicuti nascentia omnia sunt & incipientia, nec tam re & maturitate, qualia solent esse adolescentiumque spe sortassis & expectatione commendandum, quem tamen spero tibi fore jucundum, tum Budæi ipsius causa, cujus honori destinatus est, tum Constantiensis Episcopi tuæ amplitudinis observantissimi nomine, cujus cum essem mancipio & nexu proprius, tuum tamen esse voluit usu & fructu,

Vale.

PRÆFATIO.

P R Æ F A T I O.

SI QUIS conversiones rerum humanarum consideret, & vetera animo repetat, comperiet non omnibus ætatibus, sed auris (ut ita dicam) quibusdam sæculis egregios homines extitisse, in quibus vires suas natura potissimum sit experta. Non enim Demosthenem & Cicero- nem præstantissimos oratores, nec Platonem & Aristotelem principes ingenii & doctrinæ, nec Homerum & Virgilium clarissimos poëtas, nec Hippocratem & Galenum medicorum lumina temerè aut fortuito satos & creatos fuisse credendum est. Sed profectò fuit quædam vis quæ generi consuleret humano, illosque gigneret & aleret: ut artes ad bene beateque vivendum necessarias aut invenirent ipsi, aut inventas perpolirent, absoluerent, atque ad summum perducerent. Ac nostra quidem ætate, qua omnes bonæ artes sese rursus erigere cœperunt, natura ex superiorum temporum caligine recreata, multos homines claros & magnos in omni virtute, omni disciplinarum genere protulit: inter quos admirabile est, quantum Budæus unus excellat, sive utriusque linguæ cognitionem, sive magnarum artium, & reconditarum rerum scientiam, sive vitæ integritatem, sive præclara ingenii monumenta, spectemus. Itaque suscepi more Majorum laudabili illo quidem, sed multis sæculis intermisso, vitam tanti viri explicandam. Nam fuit olim usitatum, statuere claris hominibus ex marmore, aut ex ære statuas, testes diu futuras magnorum in remp. meritorum: & simul eorum dicta factaque posteris prodere, ut cum has imagines intuerentur, animum & mentem ipsa præstantium hominum cogitatione confirmarent, certarent cum illis probitate & industria: neque prius conquiescerent, quam virtute famam illorum ac gloriam adæquavissent. Nostra ætas nescio quo pacto virtutem invidia potius, quam imitatione prosequitur, & honestos labores contumelia libentius, quam splendore decorat: ac spretis his quorum aut scripta aut facta proximè ad antiquorum gloriam perveniunt, veterum laudes cupidius audit. Perinde quasi omnis flos ingeniorum siti veteris ubertatis exaruerit, aut antiquis solis aditus ad virtutem patuerit, nobis vero sit interclusus. Minuenda nimirum est hæc opinio tanquam inimica virtuti, vel potius ex animis hominum evellenda: quam sit ingrati, credere naturam omnium parentem cuncta sua munera olim effudisse, ut in posterum sterilis effœtaque maneret? Quòd si ad hujusce nostri sæculi felicitatem animum convertere velimus, sine dubio comperiemus nostros homines antiquis ingenio non inferiores, multos doctrina pares, studio autem & industria longè superiores: nec minoris æstimandos, nisi cæcitate quadam animi eorum laudi & gloriæ invidere, quam favere malleamus. Quamobrem resipiscamus aliquando, grati simus in æqualium virtute decoranda: simus diligentes in illis celebrandis, quibus nulla laus tribui non debita potest, tametsi Budæus pro se satis habetur illustris, nulliusque prædicatione eget quo celebrior sit & commendatior. Est ille quidem præclaris ingenii monumentis ad omnem

Memoriam commendatus. Tamen è dignitate patriæ, ex usu omnium qui literis dant operam, fore putavi, si ejus imaginem non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum quoquomodo exprimerem. Quemadmodum enim qui vi tempestatis à recto cursu longius aberrarunt, in noctem conjecti, si ex continente locisque superioribus, unde est propinquus aspectus in mare lumen conspexerint, facile naufragium effugiunt, tutumque receptum inveniunt: Eodem modo qui sese scientiæ cognitionisque studiis dediderunt, si varietate rerum magnitudinemque tanquam fluctibus oppressi, animum contrahant aut demittant, splendore præstantium hominum & exemplo, velut gubernaculo, eriguntur ac resistunt, atque ex procellis difficultatum, ex æstibus curarum, per angustias, per vada, per saxa & cautes in portum doctrinæ velis passis perveniunt. Itaque cum omnibus exploratum erit quæ subsidia Budæus habuerit ad tantam eruditionem, quibus initiis ac fundamentis tantæ summis in rebus laudes excitatæ fuerint: quam contrà impedimenta obstiterint, & qua industria superarit, ut jam planè grandis & sine præceptore literas didicerit, quam multa in vita occupatissima legerit, tractarit, scripserit, ex his fructum illum vel maximum precipient in rectam disciplinæ viam ingressi: quod intelligent, qui majorem discendi commoditatem habent, minimè illud ipsum quod est summum, desperandum esse, modo quod efficere, aut quò progredi possint experiantur, & adhibeant ad considerandas res honestas, cognitioneque dignas & tempus & diligentiam. Ad hæc cum genus vitæ, naturam, mores, gravitatem, constantiam, præstantiam, atque prudentiam intuebuntur, id quoque intelligent quod precipue his temporibus salubre & frugiferum existimo, nempe ex literis non ostentationem scientiæ, sed integritatem morum multò magis esse quærendam. Nam videre licet quosdam ex his qui literas profitentur, tanta esse levitate & jactatione, ut his fuerit non didicisse melius: alios gloriæ cupidos, temerè & inconsultò quodvis scribere: maledicendi avidos nonnullos, alienæ famæ passim obtrectare: multos, omnis generis flagitiorum feros ut literarum dignitatem mirabiliter comminuant, vel dedecorent potius. Nec verò me fugit quanti sit negotii vitam tanti viri totam explicare: & eam non modo in animis, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere. Quod si minus ea bene dicendo consequar (Quis enim id ullo modo posset?) quæ Budæus bene agendo consecutus est, etsi nequaquam parem illius virtuti facultatem orationis afferam; at pro nostro studio meritam gratiam debitamque retulisse, nullam apud æquos rerum æstimatores reprehensionem habebit. Erit interea satis id quidem nobis contempsisse, non modò uti doctum, quod orbis terræ judicio comprobatum est: sed summum etiam ac singularem virum fuisse Budæum, & cum prudentia, tum omni virtute excellentem per nos posteritas cognoscat. Sed jam ad id quod nobis institutum est, veniamus.

GUL. Budæus Lutetiæ Parisiorum nobilissima & antiquissima stirpe ortus, majores habuit amplissimis honoribus functos: qui multis in rebus principibus nostris magno usui, & reip. ornamento fuerunt. Patre usque copioso in primis, & ut tum erant tempora, à literis non abhorrente. Puer admodum ab eo præceptoribus est traditus, ut literis institueretur. Personabant adhuc omnes scholæ vocibus imperitorum hominum & barbarorum, nec-

dum politioris doctrinæ splendor Gallis illuxerat. Quapropter cum vix primoribus labris Latinos scriptores attigisset, quod fuit in more majorum institutoque positum, Aureliam celebrem urbem, ut ibi jus civile disceret, est missus. Quo in gymnasio triennium versatus, operam penè omnem perdidit. Neque enim ignarus latinæ linguæ, & ab aliis disciplinis imparatus, artem illam reconditam & multiplicem subtilemque cui sese dediderat, cognitione & scientia poterat comprehendere. Domum revocatus, cum aliis quibus adolescentia capitur voluptatibus, tum venationi atque aucupio præcipuè indulgit. Quæ tamen cum non diu occupatum impeditumque tenuerunt. Nam paulatim defervescentibus ejus ætatis cupiditatibus, illisque deliciis maturè deflorescentibus, omnium opinione celerius immutatus, tanto demum literarum amore exarsit, ut negotiis omnibus omisis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Itaque omittere omnes voluptates, relinquere studia delectationis, ludos, jocos, convivia, sermones etiam omnium penè familiarium deserere: non cibi, non somni, non corporis rationem habere: arbitrari omne tempus deperire quod in literis non collocaretur. Ad quæ facienda nullo exemplo poterat excitari. Neque enim facile quisquam reperiebatur id temporis, quem sibi ad imitandum proponeret, aut cujus gloria incenderetur. Verum erat infita quædam discendi in ejus animo cupiditas, quæ noctes & dies illum concitabat, atque admonebat nihil esse in vita magnoperè expetendum præter sapientiam, atque scientiam. In ea persequenda omnes cruciatus corporis parvi esse ducendos, esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ, immortalitatis spe, posteritatis memoria consolaretur. Hanc neque eripi nec adimi posse, neque naufragio neque incendio amitti: cætera omnia caduca & incerta in fortunæ temeritate posita, parva interdum offensione, veluti grandine totius anni fruges auferri. Quæ secum sæpè reputans, cuncta sciendi cupiditate posteriora tandem duxit. Primus certè Gallorum rudi adhuc sæculo, sine præceptore ac duce, nullo socio aut consorte gloriosi laboris, nullo æmulo atque imitatore studiorum, in optimarum artium curriculum prodiit. Cæterum cum is non posset per ætatem optimos quosque authores eligere: nec sciret a quibus potissimum auspicandum esset, in constituendo studio plurimum peccavit. Deterrimum enim quemque librum sumens in manus, interpretes aliquanto intensius quam authores ipsos legebat. Ex quorum illiteratis annotationibus, nihil præter inconditam rerum temerè congestarum sylvam poterat comparare. Quo errore intellecto, etsi graviter ferebat se vestibulo in ipso adituque imegit, non tamen animum despondit: sed sensim vitia in quæ dilapsus erat, quæque per imprudentiam hauserat, eluit, & magna sustulit difficultate. Hanc verò fecit instituti mutationem, ut optimum quemque legeret sine interpretibus, & Ciceronem in primis ad verbum disceret. Sæpius enim lectionem à capite repetendo, hoc boni consequabatur, ut prima cum mediis, media cum extremis conferendo, facile totius orationis cursum cerneret, ipsumque authorem suæ sententiæ quasi interpretem haberet: res etiam reconditas, quæ plærumque in scriptoribus occurrunt, intelligeret eadem exercitatione & diligentia. Itaque paucis quidem annis, sed plurimo certe studio Romanis artibus & literis ita profecit, idque intra domesticos parietes, ut jam sive ad oratores, sive ad poetas, sive ad historicos se converteret, facilem & expeditum

eorum intelligentiam haberet. Cupiebat magnoperè Græcas quoque literas discere: à quibus omnis rerum optimarum atque artium ubertas petenda est. Id fuit eò difficilius, quod nulli suppetebant præceptores, à quibus doceretur atque erudiretur: tum quòd Græcorum lingua nondum erat in Gallia cognita, quodque posteaquam cognita, non multum culta, paucis certè grata & probata, pluribus etiam suspecta & invisa diu fuit. Sed incredibilis discendi ardor nequaquam restingui potuit his difficultatibus. Venit eodem tempore Lutetiam Georgius Hermonynius, qui se Lacedæmonium nuncupabat, homo mediocris, & aut nulla aut humili doctrina præditus. Hic quia solus in Gallia ea tempestate græcè scire videbatur, initio fuit nostris hominibus summæ admirationi. Quem Budæus nactus, magna mercede conductum ad se accersivit, & antequam dimitteret, amplius quingentis nummis aureis donavit. Adeo nulli nec sumptui nec pecuniæ parcere in animum induxerat, dum id quod cupiebat quoquo modo assequeretur. Itaque huic Græco cum aliquot annis operam dedisset, & eo prælegente audivisset Homerum authoresque alios insignes, nihilo doctior est factus. Neque enim præceptor ille plura docere quam sciret, poterat: & Græcas literas eatenus noverat, quoad convenit sermoni literato cum vulgari: & nisi quod legere optimè, & è more doctorum pronunciare videbatur, expers erat omnis eruditionis: & qui pingendis literis Græcis vitæ quærere tantummodo nosset. Non ita multò postea decedens ex Italia venit in Galliam Janus Lascaris, vir cum genere & nobilitate præstantissimus, tum Græcorum omnium hujus memoriæ facilè doctissimus. Qui cognito Budæi studio in Græcas literas, quanquam erga hominem mirificè assiciebatur, ejusque causa omnia cupiebat, non multum tamen potuit juvare: quum ferè ageret in comitatu regis, aut legationes longinquas obiret, & Budæus in perennibus studiis domi se contineret. Fecit tamen non invitus quod potuit vir humanissimus atque facillimus, ut præsens Budæo aliquid prælegeret: quod vix in omni consuetudine vicies contigit, & absens libros suos quos emendatos maxime, & lectissimos habuit, ejus fidei mandaret. Mathematicas disciplinas ab Jacobo Fabro nobili philosopho didicit: ad quas tantum ingenii & alacritatis initio attulit, ut evolare non excurrere videretur. Itaque dum Faber multa proponit, Budæus omnia assequitur, eò res venit, ut prius ille docendo defatigaretur, etsi magnam mercedem accipiebat, quàm hic discendo. Neminem præterea audivit, sed partim felicitate ingenii, partim assiduitate & diligentia cætera quæ ad optimarum artium, & utriusque linguæ cognitionem spectant, est consecutus. Ab his autem initiis profectus, tantos in suis studiis progressus fecit: ut nostra ætate principem locum in literis tenerit omnium confessione. Ipse quidem Lascaris, etsi Græci in communicanda sua cum exteris laude parciores sunt, tamen admiratus elegantiam Attici sermonis, quam scribendo feliciter exprimebat, de eo dicere persæpe solebat (ut scribit Lazarus Baysius vir amplissimus atque eruditissimus) quod olim de Cicerone Apollonius dixit, nempe doctrinam & eloquentiam quæ solæ Græcis erant relictæ, sic per Budæum hoc tempore in Galliam esse perlatas, ut olim per Ciceronem ereptæ languenti Græciæ, Romam advenerant. Accepi Christophorum Longolium, dum Lutetiæ in utrisque subfelliis Jurisconsultorum versaretur, interea cupiisse græcas literas discere, & maximo-

pere.

pere à Budæo petivisse, ut sibi quotidie aliquid prælegeret. Existimabat enim auctoritatem viri præsertim tanta eruditione cumulatam, magnum sibi ad eam rem calcar additurum: tanto certè uti præceptore in primis honorificum ducebat. Budæum respondisse, negotiis familiaribusque & forensibus districtum prælegendi ocium non habere: adjuturum tamen quod posset, adhiberet alium magistrum vel mediocre si inveniret, loca obscuriora animadverteret, & notaret, quum liceret, sui copiam facturum. Posteaquam Longolius id obstinatè sibi vidit negari, omni spe impetrandi adempta, graviter commoveri cœpit, malè suspicans Budæum hanc eruditionis partem, qua solus præstabat, aliis invidere, ac propterea neminem velle in societatem ejus gloriæ admittere: Consilium exinde iniisse cum Lazaro Bayfio Romam proficiscendi ad discendum Græcas literas, ea præcipuè causa, ut Budæum superaret, à quo acceperat repulsam, illum à seipso edoctum tantum processisse in literis Græcis, & omni arte ingenua liberalique doctrina: sibi facultatem, sibi magistros sibi denique paratiora omnia ad discendum fore. Quibus ex rebus in magnam victoriæ spem & propè exploratam venerat. Romam ergo profectus cum doctissimis adhibitis præceptoribus quinquennium in Græcis scriptoribus legendis perseverasset, Græcè Epistolam ad Budæum misit, jam tum sese homini arbitratus exæquatum. Cui Budæus tam concinnè & accuratè rescripsit, (extat autem Epistola) ut Longolium primum in admirationem summam adduceret, deinde etiam in desperationem. Bayfius quoque ejus Epistolæ elegantia ita obstupuit, ut tum ingenuè fateretur, multum adhuc superesse quò progresserentur: & Longolium identidem admoneret, vix illud perfici posse quod tentarent. Quocirca Longolius, quanquam esset magni vir animi, tamen desperatione debilitatus, noluit amplius in eo laborare quod se assequi posse diffideret. Verum se retulit ad Romanas literas, futurus haud dubiè, si diuturniorem lucis usuram Superi concessissent, omnium non nostræ modo ætatis, sed eorum etiam qui post Ciceronem latinè locuti sunt, in dicendi facultate Princeps. Magna ergo Budæi laus, quòd à duobus excellentis ingenii juvenibus, hisce studiis ardentibus, ocio abundantibus, ejus æmulatione incensis eaque causa domo tam longinqua profectis, uberrimis præterea artibus ornatis, consuetudine, sententiis, voluntate consociatissimis, omnibus vel naturæ præfidiis, vel fortunæ adjumentis ad discendum paratissimis, toto denique pectore ad laudem incumbentibus non potuerit anteverti. Hocque in eo magis mirum: quòd jam ætate provectus literis studere cœpit, quòd in tanta occupatione vitæ, tot impedimentis principio illatis cursum nihilominus potuit tenere. Sed ita in humanis rebus à natura comparatum videtur, ut pulcherrimo cuique operi difficultas proponatur, & tardè crescentia sint diuturniora & perfectiora. Proinde sicut animalia majora diutius visceribus parentum continentur, & arbores proceriores tardius adolefcunt. In arborum autem ipsarum baccis & frugibus terræ, quæ lentius maturefcunt, hæ sunt meliores & longius servantur: Sic præclara ingenia quæ ad frugem sunt perventura, non continuo se proferunt: sed quanto uberiores fructus datura sunt, tantò difficilius utuntur progressionibus, præcocia verò tanquam flosculi celeriter emoriuntur, vel raro sine offensione ad excellentem statum perveniunt. Quapropter quò serius ad literas se applicuerat, eò majore cursu tarditatem corrigenda-

dam ratus, brevi jacturam superioris ætatis refarcivit. Tantus erat in eo bonarum artium amor innatus, ut cæterarum rerum oblitus, quidvis perpetetur ipsa cognitione & scientia captus: curas, sollicitudines, vigilias perferret, nec voluptatem requirens aliam, quàm quæ ex literis capitur, nec ullum fugiens laborem. Ita mentem suam in rebus cognoscendis quæ sunt ab antiquis repertæ, aut investigandis novis alebat cum oblectatione solertiæ: quem unum suavissimum animi pastum judicabat. Erat in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat. Quemcunque librum semel arripuisset, nulla nec obscuritate terreri, nec novitatis illecebra adduci potuit, ut de manibus deponeret priusquam pervenisset ad metam. Forte evenit ut haberet sermonem de suis studiis apud Franciscum Regem multis audientibus viris amplissimis, in quibus aderat Vistus Præses concilii Parisiensis, Budæo non solum vicinitate, sed etiam consuetudine & benevolentia conjunctissimus: tum summæ ejus diligentia & testis locupletissimus, & laudator certissimus. Producto longius (ut fit) sermone, cum alia aliis adderentur quæ obstupescerent audientes, & rex magnopere miraretur: hæc Vistus subjunxit, Budæus è regione ædium mearum (ait) plus decem annis jam habitavit: tamen quoad possum totius ejus spatii memoriam recordari, hunc nunquam vidi, ne diebus quidem festis in limine domus (ut assolet) ociantem, nunquam horis pomeridianis circulantem, aut prætereuntes circumspicientem, nullum denique tempus vacuum laboris sibi dantem animadverti, aut unam dieculam remittentem relaxandi animi causa. Quorum admiratione cum omnes in se convertisset, rex à Budæo sciscitatus est, num ille vera prolocutus esset: verecundè agnovit omnia, & his alia majora quotidie facere se dixit: quæ si vulgò proferantur, vix habuerint fidem. Atque hæc quanquam difficillimum est non dicam augere aut ornare oratione, sed enumerare aut consequi, tamen commemorabuntur quomodo-cunque ne cujus ingenium admiramur, ejus ignoremus industriam. Itaque diebus festis operatus sacris, quod reliquum erat diei, non intempestivis convivis, non aleæ, non pilæ (quemadmodum magna pars hominum) sed recolendis suis studiis impertiebatur. Nuptiarum etiam die, qui est lætitiæ & hilaritati dicatus, minimum tres horas studuisse commemorant, ne parva quidem momenta per incuriam solitus prætermittere. Quod si gerendis rebus interdiu distineretur, nunquam se somno dabat, quin tantundem lucubratione nocturna rependeret, quantum perierat diurni temporis literis destinati. Non uxoris amor quam unice diligebat, non liberorum blandimenta, non rei familiaris cura illum à literis ullo unquam tempore abstrahere, aut retardare potuerunt. Diem ita consumebat. Mane excitatus è somno, literis se abdebat usque ad tempus prandii: priusquam discumberet, se exercebat modica ambulatione. Post cibum duæ propemodum horæ variis sermonibus ducebantur: inde ad easdem vices redibat, nihil, à cœna quam serò admodum faciebat, solitus legere, aut scribere. Utnebatur summa in victu continentia, cibi potusque modum naturali desiderio, non voluptate finiens: neque extructa mensa, neque apparatus convivii magnopere delectabatur. Memoria tam felici fuit, ut ea quæ semel in animo hæserant, nullo temporis spatio longinquitateve delerentur. Visus est sæpe, cum multos versus recitaret non modo integris sensibus, sed singulis etiam verbis eorum authorum quos in manibus viginti aut triginta

totos annos non habuerat. Porro autem fuit, sicut dictum est, usque eò diligens & industrius, ut quicquid in suis studiis profecerit assiduitati penè soli deberi videatur. Itaque nihil erat ulla in arte rerum omnium quod ipse nesciret, omnium bonarum artium scriptores ac doctores cum Græcos tum Latinos legerat & pervoluntat: nec solum has artes, quibus ingenuæ ac liberales doctrinæ continentur, literarum cognitionem, & poetarum, & antiquitatis totius memoriam, atque illa quæ de naturis rerum, de hominum moribus, de rebus publicis disputata sunt, affecutus erat: sed etiam jus civile perdiderat, medicinam cognoverat, disciplinam sacram universam perceperat cum antiquiorem, tum novam, quæ sunt in hominum vita omnia quæsitæ, audita, lecta habebat. Postremo nihil his temporibus sciri discere potuit, quod ille non cum investigarit, tum etiam scierit. Quamquam is quidem doctrinæ suæ dissimulatio magis quàm ostentatio fuit. Nemo illo parcius loquebatur, nemo minus aliis sese venditabat, nihil unquam fere nisi peteres, nisi etiam rogares, explicabat. Ineunte autem ætate amici videntes illum sic addictum studiis humanitatis ac literarum, abjecta cura rei familiaris vel tuendæ, vel amplificandæ, quisque pro sua virili revocare nitebantur, modo ignominiam, modo inopiam, si in instituto persisteret, denunciabant. Esse id fato quodam literarum comparatum: ut quo quis ingenuas artes complectatur studiosius, hoc fortunæ fluctibus jactetur acerbius. Jus civile sibi potius perdiscendum proponeret, quod à prima coluerat ætate: ex ejus artis cognitione fore, uti magnam gratiam colligeret, & ad honores summamque gloriam perveniret. Pater vero ubi rescivit illam sine intermissione effusam contentionem, opinione omnium majorem animo cepit dolorem. Timebat enim filio jam ingenii laudibus efflorescenti, ne tempestate aliqua abriperetur, eoque magis, quod in decursu studiorum & illo adolescentiæ flexu videbatur prudens & sciens tanquam ad exitium ruere voluntarium, cum tamen in eo magnam dignitatis suæ & familiæ spem dudum collocasset. Itaque refrænare illum tanquam vehementiore ad literas studio concitatum, suadere, monere, aliis atque aliis occupationibus distingere, personarum etiam civilium, quas olim gesserat, unam imponere: quasi hoc invitamento honorum de sententia deduci posset, & erigi ad majora. Sed neque patris autoritas mentem convertere, nec cohortatio voluntatem commutare, nec honorum splendor alacritatem studiorum potuit reprimere. Quinimo quanto pater acrius instabat, tanto ille magis & laborem & industriam augebat. Hanc ergo pertinaciam, quæ adeo efferverat, cum nec indulgentius monendo, nec severius objurgando mitigare posset, nec saltem perficere, ut id quod agebat, ageret temperatius, visum est tandem patri cum filio seorsim sic agere & loqui, Quid tibi vis, aut quid quæris? quid hoc tempore omni noctes & dies in istarum disciplinarum meditatione versaris? an me vivo conficies te vigiliis & laboribus? idcircone te tanta cura educavi, ut te in exitium ultro præcipitares? in tua indole spem collocavi, ut senectuti meæ mœrorem & orbitatem afferres? Te enim intuens, qui es mihi charissimus, non possum non miserescere tuæ sortis, quod insano literarum amore flagrans, nec modum studio facias, nec finem labori, sinxerit te natura ad humanitatem & doctrinam, ad eam te serius applicueris, an propterea festinandum tibi ita putabis, ut per incuriam corporis in mor-

bum incidas? & per negligentiam rei familiaris, jacturam patrimonii feras? Quanto satius esset Majores tuos respicere, & illorum vestigia persequi, aut saltem quando sententia stat ætatem in studiis agere, in his moderatius versari, in primisque valetudini servire. Satis superque ad discendum longa est vita, si ordinem serves & rationem & modum. Quamobrem videas etiam atque etiam & consideres quid agas, & quo progrediare. Si te oratione mea non flectam, nihil cujusquam proficiet apud te dehortatio. Nam neque auctoritate quisquam, neque benevolentia apud te plus valere debet. Erat eo robore animi septus, ut illa eadem sæpe & graviter audiendo vinci non potuerit: adduci vero ut preseverantiæ finem faceret, multo minus: & quodvis potius periculum sibi adeundum, quàm à sperata eruditionis gloria discedendum putaret. Adeo nihil quicquam tam asperum, tamque arduum occurrebat, quod moraretur inceptum. Atqui progrediente tempore, usu rerum & magno suo periculo, patris verbum nimis verum comperit: nec tam ab indignatione (ut fit) expressum, quàm prædictum hominis & ætate & experientia plus scientis & providentis: quippe qui propter valetudinem qua usus erat infirma, ab anno ætatis quinquagesimo usque ad septuagesimum, quem tum agebat, medicinæ studiosus experiensque evaserat, quo certius prælagiebat quæ ventura erant filio, nisi monitus præcaveret. Postremò res eò rediit, dum literarum magis studiosus quam lucis cupidus esse pergit, dum hoc sublato bono vitam nihili putat, in gravem & diuturnum morbum est prolapsus, quo annos plus viginti ita afflictatus est, ut omnis prope hilaritas è frontè, alacritas ex animo, festivitas in occurso, urbanitas & comitas in convictu eximeretur, ingravescentes quoque indies literarum amor infringere, ne vestigium quidem ejus nec simulachrum, sed quædam effigies spirantis mortui appareret. Morbus erat ejusmodi, ingens dolor cum tumore circum fauces fiebat, & jugulum tumultuosè appetens tantum terrorem interdum noctu injiciebat, ut postridiè mane miraretur se incolumen, spiritum recordatus interclusum, & subinde restitutum, uxor edocta, advenientem morbum & crescentem intelligens, virum variè versando, humerosque feriendo levabat dolorem. Verum inde pallor multus in vultu, raritas pilorum in capite, macies & stupor in corpore, in omnibusque artubus debilitas summa sequebatur. Quæ cum medicis stupentibus persæpe narraret, fidem tanti mali facere non poterat, cujus ipsi exemplum non meminissent: idque alternis propè mensibus recurrebat. Accedebat ad hæc quotidiana capitis gravedo: quæ illi commentanti aut legenti quidpiam erat mirum in modum infesta. Et quoniam ex humoribus gravantibus caput hic morbus effici creditur: si exitum in capitis vertice haberent, per quem evaporarent, magnam morbi allevationem medici pollicebantur. Quare consilium dederunt, ut candenti ferro sineret cutem densam, quæ caput obtegit, perforari. Esse meatus in calva, per quos sursum exirent vapores. Id factum est, sicut præceperant, magno cum cruciatu. At nihil momenti habuit curatio tam anceps & difficilis. Quippe ubi in cerebrum ascenderant halitus spissi & graves, insistebant, finemque faciebant se altius efferendi: simul ibi concrecentes, deinceps liquecebant, & defluentes suapte nutu in frontem, in tempora, in oculos ferebantur, ut sæpenumero in media lectione obdormisceret, & invitissimus somno consopiretur. Verum nihil horum

horum malorum, quanquam peracerba erant, cum labefactavit, ut erat animo invicto, & reluctante semper difficultatibus. Quinimo quod magis mirandum censeo, omnia ipsius scripta intra id tempus, quo tam graviter periculoseq; ægrotabat, fere instituta, orsa, & edita fuerunt. Primum ingenii specimen dedit Græcis authoribus in Romanam linguam transferendis. Quæ exercitatio plurimas & maximas commoditates continet, ingenium alit, iudicium auget, facundiam locupletat optimis verbis. Quo in genere sunt ab eo explicati Plutarchi libri De tranquillitate animi, De fortuna Romanorum & Alexandri Magni, De placitis philosophorum: qui tantum commendationis habuerunt, ut vix crederentur ab eo versi, nisi postea aliis industriæ ingenique documentis opinionem de se excitatam confirmasset, vel potius vicisset. Deinde cum libros Digestorum diligentius ad suum studium evolveret, & multis in locis partim mutilatos, partim mendosos deprehenderet: tum verò quod flagitiosius erat, verba plurima lecta & propria animadverteret in alienum usum ignorantia temporum translata, hac indignitate permotus scripsit Annotationes in Pandectas, quibus in posterum libri illi emendatius & intelligentius legerentur. Primus quidem nostra ætate juris civilis fontes aperuit, unusque tam excellentis ac singularis scientiæ in veterem dignitatem vindicandæ: quæ hætenus sædissima barbarie percussa jacuerat & prostrata, fundamenta jecit, & princeps tanti operis authorque extitit. Reliquit aliud opus de vocabulis forensibus, ad illustrandam quoque juris civilis disciplinam pertinens, impolitum quidem illud & adhuc rude, qualia erant quæ annotabat, ordine structuraque per ocium informaturus. Idcirco salva dignitate authoris vix posse evulgari videtur. Post cum & Plutarchi translationibus jam celebris, & annotationibus in Pandectas clarissimus evasisset, divinum opus de Asse instituit. In quo ægram ac propè comploratam rei literariæ partem suscepit, atque à nullo dum præ difficultate sublevatam, animadversione multa, ingenii singulari felicitate, industria mirabili, instauravit. Nam pondera & mensuras veterum, nominatis Græci Latinique rationem & æstimationem, tum numerandi modum & colligendi, res densissimis obscuritatis tenebris obductas, longis errorum anfractibus implicatas, corruptis exemplaribus propemodum comploratas, incuria temporum neglectas, & non modo à quoquam scriptorum nostræ aut aorum memoriæ, sed ne ab his quidem qui intra mille annos ac longe plures fortasse fuerunt, intellectas, omnibus vestigiis indagavit, explicuit, illustravit, & restituit in pristinum nitorem. Priscam quoque mundi opulentiam, atque omnium gentium divitias in ærarium (ut ita dicam) civitatis Romanæ, jam planè tot sæculis exhaustum, intulit. Quo nomine posteritatem omnem immortali beneficio devinxit. Quid enim erat in quo studiosis hoc tempore plus prodesset? Quid erat quod aut nationi Gallicæ honorificentius? aut exteris nationibus gratius? aut tuendæ dignitati literarum accommodatius? aut ad intelligendos authores totiusque antiquitatis interpretationem magis necessarium afferre posset? Librarum, sestertium, talentorum, totiusque rei numariæ, ponderum, mensurarum, numeri, modi, vocabula græca juxta ac Romana propter vetustatem obsoleverant. Hermolaus, Politianus, & alii complures viri ingenio & doctrina præstantissimi rem tantam infelicitè adorti propter obscuritatem tam honesto conatu destiterant: unus ad extre-

mum Budæus huic parti ægrota ac propè desideratæ reperit medicinam. Quamobrem quis illum non jure miretur, summeque in eo laudandum arbitretur, quia quo uno adhuc carebamus, quod jacuerat ad hanc ætatem, nec habuerat lumen ullum, in eo illustrando & excitando omnes nervos ætatis industriæque contenderit? nullo emolumento: nisi ut quamplurimis prodesset invitatus. Sed opus tam elegans tam perfectum, tam elaboratum effugere non potuit invidiam & obreſtationem. Innuentique sunt nonnulli, quos non tam præstantia ejusdelectaret, quàm splendor offenderet, qui quod laudando debuerant comprobare, invidendo infringere maluerunt, quæ est hujus sæculi labes & macula. Sed si quid malevolentissimis obreſtationibus detrudere conati sunt, id majori illis fraudi fuit, quàm Budæo. Editis enim lib. 5. de Affe, & quoquo gentium dilapsis, tum longè lateque diffusa Budæi laude, inventus est in Italia Leonardus Portius, qui se offerret in hujus societatem gloriæ, immo verò laudem omnem ejus inventi depecularetur, suam esse totam, & propriam contenderet. Quod cum est ad Budæum allatum, graviter exarsit, quod nihil tam præter opinionem accidisset, quàm ut depelleretur de ejus laudis possessione, quam caducam & vacuum primus bona fide occupasset, & sine cujusquam injuria quasi usucepisset. Igitur vehementissima animi, ingenii, virium, contentione jus suum defendit, atque hoc ipsum palam testatus est, à nullo se unquam homine duntaxat qui viveret, his de rebus quas tradidisset, quicquam didicisse vel fando vel legendo: tantumque abesse ne quid à Portio acceperit, ut omnia quæ sub nomine Portii ad eam prodierant, illa uno eodem continuato perpetuoque furto essent ex suo affe translata. Ac æmulo illi sempiternam notam ad ignominiam inuississet, nisi intercessissent amici. Hæc enim contentio ne latius serperet, Jani Lascaris autoritate perfectum est. Qui cum utrique amicissimus esset, haud æquum putavit, inter honestissimos homines simultatem diutius ingravescere. Et cum apud Budæum plurimum gratia polleret, impetravit, quanquam ægrè, ut digressio in Portium, contumeliosa quidem illa, sed certe expressa à justa indignatione, quam removendæ suspitionis, sui que purgandi causa Budæus libris de Affe inferuerat, eximeretur inde. Ac Budæo quidem tantæ contentionis causam attulit Baptista Ægnatius Venetus, omni liberali. ingenuaque doctrina apud Italos id temporis florens, qui editis in Suetonium annotationibus tam præclari inventi laudem modò Budæo, modò Portio tribuens, de eadem fidelia duos parietes dealbaverat, & utrique gratificari cupiens, ambos inter se commiserat. Cæterum ut deferbuit ira, usque adeo pœnituit ejus criminationis, qua usus erat in Portium, ut postea noluerit cujusquam injuria magnitudinem animi sui infectere: quod iracundia præceps in eum esset invehens, quem postea cum juris civilis disciplina eruditissimum, tum morum probitate alioquin integerrimum intellexisset. Inde exagitatus à multis & laceſſitus, semper quievit: nec Georgio Agricola Germano eam quoque laudem proximè delibanti, respondere voluit, ne in eandem quam prius fraudem incideret: distitans se quod scripſisset, scripſisse animo juvandi rem literariam, omnem diligentiam adhibuisse, ut res obscuræ per se illustrarentur: si quid melius proferretur, se non gravatè concessurum. Posteritatem de eo & sine amore & sine cupiditate, & rursus, sine odio & sine invidia incorruptius judicaturam. Ex quo
 ejus

ejus moderatio & æquitas cognosci potest, qui nec ad inferendam injuriam ullo modo posset adduci, nec ad referendam facile impelli: magisque probitatis commendationem quæreret, quàm famam ingenii aucuparetur. Quicquid in doctis multis hodie desideratur. Scripsit commentarios linguæ græcæ valde & illos probandos. Continent enim omnes propè divitias orationis græcæ, & ostendunt sermonis latini cum græco cognationem, opus immensi ac propè infiniti laboris, & à nemine quod sciam prius tentatum, ubi arcana Græcorum mysteria enunciauit, & cuius ediscenda proposuit, quæ vix antea solertissimis aperiiebantur. Genere dicendi usus est amplo, copioso, gravi, ornato, vehementi, grandi verbis, & omnibus partibus elaborato. Sunt in eo sententiæ exquisitæ reconditæque, verba lecta & illustria, figuræ plurimæ, translationes crebræ, ambitus productiores, numerus gravis & plenus dignitatis, affectus concitati, acerbitas mira, maximè ubi corruptos mores hujus ætatis insectatur, omnia quæ suscepit clarissimis dicendi luminibus ornat, & facit ampliora, novata plurima venuste, prisca & vetera in usum scitè renovata. Atque hæc quanquam scienter & eleganter faciebat, nimium tamen inquirens in sese, atque ipse sese observans, dum in medio posita nimium refugit, longinquæ prosequitur, dum græca profusius admiscet, dum metuit ne quid in verbis & sententiis aut tritum aut vulgare, aut commune colligat, dum uni gravitati studet, nec suam copiam temperat, dum stylum ad humilitatem vulgi non vult deducere, dum ubique sublimis & grandiloquus cupit haberi, plerisque visus est nescio quid tragicum & confragosum personare. Itaque ejus oratio nimia cura & religione composita, doctis & attentè legentibus est illustris, cæteros non perinde delectat. In hoc genere extant ab eo scripti libri tres de Transitu Hellenismi ad Christianismum, De Contemptu rerum fortuitarum libri tres, de Philologia lib. duo, Digressiones plurimæ in lib. de Affe & Annotat. De studio literarum commodè instituendo liber unus. Quæ ideo minus habentur in manibus, quoniam perpauci retrusam illam atque abditam dicendi formam figuramque assequuntur. Sed enim ad hæc intendenti animum, res omnium difficillima visa est, judicare de aliorum scriptis. Nam multiplices naturæ, variæ voluntates & judicia semper effecerunt distantia inter se genera dicendi. Alios delectant ea quæ non discedunt à communi more verborum, aliis ornata & elaborata sunt cordi. Ideo non est promptum aut explicare quæ forma dicendi maximè excellat, aut præscriptum aliquid in hac re servare, cum aliud aliis videatur optimum, & in omnibus, ut ait M. Tullius, sit aliquid excellens. Referam tamen quæ in eo plerique vel reprehenderunt, vel desideraverunt, & quomodo se purgare solitus sit, ne quid quod ad eum pertinet, prætermisum esse videatur. Metaphoris dicebant nimium delectari, quæ magnum ornamentum orationi afferunt: sed ut virtutibus vitia proxima sunt, sic in his obscuritatem esse fugiendam, tanquam stellis quibusdam notare & illuminare orationem: sed si crebriores fuerint, ea fieri quæ dicuntur ænigmata. Habere autem mirè raras & insigniter argutas, sed quam semel amplexus esset, ab ea vix unquam divelli. Præterea cum ejus sermo sine intermissione, sine varietate sit conspersus verborum sententiarumque floribus, & fusus æquabiliter per omnem orationem, nec umbra adsit aliqua aut recessus, quo magis id quod est illuminatum extet atque emineat,

ejus orationem à naturali simplicitate, longius recedere; ac propè verum sanguinem perdere. Ad hæc cum ingressus esset aliquid, eum repente quasi quidam æstus ingenii à terra abripiebat, aque in altum à conspectu penè omnium abstrahere, nec vela colligere, nec satis poterat modum velificando tenere: sed ventis se permittens auferebatur quocunque *ὅπου αὖτος* duceret. Unde perpauca ab eo dicta partitè, definitè, distinctè reperiri. Certe dum ingenio suo indulgere mavult quàm temperare, plurimis visus est redundare & effundi. Horum causam hanc afferebant, quòd initio parum liberaliter educatione, doctrinaque puerili institutus neminem habuisset, qui veram eloquendi viam, rationemque commonstraret, qui ornatissimos scriptores, oratoresque ad imitandum proponeret, quique eum reprimeret juvenili licentia superfluentem: vel quòd ita consueisset, vel quòd ad hoc unum genus natus esset, vel quòd aliter non posset. Amici enim sæpe commonescuerunt, ut paulum se demitteret. Et Erasmus hæc quæ commemoravi, in eo reprehendit omnia, & exagitavit, illudensque dixit ea gratius influere in sensus hominum, quæ naturæ essent propria. Ipse autem ita se purgare solitus est. Primum quod sit alicubi obscurus, de industria factum, sua retulisse id temporis quo scribebat, ut intelligeretur à paucis. Si quos offenderent crebriores translationes, hoc si quærerent, reperiri id exemplo procerum linguæ Latinæ factum: qui translationi primas partes in elocutione dederunt, eique in scribendo plurimum indulserunt, ardua graviter & splendide dicere conatum, ac proinde nec tropis, nec numeris, nec reliquo apparatu epidictico parcè usum, nec translationibus, quæ se benignè non quæ gravatè obtulerunt. Quod pauci retrusam atque abditam suam dictionem assequerentur, habere plerosque scriptores multum sciri, apud illos majorum gentium authores suam cujusque semper fuisse notam, sic semper naturam tulisse, ut vel vitiis nostris indulgeamus, vel invitis nobis se proferant. Non poenitere quòd naturæ serviret, sibi interdum scribere non tantum populo & scenæ. Non præsentem solum voluptatem attendere, in posterum etiam prospicere. Scripta quæ primo aspectu lectori se submittant, aculeum nullum in futurum relinquere, sed in præsens tantum mulcere, hæc ut avidè arripiant homines, sic diu non regustent, nec iterata sæpius lectione prosequantur. Postremo quòd esset proluxior, malle se luxu ac munditiæ profusæ, quàm sordium aut frugalitatis jejunæ postulari: è copiosa penu non posse religiose promere. Ad fastidium copiarum eximendum acrimoniam pro sale esse. Diluit ad hunc modum quæ Erasmus objecerat & obiter alia his non pauciora in Erasmo notavit, quæ referre longum esset, & non necessarium. Quorum controversiam Christophorus Longolius tanquam honorarius arbiter voluit indicare, scripta ad id perbella & scita Epistola, quam subjicere non pigebit, propterea quòd virtutesque & vitia amborum si qua fuerunt, diligenter examinat, & unum alteri miro artificio comparat. Qua ex collatione magnum percipient fructum eloquentiæ studiosi, quòd intelligent quid in nostræ ætatis doctissimis hominibus aut imitentur aut probent. *Longolii verba hæc sunt, Quod ad eruditionem pertinent, non video qua in re Budeus Erasmo cedat siue humaniores literas, siue Christiano dignas homine libeat aestimare. Quod vero ad dicendi facultatem pertinet, parem me a sententia in tam diverso dicendi genere laudem merentur. Beatissima in ambobus & rerum & verborum copia,*

sed ita ut alter altius exspatietur, alter angustiore quidem alveo, verum altiore ingentem aquarum vim trahat, fluit ille plenior, hic fertur rapidior. In Budeo videor mihi agnoscere plus nervorum, sanguinis, spiritus. In Erasmo plus carnis, cutis, coloris. In illo plus diligentia, in hoc plus felicitatis. Creber ille sententiis, his facetiis. Ille omnia utilitate, hic plurimum delectationi tribuit. Pugnat Budeus cura, ingenio, gravitate, dignitate: Erasmus arte, subtilitate, lenitate, jucunditate ad victoriam contendit. Hunc amare possis, illum admirari, huic favere, parere illi. Profecto ille me violenter cogit, hic suaviter allicit. Ducit alter blanditiis, alter viribus trahit, verborum delectu religiosus, proprietate perspicuus. Si res translationem expostulat, in metaphoris felix, sententiis gravis, figuris varius, summa orationis specie honestus, sublimis, severus, grandiloquus. Contra Erasmus venustus, modestus, popularis, floridus, verborum suppellectile dives, compositione simul expeditus, simul nitidus, frequens exemplis, densus argumentis, gratus salibus. Ille in oratione sua totus semper est, sed tum potissimum tonat, tum fulminat, quum materia temporum nostrorum oburgationem admittit. Hic etiam cum moribus convitium facit, magis instituto suo servire, atque dolere videtur, malagmatis, collyriis, cerotis & ceteris id genus leviorum medicamentorum remediis consulens, ut ille amarulentis quidem illis, sed hac tempestate necessariis potionibus, sectionibus, cauteriis alitè grassantem vim morbi infectatur. Breviter si historiam scripturæ sint, Budeus Thucydidem magis quàm Sallustium: Erasmus Livium quàm Herodotum retulerit. Si poëma pangendum sit, hic tragicum & heroicum quiddam verborum sententiarumque pondere altius intonabit: Ille comœdium urbanius, Lyricos suavius, elegiam mollius inspirabit. Assurgit tamen & hic quoque alieno ingenio, suo vero tam difficulter, quàm ille nunquam etiam si velit, sese demittere queat, aliqui superiores illa virtutes ut neutri desunt, sic in altero magis patent, in altero magis latent: effectû pares, habitu dissimiles, ut haud prorsus aberraret quisquis hanc concioni, illum judiciis natum dixerit, alterum Palladis numine affatum, alterum Gratiarum choro stipatum. Cæterum ut intelligas nihil esse quod sit ab omni, ut ille ait, parte beatum, aut certe quod omnium stomacho satis possi facere, audi quid in eis hi desiderant, qui se aliquod opere precium in re literaria fecisse arbitrantur. Budeus hoc illis peccare videtur, quòd nihil peccet: Erasmus quòd vitiis suis faveat. Illum enim dum scrupulosus omnia ad veterum normam exigit, saepe oblitum eorum quibus scribit, sibi tantum & musis canere: Hunc dum ingenio suo nimis indulget, nihilque putat esse tam vulgare, quod non aliquando in oratione suum sibi locum honestè vendicat, turbidum interim fluere. Illum potius nobis significare quid velit, quàm dicere. Hunc immodica sermonis ubertate veluti læto gramine fata strangulare. Illum oratione nunc obliquè verticisum, nunc figuratè elatum, saepe intumescere: Hunc recto nudoque ductu humiliorem, plerumque humi serpere. Hunc lascivia molliorem, illum austeritate duriorum. Denique alterum dictis mirum in modum posse plicere, alterum etiam imperitiis, si in tam secunda ut illorum verbis utar, facundia modum tenerent, & sua semper freti ingenio, alieno nunquam essent disertis vel iudicio vel consilio. Nam cum præstare possint quicquid volunt, par est (inquunt) ut optima quæque velint, nec sese ambitiosius nobis venditent, eores nostras recidisse, ut maturè potius iuvandi quàm intempestivè delectandi sumus, pro suscepto operis instituto fideliter docendi, non crebris licentiosisque excursionibus ambagiosè suspendendi. Digredi quidem Senecam & Plinium, sed

alterum parce, alterum raro, nec sic quoque, quaesito, nec nisi oblato argumento. Hæc critici, quorum sententiæ quo minus statim subscribam, faciunt cum alia multa, tum quod non defuere clari oratores, qui non grammaticos, sed populum, eloquentiæ judicem statuerint. Esto, sit porrigendis doctis modo calculus, sint soli literarum principes hac de re in consilium mittendi, quisnam amabo hac ætate dignus, cui tam superba censura jure credatur? Tuebuntur se uterque haud magnis solum exemplis, sed etiam validissimis argumentis. Dicent se non perperam scribere, sed illos corruptè judicare: in orationibus suis non nasci, sed ab imperitis spinas asferri. Erasmus se omnium rationem habuisse, Budæus paucorum theatro contentum esse. Itaque ipse nihil decerno, vel ne sutor (ut ajunt) supra crepidam, vel quod apud me paria faciant, hoc est, virtutibus si qua sunt vitia pensent, atque adco superent, habent enim plus quod laudem quàm quod ignoscant, Hæc ille. Budæus quoque in quadam ad Erasmum Epistola cum multa de se & Erasmo dixisset, ad extremum addidit hæc quæ sequuntur. Ex quibus Longolius superioris Epistola argumentum arripuisse videtur. Inter nos hoc interest (inquit) quod quæ tu sermocinantis more lepidè & festivè dicis, hæc ego concionabundè quidem, non tamen immani voce, sed ex audibili effero, vel etiam vociferor. Sicque fortasse ego vim affero & rapio, tu e blandiris & imperas, ego irrumpo, turrepis, ἐγὼ παυροῦναι ἐρευνῶ τὸν τὴν ἐρευνῶν, tu ἡπλοῦν & tu minore sed certo conatu, ego ingenti reductisque supra modum brachiis, tamen non idem fortasse efficio. Denique quid oppugnantem, expugnantem, propugnantem deceat, tu melius nosti, palastramque illam philosophicam tenes, ἐγὼ ἀπαλὰ πρὸς πρᾶς fervore destinatum impeto. Sed hæc hætenus. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur, de amicitia etiam utriusque proponere. Est difficillimum, inter illos nullam intercedere obtrectationem, inter quos tantæ laudis est æmulatio, quantam fuit incidere necesse, inter Erasmum atque Budæum, cum se uterque in literis esse principem cuperet. Nam quicquid est ejusmodi, in quo excellere præclarum existimant, in eo plerunque fit tanta contentio, ut vix possit benevolentia servari. Et revera non defuerunt, qui in Budæi & Erasmi animis cæcæ æmulationis fomites residere judicarent. Tamen si quæ interciderunt, non tam re, quam suspitione violata ea & falsa & inania fuisse ausim contendere. Is enim erat vir Budæus, & cum esse Erasmum existimabat, ut quoniam in eandem ætatem inciderant, conjunctionem amicitiamque mutuam utrique honorificam duceret, & gloriosius putaret cum tali viro certare, quàm omnino adversarium non habere, cum præsertim illi nullum à Budæo amoris, nullum studii, nullum benevolentia officium defuerit. Etenim de Erasmo nunquam nisi pleno & amico ore locutus est, ejus honori & dignitati semper favit, quoad ejus fieri potuit. Quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod Erasmum in Galliam asciscere magnopere studuit, propositis ad manendum amplissimis præmiis, quæ à rege impetraverat. Sed quædam pestes hominum laude aliena dolentium, & Erasmum à Budæo alienare, & Budæum aliquando immutare, illosque inter se tanquam par nobile gladiatorum committere conati sunt, cum revera fuerint semper amicissimi, & ab omni obtrectatione invidiaque alienissimi. Causas comperio multas, quæ alienationis inter illos simultatisque mutæ, & æmulationis suspicionem dederunt. Hæ sunt profectò hujuscemodi, quod acerbioribus sese Epistolis ultrò citroque lacessiverunt, dum aut de suis libris disputant

disputant, & alter de altero sententiam aperit, aut Budæus dolet Jacobum Fabrum in altercatione quadam Theologica parum honestè tractari, aut ingenia Gallica despici, aut sibi Badium præferri. Id etiam parum amicæ voluntatis argumentum crediderunt, quòd à Budæo in tot numero libris mentio nusquam facta sit Erasmi, quanquam ut fieret multis precibus ab Erasmo ambiretur. Præterea putant id quoque ad ista quæ dixi accedere, quòd Budæus dissimulanter Erasmus in suis libris nonnunquam perstringere videtur, velut in commentariis, quando ridet illos, qui de singulorum ingenio, & eloquentia sententiam ferre audent, qui Laurentio inferiores præscribunt loquendi formulas, qui leviora quædam scripta in vulgus edunt, quæ nec solem nec ætatem ferant. Quæ de Erasmo homines nimium suspiciosi interpretabantur, videlicet qui Ciceronianum composuit, & Commentarios de Copia, quique scriptabat novos quotidie libellos. Tametsi attentius consideranti non tam ad Erasmus, quam ad alios quosdam nostræ ætatis scriptores pertinere videntur. Nihil enim temere de tantis hominibus suspicandum est, nec nisi modestè & circumspecto iudicio pronuntiandum. Verum enimvero si quid fuit offensio- nis, id non tam ex obtrectatione atque invidia, quàm ex cupiditate quadam gloriæ, cujus uterque visus est avidior profectum est. Pares enim virtutes in maximis animis præstantissimisque ingeniis nonnunquam edunt simulacrum quoddam contentionis: non eorum culpa, in quibus existunt, quid enim esset indignius? sed inmodico fautorum studio, qui dum unum alteri cupidius præferunt, & de principatu intempestivius certant, interdum contentiones gravissimæ enascuntur, quæ in ipsos etiam nec opinantes, quorum causa suscipiuntur, redundant. Sic qui præstantis doctrinæ, aut alicujus præclaræ artis opinionem habent, si in idem curriculum descenderunt, suntque in pari vel proximo gloriæ cursu, in æmulandi suspensionem, suorum vitio incidunt. Quod si quibus unquam id contigit, certe his duobus contigit, cum uterque suarum virtutum præcones & buccinatores existimationis haberet innumera- biles, qui talium discordiarum semina ubique gentium sererent, partim huic, partim illi, ut quisque animo afficiebatur principatum in literis tribuentes. Atqui nulla unquam Budæo tanta offensio visa est (& si qua potuit esse tanta) sed ne hæc quidem ipsa, ut aut amicitiam deponeret, aut inimicitias susceperet, aut bellum cum eo gereret, quem & propter virtutem præcipuè dilige- bat, & propter eloquentiam suspiciebat maximè. Quinimo hunc honorem veteri amicitia semper tribuit, ut cum in culpam esse duceret, qui faceret: non cum qui pateretur injuriam, atque hujuscemodi, vel suspensiones vel contume- lias negligeret, in ipsa conscientia rectè factorum satis magnum laborum fructum reponens. Qua facilitate & patientia, vel prudentia potius, omnes illas invidiæ tempestates facilè sopivit. Nec vero minus ille prudens & attentus pater- familias habitus est, quàm vir doctus, Neque enim literis ita proflus deditus erat, ut rem familiarem negligeret. Sed cum studiis plurimum tribueret tem- poris, tum vero quando quippiam aut acceptum ferre aut expensum oportebat, id diligentissimè faciebat, cæteraque per se domestica negocia curabat. In omni re contrahenda, in vicinatis & confiniis æquus & facilis. Illud autem ita prudenter temperabat, ut neque cura rei familiaris quicquam obesse studiis doctrinæ, nec literarum amore languidior redderetur ad rem tuen- dam.

dam. Possessiones habuit, si utilitate judicandum est, satis amplas: sin ad vulgi opinionem, & illius virtutem respicimus, mediocres. Quas tamen minimi estimabat, nec exaggerare, amplificareque cum posset, magnopere laborabat. Quippe cui in libris, & liberis, ipsaque virtute essent omnia. Patri copioso & in primis locupleti successit, at septem liberis aucto, quorum maximus natu moribus nostris tulit semissem, cæteri hæredes reliâi sunt singuli ex singulis unciis. Hunc autem ætate tres fratres anteibant, quatuor subsequabantur. Quo circa unciam unam, eamque vix solidam consecutus est ex bonis paternis, ex maternis vero paulo post alteram. Id fuit subsidium studiorum & familiæ, cum his quæ deinceps acceperunt ex stipendiis munus publicorum. Quod si dives habendus cui tanta possessio suppetit, ut ad liberaliter vivendum facile contentus sit: si usum pecuniæ non magnitudine sed ratione metiri oportet: si non æstimatione census, sed cultu vitæ penduntur divitiæ: Budæus sanè ditissimus fuit, quæ ex mediocribus suis vestigalibus rem familiarem ita prudenter constituebat, ut non modo quicquam sibi ad vitam eleganter & civiliter agendam deesset, verum etiam superaret. Domum habuit in via D. Martini, plenam dignitatis, qualem hominis honorati & clari esse convenit: quam ipse à fundamentis erexerat. Duas villas suburbanas possedit, non minus amœnas quàm fructuosas, videlicet Sammaurianam & Marlianam, quas cum aliis ornamentis tum ædificiis non inelegantibus auxit, ut jocans aliquando cum Erasmo villas propè Lucullianas ædificare se dixerit. Sammaurianum prædium quarto lapide ab urbe situm præcipuè coluit. Quod sibi in lib. de Asse scribit instar amœni cujuscumque Tusculani fuisse, ubi occupationibus animum relaxabat, & quasi in jucundo studiorum suorum diversorio requiescens sibi sumebat ocium ad commentandum. Cum Lutetia abesset nusquam potius erat. Sæpe enim à fluctibus urbanis, forensisque tempestate, tanquam in portum se, in solitudinem recipiebat, rusque cum tota familia abdebat, ubi nulla vi interpellante, vacuus ab interventoribus, liberius & solutius in literis viveret. Nunquam minus negotio vacabat, quæ cum in eo ocio agebat. Nempe erat perfugium illud non desidii aut inertii, sed securitatis tranquillitatisque animi, in quo præclara ingenii monumenta mandabat literis, in quo omnem sapientiæ rationem omnemque doctrinam & contemplabatur & tractabat, atque semper ea promebat ex se quæ juvarent alios & delectarent, nomen authoris apud omnes gentes celebrarent, & sempiternis laudibus illustrarent. Erat in supellectile, in vestitu, in reliquo apparatu domestico & ornatu magis elegans quàm sumptuosus, omni-que diligentia affectabat munditiam non affluentem. Nemini unquam visus obtrectare. Sæpe rogatus sententiam de ingeniis nostræ ætatis, semper & loquebatur honorificè, & candidè sentiebat de omnibus, sibi nihil arrogans, aliis tribuens plurimum. Conspiciebatur & sine segnitia moderatus, & sine tarditate taciturnus: rursus & sine objectione facilis, & sine arrogantia gravis. Itaque haud facile discerneres utrum propter severitatem auctoritatemque magis observaretur, an propter facilitatem & comitatem diligeretur. Gloriarî solitum accepimus omnes animi motus à se victos, excepta iracundia, quam tamen ipsam ita quoque cohibebat, ut quamvis contra voluntatem commoveretur interdum, nunquam præter rationem excandesceret. In quo pa-

rum aut nihil omnino culpandus videtur: cum præsertim non defuerint summi philosophi, qui laudarent iracundiam tanquam cotem fortitudinis, & utiliter a natura datam contenderent. Res secundas & ad voluntatem fluentes moderatè, adversas fortiter (sæpe enim illi fortuna reflavit) ut viro dignum tulit. In omni vita præclaram quandam æquabilitatem retinens: ut penè idem semper vultus, eademque frons appareret. Rei forensis habitus paulo rudior, quod ab ineunte ætate lites & judicia non secutus esset: nec amasset forum, sed destinato quodam proposito consilioque refugisset. Theologiæ ab initio ætatis summè studiosus fuit, omniaque quæ de divinis rebus à sapientissimis tradita essent, summo studio curaque didicit: existimans id esse hominis Christiani non semper hæcere in humanis disciplinis, & in his tractandis cum desidiofa delectatione usque ad senectutem detineri, oculos ad cælestia erigi, mentem ad divinam sapientiam oportere excitari: ad illam dirigendas artes cæteras, ad illam velut ad certissimam veritatis normam, regulam vitæ, præscriptionem justitiæ & æquitatis exigenda studia omnia, referendas omnes & rationes nostras & actiones. Sub ingravescentem verò ætatem acrius in literas sacras incubuit, credo vel iudicii maturitate ad sapientiam, vel tædio aliarum artium, vel appropinquatione mortis admonitus: quæ à senectute non potest longè abesse. Quo certius sibi viaticum ad cœlestem piorum sedem & æternam domum pararet. Veræ religionis observantissimus in omni vita fuit, singulari in deum pietate, in omnes homines benevolentia charitate commendatus. Longè semper absuit ab his contentionibus quæ in nostram ætatem eruperunt: sui iudicii quid se facere par esset potius intuens, quàm quid alii aut laudaturi forent, aut improbaturi. Quamobrem cum in maximis opinionum procellis & turbulentissimis tempestatibus ingens Græcæ linguæ conflata esset invidia, quod harum stirps, & semen malorum omnium videretur, cum odii faces undique ab improbis præferrentur, cum in perturbatione veteris disciplinæ spem haberent inimici ad elegantium literarum non dignitatem modo extinguendam, sed etiam gloriam per principes viros infringendam, cum in his asperitatibus rerum eruditi plerique de religione suspecti haberentur, nec satis essent inter imperitorum greges tuti: hic solus non modò integra mente, verum etiam existimatione permansit. Nihil in ejus vita aut in oratione quisquam potuit invenire, quod jure reprehenderet. Quod labenti rei literariæ certissimum præsidium attulit. Nisi enim is contigisset orbæ politiori doctrinæ quasi legitimus tutor: qui eam apud Principem, in senatu, in concionibus exagitatam tueretur, ac tantisper dum invidia consideret, domi septam teneret liberali custodia, atque à sceleratorum hominum impetu prohiberet, haud dubiè nostris finibus coacta esset excedere. Tantum valuit in rectam sententiam perpetua permansio, tantum iudicii constantia, tantum vitæ integritas: ut hi qui nocere maxime cupiebant, propterea quod ejus autoritate solius nitentur græcæ literæ & meliores: tamen quemadmodum nocerent, non invenirent. Sic cum honoribus atque ingenii gloria floreret, ita prudenter vitam instituit, ut in negotio sine periculo, & in ocio cum dignitate viveret, ac simul in florissimarum orbis terrarum republica sapientiæ laude usque ad summam fortune sine ulla offensione perfructur. *Idcirco quam dubitabit illud*

graviterque, sed beatè etiam fortunateque vixisse? Porro autem ut ejus eruditio se extulit & lumen suum ostendit, omnes ubique gentium, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, se ad ejus amicitiam cupidissimè applicuerunt. Ipsi qui hominem nunquam viderant, nec visuri erant, qui ejus usu & moribus frui nullo modo poterant, propter reconditam & multiplicem doctrinam, integerrimos mores, singularem virtutem, dignissimum benevolentia judicabant, & literis ultrò scriptis, tanquam sibi valdè honorificam futuram expectebant. Plerique etiam commoti ipsà fama, ex ultimis nationibus ad eum videndum Lutetiam venerunt. Ipse verò qui nihil minus hominis duceret, quàm non respondere in amore his à quibus provocaretur, nullius officii in hac re unquam concessit, nullius humanitate superatus. Quippe qui rectissimè judicaret, nihil nobis à natura datum remuneratione benevolentia, vicissitudineque diligendi melius: nullum vitæ supellectilem pulchriorem præstantissimorum hominum amicitia. Illos qui eruditionis commendatione se insinuarent, vel qui spem aliquam de se ingenii darent, non minus quàm conjunctos propinquitate dilexit: omnibus qui ejus vel opera vel consilio egerent, maximè expositus. Plurimum ex omnibus detulit Ludovico Rusæo, & Francisco Deloino: quos constat summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditos, inter eos qui tum Lutetiæ erant, gratia & autoritate plurimum floruisse. Ambos arctissima consuetudine devinctos pro Pomponio & Bruto Ciceroni olim conjunctissimis habuisse quodam loco prædicat. Ex eruditis Jacobum Tufanum eximie dilexit, suæ disciplinæ alumnum, quem post Budæum ipsum multò peritiss. Græci sermonis nostram tulisse Galliam verè videor posse contendere, nec minus virum bonum optimisque artibus eruditum. Hunc græcè docere non est gravatus, propterea quòd ei linguæ propagandæ aptissimum esse cernebat. Corporis rationem initio nullam habuit. Atque dum ingenio soli servit omnis exercitationibus imprudens in perturbationem totius valetudinis incidit. Quamobrem sero experimento edoctus, non esse habendam rationem animi sine corpore, quòd eo ægro aut malè constituto, fungi nequeamus animi muneribus, aliquantum de summo illo remisit studio, quo ab ineunte ætate fuerat incensus. Atque hæc solitus est facere confirmandarum virium, relaxandique animi causa, lignum findere, aquam è puteo haurire, irrigare hortum, & colere more veterum, vitem putare, in curiam à qua procul domus aberat pedibus ire cælo sereno, ædificare in prædiis, arbores ferere, & describere ordinibus, in locis nonnunquam planis, sæpius montuosis & asperis cursu corpus fatigare. Quæ tametsi leviora videntur, illi tamen fuerunt longè saluberrima. Hac enim exercitatione & temperantia adhibita effectum est, ut optimis esset viribus in extremo tempore ætatis, & multò melius habere videretur in senectute, quàm in constante ætate, ac fuerit adhuc propter summam corporis siccitatem roburque complures annos victurus, si morbi casus abfuisset. Maximo fuit in honore apud nos quoad vixit, multaque de eo & præclara judicia (id quod maximè facit autoritatem) nostri principes fecerunt. A Carolo VIII. cum primum ingenii laudibus effloresceret in aulæ comitatum honorificè accersitus est, procurante id potissimum Guidone Ruffortiensis viro amplissimo, & in rep. regenda cui præerat, diligentissimo. Fuit enim princeps ille cum felicitàte, tum etiam virtute nulli regum secundus.

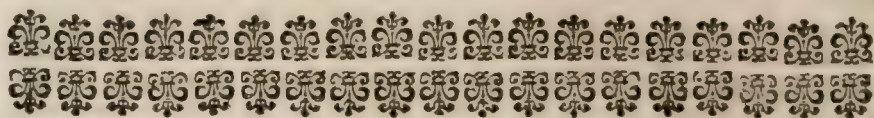
dus. Cujus immaturo interitu damnum non mediocre fecerunt & res Galli-
 cæ, & meliores literæ, quas instituerat fovere. Siquidem is recepta armis
 Neapoli, ac peragrata cum instructissimis copiis universa Italia, ea tempesta-
 te eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluente, bonarum artium
 nomen audiverat : quæ ibi prius propter tranquillitatem vehementer coleban-
 tur, atque inde accersere illas in Galliam decreverat, nisi repentinus casus
 ejus spem atque omnia vitæ consilia morte prævertisset. Ludovico XII. qui
 durior ad hæc studia videbatur, jucundus quoque fuit. Nam honoribus plu-
 rimis illum affecit princeps, in cognoscendis perpendendisque hominum inge-
 niis planè mirus, & de maximis rebus legatum bis in Italiam misit cum ali-
 quot Proceribus suis. Quibus in legationibus sic fidem suam, diligentiam,
 ingenium regi probavit, ut magnam gratiam ab eo ipso iniret, ac paulo mox
 in Scribarum regionum numerum adscriberetur. In centumvirale concilium
 quod Lutetiæ cogitur, cooptari sæpius recusavit, quòd infinitis causis & ju-
 diciis ea vita districta nihil ad recordanda cogitandaque studia temporis relict-
 ura videretur : ipse autem summa facultate vacui ac liberi temporis ad com-
 mentandum egeret. Proin à negociis publicis aut valetudinis imbecillitate
 exclusus, aut voluntate sua seriatius, omne suum tempus vel legendo vel
 scribendo ferè trans mittebat. Qua de causâ abhorrebat quoque judicio quo-
 dam animi ab aula, & se quantum poterat, illinc removebat, quietem atque
 ocium secutus : cui in primis inimica est vita errans & vaga aulicorum. Qua
 in voluntate permansit, usque ad principatum Francisci regis : quem ut au-
 divit in summa omnium rerum potestate, tanta imperii amplitudine, inau-
 dita quadam mansuetudine & clementia ac penè divina sapientia præstantem,
 vel elegantium literarum amore in primis flagrare, haud difficulter est de
 veteri sententia depulsus, Primum evocatus Ardeam : quem in locum rex
 quoque Britannorum Henricus convenerat, cum tanti conventus splendore
 excitatus, tum admirabili fama incredibilium virtutum sui principis incensus,
 sanè quam libenter regis imperio obtemperavit, atque eò magis quod virtutis-
 que & literarum ergò se intelligebat accersiri. Tantum valuit humanissimi
 principis spectata benignitas : ut omissis doctrinæ studiis, posthabita rei fa-
 miliaris cura hunc etiam in aliquot expeditionibus sequeretur, oblitus institu-
 ti sui, jam grandis natu, castrensis laboris insolens : ac si verum fateri volu-
 mus, pacis togæque potius, quàm belli alumnus. Sed enim hoc non solum
 fati, verumetiam sælicitatis cuiusdam fuit : ut cum princeps in Gallia is es-
 set qui literis & literatis honestissimè cuperet, qui supra consuetudinem ma-
 jorum suorum, contra morem & exemplum, non eorum modo principum qui
 nunc sunt, sed eorum etiam qui multis antehac sæculis fuerunt : omnes bo-
 nas artes tueretur & ornaret, eodem tempore haberemus virum hujusce æ-
 tatis doctissimum : qui optimum principem sua sponte satis incitatum ad id
 quotidie magis ac magis inflammaret. Enimvero sicut erat honorificum Re-
 gi virtutis cultori, præstantium ingeniorum fautori eximio, aliquem ex suis
 habere, quem omnibus aliis nationibus opponere jure posset, haud secius
 Budæo præclarum videbatur ultro a principe longè maximo atque sapientissi-
 mo magnis propositis præmiis in aulam evocari, & singularem ejus tum virtutem,
 tum doctrinam non jam latere in umbraculis eruditorum ocioque sed il-

lustri & excelso loco sitam, in luce Galliarum ac regni clarissimi oculis auri-
busque versari. Sæpe & multum audiebatur à principe magnis de rebus or-
nate exquisiteque differens, colebatur à primoribus aulæ, summoque afficie-
batur honore: quòd cum non solum observabant qui literis ex animo fave-
bant, sed etiam si qui fortè simulabant. Itaque rex liberalissimus hoc speci-
men virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen principatus sui præcipuum fo-
re putavit, si Budæi dignitatem amplificaret, fortunaque cum primis auge-
ret. Principio illum præfecit scriniis suæ bibliothecæ. Deinde libellorum
supplicum magisterium, qui honos est in regia amplissimus, non postulanti,
non ambienti, ac ne cogitanti quidem sua sponte detulit, codicillis ejusce rei
domum usque cum summa benevolentiaë testificatione missis, in quam paulo
ante ipsius regis injussu se receperat, nullo relicto in aula aut stipulatore aut
suffragatore. Et quo magis amorem perspicere possis, rex quoque separatim
ad illum dedit literas gravissimis verbis & sententiis plenas: quibus jubebat
majora sperare. Quo tempore populus Parisiensis cunctis suffragiis præfectum
decurionum declaravit ejus urbis. Sic ille in quadam Epistola vocat eum qui
præfectus mercatorum vulgo dicitur. Qui magistratus biennii est, sed maxi-
mus inter eos cives, & amplissimis viris solitus tantummodo deferri. Sic
mihi in eo augendo atque honestando videtur cum summo rege quasi certasse
ea urbs: quæ est magnitudine amplissima, judicio eruditissima, celebritate
refertissima, studiis autem liberalissimis ita affluens, ut omnibus urbibus,
non dicam quæ ad septentriones solisque occasum pertinent, sed quæ in or-
tum etiam & meridiem spectant, facile antecellat. Budæus autem arbitra-
tus hunc honorem non sibi, sed literis delatum: cupidius quàm antea opti-
marum artium patrocinium suscepit, atque in primis suasit principi, ut se-
dem illis stabilem ac domicilium certum Lutetiæ præberet. Quod brevi per-
fectum iri speramus cum sempiterna ipsius principis gloria. Certe hoc interea
impetravit, ut viri doctissimi annuis stipendiis aucti, literas græcas, latinas,
hebræas, omne genus disciplinarum in ea urbe interpretarentur, quod satis
magnum ac luculentum futuri operis specimen arbitrantur omnes. Quamob-
rem homines nostri partim exemplo principis excitati, partim liberalitate
commoti, certatim amplexari literas cœperunt, tantosque progressus in om-
ni virtute, omni disciplinarum genere, neque ita longo intervallo fecerunt,
ut non multum aut nihil omnino antiquis Græcis Romanisque cedatur. Quæ
res à principe major unquam gesta? Quis triumphus conferendus? Quæ mo-
numenta aut trophæa comparanda? Hoc scilicet verè est. imperare, suam
virtutem aliis exemplum facere, eos quibus præsis reddere meliores, eorum
non modo fortunis ac corporibus, verumetiam animis excolendis prospicere?
Reliqua quidem Francisci regis vita multis erit præclarisque monumentis ad
omnem memoriam commendata. Bellicæ laudes commemorabuntur multa-
rum gentium literis ac linguis, obstupescunt posteri admirabilem illius & in-
credibilem & penè divinam in regno tuendo atque administrando sapientiam
audientes. De hoc autem singulari in optimas artes amore semper populus
Gallicus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam ætas conticescet,
nulla obmutescet vetustas. Florescet quotidie magis hæc liberalitas, ita ut
quantum cæteris ejus operibus diuturnitas detrahet, tantum huic benignitati
afferat.

afferat gloriæ. Nam quo cupidius ipsi se homines in regnum mores formant, hoc magis de republica merentur optimi principes, qui non vitia concipiunt ipsi, foventque, sed virtutes in suas civitates infundunt, nec peccato nocent, sed exemplo profunt. Etenim licet videre si replicemus memoriam temporum, qualescunque magni reges fuerunt, tales nimirum & subditos fuisse: quæque mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo semper secutam. Porro autem sicut fruges bonitate soli, cœlique temperatione exuberant, haud secius bonæ artes ex benignitate principum efflorescunt, & honore præclara ingenia incenduntur ad discendum. Quidnam fuisse causæ putemus, cur regnante apud Græcos Alexandro, apud Romanos Augusto, tantus numerus præstantium hominum extitit? nisi quod delectabantur hi principes optimis quibusque rebus, & in expendendis hominum ingeniis atque operibus iudicio valebant, & virtutem meritis honoribus, præmiis atque splendore decorabant. Quid in liberis quibusdam civitatibus eloquentiæ studia olim tantopere viguerunt? nisi quod is certissimus erat gradus ad remp. aditus ad honores, ascensus ad Magistratus & potentiam. Quid postea artes eadem in Græcia sunt extinctæ, in qua & natæ, & altæ, & ad summum perductæ intra mille annos fuerant? Quid Roma cesserunt, totaque Italia? Quid exulatum ad Arabes discesserunt? Quid tam multis annis incititia grassante intermortuæ jacuerunt? An aliunde id factum, nisi ex sordibus, morositate, invidia illorum, qui civitatibus, & amplissimis regnis, atque imperiis præfuerunt? Itaque sicut longo ævi situ, longique temporis exercitatione fatigata & effœta humus, consenescere nonnullis videtur in locis, nec jam fruges mortalibus pristina benignitate præbet, sed noxias herbas fundit & vitæ inimicas: Sic mundi conversione, & quadam rerum serie sæpenumero accidit, ut natura ipsa oblita materni officii, tanquam superioris ævi fecunditate exhausta, in perniciem humani generis, pestiferos quosdam homines, & sceleratos principes proferat: qui furore & amentia præcipites, divina & humana cuncta pervertant: qui res præclaras à prioribus vel inventas vel usurpatas, non modo negligant, (quod esset ferendum) sed etiam labefactent, & funditus delere conentur. Qualis fuit C. Caligula, qui Homeri carmina abolere, qui Virgilii & T. Livii scripta ex omnibus bibliothecis amovere, qui jus civile Romanorum delere tentavit. Qualis Domitianus, qui omnes sapientiæ professores urbe Italiaque summovit. Qualis Licinius imperator, qui literas virus & pestem publicam appellabat, ne commemorem Cambyas, Neronem, Valentinianos, Phalaridas, Dionysios, orbis terrarum peste natos. Quænam sentina teterrimorum sive ducum, sive regum scatuivit Gothorum, Alanorum, Vandalorum, Suevorum, Turulorum, Hunnorum, Longobardorum, Sarracenorum, & Turcarum tempestatibus? Qui cum essent feri, immanes, ab omni cultu ingenii alieni, & quicquid non intelligerent aut suspectum haberent, aut damnarent: primum ingentem bibliothecis cladem attulerunt, exusserunt magnorum ingeniorum opera, simul irriserunt linguas & studia omnia, nec solum illis prætium detraxerunt, sed contumeliam addiderunt: seu quod nollent in victis plus quinquam sapere quàm victorem: seu quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque enervari opinarentur, ac minus bello idoneos reddi, cui omnia tribuebant.

tribuebant. Igitur gratia habenda superis, & naturæ, quæ ex superiorum temporum caligine tandem aliquando recreata excellentes quosdam reges nostra ætate protulit ac principes in compendium humanæ societatis, qui disciplinas jacentes extollerent, studia discipulorum foverent & excitarent, quos tanto Rex Franciscus gloria vicit, quanto omnibus imperii magnitudine præstat. Non est humano consilio, nec mediocri quidem Dei Opt. Max. cura illud perfectum. Qui mihi videtur aliquando oculos aperuisse ad instaurandas iterum literas ac renovandas, simul mentem injectisse quibusdam principibus, ut illas tuendas ornandasque susciperent, ut bibliothecas extruerent, ut selectos in omni varietate doctrinæ libros, quos superiorum temporum injuria nobis salvos reliquit, è Græciæ ruinis, è faucibus Barbariæ, ex incendiis bellorum eriperent, & in usum communem descriptos publicè omnibus proponerent legendos. Quandoquidem non solum ea quæ densissimis ignorantiae tenebris obducebantur, in lucem velut ab inferis revocata sunt, sed quæ veteribus fuerant penitus obstrusa, nova maria, novæ terræ, ac species hominum, viæ cœli pelagique nunquam antea nefando quidem auditæ, nova sidera patefacta nobis, multæ artes repertæ priscis incognitæ sæculis, religio in pristinam vindicata dignitatem, magna ergo Francisci Regis gloria, in cujus principatum bonæ literæ incurrerunt, sub quo principe tantus honos habitus eximiis studiis, hominibusque doctis: ut nunc primum quasi reviviscentis rei literariæ speciem aliquam videre videamur. Nec verò debetur laus parva Budæo: qui primus bonarum artium incunabula in aulam intulit, ac scriptis Galliam illustravit suis: nostramque locupletavit ætatem, qui elegantiores literas propagare consilio, studio, gratia, labore connixus est: qui earum dignitatem non minus charam habuit, quam propriam, ab omni injuria prohibuit, protexit, defendit. Denique nihil prætermisit, quo florerent magis in patria, ac ne longiorem quidem vitam optavit, quam ut tam præclaro operi à Rege inchoato fastigium impositum videret. Cæterum cum inter eos qui tum in regia versabantur, opinione virtutis, commendatione doctrinæ magnam cum gratiam, tum auctoritatem apud omnes ordines adeptus esset, nonnulli quorum mentes angustæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris ac fordibus, tantum ejus splendorem nec intueri nec sustinere potuerunt: & regis animum ab eo clandestinis insidiis alienare tentarunt. Quod ipse animadvertens, licet non dubitaret de humanitate regia, tamen declinans hominum offensiones, de aula sese subduxit, & eo magis quod sibi parum cum Antonio Prato conveniebat. Causam dissensionis non commemorabo, ne videar illis temporibus notam inurere. Nec ibi postea visus, nisi necessitate muneris obeundi cogeretur, cujus præcipua functio erat in prætorio regio. Posteaquam vero Gulielmus Poietus vir singulari & præstantissima virtute Galliarum *νομοθέτης* à rege creatus est (Cancellarium nostri vocant) nihil tam conveniens suæ dignitati putavit, quàm Budæum secum habere velut aliquem in consiliis capiendis Nestorem. Itaque eum nunquam à se dimittere, secum quocunque proficisceretur deducere, observare, ferre in oculis, colere, toto animo de illo ac de ejus ornamentis & commodis cogitare. Quo studio in se perspecto, homo jam devexæ ætatis & affectæ, resorberi se aulicis fluctibus sivit. Proinde cum in summis Julii mensis ardoribus, qui tanti eo anno fuerunt,

fuerunt, quanti maximi post hominum memoriam: rex vitandi astus causa
 in maritimam oram Normaniæ concessisset, & Budæus Poietum secutus, alie-
 nissimo tempore eodem contendisset, paulo post vel cæli injuria, vel mag-
 nitudine caloris, quo tum omnia torrebantur, vel imbecillitate ingravescen-
 tis ætatis, in gravem & assiduam febrem incidit, ex qua postea non conva-
 luit. Cum multa in spem salutis medici dicerent & pollicerentur, nunquam
 persuadere potuerunt, quin is morbus finem vitæ esset allaturus. Quamo-
 brem peregrè agens, domum se referri nihilominus iussit, ut in patria, con-
 spectuque suorum moreretur, id quod paulo post evenit. Nam accrescente
 in dies dolore confectus, peractis omnibus quæ rite decentibus adhiberi so-
 lent, sacris, integra etiamnum mente, cæterisque sensibus, sine ulla vi tran-
 quillè placideque decessit, vir immortalitate dignissimus. Posteaquam de ejus
 obitu regi renunciatum est, graviter doluit interitu tanti viri dignitatem
 Gallici nominis imminutam. Poietus autem ὁ γρηγορῦλαξ non potuit, non ve-
 hementer commoveri, tali amico orbatus, qualem Gallia nunquam tulit, &
 ut verè judicabat, vix parem sit habitura. Multas hic significationes nec exi-
 guas dedit, quàm moleste ferret se hominis eruditissimi jucunda consuetudi-
 ne, admirabili sapientia, tum multorum officiorum conjunctione in perpetuum
 privari. Incredibile porro est dictu quantus mæror bonorum omnium, &
 quæ publica lamentatio ejus funus sit profecuta. Omnes docti memoriam
 mortuo, quam par erat principi doctrinæ humaniter ac piè præstiterunt. Cum
 summis totius corporis doloribus oppressus dubia spe vitæ spiritum duceret,
 mortem aliquantum videbatur horrere, & reformidare, non vitæ desiderio,
 satis enim naturæ, satis gloriæ vel fortasse nimium diu se vixisse prædicabat:
 at suis certe parum, quorum fortunas cum liceret amplificare, neglexerat.
 Hic dolor hominem præcipuè tangebat, hæc cura sollicitabat. Reliquit au-
 tem liberos numero undecim: filios septem, omni liberali ingenuaque doct-
 rina apprimè institutos, & quatuor filias: uxore superstite, foemina summæ
 tum prudentiæ, tum pietatis: ex qua hos omnes liberos sustulit. Elatus est
 noctu, ut ipse anno antequam moreretur testamento præscripserat, sine ulla
 pompa funeris, præeunte unico lumine, comitantibus doctis plurimis, & viris
 primariis ejus urbis, vulgi maximo concursu. Periit tertio & septuagesimo æ-
 tatis anno. X. Calend. Septemb. Anno salutis generis humani M. D. XL.
 atque Lutetiæ Parisiorum in D. Nicolai, qui Campester dicitur, quemadmo-
 dum jusserat, sepultus.

CHRISTOPHORI LONGOLII VITA.

CHRISTOPHORUS Longolius Maclinæ, nobili Germaniæ oppido, honesto splendidoque inter suos loco, natus fuit. Quoniam vero eo vivo non defuere qui eum Parisiensem dicerent, libri etiam ab eo scripti, hoc titulo circumferrentur : non ab re erit quæ ipse in altera defensionum suarum, errorem hunc librariorum refellens, de patria sua dicit, hoc loco commemorare : ut deinceps qui de hac re dubitant, ipsi potius Longolio de se, quàm aliis credant, ejus verba hæc sunt, Ego *P. C. Maclinæ* natus sum, *Maclinæ* educatus, Germanicæ linguæ & Cæsarum ditionis oppido, cum aliis laudibus multis illustri, tum vero Philippi et Caroli Hispaniæ regum incunabulis percelebri ; hæc ille. Puer admodum, cum vix annos IX. natus esset, parentum studio et diligentia Lute-tiam Parisiorum, ut ibi literas disceret, est missus. Neque enim vel id ætatis, propter summam ingenii docilitatem, immaturum censebant, qui in celeberrimo illo literarum domicilio politioribus disciplinis animum excoleret. Celeriter vero omnibus artibus quibus puerilis ætas imbui solet, ita profecit, ut æquales suos omnes doctrinæ laude longe præstaret, ex his autem generosissimum quemque imitandi cupiditate incenderet. Ingenio acri & vehementi præditus fuit, in quamcumque partem se dedisset, atque omnium disciplinarum (quod postea res ipsa declarabat) capaci. Quemcumque scriptorem sibi legendum proposuisset, eum nunquam fere de manibus, nisi diligenter ab eo perlectum, dimisit. Neque unquam in eo animadversum est, aut obscuritate scriptoris alicujus, aut prolixitate deterritum, quo minus totum perdisceret, si modo talem putaret ex quo fructum aliquem capere posset. Cum autem ea quæ in antiquorum scriptis tradita essent, celerrime perciperet, tum vero quæ abdita fuere nemo majori facilitate eruit. Atque huic rei testimonio esse possunt multa ab eo penè puero, in C. Plinii de naturali historia libro, scriptoris non ita facilis, et plurimis mendis deformati, ingeniose excogitata & notata, quæ postea ipso imprudente & invito in Gallia fuere edita. Memoria vero tanta fuit, ut ad ea tollenda quæ animo semel infedissent, diuturnitas temporis vix aliquid valeret. De pluribus & variis rebus sæpe interrogatus, de quibus à multis annis nihil legerat, non minus prompte de singulis solitus est respondere, ac si eo die ab eo perlecta fuissent. Cujus rei cum familiariter cum eo viverem, in consuetudine quotidiana crebro

bro periculum facere licuit. Hocque in eo magis mirum fuit, quod cum plurima legisset, omnia autem quæ Græce aut Latine scripta essent sibi legenda proponeret, nunquam fere ad metam semper properanti, ad eundem scriptorem revertere licuit. Si quando de iis rebus sermo incideret, quæ à diversis & variis scriptoribus tractatæ essent: cum res ipsæ essent eadem, ita tamen oratione solebat distinguere, sua verba singulis scriptoribus à quibus ea acceperat referendo, ut non memoriter ea dixisse, in quo sæpe offendi solet, sed de scripto pronuntiasse videretur. Quæ sæpe cum faceret, ita auditorum admirationem incendit, ut eum artificio quodam, non naturali memorie bono uti existimarent. Ad hæc tanta naturæ bona doctrinæque summa adjumenta, eam industriam adhibuit, ut quicquid in literis profecerit, huic penè soli gratia habenda videretur. Ineunte ætate cum earum rerum cognoscendarum magno studio teneretur, quæ à philosophis tractantur, amici, qui eum honoratum magis quàm doctum videre cupiebant, verentes ne talium rerum studium, eum longius ab honorum petitione abduceret, magnopere illi autores fuere, ne aliud sibi eo tempore, præter jus civile discendum proponeret. Ex ejus enim artis studio affirmabant fore, ut celeriter ad honores & ad summam gloriam perveniret. Quorum precibus & hortationibus cum sibi omnino parendum esse duxisset, sex annos in eo studio ita consumpsit, ut nullis interim aliis literis, præterquàm oratoriis, quæ maxime etiam artem illam vel ornare vel adjuvare existimantur, operam daret. Usus est præceptore Philippo Decio celebri juris interprete, qui tum Valentiniæ in Narbonensi Provincia maximo auditorum concursu qui undique ad eum confluebant, jus docuit. Eo vero tempore ita profecit, ut cum postea ab amicis Lutetiam Parisiorum, ut jus ibi exerceret, esset revocatus, cum agendo, tum respondendo, tantam laudem est adeptus, ut vixdum biennium in Jurisconsultorum subselliis versatus, in centumvirale illud consilium, quod antea solis senibus vel certe ætate provectis patebat, admodum juvenis adlegeretur. Quare amicorum voluntati jam satisfactum putans, tempus adesse putavit, ut animo etiam suo majorum rerum cupiditate flagranti morem gereret. Itaque C. Plinium cujus lectioni se totum dicaret, delegit: quem varietate & copia rerum cæteris Latinis scriptoribus præstare, ac velut in unius operis compendio quæcunque à philosophis Græcis, pluribus & libris & verbis tractata essent, mira brevitate collegisse existimavit. Sed cum res ipsæ, quæ quamvis copiose tractatæ, per se ipsæ difficultatem afferunt, in angustum à Plinio conclusæ, vix spem aliquam sui intelligendi darent: ibi partim necessitate coactus, quod aliter ea quæ ita concisæ tradebantur intelligere non posset, nisi easdem fusius apud alios tractatas videret, partim magnitudine & varietate rerum eum invitante, ut ex uberrimis illis fontibus potius, ex quibus Plinius ipse hausisset, quàm ex illa seclusa aquula illarum cognitionem peteret: animum ad majora crexit: ut eos etiam scriptores videret, à quibus illa Plinii emanasse putabantur. In hac vero sententia cum esset, omnes illi agricolæ, omnes fere medici fuere perdiscendi: rerum Romanarum & totius antiquitatis memoria diligenter tenenda. Orbis denique illi disciplinarum, quam ἐνκυκλιον επιστήμη, Græci vocant, evolucundus: cum nulla fere ars sit, cujus non expressa vestigia aliqua apud Plinium reperian-

tur Hæc vero perficere illi multo fuit difficilimum, præsertim Græcarum literarum adhuc ignaro & prorsus rudi. Verum nihil horum eum retardavit: ut erat animo semper reluctante difficultatibus, tumque incensus cupiditate, ut philosophorum & aliorum scriptorum mysteria cognosceret. Principio itaque Græcis literis tanto studio tantisque ingenii viribus incubuit, ut nondum se vertente anno, sive ad philosophos, sive ad oratores se converteret, ignoratio linguæ nusquam eum ab eorum intelligentia excluderet, eodemque temporis intervallo Græce etiam ad Gulielmum Budæum Gallorum doctissimum Epistolas sæpe mitteret. Pari ergo studio atque industria cum quinquennium in Græcis scriptoribus legendis perseverasset, jam lingua ipsa maxime illi familiaris fuit, eademque opera doctos illos scriptores assidue legendo, uberrimam maximarum rerum cognitionem ex illis hausit. Memor vero ubique, cum illos legeret, instituti sui, & cujus causa initio tot sibi scriptores evoluendos sumpsisset, nihil in his omisit, quod ad pleniorum C. Plinii intelligentiam aliquo modo faceret, quin id diligenter notatum, quo loco & in quo autore legisset, in Plinii libro scriptum relinqueret: ut ante omnia subsidia in hac re, quæcunque ex lectione comparari poterant, tentaret, eandem rationem in recentiorum scriptis legendis servavit. Quando verode stirpium natura, multa Plinius traderet, nonnulla etiam de piscibus scriberet, rebus à cognitione hujus seculi ita remotis, ut ne nomina quidem intelligantur: non contentus eorum autoritate, qui aliquid de his scripsere, voluit ipse verba rebus accommodare, hisque diligenter inspectis videre, quo pacto res ipsæ cum antiquorum scriptis convenirent. Itaque ea causa illi in Narbonensem Provinciam iterum proficiscendi fuit, cum adolescens antea ibi jus civile didicerat: quam quidem stirpium fertilissimam, piscium etiam abundantissimam, propter illius maris vicinitatem existimavit. In qua quidem peregrinatione librum etiam, quem herbarum historiam appellavit, scripsit. Eam vero partem, in qua Plinius terrarum orbis descriptionem complexus est, diligentissime est persecutus: atque in hoc etiam oculorum judicio uti voluit, omnesque & sylvas ac montes, & antiqua oppida, à Plinio descripta, quorum aliqua vestigia manerent, ipse adire. Itaque cum adolescens Hispaniam totam peragrasset, adulta jam ætate, Britanniam, Germaniam, Galliam, Italiam emensus est. Statueratque in Orientem proficisci, nisi Turcorum arma, quibus omnia Christianis hominibus clausa essent, eum ab hoc consilio deterruissent. Quanquam etiam apud homines nostros peregrinando in magna pericula sæpe incidit. Apud Heluetios autem, dum eorum regionem viferet, nihil propius fuit, quam ut interficeretur. Quid vero illi acciderit, & quomodo periculum evitaverit, non erit alienum commemorare, quo magis & industria ejus cognoscatur, & animus, qui nullo periculo à rerum dignarum investigatione deterreri potuit. Profectus est eò cum duobus familiaribus Gallis, eo sane tempore, quo accepta clade apud Mediolanum Heluetii à Gallis maxime dissenserunt. Ex comitibus ergo cum in suspicionem venisset, speculandi causa accessisse, pars quædam cohortis Heluetiorum eos aggressa est. Ibi cum aliquandiu repugnassent, neque pares esse potuissent, unus eorum fuga Rhodanum tranatando, vitam sibi servavit: alter in pugna cæsus; ipse gravi vulnere altero brachio accepto

captus

captus & in carcerem abductus est, ubi triginta fere dies, cum neque medici neque remedii ullius facultas daretur, vulneris dolore magis magisque ingravescente, in summo mœrore jacuit, donec casu antistes Sedunenlis, qui apud Heluctios dignitate et gratia maxime potuit, eo venisset: cujus opem cum Longolius per literas supplex implorasset, ipse casum viri valde miseratus statim custodia liberavit, adhibitisque medicis, tam diu apud se retinuit, dum à vulnere prorsus sanatus esset: tum equo donatum, & viatico liberalissime instructum, in patriam remisit. Nec vero ille antè discedere voluit, quàm id cujus causa venerat perfecisset, regionemque totam lustrasset, atque tabellis descriptam secum domum reportasset: cujus rei perficiendæ majorem tum facultatem habuit, quam ei Sedunenlis autoritas dabat. Itaque cum in omnibus quæ videre cuperet abunde satisfactum esset, illinc in patriam decessit. Sed ut eo de quo inceperam revertar, hoc eum sæpe prædicantem audiui, se quicquid rerum naturæ cognitione profecisset, id C. Plinii lectioni acceptum referre, qui in omnibus illi occasionem plura quærendi & investigandi semper dederat. Oratoriis artibus à puero semper deditus fuit, earum verò summam cognitionem, non artis solum præceptis, sed multa exercitatione firmaverat. Declamandique consuetudinem multis jam sæculis intermissam & propè mortuam, qua nihil unquam utilius iis qui oratores evadere cupiunt, inventum fuit, in seipso primum, post in aliis renovavit, cum argumento proposito, sæpe in scholis declamando alios suo exemplo, ut idem facerent, commovit. Genus dicendi ineunte ætate secutus est, quod postea vir factus, valde improbavit. Nam cum adolescens per omnia scriptorum genera vagaretur, neque quenquam unum sibi imitandum proponeret, sed ut ipse de se dicere solebat, tantum in uno quoque notaret, quantum acute aut sententiose dictum esset: eo factum est, ut prudenter semper fere diceret: quod fuit etiam naturæ: oratio verò ejus, quæ ex verbis undique accersitis constaret, nullam neque elegantiam, nec venustatem præ se ferret, formamque dicendi inconditam & minime æquabilem redderet. In hoc tamen genere multa scripsit: Orationem de laudibus C. Plinii, alteram de laudibus Gallorum: Comparationem juris civilis cum re militari, in qua juris laudes extollit: Commentarios quosdam in jus civile: Historiam herbarum: Commentarios in XI. libros Plinii ab eo admodum adolescente, quo primum tempore Plinium in manu sumpserat, conscriptos: postremo verò omnium, cum jam etiam majorem elocutionis rationem habere inciperet, quinque orationes de laudibus urbis Romæ fecit. Quod verò genus scribendi mutaverit, id Petri Bembi consilio, qui eo tempore hac laude eleganter & Latine scribendi multum Italis omnibus præstitit, acceptum referre solitus est. Ille enim cum Longolio amicissimus esset, multaque ejus prudenter quidem scripta, sed inquinatis & corruptis verbis referta videret, dolere se apud eum sæpe testatus est, quod cum à natura & literis ad oratorias artes instructissimus esset, voluntate etiam in eas maxime propensus, negligeret tamen eam partem emendate & Latine loquendi, quam M. Cicero eloquentiæ Romanæ parens solam & quasi fundamentum oratoris esse judicavit: unde etiam eloquentia ipsa nomen sumpisset. Magnopere igitur est cohortatus, ut totam suam dictionem, ad præstantem illam Ciceronis dicendi formam revocaret,

eumque solum ex oratoribus sibi imitandum proponeret. Cujus consilio & auctoritati tantum tribuit, ut quinque annos continuos ab ea cohortatione, nullum alium autorem Latinum in manibus haberet, nullum legeret, præter unum Ciceronem: in quo tantum studio industriaque profecit, ut post breve tempus, cum sibi eam legem indixisset, ne aliis atque à Cicerone sumptis verbis uteretur: ac omnia ferè quæcunque animo concepisset exprimenda, abunde ex illo uno verba electa suppeterent. Cumque se totum ad summi illius oratoris imitationem dedisset, sicque toto animo contendisset ut nihil unquam magis, ut perfectam illius scribendi formam animo inclusam haberet, etiam in omnibus quæ scripsit, ut eodem modo dicere posset, magnopere laboravit. In hanc verò formam scriptæ sunt ab eo orationes duæ, quibus eorum accusationi respondet, qui eum Romæ perduellionis reum egere: una præterea ad Luterianos oratio, et aliquot Epistolæ ad amicos: reliqua omnia quæ scripsit, ipse abolenda censuit: idque ut ita fieret, amicis moriens commendavit. Causam verò totam Luterianam, cujus oppugnationem jussu X. Leonis Pontificis Maximi, à quo etiam commentarii totius causæ missi ad eum fuere, susceperat, quinque orationibus completi statuerat: brevique perfecisset (excogitatis jam secum, ut ex ipso audieram, quæcunque tali in causa dicenda forent) nisi prima statim absoluta, immatura mors consilium ejus prævenisset. Theologiam, & eos scriptores, qui de divinis rebus tractant, omni ætate coluit: idque putavit hominis esse Christiani, non in senectutem, ut maxima pars hominum facit, hoc studium differre, sed quotidie addiscendo in eo, quanquam lentius id fieret, aliquid tamen procedere. Hoc autem modo ipse & Græcos & Latinos plurimos, quos maxime in rerum divinarum explicatione excellere putavit, diligenter evoluit. In his verò literis, & in aliis artibus, tot perlegit, tam multa, tanto judicio, in tam paucis annis, ea etiam ætate qua aliis vix maturum judicium adesse solet: tot interim laboribus ex peregrinationibus exercitus, ut iis, qui eum & mores ejus non noverere, penè incredibile videatur. Sed adjuvabat præter cætera quæ modo commemoravi, temperantia summa in victu, & in omni vita, ut voluptatibus, quæ apud cæteros ejus præsertim ætatis magnam partem temporis sibi vindicant, nullum omnino tempus daret. Cibi et potus erat parcissimus, mero nunquam, dilutissimo semper utebatur, maxime verò frigidæ potu delectabatur: quo etiam sæpius usus fuisset, nisi medici, quod maxime inimicum stomacho dicerent, eum magnopere deterruissent. Somno parum indulgebat: cum plurimum, non amplius sex horas dormiebat. Reliqua genera voluptatum summus ille ardor in studia literarum ita restinxit, ut nulla prorsus in eo aliarum rerum cupiditas appareret. Neque verò ita prorsus studiis deditus erat, ut reliqua omnia, quæcunque in Republica Christiana agerentur, tanquam ad se nihil pertinerent, negligeret, sed cum studiis plurimum tribueret temporis, tum verò quando vel salutis ratio, vel quævis alia necessitas, cum à studio avocaret, libentissime & diligentissime de iis quæ foris agerentur, inquirebat. Quo factum est, ut simul & doctissimus & prudentissimus haberetur: ut neque hæc curiositas rerum externarum cognoscendi quicquam de legitimo studiorum tempore detraheret, nec illa languidiorum ad cætera redderent, aut quicquam de prudentia rerum di-

minuerent.

minuerent : sed contra alterum ab altero adjutum hanc pulcherrimam in eo prudentiæ & sapientiæ conjunctionem effecere. Corporis eatenus rationem habuit, quatenus studiis sufficere posset : quotidieque ante cibum parva pila se exercebat. Quanquam per se laboris apta membrorum compositione patientissimum corpus habuit, & quod multis magnisque laboribus ad omnem patientiam ineunti ætate firmaverat, quippe qui adolescens laborem etiam militarem fuerat perpeffus : milesque Neapolitano bello cum Ludovico Gallorum Rege in Italiam venisset : etli à robore militari multum abesset, corpusque decorum magis habere quàm robustum videretur. His vero rationibus ita corpus & animum curavit, ut alterum semper sanum, alterum quàm doctissimum, variisque et multis artibus repletum haberet. Quantum verò doctrina & eloquentia inter hujus sæculi scriptores præstiterit, ii demum intelligent, qui pauca ea quæ suo judicio probata, scripta reliquit, cum aliorum in illo genere scriptis conferent : aut is denique, qui in simili scribendi argumento sui periculum fecerit. Neque verò istis artibus atque virtutibus præmia omnino indigna his temporibus tulit : multaque præclara de eo judicia principes viri fecere, A Rege Hispaniæ Philippo duodeviginti annos natus, sanctioribus illis reconditarum rerum notis, quibus hodie unis omnia propè regnorum arcana committuntur, præfectus, A principibus Pannoniæ magno proposito præmio accersitus, ut regem puerum optimis artibus instituendum susceperet, A Ludovico Francorum rege multis honoribus affectus : de quibus ille in judicio cum pro se diceret, adversariis maxime conditionis obscuritatem objicientibus, commemorare est coactus. Quo tempore Regis decretum recitari fecit : à quo ille non unius aut alterius (ut ejus verbis utar) suæ ditionis urbium, sed universi regni viribus uno edicto est donatus. Sub quod etiam aliud decretum consilii illius centumviralis, quod Lutetiæ Parisiorum cogitur, intulit. In quo illi jura ti summo consensu in collegium suum cooparant, habiturum in perpetuum jus vitæ & necis, ac summam fortunæ omnium potestatem, non in plebem modo, sed in omnes regni proceres. Vicesimo verò octavo ætatis anno civitas ei Romana ultro est oblata, virtutisque & literarum ergo civis factus. Quæ res quanquam initio multarum illi turbarum causa fuit, multis clàm invidentibus, nonnullis verò nobilissimis viris palàm eum oppugnantibus, & virtutibus ejus obtreçantibus, inter quos magno periculo est versatus : postea tamen optime cessit, nomenque ejus & gloriam magnopere auxit. Nam cum statim post civitatem adeptam in Gallias redire studeret, ut amicos & propinquos, à quibus multos annos abfuerat, viferet : crebræ verò adversariorum ejus voces exceptæ essent, palàm dicentium, se nomen ejus delaturos : ea res fecit, ut paulo diutius consilium profectionis differret : ne si tali tempore urbem relinqueret, non amicos salutandi causa discessisse, sed timore & minis inimicorum perterritum ab urbe aufugisse videri posset : sed cum diutius mansisset, quam ejus rationes paterentur, expectans quorsum obtrectatorum invidia procederet, cum illi interim nihil contra eum nisi convitiis agerent, existimans ulterius eorum indignitatem non progressuram, iter Galliam versus jam diu ab eo deliberatum, est persecutus : relictis tamen apud amicos defensionibus suis scriptis, ut contra omnes conatus adversariorum, si absentia ejus ali-

quam

quam illis occasionem accusandi daret, præsto haberent quod opponerent : jam tum ex eorum convitiis animo prospiciens, quæ maxime objecturi essent, quibus ille omnibus medicinam tegerat. Cujus sui consilii prudenter excogitati magnum postea fructum & voluptatem cepit. Vix enim Venetias in eo itinere pervenit, cum ad eum literæ amicorum sunt allatæ, nunciantes gravissimam accusationem, qua statim post discessum ejus adversarii sunt usi, & quo pacto consiliurum de relinquendis defensionibus processisset. Accusavit eum nobilis & disertus adolescens Romanus, in quo magnam dignitatis suæ spem majores natu Romani collocarent, ad id inductus inimicorum Longolii multis & assiduis precibus, objecto etiam falsæ gloriæ splendore, quod patriæ laudibus, quas oppugnatas a Longolio esse voluerunt, in hujusmodi accusatione adesse eum asseverarent. Ita vero acerbe & vehementer, ipso audiente principe Romano, cum multi nobilissimi & clarissimi viri judicio interessent, egit, ut nonnulli amici Longolii essent qui de causa obtinenda desperarent, donec amicorum præcipua cura defensiones ejus in lucem prodire : quæ ita ab omnibus passim probabantur, ut multi dicerent non Longolium civitatis donatione ornatum, sed ipsum civitatem illis orationibus ornasse, in quibus pristinam dignitatem civitati & vetera sua ornamenta omnia restituisse videbatur. Principi ipsi vero ita placuere, ut oblitus penè quid adversario ejus tribuisset, quem paulò antè, nulla magis re alia motus, atque ejus in Longolium actione, in familiarium numerum receperat, protinus juberet ut diplomata Longolio expedirentur, quibus ratum esset, quod *S. P. Q. R.* de cive eum asciscendo decrevisset : præterea quod ipse de privato ærario ad tuenda studia ejus concessisset : atque ad eum ubicunque terrarum esset, deferrentur : ea tamen lege, ne sedem studiorum alibi quàm in Italia poneret. Multis præterea honoribus affecit, nam in Palatinum & sacrosanctæ Lateranensis aulæ comitatum sua sponte cooptavit, & in Romani Pontificatus scribarum numero esse voluit. Quæ cum ad eum perlata essent, cum alia omnia libenter audivit, tum verò conditionem de commoratione sua in Italia non invitatus accepit, lætusque in Galliam quasi ex inimicorum dolore triumphum agens, animo statim revertendi est profectus : ubi magno amicorum gaudio exceptus, quòd nihil tam præter opinionem eorum accideret, quàm ut eum quem vix salvum in tantis contentionibus arbitrabantur, honoribus etiam auctum viderent, magna eum studio apud se retinere contenderunt, pluribus etiam ad manendum præmiis & privatim à multis, & publicè à rege ipso Francorum propositis. Ex privatis autem qui hoc maxime ab eo contenderunt, Ludovicus Ruzæus Parisiensis, cum multa alia, tum vero suburbanum fundum lautum & fructuosum muneris obtulit : nullam aliam beneficii sui remunerationem aut operam ab eo expectans, nisi ut urbe illa quasi domicilio studiorum suo rum contentus, in Italiam amplius non rediret. Ille verò quanquam Galliam semper non minus charam quàm patriam habuit, existimans non inferiori amoris loco habendam quæ excepit, quàm quæ genuit, plurimi etiam in hac re amicorum studia æstimaret : tamen cum recordaretur quam fidem X. Leoni Pont. Max. & reliquis amicis de reditu dedisset, ab eo nullis cujusquam promissis aut precibus deduci potuit. Mirifice verò ipse sua sponte erga Italiam & Ita-

los afficiebatur : ut etiam in Epistola quadam ad Sadoletum, reditus sui rationem probare volens, cum alias causas attulisset, postremo addit, ideo se redisse, quòd ad excitanda fovendaque studioforum hominum ingenia plurimum conferre arbitratus esset cœli ipsius Italiæ clementiam, seque in eo felicem illum & planè divinum Italiæ genium secutam. Antequam vero rediret, Britanniam nobilem insulam videre voluit, adductus præterea fama eorum quos præter cæteros illic Græcis literis & Latinis eruditos, omni liberali & ingenua doctrina pollere audiverat. Cum quibus pluribus diebus jucunde consumptis, quod eorum doctrina ita delectaretur, ut etiam summæ admirationi esset, quemadmodum sæpe eum prædicantem audiui, tantam & tam politam atque exultam doctrinam in illis locis, apud eos homines, vel usquam penè terrarum, his temporibus, quibus propè omnes elegantiores artes jaceant, potuisse reperiri : ad constitutum sibi in Italiam iter reversus est : Pataviumque venit, quem studiis suis locum accommodatissimum elegit. Quanquam simul ac de ejus in Italiam adventu auditum est, populus Florentinus non solum in civitatem suam, si illic ad instituendam bonis artibus juventutem se conferret, invitavit, verum etiam vicena quina in annos singulos sestertiorum nummum millia ex ærario publico decrevit. Verum ille recordatus, quæ præmia antea contempserat, quòd nullum ocii sui partem aliis vendere voluisset, nulla mercede à suscepta propositaque sententia potuit avelli. Patavii autem se continuit, sibi & studiis suis serviens, primum in contubernio Stephani Saulii nobilis Genuatis, qui literarum causa eò se contulerat, optimarum artium etiam ipse studiosissimus. Deinde verò eo in patriam revocato, cum multi nobiles viri (quorum tum Patavii propter celebritatem eorum qui literas docuerunt, magna copia fuit) certatim Longolium ad se invitarent, quod ejus consuetudinem non honorificum tantum sibi, sed etiam fructuosam fore putabant : ille in domum Raynoldi Poli nobilis juvenis Britanni, quem per eos dies Rex Britannicæ literarum causa eò miserat, migravit : quocum conjunctissime in literis usque ad extremum vitæ diem vixit. Amicitia usus est magnis & illustribus, quas illi ubique ferè vel felicitas quædam ejus, vel doctrinæ fama corciliaverat. Neque verò in conciliandis amicis sælicior, quàm in retinendis prudentior habebatur : quos summa fide observantiaque semper coluit. Quantum verò officio in amicos tribuit, vel extremus ille vitæ ejus actus facile declaravit. Nam cum gravissime ex febre laboraret, ex qua etiam periit, eodemque tempore ab Hieronymo Savanarola amico suo, qui tum filium summa spe & indole adolescentem amiserat, literas accepisset, valde miserabiliter de morte filii scriptas : existimans se non aliter officio suo in amicum non posse satisfacere, in mediis ipsis doloribus cum gravissime cruciaretur, literas ad eum consolatorias, morbum suum silentio tegens, ne hoc etiam ad amici dolorem, dedit. Quæ quidem ut tum scriptæ, maxime vim morbi auxisse existimari possent, sic uberrime quo officio in amicos esset declaravere : qui ne eo quidem tempore sibi parcere voluit, aut officium intermittere, quo omnes illi libenter remisissent : aut sane amicus non esset, qui hoc ab eo exigeret : & tum alium consolaretur, cum magis consolatione ipse egeret. Sed ab ea humanitate quam in omni vita erga amicos retinuerat, ne tum quidem dolor corporis

& propinqua mortis expectatio potuit eum deducere, aut facere ut suorum commodorum rationem haberet, qui semper quacunque in re declarare posset, amicorum commoda suis præstulerit. Quo factum est ut charissimos illos semper firmissimosque haberet: idque maxime est expertus, cum abiens Romæ in iudicium vocaretur. Quo tempore neque adversariorum ejus potentia, quæ maxima fuit, nec acerba eorum in eum acculatio, quenquam eorum qui amicitia vel consuetudine aliqua, dum Romæ esset, conjuncti videbantur, ulla in re flectere potuit. Plurimum vero ex omnibus detulit Jacobo Sadoletto, & Petro Bembo, viris cum autoritate & gratia inter eos qui tum Romæ erant, maxime florentibus, tum vero doctrina & omni politiore humanitate propè singularibus. Quorum opibus & gratia quàm diu Romæ fuit, in omnibus rebus est usus. Ut vero alios in se benignos & liberales est expertus, sic omnibus quos aut opera aut consilio juvare posset, maxime fuit expositus: præcipue vero iis qui spem aliquam de se vel ingenii, vel doctrinæ darent. Novi ipse multos qui cum à patria absentes & amicorum subsidio destituti ad eum confugerent, ab eo sæpe pecunia sublevatos: cum tamen valde tenues facultates haberet, & aliorum opibus casus suos sustentaret. Quando vero diutius sumptus tales se ferre non posse sentiret, per amicos omnia egisse ne quid illis deesset, non secus ac si omnia necessitudinis officia sibi cum illis intercessissent, qui neque cognatione, neque patria eum contingebant, indole tantum & spe doctrinæ ei commendati. Adversæ fortunæ vulneribus multis, ut in tam paucis vitæ annis, ictus, nihil unquam aliter atque virum decuit, tulit. Primum Philippi Regis Hispaniæ morte inopinata, ad quem se post amissum utrumque parentem contulerat, ex quo cum magna sperasset, jamque apud eum gratia & supra ætatem autoritate multum valeret, ille præter omnium opinionem in Hispania creptus est. Deinde multis peregrinationibus & molestiis agitatus, carceris etiam molestiam & difficultatem est perpeffus. Post contentio illa Romæ accessit cum potentibus & factiosis adversariis: inter quos cum sæpe discrimen vitæ adiit, nunquam sine magno periculo versabatur. Extremum vero omnium, quod aliqua ex parte eum attingere videbatur, fuit decimi Leonis Pontificis Maximi mors, in cujus vita omnem spem fortunarum suarum sitam habebat, cujus auctoritatem & promissa sequutus, contra omnium amicorum suorum voluntatem in Italiam redierat. Cum autem neque ad suos honestum reditum, quorum antea promissa spreverat, neque quo pacto in Italia defuncto jam Leone, qui antea sumptus suppeditabat, otium suum cum dignitate tueri posset, satis videret, hæc nonnihil eum conturbarunt. Nusquam tamen se commovit: sed veteribus tantum amicis, quos in Italia habuit de statu suo per literas admonitis, ille in contubernio illius nobilis juvenis Britanni se continuit. Cum vero decem menses post obitum Leonis perpetuo fere in literis versaretur, constitutum se habere dixit in Forum Julium proficisci, cum ut animum suum curis literarum districtum peregrinatione relaxaret, tum etiam ut eam partem Italiæ sibi non satis cognitam viseret. Itaque paucos ante dies quàm egredi statuerat, cum nihil omnino incommodæ valetudinis sentiret, semotis arbitris multa cum Polo suo, cui semper plurimum tribuit, fertur disputasse de periculis, de fragilitate, de miseria humanæ vitæ.

vitæ. Hanc vero tandem summam orationis habuisse, ut quoniam sibi peregrinandum esset, neque ignoraret multa sæpe peregrinantibus pericula præter opinionem, quibus obfisti non posset, intervenire: ut rebus suis, quicquid sibi accideret, provideret: testamentum se velle facere dixit, atque apud eum deponere: flensque pene rogavit, ut siquid sibi adversi accideret, testamenti capita persequeretur, famamque suam & memoriam charam haberet. Atque hæc cum magna admiratione illius cui hæc commiserat, fecit. Quis enim non miraretur, quod in proximam provinciam exiturus, optima etiam valetudine, ut sibi & aliis videbatur præditus, ea diceret & faceret, quæ magis ex vita quàm ex civitate migrantis videbantur? Verum siue divinatione de propinqua morte sua id faciebat, siue prudentia quadam, quam casus postea divinationem videri fecit, eodem die qui profectioi constitutus est, in gravem & assiduam febrem incidit, ex qua non convaluit, eo etiam tempore cum forte abesset Polus, cui antea res suas omnes crediderat. Quem tamen per literas statim quo statu esset certiores fecit, nihil de testamento mutans: hoc tantum rogans, ut quemadmodum coràm recepisset, curam & quasi dispensationem rerum suarum acciperet, mortuoque memoriam pie & inviolate præstaret. Quo nuncio tristissimo ille perculsus, quod eum unice amaret, subito accurrit, multaque cum in spem vitæ diceret, eadem etiam medici pollicerentur, nunquam ab eo deduci potuit, quin eo febris finem sibi vitæ esset allatura: id quod paucos post dies evenit. Antequam vero discedere, in divi Francisci familiam voluit adoptari, ejusque habitu post mortem & templo sepeliri. Obiit XXXIII. ætatis anno. III. Idus Septembris. Anno salutis generis humani M. D. XXII. atque Pata-vii in Francisci, quemadmodum præscripsit, sepultus.

D E

Obitu doctissimi

E T

Sanctissimi Theologi Doctoris
MARTINI BUCERI,
 Regii in celeberrima CANTABRIGIENSI
 Academia apud Anglos publicè Sacrarum Litera-
 rum prælectoris

EPISTOLÆ DUÆ.

DOCTISSIMO VIRO ET AMICO SUO
 SINGULARI D. PETRO MARTYRI
 JOANNES CHECVS
 S. D. P.

IT A natura feret, ut quos doctrina exquisita, aut singulari virtute vi-
 ros noverimus, aut etiam necessitudine graviore, vel benevolentia
 conjunctos, illorum mortem graviter & acerbè feramus, quia indig-
 nos illos putamus, ut luce & spiritu communi priventur, & nos etiam
 ita diligimus, ut non modo nobis, sed ne nostrorum quidem ulli, miserum
 & calamitosum aliquid accidere debere judicemus. Te autem puto Domini
 Bucer gravissimi & religiosissimi viri mortem moderate & Christianè ferre,
 neque naturam ita voluntati Dei repugnantem habere, ut vehementiorem
 aliquam

aliquam perturbationem in communi & naturali omnium exitu, in animum tuum intrare permittas. Scis cujus esset cum viveret, quis in illo habitaret, quàm non sui juris esset, qui totum se illius servituti addicebat, à quo redemptus fuerat. Hic cum non donatus nobis à Deo, sed ad aliquam temporis usuram commodatus sit, acerbius feremus, quod Deus hunc evocaverit, quam gratias agemus, quod talem nobis tam diu reliquerit, & cursus hic ætatis fuerat, atque adeo inclinatus, ut etiam si longiore vita dignus esset, natura tamen illum longius provehere non posset. Et cum constantissime vitam omnium traduxerit & eadem constantia vitæ quoque finem fecerit, quanto hoc debet familiares illius & necessarios gaudio perfundere, quod ita à Deo raptus sit, ut malitia mentem illius non perverteret, sed vitæ innocentiam, mortis constantia superaret? De divina autem potentia, sapientia, bonitate, quis poterit dubitare, neque nos cum illo pugnare debere, sed nos illius magnitudini & potentiæ subicere, ut grato animo accipiamus, quicquid nobis à tanto authore objectum sit, ne vel reclamando obstinati, vel non ferendo imbecilles, vel male accipiendo ingrati reperiamur. Stultissimum est autem & spiritu Christi indignum, ut nos quicquam melius & præstantius putemus posse facere, quam divinæ providentiæ regula constituit, cujus etiam stultitia, longe omnem humanæ intelligentiæ solertiam superat, sapientia autem à nemine cerni potest, cum ne intelligentiam quidem nostram multis modis depressam atque obscuram, aliquid spirituale aut divinum, nisi spiritus lumine introductum cadat. Qui vero Deum suis bonum & propitium cogitant, qui omnia non modo misera & calamitosa, sed etiam scelestia et nefaria ad bonum convertit, quomodo hoc sibi in animum inducent, ut hoc inutile, damnosum & noxium suis sit, quorum tam arctam curam gerit, ut ne pilus quidem capitis sine illius voluntate de capite decidat?

Cum autem in omnibus apud Deum precationibus hoc adjungimus, ut illius voluntas fiat, quam inconstantes & leves erimus, si antequam res eveniant, à Deo contendimus, ut quod velit faciat, postea autem et hoc quod expetebamus, non ferimus, & quod precabamur antea, hoc nunc idem deprecemur, eam commutationem non ferentes, qua Deus suos ad patientiam et perpeffionem rerum exerceri atque erudire vult. Nam quanquam nos magnum ornamentum & columen integritatis, religionis, doctrinæ amissimus, neque tamen ille lugendus, qui hæreditatem paternam adiit, de qua nos hic cum miseria laboramus: neque status Ecclesiæ descendus, quæ tantum & talentum in cælum emisit, neque nostras rationes afflictas, ut videtur, & collapsas lamentari debemus, qui plus opis et præsidii in spiritu Christi, quam in voce Apostoli collocare debemus. Sed hinc abducere cogitationes nostras discamus in Christum & spiritum ejus salutarem, etiam atque etiam petere, ut omni extremo præsidio Ecclesia quasi destituta, internis spiritus subsidiis recreetur, et in hac tanti parentis nostri orbitate autoritate spiritus levemur. Atque hic sæliciores aliquanto nos Cantabrigienses sumus, quod tantum virum Cantabrigiæ Deus commendaverit, quod ita altas radices disciplina Christi per Bucerum egerit, ut hoc laboris & muneris cursu confecto, fructum & præmium exoptatum Magister percipiat. Nondum

iniquitas Amorbeorum completa est, nondum tibi in liberum cœlum & domicilium hæreditarium ire fas est, major tibi moles rerum, majus negotium miscendum, fervore adhuc tuo carere non possumus, tibi elaborandum est, ut quanto minore comitatu septus et munitus es, tanto acrius et majore cum contentione dimices, & ita te pares, ut non unustrium, sicut ille apud Historicum, sed solus omnium impetum sustineas. Atque hoc fidenter tibi et animose suscipiendum est. Christus enim mundum devicit, et evertit sapientiam sapientium *ἡ τῶ λόγῳ θανάτω*. Sed quid ego ista, Deus bone, apud te? Dum tecum loquor, me ipse consolor, et dum levationem doloris tui meditor, aliquam ægritudinis etiam meæ medicinam quæro, minus laborans quid par sit mihi ad te scribere, quam quid conveniens meo dolori detrahendo videtur. Nunc autem quod me nonnulla, ut verum fatear, lætitia afficiat percensebo tibi, quam honeste se Cantabrigia gesserit, quæ tales honores D. Bucerio mortuo habuit, quales maximos potuit, & ita ejus funus prosequeretur, ut verum amorem quem ipsi in cœlum sublato exhibere non poterant, ad futuræ resurrectionis memoriam, ergastulo animæ exhiberent. Sepultus est in celeberrimo Academiae templo, deducuntibus illum non modo Procancellario Academiae, Doctoribus, aliisque qui graduum dignitatem in Academia obtinebant, sed etiam cæteris omnibus, qui ad ingenii humanitatisque cultum capiendum eo confluerant. Eadem eruditionis & integritatis opinione commoti Major oppidi cæterique Oppidani, novo atque insolenti, sed laudabili tamen modo, cum scholasticis se conjunxerant, & quemadmodum poterant, funus illius honestabant, virtutis illius magnitudinem, officio tam raro & voluntario commendantes. Itaque ad tria hominum millia confluerant, voce, lachrymis, lamentis, quantum sui desiderium Bucerus reliquisset, attestantes, cum ne plebei quidem, qui illum docentem & concionantem non intellexerant, fama et prædicatione doctrinæ & religionis excitati, ab illius funere abessent. Precationibus nostro more confectis, & gratiis Deo patri misericordiarum actis, quod euriculum hoc vitæ tam pie & Christiane ab illo deorsum esset, & ad erumnarum atque angorum finem, quibus immortalium vita obfessa atque excruciatæ, jactatus, cum laude & constantia pervenisset. Ibi tum Haddonus Academiae orator Legum Doctor, eloquentiæ laude præstans omnibus, ipse morbo viscerum fractus, & de mortuo loquens ipse semimortuus, sive magnitudine calamitatis commotus, sive consuetudine tam Christiani & religiosi viri orbatus, seu frequenti dolore tanti concursus animo perculsus, gravem de re tam gravi, orationem habuit, ut lachrymæ ubertim omnibus manarent, cogitantibus cujusmodi Magistro essent orbatæ, quo majorem vix universus orbis caperet, sive scientiam veræ religionis, seu vitæ integritatem atque innocentiam, seu inexplebile studium sanctissimarum rerum, seu laborem intollerabilem promovendæ pietatis, seu auctoritatem & amplitudinem docendi, sive quid aliud in illo laudabile & gloriosum fuit. Ille ardor orationis fuit, ut lachrymæ caderent omnibus, clarissimi viri desiderium animo repetentibus, & sine pastore quasi palantibus, præeunte Haddono, non modo voce & querela, sed etiam lamentatione & lachrymis. Hunc sequutus D. Barkarus Theologiæ doctor, vir pius & gravis, concionem angli-

cam apud populum habuit, qua docuit, quatenus mortui lugendi nobis essent, & quatenus gaudio & gratulatione prosequendi. Deinde, quot incommoda nobis ex unius Buceris morte, tum publica tum privata, invecia essent, & quibus rursus de causis sedate atque æquo animo ferre hunc communem omnibus vitæ exitum, sed paucis tam memorabilem, deberemus. Sic ea nocte singuli domum quasi in orbitatem & solitudinem se conferebant. Postridie ejus diei ad templum rursus convenerant, & gratiis de more actis, quod ex hoc ærumoso solo in portum et perfugium salutis suos satis idoneis temporibus traducit, & beneficio mortis Christi in mensa Dominica proposito, ad Eucharistiæ communionem quadringenti accesserunt, mortis Christi commemoratione habita, & spe resurrectionis illius communionem adaucta. Tum Redmannus Theo. D. vir eruditus et pius, concionem in maxima frequentia habuit, et quid mors esset, disseruit, et quomodo universa bonorum & Sapientum vita, meditatio mortis esset, nihilque ita in auribus omnium personarum debere, ut discessus ex hac fragili caducaque vita, bonorum exempla nobis ad perpetuam de morte cogitationem proposita esse, atque ad eum finem omnia facta, dicta, studiaque nostra conferenda esse, quid in Buceris vita laudabile et sequendum, quid in illius morte memorabile et gloriosum esset. Atque hac oratione usus, finem dicendi fecit. Eadem aurora studiosi omnes qui aliquid poterant, et vel in græcis vel in latinis litteris profecerant, non quid Bucero dignum esset, quem laude suâ superiorem indicabant, sed quod officio suo conveniens esset, quod sibi omni studio colendum putabant, secum reputantes, quibus poterant versibus, græcis, latinis, soluta etiam oratione, tumulum illius honestabant. Neque in festorum celebritate magis solitum est loca quædam sertis et corollis undique redimiri, quam locus ubi humabatur, Epitaphiis et acroamatis distinguebatur. Hunc honorem scolastici & oppidani Cantabrigienses, pietatis ac litterarum nomine, Bucero detulerunt. Precor autem à Deo Opt. Max. ut hæc externæ benevolentiae testimonia, ab interno et proprio animi affectu oriantur, et quam ille veram doctrinam reliquerit, eandem studiis, sententiis, vita persequantur, ut vir tam nobilis si quidem ullus esset in Christo quiescentium sensus eorum quæ hic agerentur, fructu laborum quos hic posuerat, lætaretur. De familia ejus video te laborare D. Petre, in quo nihil est quod te exerceat. Nam et D. Cantuariensis, reliquique illius amici hoc in se munus receperunt, ut illi abeunti, honestis conditionibus provideatur, et Academia etiam quod potuit fecit, scripsit ad Regiam Majestatem & conciliarios Regios in hac causa, & Rex qua est singulari pietate et prudentia, se justam illius familiæ rationem habiturum promissit. Condonabis mihi *ἀντιχε δαζοντι σοι τεπὼν ἐπί*. Dominus Jesus te & familiam tuam servet.

Westmonasterii. X. Martii. Anno Domini M. D. II.

A D

Clarissim. Virum

Et Singularem Patronum suum JOAN-
NEM CHECUM, nobilissimi &
serenissimi EDVARDI Sexti, Dei gra-
tia *Angliæ, Franciæ, & Hybernæ*, Regis, &c. in bo-
nis literis Institutorem, de obitu D. Martini Bucerii
sanctissimi viri, Epistola Nicolai Carri Novocastrensis
Angli.

MAGNUM dolorem Calendis Martiis, vel potius incredibi-
lem accepimus, clarissime patrone, ex immaturo obitu M.
Bucerii optimi & sanctissimi viri. Quem sive fatalis nobis ca-
sus aliquis eripuit, sive is perenni quodam studio suo extinctus
occubuit, non lugere qui possumus? cum adhuc ei per ætatem tametsi seni
aliquot superesse anni viderentur, quibus divino ipsius ingenio perfrui po-
tuissimus. Et quanquam hic dolor cum multis nobis fuit communis, qui
maxima frequentia, publico luctu declararunt, qualem & quantum virum,
quamque omnibus charum amisissimus: tamen ad nos præcipue qui illum ut
præceptorem reverebamur, ex ejus interitu mœror pervenit: cum quo
morte perempto, duabus præstantissimis rebus orbati sumus, exemplo inno-
centiæ, & excellentis utilitate doctrinæ. Etenim eo tempore celsit è vita,
quo maximus ab ejus doctrina fructus expectabatur: iis hominibus, quibus
in primis opus esset tali virtutis Magistro: ea denique causa, quæ D. Mar-
tini Bucerii, id est summi artificis & in omnes partes comparati, facultatem
atque acumen desideraret. Quo magis venia danda est huic pio dolori no-
stro, & omnes qui præstantissimi hominis divinæ virtuti favent, in ejusdem
societatem luctus vocandi sunt. Quanquam, quid dico vocandi; cum du-
bium

bium non sit, quin ad quoscunque fama pervenerit tanti vulneris, si non ejus quem constat esse beatissimum, tamen nostra causa à quibus ablatum est, in mœrore sint futuri. Te ipsum arbitror Clarissime patrone, qui ætate non multis, doctrina antecellis omnibus, quique princeps nostrorum hominum in omni genere putaris, principem Germaniæ cum magno nostro incommodo avulsum, ægre molesteque ferre. Quis enim illo charior tibi? Quem is dilexit te magis? Cui majora præstitit, vel observantiæ, vel charitatis officia? Quem tu æque atque illum complexus es? Ut mihi & is beatus, qui talem virum observavit, & tu felicissimus videaris, qui cum sanctissimo homine & eruditissimo magistro tam arctam conjunctionem habere voluisti. Veruntamen si te absentem fortè non tam graviter ipsius mors perculsit, quam nos jam pridem nostrasque cogitationes afflixit: si quem eodem modo reliqui, quorum oculi abfuerunt, tardiores ad luctum sint: ferendum id quidem in eo est, quod nihil à communi sensu & more alienum accidit. Acrius enim ferire solent, quæ aspectu, quam quæ auribus sentiuntur. Et ipse oculorum dolor stimulos habet vehementiores, cum ad communem luctum major aliqua necessitudo accesserit.

Nos eum lugemus amissum, cujus eruditissima voce frui, quem adire, quem alloqui, quocum etiam conjunctissimè vivere solebamus: vos ereptum doletis, quem non ita sæpe audire, non oculis aspicere, non convenire poteratis: à cujus vos sanctissimo convictu, cum locorum intervallum sejunxerat, tum vita civili procuratione districta avocaverat. Quanquam sit par, vel si vultis major in eum vester amor, dummodo hoc concedatis, causas amoris nos habere & justiores & uberiores. Qui certe cum in eum incredibilis esset susceptus ex ipsius charitate erga nos, ex eoque cum utilitas ad nos pervenerat, ad eum labor & sollicitudo redierat: optimo jure ingrati haberemur, si aut ejus mortem non lugeremus, quæ orbitatem nobis attulit, aut vitam literis non exornaremus qui nostra causa vitam amisit. Dicam enim verè quod res postulat. Nos Bucero vitam ademimus, cum eas nostra causa vigilas suscepit, quibus afflictæ ipsius vires confiderunt. Itaque ad nos præcipuè cum nostrum casum lugendi, tum illius virtutem laudandi officium pertinet. Quod tamen ab omnibus jam factum est, quibus ipsius virtus & doctrina chara fuit, tamen eorum maxima pars, voce id magis & fronte, quam scripto declararunt. Ego autem quæ mihi de ipsius divina virtute cogitanti in mentem venerant, ea neque pro ejus erga me benevolentia reticere potui, neque pro mea in te observantia non ad te perferre. Sed id quo facilius fiat, & ut in toto hoc tempore quo nobiscum fuit, omnium ipsius præclarorum & factorum & institutorum ratio constet, atque omnes intelligant, qua fide, quo studio, quibus laboribus in hac quasi perpetua sui muneris vigilia, versatus sit, & ut ipse quoque distributis temporibus, notatis generibus, singula persequi et commemorare queam: Complectar primum hujus nostræ molestiæ principium, (non quod id te latere existimem, sed ut intelligas non solere nos excellentium hominum oblivisci) deinde progressionem, in qua & offensiones valetudinis & reditus sæpe varii: vulnus etiam ipsum attingam quo maximus nobis inustus dolor, et summum allatum desiderium est: et causas intexam, cur necesse fuit in tali nos mœrore esse.

Morbus Bucerii.

*Diligentia &
studium in mor-
bo.*

*Quo primū
tempore coepit
prælegere.*

*Ejus auctoritas
in docendo.*

Quæ cum omnia audieris, nec me ut spero reprehendes, qui luctum nostrum mandarim literis: & omnes nos quod ita luxerimus, pio amicorum officio perfunctos judicabis. Ergo initium nobis hujus luctus præbuit is annus, quo Londino discedens Cantabrigiam rediit. Secum enim Londino morbum extulerat, qui in ipso itinere ingravescebat, cum se, nulla interposita medicina, multorum dierum consuetudine corroborasset, graviter eum afflixit, & plures uno tempore corporis partes obsedit. Aderat frequens intestinorum dolor, pungebat calculus, afflictabat eum stomachus, vitioso fastidio cibos respiciens, tum alvi tanta siccitas, ut quamquam ventriculus crudis humoribus oppletus, summopere frigeret, tamen ibi gravissimo ardore ureretur. Fons omnium malorum caput ita colliquefactum, ut rivos à se humorum dimitteret, qui cum per reliquas partes corporis, tum musculos etiam serpentes, magnopere vires enervaverant. Jacuit ita toto corpore oppressus aliquot menses, cum interea nullum propè tempus passus est sibi vacuum esse à studiis, semper aliquid aut scribens, aut legens, aut secum ipse meditans, aut alios erudiens. In quo genere tanta flagrabat erga omnes charitate, ut cum publice se ostendere, & fontes ingenii patefacere propter valetudinem non possit, domi tamen suæ quasi scholam quandam aperiret. Quò cum multi boni viri confluerent, perfecit, ut eos non solum occupatis temporibus se audiendo occupatos teneret, verum etiam illa solenni ludorum festiuitate, quibus homines gratulandum nato Christo existimant, graviter & severe levissimum morem reprehendendo, ab otio & ludis domum ad se sevocaret. Nondum ejus divina vox è domesticis parietibus dimanaverat, non virtus, non doctrina majori quasi Theatro proposita erat: Sed jam tum omnis integritatis & scientiæ officinam domi instruens, futuræ cum diligentia tum etiam copiae ac varietatis certissimum signum dedit: eaque cum non amplissima viderentur privatis parietibus tecta, tamen domo & è paucorum coetu in lucem & frequentiam educta, omnem omnium opinionem ipsa specie & novitate & genere interpretandi docendique accuratissimo facile superabant. Nam cum hac domestica laude multorum animos incredibili audiendi studio ad se convertisset, & ad quintum Id. Januar, nondum recuperata valetudine, nec confirmatis viribus processisset in publicum: dici non potest, quo concursu, qua frequentia summorum, mediocrium, infimorum, ipsius conspectus celebrabatur: quanta cum expectatione exorsus: quam attentè auditus sit: quam brevi tempore plurimorum mentes occupaverat: qua fide, quo studio, qua auctoritate docuit. Nemo tam improbus est repertus, qui si minus sua vellet, tamen omnium causa putaret tam sanctum hominem, tanta pietate & doctrina præditum, authorem nostris studiis & adiutorem fuisse datum. Idque ab universis non opinione tacita, sed perspicua admiratione declarari videbatur. Sic enim ejus non mens solum, verum etiam nutus observabatur, ut unus existimaretur, qui voce præire, sententia moderari, auctoritate imperare reliquis deberet. Quid enim? parumne auctoritatis in eo fuit, cujus vox quasi sacrosancta habebatur? à quo quicquid exhibat id ratum confirmatumque videbatur? aut ulla potest esse auctoritas, nisi cum alicui ipsius probitatis et doctrinæ causa fides adhibetur? aut non huic tantum tributum fidei, ut solus propè multis annis ex-

titerit,

titerit, cui de omnibus rebus cum maxima laude sit assensum? Habuit divi-
 nus vir, sicuti te meminisse arbitror, cum permultas excellentium virtutum
 expressas imagines, tum ab his doctrinæ & literarum fontibus profluxerat,
 ut si tam bonus vir non fuisset, quam illum fuisse omnes gaudemus, tamen
 vel hac commendatione studii, ad summam pervenire existimationem potuisset.
 Sed ita omni integritatis laude cumulatus fuit, atque ita propria qua-
 dam tectus innocentia sua, ut cum in vita quod reprehenderetur nemo pos-
 set notare, præceptionibus ejus non obtemperare turpe putaretur. His
 nonnullum momentum addidit senilis prudentia, & ex omni parte communi-
 tum ingenium, usus etiam plurimarum & maximarum rerum, qui cum om-
 ni ætati prudentiam affert, tum verò senectuti ornamentum adjungit. In
 hoc noster quantum effecerat, declaravit studium florentissimæ civitatis Ar-
 gentoratenfis, à qua ita dignissimus est judicatus Ecclesiæ procuratore propter
 scientiam, ut idem habitus sit dignissimus senatu propter prudentiam.
 Hæc autem in illo omnia vultu, oculis, voce, magis eminentia. Etsi enim
 per se ista auctoritatem non faciunt, cum illis tamen quæ dixi, afferunt ali-
 quid dignitatis. Vox igitur grandis & canora cum orationis forma congru-
 ens, quæ plenis & sonantibus verbis constabat: is oculorum obtutus, ea
 frontis & proreectio & contractio, ut quam alta mente præditus esset, facile
 appareret. Non me præterit residere aliquando in vultu mendacium, &
 oculis fingi probitatis significationem solere: Sed hominum non improborum
 ingenia, non fallacibus signis suarum effigiem cogitationum in vultu repræ-
 sentant. Quibus igitur è rebus universis autoritas comparatur, eas ejus-
 modi in se habuit, ut si acervatim in eo non coiissent, tamen singulæ per se
 satis ad permovendum momenti habere viderentur. Sed parum profuisset in
 docendo autoritas, nisi liberior quædam admonendi objurgandique ratio
 accessisset. Quam licet facete in Gorgia irridet Socrates, tamen in his
 perditissimis temporibus, tam multorum socordia & mollitie nisi adhibea-
 tur, nec in vita integritas, nec in studiis constantia reperiri poterit. Hac
 ille medicina usus in sanandis nostris moribus, (sed neque tam immoderatè
 ut *ῥεασαυόμενοι* sophistæ, neque tam lentè & frigide quam solent nostri
πρόσκειται) primum amicos ipsorum pudore, deinde inimicos & reluctantes,
 cum sanctissimæ vitæ exemplo, tum severiore objurgatione in officio contine-
 bat. Ad quod si hoc quoque adjungerem, quam frequenter in ipsa occupa-
 tione obeundi muneris sui omnium mentes & studia inflammavit, posito ante
 oculos cum gravi querela Germaniæ casu, commemoratis cladibus, quibus
 Ecclesia vastata, literæque deletæ sunt, rem nimis pervulgatam attingerem,
 et modum fortasse Epistolæ tam multa prosequendo egrederer. Quare si de
 diligentia pauca annotavero, satis videbor dedisse significationis, quantum
 damni ipsius morte percepimus. In quo illud mihi primum difficultatis ob-
 jicitur dubitanti, utrum magis ornandus sit, quod ipse semper occupatus esse
 voluit, an quod alios ociosos esse non permisit. Utraque laus præclara, &
 habuit utraque plurimas commoditates. Nam si utile fuit à tali magistro
 erudiri, certè etiam optandum fuit, ut id quam creberrimè fieret: & si
 quicquid excellit, eo magis eminet, quo sæpius usurpetur: hujus profecto
 diligentia qui præclarissimarum rerum notitiam in aures nostras inculcabat,

*Doctrina excel-
lens.*

Integritas vitæ.

*Senilis pruden-
tia.*

Prudentia.

Vox. Vultus.

*Ejus in notan-
dis hominum
moribus
πρόφικα.*

Diligentia

*Optum Angli-
cum.*

*Secundus Bucci
morbus.*

*Reditus ad va-
letudinem.*

cujus opera & assiduitate multarum difficultatum molestiæ removebantur, quæ satis magnæ laudes reperiri possunt. Quo die schola, si liceret, quo templum ipsius voce caruit? Quando non multo amplius quam lege ei præscriptum fuit, præstitit? Nos si quæ detur à studiis intermissio, quam libenter amplectimur? Is nec relaxationes ferebat, & in repetendo, moras graviter reprehendebat. Memini aliquando mihi eum referre, cum ex te diceret audivisse, si nihil agendo doctrina comparari posset, præstantissimos in omni literarum genere futuros Anglos. Quam vocem is quoque recte ut mihi videbatur, nostrorum hominum ingenia & mores animadvertens, usurpare solebat. Et cum tuam in eo prudentiam ac virtutem collaudans, qui notato vitio, à tuis id moribus quam longissimè abesse voluisti, tum ipse hoc in nobis delicatum fastidium non ferens, licet peregrinus & afflicta valetudine, tamen nec novitatis offensionem pertimescens, nec suarum virium rationem habens, & verbis acriter reprehendere, & exemplo accusare nunquam destitit. Felicissimus quidem in eo, quod omnes ejus conatus, facta, consilia, cum per se fuerunt salutaria, tum præclaros semper exitus habuerunt. Quis enim eo hortante adeò dissolutus extitit, qui se ad severiorem morem non reciperet? Cujus ille aures fabellis assuefactas & nugis, non ad graviora *decepta* traduxit? Quem ludis, spectaculis, voluptatibus dediturum cognovit, cui non illo oculo suo gravissimo, terrorem incussit? Itaque dici non potest, quam celeriter hominum studia commoverat, & ab otio ad negotium, à ludis ad libros, à domesticis latebris ad publicas disceptationes pertraxerat. Sed hujus divinæ charitatis & studii non diuturnum tempus fuit. Siquidem triginta ferè dies, non amplius, in hoc curriculo versatus erat, cum ecce tibi subito sive quod affectæ valetudini non pepercit, sive quod plus laboris sumpsit, quam ferre potuit, in eundem paucis diebus morbum relabitur, è quo se paululum recreaverat. Sed quemadmodum ad eundem scopulum bis allisa navis, gravius secundo quam primo ictu periclitatur: ita is antequam è superiore valetudinis naufragio se planè collegisset, ad idem saxum rejectus, majore periculo ac duriori conditione cum redintegrato morbo conflixit. Nam primus morbus quamvis satis pænæ sumpsit de sanctissimo homine, qui omni morbo vacare debebat, tamen neque tam crudelis fuit, ut penitus affligeret, neque tam perpetuus, ut nullum respirandi locum daret. Hic vero tetrior quam Phalaris, qui uno impetu totum corpus obruebat doloribus, sic autem assiduus, ut semper premeret, & cum aliquid faciendi tum colloquendi etiam potestatem eriperet; hunc sedatè, ut omnia, tulit. Veruntamen angebatur impediri voluntatem suam nostris studiis commodandi. Quorum tanto desiderio flagrabat, ut tam molestem esse morbi cruciatum diceret, quam quod eo cogeretur, nihil agendo contabescere. Ex quo illa ejusdem crebra vox clarissimo viro digna, qua se optavit aut celeriter emori, aut utilem Ecclesiæ fieri. Sed quod postremo loco voluit, id ei primum accidit. Quoniam ex hoc quoque morbo gravi & diuturno cum cœpisset paululum ad se redire, unà cum vere aliquam quasi valetudinem recuperavit: tamen ejusmodi, qualis ex tanto naufragio vix sane expetenda, vel diuturna fore videretur. Sed ut nautæ quamvis portum non conspiciant, tamen sedata tempestate in spem salutis veniunt: ita is sub-

lata

lata morbi gravissima vi, benè de reliquo sperare & integram sibi polliceri valetudinem coepit. Veruntamen in eadem serè parte peccavit, qua hi de quibus dixi, nautæ. Etenim ut illorum animi procellis franguntur, serenitate negligentes fiunt: ita is represso morbo, quasi neglexit valetudinem, & totam curam ac cogitationem defixit in eo, ut sui quam simillimus, id est occupatissimus esse videretur. Et quidem certe constat nunquam illum esse visum magis occupatum, quam illa ætate fuit. Cujus in ipso ardore (ut cætera non attingam) cum magna nostra Comititia haberentur, & omnes eum privatim amici, publica voce magistratus, universo consensu cuncti ad solennes disputationes, non præsentia tantum sua, verum etiam opera, studio, & professione honestandas deposcerent: concessum est ei privilegium totius Academiæ maximo plausu (id quod ante cum nemini) ut absque ullo publico ritu & usitata ceremonia, quoniam id postularat, inauguraretur. In eis autem ita se gessit, ut cum primo comitiorum die ipse responderet, secundo disputaret in maximis & gravissimis controversiis, nihil relinqueret, quod cujusquam animum posset aliqua dubitatione retardare. Sed ut in pervulgatis artificiis solet esse inter se artificum contentio, & peritissimo atque optimo plerumque invidetur: ita doctissimi viri laus in aliquo invidiosorum numero effugere reprehensionem non potuit. Fatale hoc nescio quid est, ut Virtutis comes Invidia sit, & præstans atque egregia doctrina semper habeat obtrectatorem. Auxit in hunc invidiam novitas, quæ multis sæpè claris hominibus obsuit, huic autem obsuisset nunquam, nisi ejusmodi fuissent quibuscum differebat, qui omnia docere, nihil discere didicissent. Itaque tametsi exaudita fuit ab omnibus summa cum admiratione divini hominis vox & oratio, tantamque ex eo sermone etiam inimicorum judicio laudem adeptus erat, ut nihil unquam in nostra schola præclarius esse factum constaret, sparsæ sunt tamen in rus malevolorum calumniæ, & sacrificulorum aures istiusmodi oculis oppletæ, quibus de nostri Buceris fama & ingenii & doctrinæ permultum detrahebatur: omnis vero laus in eam partem conferretur, ut Jungus quocum ei certamen fuit, obruisse eum acumine suo, & copiosissimis disputationibus, ac maxima scientia fregisse diceretur. Qui rumor ita hunc non movit, ut aliquando in multis causis iratior: ita Jungum incendit, ut nunquam in ulla elatior esse videretur. Cujus rei latis magnum nobis judicium præbuit, cum (priusquam Oxonia Buceris nostrer rediret, quo visendi Petri Martyris causa profectus erat commotus scilicet nonnulla gloriola & prædicatione suorum fratrum, interpretandi sibi docendique munus assumeret: in quo non fuit contentus quæ videbantur asserre, famam quoque Buceris lædere voluit, & maxima corona idem in sanctissimum virum convicium effundere, quod vulgo per sacrificulorum ora jactari audierat. Hic homo lenissimus & patientissimi stomachi, licet omnium contumelias & jurgia multos annos ferre didicisset, tamen ægrè tulit ab inimico doctrinam suam in invidiam vocari. Nam cætera ad ea assuescitus sic perpetuo ferebat, ut vita potius quàm oratione refellenda existimaret. In literis siquid reprehenderetur, id sibi quovis modo palam præstandum arbitraretur. Quapropter & apud nos multa publicè cum assensione omnium bonorum, & de eadem re privatim ad nos. Sed tuo maxime adventu, utri-

Æstiva academia comitia.

Bucerus sine cerimonia cooptatus in numerum doctorum Theologiae.

Jungus.

Petrus Martyr.

*Comparatio
Fungi & Buce-
ri.*

*Liber Bucerii
contra assertio-
nem Fungi.*

*Adversariorum
maximum vi-
um.*

*Stephanus Gar-
dinerus quon-
dam Wint.
Episcop.*

usque hominis ingenium perspectum fuit. Nam cum ambo coram te sistentur, & alterius summa gravitas, singularis prudentia, excellens in omni genere doctrinæ probaretur: alterius cachinni & puerilis sermo vehementer tibi displicerent: ita uterque à te discessit, ut noster Bucerus honorifice tractatus, Jungus ignominia notatus videretur. Quod quamvis ei accidisse ipsius causa nollem, præsertim cum & ingenio & lingua valeat, & multa commode faciat: tamen sic omnes existimabant eam pœnam homini fastidiosè arroganti debitam fuisse. Sed quam tu pro summa humanitate tua, & illa qua omnibus præstas, moderatione animi non inflixisses, nisi & is se nimium pueriliter gessisset, & tuæ lædi præstantissimi viri famam ac nomen moleste tulisses. Itaque sapientiæ fuit, quòd tantum crimen non es passus supplicio carere: moderationis, quod diuturnum esse nolebis: humanitatis, quod quaecunque fuit, id te invitum statuere videbamus: ut si nunc, quod nonnulli criminantur, durius cum eo agatur, id sibi sua temeritate accivisse, non vos vestra severitate imposuisse putandum sit. Sed redeo ad nostrum, qui præclarissimis jactis fundamentis ejus controversiæ, & omnibus quæ in eam pertinerent conquisitis rationibus, ita uno libro sententiam suam complexus est, ut vestro judicio, quibus statuendi potestas fuit nihil plenius perfectiusque dici aut scribi videretur. Quapropter cum minimè ferendum putaretis à sedato docendi munere hominem moderatissimum ad jurgia & lites avocari, repressa adversarii contentione, reliquum ei tempus liberum & vacuum ad cætera studia reliquistis. In quo pergratum ei fecistis, homini cum ab omni litigioso congressu alienissimo, tum in ipso ardore adversariorum & disputationis æstu, sedatissimo. Quæ res eo majorem illi laudem afferebat, quo in meliori causa justius commoveri incendique iracundia poterat: eo fœdiorum maculam inussit adversariis, quo in rebus sæpè leviculis, aliquando etiam apertissimè falsis vociferari, & clamores profundere impudentissimè consueverunt. Sed hunc morem hic noster non convitiis incessans, sed verbis deplorans, à se quam longissimè removerat, & ut ab omni liberorum colloquio ac Christianorum disputationibus abessent, magnoperè & frequenter optare solebat. Siquidem hanc unam dicebat præcipuam pestem adversariorum animos & studia occupare, quæ usque eo sensus omnes verborum temeritate obrueret, & mentis ac rationis lumen offunderet, ut cum in profundissimis erroribus demersi jacerent, tamen severitatem manibus tenere, & in sinu conditam habere arbitrarentur. Verissime quidem ut mihi videtur, senties, cum ad perspicendum quid in quaque re verum sit, nihil pacato tranquilloque animo accommodatius, nihil irato & incenso magis adversarium esse queat. Nam ex eo fit, ut dum adversarii cum clamore & impetu & convitio, sæpè etiam ferro, flamma, cruce, veterem ut ajunt, possessionem & majorum jus tueri ac retinere volunt, ardore animorum & præcipiti quodam studio ad inanitatem & inscitiam devolvantur, sæpè etiam turpitudinem Christiano homine indignam. Multa solebat noster Bucerus hujus rei exempla proferre. Sed ego ex omnibus unum attingam, quod et propter rei ipsius novitatem, et ejus quem nominabat auctoritatem, mirabile videatur necesse est. Cujus enim iracundiæ est, sic disputando efferverescere, ut prius in manibus, quam in vultu perturbationis notæ

notæ deprehendantur? Aut quem tu hominem existimes, qui cum amplissimi muneris procuracionem sustineat, & regiæ Majestatis legatus ad publicum totius penè Europæ conventum consiliumque mittatur, non animi moderationem, sapientis consilii gubernatricem, sed alterius partis odio inflammata contentionem afferat. Hunc ego nominarem, nisi ita omnibus esset notus, ut nullus ferè nunc sermo in circulis versetur, nisi quomodo ille se gesserit & gerat. Sed retulit mihi noster Bucerus, cum in Ratisponensi concilio, quo is mandato Regio profectus erat, permulta à gravissimis viris sapientissimè agitata & acutissime disputata essent, hunc præ cæteris omnibus (tametsi ad eum conventum aliquot præterea satis graves inimicitias secum attulissent) sic furia quadam percitum fuisse, ut mente vix consisteret. Sic autem secum & cum Alefio rixari, atque ita convitio incallescere, ut in dextra ejus manu, inter pollicem et indicem, id quod Bucerus in nemine se dixit unquam animadvertisse, vena quædam intumescens, tam celeri & perspicuo motu palpitaret, ut omnes qui illum aspexerant, ad pugnandum quam ad disputandum, ad arma quam ad consilium paratiorem venisse dicerent. Quod si idem semota iracundia, vel ipse per se considerare, vel ab aliis audire voluisset, quid inter *παρρησία* & *βασίλειον* interesset, nam de his sermo fuit, neque tum ulla extitisset inter eos acris concertatio & convitiolum, quibus postea sanctissimum hominem concidit, occasio fuisset sublata. De quibus nihil dicam, nisi me magnoperè dubitare, utrum Bucerus sanctior, moderator, patientior fuerit, qui tot falsis criminibus commotus non est, an ille impudentior, qui non est veritus in totius orbis oculis manifestissimum mendacium defigere. Nam profecto si unquam nostris temporibus in ullo continentia fuit, in Bucero fuit, quem is libidinosum senem in convitatore libello vocat, nos temperantissimum & moderatissimum hominem, sanctissimum virum cognovimus, cujusque vitam cum contemplaremur, doctrinam virtutis assequi, verba cum audiremus, veritatis vocem in auribus nostris insonantem percipere solebamus. Quo utinam nobis licuisset diutius perfrui. Non verendum sanè fuisset, ne pro temperantia voluptates, pro mansuetudine jurgia, pro moderatis moribus, iratos & truculentos animos abstulissimus. Sed nunc siue nostro, siue suo sublatus vitio est, quod vel nos ad imitandum tardiores eramus, vel is ad docendum laboriosior & promptior, revocare certè non possumus: pro virtute tamen ejus singulari optare licet, ut aliquid à studiis temporis sejunxisset, atque ad vires & valetudinem contulisset. Quod si voluisset facere, neque illum tam inopinata mors, nec nos tam inexpectatus dolor attigisset.

Portentum.

*Immoderatus
Buceri labor in
studiis.*

Sed hoc semper in summi viri laudibus vitium fuit, quod se immoderatus maluit laboribus frangere, quàm ullum momentum perdendo, suæ salutis & nostræ utilitati consulere. Nam quid commemorem hujus prætergressæ hyemis labores? Quid nocturnas vigilias? Quid matutinas excubias? Quid perpetuas commentationes? Cum uno tempore pluribus operibus satisfacere vellet, cum idem & publicè nos doceret, & domi regnum Christi literis mandaret. Qui liber si cætera non essent quod ejus a nobis discessu multa desideret, satis causæ habere debet, cur graviter mœreamus. Continebat enim absolutissimam & perfectissimam totius Christianæ doctrinæ effigiem,

*Liber Buceri de
regno Christi.*

non

non coloribus expressam, sed lineamentis informatam, sed qui pulcherrima specie prodiiisset, si ejus migratio conatum non impedivisset. Universum de omnibus rebus proposuerat sibi erudire hominum cœtum, & in totum orbem divulgare doctrinam judicii & opinionis suæ: quod etiam antè provocatus aliorum calumniis fecerat; neque apud nos destitit, licet afflicta valetudine, fractisque viribus idem usque ad extremum spiritum facere. Quando enim illum vel ingravescens senectus, vel temporum difficultas, vel obtrectatorum convitia, vel debilitas, vel morbus retardare ac reprimere potuerunt, quo minus omnes vias quibus Ecclesiæ orbitati succurri posset, experiretur. Quis illum adivit unquam, qui otiosum offendit? Quis convenit, qui non melior vir discessit? Ipsa prandia & cœnæ sanctissimis colloquiis, eruditissimis disputationibus sermonibusque refertæ. In hac ille constantia & perpetuitate studii, cum adversante valetudine perseveraret, cumque nec amicorum consiliis, nec fidissimæ conjugis crebræ hortationi parere vellet, & homo occupatissima mente atque ardore incredibili perpetuo aliquid agendi

*Tertius morbus
qui finem vite
attulit.*

valetudinem contemneret, cui nostram utilitatem semper anteposuit. Idibus Februar. in eum morbum incidit, qui mortem quam secum annum jam amplius circumtulera, paucis post diebus attulit: & quæ aliquot post annis maturiore ætate obrepisset, nisi in operibus nimium festinans & properans, antè in medio spacio defatigatus corruisset, quam cursum sibi propositum conficere potuisset. Grave nobis omnibus spectaculum, domesticis vero suis etiam luctuosum, cum summa totius corporis debilitate, enervatis membris, afflicto ventriculo, ita perpetuo singultu cruciaretur, ut ægrè cujusquam congressum colloquiumque ferret. Non quod vel de humanitate erga nos, vel pietate erga omnes aliquid esset diminutum, sed sensit præclarus vir & omni sæculorum memoria dignus sensit extremum sibi diem imminere. Itaque non jam cum aliis, quos omnes scientia vincebat, sed secum ipse loqui ac meditari cœpit. Memini cum M. Joannes Bradfordus sanctus adolescens & huic nostro charissimus, singulari quodam commemorationis genere usus esset, & Christi servatoris ac domini nostri promissa explicaret, hortareturque ut qui vir esset cogitaret, quid docuisset, quæ semper constantia, quæ fide, quæ pietate usus esset, & ut tum præcipue cum maxime urgeretur, totam mentem, cogitationem, curam in Deum conjiceret, esse unum qui nobis nostra peccata præstitit, qui à tenebris ad lucem, à desperatione ad spem, à morte ad vitam revocarit: memini inquam paulo commotiorem esse factum, & ut videbatur iracundius respondere, se nolle mentem ab ea cogitatione in qua esset, cujusquam sermone vel cohortatione distrahi: observari oculis Christum Crucifixum, habitare Deum in corde, nihil meditari nisi cœlum, nisi celerem ab hoc corpore discessionem. Idque tum multo magis confirmavit, cum medicorum hortatu jussus cibum capere, negavit se id facturum, quod aliud vitæ genus meditaretur. Sed cum illi instarent, ut cogitaret non sibi se, sed multorum utilitati esse natum: geramus igitur morem inquit. Ita summus & sanctissimus vir cum se intueretur, mori maluit quam vivere, quod eam quam expectabat, quam qua fruebatur vitam, beatiorum cognosceret: ad nos cum respiceret, vitam poscebat, motus scilicet incredibili charitate, quæ omnes sanctos & Christi Ecclesiam complectebatur.

*Taciturnitas in
morbo qualis.
Bradfordus.*

*Vita hujus con-
tempio.*

*Charitas erga
Ecclesiam
Christi.*

Quoties

Quoties ego illum audiui deplorantem Germaniæ vastitatem, idque gravissimis verbis, cum cælum contemplans, à Deo. Opt. Max. precaretur, ut & suæ gentis cum misericordia caperet, & non pateretur Angliam in ea vitia dilabi, quæ jampridem Germaniæ cladem attulissent. Vereri se quod in tanto ardore multorum cognoscendi Dei & restaurandæ Ecclesiæ cum disciplina deesset, qua improbi castigarentur, & ordo in ministerio retineretur, non posse diu bonos eorum conatus progredi. Hæc ille sæpe quidem, sed tum vehementissime, cum extremo halitu Ecclesiam hanc nostram quasi filiam complexus pius pater, Regiæ Majestati atque omnibus bonis commendavit, optavitque nobis audientibus, ut quæ ad Regiam Majestatem de disciplina Ecclesiæ scripserat, locum et sedem in hoc florentissimo regno, & sine controversia Dei domicilio, reperirent. Sperare se si id foret, nullam huic Reip. calamitatem, nullam deformitatem evenire posse: & timere ni foret, ne non tam paucorum studio restaurandæ Ecclesiæ Deus placari, quam multorum improbitate et luxuria irritari velit. Atque hæc ejus charitas erga universos. Suæ constantiæ testes edidit breves sententias, quas ut commodum ei videbatur, ad amicorum mentes confirmandas, & bona piaque de se opinione imbuendas, proferebat. Veluti cum Bradfordus, de quo antea mentionem feci, concionatum iret, seque dixit velle in precibus ejus meminisse, collachrymans: Ne inquit, abjicias me domine in tempore senectutis meæ, cum defecerit virtus mea: tum addidit, Castiget fortiter, abjiciet autem nunquam, nunquam abjiciet. Raro quidem ille loquebatur, quod tota mente in Deum defixus erat, ægrè etiam patiebatur alterius vocem: attamen ne tacendo stuporem nobis afferret, aliquando paucissimis verbis, sed suavissimis & plenissimis consolationis, utebatur. Quemadmodum cum admoneretur, ut se armaret contra periculosissimum tempus, & contra diaboli impetum obfirmaret, qui tum maximam ei conaretur molestiam exhibere: Nihil habeo, inquit, cum diabolo commune: in Christo solummodo sum. Et, Absit, absit, ut nunc consolationes dulcissimas non experirer. Iam illud mihi prætermittendum non videtur, quod medicis ac reliquis ejus amicis metuentibus, ne deficiente luna, vires quoque ipsum deficerent, & morbi vi opprimeretur: cum postridie paululum recreatus videretur esse vegetior, atque ad eum pro suo more venisset Bradfordus, & medicorum timorem, sollicitudinem amicorum, ex eo lunæ defectu ac cæli perturbatione explicasset, porrexisset dicitur tres digitos, & oculis in illud sempiternum cælum elatis: Ille, ille inquit, regit & moderatur omnia.

*Liber Bucer
de disciplina
Ecclesiæ.*

Lunæ defectus.

Qua autem patientia, qua magnitudine animi fuit, cum continuis acerrimisque doloribus ureretur, omnes qui verum fateri volunt, commemorare possunt: nos qui cum eo magis assidui eramus, tale mansuetudinis & tolerantiae spectaculum perpetuum vidimus, quale ut crebro videamus optandum est, et verendum ne unquam posthac simile visuri sumus. Nullum auditum fuit ejus lachrymabile verbum, nulla querela valetudinis, nulla vox significatrix doloris. Ita constanter et moderatè perpetui cruciatus immanitatem pertulit. Vitæ simillima mors, quam si noris, quomodo sit mortuus nescire non potes. Timidè mori nequit, qui viriliter ægrotat: nec in-

*Patientia in
morbo.*

Actus.

vitus

virtus discedit, qui abesse cupit: nec cui mors optabilis est, ei vita potest
 esse suavis. Sic vixit, ut nemo melius: ita est mortuus, ut nemo beatius:
 sic ægrotavit, ut nemo dolentem videret: sic demigravit, ut nemo morien-
 tem cerneret. Dignissimus tali & vita & morte, quarum altera glorioso-
 rum laborum plena, altera omni sensu vacua fuit. Etenim sic vitam cum
 morte commutavit, ut ipse sua sponte quasi efflare animam, non mortis vio-
 lentia extortam, dimittere videretur. Vulnus attigi quod fecit dolorem,
 sed ita ut causas quoque possis videre cur fecerit. Nunc de luctu dicam, in
 quo si nos soli fuimus ferendum, sin cum multis, lætandum etiam præstantis-
 simi viri funus à multis esse deploratum. Sed quomodo, qua frequentia,
 quo genere, à quibus id quoque dicendum videtur. Primum qui potuit a-
 besse mœror ab ejus funere, cum quo exquisitissima doctrina in tumultum illata
 est? aut quomodo deesse sepulturæ honor, in cujus laudem omnes erant
 honores effundendi? Semper hoc usitatum apud omnes gentes, ut in clario-
 rum virorum funeribus omnis celebritas quæreretur: adessent amici qui ex-
 equiis darent operam: convocarentur vicini, qui amicorum studium adju-
 varent: cives evocarentur, ut frequentia & comitatu funus cohonestarent: sed
 & singularis & jure tributa esset. In hujus divini hominis sepultura tantus
 est concursus omnium factus, tanta frequentia stipatum funus, is comitatus
 omnium generum, ætatis, ordinis, ut vicini non accersiti, sed sua sponte
 parati: cives non aliena voce evocati, sed per se effusi: honores non quæ-
 siti, sed allati, non flagitati, sed condonati esse viderentur. Neque tamen
 defuit amicorum voluntas, & Magistratuum diligentia, ut amplissimus vir
 amplissimè supremo die suo efferretur. Siquidem à Procancellario manda-
 tum, à præconibus edictum, ut omnia Collegia adessent, in funere eum ho-
 norem mortuo tributuri, qui esset tantæ præstantiæ & virtutis memoria
 dignus: ut quoniam is semper nostram utilitatem pluris fecisset quam valeru-
 dinem suam, & plurimis maximisque ornamentis Academiam nostram affe-
 cisset, hac una in re, cum in alia non possent, quam maximæ ei gratiæ ha-
 berentur. Hoc ita gratum omnibus fuit, ut tamen non inexpectatum neque
 novum. Ut autem esset ea celebritas quæ deceret, primum diem sepultu-
 ræ selegerunt, quo maximè populus vacaret: deinde locum ejusmodi, qui
 & frequentia celeberrimus esset, & ipsa specie atque forma nostrorum tem-
 plorum augustissimus: horam & à reliquis negotiis vacuam, & huic functi-
 oni accommodatam. Eam cum instare campana significaret, ita subito cun-
 ctæ se familiæ ejecerunt, tantaque concursatio fuit muliercularum & pue-
 rorum, tam frequens virorum coetus, ut ornata illa via quæ est ab ejus domo
 usque ad templum Mariæ, quo funus ducebatur, omnibus ex partibus ob-
 sita oppletaque teneretur: tanta autem singulorum admiratio fuit, cum
 propter exquisitos in ejus funere honores, tum propter incredibilem oppi-
 danorum frequentiam, uno in loco, uno tempore collectam, ut & noster
 luctus augeretur, quorum calamitatis tot essent spectatores, & illi miseri-
 cordia commoverentur, quod eam lugendi causam haberemus. Inde vero
 perpetuum per agmen funus ad templum diductum est, cum quo tanta est
 ingressa multitudo, tanto concursu & jactatione, ut celerrime universon
 compleretur,

*Celebritas in
 funere.*

*Omnium erga
 Eucerum mortuum
 benevolentia.*

compleretur, maximaque pars coacta sit in ipso vestibulo & aditu templi consistere: ita ut ipse populus quasi valvarum loco ad excludendum introeuntes oppositus esse videretur. Hic quasi laudis prænuncii valvis ipsis affixi versus, & numero & varietate & elegantia conspiciendi. Horum numerosam prædicationem, posito funere, præclara oratione subsequutus est noster Haddonus, qua divini hominis desiderium sic refricabat, ut multorum lachrymas, per omnium ora peragentem mœstitiam cerneret. Eam quod melius ex ipsius scripto, quam ex meis literis cognosci potest, eisdem verbis quibus ad me aliquot dies post perscriptam misit, interposui.

Epitaphis.

D. Gualteri Haddoni oratio.

Multæ fortassis auribus, nulla potest major contra terrores mortis disciplina percipi, quam hoc ipso præsentē funere luctuosissimo quidem illo & ærumnosissimo, sed tamen ad communem naturæ nostræ fragilitatem ponderandam aptissimo. Charissimi patres & fratres, patrem nostrum & fratrem, excellentissimum doctorem D. M. Bucerum cognovistis vivum, intuemini mortuum, vidistis hominem, cadaver cernitis, audistis Theologum præstantissimum, truncum sine sensu contemplamini, vivus Magister erat ad vitam Bucerus, idem mortuus præceptor sit ad mortem: vivens & spirans assidue nos erudiebat ex Ecclesiarum et scholarum pulpitis Bucerus, nunc mortuus clamat ex pheretra, invocatur ex fasciis, quid clamat? quid docet? quod ferè nunquam meminisse possumus, cum tamen semper in animo inherere debeat: Exuendam hanc mortalem vitam, induendam immortalē: deponendum præsens et laboriosum tabernaculum, ut sumatur ad æternitatem perpurgatum corpus: Denique exeundum ex hoc sæculo, ut transferamur in aliud: migrandum ab hominibus, ut jungamur Deo. Quæ si nobis omnia debent omnibus funeribus occurrere, singularis animadversio in hoc divinissimo præceptore nostro M. Bucero esse debet. Deus enim naturam ejus omnibus doctrinarum luminibus & virtutum ita compleverat, ut unus nostra ætate dignissimus immortalitate videri posset: recidit tamen ad cineres, ut surgeret ad coronam, & corpore correpsit in terram, ut spiritu subvolaret in cælum. Nos igitur, nos fratres & vehementer quidem allaborare decet, ut excellentissimi præceptoris nostri vitam imitemur, mortem expectemus, subeamus labores, consecremur præmia, toleremus contumelias, ascendamus ad gloriam. His itineribus præceptor noster antegressus est, eisdem viis erit nobis subsequendum. Quæ in re certiore et cursum tenere possemus, utinam tempus & valetudo mea ferrent, ut hunc nobis eximium virum particulatim, & omnibus membris expingerem. Sed non licet. Semimortuus enim de mortuo loquor, de familiari familiaris, amicus de amicissimo. Quapropter et morbus diligentiam impedit, et familiaritas minuit auctoritatem, et amicitia vix aliquid cerni finit. Magnum enim et planè incredibilem præceptoris nostri morte dolorem accepi, neque

G. Haddoni oratio.

Buceri doctrina.

dubito quin omnes acceperitis, quibuscumque vera Dei religio & vitæ honestas curæ est. Non enim unus erat ex doctõribus plebeis, sed singularis ex omnibus Theologiæ principbus, non quem multi laudare, sed quem omnes admirari, non quem omnes amici expeterent, sed quem universi inimici reformidarent, non ad quosdam Christianos, sed ad totum Christum, non ad certos homines, sed omne humanum genus adjuvandum natus & procreatus. Multum videor dicere, tamen cum immensitatem ejus bonitatis & doctrinæ animo colligo, superat ejus doctrina meam orationem, virtus etiam cogitationem. Sed de vita non loquar, quam licet propius aspicere poteram, propter meam interiorem cum eo consuetudinem, tamen nimis mihi longum esset, & amicus frustra laudarem, quod nemo unquam ausus est inimicus reprehendere. De literis hoc unum summatim ponam: Quæ in aliis singula singulis, ea in uno pariter universa concidisse. Augustini fuit in illo acumen, Hieronymi linguarum varietas & doctrinæ, disciplina Cypriani, Ambrosii autoritas, Originis scientia, Chrysostomi in docendo perspicuitas. Bernardi integritas in vita: vel hæc in illis priscis Ecclesiarum heroibus uberiora si fuerint (uti fuisse confiteor) tamen particulas ex omnibus excellentissimas noster Bucerus tanto studio arripuit, tot ornamentis perpoluit, ut si non unus cum omnibus, tamen separatim cum singulis comparari possit: aut in illo augusto veterum choro si non præsideat, in hominibus nostri sæculi, omnibus ex partibus inter alios emineat. Sed infinitas ejus laudes oratione non sequar, ad quas pauci, aut ne pauci quidem pervenire possunt, imitationem ejus vitæ ac fidei nobis iterum atque iterum diligentissime commendo, ad quos omnes se quantum possunt, conformare debent. Quam ad rem si vita Buceri magnum momentum attulit, mors certè majus asferre debet, qui præsens & domesticus testis ante oculos jacet, præsentis, vitæ occidentis, & futuræ nascentis. Bucerus si solus testis est, ne curetis: si maximus contemnite. Sed prophetæ mortui sunt, & Apostoli magnis & immensis cœtibus, si multitudo spectatur, si dignitas Dominus noster Jesus de gloria divina se ipse depressit, ut non solum mortem, sed eam infamem & tetram oppeteret, ut primum communis mortis, deinde etiam æternæ vitæ in illo exemplum cerneremus. Primus igitur ad Christum respectus est, quem Paulus primitias mortuorum vocat, quoniam primus viam ex morte ad vitam nobis communivit. Secundus ad Apostolorum & martyrum catervas, quos Dominus noster Jesus Christus ex horum corporum gurgustis, ad æternam perpetuæ fœlicitatis domum iisdem itineribus evocavit. Tertius in hoc ipso defigatur Doctor Martinus Bucerus, quem ad Apostolorum ordinem aggregare possumus. Cum enim illorum in vita fidem & doctrinam sequutus sit, non dubito, quin gloriam in morte sit assequutus. His igitur exemplis ita nos ipsos instruamus, & tam altè mentes nostras exaggeremus, semper ut sursum sint: tum enim fidentibus animis, cum opus erit, ad mortem gradiemur, & ad illam hæreditatem perveniemus, quam Deus communis noster clementissimus pater, propter Jesum Christum omnibus reservat, qui sinceris moribus et vera fide ad illum confugiant.

Hæc cum ille depressa ac lamentabili voce & vultu tristiore dixisset, mirifica

rifica *συμπλοκή* omnium animos occupaverat. Quid multa? Quas laudes D. Haddonus ex inferiori loco & ad nostros et ante humationem mortuo tribuerat, eisdem ex superiori loco Justis persolutis humatoque corpore, persequutus est D. Parkerus singulari orationis varietate, maxima totius populi admiratione. Atque ille non solum eas sibi partes sumpsit ornandi ac defendendi nostri Bucer, quas paulo ante D. Haddoni præoccupaverat oratio, verum etiam & gratulandi et lugendi modum rationemque præscripsit. Cujusneque necesse mihi erit singulos locos attingere, neque si id quidem maximè vellem, commodè in hoc loco facere possem: omnino ut præteream, cum ipsius singularis diligentia, tum amor erga Bucerum eximius, coegerunt: quorum alter perfecit, ut omnia si persequerer deformare ejus scripta, non ad aliorum aures transmittere viderer: altero & nobis detraxit sollicitudinem, qui nostras vires contemnebamur & cæterorum studia ac voluntates adjuvit, qui universum illius decursum orationis cupiunt cognoscere. Unum tamen prætermittere nullo modo possum: cuius recordatio propter utilitatem præceptionis semper debet in animis nostris inhærere: & in quo non major putabatur vis ad reprimendas (quamquam hoc studiosè faciebat) quam ad provocandas & extorquendas lachrymas inesse.

Dolior Parkerus

Etenim proposita primum fœlicitate nostri Bucer, & collaudato sanctorum cœtu, enumeratis præmiis quibus vita integerrimè acta solet affici, vetuit nos sanctissimi viri mortem lugere: siquidem præclare cum eo esse actum, qui laboriosissima vita perfunctus, & plurimis devoratis molestiis, tanquam è fluctibus in portum, è turba & colluvione hominum, in sempiternam pacem & cœtum sanctorum receptus sit. Rursus commemoratis pœnis quas impiorum hominum & non obedientium sceleribus infligit Deus, nostraque ante oculos posita tarditate, qui tam salutarem nuntium negligenter complexi sumus, quorumque è dissolutissimis moribus sit ereptus ad consequentis graviorem pœnam temporis, justissimam esse oblatam dixit mœrendi lachrymandique causam: eamque si delabi pateremur, ac non omnimode & sensibus ad luctum, lachrymas, suspiria, gemitus, converteremur, fore ut obduratos nostros animos non ferens Deus, licet jampridem ex hujus morte magna ruina quatefecisset, multo tamen post hac atrocioribus suppliciis sit excruciaturus. Constitisse videlicet eum quasi præcipuum quendam inter nos architectum, qui diem, qui horam nullam intermitteret aliquid semper comportandi, quod ad domum Dei ædificandam videretur esse idoneum: nos, nos Cantabriginses partim temporibus assentientes, ad idem opus devolutos esse, vix tamen ad unum lapidem porrigendum manum admove: partim invidia, cæcitate, & veteribus superstitionis facibus oppressos motus ciere, vim parare qua fundamenta subruere, tecta & parietes dejicere possimus. Itaque alterius partis simulatam industriam, odium alterius infinitum diutius ferre Deum non potuisse: ac propterea hanc nobis pœnam sceleris si perseveremus, sin revertamur & doleamus, medicinam erroris adhibuisse. Atque ita universo hoc loco in Bucer fœlicitate gratulationis, in nostra miseria luctus et lachrymarum copiosè, sane & accuratè explicato: de præstantissimæ virtutis et incomparabilis doctrinæ

Buceri in morte felicitas.

Nostra tarditas.

Bucerus Architectus domus Dei.

Πρόσρρητος.

Papista.

laudibus multa adjecit, quarum aliquæ partes à me paulo superius tactæ, ab eo fulissimè pertractatæ erant : quarumque ego umbram et speciem paucis verbis sequutus sum, is eminentem et expressam effigiem dicendo erat assequutus. Quam orationem, quod brevi speramus in vulgus exituram, optamus etiam ut eorum manibus teratur, qui divinis Bucerî nostri laudibus favent. Nam ex ea non solum afficiuntur voluptate, cum in mentem redierit sanctissimæ conjunctionis recordatio, verum etiam multo magis lætitiæ efferentur, cum ejus integerrimos mores, vitæ exemplum innocentissimæ, autoritatis, diligentia, frugalitatis, modestiæ, continentia, omnis denique virtutis imaginem oculis suis propositam videant. Nam de invidis non laboramus, quos cum nihil ita exedit, ut alienæ virtutis prædicatio : eis nec jucunda memoria, nec grata præstantissimi viri imitatio esse potest. Sed de Parkero fatis, cujus eruditam vocem malo te & reliquos ex ipsius scriptis percipere, quam me referente cognoscere. Is igitur cum peroravisset, discessum est, & reliqua celebritas in posterum diem dilata. Quo die cum de more sacra peracta essent, nec satis magnæ optimo & sanctissimo viro laudes tribui potuisse viderentur, qui omnium studia et conatus exquirendarum laudum virtute superaret : rogatus est D. Redmannus, ut quoniam auctoritate & existimatione reliquis præire videretur, vellet sibi eum locum sumere, et pro concione aliquid de clarissimo viro loqui. Quod cum is se facturum libenter recepisset, sic processit, tanquam à quo populus aliquid egregium pro ipsius pietate erga bonos expectaret. Neque is omnino in eo plebis opinionem fefellit. Siquidem ex ejus oratione crevisse etiam videbatur existimatio et gloria nostri Bucerî. Quæ quanquam uberrimam in se laudis segetem continebat, ita ut unam aliquam ejus particulam ornanti, deesse oratio non posset, tamen eo magis tum ipsius virtuti gratulabamur, quod ne is quidem, cujus interdum actionibus repugnabat, & à quo dissentire putabatur, ullius rei vituperandæ aut calumniandæ materiem reperire poterat. Quapropter si hominum opiniones & judicia spectes, florem attulit & speciem ornamenti superiorum oratio, hujus vero etiam defensionem. Nam quæ à veteribus amicis & omni studio conjunctissimis proficiscuntur, gratiæ nonnunquam & benevolentia concedi putantur : Sed cui repugnes, ab eo prædicari & ornari, id vel singularis in teipso virtutis indicium habet, quæ omnem reprehensionem effugit : vel laudatoris probos mores significat, qui paucarum rerum dissentione semota, reliquas non solet debita commendatione fraudare. Utrumvis ut fuerit, equidem præclare nobiscum agitur, & cum Bucerum in oculis gerimus, cui nihil vituperationis loco objici potuit, tum D. Redmanni probitati gratulamur, qui è nonnulla inter ipsos de arduis rebus discordia, injuste eum lædendi occasionem noluit arripere. Nam hac mente, ut videbatur, prodiens, tot laudibus nostrum Bucerum convestivit, ut siquæ uspiam macula in ejus vita extitisset, tamen his illius ornamentis obruta planè deletaque fuisset. De quibus si roges, difficile mihi omnino est, eadem varietate & copia, qua is erat usus, distributè, dispositeque repetere. Scis enim propositis quibusdam capitibus, si quid incurrat, quod ad rem augendam minuendamve pertineat, quod ad excitandum, deterrendum, objurgandum, refellendum,

commiserandum.

Doflor Redmannus.

Defensio Bucerii.

commiserandum spectet, quam mirabiliter id solet & magnifice tractari à nostris artificibus, præsertim in eo genere peritis, & vernacula nostra domesticaque lingua exercitatis : ut mihi instituenti ad te actorum quasi commentariolum aliquod scribere, non eodem sint artificio & ubertate singula exponenda, qua ab illis, quorum facta & dicta percontor, explicata perpolitaeque erant. Quare licet capita quædam degustanti, de reliquis conjecturam facere. E quibus sit mihi primum illud, in quo parum se dicebat Bucer & Augustino laudem tribuere : quorum in utriusque libris, cum multa divinitus conscripta reperiantur, tamen & à Bucero cum viveret quævisisset, & ab Augustino si revivisceret quæsiturum esse, reprehendens neutrum, *Comparatio Bucer & Augustini.* sed non utrique omnibus assentiens, planeque de multis dubitans, quomodo ipsi suas sententias & scripta interpretarentur. Nam & in Augustini volu-
minibus esse permulta cum structura verborum impedita, tum sententiarum acumine, dicendi quoque ratione fortasse non nimium perspicua, quasi aliqua caligine offusa : et ex Bucer scriptis existere nonnunquam eisdem ferè de causis dubitationem. Licere igitur de utriusque nonnullis locis hæsitantem, ab utroque quid uterque voluerit, sine contumelia sciscitari. In hanc sententiam plura : sed nihil præclarius, quam quod idem uberrimè laudatis iis commentariis quos in D. Pauli Epistolam ad Rom. & in Davidis hymnos edidit, illud quasi corollarium adjecit : habere videlicet eos in se tam plenam & perfectam undique doctrinam Christianæ religionis : interpretationemque tam luculentam & perspicuam, ut cum illorum veterum augustissimorum hominum & virorum doctissimorum monumentis, quorum jam multis sæculis consecrata literæ atque artes fuerunt, quosque religionis & sacrorum interpretes cuncti hos mille annos amplius asciverunt, omnibus ex partibus conferri compararique posse existimaret. De reliquis, & *A Bucero satis factum esse Redmanno in multis. Dolet amissum Bucero Redmannus.* gaudere se dicebat, quod in multis sibi à Bucero cum viveret, esse satisfactum, nec dubitare, quin si longior ei vita suppetisset, pluribus esset satisfacturus. Itaque facile pati à plerisque vel omnibus potius, deplorari excellentissimi viri interitum, sibi tamen affirmare propinquiorem eum dolorem esse, quam cæteris : non solum quia charior ejus vita esse cœperat, à quo tam multa didicisset, verum etiam quo deinceps à quo discat, habiturum neminem. Simul & illud dolorem auxisse suum, quod talem non obrectatorem, sed authorem conatus ac diligentiae suæ amisisset, qui & crebro eum domum invitaret, & ad omnem congressum se humanissimum præberet, hancque in præcipuis ejus ornamentis laudem reponebat, pluribusque verbis prædicabat, quod non difficilis ad eum aditus, non superba responsa, non insuavis, sed sine aculeis sermo, tum humanitas, consuetudo, consilium, auxilium prompta omnibus, sibi vero etiam piratissima fuere. In ipso colloquio mentem laudabat simplicem & apertam, & sine fuco meditata defensiones, & in concedendo, si quid dandum esset, facilitatem in refellendo, si minus placeret, lenitatem. Omnino hoc à se animadversum dicebat, nunquam illum fuisse victoriæ magis quam veritatis cupidum, nec cujus in speciem gloriosior responsio, sed cujus probabilior esset, curasse, victrixque si triumpharet veritas, se victum æquo animo tulisse. Postremo, nunquam eum adisse, nunquam cum eo fuisse congressum, quin melior, *Crebro ad se invitavit Redmannum Bucerus. Facilitas Buceri in congressibus. Veritatis magis quam victoriæ cupidus Bucerus. Bonos viros fecit Bucerus.* probior,

Redman. Gardinero et omnibus Papiſtis opponitur.

Gardinerus in Bucerum, poſtremo libro.

Bucerus.

Gardineri ingenium.

φιλαυψία.

Gardineri φιλαυψία.

probior, ſanctior vir diſcederet. Nos igitur cum huius teſtimonium habemus, quem noſtro Bucero adverſarium, quem inimicum plerique putabant, quid Papiſtæ vociferentur magnoperè curabimus? & cum Redmannus Theologus laudaverit, quid Gardinerus jurisconſultus loquatur omnino ſpectabimus? Sit huic Bucerus homo vanus, mendax, nullius conſcientiæ, nullius fidei: Certe Redmanno, cum frequentiffima corona, doctiffimis viris audientibus concionem haberet, gravis, conſtans, ſanctiffimæ vitæ, nullius in ſe veſtigium perfidiæ habere viſus eſt. Avocat Gardinerus, vel convitio potius abarceat ab Eccleſiarum miniſterio Bucerum: at Redmannus orbatum ejus opera miniſterium luget: Poſtulat impudenter Gardinerus ut ſibi reconcilietur & redeat in gratiam: offendiſſe aliquem aliquando negat Redmannus. Certet igitur cum Gardineri impudentia, Redmanni verecundia: huius modeſtia, cum illius convitio: cumque infinito illius odio, ſpectata huius erga Bucerum benevolentia. Sed me quoque dices incaleſcere. Equidem commoveor ab homine ingenioſiſſimo & cum acumine tum etiam dicendi facultate præſtanti, diſcerpi convitio Sanctiſſimum virum: quem nos ut patrem colebamus, ut præceptorem audiebamus, ut hominem nobis chariſſimum, cuique nos viciffim chari eſſemus, complexi ſumus: & doleo in tam excellens ingenium tam depravatum morem incidiffe, quod alioqui modeſtia excultum, detractaque ambitione præjudicatæ de ſe opinionis nutricula, omnibus qui noſtro hoc ſæculo excellentiſſima fuerunt, præſtare facile potuiſſet. Sed hunc eadem labes oppreſſum tenuit, qua ſolent præſtantiſſima plerumque ingenia obrui: & quæ ſi Sacræ literæ non eſſent, tamen vel unius teſtimonio Platonis evelli penitus è noſtris moribus delerique deberet.

Siquidem præclare eſt apud eum, *Τυφλῶται καὶ τὸ φιλέωμεν ὁ φιλῶν*. Quique ſe nimium amat, & ſuo aſſentatur ingenio, pravum ſe bonarum & malarum rerum, honeſtarum & turpium, fallarum & verarum judicem præbet. Pluribus hæc affero, ut ſingularis modeſtia & timor ac circumſpectio laudetur noſtri Bucer, qui ita ſe non amavit, ut omnium ſententias libenter audire, de omnibus in utramque partem diſputare, non pertinacem & durum animum afferre ſolitus ſit: ſed quemadmodum ante dixi, ita ſe gerere, ut conſtituto quod verum eſſet, æquo animo vel vincere vel vinci poſſet: ex altera parte notetur Gardineri *φιλαυψία*, qui quam opinionem domo exportare conſueverat, quod ſe falli non poſſe putaret, omninoque turpe videretur coargui & reprehendi, eandem ſemper ſtatuit, ſpretis & contemptis aliorum quamvis doctiſſimorum ſententiis, domum ſecum referre. Sed aliter facio, quam de principio inſtitueram. Siquidem acta ſolum exigui cujuſdam temporis decreveram ad te perſcribere: nunc vero etiam in eadem Epistoſta laudationem incluſi. Sed meum in hac parte errorem (ſi modo error ſit veras alicui laudes tribuere) ſublevabit, cum tua præſtans ac divina humanitas, tum omnium qui hæc noſtra attingent, ſingularis in Bucerum amor. Qui cum ejuſmodi fuerit, quem omnes amiſſum luxerint, quem amici requiſiverint, inimici laudarint, alieni receperint, ſui ſemper præſtantiſſimum judicarint, nec horum in viventem pietas non amari, nec meum in mortui virtute renovanda ſtudium vituperari credo poterit. Fu-

nus

nus habes, luctum habes, causas nonnullas quidem, sed nec omnes nec *Epilogus.* maximas, tamen tam multas & tam graves, ut si nullæ præterea essent, satis momenti habeant, cur nos in mœrore simus. Utinam mihi vel ea notitia daretur vel facultas, qua universam ejus vitam præclarissimè actam cognoscere, eamque literarum monumentis mandare possem. Sed brevi tempore nobis cognitus fuit, & scribendi industria vana est, cum rerum propositarum excellentiam oratione assequi nequeas. Has igitur partes Germanis hominibus doctissimis relinquo, a quod quos cum diutissimè vixerit, facient pie, ut quoniam & norunt quomodo vixerit, & facultate præditi sunt, velint Sanctissimi hominis vitam nobiscum communicare.

Ego pro ea facultate quam mihi Deus largitus est, dedi operam, ut in eum vita functum, ingrati non videremur, à quo vivo plurimis ornamentis afficiebamur. Vale, Cantabrigiæ è Collegio Trinitatis. Anno Dom. M. D. LI. Id. Mart.

.s. lbo

VITA

VITA

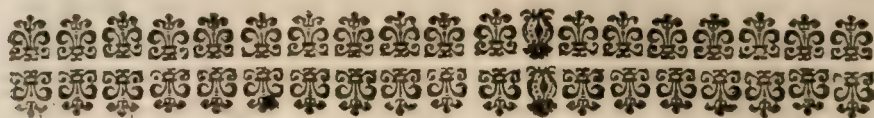
BERNARDI GILPINI,
Viri Sanctissimi, Famaque Apud Anglos Aquilonares Celeberrimi.

A Reverendo in CHRISTO Patre GEORGIO CARLETONO Episcopo Cicistrensi fideliter conscripta, et in gratiam Popularium suorum, à quibus jamdiu vehementer desiderata est, in publicum edita.

GEORGIUS CARLETON,
Episcopus Cicistrensis, Gulielmo Belussis, Equiti aurato, Salutem in Christo precatur.

Si in Ecclesia multi essent, qualis unus erat Gilpinus, non existimarem operæ pretium memoriam hujus viri aliis commendare: nunc vero cum paucissimos, aut si quod sentio dicam, nullos viderim qui normam pietatis et sanctimonie tam rare secutus, exemplar aliis ad beatam vitam properantibus tam illustre proposuit, tam egregie sustinuerit, sic sentio, exemplum tale bonis pietatis igniculos

igniculos additurum, ut formam tam perspicuam sequantur, si fortè non assequantur. Exempla hujusmodi insignis pietatis in sanctis antiquis multa audivimus, & in scriptis eorum frequenter legimus, sed in hominibus nostri seculi non invenimus: tantum enim absumus ab hoc zelo in pietate promovenda, ut jam metuendum sit, ne vera religio quondam cum magno studio & gaudio suscepta, nunc à nonnullis cum fastidio rejecta, tandem subruatur: etenim experientia seculorum anteaكتورum satis nobis hanc veritatem confirmavit, profanos mores religionis ruinam secum traxisse, ut ne dubitemus deinceps etiam tracturos. Non dubitamus in tanto antiquæ sanctimonie caligine, Gilpini vitam evoluturam, sicut noctuam inter alias aves multis invisam. Nec idcirco supprimendam puto, habeant alii quod mirentur, alii quod illudant, alii quod imitentur. Tu vero vir inter paucos prestans habes quod votis multis desiderasti. Scriptum hoc multos jam annos apud me delituit, editionem diutius distuli, consultò ne forte se lesos querantur, qui ab hac sanctimonie forma procul abesse videntur: sed mei instituti erat neminem ledere, omnes quantum in me est juvare. Si quis se hoc scripto adjutum sentiat, hoc tibi debere se agnoscat, qui sollicitatione tua hoc qualecunque scriptum à me extorferis. Cumque eo loci degas in qua Gilpini vita tota et virtus optimè nota sit, cumque tam enixè hoc à me efflagitaris, quis dubitare potest prestantem virum esse oportere, qui tanto studio Gilpini memoriam conservandam procuraverit? Hic tuus insignis animus coegit me, ut tuo nomini hanc opellam dedicarem, ut & religiosi animi tui in Gilpinum, & amoris in te mei testimonium extaret. Vale.

VITA BERNARDI GILPINI.

BERNARDUS GILPINUS natus *Kentmiræ* in comitatu *Westmorlandiæ*, Anno Domini 1517. ex antiqua familia et clara. Patrem habuit *Edwinum Gilpinum*. *Edwini* frater senior occisus erat in prælio apud *Bosworth*. Qui quintus erat hæres à *Richardo Gilpino*, qui tempore regis *Johannis* donatus erat agro illo *Kentmirano* à Barono *Kendalia* pro meritis egregiis in bello et in pace. Hic *Richardus* est ille qui aprum sylvestrem occiderat, qui in montibus proximis tanquam aper *Erimanthi* furens, plurima damna populis intulerat. Hinc est, quod in armis Gentilitiis *Gilpini* gerant aprum. Matrem habuit *Margaretam*, filiam *Gulielmi Laton de Dalamain* in *Cumbria*, ex antiqua familia, et bellicoso illo sæculo illustri, ex qua plures equites viri fortissimi prodierunt.

Bernardus vix infantilem exuerat ætatem, quum futuræ sanctimonix indicia quædam ædiderat : fraterculus quidam circumibat victum quæritans, et ut animos hominum perliceret ad beneficentiam, concionandi zelum quendam ostentabat. Erat hoc hominum genus sordidum, et improbum. Quidam eorum habere satagebant formam pietatis virtutem ejus abnegantes. At alii ne formam quidem retinuerunt. Hic erro domum *Gilpini* patris accefferat die Sabbati, quasi crastino die Dominico concionaturus. Susceptus erat fatis liberaliter : Nam ex istis locustulis offendere quenquam erat piaculum. Bonus frater inter cœnandum ingluviem invitabat, et potandi finem bellua non ante fecerat, quàm ebrius pudendum spectaculum tam castæ, sobriæque, familiæ præbuisset. At crastino die veluti sanctulus de cœlo subito lapsus ad concionem populum convocat. Inter concionandum bona quædam verba eructans, contra vitia quædam excandescere, adeoque etiam contra ebrietatem ausus fuit intonare. *Gilpinus* puerulus qui tum loqui cœperat, postquam invsam hominis foeditatem ex hesternæ cœna collegisset, nunc audiens belluam intonantem contra illa vitia, quæ ipse perpetraverat, sicut erat propè matris gremium in templo, exclamat subito his verbis : Mater audin quomodo iste contra ebrietatem loqui audet, qui erat in nostra domo hesternæ nocte ebrius. Mater pueri os manu opposita impedire properat, ne plura effunderet. Parentes pueri ingenium ex variis indiciiis perspicientes, cum bonis litteris sedulo educandum curarunt. Condiscipulum habuit *Edwinum Airium*, quem propter ingenium et specta-

tam.

tam probitatem postea colebat. At reliquos omnes *Gilpinus* ingenii acrimonia longè post se reliquit. Itaque cum laude decurso in schola tyrocinio, à parentibus, qui jam spem magnam conceperant de filio suo, mittitur *Oxonium*. Tunc temporis *Oxonii* erant omnia in literis, et religione turbata et barbara rubigine obducta. Agebat *Gilpinus* annum decimum sextum, quum se *Oxonium* contulerat. Is erat annus Domini 1533. In Reginensi Collegio susceptus mirificè in bonis litteris profecit. In operibus *Erasmi* studiosus hærebat, sicut omnia illius sæculi ingenia bona. Ad Dialecticæ & Philosophiæ cognitionem sedulo ferebatur, in quibus excellere videbatur, & in scholis dominari. Addidit humaniores litteras, Græcæ, & Hebraicæ linguæ peritiam singularem, in quibus literis *Neli* opera, & amicitia utebatur, cui cum *Gilpino* ex studiorum similitudine familiaritas intercesserat. Is erat socius collegii Novi, & postea Hebraicarum literarum professor *Oxonii*. Post aliquot annos in his studiis gnaviter collocatus, ita clarus *Gilpinus* charusque suis *Oxonienfibus* esse cœperat, ut nullum literarum præmium videretur, quin infra *Gilpini* virtutem subfederit. Quærebantur tum doctiores atque insigniores viri, qui *Ædem Christi* noviter tunc *Oxonii* inchoatam complere, & bonarum literarum laude ornare possent. Inter eos imprimis ascriptus erat *Gilpinus*. In religione veritatem, & sinceritatem non tum obtinuerat, qui in traditionibus Ecclesiæ Romanæ fuerat institutus: Neque enim religionem & pietatem ad verbi divini normam, sed ad paternas & per manus susceptas traditiones plerique tum temporis revocabant. Hærebat aliquamdiu animus ad sancta compositus, in tenebris, & præjudiciis interceptus non sine aliqua antiquitatis umbra sub superstitionis onere luctabatur. Fortior adversus vitia & sordes, quam adversus paternas traditiones. Itaque tum temporis magnum causæ Pontificiæ momentum videbatur *Gilpinus*. Disputabat publicè contra *Johannem Hooperum*, qui postea Episcopus *Vigorniensis* erat, ac tandem gloriosus Christi Martor. Mortuo Rege *Henrico octavo*, quum jam *Edwardus sextus* regnum obtineret, ejus munificentia & pietate adductus *Petrus Martyr Oxonii* sacras literas docebat. Huic obfistere nitebantur sophistæ *Chedseus*, *Morganus*, *Westonus*. Qui *Gilpinum* etiam cupiebant adducere, ut Martyri majorem ex ejus consilio & auxilio crearent molestiam, atque ea res tandem eo devenerat, ut *Gilpinus* productus fuerit ad disputationem contra *P. Martyris* positiones. Ex quo conflictu *Gilpinus* ut causam susceptam tueretur, accuratius cœpit Scripturas & Patres antiquos excutere. Quoque majori studio ad susceptum causæ patrocinium incubuerat, eo minorem causæ fiduciam habere cœperat, putabat se pro veritate decertaturum, quam invenire pro virili certabat. Sed dum veritatem ardentius quæreret, paulatim agnoscere cœpit errores suos. *P. Martyr* subinde profiteri solebat se non multum moveri de *Westono*, *Morgano*, aliisque similibus: At de *Gilpino*, inquit, vehementer commoveor, qui sincero animo omnia aget & loquitur. Reliqui de ventre suo videntur solliciti, levissimi homines ambitionis & cupiditatis quasi vento feruntur. At *Gilpinus* morum gravitate & laudatissimæ vitæ testimonio subnixus, causam quam suscipit virtute sua cohonestare videtur. Sæpiusque Deum orabat, ut *Gilpini* animum ad omnia honesta studia compositum ad

veritatem tandem convertere dignaretur. Valuit *P. Martyris* oratio apud Deum. Nam ex eo tempore non subito, sed ut ipse fatebatur, pedetentim ad veritatis agnitionem accessit. Magnam *Oxoniensibus* lucem intulerat. *Martyr* ad veritatem Theologiæ, & ad humaniores literas illustrandas. *Gilpinus* ex eo acrius studio, & præcibus incumbere statuit, ut veritatem investigaret. Itaque controversiam quæ inter ipsum & *Hooperum* fuerat, scriptis etiam mandare constituit. Sed in ea controversia explicanda dum accuratius ea versat quæ refutare decreverat, dum altius rimatur, & ad Scripturæ autoritatem Ecclesiæ instituta revocat, sine qua nec Ecclesiam aliquam esse cognoscebat, sensit se faciliè victum, & à veritate vinci gaudebat. Scripta illa inter *Gilpini* scrinia reperta, ingenuam confessionem & veritatis vim, adeoque misericordiam divinam in ejus conversione declarant. Dum religionem Pontificiam accuratius examinat, plurimos errores in Ecclesiam irreperisse coactus est agnoscere, qui salutis negotium impediunt & obscurant. Adeo ut iis, qui sitiunt justitiam & veritatis cognitionem, magno sint offendiculo. Videbat plurimas sanæ doctrinæ corruptelas & commutationes: de septem sacramentis ante *P. Lumbardum* magnum silentium reperit: cœnæ Dominicæ usum sub una tantum specie contra expressas Scripturas tradi, transubstantiationem à scholasticis confictam esse. In Sacramento doctrinam operis operati nuper natam: Missam ex Sacramento in sacrificium conversam. In Ecclesia ubi omnia ad ædificationem populi instituta sunt, omnia contra ædificationem populi in lingua ignota peragi: imaginum adorationem institui contra expressum præceptum Dei. Dum istis cogitationibus distraheretur, ecce in concilio *Tridentino* regula fidei immutata perculsit ejus animum. Nam ex antiquis scriptoribus adeoque etiam ex recentibus, *Lumbardo*, *Scoto*, *Aquinate*, et similibus observaverat, regulam fidei tantum è divinis Scripturis petendam esse: at in consilio *Tridentino* videbat traditiones humanas æqualem locum paremque autoritatem cum verbo Dei obtinere. Cumque intelligeret traditiones istas nihil aliud esse, quam perversas & inversas sacrarum Scripturarum interpretationes, à Pontificibus Romanis excogitatas, & inter Decretales Epistolas insertas; tum Decretales illas Epistolas omnino supposititias esse, quod multorum eruditorum virorum testimoniis probatur, ipsorumque adeo Pontificiorum confessione, ut indubitatum agnoscitur: tanta rerum confusio his posterioribus sæculis orta in Ecclesia, *Gilpinum* ad veram pietatem anhelantem, eo tandem adegerat, ut subdubitare cœperit, Papa nã sit Antichristus ille in Scripturis prænuntiatus, Ecclesiaque Pontifica planè Antichristiana. Nam quid est sese efferre & opponere adversus quicquid dicitur Deus aut numen: adeo ut in templo Dei tanquam Deus sedeat præ se ferens se esse Deum? Si hoc non sit quod Papa sit universalis Ecclesiæ caput, Dominus, Monarcha, & tanquam Deus: quod verbum Papæ defendatur esse tanquam verbum Dei? Nam cujus verbum est tanquam verbum Dei, quomodo is non erit tanquam Deus, & sese opponens Deo, & præ se ferens quod sit Deus? Verbum autem hoc, quod dicitur verbum Dei non scriptum, est ex impurissimis lacunis illis Decretalibus ortum, hoc est, ex supposititiis, & falsis scriptis concarinatum. Atque hoc verbum quod nullo modo est comparandum verbo honesti viri, est verbum

verbum Dei non scriptum, pari pietatis affectu cum sacris Scripturis suscipiendum. Numquid Antichristus cum venerit (si quis alius adhuc venturus sit) majore Christum, & sacras Scripturas injuria aut blasphemia afficiet, quam Papa facit? Hic tandem subinde suspensus hærebat. Nam quis putaret Papam esse Antichristum? Quis hoc dicere auderet ante *Murt. Luthrum*? Sic igitur secum ipse versabat: Si Papa sit Antichristus, video non solum probabiles sed & necessarias causas discedendi ex Ecclesia Pontificia: Sin Papa non sit Antichristus, non video satis firmam discedendi causam. Discedere ab Ecclesia non licet; discedere ab Antichristi Ecclesia non solum jubemur, verum etiam horrendam Dei vivi iram, & minas fulminatas videmus in eos, qui in *Babylone* illa Antichristi synagoga permanserint: Quum cœlestis vox dicat, *Apoc. 18. Exite ex ea, Popule mi*; & denunciatur, *acceptuiros ex plagis ejus, quicunque participes fuerint peccatorum ejus*. Hic igitur hærebat aliquandiu: Quia nisi Papa proderetur Antichristus, non videbat quomodo deferere Ecclesiam illam potuisset diuque quærendo, legendo, orando, meditando in hoc incubuit ut veritatem indagaret. Ex antiquis patribus *Tertulliano, Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Chrysostomo, Cyrillo*, aliisque observabat, locum illum quo describitur *Antichristus*, 2 *Thess. 2. Id quod nunc tenet, tenebit donec de medio tollatur*: sic exponi, ut de Romano imperio intelligatur: ut imperium Romanum quod tunc tenebat, teneret locum suum, donec Antichristus venerit, qui Romani imperii sedem sit occupaturus. Deinde cum eodem loco dicitur non prius venturum Christum, quam venerit discessio, hoc etiam similiter impletum observabat. Discessionem immanem factam videbat Ecclesiæ Romanæ à primitiva simplicitate & veritate. Deinde alteram etiam discessionem non minus manifestam Ecclesiarum scilicet reformatarum ab Ecclesia Romana.

Gilpinus dicere solebat Ecclesias Protestantium non aliam firmam & solidam suæ discessionis rationem reddere potuisse præter illam, Papam scilicet esse Antichristum. Nam ab Ecclesia Antichristi discessionem mandatam intelligebat ex monito illo cœlesti: *Exite ex ea, popule mi; ne participes sitis peccatorum ejus, et ex plagis ejus accipiatis: Apoc. 18. 4.* Quo loco *S. Johannes* disertè prænuntiat populum Dei evocandum fore ex Ecclesia Antichristi: nihil tertium hic reliquum, vel Romanam Ecclesiam non esse discedendam, vel Papam pro Antichristo habendum; è cujus Ecclesia Dei Ecclesia cœlesti voce & mandato evocatur. Jam vero hæc omnia eventus, qui est prophetiarum interpres, nobis certissimus comprobavit. Multis jam sæculi vidimus regnum illud quod Apostolorum temporibus obtinebat è medio sublatum. Et in ejus loco regnum Ecclesiasticum erectum, quale sæculis antea in Ecclesia nunquam fuerat visum. Vidimus horrendam discessionem Ecclesiæ Romanæ ab antiqua Ecclesiæ puritate & virtute. Vidimus & quotidie videmus populum velut cœlesti voce evocatum, exeuntem è *Babylone*, id est, ex Ecclesia Antichristi. Oculi nostri viderunt hæc completa, quæ tot sæculis ante hæc tempora prædicta legimus. Hæc *Gilpini* animum vehementer moverunt, ut Ecclesiam in verbo Dei monstratam sequeretur. Ecclesia Romana regulam fidei integram servabat, antequam in *Tridentino Concilio* regula illa fuerat mutata. Tum necessario videbatur exeundum.

exeundum ex illa Romana Ecclesia, ut vera & evocata illa Ecclesia sequeretur verbum Dei. Hæc enim evocatio peculiarem Ecclesiæ conditionem videbatur designare. Sic *evocatus Abraham ex Ur Chaldaorum*, *evocatus populus Israel ex Egypto*, *evocati Judæi ex Babylone post captivitatem septuaginta annorum*: ac tandem ad illam formam evocata Ecclesia reformata ex *Babylone mystico*, sive Ecclesia Romana. Hæc admirando Dei consilio & potenti manu confecta videbantur. Igitur exeundum necessario videbat & Ecclesiam illam Apostaticam deferendam. Verum hæc non impetu, sed lento molimine egit.

Interea *Cuthbertus Tonstallus Dunelmensis* Episcopus *Gilpinum* suis sumptibus ad exterarum Ecclesiarum visendas mittere decrevit. Erat *Tonstallus* matris *Gilpini* avunculus. Sed antequam peregrè proficisceretur evocatus ad aulam concionem habuit coram Rege *Edwardo* sexto de Ecclesiarum rapinis. Concio illa publicè typis excusa extat. Deinde ad peregrinandi studium se contulit. Amicorum cura sacerdotium ei collatum erat. Illud sacerdotium *Tonstallus Gilpino* retinendum suadebat, ut impensas itineris facilius tolleraret, honestiusque sese ac liberalius exciperet. At *Gilpinus* cum parvo temporis spatio sacerdotium retinuisset, ante professionem amicum quendam ad se vocavit, quem hominem pium & doctum, & in sacri ministerii functione impigrum cognoverat, huic sacerdotium ipsi non multo ante collatum, resignatione sua conferendum procuravit. Quod ut resciverat *Tonstallus Gilpinum* increpat. Ego, inquit, tui curam gero, & tu curam meam tanquam mutilem projicis. Sed ego præmoneo quod tu his artibus mendicus morieris. *Gilpinus* primo verbis officiosis Episcopi optimè de se meriti animum placare studet. Deinde subjungit, se sacerdotio renuntiasse necessario, quod quæta conscientia retinere non potuerat. At, inquit, Episcopus cum dispensatione retinere potes, & tecum in hac re dispensabitur. Respondet *Gilpinus*, at qui Diabolus nulla dispensatione, aut ullis vinculis retinebitur, quin me absente in populi mihi commissi perditionem ruat. Et vereor quàm mihi sit inanis responsio apud Deum villicationis meæ rationem exegentem, si dixerò mecum dispensatum fuisse dum Diabolus disperderet. Qua responsione Episcopus videbatur offensus. Sed perspecta sancti animi sinceritate *Gilpinum* in majori honore habere cœpit. Minabatur tamen sæpius, sicut *Gilpinus* referre solebat: per patris animam, quo verbo Episcopus familiaris uti consuevit, eum moriturum mendicum. Profectus est primum *Machliniam* ad *Georgium* fratrem ipsius literis eò vocatus, deinde agebat *Lovanii*, *Antverpiæ*, & *Lutetiæ*. Postquam ex *Anglia* discederet, accepit literas à *Georgio* fratre quibus monitus erat, ut fratrem *Machliniæ* conveniret. Quia quædam haberet ipsi coram communicanda quæ literis expediri non facile possent. Itaque *Machliniam* ad fratrem properavit. Postquam congressi fuissent, intellexit *Gilpinus* causam quare eò vocatus esset, nihil aliud fuisse, nisi ut à fratre persuaderetur sacerdotium excipere, quo aleretur dum exterarum Academiis lustraret. *Gilpinus* in angustiis interceptus videbatur, noverat se nuper Episcopi animum hac de re offendisse, videbat Episcopi consilio hoc negotium à fratre *Georgio* agitatum. Tandem literas ad *Tonstallum* Episcopum in hæc verba transcripsit.

Domine mihi plurimum honorabilis, omnique officio mihi colende, Amplitudini tua celandum non existimavi, fratrem meum nuper mihi scripsisse, ut omni excusatione postposita ipsum Machliniæ convenirem, habere se quæ mecum agat de necessariis rebus, quæ literis expediri non possent. Quum conveniremus intellexi nihil aliud esse, nisi ut tentaret an sacerdotium suscipere velim, dum interea me in Academia studio continerem. Quod si hanc profectiois causam præsentissem, non arbitrarer necesse, studium meum interruptum iri, ut Machliniam proficiscerer. Hoc enim cum omnibus doctis jam mihi discussum fateor, maximè vero cum Sanctis Prophetis, & antiquissimis piissimisque à Christi seculo Scriptoribus, quod mihi fiducia firma manet, quamdiu vixero nunquam conscientiam meam ex ea re onerare, nec sacerdotium ea conditione suscipere, ut interim absens ab eo sim. Ille mihi retulit dominationem vestram ad ipsum scripsisse, libenter velle in me sacerdotium conferre; vestramque dominationem, ceterosque amicos meos, (inter quos unus ipse fuerat) existimare me nimis scrupulosa conscientia in ea re fuisse. Ad quod respondi. Si scrupulosior sim (quod ego non puto) res tamen est ejus generis, ut malim in ea re paulo strictior esse quam conscientia mea fræna laxare. Quandoquidem mihi semel persuasum est, offensionem Dei me non incursum vitando sacerdotium tale, cui non possum residentiam præstare, quamdiu de aliis non male judicem. Quod me facturum spero. Imo pro omnibus qui curam habent animarum quotidie Deum oro, ut curæ sibi commissæ ita possent Deo rationem reddere, ut & Dei gloriæ maximè cedat, & Ecclesiæ adificationi. Dixit ille mihi: Noluisset dominationem vestram sacerdotium mihi conferre, quin ut Ecclesiæ prospicietur tam benè, ac forte melius me absente quàm si præsens essem. Ad quod respondi me non dubitare quamplurimos in Angliâ esse multo præstantiores, qui curam suscipiant, quam ego sim. Ac proinde illud imprimis opto, ut illi & officium, & beneficium retineant, ut & animas, & corpora pascere possint, sicuti omnes pastores teneri arbitror. Quod vero ad me attinet, non possum conscientia mea persuadere, ut commodum ex eo suscipiam, in quo alii labores suos ponunt. Nam si alius tanta fide atque industria doceret, & prædicaret, quantæ S. Augustinus non tamen existimare possum me aliorum laboribus exoneratum. Quod si conscientia mea vim intulero, ut ea conditione vel hic, vel in alia quacunque Academia manerem, conscientia inquietudo non omnino permetteret, me in studiis proficere. Hoc tempore Deo gratias ago, gratam in studiis quietem nactus sum prope fratrum minorum monasterium, ita ut ad egregiam fratrum bibliothecam

eam quoties volvero libere possum accedere. Utor familiaritate doctissimorum virorum, nec unquam majori discendi studio tenebar. Proinde quum ex Georgio fratre meo intelligam, dominationem vestram porro etiam de sacerdotio mihi conferendo cogitare, (qua res studia mea interromperet,) audaciam sumpsi singularem, (dominationis vestrae benevolentiam cognitam, ac perspectam habens) qua mentem meam liberè bonitati vestrae aperirem. Humiliter obsecrans ut dominatione vestra permittere velit me liberum ab Ecclesiastica cura vitam agere, quo quietius studiis incumbam. Et quoniam intelligo dominationem vestram sollicitam esse, qua ratione mihi prospectum esse posset, si Deus vestram dominationem jam aetate gravem ex hoc mundo vocet, ne te illa cura moveat obsecro. Nam si ad necessitatem redactus fuero, non dubito me brevi tempore lectionem aliquam obtinere posse vel in hac Academia vel alibi, ubi tempus non frustra impendam, quæ vitæ ratio magis mihi placet, quam si sacerdotium susceperim. Christus precor dominationem vestram custodiat. Lovanii. 22 Novemb. 1554.

Haftenus Gilpinus. Ecquis ex hodiernis nostris hiantibus corvis sacerdotia majore artificio acquirere, quam hic vitare laboraverit? Tum temporis, cum primum ad transmarinas regiones migraverat, agebat plurimum Lovanii, deinde Lutetiam profectus est.

Dum esset Lutetia, curabat Tunstallus Episcopus, ut liber quem tum temporis scripserat, de veritate corporis, & sanguinis Christi Domini in Eucharistia, Gilpini diligentia excuderetur. Scio Pontificios quosdam Gilpino objecisse, quod ab eo opus illud corruptè depravatum esset præter auctoris sententiam. Me etiam audiente dum posthæc Houghtona sub Gilpino literis operam darem, Franciscus Wicklesus admonuit Gilpinum de rumore depravatae æditionis. Ille quum variis rationibus diluisset hanc suspicionem, tandem protulit literas Cuthberti Tunstalli, in quibus maximas ei gratias egit Episcopus, quod opus illud summa fide ac diligentia ab eo ederetur.

Lutetia Gilpinus in ædibus Vasconiani agebat. Cum viris doctis contulit. Dum doctorum sententias quæreret de iis rebus quæ ipsius animum permovebant, ita plurimum respondebant illi, non ut pacem conscientia spectarent, quam ille unice quærebat; sed ut Ecclesiæ traditiones firmarent. Erat tum Lutetia Nelus, quo cum liberius agit Gilpinus, ut utrique ad veritatem aspirarent. Erat inter eos fortè Sermo de cultu imaginum. Gilpinus graviter commovebatur, quod Idololatriam verbis quidem Pontificii damnarent, & tamen populi passim permetterent cultum imaginum. Quærebat quo conscientia solatio quis posset incurvare se coram imagine, & nonne, inquit, hæc est idololatria prohibita in secundo præcepto decalogi? Hoc ex eo quærebat libentius Gilpinus, quia observaverat hominem pertinacius hærentem in Pontificii placitis. Respondet Nelus distinctione usitata de idolo, & imagine. Imagines Sanctorum non esse idola. Ac proinde, nec venerationem imaginum esse idololatriam. Gilpinus subintulit, in secundo

secundo decalogi præcepto non est idoli mentio. Sed prohibetur incurvari ad sculptile, aut ad aliquam similitudinem eorum quæ sunt in cœlis, vel in terris, vel sub terris. Ubiunque sint prohibetur prostratio ad similitudinem eorum. Et quid facit idolum? faber fingit similitudinem hominis cuiuspiam, fabricata imago non est idolum. Sed cultus facit idolum. Itaque Apostolus dicit, *idolum nihil esse, quia unus tantum Deus est.* In cogitatione colentis videtur esse aliquid, sed id quod cogitatio colentis apprehendit, revera nihil esse in mundo. Itaque idolatria est cultus Deo debitus creaturæ exhibitus. Qui vero inter orandum incurvant se coram creatura quacunque exhibent creaturæ cultum Deo debitum. Divinum mandatum prohibet, ne faciant sibi sculptile, aut similitudinem alicujus creaturæ. Faciunt sibi qui faciunt in religiosum hunc usum, prohibet etiam ne se incurvent coram tali creatura: Nam qui sic faciunt, creaturæ serviunt, eamque colunt. Frustra est hic distinctio in Latrām & Douliam, (quæ verba idem planè significant;) quia distinctio illa tollitur per expressa mandati verba, non incurvabis te eis. Prohibetur incurvatio, quod tamen passim fieri videmus. *Nelus* ad hæc: quæ, inquit, instituta sunt in Ecclesia, non temerè mutanda sunt. *Gilpinus* respondit, non est potestatis nostræ mutare Ecclesiæ instituta. Sed quia non possum mutare ea quæ sunt in Ecclesia instituta, illud mihi imprimis laborandum superest, ut meipsum mutem, & ad sincerum Dei cultum transferam, quod gratia Dei præstabit.

Profiti solebat se dum inter Pontificios versaret multa observasse, quæ animum ejus ab illa religionis specie abalienaverant. In articulo justificationis summam hominis consolationem consistere intelligebat. Quem articulum ita videbat, in Papifino obscurari, ut solida consolatio tolleretur. Itaque Scripturam & Patrum scripta diligenter versabat.

Reversus in *Angliam* temporibus *Marianis*, Ecclesiam cum magno dolore vidit sanguine & flammis oppressam: ab Episcopo *Tunstallo* invitatus ad Rectoriam de *Esington*, cæpit verbum Dei prædicare, vitia quæ in Ecclesia regnabant acrius reprehendit. Salutis doctrinam simpliciter & solidè proponebat. Qua in re multos invenit adversarios maxime Ecclesiasticos, quorum vitia redarguerat.

Erat inter Clericos *Dunelmenses* *Dunstallus* quidam rector Ecclesiæ in illa Diacesi. Hic erat animo in *Gilpinum* insensissimo, ipsumque sæpius apud Episcopum accusabat quasi hæreticum, meritoque cum aliis hæreticis comburendum. Episcopus à sanguine fundendo abhorrebat, leniter cum eo agebat, eumque ab adversariorum machinatione eripuit.

Audiavi *Antonium Carleton* narrantem, (is tum in Episcopi familia degebat,) capellanos Episcopi cum *Gilpino* sermones habuisse de *Luthero*: quærebatur unus quid de *Luthero* ejusque scriptis sensisset? *Gilpinus* fatebatur se *Lutheri* scripta non legisse. Ego, inquit, sacras Scripturas, & de iis patrum sententias imprimis mihi explorandas proposui. Recentiorum scripta levius attigi: Quanquam si antiquis consenserint, non repudio. Unus ex iis *Gilpini* propositum laudabat. Benè, inquit, cum Ecclesia ageretur, si veterum scripta omnibus in honore fuissent. Non enim tantopere novorum hominum novæ opinioniones Ecclesiam turbarent: quales sunt istæ novæ opiniones *Lutheri*. At *Gilpinus* si novi, inquit,

homines antiquas producant sententias non hominum novitas aspernanda est: Sed doctrinæ antiquitas est suscipienda. Illi statim subdole *Gilpinum* ad disputationem protrahunt, de Sacramento Altaris duo quærebant de reali præsentia, & transubstantiatione: De reali præsentia *Gilpinus* fatebatur se nihil habere solidi, quod contra realem præsentiam opponi posse videretur ipsi. *Mysterium*, inquit, puto in ea re latere, supra captum meum, venerandum potius, quàm contentionibus exponendum. Rogabant ergo de transubstantiatione quid sentiret? Respondit ille non esse necesse ut credamus ea quæ in verbo Dei fundamentum solidum non haberent. Non ergo credis, inquiunt, quod credit Ecclesia? Respondit *Gilpinus*, ecclesiam illud non semper credidisse: tenet me des Catholica, sed fides Catholica non mutatur. Ego video in hac re mutationes, quales fides Catholica non patitur. Rogant illi quas. observasset mutationes in fide de Sacramento Altaris? Ille rursus nihil, inquit, de transubstantiatione in antiqua Ecclesia auditum, aut scriptum reperi. *P. Lombardus* vel primus vel inter primos mutationem ab antiqua fide induxit. Sed quid vobis videtur? Num in transubstantiatione panis convertitur in carnem & sanguinem Christi? Respondent hoc se sine dubio credere. At inquit *Gilpinus*, *P. Lombardus* qui primus in hac re antiquam fidem mutarat, hoc non credidit. Nam sic habet ille: *Lib. 4. D. 11. F.* Non fit conversio panis nisi in carnem, nec vini nisi in sanguinem. Id si verum sit, sine dubio sequitur in pane converso non esse sanguinem. Quærebat ab iis quomodo hæc conciliarent? hærebant illi, nec habebant quod dicerent, quia *Lumbardi* verba perspicua negant in pane converso esse sanguinem, aut in vino converso esse carnem. Quos quum *Gilpinus* hæsitantes viderat, agnoscite inquit, fidei Catholicæ immutabilitatem. Transubstantiationis mutationes videmus. Nam quum *Lumbardus* mutationem aliquam docuerat, non aliter conversionem illam intelligendam voluit, nisi ut panis converteretur tantum in carnem, vinum tantum in sanguinem. Neque aliter tum temporis conversionem in Sacramento Altaris intelligebant: donec à *Thoma Aquinate* concomitantæ commentum ederetur. Intelligebat *Aquinas* difficultatem, itaque introduxit adminiculum illud de comitantia, ut scilicet propter concomitantiam in pane converso sit & caro & sanguis. Sed hæc sunt novorum hominum inventa. Fides Catholica respuit inventas mutationes in fide. Dum illi submissiore voce disputarent à tergo Episcopi, qui tum fortè ante focum sedebat, (erat enim bruma :) Episcopus sellam in qua sedebat retrorsus paulo longius reclinabat, ut audiret quid illi inter se dicerent. Cum autem loquendi finem fecissent, conversus Episcopus ad eos, capellanis suis ait Anglico sermone: *Fathers soule let him alone, for he hath more learning then you all.* Hoc est, per patris animam desistite, nec ei molesti sitis, nam eruditior est vobis omnibus. Dum *Esingtona* ageret, verbum Dei populo sedulo annuntiavit. Erat Archidiaconatus *Dunelmensis* annexus Rectoriæ de *Esington*. Itaque *Gilpinus* ad aliquod tempus utraque officia exercebat: fortè autem cum *Gilpinus* intelligeret Episcopum tantam sui curam habuisse, ut etiam de augendo salario cogitaret, fatis superque sibi provisum esse dicebat, & Episcopum rogabat, ut aut Rectoriam, aut Archidiaconatum per ipsius voluntatem sibi deponere liceret.

ret: Nam eorum alterum, inquit, sufficiet: utraque simul conjuncta sibi nimis onerosa videri. Episcopus videbatur irasci: Non ego te, inquit, prae-
monui moriturum mendicum? Ego illa duo conjuncta inveni, & conjuncta
relinquam. Non multo post tempore *Gilpino* contulit Rectoriam de *Hough-*
ton: parochia est amplissima, quatuordecim villas continet cum latifundiis.
Gilpinus Houghtone susceptus diligentissime in officio concionandi persevera-
bat, ædes collapsas restituit: Domus illa videbatur tanquam Episcopi pala-
tium. Nec facile invenies inter multas domus Episcopales, quæ cum illis æ-
dibus conferantur, si varietatem ædificiorum spectes, & situs elegantiam.
Dum *Houghtone* ageret *Gilpinus*, non illius tantum Ecclesiæ, sed multarum
etiam Ecclesiarum cura animum ejus permovit: videbat, dolebatque quod
multæ Ecclesiæ per illum quem vocant impropriationis morbum dissipatæ
viderentur, & pastoribus destitutæ. Nam Rectoriis à laicis occupatis non
restabat quod pastorem alere potuit. Laici quippe illi tenues ac sordidos
Presbyteros quærebant, qui matutinas & vespertinas legere populo possent.
Nec amplius aut isti præstare, aut illi curare solebant. Ecclesiæ desolatio,
& ignorantia plebis sanctum *Gilpini* animum movebant. Itaque proposuit
sibi quanta potuit cura & vigilantia non damnum refarcire, quod erat impos-
sibile, at officium suum præstare qua potuit, ut veritas propagaretur, &
Deus glorificetur. Desolatio illa Ecclesiarum maxime apparebat in *North-*
umbria, & propinquis regionibus, quæ *Riddesdall* & *Tindall* vocantur. Nam
illis regionibus, illo præsertim sæculo, verbi Dei annuntiatio nunquam au-
dita fuit, nisi per *Gilpini* ministerium. Quotannis semel ad eos excurrere
solebat. Ad hoc negotium opportunitatem arripere solebat, ad festum Na-
tivitatis quando itinera propter frigora & nives molestiora aliis videbantur.
Tempus illud ei maxime placebat, quia tunc plures dies festi concurrerent,
& populus facile diebus festis conveniret: Alias non tam facile aut crebro
cogendus. Magnam sui venerationem apud illas gentes conciliavit, tum
concionando, tum pauperibus nummos distribuendo in illis itineribus, ali-
quando nocte interceptus, in nivibus pernoctabat. Interceptus necessitate
illa, jubebat *Gulielmum Airium*, quem secum frequenter habebat, equos cir-
cumagere, nec quietem ullam aut sibi aut equis permittere. Ipse interim
circum cursitabat, aut ambulabat, nec sustinuit quietem capere: Domi assi-
duus erat in ministerio & pauperum cura. Erat *Houghtone* viculus in oppi-
do ad pauperum habitationem assignatus, ad eorum alimoniam providebat sin-
gulis septimanis die qui dicitur *Foris*, ut olla magnæ amplitudinis & capaci-
tatis carnibus elixatis plena pauperibus destinaretur. Nec *Houghtone* tan-
tum, sed ubicunque opportunitas erat, pauperum curam habebat, ita ut
communi consensu popularium, pater pauperum diceretur. Quodam die
dum in itinere fuisset, erat colonus quidam in arando agro versatus, cum su-
bito unus ex equis coloni in terram collapsus, vel morbo vel molestia extinctus
occubuit. Colonus ille & qui præsto erant collapsum equum quibus po-
tuerant viribus attrahere satagebant, ut aliquo modo si fieri possit, erige-
rent. Sed id frustra fuit, nam equus mortuus jacuerat. *Gilpinus* sorte
præteriens, eventum rei expectabat. Postquam autem equum videret nullo
labore suscitandum, colonumque dolenter mortem equi sentire, exclamantem

se casu illo vehementer afflictum: *Gilpinus* iussit famulum desilire de equo suo, & sellam Ehippiumque patienter ad proximum oppidum portare: Equumque illum cui famulus infederat colono tradidit. Exclamat colonus se non posse pretium numerare equi tam robusti. *Gilpinus* bono inquit, animo esto, tunc pretium solves equi quando ego petiero, interim in opere tuo pergas: frequenter dum iter faceret, egenos hoc modo sublevare solebat. Quum nudos pauperes reperisset, indumenta sua exuebat ut nudos tegeret: Ad mensam etiam plerumque pauperes alebat.

Quum *Elizabetha* beatæ memoriæ regina post truculenta sororis tempora regnum auspicaretur, paucitas virorum doctorum qui verbum Dei prædicare possent, non solum multos pios viros, sed & ipsos regios consiliarios permovit, ut quibus possent rationibus huic incommodo medelam aliquam præstarent. *Gilpinus* observans egregia multorum studia in Ecclesia adjuvanda, ipse etiam Provinciam quam nactus erat magno studio exornare satagebat. Itaque de Ecclesiæ seminario cogitabat. Scholam exædificavit, instituitque stipendia magistro atque hypodidascalo: Ipse etiam ex ea schola quos placuit assumpsit circa se labore suo instituendos, cujus instituti fructum amplissimum suscepit *Gilpinus*, immo & Ecclesia Dei per universam *Angliam*. Nam ex illa schola plurimi viri docti prodierunt, qui Ecclesiam laboribus suis & vitæ honestate exornarunt. Confluebant multi ad illam scholam, quorum multi in oppido degebant, multos *Gilpini* domus suscipiebat. Equitum, & armigerorum filios parvo pretio soluto alebat. Qui erant ex genere suo gratis alebantur. Multos egenorum filios habebat, quibus & victum & vestitum cum educatione contulerat. Quibus modis *Gilpini* schola celebris ubique habebatur, *Gilpinus* ipse celebrior. Ex ea Schola ad utrasque Academias plurimos subinde mittebat, quorum multos etiam in Academia suis sumptibus fovebat. Dum his studiis inhæreret, gloria quæ fugientem sequitur, sequentem fugit, celeberrimum *Gilpini* nomen extulerat, ut non modo apud Ecclesiæ patres charus, sed & apud regni proceres clarus haberetur.

Erat inter aulæ proceres Comes *Bedfordia*, qui *Gilpino* maximopere favit: Hic Episcopatu *Carliolensi* ex obitu *Owini Oplethorp* jam vacante, ut Episcopatus ille in *Gilpinum* transferretur, impetravit à Regina, obtinuitque. Comes literas ad *Gilpinum* misit, unâ cum eligendi venia quam vocant *Congedessier*: *Gilpinus* Comitis literas accipiens unâ cum *Congedessier*, nuntium statim expedit cum literis ad Comitem, quibus postquam maximas gratias Regina, Comitique egisset, submissè rogavit Comitem ut causam suam apud Reginam agere dignaretur, & se de Episcopatu excusare: Vires suas sibi optime esse cognitatas, tanto muneri sustinendo imparem se esse profitebatur. Si quid interim ad Ecclesiæ utilitatem efficere potuisset, se in humiliori loco diligenter curaturum. Erat tum temporis *Edwinus Sandes* Episcopus *Wigorniensis*, vir prudentiæ, eruditionis, & vitæ sanctimoniciæ testimonio venerandus, qui postea *Londinum*, deinde *Eboracum* translatus est. Istum fortè erat *Londini*, quando *Bedfordia* Comes de *Gilpino* ad Episcopatum promovendo cogitabat. Qui sive hortatu Comitis, sive ex amore quo *Gilpinum* amplectabatur, (erat enim huic *Gilpinus* cognationis propinquitate conjunctus,) scripsit ad *Gilpinum* literas, quibus eum ad Episcopatum oblatum suscipiendum retinendum-

que.

que hortatur. Literæ illæ inventæ sunt inter *Gilpini* chartas, in hæc verba.

Cognate mi multum colende, ego Ecclesiæ Christi commodum magis quam quietem tuam respiciens, quibus potui modis, onus hoc quod & tibi honori & Ecclesiæ Christi utile sit futurum imponendum tibi curavi. Verissimum meum de te testimonium ita apud Reginam valuit, ut ipsa te jam ad Episcopatum Carliolensem nominaverit. Scio te propensorem esse ad vitæ privatæ tranquillitatem. Sed si statum Ecclesiæ Anglicanæ animo aquire respicias, non potes cum bona conscientia officium hoc tibi impositum renuere. In eoque potissimum loco, in quo ad bene merendum de Ecclesia nemo te aptior invenitur. Quapropter omnibus excusationibus positis, contestor te coram Deo, sicut & Deo in hac re responsurus sis, ne fugias patriæ tuæ opem ferre, & Ecclesiæ Dei servire quantumcunque poteris. Intelliges interea Episcopatum illum intactum tibi relinquendum, nihil enim abscindetur ex eo (sicut in aliis nonnullis fieri solet) sed & integrum Episcopatum accipies, sicut eum reliquit Doctor Oglethorp. Proinde exhortans obtestansque ut divinæ vocationi pareas, & vocationis tuæ officium non negligas, divinæ providentiæ teque & hoc negotium commendo. Raptim Londini 4. Aprilis 1560. Cognatus & frater tuus, Edwinus Wigorn.

Gilpinus gratias egit reverendo Episcopo cognato suo. Sed de Episcopatu se excusat, & proposito suo pertinacius in hæsit. Multi reprehendendum putabant, quod tanta pertinacia rejecisset Episcopatum. At nonnullis fama *Gilpini* major videbatur ex eo crescere quod Episcopatum renuisset, quam si cepisset.

Memini audivisse me *Gilpinum* de hac re inter amicos differentem: quærebant ex eo quidem, quare Episcopatum tam pertinaciter rejecerit? Respondit se non Episcopatum sed loci incommodum vitare voluisse. Si Episcopatus alio loco ei designaretur, dicebat se non recusaturum, sed in illa provincia se molestias vitare voluisse, ubi frequentes erant amici ejus & consanguinei, quibus vel multa erant concedenda non sine offensione sui, vel multa neganda non sine offensione ipsorum: quas difficultates faciliè vitabat vitando Episcopatum. *Johannes Bestius* vir doctus & pius eligitur Episcopus. Sed num iisdem conditionibus tenuisset quibus *Gilpino* oblatus fuerat, nempe ut nihil ex eo decederet, nescio. Non multo postquam subduxerat se ab onere Episcopali, alia postulatione pulsabatur, ut Reginensis Collegii præposituram in *Oxonio* delatam ad se susciperet, vel saltem alium nominare vellet, virum bonum & idoneum. Scripsit ad eum *Thomas Francis* literas in hanc sententiam salute præmissa, Quandoquidem in animo mihi sit, ut locum hunc relinquam, quem jam in Reginen Collegio retineo *Oxonii*, illud in votis habens.

habens ut vir honestus, doctus, pius, quique ex Collegii statutis idoneus sit, ad hoc officium promoveatur: visum est iterum tibi præposituram hanc offerre. Quam si tibi placuerit acceptare, libenter ex literis tuis hac de re scriptis socios commonefaciam, quos in te optimè animatos novi. Quod si non tibi placeat tanta inquietudo in tantula portione, (sic enim verè appellare possum hoc onus,) consilium amice rogo, & iudicium, ut indices in quem transferre possim hoc officium, quem & idoneum, talemque qui eligi posset ac debeat noveris. Ego consilio tuo obsequar quam primum mentem tuam cognovero ex literis tuis, quas ad me festinas cures transmittendas. Raptim Oxonii, 17. Decembris. 1561.

Quid adhuc responderit *Gilpinus*, non invenio: Sed constat ipsum oblatum honorem repudiasse. Ad omnes amicorum petitiones infractus & inflexus manebat. Sicut de Rege Latino Poeta dixit.

Ille velut pelagi rupes immota resistit.

Gilpinus interim Episcopi munus videbatur implere docendo, pauperum curam agendo, necessitatibus aliarum Ecclesiarum providendo, Scholas instituendo, literatos & idoneos viros Ecclesiæ ministerio præparando. Domus *Gilpini* erat tanquam monasterium, si quis monasterium consideret, sicut erant illa S. *Augustini* tempore, non autem qualla recentiora sæcula protulerunt.

Gulielmus Cacilius Baro de Burghly, primarius Reginae secretarius missus in Scotiam de regni negotiis cum reverteretur fama *Gilpini* allectus *Houghtonam* venit, *Gilpinum* salutavit. *Gilpinus* illum cum observantia & mensæ hospitalis officio recepit. Postquam *Cacilius Gilpinum* observasset, expertus humanitatem viri singularem, & in tanto hospite tam inexpectato excipiendo, tantam diligentiam, tantam rerum omnium copiam & urbanitatem: jam discessurus dixit, multa se de *Gilpini* fama audivisse, at quod vidisset, expertusque sit, multo magis esse quam quod prius audiverat. Itaque *Gilpinum* familiariter alloquutus: Si quid, inquit, negotii habiturus sis, vel in Aula, vel apud regios consiliarios, utere me sollicitatore tuo. Clarissimus *Baro* reversus *Dunelmum*, quum pervenerat ad montem qui dicitur *Rainton Hill*, retro respiciens planiciem omnem quam reliquerat, & *Gilpini* ades, & situm loci accuratè prospexit. Non, inquit, reprehendo, hunc hominem quod Episcopatum recusat. Quid enim huic deest, quod Episcopatus conferre poterat? & à maiore curarum mole liberatur. Non negligebat *Gilpinus Riddesdalenses & Tindalenses* quotannis invisere. Apud quos habebatur Propheta, eumque in maxima veneratione habebant homines semibarbari. Accidit fortè dum *Gilpinus* concionaretur apud eos, ut latro clam *Gilpini* equos abtulerit: quod perquam rescitum fuerat, mittitur clamor per omnem viciniam, *Gilpini* equos furto ablatos esse, omnique diligentia quærendos esse. Ille qui abstulerat cum primum audiverat equos illos fuisse *Gilpini*, (nam cujus illi fuerant nesciebat:) in magno tremore fuit. De furto non erat adeò sollicitus, sed *Gilpini* nomen auditum cum in horrorem & tremorem conjecit. Castigatione equos restituit, & patris *Gilpini* veniam, & benedictionem postulavit: & professus est, postrquam resciverat *Gilpini* iumenta esse quæ ipse abegerat, vereri se ne vivus ad inferos detruderetur,

deretur, siquam illi injuriam intulisset. Dum aliquando in illis locis esset *Gilpinus Rothburie*, factio erat pestifera inter aliquot eorum qui ad Ecclesiam illam convenire solebant. Sanguinarii homines ultionem sanguinariam exercebant, quam vocabant *deadly feod*. Si altera factio ad Ecclesiam fortè accederet, altera abstinuit: quia simul convenire non solebant sine sanguine fuso. Dum autem *Gilpinus* esset in concione in illa Ecclesia, utraque factio accessit *Gilpino* præsente: una per superiorem partem supra cancellos Ecclesiæ, altera per mediam Ecclesiam, utraque pars armata stabat cum gladiis & hastis in manibus suis: *Gilpinus* insolita rerum facie nonnihil turbatus in concione progreditur: fit iterum armorum sonitus, & una factio propius alteri accedit; periculum erat ne in media Ecclesia concurrerent. *Gilpinus* descendit de suggestu: Ad utriusque factionis primarios accedit, & primo tumultum sedavit. Deinde pacem inter eos stabilire laborat; sed non obtinuit propositum, pacem quidem integram servare polliciti sunt, quamdiu *Gilpinus* esset in Ecclesia. *Gilpinus* quum odium inveteratum inter eos extinguere penitus non poterat, rogabat ut pacem inter se haberent quamdiu in illis regionibus ipse fuisset. Id concessum erat: *Gilpinus* in suggestum conscendit iterum, non enim concionis finem facerat, reliquum quod habuit temporis consumpsit in barbaro illo & sanguinario more explodendo, & si fieri possit exterminando. Quoties *Gilpinus* ad illas regiones adventaret, siquis sanguinarium inimicum metuisset, solebat se ad *Gilpini* comitatum conferre: in ejus comitatu se magis in tuto futurum prospiciebat, quàm si armata manu incederet. Quodam die Dominico *Gilpinus* ad Ecclesiam in illis locis accedens antequam populus ad preces coiret, ambulans in templo videbat altius pendentem chirothecam. Ab ædituo quærit, quid rei hoc esset, & quare suspensum in illo loco? Respondit ædituus fuisse chirothecam parochiani cujusdam qui in adversarii sui contemptum suspenderat signum illud, significans se duello pugnaturum cum adversario, aut cum alio quocunque qui signum illud tollere auderet. *Gilpinus* rogabat hominem ut aliqua arte signum illud tolleretur. Non ego, inquit ille, illud efficere audeo. At inquit *Gilpinus*, si mihi hastam attuleris, ipse tollam: hasta igitur porrecta, *Gilpinus* chirothecam sustulit, & in sinu reposuit. Populus postea ad Ecclesiam confluebat, & *Gilpinus* ad statutum tempus suggestum ascendit: Inter concionandum opportunam arripuit corripiendi barbaras illas provocationes: exprobrabat ipsis morem illum quo solebant ex chirotheca suspensa duella suscitare. Audio, inquit, quendam è vobis, etiam in hoc sacro loco chirothecam suspendisse, & duellum minitari ei qui tolleretur. Ecce ego sustuli. Tum chirothecam produxit, & palam ostentabat: Deinde docuit quantum à Christiano tam barbari mores abhorrerent: & ad pacem & mutuam inter se charitatem exercendam animos eorum commovere certabat. Post concionem solebat nummos distribuere in pauperiores: sæpius etiã solebat visitare inclusos in carcere, & postquam in carcere habuisset concionem ad incarceratos, nummos eis largius concessit: Multosque ex iis ad vitæ antea vitæ poenitudinem, & ad honestos mores reduxit. Multis qui more plectendi erant, veniam vitæque impetravit.

Nobis pueris rebellio à Comitibus *Northumbria & Westmorlandia* excitata fuit:

fuit : quam futuram ex quibusdam indiciis præsensit *Gilpinus*. Et quia intelligebat in tam turbida tempestate potestatem sibi defuturam se suaque defendendi secedere ad tempus cogitavit. Itaque oratione habita ad pueros in schola & ad ludimagistros, ut donec ipse redierit studiosè & pacificè se gererent, ipse *Oxonium* petit. Commoratus ibi donec regius exercitus Duce Comite *Suffexia*, ad rebelles profligandos *Dunelmum* properaret. Rebelles *Dunelmum* tenebant : Sed ad Regiarum copiarum famam dissipati sunt : fugatis illis acerbè & crudeliter sævitum est in simpliciores homines quos rebelles ad suas partes traxerant sub prætextu obedientiæ Reginæ præstandæ : Nam sollicitabantur simplices homines ut officium suum Reginæ præstarent. Rebelles passim Reginæ nomen auctoritatemque jactabant. Dum Rebelles *Dunelmum* cum exercitu tenerent, & Missa quotidie in Ecclesia Cathedrali haberetur, nonnulli ex iis *Houghtonam* advolarunt. Invenerunt *Gilpini* horrea frugibus repleta, juvencos saginatos, multaque ad hospitalitatem parata. At illi omnia dissipant, fruges vendunt, altilia consumunt : eaque omnia quæ *Gilpinus* in pios & honestos usus paraverat, improbè destruunt. Erant inter eos unus quem patibulo destinatum *Gilpinus* servaverat. Is erat omnium improbissimus in *Gilpini* bonis dissipandis. Effugatis rebellibus, & questione acerbius nec sine avaritiæ infamia instituta in homines simplices à *Georgio Bowes* Equite, ad id negotium martiali constituto, *Gilpinus* qui jam domum redierat, multis intercessione sua vitam impetravit : intellexit enim multos homines non dolo malo, sed per ignorantiam suam, & aliorum fraudem, velut in laqueos fuisse conjectos : Omnibus turbis jam compositis, *Gilpinus* ad consueta studiorum & charitatis officia redit.

Erat inter doctissimum & reuerendum Episcopum *Dunelmensem*, *Jacobum Pilkintonum*, & *Gilpinum* ex consuetudine & morum similitudine amicitia non vulgaris. Episcopus *Gilpinum* domi suæ frequenter convenire solebat. Episcopus etiam *Gilpini* exemplo excitatus Scholam *Lancastria* instituit, & statuta Scholæ *Gilpino* versanda & examinanda exhibuit. Magna etiam familiaritate & benevolentia amplectabatur *Thomam Leverium* virum pium & doctum *Sherbornensis* hospitii magistrum.

Prodiit in lucem liber *Thoma Cartwright* de disciplina Ecclesiastica : qui liber à multis tum temporis avide suscipiebatur. Unum ex libris illis *Gilpino* legendum misit *Gulielmus Birch*, Canonicus *Dunelmensis*, vir doctus, sed qui ad illam disciplinæ formam quam *Cartwrightus* descripserat properantius ferebatur. Rogat *Gilpinum* ut librum perlegat, & de eo libro judicium suum non gravetur perscribere. *Birchius* videbatur festinantius agere : Nam exiguo temporis interjecto, literas iterum misit ad *Gilpinum*, quibus rogavit ut librum cum judicio suo transmittat, antequam *Gilpinus* totum perlegisset. *Gilpinus* librum quidem remisit cum literis ad *Birchium*. Atque sicut erat amæno ingenio ad carmina etiam componenda, literis illis carmina quædam adjecit. Sunt verò carmina quæ sequuntur.

*Multa quidem legi, sed plura legenda reliqui :
 Posthac quum dabitur copia, cuncta legam.
 Optant ut careat maculis Ecclesia cunctis :
 Prasens vita negat, vita futura dabit.*

Accessit ad eum postea *Camabrigiensis* quidam, qui vir doctus videbatur : Is multis egit cum *Gilpino* de disciplina & reformatione Ecclesiæ. *Gilpinus* dicebat se non posse probare ut humanum inventum loco divini instituti in Ecclesia locum haberet. Num ergo putas, inquit ille, hanc disciplinæ formam esse humanum inventum? Omnino sic existimo, inquit *Gilpinus* : Et qui antiquorum patrum scripta diligentius versaverit, idem mecum existimabit. Suspecta est mihi disciplinæ forma illa quæ in nulla antiqua Ecclesia suscepta videtur. At inquit ille, recentiores multa vident quæ antiqui illi patres non viderunt : & multorum ingeniis & laboribus instructior Ecclesia præsens videtur. *Gilpinus* commotior videbatur, ego inquit, recentiorum virtutes non puto comparandas esse Patrum infirmitatibus. Dicebat alter se putare *Gilpinum* in eo errare. *Gilpinus* verba illa consultò habuit quia intelligebat eum de virtutibus nescio quibus jactare, quam jactantiam *Gilpinus* reprimere voluit.

Georgius Gilpinus qui librum *Philippi Marnixii Aldigundia* Comitis *Aluearium* Romanæ Ecclesiæ ex Belgico in Anglicum sermonem elegantissimè transtulerat, venit è Belgio ad *Bernardum*. Is erat *Bernardi* frater : fuit Regina Agens apud *Belgas*, & apud *Belgas* propter singularem prudentiam celebrem sui memoriam reliquit. Hic ubi aliquod temporis cum fratre *Bernardo* jucundissimè vixerat. Reversurus in *Belgium* Reginam, & conciliarios regni convenerat de rebus quas Regina nomine apud *Belgas* esset acturus. *Leicestrius* & *Bedfordius* Comites utrosque fratres, *Georgium* propter prudentiam in rebus agendis, *Bernardum* propter vitæ sanctimoniam magno favore amplectebantur. Isti rogabant *Georgium*, ut persuaderet *Bernardo* fratri conversionis suæ a Romana superstitione ad Evangelicam lucem rationem modumque scripto exponeret. Cui postulationi respondit *Gilpinus* apertè & candidè sine omni fuco. Ego literas illas ex Anglico sermone, in quo scripsit in Latinum, qua possim fide translatas exhibeo.

Exemplum.

P p

LITERÆ

LITERÆ

BERNARDI GILPINI ad GEOR-
GIUM Fratrem, Anno Domini :

1575.

Rogas frater ut fusiori scripto modum tibi conversionis meæ à superstitione ad lucem Evangelii referam : Quod tibi non ignotum esse credo, non fuisse paucorum annorum opus : veruntamen sicut per tempus & valetudinem licet, nihil celabo. Confitebor opprobrium meum in confusionem diaboli : Dicam cum Apostolo, *1 Tim. 1. 13. Misericordiam consequutus sum, ignorans feci.* Temporibus Regis *Edwardi* protractus eram ad disputandum contra quasdam assertiones *P. Martyris*, Quamvis ex naturali propensione semper (quantum potui) controversias & disputationes vitaverim. Quumque junior Theologus essem, & in illa disputatione reperissem fundamentum, cui innitebar non tam solidum quam ipse prius putàrim : proinde sacras literas & patrum scripta cœpi accuratius evolvere, ut meipsum in receptis opinionibus confirmarem. Sed Deus animum meum ab illo præiudicio paulatim liberavit : & quotidie fervor ille quem habui ad Papismum deservescere cœpit. Contra autem sensi igniculos qui me ad veritatem investigandam adegerunt. Interim contuli me ad Episcopum *Dunelmensem* ut amplius discerem : Qui in Transubstantiationis negotio dicebat mihi *Innocentium* tertium inconsultius egisse, quod illum articulum fidei fecisset. Papæ etiam culpam magnam præstebatur, quod de indulgentiis, aliisque rebus non rectius consulisset Ecclesiæ. Postea doctorem *Redmannum* conveni, in quo propter insignes virtutes, & eruditionem magnam spem reposui. Ille mihi affirmabat librum de publicis precibus pium fuisse atque Evangelio consonum. Hæc me in multas meditationes conjecerunt. Deinde unus ex sociis *Reginensis Collegii Oxonii* narrabat mihi se audivisse Doctorem *Chedsey* inter amicos dicentem, oportere ut Protestantes cedant nobis realem Christi præsentiam in sacramento, nos itidem ut illis cedamus in Transubstantiationis sententia atque ita conveniemus. Doctor *Weston* prolixam orationem habuit de Cæna Domini sub utraque specie administranda. Magister *Morgan* narravit mihi, Doctorem *Ware* virum & vita, & eruditione clarissimum, affirmasse sibi quod præcipuum sacrificium Ecclesiæ Dei, fuisset sacrificium gratiarum actionis. Hæc erat ejus responsio quum quæsissem quid pro sacrificio Missæ dici poterat. Eruditissimi

in.

in hoc regno Episcopi eo tempore primatum Papæ, & verbo & scriptis refutarunt. Magister *Harding* nuper ex *Italia* domum reversus prolixa & celebri concione tam clarè exposuit, & coloribus suis depinxerat fraterculos, & Episcopos indoctos, qui in *Tridentino* Concilio in viridibus togis conveniant, ut in me plurimisque aliis plurimum imminuerit de opinione, & fiducia quam in generalibus Conciliis habueramus. Hæc & multa alia occasionem mihi præbuerunt, ut scripturas & antiquorum scripta investigarem: unde plurimos & maximos abulus, & aliquot enormitates usitatas, & defensitatas in Papatu animadvertere ceperam, & reformationes ex altera parte necessarias judicare. Dum hoc modo progrededer amicorum quorundam suasionibus adductus, sacerdotium suscepi. Ad quod invitatus trahebar: Si Deum offenderim curam suscipiendo ante quam doctior, & in religione confirmatior essem, veniam à Deo peto. Nec dubito quin in ejus conspectu misericordiam consequutus sim. Antequam sacerdotium illud intrassem, concionem habui coram Rege *Edwardo Greenwichi*: Concio illa bonorum virorum approbationem habuit. Dominus Thesaurarius, tunc secretarius, obtinuit mihi licentiam Regiam per regnum prædicandi, quamdiu Rex *Edwardus* regnaret, quod tempus deinceps non multum superavit spatium dimidii anni. In concionibus ea tractabam in quibus optimè confirmatus eram, & in quibus Scripturas certas haberem: Missam examinavi: Abusus quantum observare tunc potui, erant in nimia reverentia, & crassiore populi cultu: quia Transubstantiationem non credidi. Veruntamen tandem aliquando Missas dixi, paucas aliquot & clanculum. Tum continuo trans mare missus fui, ut Domini Episcopi *Tunstalli* librum de Eucharistia imprimendum curarem, cum aliis duobus aut tribus libris ut nosti, *Antuerpiæ*: ubi per trium annorum spatium *Lutetie*, *Antuerpiæ*, *Lovanii*, nonnullisque aliis in locis crassam idolatriam conspexi. Ea res me à Pontificia religione magis ac magis abduxit: maxime quod viri qui eruditione præstabant inter Pontificios in Scholis cultum imaginum tollerent, in Ecclesiis intolerando abusu permetterent. Hic dum sacras Scripturas, & patrum scripta avidius consulerem, multa observavi quæ meum animum à Pontificia Ecclesia abduxerunt. Animadverti in illa Ecclesia sacræ doctrinæ corruptelas insignes; in sacramentis multa contra Scripturas instituta. Quædam sacramenta nuper addita: In sacramento Cænæ alteram speciem ablatam: Transubstantiationis figmentum inductum, Traditiones Ecclesiæ verbo Dei, & sacris Scripturis adæquari, pari pietatis affectu suscipiendas. Cultum imaginum in Ecclesiam inductum, in Ecclesia omnia coram populo ignota lingua peragi: maxime me exercuit quæstio de Antichristo: quia non tutum videbatur discedere ab Ecclesia Pontificia, nisi prius in animo meo illud hæreret, Papam esse Antichristum: quantis hic conflictationibus exercebar non facile dicere possum. Posthac domum revocatus Rectoriam de *Esington* ab Episcopi collatione suscepi: ubi quum in concionando sedulus esse studuerim, subito mihi magnos gravesque adversarios excitatos sensi: contra pluralitates, & non residentiam prædicaveram. Clamabant adversarii mei, omnes qui doctrinam illam attulissent, cito hæreticos evasuros. Aliis vehementer displicuit quod prædicarem resipiscientiam & salutem per Christum. Id mihi objiciebant, quod non (sicut

tunc fieri mos erat) integras conciones haberem de Transubstantiatione, Purgatorio, aqua benedicta, cultu Imaginum, invocatione Sanctorum, & similibus, quæ ex me nunquam audire poterant. Quantò acrius populus prædicationem meam susceperat, tanto acrius in offensionem & odium incidi: parva res periculum mihi creavit. Hæc quædam materfamilias quum in puerperii doloribus Deum sæpius invocaret, à reliquis matronis graviter fuit reprehensa, quod non beatam virginem invocasset. Respondit illa: audiavi clarum quendam concionatorem *Gilpinum* nuper è *Gallia* reversum: Si ille admoneat me ut sanctas invocem, consilium de ea recipiam: dixi me ad invocationem Sanctorum non audere quenquam hortari eos verò qui Dei solius opem in periculis suis implorant ad solidam conscientia suæ consolationem, niti mandato divino, & habere firmam promissionem. Hæc res multos mihi inimicos excitavit: Interim cum viris doctis mihi consuetudine conjunctis sæpius contuli. Quæsi quare nulla esset reformatio tot abusuum circa imagines, reliquias, peregrinationes, venundationes Missarum, & Trentalium, cum multis aliis erroribus, quos tempore Regis *Edwardi* Pontificii non solum superstitionas fuisse concesserant, sed & reformationem polliciti sunt, Ecclesiamque purgandam fatebantur: quos eos libenter facturos dixerunt, si unquam autoritas ad ipsos rediisset? Cum interrogassem ubi potissimum reformatio hæc esset inceptura, cujus rei expectatione libentius *Parisiis* redierim: responsum mihi fuit non esse quicquam concedendum populo ignaro. Si fateamur errores aliquos, illi statim clamabunt, alia etiam multa non minus esse reformanda, quam quæ concesserimus: atque ita ulterius semper progredientur, ut nunquam à reformando desistant. Hæc me graviter vulnerarunt, & ad conscientia pacem quærendam adegerunt, Posthæc duabus aut tribus concionibus *Novi-Castri* habitis, cæpi conscientiam meam magis perspicuè aperire: ubi contra me duodecim aut tridecim articuli collecti fuerunt, & ad Episcopum missi. Hic adversarii mei ex clero, quos graviter offenderam, obtinuerunt tandem quod diu expectarant. Non destiterunt donec me Episcopus coram ipsis vocasset, ut me in sacramenti materia examinaret. Episcopus mihi gratiam, quantam credo ausus fuerat, præstitit. In Transubstantiatione mihi molestus esse noluit: tantum quærebat de reali præsentia. Quod quum ego concesserim, liberatus ex eo periculo fui. De reali præsentia non videbar mihi certus & confirmatus. Mysterium ibi latere arbitrabar supra ingenii mei captum: veruntamen conscientia mea me subinde sollicitabat, quod coram illis disertis verbis illud concesserim, quod mihi videbatur dubium. Sed sperabam Deum ignorantiam meam condonaturum, & in tempore majorem mihi cognitionis lucem daturum. Hieme proxima moritur Regina *Maria*: Tunc plenius mentem meam aperire ceperam. Antea enim (nam necessario mihi verum confitendum est) imbecillitas, ignorantia, & terrores adversariorum me retinuerunt. Circa Pascha accusatus fui coram Episcopo de multis articulis, & ex *Eboraca*, & ex *Dunelmo*, quæ tamen omnia mihi ulterius non nocuerunt, quàm quod Episcopus adversariorum quærimoniis adactus, me ex testamento suo expungeret, & quod vulgares homines & populus offenderetur: quod dispositionem bonorum Episcopi amiserim, magno me onere levatum libenter intelligebam. Quod autem

tem ad populi favorem spectat, quo magis ad ædificationem prædicatio mea proficere posset, (alias enim favorem popularem nunquam desideravi :) sperabam in tempore per Dei bonitatem illum recuperare. In Autumno venerunt visitatores: Doctor *Sandes Auklandiam* me accersivit, & constituit mihi locum, & tempus concionandi contra Primatum, *Dunelmi*. At ipse pridie concionem habens, dum penitus ut videbatur tolleret realem præsentiam, teneram conscientiam meam adeo vulneraverat, quod sequenti nocte dormire non potuerim: & mentem meam multa in dubium traxerunt, an proximo die concionem habiturus fuerim. Tandem profectus sum ferè à lecto in suggestum, ubi sive illud fuerat per conscientiae inquietudinem, sive per somni inopiam, sive quod Deum offenderam quod inquieta conscientia conscenderim, nescio: sed nunquam mihi magis defuit elocutio: & tamen videbar mihi materiam satis luculentam congestisse, gravesque rationes. Sequentie die omnes in Diocesi Presbyteri conveniunt ut subscriberent. In uno aut altero articulorum puncto conscientia mea non videbatur mihi tam plenè informata quàm ipse optaverim. Itaque secessi paulum, sperans futurum ut non vocarer. Quum vero Curatus meus ad librum accesserat, quem ex sermone prius cum ipso habito, putavi nunquam hæsitaturum. Ille quasi invitatus ad subscribendum subtraxit se: id effecit ut ego vocarer: liber mihi erat oblatus: ubi protinus sic mecum cogitabam, consolatio mihi maxima reposta est in hac religione, quia gloriam Deo, auctoritatem verbo Dei exhibet ad superstitionis & doctrinarum humanarum extirpationem. Tantum hærebat mihi animus in quibusdam minutis, quæ Deus mihi ut spero in tempore revelabit. Si recnsavero, multis aliis autor ero recusandi, ac proinde cursum verbi Dei impediendi. Itaque subscripsi, & nocte sequente Doctori *Sandes* protestationem misi de duobus illis punctis quæ me moverant. Ille non offensus, protestationem meam cum humanitate recepit: subscripsit etiam Curatus meus, & die proximo in morbum incidit. Dum vero ego una cum visitoribus *Kenduliam Lancastriamque* proficiscerer, ille mortuus est ante reditum meum, ex ægitudine unius ferè septimanæ: Quidam putarent animum ejus subscriptione fuisse percussum: Alii dixerunt infirmitatem illi ex nimia potatione, quam fortè intemperantius sumpserat, provenisse. Deus noverat quæ fuerat mortis ejus causa: temporis progressu ut mihi videbar fortior & confirmatior evasi: veruntamen quod verum est fatebor, multas, gravesque tentationes habui, quæ per multas noctes mihi somnum eripuerunt, meque semi-vigilantem, semi-dormientem, in talia adegerunt somnia, qualia paucos habuisse credo. Natura mea controversias semper fugit. Delectatio mea desideriumque in eo constitit, ut Christum simpliciter, & sincerè prædicarem, & salutem per Christum, ut meipsum in suavissimis promissionibus sacre Scripturæ solarer, & in precibus ad Deum fundendis. Infatiabilis illa, & nullis aut temperantiæ, aut moderationis metis cohibita avaritia cum superbia & carnis libertate, aliisque ejusdem cognationis vitiis conjuncta, quæ inter omnes ordines regnant, maximè verò in nobis Presbyteris ac ministris, qui *sal terra* ut dicimur esse debemus, sæpè mihi somnos excusserunt. Sed rediens, in Deo quiescebam: quanto magis hominum iniquitas abundat, tantò gloriosior apparebit Deus purgando, sanctificando, & servando populum.

lum electum in medio generationis pravæ. Anxius semper fui sive in subscriptionibus, sive in juramentis ne laqueis tenerer: Illud satis esse videtur, & satis esse debet Ecclesiæ præfatis, ut omnes in Scripturis, & articulis fidei quiescant; in aliis sicut Scripturis consona sunt: quia sacra Scriptura locum, & auctoritatem eminentem habere debet, supra omnia omnium hominum scripta. Memini quando ad ordines suscipiendos proficisceretur ad Episcopum *Oxoniensem*, Capellanum Episcopi juramentum nobis ministrasse, ut probaremus ordinationes editas, & postea edendas. De quo juramento, quum altius meditaremur, quid esset nos obligare ordinationibus futuris, de quibus nihil potuimus intelligere: hæc non me solum anxium reddiderunt, sed novem decemve alios, qui mecum juraverant, homines multo me doctiores turbarunt. Ego quod me attinet mecum statuebam, nullis scriptis juramentum præstare nisi cum exceptione quatenus sunt verbo Dei consona. Quam mihi mentem anxiam fecerit, quod juramentum exigeretur in rebus dubiis, alio scripto aperui propter conscientiæ tranquillitatem. Atque hoc verè affirmare possum, postquam hanc viam ingressus fuerim, ut infirmitates meas scripto aperirem, non metuens si quis eas noverit, modo vel in meam vel aliorum profectum cederet, multimodam inveni pacem & conscientiæ tranquillitatem; & quotidie magis ædificor & confirmor Scripturas legendo. Et in hac re Deum laudo, quod quando maximè anxius & infirmus videbar, fides mea in Dei misericordiis tam firma, ut credo, fuerit, ut si vel eo ipso momento morerer, fiduciam tamen habui & habeo, quod anxietates illæ salutem meam non impedirent. Teneo *Pauli* sententiam illam, *misericordiam consequutus sum, ignorans feci*: & aliam *Jobi*, *si me dominus occidat, in eum sperabo*. Sæpius tamen misericordiam Domini imploravi pro istis offensionibus, infirmitatibus, ignorantibus, aliisque omnibus, idque perpetuò faciam quamdiu in hoc mundo vixero. Nobis omnibus misericors sit Deus.

Hætenus *Gilpinus*, vides Lector *Gilpini* sinceritatem: Nihil de suis virtutibus loquitur, sed de infirmitatibus suis agnoscendis, & enumerandis totus est. Nasutuli fortè ridebunt hominis simplicitatem: Ego Apostolicum Spiritum suspicio, qui beati *Pauli* exemplo de se gloriari non audet, sed in infirmitatibus suis gloriatur, ut in ipso habitet Christus: veruntamen utcumque ille totus sit in prædicandis infirmitatibus suis, virtutesque suas studio superafferit: illud tamen constat, bis eum fuisse accusatum temporibus *Marianis* ab inimicis apud *Tunstallum* Episcopum.

Tunstallus Episcopus qui à sanguine fundendo abhorrebat contra varias adversariorum accusationes præsidium dulce *Gilpino* fuit. Tandem accusatus est apud *Bonneram Londinensem* Episcopum. Is nuntium paratum esse jubet, qui *Gilpinum* apprehendat. *Gilpinus* periculum imminens vidit, (audierat enim nuntium expeditum qui ipsum comprehendat) præsidium illud quod prius in *Tunstalli* clementia expertus erat, jam sublatum sentiens, sanctam animam Martyrio parabat, mandat *Gulielmo Piro* domus dispensatori, ut tunicam ei oblongam paret, quo honestius ad palum procederet. Sed inexpectata Reginæ *Mariæ* mors ab eo periculo hominem liberavit. Post editum Concilium *Tridentinum*, quum sermo fortè inter *Gilpinum* & *Thomam Leverium* incidisset, de Concilio illo, quævisissetque *Leverius* quid de Concilio illo sensisset

senſiſſet *Gilpinus*. Patres inquit *Tridentini* peſſimè conſuluerunt Eccleſiæ. Nam quod ante liberum fuerat, jam non liberum relinquunt. Memini *Tunſtallum* Episcopum ſæpiùs narràſſe *Innocentium* tertium inconſultum ſeciſſe, quod tranſubſtantiationis opinionem articulum fidei ſeciſſet. Quum antèa liberum fuiſſet vel ſic vel aliter ſentire. Episcopus dicebat ſe non dubitare quin ſi ipſe tum temporis aſſet in concilio, potuiſſe Romano Pontifici perſuadere ut ab eo negotio deſiſteret. Quod ille de Tranſubſtantiatione judicavit, idem judicium eſſe poteſt de univerſo Papiſmo poſt editum Concilium *Tridentinum*. Nam quod antèa liberum fuit, jam non liberum relinquunt. Itaque patrum noſtrorum quamvis multa ignorantia oppreſſorum tempora ſalictiora fuiſſe puto, quam ſæcula inſequentia eſſe poſſunt apud Pontificios. Quia jam Concilio *Tridentino* multa veteris Eccleſiæ inſtituta mutarunt: Nam quod regulæ fidei partem in Traditionibus poſuerint, id in Eccleſia ante factum nunquam fuit. Multa in articulis de juſtificatione, de Sacramentis quæ prius in Eccleſia doceri permittebantur, jam non permittuntur. Ex his *Tridentini* Patres aliis Eccleſiis neceſſitatem ſeperandi ſe ab Eccleſia Romana imponunt: in quo mihi non benè ab illis conſultum videtur. Nam Eccleſia in diſſidia & partes diſtrahitur: & quod prius in dubiis liberum fuit, id omne *Tridentini* Patres ſuſtulerunt; & partem duriorẽ ſibi ſumpſerunt.

Ex Pontificiis erant nonnulli qui quum *Gilpinum* à Pontificia religione quam in juventutis ignorantia primum coluerat, jam averſum intelligerent: multa movebant ut ſi fieri poſſet, revocarent. Inter eos erit quidam claræ familiæ *Thomas Gelthrop Gilpini* cognatus: Hic ad *Gilpinum* literas miſit, in quibus eum admonuit de religione avita retinenda. In iſis literis hæc inter alia *Gelthropus* inſeruit: fama tua magna eſt, & *Londini*, & in omnibus locis. Ego in iſta ſum opinione, te his temporibus vel magnum bonum præſtiturum ſi Eccleſiæ adhæreas, vel quod Deus avertat majus malum in Eccleſia excitabis, quàm *Arrius* excitaverat. Quod peccatum abundet, non eſt Miſſa, non ſunt matutinæ in cauſa, ſed pernicioſa doctrina, vitæque impura & cleri & aliorum. Jam communionem reſormarunt, & librum reſormatæ liturgiæ ediderunt. Sed hæc reſormatio malum non ſuſtulit, quia videmus populum multo quam prius in peius ruere. Hæc reperi inter *Gilpini* chartulas, plura expiſcari non potui, adeo erant improbè corroſa plurima. Ad has litteras reſcripta eſt integra reſponſio *Gilpini*. Literæ inſcriptionem habent: Cognato ſuo *Thoma Gelthrop*: & ſic ſe habent.

GRatiam & pacem. Longiores tuæ literæ allatæ mihi ſunt, quum partim otii liberem ad reſpondendum, ſicuti is affirmare poteſt, qui has ad te reportat. Curandum tamen putabam ne ad te rediret ſine reſponſo: quanquam conſuſio literarum tuarum ſcribendi parum ſolatii mihi tulit. Quis enim ſcribendi laborem ſuſcipiet, quum certum apud te firmatumque ſit, ſicut affirmas, nullis argumentis à ſuſcepta opinione abiturum. Non potuit non moleſtiſſimum eſſe Prophetæ *Jeremiæ*, quum ille clamaret ad populum: *audite verbum Domini*: ut illi interim cum dura cervice reſponderent: *non audiemus*. Sed permittamus hæc divinæ operationi, quæ cor tuum mollire poteſt, & aures aperire *ſurdi ſerpentis obturantis aures ſuas*, &c. Sæculum ante:

anteactum respicis benè illud si etiam ad sæculæ Patriarcharum, Prophetarum, Christi, Apostolorum, aliorumque Sanctorum respicias : quos si sine præjudicio occæcatæ affectionis consulas, abducent te procul à cæcitate, ab errore, merito dixerim à profunda idololatria quæ replebat in Ecclesiam dum dormirent homines. Quod te Monasteriorum ruina moveat, doleo te in hâc re cæcutire. Plurimi enim religionis vestræ facti sunt illa diutius stare non potuisse, quia clamor eorum ut *Sodomorum* venit ad aures Dei. *Sodomitica* illa vitia manifestiora erant, quam ut celari possent, non potuit istos diutius ferre Deus. Quod si ad animum tuum revoces, quam inimici fuerint isti verbi Dei ministerio, sacrilegio suo tollentes alimoniam ministris verbi constitutam, in plurimis regionibus vix unam Rectoriam non exspoliata relinquentes, facile estimares istos diu stare ac florere non potuisse : fructus doctrinæ *Lutheri*, totiusque verbi Dei verè annuntiati, hic est : ut Deus spiritu oris sui interficiat impium. Quod dicis accedentem ad Deum oportet credere, utinam illud recte considerares, fidem & religionem nunquam posse pacem ac requiem invenire, nisi in sacro Dei verbo. Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. Ita fit ut si quis credat in Bullas, Indulgentias, Imagines, aliaque plurima vana hominum instituta, veram fidem habere non possit. Ista omnia evanescunt ubicunque Dei verbum vim atque auctoritatem habeat. Requies illa quam in Romana invenire te dicis Ecclesia, (Catholica scilicet vestra) si non majorem adhibeas curam, sine dubio in extrema necessitate te fallat. Dicis te in ea religione nihil malignum contra Evangelium invenire. Sed si penitus introspicias, videre potes in ea religione verbum Dei rejectum, legendas aureas, & festivia, cum Bullis, Indulgentiis, multisque ejus generis ut plurimum verbi Divini loco obstrusa. Sed hic campus spaciosus est, & ociū deest. Spero me opportunitatem nacturum, ut de his rebus fusius ad te scribam. Deus oculos tuos aperiatur, ut videas *abominationes Civitatis illius, quæ super septem montes edificata est* : *Apoc* : 17. Vide *Hieronymum* in eum locum. Si in Ecclesia illa Sacramenta corrupta sint, num tu gratiam Dei rejicies, quum servorum suorum oculos aperiatur ut corruptelas illas repurgent ? Cave de illa *S. Johannis* tremenda sententia : *qui sordidus est, sordeat adhuc*. Dicis si incipias ex alio poculo bibere, &c. Planè oblitus quod in Romana Ecclesia, tu cæterique omnes Laici penitus à poculo exclusi sitis, contra manifestum Dei mandatum, *bibite ex hoc omnes*. Tantum Cænæ abusum cum plurimis aliis doctissimi *Lovanienses* non potuerunt defendere. Si nos hæreticos vocetis, fugiatque quod tam magnis abusionibus, superstitionibus, erroribus valedixerimus, ut ad purum & sacrum Dei verbum, sacras Christi institutiones accederemus : appellare possumus à præjudiciis sine charitate conceptis, & cum Sancto *Paulo* dicere possumus, *mihî pro minimo est ut à vobis judicer, Dominus est qui judicat me*. Sed periculosum esse dicis nostras audire conciones. Ita dixerunt *S. Stephani persecutores*, *Act*. 7 : aureisque suas occluserunt. Sic dixit *Amasias* de Propheta *Amos* : *Amos*. 7 : *Non poterit terra sustinere omnes sermones ejus*. Similes istis sunt quos *David* assimilatur *aspidi surda*, *obturanti aures*, *Psal* : 58. Quales multi fuerunt Apostolorum sæculo, quibus velatum erat Evangelium, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes *Infidelium*, ut non fulgeat illis *Lux Evangelii*, &c.

De fulminibus illis Romanis nihil est quod metuamus: terriculamenta illa quæ ad pueros terrendos fabricantur, non sunt metuenda hominibus provectis: *Erasmus* vocat ea *bruta fulmina*, &c. Si in Papa & Cardinalibus qui nos tanta acerbitate execrantur, vel similitudo aliqua fuisset *S. Petri*, & *S. Pauli*; si Sanctorum illorum servens charitas ad Christi gregem extaret, accurataque diligentia dies noctesque pascendi, unâ cum aliis virtutibus Apostolicis. Tunc metuendæ erant illorum minæ: sed humilitatem *Petri* in *Luciferi* superbiam converterunt: paupertatem, assiduosque labores Apostolorum, in *Cresi* divitias, otium & luxum *Sardanapali*. Denique quæ conventio lucis cum tenebris, &c. Promisit Deus *Malach*: 2. *Benedictiones illorum in maledictiones convertere, qui ponunt*, &c. Vide *Hieronymum*. *Esaia* 3. *Qui beatos vos dicunt, seducunt vos*, &c. Quod hominum millia seducuntur ab Indulgentiis, quæ ad multa annorum millia excrescunt, si pretium excrescat? Quomodo fratres hospitalis *S. Johannis* licentias concesserant illis qui sibi violentas manus intulerint, ut liceat illis frui cæterorum Christianorum sepultura, cum multis hujusmodi adulatoriis figmentis, videt mundus & ingemit: De Avix tuæ vita nihil nisi honestum audiui. Sed credo illam fuisse superstitionem. Si te domi secum illa retinuerit ex tenera & naturali affectione tantum, & non ut ab Evangelio arceret, veniam postulabo opinionis non rectæ. Multi tamen putant illam avunculorumque tuos suduxisse à te sororibusque tuis magnam portionis relictæ partem. Sed transeant hæc: quia pro te nihil efficere potui, nec adhuc effecerim: pecuniam illam mihi legatam, sorori tuæ si placet, etiam cum additamento reponam, quia illa mihi videtur magis indigere. Ad Ecclesiam Catholicam quod attinet, Deus mihi testis est, totum cordis mei desiderium esse, & certam fiduciam, ejus Ecclesiæ membrum me moriturum. Quod si ex pomposa specie Ecclesiæ Romanæ eo adducar ut probem omnes illas intollerandas abusiones, superstitiones, & idololatrias, quæ Deum honore suo tam multis modis exspoliant, non crederem me membrum esse Jesu Christi. Si nullam sacræ Scripturæ interpretationem præbetis nisi quæ Roma proficiscatur, potestis facile quicquid placuerit affirmare. Nihil est tam absurdum, tam æterni Dei veritati contrarium, quod non impuris glossematibus torqueri possit, ut causæ perditæ videatur inservire: cum hujusmodi hominibus nulla est instituenda disputatio. Quod de *Arrio* infero cum reliquis ejus generis, nihil est ad propositum. Omnes enim Scripturæ Prophetarum, unâ cum aliis manifestis Scripturis ad quas in hujusmodi dubiis confugere debemus, illisque acquiescere *Arrium* perspicuè confundunt, cæterosque ejus participes. Consubstantialitas, quod *Græci* *ὁμοούσιον* dicunt, plurimis evidentibus Scripturæ testimoniis confirmatur. At non ita Transubstantiatio; *Scoti*, *Occami*, *Bielis*, omniumque Scholasticorum Theologorum ita vexaverat cerebra, ut sæpenumero nesciant, quid potissimum dicant, quò absurditates amoliantur quæ inde oriuntur. Itaque constat esse commectum sine aliquo Scripturæ fundamento. Ita ut *Scotus* (quod & Episcopus *Tunstallus* sæpenumero ingenuè fatebatur,) existimavit, multo melius faciliusque potuisse Ecclesiam uti commodiore interpretatione verborum in sacra Cæna, reverenter cum antiquis Patribus de sacra Cæna loquendum judicavit Episcopus, & Transubstantiationis opinionem mittendam esse. Illud etiam

idem *Tunstallus* & scriptis & sermonibus affirmare solebat, *Innocentium* tertium nescisse quid ageret, quando Transubstantiationem inter articulos fidei posuerit: dicebatque *Innocentium* doctis circa se hominibus caruisse: adeo equidem inquit *Tunstallus*, si ipse fuisset ei à Consilio, non dubito me potuisse Pontificem ab eo Consilio retraxisse. Quando Magister *Chedsey* dixerat Catholicos cedere oportere in articulo Transubstantiationis, ego non audivi ipsum loquentem, sed qui audiverat mihi narrabat. Quod autem de ejus, aliorumque incarceratione scribis: equidem judico (quod præsentem hanc vitam attinet) quietissimam vivendi rationem illis obtigisse. Nec puto majorem vitæ quietem eligi posse, si non conscientiae morsus illis molestiam faciat, quia causam sustinent non bonam, sed super arenam fundatam. Quod si vis homines connivere oportere ad tot Romanorum Pontificum supra triginta vitas abominabiles & planè bestiales: potes & Christum etiam reprehendere quod palam aperuit perniciosas enormitates & *Phariseorum* (qui tum sancti scilicet patres habebantur,) atque etiam Patrum eorum tunc mortuorum: reprehendite etiam *Esaïam*, qui non vult malos dici bonos, denuncians maledictum eum qui sanctum appellat eum qui non est sanctus. Reprehendite *S. Bernardum* qui vocat eos ministros *Antichristi*. Nos meritò excusant ea, quæ alii viri pii scripserunt in hanc sententiam. Reprehendit apertè ea de quibus fatetur turpe esse dicere. *Non aperta revelo, inquit, sed aperta redarguo.* Ad quod etiam divino mandato sumus obligati, *Esaïa 58. 1. Ostende populo meo scelera eorum.* Quod dicis quinque Sacramenta apud nos esse reprobata; non rectè reprobata dicis: nos enim reverenter eis utimur secundum Dei verbum, adeoque nec nomen Sacramenti tollimus, sicut est Sacramentum generaliter dictum. Sicut erat Lotio pedum, & multa alia quæ nomen Sacramenti in genere retinere possunt, ut & apud Patres retinent. Verum antiqui Patres, & Scholastici nonnulli affirmant Baptismum, & Eucharistiam propriè tantum dici Sacramenta: *Bessarionis* etiam testimonium est; hæc duo sola Sacramenta in Evangeliiis manifestè tradita legimus. Miror te verba *S. Pauli* ad eum sensum torquere, ut ex iis verbis omnes in Missa ceremoniæ stabiliantur. Quomodo non ignores earum plurimam partem additam multis postea sæculis ab Episcopis Romanis. Legimus etiam Apostolos cum verbis Evangelii, & oratione dominica consecrassè. Præterea *S. Paulus* jamdudum ordinaverat, ut populus non solum manducaret panem cum ministro, (sicut verba ejus manifestè declarant:) verum etiam ex poculo biberent vides istos penitus abstulissè Ecclesiæ ordinationem illam Christi & Apostolorum. Qua autoritate hoc factum sit ipsi viderint. Autoritatem illam ego nunquam legendo cognoscere potui. Contrarium invenio nempe omnes omnino homines, prohibitos esse, ne quid de verbo ac voluntate Dei mutant in sacris scripturis tradita. Dicis Scripturas probare orationem pro mortuis, & hoc te bene scire. *S. Hieronymus* dicit librum *Maehabeorum*, ad mores non ad stabilendum dogma valere. *S. Augustinum* dicis in multis locis dubitasse utrum fuerit purgatorium. Id si sit dubitabile, non est obtrudendum tanquam articulus fidei, sed relinquendum ut liberum. Nam fides est substantia &c. *Heb. 11. 1. fides non fluctuare debet,* inquit *S. Jacobus. Rōfensis* de purgatorio scribit. *Apud præcos vel nulla, vel quam rarissima fiebat* mentio.

mentio. Et quamdiu nulla erat de purgatorio cura, nemo quæsit indulgentias. Atque ita innumerabilia illa ex indulgentiis lucra nunquam nota fuerant priusquam purgatorium fuisset inventum. Quid jam dicemus ex illis Pauli verbis nobis innui, *Existimantes questum pietatem, si hoc non sit?* Hæc mercatura paverat, & adhuc pascit multos pigros ventres, qui verbum Dei strenuè abigunt quantum possunt ne pereant porci! Tandem tamen prævallebit veritas utcumque illi conjuraverint. Quod addis de invocatione Sanctorum, S. *Augustinus* hortatur nos Scripturis potius quam suis, aut aliorum scriptis adhærescere: nec ipsius scriptis acquiescere sine Scripturarum autoritate. Et certè mea in conscientia hoc sedet, nihil esse ex iis omnibus quæ in controversiam vocantur, quod magis evidentibus Scripturæ testimoniis demonstretur; quàm quod solus Deus sit invocandus: & per unum Mediatorem, nempe *Jesum Christum*, Rom. 10. 14. *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt?* In solum Deum credendum, ergo solus invocandus. Distinctio illa de Invocatione & Advocatione, ut si non invocationem Sanctorum, saltem eorum Advocationem probes, inutilis est; quia sicut Christum spoliant honore suo, qui alium Mediatorem quærunt, sic non minus Christo injuriæ sunt, qui alium Advocatum quærunt, quia *Christum habemus Advocatum apud Patrem*, 1 Joh. 2. 1. Et *Esaia* 63: affirmat quod *Abraham ignoret nos*. Equidem credo *Abrahamum partem credentium* non minus esse sanctum quàm alium quemcumque ex Sanctis in Cælo. Dicis te credere Communionem Sanctorum, quod & omnes credimus. At subinters te non intelligere quomodo communicio Sanctorum esse possit, si non Sancti defuncti orent pro nobis, & nos advocemus illos in subsidium. Atqui Ecclesia Dei longè aliter intelligit Communionem Sanctorum. Nam ex usu communi loquendi sacræ Scripturæ Sancti intelliguntur non defuncti in cælis, sed viventes in terris. Nec ferè per universam Scripturam veteris & novi Testamenti, Sancti nomen homini additum reperies, quin ut eo nomine intelligatur Sanctus in terris vivens. Aliquando expressius loquitur Scriptura, *Psal.* 16. 3. *Sanctis qui sunt in terra, &c.* Omnis voluntas mea in eis. Si quis habuit vel habere potuit, Communionem cum Sanctis in cælo, *David* certè habuit. Hic autem Communionem quam novit, explicat, hoc est Communionem Sanctorum in terris. S. *Johannes* sic hanc rem exponit, 1 Joh. 1. 3. *Quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis, ut & vos Communionem habeatis nobiscum, & Communio nostra sit cum Deo, & Filio ejus Jesu Christo.*

1. Omnis Christi Ecclesia Communionem habet cum Ecclesia Apostolica, ut vos nobiscum Communionem habeatis.

2. Consistit hæc Communio Sanctorum in prædicatione verbi, in variorum donorum communicatione ad Ecclesiæ ædificationem in publicis & privatis precibus.

3. In precibus autem fundendis Communionem habemus cum Patre & Filio, vel cum Patre per Filium. Nulla est hic defunctorum Sanctorum mentio vel ratio habita. Hæc communicio ex verbis sacræ Scripturæ non ultra progreditur, quàm ad Ecclesiam in terris. Qui ultra quærunt ambulant in tenebris. Sancti defuncti non vocantur in Scripturis Sancti simpliciter, sed Ecclesia primogenitorum in cælis, & *Spiritus iustorum consummatorum*, Heb. 12. 23.

Erit nobis cum illis communio post hoc sæculum, sed in hoc sæculo qui quæ-
runt hanc communionem, vel è sacris literis proferant quod dicunt: vel audi-
ant illam Domini sententiam: *Frustra me colitis, docentes doctrinas mandata
hominum, Matth. 15. 9.* Fateor si usum nostri sæculi, aut aliquot superio-
rum sæculorum respicias, Sanctos vocari defunctos: sed non hujus aut illius
sæculi consuetudo, sed sacræ Scripturæ regula nobis sequenda proponitur.
Sed quid de hac re certamus? Qui pro Invocatione Sanctorum tantopere de-
certant, concedent nobis liberum esse: scilicet tutissimum est accedere ad
fontem misericordiæ relictis rivulis. Nec te moveant illi qui dicunt Deo ni-
hileos detrahare qui orationes suas ad Sanctos dirigunt. Nemo enim magis
Deo detrahare potest, quàm qui cultum uni Deo debitum creaturæ transfert.
Nam invocatio est pars cultus divini; hunc cultum nullæ creaturæ communi-
cat, qui *gloriam suam non communicat alteri.* Quod attinet ad argumenta illa
tua, de Imaginibus, de Jejunio: (quod quidem jejunium absit, ut vel ego,
vel quispiam neget: Imo potius ad illud omnes exhortamur: superstitionem
tantummodo pravasque opiniones subleatas cupimus.) Cum aliis illis argu-
mentis de reliquiis, exorcismis, in spiritibus scilicet immundis ejiciendis,
quod quum ad idololatriam ducit, *Pseudo-Propheeta* signum est, *Deut. 13.* Ad
hæc quamvis omnium facillimè responderi possit, quia tamen otium nunc mihi
desit, utpote negotiorum cumulis onerato, quum jam mihi desit Curatus, &
parochiam latissimam habeam ad visitandam, & tenue sit corpusculum citò præ-
lassitudine languens, laboribusque multis attritum: his igitur omnibus de
causis responsionem in aliud tempus differendam censui. Si cogitas te nolle
Houghtonum accedere die Dominico, ne sis parochianis offendiculum: (qua-
in re non reprehendas me si de parochianis meis maximam sollicitudinem ge-
ram, pro ratione magni oneris mihi impositi: constat enim Prophetarum tem-
poribus, sæculisque subsequenter omnibus, vulgus pronius fuisse ad super-
stitiones: & malum facilius crescit & longius serpit uno die, quam bona præ-
cepta per mensem integrum.) Proinde illo die Dominico excepto, (nisi fortè
in chorum accessurus, quod meo iudicio reculare non debes:) si post diem
Dominicum finitum protinus accedas, discedasque post mediam diei Saturni,
hospes mihi gratus eris. Itaque illa quam prætendis excusatio, accessum
tuum non debet impedire. Postrema conclusio tua quamvis sicut jam dixi
ipem fiduciamque omnem tollere potest ei, qui sit tecum collaturus, non ta-
men ego cessabo de conversione tua meliora sperare, quàm tu videris de teip-
so sperare. S. Paulo propositum firmum fuit aliquandiu, ut *Phariseus* morere-
tur, & Christianorum persecutor: Deus tamen ei & potentiæ, & miseri-
cordiæ Thesauros servaverat; quo illum ordinaret ut prædicaret gloriosum
illud nomen, quod ante fuerat persecutus. Commendo te omnipotentis Dei
bonitati, quæ te spiritu scientia ducat in omnem veritatem. Vale *Haughton*
na 14. Octobris. 1580. Avunculus amantissimus, *Bernardus Gilpinus.*

Quamdiu *Pilkintonus* Episcopus vixerat, jucundissimam cum eo consuetu-
dinem retinuit *Gilpinus*. Mortuo *Pilkintono* successit *Richardus Barnes*: Is in
Gilpinum infensor videbatur. Hæc res paulo altius repetenda est: *Gilpinus*
Oxonium subinde proficisci solebat, maximè, quum junior esset, & sustinen-
dis itineribus idoneus. Accidit forte dum *Oxonium* iret; ut puerum per
viam.

viam cerneret nunc ambulantiem, nunc cursitantiem. Rogat quis esset, unde, & quo proficisceretur? Respondit ille se ex *Wallia* profectum, *Oxonium* discendi causa petere. *Gilpinus* puerum examinat, invenitque in Latinis literis promptum, in Græcis non ignarum. Num ergo placet, inquit *Gilpinus*, mecum proficisci? Ego tui curam habebo. Assensit ille. Puerum ergo primum *Oxonium* tulit, deinde *Houghtonam*, ubi in Græcis, & Hebraicis literis egregiè profecit. Tandem ad Academiam *Cantabrigiensem* misit. Hic est *Hugo* ille *Broughtonus* in Græcis, & Hebraicis literis capeffendis promptissimus, sed homo levissimus. Nam senescente *Gilpino* utrum sacerdotio *Gilpini* inhians, an ex alia causa ipse *Gilpino* apud *Dunelmensem* Episcopum molestias, & offensiones creâsse dicitur: ita ut Episcopus in *Gilpinum* occasiones aucupasse videretur. Dum in Episcopo animi hæc abalienationa sceretur mittit ad *Gilpinum*, eumque monuit ut in visitatione loco & tempore constitutis concionem habeat. *Gilpinus* jam paratus erat ad consuetum iter boreale, nempe ad *Tindalenses*, & *Riddesdalenses*: itaque ad Episcopum expedit famulum suum, qui apud Episcopum se excuset, & rationem itineris propositi doceret: oretque Episcopum, ut alium in visitatione concioni accommodet; multos esse qui in visitationi concionare velint, ad apud istos limitaneos nullum esse qui officium illud suppleat, si ab ipso negligatur: se paratum futurum quocunque alio tempore voluerit ad officium præstandum. Famulus profectus ad Episcopum, redit ad *Gilpinum*: quærit ab eo *Gilpinus*, num excusationem suam ad Episcopum detulisset. Detuli inquit ille. Et *Gilpinus*, quid ergo respondit Episcopus? Famulus retulit, nihil Episcopum respondisse, sed tacuisse. At qui tacet, inquit *Gilpinus*, consentire videtur. Itaque *Gilpinus* in suscepto itinere pergit. Id ubi primum resciverat Episcopus, *Gilpinum* continuo suspendit ab omni munere Ecclesiastico, *Gilpinus* reversus reperit se suspensum quod minime excogitarat. Rem patienter tulit. Episcopus de *Gilpini* reditu certior factus, protinus ad eum mittit, monuitque ut ipsum una cum reliquo clero *Cestria* conveniat. *Gilpinus* *Cestriam* profectus, invenit Episcopum cum multis ex clero. Omnes in Ecclesiam sunt iussi convenire. Erat cum Episcopo Cancellarius *Johannes Barnes* Episcopi frater, homo flagitiosus in libidinem, an ad turpe lucrum propensior incertum: is multorum in Dioecesi flagitiorum inspector esse debebat; autor erat: ferdidi homines nummis impunitatem redimebant: Episcopus passim malè audiebat. Quum jam omnes convenissent, Episcopus *Gilpinum* ad se vocat: hodie, inquit, oportet te concionem habere. *Gilpinus* se excusat: non, inquit, paratus veni, & suspensus sum. At ego te à suspensione liberare possum, inquit Episcopus, & libero. *Gilpinus* respondit se non audere imparatum ascendere. At novimus, inquit Episcopus, te nunquam imparatum esse; id enim ex usu concionandi jam consequutus es, ut & subito id præstare possis, si volueris. *Gilpinus* pertinaciter hæret in proposito, non ita Deum tentandum respondit: satis sibi esse, si ex iusta meditatione aliquid præstare possit. Episcopus protinus ut ascendas, ego te jubeo, inquit, sub intuitu canonice obedientie. *Gilpinus* paulisper moratus; age, inquit, quum aliter fieri non possit, fiat quod jubet dominatio vestra: & post aliquam moram *Gilpinus* concionem inchoat. Inter concionandum prospexit quosdam non solito more expeditos,

qui.

qui scriptis excipiebant ea quæ *Gilpinus* protulerat: Pergit ille in concione donec ad exhortationem, & vitiorum reprehensionem pervenerat. Dilabatur tandem ad illa vitia reprehendenda quæ in illa Dioecesi regnabant, & in ore omnium erant: atque hoc loco, inquit, Reverende Pater, sermo meus ad paternitatem vestram est convertendus: Deus paternitatem vestram ad hujus Dioecesis curam extulit, eam Deus administrationis vestræ rationem exposcit; eorum omnium quæ tam inordinatè gesta sunt in hac Ecclesia à Paternitate vestra expectatur emendatio, exigitur ratio. Etne forte quum tanta flagitia perpetrata esse constet, respondeat dominatio vestra hæc nescisse, nec ad vestram noticiam hæc fuisse perlata: (hæc verba *Gilpinus* dixerat, quia intelligebat hanc fuisse usitatam Episcopi responsionem: quum homines quaerentur de mala Cancellarii administratione; solebat dicere Episcopus illa ad suam noticiam non pervenisse: quæ facta sunt infecta fieri non posse: melius in posterum se provisorum, si quæ ad noticiam suam pervenerint.) Ea, inquit *Gilpinus*, ego hæc ad noticiam vestram produco: ne dixerit dominatio vestra aliorum vitio hæc mala perpetrata, non vestro consilio, nam vestrum est quicquid sive feceritis, sive ab aliis factum dissimulando permiseritis: itaque coram Deo, & Angelis, & hominibus, ego Paternitatem tuam horum omnium malorum autorem denuntio: ego etiam in illo stricti iudicii die testis adero hæc omnia ad vestram noticiam pervenisse per me: testes aderunt omnes qui hic me loquentem audiunt. Dum hæc *Gilpinus* intonaret, amicos suos in magnum timorem & anxietatem conjecit: itaque quum finem dicendi fecisset, conveniunt cum amici, & cum lachrimis dixerunt, tandem habet Episcopus quod diu quæsierat: tu telum contra te porrexisti in ipsius manus: si prius sine causa offensus fuerat, quid faciet is qui jam irritatus jure suo, vel juris specie utetur ad nocendum? Quibus *Gilpinus* respondit, nolite timere; Deus nos omnes gubernat: dum veritas propagetur, & Deus glorificetur, de me fiat voluntas Dei. Post concionem omnes ad prandium convenerant: omnes de *Gilpino* metuebant aliquod malum ab Episcopo, tacitique eventum rei expectabant: Post prandium *Gilpinus* ad Episcopum accedit, ut Episcopo salutato, & valedicto domum redeat. Non ita fiet, inquit Episcopus; nam ego te domum tuam perducam: ergo domum redit *Gilpinus* in Episcopi comitatu. Quum jam *Gilpini* ædes intrassent, & ad conclave penetrassent, Episcopus subito arrepta *Gilpini* dextra, hæc habuit verba: Pater *Gilpine*, agnosco digniorem te esse qui sis Episcopus *Dunelmensis*, quàm me dignum qui sim rector hujus Ecclesiæ tuæ: præteritarum offensionum veniam postulo; da veniam Pater: scio quod pullos quosdam educaveris immorigeros qui contra matrem calcitrant: sed quoad ego vixero Episcopus *Dunelmensis*, securus esto, nemo tibi molestus erit. Amici *Gilpini*, hoc est omnes boni exultare ceperunt, & gratias Deo agere, & potentem Dei manum agnoscere, quod Episcopus ei insensus ita divina potentia correctus fuerit, ut quod in ejus contumeliam primò excogitaverat, cederet ei in honorem. *Gilpinus* interea uberrimum pietatis suæ fructum tulit.

Postquam senectus ei ingravescere cæperat, erat in oppido *Novi-Castris Genisonus* qui fratris filium è transmarinis regionibus redeuntem susceperat: *Genisonus* vehementer dolebat de fratris filio quem Jesuitam factum intellexerat,

rat, eumque ad *Gilpinum* misit orans ut juvenis curam habeat, eumque à pravis & perniciosis opinionibus si fieri possit reducat. *Gilpinus* postquam sæpius cum eo contulisset invenit hominem abjecta humilitate insolentissimè superbientem, audacia atque impudentia armatum novis atque inauditis glossematis sacras scripturas corrumpentem. Scripsit *Gilpinus* ad *Genisonum* avunculum; juvenem illum audacissimum venisse ad se non ut disceret, sed ut doceret. Homo inquit magnificum nescio quid de se ipso sentiens sperabat etiam me hac ætate ingravescentem ad absurda quædam agnoscenda allicere. Video *Jesuitas* novas invenisse scripturarum expositiones antea nunquam auditas. Abjecta omni reverentia, audacia grassantur. Audeat probare invocationem sanctorum ex *Abrahamo*, *Isaco*, *Jacobo*. Ille pertinaciter tenet Ecclesiam Romanam nulla in re errasse. Errores maximè horrendos de indulgentiis, miraculis falsatis, falsatis reliquiis, peregrinationibus, imaginum cultu, de reliquis ejus generis, hæc omnia iste homo mirificus reperit in Evangelio. Omniaque hæc bona esse & sancta contendit. Ego cum tam horrido hominum genere, qui os suum in cælum aperiunt (nam quid est os in cælum aperire, si non hoc sit sacras Scripturas tam violenter, tam contumeliosè tractare?) cum tam horridis ingeniis, nihil mihi negotii amplius esse volo: excogitarunt & quotidie excogitant horrenda glossemata, quæ nec in Romana Ecclesia antea fuerunt audita. Hunc igitur tanquam morbidum pecus ne gregem inficiat missum facio.

Postquam tenue corpusculum variis laboribus consecerit tandem mortem præsentiens pauperes convocari jubet, ad quos orationem habuit, eisque valedixit. Deinde & alios. Ægritudinem contraxit, propè finem Februarii, post varias exhortationes ad Scholares, ad famulos suos, aliosque tandem placcide in Domino obdormivit *Martii*. 4. 1583. *Anno* ætatis suæ 66.

Corpore fuit procero, & macilento, naso aquilino, vestitus erat pretii paulo vilioris. Fulgentes vestes omnino fugiebat. In iis quæ ad corpus proprium pertinent, parcissimus erat & antiquam austeritatem retinebat. In iis quæ ad aliorum bonum cederent munificentissimus erat, maximè in pauperes & Scholasticos. Januam apertam esse voluit pauperibus & peregrinis. Domi suæ Scholasticos aluit ut plurimum viginti quatuor, quandoque pauciores. Eorum quæ domi habebat major numerus erat pauperum quibus victum, vestitum & educationem in bonis literis præstitit. Conviviis suos parochianos hospitesque excepit non tantum Saturnalibus diebus ut mos est, sed quia late diffusam habuerat parochiam, magnamque populi multitudinem, convivium exhibuit singulis diebus Dominicis a festo *S. Michaelis* usque ad *Pascha*. Separatos habuit & velut in classes dispositos generosos, colonos, & pauperes, quos omnes suo ordine excepit. Laudare solebat conjugium in clero, ipse cælebs vixit. In Schola ædificanda, instituenda, confirmanda, & in stipendiis annuis Ludi Magistro & hypodidascalo instituendis insumpsit quingentas libras. Ex ea Schola *Anglicanam* Ecclesiam doctorum virorum ingenti multitudine adauxit. Non vitia tantum verum & levissimas suspiciones vitabat. Judicio etiam inimicorum si quos habuit sanctus habebatur. Fide non ficta, & bonis operibus repletus, Sepulchro tandem sicut æcervus tritici tempore suo inferetur.

V I T A
 JOANNIS VINCENTII
 P I N E L L I,
 PATRITII GENUENSIS.

*In qua studiosis bonarum artium, præponitur typus
 viri probi & eruditi.*

AUCTORE PAULO GUALDO,
 PATRICIO VICETINO.

ILLUSTRISSIMO
 ET REVERENDISS.

D. DOMINICO PINELLO, S.R.E. CARD.

EPISC. OSTIENSI,

Sacri Collegii Decano.

PAULUS GUALDUS VICETINUS

SALUTEM.

EXIMIUM illum Philosophum, Magistrum, ut Cicero ait, intelligendi & dicendi, cujus nomen æternis præclarum monumentis, nemo non admiratur, gloriatum ferunt aliquando, quod Socrate vivente vixisset. Ast ego non præclare minus mecum censeo actum, cui contigerit primum eo sæculo nasci, quo non tantum de facie noscere, sed & colere observareque licuerit per annos non paucos JOHANNEM VINCENTIUM.

VINCENTIUM PINELLUM, doctum & probum supra omnia pæne nostrorum temporum exempla; tum vero deinceps vitam ejusdem moreſque elegantiffimos commendare poſteritati, in quo quidem munere, ut rei magnitudini mihiſque adeo ipſi non fecerim ſatis, (quis enim ejus viri merita explicet pro dignitate?) confiſam tamen obventurum inde mihi laudis & eſtimationis non parum, quod lubens contulerim vires omnes meas in Viri CL. res, ſi non univerſas, at quas licuit mihi, ſermone celebrandas. Illud vero quam eximium? extare te nunc ex eadem gente DOMINICE CARD. Illuſtriſſime qui ut JOH. VINCENTIUM, non vi magis affinitatis quam charitatis, perpetuo amaveris, ita videaris hilaris excepturus ſcriptionem hanc meam, quæ gentilis tui laudes prædicare ſit aggreſſa.

Et ſane cui hæc alii inſcripſiſſem, quam tibi? in quo abſolutum actionis exemplar, ut in JOH. VINCENTIO contemplationis propoſitum habemus. Ille per faciles ſemitas, & amœna Philoſophiæ vireta, tu per ſalebras & ſentes Jurisprudentiæ; ille in Muſarum congreſſu, tu in Judiciario & forenſi pulvere; abditus ille in domeſtica bibliotheca, tu in conventibus, in Legationibus, in ampliſſimorum Patrum pæne quotidiano cœtu; in Academia ille Patavina, tu Romæ in oculis orbis terrarum, variis adeo itineribus eo perveniſtiſ, ut JOH. VINCENTIUM intra limites umbratilis illius vitæ ſuſpexerint omnes, te vero civilibus muneribus exercitum, fides, prudentia, integritas in ſanctiſſ. Cardinalium Collegium cooptarint, in quo collegas omnes, & univerſos Chriſtianæ Reip. Episcopos, à Summo Pontifice primus, anteis dignitate, ſaſtigio illi proximus, à quo non abſuturum te diu boni omnes augurantur. Munus igitur hoc tibi tot nominibus debitum, apud te eſſe patere Vir Illuſtriſſime non indignum prorſus quod extet meæ in nominis & gentilitii ſplendoris tui gloriæ obſervantiæ teſtimonium, complectendum tibi ſi non auctoris ratione, at ejus memoria, cujus laudes prædicare conſilium fuit. Illius ego enarrandis rebus geſtiſ, ut non quam illum decebat operam præſtiterim, at quam ego potui impendi ſane. Et quid homini poteſt dari majus (inquit junior Plinius) quam gloria, laus, & æternitas? At non erunt æterna quæ ſcripſi! non erunt fortaffe; ſcripſi tamen (ut reſpondeam ejusdemmet Cæcilii verbis) tanquam eſſent futura. Tu hæc DOMINICE CARD. Ampliſſime, accipe uti dantur, non ſine jucunda magni gentilis tui memoria, delectationi proculdubio futura.

Vale.

MARCO VELSERO II.
VIRO AUGUSTANO,
PAULUS GUALDUS VICETINUS
SALUTEM.

QUI serio amant MARCERE VELSERE, eo allicientis naturæ propensione ducuntur, ut rei quam amant bona omnia, perpetuitatem adeo ipsam, in hoc vicissitudinum humanarum æstu contingere flagrantissimè cupiant, qui sane affectus, quo magis intimus, eò semper solertior fuit in perquirendis rationibus, per quas tendere ad propositum hunc finem liceret. Hinc antiquioris ævi decora, historicæ narrationes, tabulæ, signa ærea, marmoreaque; posterioris callographicum inventum, quæ omnia eò spectant, ut non solum habitus corporum delineare, sed & animorum exprimere ornamenta possimus. Qui sane affectus amores benevolentiaque impulit etiam me ipsum, non modo ut JOH. VINCENTII PINELLI imaginem describendam curaverim, sed &, cum per annos prope XXX, à die quo primum studiosè magnum virum observare cœpi, ad eum quo supremo in sinu meo animam egit, dilexerim supra quam sermone explicari queat, coegerim etiam intra non magni voluminis angustias, è latissimo rerum campo, præcipua quædam ipsius vitæ capita, tum ut mihi etiam nunc exemplar referrent, ad quod formare me possem, tum vero etiam ut mœrorem levarent, quem mihi incusserat amplissimi viri quam feceram jactura. Propositum hoc meum cum plerique communium amicorum ut sit explorassent, perurgere cœperunt, ut ne publicæ literatorum rei lucubrationes meas inviderem, studiosis scilicet omnibus gratas futuras, apud quos PINELLI memoria, & grata & sancta jam diu esset. Me vero hæc preces, ut non permulcebant, gnarum videlicet tenuitatis meæ, ita in eam sententiam traxerunt, ut foetum hunc meum dispiciendum traderem, examinandumque tibi V. Clarissimo PINELLI amico, bonarum artium patrono, qui prudentia, eruditione, & animi candore in consilium advocatis, tum demum pronuncies an è re PINELLI, an è literarum, an è mea sit, ut in lucem hominum prodire sinam qualescunque hæc subsecivarum horarum reliquas, hoc tibi arbitrium ut deferam, faciunt multa; præstantissimorum quo teneris studiorum amor, impollutæ quam nobiscum profiteris religionis patrocinium, & princeps in Pinelliana amicitia locus, qui te potissimum alliciet, ut more majorum his animum advertas, quæ pro tuo nutu vel abdent sese, vel dabunt in conspectum. Mihi enim, cui non alius quam JOH. VINCENTI,

VINCENTII gloriæ observatur finis, si tibi eum me affecutum non videatur, sufficiet voluisse saltem, continebiturque scriptio hæc mea intra domesticos parietes, contestatio utique gentilibus meis non injucunda, fuisse mihi cum ætatis nostræ maximo viro non vulgares præstantissimæ amicitiae rationes.

VALE.

ANTONII QUÆRENGI.

PERPETUA rapidis annis
obsiste juventâ

Musarum pia cura liber.

Quaque diem promit, qua mergitur
æquore Titan.

Fer magni super astra decus

PINELLI; non rara alta sapientia mentis.

Non morum sine labe nitor,

Invida Letheæ metuant obliviam
noctis.

Promeritus quoque tollat bonos

Insignem cælo PAULUM, quem
dulcis amici

In tantum laus egit opus.

Gloria Germanæ gentis te VEL
SERUS heros.

Ante alios per docta virum

Agmina dimittat celebrans: illo
auspice tutam

Ad Gades ad Bætra viam

Carpe volans, famæque diu te cre
de vocanti.

Ingressum quocunque feres

Te late excipient urbes, sed lumina
Tusci

Præsertim tibi clara maris,

Magnanimi plaudent Ligures, ci
vemque verendum

Posteritas imitata colet.

ALOYSII VALMARANÆ

VICETINI E SOCIETATE JESU.

TEPINELLE, reum
 mortis genuere parentes,
 Et vita ingressus janua mortis
 erat :
 Lactea Lethæis miscebat pocula po-
 clis
 Parvuli, eratque viri tempus
 edentis edax :
 Longa brevi moriens traxisti fune-
 ra vitâ,

Longior at longo funera vita
 subit :
 Nam GUALDUS calamo, quod
 non potuere parentes
 Stirpe, virum in memori vive-
 re mente dedit.
 Que tibi vita fuit, non est: tibi
 vita perennis.
 PINELLI inscriptus Vita,
 libellus erit.

BERNARDI STEPHONII

E SOCIETATE JESU.

OPACA PINUS, & ve-
 tuſta, nobilis
 Gnidi Paphique ſylva, ſibilantibus
 Comis ſonora: ſic ſuſurrus ingruat
 Tepentis aut Favonii, vel arduis
 Serenus Auſter implicata brachiis
 Volutet uſque ludibunda murmura :
 Beata ſic perennitas aquæ tibi
 Amica, ſemper obloquente ſibilo
 Comæ volumen humidum ſecus ci-
 tans,
 Amœnitate fertili riget nemus :
 Ut hinc & inde Pineæ gravis nuce.
 Comas onuſque ſuſtinere vix queas :

Vige ſalubre Cypridis nemus do-
 mus :
 Vige perenne gaudium Liguria :
 Quod & benignus educat Gnidi le-
 por :
 Quod & leporis aura Paulus edu-
 cat,
 Superſtatque, ſoſpitatque fœtibus
 Tuis, ſuiſque : Paulus unus omni-
 um,
 Quot & fuere, quotque ſunt, erunt-
 que poſt.
 Amœnitatis inſtar integellula,
 Amoris, & decoris, & tui ſequax,
 Tenaxque

Tenaxque veritatis, & boni te-
nax,

Vige: vigebit aureus simul decor:

Vige: vigebit elegans simul fides:

Datura frigus hospitale posteris,

Domus virentis usquequaque tex-
tili

Repexa fronde: sive littoralibus

Maritimisque florem leporibus

Cubile perbenigna garrientibus,

Ut ante, semper apparare gesties:

Alumna seu Cytheris evocaverit

Ligusticasque Romulasque Gratias,

Jocis remixta Lydiis & Atticis.

Tuos ad hosce cespites frequens
ego

Meusque Paulus, ingeni gravis le-
por.

Tuos ab usque Regia Cypro satius.

Ab ultimaque Pineos origine

In hoc cacumen editos, in id decus,

Redordiemur invicem: modis ego:

Ut ut libebit ille: sive libera,

Severiore lege sive mavolet

Rotundiora verba dulce volvere:

Utroque mirus artifex, tui memor.

Vigebis usque: spondet id Gnidi
Charis.

Et hic vigebis in sodalis hortulis;

Loquente semper irrigata rivulo:

Ut alba poscit, alba reddit ut fides.

Et has, arata literis fidelibus,

Sodalitatis indices notas geres.

Meâ ne stirpe latiore creverim,

Tua ne PAULI culte diligentia

Amica Pinus, ambigo. Sed hoc li-
quet,

Quod interire posset, id dedit ge-
nus,

Quod interire nescit, hoc AMOR
dedit.

FAMIANI STRATÆ

E SOCIETATE JESU.

AMOREM audieram pa-
trem doloris;

Nec dum credideram, utriusque
mores

Longe dissimiles, fefellerant me.

Sed jam percipio miser, querorque

Vero verius esse quod negabam.

Nec solus queror, hoc idem querun-
tur.

Mecum, docte PINE LLE, qui te
amarunt,

Nam quis docte PINE LLE, non
te amavit?

PAULUS ante alios perelegantem

Ne totus pereas versans libello.

Partum in pectore sentiunt dolo-
rem.

Infantem sine lachrimis dolorem.
Qui.

*Qui nasci nequit. Et Catoniano
Mi supercilio quis exprobat
Lachrimas oculis perenne fusas!
Quid ergo? ex oculis Amor crea-
tus*

*In pectus cadit, hic creat dolorem.
Qui vestigia per paterna, ad ipsos
Se refert oculos, & inde adauctus
Lachrimis, velut annis imbre,
prima
Incunabula pectoris revisit.*

*Hinc dolore, & amare se sequun-
tur.*

*Qui dolor modo natus occidente est
Te P I N E L L E, in Amore deli-
tebat.*

*Proque uno dolor occidente, mentes
Multum numerosus occupavit.*

*Sic quæ sidera per diem latebant,
Apparent moriente Sole, & uni
Plurima face funus exequuntur.*

JOSEPHI CASTALIONIS

J. C.

E D I T U S antiqua Ligurum
de stirpe parentum,
Parthenope imperii claro quos aux-
it honore,
Venerat exemplar morum P I N E L-
L U S in urbem.
Quam posuit pulsus Phrygiis Ante-
nor ab oris,
Ingenii ut cultus caperet juvenili-
bus annis.
Ac licet in libris illic exegerit
ævum
Abditus, & Regum vitavit tecta
superba,
Pollicitis magnis, precibusque vo-
catus in aulam:
Haud latuit, vixitve ullo tamen
ille beatus
Rege minus. Testis Germania, te-
stis Hiberus,

Cumque Italo testis celeberrima
Gallia tractu.
Nam quo non adiit P I N E L L I
gloria? Quisve
Conspicua titulo doctrina floruit us-
quam,
Cui cum P I N E L L O fuerint
commercia nulla?
Democriti incultos quis jam mira-
bitur agros?
At tibi susceptos nemo non P A U-
L E labores
Laudibus in calum tollit. Tu poste-
ra secla
Quod stupeant, serique imitentur
rite nepotes,
Digeris in libros, & mores expri-
mis ejus,

Sollicitis

*Sollicitis qui opibus Regum secura
potentum
Privata novit præponere commoda
vitæ.
Tu pius officium merito persolvis
amico,
Cumque tuo longum producis nomen
in ævum
Illius, officiantque caves obliviam
neutri.*

*Hinc quoque permultum sumit VI-
G E T I A lucis,
Et tanto natale solum se jactat
alumno.
Felix qui caro capiti, patriæque ti-
bique
Struxisti doctis monumenta peren-
nia chartis.*

LAURENTII PIGNORII.

QUOS sollicitat doctarum
forma Sororum.
Dulci alit aut sapientia cura,
Quos juvat emerita splendere
frontis honore.
Decerptæ ex Helicone beato:
Si lubet ò longum caelesti accumbere
mense,
Atque animum perfundere sacro
Nectare, non alios quam P A U L I
evolvite chartas.
Quis pius inclita nomina amici
Imprimit æternum mansuris, ille
perenni
Eloquio bonus, aurea vitæ
Concludit præcepta, virumque in-
format amantem

*Musarum, & laudabilis oci,
Qua valeat certam Sophiæ contin-
gere metam.
Et Fama decurrere campo.
Non legat hæc cui stat foribus con-
fixa superbis
Mens, effreni perditæ luxu:
Non qui inhiat gemmis, perituro-
ve incubat auro.
Qui patriam, miserosque penates
Servilio premit infando. Num di-
cere laudes
G U A L D E tuas ego carmine
tentem?
Anne idem, mare cum fervet, de-
prendere nôrim
Quot veniant ad littora fluctus?*

VITA

VITA
JOANNIS VINCENTII
PINELLI,
PATRICII GENUENSIS.

HOMINUM qui in scientiarum mitiorumve literarum studia incumberent, reperti sunt omni ævo adeo pauci, quibus solidus unicuique earum fructus propositus ex animo esset, ut si quis ejusmodi sorte fortuna compertus aliquando sit, ad miraculum vergeret, raraque ut dicitur in terris avis, spectaculo magis esset quàm imitationi. His enim qui literis operam unquam navarunt, is ut plurimum obversatus est finis, ut aut rem quærerent, nummaria quadam nunatione profectum distracturi, aut inanes honores ut consequerentur, proposita sibi scenica quadam & insolenti ostentatione, iis omnibus deliciis despectui penitus habitis, quas literarum suavitas, optimorum auctorum tractatio, doctorum hominum repetita consuetudo, eruditorum & sui amantium animis instillare consueverunt. At non ita quos expressit Christianus Rhetor; Magno, ait, & excellenti ingenio viri, cum se doctrinæ penitus dedissent, quidquid laboris poterat impendi, contemptis omnibus & publicis & privatis actionibus, ad inquirendæ veritatis studium contulerunt, existimantes multo esse præclarius humanarum divinarumque rerum investigare ac scire rationem, quam aut struendis opibus, aut cumulandis honoribus inhærere. *Luculenter ut solet, Doctrina enim ipsa,*

Claudianus Tassan. in præfat. lib. 1. de fals. Relig.
Claudianus Tassan. in præfat. lib. 1. de fals. Relig.
Claudianus Tassan. in præfat. lib. 1. de fals. Relig.

— pretium sibi, solæque late
Fortuna secura nitet, nec fascibus ullis
Erigitur, plausuve petit clarescere vulgi,
Nil opis externa cupiens, nil indiga laudis,
Divitiis animosa suis, immotaque cunctis
Casibus, ex alta mortalium despiciit arce.

Hæc omnia, ætate nostra intimè nota, & vitæ instituto comprobata sperere, uni ferme JOH. VINCENTIO PINELLO Cl. viro, cujus nunc vitam in publicæ rei commodum, & in veteris amicitiae testimonium exordimur. Ejusce rei specimen, ab ipso, ineunte etiam adolescentia exhibitum, testem habet PAULUM MANUTIUM, qui anno MDLXVI. per Epistolam OCTAVIO SANMARCO gratulatur, quod se Patavium

vium studiorum gratia contulerit, & amicitiam cum *PINELLO* inie-
 rit, in hæc verba; 'Nam de *JOH. VINCENTII PINELLI* con-
 'suetudine nihil dico, non enim dubito, quin ipse jam perspexeris, quæ sint
 'in illo juvene virtutes, quæ probitas, quæ humanitas: ut omni dignissimus
 'honore sit, qui tamen ab omni honorum cupiditate, sola virtute contentus,
 'longissimè distat. Hæc ille. Quæ sanè laus, ut ad animi compositionem, & ad
 institutionem educantium creantur, manat etiam à majorum præstantia, &
 nobilitate; fortes enim oriuntur fortibus, ut in confesso est. Cujus dome-
 stici ornamenti compendium hic attingemus, non quia monstrari egeat, sed
 quod ea demum germana laus est nobilitatis, quæ inter majorum imagines a-
 ditum sibi comparat ad immortalitatem. Gentis *PINELLÆ* unius è
 duo de triginta Reipub. *GENUENSIS* nobilioribus & antiquioribus,
 meminit *UBERTUS FOLIETA*, his verbis: 'Gens *PINELLA*
 'nobilis & pervetusta, multos egregios atque insignes viros, patriæque petu-
 'tiles tulit. At encomium hoc, jejunum fortasse visum, extorsit acris judicii
 viro laudationem illam, qua vix ullam apud eundem reperias ampliorem, ea
 sic se habet: 'Gens enim *PINELLA* apprime nobilis, turbulentissimis
 'civitatis nostræ temporibus, procul ab omni fastu & ambitione, ab omnibus
 'que civilibus contentionibus remota, cum nullo loco operam & industriam
 'suam Reipub. subtraxerit, nullumque illius procurandæ aut munus unquam
 'intermiserit, aut laborem subterfugerit, non tamen aut ex malis publicis cres-
 'cere nunquam studuit, aut per publicam privatamve cujusquam injuriam in al-
 'torem potentiæ aut dignitatis locum ascendere contendit. *FOLIETÆ*
 præclarum testimonium de familiæ *PINELLÆ* splendore & vetustate,
 comprobabit minimè novitius scriptor *ELUTHERIUS MIRABEL-
 LIUS*, cujus de Gothorum Regibus sermonem habentis hæc sunt; Ex fa-
 milia *PINELLA* ortus est *ILDOVALDUS* sextus Rex Gotho-
 rum. Exscripsit hæc *FANUSIUS CAMPANUS*, auctor non-
 dum editus, cui Gentes Italicas illustriores, earumque origines recensere cu-
 ræ fuit. Ejus mihi copia facta est ab amicissimo viro *PAULO TÆGIO*,
 cujus animi candorem, & multiplicem rerum usum, liberalemque doctrinam,
PINELLUS noster magni semper fecit. Sunt autem qui nervosè asse-
 runt (rumore ne domestico, an certis argumentis nixi, non satis scio) *PI-
 NELLOS* Cypro oriundos, manasse à Regia Lusitanorum domo. Mihi ne-
 que in horum, neque in Eleutherii verba juranti, compertum quidem est,
 gentem hanc insignibus præditam ornamentis, inter Italicas clariore recen-
 seri jure meritò posse. Ideoque ego domestica *PINELLORUM* or-
 namenta consulto prætereo, Senatores videlicet, Militiæ Præfectos, Rei-
 pub. Duces, & alios complures, optimè de posteritate meritos, quorum,
 domi forisque, ad laudem, & gloriam extant gestarum egregiè rerum præ-
 clara monumenta. Summorum item Pontificum, & Regum aliquot perhono-
 rifica decreta, *INNOCENTII* scilicet VIII. cujus avia *PINELLO-
 RUM* Gentilis fuit, *ALEXANDRI VI. FERDINANDI* pa-
 tris, & *ALPHONSI* filii, Arragoniorum regum, quorum mihi omni-
 um diplomata videre contigit, lubens omitto, rem actam minime acturus,
 illud sanè satis superque fuisse, *DOMINICI PINELLI* Cardinalis

*Lib. de Clariss.
Ligurib.*

Lib. I. cap. 10.

amplissimi nunquam intermorituræ laudes, institutæ narrationi leviter aspersisse: at iis, optimo quidem fato, scriptorem alium tanto oneri parem obtigisse gratulandum. Supra gentilitia ut diximus decora, *JOH. VINCENTIUS* noster, natalibus Neapolim patriam fortitus est, Urbem Italicarum ferè omnium nobilissimam & elegantissimam, quam loci amœnitas, & urbanæ nobilitatis splendor eò provexerunt, ut Hispanis, qui nunc ejus potiuntur, vernaculæ vocis, qua Italicè Neapolim appellamus, illud Hispanicum etymon unicè probetur, quo urbs Neapoli ornatior in eorum ditione extare usquam pernegatur. Et sane Hesperidum Alcinoique horti, præ Neapolitano agro ignobiles inamœnique fuerunt: nec aliunde videtur maximus poëtarum laudandæ Italiæ, multiplex illud, & nobile argumentum arripuisse. Eximia enim sunt illa, tractusque hujus terrarum peculiaria.

*Virg. Georgic.
lib. 2.*

*Sed gravis fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevere: tenent oleæque armenta que lata.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus Aestas,
Bis gravis pecudes, bis pomis utilis arbor.*

*Cic. Epist. 7. ad
Trebatium. lib. 6.
fam.*

Et profectò apud non iniquos rerum æstimatores, quid mollius eo cælo? quid uberius eo solo? quid hospitalius illo mari? Splendidissimam igitur patriam nactus *PINELLUS*, nascitur anno MDCXXXV. patre *COSMO*, animi maximi viro. Huic Ennianum illud animo volventi, Multos rem suam bene gessisse patria procul, Genua placuit Neapolim proficisci, magnam ibi copiosamque mercaturam facturo. Et vero Genuensium privatæ publicæque cum Hispaniarum Regno contractæ rationes, Neapolim eos frequenter advocant, cujus regni non contemnenda hodie portio Genuensibus cedit. Negotiationem autem liberalem illam & minimè sordidam, civibus urbium liberarum & probari, & ornamento esse, extra controversiam est. Ex quo capite *COSMUS* apprimè laudandus, quem Bartholomæus Maranta 'probæ vitæ, sanctæque religionis unicum exemplar appellat. 'In quam sententiam Folietæ; *COSMI* enim eximia animi moderatio, & nostræ ætati conspecta, & posteritati memorabilis inprimis est, nam nemo in quærendis opibus castius est versatus, famamque & mentem ab omni sordium & avaritiæ labe integriorem purioremque servavit; & iis opibus partis, quæ ad cultum honorificè tuendum sufficerent, modo cupiditati salubriter posito, omnique quæstus genere, ac sollicitudine valere iussa, præclarum exemplar posteris ad imitandum in se constituit, præterea, nulla in re privatæ ac civilis vitæ modum excessit, præterquam in ædificiorum magnificentia, sumptibusque in filiorum cultum, in bellis, in aulis Regum, in gymnasiis magnificè tuendum largè suppeditandis: qua in laude perpetuæ & contestatæ gentilitiæ commendationi proximus fuit. Nupsit *COSMO CLEMENTIA RAVASCHERIA* è Lavinia Comitum nobilissimo stemmate, Barienfis, uti appellant, Prioris filia. Suscepit is ex ea filios sex: mares quaternos, foeminas binas *CORNELIAM* & *LUCRETIAM*: illa *JOH. SIMONI CARACCIOLO*, hæc *ANTONIO GUEVARÆ* collocatur: Capux ille, hic Nidi primarias equestris ordinis curias (vulgo Seggi) domestica dignitate attingebat.

tingebat. Spectat autem ad quinas patriciorum hæc curias, seu conventus mavis, Neapoli urbanæ annonæ, & civilis Juris procuratio. quibus è stato, & legitimo familiarum numero quinque viri ex urbana nobilitate præficiuntur. Eo proceres itare, tum Reipub. tum animi gratia confluxerunt, ex quo fit, ut magnam etiam apud externos consecutæ sint hæ publici Consilii sedes sermonis hominum celebritatem. Ei fratrum qui primus natus est, *GALEATIO* nomen fuit. *JOH. VINCENTIUS* secundo loco, *CAROLUS*, qui admodum adolescens periit, tertio, *JULIUS* quarto editi sunt. *JOH. VINCENTIO* contigit ut geminus nasceretur; eodem enim partu, & ut ferunt octimestri, infrequenti admodum, & dubiæ videlicet ut medicis placet, vitalitatis, cum *CORNELIA* sorore prodiit in lucem. Et sanè æquum erat admiranda vitæ primordia illi obtingere, cujus ingenium, & vitæ rationem posterum nunquam satis admirabuntur. At *COSMUS* pater cum ad CCC. Mil. aureorum summam rem domesticam & familiarem, sælici eventu redeisset, *JOH. VINCENTIO* tum Patavii degente, obiit jam octuagenarius. Is filium qui reliquos ætate antecederet, ceterosque deinceps è familia maximos natu, amplissima Primigeniorum jura testamento sibi habere jussit. Dum viveret, oppidum Neapoli proximum comparavit, Julianum nomine, loci deliciis insigne, & incolarum frequentia: ibi ipse Prætorium elegantissimum, peramænos hortos, laxa vivariorum septa, regio prope more excitaverat. Multo antequam vita excederet, mercaturæ nuncium (quod etiam *FOLIETA* testatur) lubenti animo remiserrat, atque à majore natu filio minoribus certam pecuniæ partem testamento legaverat, quam *GALEATIUS* religiose persolvit semper, *JOH. VINCENTIO* præsertim, & quidem magna cum accessione, quod fratris enixos ad virtutem conatus vir ornatissimus unice amaret: ideoque inter hos fratres ad ultimum usque vitæ spiritum gratia non rara, mutuique amoris specimen per jucundum animadversa: & quod mirere, adeo fratrum omnium horum pectoribus *JOH. VINCENTII* virtus infederat, ut si quando dissidiorum exordia uxoribus filiisve seu affinibus (ut sit) inciissent, tunc eum per litteras non consulere, ejusque rescriptis non obsequi religioni haberent. *GALEATIUS* adolescens ad bellicam gloriam aspiravit, navavitque strenuam operam *PHILIPPO* II. Hispaniarum Regi in bellis, Senensi, Truentinoque, & ad Echinadas nobili illo navali certamine quo Turcarum opes debilitatæ afflictæque, nostris maris imperium veluti precario concesserunt. Itaque *GALEATII* spectata industria *PHILIPPUM* allexit, ut Turonensem Ditionem, quam ille in Lucania sui juris fecerat, Marchionatus titulo ornaret, cui beneficio majus quippiam adjectum volens, eundem Acheruntinum Ducem declaravit, cum Acheruntiam vetustissimam Apuliæ civitatem, cujus Horatius meminit, quæque hodie Acerenza, sibi acquisivisset. Viri hujus encomium ex *FOLIETA* desumptum exscriptum, quia narrationi nostræ animadvertimus non minimo ornamento futurum. *GALEATIUM* in paterno sinu, paternaque cura & diligentia educatum, omnesque artes non modo libero homine, sed summæ fortunæ amplitudine dignas edoctum, non magis paternæ peramplæ opes, quam suæ ipsius virtutes ac merita extulerunt, quippe qui omnia vitæ munera cumulatè implerit,

Philosofrat. lib. I.

'implerit, omnesque officii gradus erga propinquos, & ditioni subjunctos, at-
 'que adeo omnes homines, persanctè, & diligenter servavit: nam propinquos
 ' & amicos liberalitate & hospitalitate, subjunctos vero æquitate, justitia,
 ' charitate coluit, veritatis in omni vita retinentissimus. Duxit uxorem,
 ' *LIVIAM* nomine, è vetustissima familia Squarciafica, a qua dotis nomine
 ' accepit, in Japygia Galatenæ Marchionatum, Galatena, Cupertino, Velia,
 ' & Librano, elegantibus oppidis insignem. Delectatus est is polytropia qua-
 ' dam, & varia peregrinatum rerum experientia, quam ipse sibi, non pervo-
 ' lutandis libris, ut *JOH. VINCENTIUS*, sed profectioibus pepe-
 ' rerat, & gentium externarum moribus indagandis. Et profecto bivium hoc
 ' ad civilem prudentiam ducit regiis & compendariis itineribus. Libri enim,
 ' ut sensit Demetrius Phalereus, nos de plerisque admonent, quæ ne amici
 ' quidem audent attingere: turpia honestaque omnium ætatum exempla ob ocu-
 ' los ponunt, quæ à vitio avocent, quæ ad virtutem impellant. Peregrinati-
 ' one verò, nisi quispiam secum ipse peregrinetur, tanta rerum vis, tanta un-
 ' dicque colligitur sapientiæ copia, ut quisquis illa afficitur, ceteris excellere
 ' videatur. Itaque nobilis ille orbis terrarum peragrat, domo Tyanæus,
 ' conducere adolescentibus ajebat, voluntarium sibi met ipsis exilium indicere;
 ' hoc tamen, ut nihil aliud, profecturis (quæ fuit *GALEATII PI-
 ' NELLI* sententia) ut res admirari desinerent, seposita, quod nemo non
 ' præclarum ducat, eorundem ignoratione. Ita mihi ille, cum ipsum officii
 ' gratia Neapoli aliquando convenissem. Decessit is de vitæ statione anno
 ' MDXCVIII. exacta planè ætate, omnium pene hominum ordinibus Neapoli
 ' ejus mortem dolentibus, cujus vitam summo cum splendore traductam proba-
 ' rant, cujus virtutem, cujus prudentiam non semel experti erant. Unicum
 ' filium reliquit *COSMUM* avi cognominem, qui partæ jam gentis existi-
 ' mationi, præstantiori aliquo decore consultum in posterum volens, magni
 ' Cancellarii munus è septenis Regni Neapolitani, post Proregem, insigniori-
 ' bus, grandi pecunia, LXX. aureorum millibus coemit, successitque *CÆ-
 ' SARI D' AVALO*, magni illius Vastii Marchionis filio. Proceres Nea-
 ' politani permolestè tulerunt, honorem eum sibi ereptum, & in peregrinum
 ' hominem collatum; egeruntque cum *PHILIPPO REGE*, ut empti-
 ' onem irritam faceret, quod advenis hæc capessere non liceret. At *COS-
 ' MUS*, & exemplo *ANDRÆ AURIÆ* affinis sui, qui æquè olim
 ' magno munere fuerat Neapoli functus, & gentilitiis meritis, apud Regem
 ' obtinuit. At in semitam redeuntes, lectorem monitum volumus, secuisse
 ' nos narrationem hanc *PINELLIANÆ* in præcipuas sectiones
 ' duas. Continebit altera, quantopere *JOH. VINCENTIUS* eru-
 ' ditionem eruditofque amarit, quo conatu in scientias incubuerit, quo de-
 ' lectu nobilium ingeniorum monumenta conquiescit, qua demum via perve-
 ' nerit ad fastigium immortalitatis. Complectetur altera, tum mores ejus-
 ' dem, animique ornamenta, tum vitæ, cultus, nobiliumque institutorum ra-
 ' tiones, quibus ipse quoad vixit laudatissimè usus est. Perspicuum hinc erit
 ' & constabit, primum, ingentem eam esse voluptatem, qua perfunditur seri-
 ' us, qualis ipse omnino fuit, literarum amator: deinde cuilibet qui velit ip-
 ' sum imitari, latissimum patere (curis & ambitu procul) existimationis &
 ' gloriæ.

gloriæ campum, in quo summa cum animi tum corporis tranquillitate, Philologia & Musis comitantibus, versari possit. Verè enim ille; 'Unam esse ex omni laudum genere, ingenii gloriam, qua sine ulla cujusquam querela perfrui ad extremam usque homines soleant. Quibus accedet in corollarii non minimi vicem, mentis molestias, & animi ægritudines levare semper, abigi plerumque, suavissimis illecebris studiorum, quæ & ipsas eruditorum animi remissiones condire adeo solent, ut quæcunque sine illis aliquando obtigerint, insuavis prorsus animi palato videantur. Optima igitur indolis puerum

JOH. VINCENTIUM pater eruditus viris, nobili Philosopho **JOHANNI PAULO VERNALIONI** inprimis tradidit instruendum, qui cum brevi græcè latineque doctum, ad eum profectum exeruerunt, ut literarum humaniorum periodo Neapoli absoluta, Juri civili, Philosophiæ, & Mathematicis non perfunctoriè fuerit initiatus. Vidit hæc prædicavitque Bartholomæus Maranta insignis Medicus, qui Methodum suam simplicium medicamentorum evulgaturus, inscripsit eam Anno MDLVIII.

Bar: Maranta

JOH. VINCENTIO, tres tunc & viginti annos nato. Appellat autem in Epistola ea quam editioni præfixit, 'doctissimum, medicæque materiæ peritissimum: hæc addens; huc accedit, quod bonam partem eorum quæ in meo libro continentur, in tuis hortulis observavimus, in quibus quam plurimas plantas ex variis remotisque regionibus, magno illas quidem impendio advectas, perpulchrè aliis, de quibus sæpe etiam inter nos commentati sumus, innumeras admirabilesque naturæ varietates magna cum admiratione pensantes.

Illa vero ejusdem **MARANTÆ** quam præclara! Hanc Plan-

Lib.2. Cap. 79

tari, non contemnendis conjecturis, Dioscoridis Pistacium credit esse **JOH. VINCENTIUS PINELLUS**, vir (ut ceteras animi dotes propè innumeras taceam) materiæ medicamentorum ut quivis alius peritissimus. Neque hoc tantum adolescens callebat, sed & alia plurima, si eidem Marantæ credimus, ita scribenti; Nam etsi in gravioribus studiis à teneris usque annis versatus, inprimisque in Jurisprudentia, atque in re tam Philosophica quam Mathematica, in quibus ita excellis, ut nulli eorum qui sese in iis jactant concedas; Medicam tamen materiam ita perfectè calles, ut omne studium in hac una scientia consumpsisse videaris. Hoc vero eo magis verum est, quod non minus in Græcarum literarum, Latinæque eloquentiæ, & poeticarum rerum studiis præstas. Ut ex his in magnam admirationem traducamur, qui fieri potuerit, ut omnia hæc in adolescentem convenirent; præter suavissimos & sanctissimos mores, de quibus ita **MARANTA**; 'Adde & optimos integrosque mores, quibus omnino te, nobilissimamque familiam tuam, ita exornas, ut pater tuus **COSMUS**, probæ vitæ, sanctæque religionis unicum exemplar, hoc uno inprimis se felicem prædicet, ac jucundam se agere senectutem testetur; nihilque non sibi de te magnum, quod prudentem virum sperare deceat, promittat.

At quia musices cognitio sapientibus viris non minima Philosophiæ portio semper visa est, eo quod humanas affectiones egregiè curet, animosque ab officio desidentes in semitam revocet, ideo etiam huic operam suam impensam voluit, præeunte domestico tunc & familiari præceptore Philippo de Monte, quem vidit nostra ætas Phonsæcum Cæfarei Chori. Animi recte constituti indicia hæc sunt, quæ usque adeo Philo-

phorum

phorum quidam olim comprobarunt, ut se matutinos ad lyram componerent somni torporem & somniorum deliria ablegaturi. Animadverterat autem hic noster, domi, inter amplexus parentum, & familiarium obsequia, in urbe deliciarum plena, militaribus & equestribus, quam Musarum studiis aptiore, non perventurum sese ad eam gloriæ metam, quam sibi destinarat, ideo Gymnasii Patavini fama permotus, quod ceterorum in terra Italia Policletæam normam appellaris, captusque nomine, & amore.

Jacob. Rusin.
Patav.

— Urbis tam nobilis ævo,
Quam studiis, & Dardanio postiore verenda.

Dial. Symb.
Heroic.

Professionem incipit meditari, repugnante tamen patre, jam senio confecto qui spes suas omnes in hoc uno adolescente collocarat, cui jamdiu reddituum amplissimorum procurationem senex optimus mandarat, nullis unquam ab eo exactis rei familiaris rationibus, ut olim narrare JOH. VINCENTIUS consueverat. Perstabat uti diximus in sententia pater, ægrèque charissimum filium à se divelli patiebatur, cujus rei testem damus SCIPIONEM AMMIRATUM, qui in dialogum vernacula lingua conscriptum, Marantam Medicum narrantem induxit, JOH. VINCENTII patrem professionem hanc summo opere aspernatum, quod eum Neapoli etiam putaret proficere in literis posse. Subdit idem, filii voluntati tandem obtemperasse indulgentissimum patrem; & sese tunc, nobilissimi adolescentis precibus, hoc propositum, crescentis lunæ symbolo expressisse, adjecta Epigraphe, REDIBO PLENIOR. JOH. VINCENTII virtuti (cujus se olim prædicat conjectorem) id symbolum datum. Narrat ibidem Maranta, intuenti sibi gloriam, qua hic adolescens maxime excelebat, emblemata hujusmodi excidisse; arcum videlicet ita intentum, ut cornua propè coire videantur, imposita sagitta, cujus ferri acies in cælum tendat, & omen inscriptum, SIC ITUR AD ASTRA. Hæc, quæ ille pluribus, hic ea mente recensui, ut ex illis, patris in JOH. VINCENTIUM amor, ut quæ Neapoli discessuro impedimento fuerint, ut qua famæ celebritate motus fuerit, adolescens annos natus quinque vel sex supra viginti, deprehendatur. AMMIRATI dialogus prodiit Anno MDLXII. quo, si, lunæ plenæ instar, absolverat universum orbem disciplinarum, asserente Ammirato vaticinatum se, & multo ante prospexisse præclaros JOH. VINCENTII ad gloriam, & immortalitatem conatus, quo pervenisse dicemus eum, qui spatio XL. annorum iisdem vestigiis insistens, eadem studia, nunquam remissa, vehementi illa animi contentione, fuerit amplexatus?

Claudianus.
Panegy. in consula Manl.
Theodor. in Pejac.

— Uno se pectore cuncta vetustas
Condidit, & major collectis viribus exit.

Huc pertinet aliud emblemata, quod ipse sibi Patavii degens concinnarat; terrarum orbis, quem serpens ambiret horizontis in morem, & huic superflans radiato capite albens columba, adscriptis sacrosancti Evangelii verbis,

ΠΙΝΕΣΘΕ ΦΡΟΝΙΜΟΙ ΩΣ ΟΙ ΟΦΕΙΣ ΚΑΙ ΑΚΕΡΑΙΟΙ ΩΣ ΑΙ-
 ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΙ, docturus, prudentiam sibi non vaftriciem placere. Oderat
 ille versutos, fallaces, & veteratores, qui subdolis ingeniis virtutis nomen
 obtenderent, informi persona virtutum parentem prudentiam dehonestantes :
 aliud agere aliud simulare improbum ducebat, cui nefas fuit semper, not ita se
 gerere, uti inter bonos viros bene agier oportet. Prudentia autem sine
 simplicitate calliditas est, simplicitas sine prudentia, stultitia. Symbolum hoc,
 in auctarii vicem, imagini *JOH. VINCENTII*, quam amici ΜΝΗ-
 ΜΟΣΤΗΝΟΝ, in æs affabre incidi curavit, adjunxit *MARCUS VEL-
 SERUS II. VIR* Augustanus, humaniorum literarum, & Catholicæ re-
 ligionis laude clarissimus. Gestabat ille quandoque aureum annulum signato-
 rium, in cujus pala itidem aureus hic idem columbæ orbis & serpentis caracte-
 er exbat, nullis tamen adscriptis literis, nisi quæ circuli pars interior di-
 gitum amplexatur, ubi hæc è Pindaro incisa : ΜΑΚΥΝΩΝ ΤΕΛΟΣ ΟΥ-
 ΔΕΝ. Utebatur hoc ille, quoties se rei alicujus commonesieri opus esset, ex-
 citans sese Pindarica gnôme, ut innueret, momentum præcipuum conficiendi
 negotii, in arripienda occasione consistere. Venit ergo Patavium *PINEL-
 LUS* vergente jam anno *MDLVIII*. indicante id Maranta, qui sub ini-
 tium Julii mensis ejusdem anni, ita ad Gabrielem Fallopiū Medicū prima-
 rium scribit ; ‘*DE PINELLO*, est enim juvenis, præter antiquam ge-
 neris nobilitatem, & Græcis, & Latinis literis impensè eruditus, & cum
 liberalium artium ferè omnium cognitionem profiteatur, tum in hac ipsa de
 simplicibus medicamentis scientia plurimum excellit, in primisque in expen-
 dendis doctissimorum virorum sententiis acri pollet judicio, quod & tute ipse
 fatebere, cum illum intus & in cute (ut dicitur) noveris : paucis enim post
 mensibus Patavium studiorum causa se recipiet. Hoc postremum caput con-
 firmat Epistola Hieronymi Seripandæ Archiepiscopi Salernitani, & maximi
 Cardinalis, qua ille anno *MDLIX*. Patavium ad *JOH. VINCENTIUM*
TIUM Italicè ita scribit, inter cetera ; gaudere se sibi, quod ex laudati-
 one sua in funere *CROLIV.* optimi Imperatoris, arripuerit occasionem
 amicitiae cum *PAULO MANUTIO* contrahendæ. Hinc duo præte-
 rea eliciuntur : alterum ; jam tum a magnis viris *PINELLI* habitam ra-
 tionem, alterum, hoc annò eam cum *MANUTIO* consuetudinem & ami-
 citiam junctam, ut hic nunquam Patavium veniret, quin ad *PINEL-
 LUM* hospes familiaris diverteret.

Placebat patri, ut in Gymnasio Patavino Juris prudentiæ operam daret,
 spectanti nimirum opes & existimationem, quas *I. C.* nostro & patrum avo
 longe maximas habuere. Aulæ Romanæ amplissima munera animo revolve-
 bat *COSMUS*, quibus filii studia pridem destinarat, ideoque cogitabat
 (ut *ALPHONSUM SOTUM* Dominicani instituti Sacræ Theolo-
 giæ in Gymnasio Patavino Professore narrantem memini) Apostolicæ Came-
 ræ, ut vocant, Clericatum ipsi comparare, quæ sententia jamdiu sederat &
GALEATIO fratri, Duci Acheruntino. Neque patri aliquandiu non
 obtemperavit *JOH. VINCENTIUS*, ut ex Paulo Manutio discimus,
 cujus hæc verba ; ‘Magna fuit, atque etiam nunc inter homines est de genere
 vitæ controversia, cum alios ita doctrinarum cognitio delectet, ut ab agen-
 dis,

Manth. c. 10.

Pind. ode 10.

In princ. Me.
thod. simpl. Me-
dicament.Lib. 4. epist.
sele. lior. viro-
rum illustrium.

Lib. 4. epist. 54

dis rebus abhorreant: alii non sibi tantum, verum etiam amicis, & patriæ, planeque omnibus hominibus homines esse natos existiment, ex quo sequitur, ut scientiarum studiis usum rerum anteponant; hoc discrimen, in quo valde pro sensu partium dubia veritas fluctuat, tu quidem, quod ad te attinet, optime *PINELLE*, optimisque & eruditis viris merito charissime, egregia quadam, vulgo non satis cognita, ratione sustulisti; simul enim utrumque studium complexus es, tum earum disciplinarum, quibus exculta mens uberimos in omni fortuna ferre fructus solet, tum Juris civilis, quod alienos ad usus maximè porrigitur: ardua res & operosa, quod exemplorum declarat inopia; sed ingenio tuo nihil difficile. Hæc ille ad *PINELLUM*, uti paret, adolescentem; cum pergat scribere: in Philosophia quidem, cum operam studiose des M. Antonio Genuæ, cui veterum doctrinarum arcana patent, quo nemo peritior Aristotelis interpres, nemo vir melior usquam vivit. Et inferius: Hauries enim ex eodem fonte, non ea solum quæ vel olim in Lycæo, vel etiam in Academia disputabantur; sed id quod longe præstantius est, Christianam pietatem, à qua manat una, & in qua item una Philosophia perficitur. Obiit autem Genua Anno. *MDLXIV*.

Jam verò, cum Philosophiæ Philologiæque suavissimis fontibus labra admovisset, Jurisconsultos cum operosis illis suis voluminibus res suas sibi habere jussit eo animi ardore, ut cum ipsi pater pecuniam curasset, qua Juris interpretum libros coemeret, in Græcos ille codices, Eustathium præsertim, nobilem illum Homeri explicatorem impenderit. Scio ego non deesse, qui hæc studia effusius rideant, perinde ac inania quædam, & fluxa, quæ neque nobis ornamento, neque aliis usui sint: dedecere hæc Principes viros, & verè nobiles, ad quos publicæ rei administratio pertinet, quorum operam familiarium, & cognatorum commodis inservire par est. His Picus, Italiæ nostræ Phoenix, unica responsione faciet satis. Scripsit is olim ad Andreæm Corneum, studia hæc non ad ostentationem, sed ad cultum animi dirigi, in quo uno consistere legitimam sælicitatem: cum ipsius Philosophiæ studio nec ad vitæ constantiam, nec ad delectationem animorum ullum majus, aut melius à Deo munus homini datum sit. Et nemo certe negabit, quin *PINELLUS* recte fecerit, & sapienter, genio, quo se ad has artes raptari intelligebat, indulgendo. Carnificina ingeniorum nulla major, quam promiscuè, & sine ullo delectu impellere hominem in ea studia, quæ ipse fastidiat, & aversetur. Hinc torpent animi juvenum pestilenti hoc sidere afflati; hinc bonarum artium, & bonæ mentis verius, contemptus, & odium; hinc rerum rumor, & sententiarum vanissimus strepitus, ut ille ait. Neque aliunde sædi plerumque exitus, quos tum demum vitare liceret, si patres sapientis naturæ monita non aspernarentur. Prodit in hanc sententiam gravissimus auctor Plutarchus, Apollinem Delphicum Romanæ eloquentiæ parenti, qua ratione ad immortalitatis fastigium pervenire posset consulenti respondisse, hoc illum assecuturum, si ad propensionem, præscriptumque naturæ, non ad sententiam aliorum vitam institueret. At is, famæ & gloriæ præposterè sitiens, vulgi rumusculis percitus, & domesticorum commodis consultum volens, ultro se perditum ivit, non secutus atque ille.

In lib. epist.

Plutarchus in
princ.
in Cicerone.

Quem

*Quem pater ardentis massa fuligine lippus.
A carbone & forcipibus, gladiosque parante
Incude, & luto Vulcano ad Rhetorā misit.*

*Demosthenes.
Juvenalis,
Sat. x.*

Illud sane observandum (ut in orbitam redeamus) sinistro genio, & invita Minerva aliquid agere dicereve temerarium esse, ne quid dicam majus.

Patavii *PINELLUS* cum Dominico, gentili atque affine suo conjunctissime vixit, quem non multo post vidit, & lubens, clarissimum Cardinalem; amicosque tum primum habuit excoluitque officiis sane omnibus, Gvidum Ubaldum ē Marchionibus montis, Cæsarem Benedictum postea Pis Laurensem Episcopum, *AUGUSTINUM VALERIUM*, doctrinæ etiam tum sanctitatisque meritis ad Veronensem Episcopatum, & ad Cardinalis honorem proludentem; Johannem præter hos, & *HYPOLITUM* Aldobrandinos, quorum alterum vidimus Cardinalem, Summum Pontificem alterum. Vixit Patavii annos III. supra XL. per quos nemo fuit apud Italos vel externos qui ingenii laude clareret, qui non *PINELLUM* officiosè observavit, & quamvis consilium mihi sit ab eorum indice contexendo abstinere, ne lectores tædio afficiantur, eos tamen parcè admodum recensere, quos narrationis series five rerum gestarum fides, ad finem properanti obtulerint. Id unum, exquisitum sane & singulare, haud silentio prætereundum, anno videlicet MDXCII X. *CLEMENTE* VIII. Ferrariam Roma profecto, ut eam urbem ex morte *ALPHONSI* II. Atestini caducam reciperet, Cardinalium & insignium virorum plerosque omnes, qui ut Venetias se conferrent Patavium attigerant, ad *PINELLUM* honoris gratia divertisse. *CÆSAREM* Baronium Card. inprimis, amplissimi ordinis decus, quem ævi nostri lumen nos Romæ nuper morte interstinctum cum bonis adeo omnibus doluimus. Baronio aderat *Robertus* Bellarminus, doctorum votis, & propriis meritis diu olim designatus Cardinalis, qui & ipse congressus est cum *Pinello*, gestiente præ gaudio, quod tunc temporis domi sibi invisere contigisset, quos non nemo in dissitis undecunque regionibus maxima cum admiratione veneretur. Meminique ego Card. Barromæum juniorem, probum illum non minus quam eruditum, & alios complures literatos viros, audisse me Romæ dicentes, sibi non alia de causa Patavinam urbem videre in votis fuisse, quam ut *Pinellum* fama notum, de facie agnoscerent. Percupivit hoc I. Lipsius, qui id scripto etiam testatum voluit; 'spero enim (ita ille) quia penè decretum mihi, sub annum instantem sæcularem in Italia me sistere; & absit ut ea exeam, nisi te videam & amplectar, quid exeam; imò cum inibo, hoc fiet opinor: & inter prima & calida desideria mea est, ut hoc reddam affectum. Vive, vivam: nisi casus aut vis impedit, videbo. Et verò tantam eruditorum consensionem quis admiretur? nemo opinor, nisi qui ignorabit, *Pinelli* domum Patavii animorum Prytanæum, Bibliothecam ingeniorum, Musæum doctrinæ fuisse & eruditionis. Vixit dum *Joh. Vincentius* Patavii domicilium collocarat, cum accerrimo studio ductus nobilium quotquot erant rerum dignoscendarum, quo ipse ad extremum usque vitæ spiritum honestissime flagavit, Tridentum proficisci decrevit, ut ibi sapientissimos, & religiosissimos orbis Christiani viros de maximis Catholicæ religionis dogmatibus consultant-

*Epist. cent. 3.
ad Italos &
Hispanos.*

tes, & agnosceret, & audiret. Socium sibi peregrinationis ascivit *Joh. Franciscum Musatum* Patricium Patavinum, Philosophum cognomento, literarum omnium apprime scientem, qui morum elegantia, & vitæ innocentia *Pinellum* sibi adeo devinxit, ut nihil supra. Contigit autem *Musato Joh. Vincenzio* superstiti esse, ut nimirum defuncti vicibus in re literaria tuenda & exornanda, ut facit, perfungeretur. Linguas hic noster non tantum Græcam, & Latinam callebat, sed & exoticas quoque, Hebræam, Gallicam, Hispanicam, quarum & auctores perpendere, & speciem formamque amare, & intrueri jamdiu noverat. Vernaculum sermonem ita pridem excoluerat, ut nitorem in eo suspiceres & elegantiam, non elaboratam concinnitatem; & sanè prodit animum frequenter oratio: nec aptius vitro facies, quàm sermone mores exprimuntur.

Hor. ad Pisonem.

*Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: juvat aut impellit ad iram.
Aut ad humum mærore gravi deducit, & angit:
Post effert animi motus interprete lingua.*

Neque vero pœnituit Patavium secessisse. Hic enim eousque in scientiarum cognitione profecit, donec omnibus admirationi esset. Audi vi ego eum domi sæpe sæpius maximis de rebus in eruditorum coronâ differentem, animadvertiq; mirari omnes quotquot aderant, rerum selectarum copiam cum orationis splendore certantem. Proprium Græcorum fuit, ex tempore dicere ad proposita omnia. Extemporalis hujus eloquentiæ auctor laudatur nobilis Sophistes *Gorgias Leontinus*, à quo arripuere Græci, à quibus Romani. Abstulit autem secum bonarum artium interitus exercitationem hanc, quæ linguam acueret, excogitandique celeritatem compararet. Excitavit verò *Pinellus* magno cum fructu, ut qui orationem mente, & scientiarum gravitate honestaret. Hinc *Hieronymus Mercurialis*, magnus ille sine controversia Iatronices, cui medica ars ornatum debet selectum illum & peculiarem, quo pristinam dignitatem nunc demum abundè testatur, in admirationem actus aliquando cum *Pinellum* domi audisset, egrediens (aderant ibi forte communium amicorum plerique) ecquem ait vidistis viro huic multiplici doctrina conferendum? comprobare qui audierant, nec injuria profecto. Hæc enim quæ diximus ita eminebant in ipso, ut in his regnare propè omnibus videretur. Ostentatio tamen ab ejus dictis factisque procul aberat, nihil de se magnificentum, præclarumve sentientis; quo fiebat, ut egregium duceret *senescere se*, ut ille olim, *semper addiscentem*. Si quando verò, ut inter loquendum fit, animadvertibat, asservari à se libros, scripta, aliæ quæpiam recondita ac singularia, quæ amicis visa hætenus non essent, ea promere, atque adeo commodare ultrò nec petentibus aiebat. Quo studio incitatus, in usum omnium, difficile dictu est quantis laboribus vir natus ad literariæ reipub. commoda fuerit perfunctus. Vera hæc, & citra assentationem dicta. Is enim quæ volebat valde volebat; *Lydiu*m ingeniorum lapidem dixisses, amicorum omnia non secus ac sua ad amussim explorantem. Reposcebat ille ab amicis eandem sedulitatem; quam tamen præstare contigit admodum paucis, quos ille

ille (ut par erat) aureos homines appellabat. Et profecto plerosque eximia illa diligentia, ne dicam morositas deterrebat, non æstimantes quanti intersit temerere, an consultò quidpiam agas. Instruxerat ille præclaram hanc suam discendi cupiditatem ope multorum, qui eadem voluptate afficerentur. Hos non in Italiæ, Europæque urbibus modo, sed & in oppidis, vicisque selegerat, quorum industria continenter uteretur, ad quos Epistolas schedulæve opportunè missitaret. Illud sane in *Pinello* mirandum, quam ratione ipsi per imbecillam valetudinem liceret tot rerum meminisse, tot negotiis sufficere. Et verò hanc ille sibi præter ceteras methodum præscripserat, ut perfectis amicorum literis, earum capita compendiarie via in codicem referret. Hunc sibi proponebat responsurus, sepositis Epistolis, in quarum mox tergo adnotabat nomen ejus qui scripisset, annum, diem, locum, & negotiorum indiculum. Harum fasciculos singulis hebdomadis in cistulas transferebat. Ad literas cum demum responderat, selectas in manipulos cogi, annorum, mensium, septimanarum, dierum habita ratione digeri, & in unum secludi imperabat. Consueverat insuper tabulas sibi quasdam conficere, in quas referret ea omnia quæ ipse ab amicis, quæ ipsi ab eo vicissim postularent; descriptisque summis negotiorum, petentiumque nominibus, uno intuitu discernebat quid actum esset, quid agendum restaret: re confecta, nomina inducebat, postquam rescripta cum codice contulisset: & omnia manu plurimum sua conscribebat, (duobus quibus ægrotavit annis exceptis) ne scilicet ulla in re officio deesset, neve cuiquam minus diligens videretur. Et quamvis firma satis non sit amicitia, si qua, velut tibicines, ultrò citroque concursantium literarum sibi vicissitudines postulat, quæ nutantem infirmiusculamque furcillent, frustrari tamen desideria amicorum inurbanum sanè est. Negociorum refertam Epistolam scriptitanti, mos erat præcipua capita subdita linea indicare, ut eo confestim excurreret legentis oculus. Ego profecto neminem novi, tum in scribendo, tum in respondendo, *Pinello* diligentior; cum enim annum Romæ sæcularem integrum exegerim, neminem omnino tabellarium, cui non ad me literas daret, sibi unquam elabi passus est, quantumvis æger, & medicis conclamatus decumberet. Id omnem superat admirationem, quod cum per annum è lecto surgere non licuisset, febrienti sine intermissione, vexato stranguria intimisque doloribus, lithiasi in vesica, & renibus laboranti, ad extremum tandem quæ tabe, qua nimis vigiliis redactò, quòd inquam hæc & non minora patienti, libri tamen, scriptiones, plantæ, semina, fossilia, nummi veteres, & alia hujusmodi, nunquam ex animo exciderint. Dolori (quod mirum) ita imperabat, ut unis medicis proderet, non ostentaret; necum sanè interdum, & cum amicorum nonnullis strictim, & aliud agens, de morbi gravitate conquestus, illico digrediebatur, hilarem se, & communem præbens ad miraculum usque. Hinc, ni fallor, patet quanti intersit præclaris actionibus consuevisse. Amplectitur enim eas animus, neque se ab iis ullo patitur incommodo divelli. Obstrepent licet, obtundantque, hinc animi egritudines, inde corporis morbi: is qui semel, serioque literarum suavitate animum adjecerit, attender uni sibi non minus, quam fiducines & circulares in magna hominum celebritate. Actum sanè de bonis artibus esset, nisi ipsæ id amatoribus suis præstarent, quod de plebe sordidis & illiberalibus non paucis

Joan. Picus in
epist. ad Andr.
Cornelia.

lucri cupiditas. In eam curam, dumvixit, ardens incubuit, ut libros editos, manuscriptosque, linguarum doctrinarumque omnium in unum cogeret, cui operi destinaret scriptores librarios plerisque, quorum ipse unus operas ferè omnes mercede conduxerat. Bibliotheca ejusdem, quæ inter omnes penè Italicæ, ac ferè dixerim Europæas, una eminebat, quinquaginta annorum opus fuit, magni ex eo saltem æstimandum, quod accuratissimus vir in illud unum contulerit curas suas omnes & cogitationes. Effinxerat eum ad hoc munus natura, quam ipse solertia & ingenii acumine eo usque provexerat, ut non magis frequentes olim Apollinis tripodas consulentes, quam Bibliothecæ instructuri *Pinellum* inviserent, à quo veluti à cortina Musarum, aurea hujusmodi rerum præcepta domum referrent. Librorum numerum mihi incertum, ex eo investigare quis poterit, quod Neapolim post ejus obitum capite librariæ plus minus centenæ tricenæ delatæ sunt. Et sanè librorum quos probitas, aut probitatis plerumque comes raritas commendaret, paucos admodum in ejus Bibliotheca desiderasses. Jurisconsultorum commentarios non passim, sed parce admodum, & cum delectu admittebat, veluti Alciatum, Budæum, Cujacium, Duarenum, Goveanum, Augustinum, & ceteros qui jus civile in pristinam dignitatem restituerunt: alios ab his longum valere

Lib. 4. epist. 5. jusserat. Hanc illi fortasse mentem *Paulus Manutius* injecerat; ‘Non enim te arbitror studiorum tuorum elegantiam ineptissimis, planeque barbaris quorundam scriptis inquinare velle, quæ cum immentæ sint, pleraque tamen inania, laboris & molestiæ plurimum, utilitatis & oblectamenti minimum habent. Hæc ille. Nundinarum Francfurtensium, Venetorumque bibliopolarum librarios quotquot erant indices sedulo perlustrabat, & ab amicis qua Italicis qua transalpinis omnia diligenter in bibliothecæ ornamentum percunctabatur. Si quid Romæ, Florentiæ, Parisiis, Antuerpiæ, Augustæ Vindelicorum, Venetiis, & alibi, *Pinelliana* bibliotheca dignum prodiret, non deerant, qui vixdum edita volumina, & quaterniones aliquando è prælo recentes *Pinello* missitarent. Vidimus etiam doctorum hominum plerosque, egregios dico & nominis magni, ad suam dignitatem pertinere arbitratos, Musæum *Pinelli* exornari commentario quopiam è suis. Vidisses ibi sphæras cælestes, terrarum globos, organa Mathematica, tabulas geographicas, hydrographicæque, antiquorum ædificiorum typos, ichnographias, orthographias; fossilium rariorum prædivitem metallothecam; loculos præterea formulasque, in quibus plurima eorum, quæ ars, naturave ad ostentationem elaborarunt, condebantur. Veterum numismatum copiam non affectavit: selectioribus tamen nonnullis unice delectatus, queis antiquariis figeret crucem, studiosius quæsituris, si quid in ipsis reconditi eruditive lateret. Uno ille Neronis nummo inviso hætenus & valde singulari, ingenia provocavit complurium eruditorum, obtinuitque ut symbolum perobscurum, amici conscriptione, quatenus licuit, illustraretur.

*Laurentius
Pignori.*

Recentiorum libros empturus, disquirebat an habenda esset fides titulis, qui speciosis plerumque verbis, ineptissimis voluminibus lenocinantur. Ideoque bibliopolarum consensu investigationi huic impendebat horas aliquot, malæ emptionis fastidiis obviam iturus, quæ exprobare jugiter stultitiam domino solet. Librorum qui olim prodierant iteratas editiones cum primis conferebat,

bat, & si quid additum seu demptum intellexerat, in eorundem margines referebat, magno cum sui tum aliorum fructu. Accidit enim sæpenumero, ut optimæ notæ libris frequentes editiones suavitatem adimant, & probitatem. Bibliothecam hanc suam conspici, aut contrēctari haud patiebatur, quod, ut ipse dicebat, variarum congeriem informem contineret: cum tamen omnia aptè disposita essent, & suis quæque regionibus collocata. Artium porro, quas ingenuas appellamus, unaquæque suas hic, easque perpetuas stationes habebat. Grammaticem dico, Rhetoricem, Dialecticem, & ceteras; quarum agmen clauderant graviores illæ, quibus mores formare curæ est, & rerum humanarum divinarumque arcana contemplari. Harum omnium scriptores in varias dialectorum tractationumque classes distributos, antiquos à recentioribus ætatum series distinguebat. Armaria litteris quadratis, loculi numeralibus notis insigniti, elementario indici respondebant, in quo libros descriptos omnes habebat. Perquiramus cum *Pinello* si lubet *Plinii* codicem; syllabus ipsum dabat in elemento *P.* cui serinium adscriptum *T.* cum loculo *III.* & ad hanc rationem omnia. Libros manuscriptos tum chartaceos, tum in membranis, seorsum ab impressis in bibliothecæ umbilico, ut ita dixerim, collocarat. Incluserat vero capsis, extructis ad eam altitudinem, ut in summis, tanquam in mensa abacove, locari orbes cœlestes & terrestres, & alia hujusmodi statui commodè possent.

Commentarios demum, libellos, Epistolas, historiolas, & alia hujus ordinis, quæ ipse plurima anxie coegerat, insigni collocatione aptis & accommodatis locis composuerat. Cui rationi rerum disponendarum, uti studiosis non injucundæ, paulisper immorari operæ prætium duxi. In fasciculos ille singulos conjiciebat commentarios aliquot, quorum scriptioni narrationis alicujus, bellicorum verbi gratia apparatus, rerum hortensium, similiumque, scopus propositus esset. Hos fasciculos in libri morem, non tamen compacti, charta emporetica operiebat, cui inscripti unus pluresve characteres elementarii, prout manipulorum numerus exigebat. Scriptiunculas quotquot erant, chartæ puræ folia disparabant, cum adscripta numeri cujuscumque barbarica nota. Hæc omnia uno aut altero exemplo illustrabuntur. Inerant congeriei, *A*, nobilium Mathematicorum scripta, inter quæ commentarius *Caroli Teletii* de Circini usu, notatus 18. In codice *F.* quem rebus Hispanicis destinarat, numeralis nota 31. Escuriaci descriptionem, aliæ quæpiam *Caroli V.* Tunetanam expeditionem indicabant. Ad manum erant hæc omnia ope codicis, quem in elementarias sectiones dispersitum indicem vocamus. In hoc sub littera, *A*, censebantur ea, quæ ad Mathematicas disciplinas, nota numerali præcunte. Exempli gratia,

1. *Commentarius Galilei Galilæi, Florentini Mathematices Patavini Prof. pro Copernico adversus Jacobum Mazzonium.*
2. *Josephi Moletii de emendatione anni.*

In quem ordinem redegerat ea omnia, quæ primo illo elemento complexus erat. Subsequeretur littera *B*, qua subisdem numeris alia continebantur, apta nihilominus inter se & convenientia. Neque verò ad calcem codicis hu-

jus

jus deerat libellus alter, in quo, elementaria ratione, summa quædam capita descripta essent omnium quotquot erant Manipulorum, hac methodo. Nota, V, res omnes Venetas indicabat, conjectas in fasciculum GG. Demus ergo, collubitum fuisse illi commentarium perlegere de æstu Veneti maris, quod Hadriaticum vocant, ad alterum ille indicem hunc actutum confugiebat, à quo ad priorem illum amandabatur, elementa GG inspecturus. Hic ille rerum Venetarum breviario perlecto comperiebat, latere commentarium de æstu maris sub numerali nota 28. congeriei illius cujus character duplex G.

Non adeo faciles aditus (ut diximus) præbebat ipse ad hanc suam bibliothecam inspiciendam. Iis verò, qui illaudata periergia ducti, nullius pretii homines, illam videre affectassent, omnino interclusam volebat: sufficere dictitans commonstrari illis imagines illustrium virorum, quarum decurias aliquot in domesticis conclavibus asservabat. Hoc idem *Urbini Duci* propositum olim audiui. Invisenti enim mihi aliquando Pisaurensem ejus bibliothecam, refertam optimorum librorum, admirantique quod esset ornamentorum, tabularum videlicet, signorumque inanis, bibliothecæ Præfectus respondit, dedita opera id factum, ut ne illuc convolarent, qui re literaria non afficiuntur; multos enim bibliothecas inspectare, ut oculos, non ut animum oblectent. Illud sane in *Pinello* apprime laudatum, quod libros libenter commodabat, doctis præsertim, & iis quos brevi restitutos opinabatur, quorum si qui opinionem sefellissent, librose inquinassent, aut corrupissent, his iterum petentibus duriusculum se præbebat, velut & illis à quibus ipse vel quidpiam impetrare non potuisset, vel quos rudes, & imperitos arbitraretur; Ennianæ sententiæ memor: *Benefacta male locata, malefacta esse*. Cum verò commodare aliquid noller, utebatur communibus quibusdam non inurbanæ inficiationis locis, quorum ille princeps, librum qui peteretur jamdiu cum aliis Romæ esse. Annis enim ferme viginti antequam decederet, affinium flagitationes elusus, amandavit Romam capsas librorum duodeviginti, quas illic quoad vixit manere voluit, ut affines negotium sibi facessere desisterent, illuc aliquando ut ipsi rebantur migraturo. Statim atque librum commodaverat, describebat in schedula præter diem, nomina tum auctoris, tum illius qui accipiebat. Quæ omnia adjuncto conspicuo aliquo ligneo, vel chartaceo segmento inibi reponebantur, ubi statio libri erat, ut mittamus, relata hæc in codicem huic uni designatum. Didicerat hæc ille ab Attica Musa Xenophonte, cujus verba Latinè reddidit nobis maximus Oratorum Cicero in hanc sententiam: 'Hæc postquam omnia secrevimus, tum suo quæque loco disposuimus, deinde quibusquotidie servuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & conficienda pertinent, hæc ipsa ei qui uti solet tradidimus, & ubi ea poneret demonstravimus, & ut salva essent præcepimus. Addit autem; Hæc annumerata ipsi exscripsimus, cumque admonuimus ut quodcunque opus esset sciret unde daret, & meminisset, atque annotaret quid & quando & cui dedisset, & cum recepisset, ut quidque suo loco reponeret. Et sanè quis non videat plurima ordine destituta pessumire? Vetus est proverbium, paupertatem certissimam esse, cum alicujus indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur ubi projectum jaceat quod desideratur. Pergit porro gravissimus Philosophus sententiam suam obviis & de media hominum vita arreptis exemplis comprobare, in choro canentium, exercituum, militum, armamentorumque in navi,

quæ

Cic. lib. 2. de
off.

Apud Columel.
lib. 12. de re
rustic. c. 2.
§ 30.

quæ omnia rite disposita & usui sunt, & voluptati. Hæc omnia aptus & conveniens rerum ordo præstat, & alia non minora, veluti expediri citra laborem omnia, omnia celerrimè confici, servosque rudes quantumvis & ineptos imperatis esse omnino pares. Vidi ego apud *Pinellum* nostrum, decennem puerum Hieronymum nomine, qui refertissimè (ut diximus) Bibliothecæ seriem ita mente & memoria complexus erat, ut omnia Domino, nutibus penè poscenti, protinus exhiberet. Invidit mors conatibus pueri, qui *Joh. Vincentio* triste sui desiderium reliquit. At quia ad ordinem, quo vir clarissimus est egregie usus, nostra delapsa est oratio, quid vetat prodere nos minuto, at sane concinno exemplo, quanto is odio perturbationem prosequeretur? Pecuniam si quando vel dare vel exigere necesse erat, antequam numeraret, disponere per series, nummorum & metallorum classes consueverat primum, argentum videlicet ab auro, majorem à minori pecunia disparare, componere deinceps eas monetas, quæ idem penderent, postremo adnumerare. At vero ut narrationibus hujusmodi in futurum abstinemus, illud faciet ab eodem fonte haustum, *Pinelliano* videlicet, à quo nihil impurum, turbidum nihil nos unquam manare animadvertimus. Æstimabat ille ex rei veritate temporis jacturam, quam is faciat necesse est, qui nullam sibi proposuit actionum suarum rationem. Sunt in hac vita plerique male feriati, quos non pudeat bonas horas nihil agendo, male collocare; eos non ineptè similes iis dixeris, qui pecunias, qui patrimonialia prodigunt. Ut enim ab his frustra effusarum pecuniarum rationem exorqueas, cum multas liqueat impensas esse: ita illos vitæ lapsus, temporis fuga, nequaquam admonent perire sibi non cogitantibus rem adeo pretiosam, & contra humanum votum, aditum immortalitatis obserari. Rem sanè dignam Democriti risu. Sunt qui nummi unius jactura non parum affligentur, diei vel horæ, atque adeo anni non item: cum tamen hæc abeant in præceps haud unquam remeatura. At quia non sunt hæc publici gustus, ad *Pinellum* revertamur. Is à me cum audisset *Marcum Cornelium Episc. Patav.* clarissimum lumen ordinis sui, frequentibus adeuntium, & salutantium officiis distineri; monuit, ut ipsi *Antoni Perenoti Card. Granvelani* factum ob oculos proponerem. Is dum pro Rege Neapoli esset, matutinarum horarum statas quædam, & certas, quibus se conveniri volebat constituerat. Jussèrat etiam, ut adiutori vespere præcedenti nomina profiterentur, è quorum ipse agmine XII. aut XV. seligebat, quos admitteret. Curabat autem ne inanibus exordiis tempus sibi & reliquis profuturum dilaberetur. Quo factum, ut cum aliquando admissus nescio quis jactare cœpisset, se Archiatrum esse, conductum publico ære, & alia quædam ad dignitatem, ut ipse opinabatur suam, non exigui momenti, exceperit Cardinalis, per me esto ut lubet, rejicienda hæc in aliud tempus, nunc ad rem de qua agimus aggrediamur. Ita ille garrulos, & molestos in publica commoda peccantes, coercere solitus. Curabat sibi *Pinellus* librorum editorum inventu difficilium quotquot comparari poterant exemplaria, tum ut haberet quod substitueret his, quæ casu vel furto pereunt, tum ut prospiceret, si quando iis egerent, commodis amicorum. Quod de libris diximus, de commentariis calamo exaratis dictum puta. Autographa enim perire sibi nolebat, exempla lubens commodare, atque adeo largiri consueverat. Delidiam & torporem ingeniorum maximè insectabatur, quo fiebat
ut

ut amicorum eruditos impelleret semper, ad novi quidpiam vel pangendum vel meditandum. Si quid vero animadverterat dignum quod hominum manibus tereretur, in amicorum pluteis latere, tum demum omnes machinas adinovere, ut ne studiosis diu invideretur, libris, opera, & præsentī pecunia juvare. Huic *Pinelli* rei literariæ promovendæ studio, non pauca doctorum virorum monumenta accepto ferenda. Testis de semetipso *Carolus Sigonius*, 'Me vero ut hæc facerem (*Joh. Vincentium* alloquitur) cū res ipsa per se cognitione dignissima, tum tua in primis auctoritas impulit, quæ in omni re semper apud me plurimum valuit. Et infra. Quod autem mea sponte propter summum meum erga te studium, tuamque constantem erga me voluntatem eram facturus, ut aliquo te scriptorum meorum genere appellando, viderem meam necessitudinem notam posteris facerem, id mihi multo justiore ratione in hoc libro retinendum esse duxi, ut quod te potissimum hortatore opus ad exitum perduxissem, id etiam in manus hominum in tuo multo ornatissimo nomine darem.

*Præfat. de jure
Provinc.*

*Lib. de vino &
aqui.*

Hieronymus etiam Mercurialis hæc olim præfatus: 'Complures aguntur anni ex quo Patavii, atque etiam in ædibus tuis, ad quas veluti ditissimam quandam disciplinarum omnium officinam, & cunctorum literatorum celebrem conventum, quotidie concurritur, de vini abusu semel differentes, in eam incidimus disputationem, utrum ad nutrienda corpora hominum adeo conducere, quemadmodum à veteribus esse putatum passim existimatur, cumque recepissem, interdum me ea de re publicè esse in prælectionibus meis serio locuturum, ad perficiendum non modò es adhortatus, verum etiam sæpenumero ita acriter inflammasti, in negotio admodum utili & jucundo potissimum esse parendum judicaverim; & in fine ipsius Epistolæ, inquit; collatis simul pluribus scriptorum exemplaribus, publicari mandavi, tibi que primario similis hujus laboris & auctori, & patrono, dedicare volui, ut cum ab hoc dogmate minimè prorsus coram me averfus sis visus, si non mordicus tueri, saltem non infructuosum penitus fuisse conatum ostendere possis. Emisit conscribentibus hæc nobis librum cui titulus: *INDAGATIO VERÆ ET PERFECTÆ DEFINITIONIS LOGICÆ, HORATIVUS CORNACCHINUS*, vir pietate & doctrina insignis, in quo studium hoc sibi compertum *Pinelli* nostri extare voluit, honorificis hisce verbis: 'Non defuerunt etiam, qui acerrimis stimulis me ad incœptum prosequendum incitarunt. Præ ceteris, dum viveret *Joh. Vincentius Pinellus*, immortalis memoriæ vir, atque in omni optimarum artium genere versatissimus, præcipuè verò in rerum abditarum causis, naturæque arcanis perscrutandis, studiosissimus & curiosissimus, cujus optima, & suavissima consuetudine utinam mihi diutius frui licuisset. Sed hanc mihi felicitatem mors invidit, quæ eum rapuit, cū miram hominis eruditionem, morumque suavitatem degustare vix cœpissem. Ad hunc quasi ad oraculum consuebant omnes literarum studiosi, non Italiæ modo, verum etiam totius ferè orbis terrarum: cujus rei testis est ingens Epistolarum vis, quæ undique ad ipsum quotidie mittebantur. Cum hoc itaque præclarissimo viro, hæc meas cogitationes cū quandoque communicassem, vererique me dixissem, ne nova promulgando sermonem alicui de me darem, ille me valde hortatus est, ne

Præfat.

ab

‘ ab incepto deterreret, quod diceret, novi aliquid proponere, si tamen id
 ‘ neque temerè neque sine ratione proferatur, haudquaquam verendum esse.
 Et quoniam studiorum similitudo amorem parit, literatos explicari non po-
 test quantum amaverit. Non ille se incondito affectuum impetu raptari pa-
 tiebatur, noverat quid & quatenus amandum. Vetus dictum haud de ipso
 dictum: ‘ Amans quid cupiat scit: quid sapiat non videt. *Antonium Quaren-*
gum Can. Patavinum dilexit unicè, affectus suavitate morum, animi candore,
 divinarum humanarumque rerum, & nobilium linguarum notitia penitio-
 re. Vidit hæc probè *Ranutus Parma Dux*, non paternis tantum laudibus in-
 signis, à quo est evocatus *Quarengus*, ad historiam conscribendam, quæ res ab
Alexandro ejus patre clarissimo Imperatore in Gallia & Belgio fortiter gestas,
 pro dignitate complecteretur. Ejus ego specimen historię, ac veluti universæ
 narrationis typum, visum & laudatum magnis viris, perlegi summa cum vo-
 luptate, gratulatusque sum sæculo nostro extare quod & in hoc genere con-
 ferre cum optimis antiquorum possimus. Cum Quarengo eximie amavit Clau-
 dium Puteanum Nob. Gallum, cujus non fictæ laudes, & amplissima munera
 recensentur à Jacobo Augusto Thuanò, è quo hæc descripsimus: ‘ arctissimam
 ‘ in Italia amicitiam coluit cum *Joh. Vincentio Pinello* Patric. Genuensi, omni
 ‘ literarum genere ac rerum cognitione viro excultissimo & Philologorum
 ‘ fautore eximio, quam crebris officiis, postquam domum rediit, semper reno-
 ‘ vans, ad mortem usque servavit. Oderat *Pinellus* eos qui in hoc universitatis
 theatrum, quem mundum vocamus, spectatum introducti, oculis tenus, tanquam
 hospites minimè curiosi, eo munere fungerentur. Allicit nos ad sui specta-
 culum natura variis admirandisque imaginibus, quas qui despiciat, idem se
 brutorum plerisque inferiorem fateatur necesse est. Haud ita hic noster.
 Quicquid enim natura aut arte admirandum, quicquid bello paceve insigni in
 Europa dum is viveret uspiam contigit, id penitus scrutari pulchrum ducebat.
 Multiplices amicorum narrationes, delineationes varias, eo studio congre-
 bat, ut nihil supra. Exemplum sit in multiplici iride, & tergemino sole anni
 MDCL. VII. ID. Februarii: Patavii, Venetiis, Romæ, & alibi, phasma
 illud sibi describi, & commentariis explicari curavit, ab amicis quorum peri-
 ergiam aliàs probaverat. Ætas nostra librorum tum veterum tum recentio-
 rum oppidò ferax, paucos vidit in eo genere literarum quas humaniores vo-
 camus, quibus non inscriptum alicubi esset *Pinelli* nomen: & sanè decebat ho-
 norificè appellari eum, in cujus bibliotheca viri docti maxima studiorum suo-
 rum præsidia collocata intelligebant. Nimium hic & fastidiosum sit, recense-
 re *PANCIROLOS, SCHOTTOS, PERSIOS, SALVIA-*
TO S, & alios non paucos, quibus placuit eam *Pinello* mercedem rependere,
 quam Milesius Thales sibi persolveri optavit. Unius certè *Sigonii* testimonium
 quin adscriberem mihi ipsi imperare non potui, adeo luculentum est & singu-
 lare. ‘ Omittam, inquit, illud, quod vere mihi videor posse dicere, eum
 ‘ esse te, quem ego cum propter veterem erga me animi propensionem unicè
 ‘ diligam, tum propter variam præstantium multarum artium cognitionem, &
 ‘ incredibile ac constans virtutis ac scientiæ studium, omnibus istius ætatis ac
 ‘ dignitatis hominibus anteponam. Itaque cum in te omnia eluceant, quæ
 ‘ præclara videri hominibus atque eximia solent, Genuæ patriæ claritas, *Pinellæ*

Ex libro clix,
historiarum.

Apuleius in
Florid. lib. 4.

Sigon. in præf.
lib. 1. de antiq.
jur. provinc.

nellæ familiæ decus, Cosmi patris optimi ac magnifici viri splendor, fortunarum amplitudo; tu hæc omnia perpetuo uno virtutis, ac doctrinæ, quod flores studio ita obscurasti, ut qui te laudant, hoc in maximis tuis ornamentis ponant, quod his omnibus quæ vulgo homines suspiciunt posthabitis, solam laudem ex beneficentia, comitate, multarumque atque egregiarum disciplinarum notitia consecuteris. Fuerunt plerique qui ne de facie quidem noto librorum suorum patrocinium commendarent: tum ut cum eo amicitiam inirent, tum ut ex ejus nomine libris quos edebant existimatio non vulgaris, sed doctorum hominum accederet. Quas rationes *Ludovicus Septalium* clarissimus medicus obversatas sibi profitetur, cum *Pinello* suos in Hippocratem commentarios nuncupavit. Neque minus laudatum quod mox narraturi sumus. Ab ipso, tanquam tabularia Musarum asservaret, exquirebant quibus id eueræ, quid editum, quid non, scriptorum ætates, nomina, & alia sexcenta, quibus ille scrutandis eum sibi reconditarum rerum apparatus congesterat, ut nulli non faceret satis. Expertus hæc idem *Sigonius*, qui ad calcem aureorum librorum quos inscripsit de regno Italiæ, hæc habet: *Joh. Vincentius Pinellus*, vir plane in omni studiorum genere singularis, ac propter eximiam humanitatem inter omnes maximè memorabilis, qui non solum pretiosissimum ingentis suæ bibliothecæ thesaurum totum explicuit, sed nullum etiam diligentiæ atque impensæ officium in hoc opere provehendo reliquit. Experti

Sigonius

Biblioth. Denotat. utri. Imper.

Antonius Possevinus, & Guidus Panciroli, viri nunquam satis laudati. *Petrus Pinellus* vir rei literariæ studiosissimus, ad novellas Juliani antecessoris hoc abundè testatus, sed & permulta debeo viro clarissimo, & nunquam laudato satis, *Joh. Vincentio Pinello*, ex cujus unica bibliotheca plura mihi de *Iustini* ano didicisse contigit, quam ex ceteris omnibus.

Neque libris tantum inquirendis navavit operam *Pinellus*; *Caroli Clusii*, *Ulyssis Aldrovandi*, *Ferrantis Imperati*, & aliorum hortos, metallothecas instruere ornareque satagebat: labores pecuniasque optimè impensas arbitratus, quæ in amicorum commodum, & publicam cederent utilitatem.

Borromeus jun. Card. cum insigniorum virorum autographa schedia disciperet, dignoscendis marginalibus librorum annotationibus calamo exaratis ului futura, uni *Pinello* negotium detulit, qui diu gravissimeque ægrotans, brevi tot nobilium scriptorum manus congestit, ut & Cardinali multa transmiserit, & sibi non pauca in bibliothecæ ornamentum reservarit; Cujus rei gratia hæc ad *Pinellum* *Josephus Scaliger*; Duo autographa patris tibi mitto, fragmentum Epidorpidum, & indicis cujusdam, quem locupletissimum in Galenum consecerat, ut una opera perspiceres, quæ fuerit ejus *ισοxuela* tam in mundo quam in litura. Libros idemmet à *Pinello* sibi comparari exoptans ita scribit; Nos magna in penuria librorum sumus, qui immanibus sumptis bibliotheculam nobis paramus. Neque verò nos tam caritas afficit quam raritas, quæ hic accendit pretium eorum librorum, quos alibi copia viles facit: Itaque sæpe cogimur inviti ad opem amicorum confugere, quod fecit ut & tuam implorarem. Itaque quanquam sentio quàm incivilem rem faciam, qui tuas meliores curas morer, ut te meis rebus adjutorem parem: tamen, nisi grave est oro te, ut tua opera Judæi curent mihi illos libros quorum nomina in schedio seposui. Ego frustra illos libros

in

in Germania, Anglia, & Italia conquifivi. Et infra. Non fatis eft. ſemel perfruiſſe frontem, niſi rurfus orem te, ut ſi qui nummi priſcorum Principum Scaligerorum reperiri poſſint, quales apud patrem vidi, eorum aliquot, aut unius ſaltem copia mihi fiat, quod mihi non ſolum majorum meorum, ſed etiam tuo nomine chariſſimum *κεφάλαιον* erit.

Franc. Maria Urbini Dux, quem veterum Regum ſtudia æmulantem admiratur ætas noſtra, *Pinellum* conſulere haud gravabatur. Idemque cum aſta rerum in orbe noſtro quotidie geſtarum, quæ Imperiorum olim inſtrumenta qui rerum potiebantur in arcanis habebant, colligenda ſibi decreviſſet, ad unum *Joh. Vincenium* confugit, qui ejus votis egregiè reſpondit. Is horum aſtorum per annorum ſeriem compoſitorum, non modicam ut ita dixerim ſtruem aſſervabat, in quam non ea tantum quæ ipſe ſingulis hebdomadis accipiebat, ſed & quæ amici, deſcripta conjecerat; ut auctior minimis etiam rebus, ſeu alia interdum à ſuis, animadverterat. Minuta hæc, & alicui forſan leviora, at cordatis viris ſecus. *Spero Speronium*, Patavinæ urbis decus & *Pinello* per familiaris, *Plinianum* illud commendabat plerumque; *Nullum eſſe librum tam malum, ut non aliqua parte proſit.* Qui enim hac rerum geſtarum cognitione delectantur, non oculos tantum aureſque inani lectione paſcunt, ſed & animos exemplis inſtruunt, pretioſum ſibi theſaurum civilis prudentiæ comparantes. Contemplatur animus, è præteritis eventibus doctior factus, ea quæ in conſpectu ſunt, & mala ſi qua impendent, minus fractus, bona ſi qua adventant, minus inſolens opperitur.

*Plin. jun. lib. 3.
epiſt. ad Marc.*

Siquando ipſi aliqua de re dubitare contigerat, omnes quos penes ejus rei arbitrium eſſet, conſulebat, quorum reſponſa componere, & examinare ſolebat. Si quod denuo non liqueret, monebat modeſtè & cum fruſtu. Unus Neronis nummus de quo dictum ſupra, fuit in cauſa, ut ego Romæ non ſemel *Pinelli* nomine *Fulvium Urfinum* convenirem, cui uni, & non immerito, detulit ætas noſtra primas in antiquitatis reliquiis cenſendis & diſquirendis. Admonuit ille me, ut ad *Pinellum*, quem is magni faciebat, ſcriberem, non uni datum ut omnia ſciret, relinquendas & poſteris aliquas ingeniorum exercitationes, laudatum illud *Ne quid Nimis*, in literis etiam ſibi locum vendicare, in quibus perquirendi modum qui ſibi non conſtituit, is ſe plerumque inaniter diſcruciet neceſſe eſt. At non his ſe limitibus contineri volebat hic noſter, qui plurima, abjecta aliis & deſperata, hac ratione protulerat in lucem.

Accidit quandoque, perraro tamen, ut amicorum quiſpiam expoſceret ab ipſo librum commentariumve, quos ipſe non noſſet, quo veluti claſſico excitatus, perquirere, ſcriptitare, omnia miſcere conſuevit, eo ſtudio, ut & ipſum non lateret ſiquid ejuſmodi extaret, & pleraque ejus generis præclara alioqui a tenebris & ſitu vindicaret. Ad ejus arbitrium diremptas vidimus omnes fere de humanioribus literis controverſias, quæ inter noſtri ævi doctos viros in gymnaſio Patavino, exortæ: in quibus tamen æquum ſe adeo & officii non immemorem præbuit, ut Biantæ major, amicos amiciores habuerit ſemper. At verò ut bibliothecam ſuam, quam in oculis ferebat, quotidie locupletaret, hanc ſibi inter alias rationem propoſuerat, ut à literatorum, qui diem nuper obiſſent, heredibus, librorum indices compararet, ex quibus ea omnia

perdisceret, quæ sibi in bibliothecam essent transferenda. Quod tamen raro admodum accidit, cum haud æquè dominis, ac ipsi nota essent, quæ in cuiusque bibliotheca latebant. In his vero perquirendis quàm fuerit accuratus, declaratum volumus unico exemplo. Vir clarissimus Venetiis idemque doctissimus annis præteritis vita functus est, *Pinello* charus, ut plerique omnes Venetorum, quos doctrinæ illicio, & nobilium studiorum amore sibi devinxerat. Libros aliquot magni nominis manuscriptos ille diu in deliciis habuerat, quos *Joh. Vincentius* divenditos redemit, & cum ejusdem bibliothecæ reliquias bibliopola nescio quis, schedas videlicet, atque alia ejus generis coemisset in gratiam falsamentariorum, re comperta, illico hic noster nobiles illustrium virorum Epistolas perire non est passus. Emissarios ille habebat, quorum industria ex orci faucibus sæpe sæpius eripuit insignium virorum liberales labores, in quam curam qua sedulitate incumberet, ex eo patebit, quod mox narraturi sumus. Cribrorum, cymbalorum, & cithararum artifices, quod non modicam vim membranarum in artificium suum absumerent, singulis saltem mensibus conveniri à suis volebat, & id optimo ut plurimum eventu. Amicos *Pinellus* sibi conciliatos similitudine studiorum, tanquam exemplar aliquod intueretur sui, singulari benevolentia prosequebatur, eos præsertim quibus curæ esset rerum admirandarum, quæ ab arte vel natura proficiscerentur, accurata disquisitione: *Edmundum Brutium* in his nobilem Anglum, disciplinarum Mathematicarum, rerumque militaris, & herbariæ apprimè scientem, cujus ille commentationes non semel suspexit, cujus se quandoque imparem curiositati est ingenuè professus. Hujus quam diximus disquisitionis ille in *Pinello* character; quod cum is aliquando nescio quò proficisceretur, animadvertit non incolarum mores tantum regionibus distinguere; sed & herbas, arbutaque alia in aliis locis nasci, substituique à natura in denascentium locum quotidie recentiora, quæ suis tamen limitibus contineantur, ac si externi soli horrescerent peregrinitatem. His qui animum advertit, confectum plerunque itinerum molestiis, nã ille in sinu Musarum conquiescens omnia rimabatur, abdita licet semotaque, nullumque sibi temporis articulum sine fructu diffuere patietur.

Hominum quò quisque inclinaret atque propenderet illico pervidere solitus, non è Metoposcopi alicujus traditionibus, sed præstantium tot virorum consuetudine congressibusque eruditus. Unica illi allocutio penetrabilia ejus cum quo loquebatur in conspectum dabat; versabat enim sermonibus variis, seria jocosis temperabat, Protea dixisses multiformem illum, nec prælagientem minus atque divinum. His vero quos intimè nossèt, insignia cognomina certas rerum notas plerumque procudebat; quibus animi propensiones, corporis formas, aliaque id genus indicaret. Modestos ille & verecundos suspiciebat; à garrulis & gloriosis, ut à pestiferis & nocentibus refugiebat. Bardos, & inelegantes formidabat, odio insito penitus à natura, quod in horridos etiam incomptosque præposterè inurbaneve aliquid agentes erumpebat. Tu illum elegantiarum patrem meritò appellasses, ita omnia cum modo & ad præscriptum rationis sibi gerenda constituerat.

Communibus & urbanis mirum in modum delectabatur, sanniones à congressibus suis abigebat, turpe hominum genus, cui in gratiam alieni risus, in-

saniam perpetuò convenit in manum. Eruditos quantumvis, maledicos tamen & intemperantes, oderat odio Vatiniano, quorum pridem consuetudini renunciarat, qui rem honestissimam fœditate morum dehonestarent. Hos si quando necesse habuit, invitus tamen admisit, egitque data opera ut animadvertenter illorum sibi congressum, colloquiumque haud probari; malle se cum illiteratis at bene moratis multum esse, quam illis tantillum. Et sanè qui literis & probitate animum excoluerit, is supra fastigium mortalitatis elatus, Dei opt. max. gentilis videri solet; at vero si quis mihi potestatem operationemque fecerit, ut eligam utras velim, literas an probitatem, ineptus profecto sim nisi posthabeam illas huic. Quid enim distat literatus vitæ informis à geniis malis? dixerunt illos Græci Dæmonas, appellati-
Hier. Garimb.
in vita ejusd.
 one à scientia ducta, improbos licet artifices omnium scelerum libidinum-
Card.
 nè & memoria dignum, *Probum agrius evadere quempiam, quàm doct-*
um: At illud huic longè præstare, cum ex integris moribus uberes magis,
quàm ex bonis literis fructus percipiamus. Doctrinam ergo & mores qui
 coagmentaverit, glutino pietatis religionisve, omnium ille sibi amorem conciliet necesse est. Hæc fuerunt in causa ut Pinellus nobilissimam Societatem quam Jesu appellamus, diligeret charamque haberet, in qua ille amicos habuit; *Antonium Possevinum, Augustinum Justinianum, Julium Negronum, Paulum Comitolum, Laurentium Tertium, Fratres Galiardos, Barisonos, Bisciolos, Franc. Forteciam, Alexandrum Granellum, Richardum Eslum,* aliosque non paucos, qui morum sanctitatem cum doctrinarum cognitione sociarant. His officia omnia præstare, de his honorificè multa prædicare jamdiu assueverat; hujus societatis non Patres tantum sacerdotisque, sed & fratres quos vocant maxime admirabatur, ut quibus modus decorumque in omni vita sit in promptu. Ex hac Pinelli cum his Patribus consuetudine, suspicati sunt nonnulli fore, ut ipsis bibliothecam suam testamento legaret. Quod utinam factum, & memoriz profecto suæ, & publicæ utilitati optime consuluisset.

Domi Joh. Vincentius quotidie conveniebatur ab omnibus quotquot Patavii literarum ingenuarum ornamento nobiles erant, neque ab his solum, sed & ab advenis, qui eo ventitare gloriosum sibi ducebant. Hic docere & doceri pulchrum, quò nemo asymbolus veniebat unquam, nemo sine recondito aliquo munere literario, quibus ille ut erat instructissimus ad docendum, parem gratiam retulit semper. Transalpinis hominibus, qui bonas artes non tralatitiè amarent, curæ erat cum primum Patavium venerant, hunc nostrum de facie noscere, ab eoque in albo, ut vocant, amicorum tesseram philothesium sibi comparare. Has ille elegantiz & amoris plenas concinnare solitus, in gratiam studioforum, quos etiam munusculis plerumque prosequabatur. Religioni in congressibus habebat digredi, quantumvis necessario, tantisper ab iis qui cum convenerant, nisi prius libros aliave illis è bibliotheca prompisset, quibus moræ tedium levaret. At quàm officiosus fuerit ex eo possis arguere, quod cum ipsi cum plerisque, qui in Patavino Gymnasio profiterentur, amicitia intercederet, ipsorumque aliqui (ut fit) alter alterum non omnino amarent; haud tamen unquam is officii lineas transiliverit. Quo factum, ut & ipsi Pinella certatim bene vellent, & is pacem inter ipsos non semel concilia-

*De instit. Tra-
jan. Imper.*

Lib. 1. Satyr. 2.

ret. Pacis vero, concordiaque adeo fuit studiosus, ut illi valde soleret in ore esse, diffuere qui possit, si incidat minus recte facere: comitate, ut innueret, facilitateque nihil non expugnari. Et sanè de *Pinello* id prædicare possumus, quod de *Solone* *Plutarchus*, nullis eum se in civitatis dissidio immiscuisse factionibus, non magis huic, quam illi favisse, sed conatus omnes suos parasse in civium concordiam. Quos invitus vel occupator admittebat, in vestibulo domus excipiebat, stare vel deambulare solitus. Hominem enim præclara cogitantem, nihil æquè torquet ac temporis iactura, quam tum maximè percipit, cum otiosis ineptisve aures suas dedere cogitur. Jure & festivo *Horatius*, quem nescio quis de genere hoc miserandum in modum obtuderat.

*Hunc neque dira venena, nec hosticus auferet ensis,
Nec laterum dolor, aut tussis, nec tarda podagra;
Garrulus hunc quando consumet cunque; loquaces,
Si sapiat, vitet simul atque adoleverit atas.*

Moris ipsius fuit, omnes qui eum venerant salutatum, ad infimos usque scallarum gradus comitari, domesticos ut libet atque familiares. Irascebatur quippe ineptis quibusdam, qui nescio cujus existimationis magis, quam amicorum rationem habentes, sanctissimum amicitia nomen inani verborum gestulationumque observatione turpissimè polluant. Ne vero fructus illos quos ex amicorum congressu perceperat, ulla sibi abriperet oblivio, cum illi abiissent, secedebat is in cubiculum interius, ubi quæ præclara in colloquendo animadverterat, in commentarium manu sua referebat. Imò & cum amici adessent, nunquam non illi ad manus fuit calamaria theca, ut summa rerum quæ placuissent capita ne exciderent, annotaret. In hos commentarios si quis fortè studiosorum inciderit, is tum denique leonem ex unguibus, ut dicitur, æstimabit. Testatus sanè mihi est *Antonius Persius*, selecta doctrina non minus quàm *Pinelli* antiqua familiaritate illustris, consuevisse *Joh. Vincentium* adnotare ad omnes quotquot nancisceretur alicujus pretii auctores, uberiores & politiores notas, quas acerrimo studio ab aliis non conquirebat modò, sed & excogitabat ipse doctè & eleganter. *Aristotelis* libellum commonstrans amico, ejusdem contubernalis *Paulus Aicardus*, & quidem ad eum modum compactum, ut pagellæ puræ in usum scriptionis essent interjectæ, subdidit; en quæ *Joh. Vincentius* elaborat *Aristotelis* interpretamenta! Fuerunt sanè qui crederent, habere præ manibus historicum quidpiam, quòd viderent anxie propemodum perquirentem quidquid ubique terrarum contingeret dictis factisque memorabile, *Nomothesium* præterea explorantem, & *Topographiam* regnorum insigniorum, urbium, oppidorumque. At quid *Aristotelicum* interpretaretur, quidve operis ille seposuisset sibi, in quod unum præclaras studiorum suorum opes conferret, nos adhuc ignoramus, ut ut simus anxie percunctati. Quocirca in eam devenimus, ut arbitremur cum *Juliano Medice*, *Leonis XI.* magni Pontificis charissimo agnato, juvene quidem ornatissimo, quem *Pinellus* ipse unice amavit, doctum probumque expertus, displicuisse quidquid vel olim adolescenti, vel jam seni exercitationis gratia excidisset, assueto nihil probare, quod non esset numeris omnibus absolutum; cum quo-

tidie

tidie magno reipublicæ literariæ detrimento, nec minimo cum fastidio, videret scripturientes eos, & ineptè passim volumina procudentes, qui literas vix à limine salutassent. Tantis curis implicitus, non abjecerat hic noster, ut plerique faciunt, familiarium curam, in quibus probandis mihi semper diligens, nonnullis plerumque difficilis visus est. Et sanè formas speciesque verius rerum, quam res ipsas intueri dixisses: adeo nihil non eximium perfectumque spectare didicerat. In his, ut probitatem mittamus, nihil æquè diligebat ac vigilantiam & attentionem, quas ut acueret, nutu quandoque si quid fieri vellet, significare solitus. At si qua minus exaudissent, repetebat, subiratus tamen, & stomachanti similis; quæ omnia eò tendebant, ut illis fœcordiam excuteret. Quidquid imperasset ad unguem factum volebat, ferebatque permolestè, si quid ipsi aliquando non ex præscripto astitassent. Nihil non componebat, ipse & quidem meditatus, ad normam rationis: hanc abjici, compendii vel sapientiæ obtentu, pati haud poterat. Quo facto familiarium fastum, nimiosque spiritus obtundebat, quorum est spe fortunatoris eventus, consilii que, ut ipsi arbitrantur præstantia, ab imperatis discedere, cum detrimento ac perniciæ eorum, quæ ipsorum fidei committuntur. Servis enim, ut ille aiebat, utilius est parere quam consilium afferre. Cavebat autem hac in re, ut in ceteris, à perturbatione confusioneque, tum ut familiares sibi quisque attenderent, tum ut clamoribus & jurgiis abstinerent: quod ita executus est. Locos plerosque insigniores in templo D. Antonii, quod in ejus vicinia situm, memoriæ commendarat, in quibus quotidiana omnia, tum dicta, tum facta ordine collocabat. Quo subsidio munitus, ad vespèram in summa scheda notabat literam I, præcipuam nominis sui, quæ agmen duceret eorum quæ in crastinum peragere constituerat. Hæc demum linea concludebat, sub qua per classes familiarium nomina, litera ut diximus capitali adnotabat, cum indiculo eorum quorum curam cuilibet demandasset. Quæ tamen sibi reservarat, ut emissitios famulorum oculos celaret, Græcè scribebat. Exinde die crastina primo diluculo serius in cubiculum accitis, curabat ut ipsi in scheda exscriberent, quæ singulis obtigerant, ea prope serie, qua & ipse descripserat. Si qui scribere nescissent (quod tamen raro admodum contingebat) scribebat ipse non invitus. Quibus peractis, curabat unusquisque sua, quorum ipse dominus exitum in secessu bibliothecæ præstolabatur. Qua methodo citra confusionem, & omnes quod sibi quotidie faciendum noscebant, & familiares, rudes licet, imperitique, ingeniosi exercitatique brevi evadebant. Torpentes ille tardosque, Lentulorum gentiles appellabat; & narrabat subinde, *Ferdinandum* Regem, Catholicum cognomento, ea ratione familiarium novitiorum ingenia explorasse, ut omnes juberet officii negociive gratia convenire: & ad magnatum plerosque amandaret, à quibus cum demum rediissent, quæ dicta quæ facta sciscitabatur, atque eadem opera quis aptus ad ejusmodi munia obunda, quis secus, observabat. Servorum peccata, quæ modo alicujus essent momenti, memoriæ mandabat hic noster usque adeo, ut nunquam ex illius animo discederent. Meminerat eorum multis post annis, interpellabatque sæpe sæpius, ut eorum reprimeret confidentiam, meminissentne quid peccassent, quid præpostere egissent superioribus annis eodemmet die? Horum familiam satis frequentem aluit, & quod mirere, altum domi silentium inter:

inter tot capita, quorum plerunque est non modo eadem non sentire, sed perpetuò dissidere. Hos ille fidos licet, minimeque loquaces, ita instituerat, ut advenientibus amicis decederent statim, ne videlicet aut illi obliviscerentur conditionis suæ, aut hi se adhibitis arbitris exceptos suspicarentur. Iisdem tamen ope vel consilio, indigentibus ægrotantibusve defuit nunquam, imò summa benevolentia illis opibus, his adhibita medicorum opera, ut convalescerent sedulo curabat, quo factum, ut quod raro contingit, metueretur idem & amaretur à suis. Horum agmen secum trahentem nemo unquam vidit, vix uno cum processerat contentum, eoquè frequenter amandato, cum copia comitis esset, qui cum deambulare & colloqui liceret. At quia ut diximus, docere vel doceri eximiè avebat, recepit lubenti animo in contubernium doctos aliquot viros, quibuscum differere de re literaria continenter & per otium posset. Nec sane minimum hoc ingeniorum incitamentum; cum intra domesticos parietes monitores alimus, qui forment studia nostra, qui animum excitent reverentia sui, quos neque lubrasticus pudor, neque inanis assentatio à dicenda sententia deterrerat.

Horum primus (quod ego sciam) *Michael Sophianus*, à quo Græcè peritissimo ejusdem linguæ haurit intimas notiones: cui deinde succedere non magno intervallo, *Theodorus Rendius*, *Constantinus Patricius*, *Nicasius Ellebodus Belga*, qui Latine nobis Nemesium de natura hominis expressit, quem apud *Lib. 8. epist. 15.* *Pinellum* degentem anno *MDLXVIII.* magni, ut par erat, fecit *Paulus Manutius*, callidus elegantium ingeniorum æstimator. Præter hos domi habuit *Benedictum Octavianum*, res Philosophicas Theologicalque doctum, *Joannem Caresum*, & *Leonardum Sguttam*, domo Chios, optimarum artium studiis impense eruditos, *Mariangeli Accursii* filium *Franciscum* ni fallor, insignem moribus & doctrina. At egregium hoc studium doctorum hominum juvandum, mala valetudo intercipere aggressa, obtinuit, ut præter binos. I. *Lipsii* alumnos, neminem amplius domi habuerit. Horum alteri *Thoma Segeto* nomen, alteri *Erycio Puteano*, cui eruditio modestique adeo suffragata, ut primum artis Oratoriæ interpretem Mediolani, & Chronographum Regium, deinde suffectum in præceptoris locum, in Lovaniensi Schola declararint. His grave præclarumque testimonium impartitus I. *Lipsius*.

Quicumque hæc legetis.

Testor apud vos ex animo, Erycium Puteanum bene honesteque natum, educa- Cent. 3. epist. ad Italos & Eri-
pam.
tum, institutum: Ingenio ad optimas artes facili, & tenaci, in utraque lingua
Græca, & Latina peritum, versu & prosa bonum, vita moribusque modestum, & xos.
plura etiam reperienda in eo si quis pernoverit, quam hic dicam. Habet Mathe-
sim, Philosophiam, Musicam quoque, & planè dignissimus est cui bene velit, sive
bene faciat, quisquis doctrinam, elegantiam aut virtutem amat. Commendo vobis
talibus hunc juvenem, à mea quoque institutione & manu profectum: ac spero, vel
confido potius, gratiam me debiturum quidem, si quis mea causa bene fecerit, sed &
habituros mihi, si qui propius, aut familiarius sibi jungent. Rogo, fides mihi sit
sincerè scribenti; rogo gratia aliqua & subsidium in mea scriptione. Lovanii an-
no MDXCVI.

I. Lipsius Professor, & Historiographus
Regius ipse scripsit.

De Segeto vero hæc ille.

Qui hæc Legetis.

Testor apud vos seriò, hac mea manu, Thomam Segetum, gente & domo Sco- Ead. cent.
Ead. cent.
tum, notum mihi à pluribus annis fuisse. Immo ab ipsa prima ejus adolescentia, me-
um vel discipulum, vel auditorem. Eo omni tempore, probis se probasse, ac mihi
inprimis, ob acre, & excellens ingenium, ardorem studiumque discendi: atque
ita profecisse, ut in meliori omni literatura, paucos sibi aequales habeat, in equali
ævo. Addo & moribus modestum ingenuumque esse, & dignum quem tales omnes
æstimant, atque ament. Peto igitur atque absens rogo, uti hunc in occasione adju-
tum velitis, favere animis, consiliis, factis: bene locaturi beneficium quodcumque
in eum conferetis. Stirpes ista fovende & attollende sunt, in commune reipublicæ
bonum, cui bono omnes studemus. Lovanii.

I. L.

Idem Lipsius eidem alibi gratulatur, quod fuerit receptus in Joh. Vincentii do- Epist. 64
mum. Gaudeo in Italiam incolumen venisse, gaudeo in domum magni Pinelli ad-
missum, quem virum, ævo & gloria jam veterem, Italia vel inter veteres suos
præferat & jactet. Idemmet Pinello gratias agens, quod Segetum apud se volue-
rit esse in unius testimonii sui gratiam, ita præfatur: Si quis in Italia hodie veteri Epist. 76.
& merita fama est, cum ego te censeo Vincenti Pinelle, & ideo jam à pluribus an-
nis tacito quodam affectu & colo & amo. Ejusdem quam præclara illa, & lucu- Epist. 78.
lenta? Malo fato & raro factum est, ut una Epistola bis missa, nec semel pervene-
rit. Hand magna alioqui jactura, nisi quod testimonium cultus mei, & affectus
retardavit, non tamen opprefferit, vel nunc ecce revelandum. Nam ego tuum no-
men ab adolescentia prima & novi, & amavi, & veneratus adeò sum: ut debui
ejus, qui virtutem, & doctrinam eximie coleret, & in se haberet, & in aliis excita-

ret. Sunt ista breves, sed vera tua laudes, quas in his annis, & maturiore ævo, quia pernovi, magis etiam amo. Si aliqua similis affectus tui scintilla in me; triumpho, non solum gaudeo, & esse cum aliorum literæ, tum tua loquantur, ante duos menses plus minus ad me amanter scriptæ. Ergo amare amatam me possum dicere, & ut semper possim, te per genium tuum, virtuti & honori sic amicum, rogo. Lovanii Kal. Decemb. 1699.

Cent. 2. Epist.
24.

Mihi verò animadversum quod est, haud videtur prætereundum, *Lipsum* quoties *Pinelli* inciderit mentio, magnum fere vocare, ut proximè vidimus ad *Segetum*; & ad *Clusium*: *Illustri viro Vincentio Pinello cum scribes, quaeso te salutem ei à me dicitis, ignoto de facie, non de fama, amo virum magnum apud omnes magnos.* In eadem cent. ad *Mercurialem*: *Abiisse te honestissima vocatione Bononiam audimus. Ni id esset, valde rogarem in viri magni Vincentii Pinelli amicitiam me insinuare, quem ego jure æstimo inter Italicorum primos.* Quem vero eorum *Pinelli* contubernaliū quos supra recensuimus, designet *Paulus Manutius*, haud sanè novi. Is hæc ad *Joh. Vincentium* in calce Epistolæ; *Valde, & familiarem tuum, cujus doctrinam, & ingenium in Lucretiana interpretatione mirum in modum probo, salutameis verbis.* Non paucos, præter hos, quorum fecimus mentionem, domesticos habuit literatos viros, inter quos unum in deliciis habuit, cujus & nos vitæ scribendæ non aliquantisper immorari, plerisque nefarium videatur: tum quia hic *Pinellianæ* animæ dimidium fuit; tum quia par viguit inter nos & mutua benevolentia, ad extremum usque vitæ spiritum. Neque vero id sine lætorum voluptate, quos certo scio jucundè spectaturos, amicorum nobile par, quos cum celebratis illis componere possimus, tot annos summa concordia sine ulla querela vixisse. At mihi liceat quæso (ut cum *D. Gregor. Nazianzeno* dicam) *δὲν μοι μὲν ἐν ἐστὶν ἡ ὁ δὲ διηγή- μαν,* Detur id amico docti piique memoriæ, quæ nunquam discedet ex animo meo, quem ipse sibi aureis in perpetuum catenis devinxit. Hic fuit *Paulus Aicardus*, cui patria *Albingaunum* *Ligusticæ* oræ nobile oppidum. Is *Taurini* primum per aliquot annos versatus, ubi in Philosophorum Medicorumque album descriptus est, anno 1570. Patavium venit, ut insignes aliquot Medicos, qui tunc temporis hic profitebantur, tum audiret tum affectaretur. Hic, ut *Genuensē*, eundumque eruditum decebat, sæpe sæpius *Pinellum* conveniebat; quo accidit, ut genio conciliante alter alterum certatim amaret, charumque haberet. Nec mirum utique, cum *πολύς τις πολύς τις, φιλέλλω φιλέλλω α, μισοπονηθῆς μισοπονηθῆς* amplectatur: Cum sit ad connectendas amicitias vel tenacissimum vinculum morum similitudo. Amoris hujus eximium illud indicium, quod cum *Joh. Vincentio* tunc obtigisset *Neapolim* proficisci, uni *Aicardo* bibliothecam suam commendavit. Ex quo arguas licet, quanti æstimavit *Pinellus Aicardi* & probitatem & integritatem, cujus spectatissimæ fidei crediderit literarijs illos thesauros suos, à quorum etiam conspectu plerisque arcere consueverat. Reversus aliquot post menses *Joh. Vincentius, Aicardum* secedere volentem comiter rogavit, ut secum paulisper maneret, hoc unum ejus gratiæ & consuetudini indulgeret, in cujus domo per tot menses solus, & non invitus fuisset. Annuit ille, non diu se mansurum arbitratus:

At

Greg. Nazian.
in laud. Albin-
nassii.

At cum pestilens morbus annis 1574. & 1575. Venetias primum deinde *Lucr. lib. 6.*
Patavium pervalsisset, in quem Lucretii carmina optimè quadrabant.

— *☞ mortifer astus*
Finibus Euganeis funestos reddidit agros,
Vastavitque vias, exhaustis civibus urbem.

Hunc declinaturus *Pinellus*, ut nemo non faciebat, secessit in amœnissimum agri Patavini oppidum, Euganeorum collium decus, cui Montis filicis nomen, quo mala hæc lues appellere haud valuit. Eo divertit cum *Pinello Aicardus*, magno amborum bono, cum invicem longe lateque grassantis morbi molestias excutere suavissimis colloquiis valerent. Huc accessit, quod cum illuc migrasset Venetorum Patavinorumque Patriciorum non minimum agmen, ædes *Pinellianæ* iis omnibus paterent, eò doctrinæ animique gratia confluentibus.

Ut primum abiit pestilentia, reversus Patavium *Pinellus Aicardum*, cujus suavissimos mores, eruditionem, vitæque integritatem deprehenderat, ut apud se aliquandiu esset exoravit. Quod sane ambobus optimè vertit, cum alter sine altero esse minimè posset, acciditque brevi, ut quæ inter ipsos intercessit benevolentia tam altas radices egerit, ut neque mors illas convellere potuerit. In *Pinelli* consuetudine ejusmodi evasit *Aicardus*, ut sapientia, animi moderatione, humaniorum omnium literarum cognitione, non paucos anteiret, inter quæ modestia, & ingenuus pudor ita eminebant, ut nemo eum, vix de facie notum non amaret. Linguas nobiliores, Græcam, Latinam, Italicam usque eo callebat, ut si quid ipsi prisca insolitive interpretari libuisset, prorsus quid adderes non haberet. Ad 620. annos Patavii moratus, magni semper est habitus, idque ultra vulgarem modum. Memini ego *Meliorem Guilandinum*, rem Herbariam Patavii magna cum laude profitentem, & non minoris apud eruditos nominis, parcum alioqui laudatorem, advenis quibusdam de *Aicardo* sciscitantibus respondisse, neminem illo Patavii doctiorem, etiam si gymnasii quotquot erant interpretes adnumerassent. *Jacobum Davy Perona* D. Episcopum Ebroicensensem, quem *Clemens VIII.* in Cardinalium collegium cooptavit, in quo ambigas utram mirere, pietatemne an multiplicem eruditionem, Roma redeuntem ubi summa cum fide Regis sui cum Catholica Ecclesia redditum in gratiam procurarat, Patavii anno 1596. *Marcus Cornelius* Episcopus Patavinus splendidissime excepit. Is ut hospitem tantum commodissime liberalissime haberet, ut sedulo curavit, ita *Aicardum* illis diebus in Ebroicensis gratiam domi habuit, quocum doctis & eruditis sermonibus horis succisivis congregaretur. Hinc ille *Aicardum* admiratus dixit aliquando, per id tempus quo sibi in terra Italia esse licuit, præter quatuor aut quinque magnos & eruditos viros, in quibus & *Aicardum* reponebat, haud obtigisse ut alios nosceret. Quam amicitiam contractam similitudine studiorum, aluit in posterum uterque communibus officiis, epistolisque doctorum problematum refertis ultro citroque missitandis. Omnia dicta *Aicardi* factaque problematum refertis animadvertere, qui hominem noverunt. Et licet frequenter literatorum congressibus adesset, non ideo tamen obtrudere sese visus unquam, e-

rumpebat sane aliquoties, ne pedaria omnino sententia videretur, at parcè, & ea ratione, ut qui aderant animadverterent ipsum ad scopum collimasse. Quæ nimirum serio doctis familiaria, ut & paucis se expediant, & è verbo non temerè prolato virum multifidum metiantur. Quæ si cui non sufficiunt, is demum sciat, *Hieronymum Mercurialem* (qui nobis hæc scribentibus prope octuagenarius diem functus est) edere cogitantem librum illum suum de morbis cutaneis, quem is olim auditoribus suis dictarat; *Aicardum* selegissè, qui menda tolleret, errores corrigeret, redigeretque in legitimam & germanam libri faciem. Neque verò imparem se oneri præstitit *Aicardus*, qui librum *Gulielmo Syrieto* laudatissimo Cardinali inscripsit, & *Mercuriali* fecit abunde satis. Ea illi à natura insita humanitas, ut omnes sibi promiscue doctos, indoctos, summos, infimos, devinceret. Qua ratione qui illi obtrectaret reperiisses neminem, nisi malevolum insigniter & maledicum. Vertebat ille sese in omnes omnium propensiones *ἡ ἀνδραγαθία* quadam, cujus comites mansuetudo morum, ac facilitas, lenitasque animi, quarum est animis, velint nolint, dominari, pellicereque ad sese alienas quantumlibet hominum voluntates. Ejus opera quisquis usus, nihil unquam habuit quod amplius desideraret, seu fidei seu diligentia. Quaid est assecutus, ut nemo non auderet ejus comitatem & industriam periclitari: Invitarant eum non semel amici, ut profitendi munus in gymnasio Patavino capefferet; neque defuere ex ipsius gymnasii moderatioribus, qui eadem proponerent, quos ille omnes unico responso refellebat, imparem se oneri & non translatitia illi doctrina opus esse, qui alios publicè docere velit. Eadem opera Cardinales, & Dynastas non paucos, à quibus, magnis propositis conditionibus est plerumque evocatus, *Pinelli* domesticæ consuetudini posthabuit. Quæ res in causa fuit, ut *Aicardum Pinellus* eo impensius amaret, quò ejus sibi consuetudinem cerneret acrius invideri: cum nihil æque (ut nescio quis ait) amorem incitet accendatque, quam carendi metus. At *Joh. Vincentio* non erat quod metueret, despexerat enim jampridem hic noster inanes honorum titulos, effraenemque pecunia cupiditatem, uni mentis tranquillitati intentus; quam abjiciat necesse est, qui illis sese fluctibus jactari patiatur. Non nesciebat nimirum quantas immodicum honoris studium miseris aulicis constituat cruces, didiceratque pervolutandis nobilium scriptorum monumentis, viro honesti otii amanti, nihil æque fugiendum ac superba, ut Horatius ait, *civium potentiorum limina*. Meminerat nobilis adagii; Procul à Jove procul à fulmine, appositè ad illud ejusdem Poætæ,

Æpod. od. 2.

Lib. 2. od. 10.

Sæpius ventis agitur ingens

Pinus, & celsæ graviore casu

Decidunt turres, feriuntque summos

Fulmina montes.

Hanc illi mentem, præter alia, injecerat *Pinelli* contubernium, à quo videbat omnia hæc, uti apinas tricasque contemni & rejici. Optimum *Aicardum* vultum, docti sapientisque convictum, à quo fratris loco haberetur, Principum virorum consuetudini præferre, quos nonnunquam deprehendas Phryxos arietes, personamve *Æsopicam* illam, cui extrema species, & præterea nihil.

Interiore

Interiore se quandoque animi motu ad Ecclesiasticam vitæ rationem corripi sentiebat, at abstinuit, quia cum *Marco Cornelio Episc. Pat.* charus esset supra quam dici possit, videri noluit eo instituto proventus aliquid amplioris aucupari. At in morbo qui postremus illi fuit, decreverat cum primum convalesceret, animum religione liberare, mecumque, si *Pinello* superstitem esse contingeret, aut *Veronæ* cum *Prolemao Oliveto*, quod vitæ restitisset absolvere. *Aicardi* liberalitas eo magis enituit, quò minus ipse dives fuit. Neque enim valuerunt rei familiaris angustix continere animum magna cogitantem, quin erumperet sæpe sapius collatione insignium beneficiorum. Res domestica non omnino ampla ut diximus illi fuit, cujus ne experiretur tenuitatem, *Pinellus* quâ officiis quâ beneficiis eximie juvit. Neque sanè iis quibus minimæ fortunæ sunt, præclusus omnino est aditus liberalitatis, si *Aristotelem* audiamus, *Rhet. lib. 1. c. 5.* cum divitem faciant (inquit ille) non possessio, sed usus. Amicis hic noster omnia largiri, ut ut pretiosa, consueverat, modo animadverteret jucunda esse quæ donaret. Inde joculari nos cum ipso, esse in potestate nostra quicquid haberet, ablaturusque, cum libuisset, ne petentes quidem. Monstrabat aliquando amicorum cuiuspiam numismata quædam argentea recondita & selectiora, cumque notasset in eximia quæpiam oculos (ut sit) conjectos, misit sub vespere familiarem, qui amicum domi conveniret, numismataque suis verbis donaret. Ut fuit elegantiarum omnium amator, librorum, nummorum, gemmarum, tabularum, nulli unquam peperit impensæ, deterruitque *Pinellum* aliquando, qui magnos in his comparandis *Aicardi* spiritus non semper approbabat. Quod tamen nullum inter ipsos unquam dissidium peperit, cum alter alterum summè diligeret, *Pinellus*que *Aicardum* filii, hic illum parentis loco haberet. Rectè enim *Tyanæus*, causam esse amoris similitudinem, quæ in sapiente in affinitatem evaderet. At quod dictu mirum, cum familiaritas pariat contemptum, nemo unquam illorum ad id dilapsus, ut alterum minus, *Philosof. lib. 4.* quam amicitix leges ferunt, amaret suspiceretve; ut enim (inquit *Plinius* *Lib. 1. epist. 10.* Jun.) *de sculptore, pictore, fidente, nisi artifex judicare, ita nisi sapiens non potest perspicere sapientem.* *Lib. 1. od. 13.* Horatii carmina in ipsos quadrabant.

*Felices ter & amplius,
Quis irrupta tenet copula, nec malis
Divulsus querimonis,
Suprema citius solvet amor die.*

Et sanè, cujus oculos non præstringat, cujus animum non alliciat doctorum hominum par, volentium idem idemque nolentium? Thesauros & opes nemo sanus prætulit his bonis, quæ eo majora, quo rariorem hujusce notæ amicitiam reperias. Neque non norat hæc *Joh. Vincentius*, homo si quis alius perspicax, & acer in judicandis rebus. Ideoque largitionibus & congiariis *Panulum* sibi devinctum frequenter voluit, ut illi suppeteret unde partam existimationem sustentaret. Ideoque, non multis ante obitum annis, aureæ præceptionis memor, ante mortem amico benefaciendum, donavit illi inter vivos IV. *Ecc. c. 14.* millia aureorum, è corpore grandis pecuniæ quam Romæ habebat. Qua in re *Aicardus*, idem qui semper, a *Pinello* impetravit, ut non nisi mortis causa donaret, quasi jam tunc animo prævideret præmoriturum se, & liberalitatis rivum

ad caput unde manarat, turbato ordine reversurum. Quod si *Aicardum Pinello* superstitem esse contigisset, non dubito quin ipsi *Joh. Vincentius* bibliothecam suam legasset. Cum enim *Aicardus* decedens libros suos *Pinello* testamento reliquisset, ille tum mihi qui aderam, en qui rerum humanarum lusus! is mihi bibliothecam suam legatam vult, cui ego meam volebam. *Aicardi* bibliothecula (ita enim præ *Pinelliana* operosa illa & voluminum sane multorum videtur appellanda) selecta erat, classicisque auctoribus referta, veteribus nimirum, quorum lectionem ille amicis decantato carmine subinde commendare consueverat.

*Enn. apud Cic.
in lib. 6. de Rep.*

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

*Senec. lib. de
tranq. c. 9.*

Horum plerosque eruditissimis ad marginem notationibus illustrarat, veluti Polybium, Cæsaris commentarios, libros universos Ciceronis, de Officiis præsertim, Plauti comœdias, Cornelium Celsum, aliosque non paucos, quos ille veterum exemplariorum collatione meliores fecerat & auctiores, quos ni suppriment ii ad quos *Pinelli* bibliotheca pervenerit, animadvertent brevi omnes, qui hæc nostra legent, non fecisse nos gigantem è pumilione. Commentarium in Aristotelis Ethica elaboraverat præterea, in gratiam *Aloysii Oricellarii*, præstantissimi adolescentis, qui nunc Romæ in conspectum dat quicquid è *Pinelli* & *Aicardi* consuetudine sibi olim comparavit. Fastidiebat *Aicardus* immanem copiam librorum, quos *Joh. Vincentius* coegerat, distitabatque nolle sibi tot libros, & alia ejus generis donari, quæ possidentis animum raperent in diversa: quæ profecto vera esse nemo negabit, nisi qui bibliothecam non modo in suum (ut fecit *Pinellus*) sed & in aliorum usum instruxerit. Qui enim ostentationis gratia librorum strues affectant, næ illi ridiculi sunt, qui Musarum delicias, supervacaneam suppellectilem faciunt. Adde, congeriem tot auctorum sine ullo delectu, quorum plerisque mos est, recentioribus præsertim, aut veterum scrinia compilare, aut meras nobis nugas obtrudere, horum qui acervos domi habet, quid mirum si minime sapiat; & sane vidit superior ætas in librorum inopia viros magnos, quibus curæ fuit antiquos auctores, probos videlicet atque eruditos, leditare. Obiit *Aicardus* anno 1597. *IV. ID. Aug.* festo martyris Laurentii die, cum octo aut ad summum decem dies æger decubuisset, laborassetque primum lateris doloribus, incidisset deinde in malignam febriculam. Tertio postquam ægrotare cœpit die testamentum condere voluit, quod est *Joh. Vincentii* manu scriptum. In eo ut amicos vivens dilexerat, & munusculis fuerat profecutus, ita & amoris in eisdem sui moriens extare optarat illustria monumenta; quicquid enim ille Patavii habebat inter amicos, quicquid domi, inter affines & fratres partiri constituerat, vir amicorum ad miraculum amans. Testamentum nimirum speculum morum frequenter est, in quo datur intueri, an testator quos amavit serio amaverit necne? Detrahitur ibi persona captantibus, & subdolis amoribus præteritionis adspargitur labe. *Aicardum* utinam omnes illi imitarentur, qui amicos justos & legitimos nacti. Quid enim pulchrius, quam gratiæ pieque eos prosequi judicio supremo, quos individuos vitæ comites habuimus? Quid turpius quam eorum memoriam cum vitæ exitu intermixtam velle;

Quibus

Quibus in testamento legavit quidpiam, & quidem cum honorifica appellatione, fuerunt, *Joh. Vincentius* primum, cui libros suos fere omnes reliquit. Quanquam ille (exceptis manuscriptis quibusdam, impressisque nonnullis ad ad marginem adnotatis) reliquis abstinerit, ea mente, ut pretium illorum *Aicardi* fratribus repræsentaret. Immo ut audivi, constituerat ejusdem sororibus mortis causa donare IV. illa aureorum millia, quæ ad se ex *Pauli* morte rediissent, ut haberent quò expeditius nuberent.

Post *Joh. Vincentium*, honorati ab *Aicardo* inter cæteros *Cæsar Nichesola Patric.* & *Can.* Veronensis, Latine græceque peritus, tabularum, signorum, numismatum, gemmarum amator si quis alius: munificentia adhæc, vitæque splendore insignis, & plerisque è Dynastarum ordine apprime charus; & *Ptolemæus Olivetus Patric.* itidem *Canonicus*que Veronensis, quem suavissimi amici, Dominique elogio in testamento prosecutus est, nec sanè injuria. Ut enim prætereamus nobilium scientiarum cognitionem, in quibus Mathematicarum disciplinarum peritia excellit, vitæ sanè candor, & aurea morum integritas, *Aicardum* adeo raptim in amorem sui pellegerant, ut quod amplius adjiceret nihil haberet. Me hic tertium nisi collocem, haud faciam recte. Exigit enim id suo prope jure mutua inter nos benevolentia, quæ corpora quatuor, totidemque animos, unum corpus, unam animam effecerat. Quæ nos Patavii studiorum morumque similitudo conjunxerat, eadem nos alibi comitata est, quam semper honoratam, sacro-sanctam semper habuimus. Neque aliunde vindemiales illæ nostræ seriæ, quas in agro tum Vicetino, tum Veronensi, & ad Benacum quandoque, cum amicis quotannis exigebamus. Hinc illa deliberatio, curaturos nos aliquando, ut pictor quispiam insignis, nos in tabula iconicos delinearet, apposito videlicet emblemate aliquo, indice futuro apud posteros amicitiae nostræ. At invidit mors honestissimæ deliberationi, eripuitque nobis potiorem animæ nostræ partem. Suppellectilis domesticique instrumenti quod supererat *Aicardus* distrahi jussit, & pecuniam quæ inde redigeretur familiaribus, *Pinelli* arbitrato, distribui pro salute animæ suæ. Fratres, sorores, affines elegantissima Epistola consolatus est, biduo triduo antequam moreretur. Me autem ille per amicitiae jura obtestatus est, ut adessem sibi, & præstarem, ut sedulo feci, officia suprema. Nec vero quidquam eorum omissem quæ Christianum hominem decent, migrantem è vita hac ad meliorem & beatiorem. Ita ille obiit intempestive quidem si annos quos vixit spectemus, & commoda nostra; at tempestive satis si uberes sapientiæ proventus, & innocentis vitæ rationes dispiciamus. Quæris (inquit aureus Philosophus) *Sen. epist. 92.* quod sit amplissimum vitæ spacium? Usque ad sapientiam vivere. Quæ sanè cogitatio, illustribus ingeniis ad sapientiam consequendam acre incitamentum sit necesse est. In hos enim bacchatur mors, quæ præclara quotidie ingenia suffuratur, ut innuat nimirum vitreas esse laudes nostras, tunc demum cum splendeant frangi solere. *Aicardi* obitum nemo amicorum non deflevit, inter quos fuit *Laurentius Pignorius*, qui dolorem suum, & *Pauli* in se merita, utut poterat contestaturus, in viri optimi memoriam, qui sibi bonarum literarum semitam digito velut ostenderat, hæc apposite cecinit.

*Qualis honos pelagi vitreis emergit ab undis
Gemma nitens, quæ matris amor, quæ gloria concha,
Tale decus tulerunt te orbi fata improba nostro,
Aicarde : ab properè heu nimium decus addide cælo.*

Hanc jacturam *Pinellus* ægerriimè tulit, diuque nulla luctus levamenta admisit, cum illum sibi ipse videret ereptum, quem (ut ille semper præ se tulit) habuerat in omni vita fratrem verius quam familiarem, is me aliquando conantem lenire desiderium quod sui reliquerat *Aicardus*, ita est allocutus : Nunc demum *Panli* morte sentio quàm nullus prope sim. Ille mihi studebat, mihi laborabat : ego nihil (neque penitebat sane) inconsulto ipso audebam, amicos ille mihi parabat, paratos retinebat, consilio siquid impedimentum aderat expediebat. An non hæc mihi, oro te, deslenda, ægrotanti præsertim, seni, peregrino, & quod caput est, mercenariorum familiarium injuriis exposito ? Hæc ille, vera sane, & citra ullam assentationem. Postremis enim iis annis, quos æger *Pinellus* exegit, ætate præsertim ingravescente, si qua inciderat literaria quæstio, si quis recens prodierat liber, in *Aicardi* præclara diligentia totus conquiescebat. Abstenuit ille per aliquot dies ab ædium parte inferiore, ne conclavia videret, in quibus *Aicardus* diem obierat, in quæ & jam non nisi post annos aliquot ingressus est, ne recrudesceret vulnus, quod ex amici jactura ad intimas usque animæ partes adactum senserat. Abjecerat utique omnem spem in posterum aliquem *Aicardo* parem reperiendi, nec opinione sua frustratus est; doctrina enim & probitas ejus indicaturæ, raro admodum inter se conveniunt, ævo præsertim nostro, quo rerum nomina speciosa, rebus ipsis ablegatis, in pretio sunt. At non fecit *Aicardi* mors, ut ille deliciarum suarum oblivisceretur, literarum inquam, & hominum qui illas amarent, Deceverat enim domi habere *Laurentium Pignorium*, probe cognitum sibi ex *Aicardi* familiaritate, cujus ingenium ille prædicare solitus, bonarum artium cupidum supra conditionem, cujusque lucubrationibus ipse *Pinellus* multum tribuere visus. Hujus non irritum conatum in exponenda vetustissima tabula ærea, quæ fuit *Petri olim Bembi Card.* summopere eruditi laudant. Intactum sane aliis opus, & quod non modo ævi nostri hominum, sed & posterorum plausum mereatur. Dabit is alia propediem, antiquitati, cujus ille supra modum studiosus est, non obscuram faciem prælatura : ab illo ego non minimum adjutus in his consarcinandis, ut qui *Pinellum* observare, & convenire terq; quaterq; quotidie solitum cum fructu, ut *Pinelli* in re literaria curas acerrimas nemo illo hodie melius norit. Domo raro egrediebatur postquam *Aicardus* vita functus est. Festis tantum modo diebus ad templa divorum *Antonii, Justinive*, ut sacris matutinis interesset, ceteroqui intra domesticos se parietes continere solitus. Extra urbem nemini visus, nisi cum processit (ut diximus) ad pestilentiam declinandam, & cum Neapolim ad invisendos affines. Amicis vero ut secederet instantibus, equum objectabat, rhedam, læticam, ipsam adeo cymbam incommodam sibi. Frater ipse, quem non perfunditorie amabat, nunquam ab eo impetrare potuit, ut iterum Neapolim proficisceretur, incassum precatus, incassum obtestatus. *Julius* frater *Cosmus* & *Cesar* fratrum filii, non semel Patavium profecti, ut ipsum abducerent

cerent, irritis conatibus recessere. Hic ille jam diu sibi & Musis vivere decreverat, ubi literarum bonarum amorem hauferat, ubi doctrinarum suavissimos fructus degustarat. Nihil sibi posthac negotii cum patriæ ab hoc otio avocamenti fore tunc aperte denunciavit, cum tot Neapoli turbarum pertæsus, sæpe sæpius inclamaret, ô Patavium, ô Patavium, quamdiu abero abs te?

At quæ causæ cur unam urbem omni orbi terrarum prætulit? Patavium (ut nobilissimæ urbi quod bene de nobis merita est, rependamus) literarum cupientes præ cæteris omnibus, amœnitatis & otii philtro allicit mirum in modum. Insigniores duas, mea quidem sententia, in terram Italiam colonias Trojani deduxerunt, Romam, & Patavium, advenarum ambas frequentia celebres, dissimili tamen & prope diversa ratione. Ille enim laboriosis hominibus, honorum divitiarumque cupidus, hæc otiosis doctrinarum amatoribus patet, quos.

*Pax sœcra juvat, felix & otia vita,
Et nunquam turbata quies, somni que peracti.*

*Statius lib. 3.
Sylv. ad Clau-
diam uxorem.*

Nullibi enim (Europam ut libet pervagare) Academiam reperias, in qua Musarum alitrix quies literatos æque ad se invitet. Hic nemo est, qui advenarum vitam curiosius exploret, hic seu genio indulgere quis velit, seu ipsum defraudare, nemo erit qui impensè curet. Animadverterat hæc *Pinellus*, narrabatque Patavii omnes, peregrinos quantumvis, perinde vivere ac si in patria essent; Germanos enim, Gallos, Polonos, eandem vitæ victusque rationem asservare, cui domi assueverant, quod nullibi videas. Advenis enim alibi usitatum transire in mores incolarum, & patrios aversari. Bononiæ namque, ne longe abeamus, Germani, Galli, Hispani, Italicissant omnino, conformantque sese ad civium consuetudinem; at Patavii nihil tale. Cujus ex possunt esse rationes: vel quod Venetorum moribus, honestæ huic ad placitum vivendi licentiæ Patavini assueverint, ideoque nihil ad se pertinere putent, quo quis corporis cultu utatur, quid agat, quid meditetur; vel quod hic advenarum frequentia non nisi æquis conditionibus se in civitatem, ut ita dicam, recipi passa sit. Huc ergo peregrini se lubentes tanquam in portum recipiunt, quotquot literarium otium amant, quæ sibi lucubrationibus, quæ aliis publicè interpretandi munere consulturi. Clementia præter hæc aeris advenis omnibus, sub alio quantumlibet cœlo natis, domestica & familiaris, non minima in causa est, cur qui hic aliquandiu vixerint, honoribus quamvis & dignitatibus in patria & alibi aucti, ad Patavinam tamen libertatem quoties meminerint, suspirent. Neque hac non usus *Pinellus*, in cujus victu & vestitu elegantiam quidem & splendorem, sed non ultra privatum modum notasset. Vestibus ille sericis in perpetuum abstinuit, laneis usus, sed optimis & præstantissimis, luxum & fastum quacunque ratione declinans: Socratis imitator, cui Sicyonii calces habiles quidem aptique ad pedes visi, at sibi non convenientes omnino. Domum qua parte se in conspectum interiorum dabat, instruxerat ornaratque Geographicis grandioribus tabulis, iconibusque illustrium virorum. Anno enim MDLXXXII. cum *Nicolaus Primus* Patricius Epidaurius Patavii diem obiisset, *Pinello* amicorum principi tum legavit non paucas clarorum imagines,

*Cicero, lib. 1. de
orat.*

quas domi habebat. Arripuit studium hic noster, grandique accessione bibliothecam, conclavia, atrium, ejusmodi ornatu honestavit. Ut enim plerisque moris fuit libros illi suos inscribere, aliiſve inſcriptos elargiri, ita non defuerunt, qui imaginem suam bibliothecæ ejus dicatam vellent. *Carolus Clusius* hæc ad ipsum; *Meis literis significabam, me Francisco Raphelengio mea plantarum historia exemplar majore & nitidior charta expressum tradidisse Francofurtum, ut inde ad illustrem vestram Dominationem ablegaretur.* Et *Matthiæ Lobellii effigiem mittere etiam volui, quam existimo Ill. V. D. non fore ingratam.* Multi autem, qui imaginem suam haud passi evulgari, *Pinelli studio perspecto, à proposito facile declinarunt;* inter hos *Josephus Scaliger, qui effigiem patris & suam his verbis comitatus; Effigiem meam tibi mitto nobilissime Pinelle, magis quia ita visum est, cui nihil negare debeo, quam quòd libenter id faciam, paucis enim id concessi, & si qui impetrarunt, ab invito expresserunt.* Quandoquidem igitur nefas mihi denegare, quod tuo jure à me exigere potes, age fiat, & habeat illa locum in angulo quodam, ubi non obruatur splendore illarum Heroicarum imaginum, quibus totum Musæum tuum at audio colluet. Ad patris imaginem hæc; addidissim illi comitem imaginem, patris, si nactus essem qui cera bene fingere posset qualem protomen habeo, os senis elegantissimi referentem: Si erit copia ejusmodi artificis dabo operam ut habere possis. Quæ fere omnia etiam Gallicè scripsit ille ad *N. Episcopum Valentinum nobilem Gallum, qui Pinello amicissimus, quibus referendis superſedemus, τωπολογίαν* vitaturi.

Hæc imagines elegantissimis carminibus exornavit *Hieronymus Alexander junior, qui domesticum & familiare ornamentum Hieronymum Card. illum magnum, ab ineunte usque adolescentia æmulatus, Musarumque delicias Amalthæos, avunculos suos, doctos viros, & in his Pinellum cum Patavii studiorum causa degeret, officiosissime coluit:*

*Quæ præclara tuos ornant simulacra penates,
Heroum Pinelle decus, virtutis alumne?
Quam mire pascunt animos, ac lumina fallunt,
Dum tacitis spirant verbosa silentia labris,
Immotosque oculis volvunt radiantibus orbes?
Magnanimi hic Reges, auro gemmisque coruscam
Ostentant frontem, quam majestate verendam
Mirantur, pictæque omnes sub imagine honorant.
Illic sanguinei visuntur fulmina belli
Heroes, quos nunc etiam spirare furorem,
Et rigidum vultu jures accendere Martem,
Parte alia Tyrio decorat fucata veneno
Purpura longævos pulchro velamine patres.
Queis pia religio mundi commisit habenas,
Candidaque in nitido se carbasus implicat ostro.
Nec minus intentos rara ad spectacula forma*

Allicium

*Alliciunt matronæ oculos, radiisque micantes
 Haud vanas picti flammæ jaculantur amoris.
 Vos quoque, quos vigili studio, multoque labore,
 Mercurius Pallasque suas duxere per artes,
 Conspicuis tabulis spatiosa hæc artia servant :
 Vivida pallenti fulget sapientia vultu,
 Hi mentes animosque trahunt, oculosque morantur.
 Sed velut atherei qui gemmea gaudet Olympi
 Mænia scrutari, & divûm percurrere sedes,
 Frigida Hyperborei miratur plaustra Bootæ.
 Nimboſasque Hyadas, claramque Lycaonis urſam,
 Et Lunam, & ſeræ qui noctis nuncius, idem
 Lucifer aurorum rutilanti provocat ore,
 Cunctaque per tacitum labentia ſydera mundum.
 Nil tamen ille magis, quam Solis ſuſpicit ignes,
 Hunc lucis fontem dicit, rerumque parentem.
 Sic variis quicunque animata coloribus ora
 Circum aulam aſpiciunt, in te unum lumina ſigunt,
 Te te admirantur ſolum, te cernere gaudent,
 Nec mentes oculosque queunt ſaturare tuendo,
 Semideûm Pinelle genus ; tu maximus ille es
 Unus, qui reliquos clariſ virtutibus anteis,
 Nectare quem Divûm pavit Tritonia virgo,
 Cæleſtesque dedit depromere pectore ſenſus,
 Ac ſolem veluti toto ſplendefcere mundo.*

Habitu corporis Joh. Vincentius gracili fuit, ſtatura grandiori, colore candido, valetudine non nimis firma. Coquinæ cupedias jamdiu aſpernatus : munditiarum tamen, optimorumque eduliorum appetens. Vini ejuſque diluti ita parcus ut toto anno Patavini dolii quadrantem circiter abſumeret. Aqua utebatur hauſta è Medoaco flumine, quam uti Romæ ſit de Tiberina, fidilibus vâſis aſſervabat percolandam, donec limus ſubſideret. Vino capiebatur albo magis quam rubro, leni, non tamen dolci, generoſo, auſterove, pellucens cupiebat, ex uvis lectis in ſolo aprico, & optimæ notæ : circa panem & cæterum viſum eâdem diligentia fuit, quam explicare pulchrum profeſto eſſet, utileque iis qui valetudine imbecilla ad ſtudia doctrinarum minus valentes accedunt. Hæc mihi probe nota, qui per multos annos *Vicetia* in patria moratus, *Pinello* vina, obſoniorumque præſantiſſimorum apparatus quotannis curabam. Nec difficile ſane, cum ubertas agri noſtratis non Italis modo, ſed & exteris probè cognita ſit. Oculorum illi acies obtuſior fuit; tum quia dextrum oculum tormentario pulvere per luſum cum fratre puer offenderat, tum quia ex viſus imbecillitate frequentes floccos ſibi ante oculos concurſare conquirebatur. Qua de cauſa cubicula viridibus aulæis exornabat, præſiniſque; adhi-

Cicer. Tuscul.
quest. lib. 5.

bitis è vitro orbiculis reficiebat. visum. Hepate ad hæc utebatur iniquè calido, unde illi facies plerunque rubicunda. At quo minus corporis oculis valebat, eo magis animo viguit, in opera præsertim amicis præstanda, quos opibus & consilio supra eorum votum enixè juvabat; C. Druso nobili illi I. C. persimilis, qui cæcus optime videntibus dux in consulendo adhibebatur.

Tit. lib. 22.

A Pinello ego non pauca didici, quorum selectiora quædam suppressere, & aliis invidere turpis animi sit. Quamvis plane videam, ejus generis plurima & superius relata, & inferius esse referenda. Monebat ille cum obstinatis & refractariis hominibus ea ratione agendum, ut sinamus illos errare quandoque, mitius acturos in posterum, neque suæ omnino sententiæ confisuros. Monitum comprobabat auctoritate Nicolai de Ponte, quem nostra ætas Ducem Reip. Venetæ tanto oneri parem vidit. Is cum in nescio qua legatione collegam haberet ingenii quam par esset ferventioris, discutabat, permittamus eum impingere, ut & nostro consilio uti discat aliquando. Quod sane & de Q. Fabio Max. legimus, qui Magistrum equitum Minutium hujusmodi nactus, elati animi, & plurimum sibi confidentem, eodem consilio habuit in posterum morigerum, & obsequentem. Narrabat Pinellus, se ex Donato Iannocchio, viro magni suo ævo in Italia nominis, didicisse, decedendum de via, declinandumque tantisper, cum equos aliasve è genere bestiarum quæ pauperiem facere possint, cicures quantumlibet, obuias habemus; hac enim cautione toto vix anno mille passus confici, propulsarique ingentia pericula, quæ tum demum cum nobis acciderint, magno velimus redempta. Belluas ille ut cavere-mus monebat, quibus addimus nos efferos homines immanesque, à quorum consuetudine eo magis nobis impendet periculum, quo minus hominum munera quæ sunt, modestiam, æquitatem, morum facilitatem amant. Admonere præterea consueverat eos qui ad longum iter se accingerent, ut ne dies certos ad præscriptum itineris destinarent, neve pecuniam parcè conficerent; accidere enim nobis repentina pleraque, & inopinata, quæ domi initas rationes non impediant modo, sed & planè evertant. Prudentiam non versutiam magni faciebat; ingenui animi ratus ea dicere quæ sentias non plani in morem elabi passim, dataque opera ita loqui, ut sententia contra naturæ institutum, sermone tegatur magis quam aperiatur. Candidas enim (ut in proverbio est) & apertas esse Musarum januas, neque homines quidam appellandos eos, qui uno eodemque fundunt ore calidum & frigidum. Eleganter sane L. Annæus Seneca pronunciavit; 'Si certè vivendum est, tanquam in conspectu vivamus, sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum; nihil Deo clusum est. Interest amicis nostris, & cogitationibus nostris intervenit. Namque qui bonum virum profiteatur, cordis sensa, cum opus sit in propatulo habere, tanquam si is, qui cum loquitur, cogitationis intima oculorum acie introspiceret, meminisseque ejusdem dicti, neminem posse personam fictam diu ferre, ficta in naturam suam cito recidere. Cognatum vafriciei mendacium, vix dici potest quantum odisset. Servilis ingenii, parum certe liberalis esse dicebat mentiri subinde, & veritatem pulcherrimam virginem, cuius nitor & forma respuant omnem cultum, fuco & lenociniis mendaciorum interpolare. Vidi ego non semel, dimissos ab eo parum honesta missione familiares,

Seneca. ep. 83.

Idem cap. 1. de
element.

miliares, quod hujus vitii labeculis adspersos agnovisset. Ab illis ipse non alia de causa (si quando quidpiam interrogasset) exigebat ingenuam responsionem, *est & non*, ablegatis omnino verbis quibus se opinari profiterentur. Hujusmodi homines affirmabat, quibus asseverare aliquid religio sit, non nomine Stoicorum, sed stolidorum appellandos, ut qui vix unquam compotes sui, diffidere sibi plerumque, & inanibus concuti soleant terculamentis, quibus de mentis statu, si quem habent, dejecti, in opinionum fallo perpetuo æstu jactantur. Non nimis æquus illis erat, quorum sumptus centum superarent, optimæ sententiæ memor, *stultum esse id sequi, quod assequi non possis*. Privatos idcirco homines, nec multarum sane opum, ægre ferebat in conquirendis veteribus nummis, gemmis, tabulis, signis patrimonia prodigere: studium hoc beatis tantum & luxu affluentibus convenire, apud quos multa ejus generis reperias, quæ singula tenuioris fortunæ hominum multas congeries obruere specie & pretio possint. Quod ad tabulas attinet, his consulebat qui pinacothecas supra vires instruerent, ut exemplari quopiam contenti essent, quod Bonaroti, Raphaelis Urbinatis, Titianive protypum bona fide referret. Præstare enim veteres illos pictores recentioribus, quos graphices non ita studiosos, vividorum colorum lenocinio vulgi plausus captare stomachabatur. In familiaribus amicorum colloquiis, sermonis varietatem amabat, docendi percupidus & dicendi; ut enim agros multiplici conferimus semine, ita ingenia, quæ Clemens Alexandrinus agros animatos appellat, non iisdem semper meditationibus excolenda.

In Pædag. lib.
cap. 10.

Sermones veterum auctorum dictis, plerumque Græcorum, distinguebat, condiebatque nonnunquam dictis jocivæ, quos vel vetustas, vel illustrium virorum recens auctoritas commendaret. Horum omnium copiosam adeo suppellectilem sibi comparaverat, ut nemo unquam ab ejus congressu discesserit nisi doctior. Ipse vicissim colloquentes in omnem partem versare, ut erueret quod sibi hæcenus minimè cognitum in promptuarium seponeret. Quæ ratione aliquem nullius pretii hominem cum vellet designare, dicebat ab ejus colloquio divertisse se inanem semper & vacuum. Si quid novi Patavii accidisset, rei seriem amabat ab omnibus quotquot eum invisebant, cognoscere, quasi tum primum inaudisset. Afficiebatur enim varietate illa narrationis, quam ipse callidus verborum æstimator, in sermonis auctore, cui amoris odii-ve causæ adessent, deprehendebat. Neque hoc sine fructu, eruebat namque latitantem sæpenumero veritatem; eventusque causas acu (ut in proverbio est) solerti ratiocinatione tangebatur. Eodem consilio rumorum, si qui percrebuisse, auctores investigare consueverat, quod hac ratione disquirere se posse consideret, verine an falsi quidpiam continerent. A levibus enim hominibus vix alios quàm inanes sermones prodire. Cujusmodi nescio quem narrabat Romæ olim tabellarii adventum, veluti magnum quidpiam, in aurem insulurasse *Gabrieli Silvago* Patric. Genuensi contubernali olim suo, leporum ac facetiarum, perinde ac bonarum literarum studioso. Ridebat suavissimè, si quando in aliquos Regum molestos amatores inciderat, quos neque officii, neque spei beneficiorumve acceptorum ratio, sed inconsultus quidam genius permoverat; Horum è re dicebat fore; si aulas eorum quibus insaniebant inviserent, multa ibi conspecturos, quæ amorem abigant, odia provocent.

vocent non pauca. Illorum nonnullos eburneis aureisque simulacris perfimiles, externa illa Imperii, sælicitatisque specie, latere intus non ut in illis asseres, clavos, araneorum telas, sed animi vitia plerumque vix ulli ferenda. Horum consuetudine si quis utatur, animadversurum brevi, quam perniciosum sit; ignis enim in morem illuminare quæ remota sunt, quæ admota comburere. Et hæc præcepta *Pinellus* ita animo infixerat, ut quamvis domi quotidie audiret magnorum regum acta, non ideo tamen visus fuerit unquam gratiæ odiivæ causa incescere quempiam, aut de æquitatis semita declinare. Quod illi in universa vita apprime placuit, ut se amicis omnibus præstaret eundem semper; *adhaerere* frequenter & cum primis commendans, & neutram in partem moveri. *Joh. Vincentii* sapientiam una certè, quando alia non suppetent, constantiæ laus commendaret, ut qui in proposito susceptoque consilio permanferit semper; Patavii ille habitare constituit, huic deliberationi incassum admotæ preces affinium, & amicorum. Domum conducit, utitur ea per triginta & amplius annos, migraturus nunquam, si per dominum licuisset; familiarium quidam ad triginta annos, quidam ad extremum vitæ spiritum eodem domino usi; Vivendi denique rationem, quam sibi ab ineunte adolescentia præscripserat, remisit nunquam. Quæ faciunt, ut dogma hoc præcipuum Stoicæ sectæ paucis complectar, illustraturum quæ diximus cum magna *Pinelli* laude. Constans hoc ille vitæ institutum *δυσκολία* vocabat, quam Cicero convenientiam appellat; convenientem nimirum per virtutem consentientemque vitam, cujus origo à divinarum humanarumque rerum scientia sit. Hoc fundamento nititur vera sapientis sælicitas, cum sapientia nihil aliud sit, *Seneca* definiente, quam semper idem velle & idem nolle, à quibus rectum abesse nullo modo possit; non enim potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum, (liceat mihi interferere orationi meæ mundum orationis alienæ) si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Qua ratione impulsus nescio quis, aiebat sapientem κατ' ἀνάλογον σίμωρον εἶναι. Recte sanè. Nisi enim sapienti, sua non placent; omnis stultitia laborat fastidio sui. Nec aliunde quam à constantia compositus ille perpetuo, mitisque sapientis animus, quem à vulgi turbis secretum, propriæ & mansuræ semper opes beant. Ex quibus non magno negotio eliciamus nos, non nisi sapientem esse eum qui vitam ad certam constantiæ normam dirigere velit, neque se de hoc statu mentis dimoveri patiat. Animum enim insipientis quot fluctuationes agitent, nemo non videt. Huic nihil certi, nihil explorati; vivere in diem, & quovis vitiorum æstu abripi assueto. Hæc qui in *Pinello* non laudat, næ ille aut invidum se, aut tenebriorem profiteatur necesse est. Expressit enim hic noster nostrò avo T. *Pomponium Atticum*, nobilem equitem Romanum, cujus ea præcipue laus literarum monumentis commendata, quod in summa Principum virorum gratia, summa etiam moderatione usus sit, quodque pari fastigio steterit in utraque fortuna. In constanti hoc vitæ instituto nihil in moribus non aptum aut inter se conveniens observasses. Modestiam enim, ut in *Boteri* carminibus habetur, jam tum à puero *Joh. Vincentius* sibi desponderat, cujus in hac nostra narratione non obscura frequenter indicia prodierint, nolui tamen indicium præterire; ut detur nimirum intelligi, quam prudenti pocillatore usus, labra admoverit calici voluptatis. Nemo in ipso unquam inconsultam famæ sitim

1. Lip. Manu-
dui. lib. 2.
Dissertatio xv.

Epist. 20.

Corn. Nep. in
vita Pompon.
Attici.

litim deprehendit ; adeo parcus patriæ, gentis, affinium laudator fuit. Actiones suas, aut elevare, aut obtegere silentio ; dicta etiam si quando præclara, ut non semel excidissent, adscribere aliis solitus. Qua ratione ambitionem, tragædorum Erynnim procul à moribus suis amandarat, cum assurgeret, caput aperiret, decederet de via, non religiosis modò viris quotquot obvios habebat, sed & his qui perfuncti ullis honoribus, Patriciis Venetis, Gymnasii interpretibus, aliisque non paucis, quorum plerisque nobilitate, opibus, doctrina maximè præstabat. Cum plures illum obsoleta nostris penè moribus Illustrissimi appellatione, multis tamen illi capitibus convenienti, compellarent, abstinuit tamen pertinacissimè ab ea, & ne posthac ita vocaretur, ab amicis deprecatus est ; corripuit etiam repressitque amicis verbis eos, qui ipsum honoris gratia Excellentem, seu Excellentissimum nominarent, eo prætextu, quod hæc non sibi, sed magnis in re literaria viris deberentur, vixque possent ad se traduci, qui adolescens relatus in album scholasticorum, vitæ institutum, cui semel assuevit, deseruit nunquam. At despectui haberi se, redigive in ordinem, non ferebat ; uti & injurios in familiares suos, quorum æstimationem perinde tutabatur ac suam. Appellari se in aliqua scriptione minus honorificè quam decebat, enixe prohibuit. Exemplo sit *Philippus Plegaselta* civis meus, nobilis ille polytropia & vario rerum usu, qui non ita pridem in patria obiit. Hic in commentario de Sestertiis, quem Ro- De Sestertiis mæ ediderat, *Pinellum* nostræ ætatis summum Criticum appellavit, ea mente, ut penes coryphæum animorum (eo enim loco *Joh. Vincentium* habuit) rei literariæ arbitrium esse pronunciaret. At non huic ita visum, cum induci nomen suum, vel in aliud commutari epitheton illud postularit. Egerrimè tulit habitam mentionem suam à nullius precii scriptoribus, obsolecheri hac ratione arbitratus nomen suum ; cujus cura magno cuique præcipua. At verò non ita penitus hominem exuerat, ut à laudatis viris amicisque profectas laudes aspernaretur ; quæ si veræ sunt (referebat *Picus*) nos ipsos nobis, si falsæ illorum nobis amorem voluntatemque commendant. Ut Romam non migraret, ostendimus jam quibus artibus fratrum cognatorumque petitiones eluserit : cui tamen proposito, præclaro licet minimeque populari, non desuturos obtredatares compertum habeo ; amasse illum, videlicet otiosam & desidèram vitam, quam cum laboriosa illa commutatam noluisse, quod ad eximios honores patere sibi viam utique desperasset. At valeant hi cum somniis suis, desinantque tum demum virtuti maledicere, cum legerint, quæ ego mox retulero, non sine admiratione. Ad *Clementem VIII. Pont. Max.* recens declaratum, cum *Dominicus Pinellus Card.* venisset gratulandi causa, quæsitit ille de *Joh. Vincentio*, num valeret, atque ubinam moraretur : cumque Cardinalis Patavii degere etiamnum respondisset ; hortatus illum est Pontifex, ut suo ipsi nomine salutem diceret, Romamque invitaret, ejus sibi adventum jucundum omnino futurum. Noverat illum Patavii *Clemens*, ut diximus, & viri moribus doctrinaque valde permotus, apud se jam ante constituerat Romam illum Patavio advocare, in urbis & Pontificatus sui ornamentum. Cardinalis cum *Joh. Vincentio* nulla interposita mora accuratè egit, ut *Clémentis* desiderio satisfactum vellet, patereturque se in lucem & conspectum hominum ab ocio literario, cui pridem assueverat, cum nominis gloria & gentilium com-
modo

modo avocari: non defuturos in urbe viros ejusdem ordinis, quibus eadem studia cordi sint, apud quos esse, quorum congressibus perfrui posset. Hæc & alia, quæ Cardinalis ad hominem excitandum studiosè collegerat, *Joh. Vincentium* minimè exoraverunt ut Patavium defereret. Quinimo ad Cardinalem rescriptit Epistolam modestiæ plenam, in qua enixè petebat, ut ageret suis verbis optimo Pontifici gratias ingentes: non licere sibi ætate confecto, imbecillæ ad hæc valetudinis, morem gerere Sanctitati suæ; tanti benefici oneri inparem esse: gratias quas referre non possit pro dignitate, animo habere, curaturumque ne unquam è memoria dilaberentur. Involvit silentio hæc omnia eo studio *Pinellus*, ut etiam fratri, ad quem singulis hebdomadibus litteras dabat, cælata esse voluerit: essetque voti compos effectus, nisi frater de tota re factus fuisset à Cardinali certior, ut mihi ipse Neapoli aliquando confessus est, cum haud modicè remissi adeò animi moderationem, quæ admiraretur, quæ commendaret. Capuæ Archiepiscopatum (ut audio) eodem ardore quo non pauci appeterent, rejecit; neque se nobilissimæ urbis præstantia, amplissimi Sacerdotii proventibus, affinium precibus, de proposito dimoveri passus est; ut qui optimè nosset, in quas ærumnas incidant ii qui se muneribus Ecclesiasticis incogitantes urgeri sinunt: obeundas ipsis molestias complures, nisi officii sui esse desertores turpiter malint. Quæ sanè *Gasparem Contarenum* nobilissi. Cardin. impulerunt ut diceret, amplissima Sacerdotia plus in se oneris quàm splendoris habere, quoque majora illa forent, eò molestiæ plus sollicitudinisque continere. *Pinello* sanè in patria & alibi, satis ampla patuisset quorumvis honorum via, modò ipse non noluisse; at maluit ille, ut prædicaverat de adolescente *Paulus Manutius*, ab omni honorum cupiditate, sola virtute contentus, longissimè distare. Recepissent eum Patavini lubentes in civitatem, magno splendori publicæ illorum rei futurum. At is Scholastici nomen ne dimitteret, quod arripuerat semel, constantissime recusavit. Ortus Neapoli & educatus, Neapolitanum dici se non ferebat; non quod affines, quos Neapoli splendore opibusque præstantes habebat, non amaret; sed quod Genuam patriam agnosceret, in qua à sexcentis jam annis gentilitii decoris primordia, & libertatem in oculis ferret: pulchrum ratus ejus civitatis primum esse ciuem, quæ propriis consiliis, non alienis nutibus, avitum imperium tutaretur: hanc patriam vocabat, hujus se desiderio teneri asserebat, dolebatque quòd eò nunquam accessisset, ubi omnibus charus, amicorum & affinium copias recenseret. Ostentationem quæ sapienter repudiavit semper; ideoque neque se unquam ad fastigium studiorum, quod vocant Doctorem, emeritum licet, promoveri passus est: quam deliberationem egregiè tutatus est in omni vita. Et cum Patavii complures clarorum virorum cœtus cogerentur, quos Academias appellamus, Elevatorum, Occultorum, Æthereorum & aliorum, nulli unquam nomen dedit; amplissimis viris *Basilio*, *Gregorio*que *Nazianzeno* in hoc non impar, qui ab ambitione & theatrâli quadam ostentatione procul abhorruerunt.

Nazianzeni oratio in laud. Magni Basilii.

Morum integritatem adeo adamavit, ut cum adolescens Patavii domum conduxisset è regione ædium clarissimæ tunc temporis fœminæ *Constantiæ Fulgosiæ*, ad quas animi causa horis subsœciis ventitabant, quotquot Patavii tunc ingenii laude florebant, nunquam tamen eo diverterit *Pinellus*, pudori suo labeculam

labeculam quampiam adspergi posse ratus, si de instituto genere vitæ aliquantum remississet. Quod sibi propositum ne excideret unquam, vitreas fenestras, per quas in lectissimæ matronæ, ejusque pulcherrimarum comitum cubicula introspectaret, pessulo obfirmatas perpetuo voluit, quod (ut aiebat) existimaret, nolle illas spectari se, molesteque laturas si quis earum acta parum tempestivè exploraret. Interdixerat sibi conviviorum, & chorearum præsertim, celebritatem, quod iis mulierum virorumque parum sanis conventibus avocari se a studiis extimeceret, eorum exempla animo volvens, qui harum illecebrarum turbine in voluptatum scopulos acti, existimationis naufragium fecerunt. Maeste animo vir clarissime, qui adolescentibus nostris Canonæ expressisti, ut ad tui conspectum voluptates blandissimas dominas procul haberent, modo gloriæ culmen attingere aliquando exoptarent. At quoniam hunc nostrum sæpe sæpius curiosum appellavimus, non diximus ea mente, ut alienorum exploratorem vitiorum notarem, cui fuerit curæ alienum dedecus ob oculos ponere, inquirenti videlicet in dicta omnium & facta; longè aliis illum moribus imbuerat natura, ne per annos quidem XX. & amplius scientem quales in vicinia essent ii inter quos vix unus domesticus paries interjectus. Ea nobis voce propositum fuit nobilem animi propensionem exprimere, quam ille ad omnes investigandæ veritatis rationes accerrimam conferebat, aliarum omnino rerum, quarum huc non tenderet cognitio, negligens & incuriosus. Hinc fiebat ut spectaculorum minimè amans esset, irrideretque eos, qui pompas, fabulas, saltationes, hastiludia spectatum irent. Cumque Vicetia anno M.D. LXXXV. Academia uti vocant Olympicorum, regio prope apparatu, Sophoclis Oedipum tyrannum, Italicè redditum ab Ursato Justiniano Patric. Veneto, agendum decrevisset, confluerentque eo turmatim è vicinis urbibus docti passim & indocti, substitit tamen ille domi, precesque meas & amicorum quotquot aderamus averfatus est, sibi suffecturam confessus *Aicardi* in eo genere diligentiam, quem nolenti similis, permisit tamen fabulæ nobiscum interesse. Ferrariam itidem cum Pontifex Maximus Clemens VIII. adventaret, ut eam urbem ditioni Ecclesiasticæ suis auspiciis incruento bello restitutam inviseret, nuptiisque Hispaniarum Regina, Flandriæque Comitum, dictus ibi esset dies, cujus, & Pontificis gratia, Ferrariæ convenirent Italarum procerum flos, Cardinales, Regum Dynastarumque exterorum legati, & tota pene Italia avulsa sedibus suis, unus *Pinellus* prætulit nobilissimo conventui quietem Patavinam, & audire maluit quam invisere, quid actitatum esset in frequenti illa procerum virorum celebritate. Non illum Pontificis Maximi minimè obscura erga se benevolentia, non purpuratorum patrum amor, quorum plerosque officiis sibi & studiorum similitudine devinxerat, non affinium charitates, quorum haud pauci inter Principes viros illius conventus numerabantur, flexerunt ut pedem porta efferret, conjiceret se in turbas illas, è quibus non nisi post insignem bonarum horarum jacturam regredi liceret. Venetias, proximo & commodo trajectu, ut appelleret, spectatum Regum seu Ducum adventum, statumque ac solennem inaugurationis Serenissimæ Principis *Mauræne Grimani* diem, nunquam adduci potuit, maluitque solus Patavii esse (dilexerant enim cives pene omnes) quam vulgi se conversationibus inepte immiscere: memor dicti Senecæ; *vita-*

Cic. in orat.
pro Archia.

to quæcunque vulgo placent. Patavii, ubi degebat; ubi habitabat, si quid incidisset ejulinodi spectaculorum, quæ curiosos allicerent, perstitit ille in proposito nihilominus, neglexitque eo adiacere oculos, unde animus doctior redire non posset. Quo in genere eximium illud fuit, quod narraturi sumus, documento futurum iis omnibus, qui sapientiæ laude censeri volunt, ne temere credant, meminerintque esse germanas sorores, unoque partu editas, credulitatem & poenitentiam. *Marcum Bragadenum*, Cyprium Chymistam illum, Patavio Venetias trajicientem, nemo non accurrerat ut de facie nosceret. Nec deerant qui se beatos arbitrarentur, quod *Paetolum Hermumve* aureas volventes undas cernere daretur, atque adeo contrectare: continuit se domi subridens *Pinellus*, narravitque mihi, qui eum tunc forte conveneram, chymistarum insigniora quædam tum dicta tum facta, quibus me sub vesperam usque libentissimum detinuit. Sentiebat nimirum vir magnus cum maximo oratore, quem legerat ita scribentem: *Me autem quid pudeat? qui tot annos ita vivo, ut à studiis nullo me unquam tempore aut commodum aut ocium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit; aut denique somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribunt tempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pile, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero?* Liberalitas etiam, quæ magna in viro nobili laus, in *Pinello* non minimum enituit, cum vel beneficia minima rependeret maximis, vel dignos conquireret studiosè, in quos aliquid conferret. Modum tamen rationemque ad amissum adhibuit, ut ne videretur agere præposterum quidpiam. Cavit enim sanè quàm accurate, ut bonos tantum sibi obstringeret, ut beneficia tempestive collocaret in eos qui officium agnoscerent, quosque res muneri data oblectaret: patebit hoc ex iis quæ hic exscribemus, in quibus animadvertemus profecto, si non immanes profusiones, at convenientiam saltem, qua munera non vilescerent. In me ille olim audiverat ab Episcopo Vicetino collatum honorem Canonicatus, cum munere adjuncto Theologicæ scholæ; disquisivit statim, quid ejus mihi tractationis præceptum esset; cumque Genesiam conperisset sacrorum voluminum caput, de industria selectum, ea ratione, quod mihi primum in Ecclesia Vicetina, & in patria id munus demandatum esset, instruxit is me, nihil tale cogitantem, elegantissimo librorum commentariorumque apparatu, quò defumerem quæ liberet ad ornatum interpretationis meæ, quibus adjunxit aureorum monitorum centuriam, quibus quatenus progrediendum, ubi sistendum, deliberandumque cum laude in suscepta interpretandi ratione, quæ mihi insistenda vestigia, qua methodo utendum, peramanter docteque præscriperat. *Cæsarem Nichefolam* quod inaudisset politicæ rei studiosum, luculentarum de ea re conscriptionum fascæ ideo voluit locupletatum, quod sibi, præclari sane opus artificis horologium, minutum tamen; dono dedisset. Ab Archiepiscopo Bariense salgaia quædam cum accepisset, renunciassetque illi Archiepiscopi familiaris, habere se in mandatis à domino suo, ut in comparanda librorum aliquot non contemnenda serie, *Pinelli* opera uteretur, prævertit hic noster, conquisitosque, & redemptos sua pecunia libros, tradidit Archiepiscopi familiari, frustra

Joh. Vincentii fidem obtestanti, frustra domini sui mandatum inclamanti. At non Italos modo, sed & transalpinos homines sibi demeruit, siquando opera sua indigere animadverteret. Cum nobili Gallo, cujus nomini parcimus, recte factorum conscientia contenti, amicitiam Patavii contraxerat, colueratque mutuis officiis. Hunc domum redeuntem, & Mediolani politiam curiose, ut advenæ eruditi consueverunt, explorantem, conjecerunt in carcerem Hispani, suspectum duplici nomine, & quod Gallus esset, & quod haberet tunc temporis solertissima natio, cur suspicionibus per finitimorum bella indulgeret. Vix hæc inaudivit *Pinellus*, cum Mediolanum ad *Jacobum* Menochium, & ad *Jacobum* Mainoldum, Senatorii tunc ordinis clarissimos, sibi que amicissimos viros, literas dedit enixè rogans, ut dimitteretur vir nobilis, quem male consultus discendi ardor, nihil hostile cogitantem, eò loci provexerat. Mercatoribus etiam mandavit, ut pecunia juvarent, curantque ne quid illi deesset. At Gallus longioris moræ impatiens, cum dies ejus missionis adventaret, muliebri veste ex arce proripiens sese, primis excubiis deceptis, à secundis in ponte sublicio deprehensus, prodente virum gressu ultra muliebrem modum, in arctiorem custodiam datur, non sine capitis discrimine, quæ tamen omnia bene illi verterunt, cum *Joh. Vincentius* quâ auctoritate, quâ testimonio, libertatem ipsi amicorum ope impetrasset.

Neque non munificus in suos fuit, qui in alienos adeo liberalis; *Nicolletæ Grilla* Agapiti clarissimi Trierarchi filix, virgini lectissimæ, quæ fratris filio Cosmo Duci Acheruntino convenerat in manum, nuptiarum causa dono dedit uniones duos, inaurium ornamento, preciosæ indicaturæ. At hæc largitas cum illa minimè conferenda est, in quam *Pinellus* mirè propensus: cum videlicet egentes, qui non sua culpa rei familiaris jacturam fecerunt, opibus juvamus. His ille, & probis quidem præ ceteris, nunquam defuit. Deo Opt. Max. animo lubenti hanc operam navare solitus.

Jason Denores Cyprius, ante patriam acerbissima Turcarum dominatione oppressam & afflictam, vir opulentus olim & fortunatus, ac primariæ apud suos nobilitatis, quique in Gymnasio Patavino Philosophiam de moribus aliquandiu cum laude est interpretatus, Patavii diem obiit anno 1580. huic viventi ut omnia abunde præstitit amici officia, ita ejusdem uxorem & filios, cum sibi moriturus commendasset affectus suos, impensè fovit. *Carolus Testium* Mathematicum amicum suum vita Patavii functum, pecunia sua non modo extulit magnifico funere, sed & sepulchro, & nobili honestavit elogio: haud passus perire memoriam ejus, quem interioris notæ amicum habuerat, quem ægrum omnibus officiis recreaverat. Imò quod multi laudabunt, imitabuntur pauci, affinem ipsius & hæredem institutam, litibus implicitam, cum solvendo non esset, suis opera & sumptu gratis explicitam voluit. Hinc fiebat ut in probos & literarum amantes, inopes tamen, si quando incidisset, nihil relinqueret intentatum quò eis opitularetur. Hæc demum germana vocanda est liberalitas, cui non majora præmia proposita sunt, sed ingenua virtutis forma, sed candidus bonorum amor. Apage captiosos illos, qui se liberales videri amant, ut paria sibi, atque adeo majora rependantur. Et quia non infrequenter fit, ut qui mutuo pecuniam accipit, amicus esse desinat, consueverat hic noster bonæ frugi pauperibus, nummos non quot ipsi mutuos poscerent,

poscerent, sed pauciores elargiri. Inopem enim amicum (sive mutuo des, sive neget) inimicum mox experiare necesse est, negantem averfatur, quod nullum sibi in ejus opibus paratum subsidium; averfatur dantem, quia qua ratione alienum æs dissolvat non videt. Eximium illud, quod ter in anno quaterve, sub insigniores quosdam profectos dies, sibi in vicinia curabat describi, quotquot maxime egerent, monasteria item, & inopum per urbem stationes, quibus viritim nummos dividi citra ostentationem imperabat. Pestilentia ut diximus in agro Patavino grassante, haud facile dictu est, quam se munificum pauperibus præbuerit, quibus etiam antidota adversus imminentem morbum largiri consueverat. Hæc nimirum veræ liberalitatis artes sunt, quæ eò magis alliciunt oculos animumque, quo minus ævo nostro, depravatis videlicet moribus, munificentiam amamus, captare assueti & captari, speque lucri potioris, speciosa virtutum nomina aucupari. Hospites quibus domum suam patere perpetuò voluit, lautè satis habebat, amator in hoc quoque genere munitiarum. Mensæ apparatus, & obsoniorum seriem qui viderunt, ii sane domini mores unico argumento pervidere soliti. In hospitem verò gratiam, sobrius alioqui & abstinens, remittebat aliquantisper de proposita vivendi ratione, amicorum id ratus consuetudini indulgendum, & genio mensæ communis.

At inhibendus mihi demum progressus orationis meæ, impar videlicet magni viri virtutibus assequendis, quas nostratium & exterorum nemo non suspexit, non admiratus est. Divertam igitur (invitus licet) ad morbum ejus & mortem, in gratiam eorum qui nosse velint, quantam in uno homine fecerimus bonarum artium jacturam. Nec sanè indignum quod expendatur, cur *Joh. Vincentius* adeo infirma valetudine usus sit, qui sobriè admodum vixerit, quia in victus ratione omnia ad normam exegerit, qui demum honestarum voluptatum lineas nunquam transilierit. Et hæc profecto in eam me sententiam compellunt, ut arbitrer duabus potissimum de causis hoc *Pinello* accidisse; aut quod majori animi studio quàm valetudo ferret, libros pervolutaret, quorum est universa trahere ad se animi corporisque munera; aut quod nimis familiariter cum medicis versaretur. Horum siquidem nonnullis, familiaritatis vel exultationis specioso obtentu, est in votis (venia sit dicto) homines torquere per varia artis experimenta. Quæ ut in medicos, quos sibi *Pinellus* optimos, optimo eventu, prolata ut licuit vitæ, delegerat, minimè cadunt, ita me in alteram illam sententiam proclivorem reddunt, per libros illi, ut plerisque aliis, animo valere, corpore imbecillo uti contigisse. Visus ipsi ut diximus hebes, legentem, nec ideo intermittentem torquebat, hepate adhuc utebatur supra modum calido, stomacho autem infirmo, crurum altero minus valuit aliquando; stranguria illi familiaris, quæ per tædia diuturni morbi ipsum consecit, atque adeo exanimavit. Quæ tamen tantum abest ut ipsius constantiam convellerent, ut firmaverint potius: suspexerimusque nos virum in adversis rebus æquè sortem, ac in secundis temperantem adverteramus. Ad præscriptos enim sibi in victu & curatione medicorum canones, ita se composuit, ut abstinencia, qua ille usus, vix fidem habeat in ægrotante, qui per annum cum morbo luctatus est, de quo medici jam olim desperassent, qui sibi etiam posset in solatium aliquid indulgere. Quo factum, ut contra sententi-

am medicorum vitam in annum protraxerit, accepto ferendam dubio procul eximiam illi, ad quam animum intenderat, medicis obsequendi voluntati. Verfatur quippe in hominum ore frequenter, recte se habitura omnia, si ægrotanti cum medico perito conveniat. Viribus se ut quotidie destitui animadverterat, rationem excogitavit qua falleret sese, avocaretque animum à molesta illa cogitatione. Ea fuit, ut crassiores è lecto culcitrâs amoveri sibi, reponique leviora stragula curaret, æstivas adhæc interulas indueret, quadras etiam, scutellas, cyathos, aliaque è ministerio ad eandem rationem tenuiora sibi apponi juberet. Neque dispari solertia cum erigere se, ut consueverat, in cubitum minimè valeret, adhibuit in eam rem funis vicariam operam, quem de laquearibus suspendi jusserat, appposito in imo paxillo, ad quem se injectis manibus allevaret. Famulos nunquam passus est in cubiculo pernoctare, quod diceret iniquum esse, ut penderent illi pœnas vigiliarum quæ domino obtigissent. At nos qui viribus quotidie minus valere, & ad interitum properare videbamus, in eam curam enixè insubueramus, ut ne intestatus discederet, nobilissimæ bibliothecæ distractioni obviam-itori, quam Dux fratris filius, animi quodam prælagio, nimium quantum averfabatur. Ille vero ne palam tenderet contra studia nostra, annuenti similis, rem verbis proferre cœpit, duabus (ut ego quidem senti) impulsus rationibus, vel quod corpore æger, animo tamen valeret, confideretque convalesciturum se, & cauturum, ut dictitabat, sibi minori negotio rebusque suis; vel quod arbitraretur testationem supremæ voluntatis eos tantum decere, quibus hæredes ad manum non essent. Habere se domi lectissimos affines charissimorum fratrum filios, quibus cum deferrent sanctissima sanguinis jura domesticas facultates, non passurum se, ut minus officiosum nunquam pater esset, morientem patrum experirentur, qui viventem omni officii genere essent prosecuti. Horum alter *Cosmus* nomine Dux Acheruntinus, & magnus regni Neapolitani, ut diximus, Cancellarius, patruo, supra quam dici possit dilectus est; modestia enim, animi candore, ingenii acumine, discendi studio, patrum adeo referebat, ut ille mihi narraverit aliquoties per jucunde, *Cosmum* à se diligere, quod se non tantum ore, sed & ratione studiorum referret. Noverat quippe librorum optimorum amantem, nobilem bibliothecam sibi comparasse, quam instituerat patruum supplementis subinde reddere ampliorem; ut enim librum quempiam rariorem sibi deesse animadverterat, ad *Joh. Vincentium* confugiebat, qui bibliotheca ipsam suppellestili auctum volens, libros optimos, quorum in hunc usum quotquot nancisceretur exemplaria comparabat, in ejus bibliothecam Neapolim tranſſe curabat. Huic ille bibliothecam suam, ni fallor, destinavit, optime actum ratus si libros ad eum qui amaret nosceretque, tacito judicio lineret pervenire. Huic nos (ut & hoc obiter dictum sit) qui memoriam *Pinelli* colimus, ejusdem iconicam imaginem debemus, quam *Pinellus* nemini non pernegasset. Impetravit hoc à patruo *Cosmus*, cum primum Patavium venit, eo consilio ut Neapolim abduceret. Cum enim *Joh. Vincentius* adolescentem animadvertisset indolis magnæ, maximeque in literis arbitraretur profecturum si vixisset, ipsum amare supra affinitatem cœpit, eoque, ut discedentis imaginem penes se detinere deliberaret, absentis utique desiderium lenitum. Non renuit ille, exposuit tamen esse sibi in votis patruum imaginem,

nem, quando patrum non liceret, Neapolim asportare secum, ut patri cognatilique hac saltem ratione obtemperatum iret. His auditis abnuere *Joh. Vincentium*, haud commissurum se unquam, ut gloriolam captasse eo facto videretur; tum demum à patrui constantia metuens petitioni suæ *Cosmum*, obtestari cœpit admonereque, videret quid ageret, certum sibi esse, nisi invicem exoret, non stare promissis. Præbuit ille se difficilem diu, annuit tamen, & adolescentis optimi precibus, iconem suam est elargitus. Pictor huic rei adhibitus *Franciscus Apollodorus Venerus*, Patavii jamdiu habitans, cujus in ea arte studium ad antiquorum artificum laudem proximè accedit. Hic nobis penicilli ductu *Pinellum Ducem* ipsum, & *Aicardum* in tabulis quas ego adservo, suavissimum amicitiae nostræ monumentum, ita expressit, ut nihil ultra desideret qui illos de facie norit. Et hinc studiosis ferè omnibus (quotquot in Italia novimus) oblata nobilis occasio, bibliothecas & Musæa ornandi *Joh. Vincentii* imagine, quam avidè à plerisque arreptam scimus, qui egregie norant, inter *Pinelli* laudes præcipuam illam serio commemorari, deambulantis musæi, & spirantis bibliothecæ. Neque aliunde *Marcus Velserus*, reipublicæ perinde literariæ, atque Augustanæ suæ nobilissimus II. vir, exhibuit nobis incisam in æs artifice plane manu, elegantissimam ejusdem *Pinelli* iconicam effigiem, quam ipse, & in gratiam hominum transalpinorum, & in testationem perjurandæ quæ sibi cum *Pinello* intercesserat amicitiae, vulgandam curavit. Nec mirum, cum ille tanti faceret quam cum *Joh. Vincentio* habebat animi studiorumque conjunctionem, quippe de ipso jam defuncto scribens ad *Casarem Nichefolam*, eos demum capite, inquit, laudari malle, quod *Pinello* intimè amicus esset, quam alio quovis, insigni licet, factoque ad gloriam utcumque comparandam. His demum aliivè de causis, ut ad testamentum redeamus, non valuimus nos *Pinellum* de semel arrepto consilii sui statu dimovere. At qui, si à condendo testamento, non tamen à Christianæ pietatis officiis abhorrebat, elemosynas in pauperes elargiri, Deo se, sanctisque omnibus commendare haud unquam gravatus est. Per annum quo æger in lecto decubuit, expiare animum confessione, eundem sanctissimo Christi corpore non semel piè admodum reficere consuevit. Familiæ profectò quotidie decumbenti sibi septem quos pœnitentiales vocant Psalmos recitantes exaudiebat, neque ideò Deum sibi & cœlites omnes oratione propitiare intermittebat. Me sane ille nunquam dimisit, quin rogaret, ut ipsi Deum, vel quotidianis precationibus, vel sacrosancto Missæ sacrificio conciliarem: gaudebatque cum ex me postridie audiret, facta quæ imperasset, faustis officium meum qualecunque id esset precationibus, & cumulata gratiarum actione prosequi solitus. Ad monasteria Deo devotorum hominum, & virginum sacrarum, non raro familiares destinabat, qui collata in elemosynam stipe, ægrotantem dominum illorum precibus commendarent. Ad Aram D. Antonii Ulyssiponenfis, cujus nomen quaqua patet Christianus orbis celeberrimum est, sacrum fieri pro se impenso studio expetebat, divinam sibi opem eo precante affuturam confidens, quem Deus vi miraculorum excellere voluisset. Huic affinia illa, quod cum die festo ægritudine prohiberetur quin sacro interesset, consueverat è domesticis religiosiorem dimittere, qui & suam vicem quatenus licebat expleret, certamque inter pauperes à se pecuniam divideret, in expiationem ejus delicti, cujus ille tenuem etiam conscientiam

scientiam averfabatur. Et si quando divinis officiis hebdomadæ uti appellant majoris, exaudiendis (quod raro admodum contigit) impediabatur, nihil antiquius habuit, quam ea domi ut recitarentur curare. Beatissimam virginem eximiè coluit, ejusdemque festos dies. Quocirca paucis antequam obiret diebus, sub diem Deiparæ virginis assumptioni sacrum; mihi ille tum, adventat inquit tempus persolvendi tributum. Ego qui à morbo p̄jus quotidie se habentem noveram, loqui illum de ægrotationis molestiis existimabam, quarum monitu adfuturam propediem sentiret mortem, quæ naturæ pensum exigeret; at is ut me hærentem vidit, explicuit sese, de animo videlicet intellexisse sacra confessione purgando, eodemque reficiendo sanctissimo Christi Domini corpore, ut quotannis eo die præcipuo cum sensu pietatis consueverat. A mortis ille meditatione haudquaquam alienus fuit, cum optime sciret, naturam morti ostiariæ munus injunxisse, quo amota corporis sera, nostris animis aditum in cælum affectantibus, viam veluti postliminio aperiret. Cavuit tamen cogitationem hanc ne plus nimio ostentaret; imo dedit operam, ne ab amicis, & familiaribus in ea deprehenderetur, turpe id sibi, & parum conveniens antea vitæ instituto ratus, quam ita composuerat, ut in omnem eventum citra sollicitudinem aut curam obtemperatum iret legibus, quas Dei Opt. Max. administra natura in genus humanum sanxisset. Hoc ille præstabat, animum in alias curas traducendo, literarias præcipuè, quarum suavitati jam tum à puero assueverat. Memini ego cum ipsum semel adhortarentur medici, ut ab his abstineret, non renuisse quidem pro ea qua ipsos prosequeretur reverentia, at post eorum discessum, conversum ad me in hæc verba, Ego vero in hoc morbo, diutino ut vides & permolesto, tantis premor cruciatibus, ut nisi eorum amaritiem jucundissimorum mihi studiorum dulcedine diluam miserrimus profecto sim. Anatomes professor clarissimus Hieronymus Fabricius ab Aquapendente, qui cum Gamillo Frascato ægrotantem quotidie invisebat, amici aliquando miseratus, quem ad exitum vitæ festinantem his cogitationibus distineri permolesto ferebat, admonuit, ut hæc abjiceret, decurrendi sibi vitæ spatii modicum quid superesse, adhortationem hanc esse officii sui, quod in maximo amici discrimine si deferat impius sit: animum se voluisse religione semel liberare, ne ullus ipsi unquam esset conquerendi locus. Subrisit ille, & perquam facetè, ut ut morti proximus, à me sanè inquit si obiero, non est, quod objurgationem metuat quispiam. Mox serio, compositus ad gravitatem subdidit, agere se illi gratias; imminere sibi, nec imprudenti aut inscienti postremum vitæ actum, daturumque operam ut concluderet non indecore. Et quidem multis antequam decumberet diebus, de valetudine ut sit percunctantibus, respondebat, tam diu ferri se ad metam sagittæ in morem; obrepere sibi festinam præcipitemque senectutem ut eo responso monstraret.

Decessit Frid. Non. Aug. 1601. animo pridie ritè expiato; cum enim animadvertissimus nos, qui ægrotanti assidebamus, adventare jam mortem, monuimus recte facturum si abstergeret sacra confessione antea vitæ labe, præceptoque sanctissimo Domini corpore, ad supremum se iter compararet. Deliberaverat ille, ut diximus, exequi hæc in assumptæ Virginis beatissimæ venerationem, ejusdem festo die. At ex horum frequenti usu vegetiorem fieri

feri animum probè sciens, eo præsertim tempore, quo sibi erat cum morte colluctandum, gessit nobis morem, adhibitoque Sacerdote, qui tum ipsi erat à confessionibus, Eucharistiam in crastinum sumere distulit, ut ad sacrum convivium paratior accederet; decreverat autem, ut retulit confessarius, tum demum testari, & hæredibus suis eo pacto prospicere, quorum in se benevolentiam postremo hoc elogio fraudare parùm officiosum ducebat. Porro Sacerdos consilium laudavit, adjecitque optimum fore si non in crastinum differret. Excepit is, rejicere se consulto testamenti factionem in crastinam diem, ut præsentis Dei ope, rem non ita facilem aggrediretur. Vespere cœnavit hilaris; meque intuens, qui ibi pernoctare delieram ab adventu *Cæsaris Pinelli*, qui patruo ut adesset Neapoli advenerat, monuit, ut domum abirem, adventasse jam noctem, viderem ne per tenebras aliqui caperem detrimenti. At ego negavi me discessurum, velle siquidem apud *Cæsarem* cœnare; quod ille subridens probavit. Ego sanè animum induxeram per eam noctem emanerè eo consilio, ut sanctissimam Eucharistiam percepturo adessem, at Deus. Opt. Max. eam mihi mentem (nè fallor) iniecit, ut viri in re literaria memoria nostra facile principis, extremum spiritum exciperem, & piis de more precibus prosequerem abeuntem. A cœna ipsius temporis nescio quid sermonibus extraximus, quousque illi visum instare cœnæ nostræ tempus. Tunc is me discedentem affatus, erupit in hæc postrema verba: Tibi gratias mi *Gualde*, præfagienti similis, & supremum valere pronuncianti. Tum *Cæsarem* enixè intuens salutavit alacriter. Quo factum ut nos in eam spem veniremus, producturum vitam ad aliquod tempus. At veluti in lychno intermoriens flamma erigit se subinde, & cum proximo defectu collectis viribus luctatur: ita *Pinelli* vires collegerant sese adversus impendentem mortem, & in corpusculo illo, quod vis diuturni morbi exederat, suprema munera peragebant. Ad mediam noctem jusculi aliquantulum, ut à medicis imperatum, exhauserat, cum reclinantem se in pulvinar, invasit deliquium ita vehemens, ut non multo post vitam eriperet; accurrimus nos à familiaribus excitati, nec sanè intempestivè, cum ego spiritum è corpore proficiscentem Deo & cœlitibus omnibus, precationibus solennibus commendarim. Ita ego eodemmet Augusto mense ante quattuor annos *Aicardo* adfui, hoc uno in charissimorum mihi capitum jacturis fortunatus: cetera parùm felix; quod causæ luctus ad manum essent, neque mitigaret dolorem absentia, quæ omnes emollit asperos humanarum vicissitudinum eventus. Annos *Pinellus* erat natus VIII. supra LX. nec ideo tamen non deceffit immature; præproperum enim semper illius est funus, mea quidem sententia, qui hominibus potest esse adjumento, ut hic noster insigniter fuit. Cadaver medici exsecuerunt, deprehensique in vesica lapides quatuordecim magnitudine juglandibus pares, & prægrandis unus, cruentus, aspera cute, & aculeata in renibus, in vesica verò arenæ & calculorum subsiderat nimio plus satis. Elatum est funus ad D. *Antonii*, quò frequens *Pinellus* religionis causa conveniebat, ubi condi *Aicardum* curarat, cui etiam nobilem memoriam destinaverat, posteris indicio futuram illius in se meritorum, & sui in illum amoris. Exequiæ sacrificiorum funebrium frequentia; & larga in egenos divisione nobilitatæ. Laudatus publicè non est, quod excluderentur omnes angustia temporis ab opere aggrediendo, quod sui magnitudine, sublimia quæque

quæque ingenia detereretur. Et vero quis illaudatum dicat, quem in unum conspirantes quotquot adierant Patavii eruditorum voces, in funere non tralaticiiis laudibus ornaverunt. Quicquid enim scripsit Corn. Nepos de Attico, ibi de *Pinello* constanti prædicatione inaudisses, per XL. annorum spatium injurium fuisse nemini, juvisse omnes; in jus de sua rei visse nunquam, infirmis communem, principibus parem, gratissimum omnibus. Libros illi non otiosè pervolutatos, sed ad exemplum instructionemque vitæ, neque majorem operam cognoscendis naturæ arcanis, quam excolendo animo impendisse. Nemo tum Patavii, qui literas & humanitatem haud perfunctorè amaret non accessit ad *Cæsarem*, ut clarissimæ domus per eam jacturam extinctum splendorem do-leret. At ejus generis officio quamplures mecum perfunctori, quod scirent extare illas gravissimas causas doloris mei, amissum mihi patrem, patronum, amicum, qui me amaret, tueretur, diligeret, cui per XX. & amplius annos fuisset intimè familiaris, quem & Patavii dum essem quotidie non invisere, & absens non per literas ferme quotidianas salutare, nefas haberem. Constituerat ipse (ut ex ejus perantiquo familiari audivi) etiam apud posteros mutuam benevolentiam nostram, insigni aliquo edito amoris monumento contestari, quod ut averterit mors, non ideo minus debere me illi sentio, felicitatis & existimationis meæ (si quid mihi earum contigerit) parenti, & auctori. *Pinello* enim & *Aicardo* adhortantibus, à patria non procul (quod magno quis emptum velit) natus sum tutissimum asylum fortunarum mearum, domum *Marcis Cornelii* Episcopi Patavini, quem uti exemplar ævi prioris, & miratur nostra, & suspiciet posterior ætas. In suam me is familiam illectum, suavitatem morum, & animi candore, ea complectitur benevolentia, ut habere videatur justis fratris loco. Probitas nimirum, & humanitas solitaria non sunt, sed amant dare se in conspectum, contrectari, & moderato usus nescere opes suas. Et vero non alia ratione hominem homini deum fieri contingit. Horum ego mutuo-amori, quæ dixi nunc accepta feram magna ex parte, ingratus profecto sum. Quid enim optandum magis, quam mihi in patria pene dixerim conspectu, in suavissimi fratris oculis, qui me à semetipso divelli ægerimè tulisset, patronum optimum obtingere, per quem apud *Pinellum* & *Aicardum*, quos ille propter multas ingenii & humanitatis suavitates amabat, esse quotidie liceret?

Audisti quisquis hæc legis, privatas doloris mei causas, vidisti jacturam: at detrimentum, quod Italia, & universa penè dixerim Europa, in eodem passæ sunt, quo satis digno genere orationis prosequemur? Ejusmodi viros parçè profert natura, opes suas in abdito habere jamdiu docta. Methonis fortasse annus transigendus iis qui alterum *Pinellum* expectant, cujus studium humaniora studia restituat in pristinum splendorem, cujus opes in nobiles libros colligendos impendantur, cujus dignitas viris doctis patrocinio sit. Ætas sane nostra si quem feret ejusmodi, is (ita me Deus amet) non alius erit à *Nicolao Fabricio* Gallo, domo Aquis Sextiis, clarissimo adolescente, qui Romæ & Patavii vix dum plenam pubertatem egressus, eo ardore *Pinellum* & *Pinelli* studia est complexus, ut omnibus nobis, & doctis viris quotquot his capiuntur literis, miraculo sit.

Post patris obitum *Cæsar Pinellus* Patavii substitit per aliquot dies, tum ut
A a a creditores

creditores (si qui forte erant) haberent quem adirent, tum ut bibliothecam ad *Cosmum* patrualem tranſvehendam Neapolim curaret; cujus ſemiffem hæreditario ſibi jure obvenientem *Cosmo* dono dederat, cui, ut nos audivimus aliquando, mens fuit *Cæſaris* liberalitatem pari officio compenſare. At humana hæc ſtudia quam parvi Deus pendat, & ſæpe alias, & tunc in pretioſa illa bibliotheca perſpectum ſatis. Ejus nobis jacturæ hiftoriæ pertextere in animo eſt, ut nimii rei literariæ amatores, excitentur recenti exemplo ad comparanda ſibimet ipsis bona illa, quæ nec vis temporis abolere, nec injuria hominum intervertere poſſint. Et ſane ridendum neſcio an plorandum ſit, congeſtas bibliothecarum opes miſeris modis quotidie diſſipari, nec ideo minus deeſſe homines, qui ſumma cura in id incumbant, ut hæredes oneroſam ſibi ſarcinam prorsus abjiciant, vel controverſam conſiciant in domeſticas latebras, ubi cum blattis & tineis perpetuo pugnet. Patavii animam vix egerat *Pinellus*, cum neſcio quis ad Senatum Venetum detulit, è republica non eſſe, aſportari Neapolim, cum *Joh. Vincentii* libris, intima quæque Venetorum conſilia. Collegiſſe illum per XL. annos, quicquid legatis Venetis legatione perfunctis adnotare, & in Senatu exponere moris eſt: opibus & gratiæ illius patuiſſe tabularia Senatus, rei videlicet Venetæ amatori: at deſuncto ipſo minime ſerendum, ut arcana imperii evulgarentur, & in hoſtium fortaſſe manus inciderent. Probavit Senatus quæ dicebantur, imperavitque Patavii Prætori, ut caſſas librorum centenæ & amplius liſteret, obſignaretque. Ex his in XIV. conjeceramus libros manu ſcriptos, quarum binæ nihil aliud continebant, quam commentarios & acta rerum Italicarum, exterarumque. Has oportuit ex compaſto deferri in domum Prætoriam, ubi delectus habitus eſt. ejuſmodi commentariorum, qui ſtatim Venetias amandati. At nos, qui videramus Prætorum Senatus imperio abuſum, ſuſpicionibus æquo plus indulgiſſe, Venetias perreximus, jacturam nimis gravem nobiliſſimæ bibliothecæ deprecaturi. Et cecidit ad votum res. Delegavit Senatus nobis nonnullos eorum civium quos à Secretis habet, mandavitque ut reſenſionem Prætoris inſpicerent, dimitterentque nobis omnia, quæ res Venetas minimè attingerent. Ita factum ut ducentæ ſolummodo conſcriptiones nobis perierint, quæ in arcium Tabularium conditæ ſunt, oppoſita ibi ſcheda, in qua notatum, decerp- ta hæc imperio Senatus è *Pinelliana* bibliotheca. Præceſſerat hæc turbæ familiaris cujuſdam furtum, qui per ſummum ſcelus quaſtum è domini morbo captans, pleraque ejus generis, non animadvertenti ſubtraxit, diſtraxitque. At detrimenta hæc omnia vili æſtimanda, præ hoc ipſo quod mox enarrabimus. Bibliothecam Venetias devehendam curaveramus, ut inde mari Neapolim impendio minori appelleret; at ne qua vis major, ut in navigatione ſolet, peſfundaret univerſam, placuit in tria navigia caſſas conſici, quæ recta Fortori portum in Apulia peterent, excipiendæ à cive meo Hieronymo Velo Epifcopo Larinate, quem *Pinellus* dilexerat, *Urbano* etiam VII. Pont. Max. charum, & ad ſumma quæque deſtinatum, ni mors optimi Pontificis conatibus obviam iviſſet. Navium harum altera cum trium & triginta caſſarum ſarcina in piratas Turcas incidit, qui prædæ opulentæ inhiantes, cum chartas & libros inven- niſſent, gaudio in iracundiam verſo, inutiles ſibi merces abjicere ceperunt in mare, quoſque captivi navarchi monitu deſiniti, & tot exhauriendarum chartarum

chartarum tædio fatigati, ab impotenti cæpto destiterunt. Ita navigium exarmatum, nautæ in vincula coniecti, mercēs reliquæ in triremem comportatæ, & libri (utile monuerat) relictî beneficio alicujus, qui cum navigio in litus ejectos colligeret, asportaretque. Ita plane factum: cum enim fluctus maris navim destitutam eiecisset in litus, è regione Firmanæ coloniz, convolarunt ad expositam prædam piscatores, aliique, quorum nonnulli libros domum asportare, quidam papyros in frustra dissectas ad rimas navigiorum cum glutino adhibere, non pauci, specularium vice, tuguriorum fenestris aptare, & profecto memini audire me à quopiam, per tractum sane quam patentem litoris illius, aliud tum omnino haud comparuisse, quam laceras schedas, quæ projectas in litus, quæ in salo fluctuantes. I nunc qui sine modo hæc amas: Reges magnos æmulare, hæredum improbitas, latronum injuria, domesticorum fraus, elementa adeo ipsa perdent delicias tuas. Audi, audi, quisquis incubas librariis illis thesauris; I consultum publicæ utilitati, evulga ingenia magna, lucubrationes non tuas publici juris fac, permitte ut alii proficiant nullo tuo detrimento, non minima tua cum laude: Quæ tu sponte rei literariæ perennitati commodaveris, ea universa effugient Adrastræ manus. At Firmanus præses ut primum hæc percepit, edixit deferri ad se quicquid ibi chartarum librorumve ejectum fuerat, collectumque; ea mente ut domino restitueretur, si quem dies obtulisset. Me tunc Venetiis commorantem male perculit hic rumor; ingemuique fatum nobilis bibliothecæ, cujus genius cum *Joh. Vincentio* periisse mihi semper non dubiis argumentis visus. *Casar* Neapolim versus proficiscebatur, nec mihi certum, ubi literis assequeretur abeuntem, consultius ergo visum *Cosmum* de tota re facere certiore, atque interim curare, ut *Marcus* Episcopus Pat. *Octavium Cardinalem Bandinum*, qui tum Anconitanæ Marchæ legatus præerat, oraret ut naufragam bibliothecam conqueri, & asservari imperaret. Hac de re tum ego literas etiam dedi ad *Horatium Martiarium* Vicetinum, primum Episcopum civitatis sancti Severini, excitatæ annis ab hinc circiter MLIII. in vetustissimæ Septempedanæ coloniz ruinis. Dux, perlectis literis meis, non segniter agendum ratus, certos homines in Picenum allegavit, qui Cardinalis legati opera, præmiis pœnisque propositis, è tribus & triginta capsis, duas & viginti coegerunt. Ita compertum periisse XI, librorum octo, iconicarum imaginum duas, mathematicorum organorum unam: librorum jactura quam gravis, incertum adhuc nobis, ea de causa quam afferemus infra. At sive impressos sive manuscriptos attigerit, in utramvis partem deploranda. Et ne ulla bibliothecæ pars à turbis vacaret, libri illi quos à *Joh. Vincentio* diximus Romani missos, ut affinis spes faceret profecturum se illò quandoque, diem functo Abbate Ravascherio, cujus illos fidei commiserat, ab Apostolica quam vocant Camera, cum reliqua Abbatis domestica suppellectile obsignati, & penè distracti sunt. Inhibuit tamen *Card. Pinellus*, profuitque *Joh. Vincentio* *Clementi* Pont. probe cognitum fuisse. Quare libri redditi, & Neapolim amandati. Patavii non nemo studiosus doluit, sublatum ex ea civitate tantum thesaurum, quem homo talium rerum sciens, exquisita opera, per tot annos, è manubiis selectarum ejus regionis bibliothecarum concessisset. Et profecto si quis hæc bonarum literarum subsidia iterum Patavii videre se non desperet, desipiat necesse

se est. At quamvis suspiciones, furta, pirata, præstantissimam uti narravimus bibliothecam afflixissent, recreabat nos tamen ea cogitatio, quod in Ducis manus pervenisset quicquid reliquum erat. Huic enim communia cum patruo studia, doctos amare, libros in deliciis habere, bibliothecam inter Europæas non exigui nominis brevi concinnare. Destinarat huic suburbanum amænissimum Julianum nomine, ubi opes in hoc genere suas exponeret asservaretque, futuras perpetuo, ut cauturum se distabat, patruī & gentilitii nominis ornamento. Præfectum huic destinarat *Thomam Segetum* domo Scotum, è patruī ut diximus contubernio eruditum adolescentem. Quæ meditantem distraxit profectio Genuensis. Uxor à patria jam diu absens, flagrabat desiderio revisendi affectus suos, quos puella vix nubilus Genuæ reliquerat. Annuit indulgens maritus, filiosque secum deducit, marem alterum *Galeatium* nomine, foeminam alteram nomine *Liviam*, impuberes ambos. Excepere Genuæ cognati & affines magno apparatu, & ut civem decebat, in comitia sua peramanter invitarunt. Ibi cum per aliquot menses moram traxissent, *Cosmo* Genua discedere meditati, Mediolano Venetias pergere placuit, tum in gratiam uxoris, quæ Italiæ miraculum perlustrare avebat, tum ut patruo (ut ille non semel ad me scripserat) monumentum Patavii in D. Antonii excitaret, pro gentis splendore, constitueretque annuam pecuniæ vim, erogandam in sacra quotidiana pro ejusdem anima noxis expianda. Et quia non ignorabat *Cosmus* quantopere *Aicardum* cum viveret charum habuisset *Pinellus*, ratus est sui officii esse, ut quorum animos amor mutuus conjunxerat, eorundem cineres idem tumulus asservaret, Scipionis gloriam pari exemplo æmulatus, qui præconem laudum suarum poetam Ennium, condi secum in eodem monumento præcepit. Quare *Cosmus* Patavii apud Galileium, in Academia res Mathematicas magna cum laude profitentem, hospitio peramanter exceptus, nihil antiquius habuit, quam locum in eo quod diximus templo maxime conspicuum seligere, intimum videlicet parietem ostii majoris, quem ipse pro dignitate marmoribus, signis æneis, parergis elegantissimis exornasset. Qui tamen haud impetratus, fastidio quorundam, qui (alia permessa intra templum statione) nobilissimæ ædis structuram deformari jactabant novitiis ornamentis. Patavii ille anxie scrutatus est, an patruus quippiam deberet cuiquam, an è domesticorum numero alicui non abunde factum esset satis. Et quamvis obtulisset se nemo, deposuit nihilominus apud me non exiguum auri summam, dividendam arbitrato meo in pauperes quosdam, quibus *Pinellum* patruum, si testari contigisset, legaturum aliquid conjectabat. Patavio Venetias se contulit me comitante, gnaro videlicet civitatis, & rerum earum perito quas peregrinis spectare operæ precium foret. Cessit ad votum res, privataque & publica omnia, quæ visu digna, nobis patuerunt. In navali etiam (quod non nisi principibus viris & non passim deferri solet) lautissimo convivio excepti fuimus, commonstratæque omnes quotquot adsunt bellicæ rei instructissimæ officinæ. Quæ omnia *Cosmo* Venetiis hilarè comiterque exhibita, tum in patruī memoriam, quem suspexerant viventem Senatorum & Patriciorum plerique, tum in gratiam ipsius, qui modelis animique magnitudine sibi omnes vixdum in primo congressu demereret, Uxor adhuc ornatissima foemina, omnibus de rebus quæ matronam decerent

ornate

ornate & copiose differere solita, viris gravissimis miraculo fuit. De literis illi, de re Poetica, nautica, bellica, de gemmis, tabulis, signis, sermo multiplex, qui varium ingenium proderet, supra sexum ætatemque. Scripsit illa Venetiis Genuam ad Liviam matrem, quem fuisset lautè regieque ad gentis morem excepta, sibi que tum demum contigisse, quod existimasset nunquam, ut scilicet longe majores apud externos sibi honores, quam in patria in affinium sinu deferrentur. Profecturis instructa triremis S. Cio. decreta est, quæ Lauretum usque vectaret, cum amplissimis mandatis, ut una & altera triremis quatenus opus foret exhiberentur, sarcinis & comitatu comportando; Lautia insuper decreta, & cibaria publico ære. At rerum humanarum quæ vicissitudo est. Vix Venetiis egressos, & adhuc in conspectu littoris positos, turbavit primum improvisus & subito irruens Ducis morbus, tum venti vis subadversa, quæ comites impulere, ut relegerent iter, & Venetiis commorarentur quousque convalesceret *Cosmus*. At morbo quotidie invalescente, Patavium Dux devehi se imperavit, medicorum operæ, quos ea urbs celeberrimos habet, plurimum fidens. Eo advectus, me curante divertit in domum *Benedicti Georgii* Patr. Veneti clarissimi viri, qui ad *Joh. Vincentii* exemplar factus, Venetiis æquè suspiciebatur, ac Patavii ille. Eadem studia, iidem mores, mutuis semper exultant officiis amicitiam pepererant. Huic ego dum viveret supra votum charus, cujus memoriam non sine lacrymis valeam commemorare, erepti videlicet ab immatura morte tum primum, cum laudatissimi patris honoribus omnibus in patria perfuncti, vestigiis insistens, ad gloriæ metam æquis passibus properaret. Patavii *Cosmo* medici præstantissimi *Hieronymus Fabricius*, *Hercules Saxonia*, & *Emilius Campolongus* frustra manus adinoverunt. Morbi enim vi grassante latius, quam ope medica coerceri posset, post XV. dies acerrimis doloribus capitis, & corporis universi cruciatu febrique confectus, & vehementissimo delirio exagitatus, decessit. Adsuimus religiosissimè morienti *Laurentius Pignorus* & ego, qui vix dum elapso anno suprenum hoc officium patruo præstiteram. Obiit *Cosmus* anno MDCII. prid. Kal. Novemb, annos natus III. & XXX. de quo Virgilianum illud legitime pronunciaffes.

*Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sment.*

Æneid. lib. 6.

Vitæ siquidem innocentia, morum candore, paucos invenisses pares. Avitæ religionis prima illi cura, inter delicias qua urbanas qua domesticas, semper fuit. Quotidie sacro interesse, in hebdomada saltem semel refici pane cœlesti consueverat. In societatem sodalium D. Francisci, quos Capucinos vocamus, ex privilegio cooptatus, de illis mereri optime nunquam destitit: Cœnobium iisdem & Ecclesiam in sua ditione excitaverat, magna in eos sustentandos erogata quotannis pecuniæ vi. Ex eorundem numero impetraverat sibi apud quos animi noxas confessione expiaret, seque sacrosanctæ Eucharistiæ sumptione intimè recrearet. In pauperes annuatim dividebat duodena & amplius aureorum millia, nobiles puellas honeste collocando, sublevando eos qui non suo vitio ad inopiam redacti essent, senio confectis, debilibus, languentibus, opibus suis eximiè consultum volens.

Neapoli:

Neapoli ante aliquot annos firmus & valens testatus erat, præterieratque bibliothecam, & *Joh. Vincentii* monumentum, patruo adhuc superstite, quorum recordatus fortasse cum ægrotaret, petierat ab *Alphonso Soto*, quo Patavii confessario usus est, ut morbo non remittente admoneret Codicilli, quem decreverat testamento adjicere. Et sanè bibliothecæ statum, & amplificationem, patruique memoriam animo complexum vidimus, quotquot cum illo Patavii familiaris versati sumus. At præclaris cogitationibus invidit improvissum delirium, quod optimum juvenem de statu mentis dejecit miserandum in modum. Maritum optimum, & indulgentissimum, (& has funeris appendices liceat mihi persequi, amoris & benevolentia ergo) uxor infelicissima luctu perpetuo prosecuta est, ereptum sibi à patria & affnibus procul, iniquissimis temporibus, eum virum dolens, cum quo vixerat sine querela, quo sospite vix ullam sibi matronarum Neapoli præferri optime norat: relictos sibi parvulos filios, non qui mærorem levarent, sed quorum conspectus luctum augeret, quorum orbitas matrem cruciaret. Neapoli in more positum est, ut mulieres in charissimorum sibi conjugum funere incidant capillos, cum defuncto efferendos, testes doloris, & indicio futuros interceptum sibi morte viri capitis si quod erat ornamentum. Consuetudinis memori, huic nostræ forcipes diu pernegatæ à familiaribus, & subtracta ferramenta omnia, quibus propositum exequi posset, donec filiulus matrem angi diutius non ferens, auratam forcipem è loculis puerilibus promens, matri obtulit, admonens capillos recideret sibi, & memoriam patris suprema illa contestatione recoleret. Laudavit illa filii pietatem, & sibi dicto citius obsecuta, spissam & flaventem comam in feretrum conjecit, operuitque caput nigra palla, qua circumfluente contecta, humi cubans in abdito sepositæ cellæ angulo, dolori habenas laxavit. Audivimus nos ibi tum eam conquerentem, sermonisque nitorem admirati sumus, & ingenii alacritatem. Quo factum, ut tragicos poetas minus improbaremus, quos frequenter animadvertas inducere in scenam dolore & mærore confectas, *Electram* *Hecubamve*, ornatè tamen & copiosè differentes. Grave vulnus inflixit domesticæ rei præmatura mors Ducis adolescentis. Honos enim summi Cancellarii, in quem uti diximus impenderat ipse LXX. M. aureorum, è familia exivit, neque translatus in filium est, uti pater præfagio fortasse quodam mortis adventantis admonitus, tunc temporis maximopere nitebatur. Venetiis quidem puero factum nobile omen, quod nemo tum animadvertit, brevi obventuram illi Ducis appellationem, quam à morte patris nactus est. Ostentabatur ipsis in ea civitate locus in æde Marciana, ubi copia gemmarum & unionum ad miraculum usque, cumque ad mitram ventum esset, quæ ibi auro, gemmisque distincta asservatur, in usum Ducis inaugurandi, puero spectanti oborta est de repente cupiditas mitræ gestandæ, quod ubi intellexit Præfectus Senator, qui tum aderat, mandavit ministris uti obsequerentur puero, cui ad eum honorem jam tum præsternebat mærore oblitam viam, importunum patris optimi fatum. Ducissa erepto sibi ut narravimus viro, nihil antiquius habuit, quam cadaver Neapolim præmittere, & Patavio discedere domum versus, tum quod eum terrarum tractum odisset, in quo naufragium fecerat delictiarum suarum, tum quod hiems, cuius ibi magna vis, quotidie appropinquaret. Comites habebat reditus, quos

& adventus; *Cesarem Pinellum*, & *Julium Sangrium*; ex primaria Neapoli nobilitate elegantissimum virum, quibus me adungere tum precibus tum obtestationibus ita enixa est, ut alieno maxime anni in hyemem vergentis tempore, non optime valentem, pertraxerit in sententiam tuam, ejus misertum, quæ cum lacrymis dictitaret, neminem præter me tum adesse, quicum causas ludus sui conferre posset, à quo mœrorem sibi levare posse confideret. Romæ illam Neapolitanæ aliquot matronæ exceperunt, ubi me dimisit perinvita. Mihi vero, iter protinus remetiri constitutum erat, quod haud passus vir illustrissimus *Octavius Card. Paravicinus Sacri Rom. Imperii Protector*, cui propriæ dotes, probitas, humanitas, solertia, splendoris non minus, quam adventitii amplissima dignitatis, & avitæ gloriæ tituli contulerunt. Hic me multos jam annos addictum sibi (absit verbo invidia) unice fovet, exiguum plane conscium meritorum, nec videntem quid ad amandum me ingenium acerrimum allicere possit, nisi perenne studium bene de unoquoque merendi, & ingenua mea apud omnes ejus gratiæ contestatio, quam me præclarissimi viri humanitati debere sentio. Hinc ego hyemem Romæ exegi totam, ubi me cum *Joh. Vincentii* interitum literati omnes & singuli doluerunt. Nec defuerunt qui perquirerent an bibliotheca ejusdem esset venalis, clabi sibi quod nollent è manibus tantum thesaurum. Principem inter hos locum obtinuit *Fridericus Borromæus Card. Archiepiscopus Mediol.* qui pietatem Christianam ita cum studio literarum conjunxit, ut præter absolutum *Caroli* patruelis sanctissimi viri exemplar, quod refert ad amissim, habeat Italia in hoc etiam genere quem exteris gentibus ostentare possit. Is Mediolani bibliothecam instruit optimorum librorum refertam, innixam adhuc firmis legibus, quæ ab omni peculatorum injuria tutam diu præstent, conquestis etiam undique eruditis viris, qui agmen ducente Gratia Maria Gratio, viro docto & spectatæ fidei, tantas opes custodiant pro dignitate: quo utinam respexisset *Pinellus* noster, cujus delitias, reliquas à piratarum injuria, heredum discordia male perdidit. *Cosmo* filius octannis heres obvenit, de cujus tutela dum inter matrem & testamentarios tutores diutius disceptatur, libri interim penè mactantes ut è mari collecti in caplas tumultuariè conjecti, nulli dubium an cum tincis pugnent; ne dicamus, quod aliqui retulerunt, asportatos plerosque, & divulsos miserandum in modum. Ineptos dicam nos an prorsus amentes, quos perennium honorum oblitos, fluxa hæc & incerta sollicitant? Hæc in causa fuerunt, ut non solum bibliotheca pessum iret, sed etiam & monumentum, quod *Joh. Vincentio* parabatur, evanescat omnino. Supremis tabulis *Cosmus* nihil addere potuit, actus in delirium ut diximus importuna morbi vi: hæredibus quid animi sit ignoramus. Ut ut se res habeat, cessantibus his, quos par erat hæc curare, *Cesar Nichefoli*, *Ptolemæus Olivetus*, & ego, cogitabamus & hoc postremo munere *Joh. Vincentii* & *Pauli Aicardi* memoriam commendare posteritati, pendentes nimirum, quam turpe sit eorum prorsus oblivisci, quibuscum suavissimè & conjunctissimè vixerimus.

Mihi verò ad scriptionis meæ calcem de proximo jam recurrenti contestari illud lubet, narrationis meæ fidem oculatam esse, haustamque ex intima viginti & amplius annorum consuetudine, quæ mihi cum *Pinello* intercessit, & præscripsisse me mihi veri rectique lineas,
ultra.

ultra quas minime transilirem. Inopiam rerum disiteri aut excusare consilium non est; cum nemini non pateat quantas immatura *Cosmi* mors offuderit scriptioni nostræ tenebras, quas ego dispellere frustra diu nixus sum. Exoptabat ille perfici propositum hac de re meum, exhibuisset adversaria, schedia, indices librorum, Epistolas ad patrum scriptas à doctissimis viris: instruxisset ille me elegantissima supellectile notarum, observationum, adversariorum; at ille dolendus descendusque nobis abiit, abstulitque secum invidia fati universos amores nostros. Mihi viam tentasse aviam plane, & difficilem satis erit, ipsamque velut digito intendisse alicui, quem juverit Bonus Eventus, ea proferendo, quibus nos destituti, exegimus tamen aliquid non sine fructu, & delectatione studiosorum, quibus hæc nostra Damus, Dicamus.

VITA

V I T A

SCÆVOLÆ SAMMARTHANI,
Gallicè Scripta Per Gabrielem Micha-
elium Rupi-malletum in Senatu Ad-
vocatum.

Latinè Reddidit JOANNES VIGILIUS
MAGIRUS.

Viro Doctissimo Integerrimoque GULLI-
ELMO BATESIO LONDINENSI
Parochiæ Sancti Dunstani ad Occidentem Rectori
dignissimo.

S. D.

JOANNES VIGILIUS MAGIRUS.

TALATITUM hoc opus, tuo jussu confectum, quidni ad te
referam, doctissime Batesi? Et quidem ita oportuit, tam
gratitudinis nomine, quod me dignum censueris cui hoc paux-
illum oneris impertires; tum necessitatis etiam, ut ferretur
B b b

mei infantiam deformitatemque tua manus emolliat, exornet, perficiat, adeoque rudibus membris animam nobiliorem infundat. Concionandi labor (in quo nemo vel cum laude vel cum fructu majore versatur) obsti- tit certe, quò minùs omnes illustrium virorum vitas (quos hoc volumine tanquam speculo literario conspiciendos exhibes) calamo tuo conscribe- res; nihil tamen vetare debet, quin horis succisivis conatus nostros levi- ter percurras, & omni scabritie exculptâ faciem atque imaginem tuam universo operi imprimas. Ista clarissimi SAMMARTHANI vi- ta, è Gallico in Latinum versa, à me fidem invenit, à te petit elegantiam. Vale. Frid. Cal. Maji, M. DC. LVIII.

V I T A

Scævola SAMMARTHANI.

Si gloriam haud mediocrem promerentur ii, qui pulcherrimas occupa- tiones suas & studia eò solùm conferunt, ut bono publico quam maxi- mè inserviant; nec minorem illi, qui rerum administratione omis- sâ, tranquilla vitæ lenociniis allecti, scripta aternitate digna in lucem edunt: quanto magis laudandi sunt, qui ingenio excellenti & facundo præditi, itâ facultates animi commiscere ac temperare norunt, ut in utramque partem facile comparentur. Eximia cæli dona, quæ mirâ felicitate in Scævola SAMMARTHANO se invicem sunt complexa! Cum enim ad laudabiles hasce & di- versas vias æque se præstiterit idoneum, in ambiguo relinquit, utrum fideli erga Reges nostros obsequio, & muneribus eorum maxi- mi momenti defungendis, an vero lucubrationibus suis pari elo- quentiâ ac scientiâ conscribendis, magis inclarnerit.

NATUS est initio mensis Februarii, Anno MDXXXVI. Julioduni; quæ urbs in finibus Andium, Turonum, Pictonumque sita, miti aeris temperie gaudet, & agrorum fertilitate (si qua alia in Galliis regio) mira- bili: Quæ quidem conditiones ad ingenia melioris notæ producenda maximè conducunt, qualia hic locus protulit innumera; nemo autem eorum (ut opi- nor) tantum patriæ suæ decus ac SAMMARTHANUS noster attu- lit. Idem annus eo illustrior extitit, quod alio non minùs fausto auspicio, Arnaldum,

Arnaldum Cardinalem Ossatum, & Achillem Harlzum, Senatus Parisiensis Principem, duo altera seculi nostri lumina, Galliæ dedit.

Profapiam è nobili familia deducit, quæ plurimos in vario professionum genere præclaros sortita est, maximè autem in cognitione literarum non vulgari; quæ quidem huic genti hæreditaria semper fuisse vila est.

E veteribus quibusdam titulis constat, Petrum *SAMMARTHANUM* honorificum in Ærario procurando munus obiisse regnante Carolo VII. Et ex historia *M.S.* temporum Caroli VIII. discimus, Nicholaum *SAMMARTHANUM*, cum in bello adversus Anglos egregium fortitudinis specimen dedisset, dum Bayona absideretur, Equitem una cum nobilibus aliis à Legato Regio exercitus Aquitanici creatum esse.

Ludovicus *SAMMARTHANUS* Armiger dominus *de Villedam* in agro Juliodunensi, regnante Ludovico XII. in Italia militavit. Sub vitæ finem in Andes recessit, & præcipuas ac gentiles familiæ ædes (à Galero dictas) propè Salmurium extruxit. Hic nostri Scævola proavus fuit. *du Chesneau*

Avusejus, Gaucherus *SAMMARTHANUS* dominus *de la Rivere*, consiliarius erat & medicus ordinarius Regis Francisci I. tantoque in honore habitus, ut Conradus Lommellus scriptor illius temporis, libro qui inscribitur *De advocati Officio*, eum appellet *unicum ex omnibus tam nostris quam peregrinis medicis Oraculum, alterumque adeò Æsculapium*. Leo etiam de Sancto Mauro ex illustri familia oriundus scribit, *ejus virtutes & doctrinam magno in pretio fuisse*. Ut concludam, historicus quidam rerum potiunte Carolo IX. editus illum *primarii Regis medici* titulo honestat. Patrimus fuit *SAMMARTHANO* nostro nepoti suo, nomenq; suum ei indidit Gaucherum; quod ipse postea ingeniosè in *SCÆVOLAM* transtulit, eodemque in scriptis suis usus est: quamvis hæc appellatio dotibus suis minùs congruere, nec nisi per antiphrasin adaptari posse videretur, cum adeò dextre se gesserit in iis quæ ad cultum & ornamentum patriæ pertinerent. Nonnulli literati suo tempori æquales hinc antiam arripuerunt varias facetias & allusiones conficendi de nomine Scævola & de manu *SAMMARTHANI*, etiam & *ambidextrum* ratione musæ Latinæ Gallicæque vocitarunt.

Decessit avus ejus honorum, amorum, & bonorum satur; maximè autem quinque filiis beatus, quos ut surculos tenellos studiosè colendos pius senex curavit, optimeque institutos ad scientiarum studia successu non poenitendo incitavit.

Ludovicus *SAMMARTHANUS* dominus *de Nueilly*, in curia Juliodunensi Procurator Regius, quinque filiorum natu maximus, totum se jurisprudentiæ addixit, nihil impensius cupiens quam Regis ministeria intra patriam suam exequi; eamque prætulit aliis omnibus locis, in quæ tamen vocatus est, & in quibus majori nominis incremento conspici potuisset, tum quod ex se rebus agendis instructissimus esset, tum quod stirpe paternâ maternaque perquam insigni niteretur. Iste & Gaucherus pater celebrati sunt a Salmonio Macrino, celeberrimo superioris seculi poetâ: nec injuriâ de suis natalibus rorjatur Juliodunum

Ludovicus tres filios reliquit: quorum Scævola primus est; Secundus patris nomen sortitus luculento fuit iagenti, & cum laude gradus omnes Pictavienſis

vienſis fori percurrit. Ubi primùm Regius Advocatus, deinde Affeffor, & tandem Prætor Juridicus evalit. Neque parùm decoris huic acceſſit, quod defunctus Præſes Segvierius, cujus ſapientia & ſacundia ſupra omne quod dici poteſt eminebant, sæpe teſtatus ſit quanti æſtimaverit nomullas ejus publicas adiones, quas audivit cùm ſupplicum Libellorum Magiſter delegatione quadam Pictavii fungeretur. Renatus *SAMMARTHANUS* filiorum tertius juvenilibus annis militiæ operam dedit; poſteà autem ſacrorum quietem amplexus, factus eſt magnus Eccleſiæ Pictavienſis Archidiaconus, cujus etiamnum ſubdecanus eſt.

Parifiis è vita exceſſit pater: in cujus memoriam inſcriptio hæc à filiis poſita ad Sancti Severini legitur;

D. O. M.

S.

LUDOVICO SAMMARTHANO J. C. viro nobili, apud Juliod. Procuratori Regio, doctrinæ, probitatis, eloquentiæ laudibus inſigni; qui dum Regis & patriæ negotia ſedulò procurat, ſui ipſius negligit, non Regi ſolùm & patriæ, ſed & ſuis & ſibi prematurè moritur. SCÆVOLA Queſtor Franciæ, LUDOVICUS apud Pictones Regius Advocatus, RENATUS ſub ſignis Principis Dumbarrum eques, parenti optimo FFF. maſſiſſimi poſuere.

Obiit Lutetiæ Kal. VII. M. D. LXVI.

de Chandolleau.

Carolus *SAMMARTHANUS* cauſarum Capitalium apud Alenſonios Præfectus, ſecundus Gaucheri medici Regii filius, inter literatos ſui temporis celebrem locum obtinuit. Gratiâ floruit exquisitiſſimæ illius Margaretæ Navarræ Reginæ Regis Franciſci I. ſororis, & Franciſcæ Alenſoniæ Vindocini Duciffæ; quæ ambæ illius operâ in rebus graviffimis uſæ ſunt, ſicut etiam Navarræ Rex Antonius. Harum egregiarum Principum funera ſingulis orationibus in publicum emiſſis, nec non carminibus Latinis Gallique, condecoravit. Paraphraſin quoque Latinam in quosdam Davidis pſalmos, cum aliis operibus, edidit. Scævola nepos eum adnumerat in aureo illo fasciculo Elogiorum doctrinâ illuſtrium Gallorum, juxtà cum fratre Jacobo *SAMMARTHANO* à Candoeſſello, ipſo quoque ſingulari eruditione prædito, & medicinæ, linguæ Græcæ, ac Matheſeos ſcientiſſimo. Cùm juvenis eſſet, amicitiam Budæi adeptus, viri clariſſimi vitam eleganti ſtylo deſcripſit; cujus Conradus Geſnerus in Bibliotheca ſua meminit. Græca etiam

etiam Oracula Zoroastri Latine reddidit, quæ patri dicavit, fuitque sicut ipse medicus Regius. Major duorum quos genuit filiorum, Ludovicus *SAMMARTHANUS*, Gallicanæ militiæ Juridicus, insigni literaturâ ornatus est; quod ille scriptis suis liquidum fecit: minor autem Franciscus *SAMMARTHANUS* officium Advocati in augustiori Regis Concilio summa cum dignitate exercet. Quod ad Renatum spectat dominum de *Castro-novo de Chasteau-neuf* in Pictonibus, & Josephum dominum *dela Gueritiere*, quartum & quintum Gaucheri filios, armorum exercitio studia quoque literarum adjunxerunt. Hi quinque fratres unicam sororem habuere, Isabellam *SAMMARTHANA* domini *de la Goberie*, viri & animo & patrimonio præstantissimi, uxorem: Barones *Crucis Blerensis* in Turonibus ex hoc conjugio prodierunt. *de la Croix de de Blere.*

Quin & ex parte materni sanguinis multum enituit Scævola. Nicolaa à *le Febure.* Fa- *de Bizay.* bro mater ejus, Ludovici *SAMMARTHANI* uxor, filia erat perillustri domini *Bizaii* in agro Juliodunensi, & neptis Francisci Fabri domini de *Bello-loco*, Regii in suprema Rationum curia Advocati. Fratrem habuit Renatum *de Beau-lieu.* Fabrum Senatûs Præsidentem in tertiâ classe inquisitionum.

Avia materna *SAMMARTHANI* (de quo sermonem instituimus) ex antiqua & prænobili familia Berthelotorum in Turonibus orta est; (unde etiam processit Ægidius Berthelotus Rationum Regiarum Præs.) Amitam habuit Janam Berthelotam, quæ nupta Joanni Briconneto Varenno, regnante Ludovico *XI.* Regiæ gazæ præfecto (dictus est tunc temporis Regii æris perceptor generalis) tres filios peperit merito & dignitate florentissimos: Gulielmum Briconnetum Senatorem Parisiensem, cujus etiamnum posterii supersunt; Gulielmum Briconnetum juniorem, Cardinalem & Archiepiscopum Narbonensem, postea Rhemensem, quem Carolus *VIII.* ita carum habuit, ut maximis Reip. negotiis eum imposuerit, & secretioris Consilii Præsidentem elegerit; Robertum deinde Briconnetum, Archiepiscopum item & Ducem Rhemensem, primum inter Pares, & Galliæ Cancellarium. Ratione hujus propinquitatis, & aliarum à gente Berthelota pendentium, *SAMMARTHANA* domus attingit etiam nobilissimas familias de Huralto chevernio, *de Galliard long-jumeau, de Beaune, de Refuge, Ruzè, Robertet, Spifame, Fumèe, Prevost S. Cire,* & alias inter potissima munera dignitatelque Ecclesiæ, Regiæ, & senatum collocatus.

Scævola *SAMMARTHANUS* exemplis hisce domesticis excitatus, quasi face quâdam prælucente, viamque monstrante virtutis & prælustrum actionum, protinus spem sui ingentem & testimonia generosæ indolis non obscura prodidit. Brevi tempore progressum fecit in literis admirabilem, maxime quidem in Universitate Parisiensi, ubi clarissimi viri, qui doctrinam & facundiam omnem Græcam & Latinam penitus hausisse videbantur, Adrianus Turnebus, M. Antonius Muretus, & Petrus Ramus, liquidos fontes eloquentiæ & Poëtices ipsi aperuerunt: adeo ut hoc novellum germen istiusmodi manibus irrigatum quotidie cresceret, unde suâ tempestate sperandi essent & suavissimi flores, & postea etiam fructus gratissimi, quos non Gallia solum, sed exteræ quoque regiones cum stupore degustarent.

Auspiciato etiam in primo literarum tyrocinio & studiorum socios & amicos habuit

habuit viros scientiæ ac meriti singularis, ad amplissima Reip. munera postea evectos; inter alios Petrum Fabrum Sanjoranum, Claudium Falconem Rezi-um, hunc Rhedonenfis, illum Tolosani senatûs primum Præsidentem; Carolum Cantoclarum & Franciscum Viettam, supplicum libellorum in Aula Regia Magistrum, Nicolaum Sudorium Inquisitionum curiæ in senatu Parisiensi Præsidentem, & Nicolaum Rapinum supremum causarum Capitalium in Regio Comitatu Præfectum. Sed Rizii benevolentiam præ aliis intimam adeptus est, sicut postea filii ejus primogeniti, Alexandri Falconis, Senatûs Neustriani Principis; quos insignis virtus & eruditio in sublimes illas justitiæ sedes evexit.

Dum Scævola in Academia Pictaviensi jurisprudentiæ incubuit, Joannes Perusius (laudatus à Ronsardo & Mureto) sub exitum Henrici II. diem obiit, Medæ tragædiam quam versu Gallico pangebatur imperfectam relinquens. Principium operis ita feliciter contexebatur, ut consummatio ejus magnopere cuperetur; cum illud scribendi genus eo tempore novum apud Gallos esset & inusitatum. *SAMMARTHANUS* primo flore juventutis rem perficere suscepit, eo quidem successu, ut maximum poemati ornamentum, nec laudem sibi minorem comparaverit: adeoque hic conatus animos ipsi dederit, ut majora aggrederetur. Itaque juvenis iste poeta tragicus & infelix, qui vitæ cursum vix dum exorsus statim finierat, forte tamen meliore hac in parte usus est quam olim Timomachus in imagine Medæ, (quam licet imperfectam tanti emerat Julius Cæsar;) mortuo enim hoc inclyto pictore, nemo alius potuit, aut saltem ausus est tabulæ excellenti, non magis quam Veneri Appelleræ, extremam manum imponere.

A Pictavio ad urbem Biturigum Scævola se transtulit, ut ibi studia inchoata persequeretur, & eloquentem Jurisconsultum Duarenum audiret; qui raras juvenilis animi dotes illico perspexit eumque amavit & in prætio habuit: prævidit etiam, Galliam olim de illius incunabulis gloriaturam; nempe cui natura ea omnia indiderat, quæ aliis ex arte & industria provenire solent. Præter jurisprudentiam, rei quoque Poeticæ delicias imbibebat, & talem ejus ideam sibi mente efformaverat (sicut quemque sua fert indoles) ut Lute-tiam reverteretur, quò hisce studiis, & aliis quibus acria assuescunt ingenia, melius vacaret; quò etiam consuetudine doctorum hominum, quibus urbs illa tunc temporis abundabat, magis magisque proficeret. Ibi primum magni illius & incomparabilis scientiarum ac linguarum Genii, Josephi Scaligeri, familiaritatem iniiit; quæ quidem illis ad annos ferme quinquaginta intercessit. Amicitia quoque complexus est Claudium Espenceum clarissimum Theologum, Joannem Auratum, Petrum Ronsardum, Joannem Antonium Baesium, Joannem Passeratium, & Remigium Bellaqueum.

Generosâ & honestâ ambitione permotus ut illustrioribus sui seculi viris innotesceret, Cancellarium Hospitalium visere statuit; qui quidem poema Latinum *De præjudicio ex venalitate Officiorum* ab ipsius manu benignissime accepit. Quamquam divinus ille antistes, Themidis oraculum, non minori doctrinâ quam gravitate Justitiæ balancem tractavit; tanti tamen fecit poeti-cen, ut inter occupationes maximè serias austeritatem negotiorum & legum rigorem hujusmodi scriptionis dulcedine lenierit: sicut alii complures gentis togatæ

togatæ principes viri nostro tempore fecerunt. Epistolæ suæ versu Latino scriptæ, eo artificio composita sunt, ut doctorem hominum iudicio cum Horatianis facillè comparari posse, etiam nescio quid suavius molliùque spirare videantur.

SCÆVOLA sibi in animum induxerat Carolum *IX.* longo illo itinere quod provinciis universi regni peragrandis suscepit, comitari, cum paulo antè à civibus Juliodunensibus ad Majestatem suam de rebus gravissimis delegatus esset. Sed parùm temporis in aula Regia moratus, consilii ratione interrupta, Burdigalas profectus est, ubi cum Lanceloto Carlesio Episcopo Reienſi, Michael Montano, Elià Vineto, aliisque Aquitanie doctis viris amicitiam contraxit. *di Riez.* Regi nihilominus in urbe Metensi postea obviam factus est, atque inde transiit usque ad fines Germaniæ.

Juliodunum reversus, uxorem ibi duxit Renatam Hayam filiam domini *de Malaguet*, & amplissimæ fortunæ unicam hæredem, cujus tamen divitias & dotem longè superabant animi ornamenta ac virtutes, inter quas flagrantissima erga pauperes charitas maximè enituit. Multos habuit liberos, postea memorandos, qui à paterna bonitate moribusque laudandis nè minimum quidem desciverunt.

Dum Parisiis hæsit, annis *M. D. LXIX. & LXX.* benevolentiam adeptus est Ponti Thiardi & Gulielmi Ruzæi, qui postea fuerunt, alter Cabillonensis Episcopus, Andegavensis alter; Germani Valentis Guesliffii Abbatis Primontii, Consilarii & postea Episcopi Aurelianensis; Christophori Thuani, qui Senatûs Parisiensis principatum dignissimè gessit; Henrici Memmii domini *de Roissy*, sanctioris Consilii assessoris & Cancellarii Navarræ, patris domini *de Roissy*, & avi Præsidis Memmii, qui cum tanta honoris & scientiæ laude in Consilii Regiis & senatu Parisiensi etiamnum versantur. Hunc affectum erga *SAMMARTHANUM* ipsi quoque haud intermissum coluerunt; sicut etiam Guido Faber Pibracius, in supremo Galliæ senatu regium patronus & postea Præses, Philippus Portæus Abbas Tyronius, Stephanus Paschasius Regius in suprema Rationum curia advocatus, Antonius Oisellius, Petrus & Franciscus Pithœi, advocati in senatu celeberrimi. Hi omnes viri illustres ejus societate magnopere oblectabantur, quam suavitate morum ita condiebat, ut singulorum animos facillè sibi conciliaret; magnatum, famæ ac virtutem splendore; æqualium, conversationis dulcedine & doctrinæ incantamentis; inferiorum denique, comitate admirabili: qui reciproco quodam studio omnia honoris & venerationis officia ipsi detulerunt, quæ viris summâ virtute præditis, & supra communem hominum sortem egressis, meritò debentur.

Nuptiæ Caroli *IX.* cum Elizabetha Austriaca, Maximiliani *II.* Imperatoris filiâ, commodam præbuere occasionem quâ se doctissimæ pennæ volatu in altum eveheret, Epithalamium Gallico versu compositum in lucem emittendo; quod Rex ab autore oblatum animo benigno accipere dignatus est. Ex eo tempore in cognitionem venit præclari illius Politici, Nicolai Novo-villani domini *de Villeroy* Regi à mandatis, apud quem ob egregia sua merita summo honore habebatur.

SCÆVOLA noster non tantum se vernaculæ Poeticæ addixerat, sed Latinam quoque adjunxit; quò ingenium utrobique felix & fecundum naturali quodam ductu eum inclinavit: Quod etiam cum paucis habuit commune, Joachimo Bellaio, Joanne Passeratio, & Nicolao Rapino. Itaque Gallicè transtulit, vel potius imitatus est opus quamplurimis pulchris & salutaribus documentis refertum, quod *HUMANÆ VITÆ ZODIACUS* inscribitur, ab insigni poeta morali nationis Italicæ, Marcello Palingenio, carmine Latino conditum. Quæ traductio adeo genuina est (sicut omnes aliæ quas postea feliciter elucubravit) ut Remigius Bellaquæus animadvertat, auctorem hunc extraneum *Palingenii* nomen quasi divinitus accepisse, quod bis natus sit; semel suo poemate; & rursus eruditi *SCÆVOLÆ* versione.

Aliquot annis post initum conjugium maxima ex parte Pictavii commoratus est, ubi potissimo Quæsturæ munere in illa Jurisdictioneungebatur. Hæc sedes eo ipsi jucundior visa est, quò duo ejus fratres ibidem quoque degebant; tum quò eo tempore & Academia fatis florebat, urbs & ipsa viris Juris prudentiæ, Medicinæ, ac literarum amæniorum scientissimis abundabat. Adde quò etiam magnus ille Scaliger tunc in Pictonibus agebat apud dominum Abanii & Rupiposæi, Romæ legatum, & Præfectum Marchiæ, qui ad illustrem familiæ nobilitatem, scientiæ & belli gloriam adjecerat. Unde *SAMMARTHANUS* amplissimum campum nactus est illius fidem, & affectum in Regum ministeriis flagrantissimum, sicut etiam filiorum virtutem ac generosam indolem, celebrandi. Epigramma quod Scaliger misit ad Baronem Chrysæum Pictavii agentem, ac *SAMMARTHANI* & celebrium doctorumque dominarum de Rupibus frequenti consortio ibi fruentem, hic omitti non debet, cum ad laudem illius de quo verba facimus haud parum faciat.

de Grosse.

SCÆVOLA si cultis mulcet tibi versibus aures,
Dum tua mens docti pendet ab ore viri;
Si lepida blandis inhiant tibi mille puella
Eloquiis, animo qua sitiente bibis:
Cur felix mecum esse cupis, Chrysæ? quid ultra,
Quò calitangas sidera summa, petis?
Ille tenet celum, cui præstant mille puella
Mille Deas, unus *SCÆVOLA* mille Deos.

Ex imitationibus Palingenii, & aliis ejus operibus, præcepta bene vivendi & virtutum incitamenta profluxerant; sicut etiam aculeos ad pietatem dederant perquam multa illius carmina sacra inter quæ præcipuum locum obtinet docta Paraphrasis Latina Canticorum Biblii, aliique versus quibus impietatem prosternt & Atheismum jugulat. Interea casus quidam occurrebat, quo facile persuasus est aliam pulchram quidem sed inusitatam scribendi materiam amplecti. Cum enim unus ex infantulis ejus gravibus morbis laboraret, sicut bonus erat paterfamilias, nulli medicorum etiam optimorum aut experientiæ aut industriæ pepercit; quin etiam ipse operam dedit ut infantum naturam &

teneras

teneras latentium habitudines curiosè exquireret : cumque permultas singularis momenti observationes fecisset, adeoque in abditos Naturæ recessus atque intima Philosophiæ adita penetrasset, poema Latinum *Pædotrophie* dictum aggressus est, sive de modo infantes ex ubere nutriendi, & tenellas ejusmodi plantas conservandi adversus infinitas tempestatum minas, quæ sæpenumero in ipso nascendi exordio eos enecant; sicut author ipse alicubi in scriptis suis opportunè satis exposuit. Et quamvis hæc scribendi ratio primo quidem aspectu humilis & vulgaris esse videatur, siquīs tamen animo perpenderit, hominem ad imaginem Dei efformatum, nobilissimam & principem in universa rerum natura speculationem esse, haud facilè negabit, tale opus adeo divine contextum, adeo ad incolumitatem humani generis accommodatum, ejusdem pariter dignitatis aliquo modo particeps esse debere : Unde etiam jure inferri potest, hoc quidem nomine magis laudandum esse quàm Georgica Virgilii, cujus Majestatem hoc opere prope affectus est.

Ante *SCÆVO LÆA* nemo Gallorum ausus erat Epicum poema Latinum longioris contextus suscipere, saltem lectione dignum, aut quale istud, in quo omnes numeri artis Poeticæ, omnes gratiæ elegantiarum, omnes doctæ antiquitatis regulæ conspiciuntur : unde acceptissimum evasit apud omnes cultioris ingenii viros, & præ aliis apud Italos. Quod ad nostrates attinet, cum Baïsius ad magnum Ronfardum mitteret, suâ responsione Gallicâ, quæ postea in Latinum versa est, non simplici operis laudatione contentus, ejus pulchritudinem, dispositionem, ac varietatem admiratur. *Dii boni!* (inquit) 'quem mihi librum misisti à nostro *SAMMARTHANO* conscriptum? non liber est, sed ipsæ musæ; totum nostrum Heliconæ testem appello. Quin & si de eo judicium mihi concessum sit, velim equidem illum omnibus hujus seculi poetis antepone; vel si Bembus, Naugerius, divinusque Fracastorius ægrè laturi sint. Dum enim perpendo quàm apte suavitatem carminis puræ tersæque dictioni, fabulam historiæ, Philosophiam arti medicæ conjunxerit, libet exclamare;

— *Deus, deus ille, Menalca* —

'Seculumque istud felix dicere, quod nobis talem tantumque virum protulerit.

Judicium item Scaligeri admodum illustre est; quod è pluribus ejus literis ad authorem missis colligitur, quarum unâ Lugduno Bat. scripta mense Feb. *M. D. XCVIII* dicit; 'Nihil in carminibus tuis, video, quod omnem nostri temporis Poeticen non longè exsuperet: Etiam Pindarica planè divina sunt. *Pædotrophia* tua nobilioris quidem telæ quàm Venatio Bargei est, quamvis & ille poeta sit non inconcinnus: sed dulcedo illa quam tantoperè prosequitur, masculo versuum tuorum robore destituta est. Victuri procul dubio sunt, & ego quoque vitam ab illis hauriam. De meis operibus unum ad te mitto, De emendatione temporum; *χάληρα χρυσέον*: verum amicitia nostra faciet, nè tibi sit ingratum. Boni quæso accipias, & memineris (si placet) amici fidelis experientiâ annorum quadraginta, aut certè parum abest. In alia Epistola ita scribit; sua poemata omnibus nostri seculi palmam præripuisse. Sed religio esset hoc in loco tacere dignum elogium alterius illius bonarum literarum luminis, Justi Lipsii. Sub finem seculi

postremò elapsi ad Dominicum Baudium scribens, his verbis utitur, brevibus quidem pro more suo, sed magni ponderis; *SAMMARTHANI* poemata & Elogia vidi; illa doctè, hæc & prudenter scripta. Felicem etiam filiis patrem! gaudeat, & fruatur.

Pædotrophix liber Henrico III. nuncupatus, ab omnibus doctis, & præcipuè à peritissimis medicorum eo in pretio habitus est, eo desiderio quæsitus, ut impressionem ejus tam in Gallia quàm aliàs decies iteratum viderit *SAMMARTHANUS*: Etiam eo vivente usitatus est & pueris expositus in quibusdam Collegiis & Scholis celebrioribus, eo planè ritu quo præci authorores prælegi solent. Sed quò Gallia penitiùs propiusque doctissimum utilissimumque hoc opus intelligeret, Gallico versu feliciter reddidere Petrus Lætus Medicus Regius, Carolus Rogerius assessor in Jurisdictione Juliodunensi, & alii scriptores optimi: Quin & author ipse versionem ejus inchoavit, quam in publicum emisit,

Quamvis autem studio Latinæ Poeseos, quàm Gallicæ, magis incubuerit, cum tamen in utraque pari successu versatus sit (ut suprà notavimus;) ideo selectum Gallicorum carminum fasciculum, quæ antea Latinis immiscuerat, seorsim luci dare voluit: Quo in opere alterius etiam pulcherrimi incæpti particulam inseruit, quam *Metamorphoses Christianas*, postea autem *Sacras* appellavit; in octo libros dividendas, si ad finem perduxisset. Ad hoc opus efformandum, diligenter è Bibliis omnia loca collegerat, quo de mutatione sive transformatione rerum multarum ab ipso mundi exordio ad usque Salvatoris nostri adventum passim loquuntur. Conatus quidem poetâ Christiano verè dignus, & tanto magis laudandus quàm lusus illi in simili materia vel Ovidii Latini vel Theodori Græci, quanto veritas mendacio præstat, & Historia Fabulæ. Cum principia tantum divini hujus poematis prælibasset, tum bella civilia subindè erumpentia, quæ Galliam universam & maximè Pictonum provinciam infestarunt, tum rei familiaris cura quæ *SAMMARTHANUM* sollicitum habuit, tum etiam ministeria Regis quibus sæpenumerò distinebatur, conspiratione quædam obstant quò minùs huic consilio non minus pio quàm generoso ultimam manum imponeret. Cujus generis & illud erat, quod publici quoque juris facere decreverat, nimirum Historia sanctorum bellorum in regionibus transmarinis à Gallis gestorum. Nam vir iste, cum nihil humile aut plebeium spiraret, pulchriora & aliis intentata argumenta semper elegit, ut scriptor quidam illius temporis animadvertit; quod à magno solidoque ipsius judicio provenisse minime dubitandum est.

Anno *M.D. LXXIX.* quo Gallica Opuscula edidit, Prætor urbicus & Capitaneus Pictavii summo omnium bonorum consensu & suffragio publico electus est. Munus illud (si alias non esset, ut erat certè & natalium splendore nobilis, & virtute propriâ nobilissimus) titulum gradumque nobilitatis ipsi conciliaffet, quam Rex Carolus V. Prætori & reliquis Consularis ordinis Magistratibus Pictavii concessit, postquam urbs illa jugum Anglorum fortiter excusserat. More eorum qui ad illam Præfecturam perveniunt, pro symbolo accepit, *Patriæ non satis una manus*; quo innuere voluit, id quod in scriptis ejus non semel occurrit, boni civis esse Regi & Reip. pace ac bello inservire, & Roma-

& Romanorum exemplo manum industriamque suam dedicare, sive ad scribendum pro publica utilitate & honore patriæ, sive ad defendendum, & cum opus esset ad ferendum suppetias.

Provincia Pictonum, & reliquæ in eo tractu sitæ, crebris motibus tunc temporis agitabantur ab hominibus Religionem professis quam Reformatam appellabant, qui urbes etiam aliquas indies dolo aut subitâ vi interciperiebant; maximè autem Pictavium ipsum lividis oculis intuebantur, Id quod *SAMMARTHANO* animos addidit, effecitque ut inmodicis laboribus ac vigiliis potissimum illud regionis caput in tranquillitate & Regis obedientiâ continere studeret.

Dum Præturam urbis administraret. Conventus Juridici senatus Parisiensis ibi habebantur, quibus præfuit Harlæus ille qui postea cum tanto famæ & probitatis decore in illa suprema Regni curia principem locum obtinuit. Hunc sui seculi alterum Catonem quotidiana familiaritate colebat *SAMMARTHANUS*; sicut etiam doctissimum Brissonium primò advocatum Regium, postea ejusdem senatus Præsidentem: hunc quoque Pictaviensis ager è suo sinu prodiisse gloriatur.

Ut primùm hoc Magistratu exierat, primo quoungebatur Quæsturæ munere deposito, Rex alterum illi contulit quo totius Pictonum Jurisdictionis ærarium publicum procuraret; cui postea quoque Præsidis in eadem Jurisdictione dignitatem adjecit. Quæ omnia officia per quadraginta quinque annos illibatâ quidem integritate gessit, regnantibus quatuor deinceps regibus, quibus summâ fide inserviit. Neque dicere erubescimus, istos honores gloriam & ornamentum, quæ cuilibet alteri dare potuissent, ab ipso cumulatus accepisse; quem etiam amplissimis Regni muneribus parem ac dignum præstantissimus quidam illius ævi scriptor judicavit.

Paucis post annis insignis occasio nata est, quâ universo quæstorum Galliæ Collegio (cujus ille locius erat) rem gratissimam faceret, & novum gloriæ augmentum sibi acquireret. Cùm enim Henricus III. maximam partem id genus Officiorum aboleret, qui exuti erant querelis & rationibus agere decreverant ut iterùm restituerentur. Idcirco cùm ex omnibus Regni provinciis magnus eorum numerus Parisios confluxisset, *SAMMARTHANUM* obsecrarunt ut unus omnium nomine verba faceret, quippe qui & excellenti judicio, & eloquentiâ consummatâ, & aliis conditionibus ad perorandum in publico necessariis abunde præditus esset. Cujus opinionis testimonium luculentissimum dedit, cùm sermonem politum quidem & sublimem coram illo Monarcha singulari gratiâ pronuntiavit, & tot argumenta solida exposuit, ut Rex, qui talis ingenii viros magni faciebat, & ipse quoque facundissimus erat, maximâ voluptate eum audiret; quod ille statim confessus est, & Quæstores paulò post senserunt, cùm fructum quem sperabant Officiorum redintegratione perciperent. Hæc actio, in qua solertiæ & acuminis vim demonstravit, gratiæ, quam postea apud Regem adeptus est, aditum fecit; qui eum tanto honore dignatus est, ut benigno oculo aspiceret, donis liberaliter cumulari, & negotiis delegationibusque ad bonum publicum maximè spectantibus eum præficeret: quibus semper eâ dignitate perfunctus est, ut sæpenumerò tam publicè quàm privatim laudes quas optimè meruit uberrimè reportaret.

de Police:

quippe qui scientiam comparaverat exquisitam & Reipublicæ, & Fiscæ, & particularis civitatum administrationis, cum intelligentia universæ Historiæ, præsertim Galliæ, cujus aliquos etiam Commentarios delineavit.

de Beaune.
du Vair.

Cum interim diuturniorem quàm speraverat moram Parisiis fecisset, idoneam nactus est opportunitatem & veteres amicitias cum multis illustribus viris reparandi, & novas adjiciendi; quales fuere, Chevernii Galliæ Cancellarii, Belmii Archiepiscopi Bituricensis (quos etiam cognatione attingebat) Varii, qui postea Senatûs Aquisgranensis Præses primarius, & tandem Episcopus Lexoviensis ac Galliæ Sigillorum Custos evasit; Perronii & Bertaldi, quos insignia sua merita ad eminentissimas Ecclesiæ & Reip. dignitates evexerunt. His annumerandi sunt Jacobus Faius Spessæus, primùm patronus Regius in Senatu Parisiensi, & deinde Præses ibidem dignissimus; Claudius Puteanus, & Jacobus Gillotius, Consilarii; Claudius Mangotius, (Julioduni pariter oriundus) celebris in Senatu patronus, cum duobus filiis suis, quorum alter erat Regius in eadem curia advocatus, (quem mors immatura huic Regno abripuit,) alter item Galliæ Sigillorum Custos. Qui omnes incredibili eum affectu complexi sunt, tum ob propinquitatem generis quâ illis accessit, tum ob incomparabilem scientiam quâ omnibus præstitit.

Sed propiori necessitudinis vinculo conjunctus est cum ingenti illo & Galliæ & bonarum literarum ornamento, Jacobo Augusto Thuano, tunc temporis supplicum libellorum apud Regem Magistro, & postea Præsede Senatûs Parisiensis. Hic vir illustris cum præclarum poema Latinum, in quo de Aucupio agit (exercitio Principibus & nobilibus usitatissimo) publicæ voluptati consecraret, his versibus qui in primordio libri conspiciuntur, SAMMARTHANUM honorificè alloquitur;

*SAMMARTHANE, duplex cui cingit laurea frontem,
Gallica sive placet, sive Latina chelys;
Ista tuis patere auspiciis exire sub auras,
Carmina vix pennis sat benè fulta suis.
Nam quid ego precibus Phæbum, votisque fatigem
Non audituras vota precesque Deas?
Tu modò concilia musas; tu Sævola Phæbum,
Cui facilisque deus, cui facilesque Deæ.
Sic semper faciles tibi sint in carmina musæ,
Sic mihi difficilis non sit, ut antè, Deus.*

Neque illud alterum minoris gloriæ loco ducendum est, quòd idem Thuanus cum à stricta oratione ad solutam se contulisset, ut Historiam sui temporis conscriberet, suum ea de re consilium ipsi communicavit, & tres priores libros, ut ex illius arbitrio vel persequeretur opus, vel omnino missum faceret; sicut ferunt literæ quas ea de causa scripsit. Adeoque sententiam sortitus est quam tanti incæpti utilitas & præstantia meritò postulabat, & quam ille quodque alias in scriptis suis sæpissimè celebravit. Firmissima quæ illis mutuo intercessit

tercessit amicitia studiose utrinque culta est ; cujus rei veritas in doctis utriusque lucubrationibus abundè constat.

SAMMARTHANUS etiam Ronfardo familiariter usus est , & cum dolore vidit hunc poetarum solem caligine obduci. Quanti autem ille (sicut alii complures) *SAMMARTHANUM* fecerit, indè liquet, quod in dedicatione poematis, cujus finis hic locum meretur, excellentissimi poetæ laurum ipsi attribuit :

*SCEVOLE, amy des Muses que je sers,
Ie t' offre icy, en lien de tes beaux vers,
Un froid discours, larron de ta loüange.
Tu n'es premier qui te trompes au change ;
Glaucque jadis sy deceut comme toy.
Et toutesfois pren ce present de moy,
Pour tesmoigner d' une ancre perdurable,
Que mon vers fut à ton vers redevable.*

Quos insignis poetæ versus ad Lyræ Latinam, ut potui, modulatus sum ;

*SAMMARTHANE, sacris amice Musis,
Queis indignus ego minister asto,
Hic pro carminibus tuis politis
Sermonem offero frigidum & senilem,
Qui laudes tibi largiendo demit.
Non mutatio te fefellit unum,
Nec primum ; quia damna Glaucus olim
Expertus paria est. Tamen benigne
Hoc donum accipias, ut ista charta
Atramento inarata sempiterno
Ronfardi tenuem exprimat Camenam,
Agnoscatque tua esse debitoricem.*

Incomparabilis hujus viri funeribus ingeniosi scriptores haud pauci illacrymarunt ; inter quos *SCÆVOLA* noster memoriam ejus consecravît Odâ Pindaricâ, Alio suo natu maximo Abeli *SAMMARTHANO* (qui patris vestigia propè insequitur) dicatâ, & Elegiâ cultissimâ, quam ipsi pro Elogio esse debere existimavit. Quinetiam Claudius Binetus, Prætor Juridicus (quem Proseneschallum vocant) Jurisdictionis Bell-ovacensis, in vita quam scripsit istius Patris Gallicæ Poetices, *SAMMARTHANUM* inter eos memorat quos propter doctrinam & egregia scripta præ aliis dilexit & æstimavit ; in quo opere non tacendum putat, imò ad verbum transcribit illud Ronfardi judicium de Pædotrophia, cujus antea meminimus. Ha-

acus

acus Casaubonus, illud alterum scientiarum miraculum, debitas meritis suis laudes in literis Latinis ad eum scriptis elargitur. Stephanus Paschasius in opere quod *Gallia Investigationes* inscribitur, ejus nomen in album poetarum inserit, qui maximè à temporibus Henrici II. famæ præconio floruerunt. Joannes Auratus, Joannes Antonius Baius, Ludovicus Alealmus, Germanus Audebertus, Nicolaus Rapinus, Franciscus Juretus, Jacobus Guttarius, Nicolaus Rigaltius, Paulus Thomasius, & alii permulti viri eruditissimi *SAMMARTHANI* gloriæ adstipulantur. Breviter, alii eum poetarum sui temporis Principem appellârunt; alii dixerunt, eum fuisse optimum & politissimum sui seculi scriptorem, & Elogium æquè meruisse ac illi quos ipsius calamus æternitati consecravit.

Enimvero fama ejus non intra limites hujus Regni conclusa est, sed in exterarum regiones; etiam ultra mare provolvit. Rex magnæ Britanniae Jacobus ejus nominis primus, qui in teneris annis, cum Rex Scotiae esset, ab eruditissimo Buchananò bonis literis institutus est, lectis nonnullis *SAMMARTHANI* operibus, miram inde voluptatem concepit, ut Jacobo Elfinstono narravit, qui ipsi à mandatis erat, & cum Pictavii Jurisprudentiae operam dedit *SCÆVOLAM* ibi cognoverat. Sed & ejus poemata aliaque scripta jussu prædicatione recepta sunt à clarissimis viris, Musarum deliciis, quos Germania & Belgium protulerunt, Jano Douza, Dominico Baudio, Daniele Heinsio, Hugone Grotio, Daniele Tileno, Paulo Melissio, Jano Posthio, & Jano Grutero. Quorum postremus industriam imitatus Matthæi Hetrusci Itali, qui fasciculum poematum à melioribus patriæ suæ ingenii factorum in uno volumine complexus est, ipse quoque selecta Gallorum carmina Latine composita in unum contulit, & in Germania sub ficto nomine Ranutii Gheri edidit: & aliorum plerunque poetarum pauca quidem & lectissima desumpsit, *SAMMARTHANI* autem integra opera in suam Collectionem inseruit, cum omnes eorum partes æquè perfectas & eodem filo contextas inveniret. Adeoque multi scripserunt, in Pædotrophia Virgilii Majestatem propè expressam fuisse, in Elegiis Ovidii ac Tibulli suavitatem, in sylvis Statii gravitatem, in Epigrammatis Martialis acumen, in Odis Horatii genium, immò ipsius Pindari, quem nemini imitabilem prædicarunt.

Memoria hujus antiqui poetæ Græci, & fama illius doctrinæ tantum existimationis ac venerationis etiam sortita est, ut Alexander magnus, cum Thebas cepisset & solo æquasset, hujus posteros atque ædes servaverit, unicam reliquias florentissimæ civitatis inclementi militum furori expositæ. Sed nostris temporibus, dum bella civilia passim sæviebant, casu serè simili vidimus, unius *SCÆVOLÆ* gratiâ non solum domum ejus quam in urbe natali habuit sartam tectam mansisse, sed reliquas etiam omnium civium ædes ab imminente ruina conservatas esse. Dux Joesus, Galliarum Thalassiarum & exercitus Regii Legatus, cum propè Juliodunum in Aquitaniam iter faceret, incolis illius loci ob injurias quibusdam è suo famulitio illatas gravissimè succensuit. Hæc insolentia ita Ducis animum pupugerat, ut iracundiâ exæstuans, & Juliodunum cum exercitu ingressus, vindictam meditaretur, & ad eas extremitates se accingeret, in quas facillimè labuntur, qui vim & legem in nobis gerunt, & omnia possunt in ea loca ubi male habitati fuerunt; ad quod etiam

etiam à nonnullis copiarum ductoribus alias ob causas accendebatur. In hisse angustis cives miserè consternati nullos non explorant modos quibus ingruentem tempestatem averterent, & iratum placarent: ille autem adversus preces quorundam haud infimæ sortis hominum tanto acrius induruit. Cum omnia frustra tentassent, præcipui civium tandem memoriâ animadvertunt, tanti mali remedium, quod alias tam sollicitè quærebant, apud ipsos reperiri; nempe ad *SAMMARTHANUM* suum refugiendum esse, ut veniam tantoperè exoptatam à Jocusâ impetrarent, quem procul dubio meritis illius viri nihil non concessurum credebant. Aberat tunc temporis in Pictonica inferiori negotium honorificum sibi demandatum administrans: ut primum autem hujus rei certior factus est, propere Juliodunum advolat, opem operamque suam dilectæ patriæ minimè negandam ratus. Statim adit Jocusam, apud quem singulari gratiâ pollebat, obnixè orat, hortatur, obsecrat demùm ut peccantibus ignosceret. Inviçtus aliàs imperator tandem se vinci patitur, ceditque non minùs sanctis amicitiae legibus, quàm suavi violentiæ & mollibus incantamentis efficacium tanti viri verborum; unde & iram simul, & culpam remisit. Tanti fecerunt hoc beneficium Juliodunenses, ut ea de causa *SAMMARTHANUM* insigni titulo *PATRIS PATRIÆ* cohonestarent; quod olim Romanus Orator à civibus suis reportaverat. Ità Laureæ coronæ, quam docta *SCÆVOLÆ* poësis capiti ejus jure circundederat, Civica etiam quernis contexta frondibus adjici potuit, quam hoc tam illustri facinore, & piâ in patriam charitate non minùs justè meruerat. Quo nomine cum Scævola altero fermè comparandus est, non è duobus illis quos tantùm celebrat historia Romana, sed Philosopho Græco & Historico, qui benevolentia Cæsaris Augusti fruebatur: quò enim popularibus suis commendatior esset, Imperator Tarsum urbem ejus natalem vectigalibus & subsidiis planè liberavit; ubi bonus senex summas dignitates adeptus est, & ultimum diem feliciter obiit, cum annos octoginta duos implèssset, relictâ de se unâ cum operibus quæ in honorem patriæ emisserat, memoriâ adeò gratâ & jucundâ, ut populus Tarsensis ipsi tanquam Heroi solennia quotannis instauraret.

Sed ad reliqua præclara facta nostri *SCÆVOLÆ* Gallici redeamus. Dum bella civilia in visceribus hujus Regni adhuc hærebant, nonnulli fidem ejus magnoperè tentarunt, ut in partes conjurationis, quam *Ligam* appellabant, attraherent; etiam tunc cum Parisios profectus est paulo post funestum & illatibilem diem quo illius urbis plateæ doliis & omne genus obicibus adversus Regias cohortes intercludebantur. Frustrâ tamen; ita enim infculptum infixumque animo gerebat obsequium illud quo subditi erga Principem legitimum naturæ vinculis obstringuntur, (id quod actionibus inclytis per totum vitæ suæ curriculum patefecit) ut nulla unquam tentamenta aut promissa eum labefactare, nec tantillum quidem ab officio dimovere valuerint. Ideoque Rex Henricus *III.* firmâ ipsius fidelitate fretus, cum ad postrema Regni Comitia Blesis habita vocavit, ut ibi cum res postularer, boni civis operam & industriam Reip. præstaret. Et insignis quidem occasio data est, quam silentio præterire non possumus absque nefario in illius memoriam sacrilegio.

*Fournee des
Barricades.*

les Officiers.

Unus è præcipuis Conjuratis perpexerat, nullos è Deputatis urbium suis consiliis magis adversos, aut Regis servitio magis addictos esse, quam qui publica ministeria in provinciis obibant. Unde potestate sua & autoritate quam inter Comitiorum Ordines habuit innixus, effecit ut ad senatum referretur de tollenda maxima parte Officiorum, quasi oneri superfluo, nè verbo quidem facto de reparatione pretii pro iis muneribus antea impensi. Speciosa & Reip. utilis hæc propositio videbatur; prudentiores autem satis intellexerunt, revera insidias esse positas, & laqueum dolo contextum, in quem Ministri Regii prolapsi interirent. Qui enim eorum abolitionem premebat, duabus maximè de causis id fecisse credebatur: vel ut eos omni autoritate exueret, atque ita vires quas suis incæptis opposituri essent enervaret; vel ut timore percelleret, eoque adigeret ut ad illius auxilium confugere necesse haberent; cujus demum patrocinio conservati, in posterum quasi jure ad illius partes transirent. Ministri cum in commune consulerent, quibus tandem modis hanc suppressionem cum universa ipsorum perniciæ conjunctam impedirent, fortiter obviam ire decreverunt, imò & senaculum tertii Ordinis (hujus mali incunabula) simul ingredi, & coram protestari pro irritato haberi debere quicquid in eorum præjudicium Deputati statuerent, quorum plerisque contra mandatum Regis & bonum publicum prensationibus & emptis suffragiis electos esse contendebant. Protestationem istam ab omnibus Ministris (qui trecenti omnis generis erant) obsignatam, Comitii expositam reliquit *SAMMARTHANUS*, qui jussus est pro universis verba facere, sicut in simili casu antea quinque circiter annis (ut suo loco meminimus) fecerat.

Eodem die quidam Tertii Ordinis Deputati apud Regem de hoc actu quæsti sunt, & flagitarunt ut jure cum illis ageretur, quos Comitiorum libertati obstrepere aulos esse clamitabant. Cum autem viderent Ministros istiusmodi querelâ minimè concussos esse, verum è contrâ Regem orare, ut causas quibus Protestationem suam fundabant explicari permitteret, nihil ultra turbatum est; satis enim sciebant, si ad probationes ventum esset, de eorum autoritate actum fore, cum plerique conscii essent parum probitatis in agendis electionibus adhibitum fuisse. Quod cum Regi nunciaretur, non solum bene interpretatus est, sed privatim quoque amicis significavit Protestationem illam sibi placuisse, utpote quæ Regiam dignitatem potissimè tueretur. Et illud erat potius, quam privatum lucellum. *SAMMARTHANI* & Ministrorum, quod eum ad rem adeo generosam & arduam cum periculo vitæ aggreddendam incitavit; propter quam ab omnibus bonis laudatus est, qui animi fortitudinem non minus quam ubertatem ingenii æstimabant.

Sub exitum anni *M. D. LXXXVIII.* Pictavium à Rege missus est, ut de motibus jam tum nascituris Majestatis suæ sensum ac voluntatem civibus aperiret, & quam fixum immotumque ejus animo federet, Religionem Catholicam Apostolicam & Romanam semper inviolatam servare, & subditorum calamitatibus solatium afferre; nihilominus velle & jubere, ut partium studiis conjurationibusque missis neminem in posterum secundum Deum præter Regem suum agnoscerent, qui autoritatem suam impunè contemni haud amplius pateretur. Cum *SAMMARTHANUS* hæc mandata singulatim executus

executus esset, Rex voluptatem quam indè conceperat literis ad eum¹ scriptis demonstravit, significans, 'se gratias ipsi propter operam navatam agere: 'verùm cum inter cives quidam male animati delitescerent, qui populum divellere, & à mutuo consensu (in quo civitatis incolumitas sita est) alienare studebant; & quod fideles servos suos invigilare oporteret, quo perniciosâ ejusmodi consilia frustrari, & incolas concordia officioque continere possent; 'ideo se jubere, ut eo curas & labores suos ipse intenderet. Sed cum tumultus interim crescerent, & adversa factio eousque prævaleret, ut urbis portas Regi contumaciter occluderet, *SAMMARTHANUS* tandem coactus est insanæ procellæ cedere, deserere gubernaculum, ædes & familiam relinquere, etiam ex urbe egredi, unâ cum Malicornio Pictonum Præfecto aliisque melioris notæ Ministris Regiis, qui fortunam causamque Principis sui constanter sequi decreverant, cujus obsequium cum amore patriæ conjunctum omnibus aliis privatis affectibus commodisque anteferebant. Honestum istud exilium quinque annis & amplius perduravit. Illorum temporum historici dum Pictavii defectionem enarrant, *SAMMARTHANI* fidem non omittunt; quorum unus in hunc modum scribit; 'Ex eo tempore nemo 'qui Regi studeret, saltem dignitate aliquâ præditus, in urbe remansit; præ aliis autem gens *SAMMARTHANA* indè ejecta est, quasi in Regiis partibus præcipua: Huic multæ familiæ clariores se adjunxerunt, quæ sub ejus auspiciis in unum collectæ semper in posterum tam bello quam pace 'maximè inter Pictavienses Regio nomini adhærere notatæ sunt.

SAMMARTHANUS ad Aulam se recepit; ubi Rex de illius integritate præstantiaque eam opinionem conceperat, ut sibi à mandatis illum habere destinaret, sicut Magnati cuidam innuebat. Sed cum opera ejus alibi necessaria esset in re maximi momenti procuranda, Rex beneficentiam suam aliquantisper differendam censuit. Nam post rebellionem Parisiis ortam, induciæ Turonibus pactæ sunt cum Henrico Magno gloriosissimæ memoriæ Principe, tunc solum Navarræ Rege, qui plurimas urbes & propugnacula ceperrat, magnosque progressus in agris Santonenſi, Inculismenſi, & Pictaviensī fecerat. Reges utrique viros illustres deputarunt, quorum esset Induciarum capita exequi, ærarium corrigere, perturbationibus quas infausti motus invexerant remedium afferre; etiam Catholicos, tam Ecclesiæ quàm Regis Ministros, in bona & Officia unde exturbati erant restituere, unâ cum exercitio Religionis Catholicæ (quæ belli injuriâ in desuetudinem abierat) redintegrando in urbibus nuper occupatis ab illis qui Reformatæ nomen suæ professioni adſciſcunt. His rebus componendis Rex *SAMMARTHANUM* delegavit, Navarræus autem Michaelēm Huraltum, Hospitalium Facium Cancellarium suum, Hospitalio Galliæ Cancellario dignum nepotem. Iste quidem doctrinâ singulari, & absolutâ rerum ad Statum Regni spectantium intelligentiâ præditus erat; & cum iisdem animi dotibus Collega ejus (quem hic celebramus) exornatus esset, eò suavius in hac gravissima legatione operam suam contulerunt. Itaque res eo temperamento constitutæ sunt, ut nihil deesse videretur vel ad boni publici restaurationem, vel ad Regum satisfactionem. Præcipuè autem *SAMMARTHANUS* (juxta mandatum quod à proprio Regis ore acceperat) omni ope enixus est ut exercitium

veræ Religionis pristinum locum ac nitorem obtineret; id quod ejus industriâ in multis Piætonum, Sanctonumque & Inculismensium urbibus factum est. Reformati quos vocant, ad leges & jura provocârunt, cum hanc restitutionem viderent; imò postea querelas ea de re ad Henricum Magnum detulerunt, ut constat ex literis VII. die Novembris anni *M. D. LXXXIX.* ad Pleesium Mornæum Salmurii Præfectum propriâ Regis manu exaratis, quas ipse Commentariis suis inseruit. Sed irritæ fuerunt hæ querelæ, nisi quod *SAMMARTHANI* gloriam eo sublimiùs evexerint; siquidem inde conjicere possumus quàm uberes fructus à piis ipsius laboribus Catholici perceperint; neque dubitandum est, quin ipse quoque multò præstantiores sibi in cœlis acquisierit, qui tam insigne opus consecerat ad prolatandum Dei honorem & bonum Reipublicæ.

Interea Rege Henrico III. nefariè trucidato, bona ejus voluntas quâ *SAMMARTHANO* honorificum illud munus designaverat, incassum fuit. Adeoque animus ejus extremo dolore confossus est ob ingentem & luctuosam jacturam, quam non Gallia solum, sed ipse quoque privatim fecerat, ut paucis post mensibus Juliodunum se subduxerit, quo liberiùs hoc infandum parricidium & publicas calamitates ploraret: Id quod lugubri carmine præstitit in lucem edito, quod inscribitur *Lacryma in Memoriam magni Monarchæ*; cujus in Deum pietas, in homines benè meritos gratia & liberalitas æternâ commemoratione renascentur. Videbatur quidem atrocitas hujus inauditi ac prodigiosi facinoris novum quendam furorem & insolitos aculeos in pectore nostri poetæ excitasse, ut execrandum scelus acriori detestatione persequeretur, quam hoc nobili & eleganti opusculo effulminavit.

Sed insignes victoriæ quas Henricus Magnus sceptri legitimus hæres brevi postea consecutus est, materiam jucundiorum doctæ illius Musæ suppeditârunt. Et sicut gesta Regia humanos agendi modos excedebant, ac miraculis propiora videbantur, ita ad ea celebranda *SAMMARTHANUS* inusitatam planè suæque inventionis Poesim adhibuit; Odam scilicet pulcherrimam ad lyras Pindari & Horatii summâ industriâ accommodatam, quâ memorabile illud trophæum decantavit, ab invictissimo Principe reportatum in pugna Euriensi adversus ingentes Ligæ copias, & Hispanicas etiam ductore Comite Egmontio, qui eo prælio vitam finivit. Continuo prodiit hoc poema, non solum in diversis hujus Regni locis, sed in exteris quoque regionibus typis impressum. Quo scribendi genere, gravi admodum ac difficili, aliis excellentes Odas Pindaricas postea concinnavit; sicut nostris quoque temporibus fecit Illustrissimus Cardinalis Barberinus, qui hodie universæ Ecclesiæ Princeps Urbani VIII. nomine Sancti Petri Cathedram feliciter occupat.

Eodem tempore Elogia virorum doctrinâ illustrium, qui in hoc Regno postremi seculi curriculo floruerunt, sermone soluto Latine descripsit: unde permagnum nominis & famæ augmentum adeptus est; qui verbis quidem concisis, sed materiæ multum complexis, lætissima quæque sive de vita, sive de rebus gestis istorum hominum magnorum (quorum plerosque vidit novitque) sive de scriptis eorum, luculenter & signate animadvertit: quod tantâ elegantia & styli puritate fecit, ut quam proximè accedat, & si ausim dicere, vix cedat quidem eloquentissimis præscorum temporum scriptoribus. Quin &

ingenii.

ingenii vim incredibilem monstravit, rem sæpe eandem tantâ verborum varietate illustrando. Nonnulli mirati sunt, quomodo ille qui à juvenilibus annis solius Poeseos studio (in qua unice præstare videbatur) tam feliciter inhæserat, potuerit nihilominus ita facili ac genuinè ad modum Oratoris & Historici calamus convertere; cùm difficillimum sit, & paucis præter eum contigerit, parem utrinque palmam adipisci. Sed profa ætati illius, tunc temporis aliquantò provectiori, magis conveniebat; quod ipse quoque Elegiâ Thuano inscriptâ non dissimulavit; Elegiâ, quæ fores pulchri illius Palatii, vel ut verius dicam, Templi Musis dicati, & in Galliæ honorem erecti, summoperè exornat.

Cùm hæc Elogia inchoasset, partem eorum ad Scaligerum misit, qui carmina illius jamdudum pro merito laudaverat; neque diversam de hoc opere sententiam tulit, quam literis ad *SAMMARTHANUM* scriptis in hunc modum explicat; *Se Elogia ejus legisse cum infinita quadam voluptate, quòd illustres illos viros bis vivere videret, semel quidem suis ipsorum, & rursus SCÆVOLÆ scriptis. Sed hanc voluptatem (ait) non aliam sibi videri, quàm que febricitantibus inter bibendum esse solet: ut enim illi quam maximè velent, poculum in quo bibunt capacius & aquâ plenius esse; ita se optasse, librum fuisse longiorem, nec partim satiatum partim subundum reliquisse. Quinetiam persuasissimum habere, communem eorum amicum doctissimum Thuanum opus illud calculis suis approbaturum esse. Adjecit; Partem esse historiæ, quam doctos scire oportebat. Deinde eum hortatus, ut in laudabili incepto porro pergeret, inquit; Et beatos illos qui laudantur à laudato viro, etiam sermone tam terso ac nitido. Adeoque unus quisque hæc Elogia in pretio habuit, ut ex quo in lucem prodierint, quoties libri doctorum hominum quorum nomina ibi celebrantur, in publicum emitterentur, visum est gloriam quam sibi pepererant, à talibus Elogiis incrementum accepisse; ideoque cura adhibita est, ut iisdem libris evulgatis hæc scripta honoraria in limine præfigerentur. Itaque tam varia & diversi generis opera, quæ ab ipsius manu exibant, non minus versatilem agilitatem, quàm copiosam ingenii fecunditatem, pro gustu singulorum omnibus admirandam exhibuerunt.*

Neque hæc literarum studia obstiterunt, quò minus Regi interim multis in rebus operam promptè tribueret. Cùm enim Principem Contium exercituum suorum in Pictonibus, Lemovicum limitibus, Biturigibus, Andibusque, Legatum constituisset, *SAMMARTHANUM* huic Regulo *la Marche* adesse jussit, & consiliis suis assistere; quod eximia fide præstitit. Pari officio, sed magis assidue, functus est apud Principem Dumarum (paulò post Ducem Mompenserium) tunc cùm Regio exercitui in Britannia contra rebelles *Ligatos* præficeretur. Nam cùm Rex necesse haberet, virum aliquem probitate & experientiâ insignem eligere, qui in illo exercitu Quæsturam ageret, oculos in *SAMMARTHANUM* coniecit, eumque gravissimo huic muneri imposuit, quod duobus annis fideliter executus est. Mompenserius, princeps omnigenâ virtute ac generositate plenus, cum singulari amore complexus est (sicut antea fecerant avus & pater ejus, Duces Franciscus & Ludovicus) secretioribus suis consiliis adhibuit; & cùm publicæ rerum

administratione maximè idoneum sciret; præter castrensis ærarii curam, negotia etiam quæ Provinciæ summam spectabant ipsi commisit.

Jam indè ab anno *M. D. XCIV.* Rex cum jussisset de conditionibus agere quibus urbs Pictavii ad obsequium, civesque præcipui ad bonam frugem reducerentur. In quo ita dextrè commodeque se gessit, ut Rex literis quas ea de re ad illum scripsit, omnia quæ agitaverat sibi cordi esse clarè agnoverit, hortatus insuper ut operi tam benè incæpto porro insisteret, & pollicitus se meritis officiisque ejus gratiam habiturum. Deinde Carnutum venit ad Regem visendum, quo tempore sacrâ unctione inauguratus est; ut ibi mandata de negotio tanti momenti efficiendo expressiora acciperet. Ad Pictones reuerso Rex iterum literas scripsit, quibus monuit ut pacta cum Pictaviensibus inchoata denuò resumeret; quæ tantâ prudentiâ & felicitate tractavit, ut post multos sermones habitos, difficultates superatas, & pericula devitata, tandem victricibus illius rationibus permota civitas ad obedientiam se receperit, & Regiam auctoritatem in posterum coluerit. Opus sanè Galliæ utilissimum, duabus maximè de causis; tum quòd Dux Mercurii Namnetarum urbem & totam ferè Britanniam armis adhuc tenebat, Pictonibusque vicinis instabat ut secum contrariis partibus (sicut antea fecerant) adhærerent; tum quòd Dux Elbonii Præfectus urbis in castra Regia se pariter retulerit. Pictavienses Ludovicum *SAMMARTHANUM*, Jurisdictionis illius Prætorem Juridicum, cum aliis civibus delegarunt, qui ad Aulam proficiscerentur, & juramentum fidelitatis Regi præstare; ad quem in Picardiam usque accesserunt; obsidione Laoduni tunc occupatum. Satis constabat ex prona benignitate quâ eos magnus Monarcha recepit, quàm gratam acceptamque haberet insignem operam *SAMMARTHANI* (sub cujus auspiciis iter susceperant) in hoc præclaro negotio graviter adhibitam: Cui etiam fortiter incubuerat frater ejus, ideoque munus Prætoris (sive Proseneschalli) liberalitate Regiâ sibi confirmatum habuit.

Paucis post annis quàm Pictavium aliæque urbes ad sanam mentem redierant, Rex perturbato rerum ordini, & confusione quam bellum civile intulerat, prospicere cupiens, Conventionem virorum dignitate præstantium ex omnibus Regni ordinibus Rotomagum convocavit. Huc *SAMMARTHANUM* literis ad eum scriptis honorificè accersivit, qui in hoc celebri confesso ex proceribus Galliæ selectisque hominibus conftrato, magno usui fuit, magnamque judicii vim & gravitatem monstravit, tum sententiam dicendo, tum salutaria consilia de quamplurimis rebus arduis interponendo.

Rotomago abiens Parisios venit, ubi singulari lætitiâ peresus est; cum filium natu maximum Abelem *SAMMARTHANUM* videret in foro Parisiensi tantâ cum laude & existimatione versari. Et hæc quidem voluptas ingeminata est, cum viros literatos poemata Latina ab eo juvene tunc edita tanti æstimare sentiret; quorum pars maxima in laudibus & victoriis Henrici Magni celebrandis impenâ est; sicut postea gesta Regis Ludovici Justi meritis encomiis tam soluto quàm stricto sermone compositis illustravit, quæ benignissimus Princeps renidenti oculo intueri dignatus est, & authorem in consortium ac dignitatem Consilii sui sanctioris adscivit.

Jam *SAMMARTHANUS* adeo ætate provectus erat, ut post tot tantosque

tantosque labores exantlatos jure optimo quietem potius domi suæ quærere deberet, quàm in publicis administrationibus curam & operam porro collocare. Sed cùm Pictavienses orarent, ut Prætoris urbici munus iterum acciperet, pro eo quo semper ardebat patriæ inserviendi studio, detrectare noluit. Henricus Magnus huic electioni libentissimè suffragatus est; & cùm solenni more mense Majo. *M. DC. XXII.* urbem ingrederetur, id honoris *SAMMARTHANO* datum est ut universæ civitatis nomine Regem alloqueretur & reciperet. Itaque sicut Henricus *III.* virum adeò facundum summa cum voluptate audiverat, ita Magnus ille, qui non minus callebat quàm suus antecessor subditos eorumque merita dijudicare, palàm fecit quàm gratum quamque acceptum haberet eximium illum sermonem à *SAMMARTHANO* habitum, in quo civium suorum vota flagrantia, sincerós affectus, & fidem inexpugnabilem luculenter exposuit.

Huic quoque alia felicitas accessit, ut tunc temporis Aulicós maximè conspicuos videret ac salutaret; inter alios magnum & venerabilem Galliæ Cancellarium Pomponium Belleuræum, qui ei benevolentiam suam effusissimè impertivit, sicut etiam dignissimus illius filius, Supremi Senatûs Præses, ob prudentiam literasque cum insigni probitate conjunctas rarissimum nostri sæculi ornamentum.

SCÆVOLA permultos viros eruditione suaque amicitia pariter cultos diem obire subindè viderat; quales erant, Claudius Puteanus, Florens Christianus, Petrus Pithæus, Philippus Portæus, Nicolaus Rapinus, Joannes Passeratius, Nicolaus Faber, Stephanus Paschasius, alique qui tristem quidem sed nobilem materiam Elogia sua ulterius deducendi suppeditarunt; id quod extremâ etiam ætate faciebat. Quamquam enim plerisque mortalium in eo humanæ vitæ præcipitio vires sæpissimè deficiunt, illius tamen ingenium minimè senescebat, sed cum ingenti omnium stupore vestigia sui vigoris haud obscuriora quàm in juvenilibus annis exprimebat.

le Fevre.

Fratris obitus acutissimo dolore animum ejus confodiebat: tamen in hoc infortunio solatii nonnihil ex eo capiebat, quod permultis officium Prætoris Pictaviensis studiosissimè ambientibus, hujus filium natu maximum Nicolaum *SAMMARTHANUM* Rex prætulerat (qui tunc Consiliarii partibus in Senatu Parisiensiungebatur) virum virtute, & affectu fideque erga Regem inconcussa laudatissimum. Pater illius adeò gratam sui memoriam reliquit, ut & urbs Pictavii & tota Provincia benè meriti civis mortem luctu incredibili complorârunt. Ludovicus iste, & Renatus *SAMMARTHANUS* Pictaviensis Ecclesiæ sub-decanus, qui Theologiæ scientiam literis humanioribus adjunxit, simul cum fratre *SCÆVOLA* avitum familiæ decus dignissimè sustinuerunt.

Interea cùm *SAMMARTHANUS* noster dissidia quædam Pictavii exoritura prævideret, se Juliodunum (ubi reliquum ætatis transigeret) recipere cogitavit. Verùm priusquàm sedem ibi defixam poneret, quamquam octogenarius erat, viribus tamen ita vegetis utebatur, ut itineri sufficerent, quod ultimum Parisios anno *M. DC. XV.* incunte fecit, quò videret tum & amicis qui ibidem supererant, tum ex liberis suis qui in illa civitate, postquam ad Regis obsequium redierat, domicilia collocârunt. Fama ac virtus
ejus.

ejus quamplurimos dignitate & doctrinâ præstantes ad eum invisendum excitarunt; quos ipse vicissim salutatum ibat: inter alios ingens illud literarum & Ecclesiæ ornamentum, Cardinalem Perronium, cujus cognitione & familiaritate jampridem in Aula Regis Henrici III. usus fuerat. Amplissimus hic Præsul ambabus ulnis *SAMMARTHANUM* amplexus est; etiam judicium illius tanti fecit, ut non pauca de suis raris operibus tam versu quàm prosâ conditis ipsi monstraverit, quò sententiam illius de iis edisceret. Dixit præterea, nomen ejus passim in Italia famigeratum esse, & summos ingenii arbitros in illa regione florentes poemata ejus Latina omnibus aliorum Gallorum longè præponere; quinetiam elegantiam & concinnitatem Elogiorum suorum mirificè æstimare: se quoque vidisse divina sua utriusque generis opera in celeberrimis Vaticanæ Bibliothecæ scriniis inserta.

Dum Parisiis moratur, Dominos Varium & Vicum Sigillorum Galliæ Custodes visitavit; & Thuanum sæpissimè, qui in sui temporis Historia nobilissimum ipsi locum præbet, frequenti mentione quam de sua fide erga Reges & eruditione singulari facit.

Hoc etiam boni adeptus est, ut quamplurimi Elogia composuerint obtulerintque ipsi dum viveret, qui alios vitâ defunctos tantoperè laudaverat. Nec satis erat quòt tot privatorum calamis exornaretur; oportuit etiam ut viva vox publicæ laudis huc accederet: quod memorabili quodam casu advenisse compertum est. Lis agebatur in Senatu Parisiensi inter hæredes Comitis Lavalii, qui in Hungaria diem obiit, & viduam Petri Læti medici, quam suprâ meminimus. Fœminæ probandum erat, maritum suum non è triviis hominonem, sed existimatione ac literis notum fuisse: Quod ut palàm faceret, inter alia, hujusmodi quoque argumento innixa est, *SAMMARTHANUM* eum dignum judicasse quem suis Elogiis honestaret, & librum illicò in medium attulit; quod tanti fuit, ut non solum viduam eximeret à longis probationum ambagibus per testes, quò res spectare videbatur, sed causæ victoriam ipsi statim obtineret. Unde permulti senatores, qui in hac controversia sententiam tulerant, ansam arripuerunt quò de meritis dotibusque authoris amplissimè verba facerent; cujus unicum testimonium (contra Juris formulas) tanti ponderis apud Augustum illum senatum habebatur, ut loco plurimum valeret.

Jam dulcis aura soli natalis ità *SAMMARTHANI* animum afflaverat, ut Parisiis Juliodunum reverteretur, ibi reliquum vitæ cum summa tranquillitate peracturus. Cujus gratissimi secessus socios habuit tum è filiis quartum, Iræneum nomine, munus in Quæstura gerentem, tum ejusdem Irenæi filium, qui jam à puerilibus annis provectus in literis spem sui jamdudum ingentem dederat. Interea voluptatem, quam antea de filio natu maximo perceperat, renovatam auctamque sensit, cum audiret quanto cum applausu cæterorum quoque ejus liberorum opera passim acciperentur; etiam Scævola & Ludovici, fratrum geminorum, ità moribus, naturâ, ingenioque similium (sicut etiam lineamentis ac vultu) ut unicam in duobus corporibus animam extitisse crederetur. Cum enim singulari & exactâ diligentia Historiam Augustissimæ Galliarum familiæ conjunctis studiis descripsissent (quod inter scripta Genealogica perfectissimum, celebris quidam hujus temporis Historicus appellavit)

pellavit) primam nobilissimi operis editionem Ludovico Justo inscripserunt, qui librum benevolè accepit, & authores ad honorificum munus suorum Historiographorum exexit.

Sicut singuli *SCÆVOLÆ* filii operam strenuè dederunt, ut varias patris dotes ac virtutes imitarentur; ità eorum unus, Petrus *SAMMARTHANUS* dominus *de la Jalletiere*, quæsturâ Galliæ apud Pictones functus, quasi sortem sibi peculiarem adscivit Genium defuncti in carmine Gallico laudatissimum: quo ille quoque inclytas Majestatis suæ victorias felicissimè illustravit. Quod etiam plerunque huic familiæ proprium & congenitum videmus, ut hæreditario quodam jure heroica Regum nostrorum gesta sibi celebranda assumant.

Illusterrimus historicorum *T. Livius* regionum longissimè diffitarum incolas Romam pertraxit, ut aliquid Româ quanquam florentissimâ majus admirabiliusque ibi viderent: Ità Scævola noster tantam sibi famam undiquaque comparaverat, ut non solum à quamplurimis, diversæ fortis ac loci Gallis, Episcopis, Senatoribus, Magnatibus, virisque literatis invisceretur, sed etiam ab exteris variarum gentium, quorum aliqui non minori cultu & honore illum conspexerunt, quam si coram venerandissimis mortalium capitibus comparuissent. Quinetiam nonnulli Principes & illustres viri ex Italia, Germania, & Anglia, profecti, cum per Galliam iter facerent, laudabili hâc curiositate ducti *SAMMARTHANUM* adibant, cum Pictavii habitaret. Sed super omnia sibi faustum ac felix existimavit, quod paucis diebus antequàm hanc vitam beatissimâ immortalitate commutavit, serenissimus Walliæ Princeps (brevi postea Magnæ Britanniæ Rex) cum ementito habitu per hoc Regnum Hispaniam versus transiret, tanto honore eum dignatus est, ut etiam domi suæ Julioduni de industria visitaret, nec exiguam voluptatem ab aspectu tam illustri & spectabilis viri sentiret.

Jam grandævus erat, & aliquoties dicere solebat, se quamvis sub auspiciis septem Regum nostrorum vixisset, hoc tamen præ cæteris insigne ac gloriosum ducere, quod preces & vota (quæ multo antè in opere Pædotrophix ad Deum effuderat) exaudita atque impleta essent, quodque Regiam domum auspicatissimo Delphini partu adauctam videret; quam singularem felicitatem bono augurio quasi prædixerat in persona magnanimi Regis nostri consummatam, opportunè à cælo dati ad decus & nomen Imperii Gallici subliniùs quam unquam aliàs extollendum.

Historicus quidam, qui vitam Regis Henrici *III.* separatim descripsit, etiam *SAMMARTHANO* (quem inter celebres illius Regni viros memorat) clarorum quorundam eventuum, quos admirabili perspicacitate judicii passim in suis operibus prælagiit animadvertitque, prædictionem attribuit.

Cum igitur per quinquemii otium Musis & libris vacasset, tandem necesse habuit domicilio hoc terreno exire, ut stabilius aliud in cælis ingrederetur. Itaque febre continuâ per quinque aut sex dies laborans, cum ultimum vitæ terminum sibi propiùs ingruere, & corporis vires paulatim deficere persensit, animum & cogitationes omnes eo convertit ut divinæ gratiæ subsidium unice imploraret, & sacramentis Ecclesiæ piè susceptis per manus Urbani

ni Granderii, docti Theologi & suæ sancti Petri parochiæ Pastoris, extremos halitus in illius amplexibus efflavit *XXIX. die Martii M. DC. XXIII.* postquam octoginta septem annos cum mense & aliquot diebus vixisset.

Deum coluit magis interno & sincero affectu, quàm pietatis ostentatione, probitate morum singulari imbutus, tam adversis rebus quàm secundis sibi semper æqualis, ambitionis & avaritiæ expers, amicis incomparabili studio intersuens, quorum negotia & commoda suis ipsius rebus sæpissimè antehabuit. Reverà exultationem, famam, & amicos pluris fecit, quàm divitias & bona peritura, satis seipso contentus quod toties judicatus esset dignus qui publicam pecuniam procuraret administraretque, puris illius mundisque manibus quasi in deposito relictam. Perquàm affabilis erat, in conversatione suavis & benignus, pauperibus & afflictis promptissimè opem tulit, candore plenus, & ad sensa mentis explicanda (sive sermone, sive scripto) mirâ facilitate præditus. Eâ sobrietate vixit, ut haud quaquam excederet quod lex temperantiæ præscriperat; vacuus irâ & cæteris perturbati animi affectibus, ut siquid sequiùs accideret, nunquam tamen eum à statione tranquillitatis dimovere posset. Istiusmodi virtutes ac boni mores ad producendam vitæ longitudo, quâ eum vidimus incanescere, multum adjuverunt. Hinc est quod optimâ corporis habitudine fuerit, nec unquam gravibus podagræ aut calculi morbis cruciatus, nec aliis quæ fera senectus asserre solet incommodis; nisi quod interdum modicâ surditate afficeretur, quod malum communi quodam fato maximis illius seculi poetis accidisse videbatur, Ronsardò, Bellæo, & Aurato. Ore fuit honesto & liberali, gestu gravi & modesto, oculo renidente & benigno, naso decorè producto, colore vultûs suaviter rubescente, staturâ mediocrî & quadratâ, capite calvo, & capillo dum juvenis esset castaneam referente.

Præter Abelem, Scævolum, Ludovicum, Irenæum, & Petrum Sammarthanos, filios ejus (quos antea meminimus) reliquit etiam Franciscum & Henricum, quorum alter militiæ, alter Ecclesiæ nomen dedit. Horum soror unica Jana *SAMMARTHANA* nupta est Nicolao Sochetto armingero, domino *de la Charouliere & de Villebovin*, antehac Prætori, Capitaneo, & Instruitori militiæ in urbe Piæta-viensi.

Ult finem faciam, defunctus iste de quo sermonem instituimus, hoc etiam voluptatis incrementum habuit, ut ante summum diem in Petro *SAMMARTHANO* nepote suo quasi renasci se videret; & posterorum seriem integrari ab eo meritò speravit qui filiam, Marchionissæ *de Choisy* ex primis nuptiis natu maximam, uxorem acceperat.

Corpus ejus sepultum est apud magnam Ecclesiam sancti Petri Juliodunensis in sacello sancti Ludovici: Publicè laudatus est orationibus, non tantum in illa Ecclesia, sed etiam in Prætorio Juridico habitis, coràm Regiis Ministris, Nobilibus, aliisque dignitate conspicuis viris. Ex eo tempore memoria quoque illius celebrata est honorifico amicorum concentu, quem in collectione Tumuli ejus faciunt permultæ elegantes Inscriptiones, Poemata, Elogia, & funebria Carmina, ab hominibus autoritate & doctrinâ inclytis tam Gallicis quàm exteris profecta. Et sanè æquum fuit, imò justitia postulavit, ut ipsi redderetur quod aliis præstiterat; ut ille qui præclara Regum & Principum

pum gesta quasi postliminio revocaverat ad vitam, & tot illustres viros ex obscuritate cinerum eripuerat; ut ille (inquam) pariter optimis superstitem ingeniorum officiis coleretur ornareturque. Verum aulim dicere, eum fortasse nunquam pro merito laudatum fore, nec ad modum & mensuram illarum perfectionum quæ solidam sibi gloriam pepererunt.

Unde nuper defunctus dominus Rizius Senatus Rotomagensis princeps dignissimus (cujus antea mentionem fecimus) cum ad mortui filium natu maximum scriberet, solatium de gravi jactura adhibiturus, ansam arripuit memoriam ejus hoc pulchro Elogio condecorandi; *Eum remansisse ultimum doctorum, quos bonum illud seculum proxime elapsum viderat; cujus mores aequè suaves & limpidus esse ac ejus poemata; quin & videri illum in terris relictum esse post alios ejusdem suffecti viros insignes (quorum calculis etiam inter primos numeratus est) ut nobis esset in exemplum.* Alius item, nec ille meriti vulgaris, eodem pio erga **SAMMARTHANI** liberos officio fungens, ita scribit; *Damnam ex morte hujus clarissimi Herois (ita etiam nuncupat) non illis peculiare ac proprium esse: quamvis enim arbor illa nobilis & divina truncum & radices in eorum familia fixisset, ramos tamen & fructus jucundos per omnia loca, quibus coluntur Musæ literaque, protendit; adeoque dolorem aequè communem esse, aequè in univèrsam spargi debere.*

Sicut annus in quo **SCÆVOIA SAMMARTHANUS** in lucem prodiiit, aliorum quoque magnorum hominum (quos suprà meminimus) tunc temporis nascentium felicitate insignitus est; ita obitus ejus funestior factus est duobus aliis nominatissimis viris, qui tunc è vivis excefferunt, Nicolao Coeffetello Episcopo Massiliensi, & Petro Janinio, in Regiis Consiliis assessore, Senatus Divionensis Præside, ac supremo Regni Quæstore: quorum pietas & singularis eruditio, conjuncta cum animo ad Regis obsequium propensissimo (quæ virtutes in nostro **SAMMARTHANO** pari splendore conspiciabantur) pro gradibus erant, quibus ad Honori & Immortalitatis Templum conscenderunt: Cui ego etiam hanc imaginem viri verè laudabilis dico consecroque. Stylus alter felicior, & penicillum meo præstantius, Tabulam hanc fortasse coloribus ad vivum depictis & lineis audentioribus melius in posterum exornare poterit; hoc tamen quantulumcunque est, satis monstrabit quid ingenia Gallica postremi hujus seculi in omne genus literaturâ valeant, & speciatim hunc nostrum exterorum nemini cedere, cum se adeò consummatum perfectumque reddideret (quod initio diximus, & jam ad finem censuimus repetendum) ut honorificum locum occupaverit in frequentibus Ordinum Galliæ Comitibus, in Consiliis Regiis, in Provinciis, in publicis muneribus, etiam in sacro Musarum viridario, quas unicè amavit, ut ab illis vicissimatus est. Atque ita videmus, tot raras & incomparabiles animi dotes nomini & memoriæ suæ monumento apud posteros esse; quo nullum dignius aut gloriosius præmium expectare possunt, qui generoso gressu ad magna & sublimia nituntur.

V I T A

JULII CÆSARIS SCALIGERI.

*Torelius
Saraina de
principibus
Scaligeris.*

Benedictus Scaliger.

Berenica Lodronia.

*Venetorum
Scaligeris si-
multates exer-
cent. Bruno-
rus Scaliger.*

*Veneri Ripam
castrum Scali-
gerorum oppu-
gnant.*

*Lodronia puer-
pera cum filiis
fugit.*

Præfagium.

INTER illustres Italiæ familias multis retrò seculis floruit & gens Scaligera, multorum regum principumque genitrix: id quod testatur *Torelius Saraina* Jureconsultus: qui tres libros de principibus Scaligeris, & eorum gestis, sermone patrio conscriptos, reliquit. In hac familiâ illustrissimâ, sed è fastigio suo, ut sunt humana, variis cladibus devolutâ, natus est *Julius Cæsar Scaliger*: qui ut primus in gentem illam literas intulit: ita dignus est, ut literis, de quibus præclare meritis, memoria ejus conservetur. Pater ei fuit *Benedictus Scaliger*, vir & animo & corpore magnus: qui summæ rei militari sub rege *Matthiâ*, gentili suo, septendecim annos præfuit, & à Rhodo Turcici exercitus obsidionem avertit: mater *Berenica Lodronia*, comitis *Paridis Magni* filia. His igitur parentibus anno salutis millesimo quadringentesimo, octogesimo quarto, ante diem IX. Kal. Maji. feriâ sextâ, sex annis ante *Matthiæ* cognomento *Corvini*, Hungarorum regis, interitum: qui ultimus fuit *Scaligerorum Hunniadum*: natus est in castro *Ripâ*, ad caput *Benaci*: qui locus fuerat hætenus ditionis Scaligerorum.

Jam *Scaligeri* magno *Venetorum* odio flagrabant: ex quo *Martinus Papa Brunorum Scaligerum*, de posteritate *Antonii*, ultimi *Veronensium* principis, in *Venetos* concitavit. Deinde *Nicolaus Pius*, ejusque filius *Benedictus Scaligeri*, apud *Matthiam* regem *Hungariæ*, & *Cæsarem Fridericum* tertium sæpius egerant: ut avito imperio restituerentur. *Veneti* ergo putantes, quamdiu ullus ex gente *Scaligerâ* superesset, novi belli semina nunquam defutura, præsertim cum *Benedictus* apud *Cæsarem* & regem *Hungariæ* potentissimum plurimum gratiâ valeret: nihil prius habuerunt, quàm eos, quos securitati suæ imminere arbitrabantur, de medio tollere. Biduo itaque post, hoc est ante diem VII. Kal. Maji *Ripam* castrum invadunt: ut & novam puerperam *Berenicam Lodroniam*, & filios, *Titum* quidem bimulum, *Juliam* autem adhuc de matre rubentem, tollerent. Ad consternationem rusticorum, qui, propter repentinum hostis adventum, cara sua ex propinquis villis in arcem convaserant, excita puerpera: salutem fugâ sibi, & filiis peperit: atque ad patrem *Paridem*, cognomento *Magnum*, comitem *Lodronii*, profugit: Hostes arce potiuntur. Hanc ultimam de naufragio *Scaligeræ* domus tabulam rapuerunt *Veneti*.

Infanti cum *Paulus à Meddeburgo*, qui postea *Maximiliani Cæsaris* beneficio

cio fuit Episcopus Foro Sempronienſium, omnium ſui temporis Mathematicorum ex nationis prærogativâ, facilè princeps; is *Paulus* cum ei ſalutis lavacrum impertiretur, juffit nomine *Julii Cæsaris* nominari. * *Canem* imperârat pater; ut majorum ſuorum quaſi inauguratione quadam. Si potentia non poſſet, memoriam renovaret. At *Middeburgus*, qui infantis natalem diem, atque cœli faciem conſideraſſet, hilariore, ut ferebant, vultu: *Canes*, inquit, *tui ſua fortuna deſuncti ſunt. Hunc dictatorem alterius fati, novi ſanè, capui oportet eſſe.* Quod ipſi Scaligero adulto poſtea, &, quid innueret, ignorant, ſæpe inculcavit hiſce nempe verbis: *ATE PRINCIPIVM.*

Puer in agris avitis eduſtus unâ cum *Tito* fratre, prima literarum & Grammaticæ elementa didicit, præceptore *Joanne Fucundo* Veronenſi, cliente familiaris Scaligeræ, homine doctiſſimo & probiſſimo: qui poſtea ad monachos Franciſcanos tranſiit. Annorum duodecim minor *Maximiliano* Cæſari à patre *Benedicto* oblatuſ, in numero illuſtrium puerorum aulicorum, quos in Galliâ pueros honoratos vocant, habitus, & unâ cum illis in liberalibus & animi ſtudiis, & corporis experimentis eruditus eſt, cum illis Latinè loqui, arma tractare, equitare, & ludicra pugnæ ſimulacra ciere. Pyrrhicam * commemorat ipſe & ſæpe & diu, coram Divo *Maximiliano*, juffu *Bonifacii* patriui, non ſine ſtupore totius Germaniæ ſe repræſentaſſe. Quo tempore aliquando vox illa Imperatoris: *Hic puer aut thoracem pro pelle, aut pro cunis habuit.* Sicut autem ipſe Imperator *Maximilianus* omnes ſui ævi, & ſuperioris memoriæ principes, heroicis virtutibus anteivit: ita & aula ejus omnis honeſti cultûs ſchola fuit: unde qui ex eâ prodierunt viri planè heroici, non paedagogos aut campidoctores aulicos; ſed ipſummet *Maximilianum*, morum & diſciplinæ militaris informatorem habuiſſe videbantur.

Sub tanto igitur principe per totos *ſeptemdecim*, aut amplius, annos; quibus in domeſticis Cæſaris fuit, tantum in militaribus ſtudiis profecit: ut omnibus aulicis & externis admirationi eſſet. Cauſa huic rei duplex erat: Primum, quod patruus ejus *Bonifacius*, vir vigilantiffimus & accerrimus, acta totius diei ab eo quotidie ſtudioſè exigebat: ut ei otioſo aut negligentia eſſe non liceret. Deinde Cæſar ipſe, ubicunque illi à curis gravioribus vacaret, quaſi ſpectator diſciplinæ aulicorum puerorum, eos inter ſe certantes, & ludicra prælia committentes, libentiſſimè ſpectabat. Hæc curioſitas principis æmulationem inter eos accendebat; nec fruſtra. Nam quotidie meliores ſeipſis evadebant. Ita igitur eduſtus, & inſtitutus Cæſarem in omnibus expeditionibus, aut *Benedictum* patrem, qui in Italia partem rei bellicæ ſub Cæſare adminiſtrabat, ſecutus eſt.

Orto deinde graviffimo inter Cæſarem & Venetos bello nunquam à latere patriui *Bonifacii* aut patris diſceſſit: in cujus etiam contubernio *Veronæ* fuit, cum *Benedictum* *Veronæ* regendæ impoſitum per ſpeciem eum in avitum imperium reponendi non multo poſt inde Cæſar evocaſſet, pace cum Venetis initâ, & armis in Gallum converſis. Cum *Benedictus* evocari ſe; ſed ejici cenſeret, omnemque ſibi ſpem recuperandi aviti ſceptri hoc factio præcidi: graviffimè hanc repentinam mutationem tulit, & Regem *Ludovicum* clam ſolicitare cepit, ſpondens ſuam utilem in eo bello operam, ſi eo loco, quo apud Cæſarem tunc eſſet, ſeſe habere vellet. Longo enim uſu rerum in Italia,

*Pauli Middeburgi de Julio Scaligero. Ful. Cæſ. Scalig. exercit. 266. * Quod lin- gua Windorum regem ac principem norat.*

Jo an. Fucundo præceptor Scaligeri. Recipitur in an- lam Auguſtini Scaliger.

**. Lib. 1. Poët. 18. Saltat pyrrhicam Scaliger: quod videt Goropius in Beccofelinis Aula Max. L. Cæſariæ.*

-Bonifacium Scaliger.

Bellum inter Venetos & Maximilianum Cæſarem.

Germania, & Hungaria gestarum sibi nota esse ea, ad quæ discenda Gallis longiore experientiâ in illis regionibus opus esset. Pollicitationem hominis à vanitate remotissimi Rex, aliqui prudentissimus Princeps, inhumano dicto prolecutus est : *se rationem non habere nobilitatis qua pro censu tumultus avorum ostentaret.* Benedictus se ab externo Principe non admitti æquo animo tulit, qui paulo antè ab eo, de quo benè meritus erat, rejectus fuerat.

*Prælium ad
Ravennam, an-
no 1512 d. 11.
April. ipso Pas-
cha. In quo pa-
ter & frater
Scaligeri occu-
buerunt.
Julii Scaligeri
virtus.
Gasto Fuxius.*

Secutum est paulo post funestissimum prælium ad Ravennam : in quo prima coitione cum dubia fortuna & multo utrinque sanguine diu pugnatum esset, *Benedictus, & Titus* filius Cæsariæ turmæ vexillifer, interfecti sunt : quorum cadavera hosti erepta *Julius Cæsar* in tuto reponenda, Aquilam etiam receptam, quam Titus gestaverat, Cæsari reddendam curavit. Cum Cæsarei jam victoriam exploratam haberent, id quod ex acclamationibus militum, ut sit, sibi persuadebant : Ecce acerrimus juvenis illustris *Gasto Fuxius*, dux universi exercitus Gallici, collectis viribus, secundo in Cæsareos signa movet. Unde majore longè, quam antea, clade prælio instaurato, *Julius Cæsar* equo ab equite cataphracto Gallo deturbatus, & humi affligus sexcentis equinis ungulis proculcatus est : ut inde pro mortuo à suis post pugnam elatus sit. Paucis tamen interjectis diebus cum ad se rediisset, licet pessimè acceptus, ad Cæsarem propè depositus, ut deferretur, præcepit. Ibi Cæsar laudatum ob patris & fratris corpora servata, & Aquilam receptam, præmiis virtutis effecit : *equitem* etiam & *propinquum* dixit, datis, ut solet, manu propriâ calcaribus aureis, & torque equestri cum appendice Aquilæ imperialis aurea, quam Aquilam tamen majores ejus gestaverant ; tamen eam huic virtutis præmio Cæsar accedere voluit, tanquam ab illo tunc primum hoc præmium inciperet, non tanquam à majoribus delatum ad Scaligeros pervenisset. Itaque *Scaligeri* Aquilam imperii à tribus Cæsaribus acceperunt : *Alboinus* quidem ab *Henrico* septimo, *Canis Magnus & Mastinus III.* à *Ludovico* Bavaro : *Julius Cæsar* pater *Josephi* à *Maximiliano I.* cujus etiam propinquus dupliciter erat, natura & adoptione. *Bartholomæa* enim Austriaca *Benedicti* mater, *Julii Cæsaris* avia, propinqua Cæsaris *Maximiliani* erat. Deinde qui ob virtutem bellicam equites à Principe renunciuntur, ii eadem operâ in affinitatem principis recipiuntur, & propinqui ejus declarantur, quasi in familiam ejus adoptati. Plurimum, fateor, *Julius* debebat Cæsari, quod in ejus aula, literis, moribus, & disciplinâ militari informatus esset. Sed quicquid Cæsar *Julio* ob navatam strenuè in expeditionibus ejus operam, & vulnera pro eo accepta debebat, hæc omnia uno torque, & calcaribus aureis compensavit : licet ipse supra quàm credibile est, benignus & liberalis esset. Sed ejus voluntati res & facultas defuit.

*Præmia in
Scalig. à Cæ-
sare Collata.
Aquila imperii
insigne Scalige-
rorum, & Scala
cum quinque
gradib. infernè.*

*Scaliger Ferrar-
iam patris ac
fratris corpora
deponit. Ma-
ter Scaligeri
mœrore exstincta.*

Commeatu à Cæsare impetrato, *Julius Cæsar Ferrariam*, ubi antea à *Benedicto* uxor *Berenica* relicta erat, patris & fratris corpora detulit. Sed mater *Berenica* paulo post ex mœrore diem ultimum clausit. Ita tria funera domesticæ uno tempore curavit. Nec verò ullum moveat, quod in *Nymphis indigenis Benedictus* pater ab eo inducatur uxorem *Berenicam* sub *Nymphæ* *Napææ* nomine defens. Proleptis enim poetica est : cum octavo post cladem Ravennatem die *Berenica*, nuncio de *Benedicti* conjugis, & filii *Titi* cæde accepto paulo post mœrore extincta sit.

Amiſſis patre, matre, atque fratre, nihil aliud ſupererat, quàm ſorditatum in perpetuâ egeſtate & luctu vivere. Veneti enim *Ripam* & reliquum *Benedicti* patrimonium jam tertium invaſerant. Ea tempeſtate non Scaligeri cognomine: ſed *Comitis à Burden* vulgo notus erat. Atque ita à *Lylio Gyrardo* Ferrarienſi familiari ſuo quamvis depravatè nuncupatur, in libello de Poetis recentioribus. Quod cognomen, quandiu in Italia fuit: illi ſemper hæſit: ita ut raro *Scaliger* vocaretur, ſed *Julius à Burden*, aut *Comes à Burden*. Cum autem paupertas omni conditioni ſit onus grave, tum nobilitati præcipuè ſenium eſt, quotidies per anguſtias rei familiaris hominibus ſummo loco natis emergere non licet. Sed hoc incommodum ab illo amolita eſt liberalitas *Alphonſi* Ducis primi, qui ei annua opima conſtituit, inque primis amicis & propinquis habuit, memor priſcorum Scaligeræ domus in *Eſtenſes Marchiones* meritorum, & contraſtæ bis *Scaligeris* cum *Eſtenſibus* aſſinitatis. Neque verò Julius tantam optimi Principis liberalitatem tacitam præterivit: ſed longo poemate, cui *Eridano* nomen fecerat, celebravit.

Sed cum Julium tæderet inertis vitæ inter aulicos Ferrarienſes tranſigendæ, conſtituit primùm, ut multorum mos eſt, præſertim nobilium Italarum in deſperatione rerum ſuarum, habitum *Franciſcanum* ſumere, & ſæculo, ut loquuntur, renunciare. Quare cum *Bononiam* veniſſet, cœpit *Scoto* operam dare. Atque is primus fuit illi philoſophiæ guſtus. Tamen non multo poſt tepuit ille monachiſmi ætus, propter neſcio quid ἀπρητον: quod tanti apud eum fuit, ut nunquam poſtea ad ultimum uſque vitæ diem cum *Franciſcano* ullo ſermonem ultro ferere voluerit. Ad animi & linguæ dotes, acceſſerat decor regius corporis, & agilitas tanta, ut armis, ſaltu, equeſtri ſcienciâ omnes æquales anteiret: quibus rebus facile omnium animos ſibi devinxerat. Cum autem in *Bononiæ* Academiâ, quæ tunc & florentiſſima, & frequentiſſima erat, multi nobiles eſſent, qui literis operam darent, vix ullus fuit, qui non ſecum malè agi putaret, qui in ejus amicitia aliquem locum non obtineret: inter quos duo fratres ex antiquiſſimâ *Plociaſcorum* in *Liguribus Turinæ*, unus item ex illuſtri *Roverorum* familiâ, ad amicitiam ejus ſeſe applicarant; ut nunquam ab ejus latere diſcederent. Quamvis jam in Philoſophiâ progreſſus aliquot feciſſet: tamen humanitas ſtudioſorum ferociam militarem nondum retundere potuerat, cum animus irrequies adhuc Martem ſpiraret. Itaque quemadmodum in illa frequentiſſima Academia nunquam evitari poterat, quin nationes, ut ſolet, in diverſas factiones & ſtudia diſcederent, atque inter ſeſe conſiſtarentur: ita ipſe nunquam eſſugere poterat, quin illi aliquod ſpecimen pugnæ edendi neceſſitas imponeretur. Non enim tum in ordinem cogeabantur Scholaſtici *Bononiæ* ſes, neque exarmabantur, ut hodie fit. Atque ideo plurimis in ore omnium erat *Tonſus de Burden*. Ita enim eum quod ſtriſtim tonderet, vocabat vulgus Italarum. Interea duo fratres *Plociaſci*, & poſt eos *Roverus*, à parentibus domum revocati, triſte congreſſus ſui deſiderium Julio reliquerunt. Quod diſſidium ita impatienter tulit: ut & per multos dies publico abſtineret, & conſuetæ corporis experimenta intermitteret: quod illi tamen in bonum vertit: cum interea totus libris hæreret, & nunquam ab illis ſine fructu diſcederet. Et jam non minor eruditionis ejuſ, quàm virtutis militaris opinio erat. Quippe publicè quotidie diſputans,

Comes à Burden datus Scaliger.

Paupertas omni durum & grave.

Alphonſi ducis liberalitas in Jul. Scaligerum.

Cucullum induere cogitat Scaliger. Scoto dai operam. Monachijmum exiit.

Plociaſci, Roveri.

Tonſus de Burden.

*Scaliger & manu ingenio promp-
tius.*

coſdem.

eosdem oculos in se convertebat, quos antea in admirationem fortitudinis suæ rapuerat.

Discedit Bononiis.

Sed duæ curæ illum maximè exercebant, & à literarum studiis cogitationem ejus avertebant; *desiderium Plociascorum*, & armorum quotidie recrudescentes amor. Quæ duo cum impatienter ferret; relictâ Bononiâ, mediocriter viaticatus, quantum scilicet patiebantur facultates hominis, qui & sua omnia amiserat, & in alienis modicam spem reposuerat, ad *Castrum Nonnum Ligurum Taurinorum*, cujus *Plociasci* domini erant, sese contulit. Quamvis autem domus in luctu esset, ob recens funus patris *Plociascorum*; tantâ tamen gaudii significatione à dominis exceptus est; ut non domum in luctu deprehendisse, sed lætitiâ domum intulisse videretur. Non diu in *Nonno Plociascorum* castro fuerat, cum in *Vicum novum* patrimonii *Roverorum* proficiscitur, ab ipsis loci dominis, quibus antea Bononiæ familiariter usus erat, literis accitus.

Vicus novus Roverorum.

Hactenus ejus vita instabilis, & desultoria fuit, multis jactata periculis, nullo coalescens otio. Hæc autem domus, ut corporis fugam sistere; ita animum vagum atque æstuantem continere valuit: quanquam armorum semper rebellans affectus non sinebant hominem quiescere, præsertim in iis locis, in quibus propter Gallica bella, nulla dies sine aliquo armorum tentamento transibat, sive hostis excipiendus, sive expeditio in hostem instituenda esset. Nam ex quo ejus virtus tam ducibus Gallicis, quàm nobilitati *Ligurum Taurinorum* nota esse cæpit: ab illis quotidie studiis militaribus provocabatur.

Ducit turmam Scal.

Ex eo ipsi etiam *Proregi* notus, & carus, *turmam equitum centum* levis armaturæ adeptus, excursions quotidianas summâ cum laude faciebat. Applicarant sese illi multi ex nobilitate regionis, ut *Plociasci*, & *Scalengi*, qui se proavis Scaligeris oriundos prædicabant: aliique multi præterea, qui ob locorum & regionis peritiam sæpè illi exploratorum loco erant: eorumque indicio hostium copias & pabulatores repentinis incursionibus oppressos in vadobat. Fortè per eosdem certior fit manipulum hostium cum aliâ equitum, superato jugo, per declivia collis laxo agmine descendere, mandris mulorum pone sequentibus, & *Vercellas*, quantum ex longinquo colligere licebat, tendentibus. Eæ, ut exitus declaravit, pecuniæ Ducis *Sabaudia*, magnam vim & suppellectilem preciosam gestabant. Simul admonetur ab exploratoribus, spem egregiæ victoriæ, & ingentis prædæ objici, cujus potiundæ vim in solâ diligentia repositam esse. Itaque cum eâ copiâ, quam habebat, magno progressu ad latera collis improvisus pervenit: neque se hosti prius ostendit, quam in planis totum agmen cum impedimentis constitisset. Commisso acriter cum equitibus prælio, diu magnâ contentione ad multum diei pugnatum donec duce alæ & aliquot aliis interfectis, reliquis sine cæde vivis potitur. Pedites cæde equitatus sui perterriti, traditis armis, deditionem faciunt. Itaque ingenti prædâ potitus, impedimenta omnia, & magnum captivorum numerum abduxit, in quibus erat *Anna Ducis Sabaudia* concubina, mulier egregiâ formâ, & *Thomas* ille *Franciscanus*, decantatissimus *Agyrta*, quatuor millibus coronatorum instructus, quæ ipse histrionicis concionibus suis, & aliis vernilibus technis in Galliâ per aliquot annos quæsierat. Annam in arce vicini novi pudicè à matronis nobilibus habitam Dux paulò post precio redemit.

Pugna cum Sabaudia ducis milite.

Thomæ

Thomæ non aliâ redemptione opus fuit, quàm illis, quæ secum gestabat, quatuor millibus aureorum, quibus Galerum Cardinalitium redimere constituerat. Sed cum amissos nummos nulla spes recuperandi, aut reparandi, esset; mœrore vitam paulo post finivit. Etiam Josepho puero tritissimum inter homines militares tam in Gallia, quàm in Liguribus Taurinis fuit: Duce *Sabaudia*, post amissum imperium suum, nihil acerbius tulisse, quàm lectissimorum equitum suorum cædem, ac pecuniæ atque preciosissimæ suppellectilis iacturam. Idque contigisse notabant, cum Thomas Franciscanus, & Anna concubina capti fuerunt, ducis prorsus ignari.

Victor reversus, nemine de suis desiderator, honorificè à *Prorege* laudatus, & postea regi *Francisco*, qui superatis Alpibus, in *Vicum novum* Roverorum diverterat, eo nomine plurimum commendatus: ut iusta stipendia turmæ suæ ex regiâ gazâ procederent, impetravit. Extra ordinem enim eam à *Prorege* obtinuerat, & ex nobilibus voluntariis, amicis suis, serè supplerat. Quamvis autem æstus quidam militiæ armorum amore potius, quàm odio quietis transversum ageret: tamen literarum, quibus prima ejus pueritia sub *Maximiliano* Cæsare exculta fuerat, oblivisci non poterat. Itaque ubicunque à militiæ laboribus respiratio daretur; quas *Bononia* reliquisse videbatur, ad eas furtim dulcedine quadam rapiebatur: quem ardorem accendebat usus & familiaritas medici Taurinensis cujusdam, & Pharmacopolæ, rei herbariæ peritissimorum: qui ubi eum semel & iterum in montana ad herbarum investigationem deduxissent; accidit, ut eum nihil minus, quàm tale cogitantem alter disputationibus suis, alter peritia *Uanis iarenis* ad medicinæ studium incitarent. Jam *Bononia* eos in *Aristotele* progressus fecerat; ut & magistris ipsis disputando admirationi esset. Itaque conquestis Taurino *Hippocratis*, & *Galen*i libris, quos quidem tum nancisci per bellum licuit, adhibito in consilium *Aristotele* suo; brevi effecit; ut non solum familiarem suum medicum Taurinensem, quem unicum ad medicinam incentivum habuerat; sed & summos medicos superaret. Oneris militaris sollicitudo, & literarum amor eò illum perduxerant: ut cum utrique functioni pro dignitate satisfacere vellet, noctes diebus, & munia militaria studiis continuando, rationem valetudinis non haberet. Quare annos natus *triginta quinque*, ex nocturnis laboribus militiæ, & lucubrationibus literariis, item cœli Inalpini inclementiâ, arthritidem contraxit: cujus prima tentamenta adeo acerbæ fuerunt, ut multos menses decubuerit.

Valetudo restituta pristinis eum militiæ & literarum studiis reddidit, adeo præteriti morbi oblitum, ut non solum ab iis, quæ valetudinem vitiant, non temperaret, sed & nova ultrò morborum irritamenta arcesceret. Nam cum hæcenus Græcas literas ignorasset: eas anno post primum morbum aversissime prosecutus, incredibili celeritate didicit. Sed pertinacissimarum viti-
giliarum acerbissimas pœnas luit, multo acriore, quàm antea, arthritide repetitus. Itaque intermissa contentione militiæ, & abdicato turmæ ducatu, statuit literarum studiis reliquum vitæ tempus transmittere, tædio prioris inutiliter actæ; cum jam annum *quadragesimum* excessisset. Quare verè dici potest, unicam domum illustrium Roverorum ei & belli arcem, & Athenæum fuisse.

Ab armis ad literas rediit.

Ad medicinam animum applicat.

Arthritidem & nimis studiis contrahit.

Græcam linguam didicit.

Militiæ valetudinem.

Erat in gente Roverorum Episcopus *Aginnenſis*, Præſul diſtiſſimus, ſingulari bonitate & pietate, promotus ad eas opes à *Sixto*, & *Julio* Pontificibus Roverorum propinquis. Cum illi ex officio neceſſitas incumberet diœceſim ſuam inviſendi, valdè pigebat hominem priſcâ ſimplicitate, & peregrinandi inſolentem *Alpes* tranſgredi, quaſi in colonias novi orbis tranſcriberetur. Ad eum metum accedebat ætas ingreſcens, & valetudo cuilibet mutationi opportuna. Quia verò aut omnino migrandum erat, aut Episcopatus abdican- dus: ſatis ſe ad ancipites caſus valetudinis munitum credens, ſi *Julium Cæſarem* ſibi comitem viæ adhiberet; eum per amicos tentatum, mox ipſe privatum precibus & blanditiis aggreditur, quòd crederet ad hoc iter ſuſcipiendum haud facile inductum iri. Neque opinio eum ſefellit. Præcité enim negavit Italiam Tranſalpinis regionibus mutaturum. Cum diu pertinacia propoſiti fruſtra oppugnata eſſet; tandem manus dat eâ conditione: ut non ampliùs, quam octo dies *Aginni* detineretur. Quid enim ſibi cum eâ gente, cum qua ne unum quidem diem vivere poſſit? Sed hæc erant verba hominis & amœnitatem Aquitaniæ, & rerum eventa ignorantis. Nam qui octavo die reverti paſſus erat, eodem ipſo tempore cauſam conſilii mutandi naſtus eſt.

Aginnium cum Episcopo abiit.

Amore puellæ ibi detinetur.

Quam ducit uxorem.

Educabatur tunc *Aginni* apud Aviam, nobilem matronam, puella lætiſſima *Andietta de Roca Lobejaca*, annos nata XIII. Eam primum viſam, ita deperire cœpit: ut paſtam priùs cum Episcopo de reditu in Italiam conditionem, amoris ejus poſthaberet. Cum itaque nuptias ejus petentem propinqui puellæ, cauſando ejus quidem jam ingreſcentem, puellæ autem acerbam ætatem; ſæpe ſummoviſſent: non tamen idcirco quicquam de contumaciâ aut amandi aut petendi remittebat: qua tandem effecit; ut triennio poſt, homo annorum *quadrageſima quinque* puellam *ſexdecim* annorum, uxorem duceret: cum qua annos undetriginta vixit, ab an. cl. l. XXIX. ad annum cl. l. LVIII. reliſtis de quindecim, ſeptem liberis ſuperſtitibus.

Ejus elogium.

Quicquid is ſibi, & publicæ utilitati vixit; id omnem uxori acceptum referri debet. Illa deſultoriæ vitæ fluctus & errores compoſuit: animum vagum & ad incerta tranſvolantem pudicis ſuis moribus retinuit: cum ipſa totius rei familiaris onera ſuſtineret, & virum omnis moleſtiæ ſecurum præſtans, ſic vacuum ad ſtudia literarum remitteret. Illa tumidum & iracundum ſæpe morigeratione ſuâ placavit, & ſolemnibus podagræ invaſionibus repeti ſolitum charitate conjugis, ſedulitate ancillæ curavit; certa, ſpiritum ſuum in ſpiritu viri verti, ideoque ſibi conſulere, cum illi conſultum vellet. Formam ejus ſupra quotidianam uno ore quondam Nitiobriges, ut & dotes animi ac corporis laudaverunt. Origo ejus ex antiquiſſimâ & nobiliſſimâ gente domino- rum de *Roca Lobejaca* in Cadurcis. Avus *Benardus*, homo contumax, & præſtacti ingenii ſub *Ludovico XII.* cauſam capitis dicens apud Senatum *Tholoſanum* interfecti à ſe domini de *Lusechio* patruelis ſui, neceſſitatem ſupplicii à ſe depulit, tranſactione cum orbis factâ, & omni jure *Rocæ Lobejacæ* à ſe in illo tranſlato. Ita Arcem ſuam longâ majorum ſerie ad ſe tranſmiſſam liberis interfecti tranſcripſit, & avito patrimonio exutus *Aginnium* Nitiobrigum ſeſe cum liberis ſuis recepit, uxore annis ante aliquot amiſſa. Hujus filius *Alanus Andietta* filiolâ bimulâ reliſtâ, ad modum juvenis deceſſit. Vetuſtatem ejus gentis præter alia, quæ in Cadurcis ſuperſunt, argumenta, refert ſepulchrum

sepulchrum Episcopi Aginensis ante hos quadringentos annos amplius vitâ functi; quod visitur hodie in Basilicâ *Stephani* cum vetustissimis Dominorum de *Roca Lobejaca* insignibus, in pariete cellæ, quæ Marianæ juncta.

Staturâ fuit procera, & ad decorum erectâ, regio, & augusto ore, colore fusco, artubus torosis, corpore exercitatissimo. Nam ut in aulâ Maximiliani Cæsaris, sic in Aquitaniâ, omnes in omni genere palæstræ, equitando & armis dimicando superavit. Ac quamvis jam podagra articulos fregisset: tamen adhuc equos domi alebat: quos in campo viridi domitabat; qui ripam Garumnæ & Aginnum interjectus est, quo campo neque porrectiorem, neque amœniorem ulla urbs Gallicana habet. In quo cum *Carbone* illo nobilissimo Aquitano, & acerrimo pugnatore, ludicro certamine hastis conficiens, hominem equo dejecit: cum tamen hæcenus Carbo tam in Aquitaniâ, quàm in *Liguribus Taurinis* in Ludicris equestribus primas obtineret; & in illis invictus haberetur. Sarissa aut sibynâ correptâ, ei innitens in templorum culmina erepebat. Apprehensâ utroque pollice tinâ satis altâ, in eam collecto saltu desiliebat, atque in eodem statu compositus corpus in sublime subjectum extra tinam expédiebat, frustra idem tentante, quæ tum intererat, Vasconicâ nobilitate. Annos sexaginta duos natus, manibus arthritide debilitatis, trabem ingentem, & prægravem, quam quatuor operæ moliri non potuerant, & ipse solus loco manibus suis labefactavit, & quo destinatum erat, traduxit. Referremus plura & militaris & cæpestris disciplinæ ab eo edita exempla, nisi lectorum fastidio occurrendum: quorum multi ea tam libenter vituperant, quàm inviti legunt. Non solum igitur in Pyrrhicâ, quam in homine nobilissimo irridet non nemo: sed etiam in omni palæstrâ, quam hominem tali ortu, & in aula Cæsaris eductum scire oportebat, solers fuit. Quæ ideo retulimus: non ut à vulgaribus meritis ei laudem captemus: sed ut mirentur omnes, cum à duris militiæ studiis, in quibus altus & subactus fuit, ad otium literarum traduci tandem potuisse, præsertim severis *Bonifacii* patruvi imperiis à primâ usque pueritiâ assuefactum, ad cujus nomen & mentionem etiam adultus totus tremiscebatur. Erat enim homo acer, ferox, impatiens quietis, rigidus disciplinæ militaris exactor & expensor. Contra frater ejus major natus *Benedictus*, erat homo lenissimus & moderatissimus: ut qui ejus fortitudinem & gnavitatem ignoraret, lenitatem hanc lentitudinem interpretari posset. Itaque ex duobus filiis *Benedicti*, patruus *Julium Cæsarem*, pater *Titum* ex similitudine morum magis diligebat. Ac quemadmodum *Benedicto*, homini placidissimo uxor imperiosa, factiosa, elata (quales semper animos producere solet gens *Lodronia*) semper aliquid magnum, ac supra fortunam profugi mariti spirans: ita *Julio* filio iracundo, & ad levia momenta irritabili, contigerat uxor, quæ tum prudentiâ suâ irarum surgentes motus præfentiret: tum patientiâ atque indulgentiâ eluderet.

Igitur & militia & arthritide fracto, Philosophia & literæ manum eandem injecerunt, & mollibus disciplinarum suarum imperiis contumacem animum subegerunt. Neque vero obstitit *Id. u. d. d. d. a*: quin quod alii longo tempore, ille pertinaci labore assequeretur, quamvis ante quadragesimum septimum ætatis annum nihil ediderit, neque ante id tempus totum hominem sibi planè subjecissent literæ. Adhuc enim & corpore & animo inter nobilitatis Vas-

Prosopographia Scaligeri.

Scaliger in Epistola sua, sed quæ non habetis.

conicæ ludicra certamina, & convivia peregrinabatur. Sed postquam morbus jam olim domesticus cum lecto affixit, & quemadmodum corpori facultatem, ita animo voluntatem vagandi ademit: nullum tempus à studiis literarum & lucubrationibus vacuum relinquebat. Quo factum ut eodem tempore nemo eo neque plura, neque meliora ediderit. Quæ omnia bellis civilibus cum domesticâ suppellectile direpta interciderunt ferè. Quoties arthritidis ei usum scribendi adimebat, tunc, ut *Ennius* loquitur, poetabatur, & quotcunque versus noctu conceperat, manè si per frequentiam eorum, qui illum consulebant, aut officii causa invisebant, liceret: sin autem, velperi, postquam omnis turba illa dilapsa esset, dictabat. Ac tanta erat memoriæ felicitas, etiam in extremâ senectute; ut *ducentos versus* in Vivesiano prædio Josepho filio dictarit, quos die priore conceptos, propter visitorum officium recitare distulerat. Neque verò minor fuit *ευσχία* ejus in colligendis ex vultu hominum moribus, judicio potius, & vi quadam animi occultâ, quam vanitate Physiognomonica. Nèque profecto unquam in eo falebatur.

Quando poetari
solitus Scaliger.

Memoria Scaligeri.

Ejusdem.
ευσχία.

Prodigio ex
somnia.

Benedictus
Brugnolus.

Prodigiosa etiam ad miraculum usque ex somniis vaticinatio. Unum de multis referemus. Cum *Heroum* suorum *opus* contexens ad multum noctis lucubrasset, absoluto libro, post cœnulam quiete compositus, inaginatusest, in æde Mariæ Antiquæ Veronenfis, ubi sunt monimenta gentis Scaligeræ, hominem procerum, ac gravem sibi obviam factum, secum expostulare, quod se inter Heroas suos non collocasset. Orare igitur, ut hoc faceret: se *Benedictum Brugnolum* esse, domo *Leniacâ*, qui Patrem *Benedictum* ac patruos literas primas docuisset: ipsum quoque puerulum aliquando inter ulnas gestasset. *Veneriis* se ultimum diem obiisse, ibique sepultum esse. Experrectus somnium *Elegiâ* elegantissimâ expressit, quæ calci *Heroum* addita est. Ipse verò nunquam scivit, quis esset *Brugnolus* ille, neque quid portenderet somnium. Cognitum tandem à Josepho filio est: *Veneriis* inter alia, quæ eî in urbe visenda, monumentum esse *Benedicti Brugnoli Leniacensis*, excellentissimi ævo suo Grammatici, qui ut ejus Epitaphium fert, & principes & procures ævi sui in *Norico* literas docuerit.

Scaliger multarum linguarum peritus.

Porro multarum linguarum etiam peritus fuit, *Sclavonica, Hungarica, Germanica, idiotismi Græci, Italici, Hispanici, & Francici*. Sed *Francicum* tribus mensibus, postquam *Aginnum* venisset, perfectissimè loquebatur: cum tamen & *Vasconicum* simul didicisset. Major enim longè differentia linguæ *Francicæ, & Vasconicæ*: quàm *Flandricæ & Germanicæ*.

Oculis fuit cæruleis dilutioribus, quibus interdum noctu videbat; ut in crepusculo solemus: quod & filio Josepho contigit, à pueritiâ ad vicesimum tertium annum. Nam postea hoc in ipso, ut alia multa, mutavit.

Munditiarum & cultus corporis studiosissimus fuit. Quemadmodum in Italiâ, quod solus strictim tonderet, *Tonsus* vocatus fuit: ita in Aquitaniam solus barbatus venit.

Os mendacii
Scaliger.

Mendacium ita averfabatur; ut & ad mentionem ipsam excandesceret: & nihil prius veritate ac pietate in Deum liberis commendabat. Nunquam *mini*, inquit Josephus, nos pueros coram eo sisti: quin primum illud præceptum inculcaret: Non mentiri. Si aliquem mentitum sibi deprehendisset: nunquam postea cum illo in gratiam redibat. Dicebat enim omnem Christianum, sine

sine ullâ exceptione à mendacio alienum esse debere: nobilem autem hominem etiam si Christianus non esset. Sed & in *Atheos*, quorum illud seculum feracissimum erat, inexpressibili odio flagrabat. *Petrus Rufus* consiliarius *Aginnensis*, qui illi ob doctrinam charissimus erat; ut qui & summus Peripateticus, & juris civilis Romani consultissimus esset, hoc morbo animi laborabat. Nunquam cessavit, donec amicum sæpè convivio adhibitum, aut disputationibus confectum, aut precibus delinitum, ad meliorem mentem revocasset, tradito illi *Augustini Eugubini de perenni Philosophia* opere: quod illi viam ad veram Dei cognitionem muniret, quandoquidem à *Ruso* nunquam exprimere posset, ut sacra Biblia consuleret, à quibus *Rufi* animus abhorreret. Et sanè ea lectio *Ruso* salivam movit adeò; ut totum se protinus ad Theologiæ studium converteret: in quo tantum profecit: ut nemo acrius aut veram pietatem defenderet, aut Atheismum oppugnaret. Erat enim acerrimus & acutissimus disputator. Neque solum *Rufum* summum virum, sed & sciolos quosdam hoc morbo levavit. Mira siquidem ejus erat pietas: sed præcipua etiam in pauperes charitas. Sub finem Autumnii pannos emi curabat, quibus pauperes induebat, & à frigore in totam hyemem defendebat. Cum autem eis cibis ministrandus esset, filios puerulos adhibitos monebat, eos fratres esse, ideoque fraternâ charitate amplectendos: & protinus manibus filiorum ad promum condum deduci præcipiebat. Eos etiam ægrotos lecto recipiebat, & industriâ suâ curabat, & sumptibus propriis sublevabat, re Pharmacopæis, & Chirurgis de suo solutâ. Domum eis publicam dixisses. Tot proceres, tot mediæ & infimæ conditionis homines in illam quotidie confluebant: & sæpè tantum quidem, ut cibum sumere illi non vacaret. Tot homines ab Orco, ut ita loquamur, revocavit: ut si priscorum illorum Heroum sæculo hoc fecisset, supra *Æsculapium* cultus fuisset.

Cum primum *Aginum* venit, neminem deprehendit quocum de literis verba faceret. Tunc enim primum illæ in Gallia nascebantur beneficio Regis *Francisci Magni*. Sed *Burdegala* nunquam caruit doctis viris. Nam & in amplissimo Senatu, non pauci erant docti, ex quibus præcipuo amore dilexit *Arnaldum Ferronum*, & *Vidum Brassacum Golarum*, virum nobilissimum. In Gymnasio autem Aquitanico *Burdigalensi* tunc erant *Buchananus Tevius*, alii, li quotannis feriis *Vindemialibus Aginum* *Julii Cæsaris* visendi commeabant, quos & lecto & mensâ excipiebat. Negabat enim sibi rem cum podagrâ esse, quoties tales convivas haberet; quibuscum de literis loqui posset.

Anno Christi clv. l. LVIII. qui erat ejus vitæ septuagesimus quintus, propter anni intemperiem valde æstare cepit. Ad æstum levandum succo *Albæ*, ut *Hispanis* dicitur, ut *Vasconibus* *Aubicæ*, supra vires seniles usus, ex obstructa ob cruditatem illius fructus vesicâ, languorem nactus est: quo in diem ingravescente, ne stillam quidem urinæ per XIX. dies continuos emisit Balneo, quod ipsi sibi præscripserat, refectus, urinæ quidem obstructos meatus returavit: sed corpus senile inedia & diuturno morbo emaciatum nullo remedio reficere potuit. Quare quadraginta duos dies cum illo languore conflictatus, XII. Kal. Novembris obiit, maximo omnium dolore, & luctu, quem in exequiis ejus magnificis testati sunt, quales fieri ipse testamento ve-

ruisset : quo etiam cavit, ne ullum aliud Epitaphium monumento suo incidere-
retur, præter hæc verba :

Epitaphium
ejus.

JULII CÆSARIS SCALIGERI
quod fuit.

Hunc finem habuit vir vetustate generis, quæcunque ea est, nisi ad fabulas
recurratur, nemini secundus. Sed non parum fecit, quod hominis privati in
Nitiobrigibus summum fastigium attigit, qui principis imum in patria tenere
noluisset. Officia principis amisit, hominis exercuit. Imperium amplissi-
mum, & ditionem multarum ac potentissimarum urbium amiserant majores e-
jus. Hæc ille non morabatur ; certus, si quid splendoris ex illâ fortunâ re-
dundabat, id totum non ad suam, sed ad majorum suorum virtutem referen-
dum esse. Imò absurdum non est, in majoribus ejus quosdam in tantis opibus
nullâ oris aut corporis dignitate fuisse : quæ tanta in illo erat : ut nemo un-
quam eum viderit, quin protinùs dicere jure posset, *id est ælii nequid est*. Et
certè omnia ejus, corpus, incessus, gestus, oratio, stilus, libri, nihil vul-
gare redolent. Propterea pauci ejus libros attingunt ; nisi qui nihil plebeium
sapiunt.

Liberi Scaligeri.
Audebunt Scal-
iger.

Liberos ex quinque maribus quatuor : feminas ex decem ; tres reliquit. An-
dectus quinquennio antè Josephum natus, primus ex maribus orbos parentes
fecit. De quo tam verum est ; quod dicemus, quàm mirum. Cum ea esset
illius infantis indoles, quæ non solum parentes, sed etiam extrarios in amo-
rem sui invitaret, & ut ratio postulat, pater eum impendiò amaret ; tamen
non poterat sibi temperare, quin quoties in puerum oculos conjiceret, vul-
tum tristitiâ contraheret, & signa animi mœrore depositi ; cum gemitu ede-
ret ; ita ut mater non difficulter colligeret, patrem salutem filii diffidere. Cum
causam doloris ex viro exquireret, ille caveret à nutrice vinosa, monere :
sibi exploratum esse, puerum suffocatum iri. Cum quotidie hanc curam
matri objiceret, cepit & ipsa quoque seriò timere. Itaque accidit, ut noctu
surgens nutricem puero indormientem deprehenderet, ore ejus in os pueri
impresso, adeo ut puero exanimando punctum temporis deesset : qui ægrè
ab eâ oppressione refectus est. Cum iterum, & tertium in majore periculo
puerum offendisset, ebriosa mulieris culpâ, ante tempus ab lactatum puellæ
pedisse quæ custodiendum & regendum commisit. Miseram parentem nutri-
cis amolitione periculum à capite filii depulisse, sese autem defunctam omni
metu existimantem, nihilo securiorem pater esse sinebat. Quare cum gerula
puerum insanum in modum amaret ; nocte quadam dormiens misellum inter
arctissimos complexus * *exanimavit*. Ita patris vaticinium infelix exitus com-
probavit. *Leonardus*, anno minor Josepho, à duodecim sicariis oppressus,
& obruncatus est, ad Laudunum oppidum Pictonum bellis civilibus. *Janus*
Constantinus, minorem Josepho quatuor annis, fadio nobilitatis per æmulati-
onem in Transsylvania interfecit, cum castro cuidam regendo à *Stephano Des-*
pota, qui postea Poloniæ rex fuit, impositus fuisset. A nobis fortitudo sua,
& rara indoles, exitio fuit. Ex quibus *Leonardus* avo Benedicto, *Constan-*
sius autem propatruo *Bonifacio* simillimus erat. *Silvium* maximum omnium
natu

* vide Jul.
Caesar. patri
orationem in
Iustu Audesti.
Leonardus Sca-
liger. *Janus*
Constantinus
Scaliger.

Silvius Scal-

natu, annis totis decem majorem Josepho, morbus in dotalibus agris Novem-
populaniae extinxit, annum agentem ætatis quinquagesimum quintum. Qua-
tuor fratribus solus Josephus superstes decimus quartus matris suæ: de quo
alibi.

ger, qui libros
Poët. pater in
scripsit. & de
causis lingua
Latin. Jose-
phus Scaliger:
de quo Parenta-
lia ipsi facta
Lugduni Bata-
vorum.

Julius Cæsar Scaliger animæ suæ profecturæ.

Egredere o miseris multum defuncta ruinis,
Egredere & servis servilia regna relinque.
Caude, hospes; tenebris horrendi imponere finem
Exilii, & patriæ speratas querere sedes.
Tristes exuvia, falsaque incommoda lucis,
Isthic nunc, fera turba, jace, nos libera cali
Pignora, sperato jam jam potiemur Olympo.
Tu modo, nate Deo, rerum pia victima, Jesu,
Aspice nos, qui cuncta animas: spes unica, mortem
Exue morte novâ, atque novâ vitâ induc vitam.

Julii Cæsaris Epitaphium ab ipsomet compositum.

Extulit Italia, eduxit Germania, Julz
Ultima Scaligeri funera Gallus habet.
Hinc Phæbi dotes, hinc duri robor a Martis.
Reddere non potuit nobiliore loco.

Ejusdem testimonium de se, quod omnibus libris proscribebat.

Βάρεσθαι ὃ πάλαι 'δη' ἔλπετο θυγατρὶς,
Οὐδ' αὖ ἀμειψάμενος περὶ Κερίορα πάτερ
Ἦν δὲ Σκλαυῶν θείων γένος, ἔρυσ' ἄρησ'
Φοῖβον ἔλεον ὑπέρχον σήθεια, πᾶσις τ' ἤεις.

Josephus Scaliger Epistolâ ad Janum Douzam de gente
Scaligera: Julius Caesar Scaliger in exercitationibus: & oratione in
luctu Andæti filii.

Opera Impressa Julii Caesaris Scaligeri.

Exercitationum exotericarum Libri 15 ad Hieronymum Cardanum.
 Epistolæ & Orationes.
 De causis Linguae Latinae.
 Hymni, & Poëmata Sacra.
 Epigrammata in Clariores Urbes.
 Testimonia de Gente Scaligera.
 Poëmata de Ajace Lorario.
 Commentarii in Hipocratem de Insomniis.
 Oratio in luctum Filioli Audesti.
 Commentarii in Aristotelem de Plantis.
 Commentarii in Aristotelem Lib: Hist.
 Commentarii in Theophrast. de Plantis.
 De Poetica.
 Doctrina vera Alchimie atque artis metallica.
 Oratio pro Cicerone contra Ciceronianum Erasmi.
 De sapientia & Beatitudine.
 Elysus.
 De Numeris Conicis.
 Oratio in partu filii habita.
 De Ponte Julii Caesaris.
 Dux Orationes contra Erasmi. de Optimo dicendi genere.
 Vita per Josephum Scaligerum.

EPISTOLA

EPISTOLA

CCCCLIH.

Viro Clarissimo, Isaaco Casaubono, suo S. D.

Daniel Heinſius, in qua de morte Illuſt. viri

Joſephi Scaligeri.

VIR Clarissime, Si ullo modo reus eſſem criminis illius cujus me ſuperiores tuæ accuſabant, hoc eſt, niſi quater aut quinquies de obitu communis amici & parentis noſtri *τῷ νῦν μακαρίτῳ* diligentiffime ad te ſcripſiſſem, & illius commendatione, cui amicitiam tuam debeo, & ea ipſa amicitia, cui omnia merito ſemper poſtpoſui, indignus eſſem. Nunc cum inſelicitate mea factum ſit, non culpa, ut de negligentia mea conqueraris, dabo operam, ut quam de me opinionem, ex aliorum culpa concepiſti, hanc viciffim meæ diligentia condones. Et quandoquidem, *ὁ θαμίσιον ἰδέα* eſt divini ejus viri virtutibus, quem æque ambo coluimus, nihil præter recordationem nobis reſtat, faciam, ut hoc *πλεονέκτημα* meum, qui raro quidem quamdiu in hac urbe vixi, nunquam aut rariffime ſub mortem, ab eo diſceſſi, magna parva quæque obſervare & audire ex eo potui, mecum tibi ſit commune. Quamvis enim fieri non poſſit, quinque talem tantumque amicum, qui parentem, præceptorem, qui nutricium amiſit, ad commemorationem ſingulorum vehementius commoveatur, quod admonitu non parum recrudescat luſtus, tamen ubi idem ille aliquantulum remittit, & jam rationi pluſculum de ſe permiſit, ſive voluptate aliqua meminiffe eorum vix poſſumus, quæ quo magis ſunt præclara ac heroica, eo dolorem adhuc crudum ac recentem vehementius accendunt. Cujus generis non pauca ex divini ſenis ore excepi: qui paulatim morti ac naturæ ceſſit, & à morbo potius conſumptus quam oppreſſus eſt. Menſes admodum ſex ſunt, cum de editione Plauti, urgente Raphelengio noſtro, qui non ignoraret, quantum apud eum prope ſolus poſſem cum eo cœpi agere. Qua in re, ſive amoris meo, ſive precibus hoc dedit, ut, quod conſtantiffime omnibus negarat, mea cauſa & typographi ſuſciperet.

Itaque

Itaque inter nos convenerat, ut uterque hoc ageremus: ego, editionem adornarem, certissima quæque è codicibus, pauca & quæ firmis niterentur rationibus, aut postea à libris confirmata essent, è doctorem emendationibus in textum reciperem, ac deinde singula cum eo communicarem: ille Comicum percurreret, & quæ olim partim adnotarat, partim in memoria, qua plane incomparabili, ut nosti, utebatur, reposita haberet, partim & legendo revocaret, nobis traderet. Sed heu! paulo post, cum dies aliquot continuos, ut sæpe alias, scribendis ad amicos literis dedisset, de ἀρογία subita & δαδία vehementer queri cœpit. Ita ut ab omni prope cibo abstineret. Nec post illud tempus, quod rarissime, nec nisi alicujus morbi gravioris victus vi aut pertinacia, consueverat, musæum ingressus est. Ita sine manifesta aliqua mutatione, mentem integrum ad focum in cubiculo sedebat, ut amicis tantum qui accederent, vacaret, neque minus tamen de literis semper cogitare, & libellum penes se habere, quo & morbi tedium & temporis legendo falleret, & è studiis Musarum, quas feliciore nemo coluit successu, ultimam hanc voluptatem caperet. Porro hoc loco positus cum minus minusque cibum quotidie appeteret, magisque ac magis simul animo & corpore langueret, cœpit, quod res erat, nescio quid mali gravioris suspicari. Est huic aëri familiaris quidam morbus, sive languor, quem scorbutum vulgo vocant. Plinius scelerthyben & stomacacen à Medicis suis temporis dictum fuisse notat. Hunc per se ipse, de Medicorum judicii securus, præsensit. Neque frustra unquam fuit viri prudentissimi vel spes vel metus. Nam ut hoc malum ex prioribus, ita ex hoc ipso tertium sibi imminere, sæpius dicebat: hydropem nimirum, & quod magis admirati sumus, certam ejus speciem, & τυμπανίτην nempe. Quæ ut aliis plerisque, ita viro huic maximo fatalis fuit. Sunt in hac urbe Medici aliquot clarissimi, & ut ἰατρικῆς ὕλης admodum gnari, ita & ἰμπτεισθεῖς τῷ ἀνδρὶ ἐλληανόπῃ. Inter quos maxime familiariter Ælio Everardo Vorstio, nunc Magnifico apud nos Rectore, utebatur: viro, præter Medicinam, rerum plurimarum egregie perito: cui è baptismo filiolus, miræ indolis puerum, susceperat. Hic primum, ut amicus, cum adhuc medicos averfaretur, invisere aliquoties eum cœpit, & ut majorem sui rationem habere vellet, partim precibus, partim consilio & rationibus, ab eo postulare. Quod cum ægre impetraret, (vehementer enim omnem Medicorum opem, ac præsertim potiones, respuebat) collegam suum virum præstantissimum Reinerum Bontium, circumspectissime adjunxit sibi: partim illius memor, Σύντλ' ἐρρομένω: partim, ut si tanto viro præter expectationem, quod futurum omnes jam videbant, gravius quid evenisset, nihil ab uno prætermisum putaretur, quod præstari a duobus posset. Ita simul summi hominis constantiam aggressi sunt, qui vix ulla ratione adduci poterat, ut mortem, quam effugere vix posse videbatur, saltem differri pateretur. Qui initio, qua erat in his quoque rebus peritia, oppugnare eorum consilia quam sequi malebat. Neque scio, an quicquam perperam, nihil certe sine ratione dixit. Ut illi quoque quibus commissus fatalis esset, nihil esse difficilius, quam viro tam multarum rerum gnaro, aliquid præscribere, non semel inter se conquærentur. Nam præterquam quod & nomina herbarum & vires, ex frequenti τῶν φιλότητων lectione, ad unguem didicerat, optime de morbo suo judicabat, quem talem esse aiebat, ut

humana

humana ope curari non posset. Interim, quantum corporis, quod jam *ἀσθενή* penitus emaciatum erat, infirmitas permetteret, animum, quasi in statione, semper erectum habebat, ac ne tum quidem, ut nihil ageret, à se impetrare potuit. Existimo postremos, quibus ante mortem usus est, autores, Polybium & Lipsii De re Militari libros fuisse, quorum in altero, qui penes me est, infinita emandaverat, ac, inter cætera, paucissimis, antequam penitus lectulo affixus jaceret, diebus, pilum Romanum ex auctoris doctissimi descriptione manu sua accurate delineaverat: quod in eo omnes qui Polybium illustrare conati essent, errasse existimaret; in altero, nonnulla, in quibus dissentiret, annotaverat. Cæterum, cum indies jam malum glisceret, ac constans *ἀσθενή* vires amplius consistere non sineret, tanquam miles jam emeritus, volente ita ac jubente natura, quod ab eo obtinere nec amici potuerant nec Medici, omni abdicare se studio coactus est. Qua de re plerumque apud me conquerebatur. Dolebat enim aliquod perire sibi tempus, neque amplius se vivere, sed superesse sibi, quotidie conquerebatur. Toto morbi tempore, cum de morte nunquam dubitasset, ardentissimas ad Deum preces fundebat, &, sive solus, sive cum amicis esset, magno ardore ac intentione animi delicta sua deplorabat, quæ quidem *ἀνὰ θυμὸν* esse, tamen fiduciam, quam in eo repositam haberet qui peccatum nobis factus esset, longe majorem esse, aiebat. Sæpe repetebat, certo quidem scire se, instare sibi mortem. Abesse autem tantum, ut communem illum terminum naturæ ac viri sapientis portum, subterfugeret aut detrectaret, ut nihil aliud à Deo peteret, nihil aliud jam cogitaret, nisi ut quam minimo dolore & brevissimo his vinculis solveretur. Æternæ vitæ gaudia præcipere se animo ac jam sentire. Non dubitare se quin agnum omnibus mactatum, *τὸν μὲν ἀπαυσομένην, τὸν ἐν παντί πάντη*, cujus desiderio langueret, brevi jam visurus esset. Reliqua sordere sibi, neque quicquam esse, cujus causa, vel ad horam, vitæ hujus usum prorogari sibi vellet. In his vocibus ac cogitationibus non semel eum deprehendi. Nihil humile, aut vulgare, aut abjectum loquebatur, qui & voces tales & solatia averfabatur, quædam & cum indignatione acceperat, aiebat enim puerum se ista didicisse. Si quis spem vitæ superesse diceret, petebat, ut hanc spem servaret sibi, non enim lenis interesse, quando moreretur: cui semel necessarium, semper tempestivum esset mori, multo minus Christiani, cujus esset bene mori. Quodam tempore, cum omni laudis ac virtutis genere ornatissimus clarissimusque senex Clusius noster, qui jam aliquandiu, partim per ætatem (octuagesimum enim annum & aliquot explevit) partim ex debilitate pedum domi se continuit, famulum ad eum mitteret, peteretque, ut excusatum se haberet, quod in hoc officio deficeret, respondit, non libenter modo se ignoscere illi, sed & singularem animi benevolentiam amplecti, neque opus hoc officio nunc esse; futurum enim frustra, cum uterque brevi in eundem locum conventuri essent, ubi alter alterum *εἰς ἑκάστου ἀνσῶς* complecteretur. Nam præcedere se quidem, illum autem sequi. Inter reliquas virtutes ejus, semper prudentiam miratus sum, quam cum aliis in rebus tum in hoc potissimum testatus est, quod fere annis singulis supremam voluntatem consignaret, & in testamenti tabulas referret, si quid vel mutaret, vel prætermisum esset, quod post obitum præstari vellet, ne aut testamento veteri aut *ἀδελφῶν*, decederet. I-

dem sub initium morbi cum in animo haberet, Bibliothecæ suæ indicem ad me misit, petiitque, ut ex eo libros seligerem quos vellem, certo enim scire, finem vitæ jam instare: ideoque tempus esse, ut de amicis cogitaret. Hæc ἀπαθὴς & admodum constanter. Quod cum peteret (nam & antea de tota nobis reliquenda mecum egerat, in quo pietatem meam ac modestiam expertus fuerat) non sine lachrymis, quæ coram illo imbibendæ erant, petere me dixi, Pietatis meæ ac pudoris rationem aliquam haberet, nec præcipuas delicias ac voluptates suas, quibus vitam sustineret, ante mortem aliis transcriberet. Frueretur illis diu, quibus maxime delectaretur; & quod vitæ superesset, sine curis ac molestiis non necessariis transigeret. Solum illum scire, quantopere eum semper reveritus fuisssem. Funesta esse dona, quæ amissione ac divortio tam venerandi capitis pensanda essent. Superesse alia non pauca, per quæ meminisse illius possem. Vitam præ reliquis, quam emendate & ad exemplum omnium egisset, tum non pauca quæ ex eo didicissem. Ad quæ ille maxima severitate (erat enim δὲνός ἀνὴρ τὰ τοιαῦτα) reculantem eo perpulit, ut quosdam in schediolo notarem. Idem duo ex præcipuis amicis fecerunt, cæteris nonnullos ipse, quos relinqueret, elegit. Inter eos quorum rationem habuit, ut de utroque nostrum nihil dicam, præcipui fuerunt, Vir Amplissimus Cornelius vander Mylius, Academiae Curator, quem mirifice amarat semper, Clarissimi viri Dominicus Baudius, Johannes Latus, Grotius ἰδ. Davidov, & Johannes Rutgerius, juventutis nostræ, sive ingenium, sive eruditionem, sive spem quam de se quotidie majorem præbet, videas hodie Princeps, Reliqui (exceptis his quos Academia legavit) divenditi sunt, è quibus æs haud sane modicum confectum est, quod œconomo illius, qui fideliter τῷ μακαρίῳ annos plurimos inserviit, ex voluntate ejus cessit. Ipse, quia verecundum nimis ac modestum in eligendo judicabat, quod prætermisum à me fuerat, ex supellestile argentea supplevit, è qua quod clarissimum habuerat, reliquit. Sed ad mortem redeo. Aliquot diebus ante summum ac fatale tempus (vide heroicam ac summam circa τῆς γένου securitatem) cum ad eum accessissem, de versiculis quibusdam suis, cum antea ne mentionem quidem ejus rei ferret (nemo enim magis sua contemnebat) utrum eos editurus essem, perfunctorie quasivit. Cum facturum me dixissem; Scazontem, inquit, quendam qui prætermittendus non erit, primæ Manilii editioni præfixum invenies. Memini me tamen alibi memoria lapsum esse. Igitur pro illo.

*Rex Celtiberæ Tarraconis Alfonsus,
reponendus erit ille,
Castellæ amœnæ rex vetustus Alfonsus.*

Hæc oculis languentibus, ac fractis morbo viribus, vicinus, ut tum quidem videbatur, morti, integerrimis tamen sensibus dicebat. Quem, cum domum rediissem, percussus miraculo, in meo codice, ut jussus fueram, notavi. Verum admirandi hujus vel tranquillitatis vel securitatis, nisi ἀδύνατος vocare malis, toto morbi tempore plurima quotidie amicis exempla dedit. E quibus unum quod in mentem nobis nunc venit, apud te dissimulare non possum. Solebam, quoties aliquid carmine aut sermone concepissem, minus oc-

cupato

cupato id recitare. Quæ res tantæ voluptati illi erat, ut plerumque quæreret, quid novi attulisset. Est Hagæ Comitis, vir nobilissimus, neque minus eruditionis, cum sit ipse eruditissimus, mire amans, Principi nostro à Secretis, Johannes Milander Pœderoyæ Dominus, qui cum exquisitæ formæ atque ætatis floridæ uxorem, ipse senex duxisset, nuptiali carmine amicum prosecutus eram. Uno mense circiter aut paulo amplius ante obitum, cum more solito languentem accessissem, maximo cum gaudio accepit venientem, & cum frigus unice intensum esset, togam promi iussit: quam cum puer attulisset, cruri suo periscelidem diripuit, ac ipse toga me accinxit, petiitque ut in cœna secum essem. In qua, quamvis æger, quamvis conclamatus, quamvis ab initio morbi nunquam de fine ejus dubitasset, sed & sæpius acerrime invecus in amicos esset, qui periculum extenuarent, aut spem vitæ facerent, quamvis denique omni cibo ipse abstinere & spectator cœnæ tantum esset, maxima hilaritate me exceperat. Paulo antequam accubuissem mensæ, quia adlubescente videbam, carmen illi, quod conscripseram, prælegi. Quod cum placuisse sibi, ut solebat, plurimis testatus esset, Brevi, inquit, alterum Epithalamium scribendum erit. Cum tacerem, neque assequeretur quid vellet; iterum, Josepho, inquit, Scaligero, & Aquæ Intercuti, vide ut alterum, Amice, scribas. Ita enim præter expectationem meam in re capitali sua lepidè jocari solebat, ut nonnunquam, novum se Diogenem diceret, nam ut illum, ita se in dolio jam habitare, de ventre autem loquebatur, qui non parum prominere cœperat. Die quodam, cum mœstissimus ad ejus lectulum sederem, quod paulatim Solem istum nobis eripi, nec procul esse occasum ejus ex indiciis quamplurimis colligerem, postquam de nonnullis mecum libere egisset, aliquandiu me intuitus, Illud affirmare cuivis, inquit, tibi persuadere potes, Josephum Scaligerum neminem æque amasse ac Danielelem Heinsium. Et utinam, quod sæpe dixi, Pater meus Julius te nosset, quam efficitim te amasset! Non ita multo post, die alio cum rediissem, & de valetudine interrogassem, Fili, inquit, Daniel, extrema vides. Vix dolori parsum. Corpus, ex assidua hac decumbendi consuetudine & morbi inclementia, exhaustum est. Manet idem vigor animi. Inimici mei si me videant, divinæ iræ hoc ascribant. Nosti quid de aliis jam divulgant. Tu de his testari potes. Perge ut cœpisti. Et hoc age, ut memoriam illius qui tantopere te amat, sanctè tuearis. Sed & Deus sine dubio te amat; Et amabit, quamdiu bona tua illi referes acceptum, quæ quo minus ostentabis, eo pluris erunt. Arrogantiam & fastum vita. Ab ambitione, quantum potes cave, & inprimis, ne adversus animi sententiam, illius causa quicquam agas. Quicquid in te est, illius totum est. Τὸν οὖν σὺν οἰχόμεθα. Fuit tibi tuus Scaliger. Ego, cum ad voces illas aliquid pararem, ita linqui animo me sensi, ut in lacrymas effusus, quæ dissimulandæ coram eo erant, voci vix suppeditarem. Quare aliquantulum in proximum triclinium secessi, donec integer & mei compos, denuo me exhiberem. Paucis post diebus, cum ob causam senticam, qui diuturniorem quoque morbum fore suspicaret, Lugduno Hagan, Hæga Delphos profectus essem, & octavam circa horam domum rediissem, Ecce tibi subito & præter omnem expectationem, amicissimi Baudli privignum qui jam in extremis versari Scaligerum significaret. Protinus venire ac me illi siste-

rem. Addebat, petere hoc ægrum, & nonnulla de me illi, quamvis animam agenti, excidisse. Ego, quanquam nihil præter finem vitæ ab hoc morbo expectandum, & vidissem ipse, & amicos sæpe monuissem, tamen vehementer animo commotus, aut, ut loquar verius, ignarus mei, propere accurro. Ibi vero senem nostrum (quod ne jam quidem sine lachrymis commemorare possum) ελιγνυμένην καὶ μενοειχὴν τὰ λοιπὰ ὄντα, sine ullo sensu ægre trahentem animam, invenio, quæ paulatim per momenta singula, circa horam vero quartam matutinam, post supremas preces, penitus, & quidam ita placide defecit, ut sine ulla vel levissima mutatione, non tam expiraverit quam vivere desierit, cum tamen satis valide atque acriter, tanquam integer ætate ac primævus, horas plurimas cum morte colluctatus esset. Quod & Cæsari Parenti ejus (ob immentum credo & heroicum vigorem) evenisse, sæpius ex eo intellexi. Simul expirasse vidi, protinus ad lectulum accessi, ut defuncti oculos componerem; quos ultimo aspectu nostri satiare ante obitum desideraverat. Cæterum cum lachrymæ obstarent, hoc officium fidissimus œconomus prævertit: qui & ipse ingentem lachrymarum vim cum maximo clamore ac ejulatu, &, ut ille Socratis amicus in Phædone, ἀναβρυχισάμενος καὶ ἀγανυκτῶν, effundebat, qui, quo melior vir & hero fidelior semper fuerat, eo magis omnibus commiserationem ac lachrymas commovit: mihi vero animum excussit. Non enim, mihi Isaci, dubitabis, quid & quantum, solus pene, in communi hac calamitate amiserim, qui non nescis, quid & quantum ex assidua familiaritate tanti hominis, nisi mihi defuissem, proficere potuerim, quem ille ex omni juventute, quem tantopere diligeret, instrueret, formaret, cui omnia optima præciperet, ante annos aliquot elegerat, cui tot magnorum hominum favorem ac benevolentiam conciliaverat. Inter quos Amplissimum Thuanum, Nobilissimum Doulam, te præ cæteris, mihi Causabone, semper habui. Nullus unquam huc legatus venit, cui non me sponte commendavit, apud quem non effusissime, nec pro tenuitate mea, sed pro ineffabili amore suo, de me verba fecerit, cum sine ullius commendatione, annos natus circiter octodecim, in urbe hac primo illi innotuerim. Inter prima tamen pono, quod ætatem nostram, adhuc lubricam ac fluctuantem, saluberrimis consiliis ac monitis direxerat: quod judicium de omnibus autoribus antiquis, candidissime quotidie communicaret. Inter ambulandum, cœnandum, prandendum, omnia de quibus dubitarem solveret ac expediret, quædam & de quibus dubitandum esset, callide dictaret ac suggereret. Nam plerique hodie ne dubitare quidem sciunt, quibus omnia contemnere ac nescire satis est. Omitto omnia majora quam in homine quæ semper vidi, quibus horis singulis interfui. Omitto tot acute dicta, tot heroicas omitto voces quas excepi ac notavi. Ut ab eo nunquam nisi ἔνθεος καὶ οὐκ ἐν θεοφόρῳ discesserim: ἀκηκὼς καὶ ἀδελφός, ὃ σέβεισμον καὶ εὐπείθει πάντες περὶ σέως ὅππῃ τῷ τέλει, καὶ τῇ Πλάτωνα, ὄντος. τῇ φύσει μὲν δαιμονίου, τῇ κείνῳ δὲ καὶ τὰ ἔργα καὶ ἑστὸς πᾶν δαῖμα ἀκραιωμένον. Τῶν μὲν ἐν τέτοις τῇ ἡρώ, ὡς εἶπε καὶ θεῶς Κασσιόπαι, ὅτι καθ' ἡμέραν σκέψων ἐπαύριος καὶ εὐνοχέμενος, ἡ μόνον ἐν πῶς κύκλῳ μαθήμασι προκόπῃ καὶ περὶ ὃδ' ἡ πεποιθὴναι εἰς μέλλον, ἐλπίδ' ἔνεκα, πρὸς τῷ οὐκ ἐκείνῳ ἀνδρὶ σωτῆρι, τῇ ἐξάτων δὲ, καὶ μὴ σὲ τὰ πρῶτα πάντων ἔργα, ὅτι ἐπιστημῇ ἀπείδαι πρὸς τὴν μοι ἐδόκειν ἐκείνῳ μόνῃ παρὲντος, πάντα τὰ μαθητῶν καὶ χρο-

σῆμα οἶμαι ἔχειν ὑπολαμβάνων. Τὸ δὲ νῦν ἔχει, πολλὰ πρὸς ἑμαυτὸν, δὲ ἀνδρὸς ἐστὲρ-
μὲν εἰμὶ, καὶ ἔξ ὧν οἷος περὶ πόνον διανοούμενος, ἀξιώτην μοι τὸ λοιπὸν νομίζω εἶον.
Denique, ut cum politissimo autore loquar, cum quo nemo lubentius quam
ille loquebatur. *Lacrumo, quæ posthac futura est vita, cum in mentem venit*
Solitudoque. Nam quæ aliquod solatium adferre nobis poterant & aliis adfer-
re credo, ea maxime nos cruciant, cum non modo manum ejus quem tanto-
pere dilexi, singulis diebus, in legatis ejus video & tracto, sed & nomen me-
um ea manu scriptum invenio. Tanta enim viri illius ingenuitas ac candor
fuit, ut locorum emendationes quas ex tempore suggesti aut cum eo obiter
communicavi, nomine apposito in margine exprefferit. Quod in Herodoto,
Helychioque factum. Hæc nunc nobis totidem sunt cruces. Sed hæc hæc-
tenus. Quarto die, sine ulla, ut præceperat, exequiarum pompa, solis præ-
euntibus majorum insignibus, tanto omnium ordinum, omnium ætatum, tan-
to utriusque sexus concursu ac studio elatus est, ut viæ incedentibus angustæ,
templum ab effusa multitudo occupatum esset. Ego, quanquam excusari
maluisssem, tamen exigentibus id à me Academiæ Curatoribus, ante omnia
officii & pietatis ratione, qua sola excusari quoque potui, oratione publica
à funere defunctum prosecutus sum: cujus conclusio lachrymæ fuerunt, qui-
bus ἑμαυτῶν πέν quam voce cum præirem ipse, eas auditoribus expressi. Se-
pultus est in templo Gallico, vulgo D. Mariæ dicto, juxta locum ac subsellia
è quibus conciones audiebat. Sepulchro suo verba hæc inferibi jussit:

JOSEPHUS. SCALIGER. JULII. CÆSARIS.

A. BURDEN. FILIUS. RESURRECTIONEM.

HIC. EXPECTAT.

Ex quo modestiam divini viri, ex quo pietatem & ἀσποκρίαν quod semper
præ se tulit, facile agnosces. Monumentum illi publicum, aut potius Inscriptio,
a Curatoribus decreta est, quam cum Oratione nostra & Epicediis accipi-
es. Hic fuit exitus illius viri, quo majorem aut qui plura sciret, vix fuisse
unquam, semper judicasti. Certe nunquam ætas ista, nunquam Academia
hæc plus amisit: quia Academiam amisit, quod de eo olim Nobilissimus vir
Janus Doussà Academiæ Curator publice testatus est. Hoc asfirmare tibi pos-
sum, vos amicos ejus, qui ex scriptis eruditionem ejus aestimastis, vix vicesi-
mam illius partem satis perspexisse. Præter enim omnium ætatum, & loco-
rum, præter omnium temporum ac gentium historiam, præter omnium lin-
guarum ac disciplinarum scientiam, quod maxime in eo semper admirati su-
mus, promptitudo fuit & memoria extemporalis: quæ tam bonum illi nomen
erat, ut quæcunque legeret, teneret ac reconderet; de iis autem quæ recon-
didisset, quovis loco quovis tempore interrogatus responderet, non inter
eruditos tantum, sed & inter eos, qui in Rebus publicis & aulis toti occu-
pantur. Ut non modo res quæ quotidie geruntur, in Gallico præsertim
regno, sed & singulorum qui aliquo in eo essent loco, instituta, mores, inge-
nium

nium ac consuetudinem, in numero haberet. Quæ res Præsidem Janinum, cum hic esset, in stuporem dedit, qui deceptum se fuisse ab amicis affirmabat. Expectasse enim virum, ex eorum commendatione, eruditum: invenisse hominem qui nihil ignoraret. Nihil enim studiosi hominis, nihil ex umbra habebat. Forma eximia fuit: nisi quod collapsa tempora ac cava, sæpe materiem jocandi illi darent. Statura non tam alta ac proceras quam mediocri ac habili: quod non nisi ex astantis alicujus qui procerus esset comparatione deprehendebatur. Oculis sagacibus, & qui illum animi vigorem præ se ferrent. Acutis autem adeo, ut vel minimos quosque ductus, minima quæque ac morosissima Orientis puncta atque apices, qui, ut nosti optime, aut offendunt vehementer oculos aut fugiunt, ad mortem usque assequeretur. Mundiciarum in cultu summam semper rationem habuit: ab omni illuvie & squallore ad supremam usque ætatem alienissimus, ut ne sordem quidem ullam aut capillum eminentem ferret. Barbam in Batavia sub senectutem tantum aluit: quæ & reliqua non parum commendabat. Nam in Gallia, quod optime amici ejus meminerunt, strictius tondebat, interim & radebatur. Valetudine haud parum firma etiam hic usus est, nisi quod de duritate alvi ac morositate sæpius conquereretur, ut non aliam mortis sibi causam fore apud me non semel auguratus sit. Interdum catarrho, nonnunquam & dolore coli tentabatur. Dentes, cum cætera constarent, raros habuit: aliquandiu ante obitum prope nullos. Ut panem siligineum, quo solo uti cogebar, ægre conficeret, interdum vix confectum in stomachum dmitteret. Sobrietatem & abstinentiam in victu (quo cum amicis exquisito, sed frugali, utebatur) solus cum esset, nimiam plerumque adhibuit. Ut in cæna sæpissime, postquam diem integrum in studiis fuisset, quod inprimis in conficiendo nobilissimo Inscriptionum Indice, evenisse illi sæpius recorder, nihil præter paucas passulas & exiguum diluti gustaret: plerumque Batavorum aqua tenuiter cum frugibus cocta, ex more hujus populi, contentus, quod non dubito, quin stomacho senili, hominis præsertim Galli, plurimum nocuerit. Amicitias ut sancte semper coluit, ita paucos amicorum loco habuit. Pauciores admiratus est, sed eos vehementer. Ut occasione qualibet eorum meminisset: ipse candidissimus, & ab omni adulatione aversus, nisi quod non minus improbos odisset, quam præclaros homines admiraretur. Et neutrum dissimulare potuit. Nam ingenio ut vivido & igneo, ita heroico & aperto erat. Ut sæpe cum adesse, de illo Philoctetæ apud Sophoclem (quem æque ambo mirabamur) cogitare:

*Εγω γὰρ ἔδην ἐκ τῆς περὶ αὐτὸν κακίας,
Οὐτ' αὐτὸς, ἔθ' (ὡς φησιν) ἐκ φύσεως ἐμὲ.

Iræ incontinentior, sed placabilis erat. Injurias non paucas fortiter tulit. Conditionibus ex Gallia honestis huc vocatus fuerat: quibus cum diutissime reluctatus esset, neque tamen contemptum quorundam evaderet, qui non alia de causa eum oderant nisi quod tantus esset, magno animo contempsit. Et cum aliquando quædam ejus generis quæ mihi evenissent, apud eum cum dolore depromerem, adducta fronte, Filii, inquit, Dei sumus: exules sumus: libertatem maximam hic consecuti sumus, quid ulterius deberi nobis putas?

putas? Tantum vellem, ut vel quidam eum irritassent parcius, aut ipse rarius eorum meminisset. Nam contemptu vindicari poterant. Famam enim, eruditionem, mores, ingenium, ut longe supra cæteros evexerat, ita longe ab imperitorum contemptu & laudibus in tutum receperat. Quorum male dicta ægre si feras, finem suum consequuntur: spreta, aut si risu ulciscaris, exolescunt & infamiam autoribus relinquunt. Adde quod responso serio & gravi magis irritantur. Sane ex omnibus quos eruditionis causa habuit infensos, nemo fuit, qui, non dicam, paria in maximis cum eo fecerit, sed qui tria Publii monosticha, quæ me in stuporem sæpius dederunt (neq; ignoro quid tu judices) aut duo Dionysii Catonis disticha, eadem venustate hætenus repræsentaverit. Probitate, pietate, castitate, vitæ temperantia, contemptu fortunæ, à qua semper generositate animi ac magnitudine se vindicavit parem non habuit. Nobilitatem adversus quam aliquid licere sibi voluit improbitas, non scriptis tantum, sed & vita, quotidiana consuetudine, moribus, gestibus, verbis singulis, præclarissime tutatus est, quæ invicta argumenta sunt. Majestatem enim nemo mutuatur, sed exhibet. Et ut vixit, sic decessit. Amicorum omnium, inter cæteros & tui, ut ex Raphelengianis viris doctissimis probissimisque, quos supremam voluntatem suam exequi voluit, præcepit, rationem habuit. Cæteris, τὸ κλέειν καὶ σιωπῆν reliquit. Pædagogica ingenia ad arrogantiam ac ostentationem nata, odio fatali prosequi solebat, neque unquam inter suos habuit, quibusdam domo & familiaritate sensim interdixit. Atheos, & qui de verbo Dei parum reverenter loquerentur aut sentirent, odio inexpiabili prosequabatur, quos severitate vultus & intuitu averfabatur, ut ne mentionem quidem ferret. Et non unum novi quem ex vultu oderat, qui & postea judicium illius confirmarunt. Plurima denunciavit nobis quæ quam plurimis post obitum illius annis exitus probavit, quod diebus prope singulis in multis experimur. De calamitate Reipublicæ postrema ac recentibus his malis, quorum vix initia videmus, plurima prædixit: quæ quo eventura sint expecto. Vericulos non paucos, senex, admodum invitus ac quorundam importunitate victus, edidit, quos senium spirare ac languere querebatur. Nos & Græcos vere & Romanos esse scimus, nam hoc proprium habebat. Jambienim, quos edidimus, Morales, sicut sponte scripsit, ita extra aleam ponendi sunt. In quibus τὸ ἡγεμενὸν καὶ δέον, splendide ἐπιπολάζει. Græcos, paucos numero quos scripsit, ab antiquitate scriptos dicas. Nam quos vellet ex antiquis, ut volebat, exprimebat. Expedite & prompte, sed indifferenter Latine loquebatur. Quod initio molestum illi erat: quia Galli lingua sua sæpius utuntur. In Epistolis quas concitator aut tanquam editurus scripsit, admirandus splendor καὶ αὐτοκρατορὸς δυνάμεις, vere ei propria, resplendet: ut ex magnitudine fortunæ suæ & Scaligerorum dignitate loqui videatur. In cæteris quæ ad amicos & ex tempore scribebat, summa castitas sermonis & simplicitas elucet. Nam & raro circumducit, & nominibus plerunque verba singula subjungit, quod quemadmodum exiguum, ut Rhetores loquuntur, compositionis curam arguit, ita nihil minus quam anxietatem testatur, & interdum maxime est inimitabile. Quanquam de idiotis finis ejus scio quid inepti homines objecerint, noluisse tamen edi omnia, quæ ita scripsit, cætera evincunt. Autorem nullum Græcum aut Latinum legit, quem non τοῦ δεινίου & designandam culpam, obelo notavit. Sed &

locorum:

locorum emendationes, & interdum διὰ τῶν χρησῶν, & κοινῶν λέξεων, & τὰς συμ-
φωνίας, tam quæ res quam voces spectant, & τὰς μεταθίσεις, aliaque id genus, se-
dulo in margine aut calce libri quem legebat, semper designabat, quales ha-
beo non paucos. Testamentum bis condidit: semel ante annos aliquot Latine: semel, ac postremo, Gallice, non paucis immutatis, quo & discessit.
Nam ne veteri discederet periculum non erat, quia voluntatem suam ut non-
nunquam, quod jam dixi, immutabat, sic mutatam semper testabatur. Scrip-
ta propria & Patris, quæ adhuc imperfecta erant, aut quæ edi alia de causa
noluit, in publica Bibliotheca, cui præsum, servantur. Quæ vero edi
rum voluit, aut emendata reliquit, fidei meæ credidit. Inter reliqua sunt &
πολυπύδντοι illi Julii Scaligeri in libros De Historia Animalium Aristotelis
Commentarii, de quibus ipsa verba hic ponam: *Schedia Patris mei in doliis
condidi, una cum Commentariis ejus in libros Aristotelis De Historia Animalium,
quos maximi fecerim à Dasiæle Heinsio accurate recenseri, & Prolegomenis præ-
mittiri, ut ita in publicum emittantur: quod ut faciat, cum etiam atque etiam ro-
go. Quod si quid obstiterit, quo minus Heinsius illum editionem præstare possit,
tunc illi Commentarii intra Bibliothecam publicam contineantur: donec idoneus re-
periatur qui editionem illam digne curare possit.* Quæ in utroque testamento sic
leguntur. Atque in hoc opere non minus diligenter quam sollicitè versari cœ-
pimus: quantum tamen hætenus colligere potui, plura sunt, vel transposita,
vel mutila, vel alieno loco posita, vel nondum absoluta, quam ut sit speran-
da editio. Quod non ignorasse & μακάρις τῷ existimo, qui non semel hoc no-
bis confessus est. Ut vehementer mirer, cur sperare ab alio voluerit, quod
tanto ipse temporis spatio pro deplorato habuit. Non quin edi possit, sed
quod in tanti viri opere, non pauca, vel aliena, vel ab ipso nondum expoli-
ta, ideoque existimatione tanti hominis indigna, sæpius edenda essent. Quod
non temere ipsi commitemus, qui non ignoramus, quantum permiserint si-
bi, quantum maximorum hominum existimationi detraxerint, qui posthuma-
eorum scripta divulgaverunt, quod Cujacio & aliis hoc tempore evenit. Uti-
nam adesset tibi! Multum opera, consilio, eruditione, ac judicio, juvare
nos posses. In hoc opere præsertim, in quo multa sunt διμῶνια & plane tali
virodigna, qui nusquam tam libere, ab Aristotele, quem solum semper co-
luit præ reliquis, dissensit. Habes, vir maxime ac amicissime, non modo nisi
fallor quod optabas, sed & quod fortasse nolles, omnia ἀπὸ τῆς ἀφ᾽ ἑαυτοῦ καὶ ἀπομιμη-
τες, ut in mentem quæque veniebant. Restat, ut uterque nostrum firmiora,
partim quidem è memoria virtutis tanti viri, partim ex amore ejus, quo, dum
viveret, nos prosecutus est, solatia petamus, ita enim magis nos conjungi pu-
to. Nam ut alterum præ reliquis dum vixit admiratus est, ita alterum te-
nerrime dilexit. Vale, & amare me, ut soles, perge, ô maximum ætatis
nostræ decus, & qui omnium judicio, sublato ex humanis rebus illo Sole,
Rex & Princeps rei literariæ relictus es. Lugduni Batavor. XXVIII Martii
c1610 c 1x. Iterum Vale. Et ut cum Amplissimo Thuano, hæc communi-
ces, à te peto, qui & quanti fecerit & μακάρις τῷ & me amet, fatis nostri.

Meminit hujus Epistolæ Jacobus Augustus Thuanus libro De Vita sua 11
his verbis: *Cum eo erat Silvius Josephi grandior natu frater, ad quem Julius Pa-
ter poeticam scripsit, homo bonus, neque illiteratus, qui Commentariorum Patris in
libros*

libros Aristotelis De Historia Animalium mentione injecta, rogatus fuit à Thuano, ut eos recenseret, nec diutius publico invideret. Quod & ille in parte fecit, libro decimo publicato, quem Jo. Stephano Durantio Senatus Tolosani p. imario Prasidi dedicavit. Certe, post Silvii obitum in Josephi manus venerunt, qui eos secum in Batavos asportavit, & Danieli Heinsio alumno suo moriens vulgandos reliquit. Sed ita confusos & incastigatos, sicut ipse postea Heinsius ad Casanbonum scripsit, ut de eorum editione desperetur.

JOSEPHI SCALIGERI Opera Impressa.

<p>A Nimadversiones seu Notæ in
Senecæ Tragædias 8°.
Lugd. Bat. 1611. & 1621.
Com. & Castigationes in Virgilii
Appendicem & Vitam, & ve-
terum Poetarum Fragmenta 8°.
Lugd. Bat. 1595.
Conjectanea in Varronem de re
Rusticâ, & Notæ in Librum de
Lingua Latinâ 8°.
Castigationes in Valerium Flac-
cum.
Castigationes in Sect. Pomp. Fest.
Elenchus Trithesii Nicol. Serarii.
Ejusdem in Scaliger. Animadvers.
Conf.
Notæ & Castigationes in Fuscii
Chromicon Fol. Amstel. 1658.
Elenchus utriusque Orationis Chro-
nologicæ Dan. Paris.
Conjectanea in Nom. Dionysiac.
De Emendatione Temporum, & ve-
terum Græcorum Fragmenta, cum
Notis fol.
Commentarii in Ausonii Opera 8°.</p> | <p>Cyclometria Elementa duo cum Ap-
pendice.
Opuscula diversa Græca & Latina
cum notis in aliquot veteres
Scriptores.
Emendationes ad Theocriti, Mos-
chi, & Bionis Idyllia 8°.
Libellus Hippocratis de Ossibus cum
Notis.
Epigrammata & Sophoclis Ajax
Lorarius 8°.
De Scaliger. Famil. Discurs.
Jambi Gnomici 8°.
Florilegium Epigrammatum Mar-
tialis, cum Versione Græcâ.
Comment. in Catullum, Tibullum,
& Propertium 8°.
Dissertatio de re Nummaria 8°.
Notitia Galliæ.
Poemata Omnia 8°.
Castigationes & Notæ in Manilii
Astronomicon 8°.
Epistolæ Omnes.
Scholia ad Erpenii Proverbia Arab.
Distributio Artis Criticæ.</p> |
|--|---|

V I T A HUGONIS GROTII.

FUISSSE ante secula aliquot plures in agro Delphenſi, vulgò Delphlandia, illuſtrium familiarum arces, ſeu domos gentiles, quæ per injurias bellorum, tam finitimorum, quàm civilium, partim incendiis, partim devaſtationibus periêre, apud eos conſtat, qui illorum temporum res ſcriptis ſuis complexi ſunt. Neque dubium illis eſt, fuiſſe inter eas & arcem Crayenburgiam, cognomini genti propriam, Delphos inter & Hagam ſitam ad orientem illius ſoſſæ, quæ Corbulonis creditur & Lugdunum Batavorum ducit, eodumque vel non longè ab illo loco, ubi hodie ea conſpicitur domus, quæ Crayeneſta vulgò dicitur, & à viro ampliſſimo Herberto Beaumontio, Proceribus Hollandiæ & Weſtfrifiæ à Secretis, poſſidetur. Ut & hanc domum, Crayenburgicam puta, illam fuiſſe, ex qua originem ſuam traxit, vel potiùs una eademque cum illa fuit ea familia, quæ hodie Grotiana dicitur, ex non obſcuris indiciis colligitur, deſumto Grotii nomine ex Belgico *de Groot*, quod propriè Magnum ſignificat, & jam quadringentis abhinc annis illi familiæ inditum fuit ob eximium aliquod, uti credibile eſt, in patriam meritum; nam fuiſſe eos jampridem, qui ex eo ſtemmate nati ſunt, ut patriæ ſuæ amantiſſimos, ita & juris publici ſtrenuiſſimos, vel cum periculo ſuo aſſertores, ex publicis monumentis ſatis conſtat. Hi, deſtructâ cum pluribus aliis arce Crayenburgiâ, cum tutiores ſibi ſedes quærerent, in proximam tandem urbem, Delphos dictam, ſe recepere, ibique honorificè excepti, & ad primarias urbis dignitates admiſſi, perceptos honores, ſub eodem Magni cognomento in poſteris ſuis ad ætam uſque noſtram continuavere, retentis ſemper Crayenburgicæ gentis inſignibus, quæ etiamnum familiæ Grotianæ, & quidem ei ſoli propria ſunt, tanquam certiſſimis originis ſuæ documentis. Ex hac progenie ortus Hugo Grotius, apud Belgas, *de Groot*, natus eſt in urbe Delphis Batavorum, quæ inter primas eſt earum civitatum, penes quas eſſe jus ſupremæ in Hollandia poteſtatis, extra controverſiam eſt. Natalis ei fuit dies decimus menſis Aprilis anni milleſimi quingentefimi octuageſimi tertii, reſurrectioni Dominicæ eo tempore ſacer. Patrem habuit Joannem *de Groot*, ejuſdem urbis Conſulem, & Academia Lugduno-Batavæ Curatorem, ad quem exſtant Lipſii Epistolæ, illuſtris Viri Jani Douſæ verſus, & non pauca aliorum monumenta ejus nomini inſcripti. Matrem habuit Alitam ab Overſchie, ex primoribus ejuſdem civitatis ortam.

Avus

Avus ei fuit ille Hugo *ac Groot*, qui ex illustri Cornetzi^orum gente progenatus, primus Grotianum nomen in familiam suam transtulit. Quippe cum circa annum trigessimum seculi decimi quinti in Diderico *de Groot* ejusdem itidem civitatis Consule, & non paucis deputationibus satis claro, defecisset stirps masculina, filia ejus Ermgarda *de Groot*, domus satis opulentæ hæres, viro Nobilissimo Cornelio Cornetzio, qui genus suum ex ea Cornetzi^orum prosapia ducebat, qui suo Ducibus Buigandiæ ex Gallia in Belgium migraverant, nuptura matrimonium non inuit, nisi factâ conditione, ne, qui ex eo nascerentur masculini sexus liberi, alio quam Grotiano nomine nuncuparentur; ita natus Hugo *de Groot*, ejus Hugonis, de quo loquimur, avus, vir supra quam ea tempora ferebant, Latinarum, Græcarum & Hebræarum quoque literarum sciens. Utriusque familiæ Grotianæ scilicet & Cornetzi^orum, nomina, insignia, facultates & honores conjunxit, redintegratisque in eo pristinis Grotianæ domus dignitatibus, quæ jam ante tria secula in ea familia velut hæreditaria fuerant, & in parentem ejus, extra Hollandiam natum, conferri non potuerant, Senatoria & Consularia munia magno cum populi applausu accepit & gessit. Uxorem duxit Elfelingam Heemskerckiam, ex ea Heemskerckiorum domo ortam, quæ antiquitus inter nobilissimas Hollandiæ habita, præter alios eminentes viros & Jacobum Heemskerckium patriæ dedit, qui rem strenue gerendo ad Calpen occubuit. Per liberorum suorum matrimonia nobilissimis etiam domibus, ut sunt Almundana, veniens è Toparchis Stridenis in Hollandia, Renessia atque Utenengia apud Trajectinos se innexit. Sed ut ab avo ad nepotem, id est, Hugonem nostrum redeamus; vix credi potest, quam ingentia à prima infantia sua liberalis indolis, eminentis spiritus, & indefessæ industriæ specimina dederit: neque à parente viro literatissimo in tanta spe neglectus, sed ante septimum ætatis annum præceptoribus erudiendus datus, tantos apud eos profectus fecit, ut ante nonum vitæ suæ annum versus fundere inceperit, ante duodecimum in Academiam Lugduno-Batavam deductus fuerit, ubi non tantum Philosophiæ, Astrologiæ & Matheseos, sed & Theologiæ, & Jurisprudentiæ tam fidelem navavit operam, ut tribus annis ibidem transactis, omnibusque, quibus se applicuerat studiis absolutis, vix quindecennis in comitatum Illustrissimi viri Joannis Oldenbarneveldii Reipublicæ Hollandiæ Assessoris, & ad invictissimum tunc Principem Henricum Magnum Legati in Galliam proficiscentis se dedit. Ibi gradum in Jure consecutus, & ab Augustissimo Rege non torque tantum aureâ, sed & effigie regiâ, ob incomparabilem in ista ætate eruditionem donatus, ingentem sui & profuturam aliquando existimationem reliquit; in patriam reversus forensibus se rebus admovit. Ante decimum septimum ætatis annum causas publicè egit, & ante vigesimum quartum ad Fiscî advocacy ab Hollandiæ Zelandiæque Ordinibus vocatus est. Eo in munere tantâ se prudentiâ, curâ atque integritate gessit, ut non tantum auctum ei à Proceribus Hollandiæ salarium, sed & ultro in superiore Judicium confesso locus promissus sit. Sed ad altiora natus, & Majorum uti apparuit exemplo, rebus publicis destinatus, vacantem per obitum Eliæ Oldenbarneveldii, qui fratri Joanni Oldenbarneveldio tunc Procerum Hollandiæ Assessori in hoc munus successerat, adessuram Civitatis

1617.

29. Aug 1618.

Rotterodamensis a Rectoribus ejusdem urbis, quæ secundum Amstelodamum plurimum in ærarium publicum confert, oblatam ex amicorum consilio & assentientibus Hollandiæ Proceribus, accepit anno post mille sexcentos decimo tertio, & ætatis suæ trigesimo. Diviserat jam tunc temporis, non plebis tantum, sed & Magistratum, Procerumque animos, orta ante annos aliquot de prædestinatione & annexis ei quæstionibus controversia, aliis absolutam ex Joannis Calvinii, aliis conditione subnixam ex Erasmi, Castalionis, Philippi Melancthonis & aliorum sententia amplectentibus. Fovebaturque non Pastorum tantum, sed & aliorum hominum res novas molientium artibus ea dissensio, adeo ut non obscure pateret, magni aliquid per discrepantias illas tentari & non minus Reipublicæ quàm Ecclesiæ vim intendi: quibus perpensis & collatis cum iis, quæ in casu non absimili Lycestrianis temporibus agitata erant, oblato sibi ministerii functionem exercere recusavit vir perspicacissimus, nisi sub conditione, ne in potestate Magistratûs Rotterodamensis foret, cum unquam invitum ab eodem remove. Hac lege initam adfessuram tantâ diligentia tantâque fidelitate exercuit, ut neque legitimi, id est, veteres, neque novi Magistratus quidquam in ministerio ejus invenerint, quod carpere aut accusare possent. Per eam functionem non in conventum tantum Ordinum Hollandiæ introductus, sed & pars factus est confessus Curatorum Reipublicæ, qui velut vicariam Ordinum Hollandiæ potestatem exercent, eorumque nomine, & Fœderatorum Conventum frequentare solent. Cùmque jam ante annos aliquot in gratiam navigationis Indicanæ de jure istius commercii libellum scripisset, maximæque super ea re contentiones Anglos inter & Batavos mercatores ortæ essent, componendis eorum controversiis, in Britanniam missus est; ubi & ab ipso Rege Jacobo sapientissimo sui seculi Principe, & ab eruditis ejus insulæ viris non exigua benevolentiæ signa accepit, propioremque amicitiam contraxit cum viro doctissimo Isaac Casaubono, quem hætenus non nisi per literas suas coluerat. Gliscebant interim crescebantque indies super diversitate dogmatum discrepantiæ. Jam pervenerant factiosæ dissensiones à Pastoribus ad plebem, à plebe ad Magistratum, à Magistratu ad Ordines Hollandiæ veros & summos Reipublicæ Rectores, ab Ordinibus ad Principem Mauritium, (cujus parens Gulhelmus Arausionensium Princeps in eadem præfectura constitutus, quoties ad eum similes de Religione quæstiones delatæ erant, semper testatus erat, earum cognitionem non ad se, sed ad Ordines cujusque Provinciæ pertinere;) à Mauritio ad Delegatos fœderatorum, quibus nihil juris esse in singularum nationum subditos, jam sæpe demonstratum erat, & demonstratum est apertius, nemine postea contra nitente. Neque deerant inter ipsos Magistratus, ipsosque Reipublicæ Proceres, qui incontestabile in res Ecclesiasticas Ordinum Hollandiæ arbitrium ad eoldem Delegatos deferrent. Illi auctoritate Principis Mauriti nixi, omnia jura in se trahere, Proceres Hollandiæ, qui plus quàm dimidiā partem subsidiorum in ærarium publicum conferebant, quorumque opibus nonnulli eorum ad commune fœdus perducti erant, subditorum instar habere, optimum & fidissimum quemque è sede Magistratûs depellere, Oldenbarneveldium, Hogerbetium & Grotium hunc nostrum, illum universæ Hollandiæ, horum alterum civitatis Lugdunensis, alterum Rotterodamensis Asses-

sores.

fores in custodias trahere, delegatos illis iudices dare, illegitimo modo accusare, indefensos damnare; Oldenbarneveldium septuagesimum secundum ætatis annum agentem capitali supplicio plectere, reliquos duos ad perpetuos carceres mittere, & omnia eorum bona publicare: nitentibus contra & vim auctoritati suæ inferri frustra clamantibus ipsis Hollandiæ Ordinibus, concessis optimis quibusque a muneribus suis dimotis, novisque in eorum loca contra leges impositis, omnia pro libidine eorum agi cœpere qui istius novitatis auctores erant. Ita captus Hugo Grotius, vir innocentissimus & patriæ suæ, libertatisque publicæ amantissimus, postquam novem per menses detentus Hagæ fuisset, eorumque sex elapsi essent in conquirendo insensissimos quosque, quibus iudicum munus tutò committerent, tresque reliqui in formandis accusationum capitibus essent conjuncti, interdicto interim uxori, liberis, parentibus, consanguineis & amicis, ne adire, alloqui, aut ullum operam præstare captivo, quamvis periculose ægotanti, ne quidem coram ipsis iudicibus liceret. Damnatus tandem ad carceres perpetuos, bonaque ejus publicata sunt. Quod cum offensum iudicibus esset per leges patriæ non licere, nisi in damnatos Majestatis, anno post latam sententiam pronuntiatum ab iis est, sibi, dum ferrent sententiam, nullam aliam mentem fuisse, quam Grotium, aliosque Majestatis fuisse reos. Inde Lupesternium Hollandicæ ditionis castellum in confinio Geldriæ inter flumina Mosam & Vahalim situm, finiendæ in pedore carceris vitæ transportatur. Ubi postquam ultra sesquiannum sustulatus bonis uxoris, aspernantis iudicum largitionem, qui vicenos & quatuor in diebus assensu alendo captivo, totique ipsius familiæ assignaverant, studiis præcipuè impendisset, plurimasque ab iis, qui custodiæ ejus præerant injurias perpassus fuisset, tandem Dei Opt. Max. indignam viri sortem miserantis beneficio, & uxoris Mariæ Reygersbergiæ, ex primariis Zelandiæ familiis ortæ, Petrique Reygersbergii Veriani Consulis, qui non inutilem Patriæ & Nassaviæ domui navaverat operam, eamque ob causam Lycestrianis temporibus ab inimica factione ejectus oppido exulaverat, filix, virilis animi, & supra sexum sapientis Matronæ, operâ pristinae libertati redditus est; inclusus quippe cistæ quæ transportandi libris jam aliquoties inservierat, & a custodibus ipsis in navem deductus Gornichemum proximum castello oppidum vectus, & in domum delatus est optimi ibidem civis Davidis Daetzelandi, dignissimi vel ob hoc unum in perditissimis temporibus factum, cujus nomen omnibus bonis innotescat. Ibi sumtis cœmentarii cujusdam vestibus, primum Antuerpiam, inde Lutetiam se recepit, ubi per absentiam Regis ab ipsis Ministris, postea & a Rege ipso benignissimè exceptus, & annuo donativo honestatus, sedem quieti & studiis suis posuit, semper intentus patriæ & popularibus suis, ubi quid negotii illis apud aulam eam esset, consilio, operâ, & quâ pollebat apud nonnullos Ministros regios gratiâ inservire ac prodesse; quamvis non ignoraret, eos, qui ibi res Fœderatorum curabant, nihil intentatum relinquere, quo Regis animum ipsi insectum redderent, sed frustra laborabant apud Principem nihil ignorantem eorum, quæ annis clō lōc xc i i i & clō lōc x i x in Hollandia acta erant: quin dixisse non semel fertur, mirari se virtutem hominis, qui tam male in patria habitus, non desineret tamen ei, subditisque ejus bene velle, imo quocunque etiam posset modo benefacere. Primum operum, quod

18. Maji. 1619.

6. Jun. 1619.

22. Martii. 1621.

quod postreceptam libertatem edidit, fuit Apologeticus sive defensio, non tam sua, qui non potuerat peccare in exsequendis iis, quæ sibi à Superioribus suis mandata erant, quam eorum, qui legitimo modo creati, legitimo jure Reip. Hollandicæ annis decimo octavo & nono præfuerant. Quo comperto Fœderatorum Delegati, neque ignorantes suas in eo libro artes, illatamque Hollandiæ vim detegi, cum nihil haberent, quo expressam in eo veritatem redarguere aut refutare possent, usitatâ jam diu violentiâ utentes, proscriptionibus eum persecuti sunt: quod brutum fulmen, cum per Christianissimi Regis tutelam, qui eum in fidem suam receperat, evanisset, nihil aliud eo actum est, quàm quod Grotio vita securior reddita, typographorum eos libros vendentium duplicatum lucrum, & aucta adeo sit legentium curiositas, ut, defæcatis multorum regentium oculis, eorum auctoritas non tantum publica, sed & in conventu ipsorum Procerum, imo & contra ipsos Fœderatos postea valuerit. Mansit ibi per annos undecim, amatus universim, consultusque sæpe à Prioribus regni super rebus maximi momenti. Donec pertæsus vitæ nimis otiosæ, postquam plus semel ad ministeria publica, non à Serenissimo tantum Daniæ Rege Christiano Quarto, sed & à Gustavo Magno vocatus esset: certus sedes mutare, primum in patriam redire constituit, ubi mortuo Mauritio Arausionensium Principe, frater ejus Fredericus Henricus ad gubernaculum Reipublicæ admotus, non mitioris tantum regiminis, sed & pristinæ in administranda Republica libertatis spem dederat, ipsique jam pridem Grotio animi sui affectum per literas testatus erat, credebaturque à non paucis, quæsiturus sibi gloriam ex tanti viri tam injustè damnati in integrum restitutione; sed ut plerumque apud animos eorum, qui Principum consiliis præsunt, utilia honestis prævalent, neque deessent qui ipsi ante oculos ponerent, quàm periculosum rebus suis foret, hominem, tam pertinaciter libertatis ac patriæ suæ amantem, iterum ad Rempublicam admittere, potentiæ suæ quàm existimationi consulere maluit, & Proceribus super mansione Grotii, in Hollandiam reversi circa finem anni clō 1634. deliberationibus, iis accessit, qui interdicendam illi in patria habitationem opinabantur: ita coactus iterum patriâ suâ excedere illustres exul Hamburgum Hanseaticarum urbium præcipuam se contulit, mansitque ibi, captus amœnitate loci, & affluentium undique eruditorum virorum allocutionibus, donec, post multas diversorum Germanici Imperii Principum requisitiones honestis modis excusatas, tandem, sed mortuo jam Gustavo Magno, Reginæ regnoque Sueciæ operam suam sub nomine Consilarii Regis, & ad Christianissimum Galliarum Regem Ludovicum decimum tertium Legati obstrinxit. Sic iterum in Galliam reversus est, non tam dignitate legationis, quàm eruditionis & virtutum famâ conspicuus. Invitis quidem & contra nitentibus, quos in patriâ habebat, adversariis, qui omnes vires apud Regem, ejusque Ministros intendebant, ne damnati apud se hominis actiones per admissionem in eam dignitatem iustificarentur; sed frustra, ut jam dictum est. Laborabant apud aulam, non ignaram eorum, quæ super hac re contra ipsius Regis consilia, toties per Legatos suos patefacta, à pud Batavos acta erant. Neque adeo obscure scriptus erat ipsius Grotii Apologeticus, ut quenquam, vel mediocriter humanarum rerum gnarum, latere posset, quàm iniqua in eum sententia lata esset. Et tunc quidem officii sui crede-

ereditit Rotterodamensis urbis Rectores acceptæ à se Legationis certiores reddere, quo scilicet liberati ab iis, quas cum eo pepigerant conditionibus, vacanti ab eo demum tempore urbis suæ adfessuræ providere possent: uti fecere, eligendo in ejus locum amplissimum ac disertissimum virum Simonem Beaumontium, Herberti Beaumontii, de quo supra locuti sumus, patrem. Mansit itaque ibi, & iis, à quibus, & ad quos missus erat pariter gratus, præcipuum tempus suum impendebat partim ministerio Legationis, partim studiis, partim allocutionibus eorum, qui videndi eum & consilia sua cum eo sociandi gratia ab omnibus Europæ partibus confluebant. Omnibus foris, omnibus mensa, omnibus officia ipsius patebant, ne iis quidem exceptis, quorum parentes, post multas illatas ipsi injurias, & carceris & exilii authores fuerant. Ibat in annum undecimum ejus Legatio, cum Majorenni jam & ad Regni administrationem vocatæ Christianæ Gustavi Magni filiæ ministerii sui rationem redditurus in Suediam proficiscens Grotius per Hollandiam iter carpsit, jamque Rotterodamum veterem habitationis suæ sedem pervenerat, magno ibi civium applausu & favore exceptus, cum inimici non contenti iis, quibus eum tamdiu persecuti opprobriis & injuriis erant, obire suarum partium domos, quos poterant ad se trahere, omnem lapidem movere, ne Ordines Hollandiæ, tunc fortè congregati, per terras & urbes suas transire Grotium impunè paterentur: sed mutata erat rerum facies. Plurimi eorum, qui anno cld lxxvi i i i statum Reip. concusserant, jam è vivis decesserant, nonnulli eorum, qui eodem anno à dignitatibus suis dimoti fuerant, moderatione Principis Frederici Henrici revocati ad pristina ministeria erant, quique novi ad Remp. accesserant, ut factionibus non interfuerant, discernendæ veritati magis capaces erant. Ita factum est, ut referenti in conventu Procerum Hollandiæ Jacobo Catfio, eorum tunc adfessori, quid sibi super ea re dictitatum esset, responsum à Proceribus sit, vano timore liberaret homines, nimium meticulosos, ipsis curæ fore, ne quid Respublica detrimenti caperet. Amstelodamum interea pervenerat Grotius, inde Hamburgum petiturus; neque enim affectabat ullis se civitatibus videndum præbere, nisi quarum transitum evitare non poterat. Consulatum in ea civitate eo tempore obtinebant viri sapientes & moderati Petrus Hasselarius, Andreas Bickerus, Gerbrandus Pancratius, & Guilielmus Backerus, qui de adventu in urbem suam Grotii certiores facti, neque dissimulare cupientes, quanti facerent virum, tam solidè eruditum, tam bene de patria meritum, tamque illustri per totum terrarum orbem famè celebrem, sine cunctatione eum adiere, optima quæque officia ei obtulere, publico convivio exceperere, & navem itineri ipsius aptari curavere: ita rursum patriâ nunquam sibi postea videndâ excessit vir excellentissimus. Hamburgum maritimo, terrestri itinere Lubecam petens, honorificè à Magistratibus utriusque civitatis exceptus fuit. Inde Wislinariam Pomerani Ducatus oppidum, Suedicis præfidiis occupatum, pervenit. Erat eo tempore non longè ab ejus portu cum ingenti classe Wrangelius Comes, Regni Suedici Archithalassus, qui de adventu tendentis in Suediam Grotii certior factus, continuo navem bellicam, promovendo ipsius itineri, ad eum misit, eà Calmariam Grotius venit, inde Holmiam petiturus; quo comperto Regina, quæ tunc forte Upsaliæ erat, magnoque jam diu videndi Grotii desiderio tenebatur,

tur, reditum suum in eandem urbem, Imperii sui sedem, properavit. Postera die ad alloquium Reginae admissus Grotius, postquam multa, rebus ac temporis convenientia, disseruisset, Legationis suae partes exposuit actionum suarum rationem reddidit, pro favore tamdiu percepto gratias egit, dimissionemque a ministerio suo petiit. At Christina, ut erat omnium rerum cognitionem suam merentium, gnara, literarumque & literatorum amantissima, ipsiusque Grotii, editorumque ab eo operum perspicacissima aestimatrix, reliquae orationis ipsius capita benigniter, ad ultimum, ubi de dimissione sua locutus erat, non nisi per ambages respondit. Adeo ut non obscure pateret circumstantibus, mentem Reginae esse, Grotium apud se detinere, propiusque consiliis suis admoveere: sensit hoc & ipse Grotius, neque dubitavit hoc unum sufficere ad irritandam invidiam illam, quam à principio adventus sui in nonnullis Regni Proceribus animadvererat. Quare, cum nihil minus propositum ei esset, quam in ea terrarum parte habitationis suae sedem figere ubi non minus cum ingeniis hominum tam male sibi volentium, quam cum aëris inclementia luctandum quotidie foret, non destitit coram Regina, quoties ad eam accederet, dimissionem suam & veniam ad suos revertendi efflagitare. Illa, quae neque diversas terrarum regiones, neque discrepantes hominum mores ignorabat, eoque minus dubitare poterat, quam difficile esset, animum non avaritiâ, non ambitione distractum, sed solis studiis & virorum eruditorum colloctionibus contentum, ex eo, sub quo tamdiu respiraverat caelo, in eam mundi plagam trahere, quae vix ipsi, ibi natae, ibi educatae, ibi regnanti, imo ne vix quidem placeret, statuit tandem desiderio ipsius morem gere, virumque non male de se meritum, laudibus, muneribus, singularisque affectus demonstrationibus cumulatam dimittere: ita, quamvis aegre consentiente Regina Holmiâ decessit Grotius, corpore jam minus validus, contractâ, uti credebatur, infirmiore valetudine, partim ex tædio tardati tamdiu itineris, partim ex rigore aëris, minus naturae suae convenientis: sed sperabant, qui ei aderant, tam validam in eo futuram spem revivendam prope diem conjugis & familiae suae, ut præcipuam partem doloris, quam ex eorum absentia contraxerat, dissipare posset. Caelo sereno, ventisque satis faventibus à portu Dalerensi solvit navis, quae transvehendum Lubecam Grotium suscepit, sed brevis fuit illa aeris serenitas, sequenti quippe die vehemens tempestas contrahere vela iussit, ingravescentisque magis magisque circa vespeream majorem malum disjecit, ejusque pondere submersum penè navigium, adeo contrariis undique ventis concussit, ut fracto & altero malo tandem ad oram Cassubiae lacerum & perfluum littori impegit. Octavo, postquam è portu solverat, die, descendit in arenam cum comitatu suo Grotius, non longè à vico Lyba dicto, decem & quatuor miliaribus Germanicis à Dantisco sito, non minus animo, quam corpore aeger: cumque ne unum quidem diem curando ac reficiendo corpori à festinante ad suos redire animo obtinere posset, rustico, quod aegre ibi nactus erat, vestibulo, iter per medios imbres & ventos continuavit per aliud octiduum, donec consumptis per nimias agitationes & lassitudinem viribus, tandem Rostochium pervenit, & lecto non resurrecturus incubuit. Postero die accersitus ad eum venit Medicinae Doctor Stockmanus, qui pulsu venae observato ejusque debilitatem soli lassitudini imputa-

idem sequenti die rediit, auctamque debilitatem, sudoremque lethalem, & reliqua deficientis naturæ signa agnovit, actum esse de ejus vita, jamque in agone mortis versari pronuntiavit, in eo cum esset statu circa nonam vespertinam vocatus ad eum accessit Theologiæ Doctor ac Professor, nec non Verbi Divini ibidem Minister Joannes Quistorpius, qui post habitos aliquos cum eo sermones super fragilitate humana, multifariis mortalium peccatis, necessariâ eorum poenitentia, Deique Opt. Max. in eisdem condonandis propter merita Christi immensâ clementiâ, quæque his similia morientibus proponi solent, ad preces se convertit, quarum verba complicatis manibus, submissâ voce secutus Grotius, paulatim deficere, auditumque primo, mox & visum perdere incepit, nec multo post sub ipso puncto mediæ noctis placidè expiravit. In testina ejus æneo vasi inclusa ibidem in loco honoratissimo Ecclesiæ Cathedralis sepulta sunt. Corpus ipsum balsamo conditum in urbem patriam Delphos Batavorum transportatum, ibique non sine ingenti exsequiarum pompâ proavæ sepulchro, quod in choro ædis novæ à dexteris celeberrimi Arausionensium Principum monumenti reperitur impositum est. Erat formâ corporis vulgarem non multum excedente, facie satis pulchrâ, colore nitido, naso in aquilinum verso, oculis splendidis, vultu sereno, membris compactis, & robustis adeo, ut in ambulando, currendo, saltando, in eâ quâ erat ætate, vix quenquam sibi parem reperiret. In rebus agendis serius, apud amicos hilaris, apud omnes affabilis erat: quâ verò industriâ, quo ingenio, quo judicio, quâ pietate in Deum, amore in proximum, charitate in patriam præditus fuerit, apertius ex ipsius scriptis, quàm ex aliorum testimoniis colligetur. Liberos discedens reliquit quatuor, filios tres, & filiam unicam, quorum Cornelius ac Didericus, ille natu maximus, hic minimus post obitos in militia Tribunatus, aliaque cum laude dignitates ambo jam olim cœlibes obiere. Filia Cornelia, etiamnum superstes post obitum patris nupsit Joanni Barthoni Vicecomiti de Mombas, primariæ apud Piætones nobilitatis & illustrissimis Galliæ familiis insito. Hic à primâ adolescentiâ, more Gallicæ nobilitatis, nomen suum militiæ dedit, & post varios gestos in patriâ honores ac dignitates tandem ad Tribunatum equestrem evectus, in gratiam uxoris, aerem Gallicum non ferentis, in Hollandiam migravit. Ubi vir ingenio pollens, manu strenuus, rei militaris longâ experienciâ subactus, inter primos equitum Magistros adscitus ad majores dignitates assurgebat, sed incertum, suo an ejus, cui se per matrimonium innexerat, familiæ fato, captus, damnatus, vix difficili fugâ capitali se periculo subduxit. Petrus de Groot ejusdem Hugonis filius secundus, patriæ suæ luctuoso funere nuper admodum ereptus apud bonos triste sui desiderium reliquit. Hunc parens à teneris patriæ lux ac togæ dicaverat, idcirco ut gentis suæ moribus ac genio imbueretur, eum in Hollandiam anno clc lxxix. misit; illic sub Theodoro Schrevelio, Scholæ Lugdunensis Rectore, studiorum suorum fundamenta jecit, deinde adultior in Philosophia Casparum Barlæum, in Historiis & Politica Gerardum Voßium, & in Jurisprudencia Joannem Corvinum audivit. Posthæc anno clc lxxxvii. omnigenâ eruditione instructus in Galliam ad patrem reversus est; ubi non tam annis, quàm præcoci ingenio ac judicio rebus agendis maturior, non inutilem

28. Aug. 1645.

1672.

parenti sæpe præstitit operam, tam in visitandis amicis & expiscandis aulae arcanis, quam componendis legationis literis, cum temporis angustia aut absentia patris id exigerent. Anno sequenti in patriam reversus, aliquamdiu rebus forensibus animum admovit, publicis tamen commodis quàm privatis inservire propensior. Sed nulla spes erat, ut ad Reipublicæ clavum tantorum steinmatum patritius juvenis admitteretur ab iis, qui parentem virum integerrimum, ad perpetuos carceres damnaverant. Idcirco vitam privatam egit, donec pace Monasteriensis restitutus in Palatinatum suum Serenissimus & Sapientissimus Princeps Carolus Ludovicus, Sacri Romani Imperii Elector hoc nostro uti voluerit, qui res suas apud Præpotentes Fœderati Belgii Proceres administraret. Cum paulatim in patria verteretur rerum facies, tandem anne cło lxc oblatam sibi adfessuram civitatis Amstelodamensis septem annos summâ fide ac industriâ gessit. Anno lxxviii à Fœderatis Ordinibus Legatus ad Reges Septentrionales missus, primum Hasniam appulit. Postquam Ordinum mandata esset exsecutus, à Daniæ Rege Frederico Tertio, benignissimè exceptus & dimissus, Holmiam pervenit. Hic à Carolo XI, & universo regni Senatu, magno honore habitus, ultra annum permanfit, cum mortuo in Galliâ Legato Guilielmo Boreel ad Christianissimum Regem ab Ordinibus Delegatus domum evocaretur, ubi Adfessuram Civitatis Rotterodamensis, paternam olim provinciam, à Rectoribus ejus oblatam, suscepit. Legationes omnes, præcipuè Gallicam, summo labore, summâ industriâ, & mirificâ vigilantia, non sine magno Fœderatorum Procerum applausu obivit, quibus utpote spectata erat ejus fides & sedulitas, hostium arcana, & insidias, vimque, quam in patriam molirentur, indagare sagax, ac patriæ Rectoribus significare prompta. Tandem in patriam reversus, & in Conventum Fœderatorum Delegatus, ex eo honorum culmine à fatali illo Bataviæ turbine, quem rabida, & tumultuans plebs conciverat, deturbatus, & cum optimis & sapientissimis patriæ Rectoribus dignitatibus suis est exutus. Nec sic satiatus est furor; nam vix eluâtus manibus sicariorum, qui pugiones in necem ejus acuerant, amicorum consilio, & circumstrepentibus undique periculis, persuasus est tempori cedere, & aliquamdiu, donec istæ consileſcerent turbæ, patriam relinquere. Primum Antuerpiam celeberrimam Brabantiae Civitatem se contulit, & non sine ingenti vitæ discrimine vixit sub præsidio Illustrissimi Comitis Monteræi, Regis Hispani Gubernatoris, qui non semel ipsum monebat, ne manendo diutius in urbe, Hollandiæ tam vicinâ, irritaret animos eorum, qui in cædem ejus conjuraverant; itaque ne se diutius adversariorum telis exponeret, primo Leodium, inde Aquilgratum, postremo Coloniæ Agrippinam, urbem non tantum naturâ, sed & propter Legatos pacis ibi negotia tractantes, tutissimam, profectus est; ubi partium arcana expiscando, & perferendo ad Legatos Fœderatorum, non inutilem patriæ suæ operam præbuit. Post exactum biennium reversus est, cum non pauci paulatim furore defœcati ac sedatiores, rectæ rationi ac veritati oculos aperirent. Jam innocentia ejus gaudebat vultum erectum & pectus nullius flagitii confectum adversariis offerre; pertæsa etiam more maleficorum diutius extorris à patrio solo, de quo tam præclare meruerat, fugitivam vitam trahere. Primo tranquillè, nemine obſtante, in villâ ætatem agebat; sed cum se Hagam conferret,

conferret, à Fiscī procuratore accusatus, quod cum Abrahamo Vicquefortio, Serenissimi Ducis Brunsvicensis ad Fœderatos Proceres publico ministro, literarum commercia habuisset, quodque detecta hostilium Legatorum secreta de pacis negotio ad Legatos Fœderatorum detulisset, solâ judicum integritate, vitam, famam, facultates, quibus simul inhiabant inimici, conservavit. Sic tandem bona causâ triumphavit, missante plebe. Posthâc ne adversarios ad spectu suo ureret, migravit cum familiâ in villam, quam non procul Harlemonsitam habebat; ubi liberos suos educando, auctores bonos terendo & amicos excipiendo Scipionis Africani & illustrium aliquod virorum exemplo, vitam nemini gravem, sibi que nec injucundam nec indecoram coluit. Cum sic privatus quietè ac tranquillè aratrem ageret, morbo correptus, annum agens septuagesimum, mortem constanti ac hilari vultu excepit, utpote, quæ in tutam stationem deduceret à teneris jam plurimis vitæ procellis agitatam. Ubi livor, qui pascitur in vivis, sese consumserit, & partium studia deferbuerint, honoribus intaminatis fulgebit hujus viri decus, ejus virtutes ac gesta, quæ summam attingimus, posterorum annales loquentur, idcirco pauca quædam de corporis habitu, & mentis dotibus delibare animus est. Corpore erat procero & obæso. Papulæ, quas parens ejus ad Benj. Maurerium de nostro scribens, ait fuisse velut abortivum partum effœtæ pestilitatis, faciem ejus deformaverant, & alterum pedem ita contraxerant ut totam vitam claudicaret. Ulysses ferunt non formosum, sed facundum fuisse, & in Periclis labris Suadæ Deam sessitavisse, quæ verè in nostrum competeabant. Animo autem erat candido & niveis moribus, in prosperis ejus comitas, in adversis constantia, in omnibus vitæ actionibus intemerata fides elucebat. Post divinam supernam illi lex erat salus patriæ. De Republica benemereri, amicos colere, inimicos beneficiis sibi devincire, illi summa voluptas & studium fuit.

De Illustrissimo viro Hugone Grotio, Petro Grotio filio, & reliqua ejus familia hæc summam attingimus; ut autem, quæ de Hugone Grotio, de quo præcipuus hic sermo, diximus, majorem habeant si lem, adjunximus literas Frederici Henrici Arantionensis, Fœderati Belgii Gubernatoris, ac Reginæ Christianæ, quorum amplissima testimonia effœtæ jam senio & lunæ veritatis præstrictæ maledicentiæ prævalebant.

C O P I E

De la lettre escritte le IV d' Aoust 1622.

par F. Henry Prince d' Orange, au Sr. Hugo de Groot.

MONSIEUR,

Je vous remercie des bons offices que vous m'avez rendu par delà vers quelques-uns du Conseil du Roy : ce que je vous supplie de continuer tant vers les susdits, que autres que vous jugerez à propos, vous assurant que je recognoistray cette bonne volenté en toutes occasions, où j'auray le moyen de vous servir. Je vous supplie aussi de faire estat de mon affection : & vous assurer, que je vous la continueray tousiours, y étant obligé par celle que vous m'avez tesmoignée de tout temps. J'ay prié vostre beaufrere le Sieur Reigersberg de vous escrire particulièrement sur quelque sujet, sur lequel je seray fort aise d'entendre vostre avis : vous m'obligerez fort de me l'envoyer, comme vous avez desja fait par le memoire que vous m'avez envoyé, dont je vous remercie bien fort. Je souhaiterois de pouvoir estre utile en vos affaires par deca, & m'y employerois de tout mon cœur, mais vous sçavez la constitution des affaires estre telle, que ny moy, ny vos autres amys, ne pouvons vous y servir, comme nous desirerions bien. Je veux espérer que le temps y pourra apporter du changemint, & que je vous pourray revoir en ce pays estimé & honoré comme vos rares qualitez le meritent : dequoy je ne recevray pas moins de contentement que j'ay fait de vostre liberté. Cependant je vous souhaite en vostre éloignement de vostre patrie tout le contentement, heur & prosperité que vous sçauriez desirer. Ce que je prie à Dieu de vous donner, & à moy l'occasion de vous faire paroistre par effect que je suis,

MONSIEUR,

De la Haye le
IV d' Aoust 1622.

Vostre tres-affectionné à vous faire service.

FR. HENRY DE NASSAV.

DOMINE,

DOMINE,

Ago gratias pro bonis iis officiis, quæ mihi apud quosdam præstitisti, qui Regi sunt à consiliis; rogoque ut sic pergas tam apud eosdem, quàm alios, quos non inidoneos judicabis, meam dans fidem, me non immemorem futurum hujus benevolentia, sed qualiscunque se occasio offerat, operam tibi daturum. Oro etiam, ut persuasum habeas meum erga te favorem, quo te semper prosequar, inductus eo affectu, quem mihi omni tempore fecisti testatissimum. Rogavi affinem tuum D. Reygersbergium, ut ad te definitè & distinctè de rebus quibusdam scriberet, ad quas intelligere sententiam tuam gestio, hanc si miseris, magno beneficio me tenebis obligatum, sicut nuper, cum memoriale ad me mitteres, pro quo gratias ago maximas. Utinam hic possem rebus tuis utilem operam afferre, eam sane ex animo impenderem; sed nihil te fallit eum nunc esse rerum statum, ut aut ego aut reliqui amici commodis tuis ex voto inservire nequeamus. Spero tamen, quòd tempus mutationem hisce inferet, quodque te brevi videbo existimatione & honoribus iis florentem, quos eximia doctes tuæ requirant. Unde non minor mihi voluptas suborietur, quàm olim ex tua libertate. Interim dum extorris à patria vivis, exopto tibi omnia grata, fausta, prospera, ipsi tibi quæ optare possis. Precor Deum, hoc ut tibi donet, mihi que occasionem, ut tibi queam reipsa ostendere, quòd sim,

Omni affectu tibi inservire pronus

F. HENRICUS à NASSAV.

Responſe de la Reyne Chriſtine à feu Madame Grotius.

MADAME,

J'ay appris de voſtre lettre du 16 Juillet, comme quoy mon Ambassadeur à executé les ordres, que je luy avois donné touchant les livres de feu Monsieur Grotius voſtre Mary; & que nonobſtant les offres, que des autres avoyent faiçtes, pour s'en rendre poſſeſſeurs, vous avez en plus de conſideration pour mes deſirs, que pour les avantages, que l'on vous faiſoit eſſerer de ce coſté là, J'advoüe, que dans le plaisir, que je prens à la lecture des bons auteurs, je ſuis tellement amoureuse des eſcrits de Monsieur Grotius, que je ne m'eſtimerois pas contente, ſi je me voyois
deſchenè

descheuë de l'esperance de les associer à ma Bibliothèque. Mon Ambassadeur vous peut avoir dict une partie de la haute estime, que je fais de son admirable intelligence, & des bons services qu'il m'a rendu : mais il ne scauroit vous exprimer parfaitement à quel point son souvenir m'est cher, & les effets de ses travaux considerables. Que si l'or & l'argent pouvoient contribuer quelque chose à racheter une si belle vie, il n'y auroit rien en mon pouvoir, que je n'employasse de bon cœur pour cet effect. Jugez de là, quo vous ne scauriez mettre ces beaux monumens & reliques entre des mains, dont ils soyent mieux receus & traitez, que les miennes : & puisque la vie de leur auteur m'a esté si utile ; ne souffrez pas, que sa mort me prive entierement des fruits de ses illustres peines. J'entens, qu'avec les liures, que d'autres ont faitts, vous me fassiez tenir tous ses memoires manuscrits & extraicts, suivant la promesse, que vous m'en faites dans vostre lettre. Vous ne me scauriez jamais mieux tosmoigner vostre bonne volonté, qu'en ce rencontre, & j'ay, Dieu mercy, dequoy le recognoistre, & vous en recompenser, ainsi que mon Ambassadeur vous donnera à entendre plus particulièrement, auquel me remettant, je prie Dieu, qu'il vous maintienne en sa sainte grace.

à Stockholm ce
12e Aoust, 1648.

CHRISTINE.

Responsio Reginae Christinae ad Mariam Reygersbergiam
piæ memoriæ, H. Grotii uxorem.

EX literis tuis decimo septimo Kal. Aug. ad me datis, intellexi quo pacto Legatus meus iussa mea sic executus in conciliandis mihi mariti tui Domini Grotii *p. m.* libris, quodque neglectis aliorum, qui eorum possessores esse ambiebant, oblati, majorem habueris rationem, meis desideriis ut morem gereres, quam propriis commodis, quorum spes ab altera parte affulgebat. Equidem inter voluptates istas, quas ex bonorum authorum lectione capio D. Grotii scripta ita depereo, ut si spe mea frustrata nequeam ista Bibliothecæ meæ adjungere, nunquam me voti compotem arbitratura sim. Legatus meus fortasse tibi retulit partem summæ illius existimationis, qua vigent apud me ejus admirabile ingenium, & egregia, quæ mihi præstitit, officia ; sed perfectè non potuit exprimere, ejus memoria mihi quàm sit cara, & scriptorum

torum monumenta quàm suspicienda. Sane si in auro & argento aliquid esset momenti ad redimendam vitam tam claram, quidquid esset in manu mea animo lubenti in hunc finem conferrem. Ex hisce colligas, quòd egregia hæc monumenta & reliquias non possis committere manibus, à quibus meliùs excipiantur, & habeantur, quàm meis. Cùm horum author vivus mihi fuerit adeo utilis, ne patiare, ut ejus morte illustrium ejus laborum fructu planissimè priver. Sic intelligo, ut unà cum aliorum libris mihi omnium memorialium manuscriptorum & breviorum facias copiam, secundùm promissa per literas tuas mihi facta. Nunquam mihi posses testatiorem facere tuam benevolentiam, quàm hac occasione; nec deest mihi, gratia Deo, unde hanc gratiam rependere tæque remunerari queam, quorum Legatus meus te certiores faciet, cui acquiescens Deum rogo, ut te sanctissimâ suâ gratiâ protegat.

CHRISTINA.

Holmiæ prid. Idus
Augusti 1648.

Hugonis Grotii Opera Impressa.

A Nnotationes ad vetus, & Novum Testamentum.

De veritate Religionis Christianæ.

Pietas Ordinum Hollandiæ.

Ordinum Decretum cum notis.

De satisfactione Christi contra Socinum.

Disquisitio an dogmata sint Pelagiana.

De Fato.

De Cæna celebranda ubi Pastores non sunt.

Notæ ad Cassandrum.

Animadversiones in Animadversiones Riveti.

Votum Pacis.

Discussio Apologetici Rivetiani de Pace.

Notæ ad Decalogum

De fide & Operibus.

De Antichristo.

Appendix adversus Borvoritum.

Tractatus de jure belli ac pacis.

Apologeticus Rectorum Hollandiæ.

De imperio summarum Potestatum circa Sacra.

Oratio super hæc materiâ, Amstelodami habita.

Introductio ad Jurisprudentiam Batavicam.

Horum sparsio ad jus Justinianum.

De Mari libero.

Annales & Historia belli Belgici.

De Antiquitate Reipubl. Bataviæ.

Obsidio Grollæ.

Notæ

Notæ ad Procopium.

Disquisitio de Origine Americana.

Notæ ad Martianum Capellam.

Notæ ad Arati Phenomena.

Notæ ad Lucanum.

Notæ ad Senecam tragicum.

Notæ ad Tacitum.

Anthologia Græcorum Epigrammatum.

Excerpta è Stobæo.

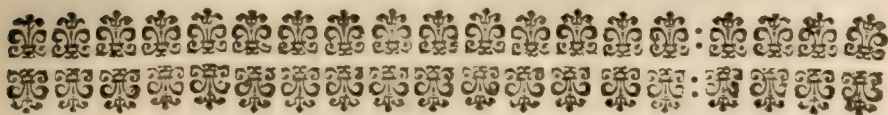
Excerpta è Tragædiis & Comædiis Græcis.

Tragædia, Phænissa,

Electra, & supplices.

Pœmata & Epistola.

PETRI

PETRI PITHOEI

I. C.

V I T A,

PITHOEORUM origo è Viromensi pago, qui situs ad mare, in ea parte Neustriæ, quam inferiorem Normaniam vulgo vocant, indicio est in antiquis monumentis recensio nobilium qui anno Salutis M.CXLXXX in Hierosolymitanam militiam ultro iere; in quibus Guilelmus Pithoeus secundus Viromensium adscriptus, addito ejus digmate, quod idem in Pithœorum Trecentium scutis etiamnum manet. Post quem longo intervallo Æmilius Pithœus patria & paternis opibus majori natu fratri relictis, venit in Campaniam, ubi filium Andream genuit, è quo natus Petrus, qui & alterum Petrum reliquit, patrem nostri Pithœi, ad quem festinans, de patre pauca dicam. Natus is in Campaniæ vico, cui nomen Heruicum, non longe à Trecenti oppido, in quod migravit Petrus, simul ab armis ad literas, quibus tum pretium atque honos regnante Francisko primo. In iis excelluit hic Petrus, doctissimus totius provinciæ, nec juris tantum municipalis ac forensis peritissimus, de quo respondere ille quotidie & urbi & provinciæ, adscitusque in consilium primorum, sed civilis etiam juris consultissimus, & veriorum ejus disceptationum, atque omnis antiquitatis quæsitior accuratissimus, quod & filiorum relatione, & testimonio maximi Cujacii scimus esse verum. Uxores duas duxit, è prima geminos tulit Joannem & Nicolaum, qui annum agentes septuagesimum tertium etiamnum vivunt, insignes tam longæva ætate, (quod rarum in geminis, & habitum miraculo, præcipue septimo mense natis:) sed insigniores summa pietate, & maxima inter geminos concordia. Ex altera plures liberos tulit, sed illustres maxime Petrum ac Franciscum, utrumque natum bono literarum & posterorum miraculo, sed de Francisko tantum est, vivit adhuc & precor vivat. De Petro, quem fata nuper ad feliciorum vitam traduxere, dicendum latius. Is natus Kal. Novembris, anno M. D. XXXVIII. ingenio à prima ætate acuto semper & prompto, at corpore diu infirmiore, donec adolescente ætate & procerior sperato evasit, & robustior. Primas literas in urbe Tricassium didicit à solennibus gymnasii Trecentis doctoribus. Missus inde Lutetiam, ubi florentes tum literas coluit diligentissime, miratus unice doctissimum illum Turnebum, cui pares paucos

K k k

sequens

sequens ætas tulit, illa neminem. Demum revocatus à patre, & statim Avaricum Biturigum missus, ut Jus civile ad disceret, cum mandatis prudentissimi senis, ne glossas aut commentarios doctorum moraretur, sed ipsa Jurisconsultorum atque Imperatorum verba diligentissime expenderet, quibus accuratè perpenſis vera lux juri Civili, sicuti ex imperitissimorum doctorum dubiis interpretationibus ac vacillantibus responsis, meræ tenebræ. Quæ mandata secutus filius summa fide, felicior patre quod in ætatem doctiorem incidit. Nam pater Haloandri editione utebatur, quæ tum optima, eamque ad manuscriptos plerosque contulerat labore summo. Ætas filii Pandectarum Florentinorum emendatissimi codicis editionem nacta est, & post felicem multorum eruditorem operam, antecessorem audivit maximum Cujacium, cui haud scio an pares fuerint antiqui illi I. C. quorum vestibula frequentavit Romanorum clientium turba, aut quorum oracula Imperatorum auctoritate munita, post tanta intervalla temporum etiamnum venerantur externi populi. Certe neque illi acriori judicio jus tractare, neque post eorum ætatem quisquam ad hujus viri doctrinam, acumen, judicium accessit. Tantum doctorem nactus Pithœus adhasit uni, quem & secutus Avarico Valentiam, & diligentissimo studio adsecutus, ut Cujacius in arctiorem amicitiam ac familiaritatem juvenem adscisceret, & discere doctor à discipulo, ac quæ didicisset publicis monumentis profiteri non dedignaretur. Audivit eum Pithœus usque ad annum M. D. L. X. summa industria jus civile simul tractans & in omnem antiquitatem enquirens. Quod illi studium duravit usque ad exitum vitæ, vetustissimos optimorum scriptorum codices, unde quaque quovis pretio comparans, dein anxio ac fideli labore conferens, non ostentationi aut inani ac curiosæ adfectioni, quod plerisque usu venit, sed literarum ac rei publicæ amore maximo, cognitoque non legi, non intelligi sine hac diligentia optimos quosque scriptorum veterum: Neque ut in iis, emendandis conquiesceret, quod sibi opus hodie adsumunt nimium vani homines, sed ut ex emendatis, rerum ipsarum cognitionem penitissimam hauriret, quam potiore habuit semper verborum scientia, sicut utramque in omni vita parvi à se factam indicavit, nisi ad scientiam accederet pietas morum, integritas vitæ, & in excolendis publicis privatis officiis inculcata industria. His artibus munitus à studio ad forum & rempublicam venit, delecta Parisiorum urbe quo sedem fortunarum conferret, & amplissima Curia quam assidue sectaretur, non insano lucri cupidine, qui fere aliorum finis, neque ut solenni tempore decurso gradum sibi facerent ad emendum magistratum, quod ille detestatus semper: sed ut juris nostri usum in amplissima schola perdisceret, quo cognito & adesse amicis, & prodesse omnibus consilium expetentibus posset, ac præcipue Reipublicæ, si quando usus eveniret. Itaque delatam ad se amici causam egit in sanctissimi ordinis consistorio, atque obtinuit, sed unicam. Vidit enim & ex prima causa pervidit vir acutissimus, alia omnia sequenda esse sibi si forum tenere vellet, fingendos alios mores, alium sermonem, non verum semper constanti judicio tuendum, sed aut probabile versatili ingenio quarendum, aut falsum solerti colore prætexendum, dicendum sæpe contra quam sentiret, & in iustissima causa tuenda, tamen nisi ad imperitissimorum sæpius litigantium arbitrium, & ad forensis turbæ gustum orationem componeret, denique nisi omnia ostentui potius quam vero pararet, frustra se futurum,

ac pro

ac pro laudemerita reportaturum indignos imperiti vulgi sibilos. Itaque abstinuit deinceps à dicendis causis, assiduus tamen foro, notandisque quæ illustriora decreta diligentissimus, simul rogantibus defensiones scribens, & consulentibus de scripto respondens, sed nunquam nisi accuratissime perpensis quæ scriberet. Quod idem in iis quæ publice edidit non pauca servavit anxie, ut paucissima de suo eaque certissima scriberet, neque unquam nisi adscriptis veterum auctoritatibus. Atque hoc scribendi studium nunquam sejunxit a forensi, certus prodesse saltem hac parte Reipublicæ. Itaque plura veterum auctorum, sive Theologorum, sive Jurisconsultorum, sive Historicorum, sive Poëtarum etiam ac Philologorum ex ejus bibliotheca videre lucem, quam ex ulla hujus sæculi, eaque selecta omnia, & summi ejus judicii atque ingenii, præcipue vero summi atque infucati candoris indicia certissima, quæ recensere singulatim non est instituti mei. Sed præcipue illustres opera ejus in historia posteriorum sæculorum à Justiniani & paulo antiquiore ævo ad patrum nostrorum memoriam, quæ tenebrosissima, & pæne sepulta incuria scriptorum, quum literæ omnes apud monachos imperitos rei publicæ, & huic fini historicos, ut natales ac nuptias Regum narrarent. Eorum temporum historiam, qua ad regnorum ac provinciarum statum, qua ad Ecclesiæ administrationem, ex optimis quibusque & fidelissimis antiquitatis monumentis sedulo sibi comparaverat, quorum partem maximam communicavit etiam omnibus, datis in lucem quæ selectissima de duabus gentibus Regum nostrorum, item Caroli magni ac successorum legibus, quæque de Comitum Campanorum serie, sed præcipue restitutis veterum Theologorum scriptis, quæ innumera vel primus vel meliora dedit in vulgus; daturus etiam doctissimum atque utilissimum opus, diligentissimam Synodorum omnium editionem, quam summo studio, impensa, labore collegerat, ni prævenissent acerba fata. Quæ ego una serie præcæpere volui, ut semel dictis quæ ad studia & literas pertinent, de ceteris ejus actionibus dicam liberius. Vixit ergo ab anno M. D. LX. Lutetiæ usque ad civilium bellorum primas facces, quorum importunitatem fugiens, secessit ad literarum otium, gravissimis interea periculis obnoxius, ut sæpe inter metum imminentis mortis, solamen tamen è libris peteret, & in maximis discriminibus scriberet optima quæque & doctissima. Quibus tandem post longos furores sedatis, rediit ad forum post annum M. D. LXXII. & monentibus amicis cogitandum de sobole, duxit ex honestissima familia Catharinam Paludellam conjugem, cum qua deinceps vixit inoffensa concordia: mansitque inde in foro, aditus in consilium à maximis quibusque & sapientissimis, delectusque à multis etiam ignotis controversiarum suarum arbiter. Quo in utroque vir magnus excelluit, ut scires natum discernendo verum a falso, & agnosceres in privata toga perpetuum magistratum. Nec privatis solum controversiis electus arbiter, sed etiam publicis, adscitus in consilium toto vitæ tempore de rebus majoribus, quia vera virtute tantum auctoritatis quæsierat apud maximos quosque & probissimos tam in Sanatu quam in aula, ut nec de republica ante sententiam suam dicerent, quam Pithæum ejus auctorem habuissent. Itaque vicit luce sua tenebras infelicissimi sæculi, quo nullus honos nisi emptus pecunia, vocatusque ultro & coactus etiam ad suscipiendos honores: primo adscitus inter substitutos Regiorum cognitorum, quo in honore ita placuit & magistratibus & privatis omnibus, ut

invitus retineretur ultro in eo munere, etiam postquam id ut cetera additum pretio: & paulo post quærenti Regi Henrico 111. qui cognitoris sui vicem delegatæ in Aquitaniam Cameræ adesset, commendatus ab omnibus bonis Pithœus, lectasque statim, habuerit ubi summæ doctrinæ, ingenii, prudentiæ, probitatis, fidei, documentum in oculis omnium daret. Indicavit virum sapientissimum magistratus amplissimus & Aquitanix provinciæ, & universæ Gallix, quo deposito, repetiit adfecta fori ac literarum munia, donec fatale miserrimæ Franciæ malum, conjuratio sacrum nomen mentita, faces subdidit nondum restituto ex pristinis ruinis regno, prodiditque oculis nostris omnium quotquot unquam legimus, audivimus facinorum, exempla tristissima. Ludibrio habita numinis divini majestas, sacramentorum sanctitudo, Principum jurata fœdera: summa illa & sanctissime culta Regia auctoritas lacerata plebis infimæ sordidis contumeliis, Ecclesiasticorum velanis decretis, nobilium insanis armis, magistratuum ipsorum furiosis edictis ac sententiis, sævitum passim in omnis ordinis sexus, dignitatis homines, & tandem summissimum atrox, ferrum in ipsum Principem. Deprehenderunt hi fluctus Pithœum intra Parisiorum muros, quorum ille furorem immanissimum detestatus, mansit tamen in urbe cum uxore ac liberis, & (quæ post carissima pignora proximum locum adfectus tenuit,) bibliotheca; non ut probaret præsentia sua nefandam furentis populi rebellionem profusam in scelera omnia, sed ut magistratuum esse judicabat abire ab urbe, quam retinere in officio non possent, nec auctores fieri scelerum quæ aut inhibere aut punire debebant, ita ratus licere privatis manere apud patrios focos, maxime quibus ætas grandior, familia infirmior: sed præcipue sibi, quem sentiebat nulla vi cogendum ad scelus, & cum spe fore ut ope consilio suo adjuvaret in tempore labentem miseram civitatem, quum præsentium malorum tædium, metus ex imminetibus, & summus consultor tempus sanctis monitis locum daret. Mansit ergo in urbe, tum demum longi illius temporis fructum maximum capiens, quo in privata toga carus omnibus & ab omnibus suspectus viverat. Vitit enim plerosque magistratuum aut furori sceleratæ plebis obnoxios, si in officio esse vellent, aut coactos ad scelus metu præsentis mali, securus ipse interea, qui nullum locum tenebat in Republica, & conscientia vitæ ac sanctitudinis inter furentes tutus, solatia vera è libris fumens, quos maximo in otio diligentius tum conquirit, perlegit, exscripsit: & interea majori illi curæ semper intentus, ut omnes miserrimæ plebis motus studiose observaret, quam facile mutari norat, & ad officium pœnitentia reduci unice expetebat. Itaque post dirum illud ac funestum miseræ civitatis quinquenarium, urgentibus jam fatis, & conspirante bonorum omnium consilio, maxima vero Pithœi opera pervicere partes meliores, vocatusque in urbem Princeps & ignovit præteritis, & paucissimorum capitum fortuito exitio, quorundam scelerationum voluntario exilio firmata quiete, restituit omnia jura pœnitenti civitati. Aberant tum ab urbe Senatus Parisiensis potissimi, & qui restiterant novo auctoramento confirmari debebant: quod nec absentibus Regiis cognitoribus fieri poterat, & causa erat cur abstinerent tum ab ea cunctis, qui paulo ante functi hoc magistratu. Potius visum ut deligerentur tantisper huic muneri, ex iis qui in urbe manserant præcipui fide in principem, integritate vitæ ac rerum usu & peritia. Itaque iterum ad Pithœum veteremque ejus

amicum

amicum & studiorum omnium communione conjunctissimum Antonium Olse-
lum, quorum hæc utriusque laus, quod tam facile tantæ turbæ consulerunt: sed
hæc Pithæi propria, quod constantissimo judicio pervidit quam periculolum
esset nominibus multis, in absentium senatorum reditum differri restitutionem
senatus, & juris dicendi solennia. Qui ubi rediere, rediit ad pristinam vitam
privatus, si infulas quæreres; revera semper de salute publica anxius. Itaque
originem & causam malorum tantorum quærens, & ex religionis discidio ve-
rissime eam ac summo judicio arcessens, collegit sedulo quæ huic malo reme-
dia ex antiquis & authenticis monumentis, eaque publicavit, quæ utinam adver-
tissent quis tum cura fluctuantis nostræ ratis. Secuta sunt tempora bonis
omnibus tristissima, Pithæe vero inter ceteros vel maxime, quem publicis
luctibus adductum tempore tolerare fata, si ipsum spectes, cujus oculis substracta
tot malorum dira spectacula. Nam ille grassante in urbe Pariensi letali mor-
bo, quamvis constituisset non abire, victus tamen precibus suorum, secessit in
Campaniam: ibique Trecentem urbem antiquam patriam primo, mox ad fines,
& prædia sua visitavit. Urgebant ad mortem fata, quamvis & corpore robu-
stum, & satis firma valetudine, ut accedere ad annum quinquagesimum septi-
mum ætatis vix crederes. Præsensit ante, solitusque in tota illa peregrinatione
edicere amicis, venisse ut in patria finiret vitam, itaque evenit: nam attempta-
tus tertiana in prædio suo, ut valetudini consuleret, deportari voluit in oppi-
dum Novigentium, ubi ingravescente morbo, idem ille divinus nescio quis in-
stinctus, quo monente, vitæ finem instare antequam decumberet præsenferat,
tum vero diem ipsum mortis ægroto suggessit, Kalendarum scilicet Novembri-
um diem, quem & natalem ei fuisse antea diximus: quod commune illi cum
maximis veterum Platone, Attalo, Mario, Pompeio, Gregorio magno nota-
vit amicorum curiosa sedulitas. Testamentum scribere adortus, viribus defi-
cientibus perscribere non potuit, monuitque aliud ante scriptum sibi, cui stari
vellet. Altera cura bibliothecæ fuit, quam ne dissiparetur, quia filias tantum
relinquebat, alienari vetuit, nisi integram. Postrema humanarum curarum de
Republica fuit, desit enim in questus lacerati misere regni, & pessime habiti a
ministris indignis optimo Principe. Dissipata obitus fama, luxit urbs Tricassi-
na, publici funeris honoribus optimi civis memoriam prosecuta; luxit Provin-
cia universa, luxere Parisiis ordines omnes, & quicquid ubique Doctorum.
Denique nullus non luxit, cui vel facie notus fuerat vivus vel nomine. Imple-
vit annum quinquagesimum septimum, quem nec pater excefferat. Ex uxore
filios quatuor habuit, acerbo fato raptos omnes, quorum casus moderatius tur-
lit quam credi promptum, præcipue qui & suos, & cognatos & amicos omnes
tanto adfectu diligeret. Filias reliquit superstites duas, Ludovicam & Mari-
am: & quod in parte maxima felicitatis posuit, optimam conjugem. Res pri-
vata domi satis ampla partim à parte relicta, partim prudentia maxima conser-
vata, potius quam avarè aucta. Et in hoc felix, quod in ea constituenda cor-
ruptissimi sæculi morem detestatus, partem pecuniarum in usuris collocantis,
fortunas omnes in prædiis urbanis ac rusticis habuit, è quibus reditus siminor, at
certe innocentior, &, quod sero compertum, longe certior. De vita atque
actionibus viri maximi dixisse hæc sufficiet. Laudes ejus texandas qui instituit,
et, virtutes omnes singillatim recenseat; sed ea omnia melius habebit ex ipsi-
us scrip-

us scripto postuma ætas, quod ante annos octo quam moreretur scripserat candidissime ac verissime: notus optime ipse sibi ipsi, & nosci aliis non timens. Quod ille verum de se testimonium testamenti vicem reliquit suis, mansurum posteris exemplar vitæ integerrimæ, sanctissimæ, prudentissimæ, quam sequantur quibus cura honesti & recti, pauci adsequantur.

Johannes Mercerus scripsit
M. D. LXXXVII.

In nomine Domini, AMEN.

MORIBUS valde corruptis ac pravis, seculo infelicissimo, quantum in me fuit, fidem servavi.

Amicos ex animo amavi & colui. Inimicos benefactis vincere, aut contemnere, quam ulcisci malui.

Conjugem ut meipsum habui. Liberis parum indulsi. Famulis ut hominibus usus sum.

Vitia sic odi, etiam in meis, ut virtutes in externis vel hostibus veneratus sim.

Private rei servandæ potius quam augendæ operam dedi.

Quod mihi fieri nolui, alteri vix unquam feci aut fieri passus sum.

Injustam aut difficilem gratiam ut venalem sprevi.

Sordes & avaritiam in omnibus, præcipue vero in Religionis ac Justitiæ sacerdotibus & ministris execratus sum.

Puer, juvenis, vir, senectuti multum detuli.

Patriam amice dilexi.

Opus potius quam honores, aut magistratum amavi: ac prodesse quam præesse malui.

Privatus ultro publico studui: Ei nihil prætuli, atque in commune consulere, potius tutiusque semper existimaui.

Statum publicum laborantem prudenter sanari, emendarique optavi: Perverti, immutari, novari, aut perturbari penitus nunquam cupivi.

Pacem vel injustam, quod bona omnium bonorum venia dixerim, civilibus discordiis belloque potiore putavi.

Pietatis & religionis sacrosancta nomina, ambitioni atque avaritiæ, sceleribusque prætexi & obtendi gravius tuli.

Melioris Antiquitatis non indiligens quasitor, admirator & cultor, novitates facile insuper habui.

Questiones vanas disputationesque subtiliores de iis quæ ad Deum pertinent, ut noxias odi ac fugi.

Simplicitatem prudentia aliqua conditam & septam, astutia & calliditate tutiorem feliciorique sæpius expertus sum.

Recte

Recte de rebus judicandi studium eloquentie artibus pretuli.

Procul ambitu atque avaritia, invidiæque, inter amicos plures ac bonos potentesque, fortuna non plane infima, sollicitius aliquanto vixi, quam privatum fortassis decuit: de publicis tamen & amicorum rebus magis quam de propriis cogitans.

Nullum duxi gratiorem diem, quàm quo publico, aut amicis adesse aut prodesse datum est.

Mala presentia quam metum impendentium fortius tuli: Extremaque facilius quam dubia.

Recta, sincera, æquabili atque constanti inter omnes Justitiæ administratione, etiam sceleratissimis atque audacissimis os occludi, manus diligari, vidi, expertus sum.

De patrimonio ac bonis meis, quantulacunque illa post mortem meam erunt, legibus potius quam mihi iudicium permisi, permittoque.

Unum opto & spero, ut quem in me animum carissimæ ac probissimæ conjugis integrum vivus expertus sum, eundem in communibus liberis educandis, tuendis, curandisque gerat.

Sit hæc apud posteros testatio mentis meæ, quam ab illis sic candidè accipi velim, ut simpliciter & ingenue ex animi mei sententia me prolata est.

Veni Domine, & miserere.

Petrus Pitthæus scripsit Kal. Novembris, Natali quondam meo die, Lutetia Paris. anno Christi.

D. N. dñ. b. LXXXVII.

Pro titulo, Tumulo inscribi cupio.

PETRI. PITHOEI. PF. IC. BENE DE. SUA. BENE. DE
POSTERA ÆTATE. MERITI. CORPUS. MAJORUM.
SEPULCRO. CONDITUM. RESURRECTIONEM.
ET IMMORTALITATEM HIC EXPECTAT.
R. I. P.

DEPOSITUM EST.

KATHARINA. PALLUDELLA. CONJUX AMAN
TISS. CONJUGI. AMANTISS. ET. LODOICA.
AC. MARIA. FILIÆ. KARISS. PATRI
OBSERVANDISS.

Pitthæus hic jaceo, mecum & karissima conjux,
Sic compar vita, compare morte fruor.
Improbe quid rides? casti sacra nescis amoris:
Nil non, vel cineres, hac comite, esse juvat.

Ex

Ex alia parte.

*Sint inscripta licet titulo duo nomina, duplex
 Utque oculis teneat corpora sarcophagus:
 Unum & idem, ac totum tamen est: nam mutua præstant,
 Dimidiumque alii, dimidiumque sibi*

PETRO. PITHOEO. P.F. TRICASS. SAVODIÆ. DO-
 MINO. NOBILITATE. ACTIBUSQUE. AD. EXEM-
 PLUM PRÆCIPUO. ADVOCATO. JURISC. UNDE-
 CUMQ. DOCTISS. EA. ÆQUITATE. ARBITRO. UT.
 INTER. OMNES. QUI. AD. EUM. ANIMO. LITIGAN-
 TIS. INTRASSENT. PARENTEM. SE. MAGIS. HIS.
 QUAM. JUDICEM. PRÆBUERIT. PETITU BONO-
 RUM TESTIMONIO. SENATUS JUDICIO. REGUM.
 PER. PROVINCIAM AQUITANIC. ET. ITERUM LU-
 TETIÆ. PARISIOR. DIFFICILLIMIS. TEMPORI-
 BUS. PERFUNCTO PROCURATORIS. GENERALIS
 OFFICIO. LICET. EGREGIA. EJUS. IN REM. PUB-
 LICAM. MERITA. ET. IPSIUS. SCRIPTA VETERUM-
 VE. AUCTORUM. MONUMENTA. AB. ILLO IN. LU-
 CEM. PRIMUM. DATA. AUT RESTITUTA ATQUE
 DOCTORUM OMNIUM. PERVULGATA. DE. EO.
 DEM. TESTIMONIA. AD MEMORIAM SEMPL-
 TERNAM. SUFFICIENT. ATTAMEN. FIDE-
 LISSIMÆ. DEVOTIONIS GRATIA. ET.
 PRO. SINGULARI. CIRCA EUM.
 AMORE.

FRATRI. PISSIMO. ATQUE
 INCOMPARABILI. FRANCIS-
 CUS. PITHOEUS. BONA
 PIQ. MENTE.
 M. P.

VIXIT. ANNOS. LVII. OBIIT.
 NATALI. SUO. MAGNORUM. VIRORUM. FATO.
 KAL. NOVEMB. MD. LXVI.
 R. P. I.

MEMORIAE

SACRA

ILLUSTRISS. POTENTISS. PRINCIPIS

HENRICI

Walliæ Principis, Ducis Cornubiæ, &c.

Laudatio Funebris.

FR. NETHERSOLE *Oratoris Academiæ Cantabrig.
Trin. Coll. Socij.*

Ad Lectorem.

*Principis occasum verborum flumine nullo
Deflenti, vitæ laudibus imparibus
Si non ignoscas, Lector, miserebere credo,
Lumina si mihi sint qualia, corq; scias.*

Reverende, Amplissime PROCANCELLARIE; Nobilissimi, Dignissimi, Venerabiles viri.

Um vos universos ingenti attonitos malo tacere videam, subit mihi cogitare quam iniqui in me sitis, quem non minus stupentem, tamen hodie dicere jubetis, luctumq; cui linguæ tot vestræ, tamq; expromptæ non sufficiunt, una hælitanti, & impedita exprimere. Oris quidem fateor, beneficio vestro, locum in materno Capite obtinco; imperate ergo mihi quæ sunt oris in mœrore officia, singultus, genitus, suspiria, lamenta etiam, & ejulatus; plenus de pectore hæc vobis omnia non cyatho, aut urna, sed tota amphora exhauriam. Doloris autem aut mei, aut vestri, aut Reip. verba, quæ esse deceat conari, nec possum, nec vos à me id æquum est postulare. Ad rationis enim con-

A a a

ceptus

ceptus pariendos, mentisq; sensa enarranda, attributa humano generi à naturâ oratio est: Lætitia verò, & tristicia, reliquorumq; affectuum, qui nobis communes sunt cum bestiis, interpretes etiam optimi sunt voces illæ, quas ipsa bruta non minus quàm homines edunt. Aut si fortè perturbationes aliquæ intelligendo interdum magis, quàm sentiendo in nobis excitatæ, orationem etiam inveniunt, parvas tamen esse oportet, si quibus verba circumspicere, eligere, collocare vacet. Magni autem affectus, gravesq; curæ splendoris omnis, & elegantia in verbis non minus, & sententijs, quàm in vestibus, cultuq; negligentes sunt. Nec potest, ut velit maximè, animus mœrore squalens, & stupore hebes ornatè quidquam dicere, aut acutè concludere. Nec lingua satis suum in orando officium facit, dum inter crebra suspiria veri verborum soni pereunt, cursumq; orationis medijs singultus interrumpunt. Quin & ipsæ manus voci quæ subservire gestu accommodato debent, plangere cum didicerunt, agere nesciunt. Quapropter nostra hodiè si allucinetur dictio, veniam nec præstatur, nec perorabit Orator vester, qui perturbato dicendi genere, ijsque omnibus, quæ dixi, vitijs doloris magnitudinem ostentare exoptat potius, quam accurate composita oratione impiam indolentiam fateri. Eloquens videri, Academici, hodie non studo, siquid forte audiat vestræ haud indignum auribus, id non meæ, quæ nulla est, facundia, sed eximijs, de quo dicturus sum, Principis virtutibus imputate. Quem pro meritis quidem laudare, Oratori optimo unum esset vel impossibile, vel difficillimum: sine omni commendatione id facere, pessimo quoque omnium non est facile. Cujus enim aut ingenium tam humile est, quod illius summæ virtutes attollere non valeant? aut tam jejuna oratio, quæ tam uberi materia ali non queat? aut quis tam inops orator, qui in ejus laudibus copiosus esse non possit? Ego vero, qui meæ probe conscius sum tenuitatis, accrescere aliunde vires sentio; nec vercor, ne de Principe defuncto bona multa commemorare nequeam, de quo adhuc vivente mali quidquam dicentem nemo unquam quenquam audivit. Nam cum sit Principum fere virorum iniqua fors rectè quidem facere, male tamen audire, sive quod tantæ animorum & voluntatum diversitati placere ne ipse quidem possit Jupiter: sive quod ministrorum improborum injuriæ in dominos plerumque redeant: sive adeo ex malignitate humani ingenij, eorum semper famæ libenter detrahentis, quorum fortunis invidet; quicquid in causa sit, ea semper fuit hujus Principis prope peculiaris felicitas, boni nominis famam apud omnes non mereri solum, sed etiam obtinere. Principem nobis talem alij invidebant, gratulabantur alij; beatos utrique & felices prædicabant. Varijs quidem linguis, uno tamen ore, Principes illum externi, populique omnes laudabant. Domestici quoque non minus cujuscunque ordinis, Religionis, nobilitas, plebs, boni, mali, cæteris in rebus omnibus dissentientes, in ejus laudibus semper consentiebant. Benedicebant qui amabant, qui non amabant benedicebant. Quam quidem prærogativam quod præter communem Principum fortunam fortitus sit, id timori aliorum nemo tribuendum putet. Nam quis esse major potuit huic, quam alijs Principibus maledicendi metus? aut quis usquam tyrannus subditis timendus maxime, in linguas hominum ullum imperium habuit? aut quem unquam post hunc Principem thaledicentiæ pœnas luisse accepimus? Virtuti ipse eximie felicitas hæc quantacunque sit, & constanti vitiorum fugæ tota accepta referenda est. Est enim illud

illud profecto excellentibus virtutibus datum, ut non solum bonorum laudes, & amorem promereantur, sed impuro quoque obrectatorum ori silentium imponant. Quemadmodum & qui a vitijis procul, fortiterque recessit, extra contumeliæ regionem longe positus est. Quid enim refert ei nec recte dicere de quo opprobria credi non possint, & qui non agnita ipse rideat? aut quid hoc est aliud quam aut Lunam latrare, aut Solem obscurum calumniari? His artibus instructus Princeps Optimus, gloriæ suæ confessionem malevolis extorsit: his armis munitus se ab omni, non vero solum probro, sed opprobrio quoque falso pudicum servavit. Nam quod unquam, Deus bone, non dico vitium, sed vitij umbra candidissimum illud pectus infuscavit? manus illas purissimas cujus unquam culpæ labecula inquinavit? quæ deniquæ libido mala ex illo aut ore sanctissimo prodijt? aut castissimis oculis prospexit? Permittite mihi quæso illud etiam adjicere, quod ex animo dicam. Si fas sit hominem sine vitiorum semine nasci, ita fatus, & ortus eras (Princeps Henrice:) Sin id mortalibus negetur, hoc saltem confidenter affirmaverim, turpem illum Vulcanum, qui semel conceptus aqua non extinguitur, in nullo unquam pectore aut incendium minus fecisse, aut flammam magis innoxiam, fumumve rariorem emisisse. Quid ego nunc adjiciam quanta sit hæc in juvene, & quam rara laus? ipsi intelligitis, nec mihi est animus in ejus ætatis contumeliam quidquam dicere, ex qua nondum excessi. Fatendum tamen est illud malum eam antiquam, quæ tam altas in nobis radices egit (ut est malorum natura præcox nimis) in ætatis vere proferre fructus uberrimos solere. Sumus enim profecto, invenes, quod pudet dicere, luxuriosa, petulans, mobilis, arrogans, iracunda, superba, verbo dicam, stulta turba. Quibus tamen non contenti, quasi vitiorum inopes essemus, quædam pueritiæ propria retinemus, alia ante tempus à senectute mutuamur, & non amplius pueri adhuc pueriles; nec dum senes, jam *κακόνθεις* sumus. Ille autem contra, quæ defunt ætati nostræ bona, innocentiam, & prudentiam à vicinis petijt: quæ adsunt, magnanimitatem, verecundiam, facilitatem, rerum agendarum studium, & ardorem avidissime tota manu arripuit, ita tamen ut à contactu vitiorum semper abhorreret. O unum perpetua dignum juvenia cuius adolescentiæ flori spinæ agnascbantur nulle! Nunc, quod aliquis cogitet, laudem esse hanc custodis magis, quam suam, id longe aliter se habet: nili enim in virtutem flecti cereus quis à natura sit, irritamen vitiorum fit severior disciplina. Nam & equi contumaces adductis arctius habenis ferociunt magis: & Neroni magister morum optimus hoc tantum profuit, ut immanis illa bestia retenta diu, ruptis dein vinculis sævior exiret. Noster autem subducto jam cortice non minus nabit, sed remoto quoque custode vitam famamque ipse incolumem tuebatur. Quod si alij quoque in privata fortuna faciant, est quidem laude, sed minore dignum. Nos etenim, cum magistri non possunt, magistratus cohibent: & si verum fateri volumus, boni in tantum sumus, in quantum mali esse non audemus. Criminibus, quæ tuto admittuntur, et si parum honeste, abstinere nemo: si jus nullum contra sit, injustissimus esse quis dubitat? Quod si ita animatus fuisset Princeps innocentissimus, quas ille turbas dare? qua flagitia committere impune potuisset? Luce clara diripuisset possessori bona. Quis repeteret? virgini vim intulisset. Quis citaret? eadem non unius modo, sed vel nulle hominum patrasset. Quis in judicium vocaret?

Ab his tamen ille, cæterisque omnibus, ijs etiam, quibus in adolescente solet esse venia, non metu pœnæ, sed turpitudinis odio temperavit. O dignum vita longiore Principem, in quo boni mores plus valebant, quam in nobis bonæ leges! Sed quid his tamdiu immoror? Agrum sterilem nemo unquam laudavit, quod tribulis, carduisque non horreret; sed si qua bonæ frugis ferax terra, herbas nocentes, & inutiles non pariat, ea demum laudari digna est. Videamus ergo ista Principis innocentia quibus porro virtutibus cumuletur, nam & fungi & stipites vitijs carent. Qua quidem in parte illud metuo, ne post Xenophontem, Cyrum aliquem iterum describere videar, non qualis erat, sed esse debuerat. Deum ergo inprimis Opt. Max. sancte juro, me laudes Principi non suas afficturum nullas, & si ob inauditam ejus in hoc ævo, & hac ætate perfectionem orationi meæ desit fides, veritatem non defuturam. Id unum deprecor, ne quæ à me hodie audietis, aut omnia quæ dici possint, aut optima putetis. Cogit enim me iniqua hora, ac si in hortum flosculis omnigenis confitum venerim exiturus, raptim sine delectu proximos quosque colligere, ex quibus olim, si erit otium, sinentque fata, Principi Illustriss. corollam nectere in animo habeo. Et statim quidem unguis non teneo, quin te, pietas, decerpant, vitiorum omnium expultrix, virtutum mater, quibus tantum superemines quantum homini Deus. Omnibus quidem necessaria, Principibus adeo, ut si religioni non sint, superstitioni saltem esse deditos è Rep. putandum sit. Si enim volumus ex omnis ævi historia, exempla domestica, peregrina, omnium gentium, nationumque conferre, inveniemus sub Mezentij semper & Hostilij, aut dissipatas bello Resp. aut afflictas: sub Numis placida compositas pace floruisse. Non inde adeo, siquid ego judicare possim, quod, sicut amatores Dominarum absentium picturis delectantur, sic fictæ quoque religionis imagini faveret Deus; sed quod falsa omnia veris immixta sint, ipsaque superstitio tantum de vera religione trahat, quantum ad Remp. continendam satis sit. Solent enim populi, quamvis feroces, regi superstitioso subditi, ad ejus exemplum Deorum metuentes esse: qui autem sic sunt, eos non tam facile aut inter se seditionem aliquam, aut in Principem moturos recte apud Xenophontem reputavit Cyrus. Nec illi nescierunt improbiores Principum, sed astuti doctores, qui vanitatem hanc (sic enim vocant) in plebe fovendam, & augendam putant, ipsunque ideo Principem quem esse religiosum nolunt, videri volunt. Quanto melius Serenissimus, & pijsimus Rex, ex vano mendacium Deorum metu, æstimans veri quid valeat reverentia, usuque doctus suo stabilissimum regni fulcrum cælo infigi, filium charissimum in ætate fallendi nescia, non simulare pium, sed vivere insuevit, quem nondum prima verba satis exprimentem orare docuit: nec dum religionis capita recte intelligentem memoriam mandare jussit. Quod sicui obscurum esset, quam simus natura tenaces eorum, quæ primis annis imbibimus, hinc esset perspicuum, quod illa duo pietatis officia, quibus à puero imbutus fuit Princeps optimus, non alius adolescens relinquit magis. Quis enim eorum qui in hæc tantum vivunt, aut libentius Deum alieno ore loquentem audivit? aut suo sæpius alloquutus est? Quis in hoc opere submissus? in illo attentius versari solitus? O Princeps sanctissime, sanctissime Princeps, etiam nunc mihi scripti sunt illi in animo, quos vidi postremos vultus tui. Habuit tum conscionem Præsul Ampliss. is qui potest optime, forte aderam, ambitio me tenebat magna (fatebor enim) à Principe coram

coram præfente etfi indignum afpici, aliqua tamen fpectari. fitebam me ex ad-
verfo, expectabam quam mox me cum turba intueretur. ille uni dicenti inten-
tus, ex oculis Epifcopi oculos nusquam dimovit fuos. mirabar. afiantes rogo
quid effer. respondent morem. gaudebam. fperabam claudente faltem concione
fore ut circumfpecieret. ibi vero ille prono in terram genu, fublatis manibus,
oculos in cœlum fixit : quales ! Deus bone, quales ! nequeo dicere. hoc tantum:
ex illis migrantem in cœlos animam manifeffe cernebam. Hæc fiquis vera an fint
ambigat, testes mihi effe poffunt è vobis fexcenti, qui aut illic, aut alibi tantum
viderint. Parva fiquis dicat. fatebor. veruntamen, liquid ego in aliena Rep. in-
telligo, animi religiofi funt argumenta maxima. Is autem in tanta rerum om-
nium abundantia, & tam excelfa fortuna non minus raro occurrit, quam for-
tuna ipfa. Falfus efi enim in eo Ariftoteles potentes, & fortunatos effe folere
erga Deum affectos optime. Πιςτεύοντες διὰ τὰ γινόμενα ἀγαθὰ ὑπὸ τῆς τύχης, creden-
tes, inquit, Deos effer ob bona quæ illis à fortuna proveniunt. Præceptoris enim
verba factis deftruit difcipulus Alexander, qui profpero bellorum fucceffu infla-
tus, fe Deum potius credi voluit, quam alios credere. Sed ignofcamus divino
illi in rebus humanis ingenio, in divinis humanum quid patienti : & quo duce in
terra fua utimur, ei ignota in regione erranti viam comiter monfremus. Sciat
ergo magnus Philofophus, naturæ miraculum, quod nos ex altiore fcientia
haufimus, pietati nihil aque adverfari ac fecundas res : quæ cum ex fententia
fponfe fluunt, fegnes ad Dei cultum omnes fumus. Neptuno undis jactati vota
certatim faciunt plurimi, ijdem fervati in litore non omnes folvunt ; tranquillo
autem æquore, fereno cœlo, ferente vento precibus fatigare maris Deum pijffimo
Principi cum patre, fed paucis alijs commune fuit. Magnum aliquod præftare
videntur potentes fi ignavum hominem unum aut alterum alant, qui pro fe oret,
ipfis aut otium aut animus non efi. Ille qui fciret vota Britannorum omnium
pro falute fua excubare, rei tamen tantæ fupinus indormire noluit, fed illa genua
à fupplicibus adorari nata, terram affidue exofculando obterebat. Precibus ra-
rius aberat, quam adfint alij, toto certe vix femel mense. Solus præterea fecum
(nihil quidquam mentior) ter fere quotidie Deo fupplicabat. Fauftum & feli-
cem diem nemo illi prius quam ipfe petebat : bonam noctem, & tranquillam
quietem poft aliorum vota femper precabatur. Nec in beneficijs petendis fre-
quentior, quam in gratijs agendis proluxior erat. Id uno, de multis, exemplo
difcite, quod in memoriam fatalis ejus diei, quem pæne non effugimus, fuam
ut erga Deum gratitudinem teftatam faceret, nullis unquam negotijs impediri
potuit, quo minus die quoque Martis. patris exemplo concionem audiret. Quod
fi nos item frigida tanti beneficij quotannis comemoratione defuncti non fu-
iffemus, fortaffe dies omnium nefatififfimus Nonis Novembribus proximus non
legeretur :

Trojaque nunc ftares, Priamique arx alta maneres..

Sed quo feror ? video me fuavitate illectum, hanc quali virtutum ejus rofam
pandiffe pluribus, jamque eam, ut in tafculum, patere fatis, illa tamen adhuc
queritur nimis fe connivere. Explicabo ergo folium & illud ; Principes, præ-
fertim nostros, qui in DEFENSORUM FIDEI titulum affurgunt, religionem non
colere tantum, fed propugnare etiam debere. Quod fecit Screniffimus doctiffi-
musque rex libro illo eximio, cui dum dentes quærunt illidere Romani mures,
offendunt

offendunt solido. Atque cum filij plerique omnes gaudeant in eo potissimum laudis genere excellere, in quo majores claruerunt, tum hoc Principe nemo unquam aut patrem imitatione digniorem habuit, aut majore cum studio imitatus est. Nec tamen recipio, voluisse eum post patrem in hanc verborum arenam descendere, ubi videret obscurum quemvis de sæce Romana Scioppium non pudere se cum Rege omnium Sereniss. componere, cujus Majestati ipsa quoque Sanctitatis suæ purpura conferri crubesceret. Verum nisi me animus fallit Romanam bestiam, à patre jampridem calamo confossam, virus tamen adhuc evomentem, alio longe telo adortus esset, & DEFENSOR FIDEI prius etiam quam jure posset gladio vocari meruisset. Est enim illa calumnia mera ab impijs quibusdam excitata, frangi nimio religionis studio quicquid est in animo generosius, aciemque fortitudinis pietate retundi. Ego contra contendo, Dei timorem animo virili maximum robur addere. Quid enim potest illis timendum in bello videri, quos lethi metus non urget?

————— *inde ruendi*

In ferrum mens prona viris, animæque capaces

Mortis —————

Aut si ex victoriæ fiducia crescat pugnandi audacia, unde firmior oriri potest quam ex opis divinæ, auxilijque cœlestis certa persuasione? Lachrymas quidem omnium facillimi emittunt pij viri, sed & sanguinem: non sunt temere ex levi causa pugnaces; ne sint quidem. læsam autem sæpius patientiam in iras violentas ardescere, & cum fortitudine pietatem optime conspirare, si vitam Principi Opt. longiorem indulgissent fata, documentum orbi ingens dedisset, & in hac quoque tam brevi amplum dedit. Ut enim ab ipso ovo ordiar, in cunis statim ex animo tenebrarum, & terriculorum omnium contemptore scires à Serenissimo, & heu nimio nimis confidente interritoque Rege satum, ab invicta, & bellicosissima Danaorum Regum profapia oriundum. In prima vero pueritia inanes terrores, καὶ τὰ κινὰ τῆ παλῆς, ad quæ trepidare solent tyrones, adeo non metuebat, ut nihil majore cum voluptate audiret, quam fractos tubarum, & tympanorum sonos: offensus quoque inter ludendum, grandiores se multo ad pugnam provocabat. Fortis animi, magnique spiritus indicia non minora. Mores etenim cujusque nullibi simplicius se detegunt quam in ludendo pueri dum fumus, & ex ipso in ætate illa oblectationum genere. Sic ferus ille congendis, quas in delicijs habebat, coturnicum oculis, crudelitatem innatam statim prodidit: sic qui in gallinaceorum conflictibus dissidebant fratres, discordiam in imperio eandem retinebant: sic & in nostro, ex ejusquam dixi musices amore, & stomacho injurias concoquere nescio, bellicus ille animus clare clucebat. Fatebuntur hostes (intelligo quid dico) qui vix dum Altyanacta ingressum, Hectora futurum expavebant. Nec eos fallebat metus, Hector enim erat adultus jam, aut Achilles, aut aliquis antiquorum heroum denique. Quos ego, postquam regna Saturnia redijse videam, aut renatos jam, aut renascituros ex Pythagoræ disciplina libens credo. Nisi forte anus natura, ut se nondum annis effectam probaret, unum hunc terris ostendisse tantum satis habet, in quem si non Achillis anima, at certe animus migravit. Nam ut ille olim parmam, hastamque fami-

neis

neis mercibus immixtas elegit: itidem & noster posthabitis muliebribus oblectamentis omnibus, quibus enervamur hodierni adolescentes, ijs quæ virum deccant, faciantque solis se exercuit. Pila, inquam & majori illa cui nomen, quod sciam, non est Latinum, & minori qua ubique luditur: quarum altera glandium in prælijs iactationem secure pati; altera ad tormentorum quoque globulos non exhorrescere doceri voluit. Saltabat etiam non more, ut nunc fit, Ionico, tenere molliterque, sed motu corporis virili, modoque prope Laconico; quem ad militarem quoque disciplinam plurimum facere, non dubitant credo qui sciunt Phrynicum, quod in fabula Pyrrhicham apte saltasset, Imperatorem ab Atheniensibus delectum fuisse. Sed præter cætera corporis exercitia, in quibus multus erat Princeps fortissimus, feroci equo gaudebat maxime. Quæ, non meo solum, qui sum unus è multis, sed sapientissimi quoque Apollinis iudicio, generosa indolis, animique Imperatorij certissima est exploratio. Quis enim vestrum nescit oraculum illud Philippo Macedoniæ Regi de successore consulenti Delphis datum? cum demum Macedoniæ imperio, omnique mundo potiturum, quemcunque Bucephalus seisorem pateretur. Quod in Alexandro evenit, qui se orbi subigendo parem fore, equo prius donito specimen dedit. Quid ergo noster? annos natus vix decem, qua ætate alijs arundini inequitare pulchrum est, equo acriori imponi poscebat. refugientibus qui aderant munus periculi plenum, arduo colliculi adjutus ipse conscendit, subditisque calcibus equum ad cursum admisit, exclamantibus frustra adstantibus, donec tandem satius leviter flexis habenis reduxit, descendensque *Nam quousque*, inquit, *opinionem vestram futurus sum?* Quem primum autem adolevit, quæ ejus lætitia erat? qui amor? quod desiderium? nili equo spumanti, & animoso vectum spectari, cui nunc crecto, nunc prono, nunc resultanti omnia denique agenti adco arête infidebat, adeo decore, ut ego cum aliquoties viderem cœperim rudi illi sæculo ignoscere, quod errore deceptum Hippocentauros procreavit. Postquam autem firmatis tandem viribus cataphractarium egit, ex illo tempore, quæ à Poetis narrantur militum errantium gesta, non amplius mihi fabulæ videntur. Vidi, vidi ipse, Academici, equo tam incitato alacriter procurrentem, brachio tam valido lanceam tenentem, manu tam docta in occurrentis caput dirigentem, impetu tam vasto eundem impellentem, ut nihil supra vel legatur, vel cogitari possit. Quod si quando hasta contracta gladium stringebat nulla aut mora, aut requies erat; quæ ibi fulgura oculos feriebant? quæ tonitrua aures verberabant? primus me docuit quid esset *fulmen belli*. Nec mihi nunc dicat quispiam, facilem esse audaciam, ubi non sit periculum, fuisse autem hæc pugnæ simulacra tantum; neque enim ego alioversum produxi. Verum ut cum taurum videamus arboris obnixum trunco in cornua nuper nata irasci discentem, aut ventos tantum ictibus laceissentem, intelligimus cum aliam pugnam meditari; ita & hæc bellorum ludicra, quibus à puero tantopere deditus erat Princeps fortissimus, verorum præludia putanda sunt. Quid enim putatis, Academici? qui ex rei militaris usu longo peritis, castra muniendi, exercitus disponendi, ordines ducendi, impetum faciendi, militiæ terrestris, navalis autem universam accuratissime didicerat; qui bellica tormenta quamplurima fundi curaverat; qui navem ingentem, præ qua Argo cymba fuit, jam exstruxerat; qui delectos ex omni Britannia nobilitate, juvenes fortissimos, in aulam celexerat; qui cum heroibus utriusque Germa-

nice,

nix, totiusque adeo Europæ, amicitiam contraxerat; quid inquam putatis? nihil cum aggressurum? moliturum nihil? sensum horum omnium fuisse nulum? Ego vero non dubito, Academici, quin expeditionem in Colchos alteram cogitabat, & Herculeo plane Principe, *Palatino* comite assumpto, Romanæ arietis vellus aureum reportasset. Id pro comperto habeo, ejus jamdiu cogitationes omnes, omnes sermones, cuncta insomnia de bello suscipiendo, & gerendo fuisse;

Et cum frigida mors animam seduceret artus,

tum quoque linguam, mentis impulsam retinentem, arma tantum, & prælia loquutam esse; & in mortui quoque vultu minas relictas apparuisse. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostros conatus, qui in ipso sæpe limine franguntur, & corruunt! In tribus, quot fere implevit, ætatis gradibus, præclarum aliquod facinus semper minabatur; qui autem primus annus rebus gerendis aptus videbatur. is nostram expectationem omnem, ejusque vitæ consilia morte pervertit. O triste fatum, acerbam miseriam, tantæ virtutis spem, tam recte & primo conceptam, & indies per tot annos crescentem, cum ipsa partitudo appeteret, tum extingui! Gaude Regum tyranne Romane Pontifex, gaude, aures adulationibus patentes præbe, sine te *ὁ πᾶνθεωρὸν πᾶσι ἀνδρα*, Dominumque suum, ac Deum parasiti vocent; excessit miles qui te & mortalem esse, & nequam hominem ferro docuisset.

Gaudete proditionum fabri Jesuitæ, lupæ Romanæ genuini catuli, gaudete, insulam hanc nostram, quæ hoc genus bestiis semper caruit, infestate; est nobis, Deo gratias, & sit precor, qui vos odio toto persequitur venator Rex ipse, sunt canes, fuit etiam, qui asylum Romuleum, sylvam in quam refugere soletis excidisset, fabricas vestras à fundamentis omnes dejecisset, & pietatis hæderam fortitudinis lauro maritasset. Atque hic quidem locus postulare mihi videtur, pauca etiam de castimonia ejus adjici. Solent enim esse bellicosi viri, (quod in militiæ opprobrium dictum nolim) amatores mulierum plerumque maximi, ideo, opinor, quod robusta, & valentia corpora utriusque militiæ apta sint. Videntur hoc Poetæ Comici, qui militis personam sine meretrice nunquam inducunt. Vicerunt ante eos fabularum auctores, qui non frustra unum Deorum Martem Veneri illigarunt. Nec tamen passus est Princeps fortissimus virtutis suæ gloriam hujus turpitudinis confinio lædi. Sic enim secum putabat, multorum bonorum gratiam unius vitij interventu deformari; hoc autem esse tale, quod inhonestatis nomen *καὶ ἐξοχλῶ* meruerit; proinde ab omnibus, quibus honos curæ, præter cætera evitandum; Principibus maxime, qui (quod est in hoc genere ignominix ultimum) nisi indigna flamma ardere nequeant; qua nullam esse breviorē ad contemptum viam; nec alio ex fonte Regnorum plurium mutationes fluxisse. His adjunxit & illud, minimam libidinem in se foedissimam visuram paternæ pudicitix comparatione, quo nullus mortalium verius Dianam exercet. Hæc cogitans, simulque verissime æstimans, quam primum esset in illo ætatis lubrico, turpiter ex improvviso labi, sicut sapiens paterfamilias, materiam hujus ignis rapacem è domo removeri jussit. Dein fugatis etiam otio luxuriaque, corpus Laconum more assidue, ah & immodice, exercens, famem tamen magnam labore multo obsonatam, victu parabili modicoque satians, Cupidinis nervum laxavit, sagittas fregit. Et Achilles quidem erat; sed absque Briseide; verusque Laco, præterquam quod castior. Sed nec corpus deperibat suum, quod faciunt

faciunt multi, qui alienis abstinent, Narcissi; quibus si ad pulchritudinem opes contingant in se ornandis fere vitamque, remque infumunt; & cum pavones multum splendore vincant, superbia tamen exuperant magis. Quo magis admirabilis videri debet Princeps in his rebus eximia modestia; cui cum forma esset virilis plane, ἡδέα μὲν ἰδέειν κατὰ φύσιν ὁρᾷ, grata quidem aspicitur, terribilis tamen, noluit feminea cura dotem hanc naturæ tantam corrumpere; sed in affectatam quandam in cultu corporis negligentiam affectavit, & in vestibus Attalicis, & Alexadrinis animum minus elatum retinuit, quam nos sub palliolo Diogenis sordido possidemus. Atque, quod est rarissimum exemplum, sic & in gestu gravitatem cum facilitate, & in habitu magnificentiam cum tenuitate temperavit, ut summæ fortunæ magnitudinem sine fastu, inferioris humanitatem sine contemptu retineret. Usus ad hæc miscenda veterum Romanorum arte, quibus vestiri in foro honeste mos erat, domi quod satis esset; sic ergo & ille, diebus solemnioribus processurus in publicum, aut legatos accepturus, ad tuendam imperij Majestatem cum vestimentis splendidis incessum quoque magnificum, vultumque Majestate plenum sumebat; reversus autem ad suos tanta comitate cum ijs versabatur, ut Principis supercilium omne exueret, tantillo etiam sumptu interdum ornatus, ut Dominum servumque vix discerneret. Narrabo etiam vobis ad hanc rem dictum ejus quoddam: cur enim aliorum Principum jocularia libenter in historijs legimus, nostrorum seria cum ipsis interire patimur? Fuit cum panno villosa, cui à Wallia nomen inditum, multos dies amictus incederet, nec defuere luxuriola ingenia qui dictitarent, Celsitudinem suam non decere vestimentum adeo vile, sed nec pretiosissimum tamdiu ferre; quibus ille, *Me vero Patrii panni non pudet, qui utinam immortalis esset.* Responsum sempiterna dignum memoria, quo illos, in minore multo fortuna. Antoninos notare voluit, ὅτι πάντες ἀνθρώποι παρὰ τὴν φύσιν ἐκείνην μυστήτωνται ἐν τοῖς φάσιν, quibus nili exoticum placere potest nihil, quicquid ex lana sit vile putant; & cum agros sæpe totos in tergo ferant, quod tamen in Nerone etiam notabile fuit, eadem veste bis indui erubescunt, pæne dixeram eadem forma. Usque adeo verum semper erit ambiguum illud οἱ Βρεῖται οὐκ ἐκείνην τὴν χεῖρ ἔχουσιν. Britanni usum vestium nesciunt, quas non induimus corpus ut celent, sed illas ut ostentemus; & post transmutata in mille formas corpora, non minus deformes nunc sumus ornati, quam olim nudi. Quem Reip. nostræ morbum, non solum animadvertisse Principem Prudentissimum, (id enim faciunt & stulti) sed, quæ sunt prudentum propria, periculum quoque olim ex eo secuturum longe prævidisse, viamque medendi optimam tenuisse, hinc intelligitis. Jam Te non amplius laudo, admiror potius, juventutis Britannix non magis nobilitate, quam virtute Principem. Quis enim nostrum juvenis, vitæ suæ modum habere novit? ille etiam aliorum habuit, quis nostrum orbi proprio corrigendo sufficit? ille de orbe terrarum emendando cogitabat. quis nostrum peccaturus quinquam veretur? ille jam peccaturis verendus erat. Credite enim, Academici, quod non dicam dolo, Principis hujus reverentiam multos à vitijs abstraxisse, quos dei timor deterrere non potuit; hujus enim iram lentam fore credebant, illius in diem differri non sperabant. Igitur cum juvenum circa se numerum permagnum semper haberet, nullibi tamen criminum rarior nascebatur seges, quam in aula Principis, quæ

non vitiorum ludus, sed pietatis, virtutis, doctrinæ schola, veterumque gymnasiorum verissima imago erat; ubi inter discum, & Philosophum, corporis, animique exercitationes otium suum dividebat Princeps temporis parcissimus; nec habeo dicere illis ne, an his studebat magis; & illas certe optime, & has callebat. Quid enim nos jactamus, Academici, quibus studere vita est, si literis abditi, Musæisque conclusi, cum Philosophis, historicis solis versantes, Poetis, Oratoribus colloquentes, paulo aut doctiores, aut eloquentiores, evadamus. Ille cui mille quotidie occupationes erant, quæ ejus animum à studiis avocarent, ante primam lanuginem linguam utramque doctam probe intelligebat; Italo autem ore, & Gallico, non minis rotunde loquebatur, quam suo. Artes præterea omnes, & scientias, totamque adeo Philosophiam, si non quantum scholæ superest, at vitæ usuique quod satis esset, de patris abundantia hauriebat. In cujus fidem, testis sicuti locuples parum videar, argumento sit ejus singularis in doctrinæ candidatos amor. Laus in Principe prope major quam doctrina ipsa; quem, si de duobus adeo conjunctis alterum tantum eligendum esset, Mæcenatem esse multo, quam Maronem mavelim. Quis ergo vestrum nescit, Principem utriusque Minervæ amantissimum armatos, & togatos dubio semper favore amplexum esse? Quis nescit eum eruditos in aula sua habuisse plurimos, quibus & Bibliothecam omni monumentorum genere refertissimam instruxerat? Quis ejus in matrem nostram benevolentiam, in sororem etiam benemerita non audivit? Qua quidem in re prudentiam ejus eximiam, & in ipsa quoque inæqualitate æquabilitatem summam, satis admirari non possum. Nam cum videret Regem Serenissimum Academiam nostram vicinia sua frequenter beare, ne illa altera felicitatem hanc nobis tantam invideret, seque despicatam aut neglectam quereretur, aulam ei suam admovit Princeps æquissimus, ut quam nos ipsi Iovi prope sumus, illi Iovis filio tam propinqui essent. Hinc vere nobis jam oriri potuit metus, ne post etiam quam sidus nostrum occideret, benigniore illos aspectu, quam nos, intueri pergeret. Quam suspicionem in nobis vix dum surgentem, aureo statim Apophthegmate prudentissime oppressit. Nam cum olim, Cancellarij vacante munere, rogaretur Oxonienses in tutelam recipere, quæ ejus tum fuit oratio? *Se utriusque Academiæ Cancellarium fore*: O mirum Principis, & dulce ingenium! Mitto verborum elegantiam, annos in quibus hoc protulit, rem putemus. Potuitne aut petentibus mollius denegare? aut non petentibus facilius promittere? aut utrisque æquiores se præbere? Dignare Princeps Magne Academiæ Oxoniensi Cancellarius inscribi. Ignosce Lyceum celebre, tuus non ero privatim, sed tuus ero. Non ausa est Cantabrigia ad tanti voti confessionem aspirare. Fide Musarum alma mater, verecundia tibi non obstat tua, pro altera rogatus sum, tui etiam patrocinium suscipio, *utriusque Academiæ Cancellarius ero*. Intelligebat nimirum divino Princeps ingenio, æmulatione maxime accendi doctrinæ studia, eam autem inter pares, dubia adhuc victoria gliscere solere: palma vero semel decreta, & sublata certaminis ulterioris potestate, victorem plerumque jam securum diligentiam remittere, victumque voluntatem contendendi cum spe superandi simul abijcere. Igitur & nunc quoque, si Tyrum fortasse ob palatij adfinitatem, Troja propriorem aliquantulum ducebat, ut genu tibia, Troas tamen Tyriosque in aula, atque à sacris nullo discrimine habebat. Utrisque summe favebat, utrisque

utrisque pariter, factisque ostendit verissimum esse illud prudentissimi historici, *Laudatorum Principum usum ex aequo esse quamvis procul agentibus.* Nec enim voluit loca hominibus obitare, sed pro meritis cujusque & dignitate, non pro urbe, aut patria gratiam semper & præmium deferbat. Quid ego nunc his apponam, propensam ejus in omnes, quacunque in arte excellentes beneficentiam? Nullus erit finis omnia si persequar, jamque vox deficit, non oratio. Tacere tamen non possum unum etiam in eo rarissimum, quod regnorum Britanniae hereditatis suae, redditus undique provenirent; vim, & in quibus staret; portuum numerum, & quot navium capaces essent, quot caperent; castellorum magnitudinem, situm, firmitatem, in singulis tormenta quot essent, quot milites, qui duces; imperij denique nostri arcana omnia cognitissima habebat. In re autem familiari, nescio an multi nobiles aequè sint aut versati, aut providi. Reditum omnem distribuerat in partes tres, quarum unam familiae alendae; aliam servorum stipendijs suisque ornatibus, assignaverat; tertiam ad improvisa sumptuum muneraque reservabat. Multa, ut par est Principi, multis donabat, nulli tamen quidquam cujus pretium ante non intelligeret, ne beneficij magnitudinem vel qui rogaret celare, vel qui acceperat, dissimulare possit: quorum alterum quidem petitores impudentes, alterum debitores ingratos facit. Et cum sciret maximam esse famulis ad fraudandum illecebram, domini in rationibus exigendis negligentiam, nili gravior aliqua cura vetaret, accepti expensique tabulas praestituto semper die cum servis putabat. Haec cum mihi olim dicerentur, Deum ex intimo corde Omnipotentem venerabar, ut nobis, viri Academici, virisque militariis, Britanniae, Germaniae, Ecclesiae, Reip. Regi, bonis omnibus hoc decus, hoc praesidium, hoc columnen servarent. Jam tum vercebar ne vitalis non esset praematurus juvenis; prudentia enim tanta, & tanta sanctitas, senectutem si aliquando praeveniant, at mortem nunquam diu praecurrunt. Nec aut nos tali diutius dignieramus Principe, aut ille, in tam corruptis saeculi moribus, vitae longioris cupidus videbatur. Ergo annos nondum viginti natus diem suum obiit. O infelicem rerum humanarum conditionem, inquam enim religio est dicere. Fatuos à morte defendit ipsa insulitas; licui plus ceteris aliquantulum salis insit, (quod miremini) statim putrescit. Tyranni inter odia populi, & execrationes semper canescunt; bonis saepe Principibus suorum delideria, precesque barbam impetrare non possunt. Marcellus in herba vere novo succifus, spem Romanorum & vota elusit; Tiberius metum Augusti non fefellit, sed messem mali ad maturitatem perduxit. Et quid externa queror? domesticis exemplis, heu miseri abundamus. Nescio, Academici, quod nos fatum premat, aut quod flagitium luamus, aliquid certe subesse oportet, quod annis non multo plus quadringentis, filij Regum nostrorum primogeniti non minus octo immature perierunt. Non est injustum, Summe Deus, ut primo genitos, tibi qui debentur, nobis auferas, tu qui pro nobis dedisti tuum, non est injustum; tot amisisse, tam brevi est misere miserum. Longum esset omnes nominare, atque apud vos, uti opinor non necessarium

quis nigri Memnonis arma?

quis decantatum illum *Arthurum*? quis in parvo magnum *Edwardum*? quis

reliquos non audivit? Eorum omnium memoriam, longa annorum successione, & diuturna Principis inopia prope deletam *Magni Henrici* virtutes renovabant. In eo iterum spirabat demortua jamdudum *Edvardi* pietas: in eo *Arthur*i gravis comitas, facilisque Majestas aulam revivabant: in eo *Nigri Principis* clara in bello gloria revictura videbatur: in eo quicquid olim, nunc quoque amissimus. Atque utinam quidem nostræ hic esset miseræ modus, & aliqua saltem ab eo ante mortem suscepta proles fuisset! Nunc autem non illi solum Principes, quos è sepulchris resuscitabat, cum eo simul in terram reverterunt, sed alij etiam, quos geniturus erat, nondum nati, extincti sunt: nec illa modo vulnera jam olim obducta, hujus letho recruderunt, sed alia etiam, quæ necdum sentimus, & majora nobis inflicta sunt. Ah ne hoc funus mille producat funera, nec sit dies ille cum intentissimum hujus Principis fatum, acerbiorē luctu, quam hodierno deslebeamus, cæcisque in malis deprensi *Principem Henricum* magna voce, *Principem Henricum* nequicquam clamabimus. Inanis forte est hic metus Academici, & si meæ cum vestris quid valeant preces, inanis erat; utinam etiam & stultus esset. Vivit quidem Priamus, & diu vivat & diu precor: firma stat ejus domus, nec unquam nutet; post fatum tamen Hæctoris, ejusque supremum diem cui decem annos spes nostræ innixæ sunt, Trojæ timere, cum nolim, reluctante licet animo invit us cogor. Qui semper, etiam nunc Pergamæ tuere forti dextra æternæ Deus. Hæctoris tamen in funus omnes undas convocet Britannia. Hæctora jam senior Priamus imensum fleat; Hæctora fecunda Hecuba, sed felicior plangat; Hæctora superstes solus Polydorus defleat; Hæctora Choroëbus juvenis, & Cassandra lugeant. Hæctora universus populus insolabiliter ploret. Hæctoris in funere doceat hujus regni caput. Hæctoris in funere ruant ex oculis flumina, utrisque ex oculis, ex nostro non inferius. Alijs in rebus, Academici, cessasse intra fines juris nostri ne pudeat, in certamine vero observantiæ erga Principem, doloris pro defuncto, nec victi unquam fuimus, nec vinci nos patiamur. Suspirijs contentus non sum, non gemitibus, quemcunque siccis genis astare videro, quemcunque intemperanter non illachrymantem aut Ul, illis militem, aut Myrmidonem putabo. Nec mœrendi tempus die, aut mense, aut anno finiamus; quid enim? ejus mortem unum tantum annum lugebimus, quem per omne ævum Britannia desiderabit? Adjuro vos, Academici, ne post hunc diem alia quam pulla veste in perpetuum utamini, donec *Illustrissimo Principi Carolo* Magnæ spei alteræ Britannicæ puer ipsi similis nascetur. Solitum flendi morem, solitum spatium vincite, Hæctora flemus. Hæctori virtute parem, infelicitate etiam superiorem. Illi ante mortem uxor dignissima contigit, illi dulcis natus in collo pendebat; nostro nec Andromache, nec Altyanax fuit. Ille post defensam patriam, afflictos hostes, partam in bello gloriam, Achillis manu impulsus theatro exivit; noster scenam idoneam non reperit ubi se explicaret, sepulta profundo otio virtute sua *Andræas de Neimister* *grævos*, tritiorē lethi genere, quam ipso letho occubuit. O frustra Britanno- rum omnium fortissime Hæctor, tene etiam ignava morte, te morbo occumbere? quid ergo prodest pietas? quid temperantia? quid corporis exercitatio? In faustum pilæ ludum, & periculi plenum execremur; demoliamus sphæriteria quot ubique sunt omnia, in ijs valetudinem quaesivit Princeps Optimus, invenit morbum, morbum ex quo obiit. O sortem duram! Vivimus telluris pondera,

&c.

& ex morbis sæpe gravibus convalescimus; *Principem Illustrissimum* orbis terrarum expectationem prima, quæ afflixit, valetudo confecit. Febre populari multa è plebe millia hoc anno ardebant, vix unus, aut alter absumptus est; unus de tot millibus *Princeps* non effugit.

Τῷ δὲ μάλιστα ἄρ' ἔλω ἐναλίγκιον ὥσπερ ἅπαντα
Ἰλιος ὀφρυόεσσα πνεῖ σμύχλιτο καὶ ἄκρηε.

Huic igni, præter eum quo regnum arsurum erat, alia, nulla flamma comparanda est. O pijslime, idem & tortissime *Princeps Henrice*, Pontificiorum terror, Protestantium partis ubique post patrem, maximum propugnaculum! perijissemus utinam quotquot hic sumus omnes, salvus ut esses, vel etiam periremus. Quisquamne vestrum recusaret Hæctoris vice mori? Ego quidem, Academici, si vilis hujus animæ morte diculam ei unicam tantum impetrare possem, vitam hic libentissime cum oratione finirem. Et nunc quoque unam amplius horam vivere non sustinerem, nisi illud in his malis solamen esset, quod postquam facer hic ramus à Iroserpina raptus sit, alter aureus non deficiat. Concedat Deus Omnipotens ut virga simili etiam adhuc metallo frondescat: sin id nimis impudenter petimus, conservet saltem Regem totum Nestora, conservet Principes; quorum si vel alterutrum nobis pro meritis denegetur, beatus post hunc primus qui moritur diem.

Dixi.

EPITAPHIUM.

Inscribant alij monumentis ordine longo
Virtutes, titulos, nomina, facta, genus.
Hic jacet Henricus, de quo memoranda recusant
Arcuarii lapidis finibus exiguis.
Dicere nec tumulum solo plus nomine refert,
Cætera quæ semper fama loquetur erit.

Fr. Netherfok.

In fatum summi, & Beatissimi Principis Henrici.

Quo fugis? ah vita quondam, dum vita manebat,
Terris chare magis, nec tam cito debitus astris.
Nondum annosa dies, nec adhuc tibi frigida membris
Sævit hyems, tumulumque tuis aptaverat umbris.
Siste fugam superis: quid tam cito divus haberi
Incipis, infelix, & felicissime Princeps?
Quid caput auratis properant tibi cingere stellis.

Dij

Dij nimium cupidi? quin hic tibi sceptrâ, tuisque
Seri debentur regnis, Henrice, nepotes.
Ah tibi regnandine sit tam dira cupido,
Ut miseros meos sola tuos exosa Britannos,
Aetherijs insueta vijs, jam tecta decorum,
Et festinatos cœli deposcat honores:
Hic prius in terris pacato numine regnet,
Et tandem sceptris cedat satiata duobus.

Quamquam (si liceat nostros optasse dolores)
O fortunatos, vel post tua fata, Britannos,
Si patriæ, Princeps, non omni parte perisses!
Nam si quis tantum nostris Henriculus oris
Luderet aureolus (nobis solatia luctus
Exigua ingentis) qui te tantum ore referret:
Cujus ab aspectu poteras exire sepulchro,
Atque iterum blandis pueri spirare labellis;
Nec penitus nos Te, nec tu nos funere tanto
Perdideras, nobis sed qui post fata redire
Heu nunquam poteras, poteras post fata redire.

Sed quid vos, dulces cineres, quid vos fugientes
In speras sequimur revocanti carmine sedes?
Te nigri Soles (quis Solem dicere falsum
Audeat) & flentes lachrymis cœlestibus Auræ,
Undantesque suis flerunt in vallibus Amnes:
Te Musæ totis luxerunt fontibus; ipsi
Murmura ducentes imo de pectore Venti
Cum gemitu spirant, spirantibus adgemit Echo.
Ah miser! ah miseri non debita præda sepulchri.
Ecce dies quoties, quotiesque renatus Apollo
(Te postquam nostro non amplius invenit orbe)
Atra nube cadens, heu toto fidere noctem
Excepit, medioque diem deperdit olympo.

I decus, I nostrum, cœlestibus utere fati.
Et placide (quando superis adnare necesse est
Littoribus) roseas Zephyri sublati in alas,
Dive, triumphales cœlorum illabere currus.
Non ibi fatorum, properato funere, iussa
Aurea manfuris abrumpunt otia regnis;
Sed tibi sceptrâ manent nullo peritura sepulchro.
Et, quod gaudebis, medici bene nescia vita.

Nos tamen interea tumultum, tibi floribus istis,
Heu male qui terris, nunc te moriente, supersunt,
Spargimus, ecce, tuum nec te moriente supersint.
Quin ipsi lapides, nostri pia vulnera passi
Mœroris, gelidæ perfusi fletibus auræ,
Hos tibi de duro cantabunt marmore fletus,
Aeternumque dabunt hominum tibi corda sepulchrum.

Carmen Sepulchrale.

Miraris quæ Saxa loqui didicere, Viator ?
Cœli depositum conditur hoc tumulto :
Cujus si famam, tacuissent saxa, putares
Hoc tibi mirandum, non didicisse loqui.
Si sapias, attonitus sacro decede sepulchro,
Nec cineri quæ sint nomina quære novo.
Prudens celavit sculpto ; nam quisque rescivit,
Protinus in lachrymas solvitur, & moritur.

G. F. T. C.

Oratio

Oratio Funebris

Habita in

SCHOLA THEOLOGICA

Ab Oratore Publico, in Obitu Clarissimi Equitis

THOMÆ BODLEII.

AD LECTOREM.

Didici ex Bodleio Orationis meæ fatum, & facile fero post tantam cladem, leve verborum damnum, & jacturam. Habe igitur (Lector) hanc Scripturam devotissimam sepulchro, quæ ideo vixit satis diu, quod mori potuit cum Bodleio. Tu autem, quod in vero funere fieri debet, dolore tuo utere pro judicio. Si quid in illa forsitan spissum videbitur, & nubilosum, illud omne argumento imputa, quod cum solidum foret, & grave, proferre non debuit Orationem diaphanam. Exemplum in illa, aut Apophthegma non inuenies aliud, quam ab Ipso (ita solus vicit Mæcenates omnes, & Historiam ;) & veritatem pro stylo concinno leges, quæ arte omni, & Rhetorica feliciter perorat. Sed brevis est ; si bona, fiet perlegendum longa ; si mala, laudare debes propter brevitatem. Vale. Tu vero (Lector Academicæ, & Auditor) tacito fave, ne voluptatem illam quam bene audiendo prius ceperas, male legendum præpostere amittas.

Tinam, Auditores, utinam pari virtute, & progenie, qua homines nati sumus, nasceremur Oratores ! Utinam suadere posset vetus Philosophia, rationem à semine, spiritumque à corpore proficisci ! Ita enim communi elemento terræ vel plurimum gratulari possem, quod eloquentiam mihi, quam ingenium, natura, usus, data quasi opera impie negassent, illam pulvis, & funus, fatum, & miraculum benigne largirentur. Quod ab eodem principio terræ humanitatis meæ, & orationis exordium peterem ; quod argumento potius quam arte doctus essem, lutoque vilissimo plusquam igni meo, aut animæ deberem. Tali scilicet voto & præmio dicturo mihi opus est (Auditores,) sive theatrum meæ Causæ, sive patronum me, & defensorem intuear. Cælum enim vobis ex hac Terra invitis Mathematicis, monstrare oportet, & Immortalem

lem Mortalem in hoc Cadavere, major Paracellus, conservare debco. Si tamen vitam ipse, & spiritum, gratiam & venustatem ab hoc ipso Mortuo, quod raro contigit, non peterem forte & mutuarer, non video quo minus de homine simul, & Oratore actum esset, itaque Sepulchri hodierni gloriam ignava mea, & infami lingua minuerem prorsus, & deturparem. Neque ideo quis vestrum existimet, quod picta aliqua loquendi methodo aut quadrato Mercurio usus sim, — *Ad populum phaleras*: deliciarum enim studium omne, & clenchos aurium ultro deposui; non leni aura, & Zephyro, sed turbine, sed procella rapior, & in hisce nœnijs, luctuque non magis harmoniæ studeo, quam Solœcismo. Postquam enim Venus ægra Libitina esse cœpit, & iratis Parcibus frui pro Cupidine; postquam dissidia nuper inter se, bellumque lethale aluerunt terrarum Domini, Natura, & Henricus, Orbemque totum suæ cladis nuncium, & hæredem reliquerunt, perversus ubique rerum ordo, inversa vocabula, eadem sapientis, & infani vox, mens eadem, unum omnibus palatum, nulli suum; nec oculo, nec auri convivium datur, sed solis lachrymis sumus Epicuri. Ablit igitur (Auditores) ut benevolentiam vestram implorem, quam demereri impium est, aut attentionem illam precibus extorqueam, quam prudens, sciens, sanusque deprecor. Primam enim mihi gratiam, & benevolentiam reponitis, quod inviti huc omnes, quod reluctantes acceditis, & vel tum maxime esse vos attentos credam, ubi animos vestros alto dolore captos, & sepultos, nullo latere, aut clamore meo excitandos senserim. Quid statis? Abite jam si placet, neglecti, vel si mavultis, irati, & proœmij mei contumaciam saltu vestro, & absentiâ vindicate. Manes mihi modo *Bodleianos*, nomenque ejus fecundissimum concedite, parturient (credo) Auditores, invenient Forum, & Populum, & Senatum, auresque hominum ignotas & remotissimas quas vita olim, famæque suæ ambitu latissimo conciliaverat, eas morte sua universa & invicta memoria absentes ferient, & inficient. Quousque mihi, Marce Tull. portenta tua, auriolos lapides, & parietes *medius fidius* exultantes obtrudes arte tua magna, & Rhetorica, gloriose, si ego hodie majora adhuc monstra, & prodigia recenscam, idque sine mendacio, & hyperbole? Lapidem enim, & tectorum conjugium verum, consanguineas arces, genitamque Bibliothecam prædico, qua nec Orpheus quidquam vidit magis animatum. Vitam mortuorum narro, & genium sepulchri, ut intelligatis tandem poenituisse Naturam hujus funeris, diemque se Natalum, & nova incunabula vel Fato *Bodleiano* concessisse. Si tamen Fatum hoc dicendum sit, vel potius victoria, quod famam ejus animamque precario liberavit, vitamque brevem mutavit pro historia. Ad quam texendam, tradendamque tempori, tanquam fabulam recitanti mihi verecundia, & modestia singulari opus est. Obiit enim sensum humanum, tollitque credendi libertatem *Bodleius* verus; & suspecta veritate laborat virtus, cum exempla omnia humanitatis, studij, benefacti, & pietatis superaverit. Quare mitiori orationi, laudibusque magis temperatis indulgendum est, ne eam de illo singula præstantissima, excellentissima, laudatissima dicerem, Annales ejus non tam præconio, quam invidia onerarem. Quid ut honestius à me, & liberalius fieri possit, pueritiam ejus, eradamque ætatem revocandam sentio, ut fidem vestram quasi gradibus quibusdam, & clementis dirigam, & instruam, neve saltu & impetu testinari ad miracula. Quodque (augurio bono) primo in loco illi in honorem

cedat ; Parentes ejus magis Boni, quam Magni, nec ad proverbium divites, nec de fortuna queruli, tales autem qui liberalis familiæ titulos, & insignia vitæ suæ, morumque nobilitatem magnifice auxerunt. Qui cum in illa tyrannide, & hujus Insulæ calvitie vixerant, in qua fax erat pro religione, & vera flamma pro ardore spiritus (probitate sua freti & conscientia :) legitimo furto, & pientissima conspiratione facta, sese à laniena publica, & perenni foco, non improvidi eripuerunt. Hoc Comite ; Hoc consilio ; His auspicijs. Quasi prædicerent Filio in fuga sua transmarina, puerum Insularem futurum olim Virum universum. Sic tu (*Bodleie*) profectus es ætate minor, ut redire posses virtute maximus ; Patriamque tuam, qua tali exilio honestius carere velles, eo animo deseruisti, quo multo potius haberi malles Christi peregrinus quam indigena Idolorum ; Pergis, oberras, latitas :

——— *Sic tu sub Principe dura,
Temporibusque malis ausures esse bonus.*

Qui cum annum ageres duodecimum, & Genevenses jam primo salutasses, literisque dedisses operam, Græcæ linguæ non tam auditor, quam speculator habitus es, ut qui explorares potius artis angiportus, & insidias, quam qui rudimenta prima, & præcepta disceres. Cumque postea libertati simul, & religioni Augustissimæ Elizabethæ auspicijs vacaret Anglia, redditus est nobis exul juvenis ; cujus tantum in conditione & fortuna fuga aliquando honesta dici potest, & liberalis. Neque fatis ad *Devoniam* suam rediisse, & Penates, nisi limina Deorum pulset, & Academias ; adeo facilis cuiquam unius literulæ Metamorphosis videbitur, *Exonij*, & *Oxonij*, qui ingenium maluit colere quam agrum, & sapientiæ imperium libentius patitur, quam pecuniæ. Neque præclaro inituto, quod multi perperam arbitrantur, sufficit *Oxonium*, nisi præceptorem etiam idoneum, & appositum subministret : quod Tyroni huic adeo feliciter successit, ut conspirasse viderentur inter se Fatum & Consilium, lutoque huic Artificem, & ætati ejus Monitorem destinasse. Cujus ingenij spatio, & torrenti obviis occurrit, Doctissimus, Probatissimus, Reverendissimus *Humphredus* ; (credo) ut experirentur aliquando probitas & cultura, utrum viginti annorum rectius senectæ, an juventus diceretur. Ita solus fecit, solvitque ænigmata egregia ille Oedipus. Postquam vero de mora longiori consilium ceperat, in Societatem Mertonensem eruditissimam se recepit, in qua sic vixit suaviter, & secure, ut omnem illius severitatis famam facile contemneret, suisque legibus viveret, non Collegij. Atque ideo jure optimo (viri Mertonenses) vobis ipsis indulgere & favere debetis, quod cum Filios plurimos ultra attributum, & Epitheton doctos, *Ockunum*, *Burleium*, *Scotum*, aliosque quos Mater Vestra foecundissima olim pepererit, Natalibus adhuc vestris, justæque gloriæ servati fuerint *Bodleius* & *Savilius* : Hic cum anteaetis temporibus, & ingenioso illo seculo facile conferendus, Ille posteritate omni major, & maximi cujusque exempli & historiæ exemplum adhuc majus & historia. Quod si quid ad laudes ejus, titulosque faciat, potuisse invidiam sustinere, & laborem, (ne quid deesset Famæ aut oneri) munus primo Procuratorium, mox Oratorium suscepit. Sed (vae mihi !) quod tanta cum constantia, facundia, & doctrina moribus hominum &

& Rhetoricæ imperaverit. Nam quæ ego cum alijs collatus sperabam saltem me fecisse mediocriter, cum illum respiciam, vertuntur mihi omnia in contumeliam. Itaque quæ sine illo pessime à me gesta sunt, non male, cum illo quæ optime, vix boni consuluntur. Vultis Auditores jam tandem ex umbra Hominem proferre in apricum; vultis à Philosopho civem, & Academiam transferre in Rempublicam? En balnea, & lacrymas suæ Matris, quæ comitantur exiturum, & potuissent forsan (si non utile foret, & divinum consilium) aut tardasse, aut evertisse. Et jam secundo pius transfuga videri posset, nisi quod *Elizabetha* transfugam nullum fecerit, multos invenerit.

———— *I bone quo virtus tua te vocat*

Perpende Galliam, excute Italiam, utramque Germaniam percurre, conducet multum splendori domestico ornatus exterius, & supellex transmarina. Quam si quis unquam suæ patriæ gratus attulit, obtulit certe *Bodleius* gratissimam. Qui in rerum potius ruina, quam statu positus, cum annum jam Octogesium Octavum crocitarent Mathematici, regnumque Angliæ Fato, & figuris vendidissent, Illustres Provinciarum Ordines, unus omnium, sic ordinavit, ut Centonem illum Politicum, & foederatum, texturam brevi unam, & integram reddiderit. Quo quinquennio quasi bellum jam primo silentio indiceret, & Pythagoræ, ita omni occasione literis, colloquijs, nuncijs, excubijs occurrit, ut prudentia illi esset pro injuria, & quinquennalis difficultatis exitus novæ expeditionis dies, & initium. Et veluti Parasito illi Plautino mandatum est,

———— *I, curre, propera, redi, hac, illac, utrinque*

ita eodem pene vestigio, & intuitu *Fridericum Daniæ Regem, Ducem Brunsvicensem, Langravium* salutat, suadet, redit; fecitque inermis *Bodleius* sine commentario, quod armatus *Cæsar* multo cum verborum, & militiæ volumine; Venit, Videt, Vincit: multumque se debere credit *Fortuna Bodleio* non ambienti, si suscipiat illam, & auctoritatem alias superbam, aut avaram temperantia sua & humanitate moderetur. Hac fide ad *Tertium Henricum Gallie Regem* missus, ad *Quartum* destinatus, ad Provincias, & Hispaniam designatus, ut innotesceret, hominem compositum ad gratiam, & amicitiam posse in ipsos Reges, & Imperia imperium exercere.

Ardua res hac est opibus non tradere mores.

Scilicet, ambitiosis, ineptis, timidis difficile, *Bodleio* forti, sano, æquali, non solum facile, sed genuinum. Atria enim Regum, domosque superbas, & Imagines paulatim declinat, concursus hominum exuit, & frequentias; seipsum denique & virtutem quærit in solitudine, quasi solus aliquando esse potuit *Bodleius*, qui humani generis pars magna fuit, & per se semper nomen multitudinis. Sed quantum patiebantur Fama, & necessitas, singularis esse incipit, neque amplius negotijs excubat publicis, sed beneficijs. Nam licet actio illius nulla, ne dum cogitatio laude tua debita, & beneficio carerent, egerent tamen diuturnitate

nitare & monumento ; præmium ferebant splendidum, & opportunum, verum mortale illud, & vel memoria hominum, vel tempore extinguendum. Altiora Ille, & nullo cum mortalitatis intervallo, & negotio permiscenda cogitat. Cum jam consilium novum sœdusque icere Academia Oxoniensis Geniutque *Bodleianus*. Thecam illi subministrat Oxonium, Biblion dictavit Deus. O ingenium æternitatis parens, cerebrumque *Liberperum*, cui vel invidet Jupiter Minervam beatiorem ! Ad quam dicendam, (Dicendam autem ? tacendam, cogitandam, admirandam !) Libro potius, quam Oratione, & digito magis, quam lingua opus est. Ædificia enim ejusmodi, harumque structurarum molem tenuis papyrus, multoque tenuius ingenium non sustinent ; marmor marmor obijciendum est, novæque extruendæ ædes in gratiam, & memoriam extructurum. Sed quo Ærario ? quo Authore ? nempe Mortuo *Bodleio* : ut exprobraret alijs vitam, & avaritiam, dum mortem suam esse artificem, & ingeniosam curaverit. Cujus rei curam, votique novissimi rationem cum Clarissimi Equitis *Johannis Beneti* arduæ virtuti, & labori demandari vellet, factum potius quam propositum, & ædificium quam institutum credamus, Virumque egregium tali oneri, suisque laudibus maturum, & opportunum studio omni, & benevolentia prosequamur. Quod superest Academici (quanquam quid non superest superstiti Academia ? quid non semper dicenti superesset pro *Bodleio* ?) Lugeamus fortiter, non Illius fatum, sed nostrum, misereamur Academiæ, solemur Matrem, & Hecubam nostram, quæ uno prælio tot Hectores amiserit. Nec vita potuit *Bodleius*, nec morte indigere, nec Cœlo, nec Sepulchro.

*Ampliat ætatis spacium sibi vir bonus, hoc est
Vivere bis, vita posse priore frui.*

Oratio Funebris,

Habita in Collegio Mertonensi à

JOHANNES HALESIO;

M^{ro}. in Artibus, & ejusdem Collegij Socio, Anno 1613 Martij 29.

Quo die Clarissimo Equiti D. THOMÆ BODLEIO funus ducebatur.

Ornatissime PROCANCELLARIE, Clarissimi, Doctissimi, Venerabiles Viri.

Acietis mihi, uti spero, inauspicatæ orationis veniam, si quod intus apud me diu sum commentatus, & tacito tantum præfagio divinabam, illud coram apud vos hodierno die prædicem: videri mihi & artium & cæterarum rerum semper legem esse, idemque, quod reliquis omnibus, Musis etiam literisque senium & interitum imminere. Non refricabo alicujus antiquioris seculi infortunia: ipsum hoc, quod agimus, incusabo ævum, reliquis impendio infelicius. Nam quam tandem ætatem majora literatorum dispendia affligerunt? Aut quod unquam seculum tot tamque continua doctissimorum virorum busta funestavit? Illam auream ubertatem, illam sylvam hominum in omni artium genere præstantissimorum, quam, non dico majorum ætas, sed pueritia nostra vidit florentissimam, eam pene omnem juvenus nostra vidit extinctam. *Whitakerum, Bezam, Zanchium, Rainoldum, Junium*, addo etiam alterius licet *Musæ, Scaligeros, Lipsiumque* cum nondum per ætatem æstimare potuimus, (proh dolor!) amisimus. Scilicet in autumnum quendam incidimus multo infelicitissimum, in quo necesse fuit tantam literarum & eruditionis segetem infringi, demeti, exarescere. Sed nondum penitus animis fracti concideramus: in medijs bustis, funeribus, & exequijs spem tamen aluimus impudentem. Nimirum subijt animum, nos homunculos, ubi salillum, quod habemus, animæ expiraverit, totos perire: literas vero immortale fas habere, nullius ævi senio intermori, nulla invidia carpi, nulla oblivione sepeliri. Quippe supererant præstantissimi viri, & in rebus agendis nil nisi immortale cogitare soliti, qui in eo negotium, in eo otium, in eo vigilias, in eo etiam somnum reponerent suum, ut mortalitatem, quam literatis depellere non possent, ab ipsis tamen literis pulcherrimis consiliis & operibus propularent. Sed dum nobis faciles adblandiremur, & infelicium literarum miseram solitudinem cogitationibus istis solaremur: nescio quæ solatijs nostris insidiata invidia, ut nihil amplius, non spei, non speculæ, heret reliquum, subito nobis subduxit hunc magnum Musarum patronum, & Academix nihil præter charissimi capitis

triste

triste desiderium reliquit. Ergo omnes illi benignissimæ naturæ flores, illi perennes inexhaustæ munificentæ fontes exaruerunt? Ergo excellentis animi ornamenta, & vigorem immortalem, tot divinissimarum cogitationum focundam, tot annorum virtutes dies una, hora, momentum abstulit? Certe. Potuit inimicitia & conditio mortalitatis nostræ, potuit incerta fortuna, certissima natura: ausim immutare verba mea, & sic melius errare: potuit incerta natura, certissima fortuna, quæ nullo cum iudicio in rebus versatur, nullo ordine & examine miscet fata, confundit merita; potuit, inquam, aliorum ignobile & inutile senium improba vivacitate usque & usque fatigare: huic vero brevem exigui spiritus auræque communis usum invidere, qui si annis *Nestorem* æquasset, nobis tamen fuisset in immaturis. Iis enim qui æternitatem cogitant, & sese amplissimis operibus posteritati transmittunt, quæ potest esse non immatura mors? Nam arcti & compressi pectoris mortales, quæis una cura brevem vitam caducis laboribus fatigare, ut vivendi causas quotidie finiunt, ita singulis diebus offeruntur: at vegeta & expectata indoles, cui is labor, ea quies, meditari amplissima, & magnifice cogitata splendidissimis factis honestare; nulla illi mors non repentina est, ut quæ fundantem arces & castella molientem opprimat, & inceptas turres, & imperfecta mœnia, & semper inchoatum aliquid interrumpat. Erat hoc *Bodlei* nostri fatum iniquissimum: quem præclarissimorum operum, aliorum quidem compotem, aliorum vero candidatum, oppressit ultima necessitas, coegitque tot labores in sulco quasi & semine destituere. Nos vero quid aliud Divinam Majestatem votis votisque poposcimus, quam ut ipse longa pietate munus nutriret suum; quam ut sub ipso, tanquam saluberrimi sideris aspectu læta beneficii seges in aristam quasi & fructum maturesceret? Sed ita averso numine vota nuncupavimus, ut non modo nihil annorum apponeretur, sed nec, quæ postrema solet esse defunctorum felicitas, accederet in funere laudator disertus. Nolebam equidem, Viri Gravissimi, & certe iniquissimum esse ducebam, illam ex omni bonarum artium ingenio collectam perfectionem, illam munificentiam, quam non modo moribus nostris non expressam, sed vix libris descriptam habemus, illas reliquas virtutes plane divinas, quas integras oportuit magnis & decoris ingenijs reservari, in unius ingenioli alea periclitari. Sed quoniam qui in hac tristissima rerum facie mœroris partes habent primas, silentij legem, quam luctui suo gravissimo indixerunt, meo non concedunt: solabor me obsequij necessitate, & quum vobis rem ipsam non potero, propensam tamen emetiar voluntatem.

Mihi vero Summi Viri laudum immensum pelagus ingressuro, mirari subiit eos, qui quum in præclarissimorum virorum laudibus versentur, atque omnes undique bonæ famæ auras ambiciosius colligant, nullis tamen libentius vela implent, quam quas aut fortunæ, aut patriæ, aut natalium splendor emittit. Equidem ego illum sterilem veræ solidæque laudis semper habui, ad cuius gloriæ cumulum augendum, aut patriæ celebritatem, aut familiæ nobilitatem oportebat accedere. Neque enim præstantissimos viros minus honorifica cogitatione prosequi æquum est, quia Romæ non nascantur, aut Athenis, aut quia familiæ parentisque in honore famæ & monumentis non legantur: ut nec solem & sidera minoris ducimus, quia puros illos cœlestesque orbes, qui illa nobis exhibent, oculorum acie non consequamur. Nam ut corpora sana & integri sanguinis ex
ijfdem

ijſdem ſpeciem accipiunt, ex quibus vires: ita verus ille virtutum profectus non adſcitiſto pigmento, ſed illo ipſo, quo alitur, ſucco nitet. Si quæ tamen ſint apud cruditos locorum privilegia, iſ profecto locus reliquis longe præluceſcit omnibus, qui votis Academiæ feliciffimo illuſtrium ingeniorum proventu reſponderit. Atque hæc *Bodleii* noſtri patria fuit. Is enim terrarum angulus, cujus fe-
Devonia.
 liciffima ubertas celeberrimos literarum triumviros, *Juelium*, *Rainoldum*, *Hooke-
 rum*, eduxit, *Bodleium* etiam nobis dedit; providentia quadam ſic diſpenſante, ut quæ patria tantos daret Marones, hunc etiam daret *Mæcenatem*. Laudabunt ergo, alias terras amœna pratorum, læta ſegetum, denſa ſylvarum: hanc vero reliquis omnibus literata fertilitas æternum reddet beatiorẽ. In familiæ *Bod-
 leianæ* præconijs non tam gentilitiam dignitatem numerariim, (quanquam fuit illa perilluſtris) quam quod fuerit pietatis laude florentiffima. Nam quum age-
 rentur illa funeſtiſſima tempora, quum humanitatem, propriam illam religioſo-
 rum Deam, nuſquam magis quam apud religioſos deſideraremus; cum aut ſub-
 eundæ eſſent aut adorandæ cruces, & pietati nuſquam eſſet niſi in fuga perſugi-
 um: linguenda cenſuit pientiffimus vir, hujus Noſtri pater, & domum & terras
 & placentia pignora, maluitque incertam exterorum humanitatem experiri,
 quam ſe certiſſimæ domesticorum crudelitati committere. Fugientium paren-
 tum lateri hæſit individuus comes *Iulus* hic; parvus *Iulus*, cui jam tum in li-
 teris regnum quoddam fata deſtinabant. Jam cujus eſt miraculi, religionis,
 cujus vix per ætatem ſenſum habuit, pœnam ſubire? Cui demum animo, non
 dico molli & tenello, ſed robuſto plane & exercitato, calamitates ille frangendo
 non fuiſſent? Ille tamen frui miſerijs & exinde animos viſeſque recipere, &
 omni illo triſtiſſimi exilij tædio ad præclariffima incepta abuti. Frequentare nobi-
 liſſima gymnaſia, ambire illuſtrium hominum familiaritates, audire celeberrimos
 artium linguarumque profeſſores, *Beroaldum* in Græcis, *Chevalerium* in Hebræis,
 etiam in ſanctiore illa & auguſtiore theologia *Calvinum* & *Bezium*, quorum au-
 ditoria jam duodecim annorum auditor implebat. Neque vero quiſquam fingi
 à me *Cyrum* aliquem, potius quam tradi putet, & ad *Bodleii* virtutes exequendas,
 votum magis quam hiſtoriam commodari. Nam quid poſt natam injuriam
 factum eſt iniquius, quam ad ſuam imbecillitatem aliorum vires exigere? Sunt
 enim magnorum fluminum fontes navigabiles, & generoſioris arboris ſtatim
 planta cum fructu eſt. Recolligite potius animis omnia illa apud antiquos præ-
 maturæ induſtriæ miracula: *Auguſtum* jam annorum duodecim aviam pro-
 roſtris laudantem: *Tarpam*, *Pliniumque* jam annorum quatuordecim tragœdias
 ſcriptitantes: nam aut me fallit divini ingenij admiratio, aut nihil habent hæc,
 unica illi tot linguas percipiendi induſtriæ comparandum. Nam cujus eſt la-
 boris ſermoni illi, quem jam naſcentes hauriebant, aut rhetoricum cultum, aut
 poeticum nitorem dare? Imo omnis illa artium exercitatio, quid habet tot
 linguarum tædio par? *Athenis* una cum loquela artes ipſas arripiebant: *Rome*
 cum Latinis Græca conjunxiſſe ſumma votorum erat. Nos, quibus patrij ſer-
 monis paupertas nihil præſtat artium, niſi *Latinis*, *Græcis*, *Hebræis*, *Galliis*, *Italicis*,
Hiſpanicis addamus in ſuper, nihil egimus. Adeo nobis major exantlandus la-
 bor in aperiendis fontibus, quam illis in tranandis fluminibus: illis expeditius,
 univerſum artium iter abſolvere, quam nobis primas ſcimitas adituſque reclu-
 dere.

Horat.

Quamobrem *Anglorum* licet res sæpe fuerint multumque turbatae, *Bodleii* tamen gloriae & emolumento nunquam magis compolita quietaque iverunt. Sed quum domi tempestates & procellae detonuissent, & Serenissimæ Principis divino beneficio, relictis animorum incendijs, foro fax, templis sanctitas, juri integritas, omnibus salus esset restituta: protinus collecta est quæ toto fuerat orbe sparsa ruina, cujus magna pars *Bodleius* noster. Reversus itaque Musarum alumnus & *Centum puer artium*, nihil habuit antiquius, quam beneficium aliquod fidus experiri, cujus influentiæ maturantis illapsu, commissa solo semina in segetem & solidam frugem adollescere. Sinceram itaque & integram adolescentiam suscepit formandam magnus Theologorum Dux, *Humfredus*: illum intueri eruditus tyro, illum mirari, sub illo toto pectore artes honestas arripere: ut vel hinc satis esset conjecturæ quanta mox cum gloria esset in Musarum castris versaturus, qui sub tantis Imperatoribus prima faceret stipendia, ad tanta exempla tenerum tyrocinium exigeret. Quid infinitum laborem, & quotidianam meditationem, & in omni artium genere exercitationes loquar? Etli enim quod olim *Seneca* de *Nilo*, *Nilus per septena ostia in mare emittitur, quodcumque ex his elegeris, mare est*: illud ego de septemplici artium *Nilo* dixerim, *septenis canalibus tanquam ostiis in disciplinarum mare emittitur, quodcumque ex his elegeris mare est, & solum omnibus tum temporis tum diligentie momentis occupandis sufficit*: ille tamen amplius quid divino molimine meditari. Non est visum satis uno artium rivulo tingi, sed universo literarum Oceano imbui: non unam selegit artem, quam sibi tanquam sponsam jungeret, sed commune disciplinarum flumen tentavit, omnium artium pulcherrimo comitatu pectus implevit, & ut in aciem omnibus armis instructus, ita in Scholas omnibus artibus armatus exijt. Hæ magnificæ cogitationes *Bodleio* authores fuerunt, unicis *Mertoni* ædibus reliqua Musarum templa postponendi. Nam quum videret in reliquis amplissimum illud per singula spaciandi desiderium, augusto unius professionis gyro infringi, hic vero licere tanquam in latissimo æquore implere vela, & toto ingenio vehi: visum est hunc *Mertoni* campum aliorum semitis & convallibus, amputatæ illi disciplinæ & abscissæ, latam hanc & magnificam & excelsam antepondere. Fertur enim magni animi torrens, non ut fontes angustis fistulis, sed ut latissimi amnes totis convallibus; Saxa devolvit, pontem indignatur, ripasque, nisi quas ipse sibi facit, agnoscit, nullas. Itis itaque ædibus inseri & ambivit & obtinuit, quarum castigatissimæ disciplinæ debentur totius Europæ ingenia celeberrima. Nequo temperare mihi quo minus matri meæ felicissimam ubertatem gratuler. Cui enim debent literæ, illa in omni disciplinarum genere clarissima lumina? in Theologia, *Wiclefium*, *Scotum*, *Ockhamum*? in Opticis *Cantuariensem*? in Physicis *Burleum* & *Suiffetum*? illum tum in humanis tum divinis ætatis suæ facile principem *Bradwardinum*? Excipietis me forsitan aliquo aurium convitio, dicam tamen plane quod sentio. Politissima hæc, quæ fertur, ætas non tam veram literaturæ faciem præstat, quam illa quæ incultior audit & inornatior. Illam multarum linguarum scientiam, quod nostri sæculi est palmarium, adjunctam licet habeat laudem præclarissimam, ab ipsis tamen doctrinarum aris atque adytis arcendam censeo, nec ultra pronaum admittebam. Quid anim? rerum scientia est, non vocularum. Illi fortibus, nos fulgentibus armis præliamur. Apud illos cultissimum fundum, uberes oleas video,

video, & verum robur: apud nos lilia & violas, hortorum amœnitates, quincuncem, sterilem platanum, tonsasque myrtos. Immo hæc ipsa ætas, quæ doctissima audire ambit, si quando veritatem remotis inanibus notis rerumque pompa investigandum habet, illos tanquam *Democriti* puteum consulit, apud illos omnem ubertatem & quasi sylvam sentiendi sapiendique libens agnoscit. Ij enim in selectissimis tum theologis tum philosophis arcem tenent, non qui è philologiæ spatijs sed qui è Scholarum officinis instructissimi prodierunt. Sed non est idem semper disciplinarum vultus. Nam ut reliqua omnia, ita & literæ sua habent momenta, suas periodos, nec eadem omnium seculorum palato sapiunt. Agrestem illum & quasi impexum prioris ævi horrorem, politioris ætatis lima reformavit. Secutum est doctrinarum varietatem Athenæum nostrum, & huic etiam literarum elegantia ormandæ eduxit decora ingenia. Nam ut omit- tam eos, qui supersunt adhuc, & exornant seculi nostri gloriam, quorum laudi- bus libera posteritas plenum testimonium prolixè cumulateque reddit: ut o- mittam eos, quorum ingenijs si dignum theatrum, si scena accessisset, in primis locum habuissent; ut omitam etiam cos, qui magna cum gloria literario pul- veri civiles sudores miscuerunt: vel unicus hic, quem lugemus defunctum, so- lus ædium nostrarum nomen famæ infereret, si in hunc usque diem laudis & honoris luce caruisset. Quam enim ille artium regionem non magnis itineribus peragravit? Quo non penetravit illa ignea vis? Aut quis ita affectavit singula, ut is implevit universa? subtilia Mathematicos, obscura Physices, sublimia Meta- physices non illi degustata leviter, sed penitus digesta. O incredibilem indu- striam, quæ ita singulis inservire potuit, per universa districta, & universa susci- pere in singulis occupata! Nec vero ille passus est divinum ingenium quendam quasi in opaco situm ducere. Nam vix exasperant ædes nostræ parturientem rosam, & illa statim in calathum fundi, & tota rubentium foliorum ambitione pandi. Sic enim oportuit consummatissimum juvenem famam ingredi: non differre tyrocinium in senectutem, sed fructum studiorum viridem & adhuc dul- cem promere, & prima illa quasi gemmantis indolis ingenijque germina famæ populoque ostendere. Quamobrem in ipsa quasi studiorum incude positus, & primarum tantum artium laurea conspicuus, *ἀντοχρηστῆς* cissalilimo totius ædis concursu, Græcarum literarum professorem sese renunciavit. Non enim is est inani scientiæ opinione subnixus, ut hodie nonnemo, qui si tria verba sa- piat è Lexico, statim sibi *Sudas* videtur aut *Hesychius*: omnem dialectorum varietatem, illam incredibilem verborum & compositionum fecunditatem pe- nitus memoria comprehenderat imbiberatque. Statim itaque exploratæ utilita- tis res adolevit in exemplum, quod ne in posterum interiret, prudentissimi viri pramijs & stipendijs caverunt. Sed enim industriæ *Bodleianæ* admiratio ita me totum occupavit, ut mihi prope morum & probitatis oblivionem induxerit. Videri solet multis, scio, inter hæc tanta industræ & ingenij præconia probita- tis laus habere frigus quoddam. Mihi vero, etli in omni vitæ nostræ summa, primum in moribus ponendum calculam existimem, tamen nescio quo modo honestas, in illa sublimi & plena spiritus natura, lumen quoddam habere videtur & nitorem, qui in illis inferioris subfelliij ingenijs non lucet. Probitas enim sæ- pe simplicitate quadam naturæ constat, in probitas ingenio. In illis enim qui- bus aut conditionis iniquitas occasiones subduxit, aut tenuis & angusta ingenij

vena facultatem non minuit, exilis laus est esse moderatos, esse modestos: ij vero, quæ ingenium, facultas, ætas, occasio lenocinantur, si intactos seculi contagio, si illibatos mores præstiterint, quos plausus merentur? quæ præconia? Atque hæc laus *Bidleio* nostro fere peculiaris est. Nam sic profecto est: postquam omnia summorum virorum exempla evolverimus, vix millesimus quisque evasit adolescentiæ senectæque juxta integræ. Illi ipsi, quos non sine stupore legimus, *Themistocles* & *Scipiones*, ætatis suæ integritatem non nisi præcæptam vitij præfloratamque, maximis rebus gerendis transinserunt. Hic vero ætatis suæ lubricum, quum nondum mores in tuto essent, adolescentiam, quæ nulla unquam placuit sine venia, ad maxima obeunda munia illæsam & sacrosanctam conservavit. Quod si quid habeant cœlestes cum mortalibus contubernij, si non prorsus veri vana magnorum effata authorum serantur, casta illa & nullis contacta vitij pectora Deos ipsos maxime habere familiares: quem præsidentes studiis Divæ propius audirent? Cui magis artes suas aperiret familiare numen *Minerva*? Nunc tandem mirari desino ita pleno numine Musas ipsi affuisse. Itaque non modo *Athenas*, sed & totum illi Orientem indulerunt. Omnia enim illa seu sacra *Hebræorum*, seu secreta *Chaldæorum*, seu quicquid habet *Syria* reconditi, omnia illi quæsitæ, meditata, evigilataque erant. Quanti vero studia ista etiam in alijs æstimavit, quamque fuerit eorum, qui hisce literis industriam suam consecrarint, sinus, portus, præmium, exemplum: ut alijs claris testimonijs sæpe, ita insigni illo palam fecit, quo eruditum *Drusum* de his studiis notum, & accivit, & familiariter habuit, cujus & fovit studia, & necessitatibus subvenit, quem etiam discedentem amicissime viatico est profecutus. Rem non eminentem quidem dicturus sum, sed tamen solida veraque cognitione maximam. Erat in Archivis nostris Hebræis conscripta literis sygrapha, negotij olim cum Judæis habiti testimonium. Erant literulæ vacillantes illæ & perversæ Rabbiorum, & characteris morositati acceperat etiam temporis injuria, quæ incertos tantum apices reliquerat, & ἑξήκιστα literarum capita. Diu itaque neglecta jacuit, ut Sibyllæ folium, cui arbitri & interpretis lumen deesset. Ubi vero hic Noster ingenij quadam face illuxisset, statim patere clausa, lucere tenebrosa, & redire quasi evanescens scriptura, ut quæ vix oculis olim, nunc prope manibus tenerentur. Est hoc fortassis minoris, sed tamen numeri. Quædam enim minima quidem sunt, sed tamen non possunt nisi à maximis proficisci. Non enim illa solum pulcherrima, & omnibus expressa coloribus tabula, sed & minima linea Apellem loquitur: Neque hæc tantum maxima rerum compages, sed nec culices, nec formicæ, nec vermiculi ab alio potuerunt, quam ab infinita illa Majestate proficisci. Ego vobis, Auditores, in illa præclarissima vitæ *Bodleianæ* summa non talenta tantum, aut minas, sed, si liceret, singulos etiam sestertios numerarem. Equidem nihil dicam temere, ea tantum loquar, quæ viri maximi æternis literarum monumentis consignarunt. In hominibus præclarissimis, non solum, quæ speciosissima sunt, & omnium oculos convertunt, tenere nos debent, sed & illa quotidianæ necessitatis munia. ἡ ἔραρον, ἡ πότε ἔραρον, πότε ἐγείσαν, ἡ πότε ἐλάσαν; Nam ut in omnibus intenta nervis cythara, ita in magnorum hominum actionibus summa infimis incredibili quodam consensu concentuque respondent: & altæ mentis, quæ in maximis splendet, radius quidam & velut ἀπώσµα in minimis elucet.

Chrysoſt. in pro
æm. in Ep. ad
Philemonem.

Sed quid ego pluvias, ut inquit *Pindarus*, aquas colligo, sese undique vivoturgite offerente? Illa *Bodleij* industria plusquam humana, illa tot linguarum artiumque inhnita comprehensio, doctos tantum egit in stuporem: at illa incredibilis morum suavitas, ille in congressibus gestuque toto lepos & veluti Atticismus quidam, doctos indoctosque juxta cepit. Sunt quibus lucubrationum intemperies & pertinacia quicquid est in moribus lætum carpit, & omnes amœnos ingenij succos ebibit. Tristes evadunt & difficiles, & dum se studiis humanitatis applicant, ipsi prope fiunt inhumani. Noster vero continuata studia, quorum perditus & perniox satagebat, infinita venustate quadam & quasi quinta parte nectaris imbucere; & cum se totum Mulsis consecrasset, luci tamen & amicis & congressibus dare nihilo fecius. Unde & illa supervacua literarum & amœna artium diverticula discere, non habuit insuper: inspicere eos, quorum ars in manuum vultusque indicijs dijudicandis versatur, scire quicquid oncirocritici somniant de insomnijs, istis demum in conventibus, tanquam honesta quadam, & festiva, & crudita alea lustrare. Hanc autem utramque quam induerat personam, ita summo egit cum judicio, ut nihil severitati ejus hilaritate, nihil gravitati humanitate detraheretur: In illis vero quasi supremi cœli disciplinis, quantus fuerit, quam anquisite sollicitæque prudentium consulta, *Hippocratis* oracula, divina Theologorum scrutatus fuerit, reverentius erit integrum illibatumque secretis vestris cogitationibus reservari, quam carptim breviterque perstringi. Illud vero intactum præterire non possum, quo & altioris eruditionis gloriam, & amœni ingenij laudem reportavit. Nam quum in exteris Academijs ingenij cultum capret: & incesset desiderium, hominum de se voluntates & judicia explorandi, quantumque ipse posset in Juris scientia experiri: placuit publice sui specimen exhibere, & in celeberrimo prudentium conventu aliquid controversi Juridicorum more discutere. Quam rem ita omnibus absolvit numeris; eo judicio Authorum expendit opiniones, eo acumine in intimos recessus penetravit, ea denique autoritate sententiam tulit, ut qui *Scævole* & *Ulpiani* audiebant, *Bodleium* purpura & supremis illius scientiæ titulis & insignibus, propensissimis animis & suffragijs cuperent irentque ornatum. Sed non ego illa publici juris faciam, quæ ipsi visum est sui tantum pectoris sacrario committere: Honores illos attingam potius, in quibus libera tum Academiæ tum reip. judicia est expertus. Nam judicij in rebus moderandis satis amplum testimonium dedit Universitas, cum cum incredibili omnium ordinum consensu Procuratoris dignitatis ornamentis honestaret: Literarum vero elegantiae multo amplissimum, cum illum Publici Oratoris munere ornaret, quo ille sic est perfunctus, ut sibi ad illam divinam omnium artium πανοπλίαν non defuisse ostenderet rhetorum vineas & pluteos, & reliquam eruditam vim & oppugnandarum aurium apparatus. Hæc autem summa licet apud nos sint munera, quorum illa ætas capax, erant tamen pulcherrimis illis cogitationibus inferiora. Nam quum videret, quanta dignitas, quanta majestas, quantum denique numen esset civilis prudentiæ, noluit ulterius in istis officiorum ludicris & umbra velitari, illosque ad veram pugnam natos lacertos, levitate sæculi aut jactu disci vaneſcere. Protinus ergo Germaniam, Galliam, Italiam peragraræ, pulcherrimis exenplis inſui, inde prudentiæ haustus bibere, inde civilium rerum usum ſumere, quem mox in negotijs & consilijs præstaret. Neque vero illum diviniæ spēs & cogitationes

tesellerunt. Vix enim reversus est, & statim nobilissimas obire legationes, ad *Fredricum* serenissimum *Daniae* Regem, *Julium* Ducem *Brunsvicensem*, *Guilelmum* *Hassiae* Lantgravium, *Henricum* Christianissimum Galliarum Regem, funestissima illa Gallicanae Reip. tempestate, qua *Guisianorum* scelere & furijs acta Regia Civitas clementissimum & immenitissimum Regem expulit, & pudendo exemplo ultima impulit rerum vitaeque suae discrimina experiri. Huc accedat celeberrimum illud apud Foederatarum Provinciarum Ordines actum quinquennium, quo turbatis pacem, dispersis ordinem dedit, quicquid flammaram incendi animi conceperant, extinxit, & si quas tempestates concitatae suspicionibus mentes portendebant, serenavit. Hoc illud tempus est, quo honoratissimo Viro per Serenissimam Principem & reliquam Procerum manum, quæ ipsi affidebat ad gubernacula, amplissimum fidei prudentiæque testimonium factum est. Nam quum illa Legatorum pene lex sit, ex præscripto tantum agere, & velut præformatas infantibus literas persequi, & ut *Græci* dicere solent, *quem mater amicum dedit, sollicite custodire*: Ille solus nihil fere monitorum accipere, suis tantum niti radicibus, & dominus rerum temporumque, trahere consilij omnia, non sequi. Hæcine vobis levia aut ludicra videntur, induere regum personas, indutaeque agere? Voluntates Principum, quas intelligere, immo subodorari sæpe nefas est, divinare & feliciter antecedere? At non est visum sic *Honoratissimo Seni*, qui tum temporum Principis totiusque Reip. gratia est subnixus. Ille unicuique mirari *Bodleium*, summis apud Principem laudibus ornare, dignissimum ferre, qui consilij & secretis intersit, immo illud in animo moliri, ut *Bodleium* sibi in officio collegam renunciaret. Sed quum Illustrissimus Vir, qui in ea scena rerum in Principis populique favore partes agebat multo maximas, *Bodleium* importunis ubique oneraret laudibus, quas non cessabant nimium ingeniose malevoli magis in aliorum præjudicium, quam in ipsius honorem conceptas interpretari: accendit ea res potentissimos æmulos, quibus obstinatum in posterum *Bodlei* honores intrinsecare, & si quid ipsi decerneretur honorifici, intercedere. Ego vero te, *Bodleie*, non illum magis auspiciatum puto egisse diem, quo *Galliam*, *Daniam*, *Germaniam* nobilissimis legationibus peragrare, quam quo libero de dignitate tua hominum maximorum judicio fruerere. Tum enim omnes legationum & honorum titulos supergressus es. Ambire enim & gerere honores summos possimi & possunt, & sæpe solent. At frui opinione optimorum, haberi omnibus titulis & honoribus par, is solus potest, quem vera virtus internis hominum conscientijs fecit commendatissimum. Quamobrem cum eo jam cardine prudentissimus vir res suas verti comperisset, relinquendas censuit incertas artes, & non semper sinceras magnatum amicitias, removendum se à sollicitudinibus & curis, & necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi: statuitque in loca pura atque innocentia, & in aliquod pulcherrimum quietis *Linternum* concedere. Quod divinum *Bodlei* consilium postquam innotuisset, quam ægre? qua contentione? quo nisu obtinuit? quam ei pene patria manum injecit? Iterum offerre sese celeberrimæ legationes, iterum *Gallia* vocare, iterum *Germania*, nobilissima *Bodleiana* virtutis arena, iterum tituli & honores. Sed obduruerat contemptor ambitionis & infinitæ cupiditatis frænator animus, maluitque secretus & consecratus, liber ab invidia, procul à contentionibus, famam in tuto collocare, verumque honorem in hominum judicijs, quam titulorum splendore

D. Galileo
Cecilio.

splendore reponere. Quantam vobis hæc divinæ mentis admirationem excitant? Nam post damnum temporis & spes deceptas impetu quodam & instinctu quærere secretum, & hominum famam contemnere, cum te prius fama hominesque contempserint, facile est. Sed cum ambit & quasi procatur honor & secundus Magnatum favor, deliberare & causas expendere, utque suaserit ratio, honoris aut secreti consilium capere vel ponere, ingentis animi est. Quamobrem te, *Bodleie*, ut actionis flore, ita & sectionis tuæ opportunitate, divino consilio usum arbitror. Est enim illud sapientis viri & in omni optimi civis officio versati, finem quoque dignum optimo viro & opere sanctissimo facere, & scire quando desinendum. Merito sua riserunt secula *Domitium Afrum*, qui cum olim fori princeps fuisset, tandem vero senectute fractus quotidie aliquid auctoritatis perderet, & versari tamen in orationibus & rotis vellet, opportuni scommatis occasionem fecit, *mallo cum desicere, quam desinere*. Nostro ergo curæ fuit, priusquam in has ætatis veniret insidias, receptui canere, & in portum integra nave pervenire, & desinere cum desideraretur. Atqui insita illa cœlestis vis nullo potuit secreto, nullo secessu infringi: sed ut nobiliora animalia, si caveis includas, effervescent magis; ita ignea mens eo magis incaluit, quo angustiore gyro coereretur. Non enim ociosa res est aut quieta magnificus animus, nec quæ importuna quadam modestia, & veluti probitate gaudeat. Inquires est, effrænata, contumax, mutat industriam, non intermittit; pascitur operibus, reficitur curis, & quod alijs labor, illi natura est. Rem itaque aggreditur *Bodleius* nec dicendam nec silendam sine cura. Nam cum memoria recoleret Academiam gentemque togatam, curas olim suas & amores; videretque vetustatem, non privatam aliquam partem, sed ipsa insignia atque insulas Academiae invasisse: & locum illum, quem Musæ tam manifestæ ac præsentis, quam *Parnassum* ac *Heliconæ* intident, non modo blattas & tincas, sed prope vepres & cautes & avia occupasse: cogitavit non modo de hominibus, sed de tectis iplis bene mereri, sistere ruinas, pellere solitudines, & ingentia opera, eodem quo extracta sunt animo, ab interitu vindicare, Mulisque quas priorum temporum inhumanitas expulerat, quasi spiritum & sanguinem & patriam refundere. Jam vero quam hoc magni animi, quam angusti, non unum aliquem liberalitate demereri, sed totius literati orbis ambitu munificentiam terminare? Deum ipsum imitari, & beneficia non hominibus, sed humano generi præstare? simul omnia perfundere, utque sol & dies, non parte aliqua, sed statim totum, nec uni aut alteri, sed omnibus in commune proferri? Quinetiam ut Regij tantum muneris erat viam hanc primo disciplinis aperuisse, librosque publice legendos exhibuisse: (sic enim literatis *Pisistratus*, *Alexes*, *Seleucus*, *Ptolemæus* omnium primi consuluerunt, ita quoscumque accendit imitationis ardor tanta implere velligia, regie plane munificentia erant & divina. Patimini, obsecro, Academici doctissimi, me *Mortuensis* meis iterum celeberrima famæ gloriæque nostræ lumina gratulari. Prope modum enim nostra est & peculiaris felicitas Bibliothecas sumptibus excitare, & ingenijs implere. Nobis enim debetis *Kempium* illum magnum Archipræsulem, cujus gratissimam memoriam ad omnes aras & pulvinaria solenni pietate & officijs prosequimini. Ille vobis in excelsa illa pyramidum & elegantissimi operis mole extruenda immensos sumptus exhaustit; nec in extruenda modo celeberrimam posuit operam, sed & quingentis insuper intruxit voluminibus.

& intus argumenti scripturæque precio nobilissimis, & extra argento auroque operose fulgidis. Quæ omnia cum in triumphum barbariæ & inscitæ cessissent, hinc tanquam è *Kempij* cinere exortus *Bodleius*, ita omnia multo præstantioribus reponi curavit, ut ideo cecidisse videantur, ut hic egregius vindex & restitutor accederet. Cogitati operis gloriam celeritatis lenocinium comendavit. Nec enim is erat, apud quem longis & accuratis precibus erat utendum, aut qui promissa gravate præstaret, & imputanti similis. Illum, demerendis hominibus natum, quisquam ut hortetur? quisquam ut admoneat? ut iustiget? eadem opera auras ut vigeant, ignes ut caleant, maria ut effluant, superfluous instigator admoneret. Ille enim statim communicare Academicis consilia, accerere peritos, & ne videretur beneficio pondus quærere, statim aggredi. Memini, semperque meminero illius dici, cum revertentium à consilio publico majorum meorum sermonibus puer interesset. Quis tunc erat omnium ardor? qui sermo? Venisse in confessum honoratissimum virum; orationem habuisse, qualem, Deus bone! quam magnificam? operam Academiæ cumulatissime promississe, & immentos, quos undique infinitis sumptibus comparaverat, librorum thesauros coram Academiæ donasse. Quæ fuit illius diei lætitia? quis totius civitatis concursus? quæ vota pene inferentium cœlo manus? Sic enim affecti fuimus, quasi tum demum veram Academiæ faciem intueremur, & nunquam antea. Nihil dicam ambitiosius augendæ rei causa, utinamque non sum minuendæ. Rei literariæ rationibus nemo unquam melius, nemo opportunius ivit consultum. Nam qui in hæc postrema incidimus tempora atque pessima, ut in rebus civilibus nihil vidimus usitatus quam inulitata flagitia, ita in disciplinis infandam sensimus tentari crudelitatem, & deterrimis nunquam auditam seculis. Parum scilicet in poenas notæ crudelitatis fuit: non est satis damnatas esse ferro manus & pedes, terga flagris, cervices laqueo & securibus: in ea quæ ab omni patientia rerum natura subduxit, in hominum ingenia, in disciplinarum monumenta sævire, nostræ ætatis specimen est. Nam qui pietati & sanctioribus literis abolendis sacramento dixerunt, postquam nihil fraudis artiumque infamium reliquerint intentatum, sentiunt tamen sese nihilofecius ita durissimis configere conditionibus atque ultimis, ut rebus non possint succurrere desperatis, nisi in omnia antiquitatis testimonia involent, & præclarissimorum virorum monumentis infandam vim & manus inferant: pristina ingenia alia extinxerunt penitus, alia mutilarunt, alia sæce & scoria infecerunt, omnia immundo contactu polluerunt. *Dij talem terris avertite pestem.* Sedenim labes illa & funesta disciplinarum pestis, quæ ubique præla occupaverat, irrepserat in Bibliothecas, nec jam secretis molitionibus, sed palam multitudine & autoritate munita volitabat, nullis potuit, ne *Vulcanijs* quidem armis penitus confodi, quam est per *Bodleium*, confecta atque trucidata, quum tutissimum illud Scriptoribus asylum consecraret. Quamobrem grassentur qua volunt *Piservinus* & *Gretserus*, qui in corrumpendis libris dominantur: cudant, recudant, inhibeat, corrigant, corrumpant, corrodant, *Bodleii* tamen immortalis munificentie divinum munus inviolata antiquorum monumenta omni posteritati dabit. Sed dum vobis impensius faveo, quæ ego & quanta prætermitto? Perpetuos illos & opimos redditus, quibus operis sui æternitati prospexit: leges illas & saluberrima instituta, quibus, quantum erat humanæ opis, hominum & temporum injurijs ivit obviam:

am:

am: reliqua illa, quæ singula etiam dispensata iusti voluminis instar exigunt? Facile enim sentio orationis meæ tædium, & longæ attentionis vestræ martyrium. Sed quid faciam? aut quem ega statuam orationi meæ finem, quum hic beneficijs statuatur nullum? Instat & onerat priora sequentibus, nec satis actum putat, nisi suis immensis sumptibus futurorum liberalitatem invitet. Nam quum amplissimum prioris seculi opus posterorum munificentia feliciter angustum fecisset, regijs plane impensis amplissimo auxit frontispicio; cui cum ultimam manum imposuisset, Divina Majestas eum cœlo vindicavit, ne post illud immortale factum, mortale aliquid faceret. Enimvero, *Bodleie*, fuerit hæc maximo operi tuo debita veneratio, ut novissimum esset: fuerit etiam fortassis felicitatis tuæ pulcherrimo operi immori: At quid Reip. respondebimus, quam tractasti? quid Academiæ, quam instaurasti, quæ in medijs tuis Mausolæis & monumentis & bibliothecis te cogitat, te desiderat: quæ te ut insigne quoddam naturæ monumentum suspexit, te omni artium supellectile instructissimum, ut vivam & spirantem bibliothecam semper habuit. Cui jam nostrum sudabit ingenium? Cui literulæ nostræ placere gestient? quicquid dixerimus, quicquid meditabimur, quia ille non audit, mutum videtur. Monumenta illa quidem atque beneficia manent, æternumque manebunt, nec ulla unquam labassent innumerabili annorum serie & fuga temporum. Sed admirabiles illos & spirantes amores, quibus Academiæm proluxissime est amplexus, fidelibus icti desiderijs quærimus. Nam qui dissimulare possumus, quas ille curas in causis negocijsque Academicis suscepit? Quam illa ultima deficientis spiritus momenta circa solam Academiæm habuerit? Nam cum certus obeundi media jam morte tencretur, & de illa, quam Scholis Publicis imponere statuerat, coronide sermo incidisset: *Ego, inquit, si vixero, ipse præstabo, sin mihi aliquid accadat humanitus, testamento cavebo.* Atque hic cum aliquis ex intimis novas vires & longam salutem voto magis quam spe ominaretur: *Immo vero, ego, inquit, morior.* Nam *quandiu mihi cor regnum mansit & erectum, vitæ spem fore: ac nunc mihi ipsum cor labascit, & mors certissima imminet.* Tibi cor ut labascit, *Bodleie*, aut unquam illud pulcherrimorum consiliorum domicilium frigus & torpor ut occupet? Tuumne ô præsidium nostrum & dulce decus, frigidum & exangue corpus tenemus, videmus, & charissimam nobis sanctissimamque memoriam postremis officijs hodierno die prosequimur? Tene quem deum quendam & parentem statuimus fortunæ, nominisque nostri, intuemur hodie sine nomine cadaver, truncum, cineres, nihil? Atque ille quidem, obijt, plenus annorum *μὴν τῶν ἀμνησίων*, plenus honorum, etiam illorum quos recusavit: Candidatus ætæ, itatis & exempli, quod imitabitur nemo, etli omnes fateantur imitandum. Vos vero, sanctæ reliquiæ & quicquid restat *Bodleij*, eruditi cineres, quos hodie postremum videmus, heu postremum videmus, salutamus, salvete æternum, æternumque valete.

*Naz. in funere
Fratris.*

Laudatio

Laudatio Funebris,
MEMORIÆ AC HONORI
SERENISSIMI PRINCIPIS
ULDERICI
POTENTISS. DAN. REGIS F.

*Hæredis Norvagiæ, summi Copiarum Equestrium
Saxonicarum Præfecti, Duarum Legionum
Ducis,*

D I C A T A

A MARTINO OPITIO.

Nter hæc bella Germaniæ & calamitates inauditas spectacu-
lum atrox nobis exhibitum est nuper, cædes indignissima,
qua Princeps Juventutis Uldericus, Potentissimi Daniæ
Regis Filius nihil hostile & cogitans & metuens ex tem-
pore periit, quo imminentes quibuscunque ex causis indu-
ciæ securitatem castris, quietem omnibus promittere vide-
bantur. Scilicet hoc unum restabat deploratissimis rebus
nostris, ut ad summa genitus &, perfidiæ artes ac dolum si
excipias, cætera invictus heros, in viridi ætate sua, qua oculos jam omnium &
expectationem in se converterat, per fallaciam ac fraudes, è medio ingentium
factorum cursu, & opera quidem ultimi mancipij, arriperetur. Quid dicam,
fides supremi Numinis! aut quid non dicam? atrocitatemne facti accusæm &
morte ipsa mortis genus longe acerbius? At quamvis tantum in me esset elo-
quentiæ quantum mœroris est verissimi, justamque hominis ac qualem ado-
lescens innocentissimus merebatur ætatem huic soli meditationi impenderem;
parricidium tamen hoc publicum, hanc necem tristissimam, capitale hoc facinus
nullis verborum coloribus, nullo conatu satis unquam expresserim. An vero
momenta vitæ deplorem ac incerta mortalium, quorum spes omnis & quicquid
uspian illis charum est, unius horæ fortuna perit multoties ac evanescit? Et
parcius equidem reliqui de fragilitate nostra quereremur, si, quoties tam rarus
decor, tam insigne virtutis ac ingenij specimen cælo delabitur, eousque illi
rebus humanis interesse contingeret, donec & felicitate tanta ad satietatem, si
qua

qua esse hic debet, frui, & exemplo ejus allekti optima quæque sectari possemus ac discere. Verum cum non ea solum conditio nostra sit, ut voluptatem ex ijs fere quibus maxime oblectamur rebus percipiamus brevissimam; sed & divinas mentes memoriam beneficiorum suorum & laudem magis quam inanem planctum, à quo sibi hostes ipsos etiam post patratum hoc facinus (magnitudine credo ejus fera licet æstimatione perspecta) non temperasse novimus, requirere à nobis credibile sit: relictis hic querimonijs, aut saltem dilatis, naturæ potius animique dotes eaque juvenis consummatissimi ornamenta contemplemur, quibus ut vitam redimere non potuit, ita fragili vita potiolem famam æternam & seculorum omnium præconia jure meritus est optimo. Utinam vero veteris instituti illius, Romanorum imprimis, quo defunctos laudare aut magistratum ferme aut propinquorum erat, nunc quoque jam ratio haberetur: certe argumento rei, quod splendorem omnem orationis ac copiam intervallo excedit longissimo, ab auctoritate saltem laudatorum atque majestate gravitas accederet illustrior: nunc ego, & nullo neque conditionis neque literarum pretio clarus, & hoc quidem tempore ab instrumentis doctrinæ omnibus ac patria, inter curas ob ruinam illius justissimas, divulsus, & minor tandem longe quam ut dictorum invidiam, grassante tanta inter homines perverse interpretandi quicquid loquimur uspiam aut scribimus licentia, declinare valeam aut elidere; ego, inquam, quid in medium adferam quod aut meritis beatissimæ illius animæ respondeat, aut expectationi de proposito hoc meo satisfaciat? Cum tamen non vivus modo Princeps Optimus tanta me clementia foverit, tanto amore nullo merito meo profecutus fuerit, ut verborum officium, quod solum hinc sublatis præstari potest, devotio gratitudinis meæ prorsus à me postulet; verum etiam memoriam mihi suam absenti moriens commendari jusserit, obsequio ipso & professione pietatis si non laudari, tamen, ut spero, excusari apud benignos æstimatores merebor. A patria igitur prægloriosissimi Principis, id quod Rhetores jubent, exordium sumere non possumus, nisi simul & sumamus à regno. Cæteri mortales ortum suum uni loco debent aut urbi: Regum ac Principum ea fors est, ut nasci per tot spatia terrarum videantur, per quot vel parentes imperant, vel imperaturi sunt ipsi. Gaudium hoc non privatum est, nec unius cubiculi ambitu concluditur: Soles ejusmodi simul oriuntur, simul omnia late radijs sui splendoris ac serenitate collustrant. Daniæ vero ita uti decebat commendare velle, hoc esset idem pelagus volæ manus includere, quod illam perpetua custodia tuetur ac ambit. Quid Zelandia ejusque capite Hatinia opulentijs? quid fecundius Scania? quid Fionia pulchrius? quid armentorum ac apium copia utilius Chersoneso Cimbrica? Reliquas enim Regiones & Provincias quæ legibus imperij hujus tenentur adducere simul si cuperem, eundem hic litem invenirem quem antiqui posuerunt magnæ huic quæ nos alit matri. Hæc profecto sinus Codani commoditas, hoc littorum vectigal, hic oppositus incursum externo Oceanus cui terrarum parti concedat? Ipsum gelu ac bruma, quam gentes aliæ fugiunt, cum hostes sæpe ab incolis arcet, tum hos contra illorum lenius robur naunt animat, indurat. Ex his oris progressa toties olim est natio illa, quæ suas omnes expeditiones victorijs, orbem universum metu implevit ac terrore: cujus virtutem verbis extulerunt quos domuit: de qua triumphum aliquando Romani egerunt, sed ipsi pæne victi. Vetustatem vero regum ab

inundatione mundi, aut originem, quod speciose magis possemus quam vere, ultra Istrum arcessere quid opus est? Equidem gloriosius duxerim, dare regem, quam accipere. Sed nec cetera illa virtutum potius quam hominum nomina Hiarnos, Frothones, Canutos, aliosque, longo ordine recenseam. Quippe sua qui familia clarus est, cur adoptari in alienam velit causam non habet. Et principis quidem nostri stemma tot domesticis imaginibus, tot belli ac togæ ornamentis enitet, ut qui facta tantorum regum ac monarcharum complecti velit, totidem sibi optare secula debeat, quot illi regnaverunt. Si proximos saltem aspiciamus, quid decennio Friderici I. sanctius? qua modestia, quo subditorum amore, tutela tranquillitatis firmissima, regnum sibi munivit? qua devotione, abolitis cultus parum divini delirijs, munimentum suæ majestatis ab illa suprema impe-
travit? Pietatem vero an prudentiam Christiani II. magis commendes, haud facile dispicias: his tamen ob domitas rusticorum tumultuantium cohortes, ac provincias recepta per obsidium acerrimum Hafnia pacatas, aliasque magnanimitatis palmas, addenda maxime est & fortitudo. Friderici autem II. res terra marique gestæ, subacti Dithmarsii, vicinia hostilis armorum vi ad conditiones vocata, clemens domi ac militiæ severitas, disciplina castrorum, & ingens laudum rarissimarum examen instar omnium esse possent, nisi Filium regno dedisset, hujus non magis quam virtutum quarumvis hæredem dignissimum: Christianum Quartum dico, magnum Filij ad suprema nati Ulderici parentem, & sorte nascendi, & ingentis animi meritis Regem, quem ob fines imperij aut defensas foriter aut julte dilatatos, ob propagatam navigandi solertiam, exornatas templa, portibus, propugnaculis urbes, suscepta benigne conculcata alias ac everfa doctrinæ studia, cives clementer habitos, liberalitatem ac munificentiam singularem, aliaque quibus chariorem se suis reddit indies beneficia, Patrem Patriæ vocarem, nisi & foederatorum suorum, belli auxilij ac Pacis (quantum libertas publica & religio permittit) studio, Pater, tutor, assertor dici jure debeat justissimo. Ad genus tandem maternum Principis Nobilissimi si transeamus, sunt qui magno illud annalium consensu à Columnijs Romanis, horum vero profapiam à veterrimo usque Camillorum sanguine repetunt. Stirps profecto Brandenburgica tot Principum frequens, tot heroum fecundum est, ut à multis seculorum voluminibus splendidiorem aliam Germania vix viderit. De septemviratu solum creandis Imperatoribus si quærimus, decimus nunc vivit, vivatque diu, ille tranquillitatis publicæ defensor acerrimus, constantissimus optimusque Princeps Georgius Guilielmus, ad quem hæreditaria illa dignitas cursu perpetuo devoluta est. Ex tanta ac tam insigni domo matrem cum habuerit noster, Annam Catharinam, ingentis animi prorsusque heroicam Principem, quis inficias ibit, vel forte nascendi & à parentibus eum regiam indolem illam, illos vigoris divini igniculos, quos cum stupore & admiratione summa suspeximus, traxisse: Est quippe, est magna sanguinis potentia, & magister non ex occulto Deus bonorum plerumque parentum seminibus insevit id quod in liberis bonam naturam mortales vocamus. Itaque rapax adeo & ex se fertile ingenium noster nactus, res honestas omnes quibus puerilis ætas impertiri debet toto statim pectore arripuit. De amore saltem studiorum & charitate quid dicam, quam natura illi in ipsis statim vitæ principijs inoleverat? Optimo ingenio optimæ usus adeo diligens literarum fuit, ut satis ostenderit,

ostenderit, scivisse se, hominem generis quantumlibet ac fortunæ bonis cumulatissimum, si doctrinam aversetur, pecudem auream esse, cujus pretium cutem non excedat. Equidem mirari satis non possum, adeo stolidos quosdam ac vecordes animi esse, ut ad evahendam imaginum suarum auctoritatem, & respuendos originis modicos, diversa duo mortalium genera constitucere audeant, nobiles & eruditos, sive, ut nepotes isti vocant, scholasticos. Quasi aut nobilis sit, qui, virtutem si excipias, quidvis possidet, aut non nobilis, qui vel generis ornamenta quæ habet studijs amplificat, vel quæ non habet iisdem facit primus atque extendit. Conspiraverat porro cum ingenio Principis nostri sufficiens supra usum etiam memoria, cujus tanta felicitas erat, ut Themistocli hac etiam parte haud inferior, res quasunque non tam legere quam ipse ex se parere videretur, ac nemo quisquam alius citius aut quæ velit discat, aut quæ didicit retineat. Recitantiem ipsum audiavi integra variorum auctorum loca, paginas integras, imperturbato prorsus ac facili ordine, quique ostenderetiptum non verba minus aliorum in promptu habere quam suum ingenium. Accedebat augusta quædam oris commendatio ac in dicendo erecta alacritas, cujus beneficio id efficiebat, ut oculis verba recitantis non auribus solum dixisses irrepere, quas lenissimo dicendi flumine perfundebat. Persij satyras imprimis, poëma tam obscurum, ut vel doctissimo cuique negotium exhibeat, quàm inoffensa lingua ex promptuario illo rerum optimarum memoria divina proferebat? qua loquendi venustate, modesto cum risu, id quod hoc scripti genus requirit, conjuncta, sententiam auctoris & verba reddebat pariter ac commendabat? Nemo hominum suam mentem adeo diserte explicat, ac ille alienam. Hac consuetudine Poetas legendi & colores sermonis artemque non mediocriter imbiberat, & sese ad studium hoc positione ipsa siderum, quæ nascenti illuxissent, astrisque duci autumabat, ac vates divini aliquid ex alto trahere, neque tam fieri quam nasci, vel ex suo ingenio credi libenter volebat. Tantum vero abfuit, ut quicquid hujus est dedecori sibi esse crederet, ut etiam Cæsarum, Regum & Principum plurimorum exemplo, Neronis ipsius ac Domitiani (adeo virtus & eruditio vel tyrannis pretij sui testimonia exprimunt) commendari ob ejusmodi elegantias laudi sibi duceret non postremæ. Libellum quoque juris publici fecit, cui Strigili Vitiorum nomen indidit, numeris quidem solutum, cætera argumento Satyræ proximum, in quo animadvertere est, neque ingenium ei ad disciplinam hanc pulcherrimam, neque scientiam vel exactissimam defuisse. Versus autem Germanicos, ad quos conscribendos animum nunc impetu majori quam successu plerique applicant, sine cura ulla faciebat nulloque negotio, & tanquam dictantibus Mulis excipiebat. Linguam enim hanc ita usu suam fecerat, ut puritate orationis ac nitore illos sæpe in ruborem daret, qui populares non modo hic sunt, verum etiam ornate dicendi facultatem unice affectant. Idem de Gallico sermone, quem domestica institutione ac occasione peregrinationis addidicerat (Italicum enim suo Marte ita apprehenderat, ut & quicquid legebat intelligeret, & quantum opus erat loqueretur) affirmare possum, de cujus munditia controversiam illi movere nemo facile ausus fuisset. Et horum etiam Poetarum præstantiorum (nam muticos illos nuperque adeo natos cum tumore suo ampullisque verborum non morabatur) insigniora loca & quasi gemmas scriptorum cum tenebat optime, tum feliciter imitabatur. Accedebat

rarus ingeniolitatis, rarior juventæ comes, judicium excellens, acre, maturum; cuius norma quid de quoque auctore sentiendum, accurate sane atque ex ipsis litteratorum legibus perspiciebat. Librorum ut amabat optimos, ita conservare malebat etiam plures malos, ne noceret bonis paucioribus; neque in sententia eorum manebat, qui furere in opera ingeniorum & instrumenta doctrinæ factum illustre ac victoriam putant. Nunquam medius fidius, nunquam posteritati excusabimus hanc barbariem nostram, hos mores iniquissimos, hoc petulantissimum pervicaciæ genus, quo in tot priscæ Ecclesiæ monumenta, tam eruditas animas, tot annales majorum, & quicquid divitijs nullis, nulla industria restaurari potest, tam inclementer sævimus. Quid enim Gothos veteres accusamus aut Hunnos, qui rudes artium ac solius gloriæ militaris appetentes aut non æstimarunt scripta quorum desiderio adhuc tenemur, aut non intellexerunt? quid Patribus Byzantinis imputamus, quorum perversa pietate Græca pariter ac Romana eruditio immane quondam naufragium fecit? Nostra hæc virtus, nostra nunc gloria est; & quoniam desijmus facere laudanda, literas delemus, ut nec pudenda describi possint. Nequicquam tamen, ô boni! sudatis: semper suis professioni doctrinæ honos stabit, & vos alter expectat ut dicamini olim: Libertatis publicæ ac humanitatis hostes. Alia mente, alio animo præditus erat Princeps noster Indulgentissimus, Hercules ille Musarum, ille æmulus Ptolemæi Philadelphi, qui, ut fama est, & bibliothecas stupenda liberalitate coemit, auxit, conservavit, & studia doctrinæ eo amore prosecutus est, ut uno tempore ac eodem clarissimos Græciæ Poetas, qui Pleiadum nomen à numero nacti sunt, aleret comiter ac sustentaret. Eadem aut similia excelsus Ulderici animus subinde meditabatur, ac si quando sibi olim curarumque majorum vacuum vixisset, allecta virorum toto orbe celebrium turba haud dubie effecisset. Placet quippe in alio sua unicuique natura, & doctrinæ fulgor, pulchritudinis instar, in quovis corpore collocatus, amorem ubique sibi vel reperit, vel conciliat. Hæc vero litterarum aviditas inveterata studendi consuetudine adeo Principi optimo in naturam verterat, ut seria quævis ac remissiora pariter lectione pertinaci mutaret ac interflingeret. Nocte multa, in itinere, in castris, (at quam rarum nunc doctrina sub paludamento!) inter occupationes & officia, inter fremitus militares ac clangorem tubarum contentione summa, studio incredibili legebat, lecta adnotabat, memoriam atque ingenium exercebat, & tanquam lege aliqua ac imperio adactus omne illud tempus literis tribuebat, quod alij crapulæ, lusui, comestationibus, & quicquid bonam mentem vocant qui menti bonæ nunquam litaverunt. Cæterum non me latet, in virtutibus magnorum virorum scienter eos fidibus cantasse, minime commemorari, musicenque nostris moribus à persona fere Principis abesse: sed si quies aliqua negotijs danda, si strenua liberalique inertia animus remittendus est, quid restat quo nihil abjectum, nihil humile ac sordidum cogitans ingenium oblectare se magis cum venia possit, quam ea arte, qua & laborum onus transmittitur proclivius, & ardores affectuum humanorum facilius componuntur, & Achilles ac fortissimus ille Græciæ imperator Epaminondas, virique alij maximi doctissime eruditi fuerunt, quam denique ad virtutem ipsam pertinere causis non vanis autumnavit divina mens Aristotelis? Quid quod veteres Theologi Deorum etiam manibus instrumenta musica affinxerunt, credentes quippe, nihil cœlo magis affine, magis proprium esse,

esse, quam concordiam hanc nervorum disparem & suavissimam harmoniæ consonantiam? Ne quis igitur existimet, juvenem consummatissimum, quod artis hujus apprime sciens erat, fidib. elegantius canere doctum, quam & Regis tanti filio, & regia quæque molienti necesse fuerit. Cœlestissimus n. ille animus astris suis propius se beneficio musicæ accedere putabat, quod musica concinnos siderum motus & harmoniam, si Philosophorum quorundam sententia standum est, exquisitissimam unice æmulatur. Ne pictoriam quidem & geminas huic artes liberales, tali unde nomen sortitæ sunt ingenio dignas, sibi indecere existimavit, adeoque in illam sese penetraverat, ut cum eleganter similitudines quas volebat ac ex vero effingeret, tum de aliorum operibus perfecte judicaret. Insignis equidem artifex, ac quidam veluti Parrhalius Germaniæ, imaginem quandam suam, notæ cætera minime protritæ, non absque ratione ab æstimatore hoc talium optimo reprehensam fuisse libenter fatebatur. Eundem quoque, cum augustam illam ac serenam faciem suam depingi jussisset, quid emendare, quid exprimere, quo corporis statu, qua lateris obversione facere singula deberet, prævio penicillo scite admodum atque ex legibus artis admonebat. Commendabant ista mores cultissimi & exacta in hoc lubrico juventæ virtutum omnium convenientia. Ictus imprimis, quam qui removendam à Principibus autumant, ab hominum consortio removendi sunt. Summum n. illud & æternum, ille omnia providens & animadvertens Deus, res secundas imperijs eorum largiri non potest, quicumque negligunt suum. Hunc votis Princeps pientissimus ac supplicijs toto animo semperque venerabatur, hunc solum timebat, huic momenta negotiorum commendabat ac successus. Adde illam quæ Deo tantopere placet, aulicæ fere invisæ est, castitatem, cujus rationem adeo habere noster solebat, ut nec querendi de se locum alijs relinqueret, & libertate sua optime dispensata, in maxima fortuna minimam licentiam esse vel exemplo suo satis ostenderet. Pura mens, purus animus, verecundia, prohibita hilaris, modestia semper cum illo versari, introductiones mulierularum & ludibria nescire, pudicitia suæ nec prodigus esse, nec invidiator alienæ; cæterum voluptatem nati pabulo pecoris, non hominum, nedum Principis bonum putare, vino citra saturitatem & parcissime uti, alijs ad cibum ebrijs venientibus, ipse sobrius ab eodem recedere, naturam parvo dimittere, neque hirudines illas crumenarum præfectos militares alios sectari, qui in lustris ac ganeis stationes suas locant ac vigilias, qui merum, scorta, aleam, cui lucrandi perdendive temeritate indulgent immanissima, inter belli instrumenta habent, denique id quod per scelus adepti sunt, per luxuriam effundunt. Cæterum oculi pudici, sermones ingeniosi, elegantes, urbani magis quam lascivi: nam probra verborum ita averfabatur, ut alijs prandium petulantia linguæ ac jocis obscœnissimis, quæ nunc ferculorum condimenta sunt, extendentibus, fronte hæc adducta, vultu demisso, neque tanquam auscultans transmitteret. Vestes illi atque corporis cultus qualis & Principem & militem decebat; mundus magis quam de capfula totus ac qui digito prætereuntium rotaretur. Neque enim enerves illos ac pumicatos imitabatur, qui molliæ corporis ac obitu impudico cum puellis sapius quam virtute cum hostibus certant, qui aut suas comas frangunt aut superbiunt alienis, qui de barba cum speculo deliberant, nunquam denique viri sunt nisi cum ad fœminas ventum est. Morum ceremonias & anxios salutati-

onum

onum honores gravabatur, facillimus longe atque humanissimus. Glorie ut avidus, ita pecuniæ adeo liberalis erat, ut omnes circa se largissime prosequeretur. Ut enim lacri ergo (id quod magno seculi dedecore apud hostes simul ac fœderatos passim faciunt ij, quibus iustissima prædationis causa est præda ipsa) ut, inquam, privatim ac publice quidvis diriperetur, ut delubra vastarentur ac templa, ut sepulchra, etiam Principum, & exuvix disjicerentur, nulloque adeo discrimine fierent quæ miserrima videre indies cogimur ac pati, mandato ejus aut saltem indulgentia nunquam accidit. Ex paterna porro fortuna nihil magis quam clementiam usurpabat, factus ad eam à natura, assuefactus à studijs literarum, quæ ingenia etiam ferocissima in gyrum rationis ducunt. Culpam quidem benignitatis, honestam tamen illam ac excusandam, ob suos paullo indulgentius interdum habitos, effugere apud nonnullos vix potuit. Præter tot tantasque dotes naturam, quam amicam in largiendis animi virtutibus habuerat, non minus faultricem nactus est in corpore. Vultus dignitatis index, in quo tamen aperta clementiæ pignora & humanitatis, oculi magni, nobiles, sereni, capillus, niger ille ac densus, eleganter horridus & Gallicæ venustatis imitatione demissus, corpus habile ac procerum, magna pedum, magna manuum agilitas, robur non ducis modo sed & militis, valetudo integra, nili quod supremis vitæ mentibus, sive pulmonum vitio, ut visceribus per medicos post excessum ejus inspectis cognitum fuit, sive ob acres, ut ipse fatebatur, inter hunc belli rancorem curas, maciem plusculum contraxerat; cætera ita, ut longe lateque Principem ostenderent. Sed ea tandem nos vocant, sine quibus nec regum auctoritas, nec quies gentium, nec sacri quippiam aut profani usquam tutum est: usus, inquam, armorum & quæ scire illum oportet in cujus consilio virtus militum posita aliquando erit. Exercitijs istis bellicque præludijs eam sibi artem, ista arte eum paraverat decorem, ut adolescens admodum inter æquales, si æquales hoc nascendi fastigium habet, superior semper discederet. Conventicula sectentur alij & cauponas, pilam ac fritillum inter artes imperandi numerent, venentur ex suo ingenio, sapiant ex alieno, abutantur otio eoque, ut vigilantne an dormiant alteri credant: Principem nostrum ipse labor, qui alios frangit, nutriebat ac solabatur. Astudijs in equum, in palæstram à navalibus, ex arena in campum sese transferre, rudimenta caltrorum domi experiri, frigus laceffere ac æstum, conferre docentibus, provocare discentes, sudore perfundi, sæpe & sanguine, velitationes luforias moliri, sed veris proximis, irruptiones fingere ac oblidia, jacere hastilia, saltu pedes exercere aut cursu, nihilque adeo facere quod discendum erat jacenti, oblectamenta illius non fuerunt minus quam exercitatio. Itaque juvenis admodum præesse copijs equestribus, cum cepisset, quem non virtutis statim gustum ac audaciæ hostibus dedit; idem tiro simul & imperator? Vocent hoc temeritatem feroces in castris, in acie pavidum mortalem, quos ad verba ubi ventum est plusquam viros censeas, ad aciem minus quam fœminas: ille & militem ducere quam sequi, & quærere hostem quam prætolari malebat, vel Trajani exemplo, quem bonitate, vel magni, heu! nuper Regis, quem animo exprimebat ac fortitudine. Ut vero consilium etiam atque rationem, quæ bona senibus fere in locum virium succedunt, illi non defuisse sciamus, & hostem sine aliquo ejus damno vix unquam aggressus est, & alas suas ac legiones absque cæde ac ignominia semper reduxit.

reduxit. Cæterum speculatum ipse egredi, metari castra, princeps aciem invadere, ultimus exire, gloriam strenuis, imbellibus allevamentum, cunctis sese ipsum prudentia ducem ostendere, æquali labore commilitonem, testis virtuti fociorum ac exemplum esse, hostes denique fundere, aut trepidantes in fugam convertere, sæpe manu, multoties & nomine solo ac adventu. Inde timor cohortibus ejus nullus; Uldericum sequebantur: nulla pugnae detrectatio; sequebantur & patrem. Tali enim ut haberetur, urbanitate, benevolentia, amore prolixo effecerat. O fallaces autem & irritas mortalium cogitationes! O fata spes nostras ex adverso semper turbantia! Quid de tam senili juvena, de ætate hac quæ nihil cum adolescente commune habebat, de tantis haud conatibus, sed factis, polliceri nobis non poteramus? Princeps divino ingenio, virtute admiranda, fortitudine incomparabili præditus, de cujus sola magnitudine inimici querebantur, scelerato, crudeli, inaudito parricidio trucidatur ac interimitur. At quo tandem tempore? Dum ex castris utrinque convenitur, dum condiciones induciarum aut scribuntur, aut ventilantur, dum pacem omnia spectant vel pacis imaginem. Inter ferias armorum scilicet, ne nihil ageretur, Principem Optimum, pro dolor! interfici oportuit. Romani cujusdam verba sunt, inteliçi monumento ejus inscripta, uti jussêrat: Turba se medicorum perisse. Hic inducijs inductus perit, quarum se mentione satis tutum arbitriatur. Effundit itaque cum paucis se in agrum, equo insidens pridie, ut ajunt, à quodam partis alterius donato, nullo, quod maximum in periculis pratiduum est, nocendi animo, neque autumans se pro hoste fore, cum hostem id temporis exuisset. Securitati suæ equidem consulisset melius, si tentorio se suo aut laribus continuisset. At acer & invictus laboris, neque otij ullius patiens Juvenis, morem animo suo gerere cur minus deberet, non videbat. Aves quæ in spem gulæ nostræ saginantur, angustijs cavarum includuntur ac tenebris: ita segnitie torpentes morticinam carnem vivi, mentem brutam fovemus ratione præditi. Et quis solitis nos artib. tentari cogitasset? Ubique fraus, ubique dolus: nisi quod tutius domi quam sub dio, magis impune verbis quam armis fallimur. Cæterum quærere, factumne sit facinus hoc nefarium gratuito scelere an præmijs propositis, levitate scurrili an architecto aliquo ac machinatore, qui auctori cædis, homini post homines natos vilissimo, vesanam hanc mentem iniecerit, haud est meum. Sed & libenter fatebor, non modo me tunc absentem, sed ne illos quidem qui cadenti adfuerunt, exacte omnia prorsus novisse. Solis vero auditionibus, ac disseminato disperseoque sermoni, temere auctoritatem non tribuerim. Illud vix quisquam dubitat. Principem innocentissimum, cujus fronti nemo impune occurrit, non adverso corpore, sed dum unius comitis monitu respicere seque versare cepit, globo plumbæo, qui & in corpore mansit, hominis hitionis manu, qua feras transfigere solitus erat, ex insidijs trajectum esse. Perhibent etiam, tanto vulnere afflictum arma quidem arripuisse, quæ tamen corporis non amplius potenti exciderint, adeoque ad hostem, præda quantumlibet exilis, pervenerint. Inimici quidem, quos surgentes tanto fulgore spes sine exemplo magni Principis haud dubie urbant, rationem comminisci facile possunt, cur nullam reddant: nam alienationem mentis infami percussori quod affingunt, quis hoc persuaserit illis, qui propudium hominis, quidvis audere quasi per demeritiam soliti, satis noverunt? Conscijs certe, si qui sunt, sceleris, quamvis

non

non arma nostra, tortor tamen ingens malus animus & flagitia sua in supplicium vertent. Dabunt nimirum, dabunt poenas ultori Deo qui meruerunt: at perfidiam quod sanguine Principis etiam cumulaverunt, quod postremus flagitiorum omnium neque luce dignus ornamentum seculi, columen libertatis luce privavit, quod victima tam nobilis induciarum initium fuit, illud corrigere humana arte nulla, nullis vocibus ac lamentis deplorare satis unquam possumus. Ad Majestatem tuam imprimis, Rex serenissime, hic dolor pertinet. Tu amisso filio charissimo, qui te & ut Regem devote semper veneratus est, & ut Parentem sanctissime coluit, vulnus accepisti gravissimum, neque cogitatione ulla satis æstimandum. Lugente Germania, Cimbria spem suam ac decus voce lamentabili deplorante, mœrentibus bonis, neque malis factum probantibus, ad te tamen tanto magis hic casus pertinet, quanto gravius est filium amisisse quam amicum. Quam ille nunc procul à destinatione tua cecidit! quam non dolenda solum, verum ulciscenda etiam morte sublatus est! quam longe aliter neque sic ad regios larcs tuos reversurum putasti! Novimus equidem, novimus, qua illum mente, Rex idem & Pater indulgentissimus, in militiam abire passus sis: non ut stipendia militaret ulla, aut præiret pugnantibus; sed ut oculis potius ac animo perciperet, quæ manu aliquando ac virtute perficienda essent, momentaque belli ac rationes addisceret, quo & facta tua imitari olim, & populis tuis præsidio, & solatio afflictis esse ac oppressis posset. At ignosce, Rex Clementissime, non illi, qui te, qui sacrosanctam potestatem tuam cultu ad supremum usque halitum profecutus est devotissimo; sed invictæ, sublimi, augustæ naturæ tuæ, quam exuere nisi cum vita non potuit. Filius tuus erat, hoc est, ejus, qui viridi adhuc juvena terrore hostes, regnum quiete, gloria orbem adimplevit universum: ejus, qui pugnam nullam molitus est, nisi & imperator esset ipse & miles: ejus, qui ventis nunquam se credit ac mari, quin gliscenti procella, hiemantibus identidem aquis, ipse malum conscendat, tempestates exploret, vela contrahat aut laxet, eadem denique alacritate in alto gubernaculis navigij affideat, qua regni in regno. Ignorassene Filium putas quod omnes scimus, quibus nempe verbis adolescens adhuc, cum in erranti disitis littoribus nimbi ac turbines periculum minitarentur ac mortem, nautam officia sua spe omni abjecta deferentem, in cujus locum ipse succedebas, Cæsaris animo, verbisque æmulus, allocutus sis: Me vehis & meam fortunam: atque hæc quidem nunquam concedet, ut Rex animam fluctibus debeam? Tuus itaque Filius, Princeps Augustissime, tanti patris soboles & imago, tot heroum ac regum invictissimorum sanguis, sic natus, sic educatus, sic institutus, bellum demissis manibus videre quivit ac sectari? Catulum leonis si spectare jubeas, alijs in arena fortiter facientibus, dentes expediet, laxabit ungues, fremet, erumpet. Aquilam hanc ipse genueras: impar esse tui non potuit, nec dissimilis tibi. Si audaciæ virtutem illi obijcimus; obijciamus & indolem. Alexandrum hunc Macedonia, vastum quantumvis ac nobile regnum, plane non capiebat. Sufflaminandum equidem si erat, cohibendus etiam ignis est, ne flammæ suas & lucem sursum spargat. Mite præterea & clemens illud pectus, quoties dirutum jus sacrorum, eversum Silesiæ statum, fulcra libertatis Principes consanguineos, & perturbatas immane quantum res nostras perpendebat, licet discessum sæpe meditarètur, facere tamen non poterat, quin & illud tibi proponeret subinde, eos injuriam ipsos

ipſos inferre. qui non avertunt cum poſſunt. Itaque non animoſitas illi ſua mortem properavit, cujus in tali quo occidit tempore minus egere videbatur: non adoleſcentia & ætas, cui non modo invidetur alias, verum etiam taverur, ſed live caſus, quorum tam multi rebus mortalium de improviſo incidunt; ſive metus hoſtium, dum novus in illo libertatis aſſeſtor, vindex bonorum, reſtitutor exulum timebatur. Tantam ſpem tuam, Rex Potentiſſime, tot populorum gaudia, delicæ ſeculi, caput deſideratiſſimum, cheu! ſecum abtulit. At tu Fortunæ Reduci votum haud dubie faciebas, quæ illum, proh dolor! aliter quam optabas remittit. Non narrabit Majeſtati Tuæ quæ vidit, quæ audivit, quæ fecit: non commendabit tibi ſuſpiria oppreſſorum, dirceptiones provinciarum & incendia, timorem publicæ ſervitutis, ſecuram denique Germaniæ quietem aut pace doſa bellum tranquillius. Mercabantur fortia ejus facta virtutque militaris vel ingentem triumphum: nunc funus pro illo ducendum, tanto triſtius, quanto majus calamitati huic pondus adjicit novitas mortis & atrocitas. Potuiſſes utinam illum audiviſſe valedicentem, quam ſolicite de Majeſtate tua cogita-verit! quanta portio ex illo quem traxerat ſpiritu in ſuum redierit auctorem! Percepiſſes puto illa Filij optimi verba: Hoc ſolum, Rex & Pater Clementiſſime, excuſo: inſidijs pereo, non virtute ferri. Ut morem tibi gererem, ſemper ſtudiui: ut fato morem non gererem, ſtudere non potui. Ita viſum eſt Deo Immortali, cui animam hanc ſeria converſione, precibus ſerijs commendo. Ipſe Majeſtati tuæ eos vitæ annos largietur, qui meæ negati ſunt. Ipſi tecum fratres mei, chariſſimi ac deſideratiſſimi. regnumque tuum curæ erunt. Ipſe te conſer-vet: nam de me, qui Liberatori meo ac Conſervatori generis humani ſpiritum hunc ex animo trado, ſecurus ſum. Exceſſum timere, meum & Chriſtiani ho-minis, & tanti Regis Filij non fuit. Sed neque ita inter arma verſabar, ut ne-ſciſſem mortem mihi in prociectu habendam. Repetat vitam, excipiat ani-mam hanc qui dedit; Auctor ſalutis meæ, ac indignæ hujus necis indubitatus ultor. Caterum, lingua cum viribus denciente, id ſolum te rogo; ut aman-tiſſimis Manibus meis hoſtium Libertati ſanguine lites potius quam lacrymis. Qua quidem allocutione, Rex tam conſtans, tam fortis & ſapiens, dolori tuo non parum medeberis: quem dolorem ſi ſperare potuiſſi cum ad arma filium dimitteres, debes etiam perſerre poſtquam illi accidit quod accidere humanum eſt. Hæc lege bella conſtant, ut mortes moribus ſuccedant quotidie ac cumu-lentur. Et neſcio quo fato infelix hæc & funeſta Germaniæ inflammatio tot Reges, tot Principes abriperit hæcenus, ut ſimile quid ætas nulla, nullæ hiſto-riæ loquantur. Sed compares mæroris habere aliorum ſolatia ſunt: tua Ma-jeſtas cum perpendet quid Patri conveniat, cogitabit etiam quid Regi. Non minus & Filiorum Tibi adhuc ſuperſtitum virtute ac vigore te criges: quorum alterum Te ad cœleſte illud regnum (ſera ſit dies illa!) ſublato Tui hæredem, alterum ad regia quæque non minus natum, amores tuos, ſpem populorum, Cæſares ævi noſtri & lucida ſidera, cum videas, tantum levationis accipere po-tes de relictis, quantum triſtititiæ de illo qui vixit. Non in minorem autem & vos, Principes ſceniſſimi, luctus partem vocati eſtis, quorum, præter acerbita-tem hujusmodi Fratriſ crepti, qui vos pluſquam fraterno affectu dilexit, ama-vit, unice charos habuit, maſtitiam augere credibile eſt maxime, quod non ex-cipere halitum illius extremum, non manus veſtras ad ultimum operiendorum

oculorum officium advocare, non reliquias ejus & transfixa miserè viscera lacrymis & opobalsamoida sarcophago tradere, non satiari novissimis sermonibus contigit. Nunc amoris ille tui vobis & virtutum maximarum memoriam reliquit, ut quoties lugebitis vos fratrem amisisse, consolatione simul illa sustentemini, talem vos fratrem habuisse. At te, magni Parentis magne impotiterum successor. Fratremque tuum, de cujus dotibus ac naturæ excellentia tanta, tamque præclara narrantur, Deus protegat immortalis, lectum geniale tuum, cui Conjux ex familia Germaniæ serenissima incomparabilis destinatur, lætitia omni ambiat ac rebus florentibus, vota denique pro te, pro salute tua, bonorum omnium in felicem exitum provehat. Cæterum tuum hoc damnum non minus, Germania, tuus hic luctus est: vix unum excipiam aut alterum; nemo Principum extraneorum tranquillitatem tuam dilexit verius, nemo fortius defendit. Vester est hic dolor, septemviri legendo Imperatori. Duumviri tuendæ Libertati, Johannes Georgi, Georgi Guilicline, Potentissimi Optimique Principes: alterius vestrum signa duxit, utrique militavit. Si lapsis rebus, quod facitis, subvenietis, si fines vestros ac fociorum tuebimini, si arma hostium & armis nocentiorum fallaciam ab aris arcebitis ac focis, cineribus ejus innocentissimis gratiam, si non quantam meritis est, certe quantam potestis abunde referetis. Vester est hic dolor, Celsissimi Principes Fratres, Johannes Christiane, Georgi Rudolphe. Vestram ille Bregam, vestrum Lignicium, illos oculos Silesiæ, vestras urbes ac ditiones, desolatas eas & publicis injurijs expositas, nunquam accedebat, quin maceraretur & ex animo doleret, vos tantorum Regum à tot sæculis nepotes, tot Principum, inter quos & ipse erat, consanguineos & affines, tam flagrantia boni publici amore pectora, restitui ope sua ac virtute in statum ac quietem illam non posse, quam fide erga Rempublicam meruistis. Vester est hic dolor. Principes Germaniæ ac Proceres Illusterrimi, quotquot eodem animo causæ communi patrociniimini. Amisit in hoc uno capite, amisistis sanguine cognatum, socium armis, fortitudinem perfectissimum exemplar. Vester est, crepto oculis castrorum, simile quid forte non visuris, eo duce, quem maximam semper vobiscum partem periculi sustinentem vidistis, qui operum magnitudine sæpe hostem, clementia & beneficijs animos vestros expugnavit sapius ac affectum, quemque non tam excubiæ ac peila, quam amoris vestri prælidium tutabatur. Nunc quid agendum, commilitones? Honorariosne illi tumulos & memorias excitabitis? aut divitis aciebus ad simulachrum pugnæ decurretis? Hoc facere illi etiam possunt, quos minor quam pro re mœror incescit: à vobis, à virtute vestra sanguis hostium potius exigitur, quam vestræ lacrymæ. Decessit, abiit, ô Dani, pro cujus salute hæcenus Deum multa venerati estis, qui in patria, aut si forte pro patria, mori, sed olim, debuisset. Hoc etiam calamitatibus tuis alijs adde, Suidnicium; in oculis tuis, in campo suburbano, non animositate inimicorum, sed perfidia cum cecidisse, qui difficillimo tempore tuo, cum exercitus hostium immensus, excidium tibi ac cladem extremam minatus, quaquaversum agros intruderat, & mortarijs fulminibus atque tormentis miræ virtutis ignem tectis tuis ferrumque ponderis suspendi immitteret, ipse legionum equestrium ductor inter catervas copias tempestive advolavit, atque oblidium, nobilissimi præfecti prudentia, constantia nullitum, ope divina imprinis, strenue aliquandiu toleratum, ut solveretur causa fuit

fuit non postrema. Quæ vero adversa rerum, quam afflictæ fortunæ faciem tu non videras hactenus, ô Silicia? Quanto impetu, quo sævitæ ingenio, quibus artibus leges credendicæ, quæ exactores legum ipsi non satis credunt, oppidis impositæ sunt plurimis ac urbibus? Et ut sciat orbis quibus magistris prætecerimus; militibus id negotij datum est, qui expilationibus ædium, injurijs, verberibus animos cogere, verbis lustra ac ructus olentibus & execrationibus Deorum insandis rudiores cultum cœlestem docere conati sunt. Noctu etiam alicubi bona adhuc fide dormientes adoriebantur: ut noctem profundam mentibus ac tenebras superundi facile animadverteres. His accensæ abrogatas leges ac privilegia, inminutam auctoritatem Procerum, procurationem Reipublicæ Ordinibus adaptam, bona plurimorum aut data, aut non voto magis tacito quam publica destinatione novis hominibus dicta, vœtigal adeo insolitum, ut necesse fuerit etiam cessare consuetum. Aerem excipiam ac umbram; cætera nullum genus rerum, cui non tributum aliquid imponeretur. Adde & bellatum per tot annos, & ne nunc quidem exitum ullum spectans lacrymabile bellum, stativa castra, conscriptiones militum, hyberna non ad usum, sed ad luxuriam sumpta, suppetiarum aut segnitiei aut fugam (tam enim remedijs laboramus quam morbis) cohortes spe inimmunatæ, maxima peccandi illecebæ, licenter vagas, lixarum ac scortorum exercitus, dissensiones præfectorum æque ac concordiam Provinciæ noxiam, villas expugnatas, pecoris & armentorum prædas certatim actas, conculcatum petulanter equorum ungulis commeatum dum commeatus petitur, in pacato, in hostico candem rapiendi libidinem, extincta solis ruinis incendia, vastitatem postremo, cædes, stupra, & faciendi quicquid non licet liberrimam licentiam. Paganorum vetus formula est: Secus qui fecerit, mitem illidem iratam sentiat, & suorum ossa eruta atque dispersa videat. Nos etiam ob culpam nostram hoc supplicij genus & vindictam supremi Numinis vere & acriter sensimus, sepulchris adeo violatis, templis adeo expilatis ac irreverenter habitis, ut à fœderatis quoque talia fieri (duces ac præpositos, quos stipendiorum imprimis penuria perpeti multa cogit, libenter & ex animo excusamus) erubescendum sit. Post agros frugum, pagos longe lateque colonum vacuos, post egestatem ac probra, post pestilentiam nunc eam, ut plurima passim per oppida (te cogito imprimis, ô flos urbium & mater elegantie Uratislavia, studiorum meorum desideratissima quies multa funerum millia in rationem Libitinæ tempore exiguo relata sint, post omnia quæcunque dici aut fieri queunt mala, innocentissimus Principis Optimi sanguis tuam, ô Provincia intelicissima, humum inficit, quæ, si votis ejus ac menti reliqua etiam rerum momenta respondissent, jam diu ex totius belli ore ac taucibus crepta esses. Ubi nunc nobis ille vindex tuus, ô Libertas! quæ funesto hoc funere efferrî ipsa videris ac sepeliri, quæ rebus omnibus venalibus quasi non minus publicata gemis, & inter spem metumque suspensa exitum turbinis ac fluctuum Reipublicæ præstolaris. Nemo dolorem nostrum gaudet nisi qui te odit; lugent ipsi, aut mororem olentant, qui insidijs clades nostras duplicant & instaurant, qui te, quod capiti illorum sit, extirpare funditus conantur ac evertere. Ego vero (nam ut mei tacere mentionem audeam, Ij se mansuetudine adversus me sua efficit & indulgentia) quantas complorationis causas habeam, quantum spei animerim ac præsidij, cogitatione assequi nulla possum; ac si assequer, verbis

exprimere absque culpa jactantiæ non possem. Testes sint literæ, Latinæ illæ ac sine cura elegantes, poltreinæ hujus generis, ut puto, quas sua manu, clementi illa ac erudita, ex castris perscripsit, unoque ante fatalem ejus ac infelicitissimum nobis diem ad me allatæ. Illas enim ut adducam, non exemplo solum Græcorum ac Romanorum invitor; verum etiam ad prodendam humanitatem Principis Sacratissimi ac ingenij elegantiam interest. Sic enim loquitur:

Omnes de adventu tuo hic in castris certiores feci, doctissime Opiti. Gaudebant hoc plurimi, plurimi exoptabant. Cognitis summa exinde nascebatur letitiæ, incognitis vero talem visendi virum, cujus fama impleverat aures, spes dabatur maxima. Cum autem plerique se tali frustratos spe arbitrabantur, me convenire, rogare, unde diutina hæc mora proficisceretur mirari ceperunt. Quapropter promissum tuum in memoriam tibi revocare volens, paucula hæc exaravi, simul & amoris in te mei testandi causâ calamum admovi, rogans ne diutius tua nos privari præsentia sinas, quin potius prima ad nos occasione advoles. Vale, & ut hæc curentur effice.

T. Addictissimus

Uldericus.

Non percurram verba tua, Princeps Pijssime, quibus magnitudinem clementissimi affectus erga me tui explicas. Principem de me, lorica tum de toga, inter tubas de literis cogitare, sola divini Genij tui ac dexteritatis insolitæ res erat. Ego non parere me tibi, non frui serenissimo vultu tuo, non adesse supremis sermonibus tuis potuisse, cum angor impatienter ac doleo; tum laudibus, quod solum superest, virtutum tuarum indefectis, quantum mihi restabit annorum, quos orbitate, luctu, ærumna, solitudine acerbiores mors tua mihi reddidit, exigam ac sustentabo. Nunc terris omnibus altiore tumultum tuum quod aggestu hoc humili, hac gleba vilissima, cursum neque cum cura veneratus sum, bona beatissimorum Manium tuorum venia factum puro. Te enim ac operum tuorum & naturæ merita satis commendare velle, ut nemo audeat nisi spei de ingenio suo immodicus, virtutum vero tuarum ignarus: ita si tantum doctrinæ ostentare possem ac eloquentiæ, quantum mœstitiæ mihi ac ægritudinis obsidisse animum sentio, vel devotioni nicæ studioque aliquatenus satisfacerem. At tu, anima sanctissima, laudum humanarum non indiga, divinas meditans, abunde gloriæ dum nobiscum eras, nunc cælum adepta es, quod gloriam mortalem respuit, finem æternæ non habet. Vicisti, Princeps, vicisti, non hostem, ut solebas, & agmina instantium ac paullo post fugientium inimicorum; sed fortibus plerunque formidabilem, molestam fortunatis, cui tamen tu paratus semper fuisti, mortem. Nunc, relicto nobis grandi desiderio per memoriam virtutis tuæ, ipse triumphum nactus es tropæis omnibus ac victorijs nobiliorem. Non urbs male æterna, domina gentium, ancilla libidinum Roma, sed cælum te conspiciat, miratur, felicitati tuæ favet, ac applaudit. Quid reges captos, vinctos ante currum duces, opima provinciarum & instrumentum humanæ luxuriæ aurum requiras? imbecillitatem mortaliū, miseriam, vanitatem, inania rerum, errores ac fraudem, & quicquid corpuscula hæc mentesque velectat vel lancinat, beate moriendo evertisti, fregisti, profligasti. Tum eam

pictam

pietam indumento innocentiae splendidissimo mutasti, lauream corona justitiae æternum viridi quam non Jupiter aliquis, pretium armorum hostilium & dactarum manubiarum, sed capiti tuo Deus Deorum imposuit, munus quod ipse solus dare potest, tu accipere integritate vitæ ac pietate illi gratissima meruisti: Eiectus es ad Capitolium immortalitatis, nec stipatus tribunis & militum agminibus: incolæ cœli spiritus & ascriptæ numero illorum animæ gaudentes te excipiunt, ambiunt, comitantur. Si commercijs sodalitij sancta post hanc vitam pectora fruuntur, si sublato extra mortalitatem mortalium cura tangit, credibile est narrare magno te Regi, patria olim vicino, virtute pari, qui tot orbes ac provincias in libertatem vindicavit dum vixit, qui hostem cecidit dum mortuus est, cujus quoque jam fatum retracta tunc ab interitu Germania sentit ac deplorat, quam lentis seditiosi atque discordioli sub maxillis edamus, quamque verum sit illud:

Rege incolumi mens omnibus una;

& quæ sequuntur. Avete, animæ innocentissimæ: nos, mœsti non vestram vicem, quas vera libertas & pax æterna complectitur, ad ultimum dimicationis & sortem asperissimam redacti sumus. Sed respiciet nos tandem misericors ac clemens rerum humanarum Arbiter, & supplicijs bonorum fatigatus concordiam nobis, fidem ac animos eos largietur, qui missis sciomachijs ac vanis suspicionum, quæ à callidis clam foventur, privatas causas suas rationesque securitati publicæ frustra postea recuperandæ posthabeant, inflammationem, cruciatus, ignominiam, cædes, proscriptiones à socijs & patria communi propulsent, sacra ab exilio subtrahant, & honestamenta pacis ac præmia belli toto animo quærant, totis viribus meditentur. Caterum immaturum excessum tuum, Princeps sanctissime, deplorent qui debent, debent autem omnes boni, extenuent qui volunt, non dolant mortuum quem vivum timuerunt, de virtutibus tuis fideant qui de suis gloriari non possunt: nos, qui felicitatis nostræ partem tecum ac spem amissimus maximam, te sublato, exilia, contemptum, calamitates & quodcumque miseriarum onus irruet, constanter feremus; memoriam vero tui summorumque virtutum tuarum iusto quidem desiderio, magis tamen honore omni ac cultu & grata ad Posteritatem commendatione prosequemur.

Com-

C O M M E N T A R I U S

D E

Rebus Pace Belloque Gestis

Domini FABIANI Senioris,

Burggravij à DHONA.

*Plutarch.
in Apophth.
Lacon.*

*Cassiodor. lib. 1.
Epist.*

Pud Lacedæmonios, quemadmodum à veteribus & gravissimis scriptoribus accepimus, lege cautum fuit, ut antequam ad manus veniretur, sacra fierent Musis. Cujus rei causam rogatus Imperator ejusce gentis Eudamidas: eo id fieri respondit, ne res bene gestæ debitis laudibus fraudarentur. Nimirum optimo cuique innata est cupido virtutem factis extendendi, ac nomen acquirendi immortale. Sed perpetui nominis gloriam sine cujusquam scriptoris monumentis consequi licet nemini. Eoque Alexander ille, cui gestorum magnitudo Magni cognomen fecit, cum ad Achillis sepulchrum confisteret, beatum eum prædicavit, quod virtutum suarum præconem Homerum nactus foret. Nempe nisi Ilias extitisset, ut verissime à Tullio dictum fuit, ille idem tumulus, qui corpus contexerat, nomen quoque obruisset. Neque defuncti unius gratia honor ille decernitur: sed partim etiam propter ipsum Deum immortalem, partim propter humanum genus. Siquidem Dei ipsius munera sunt, quæcunque à nobis recte fiunt, eoque coronari illa præconijs nostris convenit. Superstitibus autem in eodem stadio certantes cupiditate gloriæ inflammari, plurimum profecto interest. Equos sane, quorum generosior est indoles, magiltri suavis poppysmus incitat, aut adstitum clamor reddit in cursu alacriores. Plerisque etiam alijs animantibus, si proximi vel insonent voce, vel complodant manibus, animus additur, ut, quo feruntur, alacrius contendant. Quanto igitur magis eos, in quibus ratio dominatur, ad virtutem stimulari posse arbitremur, si alienam virtutem ac gloriam intelligant! Qua qui non moveantur, eos dixerim sensu humano carere propemodum; nec marcere minus, quam qui in taberna fragrantissimis aromatis referta odore nullo recreantur. Quamobrem ita censeo, nullum omnino officium esse cum iustitia propius conjunctum, nullum quod homines ad virtutem accendat magis; quam si eos, qui virtute anteverterint ceteros, sermone ac scriptis nostris celebremus, ut hac quasi tuba ex mortuis excitati, vitæ posiliminio restitui, atque iterum inter homines degere videantur; suoque exemplo, præcepta salubria, aut miseriæ nobis solatia infillent. Ecquis igitur ingenij sit adeo horridi, aut tam malignus atque excors, ut sanctam hanc, atque utilem operam nostram, quam laudibus Illustris Burggravij

Gravij Fabiani Dhonani impensum imus, Theonino dente arrodere ausit? Quanquam ingenue id agnoscam, quodammodo injuriam fieri optimo Heroi, non eo quidem, quod observantiam illi nostram deferamus, quæ adversus bene meritos permitti omnibus, etiam imi subscilij hominibus debet: sed quod ex majorum gentium, doctorumque corona nemo surgat, qui hoc sacrum exequiale peragat. Si enim Achilleis factis non nisi Homerica vox est accommodanda: si dignus est Dhonanus, quod ultro largimur,

————— *Quem nemo præter Apellem
Pingeret, aut ne alius Lysippo duceret æra:*

Horat.

equidem, quid plerique pronunciaturi sint de audaci hoc facto meo, non obscure prospicio. Verum videmus etiam in convivio cætera splendido, amœnoque, non optimos semper audiri citharædos; sed ab ijs secundos, tertios, quartos, sæpe etiam infra hos doctos, cum præstantium ac fortasse etiam mediocrium hominum, non ita magna sit copia: Itidem nec mihi vitio verti debet, quod ego, qui supra cruditorum vulgus, nec ingenium, nec doctrinam, nec dicendi usum, mihi autem vindicare, decreverim nihilominus cum virum oratione mea celebrare, in quo laudando Eloquentia ipsa vires suas periclitari possit. Nimirum, pietati litamus, quæ si careat ornatu, fraudi tamen esse nemini debet. Eadem ijs quoque obsequium præstamus, à quibus hæ partes nobis, neque id invitis, injuncta sunt: cuius nihilominus haut gravatim permitturi, ut conetur

Grande aliquid, quod pulmo anime prælargus anbelet.

Pos.

Agite ergo, ne in nos etiam quadret vetus verbum, portam itineri longissimam esse, nullis cæteris, non minori lubentia, quam fiducia, stadium illud ingrediamur, quod animo præsignavimus: & eorum, quæ de Dhonana omni vita compta ac quali in numerato sunt nobis, memoria quæque dignissima exponamus, quo ita novo huic cœliti honos suus constet: nos vero tamquam in illustri monumento, quæ sequi fas sit, proposita nobis habeamus.

Ut igitur à primis Fabiani incunabilis ordiamur, natale ei solum Prussia obtigit, tellus fundo admodum fertili, dædalis mercibus, qua importandis mari, qua exportandis, aptissima clarissimaque: atque ubi, ut poeta Sulmonensis cecinit,

————— *Fluant lacrymæ, stillataque sole rigescant
De ramis electra novis quæ lucidus annis
Excipiens, nubarum mittat gylanda Latinis.*

*Ovid. 2.
Metam.*

Quæ etsi non levia sint: majus tamen illud, quod præclara semper dedit ingenia, quæ cum aliarum omnium capacissima artium fuerint; tum sub utraque Pallade armata togata, egregie fecerint stipendia. Est in ea, quæ Regalis appellatur, Stuma oppidum, haut intelici naturæ genio exaltum, vicina arce exornatum: in qua Fabianus scenam hujus mundi, quæ personam suam decenter sustineret, cum lacrymis, forte omnibus communi, ingressus est. Mensis erat totius anni formosissimus, quem Majum dicimus: quasi ipsa universali Natura, ubique sapi-

ens,

ens, ac iusta, alumno eleganti-ingenij, eleganti quæque ten-pestate obstetricari vellet. Dies affulgebat sexta & vicesima, altera à festo nobilissimo, quo Spiritus Sancti memoriam celebramus. Fortasse ut indicio nobis foret, non cum Junone Nixia, non Jove Sospitatore, neque ullo cœcarum nationum numine, aut tutela indigere : ut qui auspicijs Sancti Spiritus auram hujus vitæ hauriret. Numerabatur tum à Christo nato annus seculi sextidecimi quinquagesimus : quo ipso in patria Dhonani Prussia ardebat bellum ab Osiandro confectum : qui *αὐτοδιδόν* *τ* *Θ*, ac propterea, ut fieri solet, *ἰσογύμων* & *ἀνδρῶν* *Θ*, hominem coram Deo iustum fieri contendebat iustitia Dei, ut vocant, essentiali ; quæ profecto non alius, ac ipse Deus, esse potest. Sed hujusmodi, quæ ad natam, vel locum, vel diem pertinent, decoris quidem aliquid asferre videntur : attamen fere communia sunt determinis cum optimis, infimis juxta ac summis. Quare in tanta laudum Dhonani copia, ea potius consecremur, quæ magis propria Fabiano fuerunt : Quale est illud, quod ei præclara adeo stirpe contigerit nasci. Parens enim fuit illustrissimus Petrus Dhonanus, qui ut pietatis, ita prudentiæ & fortitudinis omnes explevit numeros, perque Laboris templum prograssus, trophæa perennaturæ gloriæ in Honoris fano feliciter ad Memoriam aram suspendit. Postquam enim ab ultima prope pueritia Laborem, patrem Gloriæ, ut Æschylus eum vocabat, animo suo, proposuerat : non jam ille purpura ulterius capi, non sectari molle Gynæceum, non delectari servulorum comitatu ; sed ipse magnati se affectam præbere haut inglorium arbitrabatur. Ita est profecto, nemo imperat felicius, quam qui parendo illud didicerit prius. Dabat vero se Petrus in familiam viri eo tempore perillustri, Hiobi Dobeneckeri, Episcopi Risenburgi : apud quem paullatim animum confirmabat præceptis optimis ad omnes civilis vitæ partes, ac disciplinam militarem præ cæteris. Ergo, cum per ætatem posset, castra secutus est, non, ut quondam Eretrieneses, quos salte aiebat Themistocles, similes esse piscium, qui gladioli vocantur : quippe uti enses hi habent, sed corde destituuntur : ita & illos fuisse quidem armatos, sed animatos non item. At Dhonanus, ut vericulum Mæoni vatis in Latiale eloquium transfundam, erat

Plutarch.

Hosti non tergo, sed forti pectore notus.

Nec idem militiæ nomen apud alios dare voluit, quam eos, qui tum suo & optimi cujusque judicio optimam foverent causam (ne forte pro bello latrocinium sectaretur) tum etiam, qui rei totius militaris supra alios esse intelligentes perhiberentur. Erant illi Mariani Equites, quos ante tricenos trecentosque annos, nomine ordinis Teutonici, in Borussia institutos novimus, ut (quod magna cum laude ab ijs factitatum) subigendo paganos, idolorum simul cultum abolerent, Christianæque religionis pomœria longius proferrent. Sub horum auspicijs ac signis ita meruit stipendia Petrus, ut non modo victrici manu varias reportaret coronas : sed dignitate etiam Equestri ab illustrissimo Ordine, magno omnium studio, & applausu, fuerit ornatus. Cumque Ducatus Prussiæ, abolito Teutonicorum militum ordine, constitueretur : Albertum, Marchionem Brandeburgicum, primum Borussia Ducem, in militia sectatus fuit ; pulchramque & utilissimam eidem operam præbuit in expugnanda Braunsberga : cujus & post-

Lib. Ord. Prus.

postmodo præfecturam per sexennium insigni fide, nec minori auctoritate gessit. Quod si pulchrum ducitur, paternas imitari virtutes; unde Amasim apud Ægyptios legem sanxisse accepimus, ut patris artem faceret filius, ac statum conditionemque vitæ ejus sequeretur: nec ab ea laude excludi illustrem hunc virum oportebit. Siquidem egregia Stanislai, fortissimi parentis sui, facinora secutus, imo assecutus fuit. Venerat Stanislaus (ut quenilibet ducit Deus, cujus est terra & plenitudo ejus) ex Crachenti domo, quæ apud Silesios celebri est loco. Sed generis hanc celebritatem virtute plurimum in Borussia adauxit: ubi Teutonicis equitibus, nisi Christi cos milites dicere malimus, strenuam navans operam, non modo gloriam obtinuit excellentissimi Ducis; sed viri quoque continentissimi immortalis adeptus nomen fuit. Veniam mihi dari postulo, si paullum huic rei inlittero, ut documento illustri planum fiat, licet sit

Rara avis in terris nigroque simillima cygno,

Juvenal.

Miles paucis contentus: non tamen ita male agi cum rebus humanis, ut non in eo quoque vitæ genere habeat Deus, qui plurimos cujusvis ordinis longissime numinis reverentia post se relinquunt. Quippe incubuerat regioni omni tempestas fatalis, qua sociorum plurimi, timore, an perfidia, pudendis modis à Magistro suo divortium faciebant. Non ita Stanislaus, cui idem animus,

*Rerumque prudens, & secundis
Temporibus, dubijsque rectus.*

*Horat. 4.
Carm. 9.*

Quare non ille à domino, cui sacramentum dederat, deficere. Nec enim illi

Facile & primum superos contemnere testes.

*Juvenal.
Sat. 13.*

non sanè,

—— *Phalaris licet imperet, ut sit
Falsus, & admoto dicet perjuria tauro.*

Idem. Sat. 8.

Nempe scitum illud Socraticum animo inscripserat penitissimo, ut statua semper insisteret bali; similiter virum bonum instituto niti honesto, nec inde vel periculis, vel voluptatibus dimoveri unquam. Quocirca in eo collegium erat universum, ut Stanislao, ejusque posteris, ne indonata virtus fideque videretur, hæreditario titulo ac jure conferretur præfectura Morungana, & loci indole nobilis, & redditibus sane quam locuples. Non aspernatus eam fuisset Dhonanus, si quanta facilitate ab Equitibus offerebatur, tanta conscientie sanctimonia possessurum se suosque vir integerrimus in animum inducere potuisset. Nunc illud identidem occurabat menti ejus (quod religionis opinio in popello ita edocto mire exaggerabat) fore, ut virginem Deiparam, cujus honori destinatus esset quasi honorarius tutor, iratam haberet, si luculentum adeo donarium transferret domum suam; aut si ad posteros transmitteret, quod sanctis usibus majores consecrassent. Casta profecto, si quæ unquam, in sectante ejusmodi vitam, abstinentia, à qua fere milites nostri quam longis distant spatijs! quippe ijs si Pegali darentur,

tur, in cœlum adscenduros dixeris, & prædam acturos uncatis manibus ante thronum Dei in Mariæ, Sanctorumque omnium conspectu: utpote quibus

Lucan.

—— Ibi fas, ubi maxima merces.

Horat.

Est vero Morunga inter lautiores Borussia præfecturas non postrema. Oppidum binis arcibus, situ loci, lacubus circumstagnantibus, munitum. Pagi adjacent plus minus triginta. Eos & prædia commendant, & piscationes, & molendinæ, & venationes, & aucupia, & saltus, uris olim, alijsque noxijs animantibus, nunc armentis completi. Repudiato igitur nimis splendido, ut quidem caussabatur, dono, viliori, quod ultro offerebatur, contentus Stanislaus fuit: quamquam profecto vile nihil existimari conveniat, modo rationi, secundum quam *Vivitur parvo bene*, suffecerit. Obtinuit vero citra fraudem Ordinis, & rei sacræ, Teutopagum: in quo annos postea exegit multos, idque cum optima ac laudatissima Urfula Greulingia conjuge; quicum etiam sepultus inibi fuit, compluribus ex ea liberis, foemellis aliquot, filijs vero tribus relictis. Atque ex his quidem Anselmus, & Johannes, cum quasi in herba adhuc latere mœlis crederetur, extremum ætatis diem obierunt. Petrus autem, Fabiani parens, ad grandem pervenit ætatem. Sed priusquam à Stanislao & Petro Dhonavijs manum tollam, illud etiam adjungendum videtur, utriusque, ac majorum etiam spectatam adeo fidem fuisse semper erga superiores, ut ab ea Dhonæi in publicis Borussia privilegijs commendentur: imo præclarum hoc retulerint elogium, cum prope omnis hæc regio, vel defecisset, vel in hostium venisset manus, inter paucos tum, qui Principis partes sequerentur, stetisse Stanislaum, Burggravium Dhonensem, & filium ejus pariter cordatum. Paterent jam longe lateque spacia producendi porro in hunc famæ campum Dhonavorum etiam abavum, atavum, tritavum, atque alios, qui longa serie in numerato habentur. Verum non tam gentis Dhonanæ historiam, quam Fabiani laudes polliciti sumus. Quare nunc temporis quidem superscissis istis, quæ etsi non minus pulchra sint præclaraque, properanti tamen lectori fastidij aliquid parere possint, illud unum exponere contentus ero, Dhonanam familiam ab octo retro seculis originem suæ gentis repetere. Nempe jam ab ijs temporibus, quibus Deus Opt. Max. Imperio Romano, quasi cœlo demissum, dedit Carolum, Francorum regem, à rerum gestarum gloria Magnum appellatum, non optimum modo Reipubl. Principem, sed Ecclesiæ etiam vindicem, studiorumque instauratorem ac patronum omni laude majorem. Tantus Rex atque Imperator, ut censor erat virtutis æquissimus, ex ea Galliæ Narbonensis parte; quæ & Languedocium, & Occitanea dicitur, virum evocavit, & summi nominis, & maximæ dignitatis, Aloylium de Urpach, eique, ut in Germania sedem suam figeret, persuasit. Ac quo promtius illud faceret, simul ut præmium extaret dignum ejus virtutibus, (absque quo esset, verbis tantum inescatus videretur) amœnum ei atque frugiferum locum assignavit ad flumen Albis; ubi & oppidum, & castrum, quod Dhonæ nomine insignitur, celebre jam tum erat. Juxta vero postulaverat ab Urpachio Cæsar, ut Dresda ab se contra Bohemos, Naumburgo ad Salam, contra Sorabos munitis, ille tum sua, tum Germaniæ limites, defensurus, Vandalos idololatrias, quorum tetra colluvies se hinc inde in imperium infuderat Romanum, ulteriores facere pro-

Anno Dcccvi.
Barthol. Pa-
prock. in Chro-
nico Bohem.
cap. 19.
Antor Psal. ad
vitam B. Esai.
editus Craco-
vie MDCX.
Anno Dcccvii.

progressus minime pateretur. Nec sua sagacissimum Imperatorem spes fefellit. Nam ita Urpachius susceptam administravit provinciam, ut Cæsar Ludovicus cognomento Pius, cuius Pater ipse Carolus corona imperiali caput insigniverat, Alotij filio Conrado, ejusque hæredibus, non donavit modo territorium Dhonanum, sed titulo quoque illud Burggravij, quasi honestamento gentilitio, exornavit. Sunt autem Burggravij Germanis iidem, qui Italis ac Gallis Vice-Comites: quo modo & Mediolanenses prius Vice-Comites dicebantur, qui nunc Duces audire malunt. Et sane etiam Saxonici ac Brandenburgici Electores, quod inter præcipuos titulos Burggraviorum appellatio compareat, non parum eo decoris accedere suo generi arbitrantur. Nimirum sicuti Comites limitanei, quos Marchiones hodieque dicimus, Cæsarum autoritate & Regum condebantur, ut hinc inde Germaniæ fines contra Hunnorum irruptiones tutarentur: eodem modo per Saxoniam, ac Misniam constituti fuerant, qui à Sclavorum atque Hæctorum turpibus cavere civibus incolisque possent. Hi Burggravij tum appellati, sacri vero Imperij Romani præfecturisungebantur: quæ dignitas, perinde atque Marchionum, etiam initio videbatur ambulatoria, meritis tamen eorum, qui primi cum laude honorem eum gesserant, hæreditaria postea ad posteros ac gentiles devoluta fuit. Quamquam autem Dhonani etiam Comitum axiomate, atque honore fuerint decorati, quod tum alijs è documentis, iisque plurimis atque evidentissimis, tum etiam Sigismundi Cæsaris libello discimus, qui egregio pari fratrum, Nicolao, & Jariillao, Dhonensem Comitatum feudi munere concessit: plurimum tamen Burggraviorum titulus ijs magis arrisit. Neque eo minus honoris à posteritate consequuntur. Nunquam enim non predicabitur in ijs singulare decus, divini gratiæ pignus; quod cum in alijs prope familijs omnibus, certe in Misnia Leisnickentium, Altenburgensium, Starckenburgensium, Lorbicensium, aliorum Burggravia dignitas expiraverit, Dhonani eam & mascula virtute retinuerint, & pari gloria propagarint,

Anno Dcccxii.
Dresser. Mill.
Hist. sex. part.
II. Georg. Fabric.
in Anna-
lib. Misn. lib. I.

Magister. in præ-
fat. lib. de Ord.
Equestr.

Anno Mccc-
xxiii. Brixie.
die infant. in-
nocent.

Magnanimi herces, nati melioribus annis.

6. *Ætid.*

Hæ primitiæ sunt gentis Dhonaviæ, sane vel hæc prærogativa ampliores, quod ab illa olim quatuor ac decem familiæ nobiles solennem feudorum collationem exposcere tenerentur. Nec est, quod arbitremur, prisca hanc dignitatem fuisse ævi: hoc tempore autem, quod omnia mutat, vastat, abolet, in desuetudinem penitus abiisse. Spirantia enim adhuc ante oculos versantur exempla: sunt vestigia in Hexapolitana Lusatia, ubi Grunbergij, Rotenburgij, Zabeltitzij, Schlichtingij aliæ Equestris Ordinis familiæ, Burggravijs Dhonanis, feudi jure, & sacramento, hodieque sunt adstricti: præ cæteris vero, qui in Dynastia Muscaviensi rerum potiuntur. Illic jam nunc Toparcha illustris Carolus Christophorus, quod longa serie ad se devolutum est Regale, quantum in se est, tuetur; sicque animum inducit suum, non minus religiose conservanda esse majorum privilegia, jura, dignitates, regalia; quam illorum imagines, torques aureos, nummos, aliaque thesauri decora; quod illa virtutis sint ornamenta propiora, quæ ætatem ferunt: hæc vero, cum fortuna, quæ vitrea est ac desultoria, commercij plurimum habeant. At quantum etiam illud ad gentis Dhonaviæ laudes facit, quod insigni in ponte illo, quo Imperator Comadus primus, auspex hujus

*Albin. in
Chron. Mifn.
Dreffer. Mill.
hifl. 6. part. 4.*

nominis, utramque Albi ripam in littore Mifnenfi ad urbem Drefdam conjunxit, etiamnum Dhonavia gentis insignia bicornia opere antiquo confpicere licet. Atque inde est, quod ex juris ac rationis rectæ præfcripto, & summi magistratus decreto, contritutum fuerit, ut eidem ac hæredibus illius, ex mercibus eo apportatis vestigialium pars tertia solveretur. Licet vero, (ut prope omnia homini bona, aliud aliud accipere dominum solent) etiam jus hoc olim à Dhonana familia aliò fuerit translatum; tamen jam à multis retro annis illud Abrahamus Dhonanus, qui apud Silecios libera potiebatur Dynastia Wartenbergica, quasi postliminio recuperavit. Atque ut nunquam hoc jus in eandem redijffet familiam, nihil priori hoc laudi derogaret. Glorientur igitur Ægyptij Pyramidibus suis, quantum unam proditum est mundi miraculo à trecentis sexaginta sex hominum millibus fuisse extructam, atque id erogatis in raphanos, allium, ac cæpas talentis mille octingentis. Ostendent item alij — *infana mole colossos*: Qualis etiam effingi volebat Nero. Alij ex vetustate divitias suas inmani jactent apparatu canalium, thermarum, aquæductuum, theatrorum: in quibus omnibus quo necessitati vel usui confuleretur, constare paucis poterat; reliqua autem servierunt pompæ, luxui, superbix, & hujus pedissequæ vanitati. Burggravij vero Dhonani non paullo magis ad laudem suam esse reputent, quod non alijs, quam majoribus suis, debeatur ejus pontis structura, ex quo tot commoda, ad Principes juxta, ac subditos, redundant. Quid autem pontes loquor? Quid terrena tantum vel commoda, vel ornamenta? Liberalissimi quoque fuisse heroes Dhonæi ad constituendum, ut seculum, illud ferebat, cultum divinum, sacraque peragenda. Referunt ij, qui res Episcoporum Mifnensium monumentis suis ab oblivione vindicarunt, Ottonem, Henrici Burggravij Dhonenfis filium, haud exigua contulisse donaria in Henricum, virum lacris destinatum, qui ante xc. atque trecentos annos, in Mifnia baculi atque tiaræ Episcopalis honore clarus fuit. Nec obscura esse potest, tum pietas, tum munificentia Ottonis Dynastæ, eadem familia nati: qui cum in opido suo gentilitio, populo ad Dei cultum deesset locus; templum, quod Dhonæ est Beatæ Virgini consecratum, primus extruxit: quod, Friderico II. Romanum moderante imperium, annis ab hinc quadringentis, evenisse accepimus. Nempe uterque Dhonavius, pater cum filio, non provide minus, quam pie, existimabat, ingenti ea à se scenore locari, quæ ad res sacras ac pios usus, Deo largissimo benefactori commodarentur. Nec ullis obliterandum est seculis, Ghurij (id Sileciorum oppidum est) inde à trecentis annis jura patronatus in templo primario fuisse penes Burggravios Dhonanos. Uti nec caligine ulla involvi debet, quod jam ab annis octingentis familia hæc se longe lateque diffudit. Non equidem inticias ivero, accidisse ei quasi deliquium quoddam, idque haut exile; cum bello eo, quod inter Wenceslaum, Bohemiæ Regem, & Guilielmum Coclitem, Mifniæ Marchionem, gestum fuit, arcem Dhonenfem, quæ feudum semper fuerat regni Bohemici, Marchio obsedit, expugnavit, evertit. Cujus rei tristissimam memoriam penitus excidere non sinunt rudera illa arcis Dhonenfis: quæ hodieque vix altero à Drefda lapide, ad Dhonenfia mœnia, (prout præfens ejus oppidi fert situs) cernere licet. Ubi & Burggraviatus vestigia conspiciuntur, haut secus ac Noribergæ. Quis vero satis explicet, quantum dolorem casus iste egregijs heroibus attulerit: ubi viderunt, se effrenis violentiæ

*Plin. lib.
xxxvi, cap. xii.*

*Dreffer. in
Alu. 6.*

*Dreffer. Mill. 6.
part. 2.*

lentiae furore, de antiquis sedibus ac fortunis deturbari iniquissimè. Nempe filebant leges, inhonora erat iustitia, ut fieri solet,

Cum sonus armorum superat, gemitusque cadentum.

*Ovid. 5.
Metam.*

Verum calamitas hæc illis nova fuit virtutis læges, unde Dhonani pullularint hinc inde numero plurimi, autoritate spectatissimi. Ex eorum gentilibus habitantur olim eximij viri in Galliæ, ac Daniæ regnis. Nec pauci vivunt in Bohemia, in Silesia complures: avitum etiam decus in Milinia, Saxoniaque sustinent. Habent suos quoque ex eadem gente Palatinatus & Marchia Brandenburgica. Habent Borussia, Livonia, Lusatia. Quid opus multis? Fœcunda adeo stirps hæc fuit ut numerare ex ea sit sex ac xx. generationes, ubi stemma à patre conjusque recta per liberos deducatur. Dixerit aliquis, non solum numero, sed virtute etiam, atque adeo hac ut a imprimis, æstimari familias oportere. Quis sanus hoc in dubium vocet? Sed Dhonani quoque ad classum eorum pertinent, qui ut numerosi, ita virtute dignitateque sint conspicui. Quippe recensere ex ijs possumus duos & viginti, qui superiori omnes sæculo, atque eodem prope tempore, in aula Caesarum, Regum, Principum, magna virtutis adorea, pace belloque vixerint, ac provincijs functi sunt oppidò illustribus. Disseri quidem haut convenit, migrationes gentium tenebris esse non exiguis involatas, quoniam rari omnino sunt, qui familiarum tabulas consignent, quod in quavis gente phylarchorum foret. Nihilominus annalibus, quibus Borussia res gestæ recluduntur, proditum videmus, jam ante trecentos annos Burggraviorum quendam Dhonanum Falckenberga cum Principe aliquo Silesio venisse in Prussiam, ac copias auxiliares magno adduxisse numero, ad res Equitum Teutonicorum stabiliendas. Ac ille quidem, utcumque honorificentissima persistendi copia daretur, tamen, rebus ita ferentibus, ad Silesios suos postmodo est reversus. Aliter vero Stanislaus, avus Fabiani paternus, qui in Borussiam se suaque transtulit, jam annis supra seculum septuaginta. Sed enim adversus tam multa, quæ de prisca Dhonanæ gentis origine, ac tot & tam præclaris Fabiani majoribus diximus, videor nonnullos, præsertim quibus non eadem divinitus felicitas obtigit, jamdudum audire dicentes, è casâ etiam prodijisse sæpe rerum maximarum capaces, & dominos,

*Hieron. Megist.
in præfat. Ord.
Equestr.*

*Caspar. Schus.
in Chron. Pruss.*

*Silvestrem montana torum queis straverat uxor
Frondebis, & culmo, vicinarumque ferarum
Pellibus :*

*Jacinal.
Sat. vi.*

ut est virtutis genius omnibus amicus, dum ipsi amicas virtuti manus porrigere velint. Quod Romanorum etiam Imperatorum exempla testantur: quippe quæ argumento sint,

*Summos posse viros, & magna exempla duros
Verecun in patria, crasseque sub aere nasci.*

Id. Sat. x.

Ita traditum est, Maximinum in Thraciæ montibus pavisse oves, Pupienum natum è fabro ferrario, Philippum Arabem fuisse latronum ductorem, Aurelianum

num falces manibus ac ligentem versasse, Valentem cum fratre funariam exercuisse, Justinianum subulceditum: quæ si quis nesciat, antiquitatis se totius rudem atque imperitum fateatur, necesse est. Verum enimvero ut hæc singula in confesso sint, tamen illud simul tum ratio arguit, tum omnis ævi memoria, & usus evincit, tum Scripturæ ipsius divinitus inspiratæ firmat autoritas, eximium esse Dei atque naturæ beneficium, si una eademque familia inoffenso dignitatis gradu seculis duret plurimis. Nempe longo tempore observatum, & communi jam præstantissimorum hominum opinione receptum est, familiarum illustrium conversiones incidere solere in abnepotibus, vel trinepotibus: ultra vero quintam generationem si eatur, [Ottomannicos Imperatores excipio] offerre se plurimum tempora, quibus parentum dignitas & gloria, vel omnis sit immutata, atque eversa, vel saltem præ fortuna priori, tum homine jejuna atque arida, tum viribus mutila ac manca. Imperium Germanicum quas non Cæsarearum familiarum conversiones ac vicissitudines sensit? In Ludovico IV. trinepote Caroli Magni, exspiravit Cæsarea Carolinæ stirpis Majestas. Transijt inde ad Saxones. Ab his ad Francos: sed exitum fortita est in primi ex illis Imperatoris abnepote, Henrico Claudio. Nec dissimilis fuit fortuna Francorum. Nam in primi ex ijs Conradi Saliqui abnepote Henrico quinto, familia Francica, & cum ea Imperium desijt. Delatum inde est ad Suevos: atque excessu Conradi quarti, qui quintus ab origine erat, iterum fuit ablatum. In familia Lucenburgica quartus à prima fuit ultimus. Atque intermedijs horum temporibus hanc etiam inconstantiam experta est domus Aultriaca. Quamobrem in clara illud luce positum videtur, si qua familia per tot secula vividam vim conservarit, animique virtutem quasi in posteros transmiserit, inter rara illud monumenta divinæ & gratiæ & providentiæ referri oportere. Ad tantum paterni stemmatis decus accessit, quod mater Fabiano cœlitus obtigerit, non qualis Eteocli & Polynici, sed placida, morata, prudens: in qua velligia matronalis venustatis quasi exempli instar elucerent. Catharina ei nomen, ac vere erat *καθαρε*: pura quippe ob morum pudicitiam, ac si reliquas etiam virtutes spectemus, puras assidue in cœlum manus sustollens: quo nullum sacrificium Deo, aut preciosius esse, aut odoratius potest. Genus illa suum ducebat à Zেমiorum gente; quæ vel nominis celebritate, vel virtutis præstantia, haut alteri cesserit. Filia erat natu maxima Achatij, viri generosi ac strenui, Senatoris inclyti in regno Poloniæ, Palatini Mariæburgi: qua ex familia tribus uno eodemque tempore Senatoribus regnum Poloniæ gaudebat. Hæc uxor secunda, vere secunda, Fabiani patri Petro obtigit. Cujus ille amore potissimum exarserat, non oculorum captus aucupio, quibus contemplari licet exterius formæ decus; et si & illud conspicuum, ac laudatissimum heroinæ foret: neque dote inescatus, quam manibus involare avidè adeo gestiunt multi; licet eadem ab hac etiam parte fuerit felicissima: sed prudenti aurium judicio usus; quibus nihil nisi castum atque eximium de ea cognoscere erat: quippe paucis ex ijs una,

*Zalom. New-
gebaw. in præ-
fat. lib. de
ymb. vir. Illust.*

Anson.

— De quæis mentiri fama veretur.

Felix Fabianus hac matre; felix ejus pater hac conjuge; quæ magnis quidem, ut dixi, in divitijs erat; verum divitias illi peperit longe potiores; sobolem, inquam,

quam, præstantissimam, eamque potissimum masculam. Quæ res eo optatior fuit, quia, quam ex illustri Baronum Eilenburgiorum familia tori sociam adsciverat prius, ea absque liberis decessisset. Nempe Catharina Zemla, quicquid ex priori sterilitate damni foret, id omne largo fœcunditatis lucro compensavit. Ita consuevit Deus, non nostro prolubio, sed arbitrato suo, sapientissimus juxta & optimus promus, liberos dare; idem certe quicquid adversum hæc arguentur aut scioli, aut importuni, idem, inquam, triplicem clavem, regni cœlorum, pluvie, matricis prolificæ, uni sibi reservavit. Hanc ergo postquam resignavit Catharinæ

Gentis humanæ pater atque custos,

Horat.

edidit illa octonos partus, fœmellam unam, reliquos mares: quorum Fabianus natu minimus, rebus aliquamdiu etiam interfuit humanis, posteaquam terris excessissent cæteri, immortalis jam nominis sui gloria per omnem prope orbem relicta. Primogenito nomen Achatio erat. Qui emortuali ipso Lutheri anno studijs operam navabat Wittebergæ. Postea Maximiliani Caesaris aulam, castraque adversus Turcam secutus est. Legationem quoque ad Stephanum Bathorium, Poloniæ Regem, feudi Prussici gratia, feliciter obiit. Adhæc idem ob prudentiam facundiamque singularem, in gravissimis patriæ causis, nomine Ducis Borussiae, Spiram ad comitia Imperij missus fuit. Atque eo tempore jam auctus erat liberis tredecim, de quibus ipsis inferius quædam honoris ergo adtulerimus. Proximus natu ab Achatio fuit Henricus: qui pietate insigni, nec sine gloria, annos aliquam multos in aula vixit Sigismundi Augusti, Poloniæ regis. Sub ejusdem auspicijs merens, equites milles duxit: ac res maximas prudenter feliciterque gessit. Itaque & virtutis summæ ergo, fœdo præclaro donatus in Livonia fuit. Tantus vir ductu Ernesti Weyeri ad Pernaviam militans, ut raro magnæ virtuti fortuna semper favet, globo in pede trajectus, pulcrum per vulnera mortem oppetijt. Fuerunt ex eodem satu Fridericus atque Christophorus, viri pacis belloque illustres: quorum ille quanto semper in pretio habitus sit, indicio erit, quod & præfectus fuit militiæ Galliarum regis. & Marechallus Regiæ in Dania aulæ, & in bello contra Suecos, equitum Dux cum summa castrorum potestate. Alter autem, Christophorus Burggravius, literis pariter ac prudentia & armis summus erat. Unde non decoris minus Academia attulit Wittebergensi, quam illi Academia dedit, quum, Prorectore magno Melanchthone, supremus ejus rector foret. Idem 1610 Lxx Vexillifer erat Rolshufij, Hassiæ Marechalli, qui equitum turmas Condæo & Collinio auxiliares duxit. Atque idem Regi Daniæ à consilijs: inque expeditione Danica contra Suecos, post Ranzovij mortem, supremus fuit copiarum ductor. Utriusque hujus Dhonavij monumenta videre est in Daniæ regno: ubi tanta cum laude summas gesserant dignitates, ut vere ijs convenerit, quod veteri verbo dici solet, virum potestate atque imperio ostendi. Albertum adhuc impuberem, sed nihil vulgare spirantem, immatura mors sustulit. Ab eo proximus Abrahamus erat, qui memorabili illi prælio interfuit, quod in Gallijs ad Monconturium est commissum: atque, ut manu erat promptus, ac mente alacris, præclare admodum in eo se gessit: sed (heu vanæ spes mortalium!) paullo post maligna lue correptus diem obiit supremum, longeque à patria in urbe Tarraconensi condito-

*Gals. En. in
Hæstor. Dan.*

rium

riam suam fortitus est. Johannes, quem ad aulicæ vitæ mores, sed cum innocentia conjunctos, ipsius quasi Naturæ digiti formarant, se illustrissimo suo Principi Holsatiæ, in cujus etiam terris extremum exhalavit spiritum, maximopere semper comprobavit, cum pietate eximia, tum prudentia rationeque vitæ mirabili ad laudem, ac prope singulari. Sophia filia, præcipuum matris delictum, nupit Illustri Jacobo, Sacri Romani Imperij Dapifero hæreditario, & Baroni Walpurgensi, supremo Ducatus Prussiæ magistro: viro dignitate quidem maximo, sed natalium splendore longe majori. Siquidem generis originem ab antiquissimis Sueviæ Ducibus trahit, ac antiqua reservat insignia Conradini ejus, qui relictum à patre Conrado IV. Imp. Siciliæ regnum armis repetens, captus, atque impulsore Clemente IV. foedè est interemptus. Huic inclyta adeo profapia fato, Sophia in spem generis atque virtutis parentum, liberos peperit complures: qui ex tam præclaro seminio fœcundam omnigenis virtutibus mœsem pollicentur. Venio nunc ad Fabianum, liberorum natu minimum, qui orbatus caris tot fratribus, superfuit denique solus: ut de eo tum non immerito usurpari potuerit, quod Regina Latij lacrymans Iulo acclamabat:

Virgil. 10.
Æn.

—— In te omnis domus inclinata recumbit.

Quo magis, tacito quasi naturæ imperio, jubebatur avitæ domus, &c

Idem. 4. Georg.

—— generis lapsi sarcire ruinas.

Atque ille (ut ab incunabulis iplis ordiar)

Anson. epist. 3.

Nutricis inter lemmata,
Lallique somniferos modos,

videbatur jam pro ætatula illa edere futuræ expectationis signa. Verum ô infelicem Fabianum! Si enim potiori loco æstimandum est bene educari, quam bene nasci, quod alterum hominem efficit duntaxat, alterum perficit: quis non generosissimi pueri doleat vicem? qui sesquiannum agens, cum vix didicisset, ut ait ille,

Virgil.
Eclog. 4.

—— risu cognoscere patrem:

cic. 10 Lii.
cic. 10 Lvii.

parentem amittit, atque ita præclaræ institutionis beneficio misere excidit. Ea grandis adeo jactura aucta est postea, ubi & dulcissima mater in arce Morungia decessit, cum Fabianus jam septennis foret. Nisi forte damnum hoc reparatum putemus succedanea insignium amitarum pietate, Annæ & Barbaræ, quas nemo unquam satis laudaverit: tum fideli etiam tutorum cura, ac cognatorum & propinquorum industria; qui personam patris prope singuli induentes, pupillum, arcte adeo sibi conjunctum, sylvescere nequiquam siverunt. Et magis magisque videbat ipse, quemadmodum in scena pueros ridemus cothurnatos, aliorum exuvijs ornatos, vicini agrum jactantes: ita suum non esse

Juvén. Sat. 10.

alienæ incumbere famæ:

sed

sed potius sibi connitendum esse, quo virtute propria dives pulcherque, ac majoribus non dissimilis haberetur : cæteroquin fore,

Ut collapsa ruant subductis tectis columnis.

Idem.

Facillimum ergo se præbuit à primis, quod Græci dicunt, unguiculis, in pietatis, virtutis, doctrinæ tyrocinio. Atque omnem de se expectationem sustinebat MDLX. approbe, imo subinde nova augebat industria, uti antea inter complexus generosæ matris, ita tum in egregiorum tutorum oculis, sanctoque sororum contubernio. Jamque mediam attingerat pueritiam, cum publicam in scholam mittitur, quæ erat Torunij, urbe non mercatura tantum florente, sed ob civium quoque optimorum, quorundam etiam doctrina celebrium, tum humanitatem, tum prudentiam, magnum nomen consecuta. Illic cum Catechesi Christiana ad solidam pietatem etiam studia inbibebat literarum. Jamque novennis aliquam sibi Latini sermonis facultatem comparaverat : Polonici vero ea ætate gnarus adeo erat ut natus in illa gente videretur. Eo ex ludo literario, honorifico ornatus testimonio, Regiomontum in aulam est arcessitus ab Alberto Brandenburgico primo Borussiae duce : neque alio id fine, quam ut cum Alberto Fudencio filio, & viginti alijs ex nobilitate pueris, inter Musarum congressus adollesceret, Ephoro morum Jacobo Sucrinio Pythopæo, optimo studiorum moderatore. Nec caruit hoc institutum successu felici. Tantum enim aberat, ut licentia eum aulica corrumperet (quæ alioqui ejusmodi in locis infidiari juventuti solet) ut potius ad incrementa doctrinæ adjecerit, cum civilitatis in moribus culturam, tum prudentiam annis majorem. Confirmatus in tantum, cum potuisset sine ulteriori mora, vel sagum induere, vel suscipere aliquam in aula provinciam, atque in ea ætatem agere ; volebat tamen inter se, sibi que desponsas Musas, divortium fieri ; quoniam, neque temere profecto, sic in animum induxerat, equo se, stragulis frenisque aureis exornato, sine literis similem fore : quod scitum Socrates de divite quopiam indocto usurpaverat. Dhonanus igitur cum Christophoro Nostitio, Friderico & Alberto Ganscis, Pauloque Crugerio abijt Argentoratum, eamque sibi deligit nutricem bonæ mentis. Athenæum illustre, quodque inde ab incunabulis suis, ab annis nempe octoginta, & quod excurrit, à magna juventutis parte, eaque ex præcipua nobilitate variarum nationum, quam plurimis videlicet Baronibus, Comitibus, Ducibus, Principibus, hodieque frequentetur. Vix in urbe pedem posuerat, cum de familijs totis pestilenti fidere afflatis, morboque late indies grassante, cognoscit. Ergo recipere se cogitur Francofurtum ad Moenum. Verum ubi lues ea defaviera non parum, reverit Argentoratum ; ac quadriennio toto præceptores audivit doctrinæ præcellentis, nec minoris industriæ. Quos inter duxere familiam duo præstantissimi viri, Comadus Datypodius, Mathematicus eximius, & Joannes Sturmius, communis ea ætate literarum in Germania parens, ac præclare imprimis nomen de studijs eloquentiæ. Luculentam hic eruditionis suppellectilem sibi peperit : qua instructus Wittebergam migravit cum Alberto Friderico, & Wolfgango Werndorffijs. Atque hos reliqua etiam vita habuit conjunctissimos, ut præ cæteris durabiles sunt amicitia, quas scholæ commilitium sanxit. Werndorffiorum quoque sororem unicam Barbaram Fabiani frater Achatius

H h h

uxorem

uxorem postea duxit. Wolfgangus vero Werndorffius, rara vir pietate & comitate, non modo fidelem, cum occasio posceret, patriæ navavit operam; sed supremam etiam Burggraviatus in ea dignitatem cum laude obtinuit. Gliscentibus hinc certaminibus Theologorum, quæ Jacobus Andreæ Smidlinus infelicitè cuderat, vix ibi annum exegit. Haussit nihilominus tantum ex ore hominum celeberrimorum, quantum necesse haberet scire magna olim gesturus, vitæque, non scholæ, victurus. Attigerat jam annum ætatis secundum ultra vigesimum; nec ingenium tantum liberalissimis expoliverat scientijs; sed iudicium quoque ad delectum rerum, ad actiones moderandas, ad tractandos homines, usu atque experientia firmaverat. Tot invidendæ dotes ne æruginè inficerentur, uti multis evenit adolescentibus, quorum fructus expectatus in flore, imò in lactescente herba, disperit: Dhonanus cum iisdem Werndorffij animum ad peregrinandi studium applicuit. Delecta primo omnium Italia fuit, olim terrarum alumna eadem, & parens. Placuerit præ cæteris Patavinæ urbis

Georg. Fabric.
in itinere Patavino.

— triplici circumdata muro
Tecta, & Medoacum flumen, notique penates
Euganei, culti loca nobilitata Lycei.

Loca, ubi

Cæs. Scal. in
urb.

Regna vides Veneto Phrygijs majora ruinis,
Atticaque à Patavo pectore terra sapit.

Placuit urbs illa tot Comitibus ac Ducibus incluta, cui

Silins lib. 12.

Sirenium dedit una suum & memorabile nomen
Parthenope.

Placuit

Georg. Fabric.
in itinere Patavino.

— altis monstrans Florentia turres,
Hetruscis caput in populis, pulcherrima rerum.

Placuit Liguriæ caput, Genua, quæ intra sese palatia nobilissima complectitur, atque adeo ad se pertraxit

Cæsar Scaliger
in urb.

Ditis opes Asiæ, & claros Orientis honores.

Romam quoque visit, non amore novæ hujus, sed reverentia in priscam illam; cujus vestigia licet aliquot appareant locis, verè tamen Romam in ipsa Roma quærimus; nostroque seculo, ut dici solet,

Qui miseranda videt veteris vestigia Romæ,
Ille potest merito dicere, Roma fuit.

Ita vero cadebant sortes Dhonani, quæ cœlitus cuivis obtingunt, ut, sesquianno circiter in Italia exacto, redeundum in patriam foret. Ac redijt quidem ille, quemad-

quemadmodum digressos ex convivio, ubi blanda Muscorum modorum titillatio aures aliquamdiu permulserit, haut facile harmoniæ illius oblivio subit: ita graveerat, annis vernantibus, carere ea regione, cujus genius arridere, semel visus esset. Denuo igitur iter in Italiam fecit, & quos priori profectio non ceperat fructus, hos altera illa consecutus est tanto uberiores ac præstantiores. Frequens erat in alloquijs Italarum, non illis è vulgo, sed quibus inxisset

— de meliore luto præcordia Titan.

Javal.

Neque ab ijs Germanorum abhorruit, quos tum temporis eadem Italia hospitio suo accepisset. Præcipue autem usus est contubernio vel familiaritate eorum, qui virtutem maxime amplexarentur, quosque ab hac ipsa ad summos postea honores evectos vidit. Horum in numero fuit Melchior Rhederius, Baro Silesius, inclytus postmodo tot victorijs, quas de Turcis reportavit. Utebatur etiam fratrum in modum Philippo Mornæo, Pleßiaci Domino, arte juxta ac Marte celebrato: cujus de religione tot libros aureos immortale decus consequitur. In delicijs quoque erat Jacobus Monavius, Patricius Uratislavienfis; quem totius itineris Italici comitem habuit, vir præclari nominis, ac natus plane ad amicitias frequenti literarum commercio non conservandas modo, sed etiam augendas. Utebatur multum in eadem Italia Michaele Scлавата, Barone Bohemo; cujus contubernio & comitatu plurimum capiebatur ob suavissimam ejus indolem, quæ familiæ huic quasi propria est. Percharum quoque habebat, adibat, sectabatur, Georgium Ludovicum Huttenium, Equitum Francorum decus & jubar; qui antiquissimæ familiæ dignitatem varijs maximisque virtutibus adæquabat. Nec exiguo apud eum in pretio videre erat Wolfgangum Zundelinum, Principibus Germaniæ carum caput, virum totis tribus lustris in Italia versatum; qui rerum gravissimarum momenta eâ Venere, ijs expromebat Gratijs, ut dubium relinqueret, plusne ornamenti accederet rebus à dictione ejus lectissima, an orationi ponderis foret à rerum gravitate. Hujus quoque contubernio usum quandoque Dhonanum accepimus: quandoque & Baronum Lichtensteiniorum; quos partim Moravia nunc habet, partim Austria. Amicos inibi colebat Philippum Sidnæum, Angliæ sidus præfulgidum, & Hubertum Languetum, virum multiplici eruditione, ac præclara rerum cognitione, & experientia præstantissimum. Extant epistolæ, amicitiae hujus documenta & indices, quæ jam prodire in vulgus, nihil minus quam vulgari elegantia exarata. Et mirabimur Dhonavium indies egregia cepisse sapientiæ incrementa, qui ingenio ipse plurimum polleret, & his talibus tantisque viris, familiarissime uteretur? Hippocratiden legimus, cum obviam forte veniret adolescentulo, qui propter comitem suum erubesceret, castigasse cum his verbis, Cum illis ambulandum foret, quibuscum conspectus colorem non mutares. Nempe, præterquam quod hominum turpius convictu mores inficiantur, probum etiam atque ignominiam inde referimus. Contra vero sapientum bonorumque commercium honori nobis esse solet: ac familiaritas eorum haut aliter virtutem animis nostris infundat, ac diutius hærentibus in tabernis unguentarijs vestis exteriori odore loci imbui solet. Nondum exsatiata Dhonano peregrinandi cupiditas erat: neque enim pauxillo potu magna fallitur sitis. Ergo dum studium

Plutarchus in
Apspo. Lac.

hoc, & nobilior sanguis, circa cor fervet, per Taurinorum montes ad Gallos abit, atque Allobroges. Genevam ut venit, urbem vetustissimam juxta, ac rerum omnium uberrimam. unica ei cura fuit proficiendi amplius tum in negotio scissæ adeo misere religionis, tum in iusti & æqui sapientia. Alterum percipere licebat ex V. Cl. Theodoro Beza; alterum consequebatur à Francisco Hotomanno, ex antiqua & nobili Ottomannorum familia apud Silcios oriundo, Jurisperito eximio, atque undecunque doctissimo. Poterat jam Fabianus cum quovis sui ordinis, atque ætatis, ijs etiam, qui varia sibi doctrina nomen aliquod parassent, in certamen venire de laurea eruditionis. Atque idem, non præclare modo ac graviter de rebus maximis diserebat: sed etiam animi sui sensa sermone promebat eleganti ac facundo; neque id tantum gentis suæ lingua; sed sive Italice, sive Gallice, sive Latine, verba essent facienda. Ut de Polonica sileam, quam cum vernacula, ut diximus, prima conjunxerat pueritia. Veniebat tum ei in mentem, patriam sibi non modo ortus nostri, sed vitæ universæ partem vindicare: coque nihil turpius fore, quam si usque adeo dulcesceret peregrinatio, ut patria videretur amarior. Appropinquante itaque ætatis quarto septenario, quem censoria inter tempora accensere solent, commodum ei accidit, ut comitibus Joanne Jacobo Truchetio, Joanne Tettavio, Balthasare Gansio, Ludovico Rautero, Bernhardo Ludolpho Sculenburgio, diversa susciperet itinera, ac tandem in Germaniam rediret, itatum imperij Romani paullo penitus cogniturus. Quam ad rem opportuna tum erat occasio, quia eodem tempore Ratisbonæ Maximilianus Cæsar, mitissimi animi Princeps, ultima celebrans comitia, ad cœlestem Dei Sanctorumque societatem, ipso Maximiliani die commigrarat. Interfuit Dhonanus cœtui tam splendido atque augusto; in quo non modo Rudolphum patrijs virtutibus, regnis atque imperijs succedere vidit, ac publicos actus diligenter observavit: sed privatim quoque conversatus est cum viris præstantissimis, qui omnes crescenti Fabiani ingenio, famæque surgenti favebant maxime. Conciliabat sibi amicitiam Ludovici, Comitæ Witgenstenij, Archipalatini Legati, pij, docti, fortis, sapientis: per quem primus ei aditus ad Palatinam aulam factus fuit. Compellabat frequenter Lazarum Zwendium, Equitem Suevum, consilio, vigilantia, fortitudine, disciplinaque militari, inclytum, Turcarum in Hungaria terrorem. Hieronymum vero Baumgartnerum, patricium Noricum, ardenti adeo amore prosequabatur, ut ægre avelli posset à viro ejus sapientiæ, tantæ auctoritatis atque eruditionis, nec in rebus modo Reip. patriæ, sed in præcipuis quoque Romani Imperij negotijs longe versatissimo. Neque minore ibidem affectu complectebatur insigne par virorum, Georgium Carlevicium, & Andream Pauli; illum in aula Cæsaris, interque Bohemos, summa ut dignitate, ita prudentia: hunc multis legationibus, Germanicis, Polonicis, Italicis, pietate, ingenio, arte, judicio clarissimum, Electori Saxonix charissimum. Hubertum, denique Languetum Burgundum dici non potest, quanto loco habuerit: quoniam in eo verissime, teste magno veracique viro, imo ipso seculo teste, cum pietate doctrina, cum conscientia scientia, cum natura ars, cum disciplina denique rerum usus certabat. Ab hoc viro nunquam se Dhonanus abijisse professus est, quin vel doctior, vel melior rediret. Ex his omnibus cum alia didicit Dhonanus, tum imprimis arcana Reip. pace belloque profutura. Noverat autem jam

*Camerat. in vita Melancht.
Morneus in præfat. de verit.
Relig. Christi.*

jam in ætate illa singularem artem, tota deinceps vita ab eo exercitam, qua reconditi sapientiæ thesauri à viris præclaris, quasi carmine ac beneficio eliciuntur. Ea cujuscumque fuerit non defugiam referre: sed prius veniam mihi dari postulo, si cui minus placuerit, dum id ago, virum summum cum mutis animalibus conferri: quod tamen non facio sine magnis exemplis. Tarantus animal Scythicum est, magnitudine bovis, capite simile cervo, ungulis bifidis, villis magnitudine urli, atque ubi sui est coloris, asini simile, cæterum, ut aiunt, omnium arborum, fruticum, florum locorumque, in quibus latitat, colorem pilis repræsentans: unde capi facile, aut internosci à venatoribus nequit. Dhonus tarantum nobis, sed laudabili instituto, imitabatur. Et si enim tot excellentia ingenij dona facile eum cordatori cuilibet commendarent: tamen aliunde etiam præsidium quærens, summa se animi solertia accommodabat præstantissimi cujusque moribus: imo suavi quadam comitate & modestia, velut virtutis condimento, tanto se gratiorem omnibus reddebat; quanto singuli eorum, quos coleret, genium illius suo similiorem putarent. Hoc nempe est philtum, hoc fascinum; sed liberale, sed honestatis plenum: cui etiam gravissimus quisque longe melius, quam ad leves amores, aptare possit illud Poetæ,

Aristot.

Dei θαυμασίον
ἀνυστάτω.Theophrastus in
fragmento de
ijs, quæ colo-
rem mutant.

Plin. lib. 8.

c. 34.]

— ut amaris amabilis esto.

Ovid. lib. 2.

de arte amandi.

Ac postea quoque Fabianus maximum ex artificio hoc fructum cepit, cum in aula Cæsaris versaretur. Quippe hanc quoque (ut incredibili tenebatur amore arcana quæque imperiorum penetrandi,) non adeundam modo, sed pernoscendam sibi judicavit. Iter huc secundo Danubio instituit cum Johanne Brexnerio, Hulderico Ronspergio, & Joanne Kreckwicio. Viennam cum venisset, nihil sibi prius vel antiquius duxit, quam ut penitus perspiceret prima Rudolphi Cæsaris auspicia. Quod ut facilius consequeretur, diem elabi nullum patiebatur, quin adiret & audiret præstantissimos gravissimi Cæsaris Consiliarios ac Palatinos. Ex eorum numero ethi familiaris esset præclaro heroi, Wolfgango ab Entzendorff, illustri item Rogendorffio, & Puchainijs non unis: facile tamen principem locum tenebat Baro Harrachius: qui, supra quam dici potest, auctoritate sapientiaque ijs temporibus florebat. Quod si Suada hujus tam fuisset efficax, quam laboriosa, ac sollicita: citra dubium Dhonus tunc magnificis ornatus donis palatia Otthomannica petisset ad inducias cum Turcarum Imperatore recens initas novi Cæsaris Rodolphi Augusti nomine sancendas. Sed quantopere eum accendebat cupiditas gratificandi Cæsari, & nihil pene ignorandi ardor: tantum ex adverso deterrebat, partim accisa res domestica, & magnitudo sumtuum in tam longo itinere, atque ea pompa apud populum barbarum, ac tam insolentis fastus: partim occultus quidam ingenij stimulus, qui semper incitabat, ut ne tam externo inter infideles solo, quam in patria, atque inter Christianos, egregias animi sui dotes, tanquam in mercatu amplissimo explicaret. Nec multo post præclari hujus voti sui factus est compos, libatis quasi primitijs in Palatinatu: ubi, Langueto imprimis auctore suatoreque, in familiam se dedit sapientissimi, & ad religionem pietatemque fortiter tuendam devotissimi Principis, Joannis Casimiri, Comitis Palatini, Bavarix Ducis. Nec distulor, stipendium percepisse non usque adeo lautum: attamen ejusmodi erat, ut sufficeret homini æquo, ac presenti sorte contento. Habuit hic

si usquam, amplissimam palatiram exserendi mirandas ingenij vires. Nam hisce temporibus ita postulante tritissimo Ecclesiæ statu, instituerat Calimirus geminam protectionem; priorem in Belgicam, auxilij gratia, eodem anno, quo ab Archiduce Matthia Batavorum atque aliorum foederatæ Belgicæ populorum patrociniū est susceptum: posteriore anno sequenti in Angliam, ad reginam Elizabetham, quo de communi religionis causā consilium caperetur. Utrobi- que Dhonanus quantum prudentia valeret, luculente comprobavit. Patrono enim suo, cui assidue latus claudebat, nusquam non felicem allucebat consilij facem, vere

*Paul. Meliss.
in Epigram.*

Archipalatini magnus Atlantis Atlas:

ut suavissimus olim Melissus de illo cecinit. Atque idem nihilominus cum Mu- sis Martem, cum Pallade Bellonaque Gratias ipsas rara mixtura temperabat. Multa tum observabat novus consiliarius, quæ si recensere voluisset (ita ipse aie- bat, quinihil minus, quam gloriosulus sui jactator erat) commentarijs fuisset opus: quippe talia omnino, ut eorum, qui res illorum temporum consignassent, aut prodita, aut cognita essent nemini. Eveniebat tunc, quod fieri aiunt, tum in pyrite gemma, quæ attritu ignem projectat: tum in aromatibus, quæ frictu odoriferum & suavissimum odorem diffundunt. Similiter enim è Dhonano res herois sui tractante, & ignea ingenij vis facile relucebat: & fragrantissimæ vir- tutis indicia undique se exercebant. Tanta ejuserat, & in suscipiendis negotijs dexteritas, & in tractandis fides, & in perficiendis felicitas. Vitio quidem fa- tuti seculi fit, ut nullum pene magnum ingenium pretio suo æstimeretur. Dhona- num tamen maximi semper Calimirus fecit: imo, ne indotata abiret virtus, aulae cum suæ Marcschallum constituit: oratorem præterea legavit ad præcipuos Romani imperij proceres. Ille vero, ut amore facile omnes sibi devinxit, ita dignam quoque se, suoque principe, gloriam est consecutus. Temporibus hisce in vicino Borussia, patriæ suæ, solo, bellum obortum est Moscoviticum: cum Stephanus Bathorius, Poloniae Rex fortissimus, Wielocolucam, urbem am- plissimam & emporium celeberrimum, atque omnem circumjacentem ditionem, ademisset Magno Duci, Joanni Basilidi. Existimabat tum Dhonanus (ut mentes generosæ intentæ esse solent ad rerum magnarum occasiones) in campo illo Martio sibi etiam relictam esse virtutis suæ segetem, unde non aspernanda gloriæ messis colligi posset. Quare non cessavit, usque dum, occasione captata, ab illustrissimo Principe suo Calimiro, veniam militatum eundi adversus Mos- covitas exorasset, vicissim tamen stipulante ab eo Principe, ut simulac locis istis debellatum esset, in Palatinatum reverteretur. Abit igitur cum bono Deo Viali. Stephano operam sane quam strenuam navat in expeditione Polocensi & Pit- churiana, commilitio usus, perinde atque olim contubernio, egregij Baronum paris, Rhederij, & Ketlerij. In obsidione vero Plefcovix, urbis in Russia am- plissimæ, variarum gentium commercijs florentissimæ, ita se suumque pectus dura inter pericula crebro opposuit hosti, jam ictu lapidis percussus, jam inter tela & incurfantium arma hostium medius, ut, absque singulari Dei præsidio fuisset, sæpius nulla fuerit ratio, aut via, præsentanea mortis pericula evitandi. Sed ut à veteri Poeta Furio dictum fuit,

*Histor. Hei-
densteini
Polon. & Mos-
cov.*

*Anno
MDLxxxi.*

—Virescit

— *Virefcit vulnere virtus.*

Propter hæc gratiam insignem à Rege augustissimo reportavit. Nam & magnopere laudatus ab illo, & in potissima deinceps nobilitatis parte habitus est. Quod si post summi Regis iudicium, & aliorum commendatio requiritur: ut nihil dicam de Heidensteini libro publicitus exstante. etiam præclare laudari meruit ore viri Illustrissimi, Joannis Semoscij: quo nescio ullumne majoris sapientiæ, eloquentiæ, & fortitudinis, cælum Saraticum dederit. Quare optimo jure sibi gratulabatur Fabianus, quod tam commoda occati nec conciliaffet sibi amicitiam tanti viri. Tandem pace inter Stephanum & Moscum sancita arbitrio Antonij Possevinij, Legati Pontificij, redit in Palatinum Dhonus, lætus etiam hoc nomine, quod priusquam reverteretur, in castris, se præsentē, mandato Regio religionis libertas toti futura Poloniæ promulgaretur. Redux autem eo sereniori vultu exceptus est à Principe suo Casimiro, quo ille propinquiore tum bello implicaretur. Postquam enim Gebhardus Truchscias, Archiepiscopus Colonienfis & Septemvir, uxorem duxisset Hagnen Mansfeldiam; ac subditis quoque suis liberum religionis exercitium permisisset: utrumque hoc visum est & Casari, & Pontifici Romano, non Capitolino tantum fulmine, sed armis quoque vindicandum. Casimirus igitur Evangelicæ veritatis imperterritus defensor. Truchscium contra milites Papales atque Iberos auxiliari exercitu defendendum sibi putavit. Quod bellum priusquam impetuosius exardesceret Burggravius Dhonus primo quidem legatus abiit ad Cæsarem, Saxonem. Brandenburgicum, Anhaltinos Principes. periclitatus, an pacifice negotium omne transigi posset. Qua spe frustratus, provinciam superioris Marchalli eodem bello suscepit, majori etiam acceptione laudis fortivait. deposuit denique, cum militem exauctoratum, Casimiri loco in Palatinum post fratris obitum revocati, honorifice demisisset. Quamquam Dhonus haud semel deploravit, quod tota illa causa, neque prudenter per nonnullos acta sit, neque pie satis, paucis adeo exstantibus signis zeli atque timoris divini, unde favor cœlestis exspectari potuisset. Observatum etiam à viro principe, memoriarque proditum est. cum imperij proceres Evangelici de juvanda Archiepiscopi causa consultassent, Saxonem Augustum, & Joannem Georgium Brandenburgicum, Septemviros, & una cum ijs procerum alios convenisse: elabi tum diem unum, alterum; accudi inde alium, iterumque alium, nec effici tantillum. Tandem ex conclavi incesum exiisse venerandum senem, Joannem Georgium, genas lacrymis irrigantem. Rogatum, quid tantam animo ægritudinem afferret, causam hanc attulisse, quod videret Augustum, atque alios, hac una de causa auxilia Gebhardo denegare, quia non Augustanam ac Lutheranam, sed Retormatorum de controversiis religionis capitibus sententiam amplecteretur. Sed tristem illius temporum memoriam refrico pene invitatus. Ad Dhonum redeo: quem deinceps honos undique alius atque alius excipiebat, cū cum non adfectaret. Nempe is more crocodili non nisi fugientem sequitur. Tanto autem plus oneris in se recipiebat Dhonus, quanto majori gloria effloresceret. Veniebat in mentem duorum Imp. Pertinacis & Severi, quorum hic tribuno assignarat symbolum. *Laberemus*: ille ad imperium adscitus. *Militemus*.

Plutarch.

Æ. 1581
in Severo.

mus

mus dari iusserat. Utrumque Dhonanus conjunxerat, ut dubium fiat, bellone, an pace, plus laboris exantlaverit. Impiger erat ad quævis: ille meditari ea atque exequi, quibus in Palatinatu constitueretur Ecclesiastica disciplina: ille laborare de exigendo fidelitatis juramento à populo: ille dies noctesque cogitare de cæteris, quæ nova Casimiri administratio requirebat: in quibus omnibus ita versabatur, ut salutem Reipubl. supremam sibi legem esse, abunde comprobaret. Nimirum videbat, quemadmodum gubernatori cursus secundus, medico bona valetudo, Imperatori victoria semper proposita est: ita principi cordato ob oculos usque esse debere beatam civium vitam: omniaque ejus consilia eo esse dirigenda, ut Reipubl. sit opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, & quod familiam ducit, virtute honesta, religioneque sancta. Atque in hæc iccirco potissimum incubuit pius princeps. Cæterum nobile hoc ac sanctum Casimiri studium in medio quasi curriculo sufflaminare multi conabantur. Neque id tam aperta vi, quam maledicentæ & calumniæque spiculis: quibus subditos clanculum erga optimum Principem concitabant. Ille vero, cum Dei populi que amantissimus foret, obrectatores istos suis permittebat furijs ulciscendos: ut in quos redire soleant verborum aculei, perinde atque telum, ubi in paucis dentium ac solidum impegerit. Pergebat ergo in propaganda cœlesti veritate, de qua plane in animo persuasus erat. Ac ne frigidius opus Domini curaretur, multum accendebatur exemplis Moysis & Davidis, & Josaphati, & Ezechiae, & Jothæ. quibus nihil æque cordi fuit, quam ut Dei Opt. Max. causam bona fide tutarentur, atque idola, & quicquid fallorum Deorum cultui inserviret, radicitus evellerent. Nec fraudari tamen laude sua debent, qui præclarum Principem in tantis negotijs consilio atque opera assidue adjutarent. Qualis erat Petrus Beutrichius Montisbeliardensis, magnanimus militum ductor, jam diu ad sedes beatorum relatus. Abrahamus item Colbingerus, qui adhuc in vivis est; imo victurus est semper pietate, doctrina, beneficijs, quæ totis xxx. annis, & quod excurrit, in Palatinatum contulit. Familiam vero inter consiliarios ducebat Dhonanus: cujus & colloquijs frequenter Casimirus, & subacto judicio recreatus plurimum fuit. Atque hæc sancta Dhonani opera ita nota erat omnibus, ut propterea à Daniele Tossano, præstanti Theologo, & alijs in vinea Domini sedulo operantibus, Ecclesiæ ac totius Reipubl. decus appellaretur. Neque hæc verba viris illis in ore solum natabant: sed eadem, quoties occasio foret, literis consignare non verebantur: uti *αὐτῶν ἔργα* indicia sunt, quæ in Dhonana supersunt Bibliotheca. Talibus viris in contijs capiendis Casimirus utebatur. Principem vere beatum, qui licet per se sapiat, suæ tamen non prædit opinionem; verum cogitat id, quod res est, tantam ingenij vim esse nemini, ut possit cuncta complecti: eoque res tantas, quantas ille jamdiu animo concepisset, magnis adminiculis indigere. Quam tumida enim dixerim, an stulta (utrumque vere dixerim) Xerxis est oratio, qui Græciæ bellum inducturus, adhibitis Asiæ Principibus: *Ne viderer, inquit, meo tantummodo usus consilio, vos contraxi: Verum mementote, parendum vobis potius, quam suadendum esse.* Quorsum hæc ejus evalit arrogantia? Nimirum idem ille postmodo amillis prope undecies centenis hominum millibus, solus, omni etiam servorum minitærio carens, cymba piscatoria salutis suæ consulere est coactus. Quanto tuit modestior, addo & felicior, M. Antonius Pius Imperator? qui nihil vel in civilibus egit,

Tacit. lib. 3.

& 12. Annal.

Herod. lib. 7.

Valer. lib. 9.

cap. 5.

Justin. lib. 2.

Idem Justinus

& Trebellius

Pollio in vita

Claudij.

egit, vel ad rem militarem pertinentibus, de quo non prius cum Scævola, Volutio, Metiano, Ulpiano, Marcello. alijs summis viris contulisset? Quam ob causam à quopiam opinatore reprehensus, quod nimio plus tribueret familiarium consilij: *Quanto, inquit, equius est, me tot ac talium amicorum attendere consilia, quam ut tot tamque amici, meam unius sententiam, voluntatemque sequantur!* Ne ultra à Dhonano abeam. ille Calimiro in oculis, in animo, in ore semper erat, eo cumprimis tempore, quo in Gallia Mars intonabat undique, ac Guislanus furor ferrum & ignem adversus Evangelicos spirans, etiam sacratissimo Regis capiti insidias intruere non exhorresceret. Hæc rerum facies impellebat Henricum Navarræum, ut ope operaque præstantium aliquot virorum, atque inter eos, Harlæi Mongalsij, ac Jacobi imprimis Pardiliani, Dynastæ Segurini, auxilia posceret à Friderico, Danicæ Rege; item Christiano Saxone, & Joanne Georgio Brandeburgico. Electoribus: quod in conventu factum Lunæburgenti. Nec eo contentus, Calimirum quoque, & Germaniæ Principes alios, suis quemque terris sollicitabat. Neque irritæ hæc Regis Legationes fuere. Quin tanto lætiori cum lubentia auxilia ei decernebantur: quanto in deliberationibus illis, magis magisque perspicere erat, causam Navarreni regis divino esse humanoque jure subnixam: communemque Ecclesiæ causam communibus etiam consilijs, studijs, atque armis, debere vindicari. Colliguntur igitur, abjecta omni cunctatione, octo millia Germanorum equitum: peditum ex iisdem, & vicinis federatis Evangelicis, xx. millia. Jamque omnium cogitationes in unum hoc intentæ erant, quem maximo & fortissimo exercitui præci oporteret. Satis constabat, exigi aliquem, qui & arma tractare, & armorum jura didicisset; qualem Alphonsus Arrago requirebat: quique non solum præsentia intueretur, sed præterita etiam meminisset, futuraque prospiceret, videlicet à tergo juxta, ac à fronte oculos gestans: qui denique non deesset fortunæ præbenti se, sed oblato casu ad consilium eam flecteret. Illustres adeo animi dotes clare relucebant in Fabiano Dhonano: quem iccirco Calimirus, ut princeps optimus, ita iudex ingeniorum longe sagacissimus, toti huic exercitui summo cum imperio præesse iussit. Provincia hæc erat sane per se amplissima, cum tot hominum millia ab unius judicio starent aut caderent: Dhonano vero eo illustrior, quod Robertus Bouilionij Dux, & Martianus Comes frater, quos supremos exercitus sui Imperatores Navarrenus dixerat, virtutem & fortitudinem Dhonani in rebus bene gerendis summo sibi præsidio esse non animo modo agnoscerent, sed verbis factisque testarentur. Hic mihi inaudire videor non paucos, qui ut gloriæ Dhonana frigidam suffundant, hanc ejus expeditionem vituperent, Baronemque legiones reddere jubcant. Nimirum cantharides, vel tritico maxime læto, vel rolis fragrantissimis insident, non mellineij gratia, quod apiculæ faciunt; sed ut malignum exsugant succum, quo se nutrant, alios ledant. Eodem modo homines lividi florentissimo loco positos maxime petunt:

Metran. lib. 5.

Ternanus hist. lib. 87.

Panormit. l. 2. dict. & fact.

Libellus Gallicus. Plin. lib. 11. c. 35.

— ante oculos illum esse potentem.
*Illum ad spectari, clare qui incedit honore:
 Ipsi se in tenebris volvi exæque querantur.*

Lucret. lib. 3.

Nec propterea inficias iero, haudquaquam eadem prosperitate consilia in hoc bello

Thuanus lib. 27.

Ibidem.

Dionys. Halicarnass. lib. 9.

Agath. lib. 3.

bello successisse Dhonano. qua ille prudentia omnia ad stateram rectæ rationis expenderat: vel quanta etiam fide ac magnanimitate rem gerebat. Verum enimvero nihil illud decerpit de summa vel auctoritate ejus, vel fortitudine: ne illud quidem, quod ad Vimorium obscura nocte pugna utrinque haut incruenta cum Meduano, Guitij fratre, congregiens ferro ab eo est sauciatus. Neque enim in milite vulnera, aut cicatrices, dummodo parte appareant antica, pro corporis dehonestamentis duci debent: sed potius pro mutis, at illustribus signis animi generosi nullaque vel præsentanea pericula, atque adeo nec mortem ipsam pro bono publico extimescentis. Quanquam Dhonanum quidem multis nominibus Meduano fortiorem liceat æstimare: quoniam nollet ille ne galeatus quidem pugnam capessere; hic capite undique munitus probe: ille sclopeti minoris ictum in galeæ ima buccula Meduano inflixit, ac tantum non eum humi prostravit; hic ita ense Dhonanum pctivit, ut tantummodo frontis cutem strinxerit. Quod ipsum non absque magno certissimoque omine crediderim contigisse. Qua enim nocte, credo etiam, quo temporis puncto, Duces ambo infectis armis concurrerunt, effigies Fabiani in arce Morungiana, quæ illi apud Borussos gentilitia erat, operi intestino affixa eodem frontis loco dehiscibat, quo leviter ille vulnerabatur, quasi vulnus domini tanta loci intercapedine diffusi manifesta rima indicatum iret. Equidem haut inter ariolos nomen profiteor meum: neque auspiciorum vanitatem ex Tagetis disciplina repetere visum: attamen probe intelligo ac scio, etiam in rebus inanibus Deum exserere quandoque signa sua, quibus vel de præsentibus homines, vel futuris, modo attendere non refugiant, reddat certiores. Verum erunt fortasse nonnulli adeo virulenti pectoris, ut cordatissimum virum propterea obscæna non cessent lingua traducere, quod in tumultuaria pugna, hostibus haud incruenta, vigilia Beati Martini ad Almetum bis mille homines, laxis ipsis, & calonibus annumeratis, amiserit. Quali, pro minus longe alium hæc eventum fortirentur, per Dhonanum steterit; qui profecto unum servare civem, quam mille hostes perdere maluisset. Cujus vero tantus est stupor, cujus animus adeo brutus vel hospes in rebus humanis, ut nesciat, incertam esse Martis aleam, fortunam ancepitum? Aderant Dhonano omnia, quæ virtus ipsa ab duce sapienti ac strenuo postularet: summa in eo fides, invictum animi robur. Aliter si esset, non adeo multi fortitudinem Dhonani in hac ipsa expeditione Gallica prædicarent. Eosque inter Hottomannus in suis ad Calimirum literis, vir omnium eorum, quæ ijs temporibus contingere in Gallijs, scientissimus. Quare nobis satis est, quod boni Ducis munia impleverit Dhonanus. Successum vero ubique felicem præstare, vel etiam polliceri, id vero longissime exuperat sortem mortalium. Nec enim Duces bellici Deum habent sponsores vitæ omnium eorum, qui pugnam committent: quemadmodum nec imperium capessituri verbis jurant conceptis, fore, ut hostes universos ad internecionem cædant, de suis amittant neminem. Quin contra, ut Spurius Servilius, graviter differit, magna facinora magna comitantur pericula. Quamobrem si cælum terræ, divina humanis miscere nolumus, illud profecto fateamur necesse est, quod bella recipiunt in utranque partem momenta repentina vicesque alternas. Quod ideo fieri putamus, quoniam hæc omnium maxima xime à divina quadam & superna necessitate pendent. Atque ut à cœlestibus paulum oculos avertamus, inque ea solum intueamur, quæ sunt ante pedes: sane sic quo-

que

que à Dhonano repellere tela, quæ contra cum intorquent, facillimum est. Nam quis est tam cæcus, ut non videat, aut quis exigui adeo pudoris, ut negare audeat, frustra esse omnem Imperatoris operam, nihil ejus consilium valere, nihil fidem, prudentiamque, siquando illi, quos rerum gerendarum ex officio & confcios penes se habet & socios, effractis verecundiæ repagulis perfidi fiunt; *Thuan. lib. 87. hist.* ac hosti, quæ tacenda erant, scelerosa malitia patrefaciunt? Talem in sinu serpentem fovisse creditur Dhonanus. Præcipue autem culpari solet pararius atque interpres ejus Michael Huguecrius: et si nec desint, qui crimine cum liberarint, eosque inter Dux ipse copiarum Castilionæus, magni Casparis Castilionæi filius. Nec Dhonanus de eo inclementer loqui solet. Verum longe alia aliorum mens: qui à Carolo Lotharingæ Duce, corruptum prædicabant: ut auctor est illustris atque incomparabilis seculo nostro historicus: qui & Huguecrium hunc olim se puero pædagogicam fecisse ait, hominemque præfractæ vocat impudentiæ. Quæ sane si ita sunt, ut vulgo magnis auctoribus ferebatur, quid abditi adeo atque occulti consilij capere poterat Dhonanus, quod non hosti continuo fieret palam? Vitio autem id vertetur innocenti duci, si alius auro bene onustus, quo fortissimæ etiam arces occupantur, ita strabones fecerit Imperatoris adscelas, aut consiliarios, ut eo labefactatis animis, omnis ijs pereat fides? Atqui ille, quem aiebam. Huguecrius inter tales creditur tenuisse primas. Quid præterea de Scolario dicam? qui Alnetensem quandam arcem à Buchagij Comite obtinebat. Hic Dhonano data fide receperat, nihil se hostile contra Germanos milites facturum. At post habitum cum Guisio colloquium, magna ab eo pecuniæ vi per victus, liberum per arcem ingressum hostibus permittit: atque ita sublesta fide latissimam aperuit portam, unde strages ista Martiniana ingenti Ducis dolore edita fuit. Imprimis autem, quod Dhonanus ipse dictitabat, fons caputque omnium malorum erant dissentientes animi non paucorum, qui vel sub imperio Dhonani militarent, vel sua cum illo arma conjungere debuerant: cum quorum pervicacia contestandum ei non minus, quam cum hoste fuit. Quo in loco quoties se constitutum videt Imperator, utcumque difficile putetur canes ad venandum ducere invitos; longe tamen difficilius est ad præliandum immorigeros cogere milites. Sed quid multis opus? cum Dhonani innocentia satis cognoscatur ex ipsa rerum gestarum serie, quam ut copiose, ita *Thuan. lib. 87. Hist. & lib. 101.* sapienter, vir summus Thuanus exposuit. Qui & clarissimis verbis, non Dhonani, sed aliena tum culpa esse peccatum, disertim affirmat. Atque idem alijs etiam indicijs cognoscimus. Illo imprimis, quod Henricus Navarræus de Fabiano non fuerit conquestus; sed honorifice semper judicium tulerit, ac Abnetensem cladem, pene cuius potius, quam Dhonano imputarit. Quin idem sapientissimus rex, postea etiam literis & gravissime & amicissime perscriptis, abunde tetatus fuit, nihil sibi Dhonana virtute amabilius, nihil meritis ejus esse jucundius acceptiusque. Cumque idem militi Germano stipendia persolveret, Fabianum, supra quam dicere possum, honeste ac liberaliter habuit imo usque adeo locupletavit, ut facultates ille suas Henrico potissimum acceptas ferens, poculis aliquot argenteis, titulum hunc, *Deo & Regi Gallie*, velut perenne Gratiæ monumentum, insculpi curavit. Neque Rex tantus hæc amoris sui faces in occulto tulit. Quin in conspectu omnium cluere eas voluit, etiam biennio ante, quam parricidiali infandi hominis scelere, tanto bonorum omnium dolore, tol-

Anno MDCviii. leretur. Siquidem in Meaulia ad mensam stipatus virorum Principum corona, simulatque Christophorum Dhonæum, Fabiani fratris filium, conspicatus fuit; proximioribus recedere iussis, manu eum humanissime apprehendit, continuo patrum illius laudibus exexit, posteaque ad Meduanium in horto sermonem convertens, Hec tibi, ait, nepotem Baronis Dhonani, qui patri tuo frontem obvertere masculam Vinorrina in pugna ausus erat. Nimirum ipse Meduanus, quod inter parentalia extare publicitus voluere ejus posteris, non aliunde perennem se gloriam æque percepturum putavit, quam quod cum Barone Dhonano, supremo militiæ Duce, de vita sibi dimicare contigisset. Quadriennio etiam post expeditionem priorem, cum ex Germanis auxiliariis Christianus, Anhaltinus Princeps florentissimus, florentissimum exercitum, qui octo millibus equitum, peditum sex millibus constaret, in Galliam contra Hispanos, & factiosos deduceret Gallos, idem tum sibi Dhonanum cataphractorum adscivit ducem: imo honores, quos olim fuerat consecutus, etiam ampliavit. Gravis erat Calimiro hic Fabiani discessus. Una esse amantes volunt. Itaque cum proxime diribitorio, mense Augusto, mutuo sibi valedicerent: alter cum lacrymis verba utcumque faciebat, uberiori alter fletu sermonem findebat. Postquam in Gallias venerat Dhonanus, humanissime ab Henrico Rege ad consilia vocabatur, solus nonnunquam, sæpius cum Principe Anhaltino, Hohenloio, Buchioque. Nec minus crebro cum amice Rex compellabat, quam obvium videret: ex quo facile persentit, & quanti à tanto fieret Rege, & quantopere ab eo amaretur. Quæ & ipsa arguunt, nihil in Alnetensi pugna à Dhonano secius fuisse actum, quam oporteret. Peccatum fuisse quis neget? Sed nihil iniquius, quam ut, quod dici solet, Æmilius peccet, plectatur Rutilius. Omnis enim aliena isthæc culpa erat, quemadmodum ante præeunte Thuano diximus. Sed ipsum potius audiamus: *Mille equites, ait, conducebantur à Fabiano Dhonano Regulo, qui auxiliaris exercitus ante quinquennium adducti Imperator fuerat: neque infra se putabat Tribunus per se emendare, quod summus belli Dux aliena culpa peccaverat.* Sensit tum etiam Dhonanus coram, quam gratus foret magnanimo illi Bironio, quam amicus Duci Bovillionæo, generosissimo heroi. Familiariter quoque utebatur Castilionæo, magni Colignij Admiralij magno filio: qui & ipse olim literis ad Calimirum datis testatus erat, Dhonanum tota expeditione sua fecisse officium prudentissimi fortissimique ducis. Profecto si verum amamus, perpetuus ille tantorum heroum affectus, ac judicium præclarum, clare ostendunt, quid de malevolis quibusdam sit judicandum. Nimirum ita reputo, rem ipsam pro Dhonano loqui, ac evanescere nebulas obtrectatorum, quoties nos ad hunc veritatis solem convertimus. Proclive admodum est reprehendere, ac quasi cornibus incurfare in facinora militaria; quæ cum præ alijs omnibus omnem pene in partem trahi possint, facile in argumentum rapiuntur sequioris famæ. Verum enimvero, si res pensetur re, ratio cum ratione decertet, si adfectus ponatur judicij corruptor: non difficulter Veritas, quæ Saturni Temporisque filia perhibetur, in apertum proferri solet. Ut in hujusmodi etiam rebus Poetæ illud habeat locum:

— *Quis enim celaverit ignem,
Lumine qui semper proditur ipse suo ?*

*Ovid. Epist.
Paridis ad
Hel.*

Callus igitur ille, qui nomen dissimulans, (etsi ne sic quidem ignoretur) ex-
istimationi Dhonani palam insidias struit, viri sane egregij nomen poterat obti-
nere, nisi alienis insultare laudibus maluisset : nunc cum dente Theonino fa-
mam tanti viri arrodit, sane ex hoc multatoco nec ipse, nec ijs moribus quis-
quam, aliud quam vilem admodum bonisque indignam laureolam referet. Quæ
enim hæc perversa indoles ? quis genius malus ? cum, quicum coram, atque
aperta fronte congruere non aulis, sparsis à tergo probris contaminare velle ?
Nempe tales animalia bonasque similes videntur : quod cum cornibus inutiliter
implexis ledere non possit, finum fugiens reddit, ejus contactus insipientes,
ut ignis aliquis, comburere solet. Nec impune tulit obtrectator, quem Fabia-
nus emissâ in publicum apologia, atque id tum Germanico, tum Latino ser-
mone, abunde confutavit. Simul enim, & ad edendum nomen scriptorem
cum provocavit, & famæ suæ decus adversus illum præstitit illasum. Quare
inter clogia Dhonani hoc sane esto, quod, incassum fremente invidia, magni à
maximo quoque fiat. Imo si Fabius olim, qui bello Punico II. restituisse rem
Romanis creditus est, Maximi cognomen jure optimo retulit : non mineri jure
Fabianus noster, quem non una in re Maximo illo majorem res esse docet, vel
Maximus, vel Magnus, ob tot inelytas laudes dici meretur. Atque hoc magis
parebit, si ceteram etiam historiam ejus persequamur. Nam cepit tandem
Dhonianus vitæ reliquæ rationes ad pacem referre : idque imprimis in Curia,
atque Sanctiori Atre pago Calimiri : à quo Principe, dum vita mansit, segre-
gari non potuit, heliotropij similis, quod solem suum sequitur. Illo autem
fatis jam functo, ne sic quidem Palatinatu, altera quippe patria, discedendum
putavit : sed Friderico IV. Electori Serenissimo, operas item suas pari fide, nec
dispari dicavit indutritia. Quanto autem & tum fuerit loco, primum illud ar-
gumento erit, quod in supremo Senatu fuerit primus, qui consilium diceret.
Tum illud sane magnum, quod quoties Serenissimus Septemvir Heidelbergæ
abesset, Fabianus Legati & Prolectoris munere fungi soleat : quemadmodum
& antea, imperante Calimiro, factum erat : præsertim cum ad Christianum,
Saxonix Electorem, abiisset. At quanta ille tum documenta præclari dedit con-
siliarij : Sane apertissime ostendit, se non Principis tantum, sed principatus
quoque amicum esse. Atque idem in Comitij Imperij Ratisbonæ ter princeps
legationis Archipalatinæ, Electoris locum magna cum auctoritate sustinuit.
Præterea ejus nomine, solenni ritu summa cum dignitate secundum Electorale de
manu accepit Rudolphi Cæsaris Augusti. Prudentissime etiam consuluit de
pecunijs in usum bellicum parandis, deque ratione tota, ac via, qua quam dia-
tissime ac felicissime bellum inferri Turcis posset. Obviam præterea ixit per-
niciosa eorum machinationi, qui cum aliud agere videri vellent, dolose interea
tendiculas ponerent Evangelicis. Egregijs hæc Fabiani virtutibus impulsus
Fridericus, non modo cum amore protequebatur incredibili : sed dignum quo-
que æstimavit, qui nomen suum Ludovicum Philippum Christiano ritu ex sacro
leyaret fonte : quo honore quoque ipsum Calimirus addecerat, cum in baptismo,

*Plin. lib. 8.
cap. 15.*

*Anno c13.
1594.*

Dorothea

Dorotheæ, filia suæ unicæ, sanctæ hujusce initiationis arbitrum ac testem advocaret. Nempe uterque illustrissimus Princeps, cum liberos suos Ecclesiæ Dei inferi vellent, non nili probæ notæ sponsores, ac sub Christi vexillo in iisdem secum castris militantem, addiscendum sibi putavit. Ad ista accedit, quod vel maxime ab eo nobile illud, ac necessarium consilium promanavit, atque in exsequendo etiam potissime propemodum ejus partes fuerint, quando una cum Christiano Anhaltino, Pro-principe Palatinatus Superioris, & Joanne Nassovio, ac Ottone Solmensi, ratio inita est tuendi adversus hostes Palatinatum universum; decretumque propterea factum fuit, ut subditi omnes ita in pace assuescerent tractare arma, ut ne demum, cum bello omnia arderent, ejus gerendi modum discere cogerentur. Faces hanc ad rem subjiciebat metus non obscurus ab Admiralio Aragoniæ, qui cum Hispanico exercitu, gentilitia dominandi libidine, in vicinam irruisset Wesiphaliæ, nihil non impotens, crudele, dirum, ijs in terris perpetrabat. Brevi vero temporis spatio tantum Dhonanus bellicis hæc exercitijs profecit, ut deinceps, quot in Palatinatu rusticos conspiceret, milites totidem obduci hostibus possent. Et tamen cum hoc negotium primum susceperet, multum aulicorum disterijs vapulabat: prout fieri amat in rebus novis, præsertim si consilia vel maxime conducibilia, ab homine extero sint præfecta; longe etiam magis, si eadem cum incommodo aliquo fuerint conjuncta. Raros enim è vulgo reperias, qui æquo ferant animo, quod vel sumtus, vel labores, pro salute publica sufferre cogantur. Videlicet capitale est Reipubl. malum, Mei, Tui, pertinax studium. Neque in laboribus solum talis erat Dhonanus: sed in laxamento etiam eluxit, quod amares. Quippe si quando à negotijs publicis remittere animum liceret; non ignobili marcescebat otio, non voluptatum colliquecebat illecebris; sed amicis utebatur partim illustrissimi generis, partim alijs eximijs viris, ac potissimum literatis, quorum in Palatinatu semper, provida Principum cura, quali miti Zephyro, proventus fuit uberrimus. Magnopere cum in admirationem sui rapiebat Ludovici, Comitis Witgenstenij, illibata pietas, & comis prudentia. Alliciebat ad se Joannis Alberti, Comitis Solmensis, primarij aulæ præfecti, spectata Principi ac Patriæ fides constantiaque cum eximio Dei timore conjuncta. Maximum etiam amorem sui concitavit Ottonis Grunradij in rebus Ecclesiasticis; Joannis Christophori à Grun in Politicis, accurata atque indefessa sedulitas: Cancellarij Ehemij perspicax literis usuque doctrina: Volradi à Plessen, ingenio, disciplinis liberalibus, & multijuga rerum scientia, qua pace, qua bello utilium, penitus firmata dexteritas: Hippolyti à Collibus undecumque docta sapientia, & facilitas incomparabilis: Marquardi Frcheri recondita antiqui juris, morisque scientia: Lingelhemij amoenissima doctrinarum ubertas: Ludovicietiam Camerarij multijuga eruditio, & multis adeo legationibus perpolitæ in cunctis, quæ ad Remp. spectant, copia & facultas. Grati acceptique Neottadij, & Heidelbergæ erant, Hieronymus Zanchius, Zacharias Ursinus, Franciscus Junius, Daniel Tossanus, David Paræus, Bartholomæus Pitiscus, Joannes Salmutus, Abrahamus Scultetus, Theologi omnes doctrina & vitæ sanctimonia celebres. Conversabatur ibidem cum viris alijs doctrina excellentibus, Dionysio Gothofredo, Joanne Posthio, Julio Pacio, Jano Grutero, Paulo Melisso: ac quos locorum intercapedine diffitos coram oculis usurpare non poterat, literis adibat, consulebat,

compellabat familiariter: uti Christophorum Herdesianum Noribergæ, Witebergæ, Liptiæ: itidem Noribergæ Casparum Peucerum, & Camerarios patrem, filios, nepotes: Jacobum Grynæum Basileæ: Dominicum Lanovium in Gallia, uti & Sadeelem, & reliquos ejus terræ Theologos. Quique præterea literis, quocunque cælo, inclauisissent, eos impense amabat, honorabat, beneficijs ornabat. Nobile facinus, nobilitatos literis ab homine militari rite æstimari. Nam quod ille de bonis principibus, sed meo quidem judicio non sine veritatis excessu, agebat, id nos de bellatoribus dicere verius poterimus: Omnes eos belli duces uni annulo inscribi posse, qui & bello valeant, & literis addicti literatos ament: plerosque austeros esse, & ut de milite Ennius loquitur, horridos: quippe à mitissimis Musis, earumque cultoribus, alienos. At non in Dhonano fulgentissimam illam sapientiam, atque humanissimam comitatem, vel studia Martia, vel mihi itum mores, extinguere potuerunt. Vicissim nec tantus erga eruditos amor ejus, impedire, vel imminuere etiam potuit præclarum, quod ei cum magnatibus, ac veluti majorum gentium dijs, literarum commercium erat. Quale ei assiduam pene intercessit cum Calimiro Bavaro, Guiljelmo Landtgravio Hassiæ, Christiano Anhaltino Principe, Bovillionæ Duce, cum Colignio Admiralij filio, cum Lesclimio Palatino Bressenti in Polonia, viro ut stemmate antiquo, ita prudentia ac bellica gloria florentissimo: addo etiam cum Friderico Palatino Septemviro, à quo toties ex Borussia intima per Electoralis aulæ cursorem literis exiit, quod saepius eveniebat, tanti viri consilio atque opera indigeret. Sed quid sunt res mortalium? Inter tot curas aulæ, bellorum molestias, totiusque adeo variabilis vitæ fluctus decumanos, quemadmodum herbas crescere non sentimus, sed crevisse: ita illi non intellecta obrepfit senectus. Cogitabat ergo aulæ se subducere; non laboribus, non publico bono. Diogenes cuidam monenti, ut jam senex de diligentia nonnihil remitteret: Quid, inquit, si in studio curarem, utrum oporteret jam metæ vicinum inhibere cursum, an eum magis intendere? Scita sane, & ut cum poetis ita dicam, cedro digna oratio. Sane judicium etiam suum ex Philosophi hujus mente formare vilis est Dhonanus, qui palatinatui quidem valedixit, anno ætatis quarto supra quinquagesimum, atque ad Borussos in possessiones avitas se contulit: attamen, ut dixi, non mollis otij causa, quemadmodum fieri solet: verum ut, quemadmodum sperabat, suus magis factus, sic quoque, sed via alia, publico & amicis utilis, transigeret reliquam vitæ: quod annorum septendecim divina benignitate postea superavit. Ac non paucis quidem in Borussia Dhonani adventus erat instar benigni lideris amicum atque exoptatum lumen supra terras recens effluentis. Sed erant ex adverso, qui quemvis potius videre exoptarent, quam herodem illum, de quo nunc omnis sermo est nobis. Amabat nempe cum cordatissimus quisque, ac nemo non, qui studeret

Diog. Laert.
lib. 6.

— Sanctius haberi
Justitiæque tenax faciliis dictisque.

Juvenal.

Atque ex spectatissimo eorum numero primum facile locum vindicat sibi Joachimus Fridericus Elector Brandenburgicus Princeps Borussiae. Movebat eum, quod videret esse in hoc viro summa omnia, quæ in egregium cadere consilium possint;

Tacit. Annal.
lib. I.

Manut. in vita
Cosmi mag. Duc.
Herz.

possint; eaque jam corroborata non mediocriter senectute ipsa; quæ non adeo in canitie venerandi capitis, quam in mente sapientissima relucebat. Quamobrem utebatur eo, cum alias, tum domi imprimis in rebus sanctioribus: in quibus ille non cum fortuna Principis tantopere, quam cum Principe ipso loquebatur. Hæc cum eum magis & magis commendarent; primum quidem, nihil tale cogitans, præfectus est Insterburgo; inde autem Tapiaviæ: & quasi nulla dignitas foret, quæ non summis ejus virtutibus ac meritis deberetur; supremus non multo post in consilio Borussicæ Burgravius constitutus fuit. Nimirum idem ei obtigit, ac Joanni Medicæo, parenti Cosini, qui patris patriæ cognomen meruit. Quinadmodum enim magnopere illi datum est laudi, quod nullas quidem dignitates appetierit; sed consecutus fuerit maximas: ita longe ab herois hujus pectore exulabat ambitiosa muncrum sitis: honores tamen sponte oblatos, ne peccaret in Deum vocantem, & Principem eos conferentem, minime repudiabat. In hoc autem supremo patriæ munere, quoties ingrediebatur curiam, ipso in limine exuebat odium in adversarios, gratiam erga amicos, pervicaciam animi, quæ ex amore proprio originem trahit: ac verbo, ut dicam, privatos affectus omnes, vere fascinatores justitiæ, deponebat: avaritiam etiam, bonas artes subvertentem, procul habebat; ad ea vero se, suæque referebat consilia, quæ Dei cultum spectarent, & commoda Reip. imprimis quæ facerent ad impediendos conatus seditiosorum civium. Incidebat enim hæc jam ingravescens Dhonani ætas in tempora Reip. turbulenta: dum homines factiosi, nec æquis oculis statum adspicientes præsentem, noctem offundere rebus cogitant, ut facilius omnia miscerent. Sed consilia eorum disturbavit ipse Regum Rex: qui primum potentissimo Poloniæ Regi, ac deinde Electori Brandenburgico, prudentiam summam & animos maximos inspiravit. Eo factum, ut Dhonanus non mentem modo bene consciam servaret: sed etiam gratiam Principis, & honorum incrementa, pro præmio referret. Nam ab eo tempore magis & magis Dhonanum amplexus est Elector Joachimus Fredericus Brandenburgicus. Nec alia mens fuit filio Joanni Sigismundo. Denique eandem insitere viam nepos Georgius Guilhelmus, qui nunc (atque id multis feliciter duret annis) rerum potitur. Et profecto tribus heroibus illis, quod præ alijs consilia hujusce Nestoris in causa Borussica secuti sint, non jucundum minus, quam utile postmodo fuit. Imo extant hodieque literæ ejus, qui intus Serenissimo Poloniæ Regi cubicularius fuit. Iis disertim continetur, præclaris Dhonani consilijs maxime acceptum ferri oportere, quod feudum Ducatus Borussicæ anno cdo 1561. obtigerit Electori Joanni Sigismundo; uti etiam, quod quinquennio ante penes laudatissimæ memoriæ parentem honor fuerit administrandæ ejusce provinciæ. Ut neutiquam sit mirandum, si ea res Dhonano tantum & favoris pepererit, & fructus. Quantum præterea gloriæ attulit eidem, quod cum in domo sua Karwindana, cui ab tanto domino semper decuserit, etiam viri Principes, quasi consulturi oraculum, visere dignarentur. Ab novatoribus vero quid ei repositum fuerit, neutiquam est in obscuro. Nimirum haud aliter, ac quando quis ignobilem canem sed mordacem, lapide petere, tutelæ gratia, necesse habet ille projecta involat ac mordet, jacentem adoriri minime ausit: similiter isti, cum adversus Principem recta insurgere haut sustinerent; magno impetu aggrediebantur Dhonanum: cujus virtutem angue

gue pejus odissent. Atque ab eo fonte erat, quod assiduo conquirent tela, quæ in eum mitterent. Sed quoniam illa fortiter clidebantur Dhonana virtute, & innocentia, itum est ad invidiosum illud convitium, ut religionis corruptæ insinularetur, qui tota eam vita ab Romanæ Ecclesiæ erroribus puram illibatamque fuerat profectus. Nempe ita hominum mos est. Semper in ore ijs natat præclarum religionis nomen: navigant quippe (largiatur hoc mihi de suo *Æschines*) in mari verborum; & hoc lenocinio, partim magna Reipublicæ mala arcessiunt, partim in odium adducunt viros probos, de quibus mutato nomine dicere vetus illud solent, *Bonus vir Caius Scius: sed malus tantum, quod Christianus.* Atque hæc jacula, magna felicitate ab se dispulit Dhomanus. Quid mirum? Stabat aperte pro eo causæ bonitas. Unde & Serenissimo Poloniæ Regi gravissimæ ac iustissimæ causæ erant, cur eum benigne adeo tueretur. Tum temporis etiam consensionem Fidei suæ scripto comprehensam, & in lucem editam, non amicis tantum, sed magistratui quoque, & Regi ipsi, offerendam curavit. Tantum vero abfuit, ut dignitate pristina spoliaretur, ut illi Rex eam decreto publico firmarit: atque adeo manu propria decreti verba aliquot in Dhonani gratiam partim correxerit, partim liquidius exposuerit. Sed adversarijs sic quoque

Æschin. Orat. cont. Ctesiph.

Apud Tertull. in Apolog. cap. 4.

----- *Fervescere sanguis & ira,
Scintillare oculi.*

Persius Sat. 3.

Itaque ne tanto quidem patrocínio nixum accusare desisterunt. Et quanta sane eorum fuerit cupiditas & malitia; argumento illud erit, quod postea quoque magno clamore eadem contenderent, ac sese à postulatis, & ut vocabant, gravaminibus discedere velle penitus reciperent, imo nihil non in Principis se gratiam facturos sponderent; dummodo Dhonanum Burggravij dignitate, ad quam evectus erat, dejiceret. Magna, ac pene incredibilis est vehementia, atque inhumanitas æruginosi rancidique pectoris. Sed quanto illi ferocius insaniebant, tanto plus laudis merebatur sapiens ac mansuetus Principis animus. Quali æmulus fuisset Lesci Albi, Poloniæ Principis, cujus præclarum nomen nulla secula conticescent. Erat illi Palatinus Sandomirientis, Gonoricus Ravitus. Ejus & prudentia eximia, & summa in Principem fides, prope miraculi loco habebatur. Et tamen pravo quorundam impulsu nobilis ille Poloniæ populus, cum de Republica constituenda sollicitus regnum offerret Lescio, hanc pacifescatur conditionem, ut Gonoricum prius longe à contubernio ac consilij suis ablegaret. Tantum vero abfuit, ut impudenti huic postulato suam aggregaret Lescus sententiam, ut regnum, quàm fidum amicum, & consiliarium, repudiare mallet. Dixerim prope, idem facturum fuisse Joachimum Fredericum, si perinde principatus aliquis electione oblatus foret, non ipse jure successione in Ducatu Prussiæ legitimus Princeps fuisset. Quid enim ille Dhonanum desitueret, qui sciret consiliarios, quorum integritas cognita perspectaque foret, esse ad militum fidorem ac vigiliam canum, qui præsidio ovibus contra luporum insidias præsto essent: his vero per imprudentiam submotis, in incerto Principes vagari, quod usque adeo multorum fraudibus & imposturis vita ipsorum, salus, majestas, atque una etiam Reipublicæ dignitas, expolita sit. Dum

K k k

ardent

ardent hæ faces livoris atque odij, Dhonanus, generosæ fœræ similis, latratibus catulorum contemnis, in ornanda, quam nactus erat, Sparta nulli parcebat curæ aut labori; plane securus calumniarum, quas ne ulcisci quidem cogitaret: unde quotidie eum videre erat comiter & benigne versantem cum omnibus etiam pessime erga se affectis. Cogitabat nimirum, pusilli esse hominis ac miselli, ut optime Romanus sapiens monet, repetere mordentem, veluti mures & formicæ solent; ad cuiusmodi animalcula si inanum admoveris, ora convertunt imbecilla, se lædi credentia, digito si attigeris. Noster vero, ut dixi, ita hæc insuper habuit; ut nihil de pristina remitteret indutria; sed consilio, quantum posset, labore pene magis quam posset, excubaret ac vigilaret pro Reipub. commodis. Magnam hæc voluptatem afferebant augustæ ac felicitis memoriæ Principi Joanni Sigismundo: neque eum fugiebat, quousque

Claudius.

—— *Egregios invitent præmia mores.*

Itaque crebro collaudabat fidem atque dexteritatem Dhonani: atque ut munificus admodum erat, dona etiam obtulit haud contemnenda: quæ ille, ut præclarus viri animus erat, quam modestissime respuit. Displicebat Principi, quod non liceret sibi grato esse, atque benefico, in hominem meritis florentem: monebat, respiciendos esse fratris filios, quos complures haberet: eorum rebus non lautissimis consulendum esse. Assensit tandem Dhonanus, quanquam invitus: nec, opinor, obsecutus fuisset, nisi cum animo cogitasset suo, probro à principibus duci, & in argumentum rapi contentus sui, si præmia à sese ultro oblata clientes civisque sui aspernentur.

Dum in hoc stadio Fabianus impigre decurrit, totumque adeo consumit decennium, ad eam ætatem paulatim devenit, qua dicuntur olim

Ovid. in Fast.

—— *Ut juvenes ferrent suffragia soli,
Pontibus infirmos præcipitasse, senes.*

*Scherb. Comm.
in Polit.*

Et tamen viribus animi tum quoque valebat usque adeo, ut si par ei vitæ spatium divinitus contigisset, ac Georgio Pontano, Venetorum Duci; paria cum illo, & ingenij alacritate, & acumine judicij, uti fecerat hætenus, porro etiam fuerit factururus. Erat autem Pontanus xvi. annorum, prudentia adeo per ætatem non collapsa, ut legatos semper ipsemet audiret, ipse responderet, nec mentis acies unquam, nisi semeltri ante obitum, sit visa hebescere. Sed erant longe gravissima, quæ Dhonano suaderent, ut potius, jam quartum & sexagesimum ætatis annum supergressus, patria tranquillata, negotio investituræ Borullæ prope confecto, missionem à munere publico, & aulæ peteret contubernio, quam ipsam à Principe, sed prope invito, impetravit. Aiebat autem Dhonanus, suas esse homini stationes, vitæque periodos: nec satis convenire, ut, qui annum vitæ lx. exccisisset, diutius vel aulæ compedibus contineretur, vel Principum concluderetur ergastulis: potius pauxillum ei temporis concedi oportere, quo sarcinas colligere tandem, atque migrationem in alterum seculum parare possit. Insuper monebat, dandum esse alijs locum, quo negotia ij quoque tractent,

—— *Quibus*

— Quibus integer ævi
Sanguis inest, solidaque sostant robore vires.

Virgil. 2. Æn.

Quales perinde conducit senum inter subfellia ad prudentiam informari, quemadmodum juxta annosas arbores inferere novas expedit plantas, quæ in locum intereuntium succedere aliquando valeant. Rudiarius ita factus est Dhonanus: verum sic quoque in otio illo negotiosus, quoad potuit, in salutem Patriæ semper fuit, consulenti cuilibet promptus ac facilis, Principi suo maxime, tum autem Electori Palatino, erga quem animum fidelem ad extremum usque spiritum gessit. In hac quasi solitudine frequenter Dhonano in mentem veniebat vitæ totius actæ, cum primis tot legationum: quas quatuor & triginta maxima cum laude obierat. Nempe quatuor quidem ad Imperatores & consilia Imperij; tres ad reges Daniæ, atque Poloniæ; reliquas autem ad Electores, Principesque, ac magnates orbis Christiani. Consignatum illud literis habemus ad æternum Julij Cæsaris decus, collatis cum signis quinquagies cum hostibus contlixisse. Magnum & memorabile fateor. Attamen non minus honoris sibi facundia vindicat: si vere olim Tullius,

Plutarch. in vita.

Cedant arma togæ, concedat laurea lingue.

Cic. in offic.

Sed Tullij versiculum hunc accipiat quisque, ut volet: dummodo fateatur, causam satis gravem asserri nullam posse, cur non ex tot legationibus Dhonani etiam nomini gloria accedat immortalis. Siquidem carissime stetit generi humano honos iste Cæsaris: ut à quo undecies centena & nonaginta duo millia præliis constet interempta. At Fabianus incruenta Suada ingens sibi decus paravit. Pyrrhus profecto plus Cynæ linguæ tribuebat, quam sago proprio, pluresque illum urbes oratione sua, quam se armis subegisse prædicabat. Monlucius etiam, neque immerito, tantopere prædicatur à rerum Gallicarum scriptoribus, quod decies quinquies legatus regia expedierit negotia: atque unus maxime idoneus visus sit, qui in Henrici Valelij electione apud Polonos studium atque operam omnem poneret. Quanti igitur pretij Dhonanum deputare oportebit, qui legationum numero Monlucium tanto post se reliquit intervallo? Miretur fortasse aliquis, & tacitus cum animo suo cogitet, quæ fuerint Dhonano tam raræ virtutes, quibus toties legatus multorum adeo Principum animos in suam pertraxerit sententiam. Dicam equidem, quod res est. Et à corpore, & ab animo, ei has ad res fuisse dotes admirandæ. Ac primum obversetur menti, quam spectabilis fuerit colore faciei ex albo purpurascenti & amœno, vultu quam maxime hilari benigno serenoque, at in quo tamen gravitas ac majestas relucere, fronte decore assurgenti, exporrecta, & supra modum liberali, carne non flaccida, & undique diffusenti, sed torosa, & solida; proceraque totius corporis, crecta, nec peccante uspiam statura. Omnia videlicet membra, apta compage, cum lepore quodam quasi conspirabant. Quod si quis præclarum adeo corporis habitum, nihil magnopere ad hexanimam illam Suadam, contemere arbitretur: nã ille parum intelligit hominum mores. Quanto sane aliter judicabat olim M. Cato; cujus tanta fuit auctoritas, ut quæ ab eo

Platarch. in
vita Catonis.

profecta essent, pene oraculi instar haberentur. Vir tantus, cum Romani ad discordiam inter Pruniam patrem & Nicomedem filium componendam, tres in Bithyniam legassent, quorum unus caput haberet multis cicatricibus deformis; alter pedibus laboraret; quique reliquus erat, ingenio & pectoris bonis destitueretur: haud inulise in eos cavillatus, legationem istam capite, pedibus, & corde carere, aiebat. Usque adeo aliorum contemptum & ludibria incurrunt proceres, quoties oratores mittunt alios, quam ut animi dotibus, ita corporis dignitate commendabiles. Quis enim hominem foeda, distortaque forma contemplans, non metuere incipiat, ne & in eo locum habeat poetæ illud,

Pallad. in Epi-
gram. Græc.

—— ἀληθῶς
Εἰκόρα τ' ἐντὸς σὴ φθοῖς ἔκτο' ἔχει.

—— Verè interioris
Extera membra animi sunt simulacra tui.

Ad hanc corporis dignitatem, potiora etiam subsidia accessere Dhonano, imprimis à moribus & facundia singulari. Præterquam enim, quod ea erat ingenij sagacitate, ut tempora captare, & arte quadam tractare animos Principum sciret: aderat eidem grata morum lenitas, aderat incredibilis in convictu fermoneque humanitas, aderant etiam in convivando non cum paribus modo, sed magnatibus quoque, ingenui sales, ac joci liberales. Quis vero nescit, crebro usu venire, ut festivo atque arguto dicto facile à viris principibus impetres, quod oratione sollicita atque anxia vix, aut nunquam, consequaris? At quanti nunc fieri debet illa

Zabertius.

Viri excellentis mente clemente edita.
Submissa placide blandiloquens oratio!

Sic enim Principis sui causas tractabat, ut in oratione undique reluceret verborum splendor, & sententiarum gravitas atque ubertas: nusquam autem migraret dignitatis vel etiam elegantiae leges: nec quicquam sese, nedum Principe suo, indignum diceret, aut faceret: gnarus videlicet ex legatorum moribus Principes plurimum æstimari. Quantum etiam praelidij inde nactum putabimus, quod octo linguis, quibus utitur Europa, pure tersèque loqueretur! Inde enim illud consequabatur, ut sua ubique, non collegæ lingua, orator foret. Cæteroquin fieri videmus, ut senibus, inter cætera ætatis opera, hoc quoque ægre sit, quod externum ad sermonem, quem forte olim didicerint juvenes, sentim reddantur inepti: sive id ætatis morbo fiat, quandoquidem,

Seneca in
Oedip.

—— Prima languescit senum
Memoria, longo lassâ sublabens situ:

sive id contingat vitio linguæ, ob ætatem fatiscentem minus jam volubilis, ac fuerat quondam. Non ita comparatum cum Dhonano erat: qui exterorum sermone, quæcunque res incidisset, de ea ut venuste, ita expedite, quamdiu vita mansit, disserere poterat ac solebat. Idem in hoc secessu, nunc hujus, nunc istius gentis

gentis oratione capiebatur: eaque etiam epistolas exarabat ad amicos alio atq; alio cœlo dispersos: quod ipsum ad homines cruditos Latine faciebat elegantissime. Sæpe enim per literas colloquebatur cum ijs, ut ita affectum melius recoleret, ac singularem amoris constantiam, etiam ingravescente hac ætate, testaretur. Nam nunquam ei placuere, qui multas instituunt amicitias; sed mox saturati alias quærunt, virgunculis illis similes, quæ in pratis alium post alium florem decerpunt, semperque aridentibus novis, negligunt priores. Multum etiam Dhonanus cum amicis mortuis versabatur: quippe se in bibliothecam abdebat, quam Karwindæ domi suæ instruxerat non contemnendam. Ibi Latinus, Græcus, Gallus, Italus, Hispanus, Anglus, Polonus, Germanus, suas etiam alij delicias reperissent. Hic, quæ olim cum molestia in juventute didicerat, lætus cum fructu ruminabat; suoque exemplo fidem faciebat dicto Democriti, qui adolescentem conspicatus gnauiter libris deditum, *Enge, inquit, fili, optimum Mavivas condis obsonium senectuti.* Et quid profecto dulcius, quam veterum studiorum, *form. 32.* atque adeo laboris omnis cum virtute transacti, animo tranquillo recordari? Sed utcumque Fabianum meminisse horum omnium iuaret: major tamen alia cierat, & quali palmaria voluptas. Quam ille universa quidem vita jam à *Ving. I. An.* puero magnam perceperat; maximam vero ætate jam exacta capiebat; partim compellendo Deum, partim loquentem Deum audiendo: illud precibus consequabatur, hoc sacra volumina versando. Nihil enim aliud est oratio nostra, ut præclare Hipponensis ille antistes aiebat, nisi locutio ad Deum. Eoque *Augustin. in Psalm. lxxxv.* ut, legentibus nobis sacras literas, Deus loquitur nobiscum: ita orantes Deum, eundem alloquimur. Præclara hæc cogitatio ei obversabatur assidue: tantoque religiosius in oratorium suum se recipiebat, non illud modo, quod parietum latebris concluditur; sed longe augustius pectoris sacellum, in quo Spiritus Sanctus hoc ipsum divini cultus peragere opus solet. Quod ingressus, ut facilius precibus, ceu clavi, Dei thesauros aperiret, carnis propriæ fores occludebat. Atque ut olim sacerdotes procul esse jubebant profanum vulgus: ita ille segregabat à se oscitantiam, languorem, dubitationem. Attendebat sedulo, quid Deo præsentē loqueretur: nec sua modo ei, sed etiam salutem, & laborantis patriæ, & ubique terrarum militantis Ecclesiæ, commendabat. Interea cœlestis gratia in corde penitillimum varios excitabat motus: præcipue dolorem, ob delicta; amorem Dei, ob tot beneficia; contemptum mundi, in tanta ejus vanitate; patientiam quoque in adversis, animum gratum in secundis, celestis denique patriæ desiderium, ac consequendæ ejus fiduciam. Precationes hæc etiam literis commisit. Vocabat ipse Suspiria, inque morbo, atque adeo extremis ipsis, etiam prælegi jussit, ut ad ultimum usque spiritum cas meditaretur. Cumque supplicibus hisce postulatis sociabat quoque gratiarum actiones; quas & ipsas animo maxime devoto promebat, ita uti eas manu sua consignatas reliquit. Gratias quippe agebat miseratori Deo, quod ejusmodi, ut familia, ita pietatis parentibus nasci dedisset: quod corpus tribuisset salubre ac firmum: quod animum esset largitus divinarum humanarumque rerum capacem. Singula sui membra, si singulæ essent linguæ, non satis fore aiebat, ad percensenda erga se divinæ gratiæ munera. Agnoscebat etiam eximium esse Dei beneficium, quod d i s s e t versatus locis, quibus sanam de Deo doctrinam, verumque ejus cultum didicisset. In felicitatis etiam parte ponebat, quod ani-

mum

mum suum liberalibus studijs excoli contigisset: quod etiam notitia sibi ac familiaritas intercessisset cum tot præclaris viris Italiæ, Galliæ, Belgicæ, Angliæ, Helvetiæ, Daniæ, Poloniæ, ac partis Moscoviæ: quorum alij armis, alij doctrina, magnum tibi nominis decus parassent. Laudi etiam summæ, ac ornamento tibi ducebat, quod in notitiam venisset Cæsarum duorum, Maximiliani & Rudolphi, quodque innotuisset tot regibus, Henrico Borbonio Galliæ, Friderico secundo Daniæ, Elisabethæ reginæ Angliæ, tribus Poloniæ regibus Sigismundo Augusto, Stephano Bathorio, Sigismundo tertio hodieque superstiti: ac denique Jacobo, magno magnæ Britannicæ monarchæ, qui & per literas cum illo colloqui non gravabatur: uti nec Sigismundus Rex Poloniæ: quorum autographa in bibliotheca Morungana sedulo adservantur. Prædicabat adhæc beneficia erga se tot maximorum Principum, item amicitias plurimorum genere atque dignitate æqualium. Referebat inter argumenta summæ prosperitatis suæ, quod adversarios suos, præcipue Gallicanæ expeditionis, atque aliarum laudum oblectatores, veritate vindice, innocentia teste, applausu maximorum hominum superasset. Neque hæc in ore fuere nata, sed ex corde imo profecta: uti etiam suspiria faciebant fidem. Præterea, quo devotum Deo animum vehementius excitaret, ad harmoniam illam, qua Claudius Gaudimelus odas Davidis concinnavit, nunc Gallicam Maroti Bezæque paraphrasin, nunc Teutonicam Lobwasseri, modulari gaudere: quod antea quoque, etiam inter medios armorum strepitus, facere consuevit. Hæc illa est solidæ pietatis indoles, quæ suum ubique agit sabbathum, nulloque non loco pectus pro Ecclesia sollicitum habet. Sancto huic exercitio Fabianus præmittebat subinde velut promullidem, semperque quasi opiparum condimentum subjungebat, lectionem S. Scripturæ: cujus sensum, divina inspiratione adjutus, conferendo loca similia accurate rimabatur. Adhibebat una sanioris mentis interpretes: alios etiam præstantium Theologorum libellos assidueolvebat. Quo studio usque adeo locupletaverat capacissimum illud ingenium suum, ut non modo prudentissime disserteret de omnibus ijs, quæ vel ad capita fidei, vel ad vitam ac mores pertinerent: sed arduas quasque religionis controversias enodare dilucide sapienterque posset. Quamquam hoc solitariæ viræ, & senectutis studio non tam disputationibus vacabat, quam ijs legendis, & meditandis, quæ incentivum aliquod adderent ad virtutes Christiano homine dignas. Atque hoc nomine in pretio illi erat, quem de beata morte libellum Germanico sermone in lucem protulit Toffanus. Cui sociabat scripta Melanchthonis ac Calvinii; aliorum item lucubrationes, uti Joannis Arnici: quibus impense delectabatur, propterea quod feliciter viam ducerent ad veram pietatem & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Abrahami etiam Sculteti labores, & quæ publica sibi, & nepotibus, nuncupatione dicata forent, quæque alia probæ ejusmodi monitæ haberet, ea & in manus sumebat sæpe, & occasione oblata magnopere extollebat; nec laus ea magis ex amore, quam judicio proficiscebatur: quippe qui illis signata paulatim in succum & sanguinem convertisset. Quemadmodum vero in tempestate gubernator dignoscitur; in acie probatur miles; in foro aut suggestu palam t. t. quid in umbra inter privatos quisque parietes didicerit: ita Dhonanus ostendebat, quousque progressus esset exercitijs pictatis, cum fors sæva grassaretur, aut quoties periclitaretur valetudo. Quam sæpe in senectute adversam habuit,

*Danielis Toffani
 et Vade mecum.*

habuit, cum alijs, tum podagræ & calculi doloribus, oppido quam acribus ac gravibus: quod morbi genus militiam secutis pene solenne ac proprium esse comperimus. Ita videlicet Deo visum erat præparare eum sensim ad ultimum illum vitæ actum. Quem priusquam exponam, aliquid dicendum de eo, in quo uno, vel pro videntia Dhonani, vel felicitas, requiri posse videatur. Neque enim prolem in spem generis propagavit: ac nec persuaderi unquam potuit, ut ullam in matrimonium duceret. Ego vero, quod fortasse vitio alius verteret, laudi potius dandum puto. Profecto enim cælo ille à nobis adscribi meretur, cui beato adeo esse licet, ut edomitis libidinum furijs triumphum agat cœlibatus. Imo inter omnia Christianorum certamina, quanto duriora sunt prælia castitatis, in quibus continua esse pugna solet, tanto pulchrior letiorque victoria duci debet. Atque id cum in omni vitæ genere: tum præcipue in vita tam aulica, quam militari, verissimum est: quippe quarum utraque tot undique illecebris abundet, ut difficile admodum sit, satis vel oculis cautum, vel castum sese animo præstare. Quantopere igitur prædicare convenit Dhonanum: qui talem se utriusque gessit, quales honestas esse matronas oportere, agebat Livia. Clarissima hæc Augusti conjux, cum forte ei obviam fierent nonnulli, qui nudato omni corpore ad supplicium raperentur; tale spectaculum aiebat perinde esse publicæ femine, ac si statuas conspiceret. Nimirum ita judicabat, ubi pudor ac verecundia regnant, ibi animum hominis rerum impudicarum conspectu nequaquam ad pravas cogitationes abripi. Similiter animatus erat Dhonanus. Qui cum vivendum sibi cerneret in fece populi, unde occurrerent quandoque proritamenta inverecundiæ; ille vel ex Democriti consilio, tempestive claudere oculos, fenestras corporis, per quas mortem ipsam ascendere Propheta monuit: vel si non liceret vultum habere aversum, mentem tamen ita obfirmarat, ut illecebræ istæ minime animum labefactarent ac deicerent de statâ honestatis. Mihi vero in hunc ejus cœlibatum propius intuenti causas habuisse graves videtur, ob quas à vita hac socia, quam cæteroquin in nullo damnare mortaliū, imo maximopere commendare solebat, ipse foret alienior. Siquidem uni quasi glebæ affixis conducibile est conjugium, quales necessariam domi familiæ operam dare possunt. At dispar eorum ratio est, qui more corporum cœlestium, crebro mutant stationem: quoniam hi propria negligere, uxoris etiam amplexui, qui quodammodo est anima & vita conjugij, subducere se necesse habent. Atqui Fabiano optima vitæ pars, ac soboli procreandæ aptissima, partim peregrinationibus, legationibus partim, ijsque & multis & diuturnis, effluebat. Plurimum etiam sibi vindicabant assidua Principum negotia. Adhæc inter arma nunc menses, nunc ai nos totos consumserat: certaque interea vix uspiam fortitus erat sedem. Senio vero jam proximus, vitæque paullo tranquilliori deditus, matrimonio abstinebat, quod non modo ætas illa aliquanto sit tardior, & iniquior proli procreandæ; sed utcumque etiam liberis angatur, tamen diu superesse nequeat educationi; in qua plus momenti, quam generatione ipsa, situm est. Hunc vero naturæ qualemcumque defectum, beneficio legis supplere voluit, adoptando filios septem, quos Achatius, frater primogenitus, jam grandiores reliquerat. Nec potest sane teneriori amore pater complecti ex se natos, quam pater hic suos amabat ad priores: sive bene vivendi adminiculis, sive monitis, alijsve officijs paterni affectus, hoc totum metiamur.

Atque

*August. in serm.
sup. Matth.**Dion lib. 58.*

Atque vicissim hi tanto affectu dignos se præstabant. Nam ad nutum ac voluntatem ejus totos se componebant, curis cum levabant præsentibus; magna etiam solatia atque oblectamenta absentes adferebant. Quid etiam recreare eum magis ac reficere potuisset, quam ubi tantum Dei favorem erga fratris, imo suos jam filios, quotidie videret? Ingenium nulli non eorum obtigerat acutum atque elegans, & rerum omnium capax: judicium illis acre ac circumspectum: memoria firma. Ad ista cœli dona accesserat, quod universi non segni otio, sed pace belloque pariter, gerundæ nati forent Reipublicæ; imo eam ad rem subsidia omnia comparassent: quippe qui diu multumque egissent in regionibus exteris; qui exoticarum sibi linguarum complurium notitiam peperissent exactam; quique in nullo non liberalis doctrinæ genere animum penitus imbuissent. Hisce dotibus magnum ornamentum ac decus additum est à summa corporis dignitate. Utpote quibus valetudo esset firma, color vividus, membra concinna, nec usquam mendosa. Verum enimvero cuncta hæc albis, ut dici solet, quadrigis prævertit, quod iidem aureo sociassent vinculo, tum pietatem, sanioeremque de Deo doctrinam, tum vitæ gravitatem, & mores supra quam dici potest amabiles. Quantæ hæc omnia voluptati fuisse patruo credemus! Præsertim postquam singulos eorum pro meritis præclaris ad summa dignitatum fastigia vidit evectos? Nobilis ille Thebanorum Imperator Epaminondas gratulabatur sibi præ cunctis, quæ in vita dulcia contigissent, quod parentes gloriae & spectatores habuisset. Gratulabatur & sibi Fabianus, quod fratris filios non spectatores solum nactus esset, verum imitatores quoque virtutis suæ; nec virtutis tantum æmulos, sed honorum etiam atque auctoritatis, quæ Virtutis filia merito perhibetur. Ac tanto magis ei circa cor gliscebatur voluptas, quanto magis animo atque oculis singulos ex hoc numero percurreret. Primum in Frederico, natu omnium maximo, non pauca se offerebant virtutis eximia argumenta. Ut qui legatus fuisset sæpius ad Poloniæ Regem: qui summum in patria magistratum (vocant Curiam Provincialis & Senatus Principem) cum laude maxima gessisset: qui pari quoque felicitate, difficillimum investituræ Poloniæ negotium confecisset. Cum enim anno MDCXI. Joanni Sigismundo, Brandenburgico Electori, à Rege Poloniæ Sigismundo feudum Ducatus Prussiæ, (misso tum ad negotium illud conficiendum Abrahamo Dohnano, Friderici fratre) collatum fuisset: Fredericus hic postea anno MDCXXII. pro Joannis Sigismundi filio Georgio Wilhelmo, eandem investituram in Comitibus regni Poloniæ magno quidem labore, at nec minori gloria obtinuit. Proximus natu erat Henricus: sed voluptas ex eo percepta, diuturna non fuit. Nam cum Italiam ac Germaniam maximo cum fructu peragrasset, ac spei jam multum in eo quoque poneretur, insigni suorum dolore decussit Heidelbergæ, anno ætatis duodetrigesimo. Sed ut obitus ejus dolori diu patruo fuit: ita solatio ac voluptati ei semper erat, quod qui Henricum sequebatur cognominis sibi Fabianus experientia rei militaris tantopere inclaruisset: ut qui in Hungaricis castris contra Turcas cohortem lectissimam duxisset, inque expugnatione Albæ Regalis inter primos superasset murum: qui etiam in Belgica adversus Hispanos, sub Principe Mauricio Auriaco, equitum ductor, in capienda urbe Gravia, præclaram fortitudinis laudem retulisset: præterea pacis artibus insignis in suprema patriæ curia Principem inter Senatores locum obtineret: quique Brandeburgi,

Plutarch. in
vit.

Alta Comit.
Regni.

deburgi, quæ præfecturarum in Prussia omnium est præcipua, summus audiret præfectus: denique qui legationibus præclare etiam functus foret ad Regem atque Rempublicam Poloniæ, ac postmodo Succiæ, atque opera semper strenue navata tantopere sibi amore junxisset Electores Brandenburgicos. Summa etiam lætitia perfundebar Fabianus, quoties oculos convertisset in Abrahamum, valde acceptum caput Mauritio Auriaco, Principi fortissimo; uti & Guilhelmo Nassovio, Frixiæ gubernatori, alijsque heroibus. Et sane multa erant, quæ eum magnopere ijs commendarent. Vir erat scientia rei militaris, universæ Mathematicæ, cum primis Architectonicæ peritia, Historiarum quoque, & Politicæ cognitione, nemini, cujuscunque ordinis, secundus. Atque idem in electionibus Cæsarum, in comitijs Imperij, alijsque negotijs ad Reges Principesque Legatus, nec non militum, tum ad Juliacum, tum in Silesia tribunus, gloriam longe maximam reportarat. Juvabat quoque Fabianum mirum in modum, cum utrumque latus clauderent præsentēs; vel, absentibus etiam, medium se animo conciperet, inter perillustre fratrum par Achatium & Christophorum, utrumque Friderici Palatini, & in ditione ejus patria, & in regno Bohemiæ, ab interioribus consilijs. Nam si ex his Achatium respiceret, summa delectatione afficiebatur, quoties animo obversaretur, quanta cum laude quondam tum præfectus fuisset Walsstensis, tum augustissimi Friderici studiorum & morum Ephorus, & Consiliarius intimus. Exosculabatur ingenium candidum ac mite: amabat orationem prudentem ac disertam: mirabatur illam in rebus expediendis seu dextram gravitatem, seu gravem dexteritatem: quorum omnium egregia edidit documenta in legationibus ad Matthiam Bohemiæ Regem, ad Regem Angliæ, Daniæque, item ad Principes alios. Nec graves minus causæ erant, cur Christophorum in oculis gestaret. Eodem quippe hic apud Fridericum, ac Achatium, loco erat. Philosophiæ erat callentissimus, nec minus scientiæ militaris. Galliam Belgicam utramque accesserat non semel, quater Britanniam, Galliam octies, ad Reges Principesque, qua Germanos, qua externos, fuerat Legatus. Apud Maximilianum Archiducem, patri cognominem, Cæsaris filium, Cæsaris fratrem, inque Romano Imperio alios, sic Germanice perorarat, ut majore eloquentia, vel gravitate, vel studio, potuerit nemo: nec minori ingenij flumine, vel dicendi vi, idem Gallice fecerat apud Henricum IV. & Ludovicum XIII. Galliæ Reges: parique orationis facultate idem Italice præstiterat apud Venetorum Ducem: denique apud Reges Principesque Magnæ Britanniæ, Hungariæ, alios, Latino sermone disertissimus & fuerat, & habitus erat. In voluptate tanta, quam ex præclaris adeo fratris liberis caperet Fabianus, illud ei extrema senectute haud exiguum vulnus inflixit, quod ex ijs septimum, septem ante obitum mensibus, lugre cogebatur. Theodericus is fuit, qui prope Renovicium in Bohemia pulchre functus officio fortissimi Ducis, in ipsa pugna trajectus sclopeto, anno ætatis suæ quadragesimo, vivendi finem fecit, atque omnibus pertriste sui desiderium reliquit. In cujus si gesta distendere me vellem. spirantia masculæ virtutis documenta longa serie referrem. Sed vitam ejus delibare, fastigiaque rerum attingere, nunc contentus ero. Iver literas didicit, quantum sufficeret viro, non scholis, sed Reipub. victuro. & ipsi adeo, ut sic dixerim, Bellonæ se suæque consecraturus: ut cit in diverso hominum genere

*Megiser. in
delit. ord.
Equest.*

Horat.

Hic iatus ad pacem, hic castrensis utilis armis.

Eurip.

Οὐ γὰρ ὅτι τὸς πάντ' ὀπίσθ' ἔβροτ' ὄν
Πέρουκον, ἄλλ' ὃ ἄλλο πείσκειται γέρας.

*Ut cuncta norit, nemini mortalium
Datum est : at alia dote plus alius valet.*

Utinam vero ad illustri genere editos nunquam potestas, ac jus imperij deferretur; nisi militiæ jura, ac rationem arma tractandi, prius didicissent. Nunc quasi præclare nasci sufficeret, plurimum illos, qui hoc solo Dei munere gaudent, summi etiam manent honores. Atqui eos, à quibus cæterorum vita & incolumitas dependet, non pacis tantum tempore, sed etiam cum belli insonuit tempestas, pernosse conveniebat modum tuendæ publicæ salutis. Quem quomodo sciant, qui inter muliercularum amplexus, nutricum suavia, in ipso quali gremio Veneris educantur? Quippe à pueris delicijs assueti, ac postea turpi tantum voluptate capti, malunt, ut

— *Bella gerant alij :*

Ovid. epist.
Hel.

ipsi Phrygiæ, non Phryges: non viri Principes, sed fœminæ barbata: imò minus quam fœminæ pleræque: quia non ita male agitur cum rebus humanis, ut non omni ætate ex sequiori sexu, obducere talibus aliquam possis, quæ istis, quos sane Venercos heroas nuncupemus, non fortitudine antistat. Ut adversus ejusmodi occurrere liceat illud veteris Poetæ:

Enn. apud Cicer.
in Offic.

*Vos etenim juvenes animos geritis muliebres,
Illa virago viri.*

Id. Id. xvi.

Ab horum moribus per omnem vitam mirifice abhorruit Theodericus. Itaque ad modum veteris Germanorum disciplinæ, militiæ se dedit, omniaque stipendia complens, per omnes gradus pari animi præsentia, ac solertia, ad summa est fastigia enixus. Ac primo quidem, quasi ad prævium fortitudinis exercitium, in aulam missus Principum Anhaltinorum, Bernhardum Principem in Hungariam contra Turcarum castra comitabatur. Quo tempore arx Wacia intra Novigradum copijs Cæsarianis est occupata; Agria vero, propugnaculum superioris Hungariæ fortissimum, episcopali sede nobile, Mahumeti deditum fuit. Ac Princeps quidem magnanimus hac ipsa in expeditione fatis concessit. Theodericus vero etiam sequenti anno obsidionem Budensem vidit: imo tyrocini-um in eadem, etsi peradolescens, haud pudendum deposuit. Nec longe post ad Belgas militatum abiit; obsidioni Ratzij, Cliviæ oppidi, interfuit; ea tempestate, qua Franciscus Mendoza, Aragoniæ Admiralus, gentilitio concitus fastu, ne Romano quidem imperio parcens, Westphaliā vexabat crudeliter, inque hibernis apud Clivenses, magno eorum, nec facile obliterando malo, exercitum suum collocabat. Sed enim Theoderico perjucundum postea spectaculum fuit,

fuit, eum, qui insolenter adeo se jactarat, fugatum, castris exutum, atque adeo captivum fuiti Mauritio Nassovio, Principi Araulionensium fortissimo. Quo **MDCV.** sub heroe Dhonanus in juventute decennium integrum, & quod excurrebat, meruit : longe profecto felicissimus. cui Imperator obtigisset, in quo, miraculi instar, virtus militaris signis adeo illustribus se extulisset. Nimirum exoptare quidem erat prudentis ; sed fortunati fuit, eum consequi ducem, ad cujus normam fingere omnes actiones suas imitando posset. Sub hujus etiam ductu praelio ad Mulheimium interfuit : idque magnis animis, ut vel hoc argumento erit, quod signiferi munus obiens, ne tum quidem deseruerit stationem, cum se jam desertum à fortuna videret : q. ippe in facie sclopeti ictu sauciatus, equo etiam, qui veheret, vulnerato. Strenue item signum in hostem intulit prope Sautenium, plenus ejus cogitationis, ut, quantum in se foret, Adolphi Nassovij, herois imperterriti, ulcisceretur mortem. Hinc quietiora aliquanto tempora eum sibi vindicarunt : nec illa tamen admodum diuturna. Triennio enim post in oblidione Juliacenli sub Electore Brandenburgico turmam equitum duxit. *Gerh. in Chro. nol.* Quod bellum Theoderico omnino visum est memorabile, non modo copiarum splendore, & miro actorum cuniculorum artificio ; sed etiam quod toto illo tempore, non cœli injuria, non morborum contagies, non penuria annonæ, affligeret obsidentes. Quibus & hoc accessit, quod, utcumque diversæ gentes, Galli, Angli, Scoti, Belgæ, Germani, atque alij, sub uno Imperatore convenissent : nulla tamen in milite tam vario coorta unquam sint dissidia, nullæ abalienationes aut contentiones inter diversarum gentium Duces. Theodericus vero jam multis exercitatus casibus, magis magisque non umbratili, sed solidæ litabat gloriæ, qua absens etiam per ora hominum volitabat ; futurumque erat, ut mortuus etiam in præstantissimi cujusque animo viv. ret. Itaque, quo tempore Condæus, Galliæ Princeps, difficili sane bello implicaretur, atque alij etiam procerum affererent patriæ libertatem : Bernardus, Witgenstenij Comes, Legato usque Theoderico, equites auxiliares ex Germanis ducebat. Sed cum in **MDCxiv.** morbum Comes incidisset qui & lecto plane affixit, pro eo Dhonanus quadringentos equites per universam Galliam, perque media hostium agmina, & duxit salvos, & incolumes reduxit. Nec salutem solum suis, sed exitium etiam hostibus attulit. Imprimis praelio quod cum Marchione Renellio commisit. Nam Gallorum legionem obviam factam, ac copijs Witgenstenij dira minitantem, non modo fortiter vicit, sed etiam delevit ; eaque victoria militibus in Galliam patefecit viam. Hac pugna cui non interfuit modo, sed etiam præfuit Dhonanus, quasi nova virtutis face accensa, penitus in Honoris templum penetravit, ac trophæum. Gloriæ luculentius fixit, quam ante. Itaque, postquam Witgenstenius oppetisset n. rtem, præ cæteris à Condæo Principe, magno cum favore atque applausu exercitus, in locum defuncti est surrogatus. Dhonanus vero Legatum sibi atque optionem allegit Lippe Comitem, juvenem sanguinis, an animi generosioris, haud facile dixerim. In hoc supremo munere ita se gessit Theodericus, ut si Roma florebat vixisset, triumphali corona & statua fuerit ornandus. Quod si exitum vitæ imprimis spectare oporteat, quantum veræ gloriæ Theodericus meruit, non eo solum, quod fortiter pugnavit, usque dum vultum hostis sui petens, pene in conspectu Imperatoris, intimo guttore tenus lassus, occubuit : sed etiam, quod antea sese, ut Christianum militem decebat.

cebat, adeo pie ad mortem prępararit. Qui à cane rabido morfi sunt, non modo rabidi fiunt ipsi, verum alios etiam in furorcm rapiunt. Perinde cum animorum contagio comparatum est; in militia maxime, ubi non multa tantum

Ovid.

— Corporibus transiione nocent :

sed ad penitissima quoque mentis, serpit pestilens morum malorum spiritus. At non corruptela hæc penetravit ad Theodericum : vere beatum, ex Phophetę regij præscripto. Nec enim illum

Psal. I. v. 2.

— de tramite recto

*Impia sacrilegę flexit contagio turbę :
Sed vitę rimatus iter melioris, & alta
Mente Dei leges noctesque diesque revolvit.*

Nempe exteriori quidem vita cum severitate vultus miscuerat comitatem sermonis, (quę & relucebat in sermone exotico, Latino, Hispanico, Polonico, Gallico) verum interiore animo inter medios armorum strepitus clamoresque, pietatem & religionem verbis, gestibus, operibus, præclare tuebatur. Morte vero terribilium omnium, ut aiunt, maxime terribili Theodericum haut exterritum fuisse, apertissimis indicijs constat. Imo inde etiam erat, quod inter milites rubro, candido, aliove lætiori colore gaudentes, ille atra usurpare soleat ornamenta, etiam vexilla ac balteum. In ipso bello Bohemico, ubi fortiter pugnans occubuit, nigro utebatur signo, in quo laureę pictę hæ voces binę lingua forent Celtica adscriptę : *O Meurto*. Innuebat autem, aut laureę coronam sibi acquirendam, aut morte occumbendum. Nec spes eum sua frustrata fuit : quę utrumque implevit. Nam & hosti intrepide occurrens lauream laudis adeptus est, & mortem gloriosam, quam appetijt, etiam oppetijt. Singularis quoque pietas ejus, & quā propterea carus fuerit Deo, argumento hoc memorabili cluxit. Binis ante obitum mensibus, corpore plane animoque sospes, mortem non cogitabat tantum, sed etiam prædicebat. Crebris enim sermonibus, quos cum Christophoro fratre, atque alijs habuit, aperte illud ac minime hæsitabundus dictitabat, magni aliquid impendere, quod eventum suum pridie Kal. Novembris fortiretur. Sibi vero deliberatum constitutumque esse, ad illud tempus militię pessimis moribus imbutę valedicere. Valedixit vir animi heroici eadem mensis dię, qua liquido expresserat, manifesto numinis instinctu, ut solent pię mentes : quę ad præfagiendum tanto sunt aptiores, quanto sunt propiores metę. Nempe decurso quasi vitę spacio animus, quem cœlitus accepimus, terrenas sordes exosus, atque ad originem sui anhelans, perfundi incipit nova luce cœlesti, cujus claritudine tenebrę, quę oblidere nos solent, magis & magis dispelluntur. Ac Theodericus quidem superatis humanę vitę miferijs nunc triumphum agit in cœlis. Nos quoque ab eo, quasi à diverticulo, revertamur tandem ad patrum huius Fabianum : cui maximam voluptatem attulisse diximus, primum quidem quod patris sui filij calcarent strenue virtutis viam quam ipse hortando atque exemplo commonstrasset : deinde autem, quod nemo non eorum, cum senī numero forent, pro meritis summis, honoribus quoque

quoque summis floreret. Antiquis illud annalibus proditum est, cum pater aliquando filios duos ludis Olympicis coronari cerneret; populoque flores conjiciente, ipse inter victores procederet medius; adeo honorifico hoc spectaculo permotum fuisse optimum senem, ut in ipso liberorum amplexu, præ diffusa letitia expiraret. Hoc illi inter binos duntaxat contigit, atque in ejusmodi victoriæ genere, ubi non tam animi virtus, quam corporis athletica constitutio, atque agilitas palmam obtineret. At quanto justius Fabiani gaudium fuit, qui sex hosce, doctrina, sapientia, auctoritate, quæ longe omne corporis robur exsuperant, tot lemniscatis ornatos palmis conspexit: neque id in breve tempus, quandoquidem, quod miraculi instar est, è tam multis degeneravit nemo: imò universi conjunctis studiis, quali mutua factorum & virtutum conspiratione, nomina sua æternis meritorum tabulis ad Memorix aram suspenderunt. Quod si quis inficiari auset, raro hoc in vita humana evenire: illum ego vel gnaviter impudentem dixerim, vel certe in ijs, quæ vitam hanc spectant, hospitem, planeque peregrinum. Quis enim non quotidie experitur, quam insolens sit, ut fratres terni, imo duo, atque adeo vel filius unicus, eximie virtutis parentibus satus, Honestatis & ipse grassetur via? non divertat ad laxam Voluptatis semitam? non ad Suburram, locaque Vacunæ, & Murcia dicata? Veterum monumenta Romanorum ac Græcorum si replicare visum sit; ac peniculatius paullo examinare, quam pauci ex una eademque familia supra ceteros mortales, vel eruditione clari, vel virtute conspicui prodierint: unum comperimus Publicolam, unum & Camillam, & Fabricium, & Papyrium, & Marium, & Luculum, & Cæsarem. Unus quoque occurrit Lycurgus, unus Solon, Themistocles, Aristides, Epaminondas, Thimæbulus, Agesilaus, Phocion unus: itidem unus Virgilius, Horatiusque: unus Varro, Cicero, Sallustius, Livius, Tacitus unus. Postquam vero duos Catones, Decios duos, tres Metellos, Fabios, Scipiones, tres quoque Curius continua serie oratores seculum olim dedit, ad prodigiosum magis, quàm consuetum naturæ morem, referri hoc cœpit. Quid igitur existimassent ejusce tempestatis homines, si sex fratrum parem virtutem & gloriam comperissent? Exurgam altius, meque ipsum, & Rempublicam, in hoc solatium erigam, ut augurer, ipsos quoque Dhonanos fratres eximiam de se prolem, quæque præclare in patrias, & patrui avique virtutes eat, daturus esse. Fridericus sane, & Fabianus, & Abrahamus, jamdudum terris ostendant lætissima connubij ac tantæ spei pignora, eaque prognata heroinis, quibus par familiæ decor, par pro sexu suo esset virtus. Nec frustratus est Christophorus hanc de se expectationem. Qui secundo sibi thalamo junxit magnam sui sexus ornamentum, Ursulam, heroinam undecumque ornatissimam, vivam exemplar patris generosissimi Joannis Alberti, Solmentis Comitis, in quo sanctissima pietas, cum vitæ integritate atque prudentia inter se certant. Ex præclara adeo radice quid nisi eximios nobis pollicemur fructus? Quippe Solmentis familia antiquitatis laude ad nubes usque caput extulit: ut quæ jam ante annos e e e e. in Henrico, celebri cordatoque heroe, amoenissime floruerit, ex cujus fatu, sed longa propagine, nostra tempestate xxx. annorum spatio, Georgius Ebertus, duo Philippi, Ebertus, Wilhelmus, Otto, Fridericus, Albertus Otto, Reinhardus, Henricus Wilhelmus, Joannes Georgius, Joannes Albertus, alij sub Caesaribus, Regibus, Principibus, summa militiæ imperia, pari fortitu-

dine

dine ac felicitate gesserint. Inno hodieque eadem familia propinquitatem attingit Principes, Electores, Reges. Scientiam enim neminis fugit, quinque heroínas Solmenſes temporibus noſtris, paucorum annorum decurſu, nupliſſe totidem illuſtriſſimis Romani Imperij Principibus: quod decus equidem neſcio, an ſeculo hoc alteri Comitum familiae obtigerit. Agnes quippe in matrimonio collocata eſt Mauritio, Haſſiae Landgravio: Dorothea Guilhelmo, Principi Palatino, ex proſapia Birckſuldenſi: Sophia Joachimo Erneſto Onolbacenſi, Marchioni Brandeburgico: Sibylla Auguſto, Principi Anhaltino: omnes pluriſſimum liberorum matres adhuc ſuperſtites, Agnete excepta, matre Guilhelmi, Lantgravij Haſſiae. Sabinæ vero his nunc connubium acceſſit, cum Frederico, Marchione Badenſi, ex proſapia Durlacenſi. Quod ſi extra Germaniam imus, quantum etiam attuliſſe putemus ad ſplendorem ejuſce domus lætum Ameliæ, heroinæ cordatiſſimæ, connubium cum illuſtriſſimo Arauſionenſium Principe Frederico Henrico Naſſovio? qui poſt fata magni parentis ſui Guilhelmi, nec minoris fratris Mauriti, prudentiſſime & fortiſſime ſœderatam tuetur Belgicam: ac cujus (ita auguror) liberis, & poſteris, multa per ſecula libertatem eadem ac ſalutem ſuam debitura eſt. Sed ab inclyta Solmenſi familia, in quam incideramus occasione conjugis Chriſtophori Dhonani, iterum noſtra ſe oratio ad Fabianum convertat. Cujus ad laudem æque, ac felicitatem, referimus, quod, quos cariſſimus frater ejus filios reliquiſſet, invidia etiam teſte, magni & nunc ſint, & poſteris ſint futuri. Ut quos fere omnes ex patrijs penatibus ipſe eduſſerit ad urbes, moreſque exteros videndos: quorum etiam generoſis ingenijs faces prætulit, tum in Apollinis & Muſarum, tum Martis ac Bellonæ ſtudijs atque artibus: cujus denique ſalutaribus monitis ac conſilijs honores, quos ſuſtinent, ſint conſecuti: quorum ſingula ingenue ipſi conſitentur, ac prædicare etiam non ceſſant. Nihil vero minus cogitandum, quam cœco erga eos amore ductum fuiſſe. Cum enim manum pene omnibus porrigeret auxiliarem: ſuos tamen, licet offerretur occaſio, neque ad dignitates ipſe evehebat, neque eo fine alijs commendatum ibat; niſi virtute ac meritis, honore ſeſe digniſſimos præſtituiſſent. Nempe quid faciendum ſibi foret, non ſuo uniſ, ſed conſtanti bonorum omnium judicio metiebatur. Bonorum autem amorem hi facile ſibi conciliabant præclaris animi dotibus. Quas ipſas ornabat dulciſſima rerum concordia, & mirus amor fraternus. Siquidem, quod de Tuberonibus narrat Plutarchus, eos una in domo, eodem ſub tecto, magno cum animorum conſenſu vixiſſe; id Dhonanis non minus convenit. Vixerunt enim quinque propemodum luſtris unis in ædibus: quamvis domos complures in bonis communibus & indiviſis poſſiderent. Ac quemadmodum Tuberones cuſtodiebant aureum illud poculum, quod ex dono Paulli Æmilij unicuique habebant: ſic concordiam fraternam, velut omni auro potiorum theſaurum, in familia ſua conſervandam fratres Dhonani arbitrabantur. Neque dubitandum, quin, cum tantam in his animorum conjunctionem Fabianus quotidie videret; eo hilarius lubentiusque fortunatiſſimus ſenex, pertulerit labefcentis ætatis ſaltidia, ſequæ ad calcandum mortis iter accinſerit. Ad quam vitæ ejus cataſtrophem, & morbos pariter, quibus Deus ad meditationem mortis præparare homines ſolet, extremus jam noſter ſermo decurrit. Vixerat Dhonanus totos L. annos, valetudine commoda ſatis atque integra. Primum, quod ægitudine cum periculo aliquo

aliquo conjuncta affectus fuit, in Italia contigit, partim Florentiæ, partim Patavij: ubi Hieronymi Capivaccij, celeberrimi ac præstantissimi medici opera, pristinæ est sanitati restitutus. Præterea in Gallica eum expeditione lues invasit pestilens. Cum enim alienis malis vix aliter commoveretur, ac suis; præsertim eorum, quibus familiaris usus esset: impetrare ab animo non potuit, quo minus suos in morbo cubantes inviseret, nobiles, ignobiles, viliores etiam servulos & aurigas. Ut minime mirandum sit, si ex contagione ipse quoque virulentos halitus intra viscera attraxerit. Quæ res fecit, ut, asperissima hyeme, cum ultro citroque commeamus esset, curru pone vexillum vehi cogeretur. Reliquum autem vitæ tempus produxit vita frugali & temperantia insigni. Aiebat enim, non temere Diogenem stomachari in eos solere, qui, cum luxuriose vitam degere, nihilominus pro valetudine bona, sacra Dijs facerent. Quippe singulos quodammodo in se habere facultatem, abstinencia & sobrietate conservandi corporis valetudinem. Sed nullius tanta est ingenij vis, nulli illud corporis robur, ut evitare omnia valeat mala, quæ naturæ imbecillitas ac fragilitas secum trahit. Postquam igitur Fabiano quoque

—— *Felicio etas*

Terga dedit, tremuloque gradu venit ægra senectus:

jam infesti, tetri, atque caliginosi vapores petebant officinam cordis; utque crebra affligeretur palpitatione nobilissimum viscus efficiebant: jam in articulos pedum manuumque defluebat tenue serum; ex quo tristis podagræ sensus concitabatur: jam in renibus collectum sabulum lapidescebat; unde atroces calculi dolores cooriebantur. Atque isti ubi radices semel egerant, ex imo erui fundamento minime potuerunt. Postremo autem quadrimestri ferociore etiam reddebantur. Neque tamen existimandum, Dhonanum de morte demum cogitasse, postquam molesta esse cœpisset

—— *Tarda senectus,*

Debilitans vires animi, mutansque vigorem:

Virgil. Antid. 9.

aut ubi morbi præcipientes atque impetuosos irruere cœpissent,

—— *velut agmine factio.*

1. Antid.

Quin vero tota ejus vita, quod Philosophiæ proprium esse aiebat Plato, nihil aliud, quam mortis meditatio fuit. Quæ propterea mortis contentum animo ejus induxerat. Mature itaque in lubrica adhuc vitæ statione constitutus, ad Prophetæ monitum, de domo sua disposuit, ac priusquam morbus ingravesceret, testamentum condidit. Eo hæredes ex asse nominavit fratris liberos: uti non modo dictabat amor; sed natura etiam, rectaque ratio flagitabat. Quamquam autem parili omnes affectu complecteretur: pridie tamen quam vita excederet, Christophoro, è fratris filijs natu minimo, quod clade Pragenli anni 1600. majorem pene, quam ferendo foret, jacturam fecisset, liberalius aliquanto, ac cæteris, consulendum sibi codicillis putavit. Cumque prospiceret hunc

Esai. 38.

hunc in modum sanguine proximis : alterum tamen, quo præscripto religionis tenemur omnes, minime neglexit. Ex reliquis enim bonorum, quibus carere hæredes suos posse animadverterat, ita derivabat beneficentiam suam, ut inde partem haurirent famuli & affeculæ, ne minimo quidem ex domesticis atque familiaribus indonato abeunte : partem caperent invalidi senes, hominesque miserabiles in Nosocomijs, Xenodochijs, aut domi suæ paupertatem inutiles pudore regentes : partem denique cari auferrent consanguinei, propinqui, amici.

Ambros. lib. 3. de Offic. In qua dispensatione ei, ex mente B. Ambrosij, quali norma quædam & velut amulsis erat, fides sincera, & providentia perspicax : dabatque operam sedulo, ut, quod B. Gregorius requirebat, charitas cum prudentia, prudentia cum charitate jungeretur. Quippe nisi in legendo hac fuisset cautione usus, potuisset, opinor, idem ei objici, quod Diogenes cuidam sine judicio quidvis cuivis largienti : *Male sit tibi, qui Gratias, quæ virgines sunt, fecisti meretrices.* Vere enim prestitimus beneficia, non conferimus, nili accipiant ij, qui vel egeant, vel opibus honeste uti sciant. Atque ut hic prudentia, ita in morbo fortitudo ejus eluxit : etiam cum pertinaces illi ex calculo dolores ac cruciatus indies invalescerent ; imò vim omnem spirituum ac corporis magis & magis resolverent ac labefactarent. Hic opinor, mollicellus aliquis, ac suo quondam judicio beatus, nunc deserturus quicquid carum habuerat, vix lacrymas tenuisset. Dhonani vero

Sill. Ital. lib. 6.

— *patientia cunctos*
Hos superat casus.

Epist.

Nempe in illis acerbissimis doloribus innitebatur divini numinis providentia, & paterna ejus misericordia. Animo quoque abversabatur dictum illud aureum, ex Stoa profectum : Dolor omnis levis est, si ferre possim ; brevis est, si ferre non possim. Nec tum demum hæc discere coactus est : sed de cœlesti migratione, Deoque, æterno Spiritui, spiritum suum reddendo, à multis retro annis cogitationem crebro suscipere solitus erat. Atque hoc animo etiam olim in Gallijs balsamum ad pollincturam, & cadaveri involvendo linteum, pretio sibi compararat. Ergo ut recuperandæ valetudinis spes supererat exigua, vel potius nulla : vocavit ad se Danielem Spiessium, consulem Morungensem : cujus opera in re domestica, tum ipse usus fuerat diu, tum etiam fratres, ac horum liberi. Indicavit ei, ut recondita essent in cista balsamum, quod dixi, ac sindon : simul, quid ijs fieri velit, edocuit. Nam post obitum inungi jussit exanime corpus, ac linteo velari : at ne à pollinctoribus secaretur, interdixit. Atque hæc ille promere animo ita firmo, sermone adeo constante, ut prope dixerim mortem potius in timorem conjecturus videretur, quam ut eam ipse exhorresceret. Etiam addebat, gaudere se plurimum, quod brevi mors factura esset dolorum omnium finem. Ad cogitationem, vel mentionem mortis, nec tantillum moveri visus est. Nimirum hilari etiam vultu fatalem illum ictum excipere solent, qui ad eum se composuere jamdiu. Quanto autem magis videret, haut ita longam spem vitæ superesse, tanto ardentius ab rerum mundanarum cura cogitationes omnes ad Deum convertebat. Imò nihil jam vel adeo volupe erat, vel tanti ponderis, ut ultra adlubesceret, imò fastidio potius rerum caducarum ducebatur. Ut qui tantummodo meditaretur cœlestes illas lauticias,

quarum

quarum gustum animo præcipiebat. Nimirum mentem extra morbosum corpus raptam, jam stricturis suis irradiabat, non gratiæ modo, sed gloriæ quoque divinæ lumen: cujus fruitio quanta voluptate animos perfundat, nec lingua eloqui, nec cogitatione assequi possumus. Cæterum ita affecto Fabiano, superaque solum cogitanti, unum tamen, quod ad vitam hanc pertineret, jucunditatem & lætitiâ attulit non exiguam, non multo ante diem, qua excessit. Is nuncius fuit, de administratione Ducatus Prussiæ autoritate Regis tandem commissa Serenissimo Electori Georgio Wilhelmo: cui quidem jure nullo denegari is honos poterat: verumtamen multorum & vota & studia longe alio tendebant. Itaque Electori, cum ipsius, tum publico nomine gratulabatur, quod non modo in ruborem dati essent ingrati patriæ cives, pacis turbatores, qui hactenus adversati essent Principi optimo: sed etiam, quod luculenta affulgeret spes, fore omnino, ut res Patriæ, Ecclesiæ, Principis, in melius deinceps verterent. Jamque vires quotidie ita collabi Fabiano, ut indicio ea res esset, extremam imminere diem, ad quam pissimus vir tantopere anhelabat. Quare priusquam animæ illud, corporisque divortium fieret; liberorum fratris tres natu majores, Fridericum, Fabianum, Abrahamum, humanissime arcessit: venientes postridie Pentecostes lætus excipit: gratias ijs pro parendi istoc obsequio agit, blandeque alloquens. Hic, inquit, dies mihi natalis est: quem bis & septuagies divino indultu, hac corporis animique compage celebravi, hodie extremum perago. Vos vero coram adesse mihi volui, non tam ut dextras jungere nobis liceret invicem, grataque in his terris, & postremas cum gaudio

—— *audire & reddere voces:*

Virgil.

quam ut mutuo etiam hoc nostro colloquio præludamus conversationi meliori longiorique, quæ in cœlis consequetur. Eo jam nunc præibo, sed lætissima vos fiducia prætolabor, eluctatos aliquando ex furiali hujus vitæ Oceano, ut ante divinæ majestatis thronum in sinu Christi Sospitatoris, in Angelorum contubernio, in societate Ecclesiæ triumphantis, in conspectu tot majorum nostrorum, non delituris unquam; neque remissuris delicijs una perfruamur. Accedebant amplexus nutui & arctissimi; addebantur oscula, quæ gemitus jam intercipient, jam ingeminabant: lacrymis denique ultro citroque obortis dubium reddebant singuli, utrum majori ab se molestia divellerentur, an cupidius expectarent conjunctionem illam in cœlis futuram. Tandem abitum parant Fridericus & Fabianus, ut publicis comitijs, quæ Regiomonti agebantur, ex officio interessent: cum patruus, ductis ex imo pectore suspirijs: Ite, inquit, suavissimi nepotes. Deo vos, vestro publicoque bono, commendo. Nulla equidem visendi vos amplius in hoc terrarum orbe facultas dabitur: at dabitur in altero, meliorique mundo palatium amœnissimum; ubi congregi sine lassitudine, colloqui sine satietate, vivere sine tædio, tempore, modo, possumus. Præ illa vita hæc vita mors est, cujus me vere tædet: illam spiro, speroque: hoc uno lætus maxime, quod fiducia certissima, nec ulla dubitatione convulsa, vitam æternam animo jam degusto, camque jam nunc adituro. Postquam hi digressi, nulli, ut ante, patere ad se accessum voluit; nec quenquam sustinuit audire, qui de rebus hujus sæculi quicquam referret. Tunc nempe credibile est, veterem hominem

Augustin. in
Psal. 118.

cl. b. cxxi.

Joan. 1.

Apocal. 3.

Matth. 24.

1. Corinth. 15.

Juvenal.
Sat. 10.

Isai. 46.

minem in toto corde domari, quando aliunde, ut pulcre Augustinus monet, minime aliud cogitatur. Unus, isque affluens ei, propeque accubans, præter clinicos, aderat præco verbi divini, qui, nunc sacris verbis, præire agro, nunc ijs interfari. Quibus Dhonanus perinde ex pectore suo elicibat preces, atque ex chalybis, filicisque attritu, micantes flammæ resillire advertimus. Precationes antea à se conpositas, de fonte sacri codicis hausas, ex legentis ore inscribat cordi, & Suspiria sua suspirijs sibi applicabat. Utque adeo in oratione non deficiebat, quamdiu vitæ ullus superesset spiritus: quem ille pridie Nonas Junij extremum commendavit Deo, placideque adeo reddidit, ut summum capienti similior videretur. Dhonanus vere jam undique felicem! imo nunquam futurum felicem, nisi ad hunc beatitatis portum vela remoque convertisset. In terris cum beare videbantur, prudentia, virtus, honor, potestas, divitiæ, deliciae. Quanto nunc illa omnia sunt preciosa in cælis! In terris magnum erat, doctrina atque usu consecutum fuisse, quicquid prope in hominem cadere possit. Sed per nebulam sese offerebant universa. Cælum omnia sine errore exhibet speculo purissimo juxta & amplissimo. In terris ad amorem Dei, & proximi dilectionem, ita consilia sua referebat, ut gratus Deo, gratus hominibus esset; ijs etiam, qui insitata ejus non undiquaque comprobarent. Sed deficiebat sæpe conatus in communi imbecillitate, quam longanimus Deus tolerare solet. In cælis omnem omnis virtutis apicem tangit: quippe ubi Christi perfectio nostra sit; ex cujus plenitudine accipimus, quotquot jus filiorum consecuti sumus. In terris proxime affidebat magnatibus: crebro etiam Principibus, quandoque Regibus, vel etiam Caesaribus. Sed illa dignitas erat defultoria. In cælis, posteaquam vicit, dedit ei Christus affidere sibi in throno suo, quemadmodum ipse vicit, sedetque in throno Patris sui, Principis regum terræ; Regis regum, ac Domini dominantium. In terris potestatem exercebat non tantum territorio suo in subditos proprios: sed etiam in milites, vel cives illos, quos principalis ei commiserat auctoritas. Verum potestas illa cæli humano judicio videretur esse in multos, paucorum tamen erat mortalium, pauciorumque annorum, si cum novo hoc imperio conferatur. Illic enim constitutus est cum servo fideli super omnia bona cælestis patrisfamilias: illic possidet paratum sibi regnum à constitutione mundi, quod sæclis durabit innumerabilibus. In terris, cæli non Cæli alicujus, luculentis tamen opibus affluebat: unde magnificus ei apparatus erat, & vitæ cultus cum elegantia ac splendore, uti genus ac fortunam decebat. Sed opes illæ varijs calibus obnoxia erant. In cælis divitiæ illi sunt orbis universi auro longe potiores: quippe ubi Deus omnia sit in omnibus. In terris lætitiæ afferebant fama bona, quæ longe lateque vagabatur, principum gratia, qua præ alijs florebat; consuetudo familiaris, quæ cum præstantissimis viris intercessit; filiorum fratris virtus, cui & honores summi deferabantur. Verum hæc cunctis tantum aloes admittum erat, quantum mellis: nimirum

— — — prospera tanti,

Ut rebus lætis par sit fortuna malorum.

In cælis autem Dhonanus ejusmodi perfunditur gaudio, quale nec conspexit ullus, nec fando accepit, nec capacissima etiam mens comprehendit. Si locum quæramus,

quaramus, altissimus est, tutissimus est. Nullum enim malum accedere potest, 1. Corinth. 2.
 nec flagellum appropinquare tam securo tabernaculo, cujus portarum seras ipse
 Sionis dominus corroboravit. Hæc sola sunt, quæ hominem post obitum vere
 reddunt beatum: non exequiarum luxus pompaticus: non si ostendantur Psal. 91.
 picti vultus

Majorum, & stantes in curribus Aemiliani:

*Juvenal,
Sat. 8.*

non Mausolea infani suntus. Cujus generis omnia Dhonanus, cum super-
 stes de funere statueret, penitus retulit. Atque idem nec epigramma Cam- Gell. lib. 1.
c. 24.
 pana dignum superbia, uti Nævius olim, sepulchro voluit insculpi: sed istis
 orbis ineptijs longe segregatis, ipse sibi lemma delegit plenum simplici gra-
 vitatis: quæ Germanos neutiquam deficit. Sic enim sibi parentat Dhona-
 nus: sicuti Morungiaë inscriptio habet in templo, ubi terræ mandatus est:

*Niemant mein todt beweinen soll,
Ich leb in Godt, undt mir ist wol.*

O felix funeris sui cantator Dhonanus! Nec diffiteor, Ennium quodammodo
 præiisse videri, ut qui versiculos hosce, quos ipse fecerat, sepulchro suo
 jussit incidere:

*Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletum
 Faxit. cur? voluto viru' per ora virum.*

*Cic. 1. Tusc.
Quæst.*

At, pro Deum immortal'em, quam dispar, quam iniqua est comparatio ambo-
 rum! Quantillum enim juvet, si non alio beati simus, quam quod labor no-
 ster ad existimationem posteritatis dimanet! Verum enimvero illa amplissima
 laus, illa felicitas suprema, quiescere in sinu Dei. atque ejus intuitu frui. Ille
 Dei intuitus, nunc incredibili Dhonanum gaudio perfundit: fruitio illa innum-
 merabiles ei voluptates parit. Siquidem creatura ipse æctissime nunc sociatur
 cum creatore suo: liberatus omni malo, conjungitur cum summo bono: pe-
 riculi ac doloris expers, diem agit semper securam, semper lætam. Verum
 mihi in hac infantili tantarum rerum consideratione, solum balbutire datum
 est, adeoque

— vox faucibus hæret:

Virgil.

ut si maxime nolim, orationis filum abrumpere necesse habeam. Facio hoc
 tanto æquius, quia Dhonanus non amplius indigus est laudis humanæ; imo
 omni terrarum præconio longe est major, postquam coram sacra Triade, &
 immenso Beatorum cætu, palma decoratur, lauru redimitus, Deum & cælites
 assidue laudat, simulque cælites ipsos sui laudatores accepit.

Gaude igitur, Dhonee, tua novus incola sede,
 Quæ datur astriferi super aurea mœnia templi.
 Nempe tua his verum nebulis mens libera cernens,
 Est potis abstrusas rerum cognoscere causas.
 Cimmerias inter tenebras nos error opacat,
 Vanaque pro vero se ostentat opinio menti.
 Clara tibi facies in aperta luce Tonantis :
 Unde tuis oculis mysteria cuncta pateſcunt.
 Nos quasi sub velo lumen cœleſte videmus.
 In sacris mutila est humana ſcientia rebus.
 Jam tua ſupremo virtus ſe culmine librat,
 Et dudum perfectæ gradus ſupereminet omnes.
 At nos cum vitijſ turpi luçtamur arena :
 Imperfecta ſuo luget ſe nomine virtus.
 Pax tibi, pax ſemper placidis adremigat alis,
 Asperaque excluſo miteſcunt ſecula Marte.
 At nos perſequitur flagro furialis Enyo :
 Incitat ardentem in nos Bellona quadrigas.
 Undique te ſatiat dulcis ſine fraude voluptas :
 Exultat ingratus leto Vertumnus Olympo.
 Nunquam pura manet nobis ſine felle voluptas,
 Sollicitumque aliquid lætis intervenit auſis.
 Dulce ſodalitium quovis te cingit euntem,
 Aligeri fratres, atque agmina denſa piorum.
 Nobis obſcœni res eſt cum fece popelli,
 Cui ſubleſta fides, & frons ſine frontis honore.
 Gaude igitur, Dhonee, tua novus incola ſede.

FRIDERICI SPANHEMII,
Acad. Lugd. Bat. p. t. Rectoris
LAUDATIO FUNEBRIS
CELSISSIMI HEROIS
FREDERICI HENRICI
Invictissimi ARAUSIONENSII

Principis, Nassoviæ Comititis, &c. *Excelsæ Memorix*

Dicta Leidæ iv. Eid. Mai. *MDCLXVII.*

CELSISSIMO PRINCIPI
G U L I E L M O.

DEi gratia Principi Auriaco, Comiti Nassoviæ, Cattimeliboci, Viandæ, Dietziæ, Lingæ, Moursæ, Buræ, Lerdami, Vocræ, Ulissingæque, Marchioni Bredæ, Gravæ, Ditionis Cukianæ, Dieltæ, Grimbergæ, Herstalli, Cranendonckij, Varnestoni, Arlei, Noferoei, S. Viti, Dasborchi, Polani, Wilhelmstadii, Nirvarti, Iselsteini, S. Martinodici, Montis Gertrudis, Castellorenardi superioris atque inferioris, Swalumæ, Domino Baronique Antuerpiæ, Bisontij, Burgravio Hereditario Hollandiæ, Hereditario Marschalco, Geldriæ, Hollandiæ, Zelandiæ, Westfrisiæ, Zutphanæ, Ultrajecti ac Transisulanæ Gubernatori, Fœderati Belgij terra marique Imperatori, paternæ & avitæ virtutis ac gloriæ Heredi Unico, Genero Regio,

Laudationem funebrem invictissimi parentis excelsæ memoriæ

D. D. C.

Fridericus Spanhemius.

Pud erectas Gentes in more olim positum. Heroum suorum funera delubris clausis, indicto iussitio, sordidato vultu, scillis vestibus, publico planctu, repetita sui doloris ac virtutis tibi ademptæ commemoratione, immo externatis propemodum animis efferre. Nec id abs re factum videri debet. Ut enim Luminum, quæ diem distinguunt & noctem, defectiones cum horrore in cœlo observantur, sive quia Natura vim pati videtur, sive quia in publicas calamitates, mortalium generi exitiosas, exire solent: Sic Optimorum Maximorumque in terris Principum mortes non minori

animorum

animorum consternatione excipi debant, quippe quæ fatalem rerum publicarum conversionem, nec dicam occasum, portendere videntur. Haudquaquam itaque mirum, subducto Nobis & Orbi Christiano Incomparabili Heroe, *Fredérico Henrico Nassovio*, Belgicæ rei, post Deum immortalem, retro Statore; Patres, Aulam, Nobilitatem, Curiam, Militem, Plebem, omnem Ordinem, ætatem omnem, immo totam ferme Fœderatam Belgicam in unam Bataviæ Urbem effusam, ad splendidum *Nassovicæ* Gentis, vel Virtutis potius & Gloriæ Tumulum, publicum totius Patriæ luctum, ferali pompa, & omnibus per quæ serius mœror se exonerare solet, officijs heri deposuisse. Nec mirum, tanti Principis clientem Academiam maximum hoc funus hodieque in solemni panegyri mœtissimis animis commovere, & alta suum dolorem voce apud omnes, immo & duraturis aliquando, quod vovemus, monumentis ad omnem posteritatem testari. Minus adhuc mirum, Auditores, me tanti luctus interpretem apud vos publica auctoritate constitutum, animum de gradu dejectum, & velut à seipso desertum in hanc Cathedram, hodierna die, in qua pietas potius quam dicendi vis commendari debet, adferre. Sive enim Principem nobis ereptum, & cœlo transcriptum, sive communem afflictæ Reipublicæ cladem, sive lugubrem mœrentis Patriæ habitum, sive vultus vestros, nictos, dejectos, attonitos, sive inulitatem hujus loci faciem, hos parietes insolita veste horridos, hanc Cathedram funesto apparatu instructam, & atratam intueor, ea doloris irritamenta ubique reperio, quæ vel constantissimam mentem percellere possunt & perturbare. Si quis in iustissimo isto omnium luctu, ubi nihil nili mœror, squalor, & publica velut orbitas se omnium oculis ingerunt, exquisitam in dicendo curam adhiberi posse censet, ille nec magnitudinem mali nostri intelligit, nec animi cum gravi calamitate luctantis ælium perspectum habet. Enimvero, quam magnis olim Oratoribus Centuriones, Cohortes, armata Comitia, & perturbata iudiciorum forma pro rostris incussere trepidationem, illam omnia quæ nos circumstant, immo vel solius, quod hunc diem propemodum nescitum facit, argumenti funesta cogitatio nobis injiciunt. Colligendus tamen est animus, cum bono Deo, nec iusta tibi, Invictissime Heros, trepido vultu, qualem nunquam nisi in hoste vidisti, sed erecto & sibi constante animo, qualem per medios hostium globos ubique victor circumtulisti, facienda sunt, & quod à nostra imbecillitate expectari non potest, ab animi tui magnitudine, & à maximarum tuarum virtutum recordatione nobis petendum est. Quia vero de tanto Heroe dicendum, qui rerum gestarum multitudine Annales, gloria orbem implevit, quem nec virtutibus ejus modum statuere possumus, nec laudibus debemus, cum Orationi nostræ statuere cogemur, illorum morem sequuti, qui amplissimos terrarum tractus, quibus cum paria facere tabellæ magnitudo non potest, designant potius quam repræsentant. Ne de Panegyricorum quidem legibus anxie nobis cogitandum existimamus, quos ut nec ignoramus, nec alijs invidemus, si non bis hic non figimus. De Principe loquimur non obnoxio istis imperijs, cujus majestatem liberius nobis vel sequi licebit, vel lugere. Eum sane & adolescentem, & juvenem, & virum, & privatum, & Imperatorem, in castris, in acie, in aula; & in ipsam virtutis imaginem vobis exhibere, vestra & nostra potius interesset, quam inani verborum apparatu, ad oratorias leges compolito, illam tantum hoc Auditorium circumducere.

Quemadmodum vero aſtri, quod diem facit, quando è nocte emergit, ortus non ſine admiratione ſpectatur; ſic ipſa Heroum origo digniſſimum ſui ſpectaculum præbet. Hanc ab anguſta *Naffoviorum* Gente noſter habet, quæ nec taceri ob ſummum ſplendorem debet, nec pro dignitate hic commendari poteſt. Hiſtoriæ ea argumentum eſt, non Orationis. Antiquitatum vis, ſupra mille ſexcentorum retro annorum vetuſtatem multis aſurgere videtur, qui *Naffiam* antiquiſſimæ Suevorum gentis Ducem in Julij Cæſaris Commentarijs legunt. Ad Equitem quendam Romanum ejusdem Cæſaris militiam amplexum *Naffoviorum* ſtirpem referunt alij. Sed ut maximorum etiam fluminum ortus latent: ſic & illuſtriſſimarum, quod & ipſum ad Majeſtatem facit, familiarum origines in abdito ſunt, ſive quia præſcorum ſimplicitas de ſua potius virtute quam de Majorum imaginibus ſolicita fuit, ſive quia monumenta id genus temporum iniquitate nobis interverſa fuere. Quanvis vero haudquaquam ad nomina vel ſubleſtæ, vel ambiguae ſaltem fidei alcendamus, nec Severi Imperatoris tempora putemus, quibus in Theodoſio quodam *Naffovios* vel reperiunt alij vel quærent, nec Didierios, Walravios, & Gero'dos *Naffovios* è ſexti ſep-timive ſæculi caligine erutos repetamus. majori fiducia ad Henrici Aucupis Imperatoris Romani tempora, adeoque ad ſæculum à Chriſto nonum, itur, quo Illuſtriſſimam *Naffoviorum* gentem jam clauſiſſe, & Otthonis *Naffovij* bello Pannonico præſecti expeditio, & Hatiludiorum indices, & inſtrumentorum aliorum documenta probant. Dignitatem quæris & ſplendorem, plures Gens illa maximorum exercituum Imperatores, Geldriæ & Zutphaniæ per trecentos triginta & annos plus annos Dominos, Belgio univerſo in Engelberto præſectum, quinque Moguntinæ & Trevirenti Sedibus Electores, Dietheicum, Gerlacum, Joannem, & Adolphos duos; Immo & ante quatuor propemodum ſæculorum decurſum in *Adolpho Naffovio* Cæſarem Imperio Romano dedit, & quod ominofum Nepotibus, Principem jam tum cum Auſtriacorum odijs & emulatione commiſſum, nec humana, ſed fatali ultione vindictatum. Nec parum decoris ad ſplendiſſimæ Gentis dignitatem accedit, quod præter Auſtriacas, Bavaricas, Sabaudicas, Lotharingicas, Haſtiacas, aliasque, Electorijs etiam, immo Regijs affinitatibus jam pridem clariſſima fuit. Potentiam ſpectas, ampliſſimas *Naffoviorum* Gens in Norico, ad Rhenum, Lanumque, in Menapijs, Sicanibris, Advaticis, Batavis, Mattiacis, Aëduis & Sequanis ditrones retro tenuit, Aëraulienſem etiam Principatum in *Renato Naffovio* à Philiberto Cabilono, ſub quo Roma tremuit, cum ſupremo jure Anno dñi 10xxx. accepit. Amplitudinem aſtin as, Illuſtriſſimas magno numero Familias deprehendes, Wiſbadenſem, Wilburgenſem, Dilleburgenſem, Sarapontanam, Solmenſem, Identemiam, Beiliemiam, Dietziam, aliasque, quæ *Naffoviorum* ſtirpem ſuæ originem gratis animis tatentur. Decora Gentis delideras, non Principes tantum, ſed Heroas etiam dedit, nec rara quadam, ut in alijs familijs, factura, ſed velut hæreditaria inelytæ ſtirpis felicitate. Quicunque Otthones, Robertos, Engelbertos, Philbertos, Adolphos, Renatos, Gulielmos, Ludovicos, Philippos, Mauritios, Emericos, Caſimios, alioſque, totidem belli fulmina ignorat, qui ſuam Saracenis in Syria, Turcis in Pannonia, Chriſtianis in varijs Europæ regnis, immo & Indis alio So'e calentibus, fortitudinem extra Europam probarunt, per quos etiam Auſtriacorum tituli, Principatus, Regna crevere, illi

parum

parum cum rerum & temporum notitia, minus cum Fastorum & Annalium monumentis commercij est.

Quamvis vero vel à solo *Gulielmo* Arausionensi, Herois nostri Parente, Nassovici generis series arcessenda foret, satis ille decoris in Gentem suam inuitata animi magnitudine intulit, ut vel splendidissima censeri possit. Nemo sane de tanti Principis virtutibus sine stupore cogitare potest, qui maximos ex tota antiquitate Heroas vel expressit, vel superavit. Cujus juvenus Aulam inter & Castra exercita, arcanorum & negotiorum capacissima indole se sagacissimi ingeniorum arbitri Imperatoris amoris judicioque ita commendavit, ut in majorine gratia an exultatione apud ipsum fuerit, inter incerta haberi possit. Enimvero non interioris admissionis, sed primæ apud ipsum fuit, & juvenis etiam, five consilijs admotus & legationibus, five militaribus imperijs, & maximis Ducibus oppositus, omnes admirationis implevit. Immo in tam flagranti apud *Carolus* gratia fuit, ut nec translationis Imperij in Ferdinandum fratrem, nec Belgij in Filium Hispaniarum Monarcham alius præter ipsum vel arbiter esset, vel interpres. Nec *Philippus* quicquam unquam gravius luit, quam quod plus aliorum odijs tantam virtutem minus comiter habendo, quam Patris commendationi eam demerendo tribuit. Cui, per Granvellani artes, Albani inhumanitatem, afflictique Belgarum populi calamitates irritatæ, nequicquam multorum regnorum potentiam, immo omnem sui Tagi & Indorum gazam opposuit, donec qui virtute vinci non poterat, subornato percussore, flagitio ad omnem posteritatem infami, tolleretur. Invicto isti Principi Gens vestra, Auditores, vitam debet & spiritum, post Deum immortalem, & quicquid vel magni pro Libertate gessit, vel cum ea hosti extorsit. Quæ quanta sint, hodie demum intelligere videtur. Nec alium nostro Heroi Patrem esse decebat, quam qui & libertatis vestræ Parens esset. Majorem sane ea ætate habere non potuit. Ne Matrem quidem, qui tantus esse debebat, habere debuit, quæ non Heroum sanguis esset. Fuit ea *Aloysia* *Colinia*, Illustrissima & Magni animi foemina, *Gasparis* *Colinij*, Maris in Franciæ Regno Præfecti filia, quo majorem consilio, magnanimitate, rei militaris scientia, & quod caput est, pietate ac integritate Gallia seculo superiore non vidit. Quippe qui, rebus maximis pro suo Rege gestis, potentissimi Regni vires, quorundam artibus non semel in se conversas, exigua manu sustinuit, retudit, fregit, ac tandem intrepida, qua suum fatum & latronis ferrum excepit, constantia hostibus ipsis ingentem sui admirationem reliquit. Tantis Parentibus nihil nasci potuit nisi magnum & insolitum. Nec Germani Gallicique sanguinis mistura Heroi nostro sine divino munere obtigit, ut, qui maximus esse deberet, utriusque Gentis toto Orbe clarissimæ decora temperamento singulari unus referret. Et ut Natura, antequam deficiat, defectionem sui nisu extraordinario vel ulciscitur, vel compensat; sic & in ultima *Gulielmi* prole totum illum Heroem Orbi præsentatum voluit, paucis mentibus antequam millesimo quingentesimo octogesimo quarto, qui & Nostro natalis fuit, Anno, conducto isto parricidio, quæ seculorum nostrorum regias etiam mortes licitantium infamia est, periret. Ita cumas Heros noster sanguine paterno propemodum conspersas habuit, ut & in ultionem Summi Parentis natus videretur, & ad Belgiæ libertatis vindicias suprema Patris voce vocari. Ipsa vero *Delphorum* Ubs, quæ piaculari flagitio

Gulielmum

Gulielmum tibi & bonis omnibus creptum vidit, *Fredericum Henricum*, velut alterum Libertatis vindicem, prima nascentem excepit. Et quamvis præclaris se ornamentis commendat, majus tamen non habet, quam quod ei ex tanti Principis natalibus accedit, & quod fidissima magnorum cinerum custos illos Heroas condit, quos Orbis universus stupet.

Pueritiam Heros noster sub Heroïna Matre, adolescentiæ partem aliquam, sub Jani Douzæ inspectione, in nostra Academia, quæ de tanti alumni manu Albo suo Kal. Jan. Anno cIdo xciv. inserta merito sibi gratulatur, majorem sub *Mauritio* fratre in caltris & actu rerum exegit. Quem simul & Ducem habuit, & Patrem, & in eo omnia reperit, quæ excelsam indolem ad omnem virtutem formarent. Enimvero ea *Mauritij*, juvenis etiam, initia fuere, quæ non modo omnium expectationem, sed & admirationem anteverterent. Usque adeo nullum unquam è scelere compendium expectari debet, ut pœnitentiam parricidij in *Gulielmo* admissi, admiranda *Mauritij* virtus, & par ei felicitas hostibus sine mora expresse rint. Et sane tanta victoriarum ejus serme fuit præcipitatio, ut, quamvis maturo consilio omnia ageret, non annos tamen, nec menses, sed dies propemodum victorijs distingueret, Alexandri Farnesij Ducis veterani adultam virtutem adhuc imberbis silteret, & Foederatæ Belgicæ ad extrema consilia tristissimis temporibus conversæ paucis annis non securitatem solum pareret, sed & splendorem: immo Gentem ad dominatum Europæ magnis passibus gradientem, velut mole aliqua objecta, intra crepidinem suam se cohibere, & sua tueri doceret. Sub tanto Duce, cui Foederatus Belgarum populus suum robur, Orbis Europæus disciplinæ castrensis instaurationem, omnes potentie Hispanicæ sufflaminatæ fructum, Duces bellandi artem, Mathematici suæ in caltris usum, Mechanici ignotas etiam retro machinas debent, adolevit Heros noster, & magna exempla vidit, expressitque. Est equidem in generoso sanguine occulta quædam spirituum velut cognatio, & vis latens, quæ capacem omnium indolem ad honesti æmulationem è propinquo potentius accendit. Hinc Noster fraternas victorias suæ virtuti coteret, ejusdem gloriam suæ antambulonem censere, arma tractare, castrensem disciplinam discere, hostem læcessere, cominus pugnare, stanti instare, modo militem, modo Ducem agere, corpus ad laborem & tempestates durare, regionum, urbium, munimentorum, vallorum, castrorum situm, fluminum ostia, alveos, flexus, maris, litorum, ventorum rationem & vices explorare, *Mauritij* instituta, consilia, imperia excipere, & in uno ejus exemplo omnia militis, omnia Ducis officia observare. Studebat in ista etiam ætate generosa indoles se dignum Patre, dignum Heroïca Nassoviorum Gente fingere, & sua virtute pijs *Gulielmi* manibus parentare. Nec stimulanda ista indoles erat, sed retinenda tantum. Ducem Patriæ debebat, Fratri successorem, & servandus erat, ut servaretur Respublica. Et ut *Mauritius* illi nec affectum deesse patiebatur nec caram, sic Noster cum non ut fratrem ætate majorem, sed ut Parentem alterum, ad extremam usque ætatem, constantissima observatione coluit, adeo quidem, ut nullam unquam delibatæ potentatis vel dignitatis suspitionem, ne adultus quidem, illi moveret, quod quam raram sit in subitico ætatis & gloriæ, talium docti norunt. Una utrique ad summam virtutem emittendi erat æmulatio, liberam quam à Patrie accepissent Respublicam tuendi, & in majus quoti-

die provehendi. Nec prudentiæ civilis, & Reipublicæ gubernandæ præcepta minus, quam belli artes à *Mauritio* Noster habebat, quæ ita alter docuit, alter excepit, ut hoc unum egisse viderentur. Ita nihil attingebat lætissimum hoc Fratrum par, in quo non capacissimum omnium animum ad stuporem ubique omnibus probarent. Incidebat in ea tempora Montis-Gertrudis obsidium, quem *Mauritius* inusitata corona cinctum se victori permittere coegit. Illi Nostrium licet adolescentem præfectum voluit, Duyvenvordio Satrapa Optionis vicem juventuti ejus admoto, ut ad maxima quæque surgentem indolem mature ejusmodi imperijs exerceret, quæ præter fortitudinem prudentiam exigèrent & formarent. Mox Heros noster iter Gallicum cum Heroïna Matre, deducendæ *Carolotte Brabantinæ* forori ad Illustrissimum in Armoricis & Pictoni-bus Regulum *Claudium Tremolium* Franciæ Parem, ingressus suam *Henrico Magno* indolem probavit, & tanti Regis applausum in ista etiam ætate meruit. Redux in supremum Status Consilium allectus, incunte hoc seculo inter Patres, quoties per armorum vices licebat, sedere coepit, arcana Reipublicæ, & ardua negotiorum domi forisque observare, ut nonnisi omnibus curis par, & gubernandi vetus ad Rempublicam regendam aliquando accederet. Nunquam equidem feliciter cum rebus publicis agitur, quam ubi illi, qui ad clavum admoventur, eorum usum habent, quorum potestatem habere debent. Heros noster animo omnibus negotijs pari ita fortitudinem Fratri probabat in castris, ita arcanorum ac consiliorum capacissimam mentem domi probabat Patribus, ut *Mauritij* cœlibis viduitatem solus Patriæ excusaret. Nulla enim videbatur metuenda orbitas, dum ille superesset, qui & Patris prudentiam, & Fratris fortitudinem unus conjungeret, & æquaret. Mox maximam de se exspectationem Noster excitavit, quum in dubio illo ad arenaceos Flandrorum colles prælio nullis vel monitis vel precibus vix à sedecim annorum adolescente impetrari potuit, ut se Patriæ servaret. Omnia non tantum in ancipiti, sed desperata propemodum erant. Exercitus foederatus nonnisi ad prædam opportunus videbatur in hostico, mari interclusus & potentissimo hoste, eoque recens victore, & sub oculis suorum Principum, quod ad victoriam valere solet, pugnaturo. Vel mare epotandum erat, vel perrumpendi hostium cunei. *Mauritius* instare, noster recusare, nihilque imperiorum deprecari, nisi quæ unam communis periculi subeundi gloriam sibi interverterent. Crescebat illi animus cum periculi magnitudine, nec Nassovicum nomen decere censebat, hosti tergum vertere, vel de sua salute in consilium ire, ubi de Reipublicæ salute ageretur. Ita periculi particeps, gloriæ quoque fuit. Nassovicus sanguis integer de hoste triumphare debuit. Sole etiam in societatem pugnæ vocato, & vento inter instrumenta victoriæ adhibito. Illi etiam & toti quidem ultionis *Adolphi* ac *Gulielmi*, & servatæ Reipublicæ gloria constare debuit. Imperterritum Herois nostri animum spectabat cum gaudio in ista ætate *Mauritius*, suspiciebat Hostis, jam tum præfagiens, fatalem sibi virtutem fore, quæ in adolescente triumpharet. Major jam videbatur Patribus, quam qui vel ætatis imbecillitatem minoribus imperijs lucret, vel eandem infra dignitatem exigeret. Anglicarum itaque copiarum, quibus potissimum exercitus Belgici robor constabat, Francisco Veerio missionem petente, præfectura illi in castris ante Graviam demandata fuit, mox totius Equitatus, quam utramque ita ad-

ministravit, ut & fidem Reipublicæ, & prudentiam Fratri, & militi auctoritatem singulari animi moderatione temperatam commendaret. Ea quæ cum imperio illo gessit, quamvis per se magna, hic dicere supersedeo, quia majora dicenda sunt. Taceo generosum facinus, quo omnem Mendozæ veterani Ducis calliditatem elisit, & sibi Gallicæque Nobilitatis flori viam fecit, ex insidijs in quas præcipitaverant eluctandi. Eodem animi robore ad Roram amnem cuneis hostium undiquaque cinctus, & densa scloporum grandine ac flammis obrutus Ludovici Velasci equitatum, & media agmina perrupit, & exemplo suo ostendit, magnæ virtuti, & in periculis ipsis crescenti callem semper ad gloriam & salutem patere. Ipsa cæteroquin Graviæ expugnatio, fani Georgij & aliorum circa Brugas munimentorum occupatio, Brevoordæ recuperatio, Verdugi clades, præsidia Rhenobergæ & Meursiæ, terror Venloæ, potentissimo exercitu nequicquam obstante, illata, vix viginti annorum juveni ingentem gloriam peperere, quarum sub *Mauritio* victoriarum instrumentum potissimum fuit. Quid posset in castris, ne Hostis quidem dissimulabat, & quanvis felicitati ejus invideret, virtutem tamen odisse non poterat. E pulvere militari ad splendendam legationem à Patribus traductus, ei etiam se parem in ista ætate prælitit. Non negotia tantum, sed & Majestas Reipublicæ Potentissimo Magnæ Britanniæ Regi repræsentanda erant. Ei rei Noster delectus. Et quamvis nihil vel ad splendorem, vel ad affectum in eo excipiendo maximus Rex prætermitteret, hoc tamen deerrat, ut sciret, si per fatorum leges licuisset, quam sanguini Nassovico sponfam debiturus esset aliquando regius Britannorum sanguis. Legationis pro dignitate & ex usu Reipublicæ gestæ præmium redux à Patribus tulit, Flandriæ totius, qua patebat Ordinum imperio, Slusa à Mauritio occupata, præfecturam, sed majus à sua virtute & propiori hoste, crebras victorias, & ex ijs gloriam, verum generosarum mentium pabulum. Ob id unum bello interdum minus æquus videbatur, quod multo sanguine vincendum esset, quem tota vita servare malebat quam fundere, quotiens humanitati locus esse poterat inter ardua bellorum. Nec sane vel Erckelij incensi dirutique, vel perusti populatique Limburgensis agri alia præter hostis pertinaciam causa fuit. Una nostro cura, armorum potius terrore quam vi reluctantes cogere, ut felices esse vellent. Habet hoc generosa indoles, ut tantum ablit à crudelitate, quantum abest ab ejus causis. Succedere mox mitiora tempora, & ferrum quod vi Gentii vestræ excuti non poterat, Caduceatorum regionum interventu, pararijs etiam Regibus, ad tempus conditum fuit. Nec tamen Herois nostri virtuti area deesse debebat. Exhibuit illam Juliæ ager, in quo Anholtij equitatum peditatumque magno animo fudit, & hostilia arma Juliæ avertit, præsidio audaci facinore in urbem immisso. Sequutum non ita multo post bellum ad vetus Brunonis oppidum, sua magnitudine & virtute clarum. Venit eo noster, vidit, vicit, & solo adventus sui terrore, libertate urbi, gloria sibi, sueque genti parta famam victoriæ propemodum redux antevertit. Præterquam vero quod expeditio ista ingloria non fuit, ne sterilis quidem fuit, sed Heretordiam Patrum imperio adiecit, & Marcato Comitatu securitatem peperit. Aliorum vindex suus etiam esse debuit, & aviti Principatus, quum moles Arausiorum rupi superstrueta, Philippo Auriaco extincto, cuniculos admittere videretur, qui sine dolabra & ligone aguntur. Consilio opus erat & Majestate. Utrumque Arau-

sionensibus Heros noster exhibuit, & Principatum sub Fratris imperium accepit, firmavitque, ac Regio Lutetiæ Parisiiorum, Pontificio Avenione apparatu exceptus, utrobique admirationem sui reliquit. Nec infelicius cessisset Nostro animosa illa in Nemetes & Vangiones excursio, si quantum in hostem potuit, tantum potuisset in focios, & fatales illas consiliorum, ut mollissime loquar, moras, minus graves, si solis earum auctoribus tales fuissent. Autumno itaque jam adulto, quod unum poterat, Anglicano quem adduxerat pedite in hyberna per Palatinatum, cujus ruina Imperium & libertatem oppressit, distributo, equitatum per invia viarum saluum reduxit, & inlidijis callidissimi hostis alicubi, artibus ubique prævertit.

Sed ista præludia duntaxat fuere majorum quæ Imperator gerere debuit. Nihil tam grave est excelsis mentibus quam torpor. Congenere illæ suo cœlo sunt, unde ortum habent, & à quiete in gloria abhorrent. Ejus tamen necessitatem injiciebant quandoque Heroi nostro solennes illæ induciæ, quibus sibi hostis pacem foris, Fœderatæ Belgicæ bellum domi peperit. Quavis enim cessare videretur, non cessabat. Et licet catapultæ non pugnaret, pugnabat tamen, sed occultioribus machinis, actor simul & spectator tragœdiarum vestrarum. Nec ille unquam plus Reipublicæ vestræ nocuit, quam quum non nocere videretur. Nocere vero tum demum desijt, quando se nociturum instaurato bello professus fuit. Vix cessatio illa quovis bello nocentior expiraverat, quum novus Herois nostri gloriæ campus se aperire cepit. Christianus Brunsvicensis, magni quidem animi Princeps, & bonæ causæ vindex, sed ab hoste in Isthævonibus circumventus, expediendus erat. Id negotij *Frederico Henrico* datum. Submotum oportebat subsidiarium militem ab Hispaniarum Infante submissum, qui & ipse Christiano imminerebat. Hunc Noster stitit, castris ad vetus Batavorum oppidum promotis. Mox mutata velificatione in Brabantiam ex inopinato incursionem fecit, & Herentala tentata, Demara amne trajecto, ferro ac terrore in ipsa Lovaniensium & Bruxellensium suburbana illatis, victor non sine opimo victoriæ fructu, hoste vim ulcisci non auso, ad suos Bredam redijt. A Scaldi ad Rhenum regressus, Bergium Comitum, magnæ famæ bellatorem, Rhenobergæ imminentem, castris ad Refam positus, avertit, ejusdemque equitatum, in suos ultro ruentem, ea fortitudine excepit, ut præclari sanguinis & animi ductor Joannes Baptista Doria, Ambrosij Spinolæ Nepos, temerarium istum impetum sua & suorum strage lueret, & gloriæ Herois nostri accederet. Accessit illi mox Dux ipse imperandi vetus, Ligurum decus, quando ad *Frederici Henrici*, qui primum agmen ducebat, adventum Bergas ad Somam flumen, trimestri ferme indagine, quanvis ne gleba quidem occupata, cinctas, deseruit, rumores non ante salutem, & quidem ex usu suo, ponendos ratus. Doluit prope modum Nostri virtus successum, cui prospera ipsa rerum sine arduis minus pulchra videbantur, & qui non nisi totius Ducis triumphati gloriam animo destinarat. Ipsa sane Antuerpia, Orbis ocellus, novum tunc decus Heroi nostro peperisset, si cum hoste tantum pugnandum fuisset, & non cum ventis ac tempestate, quibus solis *Mauritij* molitio, extra casum cæteroquin & dubitationem ferme tanti Ducis prudentia posita, arceri potuit & averti. Quæ vero virtus tunc elementis solis cessit, hosti nunquam cessit, sed famoso bello Germanico Duci Tzerclasio Tillio, cum victore exercitu Rheno imminenti obicem objecit,

& castris ad Emmericam promotis novas Brunſvicenſi Duci inducias, limiti vero Belgico ſecuritatem peperit. Nec febrili etiam ſomite in totum corpus exaſtante Anno clō Io cxxiv. impediri potuit, quominus Rheni, Vahaliſ, & Moſæ ripam nobis conterminam à Bergij deſtinationibus tutam præſtaret, & præſidio Graviæ ac Ravesteſio, commeatu vero Gennepenſi munimento illatiſ, callidiſſimi hoſtiſ artibus ubique cum ſucceſſu præverteret. Friſia etiam Orientaliſ Heroi noſtro laurum debebat, & illi Reſpublica Emdanæ, cujuſ libertati Tillij & Corduæ arma imminebant, liberationem, & non exiguam ad ſecuritatem limitis noſtri ex illa parte acceſſionem. Tot clades ulturus ſagaciſſimus Ligur, *Mauritio* recuperata Clivia & Gennepenſi urbe munimentis aliquot ad Rhenum Vahalimque occupandiſ intento, ut proſperis adverſa, illiſ etiam commendandiſ, alternante vices ſingulari Numinis providentia, intercurrere quandoque ſolent, Bredam urbem invadere, *Mauritium* fataliſ languor occupare, arcis Antuerpianæ intercipiendæ ſpes interverti, multæ Bataviæ urbſ ſactionibus turbari, hoſtiſ in novas ſpeſ erigi, omnia in pejor labi. Nihil deficienti *Mauritio*, nihil Patribus, niſi in Heroiſ noſtri virtute. poſt Deum immortalē, ſpei, quem ille ultimis tabuliſ Principatuſ, & ampliſſimæ gazæ, iſti militariſ imperij & omnium Fratriſ Dignitatuſ hæredem ex aſſe ſcripſere. Id vero etiam prudentiæ & amoris *Mauritij* in Reſpublicam imputatuſ, quod Patriæ orbitati, ſuæ memor, prævertendum ratus, ſeliſſimum Fratriſ cum Illuſtriſſima & maximarum virtutum Heroina *Amelia Solmenſi* connubium urgeret, antequam ſuprema componeret, quod ex utriuſque voto & dignitate, quanviſ pompa ob *Mauritij* morbum contracta, incunte vere Anno clō Io cxxv. celebratuſ, Fœderatuſ Belgium gaudiij & ſpei implevit. Sic quos idem ſanguis junxerat naſcentēſ, idē & conſtantiffimūſ quidem ſociavit affectuſ conjunctoſ. Enimvero Illuſtriſſima *Solmenſium* Comitum Gēſ Naſſovicæ originis eſt, & nomen iſtud habet à *Philippo Naſſovio*, Everardi Filio, Everardi Nepote, qui id, excluſa ſplendida non ita procul à Lano arce *Solmenſi* circa finem ſeculi quarti & decimi, eaque ad *Othonem* Filium tranſmiſſa, primuſ Naſſovicæ iſti propagini dedit. Quæ ab eo tempore ſepties per diverſa conjugia denuo cum cætera gente Naſſovica coaluit, & ſplendiſſimiſ toto Imperio familijſ Palatinæ, Brandeburgicæ, Megapolitanæ, Badenſi, Anhaltinæ, alijsque, crebris aſſinitatibuſ jam olim innexa fuit. Nulliſ vero illiciſ *Fredericuſ Henricuſ* à virtutis ſuæ & publicæ rei recordatione avocari potuit, quin iſliſ nuptiarum ſolemnibuſ adhuc calentiſ de Breda liberanda cogitaret. Caſtriſ itaque in Brabantia poſitiſ, hoſtem ille laceſcere, commeatuſ, pabulatione intercludere, obſidionem trahere, obſeſſiſ animum addere, in ſtationem Caroli Romæ impreſſionem magno animo & pertinaciſ impetu facere, Ducis exercituſque rebur crebris incuſſionibuſ fatigare. Neptunum in hoſtem laxatiſ obicibuſ effundere, & nihil inauſum relinquere, ut urbem, propiori etiam nomine ſibi commendatam, Patriæ ſervaret. Sed quanviſ obſtaret viſ major, & totiuſ Imperij vires in belli iſtiſ ſocietatem accitaſ, id tamen Heroſ noſter ſua virtute effecit, ut victoria iſta nonniſ magniſ impendiſ victori conſtaret, & vix biennij mōra ararij ſimul ac exercituſ ruina ſarciri poſſet. Nec vix virtuſ vel ſeliſcitaſ Heroiſ noſtro deſuere ſive compenſandæ, ſive aſcendendæ cladi. Et ſane pignuſ deſtinatæ per cum Belgarum populo ſeliſcitatiſ maximuſ brevi Fœderata Belgica habuit in ſeliſſima *Gulielmi*

ex tanto contubernio nativitate, cujus natales, patriæ spes & gaudium, in xxvii. Maji Anni cIo Io cxxvi. incidere. Accelſit primum non Ducis ſed Imperatoris virtuti præmium, (poſt Oldenſaliam obiter Ernelti Naſſovij ductu, Noſtro interea hoſtem circa Veſaliam diſtinnente, occupatam,) *Grolla* è præcipuis Zutphanix munimentis, natura, arte, milite, machinis validiſſima. Quæ primis incetatis ab eo tentata, cinctâ, ſubactâ, potentiſſimo etiam hoſte vim caſtris admoliri non auſo, valituris ad famam auſpicijs gloriæ ejus ſequuturæ præluſit. Ipſa obſefforum virtus victoriæ pretium non leve addidit, una Gulielmi Naſſovij, Maris in Batavia Præfecti, ſtrage corruptum. Hoſtis Bredana obſidione, milite, cæteroque inſtrumento bellico exhaustus, foſſam Marianam, Rhenobergam, Geldriam & Venloam inter, Rheni Moſæque conjunctioni deſtinatam, & viginti quatuor ſtationibus inſeſſam, ducere, Santſlietum etiam Bergas inter & Antuerpiam munire. Cui inſtituto Imperator crebris velitationibus interceſſit, munimentis etiam varijs in Tergoeſa Inſula, & Bergas inter ac Stenbergam excitatis, & limite Mattiaco firmato. De qua quidem expeditione Fœderatus Belgarum populus cogitare non poteſt, quin Deo Soſpitatori debeat ſervati Principis gloriâ, pila tormentali à capite noſtri Herois in Blaugariano æſtuario averſa, quæ Arianum Ordinum Ductorem, eum è ſcapa egredientem, & dextra prehensâ ſuſtinentem ad latus ejus ſtravit. Sive vero terror ex tanti capitis periculo, ſive ærarij cura, ſive alia vel Patrum conſilia, vel Reipublicæ comoda interceſſerint, annus ſequens totus inter velitationes & foſſorum operas extractus, & virtuti Imperatoris ferme ſubductus fuit. Sed ceſſationem iſtam magnis animabus inviſam compenſavit abunde Annus cIo Io cxxix. ſequens, quo, auctâ Republica Indorum gaza & ſpolio opimo, Petro Heinio Ductore, Heros noſter opus aggreſſus omni ævo memorandum, & Regibus propemodum deſperandum, *Sylvæ Ducis* obſidium. Quæ Toxandrorum Veterum colonia, tribus Provincijs gravis, ita natura fluminibus intercluſa, ita paludibus inacceſſa, ita arte & munimentis vallata, ita præſidio, commeatu, & machinis inſtructa videbatur, ut ſola ſe fama tueri poſſet, & vetus illibatæ virginitatis nomen ſervare. Cui etiam præerat Dux acer animi, per omnia militiæ ſtipendia ad prima enixus. Obſidium ſane iſtud contemptu & diſcerptijs ab hoſte primo exceptum, deſiderari potius videbatur quam metui. Plus animi quam conſilij Heroi noſtro tributum, & coeptum ſera poenitentia, nec niſi integri exercitus ruina luendum. Ea quin etiam in obſidentium damnum verſa, quæ inter obſidionis cauſas fueret. Cæſarea ſane arma ad Balthicum mare, Hiſpanorum ad Padum converſa, & cum Gallorum potentia in Montis-ferrati agro commiſſa plus audendi fiduciam dabant. Sed & bellum in Septentrione, & motus in Trans-alpina regione ortos mature componi oportebat, ut plus virium hoſti, plus gloriæ Imperatori accederet. Cum natura equidem & arte, & totis Auſtriacæ Gentis viribus committi videbatur Heros noſter, & ne receptum quidem tutum ſperare poſſe. Ille vero animo invictus, hoſte circa Lingam & Veſaliam aliquandiu circumducto, præſidio ad Rhenum & Vahalim, Patriæ tuendæ, & hoſtium incurſionibus arcendis, relicto, ex inopinato Sylvæ Ducis imminere, caſtra locare, dolabram & ligonem expedire, ingenti & ſupra fidem propemodum quinquaginta millium paſſuum corona, & gemina quidem, hoſti undiquaque arcendo, urbem cingere, viginti quatuor horarum ſpatio foſſam ducere, trium ſeptimanarum abſolvere,

& tot è cespite lineas, aggeres, vallos, stationes, munimenta, moles, turres, suggestus, loricas, forcipes, lunata & cornuta opera excitare, ut admirationem omnem excederent. Urbs urbe obsideri videbatur, & castra castris. Nec flumina tantum pontibus instrata, & tabulatis, siccatae paludes, completæ voragines, sed & hosti faventes amnes alveis suis exciti, & commodò obsidentibus loco fluere iussi, immo tota naturæ facies immutata. Inusitati istius operis gloria debebatur quidem scientiæ militari Imperatoris. imputanda tamen etiam erat curæ ejusdem incredibili, dies noctesque inter fossores & milites partientis, æmulas gentes gloriæ cupiditate accendentis, labores & pericula cum milite inter strages & flammis miscentis, nec nisi in tubo æneo naturam ferme deficientem parcillimo somno sustentantis, donec miles & castra in tuto essent. Meruit revera Heroico isto cœpto, & indefesso labore, ut & potentissimorum Regum esset admiratio, & totius propemodum Europæ stupor. Correxere brevi contemptum Hispani, obsessi jocos, Bergius etiam, cum valido xxxvi. millium exercitu obsessis laturus suppetias, diæterium, ex tubicine quærens; An Auriacus discessum suum in exercitus sui adventum differret? Distulit sane, sed castris ita munitis, ut ne audaciæ quidem potentissimi exercitus locum relinqueret. Bergius, desperata liberatione urbis urbe vallatæ ad nova consilia conversus, milite fœderato ad Patriæ tutelam relicto, vel eluso, vel segni, Isalam flumen, veterem Drusi fossam, ex improvîso trajicere, in Velaviam exscensionem facere, Betaviæ imminere, Cæsareas copias ad se evocare, ferrum & terrorem in viscera Patriæ inferre, isto potius quam illo Amersfurto potiri, confectionis Geldricum, Batavum, Ultrajectinum & Transfulanum limitem implere. Necessitati Reipublicæ danda videbatur castrorum Sylvæducentium desertio, & tutiora consilia plerisque visa potiora honestioribus. Heros noster animi & prepotiti invictus regerere, optionem sibi nullam nisi vel victoriæ vel mortis esse: Decretum sibi dignitatem Reipublicæ cum Marcello Romano ad obsessam urbem tueri. Nec minus interea ab eo periclitanti Patriæ prospectum. Immo ut eorum neglectui, quæ à providissimo omnium Duce imperata fuerant, calamitas ista publica imputanda erat: Sic ejusdem curæ debita fuit Patriæ ab hoste liberatio. Ernestum ille Nassovium spectatissimæ virtutis Ducem laborantibus submittere, limitem patrium milite munire, irruptioni in Betaviam prævertere, Ultrajectum, Dulsiburgum, Hardervicum, Zutphaniam, Daventriam, Swollam, & alias hosti obnoxias urbes, ad defensionem suæ libertatis prælidio necessario firmare, & cateracta Muydana laxata agrum interjectum ab hostili incursione immunem prævidere. Ipse interea immotus, & velut omnium securus, quum nihil minus esset, oblidium ad Sylvam Ducis urgere, urbem vineis, accessibus, & industria se ipsam superante, vita quotidie ad omnem telorum impetum projecta, urgere. Accessit inusitata Patrum fortitudo, & memorandum in omne ævum exemplum, qui rebus admodum creperis, suo Collegio, & velut Sacris Reipublicæ Ultrajectum translatis, generoso isto sacrore nutantes omnium animos ad meliores de patria spes crevere. Tanta & tam pertinax virtus successu carere non debuit, quæ tam invicto animo inter aspera rerum cum adversa fortuna totis viribus in se incumbente luctaretur. Prospeximus brevi Deus & causa dedere. Et ut una calamitas alteram, sic victoria una aliam excipere videbatur. *Tessila* fortissimi tribuni Ottonis Didij Gentij ductu, Herois nostri consilio, Patrum auspicijs

spicijs miraculo intercepta, Hostis Velavia pulsus, vestram in se ipsum cladem ultus, Isselburgum & Ringelberga per Hauterivium, Burica per Stakenbrouquium expugnata, & quod caput est, Advaticorum Sicambrorumque flagellum, *Sylvæ Ducis*. Brabanticæ securitatis obses, magna totius Europæ, sponsonibus & votis varijs distractæ, expectatione, Reipublicæ adjecta, & hostis ubique triumphatus. Rebus tantis ex voto, immo supra vota propemodum confectis, Heros noster omnium. quæ maximæ etiam virtuti intercedere possunt, victor, humeris ferme civium Hagam in vectus non de hoste modo, sed & de ambitione, & victoriæ ostentatione, morbo Heroibus etiam quandoque familiari, triumphavit. Alexandro Farnesio, Belgij Hispanis obnoxij retro Imperatori, jam olim suatum, ut Antuerpia capta, ensẽ conderet ac balthœum. Idem videbatur nostro Heroi suadendum post Sylvam Ducis expugnatam. Nihil minus vero virtuti ad maxima quæque se erigenti persuaderi potuit. Imperator de novis victorijs cogitare, hyemem consilij, æstatem rebus gerendis impendere, occasionum nusquam segnīs, tuendæ Patriæ æque providus ac amplificandæ. Isticuræ, & aliquot in Flandria ac Zelandia munimentis designandis firmandisque annum c15 15 cxxx. integrum imputavit. Minus favere videbatur felicitati Fœderatæ Belgicæ Annus c15 15 cxxxi. quum insignem Herois nostri destinationem, qua altera virtutis nostræ Carthago non dubijs indicijs peti videbatur, immanis tempestas cluderet, & in partes ire videretur. Integer tamen labi non debuit, quin cum eo in gratiam rediret, & decoribus retro quæsitis novum adderet. Nihil equidem intercedere potuit, quo minus Imperator de Joanne Nassovio, cognati quidem sanguinis, sed aliarum partium Duce, triumpharet. Immincebat is periculosa incursione littoribus vestris, & valida militum manu cum multo instrumento bellico in fluminum vestrorum flexus & angustias, majoribus navibus inaccessas, immissa, Tolam insulam, aliasque, velificationis istius incertas, varia formidine implebat. Improvido rerum, nec oræ vestræ gnaro Imperatori imponi poterat, non Nostro, qui, priusquam classis ista Antuerpia solvisset, consilia hostis explorata habebat, nullo tamen nisi sagacitatis suæ indicio. Quum enim, quo hoc apparatu navigari posset, non ignoraret, quo vellet hostis, vix harere poterat. Circumacta itaque & cincta ista classi, provida Imperatoris cura, submisso etiam cum lecto milite Morganio & Dornovano poenas illa audaciæ dedit, & hostis scapharum maxima parte & omni instrumento exutus, ipseque præda, vix Duce subducto, factus victori, adeo quidem ut captivorum numerus Commentarienses lassaret, & vix ergastula sufficerent. Exin Insulis, incursionibus id genus obnoxij, prospectum, & nova Goeræ, Clunderæ, ac Brielæ, & cæteræ ad excursions opportuna ripæ munimenta accessere. Splendidius tamen adhuc vincendum erat, & lauræ veteres cumulandæ novis. Mox *Venloam*, *Ruremondam*, *Stralenam* Herois nostri virtute Reipublicæ Numinis favor adjecit, integri quidem anni spem, sed paucorum dierum fructum, quem una Ernesti Nassovij, fortissimi Ducis, strages functavit. Invitare videbatur Imperatorem ad novas victorias ipsa felicitas, & vires hostis in Germaniam sistendis Gallorum armis, Austriacæ potentie suspectis, accitæ. Munimentis itaque alijs ad Mosam occupatis, aditu complanato, & magno instrumento Herois nostri singulari dexteritate Patriæ conciliato, *Trajectum* itum, & flumen exercitui tramittendo ponte instratum. Mox
urbs

urbs ipsa, natura, situ, arte, præsidio, comæatu, machinis, & apparatu omni mirum quantum instructa, ex improvîso, in quo præcipuum belli momentum, cincta, stationes designatæ, paucarum horarum spatio ad sustinendum impetum erectæ, moles maximæ excitatæ, dies noctesque continuatæ, & corona omne genus munimentis intexta incredibili celeritate absoluta. Nec vel validum à Joanne Nassovio præsidium urbi illatum, vel exercitus hostilis ad Mosam appropinquans, vel Corduæ à Germania maturime revocati accessus, vel ipsa obsessorum virtus sive Imperatoris ardori, sive operarum festinationi intercedere potuere. Vineis quoque nova, sed tuta via tunc primum reperta, nec telis tantum & armis, sed etiam notitiæ, immo & conjecturæ hostis inaccessa. Infra fossarum ipsarum profunditatem è fundo puteorum itum, admirando Herois nostri invento, nunquam ante viso, nunquam audito, & miro quidem successu. Grassabatur fossor tutus sub milite, & illudebat securitati illius, qui hærebat in mobili cespite, & ordinario opere, inusitati improvidus. Validiori sane exercitu opus videbatur frangendæ hostis pertinaciæ, qui ne glebam quidem niti multo sanguine tinctam cedebat victori. Ne integrum tamen in opere isto, utut sui temporis maximo, Imperator detinendum Reipublicæ & famæ suæ interesse censuit. Submisso itaque in Flandriam Gulielmo Nassovio, cum lecta militum manu munimenta *Crucis* & *Annæ* nominibus clara adortus ad Scaldim vicit, dum ad Mosam pugnaret, & eo ipso hostem de urbe liberanda desperare iussit, cui expugnandæ vel pars exercitus sufficere videretur. Incredibile dictu quot & quibus ibi periculis caput suum objecerit Imperator, fossori dies noctesque præfens ac militi, quibus curis, vigilijs, laboribus generosum animum maceravit. Et quanvis alternam quietem omnibus indulgeret, sibi tamen nullam indulgebat documento dato, parum excellis mentibus cum ista parte, quæ somni indiga est & pabuli, commercij esse. Gloriosum videri poterat de obfessa urbe triumphare, ipsa tamen Herois nostri virtus majoris adhuc periculi magnitudine aliunde commendari debuit. Potentissimi Regis vires minus sufficere visæ liberandis obsessis, Cæsareas in partem operis & gloriæ conduci placuit, Pappenhemio ductore, imperterriti animi, & præcipuæ in Germania famæ bellatore. Venit ille cum duratis bello legionibus, magnis itineribus, per faciles aditus, vicini Præfulis opera, non tam ad ambiguum quam ad certam victoriam. Ne opperienda quidem videbatur vis tanta in hostico, nisi decretum esset, vel collatis signis cadere, vel lentis maxillis intra vallorum angustias, intercluso comæatu, confici. Et ne Imperator forte desperationem verteret in virtutem, honesto in speciem consilio animum illius, Magno etiam instrumento adhibito, in antecessum tentari placuit. hoc armorum ipsius gloriæ dandum, ut educto præsidio Hispanico, neutrarum partium fieret Trajectum. Inmotus ille, se venisse ut vinceret, respondit, nec ut leges acciperet, sed ut ferret. His machinis nequicquam adhibitis, vis castris admota fuit, Pappenhemio ipsa meridie, quod ad gloriam suam pertinere censebat in stationem *Mauritij* sanguine & virtute vere Nassovij invadente, nec voce tantum & exemplo, sed ensibus etiam & crucibus militem ad fortitudinem stimulante. Acriter diu pugnatum. Imperator inter primos, sed acerbos articulares morbi dolores de pedibus haudquaquam sibi cogitandum ratus, ubi de summa rerum ageretur, nullo dolore retineri potuit, quin ad stationem ab hoste impetitam, reliquis ad excipiendum Hispanorum

impetum instructis, sed cum lecta, ut solebat, pube & fistulis aliquot æneis, quæ in parato nutum ejus semper præstolabantur, advolaret. Mauritij ille hostem triumphantis virtutem agnoscere, commendare, accendere, machinas à se ad-
 vectas opportuno loco disponere, phalanges hostiles impetere, & desperatam propenodum Ducis gloriæ sitientissimi obtinationem mille quingentorum cadaverum jactura ad receptum cogere. Exin hostis nequicquam flumen insidere, commeatu castra intercludere. Provida vero Imperatoris cura intercludi non potuit, congesta ante maturo consilio, quanta sufficeret trahendæ oblidioni, annona. Sic omnium victori Trajectum se permisit, & Urbs, si ulla, turbandis hostium rebus, conciliandis Eburonibus, invadendis Grudijs & Tungris, aperiendæ Germaniæ, & Luxenburgenli ac Namurcensi agro invadendo opportuna, Reipublicæ cum immortalis Imperatoris gloria accessit. Nec quicquam præter Hanovij Comititis, juvenis ad magna quæque surgentis, glande in castris trajecti, cadem, tantam victoriam cruentavit. Usque adeo vero suas ista clade vires attritas sensit potentissimus hostis, ut inducias in castris Principi, Patribus Hagæ per Arescotanum Ducem & Mechliniensem Præfulem mitissimis conditionibus offerret. Nec vero hoc fine hujus anni fructus stetit. Plus ultra progrediendum erat, & fortuna utendum. Provincia integra cæteris accedere debuit, *Limburgo* arce, quamvis præruptæ & inaccessiblei rupi imposita, cum cognomine illi Ducatu solo terrore subacta. Anni & victoriarum finem *Orsoium* fecit, Gulielmi Nassovij ductu Patrum imperio & Herois nostri gloriæ adjuncta, & ipse ab Ubio Præfule magnifice post victoriam habitus, gratantes omnium voces ea modellia redux excepit, quæ victoris virtutem supra ipsas victorias efferrent. Nequicquam vero tempore per induciarum negotiatores vel pacis sequestros extracto, *Rhenoberga* Trajecto adjicienda fuit, ultimum ad Rhenum munimentum Hispanis reliquum, quod ea celeritate confectum, ut ne hosti quidem spatium deliberandi de suppetijs relinqueretur. Nec per Imperatorem stetit, quominus Geldria, grassatorum opportuno ad insidias loco nidulantium excursionibus famosa, cæteris victorijs accederet, & Suedicæ copiæ, Stalhanlio ductore, Annum cIo lxxxiii. insigni victoria nobilitarent. Sed & senior earum adventus, & fatales remoræ aliæ tantis conatibus oblitere. Venloæ interea & Ruremondæ servatæ gloria Nostri providentiæ debebatur, cui utrique immincebat Ayetonæ Marchio, magni & animi & judicij Dux. Cui tamen nihil per Imperatoris virtutem licuit, præter liberas fossorum in Stevenswerta (quam Mosa flumen ambit) insula operas, ubi munimentum moliri cœpit. Nec ab eo impetrari potuit, ut de reliqua Hispanorum in Belgio majestate, quamvis ab Heroe nostro se ad prælium prolici aliquoties videret, ancipiti eventu cum maximo seculi Duce decerneret. Illius sane sive virtuti live felicitati imputandum, quod Hispaniarum Infantis, optimæ retro Principis, tumultu Gentis istius in Belgio imperium haudquaquam illatum fuerit. Cum tanto Belgicæ Hispanis obnoxie rectore commissa Nostri virtus in Trajecti ad Mosam ab hoste val-
 lari ceptæ liberatione enituit, quam sola Bredanæ oblidionis simulatione, tanta de ejus virtute & felicitate erat exultimatio, procuravit. Ita decora sequutorum auctoramenta fuere. Cum regio Hispaniarum Principe recens in Germania victore committi debuit, & Regio exercitui ipse præfici. Datum hoc non tam fœderi inter potentissimum Regem & Patres isto, quam virtuti Imperatoris

peratoris & exstimationi, cui nec hostis nec socius reperiebat parem. Sed qui imperare noverat alijs, sibi non segnius imperabat. Nec vel dignitatem illam admisit vel exercuit, nisi diu cum Patrum hortatibus, & sua modestia luctatus. Præfagire videbatur providissimus futurorum animus, tantos conatus, integro bello conficiendo pares, plus valituros ad terrorem quam ad victoriam, sive quod lenta vasti corporis prævideret molimina, sive quod plus suæ disciplinæ tribueret, quam numero, sive quod tot victoriæ instrumentis victoriam ipsam corrumpi putaret. Et sane, quanvis nec socijs Ducibus virtus, nec ad arma natæ Gallorum genti ardor deesset, omnia summa sub Heroe nostro tentandi, obitare tamen videbatur vis major tantis aulis. Non raro equidem maximis etiam conatibus occulta quædam Dei providentia intercedit, ne vel humanis consilijs, vel victoriarum instrumentis id tribuatur, quod earum auctori debetur, & uni quidem. Illi uni imputandum, quod ingens ille in hosticum impetus, qui ad plenam victoriam sufficere videbatur, minus cesserit ex voto. Sic omnia humana pila sunt in manu illius, qui omnia versat pro arbitrio, & fritillus, in quo varia tesserarum facies momento apparet. Herois tamen nostri providentiam finistrior etiam successus commendavit, quippe cui salutaribus consilijs, nisi mens læva quibusdam fuisset, in tempore præversum volebat. Et ut calamitas calamitati socia esse solet, sic Imperatorem non tantum minus prospera Fœderatorum, sed & Patriæ clades exercere debueret, ut coillustrior illa virtus esset, quo magis urgeretur inter adversa rerum. Dum sociorum commodis Noster se totum impendit. Hostis successu audacior redditus, *Schenckianum* munimentum, quod inter præcipuas Bataviæ claves, & non unius fluminis repagulum est, ex improvise occupat, Regius Princeps Betaviæ imminet, Cliviam & Gennepam subigit, Imperij etiam aquilis in cruces Burgundicas versis multis legionibus ex Germania auctus, arma & terrorem undiquaque circumfert. Sed qui ab hostili agmine itetisse videbatur Cœli favor, mox Reipublicæ partibus, & Herois nostri gloriæ denuo accessit. Compertum brevi, *Schenckianum* munimentum interceptum non fuisse, nisi ut gloriosius recuperaretur, nec Patriam turbatam, nisi ut novo experimento disceret, cui post Deum salutem suam deberet. Qua celeritate Imperator invidendam istam glebam Patriæ creptam per Gulielmum Nassovium cinxerit, qua industria excurioni omni in Betaviam præverterit, qua arte Bylandiam & Griethusam subegerit, qua constantia hyemem & hostem submoverit, qua felicitate munimentum ad securitatem Reipublicæ necessarium Regio Principi, tutiora tamen ubique consilia potius quam fervidiora sequutus, extorserit, cum stupore ab omnibus observatum. Hostium armis frustra in Heroem nostrum intentatis, ea in socios versa, & in Galliam ipsam incursum. Scilicet & isti Imperatoris virtus spectata esse debebat, & fœderatis opportuna. Sua etiam in Advaticum agrum, iniquo etiam tempore, irruptione, victorem exercitum late in Picardia grassantem, & latius adhuc sui terrorem diffundentem, avertit, unus propemodum victoriæ eo tempore inter potentissimos Reges arbiter. Vix eo moverat Noster, quum Hostis tergum vertere, proprios locos velut Hannibale ad portas, respicere, & de suo in Fœderatos impetu viribus in diversa distractis, remittere cepit. Gravem sane sibi Heroem nostrum cecit Hispaniarum Infans, quum ejus consilijs, armis, conatibus, cælum, elementa & ipsa felicitas famulari viderentur. Si quicquam,

nihil tantæ virtuti impervium esse, id *Bredæ* Urbis expugnatio ostendit, quam non unum miraculum commendat. Enimvero quid mirum magis, quam arma alio destinata præter spem, adversa tempestate, in hanc operam conversa, urbem supra Euri præserme omnes septendecim propugnaculis, creberrimis molibus, latissimis fossis, aggeribus, loricis, scipibus, præsidio, machinis ad pertinacem defensionem instructam, obsessam fuisse prius quam obsideri creditam, tridui spatio hosti interclusam, Regio exercitui inaccessam redditam, flumina adversa, obstructa, nostra, aperta inter potentissimi exercitus impetus & insidias, servata, & tanti momenti, tantæ famæ munimentum vix totidem septimanarum spoliū fuisse, quot Maximus Dux menses in ea vallanda, quum magis ad viam pateret, ipse tamen eam desperaret, consumsit? Prodigium istum propemodum cœli in virtutem & gloriam Herois nostri favorem Fœderata Belgica vel uno isto experimento discere debuit. Non invidit ille interea Regio Principi Venloæ & Rurmondæ, sive terrore, sive aureis hastis expugnatarum spolia, vix tanto hoste digna, contentus trium Provinciarum, Vahalis etiam & Mosæ, securitate, quam sola unius urbis recuperatione cum immortalis nominis sui gloria Reipublicæ comparavit. Id vero admirationem omnem excedit, nunquam Herois nostri gloriam magis enituisse, quam quando solita rerum humanarum inconstantia conatibus ipsius quam maxime intercessisse videbatur. Testis funesta illa ad *Galloam* aggerem clades, & res minus ex voto tum in *Flandria* tum in *Sicambriis* gesta, ubi conscius consiliorum Miles sua etiam strage luere coactus fuit non observata imperia, & segne obsequium. Nunquam sane infelicitè pugnatum, nisi quando imperata ab Heroe nostro vel incuriosius excepta, vel segnius impleta fuere. Dum vero dicto audiens fuit Ductor & Miles, utrique suus honos, Reipublicæ vero gloria constitit illibata. Nec exiguæ cladis ultio diu dilata fuit, sed pro myoparonibus aliquot, & paucis cohortibus littus Britannicum multo Hispanorum sanguine rubuit, & immanis ista navium sylva mari innatans non ventorum, ut Anno cl. Id. lxxxviii. sed virtutis vestræ spoliū fuit. Enimvero ut classis ista, Regnis etiam formidabilis, Nostrum non latuit, antequam navigaret, sic ex quo in freti Britannici angustias se induit, Heroi nostro opportuna ad victoriam visa fuit. Ejus auspicijs sequuta decretoria illa de Oceani Imperio & Reipublicæ salute pugna, submissio Martino Trompio, Maris Præfecto vicario, Cive vestro, homine in mari inter rudentes & tempestates propemodum nato altoque, qui inusitata audacia, rostratis duodecim & una liburnica regiam septuaginta turrium potius quam navium classē à milite, classarijs, & omni apparatu instructissimam, aplustria nostra ex alto despectantem, & sola mole valentem ad terrorem, adortus, una illa audendi fiducia factum Hostis in terrorem vertit. Extracta nonnihil pugna, Patrum sollicitudine, & Herois nostri cura effectum, ut paucorum dierum spatio Batavis velis sterneretur mare, & centum navium, præter xii. incendiarias, classis à maritimis Collegijs pube nautica, & cætero instrumento, milite etiam lecto ab Imperatore instructa, & isti Oceani Filio æque ac Præfecto submissa, integram illi victoriam, Reipublicæ ejus fructum, hosti vero desperationem pepererit, prætorijs aliquot vel exustis vel submersis, alijs in brevibus & vada compulsis, reliquis Antonij Occuendi indutritia, dissimulata majestate, ocyus ruinæ & incendio partim ad Britannicum littus, partim alio in tutum subductis. Et quod victoria ferme majus fuit,

fuit, ea occasione hosti & socijs compertum, quid Respublica vestra mari posset, quæ paucis diebus classem paravit, cui instruendæ regia etiam potentia vix multorum mensium apparatu sufficeret. Ne quid etiam ad summam Herois nostri gloriam reliquum videretur, domestica accedere debuit ex Regia affinitate, quæ non modo sanguinem Nassovicum insigni decore honestaret, verum etiam singulare Reipublicæ firmamentum, ex arctiori cum Magno Rege, coque vicino & maris potente, colligatione, adderet. Et ne quid ad summum splendorem desiderari posset, Regia affinitas Regio ore proponi, & solenni Patrum legatione, Splendidissimis Patriæ Proceribus adhibitis, confici debuit, postquam ei fidissimum ministerium opportune prolulisset. Sequutus sine mora publicus Regis assensus, Regiæ Principis, & primogenitæ quidem, desponsatio, surgentis ad omnem gloriam *Gulielmi* in Magnam Britanniam, cum apparatu, qui Regium deceret Generum, iter, & Nuptiarum solemnia Regibus digna. Nec tamen inter domestica gaudia & sui sanguinis triumphos Imperator de Republica cogitare desuit, sed tempore Patriæ, Fœderatorumque rebus opportuno, modo Flandricum, modo Advaticum, modo Geldricum limitem insidere, hostem distingere, & potentissimo Regi in Atrebatibus inveniendi faciliores aditus facere, bene de Regno socio, bene de Republica mereri. Nec ipsa etiam Geldria, Rheno Mosæque gravis, virtuti Imperatoris subducta fuisset, si humana providentia vel æternas fatorum leges refigere, vel clementorum & tempestatum vim moderari, vel eventum æque ac consilium præstare potuisset. Nec tamen vel Sicambrorum paludes tentasse, vel arma in Hulsam & Brugas convertisse nocuit. Nec sperni debuere destinationum id genus fructus, quanvis ijs plena non accederet victoria. Quam graves Hosti fuerint crebræ illæ modo in Sicambros, modo in Flandriam excursions, quanta fatigati attritique hostilis exercitus ruina inde sequuta fuerit, nemo præter hostem melius novit. Nec ea ratione arma solum hostium à patria averfa, sed & Fœderatorum rebus, post infelix ad Theodonis villam, prælium, incertis castrorum vestrorum stationibus consilia & arma hostis in diversa raptantibus, mirum in modum consultum, quibus Hedini & aliarum urbium occupandarum subministrata opportunitas. Plus etiam protectum fuisset, nisi fatali quadam vel infelicitate vel incuria, iterata Principis mandata sinisterius excepta, & cælum minus favens aliquas hosti inducias, exigua inter tot clades solatia, fecissent. Continuas illas pro Patria Imperatoris curas *Groningana* Respublica sua præfectura, *Henrico* Nassovio insautta glande ad Lisam amnem in Flandria rebus humanis subducto, compensandas censuit. Ille toti Patriæ honores sibi delatos nova victoria, *Gennepa* munitissimo ad Mosam in Menapijs castro, terrestri piraticæ, & aliquot Provincijs vexandis opportuno, postquam id solita sibi arte & cura cinxisset, Patrum imperio, Anno clō Io cxli. adjecta, superatis varijs Regij Principis per Fontanum molitionibus, & omni Preston, militiæ veteris, obfessis præfecti, contumacia, apparatu etiam in multos annos ibidem in amplissimi tractus exitium ab hoste congesto, in Reipublicæ utilitatem converso. Quum etiam varia Sociorum circa Ariam fortuna Reipublicæ fidem & operam postularet, Imperator *Henrico* Nassovio ad Mosam, alijs ad Rhenum relictis, in Flandriam opportunam Fœderatis excursionem fecit, & Fontano in se converso utilem eorum rebus operam impendit. Nec hoc tantum facinore Sociorum

ciorum fides Potentissimo Regi probata, sed & alio, minus quidem in vulgus, obvijs ut plurimum hærens, noto, non minus tamen Fœderatorum omnium commodis necessario. Illustrissimus Galliarum Tribunus Guebriantius Rhenum cum suis & Sociorum copijs, itineribus varijs, & ipsa victoria Lamboio extorta attritis, vicinus, & ab hoste, victoriæ non ambiguo, sed certo, circumfessus, de exercitu & fama simul periclitabatur. Hatzfeldio Fontanus accesserat, utrique Franciscus Melos recens in Artesia victor, magnis itineribus velut ad certam prædam gradiens, accedere debebat, & Cæsareas Regiasque vires in mediocrem exercitum experiri. Heros noster sagacissimo omnium animo destinationem Hostis præcipere, nec Fœderatum exercitum solum de periculo mature monere, sed & castra ad Rhenum sine mora transferre, ibique in speciem sine Reipublicæ comodo, revera magno ejus compendio, socij exercitus internectioni summa & industria & fide prævertere. Licet multi, ut vulgus alienorum satageum, & occultioribus sæpe consilijs iniquum esset solet, id, cujus causam ignorabat, culparet potius quam intelligeret. Mora etiam in ista statione, quæ ignaris rerum nulli rei videbatur, opus erat, donec sociorum res in tuto essent. Et illam Fœderatis Imperator indulgit & discedentibus commeatum, nec quicquam Hosti vel in illos vel in se permisit. Ob tanta de Socijs merita, merito etiam Regio suffragio servati exercitus gloriam reportavit, eoque majorem, quod, sub ipsum ferme regiarum Principum ex magna Britannia adventum, pompæ & aulæ se subduxisset, & Reipublicæ ac sociorum commodis curas suas imputasset. Iisdem Theodonis-villam, Franci sanguinis ream, urgentibus, Imperator Andrea Cantelmo in se converso, & fida iterum opera Socijs commodata, illis, quibus factum voluit, victoriam, sibi victurum ejus fructum, gloriam, vindicavit. Accessit novum Heroi nostro gaudium à crescente *Gulielmi* fortitudine, quem ab equitatu hostili in insidias prolecto, & undiquaque circa Bergas ad Somam flumen circumvento, ac virtute & felicitate suæ æmula fuso victorem in castra redeuntem conspexit. Victoria ista & à magna hostium strage, & à Ducis virtute, & à Ductorum aliquot, Johannis Borgiæ vel imprimis, viri genere clari, & militiæ acris clade commendationem ingentem meruit. Nullus abibat annus quin præclara eum victoria, vel beneficium aliud victoria patriæ haud multo minus opportunum signaret. Perire Imperatori tempus videbatur, quod non Reipublicæ commodis destinaret. Quum paulo post Sicambri arbitro opus esset, alius præter Heroem nostrum quærendus non erat. Nec major prudentia alibi reperiri poterat, nec auctoritas utilior. Incidit in ea tempora Gravelinæ oblidium, in quo & suæ Herois nostri partes esse debuere. Classe opus erat Regio Aurclianensium Principi, claudendæ ea parte urbi, qua maxime patebat. Hanc noster submisit, cum multo instrumento nautico, aliisque ad tantum conatum necessarijs. Ipse interea de Hoste alio trahendo sibi cogitandum duxit, & denuo, belli sede in Flandriam translata, de *Sassis* vel Cataractis Gandavensibus Regiæ Urbi objectis, veris Neptuni œconomis, oppugnandis consilium suscepit. Quantum in eo munimento Hosti & Flandris situm sit, tot alia tanta cura ei objecta docent, quibus omnem Fœderatis aditum præclusum hostilis industria voluit. Patere tamen debuit Imperatoris virtuti. Ille omnibus maturo consilio provisus, istas cataractarum cataractas perumpere, circumducto insigni arte Isenburgico, alio frontem, animum

alio

alio vertere, præmisso audaci natatorum satellitio, flumen ponte scirpeo inferre, exercitum in hosticum trajecto amni exponere, ipsas cataractas invadere, cingere, arctare; Franciscò Melo, Lotharingo, Isenburgico, Meganio nequicquam annitentibus, ne tanti momenti moles suo Regi periret. Et quamvis obsessi laxatis obicibus illo clemente, quod unum difficillime omnium arcetur, pugnarent, Imperator artem ijs opponere & constantiam, aquas, nimbos, tempestates cum milite dividere, voce & exemplo in omnium animis fortitudinem & honesti ardorem accendere. Sic clementorum & tempestatum propemodum victori intra mensem cessere cataractæ illæ, præclara Flandriæ Brabantiæque ulterioris clavis. Quod Dei munus, quanvis per se magnum, majus tamen ex eo censeretur debebat, quod, durante obsidio, funestum plumbum, quo militaris Architectus, cujus humeris ferme Imperator incumberebat, vix palmo ab eo aversum, velut tanti Principis Majestatem veritum, declinarit ad latus. Cataractis istis perruptis, penitiora Flandriæ Brabantiæque armis vestris patere videbantur. Eo destinationes suas convertit Noster, & curas. Vix denuo annus se aperire cepit, quum grande quid, & quod non ad utilitatem tantum Reipublicæ, sed etiam ad splendorem & gloriam ejus faceret, animo voluit. Sed miles novus serius impetratus, auctoratusque, apparatus ad Balthicum mare destinati, provida Hostis in observando qui nostris trajiciendus erat, amne, cura, & maturior quam pro voto Sociorum, à quibus ad sua festinantibus mora aliqua ad magnum conatum necessaria impetrari non potuit, discessus, & alia id genus felicitati potius quam virtuti Imperatoris intercessere. Cunctari videbatur Fabius noster ignavis rerum, immo hosti & civi, prout multi sæpe catantenses operas ad suum ingenium in umbra exigunt, domi Imperatores, sed sine sudore & sanguine. Sapienter vero ab Heroe nostro tempus extractum hostis civisque didicere. Castra ille ex inopinato relinquere, hostem submovere, Lisam, Scaldim, & amnes alios trajicere, adventus sui famam celeritate antevertere, in Wasiam ipsam, armis vestris antehac inaccessam, Flandriæ uber, exercitum effundere, *Hultam* regionis caput, Antuerpiæ clavem, & latissimi tractus frænum cingere, paucissimarumque hebdomadam spatio munitissimam cespice, milite, commeatu urbem, operæ dies noctesque sedulus, ad deditionem cogere, virtute *Gulielmi Nassovij* Moerspurgi & munimentorum aliorum potiri. Hosti id unum relinquere, ut victoriarum vestrarum è propinquo spectator esset, & testis. Quem simul ad Mardiccam & Borbergum eo tempore triumphabat *Ludovici Beldovij* ad ingentem gloriam surgens virtus, & exercita simul ac probata arduis Illustrissimi Galliarum Tribuni Gassionij fortitudo.

Nemo, Auditores, tot Herois nostri expeditiones cum animo expendet suo, quin mirari desinat. præcipitatum illi tot curis & negotijs senectutem, & molem ex clementis conflata vitium tandem paticepisse, cujus commodis intercedebat iniquus animus. nusquam non vigil, & perpetuis pro Republica laboribus in seipsum sine intermissione grassans. Animadversum facile, mortale corpus cum immortalis anima paria tacere non posse, & fatiscere debere istam partem, quæ tam multa imperantis animi socia esset & instrumentum. Hinc variis languor. Heroem nostrum invadere, atterere, orbitatem & luctum Reipublicæ minari. Nihil inane sum intentatumque relictum avertendæ tantæ calamitati.

calamitati. Patres preces, vota miscere, ut quod reliquum vitæ esset, suæ quieti imputaret, qui totam ferme publicis commodis imputasset. Satis publicam rem salvam fore in tanti capitis salute. Sed ne hoc quidem impetratum ab invicto animo, dolorum, mortis, & sui victore, qui nonnisi in Reipublicæ gloriam se cum materia in istam societatem descendisse censeret. Intercedi itaque non potuit, quominus quum annus superior exiret in ætatem, languidum, & variorum morborum mole vexatum corpusculum in castra & hostem transferret, & quanvis vincere amplius non posset, se tamen nec ab hoste, nec à morbis, immo ne à natura quidem deficiente vinci pateretur. Extracta in castris inter languores varios ætate, limite nostro defenso, hoste hac illac circumducto, sociorum rebus in Flandria promotis, reducem vidimus Heroem nostrum, invicto quidem animo, sed divortium meditante ab illa parte, quæ non instrumentum amplius gloriæ, sed sarcina tantum esset & vehiculum imbecillitatis. Ex eo lenta febri corpus tabescere, vitæ cômmeatus paulatim intercludi, pectus premi, vires dejici, sanguinis officina vim pati, aquosus languor corpus invadere, floridus ille vultus concidere, ipsa rationis arx vaporibus quandoque peti, noctes inquietæ sequi, omnia ruinam spectare. Lachrymas id multis, gemitus, vota omnibus exprimere, omnes gloriam, salutem Reipublicæ in hoc capite verti censere. Quicquid natura ingenij, quicquid ars industriæ, quicquid humana providentia consilij conferre poterat, ad tantam curationem evocatum, incumbente vel inprimis in hanc curam sine intermissione sola tanti animi victrice Heroïna, quam ista ruina propius etiam spectabat. Præstantissimorum certatim Medicorum experientia in consilium adhibita, templa precibus fatigata, & quoad mortalibus datum, isti hosti accessus obstructus, quem nullum satellitium penitus arcet, & qui omnibus spatijs diffusam exercet jurisdictionem. Haud minus vero cum Herois nostri, quam cum morborum pertinacia Medicorum filijs negotij fuit, qui eorum leges nihil ad se pertinere putabat, nec sua interesse, quando inferior ista pars suas sibi res habere vellet, illius usu contentus, quæ supra morborum & mortalitatis Leges est. Huic ille soli propemodum ab eo tempore operari, cum cœlo rationes inire, ultimum vitæ sanctissimis curis transmittere, & cui in castris quotidie inter strages & ignes ultro occurrerat morti, illi in ipsa Aula occurrere, animo ubique victore & fati & sui. Divisis adhuc inter pietatis officia & Reipublicæ negotia, in extrema etiam tegula, curis, exacta illi ultima ætatis & vitæ hyems. Observatum, quum, recurrente natali die, xxix. Januarij c^lo I^o c^llvii. multorum gratulationes exciperet, quod magnum illum vitæ climactericum, fatalem multis periodum creditam, ex omnium voto, supergressus esset, Heroem nostrum, Omnes sibi dies climactericos esse, respondisse, nec se vitæ spatium annis amplius vel mensibus metiri, sed diebus & horis, paratum tamen ad excipiendam ea constantia ultimam necessitatem, quæ animum sui compotem deceret. Nec vero ea vel ferrea bellatoris fuit, vel Stoica hominis hominem exuentis, sed Christiana fuit, & Christiano Heroe digna, quæ cœlestes ei voces expressit. Monitus natalitio illo die à Reverendo Viro, Joanne Goethals, cujus fidem castrensi opera sibi perspectam interiori compensarat admissione, vitæ Natalem mortis etiam esse, respondit Imperator mascule:

masculæ: De isto potius quam de illo sibi in posterum cogitandum esse, & discendam arduam illam bene moriendi artem. Id sibi curæ fore. Verborum cæteroquin, ut tota vita, sic in ejus occasu parvus fuit. Illa tamen loquela liberalis, quæ sine voce usurpatur, & cor solum interpretem, Numen solum conscium habet. Illa Deo arcana pectoris nudavit, vitæ rationes subduxit, & animum cælo intulit, antequam animam inferret. Sancta quinetiam Hagienfium Dei Servorum alloquia cum gaudio admitit. Nec pias tantum voces excepit, sed & reddidit, ne ijs quidem dissimulatis, quæ soli Deo fateri poterat. Non raro etiam testatus, Nullam sibi nisi in Servatoris sui merito fiduciam esse, illi se totum dicare, certum, se propitium in Christo Deum habiturum. Animadversum pridie Nonas Martias, Morbi, nulla arte mitigandi, viam ultima moliri. Hoc nuntium eo animo excepit, eo vultu, quo prosperissima solebat, composito, tranquillo, exporrecto. Monitus inter alia à Dei Servo, Dei beneficium esse, quod non in caltris inter ferri & sulphuris grassationes fatali telo periisset, sed lento, & meliori vitæ meditandæ opportuno morbo conticeretur, respondit: Se id inter prima Dei beneficia referre. Nec si cui Herois nostri dolores dolorem, & ejus nuntias voces exprimerent, quicquam reponere solebat, nisi se Deo gratias debere quod adeo benigne secum ageret. Rogatus annon in ipso morbi æstu Dei se evocantis virtutem persentiret, respondit: Se revera sentire, omnes terrenorum fibras sibi evelli, & cor suum è terra ad Deum ac cœlestia subvehi. Ultimam horam non amplius sibi in exspectatione, sed etiam in desiderio esse. Nullum ferme momentum subducebat cœlestibus curis, nisi quod savior sibi morbi vis vindicaret. Qua sollicitudine, quo animi ardore, quanvis interprete Dei servo, qui lectulo jacentis adstabat, ob difficiliorem respirandi commeatum, ultimis diebus usus, Rempublicam commendavit Patribus, commendavit Ecclesiam, commendavit concordiam, vix pro dignitate dici potest. Primis illis nominibus, quæ sibi semper commendatissima ostendit, charissimorum etiam capitum, & gentis suæ decus adjecit, & uni inque Patrum affectui commisit, nec illos sine suis votis & eorum lacrymis à se dinisit. Heroine Principis singulari semper rationem habuit, eique constantissimum affectum ad extremum usque probavit. Illius etiam dignitatem suis, sed id ipsum ultro volentibus commendavit, pietatem, amorem, concordiam omnibus. Quas surgenti Patrie spei *Guelm*, quas *Electoriæ Principi*, charitativis suis, voces reliquerit, privato ore nec offerri debent, nec possunt. Quam impense quoque Serenissimi *Electoris Brandenburgi*, quem supremo officio ultro sibi adesse cum gaudio vidit, præsentia afficeretur, ex oculis & vultu etiam deficientis legi potuit. Et quanvis invalens morbi impetus, fatali duodecim horarum sopore, ultimi antecambulone, cum es Herois nostri vires decessisse videretur tandem tamen ex illa caligine, singulari Dei munere, natura scriptam adhuc ululante, clæctatus, & seipso major usus, ultimas horas, sui compos, ea animi præsentia inter sanctissimas voces, quas avidissime excepiebat, claudit, ut destinatam sibi beatitatem non expectare amplius, sed jam Dei plenus, pleno modio excipere, immo usurpare videretur. Tamen

vero vox ei multa pituita intercludi potuerit, & omnium terrenorum sensus, constans tamen in Deum fiducia ei intercludi non potuit, nec cœlestium vocum recordatio, quam oris, capitis, & pectoris motu quavis lingua efficacius loquebatur: Adeo quidem, ut paucis, antequam Heroica anima divortium faceret à corpore, momentis, rogatus à Dei Servo, an ejus vitæ primitias sentiret, quæ terrenorum omnium diadematum desiderium, & amorem ei expectoraret, magno pectoris nisu, & exserta adhuc voce annuerit. Ita triumphantem inter sancta suspiria animam xiv. Martij, quæ dies inter funestas & toti Reipublicæ graves merito referri debet, intra quartam & quintam matutinam Heros noster emisit, nec eam Servatori suo impegit, sed reddidit, ætatis Lxiii. Præfecturæ Belgicæ & Principatus Arausionensis xxii. propemodum annos, supremam vero omnis gloriæ, ad quam humana virtus ambire posse videtur, metam supergressus.

Habuit Oriens Heroas suos, habuit Occidens. Magna posteritatis memoriæ nomina commendavit antiquitas. Nondum tamen in effœtum virtutum seculum incidimus. Quod priscae virtuti opponere possit ætas nostra, in hoc Heroe habuit. Invenit sane in eo Fœderata Belgica & Themistoclem & Camillum, & Periclem & Fabium, & Epaminondam & Scipionem, & Timoleonem & Æmylium, & Iphicratem & Chabriam, & Lylandrum & Miltiadem, & quicquid in maximis Ducibus suspexit retro prisca ætas. Natura in hoc Heroe sibi vim fecisse videbatur, & in eo absolvisse quod alibi inchoavit. Quæ divisim alibi laribus habitant virtutes, in uno hoc capite conjunctam sedem fixisse videbantur. Pietatem, virtutum omnium matrem, sine qua larva honesti dari potest, honestum dari non potest, non ambitiosam habuit, nec affectatam, sed sinceram, & mitem, qualis purissima est. Hanc expressit opere, non schemate, ab Histrionia omni tota vita alienissimus. Quot & quibus illicijs tentatus fuerit, ut partibus super religione accederet, rerum usus multos ex vobis ignorare non patitur, ille tamen nullas nisi veritatis partes sibi adoptandas putavit. Quam reverenter Dei Servos habuerit, omnes testari possumus, quoties vel publicis vel privatis officijs apud hunc Heroem functi fuimus, illi maxime, quos ordinarij muneris ratio propius illi admovit. Omnium instar esse potest, quod suum & Patriæ gaudium *Gulielmum*, in magni Imperij spem natum Principem, non nisi sub Theologi, ab Orthodoxia præter decora alia commendatissimi, & quod ad Academiæ nostræ gloriæ pertinet, ex ordine nostro evocati, disciplina adolescere voluit, ut voce ac exemplo ad omnem pietatem mature formaretur. Vidimus ipsi Novi Fœderis, & Hymnorum Davidicorum Codicem manu Herois nostri tritum, & notis varijs interstinctum, nec hoc modo, sed & quod sine singulari admiratione & gaudio non vidimus, vidimus plurima S. Scripturæ testimonia eadem Herois nostri manu exscripta, quæ ad peccati notitiam, fugam & remedium maxime pertinerent. Quæ quidem tanto judicio selecta compertimus, ut hoc in bellatore, qui nihil nisi s. ostentui esse debere censerit, quam pietatem, non parum miraremur. Hanc etiam virtutem inlicitæ suæ fortitudinis basin habuit, qua sulphur & ferrum omne hostile tota vita constantissime sprexit. Eundem umbonem sæpe querulis suorum vocibus opponere solebat, quod vitam & spiritum Patriæ toties periclitaretur: Dei providentiam suam fiduciam esse, illi soli se stare & cadere. Decretum sibi, nihil

eorum prætermittere, quæ ad munus suum pertinerent. Quam
 pias sæpe voces in castris emisit! Victorias suas nunquam sibi, sed Deo impu-
 tari volebat, & uni quidem: Ejus favorem exorari debere. Sine illo omnes
 hominum conatus, quantumvis maximos, inanes esse. Quum Anno dō 15-
 cxlv. trajectis quinque annibus, cingendæ Hultæ, exercitum in Waiiam mi-
 ra felicitate traduxisset, candide Dei Servo fassus fuit: **Hoc Dei opus esse,**
non suum: Dei manu supra spes suas eo usque se deductum.
Magnas acceptià Deo, parvas redditì sibi rationes esse. Immo
malum se nomen esse, omissorum & commissorum reum. Sæpe ani-
 madversum à fido Dei Servo, in ipsis castris Heroem nostrum Dei verbo mi-
 rum quantum affici, & sacra velut repotia secum instituire, de dictis pro con-
 cione agere, scrupulos conscientiæ movere, super fide anquirere, suam expone-
 re, de sua ad preces & pietatis officia lentitudine, de carnis etiam ad peccatum
 pronitate queri. Quæ qui in Principe, & bellatore non miratur, ille nec aula-
 rum lubrica, nec castrorum comperta habet. Qui etiam luculentior quam
 sanctissimæ mortis exemplo probari potest illa virtus, quæ in vitæ occasu po-
 tissimum sui fidem facere solet? Quale illa in Herois nostri tota vita aulæ, castris,
 negotijs innutriti excessu regnum exercuerit, in recenti memoria est, nec in-
 dictum abibit fido Dei Servo, qui id publicæ utilitati debet. An mirum, om-
 nium aliarum virtutum in Heroe nostro choragium fuisse, illa præeunte, quæ
 reliquas omnes post se trahit? Magnanimitas vere Principum virtus est. Hanc
 noster habuit sine pari. Quam excelsò animo maxima, & summi etiam Fra-
 tris felicitati inaccessa tentavit, absolvit? Quam invicta virtute ad *Sylvam-*
Ducis, præter potentissimum Hostem, totius terree Patriæ nutantis & sibi in-
 cumbentis pondus immotus sustinuit! Quam inusitata fortitudine in castris ad
Trajectum sexaginta millium capitum vim, sub maximis Ducibus in se destina-
 tam, mediocri exercitu opperiri ausus, quod numero deerat, solo animo sup-
 plevit! Utrobique vero cum fortuna, vita, fama, & ijs omnibus ingenti fidu-
 cia decidit, quæ humanam mentem, si ulla, commovere possunt, & de gradu
 deturbare. Revera in Heroe nostro compertum, plebejos animos crescentis pe-
 riculi magnitudine dejici, magnos attolli & accendi. Quam magno etiam
 animo, inter maxima de Republica merita, popularia quandoque judicia
 una suæ virtutis conscientia subnixus, exceperit! Contentus obiter dicere;
Regentium actiones à rumoribus non pendere. Eorum consilia
 differri potius, quam intelligi. Rationem à multitudine exigen-
 dam non esse. Se tamen semper habebat, & servabat sibi, popularis qui-
 dem plausus non sititor, sed nec contemptor etiam. Sibi equidem, si ullus mor-
 talium, noverat imperare. Quam ille iram in potestate habuerit: admirandis
 sæpe indicijs compertum. Et quanvis irasci interdum deberet, irasci noluit,
 ne à se abire videretur. Nunquam se projicere solebat, vel iras suas infra dig-
 nitatem demittere. Aliorum impetum spemam etiam, ferre poterat, sed ea
 oris majestate, quæ pudorem exprimeret & poenitentiam ferocissimis. Quæ
 animi moderatione prospera, adversa exceperit, propioris adnationis ministri
 norunt. Ut illis ingens animus attolli non potuit, sic nec illis frangi. Quæ
 extra se, & ab alijs herent, aliena, quæ à se, sola sua censabat. Nihil tam ar-

duum esse poterat, quod non sereno vultu admitteret, omnibus major, & qui Deum ubique, sed ducentem potius quam trahentem, sequendum censeret. Idem illi vultus in cathris & aula, in serijs & ludicris, serenus & sibi constans. Munificentia etiam Principum virtus est. Hanc & ipsam eximiam habuit: eoque majorem, quo eam occultiozem esse voluit, ne famæ dare videretur, quod dabat suæ virtuti. Neminem qui egeret à se submotum volebat. Multorum vota largitionibus muniticis implevit, multorum anteverit, de pudore eorum æque ac de egestate sollicitus. Immo ita ad liberalitatem & munificentiam omnem factus videbatur, ut beneficium in beneficij largitione sibi dari existimaret, à sordido illo articulari morbo, qui Reges etiam tenuit, tota vita alienissimus, ut qui non aurum solum, sed & plebejas cupiditates infra Principem esse debere censeret. Quoties ille rerum suarum procuratores submovit, ubi de Republica agendum erat, cujus minima commoda maximis suis præponenda existimavit. Non sine admiratione animadversum, quum fœderatum aliquando exercitum incredibili cura servasset, nec aliam à multis ex servatis gratiam præter grassationes in obnoxio sibi Comitatu Moursensi referret, Heroem nostrum ne vocem quidem in querelam laxasse, tantum abest ut de coercendis istis grassatoribus, quod facillimum erat, sibi cogitandum existimaret. Integrum beneficium, & nulla sui parte imminutum à se præstari debere, gloriæ suæ interesse censuit, & magni Regis Majestatem etiam in lixis quandoque & mediastinis venerandam. Ut vero Heroi nostro commodorum suorum contemptor animus fuit, sic de publica re mire sollicitus. Sua salus ipsi invisa propemodum videbatur, nisi cum Republicæ salutæ conjuncta foret. Nihil pro se ferme optari patiebatur, nisi in commune prodesset. Ita una cura revera illi curæ fuit. Hanc sibi procuratiorem hæreditaria fortitione obtigisse censebat; & unam quidem. Illi dies noctesque imputandas, & accurandum, quicquid ad Republicæ exultationem & salutem pertineret. Quid in castris tota Europa spectante pro ejus gloria gesserit, Orbi notum. Non unum Demetrium Poliorceten jactavit antiquitas. Quem tamen Nostro opponere possit, non video. Ita omnia & Carthaginis, & Numantiæ, & Alehiæ, & Nysæ, & Aorni, & Platearum, & Syracusarum, & Tyric obsidionum admiranda una Ducis Sylva habet, Trajectum una, Breda una. Naturæ ipsi vim facere videbatur Heros noster, non Hosti tantum, nec hominum duntaxat victor esse, sed & elementorum & tempestatum. Non mirum, Regies totius Europæ oculos in hunc Nostrom converfos fuisse, quin non nisi Regia moliretur. Quot illi disciplina castrensis leges debet! Quot Architectonica militaris machinas! Quot civis & miles capita! Quot Respublica urbes & munimenta! Quot publica tranquillitas dies & noctes, immo menses & annos quietos! Quantum felicitatis & gloriæ res Batava! Ingenue dicendum quod res est; Rempublicam vestram non splendidam reddidit, sed formidabilem, sed invidendam, sed Europæ superem. Illi ipsi etiam imputare debet Orbis Christianus, quod nondum serviat, & quod Orientis simul ac Occidentis gaza inpendi non poterit, ad parandam ei servitutem. Nec tamen, quæ splendidissima videntur, maxima fuisse Herois nostri in Rempublicam merita. Plus ejus consilio debuit, quam armis, plus prudentiæ quam fortitudini. Hæc beneficia Patres testes habent, & rerum publicarum rectores. Nec minora sunt, quia sine buccina &

& cornicine edita. Non minoribus sane machinis in expugnandis animis quam in subigendis urbibus opus. Quantum in permovendis tot Provinciarum, tot urbium rectoribus industriae, quantum operæ exigatur, quot impedimenta submovenda sint, illi demum intelligunt, qui Reipublicæ vestræ compagem, & libramenta penitus norunt. Hanc artem calluit sine pari. Quoties ille sive suis consilijs, sive sua suada vel nutantes erexit, vel collisos conciliavit, vel reluctantes permovit, vel suæ quosque rei satagentes, alienæ æmulos, publicæ segnes, ad temperamentum salutare, & publicas cogitationes traduxit! Quoties simultates in nervum & exitium Patriæ erupturas ea sapientia & moderatione composuit, quæ pertinacissimis etiam ne dissentendi quidem voluntatem relinqueret! Quoties ab ejus ore publica salus in arduis Reipublicæ negotijs pendit! Quoties isti ori, isti Majestati, & venerationi Principis datum, quod negatum omnibus! Quoties unus vidit, monuit, quod supra privatam perspicaciam erat! Quoties sibi delatum gravissimorum negotiorum arbitrium ita juri & æquo accommodavit, ut ne illi quidem, quorum causam minus probaret, judicium ejus improbare possent! Omnium partium videbatur, quia extra omnes erat. Quoties ille utriusque Collegij, quod totius, quæ patet Oceanus, potens est, & Orientem ac Occidentem vobis vestrigalem facit, commoda salutaribus consilijs promovit, & ostendit, Gades, Calpen, Moluccas, Javam, Cubam, Mexicam, Brasiliam, aliasque multo Sole totas regiones, æque sibi notas esse ac Bataviam, nec Rhenum magis vel Mosam, quam Paraybam vel Gangem. Nec vel Bahiam, vel Pernambucam Batavus miles calcasset victor, sine Herois nostri, Belgas in Hispanum, in utroque orbe armantis, auspicijs. Civica sane corona supra omnes militares censeri debet, quam sapientissimis viginti & amplius annorum curis meruit. Cujus fructum licet maximi semper Respublica fecerit, pluvius tamen quotidie faciet, quoties tantam sibi virtutem adeptam cogitabit. Quoties etiam privata privatorum commoda propensissimo animo juvit & promovit, quando illa sine publico incommodo juvari potuere & promoveri! Quot ipsi Duces, quot Tribuni, quot Centuriones, quot milites, quot cives fortunas suas debent! Quis fidem ex illis vel operam Reipublicæ probavit, quem non in oculis & animo circumferret! Quot hominum vota implevit, quot occupavit! Quot molitiones à Republica avertit, quot molitionibus prævertit! Quoties in ipsum hostem benevexus fuit & comis, quando id sine Reipublicæ dispendio licuit. Crebro sane comitatus suæ confessionem sive libero expressit, sive obfesso. Quis hoc Heroe juris & æqui, quis indei observantior fuit? Sacrum erat & inviolatum, quod promiserat, nec ullis compendijs redimendum. Plura tamen facere quam promittere Principis esse censebat, & solidæ virtutis, virtutem præstare potius quam præ se ferre. Quæ cura sædera & Fœderatorum res ad dignitatem & gloriam Reipublicæ pertinentes curavit! Quo ardore ejus tranquillitatem, sed quæ cum salute Patriæ conjuncta esset, extremis etiam consilijs promotam voluit! Ne amicissimæ quidem sibi tota vita Gentis, nec sui sanguinis decorum, nullis privatis commodis compensandorum, præ salute Reipublicæ memor, quæ revera ei suprema lex fuit. His curis immori voluit, nec speciosis vel splendidis consilijs unquam locum esse posse censuit, ubi salutaribus esse deberet. Aut veritatem habere nollebat quam exerce, crudorem

impe-

imperatorum ignarus, iustorum etiam modicus, & qui rogando ut plurimum imperare soleret. Certamen illi semper honoris cum Patribus, & tanta in magna potestate moderatio, ut quod fieri deberet in gravissimis negotiis, ab alijs quam à se dici mallet, ipse etiam Patrum consilij summa lubentia accederet. Nemo hoc Heroe potentior erat occupandis alijs. In animos invadebat æque ac in urbes. Ferreus erat, quem non flecteret, cui non venerationem exprimeret & obsequium. Quales ille & quantos, & quanta per eos Reipublicæ conciliarit, inter arcana ejus est, quæ plus profunt quamdiu ignorantur. Nemo ab ostentatione, & fastu eo erat alienior. Adulationem ne ferre quidem poterat, qui ferebat omnia. Honores ea modestia excipere solebat, quæ eum plus mereri ostenderet, quam accipere. Regiam periscelidem, à Magno Rege ultro sibi oblatam, in animum admisit, non in vestem, non quod gestanda non videretur, sed ne quid in affecta ætate vel in cultu mutaret. Verborum licet parvus promus fuerit, talium tamen fuit, quæ decerent imperantem, & sapientiæ omnis consultum. Eloquentiæ interea in alijs non contemptor fuit, sed præco. Ipse plus semper à se taceri debere censuit, quam dici. Regentium etiam esse, plus dicere posse, quam velle, aut velle debere. Eruditionem omnem habuit Imperatori necessariam; In Geometricis, Geographicis, Nauticis, Mechanicis, Poliorceticis, & Architectonica militari regnabat. Artificum in talibus peccata non observabat solum, sed & emendabat. Historiam veterem & recentem tenebat, si quisquam. Nec id tantum quod in ea vident alijs, sed quod pervidebat unus. Politices tantum in hoc Heroe erat, quantum frustra in bellatore alibi quæras. Id unum tota vita egisse videri poterat. Hoc cives, exteri, Oratores, Principes, Patres sæpe cum stupore suspexere. Sagacitate, judicio, futuri prospicientia pariter admirandus erat. Id in affecta ætate quandoque queri videbatur, linguæ, quæ eruditionis instrumentum est, usum sibi deesse, nec adolescentiæ suæ hoc decus quæsitum, ut cum prisca sine interprete agere posset. Eruditioni tamen cæteræ multimodis favit. Id Academia nostra testari potest, cujus egregio propensissimo semper animo studuit. Quantum totum eruditorum ordinem sibi obstrinxerit, illustre virtutis & bonarum litterarum seminarium, & in eo Collegium Auriacum, in *Breda* urbe non ita pridem erectum, ad omnem posteritatem testabitur. In cujus gloriæ partem Heroïna nostra non uno nomine venit. Nec in castris solum regnabat, & in Republica, sed & in aulica comitate, qua & ipsa Regijs caputibus sui admirationem expressit, ubique ex æquo magnus. In aliorum arcanis proliciendis mirus erat artifex, suorum condus ad stuporem usque. Eorum quæ decreverat dispensator admirandus, ut multi imperata tum demum intelligerent, postquam facienda facta essent. Sic enim alijs dividebat opus, ut ipse solus totum intelligeret. Hac arte maxima perfecit, non hosti tantum tectus, sed & ijs quibus totus patere videbatur. Nec privatæ virtutes Heroï nostro defuere, præter imperatorias. Singulas summas habere debuit. Magnus revera esse poterat sine principatu, & voluntarium sibi in omnium animis erigere. Nemo illo mitior erat, supra vindictam omnem videbatur. Ab officio devios ratione potius & beneficijs quam minis vel poënis revocatos volebat. Si quem segnem & tardum ad debita imperia sua pertinacia sustulisset, dolebat deesse, quem servaret, cui ignosceret. Quæ clementia ad divinam accedit. Inter tot

inulitas virtutes nemo de se abjectius sentire solebat, de alijs præclarius, ubi incorrupto iudicio locus esset, quod nonnisi summorum mentium est. Nulla tamen illi larva, nullo mangonio imponi poterat. Totum hominem pervidebat ex facie & oratione. Magna illi morum gravitas. Excellarum animarum, ut superiorum orbium, motus tardiores esse debere censebat. Calorem, præcipationem, impetum, ut impotentis animi signa, infra se ducebat, dignitatis suæ in periculis, in acie, inter glandes & pilas memor. Nullo apparatu vel Mors, vel Hostis Fabricium nostrum unquam terrere potuit, vel efficere, ut vultum aut gradum mutaret. Monitus à Tribunorum & Centurionum fidelissimis inter tonitruum hostilium iras, inter flammam & strages, inter suorum mortes & cadavera, ut sui & Reipublicæ rationem haberet, respondebat: **Licere Hosti irasci & terrere: Sibi licere debere, non terreri.**

Quum multos, & fidelissimos quidem suorum, queri intelligeret, quod non Imperatorem tantum ageret, sed & fossorem & militem, nec in vineas & cuniculos iret, sed reperet, & fati inclementiam in caput suum ultro cum totius Reipublicæ exitio concitaret, composito & vultu & animo, dicebat: **Imperatoris munia non melius quam ab Imperatore intelligi: Omnibus præsentem esse debere, cui Respublica omnia imputaret: Imperatoris etiam fimbriam ad omnia se extendere: Alienis oculis parum, aliena fide minus profici.** Et revera ista Ducis inter tela & ignes præsentia, è potissimis tantarum, quas reportavit, victoriarum instrumentis fuit. Nec quicquam plus valebat ad disciplinam & exemplum Herois nostri vultu. Fortitudinem ille adspirabat ignavis, addebat fortibus, laborum patientiam imperabat omnibus. Nihil vel periculorum vel molestiarum detrectare licebat in tanto commilitio. Maximum illum & inulitatum animum commendabat ingens corporis decus, in quo ipsa habitabat Majestas, non aultera, nec ferox, sed placida, & tanta comitate condita, ut plus ne venerationis an amoris inspirarent vivi illi oculi, & vultus Principe dignus, dubitare posses. Dixisses facile hanc domum à magno hospite habitari. Statura decentior quam sublimior erat. Mundici ad extremum usque in cultu observans fuit, decori ubique, ne illam etiam partem minus reverenter habere videretur, quæ in tanto contubernio esset. Ut vero corpus torosum habebat, & bene compactum: Sic ætatem transegit sine notabili valetudinis vitio, nisi quod carnifex ille morbus, qui sæpe lites corporis pedes invadit, & intus callidi hostis è longinquo cuniculos agit, sæpe recurret. Augebant morbi vim & vita in castris inter labores & vigilias, & domi inter curas continuas pro Republica acta. Sæpe observatum, inde à Trajecti obsidio, tortorem illum morbum conspirare cum hoste, & obsidere obsessorem. Ille tamen & morbi, & doloris victor de utroque constantissime triumphabat, donec alijs in subsidium vocatis languoribus, velut conspiratione facta, in jacentem, & omnem simul Medicorum experientiam immani contumacia grassarentur. Intra fines tamen suos stetit mali vis. Corticem Herois nostri sternere potuit, Heroem nostrum non potuit, nec vel meliori parti vim facere, vel inulitate illi fortitudinis gloriam intervertere, quam consentiente generis humani suffragio supra mortaliū propemodum sortem consequutus fuit. Quum tantus esset, non mirum summi virtutibus geminam

nam accessisse felicitatem, qualem nullus unquam inter Nassovios habuit. Non inania titulorum moror, quorum seculum nostrum, rebus parcum, ferax esse solet. Nec Celsum illud Nomen tango, quod à Maximo Rege Orbis Christiani consensu obtinuit. Nec enim id tunc tam datum augustæ isti Genti videtur, quam redditum, vel postliminio velut restitutum. Altiora sunt quæ ad gloriam Herois nostri pertinent. Quam admiranda Dei providentia, circa tanti capitis curam enituit! Quoties id subductum Sicarijs, quoties tempestatibus, quoties morti! Toties sane hic Heros servatus dici debet, quot dies, immo quot horas ferme inter ferri & æris strages in castris exegit, & adeo quidem intactus, ut in medijs flammis & cadaveribus ne minimam quidem vulneris stricturnam, ne dum vulnus, corpore unquam exceperit, quamvis mortem circa se omnibus telis suis grassantem videret. Quod vix sine miraculo factum; sine singulari sane Numinis cura non factum. Quis majorem nominis claritudinem, Heroe nostro inter maximos etiam duces consequutus fuit? Quis civi & militi, foederato & hosti, majorem sui venerationem inusitata virtute & felicitate expressit? Nec ad Rhenum tantum & Mosam notus fuit, sed ad Tagum & Tiberim, ad Bosphorum & Borysthenem, ad Tigrim & Hydaspem, immo ad ipsos Platæ & Amazonum amnes. Nec inter Europæos modo, sed Orientis etiam Occidentisque reges Herois nostri virtutes, arma, victoriæ publicarum laudum materia erant. Ex toto propemodum orbe Europæo Nobilitas, Miles ad signa ejus confluebant. Sub eo militasse pars gloriæ videbatur, vicisse ingens felicitas. Immo ne alia quidem Hosti solatia erant nisi ab Herois nostri virtute. Id unum sane ad sui defensionem pertinere putabant captarum urbium Præfecti, quod ab eo victi essent, cui vincendi felicitas hæreditaria esset, & cui ad tempus etiam resistere, gloriosum foret. Accessere consilans Patrum observantia, authoritas una Majestate minor, communis totius Foederatæ Belgicæ amor, consentiens Orbis universi admiratio, maximæ victoriæ, successus stupendi, domestica gaudia, augustæ stirpis in tanto Patri gemina prole successio, splendidissima sui sanguinis foedera, Regium in *Gulielmo*, Electorale in *Alessia*, magnarum virtutum Principibus, quorum illud multorum etiam regnorum Hæredem Nassovicæ Familiæ, istud illi inscriuit Serenissimam Gentem, quæ tot Imperio Romano Septemviros, tot Heroas dedit, & dat, hodieque *Fridricum Gulielmum*, vastissimarum Provinciarum supra omnes Imperij Principes, majoris tamen adhuc animi & spiritus Principem. Et quod ingentis felicitatis est, ad tantam Majestatem Heros noster victricibus armis, singulari Dei munere, Rempublicam vestram evexit, ut Foederata Belgica Rectorum consiliorum moderatrix, Rectorum armorum arbitra, Oceani Domina, Austriacæ potentie obex, Ottomannicæ Terror, Orientis Occidentisque stupor, Chinarum & Japonis administratio, & totius Europæ propemodum statera censei possit, ad quam maximorum motuum momenta exiguntur. Rarissimum istud Dei munus est, Auditores, & decus singulare, nec id aliquot seculorum decursu, sed paucis annis, idque ex modicis initijs, indulgentissimi Numinis benignitate, Patrum cura, & *Nassoviorum* fortitudine Reipublicæ vestræ quælitum. Consulite Annales vestros. Multum diuque hoc sanguine vicistis, Batavi. Illi curas suas, consilia, arma, vitam

vitam etiam vobis impenderunt, hodieque per *Gulielmos*, *Mauritios*, *Fridericos Henricos*, aliosque impendunt.

Quid mirum magis, quam inde à quadragesimo post seculum decimum & quintum anno quatuor cognatorum capitum, *Renati*, *Gulielmi*, *Mauritij* & *Friderici Henrici* prefecturam seculum absolvisse, excessisse! Si Reipublicæ & Libertatis vestræ incunabula *Gulielmo*, si *Mauritio* utriusque firmamenta, ornamenta certe & colophonem debetis *Friderico Henrico*. Qui non prius defecit, donec tantum opus à Patre inchoatum, à Fratre aliquousque productum, solus consummaret.

Sit nobis tas hodie, Auditores, mortalem vocem ad Heroem cælo receptum efferre, & hos oculos, hos vultus, quos sæpe suspeximus, hanc dextram, quam toties osculis, hunc animum, quem tanta reverentia venerati fuimus, immo totum hunc Heroem, non pugnantem, non sudantem, non algentem, sed paludatum & triumphantem nobis sistere, ultimo allequio excipere, dolorem nostrum solari, & quas nobis voces dictat mæror & veneratio, cessari:

Frederice Henrice, ingens cæli olim inter nos depositum, noster Amor, Orbis admiratio: Tibi supra caduca rerum jam evecto Fœderata Belgica, mœsta, squalida, dejecta, non paludamentum imperatorium, non trophæa, non aquilas, non signa, vana doloris solatia, & inania pompæ instrumenta suspendit, sed animos tuæ virtutis, tuæ gloriæ, tui desiderij plenos effundit, & supremum Tibi Vale vix sui amplius compos, quanvis non flebili voce, quia de te loquitur, dicit. Tuus ille Heroum tradux animus, Dei instrumentum, incolumitatem nobis, tranquillitatem, felicitatem, immo splendorem & gloriam peperit. Hoc tuum & Majorum tuorum. post Deum immortalem, munus est. Vestris consilijs, armis, sanguine quoque vestro res Batava surrexit, crevit, stat, immo vix quo progrediatur habet. Tua illa illibatae felicitatis consors anima, inter sulphureos olim nimbos inquires, jam mole sua soluta, cœlestes illos fornices quieta habitat, quorum nec sublimitas hostem, nec serenitas nubem, nec puritas labem admittit. Ibi Dei serenum intueris sine caligine, Dei gaudium excipis sine felle, Dei gloriam possides sine satietate. Infra te esse vides molles & molitiones humanas, & quicquid grande vel duraturum vocamus, immo totum infirmitatum humanarum spoliarium. Non alios jam exercitus habes nisi cœlestes, nec alias tubas audis, nisi angelicas, nec alia castra vides, nisi Seraphica, nec aliud commilitiam, nisi triumphale, nec alium hostem, nisi qui eo perungere non potest, ubi tu jam vivis, & regnas, vere victor, vere invidus. Jam palmam habes, jam coronam tenes, nulli hyemi, nulli tem-

pestati, immo nulli mutationi obnoxiam. Non te poscimus, cœlestis anima, preces, nec vota. Nec tuum ordinem id decet, nec nostrum. Non tuis gaudijs invidemus. Nostra damna querimur. Rempublicam, Academiam, Ecclesiam orbam, viduam, desertam lugemus. Divortium dolemus, quod passi sumus: Gemitus miscemus: Tua beneficia agnoscimus, commendamus, & constantem virtutis tuæ & tuorum meritorum recordationem sancte pollicemur.

Si quis beatis animabus esset rerum humanarum sensus, Auditores, quid queso triumphalis ista anima nobis reponeret, præter verba quæ fortissimo Viro, quanvis in alia causa, commodat Romanæ Suadæ medulla?

Valeant, valeant, Cives mei: Sint incolumes, sint florentes, sint beati. Stet hæc Respublica præclara, mihi que Patria charissima. Tranquilla Republica cives mei sine me, per me tamen perfruantur. Servent Patres, servent cives Rempublicam ijsdem artibus, quibus illa crevit, & stetit retro. Sit illa Deo sacra, sit Socijs fida. Sit pietatis, sit concordiæ, sit publicorum commodorum, sit amicorum, sit à Deo immortalis acceptorum memor. *Gulielmos, Mauritos, Fredericos Henricos*, unus vobis repræsentet *Gulielmus*. Sit ille Amor vester, sit Hostium terror, sit Patriæ præsidium, sit Orbis Christiani Decus, sit delictum generis humani.

Referes, referes, Heros Magne, ultimum hoc à Patribus & Civibus meritorum tuorum præmium. Quicquid ex te amavimus, quicquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in æternitate temporum, & fama rerum. Nos te inter triumphales cœlestium Quiritium choros relicto, tuos in *Gulielmo* spirante tui imagine vultus, tuum animum, tuam virtutem, & tuam, quod vovemus & auguramur, felicitatem in charissimo nobis capite duratura veneratione prosequemur.

Maeste interea, Heroum sanguis & tradux, *Gulielme*, magno & animo & gradu in paternas virtutes & gloriam ito. Magna exempla domestica habes. Nec majora habere potes, nec propiora. Fac ut quas nos Tibi vernaculas Augustæ Gentis tuæ precamur virtutes, quam Tui fiduciam habemus, quæ obsequia spondemus, ea omnia tuæ, & per Te nostræ felicitati accedant. Nihil majus vel expectare à Te possumus, vel Tibi nobisque à Deo Opt. Max. precari, quam ut summi Parentis Tui *Virtutem ac Felicitatem* nobis

bis Orbique Christiano quam diutissime repræsentēs, & serus in
cælum ad cognata tibi sidera redeas. Magnam spem sustines,
Princeps Magne. Ipsa Majorum tuorum virtus tibi adversaria
est. Illa tibi vel superanda est, vel sustinenda saltem. Ne ejus
recordatio in desiderium abeat, serio cavebis, & nos, ne vel in-
gloria tibi turba videamur, vel sterilis, quod per Te servamur,
gratia, id operam serio dabimus, ut quemadmodum nos Tibi de-
beamus salutem, sic Tu nobis, vere Academicum munus debeas,
Famæ & Gloriæ Tuæ Æternitatem. *Dixi.*

E P I T A P H I U M
CELSISSIMI PRINCIPIS
FREDERICI HENRICI
ARAUSIONENSII PRINCIPIS, &c.

Sum Genus Heroum, sum fultæ Cæsare Gentis,
Et bellatricis gloria summa Domus:
Quem creperis Batavum Cæli indulgentia rebus,
Et magno ultorem iussit adesse Patri:
Quem Patris exemplum, quem Magni gloria Fratris,
In cunis Patriæ quem pius ussit amor:
Quem puerum præcox in magnos fibra Philippos,
Flandricaque in Morinum vertit arena tubas:
Quem Chauci tremuere Ducem, tremuere Cherusci,
Quem stupuit Tungro Rora cruore satur:
Cui vetus Arragonum sanguis, Mendoza, Velasci
Cui juveni quondam cessit adulta phalanx:
Cimbrica cui pubes vacua Brunonis ab Urbe
Splendida victorem signa referre dedit:
Cui placidam infelixque Nicæ Nemetesque quietem,
Deberetque suos Vangio tutus agros:
Ni sua cunctator traxisset prælia Miles,
Et socium chalybem fraude hebetasset Iber:
Cujus Arauliacam servavit dextera rupem,
Et fidei memorem iussit habere fidem:
Quo Vahalis Rhenusque Pater, quo vindice Mosa
Securus tutas margine volvit aquas:
Quem Tenera & Scaldis, quem sensit cognitus Aa,
Et Rupela, & multa compede Lisa gravis:

Cui famulos Domino prima Oldenzalia ſacer,
 Submitſitque apices biſpida Grolla ſuos :
 Cuius in Advaticis ſenſit Toxandria campis,
 Fulmina, & artifices Virgo Brabantia tubos :
 Quum natura ſuos migraret ſubdita fines,
 Mutarentque vices gleba paluſque ſuas :
 Atque Dacas Druiſi veſtaret ſoſſa phalangas,
 Et Trajectinis Sarmata ſtare agris.
 Me Duce multa gemens ſubduſſa Veſalia Mauro,
 Suspendit medijs barbara ſigna tholis :
 Me Duce Cantabricas eluſit Tola carinas,
 Et pinus ſpolium Bætica grande dedit :
 Me Duce congeſto vallatos ceſpite Tungros
 In Batavas egit noſtra dolabra plagas :
 Vindice me Getico rubuit gens efferata tabo,
 Et ſtupuit proprias Moſa cruentus aquas :
 Me Duce regales jufferunt Lilia turmas
 Regia ſub noſtris ſigna movere tubis :
 Vindice me Vahali, Rhenoque obnoxia Moles
 Annuit, & Batavum clauſit amica latus :
 Armis Aa meis, multoque horrentia vallo
 Mœnia, & innumero ceſpite Breda ferox
 Victori ceſſere Duci, Bœtimque perofus
 Marca ſuas Vahali jungere gaudet aquas :
 Me Duce graſſantem cohibet Gennæpa Sicambrum,
 Et Moſæ dorſum tuta carina ſecat :
 Me Duce regali Cataracta obnoxia Gandæ,
 Obex Neptuni deſijt eſſe ſui :
 Uber me Waſiæ, me crebris abdita ſenſit
 Hullſta ſeris, noſtro ſulphure taſſa, Ducem :
 Me Pernambuci, me divitis incola Javæ,
 Me Goa, me ſæto panda Sumatra ſinu,
 Me luteus ſtupuit bis coctus Sole Tapujas,
 Et gemino nobis Aſtux in orbe minor.
 Nec nos ſola feri cælo effert area Martis,
 Plus nobis decoris civica palma parit.
 Conſilij ſervata meis res Belgica, debet
 Juncta pharetratus mi ſua tela Leo.
 Me Miles, Civisque Patrem, me dædala Leida
 Pulpita Patrono ſplendidiora micant.
 Auspice me medijs inter fulgere ſariſſus
 Cernit Athenæum Martia Breda ſuum.
 Regalemque Nurum, nec diſpar Regibus oſtrum,
 Optato nobis fœdere junxit Hyem.
 Quodque utroque tumens miteſcat Cantaber Indo,
 Virtuti debet Belgica lata meæ :

*Quodque suis iras Regum, quod temperet arma
Consilij, nostro munere Belga facit.
Quod patrijs Gulielmus ovans virtutibus, orbi
Vestro Nassovicos exhibet unus Avos,
Hoc etiam nostrum est: Ætas vix postera credet,
Circa unum lauros tot coisse caput.
Illa tamen nostras prima inter laurea lauros,
Quod capit Auctorem gloria nostra suum.
Scribite felicem, quem cælo proxima virtus
Et probat ante homines, & probat ante Deum.*

ALIUD.

*Naturæ spatium vincendo excessimus, ultra
Naturæ fines palma petenda fuit:
Hanc cælum exhibuit. Satis est, nil cætera curo,
Non genio minor est arca digna meo,
Nec nostris quicquam subducunt fata triumphis,
Omnia, si cælum qui tenet, ille tenet.*

Æternæ Memorix Gloriosissimi Herois

Posuit L. M. Q.

Fridericus Spanhemius.

P A N E

PA NEGYRICVS
JAN: GRUTERO
SCRIPTVS

A

BALTHASARE VENATORE.

Ulla acerbior dies à longo tempore inclytum litterarum nomen invasit, quam cum nuper ingentibus meritis clarissimus vir *Janus Gruterus*, varijs studiorum ac cæteris vitæ laboribus exhaustus ultimam naturæ legem, ea parte, qua mori potuit, omnes autem elegantiores homines perpetuo sui desiderio implevit. Pro certo enim mihi persuadeo quibuscunque in Europæ locis, ubi consummata eruditio ætimationem sui retinet, hic summi viri occasus nunciabitur (quid enim magnum diu fletur, cum cœpit aliquando cessare?) tamdiu verba lugubria super nostro hoc funere longe lateque auditum iri, quamdiu fama ullos inveniet, quibus hanc sæculi jacturam recenti nuncio ad aures admovebit. Qui potentia & magnitudine Imperij censentur, eorum quidem proprium hoc esse fateor, ut fortunæ suæ splendorem, dum vivunt, plurimorum oculis impingant, & ubi mortui fuerint, eundem splendorem in funere, in ipso mortalitatis & vanitatis spectaculo non sentientes usurpare soleant: omnibus præterea veredis celeritas crescat, ne quod pauci, quos dies ejusmodi atratos fecit, domi sciunt, foris cæteri in quamcunque affectus speciem ignorare possint, cum hac ratione supremæ majestati consuli videatur. Verum ea res apud externos ferme ad delicias tantum facit, dum in coetibus, in convivijs, in circulis, in tōstrinis etiam, nova tali & adventitia narratione silentium redimendum, & per aliorum tristes casus ac nuncios delectationi serviendum est. Tolerabilis tamen etiam in hoc fructus esset, si non & optimi sæpe Principis finis tantos apud alios plausus excitaret, quantum domi & apud suos mœroris. Raro enim aliquis ingens de hoc genere hominum vitam reliquit, quin aliena cupiditas, cui hætenus Defuncti virtus obstitit, illa occasione improbius speret, aut æmulantis odium gratuito lætetur. Sed aliam longe & multo securiorem felicitatem sibi in his terris pignorant Heroes nostri, qui salutis rei literariæ præfederunt, qui nullius avaritiam suis bonis accendunt, cum propria eorum possessio non in hæreditatem veniat, nec in naturam prædæ, qui nullius odium merentur, cum prodesse

prodesse studeant universis, & studeant hoc unum. Ipsam adeo invidiam, virtutis perduellam eorum excessus, sicut olim vita, torquebit, & dolore interius confesso uret; olim, quia omnia ex eorum scriptis discere oportuit; deinceps, quod his quidem publice scribendi, ipsis clam & ingratis discendi consuetudo interemta est. Jam & illud haberetur discrimen, quod moeror hic judicium est, illic impetus, & admiratio rei non admirandæ, potentes etiam posse mori: pauci de virtute cogitant, aut detrimento posteritatis. Hic nemo luget, nisi qui doctrinam, sapientiam, virtutem aut amat aut sequitur, aut habet, quorum numerus etsi nec in Aulis nimis magnus, & in vulgo satis parvus, tamen ita magnus est, ita latus, ut porrigatur in omnes oras, ubi homines vivunt ulli ulla bona disciplina instituti. Vellem equidem, quam vetera exempla hujus orationis non desunt, ita recentia non superessent; vellem de memoria simul omnium quibus ingenij divina, mensura ævi humana contigit, liceret in præsentia loqui, nec ad rem præsentem & ad solum nomen illud deberet redire, quod quam olim libenter ac jucunde auribus & lingua usurpavi, tam nunc invitus attingo, non quia illud minus colam aut amem, sed quia dolorem nimis facile irritum, & cum irritum, ne dissimilem vitium meum, nimis molliter fero. Sed dolebo potius, Mi Pater, quam ullum officium tibi denegem, & cum ubique admirabilis eruditio tua, *Jan. Grutero*, notior fieri non possit, cum ubique jam lugearis, saltem illa per me notiora fiant, quæ vel non omnes attendebant, dum tantum maxima aspectabant, vel scire non poterant, cum tu non proderes, vel videre ipsi aut coram audire, cum longe locorum abessent, vel præclaras laudes tuas cunctas tenere, cum tu laudanda patrare non ante desieris, quam vivere. Gratum habuisti. Beate senex, hoc leve tributum vocis meæ antequam hinc exires, gratum habuisti, si recte accipio illam præfagam epistolam tuam ad Amicorum, ut tunc, ita cæteris virtutibus sæculo majorem, Amplissimum Lingelsheimium. *Venatorem, inquis, saluti est nunc vel singulariter aliquor impetraturus Epitaphium si quid mihi humanitus contigerit.* Nihil interest, sermonem ego Epitaphium, an illud, quod proprie dicitur, an utrumque intelligamus; nec amplius me examino an idoneus ad tanti viri laudationem accedam, cum ad me accessisse videri possit, qui scripsit hæc verba, *Epitaphium imperatoris*, haud quidem ille fiducia ingenij mei, sed obsequij securus. Philolophus è Socratis disciplina apud convivium regale intinam locum premere jussus, non ignominiam sibi, sed loco dixit honorem accessisse; similem responcionem paratam habeo contra illos, qui forte inglorium *Grutero* duxerint aut dixerint, quod non majori eloquentia suæ posteritati ostendatur. Sicut enim Antippos ille humili loco dignitatem fœneravit, ita amplissimum nomen Gruteri hanc commendationem sui ultro satis superque poterit commendare. Hæc igitur ora nunc quidem procul habita, ut tardius ad suprema illa, ad importuolum illum portum & ætuarium doloris nostri perveniamur, dicendi principium cum ipso principio nascendi connectamus, & ut tristem illam necessitatem rectius consolemur, repetito ordine cum *Grutero* prius vivamus. Eodem enim in hoc cursu proficiscor, quo superioribus annis cum è patria in navim ejectus, lociata exulum turba, alterius terræ humanitatem suspirarem, & adverso flumine jam sugredientibus nuntiarent riparum accole, edoctos de nostra advenatione Autolykos à Savo, & direptionem navi nostræ decretam, si venissemus ad eorum latebras.

latebras. Ibi remedium nobis à simulata fluminis contumacia : hæsimusque non retenti, ne prædonibus iter nostrum succederet, diuque abessemus ab eo loco, ubi pro nostro brevi cursu, non nostra vota fiebant. Nemo enim ad periculum suum nisi alienata mente properat. Nemo non ad tristitia serus accedit, si locus & jus est differendi.

Inter ornamenta hominis, ad homines & hanc communem lucem emergentis primum Patriam esse sine impietate dixerò, quoniam parentes quidem liberos generant, sed parentes nostros, avos atavosque Patria autem generavit, è cuius velut sanguine geniti, cuius succo & uberibus nutriti, cuius solitudine educati sunt, qui nos gignunt, nutriunt, educant : quam si quis exilem nactus est, jam eo ipso major fit, quod tantus ex tantilla prodierit ; sin augustiorem ; bis magnus est, si ve quod illulireim ante patriam sua virtute magis illustrat, si ve quod seipsum patriæ suæ parem fecit. Hoc altero modo etiam *Gruterus* sibi patriam, patria *Gruterum* obligavit. Sunt enim hæc mutua ; tenentur & tenent, dando & accipiendo utramque paginam comparant. Civis meretur civitatem, & civem meretur civitas.

Flos urbium Antverpia, tibi hunc acceptum ferimus, tibi hunc gratulamur, tibi decus tuum, si nescis, tuum beneficium, quo partem orbis meliorem obstrinxisti, asserimus. Quoties aliquis de laudatoribus tuis hanc Urbem amplissimam, opulentissimam, pulcherrimam dicet, quoties agros, moenia, arcem cœlo, & arcibus æmulas domos, quoties Scaldim tuæ magnitudinis negotiatorum prædicabit, quoties & leges, & jura, & horum custodem ac vindicem Senatorem extollet, *Gruteri* quoque gloriam, si sapit, patriæ lucrifacere non obliviscetur. Profecto ut ingenui est animi, nemini suum intervertere, aut per invidiam alio raptare, aut per eandem dissimulare ; ita qui Patriæ bonum & eximium virum asserit, talem se ipse probat, sapientemque Rempublicam testatur, ad cuius fontem alterius sapientiam refert. Nam sæpe ipsum ingenium, ipsos mores, ipsam bonam mentem tam à patria, quam à parentibus haurimus, & quantum virtus in gloriam progreditur, tantum gloria ad originem sanguinis, aut soli regredi videtur.

In hac igitur urbe *Gruterus* non modo vitalem spiritum, sed etiam litterarum amorem imbibit, in hac, inquam, urbe, quæ fœcunditate, cultu & honore quamvis ingeniorum matrem provocabit. Non enim, quomodo alibi sæpe fit, commercia & divitiarum studia (quibus in Republica suus quidem locus, sed & modus est) sic tractantur, ut illæ artes vilescant, quæ ob id ingenuæ dicuntur, quod divitias si non contemnunt, saltem minime quærant. Ita diversissimæ res uno in loco citra pugnam sociantur, labor circa opes maximus, & nullus ; cum in utroque necessitas insit ; sed ut illa magis in oculos incurrat, hæc non nisi à sapientibus intelligatur, tam quidem ad firmanentum Reipublicæ valida, quam ad decus immensa. Infelices contra populi & obnoxij, apud quos illa res, quæ, præmonente oraculo, Spartæ quoque captivitati & exitio fuit, velut rerum salus & quasi numen quoddam placere cœpit. Non libera curia, non plebs ; & dum omnes avaritiam, & avaritiæ instrumenta usuras fatigant, dum passim artes malæ adoptantur, abdicantur bonæ, supervacaneum habetur, quicquid lucro vacuum, quicquid imperitia non vacuum. Ubi prope periculum est sana scire, sana loqui : ubi habendi cura prope omnia facit, quæ infortiæ pœna est, cum

cum ad rationes venit, miseris illis satageis omnia defunt, miserioribus, quod tandem etiam liberalis fama, liberales cives, liberales animi, literæ ac literati deficiunt, nisi pridem defecerunt. Frustra in tali Repub. tu Ægidios, Graphæos, Masios, Wesenbeccios, Scotos, Ortelios, Gerlæos, Gevartios, & alia nomina æternitati genita, velligabis. At hi omnes (quod in honorem & urbis, & talium virorum summa voce & ingentibus literis dicere scribere liceat) fuerunt aut sunt Antverpiani, Antverpiani & cives Gruteri. Qui cum doctissimi nominantur, tantum videtur nostro honoris accedere, quantum quisque ad ignominiam suam traheret, si patriæ gentem inertiae aut stuporis, aut alia vililitatis nota audiret infamari, meliorem ipse conscientiam sui in suorum rubore confessus. Non enim majus existimandum est decus optimum esse inter deteriores, quam inter optimos non deteriore. Haud scio an aliud intellexcrit Bralidæ mater, cui oratores ex Thracia cum dicerent, *Filius tuus victor occubuit in prælio, pari non relicto apud Lacedæmonios: Vos vero hospites*, inquit, *non dum recte, ut video, nostis Lacedæmonios*. Dubites an temperavit magis laudes filij cæteros collaudando, an magis auxerit temperando. Sed quid ego de Gruteri Patria tam multa? Cuine gratiam quidem habendam alij forsan putarent, qui scirent Gruterum non longo intervallo hanc & adspexisse & respexisse, cum eum Natura in Patriam, Patria mox in exilium misisset, quasi qui nondum culpam mereri poterat propterea puniretur, quod natus esset. Verum nec ipse necessitatem hanc querulus objurgavit unquam, aut cum tempore præterito exposulavit. ne cum inhumaniter esset exturbatus, inhumanus faceret, si nutrici, quamvis brevissimæ irasceretur. Potius hoc illi se debere agnoscebat, quod mature humanis casibus traditus familiaritatem cum ærumnis vitæ statim puer contraxit, & quanto citius ad cum calamitates, tanto citius ille ad consuetudinem pervenit. Cum enim nihil magis torqueat mortales, quam malorum novitas, bene cum illo agitur, qui tunc incipit, cum & cæterarum rerum, & hujus novitatis nullum est judicium, ut tunc, cum judicio cæterarum rerum contigerit, hujus nullum esse possit, quia diu incepit, & quando inceperit, vix recordatur, & quando recordatur, laboribus suis fruitur. Felices multorum essent liberi, si non essent felicius; si non intra cubilia nati, educati, instituti, solam copiam, beatum victum, cultum mollem, verba blanda, vultus indulgentes, sine famis, sine nuditatis, sine interdicti, sine potestatis alienæ notitia discerent aspicere, amare, habere: qui dum laneis fortunæ manibus sic tractantur, non aliorum miserijs indolefcunt, neque suas, dum Felicitas in malam syllabam crescit, nisi cum maximo tormento animi tolerare possunt, aut ipsi propter querelas tolerari. Longe aliam vitæ rationem expertus est Gruterus, & Gruterum longe alium experta est vita, in quam quidem sic venit, ut exilium brevi, certe prius ferret, quam intelligeret, quasi non aliter vita constaret. Juxta ipsi & poena & culpa ignota erat. Non sentiebat, patrem nihil meritum esse, nihil matrem, nihil se: sed tamen quasi sentiret, puerili securitate, quæ viros etiam innocentes decet, parentes comitabatur. Fuit tunc illud tempus, cum *Margaretha Parmensis* nomine Regis Hispaniæ Belgis præflet, & varie Provinciales fremerent, quod alios religio separata faceret invisos, alios Sua. & Regis feroces; eaque res diu certata, donec à parte potentiori successus in iram, ira in vindictam, hæc cum in alios, tum in Antverpienses tam diro proscriptio-

nis carmine prorumperet, ut certa salutis & fortunarum pestis omnibus immineret, quicumque aut dicto aut facto aliquo displicuissent. In damnatorum numero inventus erat *Gualterus Gruteri* Pater, ne matre quidem, quod paucis foeminarum contigit, aut in Nomenclaturam funestam & ipsæ referrentur, exempta. Cæterorum causam prætereo, cuique sua relicta fiducia. *Gualtherus* jam ad nos pertinet, quem licet à sententia liberare jam serum, ab infamia tamen sententiæ liberare non est serum, nobis autem hoc loco tempestivum. Nec deceret, eum, qui ad damnationis memoriam venit, non etiam venire ad compertam defensionem. Esset enim hoc magis filio patrem laudare. Crimen universorum celebrabatur *Societas*. At *Gualtherus* abstinuit ab ipsis scopulis, & turbulentum hunc campum omnem de industria fugit.

Expers nec quicquam belli, neutra arma secutus.

Sed ne quid dissimulare velle videar, prodam quod objectum est facinus, & prodam paucis. Ausus est precari. Subscripsit Nobilium libello, & hoc accusatur quali Majestati preces offerre sit majestatem violare. At Matris etiam crimen dicendum est. Imo dicemus, & id ipsum spero, dum nominabitur, faciet innocentem. Venerat absente marito in ejus ædes Homo suspectus, & venerat hospitij causa, venerat illa invita propter suspicaces, venerat illa reluctante, & ad mariti absentiam provocante. Sed cum homo parum de alterius periculo cogitans non parceret solitudini matronæ, statim Calumnia, quæ centum oculos habet, centum aures, centum linguas, omnibus suis instrumentis usa, quis advenit cognoscit, & quare advenit cognoscit, & quare advenit interpretatur, & quare illa receperit comminiscitur, omnia vero in eam partem, tanquam receptus ille, vel potius receptor ille sui, & matrona receptrix, quod & ipsum falsum nomen, ad divina celebranda, sive, ut illi vocabant ad turbas meditandas, domum operamque sibi mutuo locassent. Ob has igitur causas *Gualtherus* & Uxor inter proscriptos, *Gruterus* cum proscriptis, inter proscribendos, quippe innocentes, nunquam fuerunt; quod ideo relatum est, non ut veterum gestorum rationes è situ excitem, sed ut multis alijs exemplis & hoc contribuam, non semper culpa non carere, qui patria carent. Coepit tum *Gruterus* ab urbe deduci in orbem, in orbem & rerum humanarum theatrum, ut multorum spectator fieret, & spectaculum sui. Nondum bene patriam noverat, tanto facilius poterat oblivisci, sed tamen cum illa relinquenda esset, adversitatis ita capax jam erat, ut intelligeret, commodius non relinquere. Sentiebat enim invitos parentes abstrahi, dum illorum æquum animum aliquando suspirium corrumpebat. Cur non ei in mentem venisset, eos, qui tam gravia susciperent, gravioribus haud dubie cessasse? Cepit igitur *Gruterus* in contemplationem & conspectum vitæ humanæ propius adiacere, cepit communi forti domesticus fieri, & cum paternam domum relinqueret, nullam certiori spe præcipiebat, quam magnam hanc domum, in qua omnes degimus, aut illam parvam, & navigationi textam, in quam se charasque sarcinas parentes conjecerant. Imponebatur enim elemento instabili & ventoso, cujus naturam velut fortunæ suæ germanam aspiceret. Vidit pericula in periculorum effugio, vidit aquas & auras

auras initio sibi; post non multo Proscriptori velle, & quasi fidei poenituisse, prodicionem moliri. Apud Valachrorum enim insulam ventus quasi cum adversario conspiraret, ita contra spirabat, redditurus eos, opinor, in ea loca, quorum se potestati & iracundiæ abtulissent. Itaque tum conatus ventorum sistendus erat anchoris, & in proxima deinde terra exponendum totius navis exilium. Ita mox terris aquæ, mox aquis terræ mutabantur, sed non perinde fortitudinem animi & constantiam esse mutandam didicit *Gruterus* exemplo parentum. Mater quidem (præponam enim hunc sexum debiliorem, ut de firmitate crescat exultatio) qua mentis altitudine, qua negligentia suæ fortunæ inter illas angustias locuta est? Summovit, inquit, jam vespere diem (summoerat enim) *Refectamus domum*. Navem autem dicere voluit, & voluisse hanc dicere, postea marito indicavit, qui simplicius hoc verbi, & revera de domo sua Antverpiensi acceperat. Quod alius miseriæ suæ specum, latibram, stabulum, carcerem, ludibrium ventorum appellasset, hoc femina generoso spiritu *domum suam* vocavit, sive jam dicemus errorem fuisse, mirum est in malis verbum tamen Felicitatis prævertisse, cum alioqui fortunæ suæ titulos quilibet nimis etiam memoriter teneat; nec videatur calamitatem suam magni facere, qui alienis vocabulis uteretur, sicut nemo putatur ejus rationem habere, cujus nomen ignorat: sive studio loqui sic voluit, O feminam nequaquam muliebrem! Dolum aliquis è sapientibus olim pro domo habuit & habitavit, sed haud scio, an sordium merita suggillatione. Nec enim qui præter necessitatem migrant in haras & squalori vitam mancipant, eosdem sapientia præstare dixeris, sed illos profecto potius, qui mediocria diligunt, quam mendica, qui culcitram somno, carinum cibo, poculum potui, tectum & textum corpori non negant, sed & his omnibus quoties carendum est, æquo animo carent, vilissimis utuntur tanquam quotidianis; qui denique cum matre *Gruteri*, quando naviculam intrant, dicere possunt, *Eximus domum*. Nemo vero dicere hoc poterit, nisi qui aliquando domum coluerit, ut naviculam. Quandoque in terris quoque mare est, & fluctus & naufragia, quæ cum tumultuari bona fide ceperint, tam necesse fit & consultum è terris ad mare, quam ex hoc ad terras confugere. simul ac periculum certa signa miserit. Quantum hæc femina abest ab eo, qui se *Mundanium* dixit? aut quid eam respondentem fuisse credimus, quæ domum vocavit, quicquid pro domo coluit, Amphibion animal professâ, sive quod idem est, *mundanum*. Hoc igitur matris exemplo teneras *Gruterus* aures, patris vero discrimine præsens spectator oculos etiam crudivit. Cum enim hic sciret, illic nondum exilium esse, quibus partibus exilij regnent authores, & posse pro malis reperire pessima, qui non omnibus modis machinisque copiam sui longe portaret, cumque comperta res esset, odium dolectum habere præcipui sexus, illamque ceu *victimam eximiam*, ut veteres loquebantur, deponere solere. suis quidem dissimilitudine periculi fretis, & navem repetere jussis, operosioris protectionis artem sibi accersendam credebat. Placuit igitur, quod multis sepe cordatis salutis, suspectam locorum fidem frustrare, & mendicitatis habitu notitiam sui excæcare, quibus ornamentis absconditis. & humeros Agrestium mercede pactus, paludes, quæ sunt inter Caletum & Insulam, transiecit lætus illo portu quasi tranquillitatis. Sed in ipsa Caletio iniecit ei manus alia savitia nullis vestigijs præsciendâ. Cum enim apud

hospitem publicum ventos utiles expectaret, atque interim simul peregrino alio amœnitatis causa muros circumgrederetur, illiciti tam ignarus, quam suus Comes; ilico milites adfuerunt, qui reprehenderent, ducerent, & jam tenebatur uterque certa carceris destinatione, ac jam conditus erat, nili captivitati tam repentinæ non nemo de Magistratu, qui per eandem civitatis viam occedebat, intervenisset, *Gualthero* dimitti jussu, quippe sibi (ira agebat) noto. Quod absque numinis cura singulari factum esse nemo existimabit, si & illud adspexerit hominem illum beneficum *Gualthero* nunquam vel prius visum, vel in ipso facto agnitum, vel ab ipsius vindicijs ad supremum usque finem alio nomine cognitum, quam *ignoti liberatoris*. Non didicerat *Gualtherus* alienæ civitatis leges, ignorabat alibi muros hætenus sanctos haberi, ut ambulare juxta nefas esset. Nondum nocens, jam reuserat, nondum delatus, jam absolutus. Nondum judicem, jam è judicibus amicum habebat. Vix distinguere poterat injuriæ & beneficij tempus. Cuncta mira, sed hoc magis mirum, quod qui dimitti jussit, nullo pronunciavit argumento nisi quod hunc novisset, eamque causam cum probasset custodiæ militum, nondum probaverat ei, cui voluit prodesse, utpote salutaris, quam familiaris magis oculis ejus oblatu: maxime vero mirum quod qui præclari beneficij authorem tota vita memorabat, semper tamen cui gratias ageret, ignorabat. Nihilominus & ille se novisse recte dixit, cum in vultu liberali quasi quandam boni viri inscriptionem prælegisset; & Hic non novisse, cum, quem quis non nisi per beneficium novit, hoc magis ignorare sibi videatur, quo flagrantius nomen ac cætera illius pernovisse deliderat. Hac vicissitudine perfunctus *Gualtherus* in Britanniam trajecit, sede capta Norwichi, quo in loco comitatem partim ipso civium ingenio natam, partim suo ipsius nutritam tantis sensit argumentis, ut Caleti, quod in uno expertus fuerat, id hic tulerit ab universis, non quidem carceris illic injurijs subductus, sed post capitalem hostium malevolentiam benignissimis horum animis & studijs relictus.

Non opus fuit dubijs precibus Magistratuum fastidia mollire, vel hospitalitatem expugnare blanditijs, nec audire perfugij causas malefica interpretatione corrumpi, & multis repullis tristiores pati assensus. Receptus est, ut in parentum, fratrum, agnatorum fidem, nulla locationis formula, ut pro communitate cœli vel aeris pensionibus responderet, facultates inter amicos & inimicos partiturus, dum quæ migrari non possent prædæ relinqueret, quæque migrasset alibi stillicidijs annuis vel trimestribus. (scio enim ubi hæc moris sit) ad fiscum transferret. Sed major illis animus, quam ut cauponarias mercedes poscerent hospitem, & mitior, quam ut vectigalem facerent exulem, omnino vero sic affectus, ut hunc per omnia civis loco haberent, nili quod gratuitus & immunis esset, humanitate illa à populo quoque vehementer approbata, quod nemo per invidiam questus esset, his aliquot capitibus angustias fieri civitati vel annonæ, nemo proquirisset, urbi, propter paucos alienigenas velut mole nimia laboranti sanguinem mittendum videri. Usque adeo nullum fuit peregrinitatis odium, tota detestatione conversa in eos, per quos non licuit non peregrinari. Honor autem sic communicatus ut intelligeret universos, ad oblivionem retro-malorum ipsi medicinæ, quantum fieri posset, efficacissimæ veluti symbolas conferre. Non sciremus supra alios dilectum fuisse, nisi, quod cæteris Belgis

id loci factum non est, huic soli fecissent. Unus enim hic de popularibus symphoniam sublucanam, quæ Norwichi per tempus æstivum præcipuerum civium domos obibat, horis consuetis participavit, cum Civitas optima reliquis peregrinis humanitatem quidem omnibus, huic & amœnitates suas nuncuparet, tanquam parum esset, si civis, nisi & inter præcipuos foret, parum, si inter præcipuos, nisi & quotidiana prærogativa ei ostenderetur, sed parum & hoc, nisi post nocturnam statim quietem cantiones velut suasorias ad ædes auresque mitterent, ut diem quoque curas tristiores, quæ extorribus nunquam desunt, exuere, neque pejus vigilare, quam dormire, sed utrumque tempus ita peragere vellet, ut solent ij qui se inter amicissimos cives versari noverint. Pacis enim & concordie nomen Musica est: nunquam per hanc odij nuncius expeditur, aut damni aut injuriæ, sed amor hanc invenit, amor hanc celebravit, amor absolvit, nisi quod honor quoque dignis reddendus, qui tamen ab isto fonte manat, humanam vocem sollicitavit. Quorum & hoc illud *Gnaitherus* tam bona fide, tam bona copia inter Norwichios accepit, ut dignum putaverit, quod repetitis narrationibus memorie suorum penitus imprimeret, quod filius præcipue ediceret, quod ille nobis dictaret, nos auribus vestris & posteritati traderemus. Et fortasse alijs nimis multa videor dixisse de Norwichiorum comitate, mihi vero nondum satis, quippe summas delicias in facti tam benigni reputatione invenio, neque invenirem tantas, nisi comparata quorundam in exules crudelitas, inestimabilem redderet hanc, de qua loquor, virtutem. Fit enim ingens ingentius bonum, si discas à contrario ingente malo. Et profecto paucissimis in locis tam fausta cantilena, qualis hæc apud Norwichios fuit, exulibus & peregrinis indulgetur. Multas inauspicatas inimicas & arcentes aves mortales illi ubique fere nanciscuntur, nullas tamen infestiores hodie, quam quæ de suggestu diris omnibus regnant, & populares animos odijs asperant, quos vetus Augurum disciplina ignoravit, nisi, quia de summo vocem mittunt, *Supervaganeas* cum antiquis appelles, aut picarum generi adscribas quodam collegio naturæ, quoniam utrisque par insolentia, quam illis fabulæ tribuunt, par conviciandi & obtestandi libido,

Rancaque garrulitas, studiumque immane loquendi.

Dicam clarius. Sunt nonnulli (absit enim ut omnes eadem censura vexem) & in ipsa matre nostra Germania de sacro ordine homines facerrimi, qui velut divinarum & humanarum rerum judices atque arbitri, tanta confidentia partem illam, quam nescio quis optimam & pessimam dixit, exercent, ut quidvis in quosvis nulla cura, verum, an falsum intemperanter effundant, auresque & fidem Vulgi ignobilissima captivitate damnent & servitute. Aliquis ipsis non dedit? Avaritia: non scrupulose satis honoravit? arrogantia: non laudavit? ambitio: non rudis est? invidia: non assentitur? Inimicitia: malum morem tangit, tum vero capitale odium eos facit disertos. Omnes virtutes unius virtutis compendio possidebit, quisquis illos omni ratione placare studuerit; turpissimus etiam pretium merebitur, si noverit modos gratiæ apud ipsos querendæ tuendæ. Bonis quorum nec mens, nec lingua, nec vita servit ostentationi, sed veritati, qui non, Plausum pietatis, sed pietatum sectantur, nulla
difficilio.

difficilior res est, quam se talibus probare. Hi contra bonos omni telorum commento pugnant, maxime tamen illo, cujus aciem Thearidas in suo gladio laudavit. Caritatem mutuam commendant, & nihil carius habent odio, odium damnant, & nihil exosius habent caritate, quippe qui sibi non constant. & quod recte præcipiunt, male ipsi temerant, tantoque pejus, quod hic quoque sæpe principatum petunt, ut quibus solis licet publicare officia vitæ, solis etiam liceat vivere præter officia vitæ. Dei præceptum est, & præceptum sæpius, Peregrinum ne quis male tractet, ne quis affligat: In cœlum enim meare gemitus eorum, & à Domino demerare vindictam. Scio tamen, ubi peregrinos nemo magis infestet, nemo magis furca expellendos clamitet, quam quidam de cœlestium illis consultis, de sanctitatis illis Satoribus & statoribus, qui cum iustiones divinas non ignorent (etli multi ne hætenus quidem profecerunt) nihilominus sic efficiantur contra hospites inculpato & præterpropter speciem pios, ut si per illos staret, haud sciam Taurica sacra facturi sint, & qui hoc una cum ipsis quam vehementissime voluerit, ille demum divinus habetur, & sua dignitate dignus.

*Proh superi! quantum mortalia pectora cæca
Noctis habent! Ipsi sceleris molimine Tereus
Creditor esse pius, laudemque à crimine sumit.*

Sed ego Norwichio longius sine Grutero discessi, & quidem ad hos, *Ætneæ fratres cælo capita alta ferentes*, ubi sentire quæ velis, & quæ sentias dicere non est, *relegens errata retrorsum littora* ad Icenos nostros denuo me vertam. Eo loco *Gualtherus* agens tales amicos nactus erat, ut facile, quam à Fortuna acceperat plagam, falleret, talem vero animum ipse inter adversa custodiret, ut tantum à vilitate sui abesset, quantum aberat à vanitate. Per illud enim tempus Legatos à fortissimo Principe Auriaco tunc ad eam civitatem missos (inter quos erant *Lexinus, Calvarinus & Gerdeus*) è diversorijs publicis domum suam traduxit, volentesque volens recepit, ut palam esset nihil degenerasse egregium pectus, quod hospites tantos in aliena civitate sibi vindicaret, nec fuisse aliquando sine autoritate, in cujus domum autoritas publica migraret, nec ipsam domum sine splendore, quam vir tam generosus habitaret, legati non spernerent, Senator (is fuit *Sutertonius*, Christophori frater) habitandam præberet. Post non multum annorum tamen relicta Britannia Middelburgi confedit. Middelburgum deinde rursus Antuerpia mutavit sub illud tempus, quo successus voluit Ordinibus, ut arcem suis præsidij occuparent, prius tamen à Senatu publicorum munus vacationem impetravit, non odio quidem laboris, aut ignobilitate mentis, sed ambitionis fuga; non quod officium Reipublicæ negaret, sed quod inter æmulationes temporum calumnijs innocentiam præbere nollet. Deinde vero cum *Alenconius* in spes vanas, & parem eventum ruiisset, immunitas illi continuari non potuit, sed quia Magistratum imprimis Religio, nec alium magis dexteritas tunc commendabat, *Gualtherus* vici sui magister delectus est; cui muneri minus gravi successit deinde gravius, cum *Parmensis* obsidionem fecisset. Rei namque frumentariæ quatuorvir, collegis *Aldegondis, Lefdale & Rosa*, adscitus in partem gloriæ illius mittendus est, quod annonæ con-

conscientiam sic inter paucos septem tenuissent, ut citra deditionem nec civi, nec hosti constare posset, tantum tridui frumentum superfuisset. Quod secretum in obsidionibus adeo necessarium est, ut sepe maximum momentum belli consistat in artificio tegendi, ne vel domi civis, vel obsessor foris intelligat, quid urat obsessos. Nunquam statuit trophæum in bello, qui necessitates omnes foras vertit. Quanquam me non piget Filio, cujus causa totum hoc agitur, prætexuisse patrem, quandoquidem hoc etiam Grutero gloriæ ducetur, quod patris virtutes primo secutus, deinde additis varijs ornamentis easdem fuerit supergressus: tamen unicum tantum, quod animo nunc suggeritur, ut agmen claudat, subjiciam.

Pater cum post pacificationem Gandavensem Middelbergam concessisset, Valono milite Flandriam depopulante, dum annus ille cuncta sursum versat ac deorsum, civis quidam lautus, fortunis in compendium auri contractis, eodem profugit, & Gualtheri domo, quæ tunc contra Civicam erat, perrogando reperta, protinus ad eum ingressus. salvere te jubeo, inquit, Patrone, & nunquid Gualtherum Gruterum, qui nuper in Anglia? Ajente nostro; licet, inquit ille, hoc quicquid est Hippopææ custodiæ tuæ mandare, annuente nostro iterum, dat, abit, nullo teste proviso, nullo syngrapho. Gualtherus, qui hominem redditurum putabat, si vespere mercatui supervenisset, depositum in priore parte ædium proximo paxillo suspendit: sed cum hospes nec illo die, nec postero, nec posterum sequente revirescet, & pondus depositi interim animadversum alium locum suaderet, transtulit illud Gualtherus in arcanum studiorum. Alter post anni quasi sextantem demum ad conveniendam peram suam reversus, cum alveum illum aperiret, viginti quatuor *duplones*, ut vocant, *Isabella-Ferdinandicos* Gualthero præmij vicem offert, quod, dum ipse per Brabantiam Artesiamque nonnibus suis appellandis abfuisset, non molestum habuerit peculium relictum custodire. Sed mercedem Gualtherus recusavit, satis sua sibi conscientia muneratus. Utramque partem aspicio, virum bonum adipiscio; Dant reddunt invicem, nec ille fidem hujus scripto vel teste munit, nec obsequio hic mercedem captat. Alter credit simpliciter sanne, alter præstat simpliciter virtuti. Non tanti fuisset fortassis hanc quoque rem per se non nimis magnam referre, nisi bonus mos semper produceret infamiam mali. Audivi sapius è grave avicibus, olim qui pecunias invicem & contractus exercebant, nuda verborum sanctitate convenisse, nec minus ideo securos fuisse, aut magis fecisse: si etiam voluntates aliquando mutuas stylo conderent, factum id non tam ut necessitatem servandi tibi, quam posteris memoriæ diuturnitatem stabilirent. At præsens ætas quantum in pactionibus ludat? quantis anxietatibus non credit, cui credit? quanto molimine syngraphis sinit & obligationes? quoties interpolantur verba, resinguntur, limantur & limitantur? Hoc addendum, illud detrahendum, hoc captiosum, hoc obscureum est, hoc nimis laxum, nimis angustum est. Tum vero, cum in clausulam delinendum est, basilicas edictiones adhibunt, ipsi juri, quasi illud quæque fraudibus advocet contra se ne jus sit, volunt, jubent. Quod profecto non aliter fit, quam si vitium bonum negent, cujus fidem tot indaginis & lapsis & nodis includendam putant. Nunc ad Janum ipsum Gruterum paulo propius gradum, totamus. Is sicut rebus divais Centurionum doctores utrumque præntem, ita

Matrem præcipue studiorum magistram, votum simul Agasicles consecutus est, ut eorum discipulus diceretur, quorum & filius esset. Mater enim præter Gallicam, Italicam, Britannicam linguam, Latinas literas optime, Græcas ita callebat, ut & Galenum, quod milleimus Medicorum vix solet, lingua Galeni legerit. Ulitatum nempe fuit illo tempore, generosiores ut familiæ literas cum quoque sexum docerent, quem disciplinis antiquissimi mortalium vel præcipue videntur consecrasse, cum uniduntaxat juveni laureato, nempe Apollini, novies vero totidem puellis Eruditionis numen & majestatem detulissent. Nec, opinor, sapientiæ partes antiquitas mulieri in tanta Deorum abundantia tradidisset, si quemadmodum viris olim Bonæ Deæ, sic mulieribus studiorum sacra adiri nefas haberetur. Adierunt olim & obierunt hæc sacra *Cornelia Græchorum Mater, Hortensia Quinti, Lælia Cæii* filiæ, sed & aliæ complures, quæ literas olim exacte calluerunt, quæque nunc à literis coluntur & æternantur, nullo magis immortalitatis collegio dignæ, quam hujus nostræ *Catharinæ Tishemiæ* (Matrem *Gruteri* dicimus) quæ licet ingenij partum nullum, nec eruditionis pignus reliquerit, ut memoriam sparsiores nunc haberet, sicut veteri ævo nonnullæ inclaruerunt, nihilo tamen minus famam sibi doctamque posteritatem meritis tantis obligavit, quanti ipsam *Gruteri* gloriam taxamus. Non enim tantum, quod cæteris matribus commune est, summis naturæ dotibus filium genuit; sed ipsa quoque, postquam puer capacitatem promisit, suæ materiæ adfuit, & indolem blanditijs salutaribus adulata, *Discere*, rem pulcherrimam, *Scire*, jucundissimam vocavit; ex literis sapientiam, ex sapientia virtutes, ex virtute vitam beatam & vitam quandam post vitam comparari crebro illi dictitavit: deinde eum libro admovit, literarum formas & nomina docuit, legendi, scribendi, memorandi rationes tradidit & exegit, primam balbutiem Latina Græcaque consuetudine imbuit, quibus ex fundamentis hoc virtutis & honoris templum *Janus Gruterus* surrexit,

Quod non Imber edax;

Nec inficiandi tamen sunt illi, quibus in operis hujus nobilissimi architectura proximus à fundamentis locus & labor fuit, quique merentur, si quid mei iudicii est, ut non minus quam cæteri artifices suum illud *Fecit* specimini tam excellenti subscriptum habeant: atque mihi profecto imprimis honestum videtur, si *Isbrandus* aliquis *Tralus* Frilius, aliquis *Petrus* Everhardus, aliquis *Mathæus* Ryquius, aliquis *Richardus* Sualius, pædagogi & præceptores *Gruteri* legantur, quos quidem an satis exteris oculis, & ut nulla litera fallat è quadam charta cariosa non nisi bonis conjectoribus legenda produxerim, præstare non possum. Forte una litera pro altera capta nomen paulo aliud factum fuerit. Quid tum? Malui nolens hanc levem, quam volens illam insignem *Grutero* facere injuriam, ut quos ille vel ad memoriam suam privatam, vel ad hanc publicam per summam pietatem consignaverat, ego per impietatem alteram tantam silentio obliterarem, simul tacito *Gruteri* mandato, simul illorum præmio defuturus. Ac sane maximum Poetam non pilo minorem factum credimus, postquam Grammaticis *Penitus mæstas exedit cura medullas*, *Virgilius* an *Vergilius* dicendus esset, quod damnum si fuerit in his quoque nominibus aliquod

quod simile, tale tamen futurum est, ut plus sit integri, quodque cognosci possit, relinquendum. Sed officium meum videtis. Hos igitur adolescentiæ suæ *Gruterus* Informatores, studiorum vero quendam velut campum Martium natus est *Britanniam*, in *Britannia Cantabrigiam*; *Cantabrigiæ Guncvelli*, quod vocant Collegium, & *Caji*. Nam & in hoc aliquando migravit nulla alia magis causa introductus, quam quod *Georgium Thomæ Shendum*, juvenem moribus summe rectum, nec ulla procacitate pluribus similem, modestia vero paucis æqualem, familiaritatis voto consecraretur. Is enim talis jam prius erat in familia *Convelli*, nec tunc primum in amicitia *Gruteri*, nec solus etiam vel unus, quamvis unicus. Reperio enim *Christophorum & Guilielmum Heydonios*, *Philippum Wodbaum*, fratres *Strangeos Collegiorum*, quæ *Trinitatis & Christi* vocantur, ibidem familiares, qui *Grutero* permutuam notitiam & charitatem non obiter respondebant, tantum diligentes & dilecti vicissim, quantum virtus & honestas animorum possunt mereri. In hac officina literarum, inter hos studiorum amantissimos rivales cum *Gruterus* ita adolevisset, ut jam non annis, quam doctrina major esset, satis libi visus est vidisse *Britanniam*, totoque animo, quod *Insulam & Germaniam* interest, navigabat, ut *Lugdunum* in *Batavis*, literarum & armorum celeberrimam palæstram, visendi, discendi, salutandi causa transiret, si tamen prius *Hospitalis* majestatem scriptis aliquot Epigrammatis ad maximam, post natum *Reginæ* nomen, *Reginam* veneratus esset: sed offerendi cum non daretur occasio, fecisse satis habebat, gratitudinis suo sibi proprio testimonio contentus, quod cum in alijs rebus nihil agere credatur, apud conscientiam maximas causas decedit, & sæpe piæ voluntati acceptæ solutionis apocham reddit. Postquam deinde sine studiorum Automedonte *Leidam* pervenit, à diligentia quidem nunquam deflexit, sed à vero fructu tantum, quantum ab auspicijs boni Ducis. Temporis illi ratio constabat, operæ pretij ratio non admodum constabat. Usque adeo multum nocet ante sui juris, quam sui judicij fieri. Sicut enim puero si nummos, & potestatem tractandi dones, non has ille quidem suas opes abjiciet, aut objiciet gratis alteri poterit etiam impensas nominibus mercium indicare, sed ut præcipua capta sint, aut dulcicula saccari grando, aut nuces in foro, aut (quæ ludentium supellex est) è marmore velubiles, aut è tormento missiles pilæ, aut quicquid hæc ætas præ magno Græciæ mercatu æstimabit: ita *Gruterus* postquam tempus in potestatem accepit, de diebus & horis non quidem largitiones populares ocio & ocio sis fecit, quod simplicius tempus perdere vocamus, sed illos aliquot annos ita consumpsit, ut inter nobilissimi, fugacissimi tamen boni velut æra quædam numeraret, imprimis quod Poetis. quod Poetarum fabulis, quod fabulosis historiis dedisset. Quicquid hujus aut *Gallus Gallica*, aut *Italus Italica*, aut *Britannus Britannica* lingua meditatus erat, *Gruterus* ita totum legit, ut nihil in hoc genere esset, quod non legisset, nihil autem legisset, unde non elegisset. Artificiose inventa, prudenter monita, æute dicta, suaviter ornata, statim animo, moribus, stylo impressit, cum & ipse jam tum invenire, monere, dicere, ornare similia similiter didicisset. In quo genere quantum illis monumentis amonitatum debuerit, quantum deinde sibi, testantur carminum felices proventus, quibus nullæ omnino venustates defunt, nisi quod nullæ defunt, & copia fortassis elegantiarum (si modo aliquod bonum nimium est) laborant. Non

specto jam illud præcipue, quicquid in Latinis poetatus est, nusquam ille quidem se minor; sed speciem quandam Epigrammatum intelligo, quæ in versuum certum numerum jurata plures non admittunt, & in horum sine quatuor imaginibus respondent, intersonantibus iterum diversis alijs, quæ se longius invicem jubentur exaudire, Gallorum, ut arbitor, inventum, quorum & vox est à Latinorum *sono*, quia in illis aliquid *sonet sonorum*, corrupta, idque fictum postea imitamentum Belgarum, & nuper Germanorum, per *Opitium* nostrum magnum illum talium deliciarum *Apitium*. Hujusmodi Epigrammata *Gruterus* patrio sermone quingenta amplius sub illud tempus scripsit, & ea *Philippo Marnixio*, *Jano Dousæ*, *Jano Haudento*, qui nasum & aures & dextram dexterrimam in hac arte scribendi tunc habebant, miris modis approbavit, approbabant etiam nobis hunc genium *Gruteri* & ingenuitatem suam, qui manuscriptum hoc ejus, quod adhuc superesse debet, in tenebris coercent, si nobis fœtum illum sub dium producent, atque resellent eos, qui opinantur nostram linguam Germanicam, & sorores ejus tam esse rudes & crudas intractabiles, & insubidas, & infictas, & ruris plenas, ut ex hoc ligno nunquam possit Mercurius dolari, aut sub ingudem poeticam mitti ea lingua, quam propter difficultatem ipsi desperant, aut propter imperitiam infamant; cum certo constet nobis neque copiam, neque venustatem, neque suavitatem, neque majestatem deesse, quæ si sapere possent, aut vellent, qui vellunt, confitendum haberent, hunc tardipodem, & fuliginosum, & austum & asperum, & ferri crepum Vulcanum (talem enim ipsi sibi fingunt sermonem nostrum) præ reliquis Dijs cum *Gratijs* & *Venere* in matrimonium convenisse. Sicut enim marmor, antequam politum fuerit, nihil nisi marmor est, & tamen marmor splendorem non monstrans, sed habens, ac totum intra ruditatem suam sepultum: postea vero quam artifex asperitati lævorem substituit, tum demum materia suo lumine vestita fit exterior, & patet in admirationem. Ita & lingua nostra olim quidem inculta suorum inculta, sed culturæ tamen capax, sero, sed aliquando simplicitati suæ successit in eam formam, ut quasi *Pygmalionis* animatum ebur, quod in fabulis celebratur, non solum suo fictori, sed etiam contemptori, qui peritis oculis uteretur, pro sponsa possit placere. Certe etiam antiquissimos Germanos legimus carminibus delectatos, & ipsum *Ovidium* equitem & Poetam Romanam *Geticam* sive *Gothicam* linguam, quæ nobis popularis est, adeo non sprevisse, ut alicubi scribebat, se stylum nonnunquam in exilij sui linguam & carmen *Geticum* misisse peregrinatum, quæ si adhuc extarent, haberemus cur Augusti inhumanitati faveremus. Quid ni vero & de *Gruteri* nobis gratulemur damnis, qui *Lugdunum*, ut *Juri* maxime attenderet, profectus ipse

Custode remoto

apud *Amadeum*; aut alios, qui suis historijs nunquam crediderunt, gaudebat velut Centauros in nubibus & mira plurima mirari, quæ gesta scilicet fuerunt in illo regno, ex quo pater *Anchises* curiosum filium per portam eburnam ad superos remisit. Verum noster tamen in illo amœnitatis secessu non tantum hoc egit ut illo dulci suo ipse abundaret, sed etiam ut *Apis* intar dulce daret & dulce quidem cum aculeo, quæ boni Epigrammatis lux est, & in his *Gruterianis* quædam

Quædam peculiaris virtus. Vixit autem, dum Lugduni vixit, cum bonis bene, utpote bonus. Venerat enim in urbem illam, cum *Petrus Tiara* ibi rectorem & in illius anno *Jacobus Arminius*, *Job. Eschius*, *Bertius* item & *Hogerbetius* cum nonnullis alijs ibidem & in *Gruteri* animo ac contubernio agerent, amici germanitus, germanissime vero *Arminius* & *Hogerbetius* facientes cum *Grutero* trium pectorum viridissimum trifolium. Et quia non modo numerum ac nexum, sed & gratiarum gratiam, sed & Charitum charitatem repræsentabant, *Charitæorum* vocabulo mutuo fuerunt cognominati, mutuo salutati, mutuo literis præscripti. Cum his noster vivere, his se communem facere, cum his joca, cum his seria fabulari, pulcherrimam factionem arbitratus, cum bonis in amorem, contra nullum in odium conjurare. Minime vero justum censabat aut pium superioribus recalcitrare, & quorum nos imperio submilimus, ab illis exigere imperij rationem. Hoc decretum animi magnam illi tunc temporis invidiam conflagavit, cum Lugduni studiosorum globus pro nescio quibus privilegijs suis fermento animi juvenili contra Professores tumesceret, ac veluti Academicus quidam Pompeius omnes pro hostibus haberet, qui Reipublicæ, hoc est, partibus eorum deesset. Solus enim *Gruterus* nulla ratione impelli potuit, ut aut in turbis illis locum, aut in suffragatoribus nomen haberet. Solus cum duobus *Rosendalini* fratribus, *Æmilio* & *Jacobo*, quorum Parens ex Ordinibus erat, pacem prætulit, hoc sibi privilegio vindicato, ut contra multitudinem, quæ argumentum pessimi est, non timeret melius sentire. Amicis familiariter, fortuitis aperte, paribus constanter, summis intrepide respondebat, nec si convicium faciendum esset vitio, cum fortuna loquebatur peccantis, sed cum peccante, palam objurgans quicquid silendo crederetur virtus. Haud illud dico, Boni viri, quod stulti libertatem vocant, sapientes libidinem & temeritatem sine judicio, sine obsequio, sine moderatione; sed ingenuitatem intelligo comem ac verecundam sine arrogantia, sine fūco, sine assentatione, non tamen sine velo. Nam apud summates quoque eandem personam illam agebat, verum pudenter & prudenter, malis bona exempla, bonis mala proponendo, ut hos & illos vel mala fama deterreret, vel bona gloria accenderet, historijs nonnumquam, interdum fabulis quandoque emblematis utens, & ut ita loquar, *tibicinem verberans pro coquo*. Juratum aliquem consiliarium dixisses non eorum à quibus stipendium, sed cum quibus argumentum & sermonem haberet. Non invenisses eum inter histrionales fautores & aurium Sirenes, qui tantum rosas lequantur Dominis. & dulcia crusta semper suggerunt, sicut pueris solemus

Elementa velint ut discere prima,

nimis hercule obsequiosi Syri. nimis in consilijs propinandis solertes coqui, memores perpetuo Epigrammatarij, secundum cujus institutionem,

Servus Domini debet habere gulam.

At noster ita credebatur. non debere Principum amicos semper. quod idem Poeta ait

Servire Palatio,

Sed imprimis id operam dare, ut salutaria ministrant, audiantque potius aliquem ex Veteribus monentem, *Bellaria ea esse maxime mellita, quæ mellita non sint.* Quicquid autem per indulgentiam stomacho publico immittitur, id ipsum haud multo post per omnia membra membratim supplicij incedit. Et erat omnino *Gruterus* longe alius disciplinæ civilis arbiter, quam ut putaret in Republica vel gerenda vel tractanda magis requiri versutos, quam cordatos; perplexos, quam simplices; tenebricosos, quam apertos. Quid enim sani sperandum est ab illis anxijs, qui nihil candide agunt, loquuntur, intelligunt, alienam mentem semper scrutantes, semper occultantes suam, suspicaces & profecto suspecti, non fidentes, & profecto non fidi, cauti & profecto cavendi, humani denique & officiosi & amici, cumque res exigit rem, totam pigmentorum & figmentorum suorum pergulam prodituri. Multo enim facilius seculum hoc vulpes gignit, quam leones. Nam lepores dicere nihil attinet, ubi calliditas major & par fugacitas in compendium coierunt. *Gruterus* liber erat, ingenuus erat, detectus erat, eamque libertatem in animo, in vita, in ore, in oculis, in stylo jam tum ferebat, sed omnino modestia ac reverentia quadam dilutam. Superiores nemo magis observabat, nemo magis parentes; atque hos quidem an unquam offendisset, negabat se recordari, negabat præceptis eorum quicquam apud se sanctius fuisse, hac una sibi contumacia concessa, ut virtutem ad parendum enixissime obstinaret. Tantum aberat, ut ipsos more seculi falleret, aut absentiam illorum in occasionem profundendi verteret, aut in rationibus, quod aliquibus non rarum est, pro luxuria necessitates quasi eeryam pro virgine supponeres, & Aleonem in Librarium, aut cauponem in Medicum, aut alios impensarum rubores in candida nomina mutaret. Artes enim tales & tabernam vinariam & hujusmodi officinas corruptionum nomine tantum noverat, non usu, crebro confessus postea, se vitam suam satis tranquillam & longævam quam vixisset ad pietatem suam erga parentes, & hanc fiduciam ad promissiones divinas, quemadmodum promissiones ipsas ad bonitatem Dei liberam referre. Quid jam sentiendum habent ij, qui parentum præcepta pro araneorum telis, pecuniam pro vitreis fractis, tempus pro cyatho nebulae, pietatem ipsam pro inani nomine alibi rumpunt, alibi effundunt, alibi contemnunt, quando præsertim inter ipsas suas pravitates interdum strepitum venientis aut impetum jam prementis animadvertunt poenæ. Verum hoc dicere ipsorum est. Nos *Gruterum* adspicimus, qui laudem eam quoque meruit, quam in militia si quis mereri studuerit, jam fugit antequam militat, & ignominiam apud gloriam quærit. At nostro suum hoc decus constat, idque in pace quisquis non optat, infans est. Illud nempe dicere volui, *Gruterum* in toto corpore cicatricem non habuisse, nec proinde cicatricis aliquando causam vulnus, & causam vulneris pugnam, & pugnae causam pugnacitatem. Ut autem careret istis causis omnibus effecit contraria *Mansuetudo*, & *Mansuetudinis* soror *Verecundia*, & quæ se cum utraque libenter tertiam facit, *Prudentia*. Diem studijs dabat, noctem quieti, comitatem notis, facilitatem ignotis, sibi pacem, nulli bellum; nulli belli occasionem. Vagationes nocturnas, & quicquid sine lucerna

lucerna audetur, relegabat ad Neronem, sive certe Neronem, quibus minime videbat suas cicatrices, sive illas corpori, sive famæ, sive quod valde fieri amat, utrique impressas. Nunc etsi melior longe conditio eorum est, qui capite, pede, brachio offendunt, quippe Zeno quoque Philosophus, ille qui lupinorum instar madescibat in dulcedinem, non tanti esse putavit, si quis etiam per invitatiunculam hilariorem pedibus laberetur, id modo ne lingua fieret; affirmo tamen vobis, nullum ne tale quidem vestigium corpus *Gruteri* deintegrasse. Nam ut cadere quidem humanum est; ita quam rarissime cadere est humanius, & officium hominis hominem dextre agentis. Nemo maximi fecit equum qui cespitat, aut sæpius procumbit, & cum virtutes omnes complectitur, tamen dominus in eo æstimando semper excipit cespitationem. Certe quod ab equo exigit dominus, id sapiens à semet exigere magis volet, utpote frenum corporis habens in manu rationis. Festinare vero, currere, incurrere, quod ante pedes est non videre, lapides obvios nunc hunc nunc alium labefactare, nunc tignum postenive capite oppugnare, talum torquere, & subinde aliquid vulnere prius quam oculis videre, hominis est qui vel reliquit animum in negotijs, vel inter libros oblitus est, vel pignoris loco deposuit in disputatione *de Modalibus*, aut *de numero remigum Ulyssis*, aut omnino nunciatum præmisit amicis, qui se conventuri erant, se hodie non esse apud se. Procul ab hoc vitio *Gruterus* à communi opprobrio Philosophiæ, quam in cæteris omnibus *inconsiderantiam* plusquam *Claudianam* suis convictoribus putant asferre. Ostendit ille, vere sapientem esse, qui non solum domi meditetur Republicæ optimam gubernationem? sed & foris & ubique corporis sui optimus sit Dux & Imperator; imo fieri posse, ut non nimis sit *Poeta*, qui esset optimus, & *pedes* non minus in versu quam inter ambulandum solícite ponat, ne forte *Jambicus* incessus desinat in *Scæzon-*
tem.

Parem rationem habuit *Gruterus* linguæ. Etsi enim servitutem in ore minime gestavit, tamen linguam nunquam manumisit ad impietatem. Verbis utebatur, quæ nec severam *Catonis*, nec teneram *Hippolyti* frontem offenderent, nec matronam averterent. Non ad fidem per juramenta loquebatur, sed agebat simpliciter, quod esset, negabat simpliciter, quod non esset. Nunquam Joves nostros, qui per Inferos, & Inferorum Patrem; nunquam Plutones nostros, quiper Superos, & Superiorum Regem in omni sermone jurant, imitaturus; neque sane eos qui per execrationes, si falsum dixerint, se cælo exhædant, orco mancipant, & maximo animarum plagario suam resignant. Noster primum sibi credebat, quia nunquam ipsi verba dederat sua consuetudo. deinde aliorum de se opinione credebat, quia non nisi bonam opinionem sibi fecerat bene vivendo. Denique ita vivebat, ut juramento nunquam egeret, vel ut simplicissimum juramentum ipse esset injuratus *Gruterus*. Veritatem enim primis ab annis religiose coluit, & ad extremam ætatem à se scrupulose cægit, ut si comparatio fuisset, facile *Æmilium Scaurum* agere potuisset contra *Verum Socranensem*, ac dicere, *Utri creditis?*

Hæc habemus de adolescentia *Gruteri*, quam Lugdunum usque proveximus. Post curriculum Lugdunense medium tempus nobis effugit, quia memoria nobis hic deficit, & familiares longe sunt, & à consuevis repetere serum est, & in adversarijs nihil reperitur. Quemadmodum igitur nubecula interdum non tam
sulcem,

solem, quam oculos nostros tegit, quo minus fontem illum luminis adspiciamus, lumine ipso quasi cominus illustrati: Ita nobis *Gruterus* aliquantillum spatij transcurreret in obscuro, non ipse tamen obscurus. Aliquamdiu nusquam est, & tamen ubique, aliquando nullis in locis, idem tamen eodem tempore in omnibus. Dubitatis ubi fuerit? in antiqua Græcia fuit, in antiqua Persia, in antiqua Palæstina, vel ut brevius dicam in antiquo universo fuit, & adhuc brevius iterum, ubique. Quomodo enim ubique non sit, qui quicquid gestum est ubique non ignoravit. Non bellum decretum fuit, quin ille quasi posthumus consiliarius consultaverit, non gestum, quin ille fortiter, vel ignaviter patrata animadverterit, non urbs obsessa, non oppugnata, non capta, quin ille copias numeraverit, machinas intellexerit, tormenta tractarit, non triumphus actus, quin ille ritus & solennitates omnes perdidicerit.

Quicquid in aulis ex humili altum, ex alto humile factum, quicquid ibidem simulatum, aut dissimulatum, quicquid luxuriæ, ambitioni, invidiæ, adulationi datum, quicquid in foro disceptatum, in judicijs judicatum, in templis adoraturn, in arena pugnatum, in theatris spectatum, in circo certatum, quicquid denique uspiam fuit, id omne *Gruterus* quali retro sæculorum coætaneus vidit & audivit. Sed & versabatur frequenter inter eos, qui sapientiam non tantum animo, sed auribus etiam commendabant, & aut affectus ludendi, aut artes docendi causa modulabantur: cum *Atridis* ad Trojam profectus est, cum *Ulysses* in Ithacam redijt, cum *Aenea* in Italiam venit, cum *Aferæo* ruri, cum *Siculo* inter oves, cum alijs in cothurno fuit aut in focco. Præcipue virtutis Magistros in Academiam ad Porticum sequebatur, & quicquid apud illos reperiebat rectum & piæ vitæ dabat, ut errores sectæ: nec ullus ei satis magnus author habebatur cui sacramentum diceret ad falsam opinionem. Cynicos minime probabat, quia ipse verecundus erat, & placidus & comis & mundus, alloquentibus nec Melitæus, nec Molossus, vestitu non incomptus, sed compositus, non sumtuosus, sed frugalis, non splendidus, sed nec contemptus, non nimis antiqui, non nimis novi moris, neutiquam certe affectatus. Pudor illi in sumendis, pudor in ponendis indumentis. Ipse vestiebat se, ipse deestiebat, nullius sexus ministerio juvandus, forte *Laconica* virgine exaudita, quæ cum videret hospitem quendam à servo calceari, *num hospes hic*, dicebat, *non habet manus & aut Palamedem* intuitus, qui miranti Achilli, cur sine servo, sine ancilla proficisceretur ad bellum Trojanum, respondit; *quid ergo hæc dextra? quid hæc ejus soror?* quasi diceret, neminem sine servo esse, nisi qui mutilus esset; neminem sine satellitio, nisi cui manus, & pedes causarij essent, & inutiles morbo. Arbitrabatur noster tempestivum fore famuli pedes aut manus advocare, quoties sui suæve non sufficerent, aut multiplex opus multiplicem operam postularet, ne pallio quidem gerulum in ambulatione, nec gladio bajulum, si accinctus esset, daturus, potius abjecturus, si quod onus suum alios oneraret. Vultis exemplum, & promittitis operam memoranti? Proficisciebatur aliquando noster, cum Heidelbergæ degret, ad Mercatum Francofurtem, & proficisciebatur curru meritorio, qui differtus erat & vectoribus alijs eodem portandis negotiorum aut negotiationum causa; noster ut libros coerneret aut sibi aut Bibliothecæ Palatinæ. Sedes ipsi contigerat, ut ensen oporteret demere cingulo, & juxta collocare. Succussabat autem currus, ut fieri solet, cum tubera habet via;

aut

aut scrobes, aut saxa, & ensis faciebat *artem ludicram*, lasciviebat, subultabat, tandemque ex saltatore defultor factus ad terram ibat. Sustulit auriga & re-locavit, nulla poenitentia primi laboris, post aliquantum itineris rursus ensis ad terram: sustulit auriga rursus, & re-locavit rursus, sed vultuosior & morosior. Tertium facinus ausus est ensis; vidit *Gruterus*, Auriga non vidit, & ille hunc non vidisse plane lætus dissimulavit exoptatissimam jacturam; tantum apud se gratulans, *Vale ensis, Vale molestia*. Cum enim ferrum non nisi contra hostem tibi vellet adesse, perimolite ferebat, si dum neminem habebat ferrum, cui irascereetur, putaret se nactum esse cui illuderet, neque dignum censebat, cum properarent omnes, ut gladius unus tergiversator tot comitum & amicorum votis obliaret.

Expressit ille quidem in his animum Diogenis; sed eundem sapienter temperavit; non poculum, non catinum, non argentum abiecit, sed quicquid etiam non nisi abjiciendo bonum fieri poterat. quali malum damnavit negligendo: Pauperem non dixisset, quia facultates ipsi erant privatae, animus regalis; non avarum, quia fruebatur eo quod habebat, non habere studebat, quo non frueretur, non profusum, quia sic vivebat, ut vivere, sic dabat, ut dare posset, & tamen utrumque faciebat ita, ut magis benignus, quam medius esset, omnibus impensis facilius ignoturus, quam temporis, quod tum pessime locari putabat, quoties non optimis locaretur. Ideo convivia non faciebat imperitis, sed copiam sui apud doctos læpe, si quid & illic proficere posset: ocium nullum sibi indulgebat, nisi cum valetudini feriretur. Jus didicit, ut sciret, non ut litibus commodaret, sat Advocatorum ratus, si minus esset, satis etiam interpretationum, si minus Interpretum esset. Ipse enim quietem malebat, & vitam à certaminibus, ab invidia & avaritia remotam, ubi doctrina esset infinita, cupiditatum modus finitus. Ei cum aliquando non nemo ex eo genere hominum, qui Principum quæsturas exercent, & nonnunquam suum quæstum, inter conviviales sermones diceret; *Satius mihi ducere mori, quam Gruteri libri literis & syllabis*, studium Criticum saggillans, *immori*; respondit Gruterus; *& ego mallem sublimis mori, quam ad felicitatem tuam damnari, ut quotidie argentum & vitam teram, ut ad calculum tedeam, & colligendis, numerandis, scribendis, condendis, promendis, locandis, servandis pecunijs ævum impendam*. Sapientibus enim & Gruteris res illiberalis habetur in divitijs suas curas, in curis vigilas in vigilijs noctes, in noctibus vero dies vexare. Vix autem è millibus unum reperias, cui divitiæ sint siue suæ, siue alienæ, quin ille sit divitiarum, quin ille amicum potius sit perditurus, quam nummum, nunquam liber a metu, vel Gallinaceum suum suspectans, si curiosus fodiat, quasi & ille seraretur, ubi dominus condidisset aurum. Quæ miteria, si hæc talis non est miteria, totum amittere fructum vitæ, ut queras vel augas rem nunquam tibi certam, filijs incertiorem, filiorum filijs incertissimam, qua sæpe non tam locupletas, quam facis Nepotes, dives in arca, pauper animo, mortuus ante mortem, post mortem derisus? *Gualibens* non tam iratus erat suo genio, ut apud superos inferorum poenas amaret. Hinc cum iterum magni Principis Consiliarius eum interrogaret, cur literas tam adverso Mercurio natas tanto studio præ cæteris coleret, quin operam potius daret illis artibus, quibus filiabus dorem pararet & generos. *Cur auriferis istis artibus*, inquit, *abineam, mea mihi cause, filiabus vero matrone*
sunt

sunt dotes, nec viri illis deerunt, si non deerunt virtutes: quippe iisdem ornamentis matres earum nuptum iverunt. Bonis satis opum erit, quia bonæ sponso facile merebuntur bonos; malis iterum satis, quia plus opum non merentur, & si plus ipsis contigisset, frustra male sperarent bonos, utpote qui dotes prius spectare solent, quam dotem. Certa igitur stabat sententia, nunquam artes quæstuosas moliri, multo minus preces pretio inutare apud Potentes. Et si enim stipendium tale habuerat, ut facile invidiam non haberet, ipsa vero exiguitas suo augmento faveret, nunquam aliorum consuetudini assuevit, ut tenuitatem stipendij precarijs adminiculis corrigeret, tesseras frumentarias, vinarias, sportulas aut donativa peteret, & adorandas quercus excuteret, sed Consiliarijs ipsis morientibus reverendi hominis crumenam semper inanem esse, respondit, ob drachmas pauculas ego mendicus non fiam, nec munus id est regium; mille vero aureos Princeps non dabit, quia munus id negabit esse Philosophicum: ita illi Fortuna obstat, mihi professio, & alioquin officium qui facit, beneficij admonet, qui petit, non datum exprobrat & de dando gloriatur, pene addidisset, quod mihi datis, ô amici, Principi potius dandum fuit consilium, si qua re me putatis dignum. Nam frustra merita nostra scimus, nisi ad conscientiam quoque ejus referantur, ad quem & devotiones studiorum, & spes præmiorum, & gratia beneficiorum, & interdum minimarum rerum notitia solet referri. At tanto magis laudanda Constantia ejus, quod nec oblati quidem vinci potuit, ut mediocritati suæ speciosa præferret, ut contemptum divitiarum verteret in amorem, & amorem temperantiæ in ejus contemptum. Nam illud quidem non vehementer cupere, quod non vehementer speres, aut quod tibi labor, mora, difficultas reddat aspernabile & invisum, aut quod ita parum sit, ut cum habeas, haud multo plus habeas, quam si non habeas, facilis continentia potest videri. Sed noster & illud recusavit, quod sponte veniebat, & ad contemnendum id contemptum sui non afferebat, nisi forte mille ducenti ducati annui leves videntur nummi, aut stipes mendicorum, nam totidem tales illi promittebantur, si decus suum, & vocem publicam *Academie Patavinae* voluisset impertiri, postquam *Ricobonus* illic & vivere, & docere desisset. Invitabat *Penellus*, sollicitabat *Velferus*, negabat utrique *Gruterus*. Erat ei religioni Religio, sed & erat religioni ipsa pecuniæ summa, quæ cæteroqui paucis nimia est, & multis opportuna ad impietatem merces. Nefas primum ducebat eo ire, ubi & plus inveniret & minus; sed ut minus hoc plus damni, quam plus illud commodi haberet. Cultus enim divini libertatem publicam (quamvis privatam recepturus) pro quibuscunque divitijs sibi negabat esse venalem; præterea tam humanum sciebat esse invidere alienæ felicitati, quam alienæ virtuti, & hanc quidem propter invidiam non esse deferendam, illum vero feliciorum esse, qui non sit infelix, quam qui cum invidia felicissimus. Quippe Felicitatis quidem filiam naturalem esse invidiam, Calumniam ejus nepotem, Calumniæ vero sobolem & Felicitatis quasi pronepotes, noxias Innocentum. Quod utinam, *Grutere*, è tua potius disciplina didicissem, quam mea fortuna! Queror hoc apud manes tuos, me post sordidissimos carceres, post capitales hostium minas, post necem paulo distantem, post urbis nostræ oblidionem, post cruentam ejus expugnationem, post latronum infidias, post primi exilij mei mala, post militiæ incommoda nihil reperisse crudelius, quam meam non dico felicitatem, sed aliquam laboriosam quietem. Non erat, quod metueres invidiam tantum in

magnis

magnis, quam ego in parvis expertus sum. Non me fides Principibus, non amicitia magnis & doctis, non integritas omnibus bonis probata, non sacra exilij causa, quæ sæpe alioquin ignotos & pessimos commendat, potuerunt tueri. Id genus quo magis telo ulciscar, quam tuo, *Grutere*, animo, vel, quod idem est, magno? Eveniat tamen hic mihi fructus opto, ut aliquis culpam hic suam inveniens responsando me faciat meæ historiæ commentatorem, quod nunc sane fecissem, nisi fuisset parum iratus. Ego à *Grutero* ad *Gruterum* redeo, contemtor malevolorum ad contemtorem divitiarum. Accersitus est in *Italiam*. Quam hoc jam honorificum erat, quod ad eam gentem, quæ & literis, & hominibus doctissimis & sui judicio, & exterorum neglectu abundat. Delectus est unus ex media Germania, quod iterum gloriosum est, siue quod ipse potissimum, siue quod potissimum inde. Major enim quodammodo invidia est, qui deligitur ex ea gente, cui tam raro aliæ meritis laudes concedunt, quam nunquam eripiunt. Expetitus est ab Academia tali, ubi non ut in Italia, sed ut in ipsa Germania, in Polonia, in Bohemia, in Gallia, in Britannia, in compendio orbis habitaret; quandoquidem quicquid illustre est, quicquid discendi cupidum, quicquid Reipublicæ, quicquid foro, quicquid Medicinæ crescit, id omne tyrocinium suum apud *Patavinos* plerunque aut sumit, aut facit, aut ponit. Vocatus est denique ad liberalitatem tantam, ut *Gruterum* repulsas opibus dantem laudare non possim, quin eundem apud animos nonnullorum reprehendendum exponam; *Academia* vero *Patavina* nutritior publica voce, publico literarum, & private *Gruteri* nomine proprie celebrem, utinam in exemplum magnis literarum Educatoribus, ut saltem aliquam *Patavitatem* talem, si non omnino talem sæculis ostendant, nec semper paupertate dignos putent, qui paupertatem non indigne ferunt. Nam ut divitias magnas anxie quærere non est sapientum: ita sapientibus necessarias opes subministrare eorum est, qui sine opera sapientum, nec sapientes habent, nec sapienter opes aut regna, cum nullum genus hominum inveniatur, quod minus suis emolumentis advigilare aut possit aut soleat, dum discendi & docendi cupiditati omnes cupiditates alias postponit, & veltigal suum tantum à mortuis exigens; honestissimam avaritiam exercet in libris, interim multorum iniquitati obnoxium. Quia enim tales nec de sua, nec de aliena fraude cogitant, & suam innocentiam inspiciunt, quali oblidem alienæ, multo opportuniores fiunt pessimis lucrorum milvijs. Quoties illis Institor, quoties Cerdo, quoties Veltiarius, quoties aliæ Feles nummarie pro bono & nimio argento malam mercem, & pro tenuitate ruditatem reddunt?

Nemo magis juvandus à magnis, quam quem minores prædæ habent. At quamvis hæc ita sint, Liberalitati tamen maximi Principis, qui semper beneficijs, quam pœnis largior fuit, & nunc optimus, postquam malis temporibus antiquior habetur, *Grutero* intercessit. Cum enim *Inscriptiones* suas *Romanas* *Romanorum Imperatori Rudolpho* inscripisset, Princeps ita munus hoc acceptum habuit, ut & laudationis & largitionis suæ munere vicissim dignum putaret, alterius quidem honorem statim præmittens, alterius optionem ad arbitrium authoris differens, interim per *Wagerum* & *Barvitiū* responso dato, *Gruterum* & præteritum & præsens & sæculum futurum demeruisse, peteret ille à *Cesare* munus quod vellet, repulsam ne timeret. Certe qui petere jubet, & laudat, ille

quantum laudat, quod damus, tantum nos invitat, ut petamus. Nam qui nollet nos petere, nollet laudare; quia laudatio meritum intelligit, & meritum repræsentationem: Silentium quod nec laudat, nec vituperat, magis vituperat quam laudat, & quidem ita vituperat, ut nos vetet sperare. Verum cum illud additur *Pete munus*, & laudatio præmittitur, illud dici videtur, *Pete munus mea liberalitate, & tuis meritis dignum*. Sed *Gruterus* tanti Principis judicio gavisus de cæteris ita respondit, *Midam aliquando à Libero patre similem optionem consecutum, quia stulte elegerit, in præmio panam accepisse, dum auri quidem copiam, fructum non haberet; majorem esse sibi reverentiam Majestatum quam ut ipsis dona sua nominet*.

Facile itaque constabat, aurum non petere, quia auri petitozem in occasione commodi sui reprehenderet. Alius ita respondisset, *ut Cæsari labor meus non displiceret, votum fuit, ut & placeret, non ultra votum, sed supra spem fuit. Atque in eo judiciumne Cæsaris admirer, an in tanta dignitate tantam dignationem, ut cujus erat tantum ignoscere suum putaverit & studia nostra cognoscere, & in illis præter meritum publicum aliquod suum debitum agnoscere, cum denique explicasset quid sentiret de nostro libro, explorare etiam quid nos sentiremus de ejus liberalitate. Difficile certamen mihi constitutum est cum Cæsaris munificentia, & mea modestia. Si liberius peto, periculum est, ne decoctor mei pudoris videar & avarus, si verecunde, ne magnitudinis Cæsareæ detrectator videar, & superbus, & mihi malevolus. Hoc unum exprimo, Cæsari, opes mihi opus esse, præter libros & liberos parum esse. Quam multum ille dare velit, non definio, sed quam multis. Unus enim non sum, nisi quod ab uno me tam multi alumni petunt, ut non alantur, nisi multis. Vos, ô Viri Consiliarii, agite meam causam, quam jam Cæsar probavit, & ita tamen credite, mihi egenti satis fore ad accipiendum propter Virtutem, quicquid abundantissimo Cæsari satis erit ad dandum propter fortunam. Alia oratio fuit Gruteri, qui quidem muneris arbitrium Cæsari remisit, sed excepit aurum. Putabat *Wakkerus* forte Grutero gratum fore, si quid splendoris Insignibus ejus Gentilitijs à Cæsare adjiceretur. Possè enim veterem Nobilitatem ejus novo tanti Principis favore multum ornari; sed *Gruterus* & huic sententiæ intercessit. Tantum enim abesse dixit, ut honoratior esse cupiat Insignibus, ut sit his ipsis, quæ habeat à majoribus, oneratioz quam velit. Haud enim rem magnam, ut decoram sibi videri, Equitem se jactare Brabantiz aut Flandriz, cui neutrubi vel locus sit, vel fundus, vel certe fructus, aut foris census, aut equus, aut omnino cantherius, vel quod brevius dicitur, qui sit Exul.*

Videte cum quali homine Cæsari fuerit negotium! Non desiderat aurum, quia non egebat: non egebat, quia sine pompa, erat autem sine pompa, quia nobilitatem intus non extra ferebat, & hæc omnia faciebat ideo, ut aurum non desideraret. Proximus enim est gradus ad avaritiam, magnum esse velle, aut se majorem. Nobilitas quippe quæ vult ostendi, vult ostentari, ostentatio vult apparatus, apparatus sumtum, sumtus, unde sumat. Hinc itur ad lucra, ad avaritiam, & avaritiæ ministras artes, raro bonas: Itur interdum ad ruinam, ad miseras tanto miseriorez, quanto nobiliores sunt, qui fiunt miseri. Operæpretium erat posteris suis rem difficillimam ostendere, ut discant nobiles esse, & tacere. Cum igitur *Gruterus* & hujus beneficij veniam petijisset, *Tobias Scultetus*, qui *Gruterum* interiore interius noverat, ira censuit, non posse contingere illi munus acceptius, quam si omnes libros ac lucubrationes ejus Cæsar per-

per Privilegium tutas præstaret ab injurijs illorum, qui, si quid alibi excusum est boni libri, protinus idem recidunt, manum non versuri, quicquid alijs obfint, dummodo sibi prolint, aliena vineta cædentes, ut sua conferant. Contigera enim hæc illi fraus in *Seneca*, quem cum suis Animadversionibus Heidelbergæ ediderat, sed eundem, nescio ubi, quidam bisgenitum fecerunt, ac veluti Jupiter Semeles filium, quanquam bene editum suo temori inferuerunt, ut iterum ederetur, clanculum authorata prodicione, ut madentes adhuc à prælo Heidelbergensi paginæ quot-septimanis eo accelerarent, ubi contraheretur *Seneca Gruterianus* in minorem formam, & distraheretur in majorem injuriam. Annuit igitur Cæsar de privilegio, & in ipso privilegio de Privilegijs ultro cogitavit. Non tantum illis quæ *Grutero*, sed & quæ concederet *Gruterus*. Comitum enim *S. Palatii* designavit, ut ea dignitas aliquando doctissimum nacta satisfaceret Inventori. & quæ nonnunquam bonitati Principum debetur, nunc deberetur judicio. Decreta res erat apud Principem, approbata in Senatu Augusto, relata ad Principem iterum, ut subscribendo firmaret, quod præscriperat communicando. Sed Cæsarem occupavit morbus, deinde fatum, quod bonas actiones plerunque cum authoribus finit. Literæ itaque quibus superiora Privilegia continebantur, sicut ejus generis mille alia, more quodam differendi, relictæ sunt absque manu Imperatoris, absque signatione, nec postea unquam productæ, quia nova Potestas facilius sua beneficia orditur, quam aliena absolvit, & novis curis occupata raro succedit in obligationem veteris promissi. Ita *Gruterus* luculentissimum munus nunquam accepit, & laudes Cæsaris optimi sic celebravit, quasi integrum accepisset. Quod tamen non accepit, generosissimo vitio contigisse arbitror *Gruteri*, qui nihil minus à se impetrare poterat, quam ut frontem suam ad expugnandam muneris tarditatem roboraret; Principem vero appellando obtundere plane pudendum habebat. Noverat ille quidem consuetudinem Aulæ, ubi impetrata sæpe impetranda sunt, & è multitudine negotiorum cuique eruendum suum, neque sumenda verecundia, quod ea faciat tantum ad nostri oblivionem. Quia enim hæc virtus tacet, nunquam exauditur, præsertim inter strepitus Magnatum, ubi magis opus contentione vocis, quam perseveratione decori. Sed non gerebat ille personam histrionalem, quam ex arbitrio Ædilis deponeret, & in alia fabula rex esset, in alia servus, suæ magis constantiæ tenax, quam flagitans alienæ, perditurus potius cito, quam diu petiturus, deserturus etiam nonnunquam jus suum, quam asserturus, ubi vidisset sibi tricas nodari, dispendiorum haud inexpertus. Wittenbergæ cum esset sua virtute sibi damnosus fuit. Evocaverat eum *Septemvir Christianus primus*, & evocaverat nuncio ob id proprie misso, ut Professionem Historiarum susciperet. Retinuit *Gruterus* nuncium in Borussia (in illis enim tunc oris degebat) donec in rheda uterque proficiscerentur cum sarcinis. Satis multum argenti quatuor equorum Auriga, tot milliarium iter, tot dierum prandia & cenæ; menses autem, quibus illic morabatur, vix annum & suprema *Christiano* conticiebant. Quo defuncto placuit successoribus, ut in libro quodam, velut templo *Concordiæ* convenirent omnes, & nomina subscriberent, quibus totum argumentum libri illius sine exceptione probaretur: abire quo vellent iustis quibus aliter videretur *Gruterus* cum *Librum Concordiæ* nec vidisset nec legisset unquam abstinuit à subscriptione, quod temerarium esset &

fatuum judicare de re, quam non videris, approbare librum, quem non legeris, firmare sententiam quam non consideraveris, subscribere divinis quæ cum divinis nondum contuleris. Missionem igitur prætulit, & prætulerunt hanc alij duo Viri Clarissimi, sed majori suo commodo quam *Gruterus*. Illis enim semestrem stipendium, quod honestæ Missionis illic commeatus est, subvenit; *Grutero* nec hoc evenit, nec quod in itinere Borussico expenderat revenit, causa superius indicata, quod purpuras Aulicas adorare nescierat, Principi vero tormentum, aut supplicationis continuæ fiduculas adhibere sibi interdixerat. Minus enim molestiæ inesse videbatur dispendio expedito, quam stipendio aut præmio intricato. Sic boni viri plerumque longe absunt à gloria divitiarum, quia tantumdem absunt ab ingenio divitum, dum nec alienis inhiant, nec sua clamose reposcunt, nec præmia cum meruerunt, persequuntur, & cum nemo dat, à se petunt, & cum parum habent, satis putant, quodque valde magnificentum est. etiam divitibus donant, quoties illi vel morose fatentur, vel invite reddunt, vel libenter obliviscuntur. Semper enim facillime ignoscunt, & raro se debere putant, quorum creditores sunt viri boni. Quia bonitatem patientia, patientiam onus comitatur. *Gruterus* noliter plane admirabilis erat, qui cum sine beneficio missionem acciperet, beneficijs missionem dedit.

Diogenem audire videor, cui cum servus unicus aufugisset, *turpe est*, inquit, *Manen* (nam id nomen servo) *sine Diogene posse vivere, Diogenem sine Mane non posse*. Ita *Gruterus* turpe duxit divitias se carere posse, se non posse carere divitijs. Est enim & aurum & argentum quoddam mancipium, nisi quoties mancipia facit ex dominis, & quanquam custoditur centum clavibus, tamen aliquando fugit. Sapienter igitur *Gruterus* cum mancipium hoc retrahere sine labore non posset, cum conterntu omisit, & cum unius fugitivi indolem cognovisset, reliqua non desideravit. Quid utilitatis est in Academijs nostris, quam Convictorum frequentia apud Professores, quorum in familia aluntur, qui vicissitudine justissima eorum familiam alunt? Quis inculpator modus, quamdiu modus est, cum commodo suo alijs gratificandi? Nunquam tamen *Gruterus* hunc morem domum suam introduxit, quia rem tam necessariam, quam per se humanissimam culpa avaritiæ pridem, & in alios suspicio contaminavit. Nam postquam non commodi, sed quæstus causa locupletum liberos captare placuit, postquam favor olim hospitij factus est ambitus; postquam molestia meruit æmulationem, nec æmulatio timuit molestiam, quia speravit lucrum, inde factum est, ut vitium maneat apud malos, convitium veniat etiam ad bonos. Jam quod aliqui juvenes frugalitati nondum maturos, & luxuriæ præcoces domi suæ virtuti magis corrumpunt, & pravitati magis exercent, aliud jam est facinus. Reperiuntur enim non pauci, qui totas annonas sub recta congerunt, non ut necessitati parata sit copia, sed ut alumnis non defit, quod post satietatem esuriant, & post potum sitiant, coenantes usque ad prandia, & prandentes usque ad coenas. Sic fiunt contubernia tabernæ, convictores compotores, impensæ offensæ, opes inopiæ, luxus luctus, hospites hostes, & ut verissima cavillatione obsignem, receptores nimis sæpe deceptores. Isthæc ne *Gruterus* eadem faceret, minime prætimebat, sed magis illud, ne eum nollet, laboraret invidia Tutoris, tamque iniquis oculis aspiceretur Cato, qui domi suæ Liberalia non ferret, quam olim alter, quem foris non ferebant Floralia.

Idcirco cum alioquin officia sua patefaceret omnibus, in hoc eum nullus exoravit, ut mensam aperiret convictori, aut colligeret pensiones, Illustrum quoque constantissimas preces pari constantia deprecatus, ne rem non sui moris, non sui consilij à se contenderent. Quod apud ipsum esse mallent, id sibi gratissimum testimonium charitatis, & hanc diuturniorem fore, si coleretur sine contractu. Fieri enim posse, ut, qui præfecturam gerant Culinariam, aut reliquas curas domesticas expediant, minus sententijs eorum respondeant; tum protinus Amicitiam vitium, etsi non valde, tamen vitium facturam, quia casus ejusmodi pro Consilijs soleant accipi, & quicquid male præstent familiares, quia pro Domino videatur, à Domino videri. Rectius illos habitare posse, ubi minus amicitiae labes curetur. Tantum abesse sibi voluntatem minuendi amicos, quantum numerus eorum absit adhuc à perfectione. Difficile præterea in alendis alijs nimium temperare, & parum; ex illo querelas, ex hoc malum domesticum venire. Raro autem dedisse alijs æquum, qui non sibi dederit iniquum, æque raro iniquum alijs non dedisse, qui sibi dederit æquum. Esse enim proximos inter se fines proprii & alieni, facilemque ad aliud transgressum. Melius abstinere à toto, qui pretium ponat famæ, quam sapientem tam integram esse velle, quam Cæsarem olim suam uxorem. Tum neminem injustiorum videri, quam qui detrimentis suis præsit, & cum labore rem faciat deteriores. Hac exculpatione *Gruterus* plurium deliderijs occurrit, & lucro blando decessit, & amicitiam non offendit, vir alioqui juventutis emolumentis semper paratus, præsertim quoties commendationis stimulus vel levissimus accedebat. Nam in omnibus prope terris, in omnibus prope magnis aut parvis civitatibus tot amici, tot faventes erant, ut aliquam parvam terram, aut aliquam magnam civitatem talibus potuisset implere. Vidi literas, quas optimus senex peregrinaturis aliquoties apertas dederat, totis aliquot paginis nihil, quam nomina, quam salutes, quam breves laudes amicorum continentes. Ut enim quidam, cum terrarum situs in tabulis adumbrant, interdum longissimam punctulorum sementem tractu tereti sinuant, ut noscamus, quibus itineribus Alexander orbem peregerit, quibus *Æneas* in Italiam venerit, quibus flexibus alius Orientem, alius Occidentem invenerit. Ita *Gruterus* peregrinantium itinera Amicis conferebat, & charissimorum nominum quasi filo aureo nunc huc nunc illuc proficiscentes comitabatur, alium longe salutans, alium eminens complexens, alium procul exosculans, alij manum, alij collum premens, omnibus advenam suum commendans. Et ab illis quidem vicissim reddebantur paria, commensantibus perpetuo literis, quæ cum cæteras familiaritates, tum creberrime commendationes advehebant, & novos amicos. Hos noster facillimo congressu recipiebat, lautioribus officia cujuscunque generis, cæteris, & quorum tenuitas tamen bonæ mentis soror esset, etiam beneficia diffundens. Etenim *Gruteri* imaginem, qualem salutantibus aut clientibus ostendit, quoties comitas exercenda fuit, aut beneficentia, si quis cupiet intueri, hujus ego votum in autumnum distulerim. Illic videbit arborum felices copias, verecundos pomorum vultus, mustulentas vinearum gratitudines, totam spem anni in effectu, & in eadem facie *Gruterum*. Erat illi prompta humanitas, sed cum fructu magis, quam cum flore: non nimium vernabat luxurie promissorum, nec fecunditatem mentiebatur speciosis dictis, nec bonus illi Aprilis finiebatur in malum Octobrem. Sicut enim arbores quædam,

Cum Sol egelidos refert tepores,

effusissime florent, sed nimis caducis; Ita quidam homines sine modo blandiuntur, & totum officium consumunt in verbis. Nondum bene dixerim, qualis in hac parte fuerit *Gruterus*, nisi pinxero aliquem, qualis *Gruterus* non fuit. Introducam hominem ornamentis non *Gruterianis*; Atque ecce, incedens arripet è longinquo, & illecebrosissima vultus suavitate gratosus jam dextra capiti ablatum pileum sinistra commendat; jam vacuam manum ori suo, mox calceo nostro admovet, & toto vertice descendit ad alienum genus, non resurrecturus, nisi scitissima pedum inquietudine, & salutatione prodigiosa, nullo consensu animi peracta, *Domine*, inquit, *nihil superest fortunæ, aut ad honorem, aut ad felicitatem meam augendam, postquam me dignata est tanta benevolentia, ut hic adpectus tuus in meum conspectum, ego in alloquium & complexum, vel potius in possessionem tuam, si tanti sum, venirem.* Gratulor tibi de valetudine tua, qua mea geminatur, & preces devotissimas precor, ut proprium hac tibi munus esse velit, qui tibi semel tribuit, quod semper mereris. Et cum justum sit omnes illi servire, quem Deus amat, obsecro te, ne desiderium meum flagrantissimum repudies, ut esse possim inter illos, qui à te mandata accipiunt. Odi enim meam libertatem, postquam scio, quam gloriosum mihi sit futurum tibi servire. Sin prohibes, & hanc mihi felicitatem imperij tui negas, juro tibi, me non cessaturum observare Occasionis aureas illas caproneas, ut quam sæpissime meis officijs me tibi fateri & facere possim debitorem, velut proprie loquar, tuum mancipium. Tum frugi iste servus, iteratis obsequijs suis, iteratis osculis pedum manuumque, sumto iterum ore *Ignatij Catulliani*, blandoque risu, corpore rursus arcuato, flexis iterum genibus, & alternata lumborum lascivia discedit; sed ut honestius videatur se gerere, nunquam discedet aversus, nisi decem amplius passuum intervallis, ne partes illas obvertat amico, quæ commodius occultantur sedendo.

Crederes te non servum, sed patronum nactum esse optimum maximum, & præsidium fortunæ, cum si quid illum postea ores ipsidem precibus, si pari superstitione adores, nihil minus sis reperturus, quam eum qui tibi tam bella verba fecit, aut tam belle petit. Dicet, sibi ob stare partim suas necessitates, partim suas necessitudines; vix operam proprijs, vix illorum rebus sufficere, quos aut natura sibi, aut antegressum magnum officium fecerit proximiores, se tibi non posse vacare, cumque rationes omnes explicaverit, hæctenus illas probabis, ut firmiter credere possis, eum non velle. O cupressus pulchrasquidem, sed tantum pulchras, exclamavit aliquando *Phocion* Athenis, cum audiret quendam splendidis promissis stimulantem cives ad bellum, ad victoriam, ad libertatem, ad decus, ad alia præmia, quæ non rarius afferuntur hosti, quam auferuntur. Scilicet non omne magnum par habet pretium, & ut sæpe virtuti nitor. Sæpe multa verba nulla sunt, sunt & pessima sæpe, quæ sunt optima; sunt arbores, quarum opes definunt in forma, in cortice, in folijs; sunt *cupressus* denique *Phocionis* quæ nec esui sunt, nec magno ului, nisi quod olim feralibus miscebantur officijs, ut testes funerum essent, comites luctuum & sodales lacrymarum. Nam & folia ista verborum plerunque succedunt in has vices, & ubi nimium blandus,

blandus sermo, & blando sermoni credula fides, ibi poenitentia & tuarum rerum funus. Quid enim novi nunc est, in mimo tragœdias meditari, & per imaginem benevolentiae non tantum vanitati ludos; sed etiam malignitati favitiam dare. Injuria esset, si *Gruterum* ita laudare vellem, ut eum eximerem pessimis, cum nec malis fuerit vicinus, & inter optimos vel propterea sit habendus, quod bene semper maluerit facere, dum parum delicate loqueretur, quam delicate loqui, dum parum faceret. Brevis illi oratio tum, & simplex, & secuta credenti, *Volo, inquit, quod vis, si vis, quod possum. Libri mihi sunt, illis utere, studia sunt, illa consule, amicitia est, illa frueri.* Hæc sunt, quæ noster offerebat amicis, quia talia plurimi aestimabat, nihil libentius accepturus, si quid ipsi foret accipiendum, quam quod promittebat, nec daturus lentius, quam promissurus, quia promittebat ea, quæ dare poterat, & frustra sciebat promitti, quæ vel præstare, si velis, non possis, aut si possis, non velis, dum utrumque scires, cum promitteres, quasi tantum promittendi causa promitteres. Hinc libri ejus nullo prope ocio fruebantur, quasi castrensi disciplinæ assuefacti, ut perpetuo labore exercitati nunquam haberentur inutiles. Aut enim dominus illos terebat domi, aut aliquis occupabat foris. Et ut boni militis signa non sunt, nitor in cultu, aut in vultu, sed potius squalor, callus, cicatrix, & totæ frigorum æstus, pluviarum, vigiliarum, itinerum, pugnarum, ac reliquæ patientiæ militaris Ephemerides in ore, in manibus, in veste: Ita *Gruteri* libros magis honestos vidisses nævis & attritu, quam novitate vetusta, aut integritate ignava, aut in gloria decore. Quia tot illis utebantur pro suis, quot *Gruterum* habebat pro amicis. Sæpe libros aliquis ab ipso & veniam petiit, quot tam sæpe peteret: libros ille dedit, veniam non dedit, quia, inquiebat, nihil peccas, dum libros petis; sed incipis opus habere veniam, dum veniam petis, Nam hoc adversus *Gruterum* peccatum est, non habere *Gruteri* audacter fiduciam. Salutantium præterea desiderijs quam facillime occurrebat, nec majestatis nimius, nec familiaritatis parvus. Potuisses statim vereri, statim amare, statim fidere, statim audire aliquid ex antiquitate, ex bonis literis, ex historia, ex legibus. Inprimis autem hoc agebat, ut apud minorem ætatem oracula sapientiæ misceret, ut sermones suos condiret salibus, & per eosdem sales infunderet valetudinem morum. Disserebat de ratione vivendi, quid in hoc ævo optimum, quid pessimum, quid pulchrum, quid turpe, quid solidum, quid vanum esset. Conciliabat virtuti studium, vitij odium, literis amorem. Veteres Cupidinem aliquem commentum sunt alatum, cæcum, pharetratum, incendiarium, sagittarium; & his instrumentis omnibus nihil faciebat, quam amare. Quam ego vim in *Grutero* potius fuisse nimis certo scio. Nam quod illic fictum, hic factum fuit.

Vidimus, accepit fabula prisca fidem.

Alatus erat, quia supra fordes volabat humanas: alatus erat quia per liquidum æra ferebatur pennis gloriæ: alatus erat, quia celerissimo cursu totum orbem, totam antiquitatem, tota sapientiæ latifundia peragrabat. Erat & cæcus, sed ita, ut iustitia pingitur, dum fortunam non spectabat oculis, sed animo virtutem; cæcus iterum, quia pauperi æque amicus ac diviti, amicior semper illis, quorum opes essent in animo, ut ipsi lumen. Hoc enim est in cæcitate.

citare esse perspicacem, & in perspicacitate esse cæcum, dum non tam utimur iudicio oculi, quam oculo iudicii. Erat & pharetratus, sed illa pharetra, unde sapientes, non ut ille apud Diogenem puer, ex vagina eburnea gladium plumbeum, sed sententiarum spicula aurea depromunt. Erat sagittarius, sed longe melior & iustior, quam Cambyfes, qui patre spectante filij pectus, trajecit: noster figebat, cum non læderet, sanabat cum fauciaret, vulnus faciebat, sed qua solus intraret. Incendiarius denique, sed ad honestatem, ad gloriam, ad laudem. Huc ille fomites, huc malleolos, huc stupam, huc picem adterebat, vel ut brevius dicam, quicquid dictum est, solertissime ubique inflammabat amorem, sed virtutis, sed bonæ mentis, sed literarum. Ne miremini, quod partem hanc ambitiosius exequor. Nolite putare nos in comparatione fabulari, fabulas loqui, aut in oratione agere Poetam, ut res per se tenuis crescat auxilio verborum. Revera enim tantum pollebat eximius vir, stimulis suis, inter quos maximus fuit ejus exemplum, ut qui discedebant ab ipso, semper auferrent in animo quendam incredibilem discendi ardorem, domumque reverſi, non jam libros amarent; sed deperirent. Et quia tales ignes per diuturnitatem interdum solent languere (nam ne Vestalis quidem focus olim vivebat sine custode) selectiora illa ingenia, quæ Gruteri amicitia semel incaluerant, subinde revertebantur, vivacius arfuri post auditum Gruterum.

Lenonem generis humani Socrates Socratem appellavit, quod artificio quodam peculiari homines induceret in contubernium virtutis. Ut Socrates igitur imitatus est Lenonem; ita Gruterus imitatus est Socratem, vel potius eundem naturæ quodam arbitrio expressit, & cum amorem suscitaret singulis, omnes rivales fecit virtutis, hanc tamen facile, inquiebat, dari posse cunctis, si unusquisque illorum prius captaret ancillas, & per illarum pectus quasi per vestibulum intraret in pectus Dominæ. Ancillas autem istas cognominavit Artes, cognominavit Scientias, Disciplinas, Humanitates, Historias, Leges, Antiquitates; quæ singulæ dum sciunt quid faciendum sit, ancillæ sunt; dum faciunt quod sciunt, dominæ sunt, & ipsæ per se Virtutes. Alioquin enim sæpe etiam is, qui sapientiæ operam dat, obsequium non dat; qui juri studet, iustitiæ non studet, qui valetudines curat, valetudines non spectat, qui Rempublicam gerit, suam magis gerit, qui sacris consecratur, sacra defecrat, qui se pietati tradit, sibi pietatem non tradit. Illud autem tunc maxime fieri disserebat Gruterus, quando ad summa studiorum nimia sit properatio, quando spinosæ definitiones virtutum pro virtutibus discantur, quando prudentes simus, antequam sapientes, quando lucrum prius ametur, quam honestas, quando interrogati cur sacra, cur humana discamus, respondeamus, peni, nummi, nostra causa. Hinc reperiri tot semiliteratos, tot indocte doctos, tot barbare disertos; quia tales dum ad summas disciplinas tanquam ad prædam festinant, cæteras tanquam avaritiæ parum opportunas relinquunt. Hæc & id genus alia Gruterus apud aures juventutis perpetuo ferebat, diligenter cavens, ne periret adolescentibus etiam illud tempus, quod ipsi quoque perituum erat, nili dixerit aliquid quod alteri prodesset. Non tamen inter ista verba censoriam severitatem suspendebat in fronte, nec consilium confundebat cum imperio. Amœnus illi vultus veluti inter ludos, sermo illi jucundus veluti inter pares, mos illi suadendi, non præcipiendi veluti inter liberos; utque omnem tristitiæ opinionem

nionem removeret, nonnunquam cyathis etiam adventores suos aspergebat, si tamen bona illorum venia dicere licet, qui lætitiā quali scelus fugiunt, & in alijs notant ut impietatem, quibus omnis

Risus abest, vixi nisi quem fecere dolores.

Qui caliginem supercilij sanctitatem vocant, & quia ebrietas merito suo male audit, vinum quoque reum faciunt, superstitione Thracum imbuti, qui olim nimium fas habebant vino abuti, nunc eodem uti fas hodie non habent, tanquam nihil medijs sit inter bibentem, & inter nimium bibentem; tanquam vinum nullum sit gustandum, nisi quoties

*Caret os humore loquentis
Et fauces arent, vixque est via vocis in illis.*

Atqui enim vinum ebrietatem gignit: scilicet immodicum. Atqui vinum valetudini obest; scilicet nimium, atqui vinum flagitia patrat, scilicet sumtum intemperanter. Nam & aquam hac ratione proscribendam dicit, quia multi perierunt in aqua, multi per aquam; neque quisquam potu hoc ranarum extinctus est, nisi qui nimium bibit; & alioquin Leandrum illum, cum ad amicam naret, nulla alia causa putant mortuum esse, quam quod in aquis non servavit modum bibendi. Verum hoc sine joco dicam, interest aliquid inter Virtutem, & virtutis simiam Affectationem. Virtus simplex est, affectatio cum furo, virtus propter seipsam honesta est, affectatio ostentui, virtus vult esse, affectatio videri. Cum vitatur potatio, sobrietas est, cum potus, ficitas, cum lepor, rusticitas; cum vero, quod malo exemplo non fit, reprehenditur, morositas est, livor est, vanitas est, arrogantia est. Errare enim mihi longe videntur, qui nos in hac vita collocatos putant velut in domo lugubri, aut antro Trophonij, ubi nunquam liceat explicare frontem, nec diluere quandoque diem aliqua hora dulci. Dignus omnium risu censeri potest Democritus, dum semper risit: at Hercules toto Democrito dignus is, qui semper flevit. Nulli affectui soli servire oportet, quia dum servitur uni, servitur toti, omnis autem affectus cum totus est, malus est, nunquam integrior quam cum integer non est; præsertim ille, qui solitudine gaudet & suspirijs, qui lacrymas suas libenter bibit, & mœrorem libentius, quam merum, qui sua tristitia lætatur, & aliorum lætitia fit tristis, qui suum morem tantum probat, & omnes illos improbat, qui non sequuntur suum: maxime tamen ille nullius rei est, qui gravem austeritatem fingit, & sub persona mentitur faciem virtutis. Non enim conscientia fronte merenda est, nec cujusquam fama luere debet innocentem hilaritatem, non illam certe, quam in Grutero laudamus, doctam, tempestivam, moderatam, & quamvis interdum cum rore vini, non tamen cum luxuria. Serenabat ille animum, sed aliquando, & instar solis matutini, qui frigidum diluvium ele-
menter stringit,

*Dum nitido patefecit ab ortu
Purpureas aurora fores, & plena rosarum
Atria.*

Irrigabat animum & amicos, sed magis hos, & utrosque tamen verecunde, tantum illud genus propinationis expertus,

Gleba quod, æstivo leviter cum spargitur imbre.

Alias enim nec è convivijs, in quibus interdum plurimum est licentiæ, referebat in certiore pedem, aut marcidum intemperantia caput, nec quisquam eum coegisset, ut excederet craterem sobrietatis, aut tertium illum Anacharsidis attingeret, biberet tamen donec animus floreret, & in vultum aliquam emitteret lubentiam genialem, non inimicus etiam consuetudini, cum per convivarum seriem solet exaudiri, *Bene Principem, bene amicos, bene hunc, bene illum!* Sed hilaritatis ita servabat perpetuo modum, quemadmodum illius rei, per quam hilaritas excitatur, vultu prope semper eodem, & quia quotidiana frons illi nunquam erat contracta, sed summæ tranquillitatis plena, non nimis evidens illius esse poterat mutatio, quando extraordinarie vigeat. Utrumque affectum mire temperabat, ut nec in lætitia lætissimus esset, nec in tristitia tristissimus. Nam juveniliter exultantem nemo vidit, nemo muliebriter flentem. Unde quædam ex nostris Matronis cum illam constantiam oris aliquando notasset, maritum suum rogavit, nunquid ipsi quoque Gruterus visus esset in funere uxoris vultum illum habuisse, quem habuerit antea in nuptijs. Humanitatem igitur Gruterus ac Venustatem cunctis approbavit, quorum fortuna non desiderabat Benignitatem, hanc vero pro copijs suis haud etiam omisit adversus illos, quibus ingenium erat patrimonium, & nullum vitæ auxilium, nisi alienum, quique plus animi, quam viatici habebant ad virtutem, aut patria patrijsque bonis per odium Religionis expulli, misericordiam sui circumferebant inviti. Liberalis erat inprimis erga Doctores Ecclesiæ & Scholarum, quoties illos bona causæ malæ potentiæ invisos, & ipso munere vivendi fecerat miseros, dum foras exclusi publicæ humanitatis fiebant alumni, & sui supplicij educatores. Minimum erat beneficiorum stipēs, quamvis creberrima. Nam hæc, ut fruendi causâ petitur, ita fruendo tandem perit: maximum illud, quod commendationibus suis plurimorum exilia mutavit in certam fedem, & stipēs in stipendia. Quia enim Grutero summa ubique erat amicitia, precibus & clientibus suis facile impetrabat locum. Argumento sunt centum amplius epistolæ, quarum authores salutem & dignitatem suam confitebantur opus esse Gruteri. Ita nimirum comparatum est in vita humana, ut calamitosus nemo facilius succurrat, quam ille, qui vel adversa sua reminiscitur, vel aliena mala sic intuetur, ut eadem credat fieri posse aliquando sua. Contra nihil durius est homine, qui secundis rebus semper usus fortunam sibi mancipio datam putat, nec genituram suam aliter voluisse, quam ut ab infelicibus semper longissime differret. Exules igitur cum videt, erroneos & profugos vocat, egenos mendicabula, calamitosos mala omina, oppressos orbis piacula, cunctos vero infe-

infelices naturæ purgamenta, omnium denique talium adspèctus, sua solatia, quod dignus fuerit visus, qui nihil pateretur simile, opem autem ferre alteri tam timet, quam alteram ferre sortem.

Atqui nescit hoc genus, quam omnis felicitas sit lubrica, quam sæpe domos & dominos mutet infidissima hæc possessio, dum ad hæredes tranlit nec genitos, nec scriptos, & quod gravissimum est, tranlit ante mortem, aut quod gravissimo illo adhuc gravius est, adversariam suam relinquit, ut non tantum amissione boni, sed etiam accessione mali reddat miscriorem, quem reddidit alium. Pacem domi jactas; at illam tam diu habebis, donec vicinus aliquis volet, qui potest aliquando non velle. In patria es: at illi nondum omnes mortui sunt, qui multis patriam eripiunt, ut sibi faciant patriam ex pluribus unam. Divitijs abundas? cave, ne aliquando dicas, te abundasse. Bella, exilia, paupertas tam tibi communia sunt, quam alijs tecum communia fuerunt gaudia pacis. patriæ, opum; quos tu nunc contemnis velut exutos, quasi nunquam exuendus. *Gruterus* afflictis succurrit, quia vices noverat rerum & primum se sibi suggererat, utpote cui ultima ætatis memoria erat Proscriptio parentum, & suum exilium: suggererat deinde alios, quorum felicitas retro lapsa tam non invenit quo amplius caderet, quam antea non invenit quo amplius assurgeret: suggererat post alios sese iterum sibi, utpote cujus forsitan seræ ætati posset contingere, quod contigisset primæ. In his autem potissimum obtemperavit suæ naturæ, quæ non sola rerum movebatur inconstantia, sed ipsa sponte congruebat officijs, & miserationi. Id si non inhæret mortalium animis, haud quicquam facile præceptis paret, aut terretur exemplis, ut amet aut juvet sui similes in dissimili fortuna, Nam & inhumanus, & avarus, & superbus sensibus præditi sunt illis, in quos hæ vicissitudines humanæ incurruunt: manent tamen inhumani, & avari, & superbi, quam diu illis superest morbi sui argumentum, Incolumitas. Syncerior enim bonitas est, quæ ducem animum sequitur, quam quæ listorem metum, illam agnoscimus in *Grutero*, qui & egenis benigne dedit & indigis promite credidit; utrumque virtute indolis, cum tam crudele putaret, non dare esurienti, quam inhumanum negare mutuanti. Et quamquam ipsius argumentum non semel in mala nomina inciderat, & obliviosam fidem, facientibus ex commodato donum, quibus dignum erat ultra sortem etiam usuræ loco reddere gratias. Non tamen desisteat ille, quoties rogaretur, pecunias promere auxiliares, cum interim subinde confiteretur damnosam felicitatem suam, dicere per jocum solitus; *Bene secum ætium, quod puella non esset natus, haud dubie enim nemini se fuisse negaturum.* In se itaque potius facere luit, quam ingratos asperere perstrinxit, aut propter hos inhumaniter alios rejecit, aut eosdem sponsoribus, testibus, aut scriptis publicis stipavit, ut & ipsi in ære essent, & fides in custodia. Quem morem vulgo receptum noster ne tunc quidem adhibuit, cum majoris etiam momenti pacta forent condenda, cum filiabus generos daret & dotem, nulla testium conscientia, nulla Formulariorum curiositate, nulla cera, quam foceri generique opus esse censebat. Viros, inquit, filiabus non do, nisi quos certo mihi persuadeam esse viros bonos: quos si vere nactus sum tales, frustra cumque injuria illorum, caveo injuriam. Nemo enim fraudem facit, nisi malus, focerum vero nemo fallit, nisi pessimus, & ne patri quidem parfurus: sin improbos, iniquos & perfidos, quid firmum,

quid custoditum, quid sanctum satis erit, quod non hi tales perrumpant, violent, invadant? Quæ dos erit satis clausa, quam non tales aut attrahunt in suam rapinam, aut consumant in suam gulam? Nam nec avarus quid jultum sit cogitat, nec luxuriosus quid suum: ille habere vult, quod habeat, hic quod non habeat, uterque utcunque habeat. Nihil obstat utrique Charybdi. Si quid deinde secus accidisset, & minus ex voto tam in ijs, quæ modo dicta sunt, quam in alijs vitæ negotijs, illud omne tali excipiebat animo, quali susceperat, aut ordinaverat; susceperat autem sic, ut existimaret aliter evenire posse, quam vellet. Eventus enim omnes expectare, hominis est, finitros tolerare, viri. Ea fortitudo in *Grutero* plane fuit singularis. Damna, morbos, exilia, calamitates expertus est, quantum quisquam; toleravit, ut pauci. Certe credidisses eum non admodum sentire quoscunque casus, quia dum sentiebat, abstinuit à querelis. Ubi cunque esset, in quibuscunque malis versaretur, omisit ille literas suas, non fortia verba, non urbanitates, non jocos, non animum subnixum, non libertatem, non denique *Gruterum*. Nullus affectus tenerior est, quam ille, qui inter conjuges coactescit, qui duas animas jungit, & junctas habet pro una. Hæ cum post duæ fiunt iterum, & dies ille fatalis toto cœli ac terræ medio molitur divortium, magnitudini flagrantissimi affectus. Lacerat enim vehementer animum, quicquid in illum descendit chari, cum illud ipsum, post actas penitissime radices, editosque dulcissimos fructus, qui sunt amoris stabilimenta, non eximitur, sed evellitur. Hoc opinor intelligi voluerunt Poetæ, qui famosum illum Thraciæ Lyricinem vivum adiisse mortuos confinxerunt, ut posthumus fieret proculus uxoris suæ, eamque vel assereret vitæ secundæ, vel si conjux reddi sibi non posset vivendo, ipse se redderet conjugi commoriendo. Si causam adspicimus luctus, *Gruterus* habuit eandem cum maritis afflictissimis, sed quater eandem, & bis altero tanto graviorem. Toties enim citata mortalitas illi conjugium rupit, toties uxores extulit, toties viduum egit, & ut semper alioquin fortis, ita nunc fuit quater fortissimus, cum illi multiplex, & potens hæc calamitas injiceret manus, totoque impetu grassaretur ad triumphum. Nec tamen ita contra mala sua stetit, ut statua, nec illi pectus ex ferro, sed ferrum fuit circa pectus; non sine dolore animus, sed nec sine animo dolor; meminerat se maritum esse, sed non obliviscebatur se esse virum. Lugebat uxores, sed in earum luctu non transibat in earum sexum. Cum etiam ex illis una, dum nescio quid linteorum, siccandi causa, in pertica transversa, pedesque in extremos digitos, & totum corpus sine libramento prorum suspendit in fenestra, præceps è superiore parte domus delapsa animum exhalasset: doluit ille quidem magnopere morte uxoris, doluit ipsa specie mortis, doluit inopina viduitate, sed post amissionem tamen uxoris multum absuit ab amissione sui, multum ab impatientia vulgari, quæ plerunque cum corrigere non possit mala sua, corrigere vult Deum. Noster calamitates suas nunquam magis comparavit cum suis votis, quam cum beneficijs divinis, semper gratus ob præterita bona, gratus etiam ob præsentia mala, quoniam illa fuerint tanta, quanta ipse nunquam meruisset, hæc autem ne tanta quidem, quanta meruisset. Nullam igitur sibi relictam dicebat causam querendi, dum semper major superesset causa gratulandi: si quidem benignitate cœlesti eum his frui, cui illa faverit indigno, nec desierit favere, cum cœpisset irasci.

Nullum enim tantum malum sibi obvenisse, in quo non infuerit tantundem boni, ipsamque magnitudinem gratiæ divinæ, sive qua suum opus rotum egit, sive qua poenæ opus temperavit, malis prope delevisse suum nomen, multum denique restare, ut Deus clementiæ & justitiæ rationes faciat æquales. Summi solatii loco apud se stare illud, quod noverit manum percutientis, quod sciat se vapulare à Deo. Nam & probos liberos humaniter ferre, si cædantur à parentibus; semper minorem videri dolorem, quem faciat bonus & nobis profuturus animus. Mortem ipsam non formidabat ignaviter, nec trepide circumspiciebat, qua venire posset illud, quod omnibus venit, & per omnia venit itinera. Quicquid enim adspicimus supra, infra, circa nos, aut mortale est, aut mortiferum, neque mors tela sua anxie disponit, sed ubique invenit. Extra mundum nempe fugiendum est, si velis hanc effugere, & tamen extra mundum non itur, nisi per hanc portam. Pertinet huc illa *Gruteri* responsio, quam super habitatione sua percontatori cuidam dederat Heidelbergæ. Cum enim principio, nondum proprium larem nactus, domum incoheret annosam, multa carie ac specie nutantis, vitiosiora quidem noster correxit, imminis novis tignis, sed nondum desierant eum interrogare quidam curioli, ecquid tam putridis ædibus vitam crederet, nec timeret ruinam ab illa trabium senecta? Quibus ille tandem respondit, *Nullam videri mortem magis extra sensum doloris, quam illam, quæ contingeret ædificij illapsu.* Atque hoc est illud dictum quod nonnullorum sermonibus in Aulam, & ad aures Principis relatum, cum risu exceptum est, quia facti illi rem ita narraverant, quali *Gruterus* dixisset, *ideo se delegisse domum hanc male affectam, ut esset, ubi commodius moreretur.* Sed bene *Grutero* vertit, quod optimus Princeps noluit huic fabulæ prius fidem adhibere, quam *Gruterus* epulis. Ad quas cum vocatu Principis accessisset, jussus est præcipuus ex Aulæ Præfectis elicere ex *Grutero*, an illud de domo sua mirum dictum agnosceret, negavit *Gruterus* suum esse illo intellectu ridiculo, quo Principi fuerit recitatum, negavit tamen ita, ut simul alios absolveret mendacio, simul genuinum dictum suum vindicaret à falsa interpretatione. Nam responsi ipsius, inquebat, se non fugere auctoritatem, sed illos fugere rationem, qui de verbis sanis excuderint haud sanum sensum. Id quod in aulis fieri solere nimis frequenter, & more pernicioso, dum illi, qui circa Principes sunt absentium verba & facta corrumpant in occasionem joci, & ut domino delicias faciant, alios faciant Cercopithecus. Experiuntur autem hanc injuriam multo maximam partem viri docti, quos imperiti Mæsyæ, & apud Potentes gratiosi indignis adeo modis deformant, ut & literati & literæ, sapientes & sapientia, honesti & honestas nullo fere loco habeantur, nisi ludibrio, jurante calumnia, neminem quicquam sapere, nisi qui doctrinam nunquam attigerint. Hinc non solum totum eruditionis nomen inter illos sordet, sed & convicium est immanissimum, appellari doctum. Unde statim ab infantia, quisquis imagines aliquas habet majorum, liberos suos diligenter ab isto vocabulo removet, neque vult, ut sui quicquam proficiant ultra illum modum, ubi virtus incipit. Pingere litteram satis est, salutationem figurare loquentia, & gestu necessarium, pilam vero, tripudia, gladium, nummum discere, dignissimum illorum studiis habetur qui se metiuntur natalibus. Itaque coram his, ubi aliquid insigne, sapienter, graviterque respondetur, nihil eorum capiunt nisi

miseri illi mortales. & ob hanc ipsam causam sana loquentes adscribunt delirantibus. Propterea tam pauci sunt, qui vitam, Rempublicam & in cæteris rectam rationem intelligant. Nec mirum est, quod nos inciderimus in tam finistros homines. *Gruterus* hoc dicere voluit, nimiam esse solitudinem illorum, qui sub omni tecto vetusto suspectant mortem, cum & domus novæ & firmissimæ Regum turres sua efferant & ipsæ funera; cum tam metuendum habeas, ne periculose cadas in aliquo angulo domus securæ, quam ne tota supra te incumbat domus effoeta: cum hoc ipsum habitaculum, quo nos Natura includit, sit omnibus malis ædibus corruptius, neque quicquam nos sæpius elidat, quam hoc quod metuiamus, ne elidatur; cum miseri formidemus magnas moles, & tamen sæpius nos opprimat, quod negligitur, ut innoxium, quam quod cavetur, ut infestum. Nemo autem tranquillior potest esse in tot casuum varietate, quam is, qui vitam hanc ita possidet, ut rem arbitrij alieni, & delituram in principium vitæ melioris, ubi beatitas omnem sensum mali excludit, & omnem hinc excludit boni. Eo noster adspirabat. Si tamen & vitam hanc in terris tanti putamus, eam quoque *Gruterus* sibi restare defuncto certo præsciebat, ausurus sine mendacio dicere

*Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit Libitinam.*

Nam gloriam ingenij felicitate partam tam nemo illi detractum ibit, quam ei qui hoc vaticinium sibi dixit prior.

Extant monumenta plurima, quæ pro nobis loquuntur, & mortalitatem defendunt *Grutero*. Leguntur illius carmina variæ ætatis, varij generis, sed quæ venustate quadam peculiari ac propria semper uni respondent auctori. Ubique enim elegantiarum & sapientiæ tantum miscuit, quantum Poetæ antiquo & Romano esset satis, & cuius Philosophorum non parum. Et hæc tamen pleraque per ludum tantum in jocum codicillis inferebat. Ut cætera quibus amicis gratulatus est, non attingam, sola *Bibliotheca exulum*, non multo prius luci data, quam luci author ereptus, plane talis est, ut non hominis, sed ipsius Virtutis manibus videatur perscripta. Singuli versus, singula sunt oracula. Quod si secundum *Neoptolemum Navianum*, paucis est philosophandum, ex hoc libro est philosophandum, quippe molis tam exiguae, ut vix manum, sapientiæ vero tantæ, ut titulum suum non impleat modo, sed etiam superet. Jam *Inscriptiones veteres*, cum etiam in saxis & marmoribus consenserent, nec in illa durissima materia durabiles essent, æternitatem, si qua potest esse in rebus humanis, à *Grutero* acceperunt. Non illum sumtus, non labor absteruit aut fatigavit, quin omnes monumentorum talium reliquias conquireret; ad quas cognoscendas non opus est tam vago per Europam discursu, non difficultate itinerum, non viatico. Unus Liber Romanus orbis est. Sublata sunt intervalla, sublata tot mensium & annorum millia: lapis lapidem contingit, & ex eorum tam longe distitis quadris perpetuus veluti paries factus totum illud simul exhibet legendum, quod omnis peregrinatio quamvis & diligens, & diuturna & non vita brevior potuisset desperare. Nihil deinceps peribit, quod superest. Antea semper aliqua injuria potentior erat saxis & ære: semper

per aliqua pars interibat, erat strages literarum multa: nunc omnibus faxis, omni ære firmius est, quod omnibus laterculis est infirmius: nunc lapidea fides reperitur in papyro, cum papyracea fides ante fuerit in lapidibus. Ipse vero totus *Inscriptionum Liber* una quædam magna est *Inscriptio Gruteri*, quæ memoriam ipsius cum Consulibus, cum Imperatorum memoria indelebilem præstat. Nec jam respondeo illis, qui laborem hunc tantummodo laborem vocant, unaque fructum desiderant, & voluptatem. Magnorum enim virorum judicijs hæc judicia refutare facile esset, si tam esset necessarium. Manifesta certe res est, alterius fastidio non fieri deterius, quod per se bonum est. Nec vinum sine honore erit, quamvis aliqui sint, quorum natura cum vino inimicitiam gerit; neque *Zoroaster* fatuus fuit, qui viginti annis calco victitavit, etiamsi multi plus abhorrent ab hoc obsonio, quam *Pythagoras* à faba. Sic *Inscriptionibus* etiam illis constabit sua laus, & utilitas, & delectamentum, etiamsi quidam non attingant, quidam tantum attingant, sed nec animo, nec scientia fruendi. Utilitatem si spectamus & intelligamus illam, quam *Institores* aut *Proceres* avariciæ definiunt, fatendum est, nullum hic latere cadaver procijsimodum *Vulturibus*. Sin illam quæ judicatur ab *Eruditis*, & temporum, sive rerum antiquitus gestarum curiosis, emolumenta maxima sentiunt hinc sibi nasci, qui talium sunt studiorum. Jucunditatem vero satis etiam intelligimus illo argumento, quod qui lapides hujusmodi nonnunquam effodiunt, paucissimis licet literis *Romanis* insignes, publicis muris eos includendos tradunt, partim ne rursus aliquando pereant, partim ut ornamento sint, & negandæ imperitiæ. Quid inultis? maximo præjudicio debet esse, quod opus hoc *Inscriptionum*, ut supra diximus, *Cæsar* approbavit. Jam *Medicinam* librorum quanta felicitate noster tractavit, quanta solertia? Cum enim & libri morbos suos habeant, *Medicos* habere nihil absurdum est. Morbos autem appellamus omnis generis injurias, quibus valetudo literaria atteritur. Videtis me non libenter artem suo nominare vocabulo, quia simul *Criticam* dixero paratos mihi video vel imperitos quosdam adolescentes, vel imperiosos nonnullos senes, qui fatuose succulant, *Cui bono?* Nam utilium illi sive discipuli, sive doctores fere opinionem hanc imbibebunt. *Criticam* nihil aliud esse, quam libidinem ponendi, aut tollendi in bonis scriptoribus, quicquid aut libro veteri placuit, aut nostro arbitratui. Nec intelligunt, eos qui laborem hunc tractant, legitime, in omni genere literarum oportere esse versatos. Nihil in divinis & humanis extare debet, quod non illi legerint. Ex ista deinde varietate doctrinæ nascitur illa vis de scriptis antiquis recte judicandi, aut divinandi, quæ paucis ideo contingit, quia paucis contingit quod hanc efficit. Sed tamen queritur. *Cui bono?* Ut barbaries, & insulitas & talitas, & caligo, & aliæ mille pestes jubeantur è libris facessere. & locum cedere paucis, sinceris, proprijs, apertis, & sanis. *Cui bono?* ut bona quæ sunt, per sint legi, quæ recondita, penetrari, quæ subtilia, capi. A *Critico* enim (sic appellamus sane hominem omnis eruditionis fecundum) nisi didiceris, quicquid usquam reperitur difficile aut obscurum, ab alio frustra expectes. Sed tamen *Cui bono hoc?* ut legas quod legis. Nam hoc non est legere, nullissimam partem eorum quæ legeris, non intelligere? Sumamus in manum *Senecam*: quoties in luto, quoties in tenebris, in erroribus hærebimus, nisi viam quandam *Appian* sternat, lumen commonet, verum promat, quis? *Gruterus* aliquis natura.

tura acutus, usu exercitatus, veteri doctrina inexhaustus. Est enim infinitum quod ipsi debet hic author, sicut infinitum fuit, quod ipsi nocuit Librariorum ruditas & stupor.

Constituntur id viri in hoc studio Principes, quorum testimonia cum sine invidia perhibeantur, sine invidia vix leguntur. Fuit tamen ipsi confictus quidam cum eximio Juris Antistite, dum uterque *Seneca* ægrotanti manum commodans sui meriti gloriam præferebat. Quod certamen inter ipsos certum vix possis nolle, quin velis, vix velle, quin nolis. Adeo multum excidebat inter disceptandum humanioris doctrinæ, adeo multum rursus inhumanioris censuræ. *Gruterus* ipse calorem illum juventutis sæpe postea detestatus est. Cum enim optimus & doctissimus Ille, quem *Gruterus* paulo vehementius antea tetigerat, Heidelbergam ipse quoque docendi causa venisset, reconciliatio primum inter ipsos facta est, deinde secuta propior notitia, & tandem apud *Gruterum* poenitentia scriptionis, ut ita loquar, piperatæ. Nam si mihi confictisset, inquit noster, *Dionysum* virum esse tam bonum, nunquam quicquam mihi tanti fuisset, ut contra illum manum tam serio misissem. Audivimus hæc ex ipso non semel, & ideo non omittendum duximus, ut quos prius offendit impetus, nunc delectet judicium. Quid enim gloriosius est, quam quem in literis censorem habueris, eundem habere approbatorem in vita? Quid etiam magis ingenuum, quam à quo dissideas propter diversas opiniones, eundem amare propter virtutem? Contumaces sunt & superbi, quos nullius fasti poenitet, aut quos cum poenitet fateri pudet. Nam istud nonnulli constantiam vocant, nunquam sententiam mutare, & in inimicijs præsertim, semper ultimum consentire in pacem ac charitatem. Justus & candidus interdum à suis factis dissentit, quoties rectius geri potuisse agnoscit. Morbus humanus est, nunquam cedere, nec interdum sibi dicere, *Hoc non debebas, hoc non ita debebas, illud potius debebas*. Et tamen quidam hætenus morbum vincunt, ut sibi quidem dicant, ut alijs etiam conteantur, id haud facile impetrant. *Gruterus* apertissime negavit sibi placere, quicquid placuisset aliquando cum alterius dolore, quasi diceret, etsi inter dissentientes duos, tantum unus sit, qui recte sentiat, utrumque tamen posse & debere in hoc consentire, ut sine odio, sine ira, sine injuria causam suam tueantur, & utramque bonam faciant, humaniter agendo. Hæc mens, hic animus *Gruteri* fuit: testis illius animi vox ipsius propria; testis ejus vocis *Ego*, qui præfens audivi, notavi, & tibi, quisquis aliquando læsus es, hic publicavi. Illud plane certum est, nihil verius dici posse, quam illud, quod in ore doctorum est, & in tabernis Librariorum passim legitur, *Seneca Gruteri, Livius Gruteri, Cicero Gruteri, Plautus Gruteri, Salustius, Florus, Paterculus, Martialis, Panegyrici, Historia Augusta* omnes omnes *Gruteri*. Vere, quia *Gruterus* illos suos fecit demerendo: nisi forte adhuc rectius *Seneca Senecæ, Livius Livij, Cicero Ciceronis*, & ita de reliquis dicendum putamus, sed addito semper altero titulo, *Vindiciis Gruteri*. Multi enim bonos autores ita producant in lucem, ut illorum esse incipiant, qui male produxerunt, non qui bene genuerunt. *Gruterus* ita produxit, ut singuli extarent in singulis, & quicquid corruerat, mutaverat, expulerat, ætas, librarius, falsarius, restitueretur in integrum, in pristinum, in verum locum. Nempe sicut *Lucius* ille *Madanrensis* nunquam potuisset pecudem in Thessalia indutam

(nomen

(nomen boni omnis causa fileo) rursus deponere, nisi gustatis salutiferis Rosis: ita plurimi scriptores, postquam pristinam formam mentemque amiserunt malis artibus, non poterant ad sese reverti, nisi *Gruterus* illis opem tulisset. Ideo *Lipsius* nostrum *Perfekte in hoc genere versatum*, *Scaliger* quidvis potuisse, *Heinsius* Rei literariae columnam, *Rutgersius*, virum de omni literarum genere supra captum seculi virtutibus infecti, meritum esse scripserunt. Quales laudes si quis ex cæteris aut ex his ipsis excerpere omnes vellet, injustam Panegyrici mensuram excreseceret collecta moles. Nondum dixi de *Suspicionum* libris, in quibus, quod alibi vitium habetur; virtus est. Suspiciatur enim, sed non ita, ut temere conceptis opinionibus de quoquam male sentiat, quæ suspicionis natura est: (pinguibus hæc interfamur.) Suspiciatur, sed ut sapientes solent de rebus obscuris, dum mentis quadam sagacitate non communi latentia scrutantur, & in ipsis velut cubilibusprehendunt. Alius artem vocaret divinandi, quippe quod non est & fuit, quid fuerit exculpere. & ut iterum sit efficere ad divinatorem pertinet, aut alioquin hominem cæteris diviniorem. Atqui hoc illud est, quod *Gruterus* suspiciatur. In titulo igitur modestia, in libro interiore perspicacissimi ingenij pariter, & judicij perpetuum exemplar. Omnes capit, quibus aliquis captus est, omnibus probat, quod dicit, quibus modo candor est, ut probent. Varius, elegans, disertus, argutus, doctus, facetus, serius. Nullius equidem *Antiquas*, aut *Electas*, *Conjectaneas*, *Præcidaneas*, aut quicquid callidarum inscriptionum est, contemserim: absit flagitium! Sed bona cujusque venia dixerim, *Gruterum* in suis *Suspicionibus* non inferiorem gloriam cæteris esse consecutem. Eam vero partem gloriae, quis dubitat, quin multo sibi auctiorem fecisset, si nobis reliquos *libros triginta* qui præparati magis, quam parati erant obitum foras dedisset. At illi quibus nunc in latebris latent? quo pulvere pulverant? quo in situ sita sunt? Illic scilicet, ubi *Aranea* (scriptum est *Gruteri* civile nondum editum) araneis prætexta sordescit; ubi *Commentarius in P. Syrum* damnatas agit noctes; ubi *nova Inscriptionum Veterum Collectanea* jacent in deserto oblivionis; ubi cæteri libri qui publico destinati erant, privatis argutissimis strangulantur: ubi tot Historici, tot Poetae, per margines, per vacua linearum intervalla doctissimis Annotationibus, Observationibus, Locis Communibus oppleti, quasi maculati spernuntur: ubi tot *Adversaria*, tot alia scripta seria aut ludica carent usu & honore.

Multa enim talia vir studiosissimus concinnaverat in ocio Palatino, quæ deinde perire non poterant, postquam exitiosissimum Germaniæ bellum illas quoque terras, in quibus *Gruterus* aliquamultos annos confederat, apprehendit: terras, ubi simplicissima Pietas, ubi optima studia, ubi Justitia sanctissima devotione colebantur: terras, ubi Exules propter Religionem ex avitis sedibus fugati, & Patriam, & Religionem sibi redditam gaudebant: terras, ubi Fides & Candor commercijs humanis securitatem summam muniebant: ubi Viri Illustres, Viri Docti, Viri Prudentes numero densissimo, vel crescebant, vel inferebantur, ubi fertilitas immensa facile longinqua propinqua superabat omnia: ubi vinum, ubi fruges, ubi flumina, montes sylvæ, ignobilitatem faciebant alijs provincijs domi nobilissimis: ubi denique longa serie Principes potentissimos, fortissimos, optimos. Regia *Palatinorum* stirps educabat. Sed quod hæc omnia non sunt, ut fuerunt, nulla major causa est, quam quod ita

fuerunt. Nihil enim intuitus est, quam quod à pluribus laudatur. Cum igitur incommoda nostra occasio essent *adij* & bellum prædæ, & successus cupiditatis, ab Occidente primum validus Hostis emissus, itineri suo propiora in conspectu nostrorum *Confæderatorum* subegit, neque pinguisissimus Exercitus, qui tunc adventantibus objacebat, quicquam contra conatus est. Idemque non multo post totius Patriæ nostræ pretio pacem teterrimam, & nisi fama suo more mentitur, præmium redemit, nescio quod aut quale. Vulgus enim quicquid verisimile est, pro vero libere loquitur. Copijs itaque *Confæderatorum* statim dimissis, complexus est hostis quicquid potuit, antequam gentilis noster *Boijs*, & *Trebocorum Amijtes* ex Alsaticis advolarent, & fieret, quod Græcorum proverbio fertur, *communis Mercurius*. Nesciebamus illo tempore, quibus consilijs res gereretur, omnia suspecta erant proditionis, eaque de causa senes & quibus aut plus periculi, aut minus animi, in finitimas ditiones urbisque recesserunt. Inter illos fuit noster *Gruterus*. Discessit bonus senex cum paucorum librorum sarcina *Brettam* ad Generum, & cum hostis indices longe lateque grassaretur, *Tubingam*. Quam urbem quoties cogito totus in amorem, in laudes, in gratias uberrimas effundor. Quantum enim colui & dilexi *Gruterum* (colui autem & dilexi in patris loco) tantum colere & diligere debeo illos, qui *Grutero* suam urbem, suas domos, suos animos, & cæteras humanitatis fores tam comiter aperuerunt. Nunquam satis explicare potuit gratissimus mortalium; quibus officijs illum Academia tota, & quicquid illic est clarissimorum virorum cohonestaverit. Nihil publice, nihil privatim cessatum est, aut omissum, eamque laudem luxuriantissimæ comitatis ipse *Gruterus* pridem promulgavit una cum *Bibliotheca Exulum*, in cuius limine, pulcherriam charissimorum nominum tabellam memoriæ causa suspendit. Et cur meam quoque felicitatem dissimulem? quem in eadem urbe hospitali apud eosdem hospites quidam fluctus horum temporum exposuit, & carum laudum testem fecit, quas *Gruterus* tantopere probavit. Itaque quemadmodum prius illi, sic tunc mihi credidi. Confiteor enim illorum humanitate factum esse, ut me postea haud paulo delicatiorem senserim, quoties alijs in locis aliorum superbia fuit devoranda. Quippe contemni, re, dedignari, fastidire, tam frequens plerosque inter homines, quos aliqua dignitas afflavit, quam usitatum illic bonos amplecti. Nullum autem officium magis hæret animo, quam quod non ubique præstatur, neque quisquam accuratius meminit benefactum aut injuriam, quam exul aut miser, siquidem illud calamitatis sensum hebetat, hæc acuit, & inflammat. Utique facilius solemus ferre maximum onus, quod nobis primum imponitur, quam aliud minimum, quod maximo adjecitur. Contra bonus vultus, bona oratio, bonus animus solatio sunt oppressis, et si præter uti nihil accedit, quod magnopere mala emendet. Cum talibus dum *Gruterus* vivit & amicitie vices suaviter alternat, quatuor hostes in totidem prædas Palatinatum ditrahunt. Infestior *Heidelbergam* oblidet, tunetiat, spoliat, privatas, publicas opes raptat, tantum non domos, arces & quicquid invenitur, transportat. *Bibliothecam*, quæ per totam Europam vix parum habebat trans Alpes usque *Pontifici* dono mittit, & irreparabile decus non tantum Palatinati, sed & sibi & toti Germaniæ ereptum in montem Vaticanum relegat. Varijs exercitijs vexata & reliquæ *Bibliothecæ*, quas multitudo gregalis aut laceravit,

aut disjecit, aut vilissimo pretio divendidit; paucae relictæ sunt Dominis, nulla sine damno. *Gruteriana* licet non tota perierit, passa tamen est cladem insignem. Quædam enim discripta, quædam scelerata, quædam conculcata, quædam mutilata jacebant: Alia volumina supererant, alia, sine quibus relictæ non erant integra, sæpe desiderabantur; quærebat liber librum. Miserabilis in illo facies, quod libros, præsertim nondum ligatos, & reliquam chartarum turbam, in qua nihil rat quod non mereretur clementiam, alij substernebant equis, alij foveendi, aut coquendi causa ferebant in ignem. Focus & turnus ardebant libris; equile candebat paginis: obscenitatibus jumentorum conspurcatur innocentissima doctrinarum supellex, nebat papyraceus fumus & timus. Dolet recordari tot summorum virorum epistolas, quas ex toto orbe nostro *Gruterus* receperat prope innumeras, sic foede conflagrasse, aut turpibus aquis maceratas viliter tabuisse: quam solam jacturam equidem pluris taxo, quam ullam opulentissimam rapinam auri per dies illos tormentis & sevitia repertam. Satis mature nuncius hujus rei ad Generum *Gruteri Brettum* delatus est. Is continuo ad illustrem quendam ex Ducibus literas dare, rem aperire, cum precibus obtestari, ut tantam perniciem imperio sisteret. Sed nihil effectum est, quia contra torrentem illum militarem nullus valebat obex. & Ducum jussa quanquam tunc audiebant milites, non auscultabant. Post dies paucos interjectos Gens ipse profectus Heidelbergam, invenit de mum inversam, Bibliothecam per pavimenta dissipatam, aut in fortuitos cumulos hinc inde collapsam. In stabulo & circa focum tristes conspiciebat reliquias barbaricæ immanitatis.

Et quia de perditis laborare perditæ cura videbatur superstiti gregi, quantum potuit, consuluit, simul obsecratum ivit *Romani Præsulis Legatum*, qui occupandæ Archibibliothecæ causa missus erat, ut ex illa *Gruterianos* libros liceret excenturiare. Amanuensis enim *Gruteri* non paucos, eosque *Grutero* in usu familiares suo judicio in armarium illud publicum transportaverat. Annuit precibus *Legatus*, sed instar *Jovis Homericæ*, partem dedit, partem negavit. Nam de libris quidem editis assensit ea tamen conditione, si *Tilius* rem approbaret Chirographo; *Tilius* qui tunc temporis nunquam certus erat in certo loco, proinde frustra querendus. Et hoc ipsum annuere animum prodebat abnuentis. De Codicibus autem manu *Gruteri* scriptis simpliciter à Pontifice sibi injectum dicebat, ut omnes conquireret, eosque vel ex Museo *Gruteri*, vel ex Bibliothecæ Palatinæ contubernio cum cura erueret. Cum *Tilius* hinc inde volitaret & universum iter flagraret atrocinijs, cum libros *Gruteri* disceptum sibi vindicaret Romanus, totum depositum hoc remansit apud prædam capitalem. Poterant hæc animum quamvis immittuntur conterere sed non æque mentem *Gruteri*. Nihil ad nostrum ista nisi quod more generosorum pectorum stomachatus est aliquantulum, aliquantulum iurgavit cum iniquitate, cum cupiditate cum bello. Non gemitus, non lamentationes, non humile quicquam edidit, nec descendit ad pedes fortunæ, cum ipsa supra caput assurgeret, sed velut à scopulo levitatem illi, vanitatem, furacitatem, ut ait iam exprobravit. Posthæc iterum se composuit, & intra quietem suam recessit: iterum studijs otium dedit, & injurias oblivioni. Quod si tamen aliquis casus aut sermo cum amicis memoriam talium illi renovaverat, læto vultu de suis damnis diserebat, spreto jam præteritorum, nec minus gravibus dictis, quam liberali risu admirandus.

randus. Detumentibus interea nonnihil in Palatinatu rebus Tubinga *Brettam* reversus apud Generum vixit, donec is, quod in religione non congrueret cum dominantibus, præfectura sua decedere jussus est. Sub illud enim tempus atrox mandatum de recipiendis cæremoniis Romanis, & abjicienda veritate sincera fremebat, cum paulo prius civibus Brettanis arma fuissent adempta, nequid in illis fiduciæ restaret, si premerentur inclementius. Solent enim haud raro metui, qui laceffuntur obsequiis extremis.

Ibant per urbem Inquisitionis ejus ministri, domos scrutantes, & cubilia, & arcas, & quicquid clave custoditur. Ventum erat in ædes etiam, ubi *Gruterus* tunc, absente Genere, cum filia solus agebat: petebantur arma; *Gruterus* qui jam tum cum suis alio, & inter istas postulationes absentiam Generi cogitabat, diffitebatur æquum esse, ut domino nescio & longinquo, res ulla tractaretur. At manipulus ille Martius, mandata, minas, vim loqui: noster jus, fas, fidem respondere: hæc ne violent, monere. Effractor contra tempestatem militarem intonare, vultuque & verbis ignescere; noster nihil terreri, sed nefas illi constanter oggerere, donec Decurionum unus, protervus latro, hastam bipennem contra senem incrimem misit, & vano successu pro *Grutero* parietem faucivavit. Dei beneficium fuit, quod ferrum scelerato carnifici non obsecundavit: impium vero animum non illic concepit, sed attulit, qui tantum scelus fuit ausus sperare

*Illum & Parentis crediderim, sui
Fregisse cervicem, & penetralia
Sparsisse nocturno cruore
Hospitis;*

Illum ego, si nomine ullo notus aut dignus esset, detestabilem atque execrabilem posteris facerem, & in vulnere parietis aliquando, cum libertas rediisset, ignominiosum hoc inscriberem

IUVENIS THRASO,
INFAMIS PARRICIDA,
GRUTERO SENI
INNOCENTISSIMO VIRO
QUOD FACERE VOLUIT,
PARIETI FECIT.

Nam & *Crates* olim à quodam *Nicodromo* in faciem percussus, fatis ad infamiam cædentis arbitratus est, si chartam in fronte circumferret cum inscriptione *Nicodromus Fecit*. Virum autem doctum & justum, senem & inermem. occidendi causa ferro petere, plus multo infamius est, quam icere *Cratetem* pugno. Barbare, si virtuti non pepercisti, quam oderas, pepercisses saltem senectuti: vel si quis adhuc respectus in te boni fuit, saltem cives meos audivisses, qui crudelitatem tuam laudibus *Gruteri*, nili bellua es, mitigassent. Horum nemini bonus senex gravis fuit unquam, nemo illius injuriam, nemo superbiam, nemo vocem cuiquam molestam allegavit. Vivebat domi sine strepitu,

strepitu, foris sine offensa; obviis humanus & affabilis, benignus egenis, Plebejo & Senatori diversa similitudine gratus, dum in utriusque descendit argumentum, aut descendit, & secundum judicium sapuit amborum. Audeo referre quod per idem tempus evenit, non speciosum quidem ad narrandum, sed hoc loco opportunum. Hiberno quodam die, cum terra splenderet nivibus, & cœlum Sole, *Gruterus*, somnolentiam cubicularem deterfurus ambulatione suburbana, processit ab urbe Brettâ paulo longius, & in ipso descensu, qua collis modicus difficiliter admittebat fursum nitentes vecturas, puerulum conspicatur rustice braccatum, & toto corpore contra frigus densa canabina munitum; collegerat autem in proxima silva fatis gravem lignorum fascem, quem humi pergelatum nivis dorsum alligato fune non incommode trahebat, nisi quod jam fessus & anhelus, in vix perpetuis ulibus lubrica, sarcinam contra collem provehere frustra laborabat. *Gruterus* cum jam propius venisset, intellecta difficultate lignatoris, interrogat, *cujus & cujus?* Respondet ille; Domine civis sum Bretanus, *Cæsaris* (ita patrem nominabant) filius. Ergo profecto, inquit *Gruterus* *piaculum mihi sit, tibi negare auxilium. Nam & ego Cæsari & Cæsaris filio obsequium præbere debeo;* & cum joco deripit pallium, lignis imponit, & apprehenso mox fune, senex pæro, & puer seni vires sociat, donec in planum subvecta materia iterum cedebat uni. Gratis actis puer domum pergit, & ad patrem ingressus *Gruteri* deprædicat festivum alloquium, & quam tulisset ille suis laboribus tempestivam opem lætus exponit. Hæc qui velut minuta, & memoriam non merentia contemnit, is forsitan apud animum suum non reputat, quantum adhuc sibi delit ad facti tantilli pietatem. Puerum expedire cum frigore luctantem & onere, nihil magni est. At tu fortassis præteristi. Ito per reliquum charitatis ordinem, reperies semper aliquid non magnum. At hoc & illud & rursus aliud non magnum, tu fortassis nunquam in animum inducis præstare. Quæ si magna non sunt, cur negliguntur? Minuta res est homini opulento denarios interdum egenis porrigere. Minuta res est justam mercedem operariis pendere: minuta res est obvios civili salutatione afficere: at tu fortassis ita durus es, ut nullius pæupertate molliaris; ita sordidus, ut alienas operas ter circumciso pretio redimas; ita fastidiosus, ut patriciam vocem nunquam minori indulgeas. Quæ si tu facere, per ingenium tuum posses, protinus magna tibi viderentur, nec meministi, talia minora minimis fieri, cum qui facit, magni putat. In aliorum animis laus nostra nasci debet, in nostris virtus. Nec *Gruterus* unquam per hæc gloriam captavit: Nobis permissum est in illius virtutes ambitiosius inquirere, nec earum quicquam, si per copiam liceret, obliterare. Cum jam *Brettæ* novus cultus, novi homines, nova impotentia civitatem urgerent, alio migrandi consilium certo sedit. Nam ipsum quoque *Juvenes* quidam ex familia *Jesuitarum* disputando sollicitabant, quibus ille primum placide respondit, & semel etiam sententiam *Augustini*, quam non satis memoriter ipsi meminerant, ex libro præsentis ostendit, docuitque aliis verbis, & alio loco extare, quod ab illis & pro illis faciat allatum. Deinde cum nec dum desisterent, quin ipsum talibus obtunderent, libertate resumta, *mirari se dixit, ubi frontem reliquissent semibarbatuli juvenes, ut sperent docere senem sexagenarium, qui plures Patres in vita legerit, quam ipsi saltem vidissent.* *Jesuitas Senes.*

& primarios (Schottum nominabat & Sirmondum) sibi mutuo honore litterarumq; commercio coli: nullam tamen ab istis de Religione sibi molestiam exhiberi. Erat enim notter alienus ab istis velitationibus, quas nec in aliis probavit. Nam certamina talia semper fere istis eventibus finiuntur, ut acerbius fiat odium inter partes, & nemo per illa melior. Mira res est, quod commillionibus factionum, argumentorum versutiis, clamoribus, convitiis, mutuis execrationibus Deo nos gratiores fieri putamus, cum amor, & pax, & mansuetudo, & præcedentium mater Fides nobis rem conficiant, quorum tamen postrema cura habetur. & inter disceptandum nulla. Hærcses odisti? Dicam quæ maxima sit, *Hypocrisis*. Hanc prius exuamus. Quoties enim quisque de gloria Dei prius cogitat, quam de sua? Quotus quisque melius vivit, quam disputat? Quicquid dicas aut excipias, hanc hodie pietatem habemus. Ita vivitur. Non disquirere volumus, sed vincere, non in cælum nos mutuo promovere, sed detrudere. Amare vero Deum & Proximum, quod Pietatis est compendium, tam procul à rixosis factionibus abest, quam nos à mutua pace. Hinc in Christiano orbe bella, cædes, exilia, egestas, fames, exitium. Sic amatur Deus, sic amatur proximus, sic denique disputatur. Huc accedit quædam alia dementia, quæ frigere eos dicit in Religione, quos in contentiones non vident ardere. Pontificio non oblocutus es? Pontificius habetis. Lutherano non reluctatus? Lutheranus audis. Calvinistæ non insultati, Calvinista es. Istis enim nominibus invicem discedimus. Novi qui de Grutero propter hanc ipsam causam Transitionem sparserant. Sicut & David Chytraeus, quod in Academia Rostochiana Grutero, qui tunc ibidem Sutionum legebat, conjunctior erat, & studium rixandi aversabatur, Calviniani nominis invidiam sustinuit. Itaque

Effugere non est hosce Disputatores

Instant, morantur, persequuntur, occurrunt

Et hinc & illinc, usquequaque, quascunque.

Quos ut Gruterus nunquam videret, & simul ab aliis sæculi malis remotior esset, in occipitio montis illius, qui Metropolim Palatinam prætexit ab Austro, prædium emit & secessum. Id inter silvas positum proximas cultura spatiosi fundi solam illam partem montis nudat, frugum & fructuum capax, pecori & pecudi benignum,

Non hic lac æstate novum, non frigore desit.

Nihil hic strepitus, nisi quas ætate silvicolæ volucres, aut avitia domestica, aut mugientes balantesque divitiæ, aut sibilantes ventorum lasciviæ reddunt. Ad hoc secretum Gruterus omnibus desideriis festinabat, quamvis ipsa Bretta non mediocriter etiam suo quodam genio cum retinere videbatur. Situm enim commendabat humilis & porrectus clivus; circa muros gratiam habebant horti, prata, vineæ. Sedes ipsa nobilitatem auxerat partu Philippi Melancthonis, & notabili constantia, quam non solum contra vicinum quendam Principem olim, sed & nuper ostendit contra hostem novissimum, dum prope postrema deditio- nis necessitatem accepit, diuque nihil horruit exempla vicinorum, quos fides
sua

sua pefundedit, jugulante *Bavaro* milite quicquid resistendo docuerat se non posse prodere Domino suo sacramentum. Et hoc quidem tempore spectata fuit præcipue prudentia, & vigilans cura *Oswaldi Smendi*, qui solus præfectus urbis tunc, & ipse Gener *Gruteri*, vir nunquam civibus ob merita pulcherrima, nec nobis ob insignes virtutes, inter laudes *Soceri* obliviscendus. Tandem igitur noster *Bretta* discedit charus à charis, sed tamen cum charitatibus. Ventum erat *Heidelbergium*, quod oppidum est vetus nuper dimidia sui parte cinesactum, & paucis milliaribus *Bretta* divisum. In eo Senatores, cum de *Grutero* intellexissent, ilico venerunt, hospitem tantæ famæ salutaturi, relictis interim domi mandatis, ut prandium quàm optimum instrueretur. Rogabant deinde *Gruterum*, ipso forni frugalitatem ne sperneret, veniret pransum. Id honori sibi futurum & gaudio. Obsecutus est *Gruterus*, & in illo prandio frontem explicavit hilariter. Vehementer enim delectavit illum comitas inexpectata, nec in oppido nuper exusto & direpto, quodq; vix trivialem litteraturam noverat, suum nomen vel auditum esse unquam, vel amari credere potuisset. Hactenus scilicet hujus loci memoria, sed non longe post sane quam tristis & luctuosa. Nam cum *Gruterus* postquam *Heidelbergam* venerat, deesse sibi quædam intelligeret ad maturandam editionem *Livii* postremam, à Genero petiit, ut *Bretta* recurreret, ubi lucubrationum suarum instrumenta servabantur. Nec quicquid ille cunctatus, ut est homo promptus, ivit, & plausro necessariis rebus onerato relegere cœpit ad *Socrum* iter. Vix aliquot millaria promoverat, cum ipsas prope ante portas *Heidelhemii*, qua jam transiverat, tres equites Galli aggrediuntur venientem, ex improvviso: nec mora, sclopeta promunt, ignem & ictum edunt, capiti vulnus destinatum pilco & pilis adigunt, interfecturi nisi ocies ex equo deliliisset. Protinus inde assultant Amanuensem & quia hic plausri obtentu videbatur moliturus sclopetum, quod ferebat simul ne prædam argentariam fuga frustaretur, binis glandibus miseri adolescentis pectus traiciunt, quod volunt, rapiunt, avolant, impune sunt. Nam etsi postea r. scitum sub quibus signis mererent, etli ductori scelus indicatum, nihil tamen aut latrocinium, aut homicidium meruit animadversionis. Hac hodie disciplina gaudet militia. Commovit hic casus *Gruterum* non mediocriter. Nam & Generi periculum, & nefaria cædes pariter consternabant. Erat enim interfectus ille juvenis admodum dexter in omnibus, quæ mandabatur. *Gruteri* manum expedite, quod inexercitatus haud facile pæstiterit, exprimebat literis optimis, cætera studiorum & militiæ non inexpertis, nec *Gruteri* indictus in præfatione *Liviana*. Sic hac quoque calamitate defungendum fuit.

At *Heidelbergæ* magni restabant stimuli, qui publicas & privatas illi misérias refodiebant. Totus habitus urbis mutatus erat. Bibliotheca Principis nunquam, amici nunquam: ubique violentia; nulla fides; adde quod nec diuturna sedes inter tot adventicias leges, præsertim illas, quas qui non servat melior est, quam qui servat, & in quibus conscientia jus habet vetandi. Nam Religionem suam qui non *missam* faceret, nemo tolerabatur. *Piennenses* quidem aliquot annis, quos Deus ospiter, promittebant nostro libertatem, si *Cæsari* per literas supplicar. Sed verebatur *Gruterus*, ne *Rei* palatiæ usurpatores, quibus *Heidelbergæ* suberat, iniquos sibi faceret, si statim *Cæsaris* indulgentiam imple-

imploraret, præterita gratia propinquiore. Statuit igitur prius hanc tentare si quid forte posset obtineri sine molestia Imperatoris. Sed dùm *Cancellarium* eo nomine compellatum venit, adinstitio negatur per servulum. Jubetur alium nescio quem adire Vicarium, cui quid venerit exponat. *Grutero* hæc designatio non placuit, & vilitas habebatur in limine rejici, nec ominari bene principium permittebat, quod fieret per repulsam. Redit igitur domum suam, redit in consilium cum animo qua ratione moderari posset fortunam cavillatricem.

Dum hæc aguntur, domus montana, quam in secessu suo curaverat ædificandam, facta fuit habitabilis. Illam igitur *Heidelbergensem*, quæ totius civitatis loco amœnissimo, si quid judicio, sita fuit, omittit, & cum Genero cæterisque pignoribus in solitudinem migrat, relicto tantum veteri custode, & multorum amorum famulo *Caspere Schedio*; cujus nomen in aliqua lacinia memoriæ *Gruterianæ* merito videtur apponi. Per tria namque decennia, haud multo minus in Bibliotheca Principis, primum *Melisso* propinquo suo, deinde *Grutero* liberalem operam navavit. Homo non multum infra ætatem *Gruteri*, notandi peritus, cætera numerandus inter rudes, sed profecto quem censes cum Varrone suo domestico de literis certare posse. Cum in Bibliothecam ventum erat, totum illam Senatam Populumque librorum, Sicut *Cyneas Pyrrhi* legatus, patres & cives Romanos suis nominibus persalutabat. Statim illi locus & loculamentum in promptu. Jam patriam insigniorum codicum, unde advenissent, pretia, quibus constitissent, dignitatem, qua venerabiles essent, mire callebat. Vultus illi serius, quasi cum avo *Craffi* de vitando risu sponsonem fecisset, sermo gravis, & qualis decet imperantes. In his tamen nihil affectabat, suos sibi met dederat mores ab ingenio. Si quid ipsi videbatur, id valde videbatur, ne domino quidem dissimulaturus, si quid minus probaret. Anxius in officio & superstitiosus, fidelis ad unguem, compositus & ordinis amicus, præcipue frugalis. Per aliquot annos sibi solus familia, sibi dominus, sibi contubernalis, sibi coquus, nisi cum malebat jejunare, aut coenare sine fumo. Stoicus non institutus, sed natus. Nec quisquam illam videbatur dimovere potuisse ab illa consuetudine vivendi. Rogaverat illum *Smendius*, ut emigraret in suam villam, & illius commoditatibus secum frueretur, utpote jam vetulus. Respondit, non esse suum tam commode cum alterius commodo vivere. Ergo offerebat ipsi legumina, fructus, & alia, quæ ruri nascuntur, respondit, ea esse morbis officiosa, sibi habendam rationem valetudinis, nec egrotare sibi libere, quod insalubre sit, nec licere, quia sumtuus sit. Medicis enim non sufficere loculos *Schedii*. Semper advectionem inveniebat, ne viveret alieno. Cum juberetur ad aliam Religionem transire, aut exire foras, hoc malo, inquit, quam illud. Si non licbit vivere in urbe, licbit in agris aut in silvis. Aliquid semper Deus suppeditabit radicis aut herbe, quod spiritum hunc aliat, non diu moraturum. Aliquando cum lues *Heidelbergæ* civitatem venenasset, & ipse febre culam vesperi nactus plane crederet, se publico morbo lethali ter infectum, clausis diligenter cubiculi foribus per fenestram aliquem ex notis monuit, se pestilentia correptum nunc cubitum ire, si quis se conventum velit cras, hic inventurum mortuum. Hoc voluisse, ne misceat. Invenerat cum *Smendius* aliquando mane, cum dies nondum exierisset totus è nocte, obsoleto

bardocucullo velut vagina rectum, ut empusam aut larvam nocturnam posses suspicari, rogat itaque *Smendius* in quod spectrum se transformasset. Sic, inquit, *munio domi bonas vestes. Vobis ditibus, qui talia ridetis, facile est vetera novis mutare, nostrum est nova veteribus tueri.*

Profitetur etiam nonnunquam ingenium, cum *Smendio* rus eundum esset, ubi dicebantur milites vagari, qui graviores solebant discedere, quam venire, paratos aliquot viginti nummos aereos, quibus hodie pro calculis utimur, clama *Smendio* condidit in manum, & *hor*, inquit, cum in fures istos incideris, pro veteris nummis, rapacissimis illis nebulonibus in terram objice. Interim, dum ipsi ruunt in prædam, tu subditis calearibus volucrem equum in fugam age, salvis nummis. Adeo sollicitus erat pro salute herili, nescius quanto versatior sit in his artibus, qui vivunt sub signis, quam qui sub umbra.

Sed revocat nos *Gruterus* in suos fundos. Illic optimus pater totis conatibus agricolam induit, ocreas rusticas contra lutum emit & aquam, cucillum contra sævitiam aeris & ventorum comparat, hortos plantis, agros frugibus dividit, rusticatur, villicatur. Assuerat enim à multis jam annis huic voluptati, ut hortos coleret, herbas nosceret, plantas, olera, flores fereret. Sæpe invenimus illum manus habentem nudas ad cubitum, fordidas ab humo, sæpe pala, sæpe rostro graves. Non enim sic in hortis versabatur, ut solent delicati, qui lumina tantum pascunt, & naribus blandiuntur, quos fructus juvat, labor non juvat, qui sub vino nascente vinum bibunt, & epulandi causa sub umbras adducunt suas umbras, qui nunquam terra inquinant candidas & illas

— Cuniculi capillo

Vel anseris medulla vel imula oricilla.

molliores manus ac vestes; quibus ad minimas molestias in ore est, *lassus sum, morier calore, sudor me necat, pulvis suffocat, occidit frigus.* Nostrum delectabat in labore fructus, & in fructu postea labor. Ille manibus suis infodiebat, quod debuit nasci, extraherebat, quod nocuit nascendo. Jucundum illi non tantum terram tractare, sed etiam latamen. Risimus aliquando cum in stabulo retrimentum equinum tolleret, & odore laudato, malle se diceret hoc olera quam *pyxides* è vomica peregrinæ capreae pretiosas. Adeo honestius ducebat agricolam aut pecuarium esse, quam voluptuarium.

Sed in villula morbus illi cito talibus exercitiis interdixit. Repetebat enim illum vetus malum, quod vivente adhuc *Henrico Smetio*, cujus *Gruterus* Gener erat, primis offensis apparuerat. Fuit autem vertigo capitis è siccitate cerebri, sicut *Smetius* cum *Pestio* judicavit, orta. Et quia *Smetius* aliquid Apoplectici metuebat, sanguinem tum primum misit in pede nunquam prius id facere, nec deinceps iterare solitus. Nam & è medicinis non libenter reparabat valetudinem. Abhorrebat in primis ab illis tot millionibus, simplici curationi amior. In morborum principiis non ilico consulebat Medicos. Sed inter ambulandum obviam aliquam herbam aut radicem notæ salubritatis ita crudam, haud uno restitutionis experimento manducabat. Idque sic evenisse quodam *giatæ* divinæ interventu testatum reliquit in Adversariis suis breviter ac velut

per indicem notatis. At morbus ille vetus & princeps subinde ad ingenium redibat, manifestis etiam crescendi gradibus deprehensus. Nam ultimis annis prope perpetuus fuit, & exquisitè molestus, nec somnum interdum capere passus, nec laborem. Hunc tamen plerumque vindicavit, & studiis, etiam morbo rixante, tempus indullit, sed majori patientia, quam fructu, nec sic tamen sine fructu. Semper enim aliquid meditabatur, quod publico prodesset. Nam per illos ipsos morbos annos præter *Bibliothecam exulum*, duo *Florilegii Magni volumina* procudit, & *Livium* cum quinquaginta aliquot *Dissertationibus ad Tacitum* feliciter exire iussit. Ne tunc quidem curis rusticanis abstinuit, cum eum *Hepaticus* ille morbus & *Vertigo*, totusque comitatus maiorum infestissimis machinis oppugnaret. De serendo locutus est, de plantando. Loca, terram, cælum consideravit. Senem ægrum, vicinum morti, ac animam tantum non in ore gerentem quis vidit ambulanti, prandenti, disferenti? Sic visus est *Gruterus*. Quid mirum si communi more non ægravavit, non mortuus est, qui communi more non valuit, non vixit? Lectum enim non delegit, nisi postquam sensit illud appropinquare, quod jacentem aut invenit, aut facit: cumque jam tempestivum esset, monstrato lectulo, *hic*, inquit, *moriar*. Incubuit itaque, secum iter suum meditatus est, per fidem nihil timuit, per Christum nihil habuit timendum. His enim duobus firmamentis (sive placet unum vocare) nitebatur, Neque tum demum deprehensus est à morte, sed ipse multo prius deprehendit mortem non occultis vestigiis venientem. Itaque mundum dixit non amplius pertinere ad suas curas, cuncta se resignasse Deo, *cujus ad infinitam misericordiam se nihil afferre, quam animam humilem in agnitione sui, exultantem in merito Christi*. Ita sensit, ita locutus est, ita scripsit. Inter hæc obdormivit, exspiravit. Durum verbum, durum hercule, quodque solum vocem meam hic sistere posset, quod solum efficere, ut orationis naufragium in portu facerem, & repentino silentio exiguum illud quod restat ad perorandum per summum dolorem sepelirem. Sed confirmandus est animus vel ideo, quod qui constantiam præcipue laudavit in vivente, haud dignum facinus admitteret, si parum constanter honorem exqueretur defuncto.

Narro tibi, *Sidus nostrum Palatinum*, è densis conjurationum nubibus aliquando rursus emeritum, cui *Gruterus* ita charus habebatur, ut in mediis adversitatibus illi suggereret spem meliorem. Narro tibi *Grouinga*, quæ *Gruterum* paulo ante obitum, & mox sub extremam ejus horam ad professionem Historiarum & linguæ Græcæ benevolentissimis literis evocasti. Narro tibi *Dania*, quæ votis paribus illum, & conditionibus invidendis, non ut doceret in Academia, sed ut splenderet exoptasti. Narro vobis Magni illius *Francisci Bannæ Digvierii* amicis & consiliorum consociis, qui sicut *Digvierius* antea *Gruterum* humanissima scriptione tentaverat, ut auspicia tanti Herois sequeretur in Galliam, sic ipsi propriis desideriis eundem ad obsequendum hortabamini. Narro tibi, Amplissime *Claudi Expilli*, magni Regis magnum decus, qui Nostrum in illas partes tuo quoque suffragio vel præcipue trahebas. Narro tibi Nobilissime *Carole Perinette Mangarniaci Domine*, qui *Gruterum* *Gratianopolim* invitasti, ut extra Germaniæ turbas in vestris oculis, in ulnis, in prædiis, in communibus fortunis vestris viveret.

Narro

Narro vobis, Eximii per Europam viri, qui amore cum *Grutero* certastis & literis. Narro vobis, inquam, tristissima veritate, *Gruterum* frustra nunc sperari, frustra optari, frustra vocari. Abiit, abiit illuc, ubi multæ dicuntur esse habitationes, ubi magnus Amicus & Frater noster vivit & regnat, ubi Sapientia non docetur, nec discitur, sed cernitur & scitur. Ubi Professio communis est & æterna, laudare; ubi stipendium sempiternum, vivere; ubi nec Proscribens, nec Proscriptor; ubi nulla librorum cura, sed supra bibliothecas omnes, supra cunctas humanas æstimationes, unus, optimus, maximus, sanctus Liber in quo nomina nostra scripta sunt inter hæredes vitæ Coelestis. Ubi non horti nostri, non rura nos delectant aut exercent: sed ubi nos ipsi fructus sumus, & arbores satæ ad ripas aquarum, quæ fructum suum suo tempore ferunt, & foliis comant semper virentibus. Eo, eo concessit ille tot expetitus egregiis factionibus, quam litem Deus sapienter decidit, & quod invidia solum carere poterat, suum bonum confiscavit. Id quamvis à Justo juste factum est, quamvis dolere quasi expostulare est: tamen sine querela, sine gemitu nobis tam chari capitis jactura non abibit.

Ignosce nobis, rerum humanarum summa & liberrima potestas, quod tuum tibi redere nunquam possumus, quin affligamur. Ignosce, si quid & mihi deinceps redibit in præcordia. Quoties enim liberos *Gruteri*, quoties interiores Amicos ejus, quoties Me, quem non postremo loco dilexit, inspexero, nihil profecto obstat, quin ipsa solatia vultus utcunque obductum rescindant. Nunquam patriam nostram, nunquam tuam in illa, *Grutere*, domum, nunquam montem illum agellis tuis suppositum, nunquam monumenta tua meis oculis objiciet Fortuna, quin me objiciat simul acerbissimo dolori. Quoties enim sæculum hoc infidum, intutum, fucatum, bilingue, superbum, rapax, avarum, & quicquid nimis verum est, cogitavero; toties in mentem mihi revocabitur tua fides, tua sinceritas, tuus candor, tuum illud verum os, tuus ille modestus animus, tuum illud justum, benignum, aureum pectus. Quicquid autem idem sæculum illud totidem suis malis artibus instructum adversus me, sicut pridem cœpit, molietur, tuam egopatientiam, tuam tranquillitatem, tuum contemptum animose opponam. Superi velint, *Grutere*, ut rectius in his imitorem tuum agam, quam laudatorem.

D I X I.

Aliam insuper Orationem de Vita, Morte & Libris Gruteri edidit Fridericus Herm. Flayderus Tubingæ, anno 1628. in 12. Obiit autem An. MDLXXXVII. die XX. Septembris, annos natus sexaginta sex, menses novem, dies septemdecim, in Bernhaldiano suo proxime Heidelbergam, & III. Octobr. in Templo Petrino Heidelbergæ sepultus.

JANUS GRUTERUS

Per Anagram.

GRATUS IN VERSU.

GRatus es In Versu, Grutere diserte, sonoro,
 Ut te vix alter gratior esse queat.
 De locuplete penu tu cuncta recondita promissis,
 Ore susurranteis ac imitaris apes.
 Quæ veluti Nectar delibant nobile florum,
 Et stipant liquidis cerea regna favis.
 Sic tu, quicquid habet Latium, vel Græcia quicquid,
 Congeris in genii fertilioris opus.
 Hujus opes quoties summis degusto labellis,
 Illico me saturum lectio prima facit.
 Causam queris? habe: Quo daps est dulcior, ejus
 Gignit eo citius copia dividiam.

Sam. Rosenbomius.

IN EJUSDEM OBITUM.

PArve nec in longum spatio diffuse, sed idem
 Teutonis imperii gloria magna, Nicer.
 Multa quidem læte quondam spectata requiris,
 Et cur indoleas plurima causa tibi est.
 Cur ferias planctu-ripas miserabilis unda,
 Cur lacrymis mixto flumine mæstus eas.
 Mi neque tot privata vacat, neque publica flere
 Damna: tot in causas ne ferar, una facit:
 Cana situ manus, & veteris monumenta papyri,
 Præmia quæ belli maxima Tybris habet.
 Sed Solamen erat nobis Gruterus abunde,
 Et pro mille libris optimus ipse liber.
 Ille quod ante oculis, fido mox pectore servans,
 Innumera memori mente tenebat opus.
 Hunc quoque perdidimus, ne quis jam possit ab orbe
 Germano, fœdam pellere barbariem;

Tene.

Tene ego, tene meis ausim lugere Camænis ?
 Et sperem post te verba Latina loqui ?
 Non faciam, tantos deceant quæ sola dolores,
 Sunt vasti gemitus, & sine voce soni.

Hugo Grotius.

Muta Palatini quod Bibliotheca recessit,
 Illa fere innumeris clara Voluminibus,
 Illaque Niliacæ poterit quæ vincere palmas,
 Et Vaticanæ obfistere luminibus ;
 Quodque Heidelbergæ Romam captiva migravit ;
 Facitura hæc eadem vix reparabilis est.
 Mutam at vocalis quod Bibliotheca secuta est,
 Illa tot aureolis facta Voluminibus.
 Quæ poterat Romæ præcepta, & condere Athenis,
 Flexanimoque artes quælibet ore loqui ;
 Nempe quod terris magnus Gruterus abivit ;
 Facitura omnino hæc irreparabilis est.

Thomas Lanfius.

S C R I P T A.

Suspicionum libri IX. in quibus varia scriptorum loca, præcipue vero Plauti, Apuleii & Senecæ Philosophi emendantur & illustrentur: *Witeb.* 1591. in 8.

Confirmatio suspicionum extraordinariorum, contra Dionysii Godofredi conjecturas & varias lectiones in Senecam Philosophum: *Francof.* 1591. in 8.

Animadversiones in L. Annæum Senecam: *Genevæ* 1594. in 8. *Francof.* 1596. in fol. *Heidelb.* 1600. in 8.

Publ. Papinii Statii Opera, ex recensione Gruteriana: *Heidelbergæ* 1600.

Martialis: *Francof.* 1602. in 16. cum notis: *Ludg.* 1619. in 8.

Pericula Poetica: *Heidelb.* 1587. in 8.

Commentarii ad insigniora loca Taciti atque Onofandri: *Francofurti* 1604. in 4. 1607. in 8. *Amsterod.* 1673. in 8.

Inscriptiones totius orbis Romani antiquæ: Accessit Appendix plurium Epigrammatum: *Francof.* 1601. in 4. 1602. 1616, in Fol.

C. Salustii Opera omnia cum notis. *Francof.* 1607. in 8.

Panegyrici Veteres ad antiquam, qua editionem, qua scripturam infinitis locis emendati & aucti: *ibid.* 1607. in 16.

Comment. in Onofandri Strategicum, sive de Imperatoris Institutione: *ibid.* 1604. *Helmstädti* 1619. in 4.

C. Velleii

C. Velleji Paterculi Historiæ Romanæ, ex ejus recensione: *Francos.* 1607. *Pavii* 1600 in 12.

Lampas, sive fax Artium liberalium, hoc est, Thesaurus Criticus, in quo infinitis locis Theologorum, Jurisconsultorum, Medicorum, Philosophorum, Oratorum, Historicorum & Poetarum, Grammaticorum, &c. scripta suppleantur, corriguntur & illustrantur, Volum. VII. *Franc.* 1602. 1605. 1607. in 8.

Notæ Tullii Tyronis & Annæi Senecæ, sive Characteres, quibus utebantur Romani Veteres in scriptura compendiaria, ubi litera verbum facit. Opus mirabile & quod præterea optimi Glossarii vicem præstare possit: *ibid.* 1603. in fol.

Florilegium Ethico-Politicum, cum Gnomis, Paræmiisque Græcorum, Proverbiis Germanicis, Belgicis, Britannicis, Italicis, Gallicis & Hispanicis: *Francos.* 1611. in 8.

Polyanthææ, sive Florilegii Magni pars secunda: *Argent.* 1624. 1645. in fol.

Historiæ Augustæ Scriptores Latini Minores cum notis Politicis: *Francos.* 1609. 1611. in fol.

Titii Livii libri omnes superstites castigati ad fidem vetustissimorum MSS. Codicum: *Francos.* 1609. 1612. 1634. in 8. 1628. in fol.

M. Tullii Ciceronis Opera omnia cum notis Jani Guiljelmi & Jani Gruteri: *Hamburgi* 1619. in fol. *Lugd. Batav.* 1661. in 4.

Bibliotheca Exulum, seu Enchiridion divinæ humanæque prudentiæ: *Argent.* 1624. in 12. *Francos.* 1625. in 8.

Christophori Pflugii (id est, Jani Gruteri, Vid. de scriptis & Scriptoribus Anonymis Syntagma Vincentii Placcii nuperrime editum p. 238.) Epistola monitoria, sive ad Lectorem novæ editioni Plauti, quæ modo adornatur, præfigenda, in qua fatuitas Apologiæ Joannis Philippi Parei, contra Janum Gruterum detegitur: *Witeb.* 1620. in 8.

Eustathi Su. P. (id est ejusdem Gruteri, ut ipse Pareus indicat in Provocatione ad Senatum Criticum) contra Pareum: *Francos.* 1620. in 8.

Plinii Panegyricus cum Annotationibus Gruteri & aliorum: *Lugd. Batav.* 1675. in 8.

JULII CÆSARIS LAGALLÆ

PHILOSOPHI ROMANI

V I T A,

A LEONE ALLATIO Conscripta.

*Clarissimo Doctissimoque Viro Guidoni Patino Bel-
lovacensi, Doctori Medico Parisino & Schola-
rum Censori meritissimo,*

GABRIEL NAUDÆUS S.P.D.

LLUD mihi ex voto, si quidquam aliud omnino
contigit, eruditissime Patine, quod quærenti mihi
occasionem eodem Te officiorum genere demerendi,
quo amicorum meorum benevolentiam, & præclara
in me voluntatis testimonia posteritati consignare
soleo: Tu velut ex condito, hoc unum à me postu-
lares, ut summi Philosophi Julii Cæsaris Lagallæ
vitam, quam ab eximia doctrina titulis commendatissimo Leone
Allatio conscriptam, & in supellectile mea chartacea repositam du-
dum intellexeras, Tibi in aliquot dies commodare vellem. Hanc
igitur, nulla interposita mora, velut si mihi Deus occasionem il-
lam votis meis satisfaciendi ex machina quadam obtulisset, sub
tuis præclaris & felicibus auspiciis, in publicam hominum lucem
emittere constitui. Sic enim præterquam molestissimis laboribus con-
sulam, quos afferre Tibi in ea ex Manuscripto meo cruenda Anag-
nostæ cujusdam ineptissimi quo Romæ sum usus, negligentia po-
tuisset; illud insuper fecisse mihi videbor, quod utriusque nostrum
rationes postulabant, dum publicæ commoditatis studium, quo vel à
teneris

teneris annis raptum Te miro modo atque in censum fuisse nemini non perspectum est, hoc veluti pretiosæ cujusdam & peregrinæ mercis fragmento locupletare, Te uno potissimum annuente, cujus exquisitum ut in cæteris rebus, sic in literaria judicium est, contendō: Meæ vero singulari in Te observantiæ puto etiam hoc exiguo licet munusculo satisfactum iri, si non omnino, saltem eo modo, quem præstare mei similes & in literis innutriti homines solent, dum acceptorum beneficiorum memoriam hoc uno, velut ad eorum perpetuitatem erecto monumento non intercidere patiuntur. Et sanè quantum ad me attinet, palam hac in Præfatione testari non verebor, Te unum esse, cujus eximiam doctrinam, miram probitatem, fidem in amicos, diligentiam in Arte, studium instruendæ Bibliothecæ, voluntatem de bonis omnibus bene merendi, conatum egregias aliorum actiones promovendi; animum denique præclaris de rebus informatum, Posteritas ipsa in exemplum ducere possit. Quid plura? In tuorum etiam meritorum partem aliquam veniet, quod istius libelli editione, & expressa in eo Cæsaris Lagallæ vitæ ac studiorum ratione, quæ neglecta hucusque à Gallis nostris fuerunt, ant ab unico dumtaxat Carpentario cum aliqua felicis progressus laude diligenter exculta sanioris, operosiorisque Philosophiæ documenta, velut excusso postea negligentia veterino, incrementum sumant, non minus imperii nostri magnitudini, quam Academiæ Parisiensi convenientissimum. Hunc igitur, consultissime Patine, Tibi veteris amicitia, necessitudinisque lege conjunctissimo libenter oblatum, lubens etiam, volensque ut accipias, oro Te majorem in modum atque obtestor. Neque enim aliud est, quod vel pro morum tuorum singulari candore, qui bonis omnibus apud Te difficiles aditus esse non permittit: vel pro doctrinæ tuæ fama longelateque per orbem disseminata; vel denique pro mea in Te & doctissimi viri Leonis Allatii propensione, cum æquius, tunc etiam honestius facere possis. Vale. Datum Lutetiæ pridie Non. Maii. MDCXLIV.

JULII CÆSARIS LAGALLÆ

V I T A.

JULIUS CÆSAR LAGALLA in oppido Padula Lucaniæ Provinciæ, non despiciendo loco, patre Roberto, matre Victoria, ingenuis parentibus, anno MDLXXI. ortus est. Robertus eodem oppido, Bernardino patre natus, Jurisconsultus totius Provinciæ celeberrimus, gravissimis negotiis sub Philippo II. Hispaniarum Rege decernendis curandisve præponitur. Victoria mater in Buxento, ejusdem Provinciæ civitate, splendore natalium nobilis, familia Rosa, patrem habuit Joannem, Jurisprudentiæ scientia illustrem, cum summo imperio Bisiniani Regulorum totius ditionis Præsidem, avunculum Petrum Antonium Pansam, ab eodem Hispaniarum Rege, toti Siciliæ Regno citra Pharum, & à Pio V. Pont. Max. Latrunculatoris potestate, universæ jurisdictioni Ecclesiasticæ adversus facinorosos homines præfectum. Duos habuit germanos fratres, ætate majores, Joannem Baptillam primum, & Joannem Vincentium alterum, quorum uterque in Salernitano primum gymnasio, sub Pyrrho Alfano, & Angelo Spannocchio; deinde sub eodem Pyrrho, & Jacobo Gallo, in Neapolitano, Jurisprudentiæ studuit, ubi & Doctoratus laurea fuit insignitus. Ipse Julius omnium natu minimus, cum in patria, Grammaticæ, & humanioribus literis vivaci ingenio, tenacissimæque memoria foeliciter operam dedisset, undecimo ætatis anno, ad majorum nobiliorumque disciplinarum studia capeffenda, invito patruo Hieronymo Lagalla, sacerdote frugi, in cujus tutela tum ipse, tum fratres, post parentum obitum erant, Neapolim profectus est. Maximis inde conatibus vehementissimoque animi ardore à Julio Stillabota Augustinianæ Familiæ, ex eodem oppido Padulæ tyrocinia Logices excepit: à quo postmodum, veluti ad majora subsellia transiens, sub Francisci Antonii Vivoli Neapolitani disciplina Aristotelicæ Logices præcepta haurit, & Peripateticæ Philosophiæ rudimenta decerpit: post quæ apud Bernardinum Longum in Philosophiæ arcanis delibandis percipiendisve multis annis assiduus curam atque operam collocavit; ita ut quantumvis adolefcens adhuc esset, gratus inter omnes condiscipulos haberetur, judicareturque apud eundem præceptorem, & vegeto & maturo ingenio præditus, non sine aliorum livore atque invidentia. Consequutus Philosophiæ peritiam, Medicinæ sub clarissimis præceptoribus in eodem Gymnasio vacavit & confectum jam senio, quique paulo post profectendi munus deseruit Joannem Antonium Pisanum, Neapolitanum Medicum & Philosophum eruditissimum atque elegantissimum audit, & paulo post Hieronymum Pulverinum Neapolitanum pariter, in medicinæ praxi summo-

pere laudatum, cujus doctissima ac saluberrima extant monumenta, de medendis humani corporis morbis, à quo primum eam Medicinæ partem percepit. Suprema demum documenta haulit à Cæsare Scanapeco, viro incomparabilis doctrinæ, probitatis judicii, & singularis in re Medica experimenti; cujus tanta fuit apud Neapolitanos auctoritas, ut ejus monita, & prædictiones tanquam oracula haberentur, ac tantæ in eum congestæ sint opes, ut centum millia aureorum in duobus tantum Nosocomiis, propriis in medendo stipendiis comparata, testamento legarit. Post perfectâ Philosophiæ, ac Medicinæ studia, initiatus (quod in urbe Neapolitana frequens est) laureæ gradu, in xplicandis tum ex Philosophia, tum ex Medicina particulis, & morbi lateralis curatione coram Hieronymo Provenzalio, qui postea fuit Clementis VIII. Medicus, & Archiepiscopus Surrentinus, & Hieronymo Carò, ad id ab Archiætrorum Collegio deputatis, tantum doctrinæ, eruditionis, ac vegeti ingenii specimen dedit, ut habita ejus rei in Collegio commemoratione, decretum ilico fuerit, Doctoratus lauream, & referatis januis, & nulla pecuniarum solutione, quæ dupla ad id deponi solet, illi tribuendam. Præcitur mox, suadente ad id & hortante Bernardino Longo, qui de eo miram spem conceperat, toti Pontificiæ classi medicus, penultimo Sixti V. anno, cum decimum octavum vix suæ ætatis attingeret: & eo quidem consilio, hoc illi persuasum à Bernardino fuerat, quo haud diutius illo in munere permaneret, sed eo tanquam transitu ad urbem Romam, totius orbis emporium uteretur. Multis interea rationibus id Scanapecus, alter Medicinæ præceptor, illi dissuadere, suam operam in Neapolitana urbe polliceri, ubi illustrem, & magis fructuosam posset medendi artem experiri. Sed quis currentem jam animum impediret, magnis cogitationibus adaectum? Quis elatum ingenium, veræque laudis incitamentis excitatum deprimeret? quis præceps retro ageret? Consilium probavit sibi à Bernardino Longo datum, tentandi sui cupidus in Urbe omnium prima. Scanapecus ipse cum non posset illum à sententia dimovere, literas, quæ illi propter auctoritatem scribentis magno usui fuere, ad Antonium Cardinalem Saulium, Ducem totius Pontificiæ Classis, dedit, quibus testabatur se optimum misisse inter suos discipulos alumnum, ac proinde commendatum haberet, & carum. Ergo, soluta ex Neapolitano portu Classe, cum Horatio Lexario Joannis Andræ Auricæ tororis filio, qui tunc Cardinalis vices in Classe exercebat, Centum cellas appulit: è quibus postmodum, peractis hibernis, quam nondum prius viderat, Romam venit pridie profecti Ascensionis Domini: ibi salutato Saulio, de accipienda laurea in Romano Gymnasio cogitavit. Quapropter statim ad Antonium Rigum Pontincium Medicum, & Archiætrorum principem, se contulit, & aperto consilio, soluta pecunia, quæ ad id opus necessaria erat, acceptis (ut vocant) punctis ordinariis, die insequenti, quod Ascensionis profectum fuit, Doctoratus insignibus in Philosophia, & Medicina decoratus est: admirantibus Archiætris in adolescente adhuc, qui nondum decimum nonum egressus esset ætatis annum, tantam esse & rerum varietatem, & soliditatem doctrinæ. Paulo post à Donato Antonio Sanctorio, singularis eruditionis atque probitatis viro, curandæ vultudini Julii Antonii fratris, Cardinalis Sanctæ Severinæ non doctrina solum, & usu rerum, verumetiam Ecclesiastica disciplina, & sanctitate eminentissimi, de-

stinatus

stinatus est; cui perspecta adeo ejus ingenii vis est, ut non erubuerit, pro re nata, ipsum Medicum Clementi VIII. proponere; quem sola viri nimium recens ætas detinuit. Interim cum in publico Romano Gymnasio subsellium vacaret Logicæ facultatis docendæ, munus hoc pro illo à Clemente Pontif. Cardinalis idem impetravit, in quo novem continentibus annis se exercuit. Accersitus intra id tempus auctoritate Francisci Piccolomini, post obitum Petrellæ, ad Gymnasium Patavinum: quo, Cardinale ipso repugnante, cui operam etiam in medendo navabat, non accessit. Interea variis in disputationibus, ac publicis conversationibus, sui ingenii specimen præbuit. Potissimum vero enituit in sacris orationibus, quæ ante summum Pontificem recitari consuevere; quarum quatuor ad Clementem habuit; unam die Cinerum in Templo S. Sabiræ: alteram in seculari anno Jubilei, primo annidie, quo dictus Pontifex Portam Sanctam aperuit: tertiam de Ascensione, in Templo Vaticano: quartam de Sanctissima Triade in Sacello Pontificio, Clemente, gravissimo, & exactissimo judicio, semper probante. Paulo post, cum Philosophiam qui prælegeret in eodem Gymnasio defecisset, duobus jam exactis annis, nullo ex iis, qui proponebantur Clementi, probato, cum nulla ipsius interessent servitutis obsequia, nullus ambitus, nulla Principum gratia; quin cum nihil tale ipse cogitaret expectaretve, corporis & animi angustibus male fractus, singulari beneficentiæ exemplo, sponte, & motu proprio, ut dici solet, tali provinciæ obeundæ aptissimus judicatus à prudentissimo Principe, muneri diu à pluribus expectato præcitur; in quo postmodum constantilabore, & pertinaci studio usque ad annum quinquagesimum tertium suæ ætatis perseveravit. Perspectum deinde est, Clementem diu versantem animo cui deferendum esset negotium tam arduum, qui & ejus dignitatem sustineret, & munera persolveret, à Bernardino Biscia Aulæ Conditorialis, ut vocant, Advocato, atque eo tempore Collegii Præfecto, viro, & majorum gloria, & doctrinarum laude, & eruditionis præstantia in Romana aula, nemini secundo, ut illud Cæsari, adhuc inscio præter ipsem omnem, & expectationem committeret, nudentem, lubentemque deductum fuisse. Sanæ Historiarum monumentis compertum est, Bernardini majores rudentis Italiæ cardines exstitisse. Cum enim ad Trinum, Trajanopolim olim dictam, à Trajano Imperatore conditam, miles Italus ab hoste multis contumeliis affectus pro patrio dolore, æquo in campo libenter se pugnaturum obtulisset, de communis consilii sententia à Nemiatio, & Consalvo Ducibus, fide atque obsequiis utrinque datis, & pactis jurperando constitutis, campo inter Barolum, Andriam, & Quaratam, modicis spatiis, ne pugna diutius traheretur, circumscripto, ex Gallico genere tredecim equites undique delecti sunt; totidemque Itali præstantiores illustrioresque, poscebat convenire, qui alacri postea certamine victoriam, æternumque nomen sibi & Italiæ compararunt. Inter illos, Romani Joannes Capocia, Hector Juvenalis, & Joannes Bracalon qui Bisciam Familiam, ac ipsum Bernardinum (Laudonia namque Bracalonis filia honestissima omniumque virtutum genere conspicua muliere Bernardinus erat procreatus) præcipuo virtutis militaris exemplo, triumphalique ex integra nationem gloria illustravit. Et præfecto dignus erat, qui justis exercitus animos gerebat, justis exercitus honoribus, de justo exercitu triumpharet. Neque

Bernardini fama humilior in pacis concordiaque studiis exitit. Multa is acri, solertique ingenio in administranda Republica laudabiliter inventa, efficacis prudentia impetu, non sine maximo civium commodo peregit: multa scripsit foelicis ingenii monumenta; quæ cum edi publice interfit, ejus humanissimum filium Lælium, virum, præter raram in rebus sacris & Juris præsci ac recentioris scientia eruditionem, vera pietate, prudentia, animi magnitudine, candore, in Rempublicam charitate, benevolentia, & æquitate præditum, & virtutis paternæ, sicut & rerum hæredem, assiduis crebrisque precibus rogatum, à me adductum iri spero, ut præclaros illos prudentiæ foetus in vulgus edat, publicique juris ut fiant, pro suo in literatos studio patiat. Bernardinus itaque Cæsaris ingenium viresque cum haberet exploratas, ne Rempublicam fraudaret, Pontifici consilium suum de eligendo Cæsare, reique rationem omnem exposuit. Hoc laboris onere suscepto toto pectore, atque indefesso labore nec vulgari eloquio etiam ipsis quandoque adversis Musis, Peripateticam Philosophiam exhibuit auditoribus, non difficultatum ambagibus, & sententiarum tenebris involutam, sed claram jam & patentem ab auctoris, quem declarandum susceperat, doctrina, nisi Christiana pietas aliud moneret, nusquam recedens. Quæ enim aspera jam & inaccessa, vel interpretum injuria, vel malignitate temporis, vel quod sæculi hujus vitium est, delicatioris stomachi, & à quovis alieni labore inertia videbantur, apertis verborum luminibus, ex veterum Peripateticorum declarationibus, quibus uti & rationi magis, & veritati consentaneis, enixe insistebat, plana, & levia, ideoque grata & tempestiva proponebat. Diutius studiosorum hominum animi dubitarunt, vis-ne & acumen ingenii, & sententiarum sublimitas, an eloquentia ipsa, modusque rerum tradendarum facilis, sed non vulgaris; elegans, sed non obscurus; gravis, sed non tumens, in Cæsare præstiterint. Quare omnes uno ore in hoc convenere, ut omnia admirarentur, ac veluti quid divinum & natura humana superius laudarent ac colerent. Aristotelis & Platonis dogmata, sententiasque omnes ita in promptu habebat, ut sæpe sæpius, parta occasione paginas integras & capita sine ullo librorum adminiculo fideliter, nec uno verbo inverso ex memoria recitaret: idque & non multis antequam excederet diebus, in Socratis Apologia & Euthyphrone, Platonis Dialogis, contigit: quos paucis exceptis, quæ Dialogi potius introductio, quam Dialogus sunt, nulla immutata serie, neque sententiarum, neque verborum, integros per intervalla memoriter habuit. Quod & in aliis auctoribus, quos semel legerat, usu venisse illi compertum est. Ita ut nunquam ad Syllabos, aut rerum catalogos cum libris expressos recurreret; ridebatque eos, qui tam labili, nec veraci fundamento, ita fidunt, ut ingenio vel lucem, vel opem addi posse præsumerent. Hinc factum est, in tam varia atque continua librorum lectione, nihil ut ille excerpserit, scripseritque alieni laboris. Ea tamen firmatus rerum memoria, nunquam ex aliis, aut publica enunciavit, aut scriptis tradidit, quod in proprio auctore, tanquam in fonte oculatus ipse prius non viderit: Nec Cathedram ascendit imparatus, sed præviis labore, studio, lectione, ac consideratione summa. Itaque nemo in laudandis fidem, nemo in exponendis diligentiam, nemo in tradendis auctorum sententiis solertiam accusavit. Hoc ingenii acumine ac dexteritate, multa molitus est, multa aliis intentata aggref-

aggressus, felici exitu assecutus, promptus ad inveniendum, ad disponendum scrius, facilis ad eloquendum, atque opportunus; ad scribendum tamen ineptus, & segnis, ideoque et si multa ingenio superavit, & collegit, tædio tamen scribendi, ac segnitie, ut amissa, ruerent, non parvo studioforum damno, passus est. Suadentibus amicis, ut ad scribendum induceret animum, neque vinci se à simili labore permetteret, pollicebatur ille quidem, & cum unum, vel alterum caput scripsisset, abjecto longius calamo, morbum corporis, oculorum aciem, dolorem capitis, vel quid simile causabatur. Et profecto characteres ejus ineptissimos, scriptionis linæ distortæ excipiebant, ut difficile esset, cum in finem unius pervenisset in parto dextera, principium alterius in læva, nisi digito retrogrado ducente, invenire; & ipse etiam, qui scripserat, id haberet negotii, ita ut dum is ea legeret, in risum effundi cogeremur, & ille etiam ridens, mirum id esse diceret. Cum enim ipse varios scribendi modos compertos haberet, primum à summo dextro ad lævum latus deductum, qui erat vetus Hebræorum: Secundum à lævo summo ad dextrum, qui est jam fere omnium præterquam Hebræorum & Sinensium: Tertium ex utroque mixtum, sed à læva incipiens, qui fuit recentior Hebræorum, & antiquus Græcorum, & Latinorum: Quartum Sinensium, & aliorum, qui à superiori parte linæ recta ad inferiorem feruntur; neminem se vidisse dicebat, qui à summo sinistro ad imum dextrum, lineas duxerit, sed se primum illius inventorem esse scriptionis: & eo magis, cum illius scriptio, figuris hieroglyphicis constaret, quidvis aliud præ literis, notantibus. Quare & paucissima scripsit, & quæ scripserat, ab eo solo, difficulter tamen legi potuerunt. Quod si scriptio ingenii facultatem & alacritatem secuta fuisset, multa jam extarent ejus monumenta, quæ ejusdem tædio perierunt. Utut tamen fuit, scripsit libros tres De immortalitate animarum, ex opinione Aristotelis, annum agens quinquagesimum. De Phænomenis in orbe Lunæ Physicam disputationem. Et De Luce, & Lumine, Aloysio Caponio cardinali celeberrimo consecratum. De Sympathia, & Antipathia rerum, ad defendendum unguentum, quod vocant Armarium, sive magneticam curationem, à multis temere oppugnatum, & tanquam superstitiosum damnatum. Quod ipse sine ulla superstitione expertus, verum & legitimum esse compererat, & hoc vi, facultateque rerum naturalium, quarum nobis virtutes ignotæ. Paraphrasim in Aristotelis libros de Insomniis & Divinatione per somnum. Tractatum de Cometis, occasione cujusdam Phænomeni, Romæ visi supra montem Pincium, die nono Novembris, 1613. Disputationem de Cælo animato, nostra opera publicæ utilitati editam Typis Vœgelianis, anno 1622. Heidelbergæ; dum palatinam Bibliothecam, à Serenissimo utriusque Baviaræ Duce Maximiliano S. R. Imperii Archidapifero, & Principe Electore, Heidelbergæ capta, spoliū factam, ultra Trophæum Gregorio XV. Pont. Max. donatam, Romam advehendam, summis laboribus, & periculis curabamus. Plurimas orationes, inter eas præcipue, de sanctissima Triade, De laudibus Leonis X. De laudibus Philosophiæ. Hieronymi item Pontani Philosophi insignis, cui in Cathedra successerat, disputationem De Immortalitate animi humani, jussu Cardinalis Sanctæ Severinæ edendam curavit. Alios tractatus & opuscula, videlicet De Philosophia naturali, supernaturali & ethica, juxta dogmata

Aristo-

Aristotelis, & Antiquorum. De Incantationibus, fato, libero arbitrio, & prædeterminatione, contra Pomponatium. De nutritione, & augmentatione. De speciebus intelligibilibus. De Anima commentarios, morte præventus, partim non absolvit, partim scidit; quod non arriderent, nec ultimam posuisset manum, Vulcano commisit. Fragmentum De speciebus intelligibilibus, à fato; incendioque saluum, ne studiosos fraudare videamur, cum aliis edemus. Unus est in omnibus dicendi modus, eadem methodus, non dissimilis exponendi ratio, &, ut uno verbo omnia complectar, universa parentis effigiem præ se ferunt. Purioris sermonis sectator, semper orationem variis figuratam luminibus, moderate tamen, & graviter, cum per res ipsas licet, exornat. Ratiocinationibus, & argumentis, quibus adversarium pellit, prosternitque, densus; nec ab eruditione tanquam severus Philosophus abstinet; ludicra ac puerilia aspernatur, veritatis amator, ipsa naturæ adyta penetrat, indeque veritatem extractam solidis rationibus aperit. Non defuerunt qui illum in referendis aliorum opinionibus ac sententiis tanquam prolixum: at ubi verbis opus erat ad rem subjectam enarrandam, nimis arctum accusarent, vitioque illi verterent, quod multa difficilia & ardua, non ex propria sententia, sed ad ostendendum ingenii acumen, aliter ac res forent, protulerit.

Fuit habitu corporis succulento & sanguineo, ita ut sæpius, intra eundem annum, magnam sanguinis copiam mittere cogeretur, in gravissima pericula ab ejus redundantia conjectus ventre protuberanti colore semper florido, oculis prominentioribus, auribus mediocribus & decore efformatis, fronte nec nimis arcta, nec nimis ampla: dentibus minutoribus, solidis, ac nitidis. Vini aliquantulum avidior fuit, tum ob bilis copiam, qua abundabat: tum ob animi agitationem, qua facile æstuabat: Ita tamen vina appetebat, ut à generosis & dulcibus quam maxime abhorreret; tantum enim acidioribus, adstringentibus, & oligophoris delectabatur. Nec propterea unquam ob quenlibet vini potum, negotiis vel studiis impediabatur; quinimo, & à prandio, & a cœna lectitare semper pro veteri instituto, jam inde à pueritia, cum primis literis operam daret, solitus, morbosam juventam & præproperam sibi mortem paravit. In victu mirum est dicere, quantum sobrius fuerit, pane ac vino apprimè contentus, carni minimum avidus, ita ut vix bis, aut ter in hebdomade ipsis vesceretur: ovis non multum tribuebat; caseo magis delectabatur; insensissimus multitudini ferculorum, raro, ut alterum degustaret, adduci poterat. Multis ante obitum annis, acetarii aliquid, & parum casei tantummodo, vel fructum aliquem in deliciis, & pro lautissimis edulis habuit. Sæpissime una tantum, aut duabus, ad summum, panis buccellis, & vino contentus erat. Brevis somni, & laborum patientissimus, quousque per gravissimos morbos illi denegatum non fuit. Ingenio acri, elatiori, & injuriæ impatienti, ceterum Latinis disciplinis maxime accommodato, ac Philosophiæ potissimum naturali, cui semper studuit, ut ejus monumenta testantur. Eloquio fuit vehementi, ita ut ceteri pacate loqueretur, & cum viris magnis, imperium quodanmodo præ se ferret; liberiore dicendi audacia, nulla habita ratione, vel personæ, vel temporis, vel eventus, dum se læsum exultimaret, & vera loqueretur; quibus rebus magnam sibi invidiam concitavit. Pecuniarum nullum

nullum ei fuit studium; quod enim habebat hilariter inter Amicos impendebat, accerrimus avaritiæ hostis, quam homine libero indignam dictitabat. Addebat etiam nescio quæ ex severioris austeræque Philosophiæ arcanis; Paupertatem Philosophiæ vernaculam esse. Omnia flagitia, & culpas divitiarum alumnas, virtutes paupertatis: ab eaque enutritos esse quoscunque laude aliqua insignes miramur. Civitates ab ea, Respublicas, Imperia fundata. Tandem, neminem pauperem esse, qui quantum vult, habet: idque hominis animo æstimari. Cupidinem multa acquirendi, inopiam esse; Divites aliis vitos, sibi ipsis non fuisse: Pauper enim homo sit appetendi egestate: dives, querendi satietate. Tenacissimus amicitiae, quam neque ex gravissima occasione scidit, ad iram vehementius incitatus, quæ tamen brevi interposita mora, vel levi ab lædente satisfactione accepta, statim deservesceret. Constantissimus veritatis assertor, & capitalis hominum mendacium hostis, quos destruere civilem vitam, ac mendacium esse vitium servo, & pessimo dignum, inter discernendum affirmare consueverat, ac propterea nunquam didicerat assentari. Antequam Cardinalis Sanctæ Severinæ à vita discederet, ipse in penates privatos secessit, ac primum multis annis in Exquilino Colle, deinceps in Quirinali, ubi & vita functus est, & hæc, quæ extant ipsius monumenta, conscripserat in Ædibus familiæ Grimanæ, vixit, acris claritudine, & subtilitate admodum delectatus. Ibi dum degeret à Sigismundo III. Polonorum & Suecorum Rege, accersitus, ut ei operam suam Medicam in Polonia præstaret, datis literis ad Abbatem Bartholomæum Prociſcum, tum Neapoli Regis negotia agentem, ut quancunque vellet illi pecuniam Romæ persolveret; Obsequi Regi invictissimo non potuit, morbo, quo ægre conflictabatur, impeditus, & ulcere in vesica tunc primum enato, ex quo Amici certissimam illi mortem obingens siſcus, quod ulceribus maxime est inimicum, antequam co perveniret, comminabantur. Posthac à Petro Aldobrandino Clementis VIII. fratris filio, literariis exercitationibus, quibus ipse, crudita hominum corona, inter prandendum summopere delectabatur, præfectus fuit. Adherent continuo Joannes Mattheus Caryophilus, Marcus Antonius de Prosperis, alique; sed hi potissimum Julio, primus propter arrogantem de se opinionem, & alios contemnendi libidinem odiosus: alter ob tacundam, placidam, & plane urbanam facetamque consuetudinem summopere gratus. Cum aliquando de quæstione Philosophica disceptaretur, nec Antonius cum Caryophilo conveniret. Caryophilus, subruenta facie, namque eam bile accenderat, clamoribus domum implere, mirari viri ignorantiam qui quo magis literis incumberet, eo magis intellectu ac cerebro induresceret, se omnia optime celerere, & uno die pura percurrere, quam Antonius vel alii pluribus diebus. Tum Julius verum Caryophilus ait. An non vides Antonium tantum unam paginam percurrere, uno eodemque tempore Caryophilum ambas (erat enim luscus, & utroque oculo, hæc atque illac videre videbatur) percurrere? Alias dum nimis vocem in disputationibus efferret, atque nuda caussa alantium aures contunderet: Quid id est, ait Caryophile? Si jejunos es, stolidus es; si præstus, jam ebrius obgannis. Sic etiam cum quidam inter convivandum, uxoris flagitio famulosus, arguaretur, & distinctione partium vixere videretur: nam dicebat, est vel hec, vel hec; si hec id erit; si hec, aliud erit: & Ant-

nus argutiola implicaretur; Julius dixit: Quiesce Antoni, argumento huic responderi non potest, cornutum est. Cum eodem Aldobrandino aliquandiu etiam Taurini fuit, dum Cardinalis apud Serenissimum Sabaudia ducem, sibi amicitia conjunctissimum, degeret.

Obnoxius fuit difficillimis morbis à capite, hepate, renibus, & vesica, antequam tricesimum suæ ætatis annum egrederetur: molestissima tamen accedit falsa & acris distillatio, à capite, per occipitum, & spinam, ad renes, vesicam, & os sacrum descendens; ex qua excitatum ulcus acerbissimum, quo is summa patientia, multis annis exagitatus, tandem maximis doloribus stranguriæ, & dysuriæ inchoatis, mox in alios atque alios morbos prolapsus est. Morbus etiam inde aggravatus. Nam ut diximus, Taurini degens, cum cerea fistula impeditum sibi urinæ cursum procuraret, fistula media rupta in vesica delituit. Cum id communicasset amicis, & periculum sibi imminens ex ea, si non extraheretur, audisset, statim ad fabrum ferrarium, eratque is Horologiorum artifex, profectus, postulat, si posset ita instrumentum conficere, quod introiens partium extremarum hiatu, quidquid obviam fuerit, apprehenderet, apprehensumque ita teneret, ut nunquam dimitteret. Faber ubi se id facere posse, juratus etiam asseruit, rem illi totam indicat; ille quam diligentissimè, quod promiserat, effectu etiam comprobat. Tum Cæsar ferro per foramen, unde urina exit, in vesicam intromisso, fistulam arripit, arreptamque inde evellere, vel si una cum ipsa animus evellendus esset, conatur. Sed cum non extrema sui parte, sed media esset apprehensa, ideoque circumvoluta, & in molem aucta, quam nec foramen caperet, etiamsi duplo largius esset, difficulter extrahitur. Ille nihilominus strictis dentibus ferrum, quanta poterat vi, evellit, unaque cum ferro, non sine dolore atrocissimo, & inconsolebili vulnere fistulam, quod magis ac magis indies auctum, majores quoque excitabat dolores: hinc humorum fluxio molestissime hominem pertractabat, De qua cum Romæ inter medicos consuleretur, omnes in ea sententiam abierunt, alio humorem, idque cauterio, quod carnem perforaret, corrivandum. Dum Chirurgi moliantur, & uncis ferreis carnem auferre fatagunt, ut ignito ferro aditus patentior, ac securior fiat, Julius eorum studium irridens, ex solutis forcipibus, digitis carnem comprimens sumensque, ad id ferro ignito ipse sibi vulnus inflixit: indeque ferro elato, adhuc digitis carnem semiustam tenentibus, funiculum cera illitum foramini ingessit, suaque manu adaptatum ita composuit, ut Chirurgis opus non esset. Exhorruerunt omnes factò, ipseque qui aderam, aspectum ita crucem non sustinens, foras proripui me. Postmodum rogatus an doluisset, hominem fortem dolorem non capere, dixit. Tum ipse: At hominem fortem insensibilem esse non puto. Homo, respondit, voluntate insensibilis sit: dum modo velit, puncturas exterarum rerum non sentit. Alterum postquam addidero de hisce, dicendi finem faciam. Sanguis ob imbecillitatem valetudinis mittendus est: ad Chirurgum, nudatum brachium ligat, adversis digitis confricat, dum venæ tument, lanceolam sumit. Verumtamen cum ob succulentum corporis habitum venæ non ita per se agnoscerentur, ad inferendum vulnus dubie se conferebat. Id ut vidit Cæsar: An fremis? ait, & hæres? A mittendo sanguine longe timor arcendus est, & Chirurgus hac se ratione, ut recte id faciat,

faciat, componere debet. Simulque è Chirurgi manu lanceolam capit, & sine alia cunctatione venam secat, & dum altero digito os venæ comprimit, ut habeat suam lanceolam Chirurgo innuit & poculum admoventi jubet. Admotum est, excipit, quantum æquum erat excipere. Obligato tandem vulnere, è sede se movet, & ambulat. Multo plura referre possem, sed hæc ad pacatum, sui que potentem animum comprobandum sint satis. Suam ipse corporis constitutionem, ægramque valetudinem *lib. 3. de Immortalit. anim. cap. 5.* his verbis ita prosequitur. Nihil magis, quam litterarum studium & potissimum speculatio calorem vitalem dissipat, morbos accerlit, vitam breviorē reddit. Quod ipsemet malo meo edoctus fateor, qui naturæ beneficio, validissimis donatus membris, habitu totius corporis vegeto, firmo, ac pene atletico, cum temporis injuriis diutius luctari, usque ad ultimam senectam, & facile superare, aut eludere potuissem; nisi his studiis distentus, quibus tamen vacasse non piget; quamvis ab illis adeo attritus fuero, ut viginti jam abhinc anni, variis ac difficillimis morbis implicatus sim, crebris potissimum febribus; sed perenni à capite ad subjectam spinam, ac renes distillatione, quæ incessanter, & sine spe salutis affligor, ob intempericm in cerebro jam contractam ex evaporationibus, intempestiva, sed necessaria speculandi assuetudine excitatis, & quinquagesimum vitæ vix attingens annum, adeo effectus sum viribus, ut semel in die cibos sumere cogar, & eam in cæteris senectutem experiar, quam vix septuagenarii consueverunt. Paucis antequam è vivis excederet mensibus (quod tam verum est, quam mirum) quadam animi rerum futurarum præfagitione ita ~~sciebatur~~ *sciebatur*, ut imminentem mortem præviderit, aliique prædixerit, & omnibus clarissimo testatam argumento confirmavit. Locum enim sibi ad sepulturam apud munificentia Patrum Carthusianorum concessum, elegit & marmoreo lapide erecto, quid de rebus humanis sentiret, quotque profectus ex pertinaci, continuaque veræ Philosophiæ lectione habuerit, exculptris literis patefecit. Quid inde? Rebus compositis, pacatoque animo, ingenti deliderio exposebat, ut solutus corpore, Deo viveret. Et ne quid ageret inconsulto, quod & illi vitio verti posset, totum se Deo dederat & Michaeli Gislario, quem semper magni fecerat, pietatis, doctrinæ, singularisque probitatis ergo, commiserat. Quare ad illius dicta, quali oracula, præceptaque divina se informabat, præque illius monitis, cætera omnia flocci pendebat: quod & paulo ante quam moreretur notum omnibus opere ipso effecit. Cum enim in gravissimis illis, atque atrocissimis doloribus à Gislario inviteretur, forteque inter loquendum de cubili, in quo ægrotabat, sermo incidisset, Gislarius, libero ut est ingenio, placidis verbis significavit, se illud minime probare, quod obscurum nimis, nec aeri obvium, ideo halitus in eo interceptos, ac pressos in perniciem ducere, minarique exitium; quamobrem consuleret ipse, ut in alium locum patentem magis, & lucidum transferri se curaret. Obmutuit, imperiumque corde servatum, postquam Gislarius discessit, implere qua ratione posset, diu animo cogitavit; cum aliter non liceret per morbum, quo distentus, omni motu, veluti cadaver, privabatur, vocatis iis, quorum opera utebatur, ut omnino se in vicinum cubile advherent, hortatur. Illis repugnantibus, morbi que impedimenta proponentibus, sic, ait, peragi debet, etiam adversa valetudine, &

deficientibus viribus. Gisslerius sic adhortatus est, in ejus adhortatione vis latet in perii. Dabit Deus vires; quo jussit, promptus accedam. Ne in novissima hac hora, ita Deus à vobis malum omne avertat, defertis gravi morbo exhaustam. Sinite vestra ope, qui mea non possum, Gisslerii præceptis obtemperem: frustra que lassum corpus erigere tentabat. Familiares non sine ingenti labore, tristitia, lacrymarumque effusione, humeris, manibus, brachiis, toto denique corpore dulce onus, omni motu destitutum, in aliud cubile transferunt, & declinatum fovendo, si quid expelleret, interrogant. Sat bene, ait, mecum in omnibus actum est: paululum post, sicuti accepi, videbo. Vere Deus magnus, ac potens est in misericordiis suis. Sed unde egressa est, revertatur oratio. Loco jam humando corpori præparato, animum ad ipsam mortem assuefaciens, continua ejus meditatione, non alio distractum, neque invitum, ad Deum ipsum referebat. Cujus amore jam incensus ardebat, memoria expergefactus festinabat ad exitum, beneficiis erigebatur, ac moræ impatiens, omnibus votis id exorabat, ut liceret sibi humanis hisce indumentis abjectis ad divinam gloriam, sempiternæque lucis majestatem traduci. Itaque jam illi voluptates, deliciae, dignitates, fastus, & quicquid aliud apud homines in pretio est, omnino sordebant. Tandem, quo voti compos fieret, vehementius morbus familiaris invasit. Accersit Franciscum Carum, ob elegans ingenium, velut musarum & gratiarum alumnus, plurimis annis arcto amoris vinculo sibi dilectum: meque unum, quo cum rationes omnes studiorum, nec non & adversæ fortunæ temeritatem, rerumque angustias, magno suo solatio, atque oblectamento, sedulo communicabat. Postquam vero convenimus, non contraxit frontem tristitia, sed dulce ridentibus oculis, manuque utrique arrepta, En, inquit, Deus propitius, quæ sua est benignitas, vota concessit. Aegritudo hæc sine dubio vitæ meæ finem imponet: jam ducor ad corporis hujusce, quod mihi tandiu ne Deum viderem, ne illo fruerer, oblitit, solutionem. Lætus expecto vocem Domini, quæ ut felix, faustaque auribus insonat, omni qua possum reverentia Deum exoro, vosque pro me preces effundere. Satis diu mundo vivimus, vivamus Deo. Dum hæc diceret contremuit totus, distortisque brachiis, digitos in pugnum contraxit, acrique morfu adstrinxit labia. Quid esset quærimus. Dolorum, ait, qui per totum corpus vagantes, interiora dilacerant, omnesque partes excruciant, effectus hic est. Næ hujus vitæ constitutio summa calamitas est, sexcentisque infirmitatibus obnoxia. Quid in se homo habeat, pro quo in Deum arrogans insulefcit nondum capio. Sicque de rerum omnium opifice, mundi structura, hominisque creatione multas, variasque difficultates solvendo, & loca divinæ Scripturæ explicando, ita more suo diligenter, & erudite exposuit, quemadmodum à sano, & omni dolorum cruciatu libero exponi possent. Caduca hæc esse, nulliusque dignationis, quæ præterierant; æterna, Deo ipsi cœva, quæ futura speraret. Interim nocte sequente dolor atrocior cor occupat: pedes distenti difficile contrahuntur, motuque corpus destitutum, in unam tantum partem quieverat. Sicque id. usidem magis ac magis ægitudine grassante, doloribusque crescentibus, vacillare vires, facultates minui, ruere omnia in pejus percipiebantur. Sana tamen mentis acie, animoque inconcusso, quæ sibi & usui esse & utilitati, quasi non de proprio, sed

sed alieno morbo tractaret, præcipiebat semper hilaris. Quare & inter loquendum si joco tum aliquid, ut ejus animum quodammodo sublevarent, Amici protulerunt, neque risui pepercit, neque cachinnis temperavit. Quæ ego dum nimis attente considerarem, exciderunt invito lacrymæ quas' diu sponte effluentes continebam, ne ægro molestiam exhiberem. Ubi ipse istud animadvertit, solutus in risum, Quid id est? ait, quæ perturbatio? Itane dulce ac gratum tibi erit in meis deliciis, ac felicitatibus lacrymas fundere? Cave, mea solatia tua moestitia confundas. Jam iter confecimus, jam ad metam pervenimus. Nunc letitiæ exultare, nunc gestire gaudio, nunc voluptatibus indulgere debemus. Adsis Deus, disrumpe moras: animum, quem tuo sanguine exiasti, promptum suscipito. Pridie antequam de vita decederet, nigram, atranquebilem veluti fuliginem evomebat: tum mihi accersito dixit, Quod factum sit, imminentis signa mortis conspice; statim enim ac cessarit vomitus, animam efflabo. (hicque Hippocratis textum recitavit.) Observa tamen, raro enim similitudine atra bilis cernitur; & mihi semel, aut bis eam sic aspicere contigit toto illo spatio, quo Medicinam exerceui. Indeque digitis arreptam, spissatamque in globum contrectabat; quæ ilico dissolvebatur in pulverem, & deinde in globum reducebatur: eamque aiebat saporis esse acidissimi, ita ut difficillimè illam evomeret. Ita magnus vir, integris sensibus, ac mente ad extremum usque spiritum (nunquam enim cum loquela destituit) & ratiocinabatur, & exponebat crudèssimè, & exposita suavissimis verbis confirmabat. Anno itaque Christi MDCXXIV. qui ejus vitæ fuerat quinquagesimus tertius, per viginti quatuor dies cum ejusmodi doloribus conflictatus, 16. Cal. Martii, sub auroram, veluti in somnum conversus, maximo Amicorum omnium dolore, & luctu obiit: cum antea cavisset, ne aliud suo monumento Epiraphium incideretur, præter id quod ipse vivens exsculpendum mandaverat. Illud vero tale est.

D. O. M.

JULIUS CÆSAR LAGALLA,

Lucanus, Comes Palatinus, & Protonotarius Apostolicus totos annos
triginta duos doctrinam Aristotelis

P U B L I C E I N U R B E P R O F E S S U S

Intelligens

PHILOSOPHIAM ESSE MEDITATIONEM MORTIS,

Hic locum humando corpori

Ut animus piorum precibus juvetur

Vivens elegit,

Anno suæ ætatis LII. MDCXXIII.

OBIIT XVI. KAL. MART. CIO. IDC. XXIIII.

ΓΕΙΤΟΝΑΚΥΚΝΟΣ ΑΕΙΣΕ ΜΟΡΟΝ ΠΕΛΕ ΔΕΡΓΟΝ ΑΟΙΔΗ.

Carmen Græcum, quod in Inscriptione ultimo loco positum est, nos ipsi
post mortem Lagallæ insculpendum curavimus, Platonis verba respicientes,
quæ in Phædone, morte jam imminente, Socrates de Cynorum natura dis-
feruerat.

De Docto Quadrumviratu hic occurrente,

E P I G R A M M A.

*Lagallam, Allatium, Nandæum, teque Patinum
Sorte coisse videns quis putet absque Deo?
Nempe volens solida doctrinæ fingere cubum,
Quadratum toto publicat orbe decus.*

G. SAWAGEON, Nivernensis, Lagallæ
discipulus, ex Academia Romana Medicinæ
Doctor, & Lugduni Aggregatus.

PAREN-

PARENTATIO HISTORICA:

S I V E

*Commemoratio Vitæ & Mortis, V. C. Guilielmi
Camdeni Clarentii, facta Oxoniæ in Schola
Historica per Degoreum Whear Historiarum
Prælectorem, ab eodem Camdeno ibidem
constitutum.*

Tane comparatum est in ætate hominum? ita Diis placitum, voluptatem ut mœror comes semper consequatur? *Plaut. Amph.*
ut incommodi aliquid, malique illico affit, boni si quid obtigerit, ut

* *Lucius lacrymeque sequantur*
Vota, nec in cunctis servet Fortuna tenorem?

* *Manil.*

Ita hercle (spectatissimi Acad.) nos omnes quotquot huc convenimus hodierno die, vero, serio, edocti sumus: nos (inquam) omnes, de nobismet ipsis liquido & experienter scimus. Unus vix adhuc factus est mensis, quod lætam, exultantem, triumphantem vidimus Academiam, quod totum Musarum chororum solennes canentem Pæanas auribus vacivis excepimus; quod omnia templa, suggesta omnia, hæc ipsa denique artium, scientiarumque domicilia, par gaudium, pares acclamationes personantia * lubentes audivimus. Verum (cheu!) dum nos hic gaudii illius nostri quandam patimur cruditatem, dum suavissimus ille Musarum ovantium concentus auribus nostris adhuc insonat, ecce! sælicitas Academica lugubri mordetur fascino, & communis literatorum lubentia amaritudine gravi temeratur. Adeo

* *Gratulationes
in reditum
principis facta
pro die Kal.
Novemb.*

* *Nulla fors fors longa est, dolor & voluptas
Invicem cedunt —*

Senec. Thyest.

Eam voluptatem, id gaudium, effusam illam animorum nostrorum lætitiā
prætti-

præstitit nobis, & toti fere Christiano Orbi, felicissimus augustissimi Principis reditus; hanc vero tristitiam, hunc n. ærorum, largam hanc dolendi materiam nobis ante alios oggessit nuperus viri in Repub. literaria principis obitus. Occidit, occidit (Acad.) prisce omnis literaturæ, ac veræ Historiæ sol lucidissimus; splens & fulgidum rei antiquariæ vetustatisque jubar, imis & nimum festinis tenebris obducitur. Ille, ille optimus senex *Gu. Camdenus* triseclis senis Homericæ ævo dignissimus, confecto jam ætatis curriculo, ad plures abiit, nobisque ingens sui desiderium reliquit. Terra Britannia lumen & decus eximium, Mater Academia Ornamentum & Benefactorem egregium, miser ego patronum & parentem charissimum, amilimus. Quod dum attentius mecum recolo, vobisque omnibus satis jam notum recorder, neminem esse vestrum opinor (Acad.) qui miretur amplius, quod per aliquot septimanas Historia muta & elinguis fuerit, quod hæc cathedra prorsus vacua, hi parietes vocem nostram prius resonare soliti, nuper funesta taciturnitate luctum suum meumque aliquandiu fuerint testati: Imo quam maxime velle subigor, ut mihi sicut vestrum cuilibet porro adhuc silentio indulgere concessum foret, aut saltem secedere, quo vel tempore & mora dolorem parentis amissi decoquerem, vel migratione aliqua (quod mœrentibus est familiare) curas animi disenterem, Quotus enim quisque filius est, cui vox in parentis funere loquendo suppetat? cui lingua animi ægritudinem enunciando satis esse possit? quin stupet citius mœrore primo oppressus, aut fixus hæret; adeo ut neque lingua, neque ingenium, neque animus ipse, suo prompte defungi officio valet. Læticia quidem loquax res est, atque ostentatrix sui, doloris autem prerogativa præcipua est silentium. Præterea mihi cor molle est, & ad sensum iusti doloris in lacrymas & fletus diffundi mirum quam proclive: nec quenquam vestrum latere potest, quantum dolori accedat incrementi, dum id quod dolemus, prædicamus. Verum enim vero, mihi necessitas quædam incumbit, cui neque pauperitini ingenij conscientia, neque gravati pectoris vulnera, immo nec ipsum fortassis decorum, sine dedecore & ignominia, facere possunt, ut secure me subtraham. Erigite itaque ac iuvate (obsecro vos Acad.) benevolentia Vestrae atque attentionis favore, anxium, infœlicem, miserabilem, sive Oratorem, sive Prælectorem vestrum, nec difficiles litis ad veniam roganti concedendam, si qua per lacrymas, si qua per suspiria & lingultus inturbetur Oratio, verborumque ordo pcreat aut deficiat: dum liqueat vobis me pium esse, parum refert haberi intactum. Dicendum mihi est de clarissimo *Guil. Camdeno*, viro,

Quem manibus propriis finxit cordata Minerva,

Ὁ γὰρ αὐτῷ
πλούμης
ἀγέλαος
ἔχον Αθήνη
3 De Orat.

viro in tantum laudando, in quantum virtus & multijuga doctrina intelligi aut laudari possunt. Quod igitur *M. Cicero de Platonis Socrate* affirmat, & de *L. Crasso* à legentibus potulat, ut *majus quiddam de ijs quam quæ scripta sunt suspicarentur*; illud id tam de nostro *Camd. τὸ μάρτυρον* dicturus à vobis (Acad.) postulo, petoque, ut quæ & quantacunque à me dicta fuerint, majus adhuc quiddam superesse arbitremini: imprimis scitote divinas illas virtutes ejus, quarum insignibus ad miraculum usque clarus fuit; puta fidem, pietatem, charitatem; tum humilitatem, modestiam, continentiam, temperantiam, has (in-

(inquam) scitote illibatas à me prætereundas, idque ex religione quadam & reverentia, ne culpa deteram ingenij, aut impari prædicatione, meam ipsius operam devenustem: publico potius Oratori, qui ornatius, copiosius, & pro dignitate magis eas celebrare potest, *relinquo. Ego Historicæ Epitomatoris * *Sciat Lector* partes tantum agam, summulam nimirum vitæ ejus, ab ortu incipiens, & velti- *hanc commemorationem falli ali quot his septem alicuius ante publicam Orationem.* gia aliqua rerum legens, pictorijs quasi umbris brevi tabella delineabo. Quod *Connob. Tam. & l'is.* si interesse putemus, quo cælo, soloque quis nascatur, quæ sit ortus prosapia *Camdeni Misdix.* (& sane interesse plurimum ad res magnas ubique autumant docti) nos quoque id primo loco de nostro *Camdeno* libenter adnotabimus. Lucis uturam primam ei totius regni metropolis Londinium præbuit, ab utroque elemento *Urbs peramæna sita, exloque, saloque beata;* Urbs felicissima, *Per orbem latè clara, ob civium humanitatem, ædium nitorem, felicissimorum ingeniorum proventum, omnem denique quæ ad humanæ vitæ cultum, necessitatemque spectant, redundantem copiam.* In hac (inquam) urbe natus est clarissimus noster *Guil. Camdenus* Anno 1550. in vico quem *veterem Ballium* nuncupant, Patrem habuit *Samsonem Camdenum* civem Londinensem, ex societate sive Collegio Pictorum, ipsum *Lichfeldiæ*, urbi satis ample ac nitidæ in agro Staffordienli, honestis etiam parentibus oriundum. Sed minutula sunt isthæc & externa, quæque nostra vix putamus vocanda; sed nec adeo gloria vacuus hic noster, ei ut honos ex locorum, generisve splendore adsciscendus sit: longe majora prædicaturi sumus, intra ipsum nata, & quæ fecerit ipse. Eum pater à primis incunabulis rei literariæ destinavit, cujus prima semina sub magistro nescio quo, in paidotrophio illo amplissimo quod *Ædis Christi Londini* appellatur, imbibit; inde Scholam *Colettianam* ad *Divi Pauli* sitam petijt, ubi præclaræ indolis puer, tantos in literatura brevi fecit progressus, ut ipsa parentum vota facillime præverteret, omnes, quibuscunque notus, in amor. m sui invitaret, plerisque etiam admirationi esset; postea adolescens factus quindecim annorum, *Athenis* nostras, *Oxonium*, ad uberiores ingenij cultum, & humaniores disciplinas perdiscendas venit; ubi tirocinium primum exegit, & *Logices* nulli menta celerrime deposuit inter *Magdalenenses*; nec diu apud hos ultra moratus est (nescio an spes adeptionis in illud sodalitium, quam forte nonnullam conceperat, protinus decollaverat) quin mox transit ad antiquissimam Aularum *Lateportensem*, ubi per duos annos & dimidium constanter hæsit, quo temporis spacio orpido quam festinavit indoles, & ad maturitatem properavit ingenium! Optimis scilicet studijs totus addixit, meliorem literaturam calide haurit; subducta & disciplinata viri etiam tunc temporis præclari nominis, nunc admodum reverendi *Th. Thimoti S. Th. Doct.* & multa jam annorum lustra, cathedralis illius Ecclesiæ *Legationis*, Regalisque hujus notitiæ *Ædis Christi Præbendam*. Nec nimis pictati adduit hic noster quam liberioribus scientijs, cujus liculenta quedam adhuc extant vestigia apud *Lateportenses*, nempe benedictiones sive precativæ mensales, quas ipse juvenis Latine primum meditatus est. ad hunc usque diem à fervientibus quotidie solenniter recitatur. Eodem tempore aderant, una eadem Aulæ *Conamenses*, *Camdenoque* nostro perquam amici & tan illares, (ex ipsorum ore accepi quod refero) honoratissimus nunc Dominus *Baro Carevus*, serenissimo nostro Regi *Jacobo* ab interioribus Consilijs: præcibiles etiam *Johannes Paclingtonus*, *Stephanus*.

Stephanus Porcius, Edwardus Luccius, omnes postea Equites aurati, aliique plures notæ præstantioris viri, quos omnes me audiente haud longe ante mortem prompta commemoravit memoria; quod ego in honorem charissimæ nutricis meæ lubens recepto, adeoque gratulor tibi veneranda Aula *Lateportensis*, de hoc tuo Alumno præ multis alijs; mihi metipsi quoque haud parum gratulor, quod iisdem tuis uberibus quibus ille (ô si pari effectu & profectu dedisset Deus!) cum ad hanc Academiam recens accederem, lactari contigit. Sed non diu apud *Lateportenses* latere potuit virtus ejus & doctrina, ita passim claruit & erupit flammæ surgentis instar, quod amicitias & familiaritates ei contraxit magnas & multiplices, quarum nonnullæ usque ad extremum vitæ decursum perpetim viguere: unam hic inter nostras *Oxonienfes*, quia antiquissimam & religiosissimam ab eo semper cultam noverim, indicatam præterire nequeo: illam scilicet quæ ei tecum doctissime noster *Thoma Allene Glocest* in ipsa juventute intercessit, nec in extrema canitie intermisit. Tuum nomen quanto cum adfectu semper audijt? de te quoties & quam amanter, ubicunque ei aderam, meipsum percontatus est? ab Aula *Lateportensi*, ad Regale *Ædis Christi* Collegium transijt dicam? an raptus est? plane ita. Nam venerabilis *Thorntonus* ductor ejus & doctor, tanto eum amore prosecutus est, ejusque virtutes tam chare habuit, ut suum esse totum & magis peculiari modo voluerit. Sed nec intra cancellos amplissimi licet hujus Collegij, uti fama nostri *Camdeni*, sic neque ipse continere potuit; per totam *Britanniam* illa brevi diffunditur, ipse quoque mox partem ejus longe maximam oculis perlustrat: siquidem antiquitatis studiosus & impensius amans, præsertim suæ patriæ, nihil quod ad ejus veritatem eruendam momenti aliquid habere videretur omisit. *Britannorum* antiquissimorum linguam subsidio sibi jam comparaverat, † glossaria omnia, & peritissimum quemque circa eam sedulo consuluerat, in Græcis, Latinis, Patrijs scriptoribus diu multumque versatus fuerat, nunc etiam Regionum *Britannicarum* situs & limites, terræ dotes & ingenium, incolarum mores & vivendi rationem inquirere, con templari, observitare desiderat; atque hinc iter ejus per *Britanniam*, ut peritus ea perdisceret, quæ totum literatorum orbem aliquando docere secum animo statuerat: ita pertinaci studio pergit hic noster *Camdenus* rectum virtutis & honoris iter insilire, rebus pulcherrimis cruendis incumbere, omne ævum suo demereri. Inde magna de eo fama ad Magnates viros pervenit, imprimis ad honoratissimum *Gul. Cecilium*, Baronem *Burghleum*, summum *Angliæ* tunc Quæstorem necnon ad reverendum & integerrimum *Westmonast.* Ecclesiæ Decanum, Doctorem *Goodmannum*, virum, ita ut nomen ejus cluit, reapse bonum: accersunt, noscunt, amant, cumque sibi humanitatis ac liberalitatis officijs arctius devincire conantur. Non longa est mora; præter alias dignationes † aperit nobilissimus ille Quæstor Bibliothecam instructissimam; optimus hic Decanus Scholam Regalem *Westmonasteriensem*; Promagister constituitur, quod munus haud inexpectate obit, aut indiligenter colit, sed adeo naviter, adeo industrie curat per aliquamultos annos, ut venerabili decedente *Granta*, ipse sine ambigui summus Moderator audiret. Adfunt nisi fallor in hoc splendido consessu, nonnulli quondam ab ejus disciplina, qui meis dictis fidem facere possunt. Dum laboriosam hanc sustinuit provinciam, Deus bone! quæ & quanta elucubravit? Græce,

Latine,

† *V. Resp. ad Antiphilum suum quendam in calce Britannicæ, 5. editionis.*
† *Væius Erit. in Præf.*

17. Epistolam ded. i Edit. B.

† *V. Præf. ad Annal.*

Latine, Anglice, eaque per horas subsecivas! unicum illud & incomparabile opus suum mihi videte, quo *Britanniæ* nostræ Antiquitatem, & suæ antiquitati *Britanniam* restituit, quo pulcherrimam terram (à toto Orbe divisam toti terrarum Orbi conspicuam & illustrem reddidit: hoc uno opere quid luculentius? quid limatius? quid accuratius, vel *Pausanias*, vel *Strabo*, vel quivis alius veterum Geographorum dare potuit? vetustis induit novitatem, obscuris lucem accendit, dubijs fidem conciliavit. Jamque ultra maria etiam (quacunque bonarum literarum penetrasset amor & notitia) innotescere & celebre fieri nomen ejus cœpit, nec quisquam tere peregrinus & exterus (modo doctior, & disciplinis cultioribus instructior) hæc nostras appulit oras, quin ilico de *Camdeno* inquireret, videre gestiret, salutare, ejus ambire notitiam, & amorem: quoties eum per Epistolas humaniter & amice compellarunt *Ortelius*, *Lipsius*, *Douza*, *Scaliger*, *Thuanus*, *Gruterus*, alij plurimi, in Repub. literaria viri, haud ita pridem summates habiti? quoties reconditam ejus eruditionem, alij scriptis ad eum paginis, alij præsentibus colloquiis explorare atque eruere fategerunt? quasi bonarum artium & literarum veterum ipse condus promus solus fuisset; ne longum faciam; exquisitam ejus doctrinam, multiplicem & variam ejus cognitionem ex unius *Pauli Merulae* Historiarum olim Professoris apud *Leidenfes* testimonio promptum est conjicere. Is in præliminari quadam Epistola ad *Q. Enni* fragmenta, album satis prolixum doctissimorum plus quam 70 viro- rum, qui amicitiae fores sibi benigne aperuissent in itinere suo per *Italiam*, *Galliam*, *Germaniam*, &c. recensens, in fine Catalogi addit, *Ex Germania domum reversus, per Gallias & Angliam, ubi instar omnium mihi fuit Guilielmus Camdenus*. Et nunc Divæ *Elizabethæ* Reginae felicissimæ memoriæ percharus sit; insinuatione primum magni illius *Baronis Burghley* Quæstoris, quem antea nominavi; sed magis postea suffragio atque aditipulatione, nobilissimi *Fulconis Grevilli* nunc *Baronis Broke*, cujus maxuma in se merita summo gratissimæ mentis candore agnovit noster, æternasque loquens tacensque gratias & egit & habuit. Serenissima Regina præclaras hominis dotes, æquiori æstirans judicio (erat enim mirifica innocentiae ac virtutum spectatrix) censet ibi debuisse præmia honorum longe majora esse, ubi tanta & tam clara fuissent virtutum merita, à negotioso igitur Scholarchæ negotio eum revocat, & (quod ne quidem somniavit ipse, nec vel precibus emit) in *Fecialium Collegium* adsciscit: hoc est, inter ministros Regies, quos *Heraldos* nostrates vocitant, *Clarentiumque* (secundum scilicet è tribus illis Armorum Regibus dictis constituit. Quantæ dignitatis eorum fuerit ordo, ex ipso titulo conjecturam haud obscuram tacere licet: certe constat magnæ dum apud Romanos, nec minoris fortassis apud nos. Hoc officio fungendo quam laudabilem navarit operam, gratia, & ælimatio, & dignatio, quam hoc nomine etiam obtinuit longe maximam, cum apud serenissimos Principes Divam *Elizabetham*, Regemque nostrum *Jacobum*, tum apud Proceres, & universam regni nobilitatem, satis argumento esse potest; quod etiam abunde confirmant illa, sive collectanea, sive adversaria, sive alia lucubrationum atque observationum genera dicamus, quæ ipse multo labore & studio collegit, scripsit, aut confirmavit, & in usum *Heraldorum*, successori suo testamento legavit. Nimirum angusti semper animi esse putabat, sibi ipsi solum & Musis suis canere;

sibiipſi ſolum ſtudere, ſudare, vigilare: Publice prodeſſe avebat, & poſteritati relinquere quod impataret. Paucis demum exactis annis, Annales rerum Anglicarum & Hibernicarum, regnante *Elizabetha*, aggreditur, ſuo tempore abſolvit, ejuſque primam partem edidit, in quo opere, perfectæ Hiſtoriæ numeros omnes reperiri, haud credo quinquam eſſe qui diſſitebitur, niſi iudicium præiudicio obnoxium nimis habeat & occæcatum. Continuo poſt ejus admiſſionem in Collegium Fecialium, tum ut novo huic muneri conſtantius inſerviret, tum ut ſtudiis etiam ſolitis liberius vacaret, rem familiarem & modestas illas facultates, quibus Deus eum ditaverat, amico cuidam ſpectato & probato concedidit, qui eas tanta fide & cura adminiſtravit, ut quotannis aliqua eaque non contentenda fieri deprehenſa eſt opum acceſſio & incrementum. Adeo ut jam ingreſſente ætate, & una cum ætate divitiis, ſubiit mentem divini ſenis voti illius cujus ſeipſum multos ante annos reum fecerat, ita dico, voti, quod in ipſo *Britanniæ* ſuæ epilogo ſeu conſeſſione hiſce verbis conceperat; *Nihil aliud nunc reſtat, cum è tot cæcis Oceani vadis. & aſperis antiquitatis cantibus eluſtrata tandem enavigarit Oratio, quam ut nautæ olim Neptuno vela laceræ, aut tabulam votivam; ſic ego etiam aliquod Deo Opt. Max. & venerandæ Antiquitati anathema conſecrarem, quod libens merito nunc rogo, & ſuo tempore Deo volente ſolvam.* Solvit Acad.) idque liberali manu, cum benefactionem iſtam longe munificentiffimam qua ego nunc utor fruor, almæ huic Univerſitati donavit; cum Hiſtoriarum atque Antiquitatis Spartam illuſtratricem inſtituit, & quo perennis foret proſpexit. Hoc ejus anathema, hoc votum ejus eſſe ego haud timide interpretor. Nam cum totum illud negotium *Heatheri* ſui diligenti induſtria & fideli miniſterio, rite atque ex animi ſui ſententia tranſactum vidiffet optimus ſenex, cumque literas à matre Academia gratas gratias agentes legiſſet, & quam lætabatur ei animus! quanto exultabat cor gaudio! & mox. divinum illud *Simeonis* Canticum, ex ejus ore audires, *Nunc dimittis Domine*, &c. Proſecto (Acad.) mens ejus præſcia futuri augurata eſt, non procul abeſſe ultimum ævi terminum, ideoque rem familiarem conſeſſim diſponit, ſupremæ voluntatis curas ordinat, rurique aſſidue poſtea ſe continet, ubi ab urbis ſtrepitu remotus, & aulæ procul moleſtiis, ſecure ac tranquille ſacris fidei pietatiſque exercitiis animam præparat, inque horas & momenta de ſtatione ſua ab Imperatore ſummo evocationem alacer & conſtans miles expectat: nec diu expectat; vix enim ſeſquiennium voti interjunxit ſolutionem & vitæ; ne quid forte, poſt illud divinum & immortale factum, faceret mortale. Ita ſanctiſſimus & beatiſſimus ſenex, annum ſeptuageſimum-tertium paululum ſupergreſſus, multis laboribus & vigilijs corpore exhaustus, mortalitati ceſſit, & jam immortalis animus cælo adſertus puriſſimæ ſeſe immiſcet luci; jam *Henricis* noſtris & *Humphredis*, regibus ducibuſque *Bodleijs*, *Savillis*, *Sydleijs*, reliquiſq; hujus Academiæ munificentiffimis Benefactoribus, adjungitur *Camdenus*; jam cum ſuo *Chriſto*, cujus ſolius meritis & ſatisfactione, ſpem omnem ſuæ ſalutis ſemper niſi profeſſus eſt, commercium habet, illumque diem quem nos hic qualicunque parentatione, ut vitæ mortalis noviffimum deploramus, hunc æternæ felicitatis natalem glorioſæque immortalitatis auſpicem ſibi fuiſſe, exultim triumphat.

Mærens commemorabam poſtrid. Kal. Decemb. 1623.
Nuncius

*Nuncius Chronogrammaticus, de obitu V. C. Guil. Cam-
deni Clarentii, ad Th. Cl. Reg. Prof. in Med.
Aulæ Lat. P.*

L Atarum Præses Forium dignissime, quali
Me nuper arbitraris ægritudine
Maſtum, dum propero *Camdenum* viſere, (alumnum
Vestrae inclytum Aulæ olim, meum clarissimum
Seu Benefactorem appellem, charumve Patronum,)
Dicturus illud *HAVE* ac *VALE* forte ultimum ?
Namque via in media occurrit mihi nuncius iste,
CaMDen Vs hIſtorIæ patron Vs, heV ! fVIIt.
Obſtupui primo attonitus, mox flebile carmen
Erupit, atque his anxiiis luxi modis.

CaMDen Vs fVIIt ? heV ! patron Vs ille
Noſter, HIſtorIæque Lux Britannæ
Camdenus fuit ? ô ſiniſtra, ſcæva,
O vox auribus execranda noſtris !
Mendax nuncius ut fuiſſet iſte,
Antiquum obtinuifſet utque fama,
Noſtras nec male vulneraſſet aures !
Sed verax nimis eſt, nimisque vere
Noſtras (heu mala !) vulneravit aures.
O Parca, (immerito vocata Parca
Crudelis, fera, trux, ſceleſta, Parca
Ne-Parca es meritiffimo vocanda,)
Quanto cordoliome homuncionem
Enecas miſerum ? ilicet, liqueſcit
Peſtus ; ilicet, intime liqueſcit
Imum peſtoris, ingemitque acerbum.
Verum ſic decet ; atque ſic liqueſcat
Imum peſtoris, ingematque porro
Imo peſtore ab-uſque & uſque acerbum.
Nec ſat illud erit, fluat cerebri
Uberrim humida viſ, rigetque ocellos
Mœſtarum aſſiduo imbre lacrymarum.
Nec ſic unus ero ſatis dolendo
Tantis Manibus : ergo quotquot eſtis
Vos qui literulas vetuliores,
Præſcatve Hſtorias amatis, omnes
Qui Muſas colitis politiores,
Arteſque ingenuas docetis, omnes
Vos mecum in lacrymas eatis, omnes
Vos (inquam) hoc decus elegantioris

Doctrinæ, Historiæque lumen ingens,
 Lugeatis ademptum : (ô eruditi
 Collegæ mihi plurimum colendi)
 Dux *Lapworthe* chori perite nostri,
 Naturæ Sophiæque magne Mystes;
*Bainbridg*ique cate, alitricos meatus
 Qui calles ad amussim eosque pandis;
 Et tu quæ sapis *Archimedis* artem
 Virtus *Brigfia*, vosque qui juventæ
 Vel linguas Academicæ politis,
 Moreſve, obſecro, adeste, adeste prompti
 Mecum plangere, naniſque mecum
 Funus exequier mei Patroni.
 Huc tristes elegos, graves Iambos,
 Et modos quibus uſa sæpe Sappho eſt,
 Seu lugubre aliud genus modorum
 Noſtris, aut numeros ſeveriores;
 Affatim huc cumulate, ferte dignas.
Camdeno, Historiæ meoque dignas
 Patrono inferias. Sed heu! dolemus
 Incassum, quærimurque, plangimusque.
 Lex olim rata, ſtat : mori neceſſe eſt
 Quicquid naſcitur hoc ſub orbe Lunæ.
 Terra hæc hoſpitiū eſt, homo viator,
 Superne eſt patria, & beatus illuc
 Quiſquis appulit ocyore curſu.
 Hac tu jam fruëris beatitate.
Clarenti venerande, deſinamus.
 Ergo jam lacrymarum & ejulatus :
 Et dehinc tibi, quod novus colonus
 Cœli factus eſ, uſque gratulmur.

*Aliud Chronoſticon, diem indicans & annum
 quo obiit Camdenus, viz. IX. No-
 vember. CIO DCXXIII.*

433. Historiæ eCCe IVbar LVX & præCLaræ Britannæ.
 172. CLarentIVs, Vita ſeneX
 1018. Nono NoVeMbrIs eXIIIt.

1623.

D. W. Hiſtor. Præl.

C A M D E N I A N U S.

Oratio

ORATIO IN MEMORIAM
CLARISSIMI VIRI
GULIELMI CAMDENI,

Lecturæ Historicæ apud *Oxonienſes* Fundatoris,

Prolata per ZOUCHIUM TOWNLEY ex Æde Chriſti,
Oratorem publicum tunc temporis deputatum.

Utinam ſolemnitatis veſtræ panegyricum, redux occupavit
Carolus; cum rarum illud profundum depositum, cum
ſalutem noſtrum omnium, erudita ſuſcepimus lætitia.
Inexpectato tamen ſatorum ordine, vix limen patriæ,
ſama reditus ſalutavit, quin *Camdenus* veſter expiratu-
rus eſt. Reſtitutam ſcilicet adventu Principis Britan-
niam ſentit, & ſœlicitatem publicam ſuo funere auſpi-
catur. Quo properas *Camdene*? ſiſte tam celerem
gradum; *Carolus* te jubet, ſiſte. Neſcis adhuc certos Britannicæ limites;
Neſcis ſpem, victoriasque *Caroli*; ſiſte. Forſan trophæis numeroſior, quam
fuerat periculis, æquor revileſcit, & peregrinas ſedes iterum, triumphans, ambiet.
Forſan interminus vigor Europæ deploret anguſtiam, & in iſtis Alæ ſinibus,
tuam, quam quærat ætas proxima, colloceſt Britanniam: Nunquam deerit,
ſalvo Principe, ampla ſœlicitatis materies, quæ ſcriptores provocet. Decrit-
que ſemper, te mortuo *Camdene*, qui ſcribat. Et utinam non deeſſet hodie,
Auditores, qui veſtrum vobis promeret *Camdenum*; Rerum certe magnitudini
longe imparem verborum fidem, noſter agnoſcit metus, & trepidantis animæ
inſœlicior oratio; Erigit tamen labantem ſpiritum candor Academicus, me-
que pene invitum, & vellem *Camdeni* Genio pleniorẽ, vobis obtrudit. Non
eſt autem ea argumenti ſterilitas, ut longa parentum ſerie *Camdeni* nomen de-
ducerem: Quid derivatum poſcimus familiæ decus? Quid altiora ſtemma-
tum inſignia, illo tantum accipienda nomine, quia *Camdenus* contulit? Neque
hodierni inſtituti eſt, devia verborum levitate, *Camdeni* patriam vobis propo-
nere: *Camdenus* ſibi ipſe patria eſt. Agnoſcit tellus Britannica mira induſtriæ
& gratitudinis pignora, agnoſcit auræ tenuis æternum fœnus; & illum ſe ge-
nuiſſe gloriatur, per quem ipla viveret. Quin video attentiores Auditorum
animos, & *Camdenum* à me acius poſcentes; dum ipſe æqua viciffitudine vos à
Camdeno poſtulo. Elaboratam Britannicæ paginam ſagax peragravit calamus,
& intra libri limites conventum prævidit Academicum; illic prius unum-
quemque veſtrum inter legendum ſalutaviſſus. Hinc occurrit antiquioris
nominis.

nominis nobilior sedes ; illinc non admodum ignoti bene culta possessio : Hac parte talis floret, & talis altera ; Ita provido communioris operis artificio, vos & argumentum fecit & Judices. Chartam non inveniet consciam nepos profusior, dum hic pie historicus, famam vendi non admittit : Augustiora devoret patrimonia rapacior senex, & oppressione sola cognitus, novo gloriæ privilegio, æternitati temporum possessor audiet, qui perdidit. Silebitur emptor inglorius, & hodiernus *Camdeno* hæres est, qui primus incoluit. Eodem etiam potentis ingenij radio, vobis pariter, totique mundo, vestram gloriam denudari voluit. Quid plus Columbus potuit ? Imo quid plane potuit ? Quid susceptum tot annorum exilium, dum perverso navigandi studio, nativam patriæ suæ amittit dulcedinem, ut sterilitate potiatur aliena ? *Camdenus* terram ipsis incolis incognitam, domi suæ patefecit. Testor vestræ Angliæ terminos, vix prius vestros ; Testor illud ignorantiae patriæ *Ænigma*, solumque quod eisdem antea & peregrinos habuit, & suos. Iterumque testor tenebras immortales, & vos vobis hodie obscuros, nisi *Camdenus* illustrasset. Placuit limiti Britannico diutius inhæsisse, sed dum devolvitur hujus Insulæ narratio, incidimus in descriptionem Wallingfordiæ, ubi Author, *Ædis Christi*, nutricis suæ, nuncior est. Patiatur corona Academica *Ædem Christi* sibi gratulari, nec ultimis annuere laudibus *Camdenum* : Patiatur, si fieri possit, illo sine invidia frui, quem suum omnes desiderant. Nihil tamen honoris mutui diminuet plausus ille domesticus ; literas hic hausit *Camdenus*, literasque reddidit ; omnia soliditatis fundamenta illic accepit, illuc contulit. Ecce ut festinat diffundere quod imbiberat, neque hic se diutius immorari patitur activa virtus, & sui semper prodiga. Excepit dotes imperio dignas dominatus scholasticus, & onerosa erudiendæ juventutis cura ; Excepit, inquam, non ignotus angulus, ubi secunda delitesceret ignorantia, sed schola Westmonasteriensis, & *Camdenum* habuit Protodidascalum. Ita dextro sydere, vir in omnium bonum destinatus, benignitate non vulgari, thesauros animæ tunc impertiit, utramque Academiam, literato nobilitavit germine, ut invita fortuna, scientiarum vel sic Fundator existeret ;

— *Hic pandere doctus*
Carmina Buttiada, latebrasque Lycophronis atri,
Sophronaque implicitum, tenuisque arcana Corinna.

Quot illustres rerum Anglicarum Præsides, curiosa excoluit indulgentia ? Quot intellectu, quot anima donavit ? Mirantur omnes, eloquuntur omnes, & adhuc *Camdeni* numen sentiunt. *Fœlix* & in perpetuum duraturus labor, fundamenta jecit Ecclesiæ, fundamenta posuit Republicæ & ex illo Grammaticali ordine, desumptum utraque profitetur lumen. Neque tamen pubes tantum apud suos tenerior, inhiavit *Camdeni* studia, habuit alios ille inter Gentes externas, avidiores sui, & prope dixeram, discipulos. Hæret *Opfopœus*, *Thuanus*, *Lipsius*, à *Scaligero* dubitatur. Quid fiet ? Ubi tandem cognitionis spes resideat, si *Scaliger* hæsitet, si *Lipsius* ignoret ? Transmittuntur literæ, & humili sciendi confidentia, Europæ consulunt oraculum ; Velata lugent Musarum capita ; *Camdenus* velum detrahit. Occlusa stupent Artium mysteria ; *Camdenus* aperit.

aperit. Dignus unice, qui cœlo à consiliis adoptetur, & sacer fiat scientiarum Arbiter.

— sic ad opica Sibyllæ
Antra rogaturæ veniebant undique gentes.

O siliceret perfrui Mæsei penetralibus & arcana diviniore animæ miracula secure perscrutari: Quam omnia uno conspicerentur intuitu, cum observasse contigerit, quantum laboris seculo priori addidit, quantum imposuit suo? Demitte me *Camdene*; tenuitatem nostram tot virtutum gravamen longe deprimis; Demitte, & humeros inefficaces desere. Frequens Historiæ Tuæ lecturas, & vivo meritorum encomio clariora turgeant subtelha. Neque post Florum & Patereulum nuda facultatis tuæ irrepat recordatio: Recensesce Salutium, Livium, Tacitum, iterumque Tacitum; aut si vobis placuerit, nova effingite feliciore Genij nomina, qualia *Camdenus* veller transcendisse dignatus est; Adeo præpotenti acumine, dum imitatur, supervolat, & expedita fruitur, in ipso conamine, victoria. Nec diu vacavit, quin perfectiorem hanc artis Historiæ fidem ipsa postularet scribendi religio; Postularunt, inquam, *Elizabethæ*, (quam nominasse pietatis est) *Annales*: Quos suscipit *Camdenus*, perficitque stylo tam plene regio, tam undequaque & rei, & libi consensu, quasi Virginali tantæ Majestatis splendorem, libro tuo maritare statuisse; ut pari famæ consortio posteris semper audiant, *Elizabethæ* & *Camdenus*. Dum supererint, Academici, dicata Musis mœnia, dum stent immoti patriæ statusque termini, dum virtutum Artiumque vestigia licuerit sperasse, *Eliza* recensetur, & recenset *Camdenus*. Alcende cœlos felix *Camdeni* anima, ad latus tui numinis *Elizabethæ* affide: illic aspicias nudata pectoris consilia, & innocentem conscientiæ candorem; Intuere propius Reginam, folio insidentem, & ecce quam similis Tuæ est. Confer, revile, quam vere eadem. Castam aspicias, & intactæ sanctitatis Idæam; talis Tuæ est: Cernis vera Majestate conspicuam, cæterisque fulgore cœlico prænitentem, talis Tuæ est. Vides, denique, prudentiæ, pietatis, gloriæ, compendiosam in una mixturam, & Tuæ certe Talis est. Decore plena, atque omnia Gratijs, Tuo præluxit opere, nec minor illic emicuit Dea. Fruere cœlorum sedibus,

Consilia Heronum juxta Manesque beatos,

dum nos benignitatis memores, unum hoc memoriæ tuæ tributum solvimus, Albo inscriberis Academico, neque illic *Elizabetham* deseres. Et nunc gestit animus quotidiana repetere bonitatis exempla; Savilium, Sidleium. *Camdenum*. Subtilis Mathescos Pater, Savilius: Naturæ prope altera Natura, Sidleius: At quid tandem aut Savilius ille, aut alter Sidleius, nisi famam propagasset Testis temporum, & vita æternitatis, Historia? Ita *Camdenus* unicus eodem munere, & perpetuitati suæ consuluit, & universæ. Sed quid vos ulterius morabimur? Benevolos Pausanias hic Britannicus non postulat; abunde est, si non invenerit inhumanos: Nihil *Camdeno* nostro addi petimus, satis superque in gloriam fuerit, si *Camdenum* non denegetis.

V I T A

V I T A

ANTONII WALÆI.

ANTONIUS WALÆUS originem debet Gandavensi familiæ de Wale. Hæc jam ab anno millesimo tercentesimo quadragesimo quinto Gandavi clara & potens fuit: plurimis insignis Decanis, Quæstoribus, Magistratus Electoribus: innumeris honorata Scabinis: non paucis illustris Consulibus: Nobilissimisque Brakeliorum, Meisdachiorum, Hansbekiorum similibusque Familiis matrimonio connexa. Cujus publica edidit documenta Philippus Spinæus Therovanæ Vicecomes, libro suo de

Antiquitatibus & Nobilitate Flandriæ.

Nostri autem Walæi Proavus Johannes fuit de Wale, qui fratres habuit Henricum, Guilielmum, ac uxoris nomine Jacobum de Suttere. Hi muneribus ampli, autoritate potentes inclytam Gandensium Rempublicam regebant. Sed orta inter Principem Philippum Bonum & Gandensem plebem discordia, dum hi æquiores & Principis partes foverent, à plebe, ut Principis, ita dominantium pertæsa, Henricus & Jacobus in carcerem conjecti, Guilielmus in exilium actus est. Verum Johannes furori populari se subtraxit, ac Gerhardimontium concessit: ibique gustata semel tranquillitatis & otii dulcedine, nunquam postea induci potuit ut in civitatem Gandensem discordiis exulceratam reverteretur; frustra eum frequenter revocantibus Henrico & Jacobo, non ita multo post à Principe in integrum restitutus.

Johannes sex liberos habuit, & filium natu maximum ejusdem nominis. Qui ducta in uxorem Elizabetha de Glas, sorore Regentis Collegii Sortegemensis, Comiti Egmondano à Sacris, sex filios duasque filias genuit.

Hic Johannes, nostri Walæi avus, animadvertens illecebras otii rerum præcipuarum secum ignorantiam trahere, & familiæ oncratæ multa prole exitio esse, ad studia viræque negotia denuo liberos traduxit. Johannem filium natu majorem Theologiæ addixit: qui postea Præpositus Fratrum Minimorum Brugis fuit, & Poëmata quædam, sub nomine Johannis Galli, in lucem dedit.

Secundus filius Adrianus, sedulo Jurisprudentiæ operam navavit: quam ob causam Comiti Egmondano gratus, ad ejus consilia adhibitus, & mox toti aulæ Gerhardi Lalini, aurei Velleris Equitis, Gubernatoris Hannoniæ, præpositus est.

Tertius

Tertius filius fuit Jacobus, nostri Walæi pater : hic puer Latinam Græcamque linguam didicit ; sed quod se expedire è tricus Philosophiæ Scholasticæ, & ejus non posset tædia deorare, in aulam Lamoralii Comitis Egmondani, decimo nono ætatis anno, traductus est. Ubi facile manu promptus, ad labores impiger, animo hilaris, ingenio excitatus, præ reliquis etiam Nobilibus in gratiam Comitis admissus, illi quoque secretissima, & quæ tumultus Belgicos spectabant, commisit : Comiti addictus & fidus ad mortem usque ; testis fuit crudelitatis Hispanicæ, apud quam ne umbra quidem peccati ullis potest meritis expiari.

Hæc Egmondani mors, totum Jacobi Walæi vitæ institutum perturbavit. Qui enim statuerat militia inlascere, præcipuo suo se promotore sensit orbatum : imo se de propria vita securum non esse, qui Egmondani domesticus, & notitiam Albani incurrerat & odium. Quare mox Gandavum concessit : quo in populea civitate lateret magis, & urbis potentia, consanguineorumque præsidio, minus expositus externæ violentiæ foret. Hic cessante mox metu in Juvene viginti sex annorum, animum ad matrimonium adiecit ; electa in uxorem Margareta Wagenaers, virgine annorum viginti & duo : quam illi probabant forma elegans, mores prebi, judicium acere, familia illustri & consanguineorum potentia.

Margaretæ enim abavus fuit Mauritius de Vleeschouwere, qui antiqua proposita nobilis. Equestri dignitate conspicuus, Tribunus militum, nomen famamque præclaris facinoribus extulit : quam ob causam Principi Philippo Bono percharus, ejus in bello comes, prelio Schaldensi Anno Mccccxxv. dum Philippi vitam tutaretur, occubuit. Mauritius filium habuit Guilielmum, Guilielmus Laurentium, Laurentius Jodocum habuit & Josinam, elocata Guilielmo Bogardo ; omnes civitatis Rectores : tertiam habuit Johannam, quæ Ægidio Wagenaers, Walæi avo feliciter nupsit. Hic enim familia oriundus quæ lanarum mercatura spectata esset & opulenta, dum insuper dignitatem tibi quereretur, hanc Johannam in uxorem elegit : & ex ea duas filias suscepit, Margaretam & Johannam.

Cum Margareta hæc, Jacobus Waleus triginta tres annos tranquille & amice prorsus vixit, licet natura genioque dissimiles. Jacobus natura erat hilaris, audax, præsentium curam habens, de futuro non sollicitus, ac de paupertate securus. Margareta prudens plane foemina, circumspccta, in futurum provida : sed hujus sollicitudinem facile ferebat & temperabat illius facilitas ; & illius facilitatem hujus modestia.

Jacobus mox à matrimonio Reipublicæ administrationi adhibitus est, prefectusque Ærario Alostano, sub Jodoco Vleeschouwero confobrino suo, Ærarii illius Tribuno : electus quoque in civium Gandensium Ducem, atque ad alias civitatis curas.

Margareta primo partu Ægidium enixa est, non ita diu vitalem. Et tertio matrimonii anno, hunc de quo agimus Antonium, III. die Octobris Anni MDLXXIII. in platea Brugensi. Eo ipso tempore, quo discessionem pararet Ferdinandus Alvarez de Toledo, Albæ Dux, qui superbia & crudelitate, Belgarum in Hispanos Vatinianum odium provocavit.

Margareta puerum sedulo primis morum pietatisque rudimentis iniecit,

Cccc

Jacobus

Jacobus pater genio libertatis: quare & voluit quoque puerum nondum sexennem, demoliendo Castello Gandavenſi eas quas poſſet manus admove- re.

Oſtennis puer legendi ſcribendique mediocriter peritus, linguam Latinam addiſcendæ dei conceditur Titi ab Edingen, Verbi Divini Miniſtri ad Fanum Sancti Nicolai in Waſia, viri Nobilis, eruditi, & qui Johannam Margaretæ ſororem duxerat in uxorem. Puer forma elegans & roſeus, ſuavis moribus ſanguine nexus, præ reliquis condiſcipulis ſuis ibi gratus fuit, plura illi adhibita blandimenta, præbitæ deliciæ. Cumque aliquando Matertera placentulam illi præbuiſſet, ſupervenientibus fortuito aliis pueris, voluit eam cito ab illo devorari, & quo id perficeretur citius, manu intruſionem placentulæ in os promovit; quam cum totam ſubito deglutire non poſſet, cœpit ſe male habere, angere, deficere, & pæne ſuffocatus eſt: ita amore Simiæ periſſet in herba, qui in arborem deſtinabatur, umbram aliis facturam.

Non ita, multo poſt Edingius ad Verbi Divini miniſterium evocatus eſt in Hollandiam, ad Fanum Sanctæ Hildegondis, prope Harlemum: quare Gandavum redire Antonius Walæus coactus eſt, quem maluiſſet Pater procul remotum à turbis & diſſidiis, placide & pie inſtitui & educari. Itaque quod unicum reliquum erat, traditus eſt in diſciplinam domeſticam Samuelis Lanſbergii Paſtoris Gandavenſis, ut jacta antea linguæ Latinæ fundamenta retineret & excoleret.

Conflagrabat enim Belgium hiſce annis civilibus diſcordiis, dum potentiæ Hiſpanorum impares, externum auxilium & Dominum quærunt, cui ſe & ſupremam poteſtatem tradant. Plerisque in Matthiam Aultriacum, mox & Alenſoniam Ducem inclinatis: Hollandi & Zelandi Auriaco favabant. Gandavenſes & vicini Flandriæ populi averſabantur Matthiam, Pontifici ad dictum: odio proſequebantur Gallum Alenſonium: alienati ab Auriaco, quod cum Gubernatoris ſui Egmontii æmulum meminerant, crederentque viciniæ Zelandiæ Gubernatori huic magis fauturum, nec ferebant eum connubio Gallis annexum. Maluiſſent Calimirum Palatinum, religionis conſortem; verum cum eum non obtinerent, diſtrahebatur Civitas in partes: & prout hæc illave numero & potentia accreſceret, ita regimen mutabatur.

Inter hæc Jacobus Walæus, quod in aula Egmontii didicerat, moderata conſilia ſequebatur: unice intentus ne diſſidium in tumultum & mutuam interneſionem erumperet. Verum cum animadverteret multitudinem in Hiſpanum tandem inclinare, ejus etiamdum exhorreſcens crudelitatem, in Auriacum cœpit propendere, & cum conſanguineis ſuis Walæis, Vleſchouweris, Bogardis, Meeris hoc agere apud Magiſtrum. hoc apud civilis militiæ Præfectos, ut Civitas in clientelam Principis Auriaci traderetur: imo cum Rihovio hac in re Auriaci conſilium petierat & auxilium. Cujus moliminis cum Embiſio, jurato Auriaci hoſte, ſuſpicio ſuboriretur, apprehendi Jacobum Walæum juſſit, & in carcerem detrudi; una cum Nicolao Heinlio, Celeberrimi viri Danielis Heinfii patre, & denique aliis, plerisque militiæ Præfectis: ubi per complures ſeptimanas tam arcte cuſtodiantur, ut nec amicis, nec liberis, nec uxori, ad eos aditus daretur.

Quare Antonius à Lanſbergii ædibus ad paternas redit, matri ſolatio futurus:

turus : quæ præter eum tum Josinam, Joannam, Walburgim filias habuit. Et obsequii promptitudine, morum gratia, puerilibus blanditiis, non parum dolorem matris imminuit & lenivit : usque dum ea pertæsa carceris, & gnara maritum nullius facinoris esse sibi conscium, cum reliquis captivorum uxoribus Embilium adiit, rogans & obtestans, ne illis, ne maritis iustitia denegetur, lucrent si crimen commulissent, si innoxii ne carceris pœna afficerentur. Ita ægritudo animum excitat, & perducit ad temeritatem.

Hoc matrenarum planctu commotis amplius civibus, promittit Embilius se in sequentem diem jus dicturum : Petrum Dathenum in carcerem mittit, qui concionem de præparatione ad mortem coram captivis habet ; singulos adit, consilatur, monet ne silentio, ne dissimulatione conscientiam suam peccato onerent, quæ cras nuda debeat in Dei conspectum venire, ita se immiscebat omnibus negotiis ille Theologus, ita erat Embisio addictus. Sed cum nec sic quidem eliceret quicquam, sequenti die pleno & solemnî judicio absolvuntur captivi, & restituantur in integrum.

Jacobus Walæus veritus ne fortuna, quem sæpe præteriret, inveniret tandem, mobilia quæcunque habuit pretiosa Delphos in Hollandiam ablegavit. Et belli artium gnarus, cum sciret civitatem externo auxilio destitutam, hostilibus civitatibus circumdatam, brevi arctius occludendam esse, familiæ suæ in futurum de victu aliisque necessariis prospexit : equo quem domi alebat vaccam substituit, & taurulum suum Levinum vander Poorten pro strigili tractare mulctram docuit. Ita secure & suaviter cum suis tempus oblidionis Gandavenlis transigit : & honorat quoque, quod qui ex Egmontii familia prodierat, præ reliquis civium Ducibus militarium artium peritus haberetur ; & fidus, qui communem ob causam captivitatem esset perpassus.

Tandem civitas oblidionis pertæsa, cum Principe Parmensi transigit : inter alias iis conditionibus, ut civium sex Principi traderentur, de quibus pro voluntate sua decerneret, reliqui spoli loco ducenta Coronatorum millia persolverent. Jacobus Walæus veritus ne senarium illum complere numerum deberet, aut ne à parte oppressa antea, nunc victrice ludibrio exponeretur, paucis ante deditionem diebus, quæliro prætextu extra urbem & in Walachriam concessit. Et certe eventus docuit, vanum eum metum non fuisse. Jodocus enim Vleeschouwerus consobrinus ejus, cum quo omnia communicaverat egeratque, inter sex illos in carcerem detruditur.

Et Margareta Gandavi relicta, ut de bonis disponderet, ita à concivibus suis vexata, ita minis exterrita fuit, ut partem bonorum maluerit deserere. Quodque publico edicto prohibitum esset, ne quis discessum moliretur, de nocte cum Antonio decenni, nliabus duabus, Josina enim obierat, & non paucis aliis civibus Philippinam usque pedes fugit, atque inde ad maritum in Walachriam trajecit.

Ea familiarum fortuna est, is fatalis orbis, modo crescunt, florent, occidunt. Sed quod huic quam maximum decrementum attulit, id ipsum novi exortus extitit causa.

Non enim Gandavenfes Wakeum, paucosque cives vexavere, sed alios innumeros ; & Gandensium exemplum secuta vicinæ civitates, jam à Reformatorum metu liberatæ : ut Pontifici in eos crudeles sunt, quos putant à

se deservisse. Hi cum in Patria securam vitam non invenere, alibi eam quærere coacti fuerunt: plerique Zelandos adivere, qui humanitate, benignitate, hospitalitate vicinis nationibus præcellunt.

Sed ne malitiosi exulibus permitti Zelandiam penetrarent, aut hostis ea occasione usus, aliquid in Zelandiæ insulas moliretur, Zelandi naves armatas Philippinam mittere: & illis Jacobum Walæum voluerunt esse præfectum, cum speciali mandato ne quisquam è Flandria in Zelandiam nisi ejus consensu transmitteretur; transmitteret autem quingentas familias: sed affluente multitudine, monitis Zelandiæ Ordinibus, paucis repudiatis, aliquot millenas transmittit.

Interea Margareta & Antonius Delphos Batavorum petivere, reducturi bona quæ conulerant antea; verum non sine cordolio invenerunt, non parvam eorum partem intervorsam esse, negante amico eam ad manus suas pervenisse, cujus tamen non pauca indicia prostabant: sed perferenda erant damna quæ vindicari non poterant. Quare Margareta convasatis iis quæ reliqua erant, & in transitu salutata sorore prope Harlemum, Middelburgum cum Antonio rediit.

Ubi Jacobus Walæus ediderat jam fidelitatis promptitudinisque specimen, & favorem meruerat Zelandiæ Prælidis de Rijcke, qui eo Gandavi familiariter erat usus: unde Annona, resque bellica publica per Zelandiam, Flandriæ Brabantiaque ora, ejus fidei, ejus dispensationi conceditur. Ingens peregrino favor, nec parvus honor exhibitus, quo magis annitendum illi erat, ut hoc munus initio præsertim pro dignitate, cum cura gereret, tueretur: quare noluit integrum famulis committere, sed Antonium, jam undecennium, magis quam pro ætate sedatum prudentemque, curarum voluit partem habere. Hic quæ pater mercatus erat, in publicum horreum Armentariumque transferres, quæ singulis civitatibus destinaverat, ea comitari, deferre, dividere; aliarumque penuriam ad patrem referre: ita nulli loco addictus, modo in mari, modo in hibernis militum, modo in aliis civitatibus biennium transegit.

Et jam satis tibi in munere confirmatus Jacobus Walæus videbatur: veritus autem ne milites, verbis sæpe & moribus rudes, aliquid asperitatis Antonio affricarent, Middelburgi apud matrem eum manere voluit, & ad honestum aliquod vitæ munus præparari. Accisis autem exilio rebus, mox & aucta familia gemina prole mascula, quem dudum animo nondum ausi sunt reipsa studiis dicare, rerum vicissitudinem aliquoties experti: quare ut in omnem eventum, ad quævis vitæ munia obeunda aptior evaderet, traditur formandus Jodoco Lareno, multæ experientiæ, magni judicii, spectatæ probitatis Notario publico: apud quem exercitatione continua scitissime scribere didicit, ut pauci omnino illi pares haberentur. Res quæ offerrentur animo concipere ordine, verbis efferre litteris consignare & in instrumentum publicum redigere: idque tanta promptitudine dexteritatque præstitit, ut certatim à magnis Mercatoribus, præsertim à Gualthero Busio, lucri oblata portione, ambiretur, quo in eorum familiam concederet. Sed Antonius de futuro vitæ genere dubius, integrum triennium apud Larenum permansit. Nui quod ubi hostis immineret, & certo subitoque civitatibus prospiciendum esset, patri deberet in auxilium venire. Ita illi præsto fuit Thole, Bergis ad Zomam, quibus Dax Parmensis anno

anno MD LXXXVII. minabatur: præsto fuit in Walachria anno sequenti, cum Parmensis instructa Dunquerkæ classe, collectis triginta millibus militum, in vicinas oras invasionem pararet: quam cum ignorarent Zelandi Angliæ destinata, prope Fanum beatæ Virginis Walachriæ angulum muniverunt, ubi ingens classis potuisset appellere; & collecto levi exercitu, eum statuerant tutari.

Hic Antonius, stramine cum patre de nocte in tentorio incubans, sacro quodam instinctu se ad Ministerium Ecclesiæ Dei vocari percepit. Illius autem instinctus tanta vis fuit atque efficacia, ut nulla dies, nulle occupationes ejus unquam potuerint memoriam delere. Quod eo magis mirandum est, quod alienus à servili Dei metu, à superstitione semper extitit; & inspirationibus illis divinis, quas sæpe prædicant alii, minimum tribuit. Adeo ut aliquando quiescendum sibi non arbitraretur, priusquam quendam Collegarum suorum, illis plus satis addictum, in contrariam opinionem deflecteret. Sed qui plerumque aut nefarie effecti, aut vane imaginati inveniuntur, possunt aliquando veri existere.

Ita commotus Antonius statuit omnem operam suam studiis dicare; & impetrata parentum venia, Middelburgensem Triviale scholam adiit. Hujus regimini præerat Jacobus Gruterus, vir sedulus, & in Græca Latinaque litteratura ita versatus, ut eo tempore nulli Belgarum cedere crederetur. Qui coadjutorem tantum unicum habuit Johannem Murdisonium, Philosophum acutum & solidum, non ita multo post Philosophiæ in Academia Leydeni Professorum: ut ea schola perpetuo egregiis exornata præfectis fuit, quæ & postea Jacobum Meivartium Academiæ Groninganae, Jostum Lyrcum, Ultrajectinæ & qui mercbatur primo nominari, Adrianum Heereboord, Leydeni Professores dedit.

Co-habitabat Grutero Murdisonus, quare ut ejus genii penitiorem notitiam haberent, illeque familiarius uteretur. Gruteri mense Antonius adhibitus est. Ne tamen quorundam puerorum indecoris moribus, aliquid ei de morum suavitatem decederet, parentes cum don iecenare voluerunt: ut si quid vitii contraxisset, id anima lvertere possent & emendare.

His præceptoribus sexennio usus est, & ab iis Latinam Linguam eo usque didicit, ut jam elegans pangeret Latinum carmen, Orationes publicè haberet disertas adeo, ut tui discipulique honori interesset Gruterus crederet, ea in publicum edi, divulgari. Nec minus in Græca lingua profecit, ac tum eos omnes Græcos versus compesuit, qui etiamnum inter ejus Poemata leguntur. In Philosophia solida fundamenta jecit, ut Gruterus & Murdisonus cum eo publicas Disputationes instituerint; de Syllogismo, de Ordine Librorum Ethicorum, Aristoteli de Mundo, aliisque in Philosophia controversiis: quod ante & post illud tempus, in schola Middelburgensi nunquam fuit institutum.

Credidit autem semper Walæus id præcipue ad suum profectum fecisse, quod edoceret tantum à Grutero & Murdisono; nec mutare præceptores aut transire classes cogeretur: ita enim facilius concipi quæ à consuetis traduntur, ita melius præconi in quibus sciunt discipuli deicere. Sed & juxta amor quo cum præceptores prosequabatur: qui tantus erat, ut postea Gruterus, præteritis omnibus centingentis suis, cum liberorum suorum continuæ-

rit tutorem. Javit diligentia, ne de ingenio dicam: ut quam relaxationem animi alii ludis quærent, ille varietate studiorum assequeretur. Ubi tamen liberet de studiis cogitationes penitus feriatis diebus exuere, res obumbrare, & penicillo exprimere didicit, mediocri profectu.

His studiis imbutum Walæum monuerunt præceptores, jam tempus esse Academiam accedere: ibi melius quam in Schola Triviali ulterius informandum. Placuit autem præ cæteris Batava: quod & Middelburgo vicinior foret, & pluribus in quavis facultate Professoribus, ac celebrioribus quam Franequerana ornaretur.

Quare in Aprili Anni millesimi quingentesimi nonagesimi sexti Lugdunum adiit, eum cum matre deducente Johanne Ytsenbachio, Ecclesiæ Middelburgensi: ac hospitium apud Thomam Spranckhusium, Ecclesiæ Leydenfis Ministrum, elegit; una cum Gersene Pannelio & Enocho Sterthemio, commilitonibus. Quibus omnibus, ut & liberis suis Theologiæ studiosis, Spranckhusius placidis moribus, vera pietate præivit.

Ingressus Academiam Walæus, animadvertit statim maximum sibi ad promovenda studia adjumentum Latinam Græcamque linguam, & Philosophiæ fundamenta conferre; earum enim cognitionem difficillime acquiri posse, ubi constringi juvenus non solet ut quædam memoriæ mandet, quædam repetat: & rarissime ad ea se Professores dimittere, qui promovere studia etiam doctiorum Auditorum cogantur. Quare primum annum, quo alii circumspicere tantum solent, quæ studia aggredi debeant & quomodo, seriis doctrinæ curis potuit impendere.

Hac autem ratione studia instituit: primum linguarum cognitionem perfecit: inde Philosophiæ: quibus absolutis Theologiam demum aggressus est. Verba enim debent prius quam res addisci. Ubi rerum cognitionem acquisivimus, parvi solemus verba æstimare. Ubi cogitationes nostras rebus gravioribus impendimus, eas non possumus ad exiguas dimittere.

Ad penitiorem Græcæ linguæ cognitionem acquirendam præcipue lectioni se Poetarum dedit, qui fingendi libertate & necessitate metri coacti, omne linguæ genium melius exprimunt. Præ cæteris illi placuit Homerus, quod omni Dialecto loquatur, gratissime ejus profluat oratio, & lectorem suum faciat prudentiorem. Quo tamen in illam linguam penetraret magis, de singulis Josephum Scaligerum consuluit, maximi animi, stupendæ eruditionis virum: cui Walæus carus extitit, & ejus fuit ingenio delectatus.

A Græca ad Hebræam linguam transivit, manu ducente eum Francisco Raphelengio, viro humanissimo; cujus ductu prima linguæ rudimenta è Grammatica Martini hausit: sed eo mox de mortuo, ei Professioni Franciscus Junius ad tempus vacavit: sub quo tantum in Hebraicis profecit, ut Veteris Testamenti libros sine interprete posset intelligere. Rabbinos non adiit, quod existimaret eos qui nimium studii, nimium operæ linguis impendunt, raro solere severiores disciplinas capere solide, & in eas profunde penetrare. Animus humanus omnia non tenet: & verbis, rebus minutis, assuetus delectari, in severioribus disciplinis, minutiis & superficiali notitia sibi potest satisfacere.

Linguæ superbæ sunt, solæ coli volunt, nec aliarum scientiarum servitio discantis animum patiuntur occupari: tantum in memoria consistunt, nec ullam

ullam cum rebus similitudinem habent, qua cum in sui notitiam deducant, aut initiata cognitio possit promoveri. Quam ob causam Noster dum Græcam Hebræamque linguam didicit, nequaquam aliis studiis animum fatigavit; nisi quod relaxandi animi gratia, ad veteres autores Latinos, Historicos, Poetas, Oratores non raro divertit.

His instructus ad Philosophiam accessit, cujus studio in Academia Batava parum erat hoc tempore prospectum. Petrus Molinaus, vir postea celeberrimus Philosophus recens erat. Jacobus Trutius, prorsus impeditus. Solus Rodolphus Snellius in Mathesi eminebat: hujus itaque disciplinæ se dedit, & ab eo Geometriam, Astronomiam, Opticam edoctus est: non parvo ad reliqua studia promovenda emolumento. Mirum enim in modum Mathematica disciplinæ ingenium acuunt, dum continuo in indagatione quesiti occupantur: & assuescunt cogitationes in una re figi. quod ubi à Propositionis indagatione demonstratione ve mens aberrat, totum frustra sit, elabatur, & de novo sit inchoandum.

In Logicis Keckerimanno assuevit, cui Zabarellam, Monlorium, aliosque adjunxit: in Physicis Toletio, Zabarellæ, Piccolhominæo: maxime delectatus est in Ethicis Accioalo; legit tamen quoque Piccolhominæum, Magirum, Muretum. Zuarefii Metaphysicam maxima parte pervolvit, Thomam quoque & Scotum. A quibus ad ipsos fontes Platonem & Aristotelem transiit: quos sua lingua legit, hoc est integros; quin qui ex interpretibus sapiunt, vix dimidium assequantur. His enarratores adjunxit Plotinum, Ficinum, Simpliciū, Aphrediseum, Averrhoem. Judicavitque Peripateticos hodie Aphrodisæi aut Averrhois Philosophiam potius, quam Aristotelis sectari.

Potuit autem sine manu ductore pergere, quod singularum partium Philosophiæ solida à Murdisono hausisset fundamenta. Sedulaque auctorum lectione creditus est tantum in Philosophia profecisse, ut inter commilitones suos emineret: frequenterque opponendo ea Disputationum Præsidibus objiceret, è quibus se decore satis nequirent extricare. Erat enim in inveniendis subtilis, in excogitando promptus, in explicando planus, in urgendo acris: que quo magis cum respectu proponebat, eo à majori judicio proficisci videbantur.

Philosophiam præcipue voluit ad Theologiam dirigere: & quo id meliori judicio heret, perpetuo magni Theologi consilio arbitratus est se indigere. Quare cum bona Spranckhuylii venia hospitium mutavit, & ad Francisci Gomarii mensam accessit; cubiculum in proxima domo conduxit, in Gomariæ des migraturus, ubi contingeret aliquod vacare: quod post aliquot demum menses evenit.

Ornabant hoc tempore facultatem Theologicam, Franciscus Junius, Theologus profundæ eruditionis, gravis, & judicii plenus: Lucas Treleatius pater, solidus & excitatus: Franciscus Gomarius, vir multijugæ eruditionis, ferventi zelo & vehementi. Æstimavit autem Walæus præ cæteris Junium, & ad illum se exemplar conatus est conformare.

Sec. Gomarii consilio usus, Theologiæ studium non est à lectione Locorum Communium aut lectus: ne ullus opinione imbutus, ne illo præjudicio ab ipsa veritate ablueretur. Verum initio perlectis aliquoties Ecclesiarum

Re-

Reformatarum Concordiæ formulis, Catecheli Heydelbergenſi, & Confeſſione Belgica, totum ſe lectioni Sacræ Scripturæ dedit. Eam legit attente, legit aſſidue; imo & præcipua Doctrinæ capita memoriæ mandavit. Adco ut etiam ſenex Epistolam ad Romanos, ſecundam ad Corinthios, ad Galatas, Epheſios, Philippenſes memoriſſe poſſet recitare. Legit autem lingua vernacula, quo in concionibus poſtea habendis, Scripturæ verba promptius memoriæ obverſarentur.

Cum autem ſola Scripturæ Sacræ lectione, totum Doctrinæ corpus difficulter animo comprehenderet, jam Scripturæ inquilinus, tandem ad Inſtitutiones Theologicas Bucani acceſſit: quo Theologiam integram è compendio, uno quali obtutu poſſet intueri. Compendio autem diu immoratus non eſt, quod delineationi picturæ ſimile, lineas tantum quaſdam & doctrinæ circumductus contineat, nativum autem Diſciplinæ colorem, umbras, ſplendorem nequeat exprimere. Verum ſtatim ſeſe Inſtitutionibus Calvinî & Petri Martyris Locis Communibus dedit. Non ſuppetebat hoc tempore Eccleſiis Reformatis ea Locorum Communium copia, ut anxie diſpiciendum eſſet quinam reliquis deberent præferri. Perplacuit tamen Martyr, quod totam Doctrinam pertractaret plane, deduceret talè ſtatum controverſiæ, & eum ſolide decideret. Putavit tamen adjungendum Calvinum, quod cum Reformati ut Ducem & merito ſequerentur; quod præteritis levioribus, ea ſectaretur quæ uſum haberent: eaque proferret cum gratia & majeltate, in quibus vis & robur ſententiæ Reformatorum conſiſteret. Qualibus authoribus non ſatis aſſueſcere Juvenes poſſunt, qui rerum pondus nondum ex æquo norunt æſtimare.

Dum his occupatur Walæus, Lucas Treleatius & poſtea Franciſcus Gomarus, Locos Communes privatim explicare aggreſſi ſunt; quos audire inſtituit, quia privatim omnia familiarius & brevius, quam publice ſolent pertractari. Præcipue tamen Lectionibus publicis vacavit. Qui authorum lectione, privato ſtudio, Theologiam aſſequi conantur, eos videmus in alienas, in ridiculas, imo pernicioſas opiniones incidere; dum doctrinæ connexum non ſatis animo aſſequuntur. Publicis autem magis quam privatis vacavit, quod illæ accuratiores doctioresque ſint, & majori gratia auditorum animis inſiſſentur. Vacavit autem omnibus, quia nullo labore, nulla animi fatigatione aliquid auribus admittitur, quod non raro in animo radices agit. Sed quo ordine Lectiones Junius, eo præcipue ſtudia inſtituit, quo ſolido fructu audiret eas: ſiquè aliquid poſt Lectionem etiamnum ſuper'eſſet ſcrupuli, id privato colloquio eximebatur.

In Locis Communibus cum plurimum profeciſſet, Commentaria in Sacram Scripturam adiit: & primum Piſcatoris Analyſin, quo totum ſcripti contextum animo complecteretur; ſed Scripturæ ſenſum è Calvino hauſit; quem divinum ſolebat Interpretem appellare. Cui in Novo Teſtamento junxit Beza, in Veteri Mercrum, Ariam Montanum: quo regiminis rituumque Judaicorum notitiam adipiſceretur: qua qui inſtructus non eſt, in cruendo Scripturæ ſenſu fruſtra ſolet animum fatigare.

Plurimum tamen propriæ diligentæ tribuit. Qui eundem authorem frequenter legit, optime ejus genium, orationis decurſum, connectendi, probandi, concludendique rationem animo aſſequitur. Singulis Deus Opt. Max. ingenium

nium aliud, diversum iudicium dedit, quod non melius quam ex cuiusque stilo expisceres, quæ eorum quali expressa quædam est imago.

Ubi jam Walæus legisset audivissetque diu, ad actionem se cœpit præparare; & opponendo publice ea quæ conceperat exprimere. Disputavit quoque ter publice; de Vera Theologia, de Mysterio Trinitatis, de Christi Mediatoris Officio: quibus Disputationibus non exiguam sui admirationem excitavit. In Philosophia enim versatissimus, apposite ad terminos respondit: & cum Sacram Scripturam haberet in promptu, responsionem suam loco Sacræ Scripturæ, auditu suave, semper obsignavit.

Conciones quoque privatas habuit, dirigente eas Luca Trclatio, concionatore facundo: & primam publice Voorfchotæ, magno auditorum confluxu, qui nihil mediocre ab eruditione ejus exspectabant.

Jam Walæus aptissimus à præceptoribus iudicabatur, qui Divino Ministerio operam impenderet; sed qui aliis abunde, nondum sibi potuit satisfacere. Quare antequam doceret alios, Ecclesiam regeret, putavit quoque alibi consulendos doctos, perlustrandas Academias, regimen aliarum sibi Ecclesiarum inspicendum: præsertim Genævæ & in Helvetia, unde Reformatio processerat, & Ecclesiæ decore magis regi credebantur.

Itaque oblato itineris comite Apollonio Schotte Jurisconsulto, Consulis Middelburgensis filio, postea Supremæ Curiæ Hollandiæ & Zelandiæ Senatore, vigesimo tertio Maii, Anni clb Is Ic. Flissinga solvit, navi prætoria, qua contra prædones à parente illi prospiciebatur. Ac xxv ad Sequanæ ostium bene apulit: indeque perlustrato Rhotomago, vicinisque urbiculis, xxix Lutetiam Parisiorum ingressus est. In hoc Galliæ, imo orbis, quodammodo compendio, Walæus subsistit. Nullæ nationes sunt quæ hic non confluant: nullum vitæ genus quod non exercetur: nullibi virtutum vitiorumque materia uberius exurgit: nullibi omnes eruditionis partes plenius traduntur. Inquisivit hic Walæus in Galliæ regimen: & miratus est Regem supremam potestatem adeo pro libitu exercere, & tamen populum incredibili eum amore prosequi. Perspexit multorum hominum mores, & agnovit maximum ad virtutem incitamentum esse, vitiorum foeditatem nudam contueri. Sed præsertim ad Philosophiam & Theologiam attendit: ea quæ apud Pontificios vigeat summe displicuit, quod mere Scholastica esset; nec Sacræ Scripturæ, nec sanæ rationi, nec sensui subnixæ: aut animi tantum quibusdam conceptibus, aut argutis distinctionibus, quo doctrinæ monstra quædam stabilirentur. Reformatos nec Theologiam hic, nec Philosophiam profiteri: & in habendis concionibus, in regenda Ecclesia plena libertate non frui: adeo ut actiones, imo verba publice habita, quæ ambiguitatem aliquam queunt admittere, in deteriorem partem & pœnam trahantur.

Quare hic sibi nimium commorandum non esse arbitrabatur, & per Aurelianenses, Biturigcs, Lugdunenses, Arausionenses, Viennenses, in Maris Mediterranei oras concedendum: in quibus & liberiores Reformati, & magis vigere credebantur. Ubi Viennæ venit, animadvertit pecuniam peregrinationis nervum defecturam, quam denum Genævæ novam procuraverat sibi numerandam. Qui nunquam propria quadra vixerunt, credere non possunt se in vitæ necessaria aut commoda tantum expensuros.

Dum Viennæ hæret, & vicinarum Ecclesiarum Pastores invisit, animadvertit se amplius in illis oris: Junii laudibus, quam credebat, innotuisse. Invi-
tabant enim cum vicinæ Ecclesiæ, amplis conditionibus, ut privatim docere
Philosophiam, docere Theologiam aggrediretur, oblato ad laboris decremen-
tum coadjutore. Sed qui necessitatem talis Scholæ percipere non poterat,
cum non nimis remotæ essent Genevensis, Laufannenſis, quique non despera-
bat similem studiorum fructum in Patria carpere; recusavit talem provinciam
inter peregrinos suscipere, ubi facile exponi aliorum invidiæ posset, nec con-
sanguineorum tutela protegi. Verum ab Appollonio Schotte Gratianopo-
lim usque deductus, inde mense Augusto Genevam accessit.

Genevæ hospitium quæſivit, ubi quam maxime studia posset promovere:
& id apud Carolum Perrottum elegit, Verbi Divini Ministrum, ac Sacræ
Theologiæ Professore.

Prima Genevæ cura fuit linguam Gallicam bene addiscere, quam sedula
lectione Gallicorum Scriptorum, & frequenti conversatione cum civibus ac-
quirit: satis enim accurate honorati hic cives Gallicam linguam loquuntur.
Et in ea tantum profecit, ut non raro Gallicas habuerit conciones.

In Theologia Professores erant Theodorus Beza, Antonius Fayus, Carolus
Perrottus. Beza, octuagesimum supergressus annum, lectionibus publicis
abstinebat. Fayus elegantis erat eruditionis, sed explicator parum pressus,
disputator parum acris. Perrottus vir plane doctus, minus in fronte, plus in
recessu habebat. Et singuli horum unica septimana vix semel prælegebant.
Quare audiendis se concionibus sedulum præstitit, quæ nullibi frequentiores
quam Genevæ habentur. In iis autem maxime admiratus est Bezam, in quo,
jam octuagenario, eminebat adhuc vigor ille animi, eruditio illa profunda,
judicium illud acre, eloquentia illa mascula, ad quam totus orbis merito ob-
stupuit. Plurimum autem profecit in ea quam diebus Veneris habent Con-
gregatione, in qua Ministrorum aliquis, locum Sacræ Scripturæ familiaris
explicat, quam reliqui qui adsunt Ministri vel limitant, vel extendunt, vel
emendant: nisi quod ubi ad Bezam explicandis pervenisset ordo, reliqui inter-
pretationem ejus silentio venerarentur. Profecit quoque plurimum Bezæ
colloquiis, qui omnia ad sui notitiam, ad Dei venerationem dirigebat: unde
frequenter illi in ore erat illud Gregorii, ut dicere solebat, *non utique cæcipientis.*
Ægrotus est eo insanabilior, qui sibi sanus videtur.

Occupabatur hoc tempore Beza in Novi Testamenti editione ultima, quam
maluisset Walæus non ita è consilio & ad mentem Piscatoris institui. Inci-
piebat enim in Beza languere ingenii perspicacia; nec eminebat in Piscatore,
sublime illud ingenium, maturum illud judicium, quod florente ætate in Beza
eluxit, & hic requirebatur.

Conversatio cum Perrotto quo diuturnior & familiarior, eo gratior extitit:
nec præsentia famam imminuit, aut familiaritas attulit contemptum. Non
enim videri pius, non videri doctus, sed esse conabatur. Famam ut inanem
non negligebat tantum, sed ut gravem aspernabatur. Literarum cum viris
eruditis commercia fugiebat, putabatque magis ad ostentationem quam ad
usum institui. Semper dictitans; *Paucis in Dativo & Ablativo scribendum*
esse. Prorsus hoc agebat, ut sibi tantum & suæ gregi suaviter viveret. Et
sane

sane ea conversatione aliquid Walæo affricuit, quod tota vita adhæsit.

Regimen Ecclesiæ Genevensis illi perplacuit: ubi nec sponsæ nec viduæ domo includerentur, sed de more quotidie publicas adire preces, publicas adire conciones deberent; nullibi vel monendæ rectius, vel suavius consolandæ. Ubi quoque non punirentur tantum vitia, quod serum nimis esse solet; sed etiam vitiorum occasiones, luxus & protervia, præscinderentur. Non putavit tamen ea austeritate facile alibi procedendum: plebem enim hic non tantum ad vitia, sed ad scelera pronam. Frequentiam quoque concionum ardorem aliquem extinguere, quod evilescerent consuetudine, & differrentur facile quæ semper possent haberi.

Dum in hæc inquit, & ea expendit, non negligit reliqua, quæ illi sponte offerrentur.

Degebat hoc tempore Genevæ Theologus, qui Hebrææ linguæ peritia reliquis eminebat. Hic persuasit Walæo se eam notitiam arte memoriæ brevi temporis spatio acquisivisse: quare ei se dedit, & sex septimanis, Sanctis Pagnini Epitomen integram memoriæ mandavit: eo initio successu, ut omnes Scripturæ locos bene interpretari posset, & interpretationis suæ commodam rationem dare. Verum cum Hebraica illa vocabula non potuisset nisi per imagines retinere, imagines autem essent aut frequentia, aut elegantia, aut absurditate illustres: evenit ut quidquid ageret cogitaretque, semper illæ imagines animo obversarentur: & sibi visus est instar melancholici delirare. Qui autem sedatas cogitationes, stabile iudicium majus quid omni eruditione æstimabat; quiete, diviticulis, omnique conatu quindenis diebus hoc egit, ut iterum imagines illæ memoria deleterentur: & eas tantum reservavit, quæ vel vocabula quædam abstrusiora, vel majoris usus exhiberent.

Obierat Henricus Stephanus Typographorum eruditissimus, qui communi Typographorum fato majora viribus erat aggressus, Unde cum vendere impressa & præcipue Thesaurum linguæ Græcæ, non satis cito posset, non potuerunt ejus Heredes creditoribus satisfacere; publice itaque exili pretio venditi sunt: ex quibus integram Bibliothecam Græcorum authorum Walæus coemit. Quibus, dum à severioribus studiis vacare vellet, animum laxavit.

Imminet Genevæ Jura, & Juræ cornu mons, qui bicornis altissimas nubes transcendit. Hunc ascendere, & videre quid in alia acris regione agatur, Walæum ardor cepit. Itaque cum Carolo Perrotto, cum urbis Secretario, tertioque amico, mense Mayo longissimis diebus ad pedem montis pernoctavit. Unde primo diluculo, manu ducentibus duobus pastoribus montem ascendere aggressi, circa meridiem mediam acris regionem intravere: in qua omnia frigore sæva, & mons cel libus glacialibus asper deprehendebatur; nisi ubi meridiei obversus ascensus semita patebat. Hæc pomeridianis horis in cacumen montis clivati, ibidem aliquot horis quievit. Cacumen erat viginti jugerum, & tamen altitudo insistentes terrebant, ut non auderent declivorem terram nisi jacentes intueri: pagi vicini non majores muris magnitudine conspiciantur, montes tumulorum. Nullæ in cacumine nives, nulla glacies, aer frigidissimus, majori tamen tenuitate puritateque, quam ullis æstivis diebus potest deprehendi. Hi Mulicæ omnes periti concentum hic instituebant, qui

ea lenitate suavitatēque aures percellēbat, quam nullus unquam in terris ē longinquo potuit assequi.

Interea dum hinc Galliam inde Italiam intuentur, viderunt ē lacu Lemano vapores exurgere, moveri, sisti à Jura monte, circa eum colligi, & infra se cumulari in nubem; ea tandem spissitudine, ut omnem prospectum in terram præcluderet. Cum tamen nox appropinquaret, descendere aggressi sunt, nubem intrare, morari in ea, ac in ea manus lavare: non alia autem nubis erat facies, quam spississimæ nebulæ, qualis non raro terram obtegit. Hanc simulac transgressi sunt, nubes se in pluviam dissolvit: à qua permadentes, in vicinis pastorum tuguriis pernoctavere, & insequenti nocte ad montis pedem: multo enim facilius genubus ascensus, quam descensus existit.

Evenit iisdem propemodum diebus, ut cum Adriano Mammakero, Zelandiæ postea Præfide, in lacu Lemano iverit natatum. Natans autem animadvertit, quendam satis remotum, ignotum sibi, seorsim natare, submergi & suffocationis incurrere periculum. Ut autem erat tenerrimi affectus & ad opitulandum pronus, statim natando affluxit, hominem ex undis, ex orci faucibus eripuit ac in terram salvum detulit: quem, ubi ad se rediisset, intellexit fartorem Belgam esse, qui reverentia impeditus propius accedere non ausus; ex sono tamen vocum Belgicarum contreraneos agnoscens, in vicinia voluit morari. Charitas enim patriæ apud externos demum clucescit, ut omnes contreranei, quasi consanguinei habeantur.

Viderat jam Walæus, audierat, didiceratque ea quæ Theologiæ studio moram injicere Genævæ possunt. Et etiam si nulla satiētas suboriretur urbis, abundantis annonæ, lacubus fluminibusque irriguæ, hortis amœnæ, conversatione civium suavissimæ; voluit tamen, ad majorem ingenii cultum, locum mutare.

Kalendis itaque Junii Seculi decimifexti, à non paucis Belgarum Laufannam usque eductus. Cum ibi nihil inveniret, quod morari Theologiæ candidatum posset, Bernam festinavit: ubi fortuitus eum per duos menses stitit casus.

Equus meritorius Laufannam Berna venerat, quo Laufanna Bernam vehabatur; Bernæ autem demum animadversum fuit, illi sub sella costas diffractas esse: quare equarius pretium sibi equi à Walæo solvi voluit, etiam si non levia judicia extarent jam ante id equo obvenisse. Cum autem ad æquas conditiones adigi equarius non posset, cogebatur Walæus lites sequi.

Dum ea lis pendet, in reliquam Helvetiam excurrit; ad Tigurinos, Schaphusianos. Schaphusii Cataractas Rhœni vidit, Nili æmulas: & observavit, falsum esse quod Veteres assunt, accolæ sonum ruentis aquæ non exaudire; quamvis non ita, ut inassueti perturbentur. Imo circa Catadupas, quod Veteres negant, non paucos et immoderate habitare. Ita non raro aliquid falsi de manu in manum inexpertis traditur, quod tandem locum veri tenet.

Magistratus Tigurinus, à Pastoribus eruditionem Walæi prædicari audivit: & quæ gentis illius in externos, in eruditos est humanitas, magnifice eum publico convivio excepit.

Bernæ maximam familiaritatem cum Zcenderero contraxit, Collegii ibidem primo Præfecto; qui insignis promotionis illi spem fecit, si Bernæ vellet sedem

sedem collocare. Sed à Magistratu decisa lite, & equario quinque Coronatis assignatis, Basileam contendit.

Basilea Urbium Helvetiæ amplissima est, ædificiis superba, quibus picturatis passim vestibulis multum accedit decoris. In hac Æneas Sylvius, postea Pontifex Romanus, tempore Concilii Basileensis, commoratus est, & delectatus amœnitate loci, aeris salubritate, ubertate annonæ: quod nulla in vicinia Universitas foret, dignam judicavit quæ ea condecoraretur.

In hac Academia jam Theologiæ Professores erant Jacobus Grynæus, & Amandus Polanus à Polansdorf. Grynæus vir erat catus, prudens, eruditionis solidæ; sed regimini civitatis vehementer intentus, adeo ut ad ejus nutum regi Basilea crederetur. Quales eminere eruditione non solent, qui præcipuum tempus ambitu, serias magis cogitationes, stabiliendæ authoritati impendunt. Prælegebat universalem Historiam, quam ad sua usque tempora deduxerat: quare plures auditores habuit, qui intelligerent quid novi in orbe evenisset, quam qui aliquid solidi conarentur addiscere.

Polanus vir doctus, multæ & assiduæ lectionis: qui non satis pollere judicio solent, nec profundissime in Disciplinarum intima penetrare: multa delibant, parum nutritii cibi in succum & sanguinem convertunt. Tradebat auditoribus, Locum de Prædestinatione: quæ materia, si ulla, ingenium acre, judicium solidum exposcit.

Quare maxime Johanni Buxtorio, Literarum Hebraicarum Professore, se dedit. Buxtorfius erat docendo aptus, genii ipsius linguæ antiquitatumque Judaicarum peritissimus: unde in ea lingua haud æque celebre nomen inter Reformatos invenias. Explicabat Rabbiorum commentaria in duodecim Prophetas minores: quibus successivis tantum horis Walæus vacavit; quod Rabbiorum minera plus operæ requireret, minus auri largiretur.

Animadvertens Walæus se sua spe sæpe frustrari, & pleraque expectatione minora invenire: comparatis quoque inter se Leydentibus, Geneventibus, Lausannensibus, Bernensibus Basileensibus Professoribus, cum judicaret aliquos, non obtinere nullum nomen, quibus diffusa eruditio aut profunda non esset: in animum induxit ipse quoque aliquid publice audire: quod apud exteros quam domi maluit, ut quidquid asperum, quidquid rude, nondum plene reformato superesset, ibi poliretur ubi obesse futuræ promotioni non posset. Debuic autem id Basileæ, quod vix alibi studiosis Professoris occupare locum liceat. Itaque ut eruditionis aliquod cederet specimen, Carmina oblatis occasionibus composuit & evulgavit.

Theses constituit de Providentia Dei, solis Sacræ Scripturæ verbis contextas: de quibus publice sub Polano disputavit. In ea autem ita repetiit ordinate, respondit apposite, probavit solide, ut facile ex ungue Leonis vim possent animadvertere,

Quare illi concessa est Professoris cathedra, ex ea disputare publice, aliorum disputationi prælidio adesse: quod & frequentissime prestitit; & Disputationibus Alumnorum ordinario præfuit: adeo ut ubi Polano hospiti suo, aut Grynæo ejus genero, aliquid impedimenti obveniret, statim ad Walæum iretur, qui disputando cerum vices suppleret. Unde nomen illi apud studiosos apud Professores æstimatum: quod & Belgicis Ecclesiis, publico Diplomate volebant tectari.

In tota Peregrinatione id Walæi institutum fuit, æstivis mensibus peragrarè Regiones, lutrare urbes, agros, flumina, montes: & in id inquirere, quod in iis natura aut ars admirandum fecit, aut dignum notatu. Hyemis tempore in ea civitate sedem ponere, ubi maxime promoverè Theologiæ studia posset, & regimen civitatis perspicere. In quo ubi Basileæ satisfecisset sibi, Vere novo Argentoratium, Spiram, Heidelbergam profectus est.

Heidelbergæ dubitavit aliquamdiu, ibinc æstivos transigere menses deberet, an potius periesirare Germaniam; & circa hyemem Lugdunum Batavorum accedere. Movebatur celebritate Academiæ, quæ inter Reformatas sola cum Leydensi posset contendere: sed parum in animo illius speciosa poterant, qui sibi propoluerat tantum solida sectari. Maximi æstimabat Bibliothecam Manuscriptorum authorum, ad quam illi liber aditus per virum Clarissimum Janum Gruterum, Conterraneum suum, patuit: verum ad collationem Manuscriptorum cum impressis, plane animus non inclinavit. Nimia varietate lectionum, alienus sæpe sensus authoribus affingitur: & nisi in locis tantum sit maximi momenti, inglorius prorsus est labor, nec pluri æstimandus quam eorum qui indices conficiunt.

Theologiæ Professores erant, merito suo celeberrimi, Daniel Tossanus & David Pareus. Tossanus Novum Testamentum interpretabatur; sed senio confectus, paucos tantum menses supervixit. Pareus explicabat Prophetam Hoseam, quem recenter admodum cum Rabbinorum commentariis Buxtorfium audierat explicantem. Et nescio quomodo varietate animus allici debet; etiam ut iis immoretur, quæ alias magni solet ætimare.

Gubernatio Ecclesiæ Palatinæ, plane non erat Belgicis imitanda. Octo Politici, octo Ecclesiastici Senatum constituebant, cui sub Principe summa erat in rebus Ecclesiasticis potestas. Hic ministros eligebat, præficebat civitatibus, pagis: transferebat de loco in locum, & Theologicis controversiis imponebat modum: sæpe invitis, semper ignavis illius Ecclesiæ membris. Ita optime authoritati Principis, bene tranquillitati publicæ, parum animarum solatio consulitur.

Quare Walæus invitatus tempestate anni, statuit potius Germaniam peragrandò pervidere.

Peragravit itaque totum Palatinatum, & aliquamdiu Francofurti ad Mœnum quievit. Percurrit Hassiam, & Marpurgi in Academia, Casselii in aula substitit. Aliquoties à Mauritio, Hassiæ Lantgravio, cum honore ad alloquium admissus. Principes enim qui ut potentia ita eruditione præditi sunt, non tantum potentes, sed & eruditos quodammodo ut familiares habent. Inde in Ducatum Brunsvicensem, Episcopatum Bremensem profectus, Bremæ commoratus est. Qui ita regiones pervolitant, multum jucunditatis habent, dum quotidie aliam agri faciem, aliam culturam vident, alium urbium situm, aliam ædium structuram: dum alium hominum genium, diversos mores, contraria studia intuentur. Verum id demum ex utilitate fit, ubi in primariis civitatibus commorantur, naturam populi, rationem regiminis à peritis inquirunt, quam inquisitionem mox percurrendo regionem absolvant.

Næ autem Walæus, qui hæcenus aliena & externa curaverat, domus sue ignarus esset, Biema in Frisiam profectus est: inde in Transilvaniam, Geltriam,

am, Ultrajectum, atque ita Autumno in antiquas sedes Lugdunum Batavorum, & Gomari ædes, concessit.

Certe qui triennium propemodum peregrinando impenderat, reditum in patriam poterat parare. In patria ferendi fructus sunt, sed quo eos melius proferat arbor, luxuriantes rami amputandi sunt, meliores talæ inferendæ: in alio autem solo, sub alio cœlo radices agere non debet, melius in suo creturus.

Antequam autem se Walæus Lugduni ad studia componeret, suo affectui, parentum desiderio satisfecit, ac Middelburgum excurrit. Nihil æque volupe obtingere liberis potest, quam ex temporis intervallo, parentes sanos & salvos contueri. Nullum cardiacum æque parentum animum excitat, quam familiæ columnam, filium natu majorem, annis maturum, peregrinatione expolitum, incolumem tenere.

Middelburgo statim, non salutatis amicis aliis, Lugdunum redit; ac nonnihil immutatam Academix faciem agnoscit. Josephus Scaliger, post Rectorem Magnificum, cæteris præponi Professoribus volebat. Sed opponebant se Professores omnes, & id Junius ordine primus debebat exequi: nec id faciebat invitus, cum ipse familia oriundus nobili, meminisset in Galliis sobolem illam Vicentinorum Comitum rideri.

Eodem tempore id agebat Junius, ut sua Hebraicæ Lingux Professio, in Juvenem aptissimum transferretur, qui fulcrum aliquod suæ posset familiæ adferre; verum id secreto ambitu præripuit Coddæus. Quæ res ægre virum habuit, imo & ipsos Præpotentes Hollandiæ Ordines. Nolebant in Scaligeri gratiam, viri alias raræ ac profundæ eruditionis, postponi & offendi Junium alioque eruditionis solidioris ac majoris usus. Quare nec quem petebat locum Scaliger possedit, & idem stipendium Junio fuit assignatum, mutato titulo; ut loco Professionis Hebraicæ, contra Bellarminum scriberet. Ea tamen contentio videbatur nonnihil Junium fregisse: ut maturior ætas ac fama celebrior, addidisse Gomaro animum ac judicium.

In studiis Walæus non jam majorem aliquam Theologiæ persequitur partem, non Læctionibus quibusdam continuo vacat; sed apud animum suum Theologiam percurrit ac ruminat. Expendit singulas Theologiæ partes, ac seipsum examinat quousque in eorum intima penetraret. Ubi evidentem aliquem sentit defectum, scriptos libros consulit, meditando quod deest, conatur reparare, conferendo cum Junio & Gomaro perficit. Incredibile dictum est, quantum id institutum eruditionem ejus brevi temporis spatio reddiderit uberiorem. Ita non addiscitur tantum aliquid, sed ab ipsis fundamentis investigatur: quorum fundamentorum inventio majoris momenti, quam diffusa eruditio est. Pertactus autem scriptorum recentium, quorum quidam mediocres, quidam inepti essent, nulli pondus ab autoritate haberent: Maxime se læctioni patrum, & præsertim Augustini, dedit: quod præ cæteris nervosus & in disputando acer esset.

Interea in civitate Leydensi, in vicinis pagis se concionando exercuit: quod ea gratia peregit, ut ad ordinarium verbi Divini Ministerium in Civitate Leydensi vocaretur. Quæ res quo inopina magis obvenit, eo magis Walæum sollicitum habuit. Honorificum erat in amplam civitatem statim vocari.

com-

commodum in eam ubi Academia esset, per quam continuo melius incrementum eruditio posset. Sed grave erat omnia amplam Ecclesiam gubernare, qui nunquam vidisset parvam dirigi. Quare post arduas ad Deum preces, non alia ratione potuit animum componere, quam si vocationem hanc parentum voluntati submitteret. Hi per Gonarum gratias egerunt Synedrio, & quominus vocationem filius acciperet voluerunt excusari, vario quaesito prætextu; sed revera deliderant senectutis baculum sibi propius apponi. Quam ob causam nec quieverunt prius quam filius valedicta Academia, verno tempore Anni millesimi sextentelimi secundi, domum reverteretur.

Vita illius in Academia, in peregrinatione & totis pubertatis & adolescentiæ annis inculcata prorsus fuit: in qua ne ipsa quidem malignitas habuit quod posset vellicare, aliena ab omni luxu & lascivia, pia, modesta: adeo ut non paucis ab aliorum parentibus pro exemplo fuerit assignata. Hoc bonum curabat semper quod vetustate fieret melius, nugis, ridiculis nunquam immorabatur, non erat tamen conversatio illius austera aut tetrica, sed facilis, blanda: quam libenter ingenii quodam sale, non acri tamen, condiebat.

In studiis fuit indefessus, quibus non dies tantum integros sed & dimidiatas noctes impendit, ut frequentius frigidus etiamnum è lecto quam calefactus exurgeret. Unde cum primum habitaret Leidæ in quartanam incidit, quæ per quatuordecim menses illum fatigavit: cum secundo in continuam febriculam cum tussi, quæ phthisin minabatur; spretis tamen omnibus nihil de consueto studio remisit. Quæ intemperies quædam erat, eo magis admiranda, quod in tota vita hoc ageret, ut ne quid minus: sed ita potest sciendi desiderium homines quasi effascinare. Ab illa continua intentione animi, debilitatem ventriculi, crudelitatemque incurrit, & repletum caput Asthma dedit: quæ duo facile, quod hæreditaria essent, exinde cum tota vita vexavere. Nimis care eruditio emitur, quæ cum continuo sanitatis dispendio obtingit: & obtingit minor, quam quæ integra sanitate pedetentim acquiritur.

Middelburgi se statim examini, ut vocant, præparatorio subiecit: & examinatore nactus est Jacobum Cornelii, Verbi Divini in Ecclesia Middelburgensi Ministrum. Virum pium, nec indoctum; sed cum eruditione Walæo cederet, non Walæus, sed Jacobus Cornelii examinatus esse dicebatur. Non levi eruditione præditus esse debet, qui apposite vult eruditum rogare.

Ita examinatis incumbit coram Ministris singulis mensibus conciones habere, quo in concionando promptiores evadant. Et integrum illis est singulis septimanis, eorum Concilio interesse qui Ecclesiam gubernant. Optima consuetudine, ut legitimo usitatoque regimine prius imbuantur, quam Ecclesiæ habenis manus admoveant.

Illis autem exercitiis, illis in Concilio colloquiis animadverterunt facile acutum juvenis ingenium, sedatum iudicium, eruditionem profundam, meritoque eum à civitate Leydeni fuisse vocatum. Unde, cum homines difficulter affectus exuamus, ceperunt Ministri vereri ne amicis suis in promotione præponeretur: imo ne suis luminibus officeret.

Classis Walachra præ cæteris sedula est ut amicitiam cum Ecclesiis vicinis foveat: quare & præ cæteris à vicinis Ecclesiis consulitur. Vacabat Caleti Concionatoris cathedra: eam occasionem arripuerunt Middelburgenses, & Walæum

Walæum conati sunt Caletum ablegare: quæ res male prorsus ejus parentes habuit, qui impediverant antea ut Leydæ maneret, in Provinciarum Fœderatarum meditullio, nunc perpeti debere ut Caleti Gallorum Hispanorumque injuriis exponeretur: quare sese opposuerunt acrius parentes, & ipse averfatur Walæus, quod nulla vocatio, quid dicerem legitima, unquam præcederet; cum tamen id agerent impetuosius quidam Ministri, in gratiam parentum Magistratus ostendit eam rem sibi displicere. Sed litem diremit Koukerka, pagus Middelburgo vicinus, qui interea Pastore orbatus, statim in Ministrum suum Walæum elegit.

Koukerkæ idibus Novemb. Anni millesimi sexcentessimi secundi, Verbi Divini Ministerium aggressus est. Eo munere honoratum se sensit, quod dignus judicaretur qui servus Dei esset; sed simul grave onus admisisse Dei honorem promovere, & animarum procurare salutem: in quibus minimum peccatum aut negligentia, crimen esset læsæ majestatis Divinæ. Quare in eo munere, non hic tantum, sed tota vita, nihil unquam incepit, quam implorato prius Divini Numinis auxilio, ut illi prudentiam, ut animum, ut vires largiretur.

Koukerkæ concionandi promptitudinem & habitum acquisivit, didicit Ecclesiam regere, consolari afflictos, pertinacibus & sectariis se opponere: quorum rudimenta audiendo & videndo jaci possunt, sed non discuntur plene nisi operi manus admoveantur. Præstitit id tam bene Walæus, ut pauci qui superessent sectarii Ecclesiæ se jungerent, Ecclesiæ autem membra eum ut patrem revererentur.

Conciones vero ejus adeo emicuerunt, ut cum Anno illius seculi quarto, Mauritius Fœderati Belgii Imperator Slufas obsideret, præ cæteris à classe Walachra dignus fuerit judicatus, qui in oblidione Johanni Vytenbogardo aulico Concionatori jungeretur: hic notitiam cum Vytenbogardo non amicitiam contraxit.

Vytenbogardus Concionator prorsus eloquens, magnatum gratiam ambibat quo inter suos emineret. Walæus hoc agebat, ut Deo potius quam hominibus placeret: quare & primus obtinuit, precibus, monitis, ne pejuratio inter militiæ duces audiretur.

Vytenbogardus nimis æstimabat Socinum: inde & Novum Testamentum habuit, manu Socini ubivis annotatum, quo quotidie ut manuali utebatur: à cujus dogmatibus abhorrebat Walæus.

Devicta civitate domum redux omnia sua composuit, quasi perpetuo Koukerkæ mansurus: præditus mediocribus & honestis divitiis, non necesse habebat majus stipendium appetere: & antea à Leidensibus pctitus, cæteris paulo lautius obtinuit. Munere suo par videbatur, imo superior. Ecclesia frequens, non oneroso tamen erat. Et a munere satis supererat temporis, quod perficiendæ cruditioni posset impendere. Amabatur à suis; & plerique Seniorum, Diaconorum præter externum habitum, parum rustici habebant. Pagus ipse non horæ itinere Middelburgo & Flissinga distans, facile vitæ commoda admittebat. Amœnus prorsus pascuis viridis, trumenti ferax, pomariis conspicuus, arenosis collibus propinquus, non tamen oppressus. Itinere horæ quadrantis ab eo mari distans, per quod majores naves in Zelandiæ portus debent appel-

lere. Domum amplam habebat, hortum spatiosum, in quibus ea fovebat alebatque, quæ elegans divertere ingenium poterant.

Sed raro iis plene frui possumus quæ studiose elegimus, quæ cum cura præparavimus nobis, quasi in iis quieturi. Civitas Middelburgensis si ulla religioni dedita, eo numero frequentabat Conciones qui à tribus majusculis templis capi non posset : quam ob causam Magistratus rogatus est templum quartum & octavo Ministro stipendium concedere. Templum assignatum est, prope forum piscarium, & in octavum Ministrum ab Ecclesiastico Concilio Walæus vocatur.

Equidem Walæus maluisset Kouerkæ manere, & non immixtus turbis & dissidiis Deo, suæ Ecclesiæ ac sibi vivere. Non debuit tamen Deo resistere cum vocanti, ubi plures adferre fructus Ecclesiæ posset : non debuit deesse futuræ familiæ, ubi ei melius posset prospicere. Middelburgum enim Zelandiæ Metropolis est, nulli præter Amstelodamum fœderati Belgii civitatum cedens amplitudine, mercatura, civium numero. Magistratus prorsus cruditus, præ cæteris Pastores veneratur. Cives multi modicis divitiis, sedatis moribus, Theologiæ curiosi, eam quoque student opere exprimere.

Id biennium quo Ministerio Kouerkæ functus est Walæus, non parum ejus vitæ rationem immutavit. Primo enim anno, peracto illo labore qui anniversariis concionibus debebat impendi, Catecheticis, festorum, plus otii nactus, incepit de eligenda vitæ socia cogitare. Nec, ut vulgo fieri solet, inconsiderate ei rei incubuit, cum tota vita vix aliquid majus aggrediamur ; sed re serio iteratoque perpenſa, de parentum voluntate ambivit Paschaliæ ab Iſenhout, virginem piam, prudentem, compositis moribus : qualem qui non eligit, tota vita cogitur stolidæ inservire. Non neglexit tamen reliqua corporis & fortunæ dona, quæ beatitudinem in terris reddunt suaviorem. Erat enim forma decora præ plerisque Middelburgensibus dotata, oriunda è Nobilibus familiis Curtiorum, Gryphiorum : & aviæ frater fuerat Petrus Curtius, celebris Episcopus Brugenſis. Grave quidem est olim magnum fuisse ; sed eximium antiqua profapia conspicuum, etiamnum potentem esse. Hujus autem pater Nicolaus ab Iſenhout, anno ætatis quadragesimo nominatus obierat Consul. Avus Maternus Johannes Bontridder, etiamnum in vivis Scabinus. Matris fratres uterini, Henricus Welleus Consul, Christianus Scabinus. Amitarum mariti, Ferdinandus Viſcherus Scabinus, Aylva Militiæ Dux. Et per hos potentissimis Middelburgensibus familiis affinitate innexa. Hanc obtinuit Walæus, parario Jacobo Viſchero Ferdinandi Filio, commilitone suo, postea Maris Mediterranei Architalasso Gallico : & eam undecimo Augusti, Anno Clc Ioc III. in uxorem duxit.

Sed nemo continua in terris felicitate gaudet ; uxore ducta parentes amittit. Mater tota vita Asthmate vexata, ex continua tussi tandem Peripneumoniam incurrit, quæ illam quarto Novembris ejusdem Anni vita exemit. Hæc calamitas mire patrem senem affecit, eam se amisisse sine qua nihil unquam in vita habuit jucundum, quæ in se susceperat onus prospiciendæ domui, regundæ familiæ, quo melius vacare muneri posset & honestis oblectamentis se recreare : unde primum inœrore correptus, mox lenta febricula & tandem acuta, undecima Octobris Anni millesimi sexcentissimi quarti expiravit.

Toto

Toto morbi decursu Walæus perpetuis officiis, piis consolationibus parentibus adfuit. quare uterque mortis hora illi benedixit, & hoc elogium dedit, cum nunquam eos tota vita offendisse: elogium quod optant omnes boni, paucissimi merentur.

Ea morte parum amisisse Walæus videbatur, qui trigésimum supergressus annum, ipse paterfamilias, Pastoris munere jam Middelburgi erat functurus. Nec multum curarum parentes reliquerant, cum Johanna soror esset annorum viginti & sex: quæ mox nupsit Jacobo Lenssen Cerviliario Middelburgensi, viro diviti, suavi, honesto, proboque. Et Jacobus frater annorum esset septemdecim, studiis quoque deditus, ita Antonio similis, ut facile germanos esse posses agnoscere: nisi quod natura videretur magis in Melancholiam inclinare, quales non solent moribus exorbitare.

Eæ tamen mortes vehementer Walæum conturbavere, ut toto anno nulla dies transiret, qua non de parentibus anxie cogitaret, nulla nox, quæ non de parentibus somnia largiretur. Certe exile quid non est favorem illum parentum amittere, conversationis illam dulcedinem: carere optimis exemplis, ad quæ vitam, ad quæ mores instituamus: destitui consilio quibus in rebus gravibus, in rebus anxiiis dirigamur: non muniri illa autoritate, non stabiliri illo fulcro, quo juvenes & in novo munere consiliumus.

Lenivit nonnihil dolorem natus illi filius vigesimo septimo Decembris ejusdem Anni, quem in memoriam avi aviæque suæ, in gratiam avi uxoris & sororis suæ Johannem appellavit. Vita cum pueris multas alienas cogitationes infringit. Exhilarat animum quod hæredem videamus divitiarum, autoritatis, boni nominis, quæ nonniti cum fatigue corporis & animi ægitudine parantur: sed maxime in filio exultat animus, quasi diutius cum nomine in illo victuri.

Etiamsi autem jam dudum urssent Middelburgenses, ut domicilium in eorum civitatem transferret, & jam prospectum Koukerckensibus esset; noluit tamen eo prius concedere quam Koukerkæ natus infans esset: ne videretur eos contemnere quos honestissimos & sui amantes erat expertus. Sed vigesimo octavo à partu die, uxorem cum tota familia Middelburgum traduxit.

Middelburgi cum maximo populi applausu, summo honore à Magistratu, imo præ cæteris favore, acceptus est: quæ res facile quorundam Ministrorum Middelburgensium denuo invidiam excitavit: cum qui novissime collegio adfiscuntur, semper aliquid debeant perpeti. Idque egerunt, ut Walæus quarto Templo jam cæteris adjuncto, exili prorsus, & in civitatis extrema remoto, adstingeretur; sed id à synedrio Ecclesiastico non obtinuerunt. Imo in gloriam Walæo cessit, veteranos vereri ne eorum Auditorum frequentiam imminueret. Ut nulli majorem occasionem profectus generosi, quam invidi præbent: dum dissimulare non possunt se eos astimare, eos diligentes eos circumspectos reddunt: illis amicos conciliant, quos mereri creduntur, & ob invidorum molimen indigere. Sed Walæus facile horum animos mitigavit, modestia, humanitate, officiis: ut postea cum omnibus conjunctissime vixit.

Post Walæum accessit quoque Pastor nenus. Horum plerique omnes valde erant eximii: inter eos tamen eminebant, noster Walæus, Ægidius Burius,

Hermannus Faulkelius, Guilielmus Telingius. Quorum singuli crediti fuissent vix parem habere, nisi hic fuissent conjuncti. Burlio vox erat vere mascula, Faulkelio & Walæo gravis, sed illi amissione dentium parum impedita: Walæo sonora magis, Telingio acuta & penetrans. Sermo Faulkelii & Walæi erat planus, profuens Burlii, Telingii intercisus. Pollebant in monendo Walæus & Faulkelius: & Walæus insuper in consolando. Egregius erat in excitando Burlius; sed in reprehendendo excellebat Telingius. Quantum autem in aliis omnibus reliquis eminebant, tantum in docendo cedebant Walæo: tradebat plane, explicabat plane & apposite, probabat solide, efferebat nervose; ut Telingius in reprehendendo, Walæus in docendo regnare crederentur, & integrum seculum vix illis parem ferre: unde reliquos omnes auditorum frequentia superabant. Gratia apud cordatos Walæus Telingium superavit, quod merito suo eruditionem æstimarent, quod libenter doceri; moneri, consolari vellent; illibenter reprehendi. Quare & solus Walæus toties ab aliis Ecclesiis petitus est ut cathedram vacuum ad tempus suppleret, quoties reliqui omnes ejus collegæ simul Neusæ, Slusæ, Flissingæ, Hagæ Comitum alibique.

Præcipue enim Concionatoris partes sunt bene instituire, & plane suis exponere, penitus inculcare ea quæ credenda, quæ agenda sunt. Frustra Religionis ignaro pietatem persuadeas. Optime monet qui simul instituit, non enim imperare videtur, sed ex æquo & bono loqui: qui si simul transgressorem, infelicem consoletur, non doctor, sed amicus creditur. Quod autem in reprehendendo minus acer esset, credo à natura ejus provenisse; erat enim benignus & plenus commiseratione. Et quamvis judicium affectus mitiget, difficulter tamen in eo excellimus à quo natura abhorremus: erat enim satis vehemens ubi negotium misericordiæ ageretur. Et habitus est præ reliquis optime penuriam pauperum ob oculos ponere, & ad illorum subsidium auditores ad liberalitatem excitare.

In Regimine Ecclesiæ Burlius & Telingius oppositas acies instruebant. Burlius omnes demerendo, inserviando in ambitu matrimoniorum dignitatum amicos conciliabat, quales anxii esse in conscientia scrupulis non possunt. Telingius pietatem vehementer urgebat, sub qualatere nostra causa posset quando Dei causam maxime videmur agere. Faulkelius & Walæus neutri erant addicti: parum inclinabat in Burlium Faulkelius, in Telingium Walæus; ipsi amicissimi inter partes discordiam præcavebant, ac eorum molimina ex æquo & justo moderabantur, sine tamen ullo prærogativæ aut authoritatis ambitu in Collegas: quam ob causam honos fugientes sequebatur. Unde ipsi frequenter Classium directores. Rarissimæ quippe in Zelandia Synodi, seniores, Pastores, è cujusque merito eligeant. Vocatus minister quo obtineri posset Walæus mittebatur, optime id negotium vigilantia, prudentia, suadela peracturus. Ita vocationem ipsius Telingii Haemsteda, Enochii Sterthemii Zirizæa, Francisci Gomari Leyda Middelburgum procuravit: quæ res veterem Burlii in Walæum æmulationem commovit. Et quod favorem Magistratus quem omnibus officiis consequi conabatur Burlius, Walæus merito suo & plerisque affinitate junctus possideret. Neque cognitum est, præter hunc ex parte tantum æmulum, Walæum ullum inimicum aut invidum habuisse,

buiffe, ita modeste se gessit, ex æquo semper actiones suas instituit, ipsi æmulo animatus favens quando id merebatur.

Non putavit autem se satisfacere muneri suo, si in concionando diligens, in regendo providus esset. Sed præterea singulis diebus Dominicis in novo Templo hora quinta, vacavit institutioni membrorum Ecclesiæ aut eorum qui se Ecclesiæ vellent adungere, quam Catechizationem solent appellare. Hac interrogando, explando omnes Theologiæ locos Communes percurrit, atque eo exercitio ita suos habiles reddidit, ut non pauci paria facere cum Theologiæ Candidatis possent; imo & quidam ad Ministerium, præsertim in India, promoverentur: optimo instituto, non enim omnes satis doceri à cathedra possunt, nec omnia singulorum captui accommodari.

Quæ edocuerat voluit singulis applicare, & quando tempus exposceret in usum ducere. Quare continuus & sedulus fuit in visitandis suæ Dœcclesios incolis. Ita inhibuit non paucos qui ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium non possunt; tum præbuit consilia quibus ea peccata evitarentur, ad quæ natura magis inclinarent. Enodavit conscientiæ scrupulos, expeditis subtilitatum tricas, quibus non raro optimus quisque irretitur. Erexit qui Justum Deum metuentes ob peccata nimium erant abjecti: quos qui expectat ut se domi suæ consulant, sentit plerosque nimis sero advenire; ferme omnes negotiis, pudore metu impeditos ne accedere quidem. In illis visitationibus viduæ, orphani omni humano auxilio destituti, solamen inveniebant: & cui possent consilia communicare. Languidi, ægri animabantur ad fidei constantiam, præparabantur ad mortem. Agonizantibus mortis terror excutiebatur, accendebatur desiderium esse cum Christo, atque ita quasi manu ad salutem ducebantur. Hæc vera denique Theologiæ praxis est: in qua qui negligentes sunt, capere nequeo quomodo conscientiæ suæ, quomodo Deo possint satisfacere: & amore suorum in terris destituuntur. Quæ omnibus dicuntur quasi ex penso dicta putantur, quæ singulis ea demum unum quemque obligant.

Verum ea solius Walæi laus non erat, debebatur & ea plerisque Pastoribus Middelburgensibus, imo Zelandiæ, qui in hac parte non raro præ cæteris diligentes inveniuntur. Ut & quod iis visitationibus Lutherani, Anabaptistæ, Pontificii informarentur de Religione Reformata, & suæ religionis deformitatem addicerent. Non enim minus Sectarios Walæus quam suos invilit, ea comitate ut nequaquam id ægre ferrent: ea æquitate ut frequenter quando in caulis matrimonialibus scrupuli orirentur ad Walæum iretur, optime eos decisurus. Libenter enim Clerus Pontificius scrupulos movet, quibus pecuniam corradat qua ii redimuntur. Hæc res Curionem pontificium vehementer conturbavit, & cum Walæus præ cæteris in redarguendo efficax esset, ne qui colloquia ejus æstimarent ad ejus quoque accederent Conciones, disperlit inter suos, Diabolum evidenter Walæi humeris insidere, ac inter concionandum continuo suggerere, quomodo optime populum posset seducere. Ita solent, qui ad congressum impares sunt, contumeliis adversarium, præcipue in religionis negotio, lacerare: plerumque suo damno, cum in illis falsi convicti, alibiquoque non veritatis sed suam causam egisse creduntur: quod & hic evenit. Non pauci enim Pontificii, aut curiolitate aut fama allecti, aut oc-

calione

caſione Baptiſmatis templum ingreſſi, cum nihil Diabolici ex Walæi ore procedere audirent, ceperunt Curionem ſuum calumniatorem æſtimare: dubitare de veritate eorum quæ diceret, animadvertere ſe Walæi concionibus amplius quam illius doceri, conſolari; atque ita in Religionem Reformatam inclinare ſenſim, & tandem ad eam aperte accedere.

Relinquebant Collegæ Walæo. ut doctiori, imo mandabant, ut provideret ne quid Religio Reformata publice detrimenti caperet, & eam contra adverſantes tutaretur. Ea in re Herculem ſe præſtitit, & non pauca monſtra ſubegit.

Fatigaverat aliquamdiu Eccleſiam Middelburgenſem Abrahamus Beeckmans: vir acris ingenii, conſpicuæ probitatis; reprehenderatque continuo Miniſtros, illos immerentibus Baptiſma elargiri, & ſignum fœderis illis infantibus communicare. quorum parentes Eccleſiæ ſacramentum non dixiſſent. Centenaque aliquot Eccleſiæ membra traxerat in partes ſuas. His ſtatim initio minifterii totam doctrinam explicavit planius, conferendo, diſputando pertinaces confudit, ſcribendo plerique convicit, & ad erroris adegit agnitionem. Nulla enim in conferendo Baptiſmate accuratior Eccleſia Reformata, quam Middelburgenſis invenitur: quæ ad Baptiſma infantes non admittit, niſi delegato Miniſtro aliquot diebus antea probaverint Amici, Chriſtiani fidelis foetum, aut in ejus legitima potestate eſſe. Juxta Dei inſtitutum Geneſeos xvii. v. 12. *Natus dies octo vobis circumcidetur omnis mas, per ætates veſtras: natus domi & emptus pecunia de quibuſcumque alienigenis, qui non erit ex ſemine tuo.*

Sed non contentus Walæus deviciſſe, diſſipaviſſe turbidos, voluit quoque eos ſervare Eccleſiæ, aut lucrari: quod perfecit, procurando ut Beeckmans ejusque ſocius in Seniores Eccleſiæ eligerentur. Ita pacata quali ſeditio fuit, & ipſi utilem poſtea operam Eccleſiæ præſtitere. Non melius demulcentur ſectarii qui divina ſemper crepant, quam ſi humana illis largiamur.

Haud ita multo poſt Gedeon vanden Bogaerde, Nobilis Flander, neutrarum antea partium, cum vexillo inſcatus, ſequi partes regis Hiſpaniæ decreviſſet, Religionem quoque debuit mutare quæſito prætextu, Religionem Pontificiam Reformatam veriorē eſſe. Et id in negotio Tranſubſtantiationis, per patrem Gaudam Jeſuitam Antwerpienſem, publicatis ſcriptis conatus eſt demonſtrare. Subactus in religione Pontificia eſſe debuit, qui auſus non fuit aliis quam patris Gaudæ verbis loqui; penetravit ad minimum in illam religionem, qui præteritis ſpecioſis, eam converſionis ſuæ prætextum elegit, ubi religio Pontificia quam maxime eſt monſtroſa: quid enim horrendum magis quam panem adorare? Quare facile contemni potuiſſet, niſi ſub Bogardi nomine luſiſſet Gauda Jeſuita impudens: qui eo temeritatis devenerat, ut immemor fragilitatis humanæ, horret animus eloqui, Deo animam ſuam offerret expiatrix errorum qui in Eccleſia Pontificia invenirentur. Egregius certe vades, qui ipſe plura debuit, quam poſſet perſolvere. Huic ſtatim ſe oppoſuit ac reſpondit Walæus, oſtenditque verba inſtitutionis Coenæ ipſis Pontificiis non niſi figurate intelligi poſſe; nec conſecratione corpus Chriſti infinitis locis eodem eſſe momento, quia ita corpus non eſſet quod ſuis terminis ſemper eſt circumſcriptum. Gauda ad ſecundam reſponſionem conticuit. Sine dubio
valde

valde imparem se sentiens, omnibus enim sectariis, Pontificiis præsertim, constitutum est semper ultimo scribere, ut multitudini superiores videantur, saltem ratione non destitui.

Præcis his errorum capitibus, novum subortum est. Quidam peregre adveniens, Zelandia enim talia monstra non edit, prædicabat Christum omnium optime Dei reverentiam, amorem proximi docuisse. Sed quo dogmata majus pondus haberent, dixisse se Dei Filium, pia quadam fraude, finxisse se Deum, qui tamen revera non esset: privatilque ea effuere non contentus, cœtus congregavit, probitatem, non fidem urfus.

Hunc eo perniciosiorem æstimavit Walæus, quod pietatem simularet, quod non sine laude Christi loqueretur, quem revera conabatur annihilare. Quare hunc pleno cœtu aggressus, demonstravit, in Christi nativitate, vita, morte omnia concurrisse quæ de Messia in Veteri Testamento prædicabantur: itaque non posse non Deum esse, quod in Messia ibidem requirebatur. Christum quem fatebatur pietatem docuisse, expressisse vita, non potuisse à mendacio incipere, cum illi constitutum esset nihil mali facere, ut bonum eveniret. Nec operæ pretium futurum fuisse ob mendacium persecutiones, verbera, crucem perpeti. Apostolos continuos ejus comites, noluisse in idem mendacium conspirare, & ob id sufferre exilia, tormenta lanienam. Deum non perpeffurum fuisse ut evenirent ea quæ prædixerat is de morte, resurrectione sua, destructione Hierosolymæ, si conatus fuisset alienum Deum obtrudere. Non concessurum illi fuisse sanationis donum, quo claudis gressum restitueret, cæcis visum, mortui in vitam revocarentur. Religionem ipsam, annis non ita multis à piscatoribus, nulla vi humana, per magnam orbis partem propagatam, à Deo se profectam clamitare: quam Deus non permisisset inundasse totum mundum, si alicum Deum & idololatriam secum attulisset. His similibusque perstricto nebulone, auditores dilapsi sunt, & cum assclas amplius non haberet, denuo in latibula se recepit.

Levis his inpenfa opera fuit, præ schismate Remonstrantium & Contraremonstrantium, quod Walæum tota vita occupavit. Quare præter rem non erit illud ab ovo ordiri.

Elucescente Belgis Reformatione, qui sese opponebant Pontificiis, non omnes ejusdem opinionis fucere, & nihil cos æque ac in Pontificios odium univit. Ne tamen ægrorum somnia plerisque & sanis adscriberentur, hi Anno clō 16 Lxvi. Religionis suæ Confessionem ediderunt, quam postea Belgicam appellavere: ne quoque ægrorum contagio sani afficerentur, plena Synodo Embdana Anno clō 16 Lxxi. constitutum fuit neminem ad Ministerium Verbi Divini admittere, qui examen non subiisset, ac subscriptione hujus Confessionis & Catechismi Heidelbergensis, testatus fuisset cum reliquis consensum. Quod decretum insequentibus omnibus Synodis confirmatum fuit: approbatumque 1576. 1586. à Præpotentibus Ordinibus Hollandiæ, & continuo traductum in usum.

Non potuit tamen initio, in magna Pastorum penuria, examen valde rigidum institui; & facile in Ministerium irreperunt aliqui, qui aliena clandestine foverent. Casparus Coolthalius Leydæ, Hermannus Herberti Goudæ, Gerhardus Blockhoven Ultrajecti, Cornelius Wiggerus Hornæ, qui in multis à se invicem,

in vicem, plerique de Prædestinatione à reliquis diffidebant: sed cum horum molimina suarum Ecclesiarum ambitu continerentur, facile sopita aut vindicata sunt.

Solus Theodorus Cornhertius Ecclesiis Reformatis se in universum opposuit, qui antea Ordinibus Hollandiæ à secretis, metu periculi munus deservierat. Verum facile apparebat Theologum non ita magnum, rebus securioribus exulcerati animi bilem, quam in Ordines expromere non audebat, in Ecclesias ejicere. Unde publica autoritate Ordinum cohibitus est.

Non ita tamen componi dissidia potuere, ut non relinquerent in multorum animis scrupulum, an omnia æque certa essent quæ Reformati profiterentur: ut non multorum disponderent animos ad novum quid, præsertim de Prædestinatione, suscipiendum.

Ita præparatos invenit Jacobus Arminius, quando Anno cło lccciii. ad professionem Theologicam in Academia Batava Leidenli vocaretur. Hic famulus primum diverforii publici Veteraquinatis, cum promptitudine ingenii multorum hospitem admirationem incurrisset, quorundamque elicisset liberalitatem, studiis admotus, ære Magistratus Amstelodamensis ea absolvit. Unde eorum favore ad Ministerium illius civitatis promotus, iis animi dotibus emicuit, ut ab omnibus mereri Professionem Theologicam crederetur. Erat enim ingenio subtilis, eruditione solidus, moribus compositus.

Vocationi huic opposuit se Gomarus, quod alia de Prædestinatione ad Franciscum Junium scripisset, quam Ecclesia Reformata profiteretur: imo & aliqua è Cathedra tradidisset Amstelodami. Verum cum quædam negaret, quædam extenuaret Arminius, visus est Gomarus vereri ne illi Collega major adjungeretur; quod vocationem Arminii promovit, & initium facilioris diffensionis jecit.

In Professionibus id vitii est ut ii pluris æstimentur, qui præ reliquis multos auditores habent, qui facillime dogmatum novitate parantur: quare libenter aliquid novi Lectionibus suis Arminius etiam initio admiscuit, de Prædestinatione præsertim, quæ jam dudum meditata habebat. Sed publice non nisi parce & tenuiter, ne Ecclesias offenderet, quorum autoritate meminerat Coolhaasium, Wiggerum aliosque Ministerio ejectos; privatim vero omnia apertius auditoribus instillavit, quo affectas pararet. Et ne ubi id efflueret ab Ecclesiasticis haberet metuendum, per Johannem Vytenbogardum Concionatorem Hagiensem, patronum sibi paravit Johannem ab Oldenbarnevelt, universæ Hollandiæ Syndicum, præcipuæ autoritatis Virum. Cujus & in gratiam, Autoritatem Magistratus in rebus Ecclesiasticis extulit.

Nimirum id agebat Barneveldus ut Belgæ Reformati propius ad Lutheranos accederent, quo sperare plus auxilii è Germania possent, potentissimoque Hispaniarum Regi resistere melius, aut facilius conciliari. Cumque initio Belli Belgici ope multitudinis Magistratus indignisset, quæ non melius quam per Ecclesiæ Ministros concitatur: & ideo multum autoritatis Pastoribus Ecclesiæ esset concessum. Hanc ut enervaret, incipiebat quæ in Ecclesia suboriebantur dissensiones fovere, & censura Ecclesiasticorum contra immorigeros Magistratus potentia impedire. Autoritatem insuper Principis Auriaci suspectam reddebat. Et cum ea illi potissimum gravis esset, conabatur Proceribus pericu-

periculosam persuadere. Quare qui ab offensis Ecclesiasticis præsidium non expectabat, libenter Arminii patrocinium suscepit, & in ejus affectis auctoritatis suæ quæsitum fulcimentum.

Verum id initio nonnisi clanculum fecit, dum factio tenella esset, & in herba posset conculcari. Unde & Arminius novitatem dogmatum suorum diutius obtexit, usque dum Anno cło Ibc VIII. à Francisco Gomaro apud Hollandiæ Ordines accusatus & detectus est: cum de Justificatione, Prædestinatione, Gratia, Libero Arbitrio, Perseverantia Sanctorum ab Ecclesia dissentire.

Non latuit tamen tamdiu Arminius Walæum: qui cognitis omnibus sectariorum latibulis, ex semita quam inibat facile potuit quo tenderet perspicere: quare jam à nono Kalendarum Junii Anno cło Ibc VI. conatus est Arminium in viam consuetam & regiam reducere, idque insequenti toto Anno continuis literis egit, ad quæ Arminius aliquoties, tandem tamen non amplius respondit; eademque Arminio tum proposuit, ad quæ viginti Annis postea Johannes Arnoldi Corvinus quoque conticuit. Etenim Walæus in Sacra Scriptura versatissimus, edocere quemvis poterat, quisnam in iis controversiis Scripturæ esset sensus. Sed hoc agebat Arminius, ut ratiocinationem non S. Scripturam ducem sequeretur, quod nolebat profiteri.

Detectus Arminius incepit vereri ne ab Ecclesiasticis perderetur, nondum enim audebat Barneveldus ejus causam aperte suscipere. Nec Arminius mutationem religionis animo Heroico erat aggressus, qui in primis Reformato-ribus excelluit: ut gloriæ Divinæ tantum intenti, securi essent quidquid illis posset humanitus obvenire. Unde evidenter metu, mœstitia morbum contraxit, qui illum xix Octobris Anni cło Ibc cix. vita exemit.

Mortuo Arminio inter ejus affectas Coryphæum se gessit Johannes Vytenbogardus, qui ingenio, eruditione Arminio multum inferior, in regimine tamen Ecclesiæ & Republicæ perspicax & versatus, prudenti directione plus nocuimenti Ecclesiis quam Arminius disputando attulit. Hic statim, quo plures Hollandiæ Magistratus, Ecclesiasticis offensos, sibi addictos redderet, disseruit aliquoties, & librum edidit de Authoritate Magistratus in rebus Ecclesiasticis: in quo non tantum exteriorem Ecclesiæ regimen; sed & controversiarum religionis decisionem Magistratibus asseruit: quo non parum favoris sociis suis confirmavit.

Inter hæc Ecclesiastici harum turbarum remedium querere, nec melius quam in Synedo Nationali omnium Ecclesiarum Reformatarum invenire, eam continuo magno studio à Federati Belgii Ordinibus petere. In hanc propendebant Ordines Geldiæ, Zelandiæ, Frisiæ, Groningæ, sex civitates Hollandiæ, qui consuetam potius, quam nova etiam si speciosa mallebant, nec cum Lutherani concordie ullam spem arbitrabantur, Antiquitatem quam ambicio, & singularem præconcepta opinio perpetuo impelirent: Ecclesiasticorum auctoritatem gravem non esse & aliquod Oligarchiæ remedium. Previdis poterant Principis Auriaci nequaquam metuendam, sed petras federis & unionis vires non esse. Contra Nobiles Hollandiæ & reliquæ decem Civitates, Ordines Ultrajectini, Transilvani non negant, quod Synodem periret, sed variis tergiversationibus, iteratis procrastinationibus eludere, nec ea constituta confirmantur.

Non negligere tamen Ecclesiastici eam medelam, quæ in illorum potestate sita videbatur, detegere nimirum errores populo, & contra eas concionibus scriptis nuntiare. Eos qui ad Ministerium admittendi essent, severius examinare, ne plures surtim in Ecclesiam irreperent: quos irreplisse deprehendebant, censuris notare, Ministerio interdicere.

Hic sese strenue opponere Vytenbogardus ejusque socii, & voce, scriptis, molimine cum adversariis contendere, & ad Ministerium suæ opinionis candidatos promovere. Impar tamen congressus apparebat, quod illi numero plures, populum sibi magis addictum haberent. Hi itaque veriti ne superarentur, remonstrantiam ut vocant, unde deinde *Remonstrantium* illis nomen adhaesit, Hollandiæ Ordinibus obtulere, petiveruntque in illorum tutelam suscipi: ad quam non tantum admissi sunt, sed prohibitum ipsi super omnibus, ne voce, ne scriptis de controversiis ad populum referrent: neve in Candidatorum examine controversis insisterent, aut illum dissentientem notarent censura. Quod vere erat partes statuere, cum Pastores Remonstrantes vix quadraginta essent, Contra-Remonstrantium quingenti.

Nondum tamen duraturi Remonstrantes videbantur, nisi in locum defactorum novi continuo possent substitui, qui in Academia erant formandi: quare ad Professionem Theologicam in locum Arminii non Wakeus alique, qui à viris doctis bonisque commendabantur, sed Vytenbogardus petebatur: qui cum Academiæ se non parasset, id oneris admittere non ausus, per Curatores illarum tum partium, & Barneveldo sanguine nexi, id egit, ut Steinfurto Conradus Vorstius Leydam vocaretur. Qui Theologiæ Professor Anno c1o 1o 1c. ab Academia Heydelbergensi convictus erat, Socino ejusque dogmatibus nimium favere, cujus & publica extabant monumenta.

Hujus vocationi opposuerunt sese statim Ecclesiastici, quique iis favebant Magistratus: & eam non aut difficillime potuissent impedire, ita constitutam erat Remonstrantium fovere partes, nisi Jacobus Magnæ Britannię Rex continuo monuisset, urlisset Ordines: imo cum condemnasset hæreseos, & libros ejus publice jussisset comburi.

Tandem Ecclesiis leges quædam obtrudebantur, quas viginti annis antea accurante Barneveldo conscriptas, nunquam voluerant ferri Ordines, multo minus in usum duci: quibus vocatio Diaconorum, Seniorum, Pastorum fere tota Magistratui tribuebatur. Eripiebatur Pastoribus censura membrorum Ecclesiæ aut Pastorum, qui peccavisse in Ecclesiam convincerentur.

Decretum de inhibendis Controversiarum libris, Curatores Academiæ Magistratusque Leydenis cæteris severius exequiebantur: hoc sui religionisque defensionem Gomaro impediebant. Unde is offensus discessum paravit: hoc discessu cum Theologiæ studioli, purioris doctrina Professore essent destituendi, Ecclesiæ Geldriæ, Curatoresque Illustri Scholæ, Antonium Thylium Theologiæ Professore Hardervicrum, Ecclesiæ, Zelandiæ Magistratusque Middelburgensis, Wakeum Leydam misere, omni conatu periculatori, ne stationem desereret. Verum constitutum Gomaro erat discedere, quare uterque cum invitavit apud illos potius domicilium figere: quod obtinuit Wakeus, & Middelburgum Anno c1o 1o cxi. commigravit.

Id dudum egerant Zelandiæ Ordines, & hac Academiæ Leydenis calamitate

tate magis instigabantur in Zelandia illustrem Scholam erigere, verum nondum poterant de loco convenire: quem ut sibi præoccuparent Middelburgenses, Triviale Scholam suam reddere illustriorem conabantur. Mortuo enim Grutero, Scholæ Trivialis Rectore anno cl^o Id^o cvii. alium quærebant, qui cum honore illustris Scholæ posset præfecturam gerere, & ad eam Walæum vocare: quod plerasque eruditionis intelligeret partes, & animo, prudentia, auctoritate, regendo par aut superior videretur. Sed eam Provinciarum noluit Walæus admittere, tædiosam in pacrorum regimine, in eorum nutritione calumniis obnoxiam: utrumque eruditionis remoram, & studiorum promotionis grande impedimentum. Quare collato regiminis, nutritionisque onere in Ægidium Burlam Pastorem Middelburgensem, regendo aptum, institutionis munus in Justum Liræum virum doctum, Academiæ polica Ultrajectinæ Professore. Quod reliquum & illud erat, Walæus suscepit Scholæ Curatellam, & de Græca lingua de Philosophia lectiones Honorarias habere.

His lectionibus explicavit Walæus Homerum, Hesiodum aliosque: & nuda interpretatione non contentus genium lingue auditoribus aperuit Græciæ Antiquitates. In Philosophia tradidit Ethicam, Physicam, Astronomiam, Opticam: quas explicavit plane ut ab auditoribus perciperentur, & relictis inanibus persecutus est ea quæ usum haberent.

Adveniente Gomaro omnia ad plenam Scholam Illustrem apparabantur, locus præparabatur in choro novi templi. Et Gomarus publicis lectionibus S. Scripturæ interpretationem instituebat. Excutebat locos Communes Theologiæ publicis disputationibus. Jacobus Meivartius Scholæ Trivialis Conceptor, Philosophiam publice docebat, disputabatque. Et jam horum diligentia, Gomari celebritate surrectura Schola videbatur: cum Magistratus Middelburgensis, cum quem Walæus servaverat locum, illi offerret, ac eligeret in Professore locorum Communium S. Theologiæ. Et vocatione commoveri Gomarus, vir affectibus suis nimium indulgens, & illi sese aperte opponere, incensare Walæum hæreseos: quod dum in Academia Batava studiorum operam daret, pro tribus, in homine animabus aliquando opposuisset acriter, & Trencium tum Præsidem redigisset ad metam non loqui.

Eam Gomari oppositionem ægrius Magistratus quam Walæus accepit: statim enim Walæus vocationi illi renunciavit: quod qui nihil unquam in vita ambivisset, jam magis putabat se sua sorte posse esse contentum, & eam se gratis diuinæ præceptioni debere, ne eo invito illi Collega obtruderetur. Nullæ injuriæ Walæum unquam conturbavere, ut non animus illi æquus esset & sui semper similis. Sed populus indignari dilectum sibi Ministrum calumniis peti, ab eo qui dudum publicatis testimoniis ejus doctrinæ puritatem voluerat commendatam: ejus & alia de animabus opinio, in lectionibus Ethicis, Physicis, & omnium sanctorum manibus terebatur. Quare is ut & Magistratus Gomariam minus assimare, quod frenum non posset affectibus injicere: quod ea se eruditione præditam non crederet, ejus sibi officere Walæus non posset. Quam obcausam Philippo Marto Plebsiaci Domino Salmarium vocatus, statim Anno cl^o Id^o xv. dimissus est.

Ea occasione, simul & quod Godesmi, ab H. g. ne Grotio excitati, illustrem Scholam

Scholam nollent Middelburgensibus concedere, Middelburgense illustre Gymnasium ipsa in herba collapsum est. Nam & Meivartius ad Triviale scholam rediit. Solus à Walæo petiit & obtinuit Magistratus, quo Illustris scholæ spem & faciem retineret, ut quandoque loco lectionum Græcarum & Philosophicarum, Theologicas locorum Communium persequeretur. Quæ etiamnum, nomine *Enchiridii Religionis Reformatæ* publice leguntur. Ita commoveri non solent prudentes calumniis, quas boni ab æmulis coguntur perpeti. Imo eos plures solent æstimare, si in iis se prudenter gessisse inveniant.

Hanc spartam continuavit Walæus, usque dum in Academiam Leydensem traduceretur, & illi hora semidecima matutina, quandoque hora semiquarta pomeridiana vacavit: ejus autem institutione qui ad Academiam mittebantur, cæteris paratiores apparebant. Nec unquam Zelandi eruditiores ex Academia quam tum revertebantur: tantum est bene eruditionis initia posuisse, & ejus maturè intellexisse fundamenta.

Nequicquam tamen de Ministerii munere interea neglexit. Ita tempus homini bene disponenti potest sufficere. Sed ex mandato petitioneque Ecclesiaram Zelandiæ, & instigatione præcipuorum Hollandiæ ministrorum, Scriptum Vytenbogardo opposuit, quo ostendit Authoritatem quam Ecclesiæ Belgicæ Magistratui largiuntur, & eam S. Scripturæ, consuetudinique Ecclesiæ primitivæ consentire. Eo libro eruditionis ubivis famam acquisivit Walæus, meruit gratiam Ecclesiæ, quod eam à Remonstrantium calumnia quasi Magistratui immorigeram, liberasset. Meruit gratiam plerorumque Politicorum, quod collegis quibusdam suis prætextum ademisset, quo solebant Ecclesias premere. Ipse Vytenbogardus, non potuit de eo scripto nisi ut erudito & modesto loqui, viderique voluit statim satisfacturus: quam ob causam rescribendi veniam ab Ordinum Deputatis petiit. Et quamvis obtinuerit statim, nunquam tamen respondit: nisi quod quadraginta & pluribus annis postea, septennio post Walæi obitum, videri voluerit etiamdum respondisse, edito libro in quo multis præloquiis, variis ambagibus, magno apparatu, nihil aliud tandem quam inermem & nudam negationem opposuit: ut parturuisse mons, sed murem hic tantum edidisse, queat videri.

Hoc præcipuum fulcimentum dissentioni subtraxisse non contentus Walæus, sedare populum, mitigare Hollandiæ Magistratum intendit. Populo tractatum proposuit quomodo is se gerere debeat, quando in Ecclesia, quando in Religione inter Pastores oritur dissensus. Magistratum conciliare Ecclesiasticis per Hugonem Grotium conatus est, virum ob eruditionem jam dudum illi familiarem: qui spe successione in Barneveldi dignitatem, credebatur altera ejus manus exsistere. Huic persuasit extorsitque aliquoties illas voces, se Hugonem Grotium suosque videre, non aliud hujus dissentionis remedium quam in Synodo Nationali consistere: eam se suosque nolle concedere: Deum se suosque velle punire.

Flagrabat enim continuo magis Hollandia internis dissidiis, & in unius aut utriusque partis perniciem præparabatur. Opponebant se aperte sex Hollandiæ civitates decretis de Pastorum vocatione, de tolerandis utrimque Religionis Controversiis. Iis quoque non obediebant Ecclesiastici, ne Remonstrantes quidem, præsertim iis quæ consulto præcipue Vytenbogardo, ab Hugone Grotio concepta, limites Ecclesiasticis ponebant. E quibus in tractandis Controversiis

non liceret iis evagari. Certe mirari subit, cos in libera Republica qui voces suppressere nunquam potuere, quæ summam suam majestatem læderent : cos, inquam, voluisse Ecclesiasticorum populique sermones inhibere, à quibus salutem animæ suæ proximique dependere credebant. Quas leges ideo minus servabant Ecclesiastici, quod eas in suam perniciem editas arbitrantur. Velle tamen Magistratus iis obediri, qui non parebant Pastores ministerii usu interdiceret : ejicere è civitatibus quos pertinaciores inveniebant : qui illis vinum favebant cives in exilium relegare. Et quamvis illi à justitiæ Prælidibus restituerentur in integrum, qui eam non correctionem sed factionem judicabant, Magistratus tamen in civitatem suam denuo eos non admittere. Unde utrinque vehementer exacerbat animi. Et Magistratus tandem, civibus suis non fidens, milites legit.

Sed ea nullibi magis in conspicuo, nullibi fervidius, quam Hagæ Comitum acta fuere. Vytenbogardus, qui alibi suos ad extrema intigabat, hic ubi rerum in Ecclesia potiebatur, volebat moderatus videri, & mitigando sua, alia concedendo Contra-Remonstr. hoc quod possidebat integrum tenere. Sed cum appareret sagacibus ita falli Pastores, populum seduci : animatus Henricus Rosæus, vir eloquens & magni animi, populo detegere fucum incepit, & quod sub melle latebat venenum indicare. Quam ob causam Magistratus exercebat illi ministerii functiones prohibuit ; detecto tamen errore noluit populus Vytenbogardum audire, & maluit in vicino pago Rijsvici conciones frequentare. Id impedire Magistratus conatus est. Contra Populus urgere ut aut Henricus Rosæus aut alius Concionator religionis Reformatæ, pro qua tot sumptus suppeditati, tot bella gesta essent, illi concederetur. His sese objicere Vytenbogardus, exuere simulatum moderamen, & omni molimine id agere ne quod peterent possent obtinere.

Mauritius Celsissimus Princeps Auriacus, animadvertens non Ecclesiasticos tantum, sed se præcipue peti, & conniventia sua Barneveldi adversariorumque suorum potentiam incrementum incepit aperte Contra-Remonstrantibus favere : intercedere apud Hollandiæ Ordines, quo illis templum quo miniter concederetur. Sed Nobiles & duodecim Civitates admodum reluctari : urgere Princeps. Et cum tantum æqua petere Contra-Remonstrantes viderentur, impetrare Hagæ Anglicum templum : quod cum recipiendis Auditoribus non sufficeret, quod illis præparabatur Claustrum templum præoccupare, Henricum Rosæum in ejus Cathedram introducere, ipsius conciones frequentare. Ea re vehementer conturbari Barneveldus ejusque affecte, quali vis illorum auctoritati inferretur : ast cum æqua tantum destinataque Contra-Remonstrantes obtinere, quod emendare non poterant permisisse. Eo quasi classico excitati contra-Remonstrantes, ubivis animos sumferunt. Populus in illorum ruere partes in quas Principem, amatum sibi æstimatumque transire vident.

Non autem satis erat Contra-Remonstrantes Hagientes, & concionatorem & templum habere, apparere insuper illustri illo loco debebat, Contra-Remonstrantium religionem Remonstrantium opinioni præpollere. Cum autem Vytenbogardus eruditione Rosæum superaret, & cum continuo ad disputandum invitaret, lacerasset : aliunde accessendus erat qui ejus instantiam inhiberet, contunderet. Eam in rem non alius aptior habitus est quam Wake-

us, qui idcirco Anno cdo Idexvii. ab Ecclesia Hagienſi. à Principe Auriaco, conſenſu Magiſtratus per Deputatos Middelburgo vocatus eſt, ut ad tempus Eccleſiæ Hagienſis Paſtorem ageret.

Hagæ mox Walæus ſtatim controverſiæ perſpicue in concionibus proponere. Argumentorum utriuſque parti pondus quali ad ſtateram examinare. Reſpondere exceptionibus Remonſtrantium, vindicare Reſormatorum. Atque ita plane in controverſiis populum inſtruere. Tacere tum de diſputationibus Vytenbogardus, qui jam Sileſiæ à quindenſis annis eruditionem Walæi perſpectam habebat. Aſſecte tamen ejus quibus non ita cognitus Walæus eſſet. aliquoties cum aggreſſi fuere. Et primo la Haye Remonſtrantium Concionator, poſt concionem nondum dilapſis auditoribus de Perſeverantia Sanctærum illi litem movit. Hanc autem ea modeſtia excepit Walæus, ea æquitate illius argumenta admifit, ea ſoliditate & perſpicuitate illi reſpondit, eo acutius eo judicio nova regeſſit, ut cum non haberet quod reſponderet amplius, pudore conſuſus dilapſus ſit.

Hoc dedecus reparaturi Remonſtrantes, ad novum colloquium Walæum vocare, in quo Jurisconſultus ſacundus & acutus, la Haye in adjutorem erat adjungendus. Ipſum autem colloquium, aſſumptis utrinque duobus Senioribus in teſtes, in privatis ædibus erat inſtituendum. Neq̃ hoc quoque detrectavit Walæus. Ubi conventum eſſet. Jurisconſultus de Prædeſtinatione ſua contentioſe proponere, Walæus ſedate cordateque reſpondere, & conſtantia reſponſique ſoliditate domare ferecientem. Cum autem præcedentis collationis fama excitati, aliquot centeni utriuſque partis in illas ædes confluèrent, Remonſtrantes veriti ſimilem præcedenti colloquii exitum, conferre ulterius non voluere, diſtantes privatum hoc colloquium, non in tanta auditorum corona eſſe debuiſſe.

Sed eo non contentus Walæus, ipſum Vytenbogardum frequentiffime ad conferendum invitavit, præſertim per Sexceſſimam Principem Aloyſiam Coliniã, Guilielmi Auriaci viduam, quod per eam Vytenbogardus Roſæum ad publicum quali certamen antea provocafſet: verum ab ea collatione ſemper ſe Vytenbogardus excuſavit. Ita quoque vigere incepit Hagæ Contra-Remonſtrantium opinio, & denuo quali reſroreſcere. Nunquam melius diſputatur; quam quando æquanimitate & judicio controverſiæ expenduntur. Et veritas iplâ, diſſractis aliquoties errorum nubibus, facile lumen ſuum denuo ſpargit.

Contra-Remonſtrantium cauſam præ cæteris Paſtoribus in Hollandia agebant Johannes Becius Dordracenus, Henricus vander Linden Delphenſis, Feſtus Hommius Leydenſis, & Amſtelodamenſes Petrus Plancius, Jacobus Triglandius: viri eruditi, prudentes, animoſi, quique animum populi poſſidebant. Hi raro antea aliquid majoris momenti inconſulto Walæo: nunc pleraque ex ejus conſilio exquebantur. Magiſtratus Amſtelodamenſis, caput eorum qui Contra-Remonſtrantes tutabantur, indefinenter cum Walæo per Deputatos conferebant. Et ubi quid majoris negotii obveniret, quod in ſe nollent Deputati recipere, obnixè rogabant Walæum ut Synedrio ſuo Eccleſiaſtico, Conſulari ſuo collegio, præſens conſilium mentemque ſuam vellet exponere. Mauritius Princeps Auriacus, de quo non vane dictum fuit, quando equo inſideret, omnes

omnes illius consiliarios illi affedisse, intimum tamen Consiliarium Walæum habuiss. in iis omnibus quæ aut religionem aut hoc dissidium spectarent. Adeo ut nulla dies transiret, quæ non ejus exquireret consilium, frequenter integras noctes deliberando cum illo consumeret, quo paratus esse ad concludendam posset in iis quæ de die erant exequenda. Ab eo tempore continuo Walæus interioris fuit admissionis. Nimirum Walæus etiamli prudentissimus nunquam simulabat, & omnia illius consilia à vafricitie à calliditate profus erant aliena. Mauritijs animo erat vere Heroico, & quæ moliebatur intendebatque aperte solebat profiteri.

Ob quem candorem ne Remonstrantibus quidem Walæus invisus erat: simul & quod scirent Walæi consilia eo tendere, ut stablirentur quidem Contra-Remonstrantes; Remonstrantes tamen penitus ne perderentur: quod putaret multos redituros ad saniozem mentem, si illis occasio secundæ sedateque cogitationis concederetur: & minus de vindicta cogitatuos, quibus vivere & aliquo modo bene liceret. Quare eandem familiaritatem cum Grotio aliisque contrariæ partis quam unquam coluit, avulsissetque eos à Barneveldi parte; nisi, ut ipsi loquebantur, vis humana major obstitisset.

Per hos omnes Walæus una è præcipuis causis fuit quare harum controversiarum decisio ad synodum Nationalem delata, & omnia ad eam convocandam præparata directaque fuerint. Quæ omnia cum peregisset obtinuisse tunc Walæus Haga discessum paravit. Conabatur quidem ab eum impedire Princeps Auriacus, & cum in Concionatorem suum Aulicum elegit; sed id non erat nisi ejus discessum promovere. Ab eum Walæus abhorrebat, in quem natus quæ malibi pronicias: cum hodie nimium sibi soleant Principes indulgere, & si minus bene continueque exequaris, tandem non potest nisi censuram parare: cum etiam quæ optimo animo peracta sunt, facile soleant ab Aulicis in deteriorem partem torqueri. Principis autem censa nimiam secum penam trahit.

Middelburgi Anno dñi 1658. redux Walæus, animadvertit demum quantum amaretur: Ita populus illi obviis, ita Collegæ, ita Politici ad salu tandem admitti affectum suum expressere. Nunquam ut deceat bona nostra æstimamus, nisi quando in periculo sumus aut fuimus ea amittendi.

Controversiæ Remonstrantium & Contra-Remonstrantium jam intra Hollandiæ limites non coneludebantur, extendebant sè in vicinam Ultrajectum, Transfulaniam, Geldriam, imò Sedanum utque: ubi Daniel Tilæus, vir varix & elegantis eruditionis, qui tamen parum in intima disciplinarum penetraret, & libenter omnibus etiam de minutis suis advertaretur, pederentum incepit Remonstrantium doctrinam intulare; & Auratum verbi divini Ministrum, meliorem sibi seductionem traxerat in suas partes: eam delectus à Ranbæus Conventum Aulicæ patris spectant, partim à Duce Bullonico coactis, Thielga Proffessores audierant. Hæc hoc ut poppleretur, ut id quod deinceps erat edim utitur, tunc Walæus Middelburgo vocatur: & ut obtineri posset omnes collatus, & Maxime quæ cum possent loco movere. Patens erat tamen, & illis, & vix argumentum christinus, Walæo amicus, cui majorum antistitum, & populi, & vix argumentum christinus non habuit. Contra Remonstrantes ut de illis deinceps quædam Proffessores possit habere.

possidebant. Invitatio Ducis seria erat, iterata, amicissima. Non potuit tamen Walæus migrationem ab uxore, ab amicis dimissionem impetrare: cum ad lautiores conditiones quæ offerrentur, facile posset duplex quod habebat Middelburgi stipendium extendi. Et grave illi videbatur ætatis jam quadraginta quinque annorum, debere regionem, debere mores mutare & ad ignotos accedere, diu amicis intimis verisque destituendus: quare maximas gratias Duci egit, sedem ut putabat perpetuo Middelburgi fixurus.

Interca foederatarum Belgii Provinciarum Ordines, cum animadverterent Hollandiæ factiones in foederis dissolutionem & omnium Provinciarum perniciem redundaturas, coeperunt componendis Religionis controversiis manus admoveere, consilio Reineri Pavii Consulis apud Amstelodamenses magnæ autoritatis, instigatione Mauritiæ Cellissimæ Principis Auriaci, & Nationalem synodum decreverunt, convocarunt. Dederuntque in mandatis Auriaco Principi, exauctorare subiectum ab Ultrajectino Magistratu militem: Magistratum nimis contrarium submovere loco, novum restituere.

His sese aperte opposuit Barneveldus, per Nobiles & duodecim Civitates Hollandiæ. Et omni molimine, etiam mittendo ad externos Reges, Principes, synodi conventum conatus est impedire. Nutantes Ultrajectinos instigando, auxilium illis offerendo, Emendationem Magistratus, dimissionem militis prohibere. Unde à Foederatis Principi Auriaco injunctum adversantis partis capita in carcerem detrudere, Johannem ab Olden-Barneveldt, Rombertum Hogerbetium, Hugonem Grotium, Ægidium Ledenbergium. Dimittere reliquum ita in Hollandia collectum militem. Cribrare in illis Civitatibus Magistratum, & contumacibus meliores surrogare. Quæ omnia sine ulla sanguinis effusione, sine ullo tumultu peracta sunt: ita eo Magistratui cives insensim inveniebantur. Ubi de omnium salute agitur, non raro adhibetur remedium, quod non ita ex ordine singulorum usurpari consuevit: quamvis & huic facto obtendebatur, quod & ipsi Hollandiæ Ordines publico decreto auctoritatem Principi Auriaco dedissent, dissidia ea quocumque posset modo componendi. Remotis contumacioribus reliquis Magistratus approbare ea quæ acta erant, & in Synodum Nationalem Dordraci convocatam consentire.

In ea Synodo flos Reformationum Theologorum, & inter eos Walæus, convenit; ac apud Theologiæ Professores Belgas illi locus est assignatus, destinatusque unus è directoribus Synodi plurimum judicio; sed præviis colloquiis inter se consenserunt Pastores, neminem ex ordine Professorum eligere.

Remonstrantium hic infelicitas fuit Præsidem habuisse Simonem Episcopium, virum cruditum, sed fervidum, imprudentem contumacemque: quo auctore creditur præcipue factum fuisse, ut sese nollent Remonstrantes Synodi legibus subicere. Quare hujus Synodi partes erant, eruere è Remonstrantium scriptis statum controversiæ, & cum ex ipsis fundamentis accurate proponere. Expendere ea ad verbi divini tutinam, & singulorum pondus attingere.

In Regimine totius Synodi emicuit Johannes Bogermannus, Synodi Præses, & apparuit aptiorem eligi non potuisse. In proponendo controversiæ statum Felius Hommius, jam antea illis sæpius agitatus: qui tamen frequenter de his cum Walæo conferebant. Sed in expendendis controversiis, stabiliendis aut solvendis

solvendis argumentis, vindicandis exceptionibus Walæus excelluit: quare si quid difficile occurreret enodandum, ut epistolæ ad Romanos explicatio, Walæo injungebatur: si quid accurate prudenterque definiendum esset, Walæi judicio submittebatur. Unde eorum unus electus est, qui canones Synodi constituerent, qui rationes adderent quare Remonstrantium doctrina rejiceretur. Habebaturque Walæi prudentia non parum factum fuisse, ut tota Synodus in eos consentiret. Quam ob causam à Politicis, ab exteris, qui causam æmulationis non habebant, nemo magis æstimatus allectusque fuit. Et res ipsa æmulo suo Ægidio Burzio elicit has voces, Walæum in Synodo omnes superare: dum à Classe Walachra extra ordinem ad Synodum delegatus Burzio, quæ egisset audivissetque deberet referre. Tantum est ingenio, judicio pollere, studuisse bene, omnia æquanimitate quadam perpendere, certa audere asserere, de incertis prudenter dubitare.

Omnium autem, & nominatim horum laboribus, Deus opt. Max. ita benedixit: ut ne Remonstrantes quidem unquam fuerint conquesti, Controversiæ cardinem præteritum fuisse. Ita decisæ controversiæ, expeditæ difficultates, ut omnibus piis, doctis, cordatisque fuerit satisfactum, & ab eo tempore præcisis radicibus Remonstrantium cœperit opinio exarescere. Omnia autem ea modestia acta, eo omnium consensu absoluta, ut nesciam an post primorum sæculorum Concilia parem queas invenire.

Decisis jam controversiis, judicata Remonstrantium causa, condemnati Criminis læsæ Majestatis, à delegatis Fœderati Belgii Ordinum, præcipui Remonstrantium patroni fuere: Barneveldus, Hogerbetius, Grotius & Ledenbergius. Ledenbergius supplicium spontanea morte prævenerat. Jacobus Schotte Consul Middelburgensis, delegatorum judicum unus, à Fœderati Belgii Ordinibus Dordracum ablegatur, Walæum è Synodo Hagam ducturus. Is Dordracum Walæum per Rotterodamum, Shiedamum, aliasque ambages, XII Maii Hagam ducit, ne ulla populo futuri supplicii suspicio suboriretur: & in via Walæo aperit, Fœderati Belgii Ordines illum vocasse ut ad mortem componeret condemnatos, putare illos ejus prudentia & suadela optime id perficiendum. Walæus, quod videbat se evitare non posse, id conatus est limitare. Et rogavit, ne indicare mortem condemnatis deberet, ne adesse Grotio cogeretur, ipse solatio, ob contractam cum eo familiaritatem, opus habiturus: ne præsens supplicio esset, quod sine commotione animi non posset spectare.

Hora quinta vespertina Hagam delati, Schotus Deputatos Ordinum & congregatos Judices adit, indicatque Walæum advenisse, ac postulare jam dicta sibi concedi. Quare Advocati Fisci ad Barneveldum mittuntur, annuntiantque cum sequenti die judicandum, & mortis subitum supplicium. Schotus vero ad Walæum redit, & refert ea quæ petierat illi concessa. Hogerbetium enim Grotiumque licet condemnati non morituros, sed perpetuo carceri addicendos: Advocatos Fisci Barneveldo mortem annunciasse: urgere Fœderatos Ordines, urgere Delegatos Judices ut Barneveldum quam primum accedat, ac ab eo Walæus sub horam sextam ad Barneveldi usque carcerem deducitur.

Barneveldi cubiculum ingressus Walæus, non ingratum enim erit illius ex-

trema audire, quæ Walæi ore habeo & ejus manu invenio fuisse annotata, invenit perturbatum vehementer Barneveldum, ac ad uxorem liberosque litteras conscribentem illius nuntii indices: cum salutavit Walæus ac dixit, dolere se cum tam citi tempore debere accedere. Respondit commotus Barneveldus, se verbi divini Ministri non indigere, se senem & Christianum esse, & scire quomodo se jam debeat gerere, occupatum esse in disponendis rebus domesticis. Regesit Walæus, ea se credere; sed etiam veterano Christi militi in extremis excitandam illam cognitionem esse, applicanda monita, solatia. Nolle tamen illi impedimento esse in componendis rebus familiæ, tamdiu expectaturum: ac in remotiori sedili confedit.

Per scriptis literis & ad uxorem delatis, Barneveldus primus Walæum allocutus est. Rogavit quis esset: & responsum accepit se Antonium Walæum esse, ex Synodo Dordracena venisse, ac rogatum esse ut extremis his vitæ horis illi adlisteret, paratum se esse quæ posset adferre, modo commodas illi vellet aures præbere. Ad ea Barneveldus se excusare, quod quem bene de nomine, de facie non novisset: quærere quid in Synodo Dordracena esset actum. Ad ea Walæus: condemnatam Remonstrantium doctrinam esse tam ab exteris, quam ab indigenis, constitutos Canones in quos omnes plene consentirent. Id non mirari Barneveldus de indigenis, cum à Contra-Remonstrantibus submissi essent, præter expectationem ejus id de exteris evenisse. Et inquisivit, quomodo ergo loca quædam S. Scripturæ exponerent, quæ favere Remonstrantibus videbantur: quæ cum explicasset Walæus & utrinque ventilata satis videbantur, insinuavit Walæus tempus esse ut de propria potius salute dispiceret, peccata sua confiteretur, & eorum à Deo veniam peteret.

De peccatis illibenter audire Barneveldus, quasi eorum confessione, confiteretur quoque, se suo merito supplicium capitis subiturum. Oggerere se examinatum, sed ab inimicis esse, multa eos in deteriorem partem accepisse: quædam quoque quæ Caronio Legato Anglico scripserat, ut amico intimo, ad peccatum tracta: quæcunque gessisset, iis libertatem & privilegia Hollandiæ voluisse tutari: supplicium jam præmium futurum, pro quadraginta trium annorum indefessis curis, exantlatis laboribus. Quæ cum non sine gemitu & lachrymulis efferret, illachrymavit quoque Walæus. Quis enim non misereatur sortis humanæ, qua paulo ante rerum domini, mox viliores fucis fiunt, & probrose à carnifice mactantur. Has Walæi lachrymas cum animadvertisset Barneveldus, *Et tu quoque*, inquit, *Walæe meo infortunio commoveris*; ac ab eo tempore se illi plene ut amico dedit. Walæus vero respondit se actorum non eam notitiam habere qua de singulis ferre judicium posset, neque se eam in rem eo venisse: unum se scire, Delegatos Judices novisse, latæ hujus sententiæ aliquando illis rationem coram Dei throno reddendam esse. Assentiebatur illi Barneveldus, sed opponebat eos non secundum receptas leges præcedentis ævi sed præsentis judicavisse. Urst tamen Walæus, Deum iis qui sibi innocentes viderentur non condonare peccata: quare saltem cum Propheta Davide, peccatorum occultorum à Deo veniam peteret. Id pollicitus est Barneveldus, & se jam incepisse. Quæsit porro Walæus, quam spem ergo veniæ haberet, & quomodo crederet se apud Deum salvandum esse. Ad ea Barneveldus: salvandos qui crederent in Christum, quique fidem suam bonis operibus exornarent.

narent. Id verum dicere Walæus, sed requiri in super, ut crederet eam fidem, ea bona opera non à se habere, nec meliore usu liberi arbitrii acquisivisse; sed à Deo in solidum ex mera gr̃atia, juxta decretum suum ab æterno, accepisse. Respondit Barneveldus, id se credere, eam Doctrinam se juvenem didicisse Heidelbergæ, ac in ea se perpetuo perstitisse. Intulit Walæus, cum itaque non partium Remonstrantium sed Contra-Remonstrantium fuisse. Id fateri Barneveldus, solummodo se difficultatem aliquam in Prædestinatione absolute condemnante invenisse. Ei difficultati Walæus satisfieri potuisse, cum damnandi non præstarent, quæ naturæ viribus potuissent; & eos scopulos non urisse tantum non Contra-Remonstrantes, sed & studiose præcavisse: cum itaque debuisset non Remonstrantium patrocinium suscipere, sed Contra-Remonstrantes tutari. Quibus respondit Barneveldus, ejus rei aliam rationem subtuisset, propositum sibi Contra-Remonstrantibus publica tantum exercitia permitti, Remonstrantes non opprimi. Sed objicere Walæus, contrarium tamen evenisse; Contra-Remonstrantes è cathedra ejectos, Remonstrantes substitutos: unde maxime populus incepisset commoveri. Ad ea Barneveldus, reliquos non satis propositum suum subsecutos. Referre Walæus, cum videri subterfugia querere, cum non facilius à Deo venia impetretur, quam peccatorum quæ candide confitemur. Quid sanctum habere ambiciosus potest, qui eam religionem, à qua salutem animæ suæ populique sui dependere credit, opprimit, ut dominetur.

His sermonibus tempus usque in cœnam transivit, quam ubi paratam esse annuntiabatur, ad eam Barneveldus Walæum invitavit: voluit ab eo preces dici, cibum illi præbuit, adhibuit, & plane quasi in propria domo excepit, quod non potuit nisi à composita mente proficisci, & animo qui sui potens esset. Ipse vero comedit plusculum, ut solent illi qui distrahuntur cogitationibus, non tamen opprimuntur. Noluit autem vinum bibere, ne mens cogitationibus agitata, turbaretur.

Peracta cœna rogavit Walæum, ut pro eo Auriacum Principem vellet adire, petiturus I. ut condonaret illi quod potuisset in eum peccavisse. II. ut favore prosequeretur liberos suos, matrimonio connexos procerum primatibus, perpetuo religioni Reformatæ addictis. Ad ea Walæus: an non melius foret, cum sine conditione condonationem rogare; & an ea quoque eo usque se extenderet, ut inhiberi lata sententia possit. Subticens aliquamdiu Barneveldus, respondit eo usque se non extendere: & rogavit, ut prædixisset illi, ita vellet Principi proponere. Hæc sub horam decimam detulit Auriaco Principi Walæus: qui Responsum dedit, se dudum Barneveldum benevolentia prosecutione fuisse; verum cum ab aliquo tempore, aliam regiminis formam conatus fuisset introducere, quæ Ecclesiam & Rempublicam perdidisset, ei se debere opponere. Condonare autem se libenter ea quæ contra illum commisit, potuisse tamen id sine conditione rogare, cum distraxisset militem è juramento quod illi ut Imperatori debebatur: conatus esset impedire, ut Ultrajæctum Gubernamentis sui sedem ingrederetur: calumniatum esse eum supremam potestatem federati Belgii appetere; ejus tamen prudentie committere, aut celare ea, aut aperire, se tantum viri tantem desiderare: petuisse quoque à Judicibus, ne quod in eum peccasset id illi in crimen in pareretur. Libris vero

ejus fauturum, quamdiu bene facerent. Quælitit insuper, an non de inhibendo supplicio loqueretur. Quæ omnia cum relata Barneveldo essent, dixit se pro liberis suis nihil amplius desiderare: quod inhibitionem supplicii spectaret, aberrare Principem. Argumenta sua de supremæ potestatis ambitu antea dictavisse, alias se ita amavisse semper Principem, ut si in manu sua fuisset Suprema Belgii potestas, & potuisset id fieri ex ordine, eam se illi fuisse daturum. Fateri tamen, se contra eum nonnihil exacerbatum fuisse, quando Hagæ Contra-Remonstrantium separatorum templum ingrederetur. Quæ circa milites, quæ Ultrajecti acta essent, ea se agenda putavisse quo seditio præcaveretur.

Interea dum Auriacum Principem adiit Walæus, Ecclesiæ Hagienfis Pastores Lamotius & Beyerus, de more Ecclesiarum Hollandiæ circa condemnatos, Barneveldum accessere: qui conjunctim iterum & peccatorum confessionem, & fiduciam in Christum urserunt: acceperuntque idem ferme, quod antea Walæus responsum. Sed quælitit ab omnibus Barneveldus *meus ne Grotius quoque morietur, ut quoque Hogerbetius, juniores sunt, multum adhuc possent officii Reipublicæ prestare?* Rogavit vero Walæum à Delegatis Judicibus peteret, famulo suo liceret usque ad ultimum vitæ momentum illi adesse: quod Walæus facile impetravit. Monuit pastores ne graves Remonstrantibus essent, quo quietas esse Respubl. posset.

Sed cum his sermonibus, mentis agitatione, commotione corporis lassaretur, petiit sibi quietem concedi: & ut Pastores ipsi somnum caperent. Ast dixit Walæus, injunctum illi esse tota nocte apud illum manere. Respondit Barneveldus, eo nequaquam opus esse. Itaque in vicino cubiculo somnum admiserunt. Interea Barneveldus quietem quærere, sed eam non invenire: famulus ejus ea prælegere, quæ pro solatio agonisantium Psalterio Belgico subjunguntur: ad quam lectionem, cum non satis attentata illi cogitatio esset, ipse in Psalterio suo Gallico legit. Quod cum Pastoribus annuntiaret unus trium custodum, qui Barneveldo additi dicebantur, ne spontanea morte supplicium præveniret: Pastores Beyerum cæteris juniorem misere, qui & lectione Sacræ Scripturæ, & inde ducta consolatione, quod reliquum erat noctis transegit. Circa matutinam quartam denuo Walæus & Lamotius ad Barneveldum redire, & Walæus matutinas preces fudit, ac è colloquio animadverterunt facile, eum plane ad mortem compositum.

Non ita multo post Walæus à Judicibus evocatur, petuntque, an non desideraret Barneveldus ultimum vale & uxori, & liberis, & nepotibus dicere. Quod cum quærivisset Walæus, Barneveldus respondit, id illi consultum non videri, se jam ad mortem compositum, id non posse nisi eum denuo amicosque turbare. Ignorabat autem Walæus, quare nec id potuit Barneveldo indicare, uxorem liberosque id à Judicibus petivisse.

Cum citaretur Barneveldus ut sententiam audiret, Walæus illi valedixit, quæ potuit obtulit officia; ac magnas illi gratias Barneveldus pro præstitis egit.

Audita sententia Barneveldus respondit, Judices quædam condemnationi indidisse, quæ in confessione non haberentur: putavisse quoque suffecturum Fœderati Belgii Ordinibus, vitam & sanguinem, bona uxori & liberis relicturos fuisse: id præmium esse pro quadraginta annorum præstitis officiis. Mox ad pægma deductus, in eo ad populum conversus, dixit: *cives mei, non praditor.*

sed.

sed parviora morior. Unde cum ad arenam locumque supplicii duceretur, quæfivit à famulo, *Joannes, an nemo venit*, quasi spem aliquam adhuc veniæ concepisset : quod cum negavisset famulus, aggeniculavit & statim illi caput amputatum est. Ita qui perpetuo Reipublicæ regimini admoventur, dum ingenio, judicio, eloquio valent, ac omnia ex æquo & bono moderantur, multum apud Collegas autoritatis acquirunt : qua dum amicos promovent, & iis se satis putant stabilivisse, non jam ex utilitate Reipublicæ omnia, sed pro libitu agunt, quo & æmulis & superioribus materiam præbent, qua iterum perdantur.

Insequenti à supplicio die Walæus Dordracum reversus est, ac Synodi negotiis usque ad Maii finem vacavit : quando argenteo donatus nummo, publico convivio cum omnibus, privato cum præcipuis à Delegatis Ordinum acceptus, honorifice dimissus est.

His rite peractis providendum Hollandiæ Ordines arbitrabatur, ne suppressa dissidia denuo suborirentur : quare prima illis cura fuit Academiam, Reipublicæ & Ecclesiæ seminarium, in tuto locare. Itaque statim Johanni Polyandro à Kerckhove S. Theologiæ Professori, adjungere decreverunt, Andreæ Rivetum, Antonium Walæum, Antonium Thyfium. Vocando Riveto, Thomas Erpenius Arabicæ linguæ Professor, in Gallias transmittitur. Thyfio, Adrianus Pavius Civitatis Amstelodamensis Syndicus, Academiae Curator, & Amelius ab Hooegeven Consul Leidenfis Medio Julii, Rochus Honartius, supremæ Curiae Senator, Curator Academiae Primarius, & Petrus Deimannus Primarius civitatis Leidenfis Consul Middelburgum venerunt, vocationem Walæo annuntiavere, urserunt ut illi adstipularetur. Litterasque adjunxerunt Mauritiæ Principis Auriaci, quibus idem petebat. Verum Walæus ad deliberandum sibi tempus concedi postulavit, se precibus apud Deum, consilio cum amicis, Ecclesia, Magistratu collaturum. Interea delegati Curator & Consul Ecclesiasticos, Magistratum ambire, sollicitare Walæi dimissionem, quam & impetrarunt tandem, quamvis ægre, quod non Hollandis tantum, sed & suis bene Leydæ, præparandis vocaretur. Hæc re amici, quod majus stipendium Leydæ quam Middelburgi non esset habiturus, quodque filios in Academia bene educare posset, non posset tamen tam bene remotus à Consanguineis ad honesta munia promovere : quibus ut satisfaceret, Pastoris munus in civitate Leydensi simul illi fuit oblatum. Credidit vero Wakeus ei vocationi resistere se non posse, qua non Ecclesiæ tantum membra sed eorum Pastores erat formaturus, nec rectorus unam Ecclesiam, sed Belgicis omnibus consiliis præfuturus.

Itaque publica concione x. Septembris Ecclesiæ membris discessum annuntiavit & valedixit, quam audiebant illibenter, excipiebant non sine suspiriis & gemitu, & jacturam suam ac in eum affectum effusis lachrymis testabantur : ut credidisses potius liberos à moriente parente, quam Ecclesiæ membra à Pastore abitu parante venisse. Illud est à Deo Opt. Max. dona accepisse, adhibuisse diligentiam quibus te reddere æstimatum possis, prævisse exemplo ; consilio, officiis plerosque demeruisse.

Dum Middelburgi hæsit Wakeus, vix prospera valetudine usus est, semper Asthmate, sæpe colico dolore & diarrhœis vexatus, aliquando quoque febribus continuis, quibus debilitatus, emaciatus sæpe clanguit, & aliquot annis inter-

mittentem habuit pulsum. Origo malorum erat ab hæreditate materna, & quod in studiis nimius, ea statim à prandio adiret, vixque animo quietem, corpori refectionem largiretur. Sed ea multum lenivit uxor sana, & in inserviendò sedula.

Liberos Middelburgi habuit Margaretam, Jacobam, Antonium primum, Catharinam, Eithercm, Antonium secundum & Susannam: quorum Jacoba & Antonius primus infantes mortui, reliqui integris sensibus vegeto corpore superstites mansere. In felis liberis exultavit Walæi animus, & eam benedictionem in terris promissam æstimavit. Quid enim majus fieri ab homine potest quam liberos sanos moratosque habere, secundæ fortunæ participes, adversæ levamenta, morborum senectutisque sustentacula.

Amisit vero Middelburgi unicam suam sororem Joannam, uxoris avum, sororem, & avunculos omnes; sed Joannem, uxoris fratrem unicum, ad Civilis Militiæ Præfecturam vigesimo ætatis anno promovit. Ejus vero sororem Jacobam, Jacobo Walæo unico fratri suo elocavit, qui primo Pastor Ecclesiæ Meliskerkæ, mox veteris Civitatis Domburgensis, eum jam Ecclesia Middelburgi Antonio Walæo substituit, quo & affectum & æstimium nominis Walæi quoque testaretur.

Decimo nono Septembris Walæus cum tota familia Middelburgo Leydam commigravit. Ubi honorifice & publico convivio à Magistratu, gratulabunde ab Academia, suavissime à veteribus amicis exceptus est.

Leydæ statim illi à Senatu Academico collatus est Titulus Theologiæ Doctoris, nullo prævio examine, ut solet illis qui eximia publicaue cruditionis suæ dederunt documenta.

Ipse vero vigesimo primo Octobris Professionem suam auspicaturus, Orationem de Studii Theologici recta institutione habuit. Quæ magna frequentia, omnium applausu excepta; mox tamen Walæo displicuit: quod animadverteret, multa egregie concipi, quæ in usum duci nequeunt; in multis à Discipulis peccari, quæ cogitando non possumus assequi.

Cum Walæo quoque accessit Antonius Thysius, & paulo post è Galliis Andreas Rivetus Facultatem Theologicam condecoraturi. Et certe singuli insignem nominis claritudinem paraverunt, omnes facultatem reddiderunt longe celebriorem. Quisque tamen, ut assolet, præ cæteris quibusdam animi dotibus eminebat. Memoria præpollebat Thysius, ingenio Walæus & Rivetus, qui & judicio ad concludendum excellere; sed dexteritate ad exequendum Polyander. In agendo fervidus erat Thysius, vigore plenus Walæus, quo remissior Rivetus, sed sedatus erat Polyander. In exprimendis animi conceptibus elegans Polyander, voce tamen & eloquio Rivetus & Walæus præcellebant. In Philosophicis exercitatus magis Walæus. In linguis Thysius, Hebræa præsertim, nam & Græcæ peritior Walæus. In Theologia diffusam magis cruditionem habebant Thysius & Rivetus, solidam Walæus & Polyander. Peritior in Historia Ecclesiastica Thysius, in Læctione Patrum Rivetus, in Theologia Scholastica Walæus. Versatior in controversiis Socinianorum, Anabaptistarum & Remonstrantium Walæus, Pontificiorum Rivetus, Prælegebat Thysius diffuse, Rivetus plene; solide & breviter Walæus; ad praxin accommodatè Polyander. Quodque his majus æstimo, ea singuli æquanimitate

tate prædici, ut quæ in Collegis excellere dona æstimarent, venerarentur, imo ubi opus esset advocarent in auxilium. Quod ut cordatorum tantum, ita magnarum quoque animarum est, quæ sibi conscia sunt, etiam in aliquibus cedant aliis, satis se tamen magnitudinem suam posse tutari.

Horum omnium prima sollicitudo fuit præcavere, ne denuo in facultate Theologica dissidia suborirentur. Quare subscriptione catechismi Heidelbergensis, & Confessionis Belgicæ, testati inter se consensum. Deceverunt & observarunt continuo, neminem iudicium de Religionis controversia, Ecclesiæ regimine, casu conscientia scorsim; sed non nisi una cum Collegis suis daturum. Nullas theses publice disputandas esse, nisi omnes Collegæ eas viderint approbaverintque. Nullum librum edendum, quem non examinaverint omnes Collegæ, & ostenderint sibi placere. Quæ tractu temporis negligenda, utinam sim falsus Vates, aliquando dissidia & turbas dabunt.

Ad eandem religionis paritatem præparare & studiosos voluere, quare & iis prospiciendum esse arbitrabantur de Cynosura, secundum quam studia sua possent instituire: quod exortis Remonstrantium Controversiis, multa in Theologia accuratius explicanda essent, de multis circumspectius loquendum. Itaque publicis disputationibus totam Theologiam pertractare aggressi, ex iis *Synopsin purioris Theologiæ* publicarunt: ad quam singuli ea contulere, quæ appositis nominibus adscribuntur.

Constituta bene interius facultate, defendenda ea ab exteris hostibus erat: ab iis præsertim qui impetum in eam moliebantur. Respondendum erat *Johanni Arnoldo Corvino*, qui contra *Petrum Molinæum* ingens exaraverat volumen. Respondendum erat Remonstrantibus, qui *Actis Synodalibus Remonstrantium* ea inseruerant, quæ stabiliendæ suæ opinioni, infringendæ Contra-Remonstrantium poterant adferre. Id oneris Collegæ in Wakeum contulere, ad confligendum cæteris promptiorem, paratioremque: qui edita *Responsione ad Consilium Joannis Arnoldi Corvini in Petri Molinæi Anatomem Arminianismi, & ad scripta Remonstrantium qui ad Synodum Dordracenam citati sunt* Maximum nomen acquirit, non apud suos tantum, sed & apud Gallos, Anglos, Scotos, & diu Remonstrantibus silentium imposuit. Nimirum in Controversiis dudum agitatæ, quæ lectione diligens, qui mediocri iudicio præditus est, aliquid pretium operæ potest præstare: sed Controversiæ majoris momenti, recens exortæ, non nisi solida eruditione, acri ingenio, maturo iudicio ex dignitate tractantur: quare nulli viri magni majori celebritate, vix majori fructu cogitationes suas impendunt.

Interea & præcipue nrmata jam facultate, munus suum omnes reddere illustre conabantur. Vetus Testamentum explicabat Rivetus & Thylius, Novum Polyander. Sed quod reliquis gratius, quare & dignius habetur, Locos Communes tradebat Wakeus. Eos Locos non hinc inde carptim, sed ab ovo omnes & totam Theologiam persequabatur. Singulos autem explicabat integre, scire per principia, per species aut partes, per affectiones non per questiones, ut loci ejus editi non raro exhibent, quasi ad disputandum non ad cognoscendum comparata Theologia foret. Inmerabatur autem præcipue majoris momenti Controversiis aut difficultatibus, quæ in regimine Ecclesiæ obverirent. Neque quævis utriusque opinionis examinat argumta, sed in quibus

quibus pondus sententiæ consisteret, aut quibus solutis reliqua facile diffunderetur. In Controversiis tamen recens exortis operosior existeret, de Deo contra Vorstium, de Prædestinatione, de Sabbatho, de Authoritate Magistratus in rebus Ecclesiasticis, similibusque, quia agerentur continuo, & paucioribus bene essent perspecta. Concludebat autem semper, non ita humanæ rationi, sed verbo Dei perspicuo subnixus. Ob quæ omnia præ cæteris major fuit Auditorum ad Walæum confluxus. Id demum est Theologiam tradere, quæ ex Sacra Scriptura eruitur: cum quæ rationi nimium innititur, Ethica potius Christiana sit, & ubivis vacillet. Id est Doctorem agere, fundamenta Doctrinæ ostendere, rebus majoris momenti applicare; clare proponere, breviter defungi. Cum autem nonnemo Collegarum aliquando dubitaret an non ea Auditorum frequentia esset, quod Locos Communes profiteretur, ipse quoque arrepta occasione, locos quosdam tradere aggressus est, sed, cum irrita successu, brevi destitit.

Verum enimvero non sufficebat sacræ Theologiæ cognitione Auditores imbui, præparandi & Theologiæ candidati erant, ut recta defendere contra adversantes possent & falsa possent redarguere: id disputationibus peragebatur, in quibus omnes seduli, nulli tamen frequentiores quam Walæus & Polyander apparebant. Non permittebat Walæus ea ad disputandum proponi, in quibus Reformatis inter se libere liceret dissentire. Non enim ansam ulteriorem præbendam divulsionis Ecclesiæ, sed amice potius alienatos ad unionem invitandos. Non permittebat futilia ab opponentibus objici, in quibus frustra tempus tereretur. Non permittebat proterve opponi, aut ea quæ cum offensa Auditorum effutiuntur: in quo cum peccarent sæpe Lutherani, Pontificii, Sociniani qui ad disputandum advolaverant, tum splendebat Walæi promptitudo, subtilitas, animi magnitudo, quibus admirationem incutiebat Auditorio, obturabat os Adversantibus, & eos redigebat in Ordinem. Sed volebat Walæus à Defendente, clare vim argumenti opponentis repeti, volebat non responderi tantum, sed Responsum solide demonstrari. Ne viderentur effugia quæri, sed doceri ignaros, pertinaces convinci. Equidem Walæus in Lectionibus egregiam laudem, in Disputationibus videbatur Triumphum mereri.

Ast cum non satis instrui, exerceri publice Theologiæ candidati possent, in privatis ædibus continuo bis in septimana, Enchiridium suum Religionis Reformatæ explicavit, examinavit & proposuit ad disputandum. Cui non nunquam bina ternave, ut vocant, Privata collegia contra Anapablistas, Socinianos, Pontificios adjunxit: in quibus omnia familiariter explicavit, breviter absolvit.

Privatim quoque Theologiæ Candidatos ad habendas conciones inducit. Manuduxit præ cæteris ea eligenda S. Scripturæ effata, quæ Spiritus Sanctus sæpe repetendo esse ponderosiora indicavit: non de capillis, de vestimentis in quibus errantes Deus Opt. Max. & minus & rarius objurgavit. Sacræ Scripturæ textum non semper explicandum fufius, nec ubique elicienda dogmata. Sæpe Propositionem esse, demonstrandam ulterius, & auditorum animis infundendam: intigi optime quando docetur simul, quomodo removeri obstacula possint, quomodo id ipsum possit in usum deduci.

Nec

Nec passus est unquam ob privatos labores, aliquod sibi honorarii offerri: quod ab illo primum introductum, mox usurpatum à Collegis, hodie in consuetudinem tractum est.

Continuavit hunc instituendi morem viginti annis, quamdiu vita perduravit. Et ex ejus ludo innumeri Ecclesiæ Pastores, non pauca Ecclesiæ lumina prodire: maximo Walæi solatio, imo gaudio. Quippe nil majus aut Deo gratius obvenire homini potest, quam ejus curis Antistites exurgere, qui per universum mundum colligere Deo Ecclesiam possent, aut collectam conservare.

In Regimine Academiæ nec partes fecit, nec fovit, imo quæ savorirentur, eas semper conatus est componere. Ita coagulum fuit inter Johannem Polyandrium & Antonium Thyrium, inter Petrum Cunæum & Franconem Burgerdicium: inter quos diversæ & familiæ felicitates aliquod dissidii aliquando movere. Odia inter Vorstium Heurniumque Adversarios Medicos lenivit: omnibus tamen mansit amicus: quod non tam reconciliationem, quam singulorum quærere emolumentum conaretur. Unde simul & Vorstii filium Adolsum ad Professionem Medicam commendavit efficacissime, & Heurnium primus ad nominationem Rectoris Magnifici promovit.

Ipsæ Walæus nullum inimicum habuit. Nisi quod æmulari illi non nihil videbatur Daniel Heinlius ipse Gandavensis quoque: hic in literarum Professione ille in Theologica credidi eminere. Adeo inter æqualiores facilius æmulatio successit. Nunquam tamen officere Heinlio Walæus conatus est: imo ne immiscevit quidem se de principatu contentionibus Salmatii Heinliique, quæ in publicum erupere. Æstimabat ambos viros summos, immensæ cruditionis: sed elegantiorum ingenio Heinlium Poetam & oratorem meliorem, Salmatium judicio maturiorem, reliqua cruditione diffusum magis & magis solidum. Optabat autem literatores majori circumspectione, minori licentia in Theologicis versari. Majorum facultatum lumina, qui linguas negligunt sæpe rerum studiosiores inveniuntur, qui peregrinantur minus: minusque antiqua inquirunt, ea quæ Regionis suæ sunt melius solent habere comperta. Sed cum Antonio Thyrio fundamenta jecit ejus reconciliationis, quæ post Walæi obitum subsequuta est.

Walæus vero hoc egit ut Honores Academici, quantum permittere Academiæ utilitas posset, inter Collegas ex æquo dividerentur: ita convicturos suavius, & meliori consensu in suæ facultatis decus laboraturos. Unde cum nominari ipse in Rectorem Magnificum posset, pro Collega ambivit: & cum eo nominatis tranquenter cecit. Non minus tamen honores fugientem sequebantur: unde frequenter Academiæ deputatus, ter Academiæ Rectorem Magnificum egit, illicque muneri immortalis est.

In cæteris Professionis suæ partibus æque se Walæus cordatum præstitit.

Testimonia de vita & studiis Theologiæ Candidatorum non nisi ex meritis dedit. Satiatus rarus hos communique amicos offerre, quam Ecclesiis saltem magna errorum scaturigine, qua indigni ad cathedram Pastorem promoveantur. Quæ fidelitas Walæi cum tractu temporis innotuisset pluribus Ecclesiis, non paucæ semper velantur Testimonia quoque Walæi habere.

Gradum Doctoris nullis nisi pietate conspicuis, judicio maturis, cruditione

eminentibus Theologiæ Professores contulere: idque præparce, & vix nisi rogatu ejus Ecclesiæ in qua Pastoremagerent. Cum facile Doctores aliquid prærogativæ inter Pastores arripiant, quod non semper ex utilitate, non semper cum Ecclesiæ pactum contingit.

Libri edendi eo numero judicio facultatis Theologiæ oblatis fuere, ut iis legendis omne tempus non posset sufficere: quare quibusdam ad Pastorum classes remisit, eos sibi tantum censendos sumit, qui controversias majoris momenti persequerentur. Censuram autem, honestatis habita ratione, instigante Walæo exercuit liberrime. Ita editionem inhibuit Analyseos ix. capitulis ad Romanos Naggii Elburgensis. Effecit ut immutarentur Tractatus Willii in Prophetas minores, & in novum caput ad Romanos. Aut ubi se non posset à censura excusare, tenui judicio, ut Tractatum Vedelii de Episcopatu Constantini, dimisere. Magno Ecclesiarum commodo: è denis enim vix unus totam Doctrinam, quomodoque inter se connectatur, animo capit. Unde facile seducuntur.

Consilia scripta privatis nulla Theologiæ Professores nisi quæ Matrimonium spectarent, dedere. In cæteris remisit eos ad suæ Ecclesiæ Ministros: quo se exonerarent molestia, nec Ecclesiæ membris ullam occasionem præberent Pastores suos minus æstimandi. Matrimonialia autem eo judicio dederunt, ut, quamdiu vixit Walæus, non sit animadversum ullam Ecclesiam, ullum Magistratum diversum ab iis sensisse. Eo subnixus Magistratus Middelburgensis, dissolvit Matrimonium Jacobi Lansbergii Philippi fil. Pharmacopœi, quod omnibus solennibus peractis inierat, confirmaveratque gemina prole: aliamque illi uxorem dedit, cui desponsatus erat, etiam clanculum, prius, & ex qua spe futuri matrimonii filium susceperat.

Indies autem de Conscientiæ casibus, Religionis controversiis, Ecclesiæ regimine, ab Ecclesiis, Classibus, Synodis, Civitatibus, Ordinibus, Principibus consulebantur: quibus & consilia sua libere communicabant. Ita pacarunt Ecclesiam Medenblicensem, ubi quidam Seniorum novum de Prædestinatione Schisma moliebatur. Ita pacarunt Ecclesiam Roterodamensem, ubi faber quidam ferrarius, nimis de Reprobatione subtilis, membrorum Ecclesiæ conscientias turbabat. Ipsa Synodus Ultrajectina petiit, & secuta est eorum consilium: de Foeneratoribus, quos Lombardos Belgæ appellamus, ad Sacram Coenam admittendis. Ordines Hollandiæ & Fœderati Belgii nullum librum Theologicum dedicatum admiscere, prius ab illis non approbatum: nullos libellos petitorios de componendis religionis controversiis de corrigendis incolarum moribus, qui tempore Walæi innumeri offerebantur, de quibus non habuissent earundam judicium. Fredericus Bohemiæ Rex de auxilio sibi à Turca oblato prius nihil statuit, quam horum audivisset Responsum. Princeps Auriacus in dandis legibus devictis civitatibus, sæpe hos Theologos consuluit. In componendo dissidio inter Magistratum Roterodamensem & Pastores, quod quindecim classes, tres Synodos fatigaverat, Polyandrum & Walæum evocavit. Ast Walæus in via procidens Pleuritum incurrit, de singulis tamen per literas indies ejus consilium exquisivit: nec concludere voluit antequam convalescisset Walæus, & esse præsens posset. Quando & Walæus conceptum judicium à quatuor Politici. & tribus Theologis etiamdum inhibuit: & effecit,

ut suis Pastoribus constaret honores, & certum permaneret stipendium, usque dum in alias commodas civitates, de Pastorum voluntate, transferrentur.

Adco omnia ea peregrunt, quæ Theologis Reipublicæ demandari aut ab illis peti ullibi consuevere.

Moris autem est consilia à facultatis Decano conscribi, plerumque tamen voluere Collegæ ut à Walæo scripto consignarentur, quod ut in dicendo ita & in scribendo quam maxime nervosus esset. Omnia autem cordata maximum facultati decus pararunt & ætimum: quare dolendum est non satis à Decanis eorum Apographa asservata fuisse: nam quæ Operibus Walæi subiunguntur, lineamenta tantum sunt eorum quæ consulentibus data fuere.

Unum fuit, quod rumores excitavit in Belgio, & Magistratum Amstelodamensem offendit. Amstelodamenses Consules Pavius & Hoying, inhibitis Remonstrantibus, sublato communi metu, ut ambitionum inter se invida societas esset: incepterunt inter se de principatu contendere, partes facere & suos quisque amicos in Magistratum legere. Hi electi non jam promotores suos respicere, sed inter se convenire Gravio minusque dominanti ordini conjungi, & veteres in Consulatu præterire. Horum cum non pauci suspecti Arminianismi essent, veteres quibusdam Ecclesiæ Ministris persuaserunt non regiminis, sed Religionis negotium agi, à quibus excitatus populus est. Novi cum non satis populo fiderent, quos debebant civilis militiæ duces legere, elegere eos qui manifestio Contra-Remonstrantibus non favebant, novumque juramentum satis involutum à militibus civicis exegere. Unde amplius populus offensus est, qua occasione uti Veteres per populum conati sunt Novos denuo loco turbare. Sed quo iniquitate juramenti ageretur magis populus, excitarunt Ecclesiæ Pastores, & hi Synodi deputatos, ut à facultate Theologica consilium peterent. An tale ab Ecclesiæ membris præstari juramentum posset, & si præstari non deberet, quid Ecclesiæ membris esset faciendum. Ignorabant autem illi Pastores & Synodi deputati, quare nec id potuit Theologiæ Professoribus innotescere, hoc agi ut Magistratum aliqui loco moverentur. Noluit tamen Walæus consilium dare, veritus ne quæ in thesi asserebant, negotio Amstelodamensi applicarentur: & sibi non satis constare, an talis esset rerum facies, quali illis depingeretur. Volebant id autem Walæi Collegæ, & vehementer Ecclesiastici urgebant: cumque agerentur ab Ecclesiasticis, secretorum conscis, vim quasi Walæo inferebant: quod metu offensionis Magistratus, Ecclesias desereret. Unde Walæus in consilium consensit. Juramentum involutum præstari non debere, nec eas vi cogi posset Ecclesiæ Reformatæ noxam adierre. Sin ob negatum juramentum poena i lis à Magistratu infligeretur, non ideo turbandam civitatem, sed poenam patienter ferendam esse. Hoc consilio quoque subnixi, tanta erat hujus facultatis autoritas, & diem tumultus & signum constituunt. Quod signum sive casu, sive Novorum prudentia non potuerunt Veteres ostentare: Novi autem sibi à Veteribus & plebe metuentes Principem Auriacum advocarunt in auxilium, qui inducti militibus omnia compescuit. Magistratus vero aliquod sui membrum, & duos Ecclesiæ Ministros loco movit. Turbones vero aliquot relegavit in exilium, non obsecrare in illorum judicio consilis facultatis Theologiæ perstrictis.

Walæus etiamni præter voluntatem in illud consilium attractus esset, para-

vit tamen id facultati Theologicæ non esse perferendum: quare de consilio Collegarum. & apud Praepotentes Hollandiæ Ordines & publico scripto consultandi libertatem, & consiliorum suorum æquitatem defendit. Magistratus jam rerum potitus, cum non sine periculo eam denuo commovere Camarinam posset, facile iram erga Theologiæ Professores secreti ignaros deposuit. Ita Politici suo ambitui intricare Theologos solent, cumque id quod intendunt obtinent, levior pluma gratia est: dum causa cadunt, deferunt Theologos & adversariorum vindictæ relinquunt.

Defensio Religionis Reformatae in Belgio, facultati quoque Theologicæ, & in ea maxima ex parte Walæo incubuit. Prima fuit Acta Synodi Nationalis Dordracenæ in publicum dare. Intererat Ecclesiis Reformatis per Belgium, imo totum orbem dispersis, novisse qua via quoque ordine causa Arminii & Remonstrantium examinata fuisset, quid singulis patrum visum, quid ab omnibus esset conclusum. Ad eam editionem à Fœderati Belgii ordinibus delegati fuere Johannes Polyander, Antonius Walæus, Antonius Thysius, Daniel Heinsius, Festus Hommius, Daniel Colonius, Joannes Latius. Sed maxima editionis laus Festo Hommio debetur, qui in scriptura promptus & elegans, Synodi quoque Scriba, reliquis diligentius annotaverat, quæ in Synodo acta fuissent. Illustrium actorum non minimus perit fructus, si eorum pereat memoria.

Editioni huic Actorum Synodi aliam statim Remonstrantes opposuere: in qua non nisi in paucis elevare fidem actorum, sed suam præcipue sententiam Argumentis confirmare conantur. Hæc refutandi cura Walæo relicta est: qui mox his Actis & Corvino ut diximus respondit. Corvinus vindicias apparare: & jam aliquam earum partem chartæ committere inceperat, cum destitit & scriptionem plane intermisit: Incertum qua de causa: nam Corvinus reliquique Remonstrantes jam otio abundabant. Ferebatur vulgo rei difficultate absterritos fuisse, quam ab eo tempore nunquam voluerunt aggredi. Sed & inter Remonstrantes ipsos novus exortus est dissensus. Vytenbogardus, Corvinus, maximaque Remonstrantium pars plane Arminii insistebant vestigiis, nec ulterius volebant à Reformatis recedere. Episcopus, & qui eum sequebantur, ad Socinianos deflectebant: Suspicio est, ideo de Responsi modo non potuisse convenire. Fœcunda est falsa opinio, ubi cepit non persistit, sed continuo generat deteriorem.

Hoc prælio cum Remonstrantibus à Walæo depugnato, minus impetita Ecclesia à Remonstrantibus, magisque quieta fuit. Ulque dum Remonstrantium Confessio aliquid de novo turbarum dedit.

Inter hoc quasi Armistitium, de tollendo schismate, uniendis Remonstrantibus & Contra-Remonstrantibus actum est: non autoritate ulla publica, sed pio quorundam motu & desiderio. E Contra-Remonstrantibus id egit Cornelius Dunganus Ultrajectinus, Godschalcus Altius Arnhemensis, Jacobus Testardus Blesensis Pastores. E Remonstrantibus unus Antonius Hornhovi-
us, qui tamen inter Pastores Contra-Remonstrantes latebat. Sed fieri nequit ut ad consensum adigantur qui inter se contraria sentiunt. Et consensus limites signare, impedire autem ne ulterius in rei veritatem inquiratur, id nec hominis ingenium nec voluntas perimit, quo ex parte quasi bruta reddentur.

Majoris.

Majoris spei erat quod inter Walæum ipsum & Vytenbogardum agitabatur, internuncio Jodoco Brasserto, fratre Tribuni ærarii Fœderati Belgii: quomodo iterum Remonstrantes admitti ad Reformatorum Ecclesiam possent, & quomodo possent in ea tolerari. De Ecclesiæ membris res expedita erat, eos ad communionem Ecclesiæ recipiendos, qui Socini erroribus non addicti, soli Divinæ gratiæ per Christum partæ omnia bona Spiritualia & salutaria ferrent accepta: modo pollicerentur, se in cæteris Ecclesiam non turbaturos. Major difficultas erat de Remonstrantium Pastoribus admittendis: nolebant extra ministerium quiescere, & stipendium habere: nolebant ministerio cum Reformatisungi, de controversiis tacere. Qui enim assueti sunt dominari, nolunt se aliis postea subicere: qui ullibi primas partes egerunt, nolunt postea secundas agere.

Verum id institutum editio Confessionis Remonstrantium abruptit: ea enim clarius apparuit, non in quinque tantum articulis, sed Remonstrantes in alia omnia à Reformatis abire.

Metuebat autem semper Walæus Vytenbogardum hanc reconciliationem querere, quo mittas cum Remonstrantibus ageretur: quod ita quoque obtinuit; non pauci enim Remonstrantium Magistratibus immorigeri, in carcerem conjecti: hoc tempore, vel neglecti, vel occasione oblata è carcere erupere. Sperabat autem cum id sincere agere, cui sciebat cum Episcopo non convenire: quod & tanto firmitus credidit, cum virulento libello perstringeret Episcopus theses, quas sub Wakei præsidio descenderat Altii filius, quibus ut Altius titulum fecerat Remonstrantes ad communionem invitabantur: ægre ferens, Remonstrantium aliquos Reformatorum Ecclesiam viamnum respicere.

Abrupto hoc colloquio denuo ad arma itum est. Intigante præsertim utraque Hollandiæ Synodo: & Theologiæ Professores detexerunt itatim latebras Confessionis Remonstrantium. edito libello prodromo per Walæum, quo periculosa eorum dogmata indicabantur: quæ adversario libello contra sunt Remonstrantes extenuare: ad quem iterum nomine facultatis Theologiæ Walæus rescripsit, & quem velare conabantur, Socinianismum, ocepit detegere. Mox Confessionem ipsam in partes æquas dividere, Primam Polyander, Secundam Rivetus, Tertiam Walæus, Quartam Thylius sumere sibi executendam refutandamque: Secundam partem absolvit Rivetus, Tertiam Walæus, sed ad primam quartamque plurimum quoque Walæus contribuit, id petentibus ab eo Collegis, quem maxime in iis Controversiis versatum credebant. Cumque & Delegati Ordinum Hollandiæ & Synodus utraque peterent ut ea censura à Theologiæ Professoribus in linguam Belgicam ederetur, qua edita quoque Confessio esset, obtinuerunt à Wakeo ejus Collegæ, ut in se id oneris admitteret, permisissentque simul quibus vellet locis eam interpolare.

In censendo autem hoc præcipue egerunt Professores, ut obiter refutata Confessione, præcipue elicerent, quod novarum opinionum ctiamnum latere suspicabantur. Qui novas opiniones eudunt, quædam tantum majoris momenti propalant, quæ arctius opinionum suarum fundamentis connectuntur: in reliquis & generalius & lenius loqui consuevere, ne vel adversarios irritent nimium, vel sequaces abstercreant. Qui vero novatoribus se opponunt, ut ce-

lari connexa vident. ita & principia alia tegi arbitrantur, quare omnia in deteriore partem trahunt. Solebat autem semper Walæus conqueri, nihil se unquam majori tædio quam eam versionem perfecisse, qua nec doctior fieri nec excitare ingenium. aut exercere iudicium poterat: alteri tamen non fidebant Ecclesiæ, cum in talibus controversiis etiam in loquendi modo possit error committi.

Ad hanc Censuram Episcopus Apologiam pro confessione edidit: in qua etiamnum, credebat Walæus præcipua sua dogmata conatum esse incrustare; quare ad Censuræ vindicias Refutationemque Apologiæ iterum se accinxit: annotaveratque in eam non pauca, quæ inter Walæi manuscripta asservantur. Verum injuncta illi Novi Testamenti, librorumque Apocryphorum in linguam Belgicam versio Commentatioque, id institutum interrupit. Suscepit ejus Apologiæ refutationem Franciscus Junius Sylvæ-Ducensis Pastor doctissimus, qui plene Walæo non satisfecit. Cumulate vero Jacobus Triglandus, in locum Riveti successor, Walæi collega. Minus exercitati in controversiis non præcavent primum quæ illi postea possunt obesse, nec facile extendunt cogitationes ad ea, quæ decisa controversia per totam scientiam consequuntur.

Hæc similiaque sunt quæ ab Antonio Walæo, membro facultatis Theologiæ facta fuere. Nec minoris momenti sunt quæ solus & seorsim egit.

In Schola Middelburgensi Walæus prælegerat Ethicam, & ejus compendium inceptorat discipulis dictare: verum in Academiam Leidensem evocatus, id non absolvit. Quare illius Scholæ Curatores petiverunt, illi operi colophonem imponeret, & in usum illius Scholæ ederet in publicum: quod breve & perspicuum esset, at normam veritatis Christianæ revocatum. Non potuit horum iudicio nec voluit. Walæus rehagari, quod prudentia insignes, eruditione conspectui, præcipuis in Republica muneribus essent perfuncti. Hanc ob causam id publico dedit, ita gratum ut multoties fuerit impressum, æstimatum ita ut Theodorus Schrevelius, celebris Leidenensis Scholæ Rector, in Iambicum compegerit Carmen. Certe interest Reipublicæ juventutem moribus imbui, qui non Ethnicos sed Christianos sapiunt.

Magistratus autem Leidenensis Walæum in illorum civitatem primum delatum, Scholæ Trivialis Curatorem elegit. Dimisso alio viro maximo: non ulla culpa, sed tantum quod frui Walæi consilio desiderarent. In eo munere Walæus tota vita continuavit, & plane in alium ordinem Schola redacta est, nec parum illi celebritatis accessit.

Ipsi Præpotentes Hollandiæ Ordines, cum animadverterent non omnium civitatum Scholæ Rectores, imo ne Curatores quidem, satis aptos esse qui discipiant quid pueris docendum, & quomodo. Non enim in omnibus civitatibus eruditi, vel abundant, vel dominantur. Aut ea libertate quosdam abutentes, pueris sua somnia inculcare. Delegarunt Antonium Walæum, Antonium Thyssium, Petrum Cunæum, Danielelem Heinssium, Gerardum Vossium, Franconem Burgerfdicium in Academia Leydensi Professores: qui leges conciperent, ad quarum normam in docendis linguis, liberalibusque artibus, gerere se per totam Hollandiam præceptores cogerentur.

Hi evocatis omnium Scholarum Rectoribus, singulorum iudicia exquisiverunt, qui ea & voce & scripto Walæo communicavere. Eminuerunt autem Salignaci

Salignaci Amstelodamensis, & Villerfii Bridensis Rectorum judicia. Perpen-
sis autem omnibus eas posuerunt leges, quæ nomine Præpotentium Ordinum
Hollandiæ & Westfrisiæ eodem Anno cIo Ic cxxv. promulgatæ fuere.

Sed & non pauca iudicabant in libris deficere qui prælegi deberent: quare
Vossius Grammaticam & Syntaxin latinam Lithocomi, Grammaticam Græ-
cam Clenardi interpolavit, Cunæus Syntaxin Græcam Possellii, Walæus
tractatum de Græcorum Dialectis adjecit. Vossius Rhetoricam dedit, Bur-
gerfidius Logicam, Walæus Ethicam. Recensuit Aphthonium Cunæus,
Theonem Heinlius, Sulpicium Severum Thyfius. Catechedi Heidelbergensi
loca S. Scripturæ Walæus & Thyfius adjecere. Volebant quoque delegati
quam conscripserat Physicam Walæus cderet, quæ loco Magiri in scholis do-
ceretur, quod Magirus sceleron tantum exhiberet definitionum divisionum-
que plerumque ineptarum. Sed id à Walæo non obtinere, qui putabat Phy-
sicæ regulas non inanibus ratiunculis, sed experimentis fulciendas esse, quibus
faciendis, nec voluntas illi esset, nec tempus suppeteret. Hec quibusdam ex-
ilia videbuntur, sed parva æstimari non debent, quibus bene non constitutis,
pauci eruditione magni evadunt.

Verum enimvero non puerorum tantum, sed & regimini virorum juvenum
præfuit. Præpotentibus Zelandiæ Ordinibus conpertum erat, in Academicis
non parum carnis coqui, cujus nisi habeatur ratio facile spumam resipere:
Walæum in omnes Zelandos inspectorem constituere, volueruntque alumnos
nil nisi de Walæi consilio in studiis inchoare. Novo munere, de quo tamen
Walæi cura sibi gratulati fuere. Equidem è centenis studiosis vix unus natura
scelerius invenitur, à cujus consortio si magni viri cura & autoritate reliqui
arceantur, facile viam incunt quæ ad eorum emolumentum & decus ducit.

Societas quoque Indiæ orientalis, de salute suorum Indorumque sollicita,
cum animadverteret vix alios se Ecclesiæ Ministros accipere, quam qui in
Eelgio obtinere locum non possent, qui sæpe vel dotibus animi inferiores essent,
vel nota aliqua insigniti. Statuerunt sibi seminarium fieri, è quo ubi opus
esset sibi possent Pastores deprimere. Eam in rem Praefecti consilium à facul-
tate Theologica petivere, quod Walæus scripto consignavit. Absoluto Con-
silio, cum animadvertissent in id negotium præcat. ris tervidius Walæum in-
cubuisse, rogarunt inexpectato Walæum ipse vellet ejus seminarii curam sus-
cipere. Verum is id recitavit, quod se omnibus oneribus impari arbitrare-
tur. Urgentibus vero aliquandiu illumibus Academiæ Leidensis Curatori-
bus, animantibus quoque collegis Theologiæ Professoribus, ne seminarium
illud periret in herba tandem admittit.

Itaque in domo ejus studiosi Indiæ destinati nutriti & directi fuere, modo
pauciores, modo plures, nunquam tamen senarium numerum excessere.
Recti autem rara felicitate, ut nunquam nec de victu, nec de regimine fuerint
conquetti. Solent enim juvenes facile æstimare nutritionis onus, & rerum
pretia ignorare; sed honoris appetentior erat Walæus, lucri negligentior.
Reliqua vero munisteria obibant tamali, cum in rem à Societate electi.

Studia autem præterea ordinavit, quos libros legere, quas audire lectiones
debuissent, & lectorum auditorumque ab illis rationem exegit. Ipli vero præ-
ter pietatis exercitia, quotidie caput è Novo Testamento Græcè, è Veteri
Hebraicè

Hebraice explicare cogeantur, & explicationis suæ rationem dare. Ita acquirebant linguarum earum peritiam, & S. Scripturam sibi reddebant facilem & familiarem. Singulis autem septimanis bis, Enchiridion suum religionis Reformatæ examinando disputando excussit: ac ad habendas conciones manduxit, eadem opera qua Zelandos aliosque studiosos instituit: quod non parum ejus laborem imminuit.

Sed privatim provectioribus inculcavit, quomodo Religionem Christianam Reformatam, Rationibus à natura petitis Ethnicis possent instillare, docere, comprobare: quomodo, quoque ordine colligere ecclesiam possent & collectam gubernare. Etiam vulgares animæ constitutam Ecclesiam conservare queunt, sed aliquam de novo erigere, ut Rempublicam, tantum Heroum est.

Ex hoc seminario ab anno cD Io cxxii. toto decennio duodecim Ecclesiæ Magistri prodire, omnes eruditione insignes, pietate conspicui, quibus India cognitionem Religionis Reformatæ ferme totam debet: Ecclesia, quodcunque per totam Indiam boni ibi ordinis invenitur. Magna Walæi lætitia. Non possunt enim dignius cogitationes impendi, quam ut in magna orbis parte Deo Ecclesia erigatur, ubi ne ejus quidem spes unquam extitit.

Provisâ jam de Pastoribus India, Walæus se muneri abdicavit, & seminarium esse desiit. Quando Magistratus Leidensis per Gerardum Lantschöt Consularem petiit, pateretur Walæus se cum Collega suo Jacobo Triglandio ad ministerium Verbi Divini Ecclesiastico Synedrio commendari. Sed dissuasit Uxor liberique, videbant enim cum sub oneribus fatiscere. Et maluit Walæus, non uni Ecclesiæ sed omnibus prospicere.

Agitabantur enim circa hoc tempus Ecclesiæ Zelandiæ Telingii Burlique contentionibus. Telingius pietatem studebat promovere, quare quo vitia emendaret, in adversam partem arctius strinxit: ut solent illi qui curva ligna ad rectitudinem agunt. Ita Sabbathi profanationem edito tractatu conatus est emendare. Hanc occasionem arripuit Bursii filius, Threnumque edidit Plangentis Ecclesiæ, quasi vis ejus libertati inferretur. Conatusque est Telingium de observatione diei Septimi, Institutioneque diei Dominicæ refutare. Et eam in rem Gomarus, Bursii satis addictus, suppeditaverat argumenta. Hoc ægrius qui Telingio favebant tulere, periculumque erat ne in adversaria scripta erumperent, & Ecclesia in partes secaretur. Voetius juvenile opposuerat scriptum, lachrymas Crocodili, quo adversarium magis pungere, minus Ecclesiam videbatur ædificare.

Quare Walæus quæ alias publice prælegerat resumit, & in fusiorem de Sabbatho extendit tractatum, ac in publicum edidit. Magno Ecclesiarum gaudio: qui ut eruditionem Walæi æstimabant, ita & hic prudentiam admirabantur: unde & in linguam Vernaculam à Silvio Pastore Amstelodamensi est translatum. Ita sedati hi Ecclesiæ fluctus sunt, & quasi objecta rupe diffracti fuere: desiissentque penitus, nisi Gomarus sua interesse credidisset, ea tam cito non evilesce, quæ cognita erant ab eo profecta fuisse. Itaque libellum edidit de investigatione Sabbathi. Cui Rivetus respondit. Vindicavit sua Gomarus, rescripsit Rivetus. Et quamvis sequaces aut paucissimos aut nullos inveniret Gomarus, ne tamen quidam irretiti hærent, publicis lectionibus excussit

excussit Walæus, quæcunque de novo fuisse prolata poterant videri: annotavitque quædam scripto suo in memoriæ subsidium, quibus alteram tractatus sui editionem plenius extendere, & uberiores decreverat edere: quod versione Novi testamenti nimium impeditus, & morte præventus non potuit præstare. Editioni tamen alteræ dissertationis de Sabbatho post Walæi obitum adjecta fuit. Ita de rebus obscurioribus dissidia non melius, quam magni viri prudentia & Autoritate componuntur.

Quæ hoc pluraque ut diximus Walæi instituta interrupit Bibliorum in linguam Belgicam versio, ea anno cdo 1o cxxviii. incepit. Vetus Belgica Versio à Lovaniensibus profecta exhibuerat Bibliorum libros, immutatos, mutilatos, adauctos. Cujus specimen, si bene memini, extat in eo Exemplari, quod Bibliothecæ Middelburgensi donaverat Walæus Textui insertum. Cum Cain Abelm occideret in vicino pago Encœnia fuisse, eo profectos in jurgia exarsisse. Quare reformationis initio necessarium quoque videbatur aliam populo versionem Belgicam dare. Eam exhibuit vir quidam pius, Ecclesiæ Embdenfis Senior, è versione Germanica Lutheri translatam. Sed cum ignarus esset Græcæ Hebrææque linguæ, imo ne Germanicæ quidem peritissimus, non potuit ea nisi imperfecta & rudis esse.

Quare confirmata utcunque Belgii libertate, hoc egerunt Ecclesiastici, ut de novo ex ipsis fontibus, Bibliorum libri in linguam Belgicam transferrentur. Arripueruntque occasionem Fœderati Ordines, & Philippum Marnixium Sanctæ Aldegundis dominum, dedita urbe Antwerpienti, in reconciliationem cum Hispaniæ Rege proniorem, honesta à regimine missione delinquent, qui Leydam commigraret & totus Bibliorum Versioni vacaret, incumbere: quod munus ipse aptissimus lubentissime accepit, moliminis jam honorisque fatur. Illique usque ad annum cdo 1o cll. vitæ finem vacavit & varios libros transferre incepit; sed absolvit Jobum, Proverbia Salomonis, Psalmosque: hosque translatos edidit. Suffecti in Marnixii locum fuerunt Arnoldus Cornelii Pastor Delphensis, & Warnerus Helmichius Pastor Amstelodamensis qui reliqua Marnixii persequerentur. Hi in Veteri Testamento progressi ulterius, impediti vero suo Pastoris munere, & morte præventi, non potuerunt perficere.

Mortes horum Remonstrantium & Contra-Remonstrantium excepit dissidium, quando Ecclesia neglecto ornamento de sui conservatione esse sollicita debuit: quare Versionis negotium penitus intermissum est.

Conveniente vero Dordraci Nationali Synodo, ad diem constitutum Citati Remonstrantes non adfuerunt. Non ideo tamen inauditi aut condemnari debuerunt aut negligi, nec Synodus interea debuit dissolvi: quare dum Præsides circumspicit quidnam Synodo agendum offerret, consultationem de versione Belgica elegit. Ita non raro aliquid leve & fortuitum, rei maxime occasio existit.

Synodus Versionem Belgicam unanimi consensu decrevit, positæque interpretibus leges quas sequerentur. Electi quoque veriores, & ne quorundam morte totum institutum dissolveretur, substituti qui in morientium succederent locum. Quæ omnia in Actis Synodalibus leguntur. Sed accurate non conduntur leges quam in ipso opere: multa dennienda sunt quæ extrinsecus

nequeunt considerari, multa limitanda quæ universalia externe intuentibus videbantur.

Dissoluta Synodo in tuto ponenda Ecclesia erat, nec de ejus ornamento cogitari potuit, antequam satis firmata videretur. Quod demum anno 1615 cxxvii. evenit. Quando plerarumque Provincialium Synodorum deputati petierunt à Fœderatis Ordinibus, novæ Versionis denuo rationem haberent, & id haud difficulter obtinere: injunctumque deputatis Versorum nominatorum præparare dimissionem. Sed Delegati sunt Walæus & Festus Hommius à Fœderatis Ordinibus, qui impetrarent à Magistratu, ab Ecclesiis, ut Versores Pastoris levarentur onere, aliique in eorum locum substituerentur, qui persequerentur id negotium & deducerent ad finem.

Horum suadela & autoritate effectum est, ut Versores citissime dimitterentur. Et anno 1615 cxxviii. Leydam Veteris Testamenti interpretes commigrare: *Johannes Bogermanus*, Pastor Ecclesiæ Leovardienlis, Synodi Dordracenæ Praeses, & postea S. Theologiæ in Academia Francquerana Professor. *Wilhelmus Baudartius*, Pastor Ecclesiæ Zutphanienlis. *Gerson Bucerus*, Pastor Ecclesiæ Verianæ, ad eandem quoque Synodum delegati. Emicuit autem inter eos Hebrææ linguæ peritia Bucerus, judicio & dexteritate Bogermanus, diligentia in conterendis aliis versionibus Baudartius.

Insequenti anno convenere Novi Testamenti librorumque Apocryphorum Versores. *Antonius Walæus* noster. *Festus Hommius*, Pastor Ecclesiæ Leydensis, & Regens Collegii Theologici Ordinum Hollandiæ, Synodi Dordracenæ Scriba. *Jacobus Rolandus*, Pastor Ecclesiæ Amstelodamensis, Synodi Nationalis Assessor. De judicio Walæus & Rolandus contendebant, ille promptior, hic tardior; sed Græcæ linguæ & Theologiæ peritior Walæus apparebat. At Hommius insignis quoque, in scribendo, distinguendoque accuratior erat.

Hi magno animo, indefesso studio, Bibliorum versionem aggressi fuere. Egerunt autem hoc ut ex ipsis fontibus novam plane versionem darent, accuratam, & quantum permittere linguæ genius posset de verbo ad verbum. Imo ubi in fonte vox aliqua variam admittere significationem videretur, Belgicam i li simili conati sunt substituere. Ne ulli parti addicti viderentur, aut ullis veritati præjudicium adferre. Si quid vero obscurum occurreret, marginalibus Notis conati sunt elucidare: si quid dubium, ibidem dissolvere: in quibus non raro quoque versionis suæ rationem dedere. Notas autem scripserunt præcipuæ in gratiam rudiorum, quibus ejusmodi pauca scripta Belgica suppetere. Non ita tamen se potuerunt inhibere, ut non eorum passim emicet eruditio. Prudentis est non alium cibum debili ventriculo inde re, quam qui ab eo potest confici.

Ea peracturi omnes, non eandem prorsus viam ingressi fuere. Veteris Testamenti Versores Moïsi libros, Historicos, Agiographos, Prophetas in partes æquas dividere: Primam cujusque partem Bogermanus, Alteram Baudartius, Tertiam Bucerus vertit, commentatus est, & loca adjecit Parallela.

Verum Versores Novi Testamenti, versionem commentationemque totius Novi Testamenti, domi privato studio omnes conscripserunt.

Quod versum explicatumque esset, id singulis diebus veteris Testamenti inter-

interpretes examinavere. Novi vero contulerunt primum, inde expendunt omnia: ab hora nona in duodecimam, ab hora tertia in sextam.

Quod placeret omnibus id demum receptum est. Rarissime plurium suffragio rem decidere. Quod approbatum erat, id quisque in assignata sibi parte in Veteri Testamento, Hommius in Novo chartæ consignavit. Atque ita continuo & quotidie præferunt opus Novi Testamenti interpretes ad Acta usque Apostolorum, quando Jacobus Rolandus supremum diem obiit. Præferunt quoque Veteris ad prima capita Ezechielis, & Gerton Buccerus fati cessit.

Mortuo Rolando Præpotentes Fœderati Belgii Ordines sunt rogati, illi vellent alium substituere: quod & paulo post Veteris Testamenti interpretes de Buccero fecere. Qui succederet Buccero, jam à Nationali Synodo nominatus erat, Antonius Thylius: sed qui subsequi Rolandum debuerat Jedocus Hoingius, illustris Scholæ Hardervicennæ Rector, esse desierat. Cumque non ita ex ordine alius illi posset substitui, jusserunt Præpotentes Ordines, qui aggressi opus essent, persequerentur id & absolverent.

Itaque Veteris Testamenti interpretes, quod Bucer reliquum erat, itidem partiti fuere: Primam maximamque partem Bogermannus, Alteram Baudartius absolvit: Sed Walæus Hommiusque, urgentibus continuo Ordinibus & Ecclesiis ut opus procederet, solam Commentationem Novi Testamenti in partes divisere. Notas conscripsit Wakeus ab octavo in decimum quintum caput Actorum, & à vigesimo secundo ad finem usque, in Epistolas ad Romanos, Corinthios, Ephesios, Colossenses, utramque ad Thessalonicenses, Primam ad Timotheum, ad Hebræos, Primam Petri, in Apocalypsin Johannis. Hommius à decimoquinto usque ad vigesimum secundum Actorum caput, & in Reliquas non nominatas Epistolas. Diviserunt quoque Versionem librorum Apocryphorum. Vertit Wakeus librum tertium & quartum Esdræ, Tobiam, Judith, librum Sapientiæ, dimidiam & postremam partem Jesu Sirach, Baruch, Ezechiel, & librum primum ac secundum Machabæorum. Reliqua Apocrypha Hommius in linguam Belgicam transtulit. Sed quo compensaretur labor, Loca Parallela Novo Testamento adjecit Hommius: Et in novum Testamentum indicem confecit. Omnia tamen Walæus recensuit: Et sua quoque Hommius exhibuit censenda: sed is non raro ne ea quidem inspexit.

Verum enimvero Novi Testamenti versionem, majoris momenti opus, prorsus ut antea sociato labore quotidie persecuti fuere, & perdaxerunt ad finem. In qua tam faciles ad concedendum erga Wakeum Collegæ fuere, ut sciam illi eam facilitatem supissime displicuisse qui maluisset aliorum dissensu vigorem animi sui amplius excitatum. Tantum collegæ Hommiusque præsertim, eruditioni Wakei & judicio fidebant. Ut vere dici possit versionem Commentationemque Veteris Testamenti maxima ex parte Bogermanni: Novi Testamenti fere Wakei esse. Evenire enim in communi opere consuevit, multos nomen habere, paucos rem effectam dare.

Absoluto aliquo Veteris Testamenti libro quisque suam partem: Novi vero Testamenti libros ipsi Hommius descripsit: descripsi Typographo imprimendi dati fuere. In pressis ad Reviforem in omnes Provincias transmissi, ut examinarerentur & se ad revidendum concluderentque præpararent in tempore.

Peracta omni versione commentationeque statim & ad primum Julii Anni cIo Ico xxxiv. Veteris Testamenti Revisores à fœderatis Belgii ordinibus Leydam ex omnibus Provinciis convocati fuere. Convenere è Geldria, *Antonius Teyssius*. Ex Hollandia, *Johannes Polyander*. Jam sæpius nominati. *Abdias Witmarinus*, Pastor Ecclesiæ in Uytgeest, mox Goudanæ, & ex ea ad Professionem Theologicam in Illustri Schola Hardervicensi, inde in Academiam Groningensem vocatus. Ex Zelandia, *Jodocus Larenus*, Pastor Ecclesiæ Ullistinganæ. Ultrajecto, *Arnoldus Teeckmannus*, Pastor Ecclesiæ Ultrajectinæ. Ex Frisia, *Bernhardus Fullenius*, Pastor Ecclesiæ Leovardicensis. E Transilvania, *Jacobus Revius*, Pastor Ecclesiæ Daventriensis, nunc Regens Collegii Theologici Ordinum Hollandiæ. Groninga, *Franciscus Gomarus*, tum Academiæ Groninganæ Professor.

Ubi convenissent omnes, Collegii sui Præsidem elegerunt, Johannem Bogermannum. Adfessorem, Antonium Thylum. Scribam, Jacobum Revium. Emicuit autem in dirigendo Bogermanni prudentia, in examinando Witmarii & Teeckmanni sedulitas, in concludendo Polyandri, Thyssii & Gomari peritia, & subactum judicium.

Sequenti trimestri Leydam quoque commigravere Novi Testamenti Revisores. E Geldria, *Sebastianus Dammannus*, Pastor Ecclesiæ Zutphanientis, Synodi Dordracenæ Scriba. Ex Hollandia, *Johannes Arnoldi Lindanus*, Pastor Ecclesiæ Delphenensis. *Guilhelmus Nienhufus*, Rector Scholæ Harlimentis. Ex Zelandia, *Carolus Demaetsius*, Pastor Ecclesiæ Middelburgensis: nunc S. Theologiæ in Academia Ultrajectina Professor. Ultrajecto, *Ludovicus Gerhardus à Renesse*, Pastor Ecclesiæ in Maerssen, nunc Ecclesiæ Bredanæ & S. Theologiæ ibidem Professor. E Frisia, *Bernhardus Fullenius*, inter V. Testamenti Revisores nominatus. E Transilvania, *Casparus Sibelius*, Pastor Ecclesiæ Daventriensis. Groninga, *Henricus Altingius*, antea S. Theologiæ in Academia Heidelbergensi, tunc Groningana Professor.

Hi Collegii sui constituerunt Præsidem Antonium Walæum. Adfessorem, Henricum Arnoldi Lindanum. Scribam, Festum Hommum. Excellens fuit in dirigendo Walæi prudentia & dexteritas. In examinando Demaetsii & Sibelii diligentia. In concludendo Walæi & Altingii peritia, & solidius judicium. Sed Fullenius ad utramque revisionem nominatus, paucis tantum septimanis N. Testamento vacavit: quando in suam Ecclesiæque commodum, domum revocatus est.

In domo Præsidi convenerunt hi quotidie, ab hora nona in duodecimam, & ab hora tertia in sextam. Imploratoque semper prius Divini numinis auxilio, rogati sunt ad singulos versus Revisores, eo ordine quo jam nominati fuere, an aliquid in versione putarent immutandum. Quod pluribus Versoribus Revisoribusque placuisset, id receptum est ut in publicum ederetur.

Dicbantur autem faciliores ad immutandum Novi Testamenti Versores quam Veteris Testamenti fuisse: æquitate potissimum Walæi, qui eum honorem putabat maximum, veritatem querere. Multo minus tamen in Versione Novi Testamenti, quam in Versione Veteris mutatum invenitur. Et vix ad singula Capita duo tria vocabula: quorum multo major pars erat ut communi

communi lingua Belgica versio ederetur, & hoc nisi ex omnibus Provinciis deputati non æque potuerant pervidere. Adeo ut nullum librum æque communilingua ac Biblia crediderim extare. Re quidem levi, necessaria tamen ut ab omnibus Belgis æque intelligantur. Mutationis quoque non parva pars fuit, quod eandem Phrasin, eodem sensu prolaram, ubivis iisdem verbis voluerunt exprimere. Adeo in examinando diligentes, ad editionem accurati fuere. Verum Notæ Marginales sunt adauctæ plusculum, & nonnihil immutatae. Facile Verbi Divini ubertas permittit, ut pluribus Revisoribus posset satisfieri. Loca vero Parallela in Novo Testamento, reviderunt tantum Demaetius & Reneffe. Qui iudicium suum conventui retulere: & Collegium horum fere sententiæ stetit. Non debebat enim res levicula, omnium Belgarum expectationem morari.

Ita ingens hoc absolverunt opus Veteris Testamenti Verfores Revisoresque, ad decimum Octavum Septembris Anni cIo Ibc xxxv. Novi vero Testamenti Verfores Revisoresque, ad ejusdem Anni Octobris finem. Memoratu dignum est eo tempore revisionem peractam, quo sæva pestis & nunquam Bataris crudelior, Bataviam sed præcipue Leydam vastavit. Adeo ut in hac una civitate viginti hominum absorpserit millia. Nemo tamen Verforum Revisorumque mortuus est, imo ne ægrotavit quidem. Ut videatur Deus Optimus Maximus in mediis flammis illatos conservasse, qui Divinum promoverent opus, ne intermitteretur amplius aut interromperetur.

Absoluto opere Revisores domum & ad consueta munia regressi fuere, Verfores vero prælo submiserunt Pauli Ravesteinii, Typographorum Belgarum accuratissimi: qui ob id opus Amstelodamo Leydam commigravit. Impressionis specimina quas probas appellant, priores Baudartius & Hommius, ultimas Bogermannus in Veteri Testamento, Waleus in Novo revidit. Excuderunt autem simul duplici forma in folio, cum & sine notis. Et Novum Testamentum quoque in octavo, ut loquuntur, cum omnibus commentariis. Peractum id fuit ad mensem Junium Anni cIo Ibc xxxvii. Quando id Præpotentibus federati Belgii Ordinibus omnes Verfores obtulere: quibus mire perplacuit, decreveruntque statim ut ea versio in omnibus Ecclesiis, in omnibus Scholis reciperetur, nec alia amplius uti liceret: quod nullo repugnante statim quoque in usum traductum est.

Remonstrantes veriti, ne contentionis æstu nondum satis sedato, aliquod ea versione illis præjudicium heret, delegaverant antea quatuor, quorum eruditioni debebant maxime, qui ad eam versionem attenderent continuo. Hi edito opere Antheimuni convenire, excusserunt id undique: & cum invenire non possent versionem ulli parti magis addictam, non potuerunt eam quoque non admittere.

Equidem se ostendere hæc inter reliquas versiones audent. Non ea in Lutheri versione linguae peritia conspicua est, non id in Piscatoris iudicium. Gallica non satis verbis se adstringit, sensum sequitur. Anglica partibus & præsertim nimiam Episcopis tævet. Nec facile in Belgica insignem defectum, qui eam penitus excutit, inveniet. Certe in eam omnem sanitatem, omnem animi vigorem Verfores impenderunt, & in ea perdidit quoque. Hommius etiam viri li senecta siliicium factus e reliqui detecere mox. & in-
tra

tra triennium omnes obiere : nimis intento studio, nimis continuato labore per novem annos confecti.

Edito Bibliorum opere Professioni tantum Theologicæ Walæus vacavit, quo laxaret animum, & vires refunderet. Sed generosus & assuetus animus semper ultra tendere, vix bimestrem tibi quietem concessit. Quando ducere cepit lineamenta tractatus de Catibus Conscientiæ. Putabat enim Pontificios indicare sæpe peccandi modum, dum ita, ut solent, eam student redarguere. Reformatorum non paucos, lectores suos nimium anxios reddere & sollicitos. Id tantum persequendum in quo ordinario peccari consuevit. Id tantum condemnandum, quod Sacra Scriptura peccatum agnoscit. Sed & illis subjiciendum præcautionis modum : nam non omnino malos non tam reprehendi debere, quam debere emendari.

Institutum vero id interruptit injunctum illi denuo Munus Rectoris Magnifici Academiæ Lugduno Batavæ, quod ut dignitate in Civitate Leidenti primum est, ita cura nulli est secundum. Non enim Regiminis tantum, sed & justitiæ Prælidem largitur.

Inter eas occupationes animadvertit præcipue memoriam labi, naturam fatiscere. Et cum illud scriptum ex quo lectiones haberet subito exaratum esset, breviter & in memoriæ tantum subsidium, ne & ibi tandem deficeret, nec pro more, ex dignitate tandem Locos Theologiæ tradere Communes posset, furtivo tempore incepit omnia plenius signare, & id usque ad locum de Spiritu Sancto peregit, paucis ante mortem diebus. Ita non raro ultimo agimus, dum extendimus spem nostram, quod malleimus primum præstitisse.

Hæc Walæi vita publica fuit. Privata illi similis extitit. Non foris splendidus, domi sordidus. sed ubique sibi fuit æqualis. Homines fere lucro inhiamus, voluptatibus abripimur : gloriæ studemus, vel animi securitati acquiescimus. Walæus deliciis non studuit, & alienissimus fuit à lascivia. Diverticulum & unicum à muneribus laxamentum fuit hortum colere : quo ita delectabatur, ut vel hortulani, de horti constitutione, eum afficeret narratio.

Bonorum suorum minorem rationem habuit, sæpe integro sexennio eorum computum non iniit, sæpe trium quatuorve annorum fructum non exegit : tandem totam eorum curam in Johannem filium natu majorem deposuit. Amplis muneribus insignitus, egregia quoque Honoraria à Magistratibus accepit : unde minus esse sollicitus potuit, nec aquila voluit muscas capere.

De gloria admodum quoque erat securus, in vestitu prorsus non splendidus, negligens potius quam sordidus. Domum habuit semper amplam, commodam potius, quam magnificam. In conversatione nec eruditionis, nec ingenii, nec judicii ostentator. Nunquam nec se extulit, nec alios depreffit, ne adversarios quidem : quod in conversatione communi multi quidem observant, qui ingratum id animadvertunt : & impotentis animi indicium æstimari. Sed in scriptis publicis lib. plus eruditi indulgent : quasi vero non præstet publice quam privatim cordatum haberi & prudens ideo aliquem furem æstimet, quia canis allatrat : aut cordatus terreatur, qui scit in eo se superiorem appariturum, quod honestior & majoris judicii. Quare nec editis

editis libris convicia unquam Walæus intersperfit, Imo ne scribendi materias quidem elegit ad ostentationem, omnes quia necessitudo Ecclesiæ eas exegit. Titulos ambivit nunquam nec usurpavit. Omnis ea Walæi gloria fuit, esse potius, quam videri.

Animi securitatem non affectavit, quod sæpe ignavorum est. Et vehementer ob Ecclesiæ detrimenta, Liberorum Adversa commovebatur. Unice studuit bonam & conscientiam integram habere. Nullis amicorum precibus aliud quam decuit consilium dedit, Ecclesiæ aut Magistratui offerendum. Nec consanguineis, nec liberis aliquid petiit quo digni non essent: aut quod cum aliorum deberent detrimento obtinere. Domum Civitatis Leydenlis, in qua Arminius ejusque vidua habitaverant, sibi à Magistratu iterato oblatam inhabitare non voluit, priusquam & vidua & Arminii liberi Walæo significarent, quando nulla amplius spes manendi superesset. libenter se Walæo domum concedere gratiaque agerent, quod tamdiu distulisset acceptionem.

Adulando multi magnam gratiam & questum aucupantur. Walæus hoc tantum apud illos egit quod sibi honorincum, Ecclesiæ utile foret. Et certe ille ambitus fore contum est, qui cum propria virtute emergere non possint, alieno id favore conantur. Si quid eo præfente in præjudicium Ecclesiæ fieret, diceretur; ei se & aperte & animose opposuit: nec veritus est eam ob causam Magnatum quoque offensam incurere: imo in ipsa aula apud ipsos Principes Auriacos non destituit, nomen Dei temere usurpari. Quærebat primum regnum Dei, credebatur cætera illi facile esse adjicienda.

In Conversatione omnibus fuit affabilis, singulis libenter consilia communicavit, nec vel ambitu vel officiis privatorum unquam gratiam captavit: unico Ecclesiarum commodo semper intentus, quibus solebat indicare quæ eminuissent ingenia in Academia comperisset, iis insciis qui commendabantur.

In amicitiam admisit paucissimos. Ratus id in nihilum scire abire, quod in partes nimis multas sciretur. Primi fuere collegæ ejus S. Theologie Professores, quos ut fratres dilexit. Consanguineos multos, dum Leyde degit, amisit, fratrem unicum, nuntum, uxorisque fratrem & sororem. Reliquos sibi sanguine junctos secundo loco complexus est. Non minime felicitatis est, cum quibus semper vivere debes, cum iis posse vivere suavissime. Tertio loco fuere commilitones cum quibus vel studuisset in Academia vel esset peregrinatus, paucissimis additis quos vel commune à Remonstrantibus periculi, vel Ecclesiæ cura illi conjunxit. Volebat Walæus simulare nunquam: imo ne apud amicos quidem dissimulare, quod animi oculum æstimabat. Nesci autem non melius cujusque animum quam in juventute, quæ fingere non posset, nec in his melius confidi, quam ab iis qui nos nescirent penitus. His sane non animus tantum Walæi, sed donus & mensa semper patuit: quam liberalitatem cum animadverterent noti quoque, non raro ea abuli fuere.

Amicos autem semper tenacissime retinuit, nec repudiavit etiam si comperisset eos aliquando in eum peccavisse, arbitratus neminem omnibus horis sapere. Quare cum Rivetus in Aulam Principis Auriaci traduceretur, Gomarus ei successorem Censoribus commendavit, obtulique ei, præceptorum quondam

quondam suo, priorem locum concedere. unde & Gomarus ad revisionem Versionis Belgicæ Leydam delegatus. multis præsentibus fassus est. se à Walæo benenciis superatum, petiit condonaret illi quod contra Professionem ejus Theologicam Middelburgi esset molitus: id se præcipue intigatione Ægidii Burfii fecisse. Non enim Gomarus tetricus erat aut malignus, sed iracundus & in re subita haud facile moderator sui.

Cum uxore vixit conjunctissime, nunquam nec in iram nec in rixas exarsere: unicum studium fuit placere mutuo, & mutua desideria factis prævertere. Nec majus quid in vita Walæus metuit, quam ne mors illi uxorem præriperet. Eam enim non ut familiæ præfectam, sed vitæ sociam habuit: quidquid illi in Republica, Ecclesia, civili conversatione accidit id ei aperuit penitissime: exquisivit ejus consilium, sæpe secutus: erat enim & modesta simul & cordata.

Leydæ natus Walæo adhuc filius est Balduinus, de nata filia Elther. In liberorum autem educatione ambo diligentes fuere. Prima cura fuit pietatem, modestiam instillare quam ob causam nullus dies transiit quo non aliquot S. Scripturæ capita liberis prælegeret applicaretque. Altera, militaria eos scientia imbuere: nec id præceptoribus tantum relinquere, ipsi videre an bene instituerentur, bene liberi proficerent; non tamen id anxie præscriperunt, aut exegerunt scvere: permisceruntque addiscere, quod allubesceret animo, & quo id vellent modo. Ita generosi equi & plus itineris absolvunt & minus fatigantur. Quando exorbitarent nonnihil leniter eos in regiam viam direxere. Non voluerunt autem eos tam scientes quam prudentes reddere. Quidquid in communi conversatione, Ecclesia, Republica contigit, liberis pueritiæ egressis communicavere, & eorum quæsierunt de singulis judicium. Id vere est bonos cives Reipublicæ educare, communis vitæ gnaros, honestatis decorique non omnino rudes.

Non studuerunt autem liberos ad summa perducere, ut nimis periculis exposita: sed moderata tantum, in quibus non minus honeste, suavius quam in reliquis vivitur. Cumulate tamen Deus illis benedixit. Johannem Doctorem Medicinæ vidit: & in Gallias ab illustribus Academiæ Curatoribus delegatum, qui Claudium Salmasium, orbis Eruditi miraculum, vocaret in Academiam Leydensem & adduceret. Mox Medicinæ Professore, & Ordinarium: in uxorem duxisse Catharinam Vockestaert, lectam dotatamque Filiam Gerhardi Vockestaert, Senatoris Delfensis honorati, perpetui Societatis Indiæ occidentalis Præfecti. Margaretam, nuptam Johanni à Breda Juris utriusque Doctori, Civitati imperiali Campensi à Secretis, splendidis natalibus, excitati animi, rerum usu insigni, unde magnæ apud suos authoritatis, ut Rutgerium filium dignitatis suæ designatum viderit successorem. Filio Rutgerii à Breda amplissimi Consulis Campensis. Catharinam nuptam Antonio Clement, Theologo diffusæ & solidæ eruditionis. Ecclesiæ Gallo-belgicæ Zirizeensis Concionatori facundo, pio, prudenti, & si ullus unquam apud suos amato: Filio Nicolai Clement, Mercatoris apud Middelburgenses maximi, ditissimi, Ecclesiæ Gallo-belgicæ senioris honorati. Secundus Walæi filius Antonius fuit, Juris peritus, Quæstor agri Walachrici spectatissimus. Susanna matris consenscentis prædium mansisse maluit. Balduinus Theologie

logiæ operam suam impendit, magnæ spei juvenis. Et eorum nullus ulli probro obnoxius, omnes probitate pietate insigniti.

Valetudo Walæi Leydæ melior quam Middelburgi fuit, semel tantum febri tertiana correptus, nunquam Diarrhoeis : & Asthma quod à causa calida esset, cum ætatis quoque calore imminutum est, unde Walæus habitior evasit. Sed accessit illi jam statim Leydæ eruditorum fere Carnifex, Renum calculus : qui vehementer quidem illum torlit, sed rarius, & singulis quatuor aut quinque demum annis : Nunquam autem eum deseruit ventriculi & intestinorum à flatu tensio & dolor, quod statim à prandio studia iniret, & ventriculi semper turbaret concoctionem : quodque ubi afficeretur mœrore omnis commotus humor in ventriculum laberetur. Hoc emendare non potuit : illud noluit : quod tum temporis se sentiret ad studia alacriorem, ut debiles solent, parum curans corpus modo animo bene esset. Unde nulla septimana transit qua non colico dolore vehementius affligeretur, quam statim assumpta sesquiuncia mannæ sedavit & abegit : non ita tamen quin singulis propemodum trienniis vehementer urgeret malum, ut quidquid ventriculo inderet in cruditatem nidorulentam, ut Medici vocant, & flatus verteretur : quæ plures continuabat septimanas, & vires immensum prostrabat, usque dum vehementi purgatione abigeretur.

Similis Paroxysmus vitæ tandem finem attulit, vacillante nonnihil valetudine xxix Junii Anno cld Io cxxxix. ab aliquibus, quibus tantum contulerat beneficii ut eum loco parentis colere debuerant, & ingrate & male exceptus, in eum mœrore correptus incidit. Prosterni tum appetitus, nihil cibi ventriculus perferre, dolore Walæum torquere, ultima minari. Non destitit tamen Walæus, Professioni, Regimini Academiæ, imo Synodi Zuidhollandicæ negotiis, tum Leydæ congregatæ, vacare.

Tertio Julii, die Dominico Ecclesiam adiit, in ea gratias Deo egit pro colatis in eum, in ejus familiam, & ejus cura in Ecclesiam beneficiis, & pro eorum imposterum incolumitate precatus est, ut qui statuisset ab eo tempore publico abstinere. Consueti non proficiebant remedia, morbus crescebat, & vires prosternebantur : quare & Johannes ejus filius Collegam suam Ewaldum Screvelium, Medicum expertissimum, vocavit in auxilium. Sed non destitit Johannes Bocardus Synodi Præses, primarii que quidam Pastores ad Synodum deputati Walæum, rogare, precari die Lunæ interesse Synodo vellet, magno beneficio Ecclesias affecturus.

Hoc egerant aliquot annis primarii quidam Pastores, ut denuo controversia de autoritate Magistratus in Rebus Ecclesiasticis suscitaretur. Suspicio erat non tam Ecclesiæ bono, quam ut emergentes quosdam Pastores illis adversantes sentientesque diversum, irretirent & supprimerent : quare conceperunt scriptum ab omnibus Ecclesiis à Synodo approbandum ; non poterant autem aliud sentientes afficere, ob authoris Autoritatem, ut à Synodo rejiceretur : quare aliud scriptum Synodo obtulere. Cumque non concederent primi utrumque scriptum rejici, reliquum erat ut permitteret Synodus, eam controversiam ab adversis partibus ventilari. A qua velitatione expectandum erat, Synodum in partes dividi & in se partes animari.

Illius velitationis hic dies constitutus erat Lunæ : quam vel inhibiturus, vel
K k k k illi

illi impositurus modum ad Synodum Walæus accessit. Ad ejus autem conspectum omnes continuere, rejectum est utrumque scriptum, & partes à Synodo contactis itare jussæ sunt. Persuasit enim Synodi membris Walæus ea quæ ex Sacris Literis accurate definiri non possunt, si tolerabili modo constituta sunt, movenda non esse, & de iis periculose cum iis disputari, qui possent condemnare. Hic potiremus Walæi publicus actus fuit: qui si multorum insulpi animis posset, & pacatior Ecclesia foret, & amplius à supremo Magistratu foveretur.

Insequenti Martis die certatim Pastores advenerunt, gratias egere quod ipsos à molestia, Ecclesiam à periculo liberasset: quos monuit Walæus mutuo dissentientes ferrent, imo diligerent, ambos Ecclesiæ æque necessarios. Moderatos enim situros omnia collabi, nisi à fervidioribus excitentur; fervidiores turbati ros omnia, nisi eos leniores inhibeant.

Toto illo, ut & Mercurii & Jovis die, dolor tolerabilis extitit, quando nihil ventriculo inderetur. Unde & suavissime cum uxore, liberis, ac plurimis qui cum invisebant collegis confabulatus est. Consilia Synodi Prædici suggessit. Academiæ regimini vacavit. Imo perseveravit privatim Theologiæ candidatos instituere ad diei Mercurii vespèram, quando & monitis & precibus filii sui Joannis demum victus, destitit. Ratus, Imperatorem stantem mori oportere. Sentim tamen defecere vires, & ad diei Jovis vespèram in soporem incidit, quod catarrhis obnoxius, repletum caput humoribus haberet, lique ab halitibus è ventriculo turmatim assurgentibus adaugerentur, spiritusque ex iis edia deficerent.

Ab illo sopore excitari non potuit, nisi Veneris die circa vespèram, apposita collo cucurbitula. qua ad se rediit. Quando Johannes filius Matrem, & qui abessent fratres & sorores advocavit, veritus ne statim iterum in soporem laboretur. Indicavit Patri videri jam illi extrema imminere, querivit an aliquid esset de quo illos vellet commonitos. Monuit Walæus Deum timerent, Matrem venerarentur, ita Deum illis benedicturum, cæteraque curaturum: singuli omnium curam haberent, nemo tamen aliorum curæ acquiesceret, sed quisque invigilaret sibi. Et ad Johannem filium conversus: Tu, inquit, Matris curam habe, quod & scio te facturum. Inde singulis valedixit, eosque osculatus est, ejulantibus omnibus, nihil commotus ipse. Plura non effatus, avertit ab illis faciem & dormivit, nec iterum potuit excitari, nisi quod recrudefcens quandoque dolor, aliquem ejus sensum ostenderet, & ad preces invitatus eos illi gratissimas fore subobscurò nutu visus sit indicare: quibus absolutis, paulo post ad diei Sabbathi horam undecimam, expiravit.

Ea mors vera emigratio est, qua vitæ quis & honorum satur de suis non sollicitus, non anxietate obruitur, non doloribus divellitur, sed fatiscens dissolvitur: dissolutio plena Divinæ gratiæ omnibus morientibus optanda.

Sepultus est in choro Templi divi Petri, ad partem ejus orientem, apposito sepulchro gentilitio ejus insigni. Sepultura ejus hoc peculiare habuit, quod præter maximum in funus prodeuntium numerum, sua præsentia id cohonestare voluerint, Deputati Ordinum Hollandiæ, & tota Zuyt Hollandiæ Synodus. Theologiæ vero Candidati contenderint inter se acerrime supponere corpus feretro, ut admitti triginta debuerint, innumeris id sibi onus poscentibus.

Com-

Commovebatur Walæi morte Reformatus orbis, prædicabat integræ virtutis virum, nullis finitris artibus, nullo ambitu ad Theologiæ culmen grassatum esse & pervenisse. Lugebat Ecclesia cum sibi creptum, quem timerent hostes, cujus Doctrinæ acquiesceret, & cui confideret plenissime. Illacrymabat Academia, imo illustres ejus Curatores, decus se Professionis Theologicæ amisisse, qui Theologiæ abdita crueret, exponeret apertissime: qui liberrime jus Ecclesiæ defenderet, præcaveret simul consilio ne ea turbaretur. Mœrebant S. Theologiæ Professores: quo & mœrore Thyfius confectus, obiit. Amisisse se Collegam suavissimum, sine fūco, sine fastu, desitui se solida ejus in asserenda veritate eruditione, maturo in dandis consiliis judicio, quo facultas quoque solebat eminere. Quod Amplissimus Academiæ Lugduno-Batavæ Senatus, publica Oratione omnibus, per Johannem Polyandrum à Kerckhove Professore Primarium, voluit testatum.

VIRI EXIMII
 PETRI PUTEANI,
 REGI CHRISTIANISSIMO
 A
 CONSILIIS
 ET
 BIBLIOTHECIS
 VITA.

Cura Nicolai Rigaltii.

Ad Illustrissimum amplissimumque *Matthæum Molæum*, Senatus Principem, Franciæ Procancellarium.

Enit, ecce, Molæ præstantissime, Puteanus. Adest manibus tractandus tuis & conspiciendus oculis ille nuper intimæ admissionis & omnium horarum amicus. Sic visum tibi est adferri posse tuo simul & publico dolori solatium. Omnesque adeo boni maximo consensu decrevere publicam viro eximio laudationem. Et hæc laudatio Vita est, quam mortuis tribunt benemerentibus literæ. Sed vita hæc Puteanum vixisse narrabit, & verius dicetur Historia viventis inter mortales Puteani. Quale beneficium, nasci mortalem! quem sic vivere oporteat, ut mortem in horas expectet! Magnum sane beneficium Christiano, cui sic datum est inter mortales vivere, ut mortuus æternum vivat. Talem accipe, sapientissime Molæ, Puteanum huncce meum; in quo tuum sic agnosces, ut jam meus dici constanter haud queat, nisi me prius per adoptionis alicujus imaginem tuum esse jusseris Puteani Rigaltium.

Henrici

Henrici tertii principatu, rebus in Aquitania, factioso per speciem religionis diffidio turbatis, animi gentis illius, Belgis nostratibus acriores, ita se studiis invicem contrariis exasperaverant, ut etiam apud iudices illic bipertita classe ex utroque Catholicorum, & Protestantium dogmate lectos sententiis jure dicundo divisis, litigantes crebris ampliacionibus incerti ac dubii vexarentur. Cui malo tollendo. Flexana Collatione convenerat, ut ex Senatu Parisiensi mitterentur ab Rege pacis amantes viri, qui de Protestantium causis cognoscerent, & gratia procul, procul odio, nullo partium respectu, suum cuique tribuerent, sive Protestanti, sive Catholico. Itaque, delegatis in eam provinciam ex ordine amplissimo Parisiensi viris quatuordecim, præses impositus à rege Petrus Seguius, adsumptique ad procuracionem publicam sive regiam Petrus Pithæus & Antonius Loifellus. Inter illos quatuordecim lectissimos Senatores Claudius Puteanus tantum collegas suos demonstrabat, quantum ipse collegio suo demonstrabatur. Summam viri prudentiam, doctrinam, solertiam, supraque omnia probitatis integerrimæ constantiam, Scævola Sammarthanus, & ipse inter delegatos spectatissimus Jacobus Augustus Thuanus, laudare, testimoniis profecto magnis, haud tamen supra veram fidem faventibus. Certe, cum primum ego ad rem literariam accessi, ad quoscumque me conferebam dicendi scribendique peritissimos, apud omnes vigeat Claudii Puteani nomen & gloria, neque ullum attingebam altioris cothurni volumen, quod non plurima mihi de Puteano significaret valde proba. Quinetiam, simulatque innotuit defuncti manus, observabam codices omne genus auctorum vetustissimorum ab ipso notatos, tanto judicio, tanta peritia curaque, ut jam subiret querela, tam felicitis ingenii virum, tam multa, tamque præclara, quæ mente conceperat, non protulisse; etenim tantum ferebantur in Velleium Paterculum & Panegyricos notæ, quæ nostræ sitis ardorem vehementer augebant. adeo quidem sibi; adeo vero posteris defuisse videbatur. neque indignando destitissim, nisi me repressissent qui gravibus & assiduis in Senatu curis occupatum fuisse norant; prætereaque difficillimis motuum civilium vorticibus natali solo & studiis amœnioribus abreptum avulsumque; ac tandem obstructis calculosa congerie renibus, ægritudinis diritate eo sæpe redactum ac percitum, ut ipse sibi mortem propinaturus videretur, nisi legis Christianæ fuisset observantissimus. Patrem habuerat Claudius Clementem Puteanum, quem inter nobiles eo seculo causarum in Senatu Parisiensi patronos celeberrimum fuisse Jurisconsultum testatur elegans & erudita Dionysii Lambini ad Joannem Maludanum epistola, & in famosa illa Merindoliorum cognitione, expetitum ab Oppeda Mænerio sub gravissimis criminationibus laborante, Clementis Puteani, & Petri Roberti consilium patrociniūque. Clemens igitur, ut erat juris peritissimus, eodem studio Claudium suum apprime curaverat excolendum. & alterum quidem filium de patris nomine Clementem, qui postea in Jesuitarum sodalitis concionator, summa doctrinæ, pietatis, & eloquentiæ gloria claruit. Sed & Claudius ipse sub Hadriano Turnebo, mox etiam sub Cujacio tantopere profecerat, ut paternæ fraternæque lucis simul & proprio fulgore splendesceret, accitusque in Senatum Parisiensem, mox inter illos quatuordecim, quos in Aquitaniam delegatos fuisse diximus, spectaretur. Consedere autem illi primo Burdigalæ,

in

intano Dominicanorum, aperto Senatu, postea vero Aginni Nitiobrigum; dein Vefunæ Petrocoriorum; postremo, Mediolani Santorum. Sic per triennium pacata provincia præpotens, sapientissimorum judicium aquanimitatem experta, didicit, suis illis utrimque pro religione factionibus totam religionis substantiam mutuo sacrilegio profigari; & in proximo fuisse perniciem. Confidentibus igitur Aginni delegatis, quinto Cal. Decemb. anni supra millesimum Christianum quingentesimi octogesimali secundi, natus est Claudio Puteano tertius ex Claudia Sanguina filius. Sanguina pater erat Jacobus Sanguinus Libriaci dominus, mater Barbara Thuana Christophori Thuari Senatus Principis soror. & Sanguinorum quidem familiam vetustissimæ Parisiorum chartæ inter suas præclaræ nobilitatis origines ostendunt. Infantem in Senatoria purpura genitum ad sacramenta baptismi Christiani suscipere delegatorum præcipui, Sequierus præses & Joannes Tumerius Bossilius, ac de nomine Præsidis appellavere Petrum. Atque hic fuit Petrus Puteanus, cujus vitam constitui tradere posteris; rarum quietæ ac privatæ, sed nihilominus honoratæ, partim ac turbulentissimo seculo, virtutis exemplum. Summa curarum fuit optimis conjugibus educatio liberorum, quos habuere complures. Etenim Petrum huncce nostrum, jam ut diximus tertium, secuti sunt quinque; tres fratres & sorores duæ. onus illis temporibus grave, in sanctissima præsertim familiæ Senatoriæ frugalitate, magis attenta damnis evitandis aut saltem levandis, quam lucro captando. Adhibuit Claudius liberorum institutioni Paulum Rencalinum Blesensem, literaturæ Græcæ simul & Latine bene peritum, quod editæ ab ipso variarum stirpium considerationes firmant, atque hunc domesticum quidem doctorem. Nam & Christophorus & Augustinus, & notiter Petrus, publicas præterea exercitationes habuere Theodori Marcilii, & ipsius etiam Casauboni. Satis erat illis domi pater, si non eum penatibus suis quotidianæ Senatorii muneris occupationes abstraxissent. Hunc igitur in modum institutam octo liberorum curam Claudius, acerba morte, petroso illo renum cruciatu raptus, anno ætatis quadragésimo nono nondum exacto, uxoris diligentia commisit. Parens octo liberorum vidua marito, desideratissimi memoriam & pignora illa matrimonii sanctissime concepti transactique, per annos prope quadraginta singulari semper fovit affectu: pulchro certamine amoris utrimque & reverentiæ perpetua concordia, felici successu, nam & filii frugi: filia honestissime collocatæ; omnes originis suæ decus integrum servavere. Filiorum maximus natus Christophorus ab exordio juventutis Ecclesiasticam in Regia dignitatem obtinuerat, & ad majores viam sternerant amici. Sed jam aulae ac seculi molestiarum pertæsus, ad religiosæ vitæ studia se recipere decreverat. neque ultra moratus, Cartusie Eurgofontanæ sacra suscepit, unde aliquanto post, in Francisci Cardinalis Barberini favorem & gratiam adveniente Ordinis Cartusiorum præposito generali, Romam migravit ad ejusdem disciplinæ Cartusiam, ubi est in hunc usque diem, ob eximiam cum singulari pietate prudentiam, ad officia Prioris & Procuratoris generalis electus, ac per annos jam duos ultra viginti summa cum religiosorum omnium laude ac veneratione continuatus. Secundus à Christophoro Claudii filius Augustinus, vitæ genus Ordini etiam sacro devotum, sed disciplinæ minoris legibus adstrictum amplexus,

us, sedit inter Canonicos Ecclesiæ Carnutenlis, ubi & Ingreantæ præfecturæ dignitate gaudebat, literature politioris elegantia clarus. Is vitam sectatus æquabilem magis quam negotiosam, facta cum Petro & Jacobo societate paternæ bibliothecæ communi cura sumptuque servandæ atque amplificandæ, annum agens sexagesimum febre letali correptus, partem suam sociis, uti pactum conventumque fuerat transferiplit. Alii duo, Clemens & Nicolaus, bellicis artibus dediti. Clemens, militia variis expeditionibus telurata, prælio ad Avinam in Belgis commisso, pro Rege fortiter occubuit, relicto ex Catharina Longovalla filio. Nicolaus, eques Hierosolymitanus, in atroci triremium Melrensiū adversus Bisertanas conflictu, quo præfectus triremium Christianarum, Equitesque amplius centum, perire, desideratus est. De Petro jam dicenda sunt digna scitu quamplurima. & in iis frequens erit nobis Jacobus qui vita, quam vulgari vocabulo secularem nancupamus, de Claudii filius solus est hodie superites, Petri studiorum comes assiduus, participes consiliorum & adiutor laboris. hujus nomen, etsi modestiæ ac pudori viventis obsecutus reticeam, semper intelligi tamen deinceps cum fratre velim, quando nec absque illo quicquam frater aggressus est unquam. Petrus igitur Puteanus, per adolescentiæ gradus omni literarum ac scientiarum genere diligenter imbutus, primo juventutis adhuc flore forensibus admotus negotiis, causam pro suo præceptore Paulo Rencalmo, jam doctore medico, adversus Blesenses pharmacopelas, sub Achille Harleo primario præfide doctæ ac diserte peroravit, & vicit. Satis eloquio, satis memoria; judicio longe supra annos poscebat: valetudo non sufficiebat. immo quantum in ea roboris esse videbatur. inter athletica illa tori jurgia firmari aut servari posse medici negabant. sed & ingeniata juveni gravitas, & verecunda prudentia, mores suggererat ab illa grandium caudicorum ferocia valde alienos. Itaque ad munia tranquilliora conversus, in illa se potissimum juris parte exercuit, quæ ad rem publicam spectat; cujus ope regna sive imperia unius aut plerumque legitime tenentur & conservantur. Partes implere poterat optimi Senatoris dignissimus hæres Claudius, sed jam constabat ea dignitas pretio, numeroque familie difficili tunc atque damnofo. Illa rerum ne titia publicarum, ab ipso pendebat: Omnia denique tranquilla, honestatis & modestiæ plena: matris liberorum amantissimæ pia sedulitas: fratrum consensus in studia fratris, otium illi beatumque fuit. Sic in otio neutiquam ignavo vires idoneæ suppetebant fugienti: sic omnes omnium imperiorum hilarias evoluit, unde, quæ ad propolia facienda excerptet, erant ad manum libri, & prælio veterum chartarum suppellex, unde arcana temporis antea acti paterent: summa sagacitas indagandis, indagandique, summa discernendis pericia. examinandis pensandisque judicium circumspiciendum. Tam claræ indolis juveni latere diu non licuit. illius fama propinquos & adfines, quos habuit è præcipuis Lutetiæ magnificæ complures, excivit. inde ad alios passim pervagata, conflavit amercantem tantoparatu spectabilem, ut nemo jam in urbe virtutis aut eruditionis gloria censeretur, qui Puteano illa jam ætate florantissimo non cederet. Scilicet Lipsique & cæterorum paternæ memoriæ cultorum conservacione conservantique in illis. Inter cæteros ego tunc Franciscus Picconius senivocentia hæbebat, qui Petro Pithæo fratri jam novennio

superstes maximi viri nomen peculiari sua laude sustinebat. Is mihi fores ad Jacobum Augustum Thuanum aperuit, & gloriari liceat tanto ductore, mox & ad Puteanos. Ac Thuanum quidem jam in amplissimo Senatu praesidem de prima illa suarum historiarum editione cogitantem reperi: Puteanos, trina germanitatis suae concordia paternae bibliothecae amplificandae curam concipientes: Petrum ipsum quotidianae forensium exercitationum auscultationi studia illa, quae regnorum atque populorum jura temperant, superinducentem. Ab eo tempore, quod semiseculum prope decurrit, nobiscum intercessit amicitia tam bonis orta principiis, ut etiam nunc Petri obitu, media parte apud Deum translata, non interrupta nec intermissa, sed immortalitati tradita continuare sentiat. Illius vero semiseculi annos octodecim sibi vindicat Jacobus Augustus Thuanus. etenim tamdiu ego & Puteanus cum ipso perpetua familiaritate conjunctissimi viximus. Summa illic opinandi, interrogandi ac differendi libertas. sic tamen ut honoris & modestae magistra severitas ubique praesset: summa fides, summus candor, summa sinceritas. Atque hoc ipso temporis spatio suavissime ac diligentissime, qua litteris, qua consuetudine, officiis & obsequio, coluimus è magistratibus Achillem Harlaeum Senatus principem, Thuani sororium, Jacobum Gillotum, Ludovicum Servinum, Jacobum Gueslam, summos in Senatu viros: Nicolaum Fabrum, Justum Liptium. Josephum Scaligerum, Josiam Mercerum, Isacium Casaubonum, Bonaventuram Vulcanium, Scævolam Sammarthanum omni doctrinarum genere excellentes, qui suometipsi desiderio compulsi, Claudii Puteani amicitiam sive memoriam in Petro nostro revirescentem jucundissime conspiciebant & amplexabantur. In isto certe amicorum commercio Petrus, quod sibi proprium esse poterat, maluit mecum esse commune. Itaque uberrimam nobis amicorum copiam praestabant frequentes apud Thuanum coitiones, ad quem ex omnibus Urbis ordinibus & regni provinciis, atque etiam de nationibus exteris honestissimi ac studiosissimi confluebant. Magna illic seges & materia noscendi, quid in Urbe, quid in Senatu, quid in provinciis notabile contigerat, & quid novi de transmarinis aut transmontanis vela, remiges, cursores attulerant. Et mira inibi fuit singulis dijudicandis ac distinguendis prudentia Petri: mira comparandis quae probata fuerant industria; subnotandis acre judicium, describendis labor indefessus. Atque hinc primordia divitis illius memorabilium gazae, qualem nostratum haectenus possederat nemo: quam tanti plurimi facio, quanti aestimare par est exemplorum acervum ingentem, praestantissimi dispensatoris manu liberaliter administratum. Certe, suppetias isthinc adfuisse sibi non inficiantur viri optime de litteris & rebus nostris meriti, Jacobus Sirmondus, Ludovicus Chanteræus Faber, Claudius Salmasius, Andreas Duchesnius, Petrus Gassendus, Claud. Menagius, Theodorus Gothofredus, Christophorus Justellus, Joannes Beslius, Lucas Holstenius, & gemella Scævolae proles, Sammarthani, alii plerique. Adeo, si Petrum, unde amicis tanta tam multis adjumenta praebebat, inde sibimetipsi maxima comparasse dixero, fidem facturus videar, toties ab ejus litteraria suppellectile quaesitis opibus certior & locupletior factus. Adhuc nostra, Petre, micabat in herba messis, & jam pridem carissimus esse coepas amplissimo Procuratori regio, Molæ. Huic te ab adolescentia fo-

dalem,

dalem, posthæc amicum assiduissimum vidimus: & mox in ipsius benevolentiam per te sumus adsumpti. quem subinde maximi Senatus principem, hodie vero simul & in aula regia Procancellarium Gallia suspicit: perque hæc miserrima tempora, rebus intricatissimis, Aulam inter & Senatum, reipublicæ pariter & monarchiæ frena summo labore, summo periculo, summa constantia moderantem, admiratur. Interea, Petre, civis optimi partes agis; & ades amico laboranti, fatigatum excipis, alloquio foves, & consilio solaris. digna fortunatiore seculo cura tam amice pro rege, pro patria, proque salute publica conspirantium, tot millibus in mutuam perniciem cæco furore confluantibus. Petrum itaque nostrum, agens adhuc regiam procurationem Molæus, in eam muneris illius publici partem, quæ circa regni tabularia versatur, adscivit. Ea vero tabularia, quæ visa quidem prius & inspecta Joanni Tilio, Senatus Parisiensis actuario, nec certe perperam, fuerant, Puteanus adeo curiose ac diligenter post Tilium vidit, collegit, descripsit, adnotavit, indicibus laboriose confectis digessit, explicavit, ut jam in aperto sint innumera, quæ mersa tenebris ignorabantur, haud minimo rerum nostrarum atque etiam externarum detrimento. Testis operæ sive industriæ tanto processu navatæ Molæus, amico benemerenti non defuit apud primarios regni ministros, quibus jam erat ipse Puteanus per se notissimus, & facile obtinuit, ut in consilium Regis allectus honoraria pensione sub Sillerio cancellario, dein etiam ampliore sub Seguero frueretur. Hoc vitæ suavissimæ honestissimæque instituto Puteanus sorte sua contentus studia sic dividebat, ut otii partem veterum scriptorum commentariis evolvendis, partem chartis negotiorum publicorum dispiciendis; interea vero amicorum officiis ultro citroque colendis, horas in dies singulos impenderet. Hanc sibi disciplinam formaverat ad exemplum Thuani, quem imprimis observabat; & vicissim Thuanus cognati sui moribus & consuetudine oblectabatur. Ego quidem certe in utriusque amicitia sic eram, ut quanto magis me Puteanus diligebat, quantoque magis ego Puteanum redamabam, tanto nos Thuanus ambos amabiliore vinculo constringeret. Sic annos egimus aliquam multos, nostrique Thuani casibus consiliisque sive lætis sive tristibus individui, sæpenumero etiam bonis & liquidis cæli tempestatibus in Villabonio suo rusticanti adhæsimus, semper invicem adoptatissimi comites. Historias Thuanus horis ab Senatu subsecivis, & nonnunquam poemata; Puteanus observationes ad regni rei que publicæ negotia pertinentes condebat: ego, quæ veterum scriptorum, sed præsertim Christianorum scitis illustrandis ac restituendis olim profutura videbantur, componebam. Magna vero semper & prompta nobiscum fuit communitas omnium quæ notabilia quisque legendo, scribendo, maxime autem audiendo perceperat. Et quamplurimum certe Thuanus, qua dignitate sive auctoritate pollebat, multis quotidie procerum frequentatus, in communitatem conferebat, nec ab eo discessimus unquam nisi doctiores aut meliores. sic omnia castigabat examine sapientissimo. Etenim tempora surrexerant feracia trutinatum in bono aque atque in malo stultissime vel improbiissime judicantium. Quæ res viro malitiarum & calumniarum intolerantissimo, etsi visum ingredienti senectam, adeo displicuit, ut corporis & animi viribus adhuc integer, nemini quicquam, sed sibi metipso gravi, accedente, sub initium ægritudinis

clade domestica, conjugis amatissimæ obitu, post menses inde novem stomachico scirrho in gangrænam efferato decesserit. Hæc vidimus oculis deploranda nostris. nec fuit nobis aliud luctus ingentis solatium, quam perpetua mœstitiæ præsentia, quæ dolorem continuum boni præteriti recordatione nutrirer. Parentes optimi liberos reliquerant, spem nobilissimæ familiæ continuandæ, sed ætatis adhuc tenellæ. His testamento suo pater tutores dignitate ac probitate lectissimos providerat. extraque ordinem amica compellatione nobis amobus filiorum per doctores valde probatos erudiendorum curam, ac præterea suarum lucubrationum edendarum arbitrium mandaverat. Cognatis suis per utriusque parentis desiderium luctu geminato mœstissimis tanto studio tamque assidua diligentia sive cura Puteanus adfuit, ut orbitatis mala senserint multo leviora. Nam & ipsorum institutioni optimos adhibuit præceptores sive custodes. Splendorem domus servavit, auxit bibliothecam. Mox denique, conductis magni illius habitatoris ædibus hospes ita successit, ut quasi Thuano suffectus, exhiberet sese amicis, eodem illo conclavi, quo Thuanum adire solebant, convenientibus & beatos manes officiose colentibus. Eosse libentissime conferebat Tumerius ille Bossius, præcipuus Thuanorum pupillorum tutor, qui Puteano ab infantiâ prima, uti supra memoravimus, adfuerat, & juvenem magnis virtutibus clarum paterno more diligebat. ambo igitur, communicatis ordinandæ tutelæ consiliis expectabant dum natu major Thuanus adolescentiæ studia concluderet. Interea missus ab Rege ad Ordines Hollandiæ foederatos Bossius, populis amicis, aliquid in religionis suæ statu rei que publicæ regimine turbantibus, concordiam suafurus, obeundæ legationi protectionem adornabat; & factis super ea re sermonibus senserat haud insuave fore Puteano perlustrare oculis regiones amplitudine commerciorum & militari disciplina, sed & Scaligeri nuper hospitio tumuloque nobiles. Itaque comitem abduxit sibi, perspectaque amici prudentia, quamdiu legationis ordo processit, consiliorum & secreti participem habuit. Hujusce autem peregrinationis occasione Puteanus Hugonem Grotium, Danielem Heinsum, & alios eruditionis gloria celebres amicitæ fœdere sibi devinxit; notitia nominis & fama sui conciliatrice. Grotium quidem, merito jam suo commentatissimum, quem dissidia quarundam è Batavis civitatum traxerant in partes Barneveldii, Bossius secundum mandata regia salvo Barneveldio partium duce, salvum & incolumem cupiebat. Verum, Barneveldio criminationibus oppresso, Grotio Barneveldianæ causæ nexibus intricato, factio præpotens utrumque damnavit; ac paulo post reditum Bossii Barneveldio caput abstulit, Grotio libertatem. Puteanum reducem amici excepere confestim gratulantes precantesque omnia fausta felicia fortunata. Bienneio post, mortuo Francisco Pithæo, Augustobonam Tricassium regio diplomate missus est, repetitum & recognitum chartas ad jura regia pertinentes, quæ penes Pithæum illum Petri fratrem, etiam rerum nostrarum externarumque bene peritum, depositæ fuerant pro sinibus regundis constituendisque limitibus agrorum, de quibus erant inter Regem & finitimos Principes haud levis momenti controversiæ. Amico ad amici heredes intranti patuit tablinum, & exhibita omnis chartæ supellex. bona fide cuncta perscrutatus, confecit repertorum indices, & quicquid erat regii sive publici, permittentibus

defuncti

defuncti cognatis absportari Lutetiam iussit ad Regium Procuratorem, ab eoque sibi & heredibus Pithœi cautiones dari curavit. Anno sequenti exortis super Arvernæ comitatu, superque Turris baronatu quæstionibus, ad regia jura pernoscentia visum est negotia publica ministrantibus inspicere veteres tabulas, quas in arce Mercurolina servari sciebant. eo missus à Rege Puteanus, qua solebat industria diligentiaque cuncta pervidit, collegit, & in Regium tabularium retulit, explicatis, quæ pro Rege Regnoque iustissima & firmissima, comperit, instrumentis, testimoniis, argumentis. Vix elapso posthæc tricennio, majus obtigit negotium, finitimis ad Mosam & Mosellam populis adversus Franciæ jura contra veterum tabularum fidem, contraque longissimi temporis possessionem nova molientibus, multa etiam indies circa conditiones agrorum, sive communium sive ambiguum, inverecunde tentantibus. Ea res Belgii principatum, Burgundiæ, Barri, Bullionii ducatus pertinebat, nec erat mediocriter examinanda. Itaque delegati ab Rege tres viri, Cardinus Lebretus, Joannes Delonius Lorma, Petrus Puteanus. Huic, etsi per delegationis ordinem postremo, primas tamen industriæ sive laboris partes collegæ concesserant. Adeo, cuncta quæ ad rem facere videbantur suis ipse librata ponderibus expendit atque digessit, ut quid fundorum, quidve agrorum; quid oppidorum, quidve civitatum de Lotaringia regali, ætatibus antea actis vel ambitiose extortum, vel callide subtractum, vel negligenter omissum, sive perinde contutum fuerat, id quo jure quibus indiciis aut argumentis recuperari, defendi, retineri quiret ac deberet, manifestissimum fecerit. Recuperatoribus ad Regem revertis dato consilio, Lebretus orationem habuit plenam solidi ac generosi spiritus, suamque & collegarum operam regiarum curarum ministris approbavit. Ab eo tempore Puteanus in Urbe mansit, nisi quod brevibus interdum excursionibus in Camplatrosum Mokei sui pratorium rebus prolati rusticandi gratia secedebat, unde mox recurreret ad nota vitæ officia privata; per quæ nihilominus publicis utilitatibus ita serviebat, ut penes eum perpetuus esse videretur in privati persona magistratus. Hæc vero tunc fuit ævi conditio. Exeussio de regni gubernaculis Concilio nebulone, obtritis nimio Conestabilitatis pondere Luinæis, subrepserat inulitæ audaciæ genius, qui Rege non improbante, aut non sentiente, despecto pegmate suggestus episcopalis, non regiæ quidem, sed infinitæ potentiæ clavum arripuit, tenuitque imperiosissime, usque dem per annos amplius viginti orbe Christiano taroibus interneccinis quassato, Gallia partim dirupta luxu, partim emaciata tributis, ipse cuius ingentibus excusis, cadaverosa tæbe dilaberetur. Magna præstitit, sed quicquid erat in omni Gallia roboris prodegit, & propositum facinus, quamvis immane, admittione virtutis adumbrari, summam credidit esse virtutem. Galliæ proceres aut cohibuit carcere, aut bellicis adversus finitimos expeditionibus distinxit, ut aula vacua solus Regem haberet. Haud ignoravit Puteani nomen, nec parum sibi fore ad gloriam ratus si laudatissimo viro uteretur, iudicium ejus tator haberi, & honoraria quotannis præstari voluit, admisit ad colloquium, consuluit per epistolas, perque suos, super negotiorum calibus speramque veris, aliquando etiam quæstis in speciem figuris; nunquam tamen trivolis aut vanis, sed regimini populorum ad cæcos & subitos eventus exempla sive præcepta daturis. Fecit huic genio Puteanus

quod optimi viri fuit. respondit, siue consuluit quod rectum honestumque esse exultimavit. nihil adulatus est unquam, nihil e mentitus. Sciebat, vim illam, fati alicujus fuisse necessitatem. ea vero quæ auderet facere ve, non fuisse ausuram neque facturam, si Christiani principes, quæ suarum erant partium, scissent siue fecissent. Hujusce igitur ævi curriculo Puteanus quamplurima condidit pro negotiis à primario ministro propositis, plurima etiam quæ per se ipse arbitrato suo tractanda suscepit. Quæ quoniam de rebus nostris, pro Gallia scilicet, conscribebat, ut facilius & promptius ab nostris hominibus perciperentur, sermone Gallico cudi & concipi oportere censuit, Latine lingue, jamdiu sepultæ, ac de veteribus monumentis excitandæ, vocabulis peregrinis segniter ferientibus aures minus assuetas. Atque hoc, de publico siue communi omnium gentium sensu. Et memini me, cum inter nos hac de re sermones haberemus, amici consilium valde probantem, adiecisse, male de ingenio suo meritos mihi videri, qui doctrinæ adfectione res hodiernas & vernaculas prisco ritu, aut Romano sermone tractarent. etenim facere se sibi metipsis & aliis gratuito molestos atque difficiles. pravum invaluisse tam in Ecclesia quam in Senatu morem. patronos & concionatores adductis idiomate Græco Latinove sententiis orationes suas corrumpere. tessellati operis lenocinio eloquentiæ legitimæ gratiam frangi, vires debilitari; auditorum, siue judicum attentionem docilitatemque apud ignaros plerumque linguarum vaneſcere: denique, maximos oratores, quorum scripta legendo non satiamur, Græcos siue Latinos, actionibus suis nihil unquam sermonis exotici miscuisse. hoc tantum epistolis indulgisse Latinos. at Græcos, ne quidem epistolis. Plutarchum, facta mentione versuum Horatianorum de magnificentia Luculli, mentem edidisse poetæ fideliter; Latina verba diligentissime suppressisse. Una fortean Romanensibus hodie nobis excusatio proſit, quod linguam usurpantes de Græca simul & Latina prognatam, nostrorum scilicet auctorum recordatione verba etiam ipsissima citantes, non videmur ingrati. Quantula pars exercitationum, quæ vehemens animis incuriant Puteani desiderium nostris! Jure optimo tanti viri laboribus Gallia gloriabitur, & erit quod maximas nobis gratias habeant exteri, quibus est humanæ vitæ sapienter instituendæ cura. Puteani prudentiam, æquitatem, constantiam declarant Considerationes, Commentarii, Consilia varia, siue Responsa magnis de rebus elaborata. quantæque apud probos & graves esse debeant expectationis, ostendunt edita nuper de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ volumina, quæ jam veritatis hostibus tantum attulere fastidii nausæque. Horum calumnias ipse Puteanus proprio volumine confutavit. quod suo quidem ordine apparebit, cum ceteris, quorum editionem fratri præstantissimo commisit. Penes eum sunt etiam diplomata, declarationes, edicta, super arduis lucubrata negotiis; quibuscum una servantur autographa pittacia, epistolæ varix, quas ad Puteanum scriptitabant proceres manus Richelii, Seguieri, Bulionis & Josephi, illius nimirum Capucini. Earum vero nonnullis superscribitur & Gothofredi nomen, talium etiam rerum scientissimi, quem noster sibi socium adhibuerat eruderandis illis occiduae senectæ chartis, optimum & spectatæ fidei virum, etiam minime stilo pollentem. Hoc præstabat Puteanus; proptereaque omnia quæ labore ac studio communi conquisita & congesta fuerant,

fuerant. solus digerebat & mandabat literis. Porro, dicendi scribendique genere utebatur prompto & facili; hoc præsertim accurans, significanter & dilucide proferre quæ sentiret. neque alium certe amant characterem monita sive responsa prudentium. docent, explicant, ostendunt; rationibus, exemplis, ipsarumque adeo rerum momentis, aut negotiorum instrumentis: rhetorum tropos & schemata non admittunt. ceterum, idiomatis Gallici nitorem minime respuebat: & esse partem seculi nostri non ingloriam censebat hominum illud genus elegans facetum disertumque. Mirifice autem capiebatur eruditæ urbanitatis salibus & aculeis, si non impiis, neque ad calumnias aut maledicta probrosis. Amicos fide perpetua conservavit, neque est ab ullo divulgus unquam, nisi morte. ac mortui quidem cineres & reliquias, puta liberos, agnatos, adfines, benigno profectus est adfectu. Gratiam magnatum nunquam ambitiose aut importune est adfectatus; oblatam studiose ac reverenter coluit, qua nimirum prodesset quamplurimis opem suam poscentibus, magis quam sibi. Nullis unquam se partibus addixit; tantæ compos æquabilitatis, ut constantia sua, venientes ad se quandoque partium ferventissimos, tacito intra sinum ipsorum pudore aut frigore feriret. legitimæ semper majestatis ac publicæ tranquillitatis amantiissimus. Oderat rixas & jurgia, præsertimque inter eruditos. ac turpe esse dicebat, viros indubitate doctos canina rabie famam vicissim suam rodere ac lacerare scriptis trucibus, tanquam vilissimos de plebe cerdones in angiporis sese luto ac stercore conspurcantes. Aiebat, rem esse omnium pessimam, hominis improbi literaturam. sententiæ bonis semel rationibus stabilitæ, si quis factiosa contumacia contradiceret, prudentis esse non altercari, sed posteritatis arbitrio rem integram permittere. Vir attentissimus operi, etiam cum otiosi modica relaxatione videbatur, aliquid animo providebat quod ad publicam faceret utilitatem. adeoque laboribus etiam alienis adfavebat, ut quemque, qua dote valere judicaret, ea prodesse aliis ne pigeret, hortaretur: aut si quid ad studia literarum, sive ad rerum gerendarum peritiam, gestarumve notitiam, boni commatis apud heredes imperitos premi sentiret, id pretio vel precibus eruebat, ut fieret olim publici juris. Ea cura servavit epistolas Foxii, itemque Osiarii, de quibus certe scriptionibus hoc verissime prædicabitur, post illam Pauli Sarpii Tridentinam, nihil exstare, unde queant aulæ Romanæ artes pernosci clarius aut certius. Servavit etiam Cambdeni partem alteram Elizabethæ Britannorum reginæ, quam auctor se vivo edere non ausus, penes Puteanum deponi mandaverat. Collegit & Josephi Scaligeri Epistolas, multiplici eruditione locupletissimas, ejusdemque Opuscula insigni præfatione Casauboni maximo Thuano nuncupata. Præterea servavit Nicolai Fabri Perescii Senatoris Aquensis Epistolarum ad se atque ad Jacobum fratrem, volumina duo grandia, quibus continentur ad Naturalis historiæ, totiusque literaturæ notitiam observationes elegantissimæ. Eademque opera Puteanus ipsum Perescium, atque de Justionum regiarum quatuor viris Antonium Lomenium Villocarium, ætissimo secum invicem amicitie nexu conjunctos, fecit ut enixe conspirarent, qua pollebant gratia, requirendis undique arcane memoriæ chartis, curiosa rerum nostrarum externarumque studia valde juvantibus. Habentur illic Principum & Legatorum, vicissimque ad Principes & Legatos literæ, Instructi-

ones,

ones, Mandata, & hujuscemodi alia innumera: quibus odorandis vestigandisque mira fuit Lomenii Perescitque sagacitas, magna felicitas sive auctoritas obtinendis; maxima vero Puteani sedulitas & industria singulis ordine ac tempore distinguendis & componendis. Exinde autem vidimus instauratam bibliothecam voluminum amplius quadringentorum, quæ Lomenius nolter sumptu liberali, multo labore transcripta, magnificoque opere compacta, suis ædibus officiosissime habuit ad varios amicorum usus. Eo decedente, ex ærario regio librarum millibus quadraginta persolutis, regiam plane supellectilem Luparanis armariis custodiri placuit, donec accederet bibliothecæ omnium toto orbe bibliothecarum copiosissimæ, unde est tandem in Regiarum Chartarum thesaurum comportata. Hocetiam vero Puteanum permultis beatiorum fuisse existimo, quod sero se permisit typographis, quorum opera præfestimata poenitentiam nonnullis induxit, & conservavit ridenda senibus cunabula. Jam in limine senectutis erat, cum editioni Libertatum Ecclesiæ Gallicanæ manus primas admovit. Opus antea tentatum pluribus, nulli felicius cesserat, quam Petro Pithæo. Is tantum capita quædam tribus & octoginta constituerat articulis, summo judicio formatis. Ad ea igitur capita Puteanus collimavit, conjecitque probationes, ex amplissimis undique tribunalibus & variis Ecclesiarum chartulariis, atque ipso Chartarum regni Thesauro collectas, unde, communi gentium sensu, continuatoque usu, decreta manaverant, quæ Pithæanas positiones constabilerent. Hoc una quidem & altera editione prælitit. ac subinde repetita lectione adjecit ad omnes singulatos articulos commentaria, doctissimas observationes, quæ citatis variorum scriptorum testimoniis Gallicani juris æquitatem confirmant. Adversus hæc tanti momenti studia, quæ pro Regis & Cleri dignitate certabant, Clerus ipse Gallicanus, instigantibus aulæ transalpinae mancipiis, jam commotior accendi atque inflammari cœperat. & atrocia fulgurasset, si non ipsa vitæ sanctissime transactæ quasi majestas texisset auctorem. Durat operi fama, geminata jam editione discurrens, durabitque olim venientibus seculis ubicumque sapientia vigebit. Sed nihilominus ægre Puteanus attentatum facinus dissimulavit. Tam neminem senserat injuriæ regni legibus illatæ vindicem. Ergo hic incipiunt perpetuo tristitia. Francisci Thuani exitium indignissime tulit, atque inter tristissima sua duxit. Juvenis minime fontis memoriam, cognitione dispuncta, purgari ac redintegrari debere: rem æquissimam non absque injuria differri, magnis rationibus peculiari volumine demonstravit. Interdum erumpebant imo depectore viri cordatissimi graves querelæ. Multiplicibus triumphis amplissimas Gallicanæ majestatis facultates decoqui. Sub triumphali conturbatore annos aliquando censeri, forsitan viginti, beatos & locupletes: posthæc vero, sequente pessimo necessariae fraudationis consilio, facile extitisse publicos prædatores; & subinde concursum populorum reposcentium ablata, rapta, extorta. Plus auri argentique fuisse corrasum postremo vicennio tributis, quam seculis antecedentibus universim cunctis; nec impensum militariibus stipendiis, nisi tantillum; milites ad omne nefas auctoratos: ducentas plus minus in Urbe grypotigres, nuper omnium egenas, hodie regineo luxu dissolutas, monitrosa rapacitate sanctam alias Regii nominis potentatem cœteris urbibus, oppidis, agris horribilem fecisse passim. Sic

Urbem

Urbem ipsam, sic provincias, in apertam rabiem converfas. Et miramur annosissimam orbe toto monarchiam delirare, desipere, ineptire? aut tale quid pati, quod passam fuisse Romanam legimus? An miseresceamus toties ac tandiu repuerascentis! Nimirum, continuante fraudatorum impunitate atque licentia, gaza regia repente exaruit, & fides publica collabi visa; & abrupta sive negata subsidiorum etiam tolerabilium præstatione, rerum gerendarum nervi omnes ubique succisi. Quartus nunc agitur annus cum hæc deplorare & lamentari videbam Lutetiæ Puteanum, jam ægrescentem. Aderam amico: & præcipiebamus animo quæ subinde acciderunt tristiora. Vir optimus, communis amici nostri sortem miseratus, quod, rebus adeo turbatis, afflictisque, teneret in Senatu locum tot sententiarum conversionibus ac difficultatibus obnoxius, felices affirmabat, quibus latebras Deus honestas concesserat. grates Numini maximas habebat, quod eo se vitæ genere continuisset. Atque hoc impreserat cordi suo tantopere, ut adjungi consilio Legatis ad pacem publicam ab Rege missis, quod peterat etiam ab modestissimis ambitiose expeti, oblatum sibi repetitis magnatum obtestationibus munus, defugerit, ipsisque etiam Legatis amice atque enixe sibi hoc ab ipso officium postulantis resisteret pertinaciter, atque in Gothofredum suum transmisserit. Annuit tamen, & fideliter præstitit, ut super accidentibus negotiorum questionibus consultus, ex animi sui sententia responderet; instrumenta, testimonia, exempla subministraret. Mentis argutissimæ senex, præfagebat frustra illos ire, quum exirent domo. nec obscure per literas ante significaverat amicis. Etenim satis intelligebat, illa Regis adhuc ætatula, novis regni ministris, a que ac decessoribus suis necessarias esse pacis differendæ moras, aut evitandæ, rationes. Inter hæc Puteanus noster consenuit. fatigatum nimia scribendi, legendi, meditandi contentione corpus, impar animi viribus, hospitem admonuit migrationis. Hanc sibi tota vita sua prospexerat. quare, nihil quicquam monitu confusus; placide cuncta disposuit. fratrem à teneris annis optime semper absque ulla offensa dilectum instituit rerum omnium suarum heredem. & amicis intime commendatum hortatus est, ne solitudine tristiore maceraretur, adhiberet sibi Ismaelem. Bullialdum astronomiæ simul & literaturæ exquisitoris apprimè gnarum, jam longa satis assuetudine perspectum, cujus familiaritate suaviter uteretur. Eodem testamento paucula, quæ petuæque delineaveram, adscribi tamulo mandavit. Ab æsquianno priusquam abiret, literas ad me dabat frequentes, mentis indices Deo Christoque domino devotissimæ. Interque officia rescribendi, sic adiciebar amici pietate, ut agi mecum ineluctanter arbitrarer. si provecior ætate non anteirem, aut non saltem consequeretur abeuntem, ne superstes animæ quæ me totum animabat, meis ego hic præ tædio molestiaque ignavus jacerem. & continuo tanquam ad me reversus, memetipsum redarguebam erroris, qui divina respexissem sicut humana: cum illa sint ab illis omnino diversa. etenim facile concipi divinis humana. contra. non item. sed caritate Christiana. cujus æterna est utilitas, receptum exco. Puteanum sic apud Deum in Christo vivere, ut Christianus ego tantisper adhuc agens in terris. vivam nihilo secius cum Puteano apud Deum in Christo. Hæc vero nos invicem sapientia solabamur, & Cypriani ad Cornelium suum labantis admonita, pacisabar ab amico, secularis amicitie

amicitiæ jure, caritate mutua, reciprocas ad Domini nostri misericordiam preces. Hoc agebat epistolæ meæ ad Puteanum supremæ stili; & quo momento cursori perferendæ literæ tradebantur, vir immortalis gloria dignissimus animam Domino Servatori mandabat, sacris Catholicis procuratam per sacerdotem optimum, Curatorem Ecclesiæ Sancti Cosmæ nomini sacratæ. Ea scilicet Urbis regione habitabat in ædibus Regiæ Bibliothecæ servandæ comparatis, quas ego vicennio plus habitaveram, cum Senatorii muneris hoc Mediomatricum Parlamento studiosius obeundi consilium cepi, simul & Bibliothecæ regiæ Curam tradidi viris amicissimis possidendam sicut à me fuerat decedente Casaubono possessa. Huic vero maximum ornaementum contulere invecta sua ipsorum bibliotheca sumptu elegantissimo splendida, æmula Thuanæ. Etenim capit voluminum typis editorum millia novem, omnes auctorum cujusque linguæ, cujuscumque disciplinæ, non ævi illius duntaxat veteris, sed etiam descendendum in hæc usque tempora seculorum selectissimas editiones. Præterea vetustissimos codices manuscriptos CCC. Memorialium septingenta & sexaginta quinque volumina, scripta manu plerumque ipsius Puteani. Juvat hæc etiam minuta persequi. Quanto videlicet honestius, quam condere annalibus cædes & bella, urbes everfas, oppida capta, provincias desolatas. Et quam putidum Christiano tantorum scelerum duces honoribus adfici, per eosque gesta posteris tradi, ut nobiles & generosi & magnanimi prædicentur qui tantis maculant innocentissimos malis. Abeant illi cum suis illuc, quo nemo pius ire non exhorrebit. At recta nobis & pia mente liceat de nostro Puteano bene sperantibus, bene de bonis omnibus merito, bene adprecari. Vitam ejus me scripturum pollicebar. & sum ego polliciti reus, si non præstiterim hætenus, qui menses & annos ejus ab infante ad nonum & sexagesimum perduxerim. Superest tamen, quas posteritati reliquias dicavit, adnumerare cumulatius. hoc itaque deinceps catalogo citabuntur, & universa defuncti vita, per ipsum scilicet, perque res ab ipso gestas replicabitur. Occurrit ecce inprimis, Historia damnationis Templariorum. Sequitur, Historia schismatis ecclesiastici ab anno 1378, ad 1428.

III. Historia pragmaticæ sanctionis Biturigibus conditæ, an. 1439. quemadmodum stabilita, observata: quibus à Rom. Pontifice artibus oppugnata.

IV. De Concordatis Bononiæ inter Leonem X. & Franciscum I. quo pacto stabilita & usitata.

V. Ordinationes Antistitum Ecclesiæ.

VI. Controversia inter Pontificem & Imperatorem super Investituris.

VII. Quas ob causas Concilium Tridentinum Gallia non receperit. & quare sit repudianda Cleri Gallicani super hac re sententia promulgata anno 1615.

VIII. Programma sub nomine Episcopi Carnutensis in causa Censuræ per eum propositæ sub nomine Cleri Gallicani, anno 1626.

IX. Historia personarum sex & viginti, Regio sive Principali favore potentium. Volu m. iv.

X. De regis Franciæ jure ad regnum Navarræ adversus Hisp.

XI. De regis Franciæ jure ad regnum Arrag.

- XII. De regis Franciæ jure in Rempubicam Genuensem.
- XIII. Pro regno Franciæ & quibusdam provinciis adversus Anglos.
- XIV. De Lege Salica.
- XV. De jure confiscandi in crimine Majestatis.
- XVI. De regis Franciæ jure ad regnum Angliæ.
- XVII. De jure regis Franciæ ad regnum Castellæ.
- XVIII. De regis Franciæ jure adversus Sabaudum, circa Fossiniacum, Nicæam, & Coniacum.
- XIX. De regis Franciæ jure in Comitatu Flandriæ, & de pactis Madriti, Cameraci & Crepiaci.
- XX. Regis Franciæ dominium alienari non posse.
- XXI. De regis Franciæ jure in Comitatu Artesiano.
- XXII. De regis Franciæ jure ad Insulam Flandr. Duacum & Orchias.
- XXIII. De regis Franciæ jure ad Tornacum, Santamandum & Mortani-am.
- XXIV. De Comitatu Sancti Pauli. Unde moveat.
- XXV. De regis Franciæ jure ad regnum Burgundiæ adversus Imp. Germ. & Legitimo titulo possideri agrum Lugdunensem, Delphinatum, Provinciam, Bresciam, &c.
- XXVI. An sit præscriptioni locus inter supremæ potestatis Principes.
- XXVII. Pro rege Franciæ, adversus Lotaringiæ Ducem, super Ducatu Andegavensi.
- XXVIII. De controversia inter Franciæ regem, & Lotaringiæ Ducem super Comitatu Provinciæ, Forcalqueri & agris adjacentibus.
- XXIX. De regis Franciæ jure super Avenione, & Comitatu Venaſcinenſi.
- XXX. Unde moveat Principatus Aurangæ.
- XXXI. Confutatio quarundam objectionum in causa Ducatus Britanniæ.
- XXXII. Pro Rege Franciæ adversus Hispanum, in causa Ducatus Burgundiæ.
- XXXIII. De Infantium Franciæ Apanagiis.
- XXXIV. Jura Regis Franciæ ad Comitatum Altifiodorenſem, Matifco-nenſem, & Barrenſem Seq.
- XXXV. Consideratio pactorum Atrebat, ann. 1435. & Peronæ, an. 1468.
- XXXVI. De Regis Franciæ jure in Comitatu Auxonenſi, & Sanlauren-tii dominio.
- XXXVII. De Ducatu Guisæ.
- XXXVIII. Instrumenta probationum in causa Regis Franciæ pro regio-nibus Episcopatum Mediomatricum, Tulli & Veroduni.
- XXXIX. Beneficiæ, sive donationes regum Franciæ Pontificibus Ro-manis.
- XL. Apologia pro libris Historiarum Jacobi Augusti Thuani.
- XLI. De Regentibus Franciæ, & quando Reges Franciæ censeantur annis majores.

XLII. De quaestione habenda super vita, & moribus eorum qui ab Regibus proponuntur ad Episcopatus & Abbat.

XLIII. De contributionibus Ecclesiasticis ad subsidia regia rebus urgentibus.

XLIV. Pacis ineundæ rationes inter Franciæ Regem, & Principes vicinos in conventu Colonienfi.

XLV. Argumenta, siue rationes, purgandæ memoriæ Francisci Aug. Thuani.

XLVI. De regis Franciæ jure ad Principatum Mediolanensem.

XLVII. Commentaria in Petri Pithœi librum de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ.

XLVIII. De Interdictis Ecclesiasticis.

XLIX. De Parlamento Parisienfi.

L. Observationes & Exempla jurisdictionis regionum magistratuum in Episcopos, & alios clericos criminis postulatos.

LI. Documenta varia pro jure dominico Franciæ in varias Urbes & Provincias.

LII. De jure Advenatus in Franc. An locum habeat adversus Principes extraneos, quibus est jurisdictio suprema. & An Francigenis parentibus competat portio hereditatis adversus parentes non Francigenas excluso rege.

LIII. Historia cognitionum criminalium adversus Joannem Alenconii Ducem, & Borbonium Conestabilem, & Marefchallum Biezium.

LIV. Historia controversiæ inter Bonifacium Pontif. VIII. & Regem Philippum Pulcrum. ex ipsissimis Actis ab ann. 1296. ad an. 1305. & sub Pontificatu Clementis V. volum. II.

LV. Consultationes. Epistolæ, & hujusmodi alia ad Concilium Tridentinum spectantia. quorum pleraque hæcenus non edita.

Indicavi titulos tantum & lemmata; qui volumina conspexerit, mirabitur, talia tanta scripsisse hominem tot amicis quotidie vacantem. Hemicranicam valetudinem, vitæ cœlibis æquabilitate ac lenitate abstemius toleravit usque, donec alvi profluvio, septimestris languor, asthma cum febre, mensis unus, anni novem supra sexaginta, corpus exanimum tradidere sepulcro. Exsequias funeris ad ædem Sancti Cosmæ profecuti sunt parentes, amici, conventu luctuque maximo. Excessit omnem doloris modum etiam cognationis necessitudini datum Jacobi Augusti Thuani, primæ post amplissimam in Senatu Parisienfi curiæ Præsidis, pietas & animus erga Puteani memoriam gratissimus. adeo quem à pupillo patris vice habuit & coluit, huncce ademptum tanquam filius parentem suspirat atque desiderat. Habet doloris in solidum participes illustrissimos, adunitatis siue cognationis prærogativa commemorandos, Jacobum Dancium, quondam in Rationum regiarum curia Præsidem, nunc episcopum Tolonensem, & Arnaldum Pontacum in Senatu Burdigalenti Præsidem, sororios suos. Et Danelius quidem, Puteanum biduo prius quam decederet, Christianis adjutans consolansque alloquiis, perspexerat in amico spem optimam, fidem rectissimam, mentem ad Dominum toto corde

corde gestientem. Luxere Puteanum præstantissimi Regiæ procuratori Advocati Audomarus Talonius & Hieronymus Bignonius. Atque ut uno tandem verbo cuncta complectar; optimum virum, optimum civem, optimum Regis consiliarium, quotquot ubique sunt optimates luxere. Tumulo frater titulum posuit moestissimus. Tituli autem verba sunt hæc. *Petrus Puteanus Claudii Puteani Senatoris Amplissimi Filius ex Claudia Sanguinea Filia Barbaræ Thuanæ, Quæ Fuit Christophori Thuanæ Senatus Principis Secretæ, Clementis Puteani Juris Avo Suo Peritissimi Nepos. Optimis Parentibus Optime Respondit: Doctrina Pietate Prudentia Fide Gracitate Constantia Probatissimus: Regi a Consiliis & Bibliothecis: Imperii Gallicani Jura, Exemplis Summo Labore Præfisis, Republicam Ministrantibus Consultissime Suggerit: Procerum & Clarissimorum ubique Virorum Officiis, Observantia, Frequenti Conventu Celebratissimus. Vixit Annos Sexaginta Novem, Mensem Unum. Hic Situs XIX. Cal. Jan. An. Chr. M. DCLII. Immortalis per Christum Vitæ Gratiæ Exspectat. Jacobus Puteanus Fraternæ Gloriæ Consort, Orbitatis Sux Mæstitiam. Nicolai Rigaltii Verbis Amicitie Veteris Honorem Testantibus, Quanto per Christianæ Modestie Præcepta Fas est Solatio, Consolatur. Calentibus adhuc exsequiarum lacrimis epicedia scripsere, amica simul & vera, fratres omnifariam doctissimi, Henricus & Hadrianus Valeſii. Et adventare audio Lud. Guezii Balzacii, Nicolai Heinsii Dan. F. Caroli Feramulii, Petri Halleii, Caroli Ogerii, & aliorum, digna tanti viri meritis, dignissima famæ clarissimæ scriptoribus officia: quibus ego spectandis legendisque locum cedo libens quærenti efficaciora in luctu, quo nemini cedam, consilia. Scrib. Tulli Leucor. Calend. Martiis Anni M. DC. LII.*

HENRICI VALESII O R A T I O

In Obitum

PETRI PUTEANI VIRI CLARISSIMI.

Ræclare à veteribus institutum accepimus (Auditores ornatissimi) ut quæ quisque in vita maxime adamasset, iisdem etiam post mortem ornamentis funeris donaretur. Quod etiam à principibus Poetarum in *Patrocli* & *Pallantis* exequiis observatum videmus, quos exuviis militaribus, armisque instructos, à suis in rogam inferri finxerunt. Itaque cum *Petrus Puteanus* quandiu in vivis fuit, singulari semper amore literas profecutus sit, nec solum hereditario quodam, sed proprio ac peculiari affectu studiosos omnes fuerit amplexus, non dolore nec lacrimis, quæ cassa sunt & inania, sed literarum quas coluit, immortalibus monumentis ac titulis post obitum decorandus videtur. Ac cæteris quidem, quibus major eloquentiæ copia, aut facultas carminum suppetit, curæ erit laudes ejus Viri partim vinctæ, partim soluta numeris oratione prædicare. Neque enim fas est nomen tanti Viri, & de literis ac de patria optime meriti, absque ullo Musarum præconio inhonoratum transmittere. Me vero non ambitio laudis, nec fiducia facundiæ, à qua me adhuc remotissimum esse & profiteor & sentio, sed sola beneficiorum illius recordatio ad dicendum impellit. Juvat optimo Viro, & de me privatim bene merito has laudis inferias mittere, & hanc feram licet ac tristem, piam tamen nobisque honestam imprimis, nec ipsi, ut arbitror, ingratam mortuo gratiam referre. Itaque hoc à vobis postulo (Auditores ornatissimi) ut hoc grati animi nostri obsequium æqui bonique consulere, & quantum nobis deest aut ingenii, aut eloquentiæ, tantum favore vestro, ac benevolentia supplere velitis.

Ac principio quidem cogitanti mihi, & universas simul *Petri Puteani* virtutes animo perlustranti, & quandam velut imaginem vitæ ipsius ob oculos proponere instituenti, non mediocris occurrit difficultas ac perturbatio, unde nam potissimum orationis nostræ ducamus exordium. Hinc se prudentia ingerit atque sapientia, quibus ille Vir tantum præstitit, ut omnium consensu summis quibusque muneribus, Regisque ipsius consilii dignissimus haberetur.

tur. Illinc morum integritas, ac vitæ innocentia non dicam sine noxa, sed sine ullius querela transactæ. hinc singularis temperantia nos ad se vocat: illinc animi magnitudo atque constantia, qua veritatem atque intimos animi sui sensus de Rep. coram Magnatibus semper libere est prolocutus. Nec se præteriri patitur beneficentia, quæ in illo Viro tam proluxa incrat, ut in hac tanta honestissimorum hominum multitudine vix ullus possit reperiri, qui non aliquo beneficio ei se devinctum esse fateatur. Tot igitur tantæque virtutes, seorsim singulæ & cum cura dicendæ, onerant potius dicentem quam juvant. Atque ut in opiparo convivio exquisitis dapibus referto singula prope fercula singulorum instar sunt convivorum, sic in hoc argumento singulæ Petri Puteani virtutes justarum nobis orationum materiam subministrant. Sed nescio quomodo me quidem minime invitum ad se allicit beata tranquillitas, quam cum ille tantopere adamaverit, ac perpetuo quodam nexu sibi mancipaverit, propriam ac familiarem ipsius virtutem merito possumus appellare. Itaque cum ipse hanc totius vitæ suæ quali fundamentum esse voluerit, non aliud nos sermonis nostri fundamentum ponere debemus, sed hanc tanquam tabulam subternentes, reliquarum deinde virtutum colores ad exprimendam vitæ illius imaginem illinere.

Magnum profecto & illustre exemplum tranquillioris vitæ his perturbatissimis temporibus extitisse mihi videtur Petrus Puteanus. Multi quidem antea Philosophi multa in suis libris de tranquillitate animi præclare scripserunt, & ad eam omnibus votis, omnique animorum contentione adspirarunt. Verum unus propemodum hac ætate eam & optime intellexisse, & feliciter affectus esse Puteanus videtur. In quo tamen utrum prudentior fuerit an felicior, equidem affirmare non possum. Nam quod à prima statim adolescentia ad tranquillitatis amorem vehementer incitatus, eademque per totum deinceps vitæ tempus potitus est, felicitati adscribendum puto. Neque enim sine divino quodam instinctu, & auxilio id aut cogitare aut consequi unquam potuisset. Quod vero id vitæ genus omnibus rebus anteponendum esse judicavit, summæ profecto prudentiæ est. An esse ulla major prudentia unquam potest, quam vindicare se sibi, nec alienis negotiis dissentium se dantaxat ac sua curare, sese in arctum cogere, & minimam sui partem nudatam præbere fortunæ? Sed quibus gradibus ad hoc beatæ tranquillitatis culmen Puteanus pervenerit, videamus. Duas res potissimum in vita tranquillitati obstat nemo est qui nesciat, ambitionem & avaritiam: geminas quasdam pestes ac furias generis humani. Quarum utra tetrior sit ac violentior, difficile est dicere: sed ubi ambæ simul junctæ animum cujuscumque occuparunt, tum vero incredibiles excitant ætus ac tempestates. Ceterum quicunque ad ipsum tranquillitatis portum cupit appellere, sic clavum prudentiæ moderari illum oportet, ut inter hos duos scopulos rectum semper navigationis cursum teneat, nec se Sirenum cantu deliniri patiatur: sed ut quondam Ulysses prætervehi debet, non quidem auribus cera oblitis, sed animo adversus cupiditatum illecebras obfirmato atque invicto. Id vero à Puteano egregie prælitum esse testes mihi estis. Qui cum ad summos honores merito aspirare posset, utpote clarissimi Senatoris Claudii Puteani filius, cujus vivit adhuc immanans

memoria atque fama; nec materno genere minus nobilis: cumque esset ipse eximia indole præditus, & liberalibus disciplinis non vulgariter institutus, quæ omnia ambitionem juventutis stimulis quibusdam incitare solent, tamen spretis honoribus, nobile quoddam ac liberale otium præoptavit. Ac principio quidem foro nomen dederat, morem secutus nobilium adolescentum, qui in hoc stadium laudis & gloriæ, atque honorum vestibulum ingredi consueverunt. Sed eo hæcenus adspecto & salutato, ut morem atque ordinem judiciorum cognosceret, utque gravissimum illum coetum videret, in quo & pater ipsius, & ex materna stirpe quamplurimi summa cum laude confederant, recta se in domum, atque in ipsum tranquillitatis contulit finem, à quo tota deinceps vita divelli non potuit unquam, nec voluit. Eodem animi impetu quo honores contempserat, conjugalibus etiam vinculis repudiatis, utraque simul cupiditate superiorem se præstitit.

Sed erit fortasse quispiam qui non magnopere mirandum esse dicet honores à Puteano spretos fuisse, ad quos in numerosa præsertim & frugi familia aspirare vix posset. Quid tu mihi labem atque infamiam temporum nostrorum commemoras, quam ego de indutria tacitus dissimulare volueram? An si jus & ratio in legendis magistratibus valeret, non existimas P. Puteanum, & alios ejus similes ultro ad tribunalia invitandos fuisse? Ego vero ob id ipsum maxime honores à Puteano spretos dico, quod venales esse eos videbat. Vile enim profecto sit necesse est, quicquid pecunia comparatur. Neque enim merx ulla quæ venum exponitur, pecunia ipsa multo pretiosior potest esse. Quod si pecuniam, qua res omnes ipsique adeo honores parantur, non solum fastidio, sed etiam contemptu dignam sapientes viri semper judicaverunt, certe nec magistratus ipsi qui tanquam in auctione pretio addicuntur, eo quidem nomine magni faciendi sunt. Verum concedamus, si placet, arctiorem censum fuisse Puteano, quam ut ad Senatoriam dignitatem comparandam sufficere valeret. Quæ interim non minima laus est patris ipsius Claudii Putani, qui in summo magistratu summa cum integritate versatus, plus gloriæ liberis suis quam pecuniæ reliquit. At si minus sua pecunia, gratia certe, atque amicorum subsidio potuit facile Petrus Puteanus ad honores pervenire. Potuit suffragantibus viris potentissimis, quibus aut notus erat aut affinis, honores saltem ecclesiasticos adipisci. Quos tamen ille nunquam concupivit, sed aliis potius quam sibi mandari voluit, ut sui semper juris tranquillo otio frueretur. Atque ut scias non ex æris inopia, sed certo ac fixo proposito, & constanti animi inductione honores à Puteano contemptos fuisse, unico eoque illustrissimo argumento rem evincam. Meministis, ut opinor, cum ei ante hos decem circiter annos ob egregia ipsius in rep. merita, Comitiva sacri consistorii à Rege delata fuisset, quanta cum animi magnitudine oblatum sibi in illo Regis consistorio confessum, solo Comitivæ titulo contentus repudiavit: idque non fastu aut arrogantia, à qua vir ille maxime semper alienus fuit, sed amore otii ac tranquillitatis, à cujus complexu & contubernio ut discederet, nulla unquam conditione poterat adduci.

Otium porro cum dico, ne quis mihi molle quoddam ac delicatum otium suspicetur, cujusmodi est hominum luxu ac deliciis diffluentium; nec languidum

guidum pigrumque, quale servulorum esse, ac nullius pretii hominum solet. Longe aliud est otium sapientum virorum, quos nunquam minus otiosos videas, quam dum sunt otiosi, quippe qui probe intelligunt non solum negotii sui, sed etiam otii reddendam esse rationem. Itaque illorum otium aliorum negotiis longe antepono. Nec sine causa Socrates dicere solebat non cuiusvis esse hominis in otio agere, sed solius sapientis, qui cum omnia rectissime faciat, tum belle inprimis otio uti novit. Huiusmodi igitur otium Petri Puteani fuisse dico, quod ille totum in literis, & pulcherrimarum rerum cognitione consumpsit. Et cum in quacunque disciplina ad quam animum applicare voluisset, primas posset sine controversia obtinere, tamen promiscuæ cruditionis gloriam aliis concessit: ipse ad historiæ, rerumque Gallicanarum notitiam conversus, otium suum patriæ utilitatibus & gloriæ consecravit. Nec contentus vulgarium librorum lectione, ingentem præterea numerum Epistolarum, Actorum, Legationum, Chartarum, atque huiusmodi monumentorum publicorum undique conquisivit. Quæ omnia, ut erat elegantie ac nitoris studiosissimus, pulcherrimo ordine digesta, non sine maximis sumptibus in libros redigi ac compingi curaverat. Diceres novam quandam bibliothecam ab illo esse compositam, paternæ illi atque hereditariæ nihilo postponendam, Quam tamen ille non ad privatum duntaxat usum sibi retinendam putavit sed ut erat bono publico natus, omnium usui & commodis publicavit. Itaque nemo fere erat in civitate, qui non ejus domum libentissime frequentaret. Conveniebatur quotidie à Senatoribus, à Legatis, à Principibus, ab omnibus omnium ordinum viris, partim ut eum confulerent, quem unum rerum nostrarum peritissimum esse cognoverant: partim ut libros illos, quibus tot recondita monumenta continebantur, ab illo commodatos acciperent. Nec quicquam gratus accidere poterat Puteano, quam cum cuiuspiam hominis cruditi laborem suis illis monumentis adjuvari posse intellexerat: quippe qui hunc unum fractum esse censebat tot sumptuum ac laborum suorum, ut historiam patriæ aliqua ex parte illustrare posset.

Atque hoc primum mihi videtur fundamentum fuisse Musæ illius toto orbe celeberrimi: de quo siquid in præsentiarum dicere aggressus fuero, vereor ne infra ejus dignitatem mea esse videatur oratio. Sed tamen cum quædam modum olim M. Cicero quicquid in eloquentiæ studio profecerat, id totum Academiæ spatii acceptum referre solitus erat, sic ego Academiæ illi fratrum Puteanorum studia nostra plurimum debere profitear, nec fas mihi esse arbitror de ejus institutione nunc silere. Malo enim ut de ejus gloria aliquid oratione nostra immixtum esse videatur, quam ut silentium nostrum ingrati animi reprehensione non careat. Igitur cum apud alias nationes, ac præsertim in Italia pleraque Academiæ in titulis quibusdam atque absurdis nuncupatas nominibus Puteanus videret, easque ceteras leges descriptas esse intelligeret, certaque argumenta de quibus illic esset colloquendum, definita, nec in eas præter homines ingenuis disciplinis excultos quæquam admitti, plane diversum iter in Academiâ sua instituenda sequi maluit. Neque enim ullum ei nomen imposuit, nec sermones qui in ea essent habendi, ullis legum vinculis astrinxit, nec ab ejus aditu quemquam submovit, nisi qui sua ipsæ infamia

aditum sibi ad eandem interclusisset. Quod cuidam notissimo ætatis nostræ parasito non semel evenisse meminimus; cui Musarum illud sacrarium ingrediti in ipso statim limine occurrens Puteanus, nunquam hominem ulterius progredi passus est, nec in ornatissimo cœtu illo confidere. Omnes igitur omnium ordinum viri non solum rogati, sed etiam militares eo conveniebant: nec tantum Senatus, sed etiam ecclesiæ Proceres hoc Museum frequentabant. Vix in tota civitate domus erat ulla, cujus limen tot honestissimorum virorum vestigiis tereretur; ad cujus vestibulum tot equi, tot currus, tot famuli quotidie præstolarentur. Tanta porro huius Musei fama non modo per universam Galliam, sed per omnem fere Europam longe lateque diffusa est, ut quicumque ex Italia, Germania, & ab ultimis usque Septentrionis nationibus huc advenerunt, nequaquam existiment omnia huius civitatis ornamenta ac decora ab se esse visa, nisi in hoc præstantissimum Museum ingressi sint. Quod quidem vocare soleo asylum ac perfugium literarum. Nec falletur meo quidem iudicio, quisquis illud appellare voluerit commune quoddam vinculum omnium eruditorum. Etenim homines in omni genere doctrinæ præstantissimi, Philosophi, ac Mathematici, Theologi quoque, & Philologi, historiæque & antiquitatis peritissimi ibi quotidie conspiciuntur. Nec ad formanda hominum ingenia quidquam excogitari posse utilius hoc confesso puto. Quid enim aptius ad iudicii vim exacuendam, quam multiplices de qualibet re proposita audire sententias hominum doctissimorum, & qua quisque via ac ratione ad veritatem investigandam feratur, inspicere, & ubi aliorum sermones ac sententias cum tua ipsius ratiocinatione contuleris, quantum tibi adhuc ad perfectam intelligentiam desit, videre? Olim à Ptolemæis Ægypti Regibus Museum cum locupletissima bibliotheca Alexandriæ exstructum esse legimus, in quo homines eruditi Regiis stipendiis alerentur. Itaque hanc Musarum caveam non inscite Timon Philosophus appellavit, quod in eo loco doctissimi viri tanquam altiles aves in cavea saginarentur. Sed hoc Puteanorum Museum Alexandrino illo longe præstantius mihi videtur, tum quod multo majore doctorum hominum frequentia celebretur, tum præcipue quod non modo omnis eruditionis copia, sed etiam rerum civilium non vulgaris notitia ex hoc nostro percipi possit.

Quod igitur otium (Auditores ornatissimi) hoc Petri Puteani otio amœn-
 ius unquam fuit, quæ tranquillitas beatior, quis secessus felicior? Mihi certe
 ne ipsæ quidem si usquam sunt, fortunatorum insulæ fortunatiores videntur.
 Conferat nunc qui volet aliorum, atque inprimis Senatorum inquietissimas
 occupationes cum hoc otio Petri Puteani, & quantum intersit inter utrumque
 vivendi genus, intelligat. Illi totos pæne dies in curia sedent audiendis liti-
 gantium clamoribus occupati: Hic doctorum hominum sermonibus quotidie
 fruebatur. Illi contractuum, testamentorum, & huiusmodi instrumentorum
 exemplaria, & tædiosissima causidicorum scripta assidue in manibus habent:
 Hic vetera historiæ nostræ monumenta cum summa voluptate lectitabat. Illi
 litigantium jurgia disceptant: Hic de libris & operibus eruditorum virorum
 sincere atque integerrime judicabat. Illi ex aliorum controversiis privatum
 sibi quantum comparant: Hic ex studiis suis nihil præter decus & gloriam
 patrie captabat. Illorum domus procuratorum, & litigantium turba: huius

lectissimorum hominum frequentia redundabat. Quod si fortasse penes illos gratiam, auctoritatem, potentiam refidere quis dixerit, ne hæc quidem omnia Petro Puteano defuerunt. Vixit enim tanta auctoritate privatus, quanta vix unquam ullis in summo magistratu constitutis fuit. Itaque qui honores initio refugerat, ab honore ultro ambiri videbatur. Cujus commendatio apud Judices, & tam Senatus quam ecclesiæ Proceres plus valuit, quam suffragatio Petri Puteani? Quis ex ipsis aulæ Proceribus ejus notitiam non appetivit? amicitiam summo honori non duxit? Verum ille tanta gratia atque auctoritate nunquam ad ullius noxam atque injuriam, sed ad aliorum commodum atque utilitatem semper est usus. Possem plurima hic exempla proluxæ illius erga amicos benificentiae vobis commemorare, nisi hoc factò plurimorum qui hic adsunt onerare verecundiam viderer. Præstat igitur ut privata unicuique beneficia narranda relinquamus, maxime cum in referenda gratia nihil sit grato animo eloquentius. Illud autem inligne beneficium, quo me privatim ei obstrictum esse in ipso orationis exordio sum professus, à me si lubet, accipite. Meministis adhuc temporis illius acerbissimi, cum Publicani genus hominum rapacissimum, & alienis opibus inhiare solitum, novum atque inauditum quoddam exactionis genus excogitarunt, quod collationem divitum appellabant. In hunc divitum numerum relatus est inter ceteros Carolus Valelius pater meus, vir qui suo semper patrimonio contentus vixerat, nec nummum ullum Regiæ pecuniæ contrectaverat. Imperata est ei non modica vis pecuniæ, quam intra paucissimos dies solvere jubebatur. Ea res non mediocriter animos nostros conturbabat. Itaque ego & Hadrianus Valelius frater meus quod unum poteramus, querelas nostras ad amicos detulimus, inter quos Puteani fratres principem locum obtinebant. Ægre imprimis hunc casum tulit Petrus Puteanus, & tum quidem nihil dixit. Sed crastino Illustrissimum Senatus Principem Matthæum Molæum adiit, quocum ipsi summa familiaritas intercedebat; virum in tantum prudentiæ, reliquarumque virtutum fastigium evectum, in quantum sese offerre humana mens potest. Causam ei sui adventus aperit, facinus indignum esse inquit, nos, quos literarum merito tutos esse atque immunes decuerat, hoc calumniæ genere vexari: depellendam esse à nobis hanc injuriam. Tum Molæus, ut est ad bene de literis merendum promptissimus, id se effecturum pollicetur. Nec mora Puteanus famulum cum epistola ad nos misit, monens ut statim à prandio ego, & frater ad Prætorium illustrissimi Prælidis pergeremus. Excepti à Molæo cum summa humanitate, indictionis nostræ libellum, cujus exemplar ab apparitore nobis editum fuerat, ipsi obtulimus, patrociniū ejus implorantes. Ille accepto libello nos bono animo jubet esse, se id quod poscebamus, à Præfecto Regalis ærarii facile impetraturum. Vix biduum intercesserat, cum Puteanus libellum illum ad nos remittit, Præfecti ærarii manu subnotatum, mandantis uni è iudicibus, quibus ea jurisdictio à Rege commissā fuerat, ut nos hac indictione liberaret. Idque intra paucos dies incredibili celeritate completum est: tantum pondus habuit commendatio Petri Puteani. Et magnam quidem eo nomine gratiam illustrissimo Molæo, non minorem tamen Puteano debemus, qui nobis præsentissimum illud ac potentissimum Molæi patrociniū conciliavit.

Quemnam igitur Puteano nostro parem unquam extitisse censetis, quem tot tantisque animi dotibus ornatum? Nisi forte Pomponium Atticum conferre lubet. Hic enim perinde nobili loco natus, cum nullos non magistratus Romæ assequi posset, tamen ab honoribus constanter abstinuit, & otium suum in literis, & in hitorix Romanæ, nobiliumque familiarum cognitione traduxit. Par etiam in utroque beneficentia, nisi quod Atticus plures pecunia sublevavit, Puteanus vero tantum gratia. Est autem tanto majus gratiâ quemquam adjuvare, quanto plus plerumque gratia efficitur quam pecunia. Et pecunia quidem adjuvare inferior superiorem potest: gratia nisi superior non potest. Ceterum neuter beneficia sua venditare solitus: malebantque præstare operam amicis, quam polliceri. Verumtamen hoc mihi superior Attico Puteanus videtur, quod nec conjugalibus vinculis, nec tanta rei familiaris cura districtus fuit, nec pristinam vitæ tranquillitatem violento, ut ille, exitu maculavit: sed cum in summa innocentia vixisset, tandem perceptis omnibus religionis nostræ sacramentis, spem æternæ tranquillitatis jam animo præcipiens, placidissima morte decessit. Vir profecto immortalis memoria, & hoc, quem ei nunc habemus, honore dignissimus: optimus civis, patriæque amantissimus, qui semper utilissima Reipublicæ & sensit & dixit: Amicus fidelissimus: fautor & propugnator acerrimus literarum: summis juxta ac mediis carus: sui semper similis & constans, nec tenuitate rei familiaris infractus, nec affluentibus postmodum opibus elatus, eodem semper tenore æquabilem cursum à carceribus usque ad metam peregit. Habetis imaginem vitæ Petri Puteani (Auditores) eamque non fucatis adumbratam coloribus, sed veritatis ipsius penicillo delineatam. In quam quoties oculos conjeceritis, non mediocriter levamentum doloris vestri percipietis: & quam deinde, si placet, ad posteros transmittentes, immortalem, quantum in vobis erit, memoriam nominis Puteani conservabitis. Superest vobis etiam altera ejus imago, atque utinam diu supersit: fratrem intelligo, veram effigiem oris illius, modestiæ, probitatis. Quo quidem superlitate tantam hanc jacturam moderatius ferre debetis. Tibi vero Jacobe Puteane, jam enim ad te nostra se convertit oratio, cujusmodi consolationis fomentum ad molliendum solitudinis tuæ dolorem adhibebimus? Amilii quidem fratrem optimum, atque amantissimum tui, cum quo sexaginta fere annos sine ulla offensione vixisti. Sed habes amicos fratris tuique communes, ut omnia semper vobis fuere communia, qui sicut clarissimi viri fratris tui exitum, acerbissime lugent, ita omnem cultum ac benevolentiam, quam nuper in duos partiebantur, nunc in te unum conferunt atque convertunt. Noli igitur horum mororem tuo mœrore exaggerare. Tot tibi fratres adesse exiliina, quot hic amicos circumstantes vides. Quamquam si fratrem adhuc desideras, habes Christophorum Puteanum, virum summa doctrina, prudentia, sanctitate. Qui tametsi locorum spatiis longissime abest, adest animo, adest creberrimis literis & nuntiis. Quare absterfo doloris nubilo animum erige, & ad majora te negotia accinge. Annon sentis majus nunc tibi esse onus impositum morte fratris tui? Suscipias oportet patrocinium literarum. Non potes hanc hereditatem repudiare, quam Vir clarissimus pater, quam fratertuus tibi reliquerunt. Et quemadmodum

modum quoties ad unum quempiam nomen atque hereditas splendidissimæ
familie pervenit, totum gentis decus in illo uno periclitatur, sic tibi elabo-
randum est, ne ab illa paterna, fraternaque gloria degenerasse videare.
Omnes in te oculos nunc defixos habent, & abs te contendunt, ut quam per-
sonam vivo fratre in secundis partibus constitutus gerebas, eam nunc mortuo
solus velis sustinere. Quod si feceris, ut facturum te omnes condimus, &
pulcherrimum pietatis tuæ monumentum fratri statues, & tibi ipsi immor-
talem gloriam comparabis.

N n n 2

Henrici

HENRICI VALESII

O R A T I O

In Obitum

DIONYSII PETAVII
SOCIETATIS JESU*Theologi.*

Cum primum doctissimorum hominum exequias oratione funebri decorare institui, Auditores ornatissimi, incredibile dictu est quo quantoque animi ardore ad hoc munus obeundum accesserim. Sic enim apud me reputabam, cum hoc munus plenum esse officiosissimæ pietatis, quam nullus in me jure merito posset reprehendere: tum id ipsum mihi quandoque laudi fore, qui viros doctrina ac virtute præstantes ejusmodi honore affectissem, meoque exemplo cunctos nostri temporis eruditos ad hoc genus dicendi excitassem, ut summorum virorum laudes justis potius orationibus & ad veterum formam elaboratis, quam nudis & aridis elogiis deinceps prædicarent. Verum nunc pristinus ille impetus paulatim in me progressu temporis interpefcit, sive hoc tot illustrium funerum crebritas facit, sive operis ipsius difficultas. Neque enim ignoro quam hoc dicendi genus arduum sit atque impeditum, præcipue cum idem argumentum in quo jam antea versatus sis, iterum ac sæpius tractandum offertur, de privati hominis moribus atque doctrina: qui profecto locus parum illustris ad exaggerandum, parum copiosus ad ornandum, nec satis amplus ad exspatiandum videtur. Simul etiam intelligo quantis molestiis ac discriminibus totum hoc laudandi munus sit obnoxium. Nam qui de orationibus nostris judicant, si quidem amici sunt ejus qui laudatur, eorum desiderio ac cupiditati quantacumque laudum magnitudine nunquam satisfacturus sis. Sin ignoti, nullaque cum eo necessitudine ac familiaritate conjuncti, iis vel mediocris laudatio fines veritatis excessisse videbitur. Sic enim fere fit, ut aliorum laudes suo quisque captu ac modulo metiatur, nec plus de altero facile homines sibi persuadeant, quam quantum se ipsi præstare posse arbitrantur. Nam de malevolis atque invidis nihil dico, quorum nunquam

quam rationem adeo habendam esse duxi, ut eorum causa aut intermittendum officium nostrum aut omnino deferendum putarem. Ad hæc cum omnis fere laudatio ex aliorum comparatione ducatur, aliter fieri, meo quidem iudicio, vix potest, quin is qui aliquem laudando ceteris omnibus præfert, in cuiuspiam odium atque offensionem incurrat. Hæc sunt quæ dum animo meo obversarentur, non modo impetum nostrum retardare & ardorem imminuere, sed me penitus à dicendo detertere merito videbantur. Verumtamen his omnibus posthabitis, pristini officij mei rationem duas potissimum ob causas etiamnum mihi retinendam esse existimavi. Primum quod hoc meum institutum vestro suffragio ac iudicio comprobari intelligo: Cujus apud me tantum valet auctoritas, ut quidquid vestro calculo probatum fuerit, id bonorum omnium consensu facile confirmatum iri confidam. Deinde ejusmodi sunt Dionysii Petavii erga me privatim beneficia, ut, si nullum antea laudatione funebri commendare instituissem, hunc certe eo genere officij prosequi omnino debuerim. Nam cum sub ejus disciplina prima quondam eloquentiæ rudimenta perceperim, rationi consentaneum est, ut ea facultate quæ illius præceptis institutisque primum in me informata est, funus ejus decorare, & memoriam nominis, quantum in me situm est, illustrare ac propagare contendam. Quamobrem peto à vobis, Auditores ornatissimi, ut eadem humanitate ac benevolentia, qua me de aliorum laudibus antea dicentem prosecuti estis, nunc de Dionysio Petavio perorantem audire ac prosequi velitis.

Et Homerus quidem cum omnium animos ad audiendum allicere vellet, in ipso carminis vestibulo pollicetur dicturum se de homine multiformi morum varietate prædito, qui multas urbes regionesque peragrasset, qui plurimorum hominum mores atque instituta penitus cognovisset. Quippe ille vatum prudentissimus optime norat, cunctos mortales plurimarum rerum notitia imprimis delectari: eamque ob causam aut ipsos peregrinari maxime velle, aut certe eorum qui peregrinati sunt casus varios atque eventus libenter audire. Ego vero non minori cum favore ac studio, ut opinor, omnium vestrum, hodie dicturus sum de viro, non quidem multiformi morum varietate, id enim Ulyssi relinquimus, sed multiplici doctrina prædito, qui non terras & maria, sed disciplinas omnes felicissimo cursu pervagatus, non mores tantum & ingenia plurimorum hominum introspectit, sed omnium humanarum divinarumque rerum cumulatissimam sibi notitiam comparavit. Quæ enim inter homines est ars ac disciplina liberalis, quam Petavius noster, non dico non attigerit ac delibaverit, sed non penitus animo imbiberit atque hauserit? Aut quis tantum in uno genere doctrinæ, quantum ille in omnibus simul excelluit? Neque enim Grammaticam & Criticam probe calluit, artem vero dicendi ignoravit. Nec rursus in hac quidem arte exercitatissimus, in poetica vero haud parem gloriam adeptus est. Non ille Latine quidem doctissimus, Græce autem & Hebraice nescivit. Nec rerum quidem Græcarum & Romanarum historiam omnem evolverat: Ecclesiasticam vero antiquitatem & Christianæ religionis historiam neglexerat. Non denique hæc quidem universa quæ dixi, diuturno studio ac meditatione perceperat: Mathematicas autem disciplinas cum plerisque doctis hominibus ignorabat: Sed omnes omnino liberales artes capaciissimo mentis sinu complexus, ita singulas excoluit, ut dubium nobis

nobis reliquerit in qua potissimum excelleret. Ac difficile quidem est dicere quid ille nesciverit. Quid vero & quantum sciverit, multo difficilius est exponere. Ceteri fere mortales, quorum ingenia certis iisque angustis finibus circumscripta sunt, ad unum genus doctrinæ sese applicare solent: In quo postquam diutissime elaboraverint, omnesque ingenii nervos intenderint, pauci tamen ex omnibus ad summum ejus fastigium valent pervenire. Nemoque adhuc repertus est, qui cum plures disciplinas animo percepisset, simul in omnibus principatum citra controversiam obtineret. Idem etiam in sellulariis artibus usu venire videmus, ut si quis multas simul artes exercere voluerit, in nulla unquam summus artifex evadat. Adeo in multis excellere natura nobis negavit: sed suam cuique nascenti veluti sortem ac provinciam attribuit, quam excolere deinceps opera nostra atque ornare possemus. Hic inter Grammaticos palmam tulit: sed in eloquentia haudquaquam parem gloriam est consecutus. Illum facundia Latini sermonis ornavit; sed Græcæ linguæ peritia destituit. Quotusquisque ab omni hominum memoria, idem summus orator ac poeta unquam extitit? Itaque Marci Tullii versus multorum iudicio exploduntur. Quinetiam in una eademque disciplina alius hanc, alius illam partem sibi vendicat. Alius in Geometricis eminet: alium Astronomiæ notitia commendat. Multiplici doctrina olim præditus fuisse dicitur Eratosthenes, quem in temporum ratione secutum se esse testatur Diodorus, & quem Strabo in Geographicis auctorem sæpius laudat, & virum haudquaquam spernendum appellat. Idem tamen cum in omni genere literarum infra primos semper sublitisset, *ῥητορ* cognominatus est. Democritum Abderitem illum philosophum quinquentionem dictum esse perhibent, quod quinque partes Philosophiæ, naturalium scilicet rerum, & morum scientiam, & Mathematicas ac liberales disciplinas, omnium denique artium rationes apprime calleret. Verum Petavius & hunc, & si qui alii promiscuæ eruditionis causa celebres extiterunt, non æquavit modo, verumetiam longissimo intervallo superavit. Quod quidem ex iis, quæ proxime dicturus sum, manifestissimum fiet.

Quæret hic à me fortasse quispiam, qua tandem via ac ratione potuerit Petavius ad tantæ eruditionis culmen pervenire. Enimvero homines incredibili quodam acumine ingenii & excellenti natura præditos, cujusmodi Petavium fuisse constat, supra alios eminere, & ad summa quæque eniti, nemini mirum videri debet. Accessit ad tantam vim ingenii, vehemens studium, & assidua contentio laboris. His enim duabus, ut ita dicam, alis subvectæ magnorum hominum mentes cæteros mortales longe prætervolant, & aureum Jovis currum, ut ait divinus Plato, indefesso volatu comitantur. His igitur præidiis succinctus Petavius, ea præstitit in omni genere literarum, quæ omnis nobiscum posteritas admiratura est. Sed est aliud præterea quidpiam, quo maxime adjutus & difficultates omnes oppositas facile superavit, & palmam veræ solidæque doctrinæ celeriter est consecutus. Quidnam vero illud est? Ordo scilicet, & certa ratio instituendorum studiorum, quam Græci *μεθοδος* appellant. Quod cum leve quiddam & exiguum prima fronte appareat, est tamen ejusmodi, ut omnis fructus eventusque studiorum ex eo propemodum uno pendere videatur. Ut enim absque acus nauticæ præsidio longin-

quam

quam navigationem suscipere, nihil aliud est quam ad certissimum naufragium properare: sic qui ordine ac methodo destituti vastissimum illum disciplinarum oceanum ingrediuntur, ii nunquam sperare debent se ad desideratum sapientiæ portum navem esse appulsuros. Unde enim, quæso, fieri existimatis, ut cum multi reperiantur & ingenio præstantes & laboris patientissimi, pauci tamen magnos progressus in literis faciant, nisi ex eo quod studia nostra temere ac fortuito, non certa ratione disponimus, & desultoria quadam levitate per omnes disciplinas volitamus potius quam decurrimus. Itaque inordinate properantes id tantum assequimur, ut à proposito itinere longius aberremus. Non ita Petavius: qui studia sua certo semper ordine dimensus est; quippe qui intelligeret, ea quæ ordine instituuntur, minore laboris ac temporis impendio perfici, nec solum citius & commodius absolvi solere, verum etiam rectius. Primum itaque à Grammatica, tanquam à Vesta, quod aiunt, exorsus, linguæ Græcæ ac Latinæ singularem sibi peritiam comparavit. Idque ex plurimis veterum scriptorum libris, quos partim ex Græco in Latinum, partim ex Latino in Græcum sermonem transtulit, perspicue apparet. Græcè quidem adeo expedite loquebatur, ut Athenis natum esse diceres. Latine vero loquentem & in schola publice docentem quisquis audivit, fateatur necesse est nihil audiri potuisse jucundius. Nam præter illum Romani eloqui nitorem aderat distincta pronuntiatio, & gratissimus quidam vocis sonus. A Grammatica prono cursu ad Rhetoricam se contulit. Quam quidem artem ad omnia maxime utilem, nec iis solum qui in foro & in Republica versantur, sed omnibus literatis prorsus necessariam, à cunctis tamen, ac præcipue à Philologis nostris, maximo ipsorum damno ac dedecore, negligi videbat. Itaque illi in epistolis quibus libros suos alicui nuncupant, in præstationibus, in quovis denique argumento quod tractandum suscepit, rudes fere atque infantes deprehenduntur. Porro quantus dicendi artifex fuerit Petavius, tum ex plurimis orationibus, quas nobis scriptas reliquit, tum ex aliis ejus libris liquido perspicui potest. Neque enim in oratoriis duntaxat declamationibus, sed in omni fere genere scriptæ eloquentiæ vis ac splendor elucet. Hinc ad poetice transgressus, pari quoque successu in hac se exercuit: eamque deinceps ad extremum usque spatium vitæ, velut oblectamentum graviorum studiorum, & piorum animi sensuum fidam interpretem, Gregorii Nazianzeni exemplum secutus, retinuit. Extat denique pulcherrimum ejus carmen, quod diuturno pæne consumptus morbo, integris tamen adhuc ingenii viribus paulo ante obitum effudit: in quo publicas temporis nostri calamitates quibus rempublicam simul & Ecclesiam conflitari cernimus, cygneo quodam cantu deplorat. Nec ullum fere est carminis genus in quo non feliciter luscrit: quippe qui tragoedias etiam scriptitavit, nec Latinos modo, verum etiam Græcos atque Hebræicos versus scitissime procuderit. Certe Hugo Grotius, hujusmodi operum iudex simul atque artifex peritissimus, Dionysii Petavii carmina magnopere probare & laudare consueverat. Quod quidem non tam Petavii causa, cujus opera extra omnem judicii aleam posita sunt, quam in gratiam ipsius Grotii velim à me dictum putetis. Jam vero cum verborum delectum & sermonis ornatum, quem carum, quas dixi, artium beneficio paraverat, ablegaretur & sententiarum copia rem cassam atque inanem esse intelligeret, ad

Philosophiam animum applicuit. Non tam dico barbaram atque horridam, quæ vulgo in scholis traditur: sed illam ingenuam atque liberalem, quæ ex Aristotelis ac Platonis limpidiſſimis fontibus hauritur. Huic deinde comitem adjunxit hiftoriam rerum geſtarum. Cumque duo ejus quaſi lumina eſſe ſciret, Geographiam ſcilicet quæ urbium ac regionum ſitum; & Chronologiam quæ temporum ſeriem exponit; ſine quarum præſidio quiſquis ad univerſalis hiftoriæ lectionem acceſſerit, in denſiſſimis tenebris verſetur necceſſe eſt; utriuſque non vulgarem notitiam ſtudit adipiſci. Ac Geographiam quidem ex Strabonis, & Ptolemæi veterumque Geographorum libris percepſſe minime contentus, recentium quoque ſcriptorum tabulas adjecit, à quibus hæc ars non illuſtrata modo, verumetiam conſummata eſt, Chronologiam vero aggreſſus, arduum opus & multis maximisque difficultatibus implicatum, ante omnia Aſtronomiæ ſubſidium ſibi comparavit, ſine qua parum firmas eſſe demonstrationes Chronologicas perſpiciebat. Maximam laudem & gloriam in omni fere genere literarum patrum memoria retulit Joſephus Scaliger. Sed in Chronologia ſolus quodammodo regnare omnibus videbatur: adeo ut Scaligero in hac parte refragari, idem fere eſſe crederetur quod cum Hercule luſta certare. Veruntamen tanta ejus viri auctoritas omnium prope præjudicio roborata Petavium noſtrum à ſcribendo minime deterruit. Immo vero ipſum eo magis impulit, ut quæ ab illo emendatore temporum peccata fuerant, ipſe in ſuis de doctrina temporum libris emendaret. Non quod illius viri gloriæ obſtreſcatur; ſed ne plerique forte auctoritate Scaligeri inducti, minime diſcuſſa rei veritate, in errorem præcipites laberentur. Quocirca ſi Scaligero laudi fuit, quod ſacræ ac profanæ hiftoriæ chronologiam multis in locis (quod profecto fatendum eſt) illuſtravit: Petavius quoque qui & errores Scaligeri correxit plurimos, & præterea multa ad hiftoriæ illuſtrationem ſuo labore atque induſtria contulit, non minorem, meo quidem judicio, gloriam meretur.

Hac igitur via progreſſus Petavius, vaſtiſſimum illum diſciplinarum orbem feliciter emenſus eſt. Et in ſingulis quidem diſciplinis ſic excelluit, quaſi ceteras omnes neglexiſſet: in omnibus vero perinde eminuit, ac ſi unam quandam ex pluribus conſtatam partibus diſciplinam, non plures argumento ac toto docendi genere inter ſe diſtantes animo percepſſet. Quæ laus quaſi eximia & propria Petavii, aut certe cum paucis admodum ei communis, ſola ad ſummam gloriam ſufficere potuiſſet. Nunc vero ea laus in illo non ſola, ſed prima eſt. Nam cum vir ſanctiſſimus tantam humanioris doctrinæ ſupellectilem collegiſſet, ea non ad oblectationem animi, aut ad pompam, & inanem oſtentationem voluit abuti, ſed totam ad divini numinis gloriam, & Eccleſiæ utilitatem conſecravit. Idque tum ex inſtituto religioſiſſimæ Sodalitatis, in quam ſe nondum virilem ætatem ingreſſus dicaverat; tum exemplo Origenis, Clementis, Baſilii atque Gregorii, aliorumque ſanctiſſimorum Eccleſiæ ſcriptorum videtur præſtiſſe: qui cum omnibus Gentilium diſciplinis ingenium ſuum inſtruxiſſent, poſtmodum ſuis ipſos telis Gentiles aggredi, eorumque ſpoliis Eccleſiam Dei ornare ſtuderunt. Itaque omni virium niſu, omniſque animi contentione ad Theologiam converſus, peragratis jam cæteris, eo quem diximus ordine, diſciplinis, in ea deinceps, tanquam in portu tranquilliffimo ac beatiffimo, ſibi conſequiſcendum putavit. In hoc vero excellen-

cellentissimo genere doctrinæ quantopere excelluerit, quidve & quantum præstiterit, paucis, si lubet, expendamus.

Duæ sunt Theologiæ partes, quarum prior in sacrorum librorum expositione versatur, quæ Græco vocabulo *exegetice* dici potest. Altera est dogmaticæ, tota fere in disputatione posita, ad adstruendam maxime adversus hæreticos Ecclesiasticorum dogmatum veritatem. Et ad priorem quidem partem maxima sibi adjumenta atque adminicula Petavius comparaverat, linguæ scilicet Græcæ, Latinæque, & Hebraici sermonis peritiam non vulgarem: quibus præditiis munitus, in intimos & abditissimos quosque sacrorum voluminum sensus facile penetravit. Nihil quidem in eo genere doctrinæ ab illo in lucem editum est. Quo magis laudanda est hominis modestia, qui cum hac etiam in parte multa commode posset asserere, tamen veterum Patrum expositione contentus, quos solos veros ac sinceros sacrarum literarum interpretes esse norat, sua premere maluit, quam aut illorum scrinia compilare, aut cum illis ambitiosius contendere. Ceterum quanta cum laude, & quam frequenti hominum concursu sacros utriusque instrumenti libros in Claramontano auditorio viva voce diutissime exposuerit, omnes mecum meminisse potestis. Quod vero ad posteriorem attinet Theologiæ partem, quid opus est rem per se notam pluribus verbis ac testimoniis confirmare? Cum versentur in omnium manibus Theologicorum dogmatum libri ab illo conscripti. Quibus in libris quid prius mireris nescias: an copiam diffusæ lectionis, an sermonis nitorem & elegantiam, an ordinem rerum ac distinctionem, an in exseribendis Patrum testimoniis fidem ac diligentiam, an denique adversus hæreticos Christiani spiritus ardorem. Nam quis non miretur ab uno homine, eoque piis professionis suæ exercitationibus dedito, tot volumina perlegi, tot versuum millia perscribi potuisse? Neque enim sicut Origenes ac Hieronymus, usus est opera notariorum qui verba dictantis exciperent; sed omnia sua ipsius manu exarata ad Typographorum præla mittebat. Quis non obtuforescat, cum inter legendum viderit res tam arduas & obscuras & à communi hominum intelligentia remotas, tanta verborum luce ornari, tamque distincto ordine explicari. Hæc enim vel maxima Petavii laus est, quod Theologiam quæ antehac rude quiddam & barbarum tinniebat, totamque Dialecticæ fæcem & colluvicem ex philosophorum scholis traxerat, ipse sua cura atque industria perpolivit. Itaque hi libri, ut equidem auguror, magis magisque splendescunt indices: & quantum iis nunc detrudere conatur obrectatorum quorundam invidia, tanto plus laudis iudicio incorruptæ posteritatis iisdem accedet. Porro ardor adversus hæreticos, quem vulgo zelum vocant us, in eo fuit incredibilis, ut ex iisdem libris perspicui potest. Etenim tanquam in sublimi specula constitutus, si quem nostræ ætatis hæreticum commovisse se, atque in religionem nostram impetum fecisse prospexerat, ilico velut silvestrem teram prosequabatur, telisque responsionis suæ confossum redire ocus ad latibula sua cogebat. Et quem admodum apud Hæmericum Achilles imperat Græcis, ne quis præter se Hectorem feriat, hanc sibi uni lauream deberi existimans: sic fere Petavius nosse, non ambitione quadam, & cupiditate laudis, sed divino quodam mentis æstu, & pietatis ardore incitatus, hanc sibi pugnam cum hæreticis quicumque insur-

gerent deposcebat. Nec his contentus, humaniorum quoque literarum gloriam, quam illi præ nostræ communionis hominibus sibi vindicare conantur, eripere ipsis omni cura ac studio satagebat. Quocirca si quem è nostris ingenio & doctrina præditum animadverterat, eum quasi adnotis stimulis urgere & ad scribendum incitare non desinebat, ut haberet quos adversariis nostris etiam in hoc genere studiorum opponeret. Quod quidem ejus studium atque institutum erunt fortasse qui improbabunt: adeo extraneis potius quam nostris præpostero quodam judicio favere assuevimus. Verum quoties penitus introspectio, qua mente, quoque consilio id Petavius ageret, equidem mihi videor satis eum laudare ac mirari non posse. Ceterum hunc animi ardorem adversus hæreticos ita temperabat, ut non homines ipsos infesto prosequeretur odio, sed errorem dogmatum averfaretur: quo liberari illos, & Ecclesiæ corpori tandem adjungi votis omnibus expetebat. Quid non præstitit, ut clarissimum virum Hugonem Grotium ad Catholicam communionem adduceret? Erat ille quidem minime à nobis alienus, ac pæne noster: quippe qui doctrinam Tridentini Concilii in omnibus sese amplecti palam profiteretur. Id unum supererat, ut Ecclesiæ sacrarium ingressus communioni nostræ sociaretur. Quod ille nescio quas ob causas, dum ad Catholicæ fidei unitatem plurimos secum sperat adducere, consulto differebat. Possem hoc loco sermones illos vobis commemorare, quibus Petavius eum adortus est, tunc cum ille Lutetia excedens post legationis Suedicæ munus expletum, Petavium valedicturus invisit. Verum in aliud tempus hæc seponere satius fuerit, ne tædium vobis longior fortasse facessat oratio. Hujusmodi ergo adversus hæreticos affectus animo fuit Petavius. Quonam autem modo se gesserit erga quosdam nostræ communionis homines, qui novam quandam doctrinam invehere conabantur, nequaquam silentio prætereundum esse arbitror. Tulit æras nostra viros graves & severos atque eruditos, qui non contenti disciplina sæculi sui, dum pænitentiae regulas aut antiquas revocare, aut novas condere conantur, gravissimos ubique motus & tempestates excitarunt. Qui profecto longe consultius fecissent, si proposito veteris Ecclesiæ ritu ac vigore, in danda & accipienda pænitentia; ad id tantum nos cohortari voluissent, ut severioribus deinceps legibus pænitentes astringerentur, ne forte ex nimia indulgentia ac veniæ facilitate nasci peccandi licentia videretur. Nunc vero studio artioris disciplinæ, cui se deditos esse profitentur, in transversum abrepti, vulgatum in omnibus Ecclesiis absolutionis ritum improbare, damnare, & contumeliose traducere pessimo exemplo instituerunt. Porro librum suum, quo hujusmodi doctrina continebatur, multorum Antistitum subscriptionibus callide munierunt; eo scilicet consilio, ut auctoritate Sacerdotalis nominis oculos omnium præstingerent atque ora obturarent. Extitit tamen Petavius noster, qui ne hac occasione id malum latius serperet veritus, salva Pontificalis gradus reverentia, eorum errorem atque audaciam doctissima responsione coarguit, adeo ut ipsos distinctius posthac & modestius loqui cogeret. Hic liber est ab illo Gallice conscriptus; eo tamen nitore atque ornatu sermonis, ut mirum merito videatur, hominem Græcæ, Latinæ, Hebraicæque linguæ tanta peritia instructum, vernacula etiam lingua tam diserte ac commode scribere potuisse. Post hæc excepit eum gravior & difficilior pugna, de gratia scilicet, adversus eisdem.

eosdem homines, qui Augustino, aut potius Jansenio nimium addicti, non minorem ejus scriptis quam authenticis Evangeliorum libris fidem atque auctoritatem adstruere nituntur. Primus enim hujus novæ opinionis auctor & signifer nostra ætate fuit Jansenius, qui variis Augustini sententiis hinc inde excerptis, & quo voluit ordine digestis, ingratissimam quandam de gratia opinionem in Theologiæ scholas invexit. Quo quidem facto longe plus Galliæ nocuit, quam famoso illo libello qui Mars Gallicus inscribitur, quo belli hujus diuturni tot jam annorum spatio in Europa sævientis auctores fuisse Gallos criminatus est: ipse auctor pestiferi belli, quo nunc Gallicana ardet Ecclesia. Atque utinam intra hos fines vistanti mali substat, nec reliquas Ecclesias quadam contagione corripiat. Hunc Belgam Gallici neminis hostem acerrimum Theologi isti ducem habent, & pro Hipponensi Episcopo Iprensensem sequuntur. Nec intelligunt se de Augustino male mereri, qui prætermittis tot egregiis ejus verbis, atque sententiis, quibus mores hominum ad virtutem informari possunt, ea sola rimantur in illius libris, quæ Augustino ipsi invidiam faciant, & quæ Calvino potius quam Catholicis favere videantur. Cum si Augustino, si libimet ipsis, si Ecclesiæ denique consulerent, hæc aut benigna interpretatione mollire, aut in suis, ut jacent, locis relinquere, & silentio præterire debuissent. Itaque Augustinus, si viveret, his eos verbis allocuturus videtur. Quid agitis viri boni, quo tenditis, quodnam consilium, quis est scopus altercationum vestrarum? quid meum nomen discidiis vestris prætenditis, meque Calvino adlupulatorem & patronum paratis? Calviniani certe idem vos secum de gratia sentire gloriantur. Ipsi illi qui à Calvinianis ad Ecclesiam transeunt, hanc ipsam esse Calvinii sententiam quam vos defenditis, asseverant. Atqui ego non ea mente scripsi ut hæreticos patrocinio meo adjuvarem, sed potius ut eos retunderem. Frustra sub umbra nominis mei laterescitis, & doctrinæ vestræ novitatem auctoritate mea firmare contenditis. Ego me in Jansenio non agnosco; nec ex Atro Belgam factum iri credideram. Sime amatis eam potius sententiam sequimini, quam totius Ecclesiæ probat assensus, quam ante Jansenium in scholis vestris omnes Theologi docuerunt. Nolite pacem Ecclesiæ violare, tunicam Christi discindere, ignem denique mutux caritatis extinguere. Certe plus odiis quam rationum copia certatis. Hæc discidia ex odio partium nata sunt, quæ coitionibus fovetis, dum multos partim pollicitationibus, partim blanditiis in vestram sententiam traducere tentatis. Hæc exprobranti Augustino quid habent quod respondeant? Quod si forte hæc oratorio more à me fingi dicent, eorum conscientiam appello: Ipsos in sua causa testes, ipsos judices fero, annon ea quæ dixi certissima sint atque verissima. Igitur adversus illos Petavius pro recepta opinione, quam ante Jansenium omnes vulgo Theologi docuerant, & quam ipse Petavius olim in Sorbonensibus scholis, cum Duvallii auditor esset, acceperat, fortissime propugnavit. Hoc illi post tot Herculeos labores certamen ultimum fuit. Cui licet immortalis, nihilominus ut ille quondam apud Olympiam pugil. victor post obitum, Dei ipsius, ut opinantur, dextra coronatus est. Vir certe Hieronymo, Batilio atque Gregorio, & summis quibusque Ecclesiæ scriptoribus merito conferendus. Quispe qui eximiam eruditionem cum pari vitæ sanctitate conjunxerit. Vixit enim summa innocentia in illo Claron-

montani Collegii vertice, studiis duntaxat literarum, & coelestium rerum meditationi deditus. Adeo ab omni ambitione, & inanis gloriæ cupiditate alienus, ut cum hinc ab Urbano Summo Pontifice, inde à Philippo Hispaniarum Rege expetitus atque evocatus fuisset, tamen in nidulo illo Claromontani Collegii consenescere maluerit, quam Regalis & Pontificalis alloquii honore decorari.

Hunc ergo talem ac tantum virum, vindicem ac columen literarum, quamvis matura morte nobis ereptum, merito lugemus: & post tot doctissimorum virorum continua prope funera, hanc acerbissimam literarum cladem non injuria existimamus. Etenim hoc sublato, qui studia nostra inclinata jam ac pœne labentia solus fulcire adhuc videbatur, quis deinceps in ejus locum sufficiendus est? Sed fortasse ego imprudens, qui de ingeniis hominum nostrorum male sentiam ac desperem. Superfunt enim satis multi, atque utinam diu supersint, qui pro virili parte literarum gloriam sustinere, eamque Gallis afferere possint. Maximum tamen ac splendidissimum inter omnes semper habebitur Dionysii Petavii nomen; ejusque excellens ingenium, & singularem doctrinam tot illustribus cognitam lucubrationibus omnes posteri amoto livore invidiæ mirabuntur. Simulque nos recte atque ordine fecisse judicabunt, qui maximum virum, de literis, de patria, deque Ecclesia optime meritum, hac qualicumque laudatione, & grati animi testificatione mortuum profecui simus.

HENRICI

HENRICI VALESII

O R A T I O

In Obitum

JACOBI SIRMONDI

Societ. Jesu Presbyteri.

Uicunque magnorum Virorum laudes oratione funebri prædicare instituerunt, *Auditores Ornatissimi*, hoc potissimum consilio id præstitisse mihi videntur, ut vel mortuorum nomen ad æternam posteritatis memoriam consecrarent, vel præstantibus hominum meritis hanc velut honoris & gloriæ mercedem persolverent, vel certe ut privatum aut publicum dolorem hujusmodi solatio mitigarent. Nobis vero in præsentia quidem non magnopere laborandum esse video, ut ejus viri, cujus exequias honoramus, nomen à situ & tenebris vindicatum æternitati commendemus. Id enim ipse dum vixit, publicatis ingenii sui monumentis adeo cumulate præstitit, ut jam nos hoc labore prorsus levati ac liberati esse videamur. Nec dubium est quin quandiu suus honor literis stabit, quandiu historiæ, quandiu antiquitatis & humaniorum artium studiosi supererunt, tandiu Jacobi Sirmondi nomen celebre atque illustre inter eruditos futurum sit. Quod igitur restat, ut memoriæ hominis præstantissimi, ac de literis optime meriti honos habeatur, utque mœrorem vestrum, qui tanto lumine orbatu estis, oratione nostra mollire ac lenire studeamus, id cunctis ut equidem spero faventibus aggrediemur. Hoc enim & illius viri amplitudo, & amicitiae vinculum quæ mihi cum supersite intercessit, & vestra omnium vota postulare mihi videntur, ut homini quoad vixit, optimo, humanissimo, atque amicissimo, debita laudis, humanitatis, atque amicitiae officia impendamus. Neque vero committendum est, ut cum Regum, Principum, & Magnatum funera ejusmodi orationibus celebrari consueverint, viris doctrina, atque eruditione excellentibus idem honos à nobis denegetur. Quippe absurdissimum meo judicio fuerit, illiteratis quidem hominibus honorem ex literis haberi: eos vero qui totam ætatem literis juvandis ac promovendis impenderunt, qui dum viverent reipublicæ literariæ decus atque ornamentum fuerunt, hoc literarum munere atque officio minime exornari.

Ac principium quidem ejusmodi orationum fere ex majoribus ducitur, ut & is, cujus exequiæ celebrantur, majorum suorum illustretur laudibus, & vicissim ex nepotis laudatione non mediocri gloriæ pars ad majores redundet. Nobis vero qui religiosi propositi hominem prædicare suscepimus, hic nobilitatis locus parum necessarius videtur. Non quod ejusmodi ornamentum nobis desit, quippe qui vetustissimam ac nobilissimam apud Arvernos Sirmondorum familiam fuisse non ignoramus. Sed quoniam ipse ejusmodi natalium ornamenta contempsit, nos quoque æquum est, iis neglectis ac prætermittis, ad alia longe potiora orationis cursum promovere. Liccat illis qui in seipulis nihil laude dignum habent, ex majorum laude ac nobilitate gloriam captare. Quos equidem Lunæ comparare soleo, quæ cum propria luce careat, lumen suum à Sole mutuatur. Sic isti cum proprio splendore destituti sint, ad majorum virtutem confugiunt, qua vitia sua contegi, ac seiplos illustrari posse arbitrantur. Hi vero qui sua ipsi virtute nituntur, & qui suo labore famam sibi decusque pepererunt, nullum extrinsecus adminiculum, nullum adscititium splendorem desiderant. Porro cum omnes homines animo confitemur & corpore, quorum alterum commune cum brutis, alterum spiritalis cujusdam, divinæque naturæ particeps habemus, duplicem quoque nobilitatem in singulis hominibus spectare debemus. Quarum altera, quæ ex corpore ducitur, deterior ac vilior sit necesse est, quippe quæ ex deteriore atque ignobiliore hominis parte descendat. Itaque plurimi sapientia ac virtute excellentes viri hanc nobilitatem utpote nocti ac tenebris addictam, & sanguini tanquam luto penitus affixam atque immerfam merito spreverunt. Nec qui, aut unde essent, quibusve parentibus progenerati, familiaribus suis commemorare voluerunt. Altera nobilitatis species ex animo petitur, quæ sola non dicam meo, sed omnium prudentum judicio nobilitatis nomen meretur. Nam illa quidem caduca ac mortalis, in terram abjecta ac depressa, fluxa atque instabilis, quippe quæ dari adimique possit. Ad hæc incerta ac dubia, testibus & tabulis plerunque contentis ac suppositis comprobatur. Hæc vero perinde ac animus ipse immortalis est, nec morti, nec Principum violentiæ obnoxia, ipsa per se sine alterius testimonio elucescit. Hanc ergo mihi præcipue nobilitatem in Jacobo Sirmondo considera, quam ille solam concupivit, quæ sola digna est homine, digna christiano, digna religiosæ professionis viro. Quænam vero sunt hujus nobilitatis insignia, dicet aliquis, ex quibus nobilem ab obscuro & ignobili dignoscere valeamus? Non alia certe quam quibus solertem à stupido, doctum ab imperito, virum bonum ab improbo discernere solemus. Etenim si rem ipsam attentius perpendere voluerimus, tribus maxime rebus homines aliis hominibus præcellere, & supra ceteros eminere reperiemus; ingenio scilicet, doctrina atque virtute. Hæc sunt quæ viros claros & spectabiles & illustres efficiunt, potius quam Principum codicilli aut insulæ dignitatum. Nam hujusmodi codicilli & insignia, umbram tantum honoris circumdant hominibus, idque modico temporis spatio, quandiu aut in vivis agunt, aut magistratu sibi delato funguntur. Hæc vero animi insignia solidam gloriam non modo superstitibus, sed etiam mortuis omnium judicio ac consensu præstant. Quæ quidem omnia in Jacobo Sirmondo non vulgaria, sed eximia ac singularia fuisse, omnes ut opinor, mihi facile assensuri estis. Nam qui id negare voluerit,

rit, tot ilico argumentis ac testimoniis obruetur, ut aut imperitiam suam, aut quod turpius est, malevolentiam fateri cogatur.

Atque ut primo loco de ejus ingenio dicam, idem certe de illo, quod de Hortensio, dici potest: Sirmondi ingenium simul agnitum, simul probatum fuisse. Ingenium autem appello lumen quoddam mentibus à natura inditum: seu potius vividum quemdam impetum, atque igneum vigorem ad summa quæque tendentem: aut si mavis, generosam indolem & sagacitatem, qua qui præditus est ad abditissimarum rerum atque rationum cubilia penetrat, & veritatem facile odoratur ac vestigat, nec abistit priusquam illam tanquam prædam suam comprehenderit. Hæc porro vis quam dixi, emicat atque elucet plerumque in adolescentibus, corroboratur in viris, languescit in senibus. Sed in Jacobo Sirmondo eadem quæ in adolescentia fuerat, in ultima etiam senectute vis ingenii permanfit. Adeo ut quæ corporis animique vires infringere consuevit ætas, robur ingenii non fregisse in eo, sed potius confirmasse videretur. Tanto igitur tamque felici præditus ingenio Sirmondus, non quemadmodum plerique adolescentum solent, illud aut desidiam deteri, aut voluptatibus corrumpi passus est: Sed velut opimum ac ferax solum assiduo labore sibi excolendum putavit. Et quo quidem pacto adolescens inter æquales in scholis eminuerit, atque ipsa magistrorum præcepta pæne priusquam essent tradita, comprehenderit, nihil hic attinet dicere, cum alia longe majora, ac plus admirationis habitura nobis ad dicendum supersint. Cum vero ex ephebis excessisset, nec minore virtutis quam disciplinarum amore flagraret, in eam se sodalitatem dicare constituit, in qua utriusque, tam doctrinæ scilicet quam virtutis studia ex æquo vigere ac florere animadverterat. Sic enim existimabat doctrinam quidem absque virtute, rem cassam atque umbratilem esse, & quæ plus interdum noxæ afferat quam utilitatis: virtutem vero doctrinæ consortio destitutam, prorsus imperfectam ac mancam videri, quippe quæ aliis prodesse vix possit: ceterum ambas simul junctas plus ponderis atque auctoritatis habere. Hæc ille animo perpendens, illud etiam sodalitiarum commodum cogitabat, quod homines eodem sacramento adstricti, abdicatis rerum humanarum curis perfectæ sapientiæ studiis vacantes, mutuis se hortationibus atque exemplis vicissim adjuvare possunt. Proinde ex omnibus sodalitiis, illud maxime expetivit, quod ab S. Ignatio primum institutum, & virtutis gymnasium, & disciplinarum quoddam quasi domicilium esse norat.

Tali collegio adscriptus Sirmondus primum quidem linguarum & antiquitatis tam Græcæ quam Latine tantam sibi peritiam comparavit; quantam ex ejus scriptis perspicere potestis. His deinde quasi fundamentis politis cum doctrinæ vastos esse limites & in immensum diffusos intelligeret, iis maxime studiis sese includere statuit, quæ & professionis religiosæ viro convenire, & plurimum utilitatis allatura esse censebat. Itaque ad historię & antiquitatis Ecclesiasticæ notitiam totum se penitus applicuit atque addixit, ut non sibi solum, sed etiam patriæ, atque universæ Ecclesiæ prodesset. Quo quidem in genere studiorum tantopere profecit, ut pares admodum paucos, superiorem vero ætate sua neminem habuerit. Cum vero partim felicitate ingenii, partim laboris assiduitate ingentes doctrinæ messes, ac thesauros collegisset, primum

mum quidem patriam suam, ac deinde totum orbem Christianum pretiosis ingenii sui monumentis illustravit. In quo singularem ejus prudentiam ac modestiam mirari subit, qui cum eximiam doctrinam citissime esset adeptus, sero tamen opera ingenii sui publicare in animum induxit. Quod quidem tanti viri consilium atque exemplum, utinam tam nostri quam exteri sequerentur, qui vixdum è scholis egressi indigesta adhuc studia in publicum extrudunt, & præmaturæ editionis famam potius quam solidam consummatamque doctrinam concupiscunt. Longum esset hic percerere, quot ille libros partim vetustiorum scriptorum in lucem primus ediderit, partim Latino sermone interpretatus sit, partim etiam suo Marte compositos nobis reliquerit. Neque enim piget inter Sirmondi opera numerare libros optimorum scriptorum, quos ille à situ & tenebris vindicatos publica tandem luce donavit. Nam & ejus diligentia atque industria laudanda est, qui tot antiquitatis monumenta undique conquisivit, & benignitas prædicanda est, quod publico eos libros minime invidit, sed exscribendi edendique laborem ultro suscepit. Quod vero summa fide eosdem edidit, notasque omnibus, aut Præfationes adjecit eruditissimas, eo etiam nomine maximas illi gratias universi habere debemus. Ceterum inter hujus generis libros primas sibi merito vindicat editio Conciliorum Gallicanæ Ecclesiæ. Quæ non sine ingenti quodam labore à se collecta & pulcherrimo ordine digesta atque illustrata cum felicitis memoriæ Ludovico Regi Christianissimo offerret, Eminentissimi Cardinalis Armandi Richelii honorificentissimo testimonio est exornatus. Quod quidem testimonium non tam ipsius Cardinalis Richelii, ut sentio, quam totius Galliæ commune suffragium debet videri. Ex alterius vero generis libris, primum occurrunt Commentarii, quos in varios auctores ille tanta elegantia, tantoque cum judicio conscripsit, ut nihil in eo genere perfectius esse possit. Atque ut vel una ab Apelle ducta linea, manum præstantissimi artificis olim indicasse dicitur, sic unica Jacobi Sirmondi quantumvis brevis nota, ad doctrinam ejus declarandam abunde suffecerit. Sed celeberrimi & præstantissimi omnium judicio sunt ii libri, qui in contentioso & pugnaci scribendi genere versantur. Fuerunt enim illi non semel discidia ac certamina cum viris doctissimis, de literariis quibusdam quæstionibus, ex quibus ille semper superior victorque omnium eruditorum consensu discessit. Sentio me in ancipitem ac difficillimum locum incidisse, ut verendum mihi sit, ne dum Jacobi Sirmondi laudes persequor, de eruditissimorum hominum fama aliquid videar detraxisse. Sed tamen obsequendum est veritati, parendumque jussibus vestris, Auditores, qui me ad pergendum cum attentione vestra, tum benevolis nutibus invitatis. Neque enim vereor, ne hanc obtrectandi viris clarissimis occasionem de industria arripuisse videar, cum præsertim in hunc sermonem pæne invitatus descenderim, quo non mea me voluntas, sed ipsa laudationis series necessitasque conjecit. Huc accedit, quod hæc oratio nullam contumeliam, nullam ignominie labem aspergere potest viris, & omnium sermone & merito suo celeberrimis. Qui si in hoc studio ac pulvere literarum victi sunt semel à Jacobo Sirmondo, non id illis inhonestum ac probrosum debet videri. Neque enim ut in acie aut in luctu, sic in his studiorum concertationibus aut victor efferre se debet jactantius, aut victus præ pudore erubescere. Sed utrumque hieran, ut

vetere

veteres aiebant, facere convenit, & palmam ac coronam veritati utpote victrici consecrare. Quippe fieri potest, sitque sapissime, ut is qui modo victor fuit, statim in alio opere cadat & corruat: is vero qui inferior prius fuerat, in aliis postea conflictibus superior evadat. Denique non ex unius certaminis eventu, sed ex omnium scriptorum atque operum comparatione, hominum laus famaue æstimanda est. Igitur ut ad Sirmondum redeamus, primum illi certamen fuit de regionibus suburbicariis, cum viro ætatis nostræ longe doctissimo, qui ex loco Rufini tanquam ex arce quadam auctoritatem Romani Pontificis impugnabat. Contecta res omnibus videbatur. Tam validis quippe argumentis ac rationibus sententiam suam vir ille firmaverat, ut non dicam vulgus imperitorum, sed Cardinalis ipse Perronius, vir omnium consensu rerum Ecclesiasticarum peritissimus, neminem crederet posse reperiri, qui tantæ machinæ impetum retunderet. Sed continuo extitit Jacobus Sirmondus, qui pro Rom. Pontificis auctoritate, id est pro veritate ipsa propugnans, tribus libellis, quasi totidem præliis sic adversarium superavit, ut jam nemo sit inter eruditos, qui non Sirmondi sententiam ambabus, quod aiunt, ulnis amplectatur.

Secundum illi certamen fuit cum Petro Aurelio magni nominis Theologo, de Canone quodam, ut vocant, Arausici Concilii. Quæ quidem contentio longe gravior ac periculosior extitit quam prima. Nam in priore quidem conflictu omnes Catholicæ professionis homines à suis stantes partibus Sirmondus habuerat. Sed in hoc posteriori re res erat cum homine versuto & callido, qui Episcoporum causam defendendam susceperat, totamque Theologiæ scholam opinioni suæ subscribentem velut auxiliares copias secum trahebat. Accusabatur falsitatis ab homine, qui nomen sibi ipse falsum adscripserat; & falsitatis illius, non quæ levis momenti esset, sed in re sacrosancta commissæ: neque in uno duntaxat Canone, sed in tota mole, ipso enim verbo utar Aurelii, Gallicanorum Conciliorum. Quid ageret Sirmondus? An accusationem illam silentio dissimularet? Id vero erat crimen fateri, & existimationem suam prodere. Causam-ne suam defenderet? ilico omnes prope Episcopos ac Theologos, & nonnullos ex sodalibus suis adversos erat habiturus. In hac difficultate positus ita causam suam defendere statuit, ut nec Episcoporum jurisdictionem, nec receptam in scholis opinionem læderet, & negativam particulam, de qua sola erat controversia, exinde manuscriptorum Codicum, & cum ratione ab se adpositam esse monstraret. Quod certe tam luculente præstitit primum in Epistola, deinde duobus Antirheticis libris, quorum ultimum factione Aureliana diu suppressum esse meminimus, ut quicumque eos absque ullo partium studio legerit, Sirmondo victoriam adjudicare cogatur. Pudet me profecto interpretationis Aurelianae: adeo ab omni sensu ac ratione, & ab ipsis verbis Arausici Canonis abhorret. Itaque fremant licet atque obscurant Aurelianarum partium sectatores, semper vera habebitur Canonis illius editio & interpretatio, quæ à Sirmondo prolata est. Aurchi autem lectio & explicatio ab omnibus doctis bonisque repudiabitur.

Ommitto reliquas ejus velitationes, cujusmodi fuit illa de duobus Dionysiis, & aliæ quedam, quas consulo prætereo, ex quibus omnibus eandem, quam ex prioribus, gloriam reportavit. Quod equidem non tam illius doctrinæ quam

acerrimo iudicio adscribendum puto. Etenim in illo viro tanta iudicii vis, quanta vix unquam in alio fuit: hancque propriam & præcipuam ejus dotem esse omnes consentiebamus. Itaque cum ad maximum ingenium par iudicii robur adjunxisset, illudque longo usu ac diuturna meditatione confirmasset, non mirum videri debet, si invictus hoc tandem modo luctator evaserit. Etenim in nulla operis parte aberrare, supra humanam sortem positum prorsusque divinum est. Sed quicumque iudicio præ ceteris pollent, id saltem assequuntur, ut aut quam rarissime, aut quam levissime peccent. Cum enim ad scribendum non levitate sed consilio ferantur, hinc fit ut minimam reprehendendi ansam adversariis suis præbeant. Sed erit fortasse quispiam, qui Jacobum Sirmondum contentiosum ac rixosum hominem fuisse ex eo colliget, quod de re literaria tot controversiis, ad extremam usque senectutem, tot jurgiis districtus atque exercitus fuit. Eos vero qui ita sentiunt, animadvertere oportet, Sirmondum, utpote quietis & otii amantissimum, semper invitum ac nolentem ad hæc certamina descendisse. Certe si rem attentius inquirere velimus, eum aut depellendæ calumniæ, aut propugnandæ veritatis religionisque causa in hanc arenam prodiisse deprehendemus. Verum quando casu quodam, aut potius tractu ipso progressuque orationis ad locum de moribus devenimus, pauca etiam de virtutibus illius dicenda sunt, ut totius orationis continuus cursus ad metam usque tandem perducatur.

Ac ceteras quidem virtutes, quibus interior ejus vita ornata est, sodalibus illius commemorandas relinquo, eas duntaxat hic relaturus, quæ in omnium conspectu ac publica luce fulserunt. Mira in illo comitas & humanitas, quæ omnes adeuntes complectebatur. Ad hæc modesta gravitas, & ingenuus quidam pudor in ore senis emicabat, prorsus ut Proculum illum, quem virginis senectæ Tertullianus appellat, referre mihi videretur. Nunquam ille obscœnum aliquod verbum aut turpiorem sensum ne inter legendum quidem ferre poterat. Mulierum colloquia, quæ alii appetere solent, studiose vitabat. Neque vero illum senectus morosum reddiderat. Juvenilis quædam hilaritas in senis ore perpetuo residebat, adeo ut ex illius sermonibus non doctiores modo, verum etiam lætiores rediremus. Animi æquabilitas & tranquillitas erat admirabilis, quippe qui nihil præter virtutem atque doctrinam ac cœlestia concupisceret: ab omni ambitione & inanis gloriæ cupiditate penitus alienus. Itaque in quibusdam libris nomen suum minime inscripsit. Et cum inter sodales suos maxima quæque officia summa cum laude gessisset, cum in aula Regis Christianissimi versatus fuisset, tamen privatum otium cum literis semper honoribus anteposuit. Evocatus Romam olim fuit ab Urbano beatæ memoriæ Pontifice Maximo suffragatione Eminentissimi Cardinalis Barberini, qui eximias Sirmondi dotes optime cognoverat. Sed Rex Christianissimus Ludovicus suafu quorundam virorum eum Gallia excedere vetuit, ne tantus vir ad illustrandam Gallicanæ Ecclesiæ antiquitatem natus, Galliæ eriperetur. Renuntiatum est illi non multo postea ab hominibus fide dignissimis eo consilio ipsum Romam accitum fuisse, ut in sacrum Purpuratorum ordinem adscriberetur. Memoria teneo id ab illo, cum hæc mihi narraret, additum fuisse, se si in ipso Romanæ urbis introitu hoc summi Pontificis consilium rescivisset, statim eadem via in patriam fuisse rediturum. Quod equidem

dem tanti viri de seipso testimonio facile credo. Idem multis post annis cum in aulam Regiam ad audiendas Principis Confessiones adscitus fuisset, & in eo munere prudentissime ac religiosissime se gessit, & tandem factione quorundam dimissus ex Palatio, tanta animi moderatione & constantia id factum tulit, ut eum in aula nunquam omnino vixisse diceres. Adeo omnem aulicæ illius pompæ memoriam penitus ex animo deleverat. Quid dicam de eximia illius frugalitate ac temperantia, cui acceptum referre solebat, quod integros corporis sensus firmamque valetudinem ad extremam usque ætatem retinuerat. Quid de singulari prudentia, de amore in patriam, de studio in Regem, de eximia erga Deum pietate? Qui cum difficillimis Reipublicæ nostræ temporibus Romæ esset, quæ urbs tunc temporis ob religionis dissensionem Regis Henrici partibus minime favebat, nihilominus Regiæ Majestati semper addictus devotusque permanlit, solam in Henrico religionis Catholicæ professionem requirens. Quam tamen non armorum vi extorquendam, sed votis ac precibus tum à Deo tum à Rege ipso exposcendam putabat. Dies me deficiet, si universas ejus virtutes oratione velim percernere. His tot tantisque animi dotibus summorum virorum amicitiam sibi conciliavit. Ulus est primum familiaritate Petri Pithœi, & Nicolai Fabri, ex quorum colloquiis nunquam se nili doctiorem discipulis sæpenumero mihi testatus est. Baronio quoque, Bellarmino, Ossato, & Barberino Cardinalibus Eminentissimis in primis acceptus fuit. Brulartij etiam & Marilliaci, qui apud nos summa auctoritate & dignitate conspicui fuerunt, amicitiam ipse, ut memini, præ se ferebat. Denique ab omnibus, quotquot in Europa ejus ætate vixerunt, eruditis hominibus & cultus est & amatus. Quid igitur ei viro ad summam felicitatem deluisse dicemus? Qui & ingenium uberrimum sortitus fuerat, cunctis, ad quæ cum vocasses, negotiis idoneum: & multiplicem rerum divinarum humanarumque notitiam, ac postremo omnium virtutum apicem erat consecutus. Cui vita longissima, cum firma corporis valetudine, nullis unquam morborum molestiis interrupta, cui otium & quies non sine honore ac dignitate, cui summorum virorum amicitia laudesque affatim contigerunt: qui Regum, & Principum, qui tot Eminentissimorum Cardinalium judicia promeruit. Hunc ergo talem ac tantum virum, inter præcipua Galliæ nostræ ornamenta numerandum, ex cujus uberrimis scriptis ac sermonibus tantam doctrinam diutissime hausimus, ingrati profecto fuerimus, nisi mortuum omni officio & exequiarum honore celebremus. Nec nostra ipsi bona & decora satis nosse dicemur, si quem exteri mirati sunt, nos vulgari ac tacito funere esseri patiamur. Itaque hoc à nobis, Jacobe Sirmonde, extremi honoris officium habeto. Quod tum meo, tum patriæ nomine libens quid in tibi, sed non sine acerbissimo doloris sensu persolvo. Intellego enim quantam literæ nostræ perjuram interitu tuo fecerint. Te quidem tuæ virtutes, vitæque sanctissime acta, divina favente clementia, ut speramus, cælo adscribent: & tibi singulari eruditione referti famam tibi nullis intermorituram sæculis comparabunt. Nos vero ex obitu tuo conceptum dolorem, tum sermonum, tum virtutum tuarum assidua recordatione solabimur.

IN TUMULUM
JACOBI SIRMONDI
EPIGRAMMA.

*S*Itibi quis dignum vellet, Sirmonde, sepulcrum
Condere, vix operi marmora sufficerent.
*S*unt scripti potiora tibi monumenta libelli,
Quos nec livor edax rodere dente queat.
*S*axa quidem, & tumulos consumit longa vetustas:
Nil tamen in libros tempora juris habent.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΣΙΡΜΩΝΔΟΥ ΤΑΦΟΝ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ.

*Π*ολλὰ βιούς, & πολλὰ μαδών, & πολλὰ διδάξας,
Καὶ σφίς κ' ἀρετῆς ἔξοχ' ἐνεγκάμενος
*Ε*ν τούτῳ κείται τῷ μνήματι πύονμε δ' αὐτῷ
Μὴ γνοὺς μηδ' ἔγνω τὰς Εὐκωνιάδας.

HENRICUS VALESIUS.

Catalogus

Catalogus Operum P. Jacobi Sirmondi, digestus in ordinem temporum, quo sunt excusa sumptibus Sebastiani Cramoisy.

G ofidi Abbatis Vindocinensis Facundus Hermianensis	1629
Opera, edita anno	1610
Ennodii Episcopi Ticinensis Opera	1630
ra	1611
Appendix Codicis Theodosiani	
Flodoardi Presbyteri Remensis	1631
Ecclesie Historia	1611
S. Augustini Sermones quadragesima	1631
Fulgentii Episcopi Opuscula quædam	1612
Antirrheticus I. de Canone Arautiano	1633
Valeriani Episcopi Homilie viginti	1612
Antirrheticus II. de eodem Canone	1634
Petri Cellensis Epistolæ, & Alexandri III. Papæ	1613
De duobus Dionysii Dissertatio	
Sidonii Apollinaris Opera primum excusa anno 1614, tum majori forma recusa	1641
Theodoretii Opera Græco-Latina, tomis quatuor	1642
Vita S. Caroli Comitis Flandrie	1615
Quæstio triplex. De Lege Celebrandis. De Paragrapho Dubiorum fratrum. De Codice	
Vita Leonis IX. Papæ	1615
Alarici Regis	1642
Paschassi Ratberti Opera	1618
Aviti Viennensis Opera	1643
Censura de Suburbicariis	1618
Eusebii Cæsariensis Opuscula	1643
Eugenii Toletani Opuscula	1619
Fulgentii excerpta ex libris contra Julianum	1643
Idatii Episcopi Chronicon	1619
Prædestinatus	1643
Marcellini Comitis Chronicon	
Adventoria Causidico Divionensis Hincmari Remensis Archiepiscopi de Suburbicariis	1620
Opera, duobus tomis	1645
Anastassi Bibliothecarii Collectanea	1620
Theodulphi Episcopi Aurelianensis Opuscula	1646
Propempticum Claudio Salmasio de Rhabani Archiepiscopi Moguntini Suburbicariis	1622
adversus Godescalcum	1647
Caroli Calvi Capitula	1623
Hystoria Prædestinatarum	1649
Conciliorum Gallie tomis tres	
Amalonis Archiepisc. Lugdunensis Epist.	1629
	1649
S. An	

<i>S. Augustini Sententiæ</i>	1649	<i>Triples nummus</i>	1650
<i>Servati Lupi de tribus</i>	<i>Questio-</i>	<i>Anti-Tristani duo</i>	1650
<i>nibus liber</i>	1650	<i>Historia publicæ Penitentia, &</i>	
<i>Rufini Palæstini de Fide</i>	1650	<i>de Azyzo</i>	1651
<i>Marcellini & Faustini Libellus</i>			
<i>precum</i>	1650		

Inscriptiones tam multas publici juris fecit, ut ex iis justum volumen excudi possit; quas tamen aliis Scriptoribus edendas dedit, quibus præcellit,

*Antiquæ inscriptionis, qua L. Scipionis Barbati F. expressum est
elogium, Explanatio.*

PETRI

PETRI MOLINÆI V I T A.

Ens Molinæa à Dionysio de Molendino originem traxit, ^{Dens du} qui à Rege Caroli vi. maximis regni negotiis admotus, ^{Moulin.} ex uxore Maria Courtenaya Regii sanguinis femina filium Johannem suscepit, & ea defuncta ad Ecclesiasticas dignitates promotus, factus est Archiepiscopus Tolosanus, mox Episcopus Pariliensis, Cardinalis etiam, & nomine tenus Patriarcha Antiochenus: mortem obiit Lutetiæ an. 1447. & ad dextrum latus Altaris, Cathedralis Ecclesiæ sepultus jacet.

Ex ejus stirpe cum multæ illustres familiæ, tum duo insignia literarum lumina prodierunt, Carolus Molinæus, magnus ille Jurisconsultus, qui jura Regum contra Paparum usurpationes singulari ingenio & eruditione vindicavit.

Circa ejus obitus tempus, ex eadem familia successit alter Paparum mallicus, Petrus Molinæus, natus anno 1568. Oct. 18. in agro Vexinati in cubiculo quod magni illius Philippi Mornayi ortu nobilitatum fuerat. Cum enim Petri nostri Pater cum uxore pregnantæ sanctæ Religionis hostes infensissimos fugeret, à fratre Philippi Mornayi maximo natu comiter excepti fuerunt, & in ejus castello *Bubi* Petrus Molinæus primam lucem aspexit.

Parentes habuit Joachimum Molinæum, virum magis etiam virtute quam genere nobilem. Matrem Franciscam Innocentii Gabeti Primarii Judicis Viennæ Delphinatus filiam, Illustris Viri qui strage Bartholomæana an. 1572. per universam Galliam saviente, pro Christi testimonio animam constanter profudit.

Pontificii quidam fabulantur Joachimum Petri nostri Patrem fuisse Monachum, deinde Monastici voti desertorem: Quod commentum noster sic confutat in libro cui titulus est *Novitas Papismi. Si pater meus Monachus fuisset, & mox Reformatam Religionem amplexus, uxorem duxisset, nullam inde sanguini meo maculam aspergi putaverim. At id falsum esse populares ejus Aurelianenses norunt. Tum erectus ejus in adversis animus, affabilis convicius, morumque gravis & amœna facilitas, tantum à claustrali genio distabant, quantum Cælum à Terra, & Missa ab Evangelio.*

Pace ut videbatur constituta anno 1570. Joachimo integram fuit domum redire & familiam suam recolligere, Sed brevia fuerunt illa Halcionia. Nam anno 1572. cum Carolus IX. Protestantes Proceres nuptiis fororis suæ Margaretæ cum Henrico Navarræ Principe delinitos convocasset, & convocatos trucidasset, confestim famosa illa Bartholomæana internecio Galliam Univer-

sum

sam pervasit. Joachimo interfectores fugienti vix licuit liberos suos quatuor, infantes Ruffinæ cuidam è vicinia Romanæ Religionis mulieri, quæ famula ejus quondam fuerat, servandos committere Ruffina infantes sub lecti lodiæ occultavit. Petrus nondum quadrimulus loci incommoda ægre ferens, ejulavit, Statimque percussores iusti neque sexui neque ætati parcere infantes perquisitum venerunt. Ruffina ne pueruli ejulatus audiretur stanneam & æream suppellectilem, quasi aliud agens, de forulis deiecit, strepitum clamosa vociferatione augens, & vasa collisa ita recolligens ut magis collideret, donec sicarii abscederent. Vix pedem domo extulerant quum ad infantes Ruffina accucurrit, Petrumque seminecem à certissima morte liberavit. Quippe Hestera septennis, periculi ab istis hominibus gnara, Petri ejulantis os manu occludens paulum abfuit quin sedulitate sua præfocasset. Atque hanc Hestera servabat Providentia Divina ex qua uxore Nobilissimus Vir Renatus Bochartus illustrem Samuelem Bochartum susceperet.

Parentes Murtum confugerunt, Principis Condæi tunc Protestantis oppidum. Inde Sedanum; ubi Petrus Molinæus literarum rudimenta auspicatus est. Condiscipulum habuit Jacobum Capellum, virum cui literæ plurimum debent. Ambo simul cum laude Collegio egressi. Molinæus primo præmio donatus, Capellus secundo.

Anno æræ Christianæ 1588. Petrus Molinæus annos natus viginti à Patre ad Academias Angliæ missus fuit. Post aliquam Londini moram, Cantabrigiam petiit, & in Collegio Corporis Christi sublitit; I rofflorum, Whitakeri potissimum, sedulus auditor. Feriis æstivis quamlongam Vacationem appellant Londini concionandi progymnasinata inter Gallo-londinenses pastores exercebat. Quibus cum interfuisset Reverendus Vir Fayus Ecclesiæ Parisiensis tunc dissolutæ Pastor, demiratus adolescentis ingenium, & maturos progressus, ab eo poposcit an Ecclesiæ Parisiensis Pastor esse vellet. Respondit Molinæus non posse se de pascendo grege qui nusquam erat cogitare. At erit brevi, inquit Fayus. Quin mihi in mandatis ab Ecclesia datum est ut virum ejus Ministerio idoneum deligam. Ego igitur te deligo, omnium quos novi ad id muneris aptissimum. Gratias Fayus egit Molinæus; & Fayus propositi sui memor, non ante destitit Molinæum Ecclesiæ Parisiensi commendare quam Ecclesia illum postulasset & accersivisset. Sed id demum post septem annos factum est.

Non abs re erit hic honesti & generosi ejus ingenii exemplum apponere. Londini agens cum in difficillimis temporibus consuetum subsidium à parentibus non acceperat, & superius cubiculi sui tabulatum cogitabundus suspiceret, observavit in angulo obscuro inter duo tigna extans linteolum: eo cum laboriose conscendisset extraxit sudarium summam non contemnendam aureorum nummorum continens. Id an ad hospitem aut aliquem contubernalium suorum pertineret sedulo inquisivit. Cumque in iis ædibus nemo id suum esse agnosceret, quaesivit cui ante conductam fuisset cubiculum quam ipse in eo hospicaretur. Audivit Italum hominem in eo cubiculo dictam obasse. Quaesivit ulterius an defuncti consanguineus aliquis Londini habitaret. Tum certior factus Italum quendam mortui agnatum ab eo hæredem scriptum fuisse

fuisse nunquam desiit quin homine indagato illi totum aurum numeravisset, quanquam incertus erat an ad defunctum aurum illud pertinuisset.

At tanta ingenuitas, & in Deo fiducia, non frustra fuit. Brevi enim pecuniam à suis accepit. Nec postea desierunt sui tempestive mittere, donec eos literis monuit ne amplius mitterent.

Post quatuor annorum in Anglia moram, audiens Franciscum Junium Lugdunum Batavorum eo venisse ut Theologiæ Professionem susciperet, eo proficisci statuit; & à Duce Wirtenbergenfi in Zelandiam navigante comes ascitus fuit; ea navigatio fuit plenissima periculi. Coegit enim tempestas nautas tormenta & navis onus in mare projicere. Ibi Molinæi libri & sarcinæ perierunt, nave circa Rammekin castellum Zelandiæ fracta.

Hinc data fuit Molinæo occasio carmen condendi cui titulus est *Votiva tabella*, Poema ditissimæ venæ, quod famam ipsi & amicos peperit.

In Batavia amicorum coryphæum habuit Buzenvallium, Franciæ Legatum; tunc enim Henricus IV. Protestantibus Legatis ad Protestantes Principes & Provincias utebatur. Is semper Molinæum familiariter habuit, eique Gulielmi Auriaci viduæ, Henrici Matris, benevolentiam conciliavit.

Hac in re sane Principis matronæ favor ei profuit quod, Philosophicæ professionis cathedra vacante, licuit illi pro cathedra cum æmulis disputare, eamque disputatione adeptus est, hoc tantum eo favore consecutus ut merito suo posset ad id quo dignus erat assurgere.

Jamque Doctor in Cathedra, annos natus viginti quatuor, prælegebat Organum Græcum Aristotelis, mox libros Physicorum, De Cælo De Generatione & Corruptione, De Anima, De Meteoris, frequentibus disputationibus Discipulos exercebat. in magna semper Auditorum frequentia. Plerique autem eorum qui Leydæ in Cathedras successerunt, aut insignes in ea Scholæ literis claruerunt, ejus fuerunt discipuli: inter cæteros Hugo Grotius, & sane in isto Philosophico, tanquam gladiatorio Ludo rudibus batuendo per quinque aut sex annos didicit arma decretoria tractare in totius Europæ Theatro eminentissimo, & sacram veritatem feliciter propugnare innumeris prope congressibus cum hostibus Pontificiis. Molinæus quidem multis artibus pollebat: Sed omnium eminentissima fuit disputandi peritia, multo usu confirmata, mirum Ingenii acumen, serenum judicium non unquam ira aut impatientia obturbatum, quæ disputationes gravissime institutas solent abrumpere.

Leydæ magni Scaligeri mensa utebatur qui eum faciebat maximi. Quando Molinæus Logicam suam Leydæ edidit anno 1596. Scaliger, perlecta ejus præfatione ad Juventutem studiosam, de ea pronuntiavit, *hæc Epistola non est hujus ævi*. Fuitque Logica ista tredecies intra paucos annos prelo commissa, & in plurimis Academiis publice prælecta; utpote intimam rationalis Philosophiæ medullam, in Topicis præsertim aperiens.

Scaliger plurimos convictores præcipuæ nobilitatis habebat, cum Pontificios tum Protestantés. Unde Molinæo oblata fuit occasio multos insignioris notæ amicos comparandi. Ex hoc numero fuit Castanæus Rupipolæus, scriptis suis notus, & ad Episcopatum Pictaviensem demum promotus, Gourguctius prætes Burdegalensis, & tertius, cujus nomen nos fugit, illustris Abbas. Hi cum eo consuetudinem in Gallia cupide renovaverunt. Quæ libenter usus est,

summa tamen cautione adjuncta. Nam Fidei suæ insidias strui ab iis expertus est quo honoribus atque divitis oblatiis ad Reformatas partes deferendum pelliceretur.

Præter Philosophicam Professionem Græcam linguam in Collegio Theologico docuit; cujus linguæ erat apprime peritus. In libro cui titulus est *Novitas Papismi* suam in Græcis literis peritiam simul & Perronii ignorantiam satis ostendit.

Propter ejus Græce scribendi & loquendi peritiam, & Italicæ linguæ usum, invitatus fuit à Legato quem Henricus IV. ad Turcicum Imperatorem mittebat, ut cum Græca natione & mercatoribus qui plurimum Italica lingua utuntur, haberet commercium. Suadebat Buzenvallius ut paupertate Ministerii Evangelici valere iussa ad Seculi negotia transfiret. Ejus tum ingenii tum corporis elegantiam, in convictu suavitatem, ad res gerendas industriam id plurimum suadere: cogitaret Ministerii in amplissima civitate laborem gravissimum, superbiam Cleri, proterviam Monachorum, ronos vulgi, omnia quæ veritas parit odia: ne sciens & volens tot mala capiti atque existimationi suæ accerferet. Hæc incassum, quanquam ab amicissimo viro profecta. Omnia hæc præceperat atque animo ante peregerat Molinæus. Potior apud eum voluntas Deo semet consecrandi, & pro Deo nullos labores recufandi, omnia pericula adeundi fuit.

Magna cum jucunditate & existimatione in Batavia vixit, quam alteram suam patriam solebat appellare. Tandem ab Ecclesia Parisiensi diu efflagitatus, ab Academia Curatoribus missionem obtinuit. Abiens Bataviæ in signi Poemate valedixit, cui titulus est *Panegyricus Bataviæ*. At Batavia dimissum ita dilexit, ut post annos duodecim omni opera & studio ad Theologiæ cathedram Leyda vocaverit, mox etiam Groninga. Sed irrito conatu; citius enim oculos suos à Parisiensibus quam Molinæum suum impetrassent.

In Galliam profecturus in animo habuit trans Hispanicæ ditionis Belgium iter facere ut Antwerpiam & Bruxellas videret. Huic consilio favens Buzenvallius procuravit ei literas ad Petrum Mexiam Antuerpiæ Præfectum ab mercatore cui Mexias plurimum debebat. Hæc literæ erant illi pro comœatu, quo instructus per hostile solum tutus iter faceret. Navem igitur conscendit consuetam cum Antuerpia, negotiari. Ea anchoram juxta Ordam pro more fixit, dum milites Antuerpiani expectabantur singulorum comœatus inspecturi. Jam accedebat scapha militaris Antuerpiana quum Navarchus vectores suos monuit ut quisque comœatum suum promeret. Molinæus dixit se pro comœatu habere literas ad Petrum Mexiam. Illic peristi, inquit Navarchus; Nam antequam anchoram hic tingeremus, ab Antuerpiana nave præternavigante audivimus milites arcis custodes tumultuantes Mexiam in vincula compegnisse. Proculdubio milites qui ad nos properant ejus gratia te male mulctabunt, præsertim cum te qui sis cognoverint.

At in tam præsentî periculo præsentius fuit Molinæo Dei Opt. Max. auxilium. Statim enim accessit navis Zelandica in qua Molinæus amicum agnovit, eique periculum suum exposuit. Nihil periculi est (inquit amicus) si confectum ad nos transferis. Hic enim Germanus nobilis duos habet comœatus, sibi met unum, alterum pro famulo suo quem ægrum hodie in Zelandia reliquit.

quit Tu famuli sago indutus (quod herus penes se habet) famuli commatu frueris. Dictum factum. Molinæus in Zelandicam navem transiit, famuli sagum variegatum induit, & sub servili veste libertatem tuitus est. Hanc liberationem quandiu vixit Molinæus grato in Deum animo recoluit.

Lutetiam venit Molinæus Feb. 28. 1599. Sed antequam tanti oneris & periculi munus aggredieretur, Patrem suum in oppido Jargeo adiit, & tres menses orationi & studio assiduo dedit. Circa id tempus Catharina Regis Henrici soror eo iubente Duci Barriæ Ducis Lotharingiæ filio nupta fuit. Ea in Reformata Religione invito fratre constanter perseverabat, eique ministrabant per vices Ecclesiæ Parisiensis Pastores, in Regiis ædibus, ibique coram ea Dominicis diebus concionabantur, prefecturæ Regis sorori cum viro in Lotharingiam assignaverunt Pastores Montignium seniore Pastorem Ecclesiæ, qui Principi formine in eo itinere ministraret. Recusabat provinciam Montignius senio fractus & emeritus, rogabatque ut sibi substitueretur Molinæus juvenis, & ad itinera obeunda expeditus. Hoc consilium adjuvabat Regia soror quæ Molinæo præcipue favebat.

Paruit iubenti Molinæus, cumque in itinere Princeps exciperetur in Episcoporum & Abbatum Palatiis, Molinæus in Meldenis Episcopi Palatio concionatus est; mox in Catalaunensis, & in Jovarrensi Abbacia.

Vitriaci in Campania cum Regii hospitiorum designatores expectarentur, Vidua forma bona atque ætate integra agnatum suum primarium civitatis Magistratum adiit, rogavitque ut Regis sororis Pastorem hospitem haberet, veritanempe ne quis importunus hospes sibi assignaretur. Quippe audiverat senem Montignium ad id Officii ab Ecclesia Parisiensi fuisse designatum. Melius quam rogaverat obtinuit vidua, egregium juvenem Molinæum, quicum post mensem unum aut alterum felici conjugio copulata fuit.

Quandiu Regia soror vixit (nempe quinque annis post nuptias suas) quotannis è Gallia vere novo iter in Lotharingiam faciebat, & cum ea Molinæus. Cum enim quatuor Pastores ita annum inter se divisissent ut per vices singuli quarta anni parte Regiæ sorori ministrarent, fors Molinæi semper in itinerans illud Ministerium, incidebat. Quinimo extra Molinæi sortem quotidie ferme Regia soror cum secum habebat, ejusque filiolum sinu fovebat. Atque eo favore vir sanctus non ad rei domesticæ incrementum sed ad Principis femina in sacra Religione confirmationem utebatur. Quod sane erat summe necessarium. Urgebat enim Regem Papa ut sororem suam ad Ecclesiam Romanam perduceret. Idque Rex sedulo adnitebatur; doctissimos & vasserrimos totius Cleri immittens Perronium & Cottonum. Illi quidem Molinæum acriter adoriebantur antequam cum bene nossent. Sed cito subsedit illa pugnacitas. Nam sacra veritatis robore & vivido Molinæi ingenio cum pari eruditione conjuncto, ab eo postea lacescendo caute abstinerunt & aliis minus cautis arduum illud tentamentum reliquerunt. Nec fere unus abibat dies quin ab hostibus impeteretur, quos Deo adjuvante ita retundebat ut cum expertis consultissimum videretur Molinæum intactum relinquere.

At scilicet quosdam utriusque religionis proceres cupidus ircepsit Perronium & Molinæum disputantes audiendi. Quod quanquam Perronio maxime displicebat, non sivit cum pudor id detrectare. Convenerunt ergo à turba re-

moti. Is fuit disputationis exitus ut Perronio rogante tota res gesta utrinque silentio premeretur.

Exinde Perronius cum laude de Molinæo loquebatur. Semel cum Perronius in prædio suo Nobiles vicinos invitasset, tum Romanæ tum Reformatæ Confessionis, & sermo de Molinæo incidisset; quidam *President Chevelier* dixit eum esse asinum. Commotus Perronius, Minime (inquit) censendus est inter asinos Molinæus; nullus sese illi asino affricuit qui non ab eo calce percussus abierit. Molinæus quoque de Perronio loquens agnoscebat eum omnium Adversariorum longe subtilissimum.

Rex Henricus IV. ut Papæ & Clero Gallico de cura sua circa sororis suæ conversionem constaret, sæpenumero eam obsecravit ut Sacellanorum suorum conciones audiret. Illa tandem cogitans quantum Regis interesset ut semel saltem eos audiret, promisit se Patrem Cottonum audituram; qui idcirco jussus fuit ut coram Rege & Regis sorore concionaretur, statim post Molinæi concionem eodem in loco. Nam eodem in loco duo illi cultus oppositi singulis diebus Dominicis continuo celebrabantur, dum Regis soror vixit, nisi quum ipsa domo abesset.

Illam ut se contra oppugnationem istam muniret post Molinæi concionem ipsum in secretum conclave deduxit, ubi delitescens posset Jesuitæ facundia frui.

Cottoni concionis argumentum fuit de Spiritu Sancti in hominum mentibus inhabitatione. Eam ille ita exorsus est :

‘ Semel me cupido incessit Nosocomium insanorum visendi. Ingressum me
‘ comiter excepit multæ gravitatis senex ; Me deduxit ad omnes insanientes,
‘ & singulorum diversas insanias mihi exposuit. Ille, inquit, sese existimat
‘ totum esse nivem concretam & ad ignem timet accedere ne dissolvatur. Ille se
‘ putat in urnam fictilem transformatum; quare parietes vitat, nec quemquam
‘ patitur ad se accedere ne allisione frangatur. Quatuor isti graviore insaniam
‘ laborant; enimvero se putant spiritu prophetiæ afflatos. Hic se putat esse
‘ Eliam, Alter iste se esse Jeremiam, Tertius Danielelem, Quartus S. Paulum :
‘ Ego vero qui sum Spiritus Sanctus novi eos omnes esse insanios aut impostores,
‘ nam nunquam à me missi fuerunt. Sic Reverendus Senex postquam mihi
‘ aliorum insanorum morbos exposuisset, tandem & suum explicuit. Neque
‘ micam unam insaniam in eo observavi, adeo sobrie loquebatur multa cum gra-
‘ vitate & fide, donec se professus est esse Spiritum Sanctum.

‘ Consimilem desipientiam videre est in Reformatam (scilicet) Religionem
‘ profitentibus. Inter eos videas sapientes & religiosas Principes fœminas,
‘ [*innuebat Cottonus Regis sororem*] sapientes & fideles Quæstores Fisci [*innue-*
‘ *bat Sullium Ducem*] fortes & prudentes exercituum Duces [*innuebat Bullioni-*
‘ *um Ducem*] Sapientes & eruditos Senatores Regios [*innuebat Pleffeum Mor-*
‘ *nayum*], omnes omnibus in rebus sapientes, nili quod se putant habere
‘ Spiritum sanctum quem non habent. Concionis materia suppar proæmio,
‘ supparem effectum in audientium animis edidit. Omnes hilares effecit, nemi-
‘ nem in fide aut moribus meliorem.

Anno 1602. celebris disputatio habita fuit, juxta Regiæ Sororis ædes, inter Cayerum & Molinæum, Cayero provocante, quondam Evangelii Ministro,
tunc

tunc Sorbonensi Doctore. Quæstiones agitatæ fuerunt de Missæ sacrificio, de Adoratione Papæ, & de Imaginum cultu. Cayerus duos comites Carmelitas Doctores, Molinæus sibi nullum adjunxit. Scribæ utrinque assignati, Auditorium ingens, Disputandi non interruptus ordo per dies quindecim. Quanquam post primum octiduum Sorbona Cayerum graviter objurgavit, ut Catholicam causam male defendentem & Adversario indulgentem, ut profundius quam conducebat in quæstiones descenderet. Et Episcopus Parisiensis Cayerum vetuit Acta Disputationis subscriptione sua confirmare. Hinc factum ut Cayerus exinde timide disputaret, & sæpius profiteretur se nulla auctoritate munitum ad hanc disputationem venisse. At totum Sorbonæ corpus Regium Advocatum adivit, conquerens illam disputationem plenissimam esse periculi, & non sine seditione delituram, nisi publica auctoritate dissolveretur. Quid magistratus auctoritate constitutum fuerit silentio premissum fuit. Sane Molinæo ad ædes consuetae venienti fores occlusæ tacerunt, sed mox Cayero apertæ. Molinæo tandem cum turba ingresso, litere sine scribentis nomine ad dominum ædium, exhibitæ fuerunt, suadentes ut disputationi aulas suas ulterius non commodaret, & carceris periculum commodanti interminantes. Hinc spes adempta aliam domum pro disputatione nanciscendi. Cayerus rogatus Actis disputationis subscribere abnuvit, & tergum obvertens dixit, *Tu de me alias audies* : sed nihil ab eo de iteranda disputatione auditum fuit. Sed de eo post aliquot annos audita fuit infamis & nimis vera historia ; cum a Diabolo necatum, & membranas inventas quibus cum Damone Terrier tædus percusserat.

Hæc cum Cayero collatio in clarissimo Franciæ lumine, sub ipsa Aulae limina, & cum accurato ordine per octo dies acta, merito illustris fuit. Inde enim plurimi ad Reformatam Ecclesiam adducti sunt. Ejus narrationem venerandas vir Archibaldus Adaire Episcopus Scotus, omnium ultro citroque actorum oculatus testis, multa cum gravitate & inde conscripsit & publicam fecit.

Exitum hujus Collationis Reformatis commodum Sorbonis non ferentes, secundam Collationem instituerunt, camque tota Parisiensis Academia & universus Clerus promoverant, quippe quorum inprimis res agebatur. Convenit ut Sorbonenses continuo triduo super quæstionibus quas ipsis deligere liberet opponerent, Molinæus responderet ; Mox alio triduo Molinæus, eadem cum libertate, opponeret, Sorbonenses responderent.

Triduo igitur Molinæus respondens expertus est in eo certantem Dei Opt. Max. auxilium, quod ipsi nunquam in causa Dei defuit. Post tridui laborem exantlatum cum solus sero vespere in museo suo sederet Molinæus, Ecce quidam in sacrineuli habitu mutæ ostium pulsavit. Cum Molinæus ostium adaperuisset homo magno impetu ingredi adnixus est. Molinæus totis viribus nitentem repulit. Dum uterque robore contendit, ille impellendo hic depellendo, homo accurrentium strepitu territus, quos alta voce ad auxilium Molinæus vocabat, fite celerime foras proripuit. Nempe cum ex disputationis pacto posttridie Molinæus opponentis partes agere debuisset non temere nostri existimaverant percussorem a Sorbonensibus missum fuisse qui formidandum opponentem de medio tolleret. Sane eos non fuisse ut Molinæus ex Col-

lationis

lationis pacto opponeret, patuit proxima die. Cum enim Molinæus ad constitutum disputationis locum venisset opponens futurus, exceptus fuit Regis mandato disputationem prohibente.

Ex his adversariorum strophis detectis sacra veritas plurimum confirmata fuit, & sacre veritatis assertoris Molinæi fama percrebuit.

Sub idem tempus diversi generis occasio aliam laudem Molinæo conciliavit. Cum uxor ejus gravissimo morbo laboraret, Medicos Regios quibuscum magna ei intercedebat necessitudo, rogavit ut eam inviserent & super ea consulerent. Tunc florebant in Aula maximi nominis medici, Duretus, Quercetanus, Gerrhæus, Laurentius. Moris est in Gallia consultantibus Medicis ut Latine de morbo ægri verba faciant. Consultaverunt igitur de more Medici quatuor super matronæ morbo. Rogavit Molinæus ut sibi liceret ægræ marito, cui ægrota valetudo imprimis cognita erat quid de ea sentiret edisserere. Tunc ille Latina sua facilitate usus ex intima Anatomica Philosophice de indicationibus & cura morbi disseruit. Medici admirati juvenis Theologi tantam in re medica peritiam, ejus sententiæ acceperunt, & ejus laudes in Aula & passim in civitate disseminaverunt.

Huic affine est quod Jacobum Primirofium insignem Medicum memorantem audiui sibi Lutetiam ad Scholas Medicinæ misse, anno 1615. Molinæum prælegisse Aphorismos Hippocratis multa cum eruditione. Hæc temporibus longe disjuncta simul posui propter argumenti cognationem. Sed eo unde digressus sum redeo.

Postremus Regiæ sororis morbus multum & diu exercitam Molinæi pietatem & industriam tenuit. Enimvero ejus fidei perpetuus firme confirmator, nec minis, nec vi quidem, potuit ab officio dimoveri. Moribundæ adstantem Perronius violenter depellere semel aggressus est, dicens se ab Rege missum, & ejus esse dignitatis cui loco cedere Molinæus ubique deberet. Molinæus vim vi depellens & lecti columnamprehendens, respondit sibi primum locum ad Regiæ sororis lectum deberi: Sibi non verisimile videri Regem velle sororis suæ conscientiæ vim inferre. Denique velle se ægotantis sententiæ parere; edicat Regia soror suam de ea re voluntatem: Nec defuit sibi pia Princeps, sed aperte & sine circuitione locuta est, Velle se in Reformata Religione mori, & Molinæum usque ad mortem sibi adesse. Adfuit igitur sedulus & assiduus, donec à Christo redemptam animam in manus Redemptoris sui reddidisset. Rex sane Papæ & Clero Romano placere cupiens, quantum sine aperta vi potuit adnixus est ut in Romana professione moreretur: Regemque sibi eo nomine infensum fuisse Molinæus opinatus est.

Præter disputationes quibus sapissime à doctis & indoctis coram in os obtundebatur, adversariorum quinetiam scriptis indefinenter lacebatur. Unde perpetua illa scribendi necessitas, & libros edendi. Quos ob Gallicam puritatem, & amœni styli ingeniosam facilitatem, amici juxta & inimici avide perlegebant, unde aliud agentibus veritatis lux affulgit, & plurimos nec opinantes in viam reduxit.

Quid memorem Cleri Romani iras, Monachorum petulantiam, Jesuitarum technas? Quicquid apud eos erat eruditionis & ingenii præpositorum auctoritate conquirebatur, & sale nigro conditum in Molinæi sinum effundebatur.

Ipse

Ipse vix ullam sibi requiem indulgebat ab confutando si quid à malis mentibus malis animis in sacram veritatem confutatione dignum prodiret. Nam atrocia in se maledicta insuper habebat; satis beatum se existimans si Dei veritas facta tecta maneret.

Cum unum ex suis controversiarum libris Patri suo venerando feni tali filio digno dedicasset, Amicus quidam apposite in calce Epistolæ ascripsit hos Virgilianos versus :

*Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.*

Quomodo inter tot avocamenta, tot conciones consuetas elaborare potuerit, quæ totum hominem postulant, easque facundas & eruditæ, nemo satis mirabitur : Idque omnem talem superaret, nili quis apud animum suum reputet quantum Dei Op. max. interlit ut causam suam tuentibus addat animos, viresque suppediet.

Cum viri ingenio & eloquentia insignis Cussetellus librum edidisset contra Serenissimi Regis Jacobi fidei Confessionem, Molinæus Regiæ Confessionis Defensionem libro singulari suscepit. Liber Regi & Clero Anglicano fuit acceptissimus, Rexque super hac occasione cœpit ad Molinæum scribere, & cum postea literis suis sapius dignatus est, mutuas ab eo literas postulans. Asservatur in Regis scriniis, quem ego me vidisse memini, Molinæi ad Regem Epistolarum Codex.

Quamquam Rex Henricus IV. infensus erat Molinæo quod in sororis suæ religionem tuenda suis conatibus obstitisset, tamen cum faciebat maximi, quod sic Molinæo innotuit. Cum expeditionem in Flandriam pararet, Nobilem Protestantem Chelneum cui maxime confidebat his mandatis instruxit. Cum diutius sim domo absuturus, id magnopere mihi curæ est ut dum absuero in regno meo quæta sint omnia. Timeo autem ab duobus inquietis hominum ordinibus ne turbas cieant, Jesuitis & Ministris junioribus. Idoneos homines mihi delegi qui cum Jesuitis agant. Te qui cum Ministris agas deligo. Tu quum abiero Molinæum convenito. Dico meminisse me quacum cura & fide sorori meæ in vivis agenti ministraverit. Rogare me ut pro incolumitate mea & expeditionis meæ felici successu precetur. Me absente ad quietem se componat, neminem provocet, nemini provocanti respondeat. Interim à me hanc crumenam accipiat.

Rege post paucos dies interempto, Chelneus Molinæum convenit, eique hæc Regis tulit mandata, crumenam quoque obtulit. Quid pecuniæ crumena continuerit non rogavit Molinæus, nec eam accipere voluit; Numia forsân religione.

Post nefariam magni Regis cædem Molinæus librum edidit cui titulus est *Antioton*, in quo probat Cottonum & totum adeo Jesuitarum ordinem Regiæ cædis reos teneri. Libro nomen suum non apposuit Molinæus. Eum tamen libri Authorem fuisse nemo dubitavit. In eo Anagramma Cottoni

PIERRE COTTON

PERCE TON ROY.

adversarios provocavit ut sic in Molinæi nomine luderent

PETRVS DV MOVLIN

ERIT MVNDO LVPVS.

Cum hoc Epigrammate.

Petri hostis Petrus Christi insidiatur ovili,
 Quo deglubere, quo dilaniare queat,
 More lupi, & vere lupo est cui nomen & omen
 Et mores insunt ingeniumque lupi.

Quem lufum hoc lusu ultus est Molinæus
 Quisquis es infuso qui fundis acumine versus,
 Hellespontiaci victima digna Deo.
 Quam frustra vacuum scalpisti sinciput? O quos
 Ritus hybrida vox semilatina movet.
 Dum tua mens varie turbata elementa pererrat,
 Et spargis virus nomen in innocuum.
 Quin & in hoc casu quædam est industria, dum tu
 In laudem imprudens nomina nostra trahis.
 Namque *lupo* cohibemus equos; agitator equorum
 Improbioris equi comprimit ora *lupo*.
 Qui in gyrum cogit, facilique peritus habena
 Compositos gressus agglomerare docet.
 Ergo *lupus* mundo est qui frænans ora lupato
 Dura, per errorum devia monstrat iter.
 Nec mirum si nos Papalis verna culinæ
 Si cinislo Satanæ, dixerit esse lupos.
 Cum Christum Satanam Phariseus dicat apella
 Nemo bonus secum mitius optet agi.
 Ergo Dei servum vanis latratibus urgens
 Meque *lupum* appellans definat esse *canis*.

Cum Serenissimi Jacobi Regis amor erga Molinæum indies augetur, cum videre bonus Rex voluit; & anno 1615. ut ad se veniret serio invitavit. Intercessit Parisienlis Ecclesia, nec ante permisit Pastorem suum in Angliam proficisci, quam coram universo Ecclesiæ conventu sancte promississet se post tres menses rediturum. Transfretavit igitur cum inclyto Theodoro Mayernio Regi Jacobi Medico, & fratrem suum Johannem Molinæum comitem assumpsit.

Duobus

Duobus mensibus ante Molinæi profectiorem acta fuerant Blæsis totius Franciæ Comitibus. In quibus Perronius Cardinalis orationem habuerat qua Papæ potestatem attribuerat Reges regnis suis exuendi. Eamque orationem ad Regem Jacobum miserat. Commodum advenerat ad Regem Molinæus qui Regis ad illam Orationem animadversiones Gallice verteret. Titulus Regii libri fuit *Vindiciæ Juris Regum*; fuitque Gallice primum editus Londini, an. 1615. mox Anglice.

Accersitum ergo Molinæum, & opportune advenientem, Rex summa cum benevolentia excepit: Prandens solebat cum Molinæo sermones habere; Pransus cum adstantium Magnatum alicui commendare, quicum pranderet. Quandoque etiam cum Molinæo & Mayernio remotis arbitris animum curis gravem colloquio suavi relaxabat: Nec sane potuisset in orbe terrarum duos amœnioris ingenii viros quibuscum familiariter versaretur sibi deligere.

Ad Comitibus Cantabrigienſia Rex proficiscens Molinæum eo deduxit. Qui ab Academia oblatum Doctoratus gradum gratissimo animo accepit. Inde cum Rege reversum Rex voluit Gallice concionantem audire. Paruit Molinæus, & in Sacello Palatii Grenovicensis coram Rege concionatus est; Textus fuit Rom. 1. 16. *Non me pudet Evangelii Christi.*

Post trimestrem in Anglia moram, ab optimo Rege dimitti obsecravit, & ad gregem suum remitti cui redditum suum pollicitus erat: Rex summa opera adnixus est eum perpetuo secum habere.

Nec defuerunt honorum & opum pollicitationes, quibus cum obfirmatum animum & promissi tenacem non posset expugnare, subiratus dimisit, cum indignum Regis amicitia pronuntians. Abeuntem tamen muneratus est Præbenda Cantuariensi, fratrem ejus torque aureo. Post aliquot annos Præbendæ addidit Rectoriam sine Cura. Proventus utriusque ducentæ libræ.

Relicta Anglia Molinæus Boloniam appulit. Appulso Campaniolus Bolonæi Præfectus milites duos custodes assignavit, dum ipse ejus scrinia scrutabatur. Enimvero id quod jussus erat facere faciebat. Cum enim Condæus Princeps Protestantium Gallorum tunc temporis gratiam ambiret ut ab iis adjunctus Mariæ Regis Matri arma inferret, suspicabantur Regii Molinæum in Angliam à Protestantibus missum fuisse, ut auxiliares copias à Rege Jacobo impetraret. Postquam vero Præfectus in Molinæi schedis nullum ejus rei indicium invenit, liberum eum cum suis impedimentis dimisit, rogatum ut nemini de hac injuria conquereretur. Quam indignus fuerit ea suspicione Molinæus, mox patebit.

Domum reversus Molinæus multo cum dolore vidit Protestantes partes Condæi adversus Regis Matrem amplecti; quod quidem erat adversus Regem ipsum bellum movere quippe quem Parlamentum sui esse juris & tutela egressum pridem agnoverat. Illos igitur tum concionibus tum Epistolis à tam illicito studio dimovere conabatur; Deo non tempori serviens. Ipsique debebant Regiæ partes, quod ne unum quidem Protestantium oppidum cis Ligerim sese Principum partibus adjunxerit.

• Huic bonæ operæ ut bonam gratiam referret Regina misit eundem Chefneum, (quem ante Rex Henricus, ad Molinæum miserat) qui eum gratis actis, & pecunia data rogaret ut se Regi fidelem & benevolum præstare pergeret.

Munus recusavit Molinæus dicens se non eum esse qui pecunia emendus sit ut Regi suo fidem servet. Institit Mhesneus non posse eum sine contemptus nota Regiam liberalitatem recusare. Si mihi vis (inquit noster) pecuniam istam coram Consistorio nostro dare, accipiam. Negavit Chesneus id sibi in mandatis datum esse.

Fuit sane publica illa Conventus nostri Politici cum Conædo contra Regem conjunctio, maxima coram Deo & hominibus Protestantium labes. Illa erat quæ sequentibus annis eorum partes & infelices Ecclesias pessumdedit. Idque fore Molinæus prædixerat quamprimum Rex adoleverit.

Longum fuerit innumeras disputationes quibus Molinæus vexatus fuit numerare. Hæc usitata fuit Jesuitarum strophæ, ut postquam nobilem aliquem virum, in Reformata Religione educatum ignarum sed indoctum, & opibus inhiantem pollicitationibus corruerant, cum eo paciscerentur ne Reformatorum partes aperte defereret, nisi post disputationem ipsius rogatu habitam ut inde major ipsis & Catholicæ Religioni gloria accederet.

Sed sæpissime hæc decipula decipientes fefellit. Nam vel ille quem corruerant ex rationum Conflictatione veritatem edoctus respuit, aut etiam ex iis suarum partium hominibus quos victoriæ testes futuros adduxerant aliquos cum ignominia amiserunt.

Hujus rei exemplum illustre præbuit Liemburnus à Gontiero Jesuita corruptus, jussus ab eo disputationem postulare ut conscientiæ suæ dubitanti satisfaceret. Postulavit ; & ut voti compos fieret hospitium in Molinæi vicinia conduxit, seque eousque in ejus consuetudinem inlinuavit ut eum ad cubiculum suum perduxerit, ubi multos ad disputationem audiendam convocaverat. Ibi mulier à Gontiero prius edocta Molinæum rogavit ut vocationis suæ rationem ederet ; Vix sermonem ea de re occeperant quum Gontierus vehiculo advectus libris onusto ingressus est, dicens. Qua de re hic agitur ? Obsecra-veram Molinæum (inquit mulier) ut me de Vocatione sua certam faceret. Ego quoque (inquit Jesuita) idem ab eo postulo. Ego vero (inquit Molinæus) aio hominem tui ordinis qui quæstionem de alicujus vocatione movet, certum esse debere de sua. Cum ergo sacerdotis in Ecclesia Romana vocatio sit ad corpus Christi conficiendum, rogo te ut mihi commonstres in quo Scripturæ loco Deus jubeat corpus filii sui sacrificari. Id vero perfacile est, inquit Jesuita, jussitque Biblia & Concordantiam afferri. Allati sunt libri quos Jesuita diu volvit & revolvit. Tandem id invenire impos quod nullibi erat, cessit silens & anxius in angulum cubiculi. Liemburnus ira percitus Gontiero dixit, Tune is es Pater qui Ministros omnes te tuo haliu distaturum aiebas ? At ecce tute coram Ministro uno istas mutas. Hæc Jesuitæ tergiversatio Liemburnum ad veram Religionem retraxit.

In alio congressu cum Jesuita minime muto, postquam de religionis negotio diu actum fuit, Monginotus Pontificius, medicus celebris, veritatis lumine & rationum pondere eo adductus fuit ut veritati non modo manus daret, sed & eam insigni libro propugnaret.

Ægrotabat ultimum Nobilissima femina Fervacii Franciæ Marecalli vidua ditissima Principi Joinvilleo Pontificio desponsata. Ille morituræ adfuit cum Salleo, Genevæ nomine tenus Episcopo, & plurimis præcipuæ Nobilitatis vi-

viris & feminis. Omnium una opera erat ut moribunda Romanam fidem amplecteretur. Aderat ægrotæ Molinæus quem dignitate sua protelare, & ab ejus lecto summovere frustra tentavit Episcopus.

Hanc litem diremit Vir gravis & ingenuus Boissifius, qui morituram utrique comem, & nimis ambiguum, sic compellavit, Non est nunc tempus dissimulandi Domina, aperte loquere, elige utrum mavelis in novissimo hoc agone tibi adesse, Episcopum an Molinæum? Molinæum, inquit illa. Abscessit ergo Episcopus & cum eo omnes melioris notæ. Pauci malefieriati manserunt, Molinæum inturbatur; quibus invitis Molinæus ægrotam precando, consolando, hortando, confirmavit.

Post horæ dimidiæ moram, Tres Optimates qui prius egressi fuerant, regressi Molinæum sic affati sunt: Infra præstolantur Illustrissimæ Principum uxores & viduæ percipientes audire te cum Episcopo super Religione conferentem. Ad eam rem (inquit Molinæus) in me mora non erit ulla. Vercor tamen, Domini mei, ne ista arte ab ægrotâ divellar & postea ad eam redire prohibear. At illi, Nos vero tibi liberum fore ad eam post disputationem reditum sancte pollicemur. Secutus eos Molinæus illustres feminas rogavit super quo Religionis capite vellent disputari. Super verbis Christi *Hoc est corpus meum*, inquit Longavillæa Princeps.

Molinæus dixit genuinum sensum harum vocum dari à S. Paulo 1 Cor. 10. 16. *Panis quem frangimus est Participatio corporis Domini.*

At (inquit Episcopus) idem Apostolus affirmat verum corpus Christi in illa participatione edi, & allegavit 1 Cor. 11. 24. Christus discipulis suis dixit *Accipite & manducate, hoc est corpus meum.*

Miror (inquit Molinæus) te textum istum allegare quem Ecclesia tua turpiter corripit, Nam cum Paulus narret Christum dixisse *Accipite, manducate, hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur*; Romana Ecclesia vertit quod pro vobis traditur. Nempe ne intelligant legentes Christum ibi loqui de eo corpore quod potest in Sacramento frangi, quod non potest de vero Christi corpore dici.

Hic Episcopus Molinæum calumniæ accerlivit, asserens in vulgata Romanæ Ecclesiæ versione legi quod pro vobis frangitur. Conquisita igitur & prolata fuerunt vulgatæ versionis Romana Biblia, & ex inspectione patuit Molinæum verum dixisse, Episcopum hallucinatum fuisse. Hinc silentium Episcopo impositum, & disputationi finis.

Longavillæa Princeps Molinæum convocavit & multa (inquit) Molinæ bona de te ante fama acceperam. Nunc postquam te ipsum vidi & audivi, mirum in modum cupio te Catholicum verum videre. Molinæus se id quoque cupere professus est, & secundum ejus sensum, si aliquod ex Scriptura mandatum sibi exhiberetur ut sacerdos corpus Christi sacrificet. Staturque illarum cœtui valedicens ad ægrotam regressus est quæ paulo post Spiritum Deo reddidit.

Paucos ex innumerus ejus cum hostibus sacræ veritatis congressus, s. v. l. q. se vel familiares ejus descriperunt. Omnes simul magna volumina confecerunt. Vix enim dum Lutetiæ vixit una hebdomas sine disputatione abire. Quædam disputationes longissimæ fuerunt. Nos tantum brevissimas deligimus. Molinæus erat Romanensibus publice exosus: Maledictis in eum, perstabant Cathedralæ, Scholæ, Fora, Compita, catuli qui hunc clonem comminus aderiri

non audebant eminus allatrabant. Nemo magis expertus est quantum *Veritas odium parit*. Cum eum disputando superare inimici non possent duas alias vias tentaverunt.

Una ut eum divitiis & honoribus ad Papicolarum partes pellicerent. Curia Romana & Aula Gallica huic operæ non defuerunt. Unum ab civibus Parisiensibus tentamentum notabo. Eum vir plebeius hujusmodi verbis aggressus est. Mihi nomen est N. N. quod nomen ignorare non potes esse inter cives Parisienses præcipuum. Te nosse volui, Molinæ, quam me tui misereat; Tene sublimis ingenii & eruditionis virum in Hugonotorum luto hæcære! Inter quos post multos labores pro iis exantlatos non potes expectare paria virtuti tuæ præmia. At tu si Catholicam causam amplecteris; (Quid alii pro te præstituri sint prætereo) ego tibi & familiæ tuæ prospiciam. Ego inquam qui te alioquor octo millium librarum proventum annum tibi & liberis tuis perpetuum præstabo. Molinæus paucis contemptim respondit; Tu me homo vili æstimas. Si in me ista quam suades perfidiæ cadere posse plus vices quam offers mea defectione mihi compararem. Cum hæc non succederet, Romanenses alia eum aggressi sunt via; Eum de medio tollere sæpius tentaverunt. Quid tentaverint quando in publica disputatione opponens expectabatur ante dixi. Alio etiam tempore duo homines longis & nigris vestibus amicti post coenam domum ejus ingressi sunt. Altero ad ostium stante, ut egressus ingressio pateret: Alter in coenaculum ingressus ad Molinæum recta perrexit, quiddam veste occultans. Molinæus malam ejus mentem gestu & oris asperitate conjiciens, celerius accedenti cathedram opposuit. Dum homo circum cathedram & mensam viam sibi facit Molinæum persequens, in coenaculum intravit Molinæi famulus juvenis robustus & strenuus qui percussorem extrusit foras.

Alius prandente Molinæo ad eum accessit brachia pallio obvolvens. Famulus pugionis vaginam quæ homini exciderat collegit & ei tradidit, & Abi, dixit, si quid moliebaris, hodie perdidisti operam.

Alius item cum eadem mente sero vespere in Molinæi coenaculum irrupit. Rogatus quid ei negotii esset, cum palleret, sileret, tremere; Molinæi uxor, Abi hinc, dixit, in malam rem, cum mala tua mente. Abiit homo & verbum unum non reposuit.

Melius animatus alius quidam intempesta nocte Molinæi fores multo cum impetu pulsavit. Rogatus de fenestra quid vellet, Volo inquit Molinæum alloqui. Audiens Molinæum & totam familiam dormire & rogatus mane redire. Volo inquit dormientem excitare, & jamjam alloqui & acrius fores pulsavit, jussit Molinæus homini fores aperiri, eumque ad lectum suum adduci. Adductus, Ego ad te, inquit, Vir Clarissime, tempestive licet intempesta nocte accedo, ut te adversus inimicorum tuorum insidias præmuniam. Hac nocte in Monterensi cymba Lutetiam devectus sum. In cymba comitem habui monoculum nebulonem notum plus satis; nam ille mihi, quem oculis suis nunquam viderat, suum horribile dictu consilium revelavit, te nempe de medio tollendi pyxidibus prunorum venenatorum quas ad te cras deferet quasi ab amico tibi noto ad te missus. Tu monitus à prunis abstine. Vive & Vale. Postridie pyxides attulit monoculus latro, quas Molinæus nec accipere voluit, nec afferentem videre.

A sæpe plebis sclopiis & vectibus armatæ Molinæi domus bis obfessa fuit, & fores tantum non effractæ.

His periculis permoti amici Molinæo ut sibi & domui suæ custodes validos apponeret authores fuerunt, nec foras incommittatus prodiret. Paruit consilio, & duos *custodes* viribus integros & militiæ peritos domi & foris habuit. Quod tamen tam diu sospes inter atrocissimas belluas vitam traxit, *factum est à Domino, & est mirabile in oculis nostris.*

Anno 1617. cum Foederatarum Belgii provinciarum Ordines Ecclesias Reformatas Angliæ, Franciæ & Germaniæ obsecrassent, ut suorum Theologorum aliquos ad Synodum Dordracenam mitterent, Gallicæ Ecclesiæ quatuor ad Synodum mittendos designaverunt; Molinæum, Rivetum, Chamierum, & Calvum. At hi ne eo irent à Rege prohibiti sunt necem cunctibus interminante. Quam quidem prohibitionem Molinæus ægerrime tulit. At ejus benevolentia permoti Ordines idem ei præmium tribuerunt quod iis qui in Synodo federant.

Anno 1618. Ordines Molinæum iterum ut Professionem Theologicam Leydæ susciperet ambierunt. Ut cum à Gallicis Ecclesiis impetrarent bis Clarissimum virum erpenium ad eas miserunt. Et cum Molinæum obtinere non possent, Rivetum petierunt, & obtinuerunt.

At tempus appetebat quum Parisiensis Ecclesia quantumcunque invita dilecto suo Molinæo erat caritura; Eratque ingruens Ecclesiarum clades in caput ejus primum eruptura. Anno 1620. cum Nationalis Galliæ Synodus Alciæ apud Tectosages indicta fuisset, Molinæus ad eam ab Ecclesia sua delegatus fuit. Eoigitur ire constituit, & inde rediens Rupellam videre.

Antequam ad Synodum iter institueret, rogaverat cum D. Herbertus Baro Cherburienfis Regis Britanniæ in Aula Gallica Legatus, ut Regem suum literis ad Generi sui Bohemiæ Regis defensionem suscipiendam hortaretur.

Molinæus illud negotium ut homini suæ sortis minime congruens & quidem frustra futurum detrectavit. Legatus vero contra, ejus literas semper fuisse Regi acceptissimas & plurimum apud eum valituras instabat. Adductus Legati autoritate Molinæus literas postulasas scripsit, & Legati Tabellario tradidit.

Literæ autem quas ad Regem Jacobum scripserat ad Regis Galliæ consilium quod vocarat privatum delatæ fuerunt. Quomodo, aut à quo, aut an ad Regem Jacobum unquam pervenerint Molinæo nunquam compertum fuit. Quocunque modo id factum fuerit, vix Molinæus Alcium pervenerat, quum in Regio Franciæ Senatu statutum fuit, ut Molinæus comprehenderetur & in carcerem conjiceretur. quod Regem extraneum sollicitasset ad arma pro Reformatis Ecclesiis sumenda. Quia vero post solutam Synodum Molinæum Rupellam iturum esse Senatus Regius audiverat, noluerunt eum comprehendere priusquam Rupella exivisset, ut ejus Rupellam profectio eum magis rem faceret. Rupellæ enim conventus Protestantium Politicus quem Rex Edicto dissolverat, contra voluntatem Regis etiamnum sedebat. Post solutam Alcianam Synodum, Molinæus quanquam periculi sui inscius, tacite tamen rerum perspecta, consilium Rupellam eundi mutavit, & Lugdunum profectus est, Lugduni à Diocæntio Ecclesiæ Parisiensis Pastore literas accepit: Quibus periculi

periculi sui certior factus à via Regia deflexit, Lutetiam tamen noctu venit, statimque ad Legatum Herbertum se contulit. Ille eum vitæ suæ fuga quamprimum consulere iussit, ex ejus literarum ad Regem Jacobum interceptione periclitanti.

Paruit Molinæus & eadem nocte cum fratre Joanne Molinæo Luminium profectus est Comitum Suzes palatium, à civitate decem milliaribus distans: Ibi postridie convenerunt cum Ecclesiæ Parisiensis Seniores, adhortantes ut ab eorum ditione abscederet qui vitæ ejus insidiabantur. Igitur nocte proxima Sedanum versus iter fecit, oppidum quod Ducem Bullonium Protestantem supremum Principem agnoscebat. Quo Dei Opt. Max. ope incolumis pervenit, & à Duce domo & mensa benigne exceptus est.

Postquam Molinæum ab Ecclesiæ Parisiensi divulsam & ad eam non unquam rediturum vidimus, libet hic aliquantisper morari, & in ejus per annos 21 transactam Lutetiæ vitam oculos obvertere. Vitam quam omnibus gloriæ lusus quæ ejus sortis & officii virum ornare poterant Deus Opt. Max. illustravit. (In maximo Galliæ & totius Europæ theatro præcipuum illum honorem adeptus est quod Deum præcipue honoravit; per sacræ veritatis ejus ore & calamo victorias, bonorum amore, & adversariorum odio quotidie magis magisque in eum exæltuantibus) Quot hostes debellavi! Quot fratres vacillantes confirmavit! Quot errantes Christo lucrifecit! Quot ejus facundia & ingenio deliniti ad sacræ doctrinæ medullam penitus imbibendam adducti fuerunt! His adde insignem ejus erga Regem suum fidem, qua immorigeros in obsequio continuit, Regisque & Reginæ, si non amorem, sane gratias & demeruit & obtinuit. Quid memorem à Curia Romana & Clero Gallicano invitationes eum maximis præmiis ad partes suas pellicientibus. Quicquid habebat Nobilitatis Reformata Gallia; quicquid eximium ex Protestante Germania, Britannia, Polonia, Dania & Suecia Lutetiæ peregrinabatur, ad Molinæum confluebat. Raro pomeridianis horis carebant Molinæi fores nobilium vehiculis. Ab magni nominis mercatoribus peregrinis, & ab remotissimis Reformatæ religionis Principibus literas & munera acceperit. Inter quos eminebat Cellissimus Princeps Radzeullus. Vivebatque in re utunque laute, quandiu Lutetiæ manere permissum est. Inde digressum, per ejus absentiam, multa eum in re familiari incommoda exceperunt.

Sedani Professionem Theologicam & sacrum Ecclesiæ Ministerium exercuit.

Sedani prima ejus cura fuit literas ad Conventum Politicum Rupellæ sedentem scribere, quarum hic exemplum apposui, quæ quantum abhorruit ab eorum sententia qui Religionem contra legitimum Principem armata manu tuendam existimant, satis ostendunt.

Non ideo (Domini) vos scribo ut dolorem meum in sinum vestrum effundam; & querelis meis aures vestras obtundam. In quibus Consolatorem non requiro, mihi non parvo honori ducens quod tempestatis in Ecclesiam ingruentis primi ictus in meum caput detinuerint. Meque beatum existimaverim si tota in me solum procella rueret & Dei Ecclesia quæta & incolumis staret. Sed me acrior cura urit, & ad vos coegit scribere, quantumvis abhorrentem à publicis negotiis & iis quæ ad sacrum munus meum minus pertinent. Cum enim Ecclesiam periclitantem & in præcipiis stantem aspiciam flere non potui,

potui, imo nec debui, ne sciens ac volens in re omnium gravissima negligentia, imo & in Ecclesiam impietatis crimen incurram. Spero quoque dum meum sensum circa publica negotia vobis expono, fore ut domestica meæ ærumna me omni suspicione liberabit & hoc saltem perficiet, ut si sententiam meam minus probetis, benevolentiam tamen agnoscatis. Non me quidem decet virorum conventui ex toto regno delectorum quibus in tam difficili tempore publici negotii onus incumbat, consilium dare. Est tamen vobis utile quis sit nostrarum Ecclesiarum sensus ab iis qui eum intime norunt edoceri.

Cum quæretur utrum conventus vester dissolvi rege iubente debeat, an eo nolente simul manere, Ego mei officii esse duxi ut per me cognoscatis omnes nostras Ecclesias id unice in votis habere ut Regi obsequentes pace qua nunc fruuntur semper frui possint. Cumque videant Regi constitutum esse sui in nos Imperii Majestatem armis asserere, vos pro sapientia vestra procellam tantam capitibus nostris imminentem declinatos confidunt, & necessitati potius cessuros quam nos bello implicituros, quod certo certius maximam Ecclesiarum nostrarum partem pessumdabit, nosque in eas turbas præcipientes dabit quarum initium quidem omnes jam persentiscimus, sed finem nemo potest videre. Regi obsequentes, ab iis qui ei authores sunt ut nos opprimat omnem prætextum auferetis. At si nos extrema perpeti oportet, omnes qui Deum timent non alia de causa quam Evangelii professione perpeti volunt & ut persecutio nostra sit genuina crux Christi. Optima certe & potissima nostrarum Ecclesiarum pars vestri discessionem ex animo optat. Imo partium Pontificiarum plurimi pacis publicæ studiosi nos sollicitant, orant, obsecrant, ne dum nosmetipsos perditum imus, illos etiam eadem ruina involvamus.

Non opus est, Domini, ut vobis ob oculos ponam mœstam illam & lugubrem gregum nostrorum omnium faciem, in vos oculos conjicientium, vos inquam in quorum manu est necessitati cedendo ingruentem tempestatem prævertere. Plurimi jam solum verterunt, Plures religionem suam abjecerunt. Hinc æstimate quanta dissipatio futura sit si animum Regis adversus nos exacerbare perrexeritis.

Vos non eos esse autumo quos hortari necesse sit ut miserarum Ecclesiarum cura tangamini, nec dubito quin vobis mori sit optabilius quam hoc opprobrium nomini & memoriæ vestræ inessisse, per vos persecutionem Ecclesiæ fuisse accersitam, per vos patriam vestram turbis dilaceratam, & id quod patrum nostrorum zelus plantaverat eradicatum.

Non me fugit multas rationes prætexi quibus ad vestram sessionem continuandam adducamini. Aiunt Regem eam concessisse; Sed istius concessionis nullum exhibere potestis exemplar, sine quo promissa sunt voces in aerem evanescentes. Reges enim potestatem se habere credunt id quod permisissent denovo prohibendi, & id quod concesserunt revocandi, quoties id sibi conducere & publicam utilitatem id postulare existimaverint. Neque quisquam est vestrum qui cum famulum suum miserit, aut aliquo ire jusserit, non putet sui esse arbitrii eum revocare. Summi Principes præsertim promissis suis teneri non amant quando ab ipsis extorta fuerunt.

Plurimæ quoque Libertatis vestræ Oppressantes & Regionum edictorum violationes in aures vestras quotidie ingeruntur, quæ nimium vera esse un-

vobiscum

vobiscum conquerimur. Prætereo quod istis injuriis ipsi nos causam sæpe præbuiamus. At hoc tempore non ea res agitur, non est in eo sita difficultas, ut gravaminum fontes ostendantur, sed ut eorum adhibeantur remedia. Expedit igitur an vestri conventus sessio possit istis malis medelam asferre; An confidendo possitis Ecclesiis perfugium præbere, tam impari conditione exercitus conscribere, ærarium ad stipendia copiarum instruere, & omnia ad bellum necessaria comparare. Æstimate num id boni quod sedentes conficere speratis, tot Ecclesiarum furori hostili expositarum, devastationem compensare queat. Cogitate an everfas possitis erigere? An in manifesta dissensione qua partes nostræ laborant possitis dispersas, distractas male cohærentis corporis partes coagmentare; quæ vel maxime unitæ immensum quantum infirmiores forent quam ut possent sese bello & armis tueri.

Liceat mihi dicere omnes nostræ Religionis homines non futuros vestris decretis audientes, & vos in belli incendio fore imbelles spectatores stragium quas ipsi concitaveritis.

Nec vos nescire potestis nostrorum Optimatum plures, & ii in quibus vires nostræ sitæ sunt palam vestras agendi rationes condemnare, dicere eos pro Dei causa non pati qui pro hac causa patiuntur. His non resistentibus, sed oppidorum suorum portas Regi aperientibus, & arma sua cum Regiis armis conjungentibus quantum inde vestræ partes debilitabuntur? Quam multi vos præcipui viri deserent? Alii ex infidelitate, plures ex timore & debilitate. Quin in vestro conventu præservidi homines qui ut gratiam aucupentur violentiam maxime probent, ii sunt sæpenumero qui fratres suos prodituri sunt. Miseras Ecclesias in summa discrimina adducunt, ut eas mox in periculo deserant; instar hominum facinorosorum qui ex ædibus profugiunt postquam eas ipsi incenderint & compilarint.

Si res eo devenerit ut prælium committatur aut oppida obsideantur, qualiscunque prælii aut obsidionis exitus fuerit, vulgus insensum plerisque in locis contineri non poterit quin Ecclesias nostras, nullis propugnaculis munitas cædibus & direptionibus impleant. Neque id Magistratus quantumvis cupientes, prohibere poterunt.

Possim vobis ob oculos ponere Reformatarum Ecclesiarum conditionem tum intra tum extra hoc regnum, unde luce meridiana clarius pateret vestram istam molitionem prorsus esse intempestivam, & vos adverso vento & æstu navigationem instituere. Circumspicite quo in statu vicinorum nostrorum res sitæ sint, & unde possitis auxilium sperare. Notate an apud nos virtus, concordia, & Ducum nostrorum præstantia creverint an diminutæ sint. Profecto hoc non est tempus quo ex piscinæ hujus commotione medicina nostris morbis possit sperari.

Si quidquam in hac debilitate vires nobis posset addere, à Zelo Religionis expectandum foret, qui Patrum nostrorum tempore nos sustinuit, quando minus etiam virium, plus virtutis habebamus. Sed zelum istum in hac causa frigere comperistis. Nam nostrorum plurimi opinantur hoc quodcunque est mali, salva conscientia vitari potuisse. Proculdubio nos discordia laborabimus quoties de civilibus causis lis erit & non unice de causa Evangelii.

Contra objicitur inimicos nostros exitium nostrum meditari; Eos cuneculis sensim

ſenſim rem gerere. Melius eſſe iniuriis reſiſtere quam expectare dum res minus ſit integra. Sane amens fuerit qui de eorum odio dubitaverit. Tamen dum damna noſtra recognoſco circa Lectoram Privatum & Beneſarneſes, invenio noſmet magna ex parte malum nobis accerſiſſe. Nec mirum eſt inimicos, noſtros eo operam ſuam non adhibuiſſe ut erroribus noſtris mederentur; quodque eos & qui ſemet perdebant ut funditus perirent adjuverunt. At non ideo oportet nos id quod nobis reſtat ſponte perdere; domum noſtram incendere quia inimici eam incendere ſtatuerunt, & ad damna privata reſarcienda iis remediis uti quæ non ſolum nequicquam iis profutura ſunt, ſed etiam Reipublicæ certiffimum exitium allatura. Deus qui toties conſilia ad noſtram pernitiem inſtituta diverſit, nec poteſtatem ſuam perdidit nec mutavit voluntatem. Deum ſemper eundem experiemur, ejus opem, expectare velimus, non præ impatientia præcipites acti, ut noſmet ipſos perdamus, aut animum circa impoſſibilia obſtememus.

Id vos certiffimum tenete. Quamquam inimici noſtri nobis exitium meditantur, id nunquam Religionis cauſa inferre palam profitebuntur. Aliam cauſam aliquam magis ſpecioſam habebunt aut invenient aut commiſcentur; quam ne nos ipſis præbeamus ſumma opera nobis eſt cavendum. Si in obſequio quod ſubditi ſupremo magiſtratui debent noſmet ſedulo contineamus, fiet ut dum nos inimici ſub obtentu perduellionis inimici fruſtra perdere ſperant, Deus ipliſ alia exhibebit negotia, nobiſque occaſionem miniſtrabit noſmet utiles regno ſubditos approbandi, Regique in memoriam revocabit inſignia noſtra erga Henricum glorioſæ memoriæ parentem ſuum officia. Sin autem tam grave eſt noſtrum infortunium, ut dum quieti & morigeri ſumus, calumniis adverſariorum opprimamur, teſtes Deum & homines innocentie noſtræ & erga patriæ noſtræ pacem ſtudii habebimus.

Neque hæc conſilia obſtiterint quin veſtræ ſingulorum ſaluti proſpiciatis. Cum enim Rex in Regio ſuo Senatu ſæpe dixerit ſi vos conventum veſtrum ſolveritis Eccleſias veſtras pace & edictorum ſuorum beneficio fruituras, non æquum eſt ut veſtro periculo alii hoc beneficio fuantur. Nec dubitandum eſt quin Rex ſubmiſſe rogatus ut vobis abſque periculo veſtro diſcedere liceat incolumitati veſtræ edicto proſpiciat, modo ea quæ fieri poſſunt quæque præſens rerum neceſſitas fert, poſtuletis.

Antequam diſceſſeritis operæ pretium fuerit cogitare quid conſilii capiendum ſit ſi diſceſſione veſtra non obſtante ſimus perſecutionem paſſuri. Quod quidem conſilium veſtræ prudentiæ relinquo: Nec meum eſt id vobis ſuggerere.

Si iſta vobis exponens modeſtiæ limites tranſgreſſus ſum, id vos pro veſtra æquitate, meo pro Eccleſia Zelo tribuetis. At ſi hoc conſilium quali veſtra conſideratione indignum repudiabitur, hoc ego ſolatio fruor, me id quod conſcientia mea à me exigebat præſtiſſe; Et alicubi in exteris regionibus paucis qui huic ætati etiamnum ſuperſunt vitam degam Eccleſiæ deſolationem lugens & Templi ruinis illachrymans, ad cujus ædificationem majore cum zelo & tude quam ſucceſſu laboravi. Deus iram ſuam à nobis avertat, veſtra conſilia dirigat, & vos ſingulos tueatur. Valere.

Hiſ literis in Conventu perlectis ingens ſuper eis orta eſt contentio. Tan-

dem *violenta* parte superante decretum fuit ut Milleterius ad Molinæum Conventus nomine scriberet, diceret sententiam ejus minime probatam fuisse, rogaret ut nemini Epistolam istam impertiret.

Tantopere tamen aliquibus Conventus membris placuit hæc sententia, ut statim surrexerint & Conventu valere jussu nunquam redituri discesserint.

Verisimile aliquibus visum fuit hanc Molinæi Epistolam ad Rupellensem Conventum pacem & obsequium erga Regem suadentem præcipui futuram apud Regium Senatum momenti, ut eum à crimine conficto absolverent. At contra existimavit Molinæus, inde Regium Senatum magis adversus eum obfirmatum iri. Nam in Rupellensi Conventu violenti homines per istam ferociam suam commodis Aulæ serviebant; erantque Aulæ stipendiarii, ut fratres suos in permiciem præcipientes darent, procurarentque Regi optatam occasionem privilegia quæ ipsis à Regis Patre concessa fuerant adimendi. Horum primipilus fuit Milleterius, qui postmodum Reformatorum partes deseruit, & Religionem, (si unquam habebat) ejuravit, & versatili suo & improbo ingenio multis Ecclesiis molestias facessivit.

Neque vero potiore de causa Jesuitæ Molinæi expulsionem obtinuerunt, quam quod obsequium erga Regem in concionibus suis commendando, longa Jesuitarum machinamenta demoliebatur. Gallicis Ecclesiis violenta consilia quibus perderentur, per subornatos & pecunia corruptos Zelotas insinuantium. Quorum Zelotarum nonnulli præfecturas oppidorum adepti ea mox vendebant, & defectione sua illis tandem aperte quibus prius clanculum serviebant.

Sedani oblata sibi S. Theologiæ Cathedram & Ecclesiæ Ministerium Molinæus suscepit, ibi mansurus donec sibi ad Parisiensem Ecclesiam reditus aperiretur. At reditus ille nunquam ei datus est. Quanquam enim post multos demum annos sibi per Regem licuit in Galliam venire, cautum tamen fuit ne Lutetiam rediret; Patuitque litem illam quæ illi à Senatu Regio intendebatur fictitiam fuisse & ideo tantum motam ut ab Ecclesia Parisiensi removeretur.

Circa annum 1623. prodiit Cardinalis Perronii liber contra Serenissimum Regem Jacobum. Liber quem Pontificii immensum quantum laudibus extollunt. Et est sane omnium qui Romanam fidem Gallice propugnaverunt eruditissimus & subtilissimus. Regis multum intererat ut libro tam insigni maturaretur Responsio, cum Regis de jure Regum liber huic Responsioni occasionem præbuisset. Quem vero Rex in rebus regni occupatissimus sibi Defensorem deligeret alium ab eo cujus felicem operam in simili negotio non semel expertus fuerat?

Id vero animo præcipient Perronius librum quem contra Regem paraverat non ante voluit in lucem prodire quam ipse ex vita migrasset. Nam sibi, si eum vivus edidisset cum Molinæo (cujus ingenium expertus formidabat) de eo litem fore minime dubitabat. Quare postquam desit vivere Perronius, foetus quem multis annis parturiverat, in parentis funere, quasi *ἐντεφαια*, lucem aspexit.

Advocatus igitur fuit Molinæus qui Dei & Regis defensionem susciperet, & ut otium tanto operi necessarium haberet, à Rege invitatus iterum in Angliam transiit.

A Rege summa cum benevolentia exceptus, operi ad quod accersitus fuerat se totum applicuit; Bibliotheca Regia usus, quam Doctissimus Patricius Junius ei aperiebat, ad omnes ejus usus promptissimus.

Optimus Rex adversorum Molinæi misertus Hospitio quod Sabaudia nomen præfert eum præfecit, munus apprimè opimum, & Rege donante dignum. Jam sigilla parabantur quum Regii Sacellani Scoti Regi supplicaverunt ut Hospitium cum esset Aulae vicinum Regiis Sacellanis tribueretur; Molinæo Rectoriam quandam sine Cura Rex daret quam ipsi affirmabant non minoris esse quam Hospitium proventus. Rex hac ratione inductus Hospitium Balcum quello dedit, Rectoriam autem Molinæus accipere noluit, utpote & dante & accipiente minorem; mox tamen filio suo Dunkerkeo carcere & Jesuitarum manibus per Dei insigne miraculum elapso eam Rectoriam à Rege obtinuit.

Interim Molinæus hypochondriorum oppressione & atrabilis inflammatione laborare cœpit, & multas noctes insomnis agere, privatis & publicis Ecclesiæ malis exercitus, quibus ita colluctabatur ut opus inceptum non intermitteret, imo in labore ægritudinis levamentum experiretur.

Vix annum unum Londini vixerat quum magnum Molinæi patronum Regem Jacobum orbi ademit, sibi assumpsit Deus. Nec multo post Molinæus ad reditum Sedanum se composuit. Cum duobus comitibus Dieppam appulit in veste cineracei coloris ne nosceretur. Agnitus tamen in nave Rhotomagi jussu Ducis Longavillæ Normanniæ Præfecti ab Accensis Præsidis Rotomagensis conquisitus fuit. At Præses ita eum quæsivit ut qui noluerit invenire. Cum enim Molinæus neptim Rhotomagi haberet Langleo inclyto Ecclesiæ Rhotomagensis Pastori nuptam, in cujus domo eum diversari erat verisimilius, eo non milit sed ad unum aut alterum diverforium. Monitus Molinæus se perquiri in villa suburbana pernoctavit, & vias privatas edoctus Sedanum incolumis venit.

Biduo post ejus abscessum Langlæum Præses convenit dixitque se cupidum fuisse Molinæum Rhotomagi videndi, si id sine ejus periculo fieri potuisset. Hic divina illa veritas affulsit. *Quum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem. Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te.*

Sedanum reversus Molinæus ad munera consueta se contulit, Ecclesiæ Ministerium & Theologicam Professionem quæ munera 33 annos ab reditu suo exercuit, quanquam æger & invalidus. Multos Theologos feliciter erudit, qui postea conspicua fuerunt Ecclesiæ lumina. Libros Theologicos quamplurimos edidit, quorum primus ab ejus reditu fuit *Novitas Papismi*, sive Perronii confutatio, Regisque Jacobi, sed magis sacræ veritatis Defensio.

Erat Sedanum afflictorum Religionis ergo Asylum, per Molinæi famam factum incolis & studiosis frequentius: & Reformato Principe gaudebat quem incolæ ut Patrem patriæ colebant. Nec deerant divitiæ à persecutionem fugientibus eo congestæ. At hæc læta rerum facies luctu obnubilata fuit, Principis à Reformata Religione defectione, qua semetipsum potissimum perdidit. Sed non meum est negotium historiam ejus texere. Duo tantum quæ Molinæum spectant notabo. Unum quod in Principis apostasia Molinæus alloquio, precibus, scriptis eruditionis & facundiæ plenissimis, opportune, importune, ut

Princeps in Dei viam rediret fidelem operam adhibuit, Heu frustra ! Alterum quod cum Rex Galliarum Sedanum sui juris fecisset pulso Principe qui ad Hispanicas partes transierat ; Molinæus sub Gallico regimine quietus vixit. Nec ulla ultra inquisitio veteris conficti criminis, & factus est absque absolutione insons.

Cum zelo, eruditione & industria tantas res ad Dei gloriam & hominum salutem patrasset, sæpenumero hominum duritiei & imperii Satanæ progressibus ingemiscebat. Memini me audire eum acri cum iudicio sic loquentem.

Considerantem me temporum istorum faciem timor ingens percellit, mortiferum vulnus Bestiæ sanatum iri, aut saltem ulceris labra coalitura. At certe in intima belluæ illæ nos tam alte ferrum adegimus, ut serius ocus sit ex vulnere interitura. Hæret lateri lethalis arundo.

Ad annum ætatis nonagesimum vitam protraxit, Ecclesiæ & Scholæ Theologiæ pro more ministrans, nili quod uno vel altero ante obitum anno propter vocis debilitatem non die Dominica sed tertia hebdomadis feria concionabatur, & quod Theologiam discipulis domi prælegebat.

Feb. 20. 1658. ultimam concionem ad populum habuit. Textus Ps. 16. v. 7. *Caro mea requiescet in spe*, argumentum fidei & spei suæ accommodum, quas ex intimo sensu suo religiosas animas docuit, & sibi met funebri oratione parentavit.

Domum reversus decubuit, non amplius in hoc ævo surrecturus. Ex lecto semet & adstantes docebat & solabatur, Scripturam in ore perpetuo habens, & preces ardentissimas fundens. Psalmos identidem recitabat ; in his verbis potissimum hærens ; *Deus, docuisti me à pueritia mea, & hucusque indicavi mirabilia tua. Quare etiam tantisper, dum senex & canus sum, Deus ne derelinquas me.*

Perpetuas viri sancti ad coelum aspirationes diebus octodecim quibus ultimum ægrotavit longum fuerit enumerare. Ista coelum fide & amore præcipientis instar omnium esto. *Ad Deum & Patrem meum festino — Deum meum video — O quam forma speciosus est !* Hæc dicebat acres intendens oculos & brachia tendens, quasi Dilectum illum forma speciosum jamjam amplexaturus. Nec multo post anhelantem & abiturientem ad Christum animam in ejus sinum fide firmus & amore ardens exhalavit.

Obiit Mart. 10. 1658. anno ætatis suæ nonagesimo.

HADRIANI VALESII

HISTORIOGRAPHI REGII

DE VITA

HENRICI VALESII

HISTORIOGRAPHI REGII

LIBER.

Electis quæ de libris Henrici Valesii nomine Petiti Typographi scripseram paucis; hortatus es me, clarissime Nublæ, ut de vita ejus librum componerem. Et tum quidem quid tibi responderim non recorder. Verum posteaquam à te digressus sum, dicta mecum volvens erubescere, ac sic increpare meipsum cœpi. An oblivisci me posse Henrici Valesii, artissimis sanguinis vinculis, amore literarum, & tam diuturna vel potius fere perpetua vitæ ac victus communitate conjuncti? An

illaudatum & tacitum relinquere me posse clarissimum virum, qui amicos aut vivos epistolis librorum fronti præfixis, aut mortuos laudationibus celebravit? An denique me fraudaturum vero testimonio fratrem meum, quod plerique scriptores ultro etiam alienis honorificum reddiderunt? Si Suetonius Tranquillus de illustribus Grammaticis librum, de claris quoque Rhetoribus volumen composuit: quanto magis dicendus est mihi Valesius, qui scholasticos istos mercenariosque professores longo intervallo superavit, & omnes Grammatici partes, omnes Rhetoris vel potius oratoris numeros dum vixit implevit? Certe quum Latinos Historicos doctis & laboriosis commentariis exposuit; quum Græcorum scripta convertit, & commentando notiora studiosis reddidit; quum variorum auctorum volumina contractis præcis exemplaribus diligenter emendavit, distinxit & adnotavit; quum epigrammata & poemata scripsit ipse, aut vetera interpretatus est: quid aliud fecit, quam quod illustres olim Grammatici fecerunt? Jam vero orationes ejus elegantes, copiosæ atque perspicuæ, laudationesque clarissimorum virorum nomine satis indicant, omnibus artis Rhetoricæ præceptis instructum, atque etiam claris oratoribus adnumerandum fuisse? Sed vir summus summos Grammaticos & Rhetoras atque adeo oratores ipsos plurimum supergressus est: quippe qui Græcas, Romanas & barbaras notas habebat antiquitates, cui erat Historia sacra profanaque comperta, qui Græcum Latinumque sermonem tamquam patrium noverat,

rat, quidenique ad magnitudinem ingenii, vimque & acrimoniam iudicii, assidua lectione, ac meditatione variam & interminatam in omni literarum genere doctrinam adjunxerat. Dicam igitur de Valesio quæ vidi: quæ ex ipso per tot annos in cotidianis colloquiis & familiari consuetudine cognovi, quæ de ipso sæpe ex communibus amicis audiui. Dicam, quæ observavi; quæ notata inhaerent animo: (Omnium enim meminisse non possum) nec committam ut mihi valeat imputare posteritas fratrem debito testimonio privatum.

Natus est Lutetiæ Parisiorum Henricus Valesius anno Christi MDCIII. iv. Idus. Septembris, die Mercurii. Patrem habuit Carolum Valesium, qui patrimonio suo contentus, honestum otium negotiosæ vitæ præposuit; & anno ætatis septimo & septuagesimo decessit: avum Johannem Valesium, qui Maria Uvæa genitus, Contios de Monte Glandifero, Marescotos, Macaltos, Passartos, & Robinellos materno genere contingebat: quorum filii & nepotes plerique ad splendidas dignitates pervenere, & pars in supremis curiis Parisiæ, pars etiam in sacro Consistorio floruerunt. Johannes Valesius mercaturam instituit: in quo se à nobilitate majorum degenerasse, ingenue fatebatur. Patrem enim suum coactum lege patria, potioris patrimonii partem ad maiorem natu deferente, ex inferiore Nortmannia migravisse Lutetiam, ibique subsedisse, sæpe narrabat. Certe est hodieque in pago Bajocassino atque in Lexoviis vetus & nobilis Gens Valesia. Sed nobilitate sanguinis censeri non debet Valesius noster: quem sua virtus, quæ sola & unica est nobilitas, & eximia doctrina, ac tot libri editi & edendi satis superque clarant ac illustant. Mater Valesio fuit Claudia Morleria, Claudii Morlerii Consilarii Regii ac Notarii filia, viri dum vixit Lutetiæ non obscuri; Hadriani Morlerii soror, speciosissimi hominis, qui sub Comite Stabuli splendidum Præpositi officium gessit: mulier nasuta, macilentis genis, vultu ruboris pleno. Matrem Valesius ore moribusque referebat: quæ anno Domini MDCLXXI. ætatis xciv. mense ix. xii. Kalendas Decembris maturam mortem obiit in villa sua apud Calveriacum, cujus usum fructum ante annos fere vi. sibi retinuerat, cum filiis bona relinqueret. Est autem Gens Morleria vetus & honorata, in plures familias divisa. Morleriorum alii in municipio Ambianorum Monte Desiderii dicto etiamnum habitant: alii in castro pagi Vadenfis Crispiaco confedere; quidam in Atrebatibus sedes habent. Ex his nonnulli in Schola Parisiaca Magisterio Theologiæ; aliqui etiam libris compositis inclaruerunt. Nemo enim nescit, Morlerium ante annos circiter quadraginta de antiquitatibus Ambianorum scripisse.

Puer admodum cum fratre Carolo natu maiore missus est Henricus Valesius Verodunum, ut liberalibus disciplinis erudiretur. Ea in urbe celebres Scholas & Parisiæ adolescentibus tritas habebant Jesuitæ: quibus tum Lutetiæ ex Senatusconsulto docere non licebat. Ibi Valesius tanto ardore, tanta cum animi voluptate in libros incubuit, ut jam tum quantus in literis evasurus esset appareret. Mira in eo docilitas ingenii, indoles supra ætatem singularis. Facile ac celeriter cuncta quæ tradebantur accipiebat, suæque alte intigebat memoriæ: sic dictata reddebat; sic quæ dicuntur themata componebat, ut præceptoribus ac præfectis amori simul admirationique, æqualibus esset exemplo.

plo. Nec incitandus puer erat, ſed reprimendus, ne in morbum incideret. Quare unam ei horam pluſquam reliquis condiscipulis Præfectus cubiculi indulgebat ad ſomnum. Æquum quippe erat, cum qui citius meliusque ceteris Scholaſticum penſum abſolveret, qui pluſ ceteris laboraret atque proficeret, ad reſciendas corporis animique vires pluſ etiam dormire quam ceteros. Erant Veroduni plura auditoria humaniorum artium, ſuo ſingula profeſſore inſtructa (vulgo claſſes vocitant.) In ſingulis auditoriis, ſicut heri ſolet, quædam dignitatum civilium Imperii Romani in Orientem Occidentemque diviſi imago cernebatur: utrumque Imperium optime meritis & qui elegantiffime omnium aliquid compoſuiſſent, deſcribebatur ad tempus. Ibidem quotannis adoleſcentulis præmia Græci Latiniſque ſermonis ex more proponebantur. Valeſius ſcholaſticas dignitates ſed primas & maximas ſemper conſequabatur, ſemper Imperator, aut Conſul, aut Prætor: nec unquam infra Præturam deſcendebat: libros inauratos, claſſica præmia ſolutæ orationis & carminum quotannis pleraque victor auferebat. Ejus in ſchola Rhetoricæ ampliſcationes & declamationes, ac carmina præceptor laudabat, condiscipuli mirabantur. Præceptor ille Ruſſellus vocabatur. homo minime malus, ſed admodum imperitus, & artis quam profitebatur plane audis ac ignarus: qui in proſa eloquentia verba grandia & bene ſonantia, orationem in re vel leviffima numeroſam, plenam pompæ & majeltatis, deſcriptioneſque in carmine quidem tolerabiles affectabat: qualis eſt hæc primæ lucis deſcriptio, quam Valeſius à ludo recens nobis ſepe recitantis more graviter pronuntiabat. *Diluceſcebat: & emiſſa jam. ſubioris affuturæ lucis quaſi præcone Aurora, flaveſcentem auro caſariem pullulantibus in altum radiis Sol matutinus depeſcebat.* Actum erat de Valeſio, ſi talem præceptorem eſſet inſtitutus: ſed exemplis Magiſtri malis atque vitioſis judicium diſcipuli prævaluit, quicunq; ludi Veroduneniſis auditoria intra quinquennium feliciter emenius eſt.

Interea anno MDCXVIII. Jeſuitæ Ludovici Regis beneficio Lutetiæ ſuas ſcholas aperiant, quas pridem claudere juſſi erant. Revocatus igitur à patre Valeſius, redit cum fratre Lutetiam, & ad ſcholas eorum Pariſiacas, quas Claromontanas appellant, ſe conſert. Ibi florebant eminebantque Jacobus Sirmundus Riconingenſis, & Dionyſius Petavius Aurlianenſis, duo Societatis Jeſu lumina ac ornamenta: ex quibus Petavium Rhetoricæ profeſſorem uno anno audivit; Sirmundi in tape quoque convenit: quos ambos poſtea conſtanter coluit ſimul & amavit. Eodem in ludo ſub Bruano Lotharienſi, doctiſſimo protutore, in philoſophiæ ſtudia triennium impendit ita ut Græcos ac Latinos poetas, oratores, hiſtoricos avidius quam philoſophos toto eo tempore lætaret. Cum nihilominus de philoſophia publice diſputaturus eſſet, quæ triennio exceperat, Bruani dictata curſim ac brevi tranſcriptit pæne ad verbum: ratus memoriæ tenacius inhæſura, quæ paulo ante legiſſet ac ſcripiſſet. Nec ſp. ſ. cum ſua ſetellit. Nam theſes ex univerſa philoſophia depromtas egregie & magna cum ingenii laude judiciiſque defendit. Mirabar inutiliſſimas literas, pedum muſcarum ſimiles, manu ejus ſcriptas, quæ à nemine legi poſſe videbantur; & pagellas ſemipediales centenum verſuum capaces, totam denique philoſophiam tam celeriter tantas in anguſtiis contractam.

Egreſſus Claromontano ludo Valeſius anno ætatis undeviciſſimo, Chriſti
DCXXII.

DCXXII. jus civile Avarici Biturigum biennio didicit, ac poſt reditum, in ſumma Curia Pariſiaca numero Advocatorum adſcriptus eſt. Forum per annos amplius ſeptem togatus frequentavit, magis ut patri ſatisfaceret, quam ut ſibi. Tædebat enim hominem jacturæ temporis, & operæ perditæ. Oneri erat, pudori erat toga tamdiu fruſtra geſtata. Videbat enim eum qui à nemine advocaretur, patrocinaretur nemini, cauſam nullam ageret aut diceret, Advocati, Patroni, ac Cauſidici nominibus jure gloriari non poſſe. Interea quantum ei erat otii, (plerimum autem erat otii) literis impertiebat. Ab Advocatis Græcæ doctiſſimus habebatur. At ipſe intelligens quantum ſibi deeſſet ad plenam linguæ Græcæ notiſſimam, ita Græcæ legit ac didicit, ut ſamæ de ſe ſparſæ abunde reſponderet. Habebat tum præter ceteros collegam Michaelẽ Anglum, à condiscipulatu notiſſimum ſibi ac cariſſimum : quem cum preuſatis à patre ſuo Procuratoribus niti, eaque ratione cauſas agere ac litigantium jura voce ſcriptiſque defendere animadverteret ; dolens ſe tali auxilio deſtitutum algere, togam cum ſpe depoſuit, renuntiavit foro, multum diſſuadente patre, ac fruſtra ut perfeveraret hortante, ac liberalibus ſtudiis, quæ nec ſponte unquam nec ex toto reliquerat, totum ſponte ſe dedit.

Memoriæ prodiit Marcus Tullius, ſe cum veniſſet in villam pueri Luculli, M. Catonem viſiſſe in bibliotheca ejus ſedentem, multis circumfuſum libris : fuiſſe enim in eo inexhauiſtam aviditatem legendi, nec ſatiari potuiſſe : & tum in ſummo otio maximaque copia quaſi beluonem librorum viſum eſſe. Hæc imago Valeſii. Quod à Tullio de Marco Catone dictum eſt ; mutato nomine id à me de Valeſio narratum puta. Veteres ſcriptores Græcos & Latinos quotidie evolvebat ; nec recentiores Criticos, Turnebum, Lipſium, Lambinum, ac ſimiles alios aſpernabatur. E bibliothecis amicorum libris utebatur : notas habebat bibliothecas, unde promeret quos vellet, & quos filius familias minime pecunioſus emere non poſſet. Solebat dicere Valeſius, nullis ſe melius libris, uſum unquam eſſe quam commodatis : hos enim ſe exactiſſime legere, adnotare, atque excerptare ſemper conſueviſſe, tamquam qui in manus ſuas numquam eſſent redituri. Die Dominico conveniebat in Eccleſiam : die Saturni pomeridianis horis amicos viſitabat ; reliquos cujuſque hebdomadis dies plerumque ſtudiis impertiebat, ac ſedebat domi. Amici tum Valeſii erant Sirmundus, Petavius, Hieronymus Bignonius, Patronus fiſci, vel ut vulgari utar appellatione, Advocatus Generalis, Puteani, Nicolaus Rigaltius, Michael Anglus, Franciſcus Florens Jurifconſultus, Boſquetus Narbonenſis, Johannes Triſtanus Sanctamantius, qui in veteribus nomiſmatis præſertim Græcis legendis commentandiſque ab ipſo non mediocriter eſt adjutus. Ex his Sirmundus callidus & aſtutus ſcnex, cum obſervaviſſet, certo ſemper hebdomadis die ac eadem pæne hora ſe ac Petavium à Valeſio conveniri, ejus rei cauſam ex ipſo quaſivit : & ſereno ut erat vultu, Quid tu (inquit) Valeſi conſtanter ad nos ſabbatis ventitas ? Heic ſubridens Valeſius : Vin' dicam, mi Pater ? Ne à ſtudiis avocer, pluſquam ſemel quaque hebdomade cubiculum meum verri, & ſupelleſtilem mundari non patior. Itaque ſeptimo quoque die mihi Judæorum more otiaandum eſt atque ceſſandum : eo die, quod poſſum, amicos meos viſo. Tum Sirmundus exclamat. Magnæ plane ancillæ tuæ habendæ ſunt gratiæ, per quam nobis Valeſio noſtro aliquando frui contingit. Utinam te ſæpius pater-

nis ædibus extruderet, atque Clarummontem versus everreret. Nam in omnibus, ut tute nosti, servandus est modus; nec minus etiam in ista ætate valetudinis tuæ quam studiorum debes habere rationem. Sirmundi, Petavii, Rigaltii, doctorum hominum apud Puteanos toti plerumque sermones de literis erant: his Valesius summopere delectabatur: inde sero, ac solito lætior domum reverti consueverat, præsertim si magnum & præclarum aliquid aut dixisset ipse, aut dicentes audisset.

Jam in notitia Græcarum ac Latinarum antiquitatum tantum profecerat Valesius, ut edere doctrinæ suæ publicum specimen posset. Ejus rei nec opianti data est occasio. Nicolaus Fabricius Peirescius, in suprema Curia Aquiseptiensis Consiliarius Reginus, vir doctus fautorque doctorum, ac locuples, veteres libros à Monachis Græcis qui vulgo Calogeri vocitantur, nonnumquam emendos curabat. Hos inter à mercatore Massiliensi advectus erat ex insula Cypro Aquas Sextias codex priscus, Constantini Porphyrogenetti nomen ferens. Nimirum Imperator Constantinus, Leonis Aug. filius, Basilii Macedonis nepos, collectanea historica ex variis auctoribus, tribus & quinquaginta titulis incluserat, ac singulos titulos vel tractatus in 11. libros dividerat. Ex hisce titulis jampridem unus de legationibus extabat: alius tractatus περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, inscribebatur: quem Peirescius emtum, ut dixi, Luteciam Parisiorum ad amicos miserat. Ibi cum diu neglectus jacuisset, hortante Petro Puteano Regiæ Bibliothicæ custode, laboriosum opus & à cunctis recusatum Valesius audacter suscepit. Ex Polybio igitur, è Diodoro Siculo, è Nicolao Damasceno, & Appiano Alexandrino, ex Dione Cocceiano & Johanne Antiocheni excerpta præclara quotquot nondum publicata erant, in linguam Latinam eleganter transtulit, adnotationibusque multiplici ac varia eruditione refertis illustravit, dicavitque Peirescio anno Domini MDCXXXIV. ætatis xxxi. nondum impleto: quem *primum studiorum suorum factum* ipsemet in epistola appellat. Circa idem tempus cum apud veterem auctorem de portu Smyrnæ clarissimæ urbis Ioniæ legisset aliqua, quæ non facile possent intelligi nisi ab eo qui locum vidisset; ac ea de re Fabricio Peirescio scripisset: Peirescius una cum negotiatore Massiliensi pictorem ex Provincia Smyrnam proficisci jussit, qui de ipsa navi portum Smyrnæum diligentissime perspiceret ac delinearet, portumque penicillo expressum in membrana ad Valesium misit. Ex quo apparet hinc Valesii in commentandis auctoribus cura atque diligentia; inde Peirescii in juvandis ac promovendis ejus studiis benignitas singularis. Egit gratias Peirescio Valesius, sic tamen ut ingenue fateretur aliqua superesse, de quibus dubitandi causas haberet. At Peirescius graviter ferens nihil actum tanta impensa missi in Asiam pictoris, rescripsit Valesio, omnia se facienda fecisse, quibus deberet esse contentus: quod si exactissimæ delineationi portus non acquiesceret, non pictoris, non suam, sed ipsius plane culpam esse, cui nihil satisfacere posset. Ad opera Valesii revertor. Græcis historicis Latinus successit Ammianus Marcellinus. Latinum historicum appello Marcellinum, hominem natione Græcum & domo Antiochensem; propterea quod latine scripsit historiam, & res Romanas ab exortu Nervæ ad Valentis Aug. mortem xxxi. libris exposuit. Igitur Valesius septem & amplius veterrimas editiones Marcellini, & codicem Bibliothecæ Regiæ, ac varias lectiones, ex quatuor

MSS. membranis excerptas, inter ſe diligentiffime contulit; atque hiſce inſtructus auxiliis hiftoricum celebrem, à mendis quamplurimis vindicatum, in ſuum nitorem ac velut in integrum reſtituit: addidit & uberes adnotationes, quibus emendationum ſuarum rationem redderet, & difficiles quoſque auctoris locos, antiquitates Romanas, dignitates Palatinas, civiles ac militares explicaret. Anno Chriſti nati M. DC. XXXVI. ætatis tertio ac tricelimo Ammianum Marcellinum Henrico Memmio, ſupremæ Curiæ Pariſiæ majori Præſidi nuncupavit: quem nobiliſſimum virum, dignitate & hereditario amore literarum ex æquo clariffimum, plurimum colebat. Mirabantur multi, tam laborioſum ac ſcrupuloſum opus tam feliciter ac bene ab uno homine intra biennium abſolvi potuiſſe: quod artum temporis ſpatium vix perlegendis adnotandiſque præcis Ammiani libris cum editis tum ſcriptis, nedum componendis notis ſuffecturum videbatur.

Sed aſſidua lectio librorum ac præcipue veterum membranarum oculis Valeſii quorum aciem à prima infantia hebetiorem habebat, plurimum nocuit. Ex eo quippe minus quam antea utroque oculo videre coepit; dextrum etiam non multo poſt ex ſuſſuſione amiſit. Quamobrem cum nec legere commode poſſet, nec ſcribere, rarius ſtudere coactus eſt, & tædia moleſtiſſimi otii jucunda amicorum conſuetudine & crebra allocutione levare. Obſervabat autem Memmium Præſidem inprimis, qui ipſum ſecum habere fruſtra concupivit, præterea Amelotum primum Curiæ veſtigialium Præſidem, Petrum de Marca Archiepiſcopum Tolofanum, Hieronymum Bignonium Advocatum Generalem, Claudium Sarravium Conſiliarium regium, Hugonem Grotium, qui poſtea Sereniſſimæ Reginæ Chriſtiæ legatus fuit, Galminum libellorum ſupplicum Magiſtrum. Amicos habebat præter eos quorum ſupra memini, Johannem Launoium Theologum, Ludovicum Nublæum Advocatum in Curia Pariſiæ, Ægidium Menagium, Carolum & Franciſcum Ogerios, Ludovicum Cantarellum Fabrum, Rollandum Mareſium, & quotquot Luteciæ liberalibus ſtudiis doctrinaque eminebant: è quibus Nublæo ſuam de populis fundis ſententiam expoſuit Epiſtola, quæ una cum Bullialdialiorumque de eadem re libellis Divione edita eſt. Amicorum numero poſtea acceſſerunt externi, ex urbe Roma Franciſcus Barberinus Eccleſiæ Romanæ Presbyter Cardinalis, Lucas Holſtenius Hammaburgenſis, & Leo Allatius: è Batavia, Claudius Salmaſius Divionenſis, Fridericus Gronovius, Iſaacius Voſſius, ac Nicolaus Heintius: ex inſula Britannia, Jacobus Uſſerius Armachanus: è noſtris Lucas Acherius, Cantalupus, Johannes Mabillonius, Sanctigermanenſes Monachi piſſimi atque eruditiffimi.

Ita tranſacto ſeptennio, deficientibus indies oculis, intellexit Valeſius neceſſario ſibi aut renuntiandum ſtudiis; aut habendum eſſe lectorem: quem à patre præparare nec petere audebat, nec etiamli maxime petiſſet, impetraturus videbatur. Cum ea de re ſæpe apud amicos ſermonem habuiſſet, ſæpe queſius eſſet: Michael Anglus celeberrimus Cauſidicus, cujus intima familiaritate utebatur, obtulit ipſi nomine Henrici Memmii bina librarum millia annua, ſi ſtudia ſua, ſuaſque obſervationes cum eo communicare vellent: hoc ſi feciſſet, ampliſſimi Præſidis gratiam maxime initurum, & agnoſcæ opera paternis in ædibus libere ſtudiis vacaturum. Valeſius qui ſemper antea ejuſmodi ſtudia ad

ad alienos usus accommodata averfatus erat, ac grave fervitutis genus appellaverat; amici verbis & rationibus, sed multo magis conditionis æquitate victus, dedit manus, ac tandem expugnari se passus est. Annorum tum erat circiter quadraginta. Nactus igitur lectorem eundemque scriptorem live librarium, præter ceteros quorum non memini, Eusebium, Socratem, Sozomenum, Theodorum, ac Evagrium legit, adnotavit, excerptit. Quo facilius ei fuit, postea novæ translationi veterum historiarum Ecclesiasticarum scriptorum vacare, quos jam antea exactissime perlegisset. Sæpe miratus sum ejus animi præsentiam, semper his solis quæ legerentur intenti; ab anagnosce indocto perperam pronuntiata græca & latina cito ac facile intelligentis; nunc sedendo, nunc ambulando dictantis ex tempore, & cuncta quæ dictaret, recte atque emendate scribenda curantis, denique inter monitus ac reprehensiones neque lecta obliviscens neque dictanda, ut apte prioribus posteriora jungerentur. Tum libros emit Valesius & multos, & bonos, sed eos maxime, quos sibi præcipuo usui fore judicabat, ne sæpe ad amicos decurrere, cogeretur. Tum quoque multas & varias variis fictisque de rebus orationes, velut ad Regem aut in curia habendas, patrio sermone composuit, & manu sua utcumque scriptitavit: quæ ipsum magno opere fatigaverunt, cum propter laborem scriptiois ægro oculo intolerabilem, tum vel maxime propter exactionem celeritatis. Aliæ enim super alias ei orationes injungebantur, bene, secreto, ac cito elucubrandæ.

Anno MDCL. post Christum natum xiii. Kalendas Augustas patrem amisit: & interjectis paucis mensibus Memmius amplissimus Præfex decessit. Eodem anno Christina Serenissima Suecorum Regina unanimi omnium Regni ordinum consensu consecrata est & coronata: cujus de laudibus ita orationem scripsit Valesius, ut ab ipso in Suedia ad Reginam habitam putes. Ob id nomine Reginæ & torques aureus ei promissus est, & ipse cum viro doctissimo Samuele Bocharto Cadomensis, commendatione Isaacii Vossii amici sui in Suediam invitatus. Neutra tamen res bonum ac felicem eventum habuit; neutra Valesio utiliter cessit. Nam nec torquem umquam istum, qui ipsum diu multumque torserat, nec Suediam umquam vidit, plane quasi honore contentus, impensam remisisset. Jactaverat non semel Valesius, quia alioquin paucorum verborum erat, daturum se operam in Suedia, ne Christina in Regnum suum pro dectis indoctos & arctalogos invitaret. Quæ ventosa comminatio occultam & magnam ei conciliavit invidiam. Nam qui se designari sentiebant, clam missis trans mare literis obtrectationis & maledictorum plenis effecere, ut vice versa eo denique remanente, ipsi Holmiam navigarent. Sic dum alios excludere vult Suedia, semet excludit. Sed hanc injuriam sibi malis falsorum amicorum & invidorum artibus factam forti animo tulit. Profuit certe ei, à navigatione Suecica avocari, ne à studiis avocaretur.

Carolus Montchallus Archiepiscopus Tolosanus, vir doctus, cui veteris historiæ Ecclesiasticæ editio mandata fuerat à Cl. ro Gallico, Socratem & Philostorgium cum duobus præcis codicibus Parisiis à Luca Holstenio conferendo; curaverit & Valesium in Tolotam abducere truxit, ut magnam in re nova adhibere tentus uteretur. Sed cum perit propter nimiam occupationem suas huic editioni vacare non posse, avertit eum, & perit Parisi.

litteris inciratus, rogavit absens per epistolam Antistites Galliarum, ut Henricum Valesium ultro se ipsis offerentem ac humeros tanto oneri supponentem, suum in locum substituerent: quo doctior & magis idoneus suscipiendo operi non posset inveniri. Episcopi Regni Francorum, qui anno MDCL Lutetiæ Parisiorum erant congregati, lectis Montchalli litteris, ejus consilium secuti sunt, & Valesio curam atque onus novæ editionis priscæ historiæ Ecclesiasticæ ad unum omnes una voce delegavere. Assignatæ sunt ei in annos singulos librarum sexcentæ: cui summæ ducentas libras anno MDCLXX. addidere. Secutum est triennium, Valesio infelix ac infortunatum: intra quod temporis spatium tribus veterrimis & maximis optimisque amicis privatus est. Quippe anno MDCLI. Jacobus Sirmundus, insequenti anno Petrus Puteanus cultos Bibliothecæ Regiæ, anno demum MDCLIII. Dionysius Petavius, virtute & doctrina clarissimi ac eminentissimi viri decessere: quos Valesius sua quemque oratione laudavit, & eorum memoriæ extremum hoc & quasi debitum munus exsolvit. Extant laudationes, ad quas lectorem remitto. De Sirmundo & Petavio in transcurso dicam, cum ut solet doctis accidere, nonnumquam alter ab altero dissentirent, alter etiam adversus alterum scribere parati essent; Valesium communem amicum amborum, hominem ab adulatione ac dissimulatione alienum, libere quæ sentiret dixisse; & licet utrumque traheretur, alterius probavisse sententiam, alterius nequidquam repugnantis palam damnavisse: tam sapienter denique, tam modeste ac sincere juvenem inter consummatos senes de re controversa, videlicet de Synodo Sirmienti judicavisse, ut nihilominus utriusque usum amicitiamque retinuerit. Eadem ratione se gessit in contentione Sirmundi atque Tristani de nummo Hanniballiani Regis, de Anastasi, aliisque. Cum in quibusdam ab utroque dissentiret; neutrum tamen libertate sua læsit, neutrum offendit. Existimabas tum tamen, mi Nublæ, non bene fecisse Valesium, quod suam de Anastasi dissertationem Tristano adversus Sirmundum scribenti publicandam dedisset: quasi Tristani partes quam Sirmundi sequi mallet, firmioresque duceret.

Interea Valesii opus procedebat: qui Eusebii Cæsariensis Episcopi Ecclesiasticam historiam, ejusdem de vita Imperatoris Constantini libros iv. ac Pannegyricum, atque orationem Constantini ad Sanctos cum iv. veteribus codicibus exacte contulit emendavitque, in linguam Latinam pari fide elegantiaque convertit, ac doctissimis commentariis ad priscos Ecclesiæ mores ac ritus explicandos illustravit. His subjunxit iv. dissertationes: primam de origine & progressu Donatianorum, quos non servata lege analogiæ vulgo Donatistas vocant: alteram de Anastasi, in qua Sirmundum & Tristinum reprehendit: tertiam de translatione septuaginta interpretum: ultimam de Martyrologio quod Romanum cognominavit atque edidit Rosweidus. Dum sub prælo gemit Eusebius, Valesius Julii Mazarini Cardinalis liberalitate auctus est, allatis ipsi inopinanti sub finem anni MDCLVIII. libris mille quingentis: quod congiarum postea quotannis ad finem vitæ, tam vivo Mazarino quam mortuo ex ejus testamento percepit. Publicata est Eusebii historia anno MDCLIX. mense Julio: quam Valesius Archiepiscopis & Episcopis Ecclesiæ Franciæ, quorum auspiciis in lucem prodibat, Epistola ac Præfatione nuncupavit. Accepit poetica

stea ex nonnullis, melius atque adeo utilius se facturum fuisse, si Eusebium Julio Mazarino dicavisset; quod grati animi testimonium ab ipso Cardinalis expectarat.

Anno MDC LX. rex optimus ac munificentissimus Henricum Valesium, inque una in numerum Historiographorum suorum retulit. Utrique separatim literis seorsum attributæ annuæ libræ mille ducentæ. Datum id (quantum ad fratrem attinet) novæ Eusebii emendatæque editioni; quantum ad me, Historiæ Franciæ xxv. libris plurimisque observationibus illustratæ.

Anno Domini MDC LXII. ætatis LIX. Valsius sinistrum oculum amisit, si cut pridem amiserat dextrum; & circiter tres menses in cæcitæte quantum fieri potuit dissimulata permanfit: donec quidam genere Lingon, medicus oculus, cataractam ab utroque oculo ejus amovit. Sed cataracta iterum papillam dextram obtegente, cogitur ut prius uno oculo quacumque esset contentus: cujus auxilio, quoties opus erat, subscribere solebat, agnoscebat etiam circumstantes, & adnotabat ora, vestes gestusque singulorum. Præcipue cum domi, tum etiam foris per vicos urbis, equis & carrucis ac bajulis onera transversa ferentibus plenos, celeripede, recto vultu ac toto corpore, confidentissime incedebat, sine duce, sine baculo: plane quasi bene oculatus haberi vellet. Quinetiam cum antea foris famulum nunc lateri suo adjunctum, nunc prævium habere consuevisset: postea tale auxilium fastidivit, nec aut præire cum aut lateri suo adhærere passus est: tamquam oculorum aciem recuperavisset, ac nullo amplius egeret auxilio. Quosdam ex amicis vidi, tam firmiter & tam audaci hominis incessu deceptos, mirabundos, & quod de ipsius oculis audiverant, verum esse non credentes.

Anno Domini MDC LXIII. Ludovicus Rex, virtute, animo, fortunaque maximus, pro solita magnitudine cogitationum suarum, & pro innata ipsi bonitate atque cura litterarum, doctis cum popularibus tum etiam externis late per Europam sparsis liberalitatem exhibuit: quos inter Valsius, curante amplissimo Colberto regii ærarii præfecto, iii. Nonas Junii mille ducentas libræ accepit: parem summam ad exitum vitæ singulis annis percepturus. Accidit tum mihi, ut quamquam minor majori adæquarer fratri, & pari præmio donarer.

Tot prosperis supra vota confluentibus, uxorem ducere constituit: Amabat pridem puellam formosam ac ingenuam Margaritam Casnellam. Igitur anno MDC LXIV. pridie Kalendas Novembreis relicta domo paterna, in qua cum matre & fratribus habitabat, ædes conductas festinanter instruxit, ac ibi virginem xiv. Kalendas Decembris in matrimonium accepit. Annum primum & sexagesimum transgressus tum erat. Fuere multi, etiam amici & noti, (quibus autem notus non erat Valsius?) qui cum reprehenderent: fuere & qui veluti parum sanum irriderent. Hos inter epigrammaticus senex, qui valde acutus sibi videbatur, distichon triviale composuit, de cæco sene uxorem ducente, ut ab ipsa duceretur. Quod ne in Valsium dictum crederetur, idem poetica licentia mihi & communibus amicis confiderent assererebat, epigramma multo ante has nuptias à se scriptum ac editum fuisse. Nimirum sunt homines ad vituperandum atque damnandum quam ad laudandum multo
natura

natura prouiores. Equidem Valeſium, ſi ſexaginta annis maior ſibi neceſſarium credidit uxoris ſolacium, ſi credere & ſe ac ſua committere coniugi quam ſanctis maluit; ſi menſæ ac lecti, vitæ atque fortunæ fidelem ſociam habere, ſi ſolitudinis tædia finire voluit; Valeſium inquam nihil inuſitatum feciſſe, nec propterea carpendum aut traducendum iudico. Factum multis maximorum & ſapientiſſimorum virorum, veterum ac recentiorum exemplis defendi poteſt. Solet fieri: fieri licet. Habuit Valeſius, quos ſequeretur: habebit qui imitabuntur. Vulgare proverbium eſt, ejus qui valeat annos numerari non oportere. Senex quidem erat Valeſius, quum uxorem duxit: ſed erat vegetæ ac viridis & incipientis ſenectutis; ſupra ætatem robuſtus erat, proſperrima valetudine utebatur; intra annos undecim ac menſes fere ſex, ex conjuge ſeptem liberos tulit, quatuor mares, tres ſexus feminini; maritus ſtudiis vacavit ut cælebs, diſtavit ut cælebs, mutua cum amicis officia exercuit ut cælebs; magnum lienis dolorem quo tandem conſumtus eſt, diu fortiter tulit. Quid amplius juvenis facere potuiſſet? At male oculatus puellam formoſam duxit! Oculis Valeſii nil jam metuendum erat, cum altero pridem captus eſſet, altero tam maritus viderit quam cælebs. Puellam venuſtam duxit! An melius & prudentius facturus fuit, ſi animum deformem duxiſſet? formoſam ſibi conjunxit, ut eam magis & perſeuerantius amaret; puellam, ut ex ea generaret heredes, quos ab anu exſpectare non potuit. Nam matrimonium liberum quærendorum cauſa contrahitur. Puellam inquam accepit, ut ea obſequentiore uteretur, ut quaſi tenellam arbuſculam ſecteret qua vellet, vel quaſi mollem ceram pro libitu duceret atque formaret. Vetulis quippe virginibus nihil durius & intractabilius, nihil perſicacius, nihil morum plerumque peſſimorum tenacius, nihil ridicula prudentiæ affectatione putidius poteſt reperiri. Quare non Valeſius, ſed ipſi cenſores qui cum damnauerunt, riſu digni fuerunt atque damnandi.

Poſt ductam uxorem nihilo ſegnius ſtudebat Valeſius, librosque componebat. Socrates & Hermias Sozomenus Scholaſtici ſeu Advocati à Conſtantini Maximi profeſſione Chriſtianæ religionis ad ſeptimum decimum Conſulatum Theodoſii junioris Aug. centum & viginti octo annorum hiftoriam perduxere. Hoſce ambos ope priſcorum codicum emendatos, in ſermonem Latinum tranſtulit, & doctis adnotationibus expoſuit. Adjecit & tres libros obſervationum; unum de rebus magni Athanaſii Antiſitis Alexandrini, alterum de Pauli Conſtantinopolitani Epifcopi exſiliis ac reſtitutionibus, tertium ultimique de ſexto Canone Concilii Nicenſis. Hunc ſecundum hiftoriæ Eccleſiaſticæ tomum Ludovico Francorum & Navarorum Regi maximo ac Chriſtianiſſimo dedicavit anno MDCLXXVIII. obtulitque. Tertio obſervationum libello Johannes Launoius Theologus, adverſus quem ſcriptus erat, utcumque cavillando reſpondit: quam deſenſionem Valeſius ſibi legi noluit, aſſerens conſumtam eſſe materiam, & perſuaſiſſimum habens, ſua ſcripta ab Launoio nulla ratione reſelli poſſe atque convelli. Supererant corrigendi, transferendi, exponendique Theodoritus Epifcopus Cyri, & Evagrius Scholaſticus, ut totum veteris Eccleſiaſticæ hiftoriæ corpus, uſque ad annum natalis Domini DXCIV. Mauricii Tiberii principatus duodecimū, uno ſtilo, pari
nde

fide elegantiaque conversum haberemus. Quod anno demum MDC LXXIII. factum est: quum Theodoritus & Evagrius, unaque excerpta è Philostorgio & Theodoro Byzantio Lectore prodierunt in lucem, cum accuratis adnotationibus. & duobus observationum Ecclesiasticarum libris: quod opus Valesius J. B. Colberto illustrissimo literarum fautori nuncupavit, ut esset suæ erga ipsum observantiæ gratique animi perenne monumentum. Sacræ historiæ Græcis auctoribus Latinos, Sulpicium Severum, Turanium Rufinum, Cassiodori Senatoris historiam triperititam, Liberatum Diaconum, nonnullosque alios cum præcis membris collatos, & opera sua emendatos commentariis expósitos adjungere constituerat, si ei diutius vivere contigisset. Præterea carmina, quæ ex occasione composuit: qualia sunt, Soteria pro Ludovico Magno Rege Christianissimo, versibus hexametris stilo Horatiano anno MDC-LXIII. condita: item insequenti anno lucubrata, ad Regem de victoria ejus Maurica & Turcica ode elegantissima.

Hi sunt libri quos scripsit atque publicavit. Sed multa in scriniis volumina moriens reliquit, partim absoluta, partim imperfecta: quæ cum in manus meas non venerint, à me indicari commemorarique non possunt. Nota posteris faciam ea, quæ recorder. In primis suis ad Ammianum Marcellinum, & ad totam historiam Ecclesiasticam adnotationibus multas observationes addidit, nova editione dignissimas. Quod ad Ammianum attinet, Blavius Batavus typographus eum historicum editurus erat, & de numero exemplarium cum Valesio convenerat: sed bellum repente superveniens omnia editionis in hostico consilia discussit. De legibus Atticis scripsit Valesius: & jam opus suum edere parabat, quum est à Samuele Petito Nemausensi præventus, qui de eadem materia opus ingens Luteciæ typis imprimendum curavit. De Critica, quæ pars est Grammaticæ utilissima, volumen composuit, sed non absolvit: in quo enumerat, qui sint à veteribus Critici appellati. Aristotelem etiam, philosophorum facile primum atque doctissimum, Criticum esse cognominatum docet. Heic notetur, quod non semel observavi, ab his qui patria lingua vericulos fastidant, aut soluta oratione aliquid scribunt, vires doctos & antiquitatis ac linguarum peritos contumeliæ causa *criticos* appellari: quos nimirum ineptiarum suarum censores, & insitiæ suæ iudices metuant ac aversantur. Valesius ipse cum jaceret in lecto, & intra paucos dies meritis salto crederetur; mihi opera sua commendans, asserbat se Libanii philosophi orationes quindecim, ad historiam pertinentes, ex præcis membranis evulsisse, ac in linguam Latinam convertisse, commentariisque exposuisse. At ipso mortuo, Græcas orationes Libanii quatuor tantum aut quinque, ac ne eas quidem historicas, in Latinam sermonem translatis, ejus in scriniis reperi: ceteras, si quæ sunt, haudquaquam vidi. Multa in veteres auctores, Classics vulgo dicto, eximia Valesium observasse, communes amici, Aimericus Bigotius Hieronymus à S. Bova, & Johannes Vallerius, viri clarissimi doctissimæque astant: quæ digerenda in ordinem, & Miscellanea vel Collectanea inscribenda esse, mihi suavissimus Bigotius per hanc occasionem scripsit. Sed hæc mihi videre, & scribere ejus exequere ac evolvere quæ ibi latent non licuit. Ita omnia magno Reipublicæ literariæ damno hæc dabitur postura, aut traxerunt accipienda.

vel supprimenda : nisi à viro aliquo non minus probo quam docto secernantur quæ jam sunt edita, & quæ supervacanea ac inutilia videbuntur ; reliqua autem quæ sunt inedita, diligenter emendentur digeranturque, ac bene ordinata auctoris nomine vulgentur. Alioquin scripta Valesii in manus indoctorum hominum venient : qui nec etiamli maxime voluerint, eis uti ipsi poterunt, nec alios etiam uti patientur. Et hæcenus de libris Valesii.

Post editam totam Ecclesiasticam historiam vix novem menses effluxerant, quum circa mensem Martium Valesius in morbum incidit : quem ipsemet initio contempsit, & celeriter ac facile sanari posse credidit, propterea quod eum variantem, & nunc graviolem, nunc leviolem, interdum etiam velut ex toto decedentem videbat. Sed postea cum indies dolores accrescerent, animadvertit totam vim morbi in lienem proximasque partes corporis prorupisse. Tum fere quotidie, interdum etiam intra unum diem non semel magnis & acutis doloribus cruciabatur, ita ut sæpissime ejulare & clamare cogeretur. Sublato ad tempus dolore, statim redibat ad sese : alium crederes, cum suis, cum amicis colloquebatur ; ambulabat modo domi, modo etiam foris ; studebat quoque ac dictabat ; petebat Ecclesias, & omnes Christiani partes implebat. Sic biennium ac duos menses consumpsit. Jamque melius se habere, & veris beneficio convaliturus putabatur, quum subito ingravescente vi morbi tandem succubuit, & peractis quæ virum pium atque Christianum facere oportebat, Nonis Maii anno Christi MDC LXXVI. exspiravit, cum sæpius intra horas quatuordecim ore cruorem effudisset. Tanta quidem ei fuit ad extremum spiritum animi præsentia, ut circumstantes alloqueretur, responderet interrogantibus, & cum Presbyteris Deum precantibus preces suas jungeret. Vixit annis duobus & septuaginta, mensibus octo, biduo minus. Elatus est modica pompa funeris, maxima doctorum frequentia : sepultus est in Campensi Basilica S. Nicolai, in monumento avito. Ex septem liberis quos sustulerat, moriens tres filios superstites reliquit, maximum natu Hadrianum, quem rogatus à patre infantis, de sacro fonte excepi, & cui meum Hadriani nomen dedi ; Henricum, & Carolum : è quibus Hadrianus duodecimum annum agit, Henricus xi.

Hæc referenda sunt aliqua, suis locis præterita, quoniam quibus singula annis contigerint, meminisse non potui. Choræ Abbas, re & nomine Amabilis Burzæus cum viris doctis de sacra scriptura & de veteri Ecclesiæ disciplina statuto cujusque hebdomadis die domi sermones habere concupivit, favente votis ejus Colberto ; & primum, aut unum de primis Valesium invitavit, uti his collationibus quæ tamen paucis mensibus duraverunt, interesset. Interfuit igitur unus pæne inter Presbyteros ac Theologos laicus, inter togatos palliolatus, & interrogatus, docte ac graviter sententiam dixit. Ipse mihi narrabat, ibi se aliquando longo sermone docuisse, viros bonos ac pios, *filios Dei* ; malos atque impios *filios hominum* in sacris libris appellitari. Idem Abbas, inter tres de una juris Canonici cathedra Parisiaca contententes, propter dissensionem Professorum judex ab amplissimo Colberto, Mæcenate suo electus, assessorem sibi præ ceteris Valesium nostrum adjunxit, & post auditas singulorum competitorum orationes ac disputationes publicas, de consilii sententia digniori vacantem

cantem cathedram adjudicavit. Emendandis amicorum scriptis non parum temporis Valesius rogatus impendit. Inprimis, ut leviora omittam, quosdam rerum Byzantinorum scriptores Græcos à Combesio Dominicano repertos, & in linguam Latinam conversos, curante Carcavio sedulo relegit, correxitque ac illustravit notis: quos historicos diligentissimos & maximi faciendos, ac dignissimos esse qui ederentur, non semel mihi affirmavit. Præterea Græcos auctores Mechanicos, è bibliotheca Regia à viro clarissimo doctissimoque Carcavio, ejus custode erutos, in Latinum sermonem transtulit, ut essent cui tum parari dicebantur editioni maturi. Diebus Lunæ post meridiem huic interpretationi vacabat, legente codicem ac dictata excipiente Cotelerio.

Nunc de moribus ac de interiore vita hominis pauca dicenda sunt. Quod ad pietatem pertinet, Valesius solennes dies festos, Pascha, Pentecosten, Assumptionem S. Mariæ, festum omnium Sanctorum, & Natalem Domini, raro elabi passus est, quin à Presbytero pœnitentiam & sacram communionem acciperet. Dominicis ac festis diebus, quoties ei per oculos & per valetudinem licuit, una cum populo Basilicas frequentavit. Ante annos tres vel quatuor quam decederet, quoties festis diebus morbo vexatus, domi se tenere cogebatur; Bernardi Claravallensis Abbatis Sermones ab anagnosce suo sibi legi jubebat, attenteque eos audiebat, & avidis auribus hauriebat. Quippe existimabat, & amicis etiam dicere consueverat, dies Dominicos ac festos Dei laudibus, non studiis literarum impendi oportere: Sermones autem Bernardi quibuslibet veterum Patrum cum Græcorum tum Latinorum homiliis ac Sermionibus multo esse ad excitandam in animis nostris accendendamque pietatem aptiores. Id notandum duxi, propterea quod religio & exacta dierum festorum observatio raro creditur in eruditis reperiri: de quibus joci causa dictitant, *studere, Deo servire est*. Presbyteris magnum semper honorem habuit. Hoc nonnumquam amicis sanus, hoc Presbyteris ipsis adstantibus moriens afferebat, Presbyteros summæ sibi semper fuisse venerationi. Adeo verum est, quod ait Symmachus, *qui bona fide Deum colit, hunc amare & Sacerdotes*.

Erat somni plerumque alti atque diuturni, ac ne inter tonitrua quidem tempestatesque deferentis, matutinum tempus studiis impertiebat: post meridiem & prandium audiebat aliquid & dictabat aliquando, sed non diu. Nox studiis eximebatur. Vigiliis enim pati non poterat, nec unquam nisi extraordinaria aliqua necessitate coactus lucubrabat. Plerumque solitudine ac secreto delectabatur, ut quæ legerat aut scripserat, scripturusque erat, secum tacitus meditaretur ac veluti ruminaret. Negabat enim sine meditatione utilem esse lectionem. Quare & amicis ipsum querentibus haud raro dici jubebat, se domi non esse. Hac contentione animi tot ista ac tanta volumina peregit. Cum esset igitur, ita ut docui, studiosus ac laboriosus, nihilominus tamen dictitabat parum se ac pauculis horis studere. Tantopere libris evolvendis ac componendis intentus, nihilo segnius rei familiaris curam agebat: quam non servare solum parcimonia, verumetiam omni bono modo augere conabatur. Libros suos non libenter amicis commodabat, præsertim indoctis, quibus illi usui futuros sciebat, cum his ipse carere non posset. Plagiarios, quosdam quidem audientes tantum plerumque, plurimum oderat: & si qui observatione, librisque ut se inconsulto nec permittente, sibi vindicavissent, librisque ut innotesceret, tunc

irascitur, & querebatur palam. Quinetiam si vel leve aliquid ad literas pertinens cuiquam dixisset; in voluminibus editis aut rem totam suppressi atque præteriri, aut gratam sui mentionem fieri volebat, & se inhonoratum transmitti, ac honore qualiscumque observationis fraudari indignabatur. Suum quidem esse, quod sibi aliquando visum esset ac venisset in mentem; res autem suas ubicumque aut à quocumque interceptæ essent, jure ab se repeti posse arbitrabatur. In quo sane accidit aliquando, ut amicos & quosvis alios eruditos scriptores falso ac sine causa suspectos habeamus, accusemusque plagii. Quis enim quantumvis doctus negare auit, id quod observavit, aut à nemine antea observatum fuisse, aut ab aliquo alio sibi incognito eodem tempore observari potuisse? Ita de sui similibus judicare, est hominis aut nimium ingenio suo confidentis, aut nimium diffidentis alieno. Parcus erat sermonis, parcus & laudum: & nisi si quid amicitia dabat, (quod rarum erat) pauca ætatis suæ probabat scripta, pauca laudabat: quod non multa laude digna aut multi æstimanda edivideret; laudari autem ac magni fieri nefas duceret, quæ laudem & gloriam minime merebantur. Cum de alienis operibus tam libere judicium ferret, ipse in libris suis aliqua reprehendi haud æquo animo patiebatur: non tam quod quemquam contemneret, ut ingenio inferiorem atque doctrina, aut se unum ceteris omnibus anteferebat; quam quod intolerabile judicaret, indoctos de rebus sibi ignotis audacter & impudenter ferre sententiam, & palam ea improbare ac maligne damnare, quæ non intelligerent. In re seria, in lusu etiam (nam juvenis non raro nec male aut infelicitè ludit) siqua esset orta contentio, omnes sibi, nemini ipse cedere volebat: volebat vincere, vinci volebat, quæ pervicacia paullatim provecta ætate deseruit. Nimirum, ut ait Tullius in libro de officiis, *in elatione & magnitudine animi facillime pertinacia & nimia cupiditas principatus innascitur*. Quum prospera valetudine utebatur, fratres & propinquos suos, si forte ægrotarent, morbis obnoxios, infirmos, lecto gaudentes appellabat, ac sui dissimiles esse dicebat. At si ipse in morbum incidisset, clauso undique cubiculo nec lumen, nec amicos, ac ne proximos quidem admittebat, sed in solitudine & silentio permanebat, ac modo dolores suos ejulatu ac clamoribus, modo febrem crebro atque sublimi anhelitu testabatur, ita dolorem levare, febrilem ardorem minui ratus. Postquam autem convalesceret, velut præteritorum oblitus, leve ac contemnendum fuisse quidquid tulisset, aiebat: vix ac ne vix quidem ægrotavisse videri volebat: molestus ei erat, qui mentionem morbi faciebat; gratissimus contra, qui de prospera ejus ac juvenili valetudine, de viribus mirabundus loquebatur. Natus annis septuaginta, nec sibi ipse videbatur senex, nec aliis videri volebat, qui mala & incertum de senectutis nulla sentiret. In literis quas ad eum miserat Gronovius Gronovii filius, longam & felicem senectutem ei precatus erat. Senectutis nomine offensus est Valesius, epistolamque cœu à juvene juveniliter & inepte scriptam projecit, tamquam sibi dedecus aliquod falso exprobaretur. Id mihi post, sed ridens referebat: ita ut appareret ipsum in se posita descendisse, & annorum suorum magis quam firmæ valetudinis & virium habita ratione, dictum Gronovii probavisse. Adiciebat insuper, ante acceptas hæc à Gronovio literas, se de senectute sua nunquam cogitavisse.

Hæc sunt quæ de Henrico Valesio fratre meo scribenda duxi : non ut libello meo quidquam gloriæ ejus adderem, quem abunde sua scripta commendant ; sed ut in ipso reperiant eruditi atque studiosi, quod imitentur.

At tu, mi frater, (extremum te alloquor,) siqua etiamnum tibi superest memoria rerum humanarum ; siqua te adhuc tangit cura operum & scriptorum tuorum ; hoc à me habe supremum munus : hoc elogio, qualecumque & quantulumcumque est, hoc honorifico testimonio contentus esto. Hoc à me accipe, quod forsitan ne expectaveras quidem, religiosum fraterni amoris monumentum. Tu me ut nascendo, sic & moriendo præcussisti : nunc expecta, simul ac Deus jusserit, secuturum ; ut qua in terris potiri non possum, felicitate fruam tecum in coelo.

Hoc à me, Valesi, supremum munus habeto :

Quo bene te meritum frater honoro libens.

Accipe sinceri monumentum & pignus amoris :

Quod tibi me præter nemo daturus erat.

Regibus extruxere alii sua Mausolea :

Clarius est, mea nunc quod tibi dextra facit.

Marmora Pyramidum consumsit tempus : in illum

Quem statuo tumulum nil sibi juris habet.

DE VITA JACOBI USSERII

Archiepiscopi Armachani

E V. V.

NICOLAI BERNARDI,

Aliorumque scriptis Collectanea.

Primum certe interest Ecclesiae Dei, cum ad præconium virtutis tum ad exemplar morum, ut, qui pietate conspicui, doctrina illustres, rebusque gestis insignes suis aliquando temporibus extiterunt, horum nomen & viveredi ratio ad feros usque nepotes transferantur. Quocirca operæ pretium me facturum esse arbitrabar, si Jacobi Usserii, Reverendissimi illius Archiepiscopi Armachani totiusque Hiberniae Primatis vitam literis consignarem; & quidem quantumvis ab aliis viris doctissimis integerrimisque hoc idem jam antea factum esse non ignorarem: non quod eorum fidei aut diligentiae quicquam ego detractum velim, aut quæ ab illis jam scripta sunt, hæc eadem à me aut copiosius aut luculentius exponi posse putem: verum ut magnum illud instar pietatis & literarum, cujus nomen & fama apud externos omnes, quam late patet orbis literarius, dum viveret adhuc increbuerat, ne nostrorum solum hominum conscientia & memoria contineretur. Enimvero indignum mihi videbatur, qui tot linguarum peritiam complexus est, ejus historiam intra unius sermonis Anglicani cancellos coerceri. Neque sane ullus dubito quin Ecclesiae Christi universæ gratum imprimis futurum sit, viri summi, ac de se optime meriti effigiem contueri, hære in vultu, vitam contemplari, ac præsentì, quoad ejus fieri potest, cogitatione complecti. Qued quidem ego ut aliqua saltem ex parte præstare possum, quoniam mihi non contigerit tanti viri tam eximiae virtutis testem & ὁρῶν ἀντιπρόσωπον admoventi, in eam mihi curam maxime incumbendum esse sentio ut ejusmodi huc afferam quæ viri docti, summæque fidei, longaque Reverendissimi viri consuetudine usi aut viderunt ipsi, aut hauserunt ab ipsius narrantis ore, aut ab aliis denique fide dignis acceperunt & in scripta sua contulerunt.

Inter quos quidem facile primas tenet vir imprimis doctus & reverendus *Nicolaus Bernardus* S. T. P. & Ecclesiae Dredenensis in Hibernia Decanus; qui quum

quum Reverendissimo viro à Sacris fuerit, ac triginta deinceps annorum consuetudine probe cognitus & perspectus. multa subinde illum audivit de vitæ suæ anteaetæ ratione differentem. Hujus ergo præcipue vestigia premens ac temporis filum legens aliorum spicilegia suis quæque locis intertexam, quæ incerti sunt temporis cum aliis nonnullis ad calcem rejiciens.

Jacobus Usserius editus in lucem est Dublinii (quæ Hiberniæ urbs est principalis) anno post natam salutem octogesimo supra quingentesimum, pridie nonarum, sive triduo post Calendas Januarii, quasi strenæ loco in orbem missus; magnum certe quidem futurus, cum Patriæ suæ decus, tum Ecclesiæ Dei beneficium.

Ex utroque parente familia ortus est haud ignobili; siquidem pater ei fuit *Arnoldus Usserius V. C.* qui solerti ingenio præditus, ac legum studiis educatus, in Cancellariæ curia munus obiit non obscurum. Patrum autem habuit *Henricum Usserium*, virum doctum & prudentem Cantabrigiæ quidem in Angliâ bonarum literarum studiis institutum, ad Archiepiscopatum Armachanum deinceps provectum; qui dum adhuc Dublinii esset Archidiaconus legationes in Angliam ad Elizabetham Reginam obivit duas; alteram ut Ecclesiam Sancti Patricii (quæ est Dublinii Cathedralis) è Sacrilegii faucibus, adeoque ab interitu vindicaret: alteram quo Collegii & Academiæ Dublinensis fundationem ab Regina impetraret, quibus utrisque successus non defuit luculentus. Ita scilicet providentia divina procurante, ut *Usserio* nostro (cui solícite visa est invigilare) nec deesset Academia patria, quæ institueret juvenem, nec Ecclesia, quæ ornaret virum. Mater huic erat *Margareta V. C. Jacobi Stanibursii* filia; qui, quum esset civitati Dublinii à memoria, & è Cancellariæ (ut vocantur) Magistris unus, ita prudentia, integritate, ac rerum usu inclauit, ut in supremo totius Hiberniæ Senatu secundi ordinis senatores oratorem illum, atque adeo moderatorem suum collatis suffragiis semel, iterum, ac tertia demum vice, multis annis interjectis, perquam honorifice renunciarint. Hujus filius erat *Richardus Stanibursius*, *Usserii* nostri avunculus, vir sane haud vulgariter doctus (uti è scriptis ejus poeticis, historicis, Philosophicis constare potest à Camdeno, Campiano, & Ferrario laudatis) cui cum nepote hoc suo epistolare commercium aliquandiu intercessit.

Quid autem attinet huc asferre amitas *Usserii* duas, cæcas illas quidem ab incunabulis, at in scripturis Sacris supra fidem perspicaces; nisi ut intelligamus eas primum literarum usum huic nepoti suo indicasse, & quas ipsæ nunquam conspexerant ille ut videret ac legeret effecisse. Fratrem denique habuit *Ambrosium Usserium*, vitæ quidem brevioris, at præstantis ingenii juvenem, & Hebrææ linguæ peritissimum; uti satis arguit V. T. ad Jobum usque ab illo Anglice redditum ex Hebræo. Cujus exemplar ipsius manu descriptum etiamnum extare dicitur, quod quæ minus absolveret in causa fuit novæ illius versionis Anglicanæ publicatio, quæ Jacobi Regis auspiciis est adornata.

Hactenus *Usserii* nostri genus vidimus. Et quamvis lubricum admodum ac incertum sit à Majoribus ductum argumentum virtutis, plus tamen gratiæ ac autoritatis habere solet, quæ in sobole conspicitur, avita, hæreditaria, & quasi à Majoribus traducta virtus. Verum ad ipsum aliquando veniamus, Qui octo anni tum annorum puer præceptoribus traditus est viris eximii & ap-
primo

prime doctis *Jacoborum* paribus *Fulkertono* nempe & *Hamiltono*, qui è Scotia sua Dublinium missi *Jacobi Regis* sui consilia & negotia sub hujusmodi professionis larva dissimulabant. A quo & magnis honoribus auctos, & rebus magnis in Republica gerendis postmodum admotos legimus. Præclare interim, & non sine singulari Dei providentia comparatum est, ut in Hibernia, tunc temporis ab ejusmodi viris satis inopi, opportune existerent, qui Usserii mores ac studia formarent, idonei artifices, in quo sane solebat ipse divinæ providentiæ manum sæpius agnoscere & exoculari. Horum opera jacta sunt illa literaturæ fundamenta quibus postea superstructum est tam magnificum totique orbi stupendum ædificium; quod quo splendidius esset ac utilius, voluit Deus ut una cum eruditione co-æva pietas adolefceret. Siquidem decimum ætatis annum vix attigerat cum Deus illi serium religionis sensum indidit, dum audiret quandam de verbis Sancti Pauli ad Romanos, initio capitis duodecimi concionantem. Quia & hæserunt animo quædam è Perkinsii concionantis ore calamo excepta, illique lecta, de die dominico sanctificando. O præclaram illam vivendi methodum, qua quis à teneris unguiculis pietate imbutus & obsequio Dei ita addictus est, ut constanti proposito ac pertinaci studio gloriæ Dei promovendæ omnia vitæ suæ munia deinceps administret.

At sensit Diabolus quam regno suo periculosa forent tam festinæ pietatis primordia, ac metuens quorsum tandem evaderent minæ illæ, ni tempestive reprimerentur, terroribus illum suis die noctuque exagitabat, ut eum à pietatis studio ac officiis deturbaret: verum adfuit Deus invocanti servulo, & à fatanæ illum terroribus liberavit. Ista consilia cum videret fatanas parum è sententia & voto suo successisse, aliam sibi rationem ineundam esse statuebat. Chartarum pictarum lusu à pietatis & literarum studiis avocare illum satagebat; ut, quem non vià proposito dimovere poterat, eum saltem dulci voluptatis esca illectum irretiret. Verum ut primum sensit *Usserius* quantis præstigiis ludendi amor illius animum occuparat, diaboli versutia subolsacta, ab eo ludendi genere de cætero penitus abstinuit.

Exacto jam tyrocinii sui quinquennio, in quo Grammaticæ, Rhetoricæ & Poeticæ (quam amabat unice) Chronologiæ insuper studium adjunxerat, annos jam natus tredecim subduxit manum ferulæ, ac in Collegium Dublinense, (fælici omine) primus omnium scholaris inscriptus est, & *Jacobi Hamiltoni*, supra laudati, fidei ac tutelæ concreditus; qui è ludi literarii hypodidascalo nunc in Collegii socium est adoptatus. Quem sæpius audiivi (inquit Bernardus) stupendum Usserii cum ingenii acumen, tum in studiis profectum, non sine admiratione multa, commemorantem.

Biennium inde effluxit, in quo non solum Artibus liberalibus adjunxit animum, verum & Græcæ Linguae ac Hebrææ peritiam adeptus est, Chronologiam vero ita excoluit, ut conficeret S. Scripturæ Chronicon, quod usque ad Regum libros pertinebat, Annalium idem postea suorum non contemnendum rudimentum. Crevit interim ejus ex parallelo pietas; accidit enim ut dum se ad sacræ Synaxeos participationem accommodaret, hoc inter alia profulus defleret lacrymis, quod studiorum tempora recursura, quam diem dominicum ardentiore desiderio expectaret. Neque parum angebant pium animum de paterno Dei in se amore scrupulus, quod nondum ejus castigantem manum fuisset expertus

expertus, de quo certe in ætate provectiore non habebat quod quereretur.

Nondum in Artibus evaserat Baccalaureus cum jam percurrerat Stapiltoni *Fortalitiū fidei*; ubi cum vidisset immanem hominis confidentiam Ecclesiæ nostræ doctrinam novitatis insimulantem, suam autem antiquitate venditantem, commotus animo continuo secum statuebat (Deo vitæ usuram concedente) omnia veterum Patrum monumenta evolvere, ac penitus excutere, quo tantæ confidentiæ quid subesset veri exploraret. Quod quidem ille pensum annorum octodecim curriculo, intra vicesimum nempe ac tricesimum octavum ætatis suæ annum, postmodum absolvit. Cujus tam singularis industriæ ac diligentiae fructum non parvum hodie capit Ecclesia Dei, uberiores certe perceptura cum Bibliotheca ejus Theologica & veterum Scriptorum Ecclesiasticorum criticum, quos ardentibus votis exoptamus, obstetriciis doctorum manibus in lucem publicam proferentur.

Baccaureatum adeptus adeo diligenter Artium studiis insudabat, ut coram Essexiæ comite, eodemque Prorege Hiberniæ, ac Dublinensis Academiæ Cancellario, in Philosophia publice cum summa sua laude disputaret. Verum inter ea studia non continuit se, sed multos veterum Patrum libros, quin & polemica Pontificiorum simul & nostrorum scripta interim percurrerebat, atque ita quidem ut cum sacerdotum Romanensium principulis disputationem dinceps nunquam detrectaret. Imo cum Henrico Simondio Jesuita. poscente sibi dari adversarios in castro Dublinensi de arce causæ suæ (scil. Antichristo) sapius ita confligit, imberbis juvenis cum veterano milite, ut & provocationis eum suæ peniteret, & satis antagonistarum in uno hoc octodenario tyrone experiretur. Ipsum audite Jesuitam in præfatione libri sui quem de *Britannomachia* ministrorum placuit inscribere. *Prodiit quidem semel, (inquit) octodenarius præcociſ sapientiæ juvenis, de abstrusissimis rebus Theologicis, cum adhuc Philosophica studia non esset emensus, nec ephelis egressus. disputandi avidus, &c.* Quem postea cum adoleverat *A catholicorum doctissimum* idem ille pronunciabat, amplum sane & insolitum ex id genus adversarii ore testimonium.

Sed dum *Ufferius* noster adeo avide instaret Theologiæ studiis, ecce remora, quæ tam festinantem ejus cursum sufflaminaret. Siquidem illud tempus jam supervenerat quo Pater illum voluit ad juris Anglicani studium, uti olim constituerat, applicare, qua in re, vincente animum reluctante pietate, morem parenti gerere paratus erat, nisi Patris mors intervenisset ac debitum Theologiæ ingenium tam ardenti suo desiderio restituisse. Veruntamen nova illi exinde difficultas & sollicitudo exorta est; ne scilicet ampla illa quæ Pater reliquerat latifundia curis illum & spinolis controversiis, literarum studis quam maxime inimicis, implicarent, has ille quo facilius devitaret, exuebat se patrimonio suo; illudque fratribus ac sororibus suis hereditandum permittit, seipsum interim Dei providentiæ resignans, ejus ministerio se jam devoverat. Verum ne vel temere vel ex animi imbecillitate potius quam prudenti ac deliberato consilio cessisse forte putaretur, patrimonii suum statum ipse prius accurate descripsit, tum vero quibus illud applicari voluit usibus, prudenter quidem indicabat. Hac ille ratione ex impedimentis illis voluti extrieatus, acriter jam animo urgebat institutum suum, atque annis natus vicesimum adsecutus, magister Artium

renunciatus, ac disputatione Philosophica in publicis Comitibus defunctus est.

Non ita multo post electus est Collegii Catechista; quod ille munus adeo diligenter administravit, ut magnam totius Theologiæ partem tractaret & absolveret; atque hoc quidem didactice, ac intra Collegii sacellum peragebatur, postmodum vero idem delectus est, qui in publico urbis templo ea religionis capita pro concione tractaret, de quibus inter nos & Pontificios intercesserat controversia, eo nempe consilio, ut firmaret nostrorum animos in fide ac professione veritatis, illos autem ab errore, si fieri posset, revocaret. In illo opere postquam aliquandiu feliciter, & cum summa omnium utilitate processerat (quantum scilicet experimento sui videbatur illi sufficere posse) non ulterius sibi in eo stadio pergendum esse statuebat, donec sacris ordinibus esset initiatus, quod brevi postea (anno scilicet 1601.) effectum est, patruo ipsius *Henrico Usserio* Archiepiscopo Armachano ordinante, licet nondum iustam ætatem consecutum neque enim æquum, aut è re Ecclesiæ videbatur; ut qui doctrina, prudentia, ac pietate annos prævererat, cunctantis ætatis legibus obstringeretur. Neque eum à sacerdotali munere suscipiendo deterrire potuit præsens periculum, quod verbi præcipue ministris tunc temporis imminerebat; si nempe Hispanorum arma, quæ de summa rerum Hibernicarum, ac Potestantium jugulis decernebant, ex votis suis successissent. Quin eo potius capeffendum sibi esse illud munus existimabat, quoniam, si strage illa, quam designarant papistæ, involveretur; propius ad martyrium hac ratione accessurum se arbitrabatur. Verum percusso eo prælio Kinsalensi, fusisque Hispanorum copiis, spe itidem sua sanguinolenta ista papistæ exciderunt; quapropter dissimulatis odiis, ac meditatam stragem in tempus opportunum differentes, coeperunt exinde tractari posse, statuto regni morem gerere, sacra Protestantium frequentare, & spes haud exigua gliscebat fore ut in veritatis castra transirent eorum plurimi, & in puræ religionis professione cum nostris aliquando coalescerent. Verum, legis illius vi & efficacia de subito per suspensionem sublata, & rescissa, omnia deinceps in pejus ruere, ac retro sublapsa referri; tum Papismus, veluti repetito ad saltum spatio, & quasi diluvio quodam, omnes ripas superante, totam illam Gentem inundabat. Quo sane facto adeo graviter commotus est *Usserius* noster, ut publice coram Optimatibus concione habita illud Prophetæ *Ezekielis* quarto sexto ad rem Hibernicam accommodaret; atque inde tibi eliceret Patriæ suæ ruinam post quadraginta annos imminere. Quod quidem ejus seu pronunciatum, seu vaticinium, utinam eventus rerum non ita nimium comprobasset; certe quod eo tempore illi præfagiebat animus adeo solícite ac intente deinceps expectabat, ut quo magis tempus illud propinquaret, eo majorem indies haberet de re futura confidentiam; prout ipse per annos plus sedecim testari possum (inquit *Bernardus*) ut qui sæpius illum (nec sine summa admiratione mea) audiverim expectationem hanc suam profitentem.

Illa autem quam modo memoravimus Papistarum instructio occasionem illi præbuit totum doctrinæ corpus in illum Catechismum reducendi, qui nuper sub ejus nomine aliquoties excusus est, quanquam ipse pro suo opere non agnovit eo quod cinnus tantum esset è *Cartwrighto*, *Crookio*, aliisque Theologis Anglicanis verbatim excerptus & confarcinatus, isque dimidia jam parte man-

cus, nec ipsius sententiæ ubique concors, uti ipse literis ad Downhamum scriptis aperte testatus est.

Paulo post victoriam illam Kinsalensem, qui in exercitu nostro cum imperio erant, spectabiles viri, quo palam fieret quanta esset inter arma & artes necessitudo, quamque in promptu esset viris de patria sua optime meritis de republica etiam literaria bene mereri, mille octingentas libras Bibliothecæ publicæ Collegii Dublinensis instituendæ magnifice contulerunt. Libros igitur commendandi provinciæ Ulsterio nostro cum Challonero communis est delegata; Qui eo consilio continuo in Angliam trajecit; ubi Thomam Bodleium militem reperit idem prorsus volentem saxum in gratiam Bibliothecæ suæ Oxoniensis. Quamobrem in foedus coeuntes in negotio non ablimili mutuas operas quam amicissime præbuerunt. Ex illo tempore factum est ut Ulsterius quovis triennio Angliam inviseret; ubi mensem unum Cantabrigiæ, alterum Oxoniis, utriusque Academiæ libris, manuscriptis imprimis, excutiendis infumebat; in quibus, iis qui in Collegio Corporis Christi Cantabrigiæ asservantur, facile primas tribuebat. Tertium vero mensem Londino assignavit, ut Bibliothecam Cottonianam scrutaretur, & doctorum quorundam virorum consuetudine uteretur.

Primus illum dignitate Ecclesiastica ornavit Loftusius Archiepiscopus Armachanus, Sancti nempe Patricii Dublinii Cancellariatu, quo honore jam tum indutus Wilhelmus Camdenus cum commemorat quam honorifice.

Anno hujus seculi septimo gradum suscepit Baccalaurei in S. Theologia, & modico spatio interjecto Theologiæ Professor publicus Dublinii electus est, quo ille munere dum per annos tredecim, aut eo amplius exequeretur, magnam controversiarum Bellarmini partem ad examen revocabat; quarum prælectionum volumina tria ipsius descripta manu, se vidisse refert ac perlegisse Bernardus, quæ si quis in lucem publicam edenda procuraverit, rem proculdubio facturum est non minus Ecclesiæ Dei gratam & proficuum, quam Ulsterio debitam, & Academiæ illi honorificam. Biennium inde effluxerat, cum de fundis quibusdam Ecclesiasticis controversia quædam exorta est; qua de re librum scripsit Ulsterius eruditum, coque magis liberum à studii partium suspitione, quod nulla ei exinde messis succrescere posse videretur. Cujus quidem scripti res præcipuas Glossario suo inseruit Henricus Spelmannus Eques, ac doctissimus idem antiquarius, easque auctori fert acceptas.

Post exiguum inde temporis intervallum natos jam annos præter-propter triginta Collegii Dublinensis Præpositus unanimi sociorum consensu eligebatur, quod ille munus, utut satis in se honorificum, & si emolumentum spectes, non contemnendum; cum tamen facile prævideret quanta sibi studiorum impedimenta exinde essent enascitura, continuo detestabatur, quo expeditior foret ad institutum sibi cursum peragendum. Tantilla res pecunia videbatur animo ad sublimiora aspiranti! Altero biennio hinc clauso Doctoris laurea ab Hampstone Archiepiscopo factus est; cujus dum esset candidatus de 70 hebdomadis Danielis, ac de millennio Apocalypico doctissime prælegebat.

Anno proximo librum illum in lucem edidit, quem *De Ecclesiarum Christianarum successione & statu* indigitavit. Anno vero seculi hujus decimo quinto prodierunt Articuli illi Ecclesiæ Hibernicæ, quos publicus Episcoporum totiusque

cleri conventus, quæ Convocatio dicitur, tamquam religionis ac doctrinæ quam profitebantur summulam, extare voluit, in quibus quidem describendis digerendisque Synodus Usserii operam adhibebat.

Verum non potuit diutius tanta viri virtus invidia & detractioe carere, quæ, velut umbra quædam maligna, solent eminentiorem virtutem comitari. Non defuerunt ergo qui illum apud Jacobum Regem veluti Puritanum calumniabantur quasi Episcoporum regimini iniquiorem; quod nonnulli amabant ea voce significare; quamvis apud profanam plebem nihil solennius quam eam fabam cudere in omnes serio & sine fūco pios; verum ad Regis prudentissimi colloquium admissus Usserius ita à se accusationem istam depulit, ut & se, & pietatem suam deinde haberet apud Regem probatissimum, quod quidem suum de illo iudicium quo Rex omnibus testaretur, sponte sua, & ex mero (quod dicitur) motu illum Midenſi Episcopatu jam tum vacante condecoravit. Ita nempe bonus & sapientissimus Deus adversariorum malitia & petulantia ad fervorum suorum prosperitatem sæpe abutitur.

Electus jam Episcopus, postquam ad Parlamenti Anglicani inferioris ordinis senatores concionem habuerat eruditam, (quæ postea typis tradita est ex illorum mandato) ac in Hiberniam erat reversus ab Hamptono Primate, duobus Episcopis Suffraganeis, pro more & præscripto illius Ecclesiæ, assistentibus, Episcopus Midenſis consecratus est. Neque porro destitit à veteri sua concionandi diligentia, verum quo arctius se ad eam obstringeret Episcopali suo sigillo inscribi voluit illud Pauli essatum, *Væ mibi si non Evangelizavero*; ut vere de illo dici possit quod de Augustino in ejus vita Polidonius. *Atque Episcopatu suscepto, multo instantius ac ferventius majore autoritate, non in una tantum regione, sed ubicunque rogatus, verbum salutis æternæ alacriter & suaviter, pullulante atque crescente Domini Ecclesia, prædicabat.* Quocirca cum multos haberet in Diocesi sua pontificios, primo certè colloquiis privatis cum eis egit, quibus protecto tantum effectum est ut concionantem illum audire deinceps non recusarent; modo ne in templo tamen quod ipsum iis condonandum putavit, ac proinde in foro juridicali concionem habuit; qua sane nonnullorum animos ita flectebat, ut nunquam in posterum à sacrificiis suis ullibi cum concionantem audire permetterentur; nihilominus postea multos, qua concione, qua colloquio, ad agnitionem perduxit Evangelicæ veritatis.

Circa idem tempus cum in Papistas nonnullos sententia in camera stellata ferenda esset, quod juramentum de suprematu Regis agnoscendo recusarent, ei partes datæ sunt eos prius instruendi, ac de juramento illo commonefaciendi quod ansam præbuit eruditæ illi quam de ea re habuit orationi, quæ in operibus ejus Anglicanis hodie conspicitur. Ecclesiæ adhuc Midenſis Episcopus Malonci Jesuitæ provocationi scripto respondit, quod dum edendi causa in Anglia commoraretur de Ecclesiæ Christi universalitate coram Jacobo Rege eruditam habuit concionem, quæ etiam publici juris facta est. Sed ecce dum vindicandæ veritati sedulo incumberet ad Armachanam sedem, Hamptono demortuo, erectus est, centesimus à Patricio illius Cathedralis Episcopus, qui Augustini cœvus, primus ibidem sedisse perhibetur; & eandem ibi doctrinam quam nos hodie profitemur prædicasse, prout Usserius alicubi de verisimili saltem, commemoravit.

Summum jam Ecclesiastici honoris apicem, in eo quidem regno, consecutus de solita tamen sua in concionando diligentia nihil quicquam remittebat. Ita summus honos, qui nonnullorum animos corrumpere solet, & vel elevare superbia, vel otio discingere, huic certe quidem & humilitatem auxit & acuit industriam, verum dum supra quam quod vires ferrent concionando incumbere, accidit ut febri quartana correptus per novem menses detineretur, qua tamen (favente Deo) foeliciter tandem defunctus est.

Vix à morbo illo convalescerat cum Mordantius Baro (qui idem postea Petropolitani comes) Fide ac professione pontificius uxorem suam ad easdem partes traducendi cupidus, id non alia ratione commodius aut certius fieri posse putabat, quam si duos doctos & primarios viros, alterum ex altera parte, audiret disputantes, quo circa causæ suæ pugilem delegit Beaumontium Jesuitam, cui verum nomen suberat Rookwoodus, utpote illius Rookwoodi frater qui ob conspirationem sulfuream capite pœnas dedit. Hunc contra antagonistam elegit pia Domina Primatem hunc nostrum, qui reformatæ fidei partes disputando tueretur. Is, quamvis esset haud satis adhuc confirmatæ valetudinis, aut tanto itineri viribus idoneis, pro eo tamen quo semper fuerat veritatis propugnandæ & animas lucrificandi studio, rogatus id munus non detrectabat. Locus disputationi assignatus erant ipsius Baronis aedes, quæ hodie Draitonix conspiciuntur in agro Northamptonicni, eo certe huic negotio magis accommodæ, quod Bibliothecam continerent veterum Patrum scriptis instructissimam, quæ ibi in promptu erant, si ad ea forte (quod fere fit) inter disputandum fieret provocatio. Disputationi capita proponebantur *De transubstantione*, *De Sanctorum invocatione*, *De imaginibus*, atque de *perpetua Ecclesiæ visibilitate*; Postquam triduum fuisset disputationi datum (singulis nempe diebus horæ quinque) in quibus Reverendissimus Primas respondentis partes sustinuerat, die quarto Jesuitæ idem munus ex optione propria incumbebat; qui ad horam condictam non comparuit, verum scriptis ad Baronem literis se excusavit, quod omnia quæ excogitarat argumenta è memoria prorsus excidissent, nec revocanda; cujus infortunii causam in iustum Dei iudicium rejiciebat, quod sponte sua, absque licentia superiorum, cum viro tantæ eminentiæ ac eruditionis ausus fuisset in arcnam descendere; quæ tam turpis ejus tergiversatio tantum sane valuit apud Baronis animum, ut postquam sermones cum Primatè ultèrius conferuerat, Pontificiorum partibus nuncium remitteret, & in Evangelicæ veritatis professione ad finem usque vitæ perseveraret. Atque hæc quidem accepi (inquit Bernardus) ab oculato & aurito teste, quibus & fidem aliquam asserre possit illa Chaloneri, sacerdotis secularis, exprobratio, qua in libro contra Beaumontium edito, eum ut caveat porro monet ab ædibus illis Draitonianis, ne forte in Usserium alium incidat, qui illum denuo in tugam agat, non sine sui ipsius & professionis suæ ignominia. Quæ omnia si quis diligenter animo secum perpenderit, non mirabitur quod Pia Domina tam ingni pietate ac reverentia Reverendissimum hunc Primatem, quoad viveret, prosequeretur. Qui in Hiberniam reversus incredibili omnium gaudio exceptus est; ac in autumno ejusdem auri, (qui erat 1626.) cum in publico Gentis illius confluxu id à Falklandio ageretur (summus is erat sub Jacobo Rege Hiberniæ moderator) ut si modo milites alerent suis sumptibus Pontificii,

religionis suæ publice exercendæ ampliorem facultatem consequerentur; Reverendissimus Primas facile perspicuens ea res quam fatalis Hiberniæ futura esset, omnes ditionis suæ Episcopos convocavit, qui ejusmodi indulgentiæ impietatem, subscriptis nominibus, unanimi consensu in hanc fere sententiam testati sunt. Quod quum Papistarum religio superstitiosa esset ac idololatrica, fides erronea ac hæretica, Ecclesia utriusque respectu Apostolica, liberum iis religionis suæ exercitium liberamque fidei suæ ac doctrinæ professionem indulgere grave peccatum foret; tum quod hac ratione omnium Papismi superstitionum, idololatriarum, hæreticum, ac uno verbo abominationum ejus omnium, quin & perditionis omnium, quotquot in illius apostasiæ diluvio perirent, culpa & reatu nos (aiunt) involveret, tum vero etiam quoniam hoc facere pecuniæ gratia nil aliud foret quam religionem vænum exponere, imo & animas pretio prodere quas salvator noster Jesus Christus precioso suo sanguine redimere non dubitavit. Deum propterea veritatis comprecantes, ut vellet omnes, qui cum imperio erant, zelo Dei gloriæ & veræ religionis propagandæ studio imbueri & contra Papismum, Superstitionem, ac Idololatriam omnem fortes eos reddere, zelo affectos, & animo quam maxime obfirmatos. Episcopi duodecim omnino erant qui huic protestationi subscripserunt; quam Downhamus Derriensis Episcopus, cum postea coram Falklandio & concilio prædicaret, media concione publice recitavit; quin & Reverendissimus Primas eandem proximo die Dominico coram eisdem inter concionandum comprobavit; una innuens quam gravis ira Dei ob talem animorum propensionem ei genti impenderet. Unde tandem effectum est ut ad alia consilia desisterent, nec ita multo post Falklandius in Angliam rediturus, dimissis primum cæteris, qui illum honoris causa fuissent ad litus comitati, tandem in genua procidens ac Reverendissimi Primatis complexus genua benedictionem ejus humillime petiit & accepit.

Paulo antequam conveniret Hiberniæ Parlamentum Anno 1634. transmissæ sunt ex Anglia à Regia Majestate ad Dominum ejus vices gerentem & concilium literæ, ut sententiam ferrent judicalem, utrum sedi Archiepiscopali Dublinensi, an vero Armachanæ, prioritas & præcedentia de jure deberetur; qua de re nuper exorta fuerat controversia. Armachanus pro summa sua modestia ac humilitate ægre tandem induci potuit ut in eam arenam descenderet, verum jussus causam dicere, id tanta cum eruditione fecit, tamque luculenta adduxit ex ultima antiquitate testimonia, ut secundum illum à judicibus causa data sit. Non ablimiles postea literæ (clam Usserio) allatæ sunt, quæ Primatem priore ante Dominum Cancellarium loco habendum esse, decernebant. Qui sane honores ita ejus animum minime efferebant, ut oneris potius apud ipsum, & gravaminis loco haberentur. Postquam autem jam coierant senatores, Usserius concionem doctam & piam apud eos habuit: quin & simili concione post quinquennium inde aliud Parlamentum auspicatus est.

Anno vero 1640. ex Hibernia in Angliam, principum quorundam viro-
rum hortatu, evocatus est, ut consiliis suis pacificis, si fieri potuisset, illorum
temperum dissidia consopiret, ac animos hominum conciliaret; obtulit quidem
ille tunc temporis suum de Episcopali regimine retinendo ac ad primitivum
statum reducendo consilium: at ——— *quem tum vates Cassandra movebat!*

verum

verum ita certe providentia divina effectum est, ut ille interim è patriæ suæ conflagratione ac sævissima lapiepa eriperetur, hanc ille cladem ante quadraginta annos circa hoc tempus eventuram denunciaverat, ac sæpius exinde labentibus annis præmonuerat (ut superius dictum est) & probe memini (inquit Bernardus) cum in Angliam proficiscenti valedicerem, quam solenniter monuerit de imminentibus jam tum ærumnis, & tristissima illa calamitate, quarum me dixit testem futurum esse priusquam denuo ad illius conspectum devenirem; brevi post tempore ille malorum illas miseræ illius Gentis viscera invalit, enimvero Jesuitarum & Sacrificulorum rabies in Protestantibus eoque exarserat, ut plebem pontificiam in immanem sævitiam ac feritatem inflammarent, qualem haud scio an ulla unquam ætas post homines natos experta sit. Siquidem ad dictum diem Protestantium jugulis fidas suas intenderunt ac intra paucos menses ducenta hominum millia infanda strage, nulla vel sexus vel ætatis ratione habita, nihil quicquam tale vel somniantes interfecerunt, nec alia de causa quam quod religionem reformatam profiterentur.

Ex hoc patriæ suæ naufragio, & quasi *πανελευθερία*, Usserius quidem ipse vivus, ac sane nudus, emerlit, non sine rerum omnium jactura & dispendio; neque quidquam habebat reliqui quod victum illi suppeditaret. Sola supererat libraria supellex, quam, undecunque locorum conquisitam, selectissimam habuit, & quantivis pretii. Hoc studiorum solatium erat & adminiculum, nec sine publico rei literariæ damno perire potuit; verum postquam quatuor jam mentes in urbe Drogheda obsessa fuerat à rebellibus pontificiis, tam opimæ prædæ imminentibus ac inhiantibus, tandem Dei beneficio & misericordia effectum est, ut, urbe ipsa ab obsidione liberata, Bibliotheca una cum Bernardo, (cujus tutelæ fuerat à Primате commissa) è Jesuitarum & Sacrificulorum faucibus erepta fuerit & conservata, ac integre demum, una cum codicibus omnibus Manuscriptis, ad Celtriam in Anglia ejusdem anni ætate transmissa; non sine magno illius gaudio, & Ecclesiæ Dei emolumento.

In hisce tantis rei familiaris angustis, & rebus suis tam alienis constitutus, concionatoris munus obscuro vitam aliquandiu tolerabat. Accidit autem circa id tempus ut Wentworthius Straffordix comes, tanquam Majestatis reus, in judicium capitis vocaretur, in quem sententiam ferre Rex serenissimus magnis de causis cum dubitaret, Reverendissimum hunc Primatem ac alios Episcopos nonnullos in consilium adhibuit. Exinde nonnullorum hominum seu temeritas sive malitia ansam arripuit Primatem calumniandi, ac si suasor Regi fuisset illius sententiæ ferendo cujus eum postea poenitebat latæ; verum hujus calumniæ falsitas abunde satis arguitur ex Usserii narratione à Bernardo publicata, quæ rem totam prout gesta est exposuit; tum vero præcipue ex omni exceptione majore ipsius Regis testimonio, qui cum Oxoniis falsum de Usserii morte rumorem accepisset, doloremque suum de tanto tum Ecclesiæ tum suo damno conceptum testaretur, eisdem prævum illud consilium memoriæ viri objectanti, falsitate ac indignitate rei commotus Primatis in eo negotio innocentiam, addito juramento, vindicavit, uti retulerunt viri summa & notæ & ndei, qui tunc intererant auriti testes.

Biennio vero post ejus in Angliam adventum, scintillante jam tum civili bello, ac mox (uti videbatur) scituro, impetrata prius à Parlamento venia, studens

studendi gratia Oxonium se contulit, florentissimæ ibidem Bibliothecæ usus beneficio. Quo cum post biennium alterum Rex advenisset, coram eo concionem habuit Reverendissimus Primas piam sane ac eruditam, ab illo scripturæ loco Nehemiæ quarto undecimo auspicatus, quem dum tractaret auditores monuit, quam periculosa res foret, ac alex plena, Papistis fidem ullam adhibere, ut qui primam quamque opportunitatem arrepturi essent eodem plane modo nobiscum agendi, quo jam nuper tractaverant in Hibernia Protestantes, quo ille dicto ut nonnullorum animos lassisse dicitur, ita suam ipsius animam liberasse.

Martio proxime insequente Oxonio valedicens in Cambriam secessit, apud filiam, quam habebat unicam, aliquandiu commoraturus; quæ Timotheo Tyrello antea nupserat, equestris dignitatis viro, ac tunc temporis Cardiffæ cum marito suo, (qui eam urbem sub Rege Carolo præsidio tenebat) habitabat. Quem cum Rex alio secum abduxisset, Usserius, neque castra sequi valens, nec locum habens in quo consisteret, à Selectissima Domina Stradlinga ad castellum suum quod Sancti Donati dicitur ad lapidem exinde duodecimum humanissime invitatus est. Verum dum itineri se accingeret, planitiem illam, qua eundum erat, ab armato milite de subito confluyente occupatam esse intellexit, quocirca, conductis peritis viæ ducibus, occulto itinere præterlabi militem conatus est; neque sic tamen evitare potuit, quo minus ipse cum filia & Bibliotheca portatili (quam sex ille cistis inclusam habebat selectissimam, studiorum ac peregrinationis suæ dulcem comitem) in milites seu palantes sive exploratores inciderent, qui continuo illum cum filia & modico suo famulitio equis detractos ad exercitum rapiebant, libros autem atque chartas, maximam partem ipsius manu exaratas, in centum manus momento temporis non sine ludibrio quodam disseminabant. Ipse interim, pro ea qua erat mirabili animi humilitate & patientia, stabat pedes, ac taciturnus, neque ullum commoti animi indicium aut verbo aut vultu spectantibus exhibebat. Suppedit autem nonnullos melioris comitatus viros tam rudis ac plane barbaræ viri tam sancti tractationis; quocirca illum ad Johannis Auberii Equitis aurati ædes non longe distantes deduxerunt; à quo humanissime ea nocte acceptus est.

Proximo die cum omnes librorum & scriptorum damnum inestimabile juxta ac irreparabile impatienter satis deplorarent; Ipse interim, quiescite inquit, providentiæ divinæ manum exosculemur, quæ quid nobis apportet nondum satis fortasse intelligimus: Ego autem hoc unum dico, quæcunque ego longo studio & labore meo in usum ac bonum publicum congesseram, iis omnibus nos rudem militem dispoliasse, neque aliud quidquam habeo quod Chronologiam meam (jam quidem prope consummatam) expectantibus deinceps possum reponere, nisi operis materiam ac apparatus omnem interiisse: Verum ecce θεός αὐτὸ μίχεναι! Siquidem cura & industria Generosorum illius regionis hominum, ac verbi Dei ministrorum, tam irreparabili Ecclesiæ damno indolentium effectum est, ut intra trimestre spatium omnes illi libri chartæque hinc inde comportati sint ac restituti; neque ullum deesse compertum est præter Ciceronis opera, & duos de Waldensibus codices calamo descriptos, quantivis certe prælii ac operi de ecclesiarum Christianarum successione & statu perficiendo tales ac necessarios: quos Romanensium certe intererat non comparere.

Dum autem ageret Sancti Donati gravi morbo correptus est, qui medicis Dyfuria

Dysuria videbatur. Hic illum quam severis torminibus exercebat, in quibus mediis patientissime se gessit, Deum laudans ac ejusdem voluntati se totum resignans; piis consiliis circumstantes hortatus resipiscantiam ne differrent, ac piā vitam ad extrema rejicerent. Sed huic morbo accesserat per nares fluxus sanguinis, qui durabat horas quadraginta continuas nulla quidem arte sistendus, adeo ut nulla spes vitæ superesset. Cum autem jaceret jam expiranti similis, sponte sua subsistente sanguine, aliquantisper mentis excessum passus est; quem astantes quidem mortem interpretati sunt. Verum respexit Deus languentem servum, cumque velut ex umbra mortis resuscitavit, qui sentim vires, & quasi è postliminio recipiens pergebat deinceps in tela ordita pertexenda.

Rebus autem Regiis ubique jam prostratis & conelamatis, cum nullus ei locus superesse videbatur, ubi tuto posset conquiescere; consilium cepit de partes aliquas transmarinas adeundo, ubi nec Pelopidarum. Verum cum transitum omnem sibi interclusum esse intelligeret eam cogitationem deposuit. Neque multum inde temporis intercesserat cum Petriburgensis Comitissa, jam tum vidua, instanter eum ac humanissime invitavit, ut suarum ædiam hospitio uteretur, præstans interim ac in se recipiens eum tutum apud se receptum ac conditionem ipso non indignam consecuturum. Cupiebat liquidem pia & grata foemina acceptum olim beneficium officio aliquo in tam opportuno ac necessario ejus tempore compensare. Quocirca Ulpius porquam super ea re aliquandiu deliberaverat, Rege imprimis annuente, oblatum beneficium in se admisit.

In eo recessu desiebat nefandum illud ac infame Regicidium, quod post aliquot menses patratum est; de quo nunquam potuit sine summo dolore meminisse. Non multum inde temporis elapsum est, cum publicis Hospicii Lincolnienſis suffragis invitatus concionatoris apud eos munus capessere, quod quidem ille, summa auditorum benevolentia ac honore acceptus, cum plures annos exquebatur; donec tandem, viribus simul & oculis deficientibus, amici illum hortati sunt, ut quod reliquum erat spirituum Scriptis suis (quæ jamdudum à multis expectabantur) perficiendis reservaret. Quorum ille precibus auscultandum esse ratus munere illo concionatorio cessit. A quo tamen in posterum se vix abstinuit, siquidem de illo etiam per insomnia cogitabat (uti Bernardo dixit) ac de eo in privato aliquo facello proxima ætate relumendo apud se statuerat, si mors consilia ejus non amputasset. Nullum interim tempus à studiis & laboribus suis vacuum effluere unquam passus est: Cunque nulum ei subsidium amplius asserre potuit specillorum usus, splendorem solis undecunque captans iniequebatur, eoque modo hanc modicam tenebram subintrante ad legendum scribendumque utebatur, verum aliud ei lumen paraverat coelestis pater, cujus brevi post tempore particeps factus est.

Sex ante obitum septimanis (aut præterpropter) accidit ut concionantem audiret virum pium ac eruditum, qui illi tum temporis a sacris erat, fueratque per multos annos ejus in adversis comes & consiliorum particeps (quique nos omnes hic multum habet debendi res) Huic Primas, cum de verbis Paulinis initio Capituli tertii ad Colossenses concionem (uti dicere coeperam) habuisset, "Me, inquit, imprimis spectat hæc tua concio, qui modò tum è nando

abituus

habituus. O, quam cupiam mihi cor in cœlis esse, animæ meæ rationes nunc executio, si omnia in vado atque tuto sint. Deinde cum intimos animi sui sensus eidem sermone aperuisset, ecquid inquit obsecro de me judicas? Cumque is nullum esse dubitandi locum respondisset, ah! (inquebat) tu quidem pro charitate tua pronuncias, Deus autem scrutatur cor. Non absimile quid postea, in ultimo suo à Londino decessu Bernardo valedicens, habuit, de seipso loquens tanquam de sanctorum minimo, nec sine lacrymarum utrobique profusione; circa idem tempus, uti antea sæpius, inquit Bernardus, ingentem animi sui sensum aperuit de impendente Ecclesiis reformatis à papistis sævissima persecutione.

Dies vicesimus supervenerat mensis Martii Anno 1655. cujus luce cum Chronologiæ suæ sacrae prope totam impendisset, ac deindæ foeminam quandam morti tum proximam consiliis suis & consolationibus communivisset, ipse dolore coxendicis correptus est, qui ischiadis post triginta quinque annos recursus aliquis videbatur; verum is, quicumque fuerit urgenterum usu est proligatus, adeo ut ipse eam noctem quieti daret, aurora autem subsequente de gravi lateris dolore corquestus est, qui cum nullis medicamentis cederet, viribus etiam flaccescentibus, continuo ille ad preces se recepit; & quidem quoties tormina se remitterent aliquantulum, subinde altantes monuit, ut dum adhuc valetudine fruerentur morti se paratos redderent, ut ea tandem superveniens, nec imparatos eos nec aliis rebus impeditos deprehenderet. Cujus ille adventum (compositis brevi rebus suis) lubens jam lætusque expectabat. Die autem procedente cum verbi Dei ministri, qui tunc ei adfuit, subsidium in precibus aliquandiu adhibuisset, de cætero privatis suis ac solitariis permitti voluit; adeoque circiter horam à meridie illius dici primam, dum à Deo peccatorum suorum remissionem enixe petcret, insolita vocis intentione hæc ultima ejus verba pronunciabat; tum vero *precipue, Domine, condones mihi peccata mea omissionis*, itaque optionem suam est consecutus (quam ego sæpius (inquit Bernardus) illum ante audiveram conceptis verbis significantem) ut cum Perkinsio nostro misericordiam Dei ac veniam implorans expiraret.

Hunc in morem vir sanctissimus diem supremum clausit in ædibus nobilissimæ Petriburgensis Comitissæ, quæ Rigatæ in agro Surrienli conspiciuntur, postquam præsentia sua annos jam amplius septuaginta quinque bearat orbem, Evangelium Christi per annos quinquaginta quinque prædicaverat, ac unum supra triginta annos Armachanam sedem exornaverat, justa vero exequiarum splendide satis in sacello Henrici septimi Westminsterii peracta sunt; ubi mortales ejus exuviae non procul à cineribus Jacobi Fullertoni, Præceptoris sui, repositæ sunt. Fuit ergo Hiberniæ decus fuit Episcoporum gloria, fuit pietas, fuit Usserius. De quo pari jure meritoque dici possunt quæ Erasmus Sparsum de Augustino.

“Insignis erat Sanctissimi Præfulis mansuetudo, miranda quædam animi
 “lenitas. Linguam habebat ab omni petulantia & convitiis puram. Inge-
 “nii felicitas prorsus erat incomparabilis, sive spectes acumen, vel obscurissi-
 “ma facile penetrans, sive capacis memoriæ fidem, sive vim quandam mentis
 “indefatigabilem. Difficultatibus quæstionum alceatur. Amabat perfectam
 “pietatem; ad docendum semper erat paratus, non aliter quam avidus nego-
 “tiator

“tiator ad lucrum. En aliud in hoc Episcopo miraculum! in tam multis, tam
“eximiis virtutibus, quam nullum supercilium! O virum ad totius Ecclesiæ
“publicam utilitatem natum, factum, datumque divinitus!

Et quidem, si vellem *Εὐνοῦ Εὐαρίν*, erat ei corporis forma iusta &
recta, statura modice proceræ, vultus serenus & amabilis, gestus qualis omnium
reverentiam invitaret, habitudo corporis firma satis & fida fuit, morborum in-
fultibus rarissime obnoxia. Cibo neque multo neque lauto alebatur; unde
nec stomachus ei nec cerebrum crapulæ unquam aut temulentia incommodis
affligebatur. Exercitationibus gaudebat modicis ac innocuis, quæque corpus
simul & animum refecerent.

Indolem habebat optimam à natura inditam, nihil in eo tetricum aut moro-
sum (etiam sene) fuit, nil imperiosum aut fastidium spirans, faciles semper
motus atque lenes habuit, nasci novit; at, præter peccatum, res sane paucissimas
ira sua dignas iudicavit.

Ingenium habuit ad omnia studia idoneum, sed non desultorium, iudicium
serenum ac stabile; memoriam usque adeo fidam promptamque ut omnia fere
quæ legerat retineret, & sæpe quæ Anglice vel Latine publice dicenda habuit,
tantum aberat ut è scriptis recitaret, ut ne in scripta quidem conjiceret, con-
tentus rerum tantum capita leviter calamo perstrinxisse.

Hoc ille gazophylacium omnigena eruditione locupletavit. Cujus ope tot
libros scripsit, quot præter illum pauci, & quidem cum omni acuratione ac
iudicio, deque rebus fere arduis ac utilissimis. Hujus armarii ope toties ille
cum hoste conflixit, toties idem de hoste triumphavit.

At diligentiam ejus & industriam quis non mirabitur? ego certe quoties
eam cogito non possum quin exclamem (quod de Casare Cicero) ô horribi-
lem diligentiam!

Pectus ejus pietatis sacrarium erat; humilitas & mansuetudo erant in illo
plane *αὐτοχρῆτες*, mirabilis ejus in prosperis rebus moderatio, in adversis pati-
entia, in omnibus constantia & æquanimitas. Paci studuit, ut qui maxime,
fratrum dissidiis vehementer indoluit: tantum aberat ab injuria cuiquam in-
ferenda, ut ne sibi quidem illatam ulcisceretur, verum ex Evangelicæ legis præ-
scripto etiam inimicos diligeret ac amoris officiis prosequeretur.

Rem familiarem cum prudentia & pietate administravit, ab omni avaritia
alienissimus, pauperes liberaliter sublevavit. Theologus erat, si quis alius, pro-
fundissimus, concionator facilis, facundus, diligens, ac plane Apostolicus, Epif-
copus vigilantissimus. At frustra essem si vellem pergere; si omnia comple-
cti, vanus. Conscia est Hibernia, intelligit Anglia, novit Orbis Christianus
universus qui & quanti fuerint ejus pro Ecclesia Dei suscepti labores, quantæ
curæ & sollicitudines. Nota sunt Regum Jacobi Carolique de eo iudicia.
Quid memorem eximium illud totius Hiberniæ Senatus testimonium, non mi-
nus tibi ipsis quam Ulstero honorificum? qui publico senatusconsulto prospex-
erunt, ut quoniam vir Reverendissimus ob incorruptam fidem Regi præstam,
& sinceræ religioni professorem inconcussam, ac defensionem incomparabi-
lem, bonis suis omnibus exutus fuerat, quingentarum librarum redditus annuus
& perpetuus filia ejus & hæredi unice decerneretur.

Prætereo illum Senatus Anglicani, ipsiusque deinde Cromwelli munificentia

fuisse sublevatum (quod testatur Bernardus) tantum valebat ejus summa pietas & eruditio etiam apud eos, à quorum factis toto animo abhorrebat.

Ambibant illum Batavi professorem suum honorarium; Card. Richeleus suum hospitem; at neutram conditionem ille in se admisit. Taceo hic eruditorum hominum elogia, quibus certatim eum laudibus suis cumularunt. Fred. Spanhemius, Ger. Voßii, Alex. Mori; Becharti. Bootii, quin & nostratum Seldeni, Twissdeni, Camdeni, Spelmani, antiquitatis peritissimorum; Davenantii, Prideauxii, Gaudenii, Episcoporum. Quorum calculos fere congessit Bernardus, aliique. Academiae Oxoniensis de eo judicium libet hic apponere, quæ hoc ejus effigiei in ære cælato adscribendum curavit.

Jacobus Usserius, Archiepiscopus Armachanus, totius Hiberniæ Primas, Antiquitatis primæ peritissimus, Orthodoxæ religionis vindex & vixitissimus, errorum miles, in concionando frequens, facundus, præpotens, vitæ inculpate exemplar spectabile.

Huic unicum subjungam Reverendissimi Chappelli, Corcagiæ Episcopi testimonium; qui has rationes alicubi reddidit, quamobrem Usserium nostrum in toto Orbe Christiano doctissimum reputaret.

“Primo quidem quod adeo mirifice esset à natura comparatus, ut & ingenium haberet promptum, inventionem subitariam, memoriam firmam, intellectum serenum, judicium perspicax, elocutionem autem expeditam, raro
 “(*inquit*) hæc omnia in eodem viro summa comperies; in illo autem ita horum singula ad perfectionem aspirabant, ac inter se de victoria decertabant,
 “ut cui potissimum palma tribuenda esset haud facile potuerit æquus arbiter dijudicare. Deinde vero, quoniam pauci (tot licet naturæ dotibus imbuti)
 “aut valuerunt, aut certe voluerunt, eas in tantum provchere, conquirendo
 “undique tot veterum monumenta, scrutando tot inlignes bibliothecas, studio
 “denique adeo jugi & pertinaci, cui paucorum sane vel corpus vel cerebrum
 “sufficere unquam potuisset.

Postremo quod ab Academiis, cum nostris tum transinarinis, pro doctissimo haberetur, & omnibus, quotquot illius consuetudine usi sunt, linguarum peritissimus, in disputando subtilis, orator facundus, profundissimus Theologus, magnus Antiquarius, & Chronologus accuratus, viva denique ambulante bibliotheca compertus sit. Unde profecto effectum est, ut maximi quique literarum professores, non sine stupore quodam, mirati fuerint tantam ac tam variam literaturam in uno aliquo viro coire unquam potuisse.

Verbo Usserium (utut malevolorum linguas non effugerit) id tamen prope singulare dicam apud bonos omnes & cordatos viros esse consecutum, *sine exceptione laudari.*

Jacobi Usserii Archiepiscopi Armachani opera edita,

L A T I N A.

1. De Ecclesiarum Christianarum successione & statu,	Londini	1613
2. Historia Gottschalci	Dublinii	1631
3. Epistolarum Hibernicarum Sylloge	Dublinii	1632
4. De primordiis Ecclesiarum Britannicarum	Dublinii	1639
5. Ignatii Epistolæ cum annotationibus	Oxonie	1645
6. Appendix Ignatiana		1647
7. De Romanæ Ecclesiæ Symbolo Apostolico vetere & aliis fidei formulis		1647
8. De Anno Solari Macedonum	Londini	1648
9. Annales veteris Testamenti	Londini	1650
10. Epistola ad Capellum de variantibus textus Hebraici lecti- onibus	} Londini	1652
11. Annales Novi Testamenti, &c.		
12. De Græca Septuaginta interpretum versione Syntagma	} Londini	1655
13. De Cainaane superaddito dissertatio		
14. Chronologia Sacra, editore Barlovio	Oxonie	1660

A N G L I C A N A.

1. Concio habita coram Domo Communium in Anglia,	Feb. 18	1618
2. Oratio habita in castro Dublinensi, Novemb. 22		1622
3. Concio de Universalitate Ecclesiæ coram Rege Jacobo,	Jun. 20	1624
4. Responsio ad provocationem Malonci Jesuitæ,	Londini	1631
5. De Religione ab Hibernicis & Britannis antiquitus professæ tractatus		1631
6. Immanuel, sive incarnatione filii Dei		1639
7. Rainoldi judicium de munere Episcopali ex antiquitate confirmatum		1641
8. Asiæ minoris descriptio Geographica	Oxonie	1643
9. De Origine Episcoporum & Metropolitanorum		1644
10. Catechismus parvus	Londini	1654
11. { Reductio muneris Episcopalis, &c. De extensione mortis Christi, &c. De Sabbato, &c. De ordinatione ministrorum in aliis Ecclesiis reformatis	} Londini	1658
12. De potestate Principis, &c.		1661

Nondum Edita.

Censura Patrum, & aliorum Scriptorum Ecclesiasticorum.
Prælectionum in Bellarminum volumina Duo.
Epistolæ ad viros doctos.
Bibliotheca Theologica (fortassis eadem cum Censura)
Præter conciones, & alia quædam scripta Anglicana.

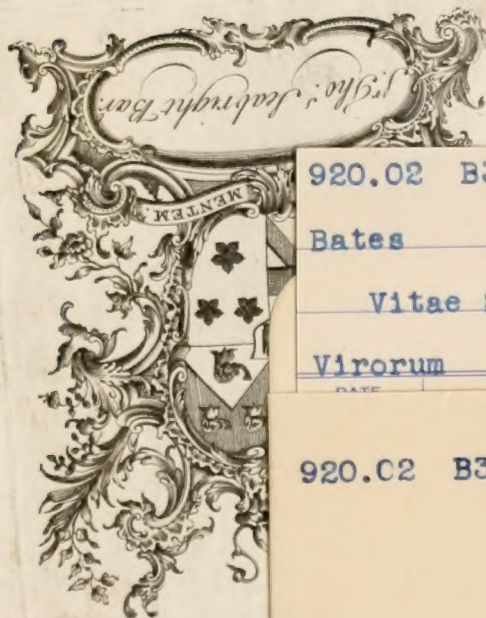
F I N I S.

Date Due

[illegible]

Form 335-40M-6-39-S

920.02 B329V

378415

Bates

Vitae Selectorum Aliquot

Virorum

920.C2 B329V

378415

